

బాలవ్యాకరణ

గుప్తార్థప్రకాశిక

బ్రహ్మకీర్తి నిమ కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి పండితవర్యప్రజ్ఞాత పరికారికాం
దీర్ఘాశపరవస్తు చిన్నయనూరికస్త్రా బాలవ్యాకరణంబునను

వ్యాఖ్యానము

ఇయ్యది రాజమహేంద్రవరమందలి గవ్వమెంట్టాస్వకాలేఖిలో
నియగి పండితునిను గీర్వాణాభాషాగురు పదార్థానుయతు
కొంతకారము కొప్పురు సంస్కృతకాలేఖి ప్రధానోపాధ్యాయులును
శ్రీమన్మహాపాధ్యాయ బిరుదాంకితులు నైన

ప్రొకల్లూరివేంకటరామశాస్త్రిలవారిచేత

రచియింప బడినది

రెండవమూర్పు 2000 పక్కలు

రాజమహేంద్రవరము.

కీర్తిత మద్రాసురకాలయందు

ముద్రింపబడియె

1929

[రిజిస్ట్రేషన్ నెంబర్ 1234]

[మూల్యము రూ 5-0-0]

404 రెవెన్యూ
జి. కె. కె. కె.

శ్రీహరికారికాస్వత్వప్రకటనము

గోదావరిదిస్ట్రిక్టు అమలాపురముతాలూకా, ముక్తేశ్వరగుఠా
రస్తులు బ్రహ్మశ్రీ శిష్టకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు కాకతాళిమముగా
నొకదివసంబుననాకుఁ దటస్థించినపుడు నేనుదఱచించుచున్న గుప్తార్థప్రకాశ
శికావ్యాఖ్యప్రశంస ప్రసంగవశంబున సంభవించిగావంతట వారు తెలుగు
భాష నుద్ధరింపఁజాలిఁ హరికారికలు తమపితామహులగు శిష్యుల
మూర్తిశాస్త్రిలవారిచే రచింపఁబడి లేఖనపూర్వకముగాఁ దఱచియున్న
న్నవియనియు, నట్టిపుస్తకంబు నింకొకపర్యాయంబున దాని గానవ్యాదు
లను బరిశీలింపఁగాఁ వెచ్చియిచ్చెదననియు దయతో వ్యాధానమునేఁ,
యనతికాలములో నేమూపుస్తకరాజంబును దానికింబంధించిన కొన్ని
కాగితములతో జోడి చి శ్రీరామార్పణముగా రాజకీయన్యాయవత్రి
బుపైని లిఖించుచు గ్రంథంబును గుఱించిన సర్వస్వాకృత్యమును యశో
చ్ఛముగా ననుభవించుటకై నాకు దానంబునంగిరి కాపున నట్టికా
కలు గ్రంథకర్తృత్వాది విమర్శన సందర్భాదులయందు లోకోపకారార్థ
బుగనన్న బుద్ధితో ముద్రింపఁబడియె ఇయ్యవి ముద్రింపఁగా లిఖించు
సశికారములేదు. గ్రంథకర్తృత్వాది విమర్శనంబునకును పరివాదన
త్యంబులకును మిక్కిలి యుపకరించెడి యీకారికారత్నంబు దఱ
చేసిన శిష్టకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిల వారియెడ - శేరితయ
గృతజ్ఞుడ నయ్యెద.

క. మేరుసమశిష్టవంశ స్వారముని గృహమూర్తిశాస్త్రి *బ్రహ్మ
శ్రీరామార్పణముగఁ హరికారికాస్వత్వప్రకటనమునకును నుపయోగ
మే. శా.

*ఇది విజ్ఞాపనము విజ్ఞానమున లక్షణముగా ను వికాసమునకును గలవానిక
సహాయము

అ భి ప్రా య ము లు.

“ప్రహ్వశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలవారికి

తమ యత్తరము గ్రంథము చేరినవి.

తమగ్రంథము భాషకును లక్షణజ్ఞాన మలవటచుకొనఁగోరువా
రికి నత్యంత మావశ్యకమని నొక్కిచెప్పగలను ఈగ్రంథప్రకటనముచే
నాంధ్రలోకమునకు గొప్పయుపకారము చేసినవారైతిరి. ఇది యాంధ్ర
లోకమున నర్వత్రవ్యాపకము కలదియగుంగాక.

తమరు సూచించిన 390—404 పుటలను జూచితిని. చిన్నయ్య
గారి వృష్టిమూర్తి గ్రంథముల పౌర్వాపర్యము లగుటుంచి మీరువాసి
నది పంకితసాధ్యము యుకి యుక్తముగానే యున్నది గాని యందునత్య
మోతమాత్రమోయను సందేహముమాత్రమునన్ను బీడించుచున్నది.

ఇట్లువిన్నవించు,

భవద్విధేయుఁడు.

చెన్నపట్టణం

5- 1915

వా సుబ్బారావు,

తెలుగుపండితుడు ప్రసిడెన్సీ కాలేజి

could duly go through a few portions of the stout
volume 'Balavyakarana gupthartha Prasika' most of
which a tough study I find that the author has brought
to bear on the production of this great work is thorough
mastery of the principles of Sanskrit Grammar and suc-
cess in impressing upon it the stamp of the monumen-
tal commentaries on Pāṇini. It is a remarkable work
giving proof of the author's deep scholarship vast research
and reasoning and Judgment.

Madras }
10-6-15 }

[sd] C BHANUMOORTHY.
Telugu Translator to Govt.

I have had the pleasure of going through Brahma Sri Ka uri Venkrtaram's Sri G ru s comm ntaries on the we -known Te ugu Grammar Ba avyakaranam by the ate Paravastu Chinnayya Suri Mr Venkatarma Sastri is a Sanskrit and Te ugu Scholar of repute and it augurs well for the f ture of the Te ugu language that Pandits of his type should devote their time and learning for elucidating the laws of that language

The commentaries are remarkable for elaborateness of exposition and wealth of illustration

There may be difference of opinion on some of the points dealt with in the book but there can be no doubt that the way in which they are treated is learned and calculated to stimulate thought The book will be highly useful to persons wishing to acquire a thorough understanding of the structure of the Te ugu language

GUNTUR

[Sd] J RAMAYYA,

20-7-1915

ప్రహ్లాద శ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారిచే రచియింపబడిన బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ కాశికావ్యాఖ్యానమును లక్ష్యపాత్రగా విన్నా యదిమిక్కిలి యాద్ర లోకమునకు విహోపకారిమైన గ్రంథము వీరికి నుభయ భాషాపాండిత్యము మిక్కిలి కలిగియున్నందున నిట్టి గ్రంథము రచించుటకు సాధ్యమైనది. వీరికి సంస్కృతవ్యాకరణాది శాస్త్రము యందు పాండిత్యమెక్కువగా గలదు కావుననే యీ గ్రంథమంతరము ముగానున్నది

చిన్నయసూరికి సంస్కృతవ్యాకరణ పాండిత్యము విషయమై బాలవ్యాకరణములోని యంశములు మాడగా నాకు మిక్కిలి సందేహముగానున్నది

రాజమండ్రి, } ప్రకృతమందు విశాంతులు రాజమహేంద్రవరము
ది 4—0—15 } అర్జునాలేషీ పండితులు,
కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రిలు

శ్రీవేదమూర్తులయిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేం
కటరామ శాస్త్రిగారికి—

వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రి గవస్కా-రపూర్వకముగా విజ్ఞ
పించుట — ఉ కు

యుష్మద్విచిత్రమై యుష్మత్ప్రసాదితమైన బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్యా గ్రంథముచేరి చిరకారమయినను అనారోగ్యకారణముచేతనాయభిప్రాయమును వెంటనేవ్రాయఁ జాలనైతిని. ఇటీవలకొంచెమారోగ్యములుగుడుపూర్వభాగమును పరికించితిని. వ్యాఖ్య వైయాకరణ సార్వభౌములయిన మీరురచించినట్టిది ఎట్టులుండవలయునో అట్లేయున్నది ఒక్క కాన, చోటందప్ప కడమయంతటను మీయభిప్రాయములను శృద్ధయంగమములని యభినందించుచున్నాను.

ఉత్తరభాగమును చదువుటకు ఇంకనుసజ్జడనుగాక యున్నాను దదిపైన పిమ్మట విశేషమ తోచినచోఁ బ్రాసెదను స్థాలీపులాకన్యాయ ముచేఁ జూడను త్తరభాగమును ఇట్లే సర్వసమంజసముగా నుండునని ఆశించుచున్నాను

భిప్రాయము వ్రాయుటకు ఆలస్యమువేషించుము. ~~జున్నారవలయును~~
గోతిష్కతిప్రెస్సు మూలపేట } ఇవ్వియయ నేకనమస్కారములు
16-10-15 నెల్లూరు.

వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రి.

అయ్యో

అనేకవందనములు. తాము దయాపూర్వకముగాఁ బంపిన బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశికను సమగ్రమముగాఁ జదివి మిక్కిలి యానందించినాఁడను వ్యాఖ్యానమెక్కడజూచినను సంస్కృతవ్యాకరణమునందును తద్భాష్యములయందును మీకుఁ గల య సాధారణపాండిత్యమును

వెల్లడించుచున్నది ఆంధ్రవ్యాకరణజ్ఞానమును నలవరించుకొనఁ గోరు
వారికందఱకును మీపుస్తకమత్యంతోపయుక్తమైనదనుటకు సందేహ
ములేదు అయినను ప్రక్షిప్తపరిచ్ఛేదావసానమునందు గ్రంథకర్తలవిషయ
మున మీరిచ్చినయభిప్రాయముతోనే నేకీభవింపజాలనందుకు చింతిల్లు
చున్నాడను

రాజమండ్రి { ఇట్లు భవద్భద్రేయాప్తుఁడు,
కందుకూరివీరేశలింగము
ది 16—10—15 (రావుబహద్దూరు)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలవారికి—

తమ బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక లక్షణపూర్వముల లక్ష్య
ముల నభ్యసించి గోరువారికి నత్యంతాశ్చర్యకము ఆంధ్రభాషకు మ
హాప్రకారిణి లోకమంతటఁ బరనపారనలెంతఁగఁ గాత

ఈషడ్భేదముగ సంస్కృతముగానున్న కృష్ణమూర్తి
పండిత ప్రాథకృతియు స్వసంస్కృత గ్రంథమునకు గొంతతెనుఁగనన
చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమును బూర్ణముగఁ జదివియారసితిని

ప్రధానము బాలవ్యాకరణమున గుప్తార్థమిది సమర్థుడయి యా
ధిశబ్దచింతామ నుత్తాగుత్తగుక్తి చింతనమును నాంధ్రులకు శుభా
చేసి స్త్రీలకునగోప్యములు నర్థవిహితములునయి సరసములగు నధవో
రోజాదిపదసద్భిచిన యాంధ్రభాషయుపదేశింప రాదను నవీనమతముల
వశనికవిహ్మయకీర్తి క్షిపదంతి మాపు నియంతవ న సమక్రైకమత్య
ము నొందితిని

విద్వద్భద్రేయుఁడు

రాజమండ్రి { ఆకుండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి
ది 22—10—5. } ఇపుడప్రకృతివేతనము కొనుచున్న రాజమండ్రి
ఆర్చనకాలేజీ సంస్కృతాంధ్రోపాధ్యాయుడు

[ఇట్టి సజ్జనమంజులంబనెడి సప్తర్షిమండలంబునఁ బరివృతంబైనమ
దీయగ్రంథంబు ప్రవక్ష్యేతిం దొఱయుంగాత] క వేం శా

ఉ పో ధా త ము.

— ౦ ౦ —

నేటికించుమించుగా నేబదియాలు సంవత్సరములక్రిందట బాలవ్యాకరణము పరవస్తు చిన్నసూరిచే విరచింప బడియె నందురు ఇయ్యది సంస్కృతముననున్న నన్నయభట్టయమునకు వివరిణవృత్తిగాఁగ శిష్ట కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారు సంస్కృతభాషలో రచించిన హరికారి కావళికినచ్చుఁ దెనుంగైవట్టుకనందు అంధ్రమున రచింపబడియె నను నామ మాత్రమేకాని యీగ్రంథరాజ మతికరినంబుగాన సామాన్యభీమంతులకు దురవగాహంబులు తనర్పు దీనిగ్రహింపవలసిన విషయంబులు పెక్కులున్నందున నియ్యుత్తమ గ్రంథమ్ము సర్వజనులకు సుబోధముగానుండున బాగుండుననుకంశం బెల్లవారల మనోరథంబు అమ్మనోరథంబీడేర్పనెంచి ప్రథమముఖ బచ్చప్ప కౌభవనంబున బ్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులుగా విలసిల్లిన వింజమూరి కృష్ణమాచార్యువారి గ్రంథమునకు విపులమగు వ్యాఖ్య వ్రాయనుద్దేశించిరి కాని యాంధ్రుల దురచిష్టవశమున నాయన తనయుడేశంబు సిద్ధింపకుండనే కాలధర్మము న్నొందుటంజేసి యయ్యది యాదిలోనే శాశ్వతనిదంజెందె పదంబడి మఱికికొందఱు పండితులాయన తెలఁచిన ప్రయత్నము గొనసాగింపనెంచి రట గాని యప్పటికిని మనకునుదినంబులు వాట్లెల్లమి నదియును మొదటనే తుదిముట్టె

ఇపుడు రాజమహేంద్రపురంబున సర్వకలాశాలలో గీర్వాణభాషాగురువులును ప్రధాన పండితులగు బ్రాశ్రీ కల్లూరి—వేంకటరామశాస్త్రిలవారు బాలవ్యాకరణమునకు వ్యాఖ్యానమొనరించిరి ఈ వ్యాఖ్యప్రారంభంబున గ్రంథకర్తగారికిఁ బ్రియశిష్యుండగు సుంకర రంగయ్యగారు కుండల్పొందునకుం (తిక్కనసోమయాజికి) గులాం కులస్థుం డొ గురునాథుండువోలె (కుమ్మర కురునాథుండు) లేఖనాదులయందుఁ

దోడుగాఁగ గ్రంథము చాలవఱకు రచితంబయ్యె పిమ్మట గొందఱు కలహాశనుల ప్రోత్సాహంబున గురుదేవపంబూని రంగయ్యగారు శుగముగావ్రాయుటకై గురుదత్తమైన గ్రంథము తమయొద్దనే యుండు గ్రంథకర్తృత్వము తమయందాహోపించుకొని గ్రంథకర్త కాకుకలేనిదియే ముద్రితకారక పరిచ్ఛేదంత గ్రంథము ప్రథమభాగముగాఁ దమచొనఁ బ్రకటించుకొనిరి తామెంతయో విశ్వప్రయత్నంబు చేసినను లభింపని యాహ్వానాలేజీ పండితపదంబు శాస్త్రులవారికి నసాయాసలభ్యమైనదన్న యసూయయే శాస్త్రుల వారియొక సీకలహాశనులకు విష్కారణ వైరంబు గలిగించి యీశూద్రశిష్యుని భేదంబుమూలంబున శాస్త్రులవారిని వంచించఁ జూచెనందురు ఇట్లే చతుర్థవర్ణశిష్యుడు ద్వేషించఁగాఁ గీర్తి శేషులగు మఱి శ్రీ—పలూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు గురుశిష్యులుభాయులకును రాజానామా నలిపిరి మధ్యవర్తుఁగు శ్రీలక్ష్మీనరసింహముగారు బాల్యాదిగాఁ బ్రయశిష్యుండును బుత్రప్రాయుండుగాన రంగయ్యగారికింగూడ నప్పటివఱకు సిద్ధమైన గ్రంథంబునందు సమానస్వాతంత్ర్యమియవలయునని శాస్త్రులవారిని గోరఁగా నరస్తులైన శాస్త్రులవారు మధ్యవర్తులమాటను చిరకాల ప్రవర్తమాన శిష్యవాత్సల్యంబును నిరాకరింపఁజాలక యట్లు సమ్మతించిరిగాని రాజానామాజరిగిన యనతికాలములోనే అక్టోబరు 19, 0 సం లో రంగయ్యగారు పరమ పదంబు వేంచేసిరి.

మఱియు సాత్వికబ్రహ్మ విద్వాంసానిరసన గ్రంథప్రారంభంబున శాస్త్రులవారిచే రచింపఁబడిన కృత్యావ్యవస్థాభూత వంశముక్తావళీకోశంబున స్వవంశవణానంబు నరించినది మొదలు మఱి శ్రీ శ్రీ త్రివేణి నాగేశ్వరరావుగారికి శాస్త్రులవారియందు నధికభక్తి విశ్వాస గౌరవంబు మొదల గాఁగలదు దానంజేసి యేతద్గ్రంథముద్రణమూర్త్యుదాన భారంబు తాము వహించెదమని వాగ్దానముతో శాస్త్రులవారిచేర నిట్లు వ్రాయుచున్నారు

శ్రీవేదవ్యూహార్చన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారి సమ్ముఖమునకు వి శే శ్రీ కృత్తివెటి నాగేశ్వరరావు అంకనమ దొంగిలులు—ఉభయకుశలోనరి

ఈ తాము రచించిన బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక అనుగ్రంథముమాడగా నాకుచాల సంశోషకరముగాను ఆంధ్రభాషాభిలాషులకు మిగుల నుపయోగకరముగాను నుండినట్లు నాకు కనపడినందున నాసంశోషపూర్వకముగా తన్మోక్షము వర్తమానములో ముద్రాపించుచునే యున్నాను గ్రంథపూర్తి అయ్యి పిమ్మట దానివ్యయము నేనేవహించుచున్నాడను గాన తమకు ఆగ్రంథముయొక కప్పీరైతుకు శ్రీ రామార్పణముగా సమర్పించఁ దలంచి నాడను

చిత్తగించవలెను

7—6—1908 }
రాజమండ్రి,

శ్రీకృత్తివెటి నాగేశ్వరరావునాలు

ఇట్టివాద్దానముబట్టి వారు గ్రంథాది క్రియాపరిచ్ఛేదముదలి 81 సూత్రమువఱకున్న ముదిరితభాగమునకు ధర్మబుద్ధిశోన మూల్యదానంబానర్చిరి ధర్మాశ్శ్మ కీకలికాంబులేఁ గన్పంబు మొడుగువున శ్రీనాగేశ్వరరావుగారు దైవవశంబునఁ గొన్నిచిక్కులంబని మహోవైక

న నొందఁగా గ్రంథకర్తగారు శిష్యుని లోకాంతరప్రాప్తి పిమ్మటను బూర్తి చేసిన గ్రంథశేషమునకు ముద్రాణమూల్యం బడుగఁగా నోరురాక యూరకుండిరి తక్కినగ్రంథమునకు సయితము ముద్రాణమూల్యము సుసరళహృదయుండైన యాశీతారామమూర్తి సహాయంబుననే లభింపఁగా గ్రంథంబు సాకల్యంబు నొందె.

ఈగ్రంథరాజంబు 'బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక' యనునామమునఁ బరగుచున్నది—మూ గ్రంథముక నున్న సూత్రములన్నియు గరతలామలకంబుగా సోదాహరణ వివరణంబుతోనుండి యుచు

I have had the pleasure of going through Brahma Sri Kaluri Venkrtarama Sastri G. r. u. s commentaries on the well-known Telugu Grammar Balavyakaranam by the late Paravastu Chinnayya Suri. Mr Venkatarama Sastri is a Sanskrit and Telugu Scholar of repute and it augurs well for the future of the Te ugu language that Pandits of his type should devote their time and learning for elucidating the laws of that language

The commentaries are remarkable for el borateness of exposition and wealth of illustration

There may be difference of opinion on some of the points dealt with in the book but there can be no doubt that the way in which they are treated is learned and calculated to stimulate thought The book will be highly useful to persons wishing to acquire a thorough understanding of the structure of the Te ugu language

GUNTUR

[Sd] J RAMAYYA,

20-7-1915

రైవ్యాశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారిచే రచియింపబడన
బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానమును అక్కడకి గ్రహించి
ఇది మిక్కిలి యాంధ్ర లోకమునకు మహాపాకారమైన గ్రంథము వీ
రికి నుభయభాషాపాండిత్యము మిక్కిలి కలిగి యున్నందున నిట్టి గ్రంథము
రచించుటకు సాధ్యమైనది. వీరికి సంస్కృతవ్యాకరణాది శాస్త్రముల
యందు పాండిత్యమెక్కువగా గలదు కావుననే యీ గ్రంథమంతయు
ముగానున్నది

చిన్నయసూరికి సంస్కృతవ్యాకరణ పాండిత్యము విషయమై
బాలవ్యాకరణములోని యంశములు చూడగా నాకు మిక్కిలి సంతోష
ముగానున్నది.

రాజమండ్రి, } ప్రకృతమందు విశ్రాంతిలు రాజమహేంద్రవరము
ది 4—10—15 } అద్వైతాలేషీ పండితులు,
కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రిలు.

శ్రీవేదమూర్తులయిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేం
కటరామ శాస్త్రిగారికి.

వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రి నవస్కా ర్పణముగా విష్ణు
పించుట — ఉ కు

యుష్మద్విచిత్రమై యుష్మత్ప్రసాదితమైన బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్యా గ్రంథముచేరి చిరకారమయినను అనారోగ్యకారణముచేతనాయభిప్రాయమును వెంటనేవ్రాయఁ జాలనైతిని ఇటీవలకొంచెమారోగ్యము కలుగుచుపూర్వభాగమును పరికించితిని. వ్యాఖ్య వైయాకరణ సార్వభౌములయిన మీరురచించినట్టిది ఎట్టులుండవలయునో అట్లేయున్నది ఒక్క కాన, చోటందప్ప కడమయంతటను మీయభిప్రాయములను హృదయంగమములని యభినందించుచున్నాను.

ఉత్తరభాగమును చదువుటకు ఇంకనుసజ్జడనుగాక యున్నాను చదివిన పిమ్మట విశేషమ తోచినచో వ్రాసెదను స్థాలీవులాకన్యాయము చే జూడనుత్తరభాగమును ఇట్లే సర్వసమంజసముగా నుండునని యెఱుఁచుచున్నాను

అభిప్రాయము వ్రాయటకు ఆలస్యమువేషించుమును మన్నిరవవలయును
జ్యోతిష్కృతిప్రెస్సు మూలపేట } ఇవ్వియయనేకనవ స్కారములు
16-10-15 నల్లూరు

వేదమువేంకటరాయ శాస్త్రి.

అయ్యా

అనేకవందనములు తాము దయాపూర్వకముగాఁ బంపిన బాలవ్యాకరణగ్రంథప్రకాశికిను సమగ్రమముగాఁ జదివి మిక్కిలి యానందించినాఁడను వ్యాఖ్యానమొక్కడజూచినను సంస్కృతవ్యాకరణమునందును తద్భాష్యములయందును మీకుఁ గల య సాధారణపాండిత్యమును

పెల్లడించుచున్నది ఆంధ్రవ్యాకరణజ్ఞానమును నలవరించుకొనఁ గోరు
వాఁకందఱకును మీపుస్తకమత్యంతోపయుక్తమైనదనటకు సందేహ
ములేదు అయినను ప్రకీర్ణపరిచ్ఛేదావసానమునందు గ్రంథకర్తలవిషయ
మున మీరిచ్చినది భిప్రాయముతోనే నేకీభవింపఁజాలనందుకు చింతిల్లు
చున్నాడను

రాజమండ్రి
డి 16—10—15 {

ఇట్లు భవద్వధేయాప్తుఁడు—

కందుకూరిపీఠేశ్వరింగము

(రావుబహద్దూరు)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలవారికి—

తమ బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక లక్షణపూర్వముల లక్ష్య
ముల నభ్యసించఁ గోరువారికి నత్యంతాశీస్యకము. ఆంధ్రభాషకు మ
హావకారిని లోకమంతటఁ బరనపారనఁజేంగఁ గాత

ఈషద్భేదముగ సంస్కృతముగానున్న కృష్ణమూర్తి
పండిత ప్రాధికృతయు స్వసంస్కృత గ్రంథమునకుఁ గొంతతెనుఁగన
చిన్నయనూరి బాలవ్యాకరణమును బూర్ణముగఁ జదివియారసితిని

ప్రధానము బాలవ్యాకరణమున గుప్తార్థమిది సమర్థుడయి యా
ధిశబ్దచింతామి నుక్తానుక్తగురుకి చింతనమును నాంధ్రులకు సేలా
చేసి స్త్రీలకునగోప్యములు నర్థపితములునయి సరసములగు నధరౌ
రోజాదిపదసద్భాషన యాంధ్రభాషయుపదేశింప రాదను నవీనమతముల
వదనికవిహృదయకీర్తి కివదంతి మాపు నియంతవ న సమస్తాకమ్య
ము నొందితిని

విద్వద్విధేయుఁడు

రాజమండ్రి
డి 22—10—5 {

ఆకుండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రి

ఇపుడు ప్రకృతివేతనముగొనుచున్న రాజమండ్రి
ఆర్చనకాలేజీ సంస్కృతాంధ్రోపాధ్యాయుడు

[ఇట్టి సజ్జనమండలంబునెడి సత్త్వి మండలంబునఁ బరివృతంబైనను
దీయగ్రంథంబు ధ్రువకీర్తిం దొఱయుంగాత] క వేం శా

ఉ పో దా త ము.

— ౦ ౦ —

నేటికించుమించుగా నేబదియాలు సంవత్సరములక్రిందట బాలవ్యాకరణము పరవస్తు చిన్నసూరిచే విరచింప బడియె నందురు ఇయ్యది సంస్కృతముననున్న నన్నయభట్టయమునకు వివరిణవృత్తిగాఁగ శిష్ట కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారు సంస్కృతభాషలో రచించిన హరికారి కావళికినచ్చుఁ దెనుంగైవట్టుకనందు అంధ్రమున రచింపబడియె నను నామ మాత్రమేకాని యీగ్రంథరాజ మతికరినందుగాన సామాన్యధీమంతులకు దురవగాహంబులు తనర్చు దీనిగ్రహింపవలసిన విషయంబులు పెక్కులున్నందున నియ్యుత్తమ గ్రంథమ్ము సర్వజనులకు సుబోధముగానుండున బాగుండుననుకంశం బెల్లవారల మనోరథంబు అమ్మనోరథంబీడేర్పనెంచి ప్రథమమున బచ్చప్ప కౌశాధవనంబున బ్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులుగా విలసిల్లిన వింజమూరి కృష్ణమాచార్యులవారి గ్రంథమునకు విపులమగు వ్యాఖ్య వ్రాయనుద్దేశించిరి కాని యాంధ్రుల దురప్రవృత్తమున నాయన తనయుద్దేశంబు సిద్ధింపకుండనే కాలధర్మము ఖండితుండేసి యయ్యది యాదిలోనే శాశ్వతనిద్రంజెందె పదంబడి మఱి కొందఱు పండితులాయన తెలిచిన ప్రయత్నము గొనసాగింపనెంచు రట గాని యప్పటికిని మనకునుదినంబులు వాటిల్లమి నదియుచు మొదటనే తుద్దిముట్టె

ఇపుడు రాజమహేంద్రపురంబున సర్వకలాశాలలో గీర్వాణభాషా గురువులును ప్రధాన పండితులగు బ్రాహ్మీ కల్లూరి—వేంకటరామశాస్త్రులవారు బాలవ్యాకరణమునకు వ్యాఖ్యాన మొనరించిరి ఈ వ్యాఖ్యప్రారంభంబున గ్రంథకర్తగారికిఁ బ్రియశిష్యుండగు సుంకర రంగయ్యగారు కుండల్పిందునకుం (తిక్కనసోమయాజికి) గులాం కులస్థుం డొ గురునాథుండువోలె (కుమ్మర కురునాథుండు) లేఖనాదులయందుఁ

దోడుగాఁగ గ్రంథము చాలవఱకు రచితంబయ్యె పిమ్మట గొందఱు కలహాశనుల ప్రోత్సహంబున గురుదేవపంబూని రంగయ్యగారు తుగముగ్రామాయుటకై గురుదత్తమైన గ్రంథము తమయొద్దనే యుంచినః గ్రంథకర్తృత్వము తమయందాహోపించకొని గ్రంథకర్త కాకుకలేనిదియే ముద్రితకారక పరిచ్ఛేదాంత గ్రంథము ప్రథమభాగముగాఁ దమజ్ఞాన బ్రకటించుకొనిరి తామెంతయో విశ్వప్రయత్నము చేసినను లభించని యాహ్వానాలేజీ పండితపదము శాస్త్రీలవారికి ననాయానలభ్యులైనదన్న యసూయయే శాస్త్రీలవారియెడ నీకలహాశనులకు విష్కారణ వైరంబు గలిగించి యీశూద్రశిష్యుని భేదంబుమూలంబున శాస్త్రీలవారిని వంచించఁ జూచెనందురు ఇట్లే చతుర్థవర్ణశిష్యుడు దేవపంబుగాఁ గీర్తి శేషులగు మ॥రా శ్రీ—వలూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు గురుశిష్యులుభయలకును రాజానామా నలిపిరి మధ్యవర్తులగు శ్రీలక్ష్మీనరసింహముగారు బాల్యాదిగాఁ బ్రయశిష్యండును బుత్రపాయుండుగాన రంగయ్యగారికింగూడ నప్పటివఱకుపిద్ధులైన గ్రంథంబునందు సమానస్వాతంత్ర్యమియవలయునని శాస్త్రీలవారిని గోరఁగా నరస్తులైన శాస్త్రీలవారు మధ్యవర్తులమాటకు చిరకాల ప్రవర్తమాన శిష్యవాత్సల్యంబును నిరాకరింపజాలక యిట్లు సమ్మతించిరిగాని రాజానామాజరిగిన యనతికాలములోనే అక్టోబరు 19, 0 సం లో రంగయ్యగారు పరమ ప దంబు వేంచేసిరి.

మఱియు సాత్వికబ్రహ్మ విద్యావిలాసనిరసన గ్రంథప్రారంభంబున శాస్త్రీలవారిచే రచింపబడిన కృత్యాద్యవస్థాభూత వంశముక్తావళీకోశంబున స్వవంశవణానం బ నరించినది మొదలు మ రాశ్రీ॥ శ్రీకృత్తివెంటి నాగేశ్వరరావుగారికి శాస్త్రీలవారియందు నధికభక్తి విశ్వాస గౌరవంబు మొద గాగలకు దానంజేసి యేకద్వంద్వముద్రణమూల్య దాన భారంబు తాము వహించెదమని వాగ్దానముతో శాస్త్రీలవారిచేర నిట్లు వ్రాయుచున్నారు

శ్రీవేదవ్యూహార్థమున బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారి సమ్ముఖమునకు విశేష శ్రీ కృత్తివెంటి నాగేశ్వరరావు అచేకనమహిమములు—ఉభయకుశలోహరి

ఈ తాము రచించిన బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక అనుగ్రంథముమాడగా నాకుచాల సంకోపకరముగాను ఆంధ్రభాషాభిలాషులకు మిగుల నుపయోగకరముగాను నుండినట్లు నాకు కనపడినందున నాసంతోషపూర్వకముగా తగ్గంగ్రహము వర్తమానములో ముద్రింపించుచున్నది యున్నను గ్రంథపూర్తి అయ్యి పిమ్మట దానివ్యయము నేనేవహించుచున్నాడను గాన తమకు ఆగ్రంథముయొక్క కప్పీరైతును శ్రీ రామార్యణముగా సమర్పించఁ దలంచినాడను

చిత్తగించవలెను

7—6—1908

రాజమండ్రి,

}

శ్రీకృత్తివెంటి నాగేశ్వరరావువారు

ఇట్టివాదానముబట్టి వారు గ్రంథాది క్రియాపరిచ్ఛేదముదలి 88 సూత్రమువఱకున్న ముద్రితభాగమునకు ధర్మబుద్ధిశోన మూల్యదానంబానర్పిరి ధర్మాత్ము కీకలికాంబులేఁ గన్పంబులు మోడుగావున శ్రీవాగేశ్వరరావుగారు నైవవశంబునఁ గొన్నిచిక్కులంబడి మహావైక

న నొందఁగా గ్రంథకర్తగారు శిష్యుని లోకాంతరప్రాప్తి పిమ్మటను బూర్తిచేసిరి గ్రంథశేషమునకు ముద్రామూల్యం బడుగఁగా నోరురాక యూరకుండిరి. తక్కినగ్రంథమునకు సయితము ముద్రామూల్యము సుసరళహృదయుండైన యాచార్యరామమూర్తి సహాయ్యంబుననే లభింపఁగా గ్రంథంబు సాకల్యంబు నొందె.

ఈగ్రంథరాజంబు బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక' యనునామంబునఁ బరగుచున్నది—మూ గ్రంథముల నున్న సూత్రముల కెల్లను గరతలామలకముగా సోదాహరణ వివరణంబుతోనుండియుచు

గరణములయొద్ద సందర్శించుసారంజైన సూత్రము లమరంగా వ్యాక
 గమందలి యుదాహరణముల ననుసరించిన మహాకవిప్రియోగంబులు
 ంహోపతండుంబులుగాఁ జూపఁబడి యాంధ్రలోకమున కత్యంతోపయో
 కరముగాఁ దేజరిల్లుచున్నది. ఇందలి గుణాంశములను బూర్ణముగా
 చియింప నావంటివాని కలవిగాదు. చదువరులే వానిని గ్రహింతురు
 కాక ఈగ్రంథకర్తగారు కాళిదాసకృత మేమనగదేశమునకు నా కీకర
 షమా పద్యకావ్యమును, సాత్విక బ్రహ్మవిద్యాహార నిరస మనుజు
 గోత్కర్ష సాధక సిద్ధాంత గ్రంథమునకుఁ గృత్యాద్యవస్థయైన వంశము
 కైవలియును రచించిరి. మృదుమధురమైన యుభయభాషాకవితాదోర్భణి
 కముకుఁ బరిధవిల్లుచున్న నవీరలు స్తో శాస్త్రీషఃకీనాః కవయోభవంతి
 'విత్వహీనాశ్చ పురాధన్వాః పురాణహీనా కృషికాభవంతి భగ్నాః కృషే
 ర్భాగవతాధవంతి అనువచన వ్యాయంబునఁ గవితారచనయందుత్సా
 హంబులేక వాక్యరూపేవాంతాది శాస్త్రపరకంబునందే సమయంబు
 విని యోగించుచుందురు. శ్రోతంబున శిష్ట కృష్ణమూర్తిశాస్త్రీనిర
 చిత హరికారికావళికి నాంధ్రభాష చిన్నసూరి కృత బాలవ్యాకరణం
 బునకుఁ దేట తెల్లమగు మాటలతో సామ్యాన్య పండితసాధ్యంబు
 యీవ్యాఖ్యాన మొనరించితమయినవ్యసాధారణ సంస్కృతాంధ్రభాషా
 పాండిత్యమును సార్థక పఠచుకొనుచు లోకంబున కమితోపకారి యైన
 ర్చిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రీగారి పరిశ్రమంబునకు నెల్లరు
 కోవిదులు కృతజ్ఞులగుదురుగాక !

మఱియు నీబాలవ్యాకరణంబు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రీలవారి హరి
 కారికావళికంటఁ బూర్వముగదే యుద్భవిల్లినదని యీగ్రంథాంతమందలి
 యుక్తులనుఖండించియు వేఱుసాధనంబులను గనంబఱచియు నేరేసనమ

ధీంచినయెడల వారికి శాస్త్రులవారును నేనును ననేక వందనాచరణంబు
లతోఁ గృతజ్ఞులమయి యిప్పటియభిప్రాయంబు మార్చుకొందుముగాని.
కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారి గ్రంథకర్తృతనమర్థనమునందే కేవలము నభినివే
శముగలారముగాము. సత్యవాదమే సర్వశ్రేయోనువాదం బగుంగాత!

ఇట్లుగ్రంథకర్తగారి

ప్రియశిష్యుఁడు దేవరకొండ

21—9—15

జగన్నాథరావు బి. ఏ

టీచర్ మిస్సన్. ఏ.వి.యన్ కాలేజీ

విశాఖపట్టణము.

దైవప్రసాదం.

క. శ్రీరామ వసువిరామని

దోరామః శ్రామ యోమః ఘోమః శ్రామన్

ధారాధరితశ్యామిని

ధారిశ్రామోమ పరిమళ వర్షయః గోలమక

—

గురుస్తుతి.

—

క. అలయాష్టకాలైలో

పరి మాన్యైర్విధు నశయభాషాన్యై

నలువలల్లూరికులో

ప్రసాదేకరరామశాస్త్రీహృదయ దలతున్.

—

గంధకర్తవంశావతారవర్ణన

సీ. శ్రీరమ్యవీటకారావంతానాతి

శయస్సాద్రురభూమిసంవృతంబు

భూరిసారభయైకపుష్పాది

వేలదళినాదార్కటి విలసిల్లంబు

వివిధరూపాన్వితహగతంబోడవ

సుమనస్కరారావతోదయంబు

సకలదేశాయాచనాన్మనఃకృతానీక

పూజితవిలంగరాంబు

గీ. సిద్ధసాధ్యాన ఖచర సంసేవితంబు

భూరిభవనాశకర శృంగభూషితంబు

పుణ్యజనలోక వాంఛాద్రవూరితంబు

వసుధ విలసిల్లు శ్రీతైలవర్వతంబు

1

క. ఆపుణ్యశ్రీతైలము

దాపున గల్గిన మూలశ్మద

ద్వీపవిప్రవేణ్యకు

లోపేతం బ్రగహర ముందు చెరుగన్.

2

గీ. అందు ధర్మసన్నాని వారనంగ కళిం

బ్రాహ్మణులనంగమునందు బాలుకుచు

వెలసె వీరిన్న యనునొక్కనిద్రతిలకు

డధి వెలయించి పుట్టుమృగాంకుకరి

3

క. బాలుడు శమదమ సగ్గుణ

బాలుడు నిగమాది వివిధ శాస్త్రార్థశ్రీ

లోలుడు పశుపతిసేవో

దేవులుడు విరన్నబోలు విప్రుడు గలఁజే

4

ఉ వీరస బాలు డయ్యఁ గమఁబెద్దుయొద్దను విదైసేర్వఁ గాఁ
జేరెను బట్టసంబునకుఁ జేరువఁ బోలవథాఖ్య మేల్జమిఁగ
దారుపురంబు నయ్యెడ నుదారమనీషుడు మంగపేశుఁడన్
భారమణీశుఁ డీతనిని బోషణఁజేసెను ముత్రు కైవడిన్ 5

సీ మంగళపేశునిసభా మండనులైనట్టి

విబుధో త్తములయొద్ద విద్యనెచ్చె

నేయొజ్జలొద్దఁ దా నేవిదై గఱచెనో

యెరు లెఱుంగకయుండఁ దిరుగనేచ్చె

వేదశాస్త్రపురాణ వివిధకళాజాల

ములఁ దన కీడులే కలరుచుండె

విద్యాధికుండనిన విష్టవిగక నెఱు

భావంబుతో నెల్లవారిఁగాంచె

గీ వీరభద్రదేసుచరిణము ర్విడువ కెపుడు

రక్తిసేవించునే కాంతిభక్తుడగు చు

నీలు గవిసినమెఱయనినిప్పువోలె

జెంగె వీరన్న జనముల లచ్చెరువునొంద

శా అంతం గొండొకవేళ నాపురికి బ్రహ్మానందసామ్రాజ్య భా

న్వంతుడు న్నిగ మాది నర్విసుకకొ సంపూర్ణుడు న్నిర్మల

స్వాతుండైనను నేంద్రనామకపరివాట్టుండ్రుఁ డేతెంచి భూ

కాంతుంజేరి తదీయపండితసభం గావింప వాంఛించినన్

క అప్పుడు మంగపదేవుం

డప్పరమునఁ బండితాభి సంతయునొకవో

రప్పించి సభను గూర్పంగ

నప్పవనమూర్తిఁజూచి యాశ్చర్యమునన్
చ. చదువుఁబ్రోడయై యపరసారససంభవుఁ డోయనంగఁబెం
పాదవి సమస్తవిద్యలను నుద్ధతి దిగ్విజయంబుఁగొంచు నె
ల్లదిశలు చుట్టిపచ్చయతిలావు నెడఁక్కొనఁ జాలరైరి సం
విదితఘనైక విద్యలయి పేర్వడుమంగపరెడ్డిపండితుల్ 9

మ. తనయాస్థానపు బండితావళి ఘనేంద్రస్వామితోశాస్త్రుగో
ష్ఠిని నల్పందగఁ జాలకుంటకుఁ గడుం జింతించునామంగపే
శునిఁ జేరంజని వీరినామ్యుఁడనియెన్ సోమాభకీర్త్యకరా
ననుమిరింపిన నెల్లవిద్యల ఘనేంద్రస్వామిమెప్పొందెడన్ 10

క అని వీరన నెమ్మనమునఁ
దనవిద్యామహిమఁజూఁగ దక్షిణుది యంచున్
ఘనకౌతుకమునఁ గోరఁగ
జనపాలుం డట మఱొక్కసభ గావించెన్ 11

సీ అపుడు వీరన్న యాయతి శేఖరునితోడ
సకలశాస్త్రంబులఁ జచ్చనలిపె
వేదార్థ మడిగిన వేదాంత సారమా
జీవేతత్త్వంబుఁ జెలఁగ నుడివె
శాస్త్రార్థమును గోర పట్టాస్త్రపథలలోన
మేలైనయంశము ల్లీలఁబలికె
గౌతమీయంబునఁ గాణాదమునఁభాద
రాయణసూత్రాళిఁ బ్రోక్షి నెఱపె

గీ. గావ్య నాటకాలంకార ఘనసమస్త
శాస్త్రజాలంబులందలిసరణి యెల్లఁ
దెలిపె సభయందుఁ గరతలా మలకఘ్నగను
ండితావళి మెచ్చి సెబాసనంగ

క లంతట యతివరుఁ డోహో

యింకటి విద్యాసమర్థుఁ డిచ్చటఁ గలఁడా
ఏకయ్యై నింకనాలోఁ

బంతుఁ బూనంగవలయుఁ బ్రజ్ఞాశక్తిన్
శ్రీ మణ్మసములతిథున్ సర్వబు నొకవఱి

12

మాచివచింతునే చోద్యమెనఁగఁ
నన్లునర్పఁగ నీకు నలవియె యనిపల్కఁ
సంవత్సరపుతిథుల్ నరవి నొక్కఁ
మాటుమాచియె వాని మరలవచించెద
ననుచు వీరన్న తానానతిశ్చె
నంతనబ్బరపడి యతిచంద్రుఁ డట్లునే
యఁగవలెనన్న వీరన్నయపుడు

గీ పోలవరధారణీశుఁ డద్భుతమునొంద

విబుధలోకంబు నయవము ల్గొప్పిమాక

నేకివర్షపుఁ దిథుఁ బ్రవీక్షక మహివి

తన యశేషపుష్కమహాక్రమిఁ జూపె.

13

చ అది గని సంయమిండ్రుఁ డహహఁ పులిమిఁదనుబుట్టయయ్యెనీ

పదమలబుద్ధిశాలియని నన్నుతిఁ జేయుచు దిగ్జయంబునం

దొదవినగండపెండెరము నొయ్యన వీరనయంఘ్రి గట్టె న గ్రన్
ముదమున 'నన్నుఁ గెల్చిత ని భూతియుబ్బనుమిచ్చుమట్టగఁ

మ జనలోకాధిప యీధరామరుఁడు ప్రజ్ఞాశక్తి వీక్షింప నూ

తనరూపంబున ధారణింబాడముమేధాదక్షిణామూర్తియై

కనుపట్టన్ సభకిట్టిముత్తమఁ డలంకారంబుగా నుండ నే

ఘనపుణ్యంబును జేతీవొ కద ప్రాప్తస్మంబునం దిమ్ములన్ 16

క. అని మనుజు ధిపుతోడను

వినిపించి యత్నిండ్లఁడరి కవీరన కంఠక

ఘనవిలుఁగులు మొక్కిరి పా

వనమగుఁటనపువ్వుభక్తమండల ము

17

వ అంత నామంగపథరాకాంతుండమందానంద కందళితహృద గూరవిం
డు యాభూసురేంద్రుండు దిగ్విజయంబొనరించిన ఘనమృగి
జయించుట ప్రజాచయంబునకుం దెలుప నాతని నొక్కగంధసింధు
రమునం దధిరూఢుం డేసి రాజమాగ్గంబున విజృంభముఁబొందొక్క
ని పోవుచుండ

8

సీ పుడమి నుద్భవమొందుబుధవరేఖ్యుల కెల్ల

భూషణంబగు పుణ్యపురుషుఁ డిరఁడె

ఘనఘనోద్రస్వామికళలెల్ల గడకొత్తి

ఖ్యాతికొందినకళా కాంతుఁ డిరఁడె

సర్వసంపూజ్యహా సగ్గుణావళికెల్ల

స్థానమైపొడమినధన్యుఁ డిరఁడె

మంగళేశునికీర్తి మచ్చవొందకయుండ

వెలయునట్లొనరించువీరుఁ డిరఁడె

19

గీ సకలజనసేవ్యమగుపట్టనమునందనరు

వీరభద్రదేశ్వరునియవతార మిరఁడె

యనుచు వినులించుజనముల హర్ష కలిగ

భావణంబులు మిన్నంటె బ్రబలమగును.

20

క. అంతట వీరన నాభూ

కాంతుఁడు సదనంబుఁ జేర్చికొరవ మొక్కిన్

వింతగుమణిమయభూషా

సంతతిఁ జీనాంబరాళిఁ బానొసంగెన్

21

గీ అన్ని సద పాయములు గల్గునగ్రహార

మొందు పంటవలంతి సర్వోచ్చగాఁగ

విరభద్రపురంబకు పేరొసంగి

దాసమిదె వీరభద్రదానతారఁగచుచు

22

సీ పదఁపడి వీరన్న బ్రహ్మచర్యంబును

విడిపించె గోరి యాపుష్కతేడు

తననభాస్థలిగల్గుఘనపండితులలోఁ

నగ్రగణ్యుండగునతనియమఁగుఁ

గూతు భద్రను రూపగుణవంతురాలిని

వీరన్నకిప్పించి పెండ్లిసేయ

నెంచి ముహూర్తంబు మంచిది పెట్టిచి

వీరన్నవైపున వియ్య మందే

23

గీ బ్రాహ్మణోత్తములెఱిమి దీవనల నిశఁగ

సకలయాచకనికరంబు సంతసింపఁ

బెండ్లి యొనరించె బ్రయమగువిందులిడుచు

సఖిలజనములు దప్ప నొరా యనంగ

24

వ అంతః గాలక్రమమున వీరభద్రబిరుదం బొందినవీరవిబుధుని

పత్నీరత్నంబు పుష్పవతియై భర్తృగృహంబుఁ బ్రవేశించి. 25

చ వినయముఁ బేర్చి సంపదయు విశ్రుతనిర్మలకీర్తి పుణ్యవ

ర్తనముఁ గృపాంతరంగమును దాసము భోగదృఢానురాగమున్

జనవును గల్గి భర్తకనుసన్న మెలంగెడు భద్రకాంత త

న్ననయముఁదోడికాంతలప్రియంబున మెచ్చుచుఁ జెల్మి సేయఁగన్

సీ ఈవిప్రునకు నిట్టియింతి చేహూటుట

బహుజన్మకృతతపఃఫలముగాదె

యీనతీమణికిట్టి హృదయేశుఁడొదవుట

తొలి బామునోముః ఫలముగాదె
 యీభవ్యగుణునకు నిట్టియత్తమురాలు
 సతియూట చిరపుణ్యసరణిగాదె
 యీపుణ్యచార్త కిట్టిధర్మాత్ముడు
 మగుడౌట ఘనదానమహిమగాదె

గీ యనుచు జనములు బాగడంగ ననవరతము
 నొండొరుల కనురాగంబు నిండ్రికొనంగ
 పీఠనాద్యుడు పత్నియు విభిధగతుల
 నతులసౌఖ్యాంబునిధి నోలగాడుచుండి

25

శా. అష్టేశ్వర్యము గాక్క చోట ధరలో నావిర్భవంబొందెనాఁ

దుష్టింజెందంగ మంగవేశ్వరుఁడ సంతోషింప బంధుల్ మనో
 భీష్మంబాతనయాష్టకంబుఁ గని ద్రవ్యదేవతాదంపతుల్
 స్వప్నదాద్యులఁ బుణ్యమూర్తుల నచ్చంద్రవ్రహ్మకీర్తులన్

26

క అష్టాశాఙ్గతులో మతి

యష్టసుసిద్ధివజంబు యష్టవసుశ్రుత్
 అష్టాశాకరులో యుగ

నష్టభ్రాతలు చెలంగి రష్ట్రవిభూతిన్.

27

క వీరలలో నొక్కొక్కరి

కారయ జన్మంబు నొంద రష్ట్రతనూజుల్
 వారికపత్య పరంపర

వారక వర్ధిలై కడవి వంశము వోక్షే

28

గీ ఇట్లు శాఖోపశాఖలై యెసఁగువంశ

మునకు ధర్మపన్నాలవార నెడుపేరు

విడియఁ గల్లారి పేరయ్యె వీరన య్యఁ

డరుగుచేరంగఁ గల్లారియండునుండి

29

వ ఈకల్లారి పంశంబు నానా టికి విస్తరించి జనసంఖ్యయమితం
 బయి జాతాశౌచాదలకతంబున శుభకార్యంబులకెల్ల సంతరాయంబు
 వాటిల్ల నందలి బుద్ధిగుంతు లీవంశంబున గడవీవృత్తుంబున కెనయించి
 బాంత యమృతపాణి చక్రకే యను ప్రవిధనామంబుల నీకల్లారివం
 శంబుఁ దేజరిల్లఁజేసియింపొరకుం గురుచుప్రభాంబులనంబంధంబువోఁ
 ద్రోలి శుభకృత్యంబులు నిర్వర్తించుకొనుచుండిరి అందుబాం కల్లారి
 వంగనంబున

30

మ సకలాంచన్నిగమావధానియును బుభ్యుశౌతవిద్యావిధి
 ప్రకటప్రజ్ఞ మ భూరిశాంతుడుఁ గృపానంతండుఁ నాగంతుక
 ప్రకరానార్పణకల్ప భూమిలు మ శుభత్కర్తృమంతుండుఁద్రవ్యం
 బక దేవార్చన నిష్ఠితాగ్రహు డు రామస్వామియైప్పెంగడుక

కం శ్రీరామ స్వామ్యవధా

న్యారాధిత పరమశివుడె యనఁగాఁబుణ్యా

చారుం డతనకిఁ నొకమె

స్వీరేశ్వర దీప్తితుండు పెదకొమరుండై.

32

వ. అట్టివరేశ్వర దీప్తితుడు

33

నీ శ్రుతిమూర్తి మాతా సోమావధానిక

స్వస్వ వేదవిద్యతోఁ దనకు నీయ

మొగి గుర్రయ విల్లు మూర్తీభవించెనాఁ

బాలువరు సుతుల మువ్వరను గనియెఁ

దనయందు వాత్స్య తత్పరుండై యెడక

గౌరీరమణుఁ డెప్పుఁ దారసిల్లి

నవని యథాక్రతున్యాయంబునం దాను

కౌరీధుణుఁ డన్న పేరఁ బరఁగెఁ

34

౩. వె. బుడమి దనకు మరలఁ బుట్టువులేకుండ

భక్తిజేసియొంచె భగ్గదము

విపులపుణ్యమూర్తి వీరేశ్వరాఖ్యదీ

క్షీతుని నెనయవారె యిర నరులు.

35

ఉ పూతచరిత్రుఁ డీసుచుని పుత్రులలోపల నగ్రజయ్యుడు

గ్రాతనుతేజఃకుఁ ఁ నడుదార గుఱుడును నక్షతి గ్రహ

ఖ్యాతుఁడు సభ్యుతాంధ్ర నెరసార్థ గతిశ్రుతిపేయమాధురీ

వ్యాతతవగ్గభీరు డిలయందను వేంకటశాస్త్రి పేర్వడఁ 36

చ. క్షీతిసుతఁ గొన్న రామనృపశ్రేణు పోలిక శీలగోత్ర రా

ట్నుఁ వరియించినట్టి పురినూదనభంగిఁ గల్గిననర్థాణాం

కిత శుభలక్షణంగి యన్పొంది గాంచుటఁ గామ సోమదే

వ్యతిశయితాఖ్య కహాయగుహాసతి వేంకటశాస్త్రి నేకొనెన్.

సీ. పరిభక్తియందు సతి యడంభితోడ

సాయుజ్యమొందఁగా జాలుచుండు

సూన్యతోక్తులయందు సుదతి భారతితోడ

సరసోక్తులూడఁగాఁ భంగుచుండు

సాధాగ్య మహిమ నీచాన యంకికతోడఁ

సరి బేనులూడఁగాఁ జాగుచుండు

జరి సంఘటలయందఁ దరు శి యిదిరతోడ

వియ నంద నంద గావేయచుండు

37

గీ నవఁగి నలుపురు బిడ్డఁ జననియ న్నను

నలరు వేంకటశాస్త్రి యధ్ధాగి కామ

సోమదేవమ్మ యని మెడుసుదతిమి

కుడమయగుదురె తక్కిన యువివర్ణ

38

కం ఇల నీగతికిని ఎతికిం

- గల సంతతియందు సగ్రగణ్యుడు గిరిజా
లలనాచరి నేవకుఁడు
జ్వల వేలకటరామశాస్త్రి బ్రహ్మ యెసంగెన్
సీ భవ్య గీర్వాణాంధ్ర భాషామన్దన
తాహిత్య కవితావిశారదుండు
స్కంధ క్రయాన్వితశ్యాతిపోక్షయందు
సవరరుచి మహిమతోఁ బ్రశలు బంధుఁడు
సద్వేదముఖశబ్ద శాస్త్రసముత్కృష్ట
పాండితీవైభవముడనుండు
వేదాంత సిద్ధాంత విఫల ధర్మాగమ
శాస్త్రార్థసూచి స్వాంతయుతుండు
గీ రాజరాజేంద్రనగర విరాజమాన
రాజకీయాస్పకాలేః రాజమందుఁ
జదువు శిష్యాళి కుభయభాషాగురుండు
రమణ విలసిల్లు వేంకట రామశాస్త్రి
సీ తన విద్య లవనిసార్థకఁ బొందెడునట్లు
తెవ్వరగ్గిన నెమ్మి నెలమి నుడువుఁ
దన కిచ్చుజీతమంతయు జీర్ణమగునట్లు
బంధు విక్రమ గౌరవమ్ము సల్పుఁ
దన గృహస్థత్వంబు ఘనత నొందెడునట్లు
దార పుత్రాదులఁ దనువఁ జూచు
దన జన్మ మిలలోన ధన్యం బయగునట్లు
లబ్ధిరూబగుభక్తి హరునిఁ గొల్పు
గీ మహితగురుజనాచారసమన్వితుండు
సతత నిర్దోష పశన వాంఛాయుతుండు

39

40

41

42

నిరతహృదయస్థితైకపత్నీ వ్రతుః
 జగతినొప్పు వేంకటరామశాస్త్రి
 కం శ్రీహరి లక్ష్మీదేవిని
 మోహమున వరించినట్లు పూరితం
 దేహిని లక్ష్మీగతి ను
 ద్వాహంబై కలయు నితః డపారప్రేమ
 వ లచ్చుడ్యనతీతికం బెట్టిదనిన—
 నీ క యింతి పతిభక్తి నల్లకాంతాళికి
 నాచార్య యశఃదగి యవని మెఱయు
 నీతన్వియాదార్య మెల్ల బొదపులకు
 సమృతసంధానమై యలరుచుండు
 నీచాన సౌజన్య మెల్ల చూపజకును
 గన్నుల పండువై కానిపించు
 నీరామమందిరంబే యన్నపూజించి
 కారామభూమియై యుడరుచుండు
 గీ ననుచు లోకులు తన్నెప్పు వినుకెసయ
 నమలకులజాత తరుణీకురావతయ
 మగుచు సౌభాగ్యసంపద ననవయము
 నలరు వేంకటరామ వామాంగళిమ్మ
 కం. ఈరమ్యదంపతులకుఁగు
 మారులు నల్వరును బ్రకటమంక హంప
 స్ఫారులు గొమరిగలిగ్గలు
 ధారణి నిజయించి రతుల దానభక్తిమునాక

వ. అట్టి యపత్యవర్గములోఁ దేబరి ప్రియకటపీఠస్మరప్రహ్లాద్యండును
 నతం డనమావహూపరేఖావిలాసుండును శమయనద్వారాగరిష్ఠుండును

నత్న పణాఘనుండుచునై పదునాలుగు వత్సరంబుల ప్రాయంబుగలిగి
 ఎ గగనదృక్తి రసానుభూతి నపరప్రస్థాదుడుక బుద్ధిసూ
 ధ్మగతింజేసి తంపఁగా వరుచిఖ్యాతిం గఁచింగొన్నట్లై
 ఘృగఁగఁడుక బిత్తవాక్యపాసనకుడా బలుఁడొంపెన్ ద్రువో
 ధ్వగతి స్వంకటవీరపూర్వపద స్మృహృణ్ణవామాహుఁడై
 కం ఏతత్పుత్రేభిరుచు

నాతతసుగణాకరునకు నవిరతధిప

వేతునకుచితాచరణ

నీతున కగజావలపద నిష్ఠితమోకే

౫౦

కం సుతత పితృభక్తియుగ

స్వాంతునకుఁ సజనతిర్భగబలాద్యుతధీ

మంతునకుఁ నిర్మలహృ

చ్ఛాంతునకుఁ సద్యశోనిశాకాంతునకుఁ

౫౧

కం పాపనలక్ష్మీదేవీ

స్త్రీవేంకటరామశాస్త్రీ హృగ్గృహ్యనకుఁ

స్త్రీవేంకటవీరసు" పద

భావితనామంబుగలు బ్రహ్మణ్యు సకుఁ

౫౨

ప శాశ్వతపుణ్యలోకసిద్ధ్యర్థం బాతనిదివ్యనామం బీధాతీతలంబున
 విలసిల్లంగోరి జనకుండు స్వవిరచితంజైన బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక
 యనునాంధ్రవ్యాకరణగ్రంథం బీజ్యేష్ఠపుత్రశేఖరుని చరిత్రాముఖంబుం
 దీర్చుటకై కృతిగాగ నర్పించెగావున నిబాలచంద్రుండు శరచ్చంద్ర
 చంద్రికా సాంధందగుఁగిశుభ్యయశోహంబుతో నిహపరలోకంబుల
 వర్ధిల్లి తేజవిల్లుగావుత

శ్లో

గృధకర్తగాఁగియిశిష్యుఁడు

దేవకొండ జకన్నాధరాజు బి ఎ

ఘోర్, మిస్సన్ ఎ వియకాళేజీ

విశాఖసంస్థానం }
 16—15 }

—గ్రంథారంభమందలి మంగళాదికము —

మ మనుషంజాలుదువీపు మ్రాపితలై మమృతనాశ మూ
ర్తిని విశ్వమనృతియించి ప్రోచియును బేర్చిన్ నేహ నానాస్తికిం
చన యన్నటి శుక్తిప్రకారమున వీజాగ్నిలాటఁతపా
క్షిని దుగ్మదాపసాక్షి నీకెరఁగుచున్ శ్రీకోటిలింగేశ్వరా
(మద్రచిత కోటిలింగేశ్వరశతకస్థపద్యంబు)

శ్లో వందే కుమారవిసయై రిహ కామసోమ
దేవ్యంబికాం జనకవేంకటశాస్త్రివర్యమ్
యా సార్వమంగళగుణా యక ఉగ్రతేజా
కాండిన్యగోత్ర రజతాదివతంసభూతే (మాతాపితృపందనము)

శ్లో యా కల్లూర్యభిధానవంశరమణీముక్తామణి, ర్యాం దయో
ర్కృష్టాం కస్తవరంపరానుభవసిం నీతోఽమాఽశ్రియతో
సిద్ధాన్తి న్యధిశుక్రికృష్ణనవమి శ్రీకామసోమాఖ్యదే
వ్యస్మన్మానృజన న్యశీతికర దాపున్యాయుషా ద్యా మగాత్

కం తనయుడ బాతుకణికి నన్యాయుత్తరరామచరిత సంబాన రణన్
జనకునకుమాతదశగుణ మనవిధిఁదెల్పుఁభవభూతినొడఁదాల్చు

(శ్లో “విశుద్ధశగుణం మాతా గౌరవేణాతిరచ్యతే యనుస్మృతి
ప్రకారంబున మహావీరచరితమందుంబలెఁ గాకయుత్తరరామచరితనాటక
మందు నొక్కతల్లినే తలంచిన భవభూతికవికి నమస్కారమనిభావము)

మ ప్రధితాస్మాకనగోత్రులై తమరుసూర్యాచంద్రిమల్నాన్ దయా
గ్రధితంబామతితోడ నదుర్వికళాప్రాప్తున్ననుం జేయ హృ
త్పథమందుంతు న్ససింహదీక్షితు మహాభాస్థాబంధుఁ గురుఁ
బృథుమేధాస్పదనాంగ వేదపురుషు స్వీడావధానిం గురుక్ ౪

(నృపంశస్థ గురుపంసనము)

యందు ఒండ్రుకులు యుండుటయును వారియుచ్ఛ్రితిం జెప్పచున్నది
 “ప్రజ్ఞాచక్రమవిజ్ఞానం బుధేనైవ విచింతయేత్ అనుప్రమాణంబు ననుస
 రించి ప్రజ్ఞాకరుడైన బుధుఁ డుచ్ఛ్రితమై యుండుటయే వీరిప్రజ్ఞా ప్రభా
 వము వేనోళ్ళ గొనియాడఁ బడుచున్నది రాజ్యమందుఁ బృహస్పతి
 యుండి వాగ్విద్యాస్థానము అను జూచుచుండుటచేత వారికి విశేషవిద్యా
 వైశద్యము కలిగిన దని వ్రాయు టతిశయోక్తి కా జూదు

విద్యాభ్యాసము.

—○—

వీరి కైదువత్సరములు వచ్చినప్పుడు వీరిమేనమామ గారు బ్ర
 హ్మశ్రీ శ్రీపాద శ్రీమద్వేదాంతసోమయాజులుగారిచే నక్షరాభ్యాసము చే
 యింపఁబడి నా టినుండియు విద్యలయం దపారాసక్తి గలిగి పదిరెండు
 వర్షముల ప్రాయము వచ్చునప్పటికే బ్రహ్మశ్రీ బాద్దపాటి గౌరీశతి శా
 స్త్రివారియొద్దఁ గావ్యనాటకాలంకార సాహిత్యజ్ఞానము సంపాదించి
 జనస్తుతికి బాత్రమై రని విని యుంటిని వీరు కావ్యములు చదువున
 స్వయం ప్రతిదినము రెండు మూడు శ్లోకము చొప్పున జదువుము
 పారము చెప్పుకొనుటకుఁ బూర్వము క్రొత్తశ్లోకములు సమన్వయము
 చేసికొని రిమ్మని గురువుగా రాక్షసింఁ గా మనశాస్త్రీగారా మరునాఁడు
 90 శ్లోకములు గునర్గ మంతయు సమన్వయించుకొనుటయే గాక కంఠ
 పారమును జేసికొని వచ్చిరనియు ఇట్లే ప్రతిదినమును పారము చదివి
 గురుప్రమోద్భుతుం బాత్రమై ప్రసిద్ధిగాంచి రనియుఁ బెద్దలుచెప్పుదురు

శాస్త్రపాండిత్యము

—(—)—

ఇట్లు సాహిత్యజ్ఞానము గలిగినవిమ్మట 13వ సం. రమణ తాళ్ళ పూడి యను కుకుచూరు వీరభద్రపురాగ్రహారంబునకు జని యటఁ గాశీపురవాసులగు జగత్తండేజీవారియొద్ద శిష్యులును, బాష్పాభిమధన సంగృహీత సుధీభావులును, కల్లూరివంశ ముక్తామణులును, నిరుపమానులైన బ్రహ్మకీ) సరసిహషీక్షితులుగారి శిష్టాచారమార్గగతి విశిష్ట చరణారవిందంబులయొద్ద శిక్షితులై వ్యాకరణ మహాభాష్పాభి పారంగతులైరి (సూత్రభాష్యము, గీతాభాష్యము, మహాభాష్యము, ననుభాష్య త్రయముం జరివిరి.) బ్ర కల్లూరి వీరానధానులుగారియొద్ద వేదవేదాంగ వేదాంత శ్లోతిష ధర్మశాస్త్రదులయం దపారపాండిత్యము సంపాదించిరి మఱియును వైయూకరణసార్వభౌము లనిపించుకొనుటయే గాక కుశాగ్ర బుద్ధి ప్రభాగరిష్ఠులనియు, సాహిత్య చక్రవర్తులనియుఁ బ్రఖ్యాతిం గాంచిరి.

ఉద్యోగము

క్రీ. శ 1885 మొదలుకొని రాజమహేంద్రవరమున టాక్ స్కూలు నందు శాస్త్రులుగారు సంస్కృతోపాధ్యాయులుగా నుండి విమ్మట బోధనాభ్యసన పాఠశాల (ప్రైవేటుకాలేజి) యంగను, సర్వకలాశాలయం దును సంస్కృతప్రధానోపాధ్యాయులై ప్రసిద్ధి గాంచిరి. పాఠశాలలయం దుపాధ్యాయత్వమును నిర్వహించుచు వ్యాకరణాది శాస్త్రావలోకనము ఉభయభాషాకవిత్వ తత్వవిచారము చేయుచుండుటయే గాక గృయంకృషిచే మాసత్రయంబులో మిడిల్ స్కూలు పఠింపఁబడు గృ

తాడులైరి! కళాశాలాధికారులగు నాంగ్లేయులును, హిందువులును, వీరి నెంతో ప్రేమాతిశయంబునం జూచుచుండిరి. వీరికిచ్చిన యోగ్యతాపత్రములే యిందులకు నిదర్శనములు. రాజకీయకళాశాలలనుండి వీరు విశ్రాంతి నొందినతరువాతఁ గొవ్వూరు సంస్కృతకాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయులుగా దాదాపు రెండు సంవత్సరము లుండిరి. వియొద్ద నభ్యసించి సవిద్యార్థులు పెక్కురు శిరోమణియం దుత్తీర్ణులైరి. ఇయ్యది వీరిబోధనాప్రభావంబుననే కలిగిన దని వారశాలాధికారులు ప్రస్తుతించిరి.

—గౌరవవిరుదములు—

రాజమహేంద్రవరము నర్వకలాశాలలనుండి విశ్రాంతి గైకొనిన పెనుక 1920సం॥ ఏప్రిల్ 1వ తేదీని ఆర్టు కాలేజీలో మ. రా. రా. రా. డి. ఆఫ్ నరసింహము. యమ్ ఏ. యల్. టి. గారి అధ్యక్షతక్రింద నొక్క మహాసభ గావించి శాస్త్రులవారిని బుచ్చమాలాలంకృతులుగాఁ జేసి గౌరవించుచు “శ్రీశాస్త్రులవారు గొప్పవైయాకరులు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబున స్కంధత్రయంబును చెలిసినవారు, కొన్ని సం॥రములు పంచాంగములను గూడ గుఱించిరి. ఉభయభాషాపాండిత్యమందును, వేదాంతశాస్త్రమందును మిగుల సమర్థులు. బాలవ్యాకరణమునకు వీరు రచించిన గుప్తార్థప్రకాశిక యనువ్యాఖ్యానమే వీరియ ఖండపాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నది. సూర్యరాయాగ్రహణముంటు పరిశ్రమలో వీరికిఁగలిగిన సన్మానమును బ్రశంసనీయము.” అని మొదలగు విషయములు గడించి శ్లాఘించిరి.

1920 సం॥రముజూన్ 5, 6 తేదీలందు బరహంపురమున సమావేశమైన 5వ ఆంధ్రసారస్వత మహాసభవారు “ఆంధ్రగీర్వాణములయందనమాన ప్రజ్ఞాధురీణులును సాహిత్యసారస్వభాములును, శాస్త్రపారంగతులు నగు బ్ర॥ శ్రీ॥ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రిగారి, కీసభవారు శ్రీమన్మహాపాధ్యాయ విరుదము నొసంగుచున్నారు.” అని తీర్మానించుకొని శ్రీమన్మహాపాధ్యాయ విరుదము నొసంగిరి.

—గ్రంథరచనము—

వీరు సర్వదాభాష్యావలోకనముం జేయుచు, ఉపాధ్యాయకార్యముల నిర్వహించుచు గృహకృత్యములఁ జక్కబెట్టుకొనుచు, తీరుబడిలేని వారైనను అప్పడప్పుడు తీరికచేసికొని సాత్విక బ్రహ్మవిద్యావిలాసనిరసన మనుగ్రంథమందు వంశముక్తావళియను నొకగ్రంథమును కాళిదాస మేఘసందేహమున కార్ధధీరణమును, జాల్లిముక్తావళి యనుగ్రంథమును, కోటిలింగేశ్వరశతకమును, చతురాన్యము లోనగు మఱికొన్ని గ్రంథములును, రచించిరి. శైలిం జూపుట కొక్కొకపద్యము.

మ! తనచంద్రదోషమకీర్తితోడ వెలయం దన్మండలం బెల్లహా
యనముల్ కొన్ని గలిపిగా నదరమీనాభిభ్యుడై యొప్పుచో
జనులెల్ల బొగడంగఁ దేల్చెఁగుతులఁ సంతోషనీరాకరం
బునఁ దాఁబుణ్యజనాత్మహారి యగుచున్ మూర్తిప్రభావంబునన్.

“వంశముక్తావళి”

ఉ॥ తమ్ముడ మేఘుడా! తిథులఁ దద్దయు నెన్నుచు సాధ్వీ మన్నెడుం
జమ్మి నిజంబుగా వదినఁ జూచెదు పో గమనంబు సార్థమౌ
నమ్మిని నిండి పువ్వునరణి విరహంబునఁ దీగ బోండ్ల జీ
వమ్మపుడూడఁ జూడ సుమబంధము వైరి నాన నిల్చుగా॥

“మేఘసందేశము”

మ । పొగ కార్మబ్బలు మంటచాల్మెఱుపులన్ బొంగారు కన్నీటియే
టిగమున్ నల్పిన దాండయాత్రికులధాటివృష్ట బేచ స్మహా
యుగమై తోచినదుద్దినాళి బహుమయ్యోగంబు మాయుచి బల్
సుగముం గూర్చెదు నాంగిలేయ విజయజ్యోతిశ్చ రశ్మిప్రదీకల్
“జాల్లిముక్తావళి”

శ్లో॥ అలంకృత్యా వాసం జలధిహృదయస్థాంగలమహా
స్యణా మత్రత్యానాం సయసతిమిరం హంతు ముదతః

చిరాదాస్మాకీనా త్సుకృతపరిపాకా త్సముచితా
జ్జయశ్రీమాన్ జార్జి రవ్వీజతి విదితం డిల్లినగరం॥

“జార్జిముక్తాపతి”

ను॥ విను నీవే దలిదండ్రు లిద్దఱును గావే యర్థనారీశ మూ
ర్తిని విశ్వంబు సృజించి ప్రోచియు నయారే నేహనా నాస్తి కిం
చన యన్నట్టిశ్రుతిప్రకారమున నీజాగ్రల్లలాటంతపా
క్షిని సర్వంబు లయింప సాక్షివి గదా? శ్రీకోటిలింగేశ్వరా.
“కోటిలింగేశ్వరశతకము”

మఱియు నాంధ్రమహాబాష్యం బున దగు బాలవ్యాకరణ గుప్తా
ర్థప్రకాశిక అనువ్యాకరణశాస్త్రభాష్యమునురచించి యాంధ్రలోకమున
కెంతయో మహోపకారము చేసిరి. అయ్యది వీరి యపారశాస్త్రజన్య
జ్ఞానమును వేరొళ్ళ వెల్లడించుచున్నది.

ప్రజ్ఞావిశేషము

మఱియు వీరు పెక్కుకృతివిమర్శనముల్లు, హాస్యకుముదాక
'రములు, శాస్త్రచర్చలు పెక్కులు చేసియుండిరి. ప్లవనం ర ఆషాఢ
మాసనిర్ణయమున జరిగిన పండితమహాసభలో మూడుదివసంబులు
వరుసగానిరర్గళధారాప్రవాహంబుగ నుపన్యసించి పండితమండలి కచ్చె
రువు గలిగిండిరి. అర్థోదయ మహోదయ నిర్ణయము వినాయకచతుర్థి
నిర్ణయము మున్నగు ధర్మశాస్త్రాది జ్యోతిష విషయములం గూర్చి
అప్పడప్పుడు విపులముగాఁ జచ్చించి నిర్ణయ ప్రతికలు వ్రాసి లోకపూ
జ్యులం గాంచిరి. చాంద్రసం ర పుష్కరనిర్ణయ విషయమై పలుపురు
పలువిధములఁ దగవు లాడ రాజమహేంద్రవర పురమున నొకనభ గా
వించి సందర్భభవమున నలికాయతముం గూర్చి చచ్చించుచు శ్రావణ

శుద్ధ తృతీయా భానువారమే పుష్కరారంభమని నిర్ణయించి పృథ్వి
తిగిరి, ఆంధ్రదేశమునఁ బృథ్వితిగిరి గాంచిన గౌతమీ గ్రంధాల
యశోకాదులు వీరిసాంక్షిత్వమునకు మెచ్చి వీరిని తమగ్రంధాలయమున
ఘోషజీవగౌరవ సభ్యునిగ నెన్నుకొనిరి.

జ్ఞాపకశక్తి

వీరి జ్ఞాపకశక్తి యత్యద్భుతము. ఏదేని యొకశబ్దమందు సందేహము
గలిగి వీరి నడిగి నప్పుడు దాని సాధుత్వా సాధుత్వములు నిర్ణయించు
చు, నిదియాయీపుస్తకములలో నాయాయాశ్వాసములలో నిన్ని
యిన్నవపద్యములలో నున్నదని చెప్పి యీపుస్తకములు తెప్పించి రు
జువు చేయుట నే ననేకప్రాయములు చూచియున్నాను. వా ర్థాపద
మెప్పుడు చూచియున్నారో అదియెట్టి జ్ఞాపకశక్తియో చెప్పటకు శక్య
ముకాదు, అదియమానుషశక్తి యని చూచినవారికిఁ దోపక మానదు
ఈలో వీరి కపస్మార రోగము వచ్చినప్పుడును నీశక్తిపోలేదు మఱియు
నేజాతకచక్రమేని యొక్కమాట చూచినచో దాని మఱచుట వీరె
ఱుంగరు 30, 40 సం.రముల కైన నాజాతకుఁడు వచ్చి నాజాతకము
చెప్పఁగలరా యని యడిగినప్పుడు చూచినవానివలె జెప్పట నేనెఱుం
గుదును. ఈజ్ఞానము రోగకాలమందును నిలిచి యున్నది. ఇట్లేవీరు, బా
ల్యమునుండియుఁ జదివిన శ్లోకములు మొదలగునవి జ్ఞాపకమున నున్న
వని చెప్పి టతిశయోక్తికాఁబారుదు ఇట్టిజ్ఞానముమున్ను శంకరాచార్యుల
కుండేనని వినియున్నారము. ఈవిషయము వారి నెఱింగిన వారికందఱకు
ననుభవమే గావున దానినితతో విడుచుచున్నాను.

చైవభక్తి

వీరు ప్రతిదినమును స్నానసంధ్యాద్యుపాసన
పాఠవినిగపూజ గావించి వెనుక లలితామంత్ర జపము
వారని

శ్లో! లలితాం కలితాంకదంబపుష్పే

ర్మిలితాం సాంబరీవేన మాతరం

మాతరం

లలితాంబరధాణిం లతాంగాం

శరీరం దేహములం

శలితాంతరస వాచమర్థయే.

ఇత్యాది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. విశ్వానరాయణు
శతరుద్రీయపారాయణము ఉపనిషత్పారాయణముభగవద్గీతా పారాయ
ణము రామాయణ పారాయణముం జేయుచుండెడివాడు. ఇ
విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము కాశీక్షేత్రమునకుఁ బోయి
యాజ్ఞంజేసి యదిలభింపఁచు జేసి సర్వదాకాశీక్షేత్రము
మనంబున నిలుపుకొని ధ్యానించు చుండువారని తెలియుచున్నది. 60
సం రములు వచ్చునట్లుకుఁ బ్రతిసాయుకాలమును. శివగణము
చేయక భుజించువారు కారు.

ఆర్థికము

వీరికిఁ బితృపితామహార్జితమైన భూములవలనసాలు 3నూర్ల
రూప్యములువచ్చును. ఉపాధ్యాయ పదమునందుండున సాలు 30, 40,
50, 60 చొప్పున సాలునకు 5, 6, 7నూర్ల రూప్యములుమాత్రమేవచ్చు
చుండును. ఈఫనంబునఁ గుటుంబ భరణము చేసికొనుచు గొడుకులకుఁ
గూతలకుంబెడిండ్లులోనగు శుభ కార్యములు చేసికొనుచు వ్రేలుము
చెడకుండఁ గాలక్షేపము చేసినారు. వీరుజ్ఞానమువచ్చినది మొదటిసారి
యెప్పుడు నెట్టియిక్కట్టు వచ్చినప్పుడు నొరులవద్ద బుద్ధిపత్రము వ్రాసి

ధాని. "బుచ్చేశుని అనుగ్రహమున పీఠస్థులు ఋణము
 తీరి ధాని గావున సర్వజన నమస్కారపాత్ర మైనవారు.
 యోగి : ముప్పో కొండలు మాత్రమే యున్నారు. ఎంతవాడు
 ఋణముచేయక తప్పదు. వీరు ఋణముచేయలేదని ముమ్మా

ప్రవరమదశ

ఎ. భగవాన్. అప్పుడు నొందుటయ్యి మున్ను రోగగ్రస్తులైరి. ఆకాల
 కి తడవులు పోయిచూచితిని. తన్ను నెదిరి, నెఱుంగక
 పిచ్చుమును కుచుండువారు. ఆరోగమచ్చటికి మృతి గలిగిపోలేదు
 కాని, మరల భూమిపై నడుగుపెట్టి చదువ నీయలేదు సర్వదా శల్యం
 పప్పు టింటిలో మరుష్యసాహాయ్యమున నడ
 వారు, అప్పుడు మిక్కిలి దౌర్భాగ్యము నొందినవార
 మునుగి గ్రహంశలముమాత్రము చానలేదు. ఆమరణము జ్ఞాపకశక్తి
 యొక్కమాదిరిగానే యున్నది, అట్టివీరు విభవన-త్పరములో నుత్త
 రాదు. జ్ఞేయమానములో శుక్లపక్షమున నెఱవడివనమున
 బ. ధాల్మసుటికలమీద దక్షిణకాశియనం జనుమార్కంజేమ
 షుభాగ్రాంతతకొటిలింగక్షేత్రమున స్వగృహంబున బుక్రపుత్రికాది
 నమ్ము. ధు యదాయనన్నిధానంబున భౌతికశరీరమును విడిచి శరం
 ధామమున నందరి.

గుప్తార్థప్రకాశిక

—(::)—

కోకిలరామశాస్త్రిగారు చిన్నయనూరికృత బాలవ్యాకరణ
 ము తర్థనందర్థము కలదియై. సర్వజనసుబోధము కాకుండుటం
 జేసి కొంక్షు మిక్కిలిప్రబోధనంబున బైచేరున దానికి వాఙ్మనము
 ల. సమవిద్యముగా నతివిప్రులుగా వ్రాసియున్నారు. "గ్రా

దెలుఁగేయని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నిందుఁ దమహృత్కార్యసమీ
నాక్షేపించుచుఁ బ్రతికలలో వ్రాసిన వర్ణుల చినసీతారామస్వామి
శాస్త్రిగారియు వ హామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిగా
రియు వ్రాతలను సహస్రముఖముల ఖండించుచు వ్రాసినవ్యాసములు
ముద్రితములు (ఈవ్యాసములలో సమరాంగణపార్థమూర్తి, ధటాసూ
ర్యప్రదర్శి, కన్నెఁగ్గివేంకటసీతాతాతాశాస్త్రి, ఇత్యాది నామములు కల
వు. ఇవియన్నియు నాయావిషయములకుఁ దగినట్లు కల్పించిన పేళ్ళు
గాని యన్యత్రెవ్వరునులేరు. ఇవియన్నియు శాస్త్రిగారి వ్రాతలేయని
లోకమెఱుంగుగాక) అవి చదివినవారికి శాస్త్రిగారి యసాధారణపాం
త్యము ప్రజ్ఞావిశేషము తెలియకపోదు. అొకములో మనశాస్త్రిగారి కన్న
మిన్నగాఁ జదివినవారుండిన నుండవచ్చునుగాని వీరివలె “తిమ్మినిబ్ర
హ్మినిగాను, బ్రహ్మిని డమ్మినిగాను, జేయంగలసామర్థ్య మెవ్వరికి
నుండఁబోదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. “అశశబ్దభయం నాస్తి
అప్సలాచార్యసన్నిధౌ” అనునట్లు వారియొద్ద నేయశశబ్దమైనను సుశబ్ద
ము చేయు నేర్పుకలదని యిందులోఁ బేర్కొనబడిన “సుమనోల్లాసశబ్ద
మే” సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. మఱియు నశశవిషయములు వారి పాండి
త్యముం గూర్చి వ్రాయవలసినవియున్నవి కాని గ్రంథవిస్తరభయంబున
నింగలో విరమింపవలసినవాఁడనైతిని కాని మఱియొక్కవిషయము
మాత్రము చెప్పచున్నాను.

“వివిధకళాక్రమము లతివిశ్రుత వైభవసాంధ్రు లెందఱీ
భువిమునుబుట్టి గిట్టిరొక పూరుసునైన నొకండెఱుంగునే
కవులగు తొంటివారలు జగత్రయమందిపుడుఁపసంతురా
శివకరులైనవారు మృతజీవులు కీర్తిశరీరులెన్నఁగఁ”

అనిచెప్పినట్లు వారిపాండిత్యమునకుం దగకేదేనొక్కమహాగ్రంథ
ము రచించియుండవలసి యున్నది. అట్లుచేసినవారు కారు. కొందఱు

మనశాస్త్రిగారిని సూర్యసిద్ధాంతము నాంధ్రీకరింపుఁ డనికోరిరట వారు ను మంచినీర్ధతిని దానిం చెనిగింప నిశ్చయించి రట కాని యదియును గొనసాగినదికాదు. నేను వారిదర్శనము చేసినప్పుడు సర్వదా “మీరు సర్వాలంకారగ్రంథములం గోక్షికరించి తెలుఁగున నొక యలంకార శాస్త్రగ్రంథము రచింపవలయు” నని కోరుచుండువాఁడను. వారును “నేను నీవుచెప్పినట్లలంకార సర్వస్వమును పేరితోనొకకీర్తనగ్రంథము వ్రాయుదు”నని చెప్పినవారేకాని చెప్పినట్లు చేసినవారు కాకపోయిరి. వారికావిషయమునఁ గతూహలములేక పోలేడగాని కాలమలంఘ్యము కదా ఉపకారవేతనము నొందినది మొదలు వారికేవోయనివార్యము లైనవనులు తటస్థించుచునే వచ్చినవి. అంతలో నాల్గునంపత్సరిములు మహారోగము. తరువాతఁ బరమవైద్యులొక్కఁడయ్యఁ దటస్థించినది. వారి యుద్యమము నెఱవేఱిలోకము ధన్యముకాలేకపోయినది. ఆట్లయిననువారి గ్రంథములలోని గుప్తార్థప్రకాశిక” ఁరమోత్తమమైనది. అదియేవారి కీర్తినాచంద్రితారాఘముగాఁ బ్రకాశింపఁ జేయుటకుఁ జాలునని సంతసించుచున్నాను

ఉభయభాషావిశారదులును, వైయాకరణశిరోభూషణులు, సర్వ సమర్థులునగు శ్రీశ్రీ శాస్త్రిగారి షణ్మండమగమనము మారాజమ హేంద్రవరమునకే గాక ఆంధ్రీలోకమున కంతకును దీక్షిని లోపమును గలిగించినదని చెప్పట కావంతయును సందేహింప నక్కఱలేదు అయినను వారియాత్మయు, వారిప్రజ్ఞయు వారి విద్యావైశిష్యమును, గుప్తార్థ ప్రకాశికయం దావేశించి పారకమహాశయుల యుల్లములు పల్లవింపఁ జేయుచుండు నని నమ్ముచు నింతతో సీచారిత్రమును ముగించుచున్నాను

ఇట్లు

శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి

అ భీవందనము

సీ. లోకబాంధవముచే, లోగొను నిరుగడ

నిరుగడవేదంబు గరిమఁదనఁగు

రసములం దీయుట రహిన్సోన్మ నిరుదెస

నిరుదెస లక్ష్మీగృహేష్టతయగు

వంధకారంబు వోనలరొందదు నిరువంక

నిరువంక నిజసేవ కేచ్చదీర్పు

వ్యాకరణాదిక వ్యాప్తియహ నిరువైపు

నిరువైపు నిజశాంతి నెఱిఁదరిర్పు

తే. గీ. సూర్యభగవాను సాదృశ్య సుకృతమబ్ధి

సూర్యలోకముఁ బొందిన సుజననర్య

మత్పితృభగవానుని మహామహిము మహిత

తేజవేంకటరామ శాస్త్రిని భజింతు.

ప్రథమపుత్రుడు వీరవేంకట సుబ్రహ్మణ్యము బి. ఎ. బి. ఇడి.

సీ. ఏమహామహుఁడు సురేంద్రపీఠికి నే

సురకోవిదాళికిఁ జూతుకుసూచ

నే మహాశౌరి బుధేంద్రుల కిది గూర్చె

నిజసమర్థత్వంబు నెఱి నెసంగ

నేపుణ్యచరితుఁ డెంతె దపంబొనరించె

నాత్మనిజాత్మలో నరసికొంచు

నే భవ్యచరితుఁ డెన్నే సుగుణమ్ముల

రంజిల్లె నిధర రహి నెసంగ

తే! నట్టి మహనీయు ధీమహితాత్ము విద్య
 దగ్గనరుని కల్లూరి వంశాబి పూర్ణ
 చంద్రు వేంకటరామ శాస్త్రిందు నాడు
 తండ్రి ననవరతము మదిఁ దలచి కొలుతు
 ద్వి! పుత్రుఁడు రామచంద్రమూర్తి బి. యే. బి. ఇడి.

సీ. కలముచేఁ బూనినగాండీవమూను నా
 పాండవమధ్యము పగిది నొప్పుఁ
 బాల్తంబు చేఁబట్టి బోధింప బుధులకు
 ననిమిషేంద్రుని గురుననుకరించు
 జడమున గూర్చున్న జారుతనొప్పు త
 న్మూర్తి వేదవ్యాసమునిని బోలు
 జనులమనంబుల నరగున రంజింపఁ
 జేయంగ రఘుకులశ్రేష్ఠుఁ బోలు

తే. గీ. నట్టి సార్థకనామ గుణాభిరాము
 నత్యసంధు నమలయశ స్సాంద్రునతుల
 బుద్ధిమంతు బ్రహ్మాంశ సంభూతు మజ్జ
 నకు భజింతు వేంకటరామనామశాస్త్రి.

తృ! పుత్రుఁడు వేంకటవీరసుబ్రహ్మణ్యము బి యే. (బి. ఇడి. క్లాసు)

మ. తృణథాన్యాశనుఁడ౯ వనౌనుఁడు శ్రీకృష్ణాంగుఁడున్ బాదరా
 యణుఁడే శంభుఁడారవింద మకరందస్వాద శుద్ధాత్ము వా
 క్ష్మణిలిం గన్గొని పెల్లబాటెడునొ! యాకల్లూరి వంశోజ్జ్వల
 న్మణి శ్రీవేంకటరామశాస్త్రివరు బ్రహ్మన్ మద్గుర౯ మ్రొక్కెద౯.

ఒకశిష్యుఁడు.

సీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
 శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
 శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుడౌ
 పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
 న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచించు
 భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
 నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుడౌ
 కాళిదాసునిలనర్కశలతోడ

జే. గీ. నిన్నునిర్మించె భారతీనేతగాక
 అనుపమాద్వైత తర్కశాస్త్రాదులందు
 నిల్లఁగఁగిమితపాండిత్య మేరికుండు
 ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుండు

ర ల వ శ ష స హ ష|| ఇందకారాదు లచ్చులు-కకారాదులు హల్లులు-
అజ్ఞాన్విభాగ మిలాగుననే మీఁద నెఱుంగునది.

వ్యా.—సంస్కృతభాషకు నక్షరము లేఁబడి (ఏమి నున్నది) పదములలోను లేక
పంక్తియందును బడినది కావున దీనికి సంస్కృతము బహు శేరుగనినది. గుప్తము నొక్క
దేవరలు భాషించుభాష గావున దేవభాష యనెయ్యును, అనాదియగుచేదందున కావారం
దై భాషలకన్నింటికి నాదియైనది గావున నాదిభాషయనియును, దక్షిణభాషలలోని
శబ్దములు దీని నుండి యుత్పన్నమైనవిగావున నాద్యవృత్తి యనియును మీఁదను
బడును. పైయేఁబడి యక్షరములలో, అకారము మొదలుకొని విసర్గము వరకును
అచ్చు లనియు, కకారము మొదలుకొని శ కారము వఱకును హల్లు లనియును, జేరు
అజ్ఞాన్విభాగము (అ. + హ. + విభాగము = అచ్చులయు హల్లులయు, ఏర్పాటు)
ఁజూగుననే అకారాదు లచ్చులనియు, కకారాదులు హల్లు లనియును, బ్రాప్తి
భాషకును, దేశ్యభాషకును, చెప్పికొనునది. హత్యము సంస్కృత వ్యాకరణమునందు
లేనిది కారము పుటకే. (పూర్వమాల్లోల కాలము) కాని దీర్ఘక్షరము లేవన్నను
కారదీర్ఘము కల దనుటకు మరుదిహేమచంద్రాదివ్యాకరణవేత్తల మతము ప్రమా
మరుటయే కాక, మంత్రోక్తాస్త్రమునను, అకారాది పంచాశద్వర్ణాల్లి 'EO' పదములకేగా
భావింపఁబడినందునఁ ద్రైసంఖ్యాపూరితైర్లొకారదీర్ఘమును, సవ్యుంపఁబడినదందురు.
వాస్తవమున సామాన్యముగా నచ్చులుచ్చార్థము వివృతప్రియత్నము కలిగికావున
వివృతప్రియత్నము గల లికారమునకే దీర్ఘనిషేధముగాని "లిలిహి" అని సం
స్కృతవ్యాకరణమున విధింపఁబడిన యీషత్సంస్కృతప్రియత్నక లికారమునకు దీర్ఘ
నిషేధములేదు కనుకనే "లివర్ణస్య వ్యాకరణే" అనన్విధాంతకామదీప్తవాక్యమునను
వివరించుతఁచి శబ్దము శేఖరగింఘము "లివర్ణస్యేతి వివృతస్యేర్వర్ణః తేన లిలి
లివేతి విధేయ స్యేషత్సంస్కృతస్య దీర్ఘస్యేపి నక్షతి" అని లికారద్వయ గర్భకంబు
నజ్జక్తితో లిఖింపఁబడెడి లికారం దీప్తస్యప్రియత్నముగలదిగాన నయ్యది దీర్ఘం
బును నుండవచ్చునని వక్కాణింపఁబడ్డది మఱికొందఱు, "అదిహంతాఃస్మృతావర్ణాః"
అను నాగమవేత్తలవృత్తర మున్నత మాత్రిన క్షకారంబును జేటువర్ణంబుగాఁ
బరిగనించి శ కారమున వర్ణాంతరము కాదని తోపి వేయదురు. కాని యల్లయునచో
స్తకారము మున్నగు సంయక్తవర్ణములను గూడ వర్ణాంతరములుగాఁ బరిగ
ణించుట సంభవించును. మఱియు ధాతుపాఠంబునయందు ధుక్ష, వృక్ష, శిక్ష,
భిక్ష, దక్ష, క్షిప్యాయత్సవే పదధాతువు లాహ్మంతంబులలోఁ బరిగణింపఁ బడుటయ
కాక, భాష, శబ్ద, వృక్ష, హేమ్రావిధాతువులతోఁ జేర్చు బడుటచేత ధుక్షాది

ధాతువులందుఁ గడపలు నూమ్ముం బగు ష కారమే ప్రధానముగా గ్రహింపఁ బడినట్లు తోచుచున్నందునను, నిఘంటువులయందు ధ్యాంక్ష, కక్ష, పషాది క్షబ్దములు సాంతములలోనే పఠింపఁ బడినందునను, ఈ కారము సంయుక్తాక్షరముగాని, వర్ణాంతరముగా దని యెఱుంగునది. మంత్రశాస్త్రజ్ఞులు, అకారాదికకారము దనుకఁ బంచాశచ్యుంబులు (10) జపమాణికగా భావించి ఈ కారమును మేరుపూసగా నెన్నుదురనిన ప్రసిద్ధి గలదు. కనుకనే జపమాణికకు “అక్షమాల” యనుకేరు గలదు.

“అకారాదిక్షకారాంతః అక్షాంతర్కృతా తర్ప్వీనిధిధూతావామాలాఅక్షమాలే”

V. M. Apte. M. A. Sanskrit-English Dictionary 6th Page 388 “పురఃస్థితానై రివపూరితార్థగూఢిభాంతమచ్ఛస్ఫుటికో న్నమాలయా” మాఘ-నిఘంటు-9

2. సూ.—ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలువది.

అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ ఓ అం అః | క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ట ఠ డ ఢ త థ ద ధ న ప ఫ బ భ మ య ర ల వ శ హ ళ || కొందఱ మతంబున ప్రాప్యసక్రియలును బాకృతంబునందుఁ గలవు- కొందఱమతంబున సక్రియంబులు గలవు ఎ ఏ ఒ ఓ లు సక్రియములని-విజౌలు వక్రతమములని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

పాఠ్య.—ప్రాకృతభాషకు నక్షరములు నలువది. (నాలుగు + పది) అనఁగాఁజెప్పఁబడి యక్షరములలో “ఋ ఋ ఌ ఌ ఐ ఔ ణ శ ష ” అను నవి క్షరములైన యక్షరములు. ప్రాకృతము = సంస్కృత భాషావికారము (సంస్కృతమొక్క బాల్యమందలి తొక్కునగుమలు) ఈభాష “ప్రాకృతము, శౌరసేని, మౌర్య, వైశాచి, చూలిక, అపభ్రంశము” అని చూలు తెలియును. దీనికి నా స్మృతిపూరి నలవ మాలసూక్రియలు వాఱుచుం బడెను. కొందఱ యాశయంబున (చూరమున) ఏ ఒ (సూక్రియములు) లను, మఱికొందఱ యభిప్రాయంబున ఐ ఔ (సూక్రియము) లను, బాక్రియభాషయందుఁ గలవు. సంస్కృతములోని ఋ ఋ ములు ఔంకెప్పిన పది యక్షరము లందుఁ దగ్గిన వని గ్రహించునది. “ఎ ఏ ఒ ఓ” అనునవి సక్రియము లనియు, “ఐ ఔ” అను నవి సక్రియములు లనియు, బూర్వము మాఘమున.

3. సూ.—తెనుఁగునకు వర్ణములు ముప్పది యాఱు.

అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ ఓ అం అః | క గ చ ఛ జ ఝ ట ఠ డ ఢ త థ ద ధ న ప ఫ బ భ మ య ర ల వ శ హ ళ ||

శూలవ్యాకరణ గుప్తార్థక కాశిక.

వ్యా.— తెలుగు భాషకు నక్షరములు ముప్పది యాఱు (మూడు + పది + ఆఱు) ఈ తెలుగునందు రేఫ మిరు దెఱంగుల గ్రహింపఁబడి చున్నదని బోధించి “రస్త్రైత్రగ్యశ్శాతే ద్వివిధ” యను వాగనుశాసనమూర్తయైన శకట రేఫంబును సహితము వర్ణంబులలోఁ దెక్కించిన పక్షంబున ముప్పదియే డక్షరంబులగు నని యుద్వేషించు నప్పకవి పుస్తక మందలి పాఠాంతరము పెక్కు గారణంబులచే నమంజసంబుగ నున్నది. అహంబలపతియు నిది వక్కాణించెను. తక్కిన యనాద్య వర్ణంబుల భాతిరి శకట రేఫంబును, వర్ణంబులలోఁ బృథక్కుగాఁ బరిగణించుట న్యాయము. హామీయు నీశకట రేఫము పరిశీలక పరిచ్ఛేదమందలి యిరువది నాల్గవ సూత్రమృతమగుఁ జూపింపఁబడును.

4. సూ.— ఋ ఋ ౠ ౡ విసర్గ ఖ ఛ త థ ఢ ఘ ఝ ఞ ఢ ధ
జ ఞ శ ష లు సంస్కృత సమంబులను గూడి తెలుగున
వ్యవహరింపఁబడు.

ఋతువు - పితౄణము - కృష్ణము - శౌకారము - దుఃఖము - ఖడ్గము -

ఘటము - ఛత్రము - ఝరము - కంఠము - థక్క - రథము - ధరణి-
ఢణము - భయము - పక్షి - ఆజ్ఞ - శరము - మండము.

వ్యా.— ఈనూత్రిమనందలి ఋ ఋ ౠ ౡ మొదలైన పంచమ్మిది యక్షరంబులను, ద్వివిధమునందుఁగాని, యాంధ్రదేశ్యంబునందుఁగాని, వాడఁబడక సంస్కృత సమంబులను జేరి యాంధ్రంబున వాడఁబడుచున్నవి. ఉ. ఋతువు, పితౄణము, కృష్ణము, శౌకారము, దుఃఖము, ఖడ్గము, ఘటము, ఛత్రము, ఝరము, కంఠము, థక్క, రథము, ధరణి ఢణము, భయము, పక్షి, ఆజ్ఞ, శరము, మండము. పక్షిశబ్దము జి కారమున కై యుదాహరింపఁ బడెను. ఈశబ్దమును “పంక్తి” అని సబిందువుగా వాడుకలో వ్రాయుట తప్ప.

5. సూ.— క చ ట త ప లు పరుషంబు లని గ జ డ ద బ లు సర
శంబు లని చెప్పఁబడు.

వ్యా.— “క, చ, ట, త, ప,” అనునక్షరంబులు పరుషంబులనియు, “గ, జ, డ, ద, బ” అను నక్షరంబులు సరశంబు లనియుఁ జెప్పఁ బడును.

6. సూ.—ఇతరము లగు హల్లులు స్థిరములు.

ఖ ణ మ జ ఛ ర్ష య ర ధ ణ థ ధ న ఫ భ మ య ర ల వ శ ష స హ శ

వ్యా.—కకారము మొదల్గాని శ కారము దనుక నుండు ముప్పదినాలుగక్షరములలోని పదును సరళంబులు పది యక్షరంబులు మాలిమ కాక యితరము లయిన యిరువదినాలు గక్షరములును స్థిరము లనఁ బడును.

7. సూ.—దంత్యతాలవ్యంబు లయిన చ జ లు నవర్ణంబులు.

తాలవ్య చకారంబు దంత్య చకారంబునకును దాలవ్యజకారంబు

దంత్య జకారంబునకును గ్రాహకము లని తాత్పర్యము.

వ్యా.—సవర్ణంబులు = సజాతీయములు (మూలము) గ్రాహకములు = స్ఫురింపఁ జేయునవి (అన్యోన్యమిక్రిములు.) దంత్యచకారంబునకుఁ దాలవ్యచకారంబును, దంత్య జకారంబునకుఁ దాలవ్యజకారంబును, మిక్రిము లని యీ సూత్రముయొక్క భావము. ఈ సవర్ణత యనెడి మైక్రింబన యతిపా)పాది కార్యములయందు దంత్యము తాలవ్యము లొకదారికొకటి పృథినిధిగా నుండు చును.

8. సూ.—ఇ ఈ ఏ ఏ లం గూడిన చజలు తాలవ్యంబులు.

చిలుక - చీమ - చెలి - చేమ - జిల - జీడి - జెట్టి - జేజె.

వ్యా.—“ఇ, ఈ, ఏ, ఏ” అను నీయచ్చులతోఁ గలిసిన “చ, జ” అనునవి తాలవ్యములు (చవుడిలసాహాయ్యమున నుచ్చరింపఁబడునవి) ఈ. చిలుక, ఈశబ్దమునందలి చకారము - “ఇ”. అను నచ్చుతోఁ గూడినది - (చ + ఇ = చి) కనుకఁ దాలవ్యము. ఇట్లే చీమ, చెలి, చేమ, జిల, జీడి, జెట్టి, జేజె. “ఏక వర్ణస్వాదేశే” (1 అధ్యాయ పాద, సూ 47) అను సూత్రముయొక్క భాష్యమందు నైవలోకేనాన్యస్యైక్వేదే-అర్థవ కారణ, అర్థవకారోహస్తి” అనుటంజెసి, ప్రాస్యమైన “ఏ” కారంబును “ఒ” కారంబును సంస్కృతభాషయందు లేవు తెలుగుభాషయందే “ఏ” కారంబును, “ఒ” కారంబును గలవు. ఈ ఏర్ప బిప్పిదము ఇత్యాదులు. సమాంశవాచకమైనప్పుడు గూడ “చర్ధ” శబ్దమునపుంసకముగాక, పుష్టింగముగా భాష్యమందుఁ బ్రయోగింపఁబడినది.

9. సూ.—అ ఆ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ లం గూడిన చజలు దంత్యంబులు.

చలి - చాప - చుక్క - చూపు - చొక్కు - చోటు - చొక్క - జముఁడు - జాతర

జన్ము - జాలు - జొన్న - జోలి - జోకు - విదంతములయిన చజలు సమేతకర్ణములందు లేవు.

వ్యా.—“అ, ఆ, ఇ, ఊ, ఓ, ఓ” అను నీయచ్చులతోఁ గూడిన “చ, జ” అనునవి దంత్యములు (దంత్యములసహాయమున నుచ్చరింపఁ బడునవి.) ఉ, చ, జి; దీని యందలి చకారము అకారముతోఁ గూడినది (చ + అ = చ) కావున దంత్యము ల్లే యీ చాప, చుక్క, చూపు, చొక్క, చోటు, చొక, జమఁడు, జాగ, జొన్న జాలు, జొన్న, జోలి జోకు, ఈ స్వరారంభమునందు “విదంతము లైనచజలు సమేతకర్ణములుందు లేవు” అని యుండెను. [వికారము - అంతుందుఁగల “చ, జ” అను నవి సంస్కృత సమేతకర్ణములుందు (తెలుఁగుకర్ణములయందు) లేవు.] అనఁగా “చై” గాని, “జై” గాని యాదీయందుఁ గల పదములు తెలుఁగు నందు లేవు కనుక వికారముపై స్వరమునఁగు సంఘటన చేయఁబడలేదు. ఇది యెఱుంగ గకయే కాఁబోలు. వైశిషాటి లక్ష్మణకవిగారు తమ యాంధ్రనామసంగ్రహ మందు “చై వ్రసాశీచాయనగఁగు” అని ప్రయోగించిరి; కాని యియ్యది ప్రామాదికము. చెయ్యవ్రలికాని, చెయ్యవ్రలికాని, యుండవలెను. అప్పుడు యతిభంగం బనినాగ్యంబే యగును.

10. సూ.—సంస్కృతసమంబులం దికారారంభములైన కర్ణములు యుష్కధాచజలు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యము లగును.

కీచివప్రసంగ్యతసమంబులందుదంత్యచజలులేవనితాత్పర్యము- ఉష్కయఁగాఁ దుచివర్ణమునకు ముందువర్ణము-అచ్చి - అచ్చులు - రోచి - రోచులు - వీచి - వీచులు - రాజి - రాజులు - వాచి - వా జులు- మఱియు రాజకర్ణి భాకర్ణి దంత్యముక్తంబుకానంబడియెడి. ఇతరము లయిన చజల కుదాహరణములు- సందు - చామరము - చుక్కి - చూర్ణము - చోరుడు - చౌర్యము - జయగు - జాతి - జుగుప్స - జూటము - ఇత్యాదులు.

వ్యా.—ఉష్క=కర్ణమునకును కి తెక్కియనో కాఁకును. సంస్కృత సమంబులందు, వికారము ఉష్కయఁ గలనామల యుష్కధాతాబద్ధ చజలు బహువచన

హారము నందు దంత్య చబలుగామాటును. ఈ అర్హులు. సంస్కృతము “అర్హి” అనునది. దీనికి దత్తము “అర్హి”. దీని యంత్యక్షరము. ఇకారము, ఈయికారమునకు యంత్యక్షరము వకారము, గలదు. (అర్ + హ + ఇ) ఈ యికారము బహువచనబహు లు లలు పరంబు నపుడు ఈ కారంబును. (అర్ + హ + ఈ + లు) అర్హులు అనేకముగా నచ్చిన ఈ కారముతో నూడిన జలు సాంస్కృతికములైనను, బాలవ్యములుగా నుచ్చరించు ముక్కురంబు గావున సుఖోచ్ఛారణార్థమీమామ్రముచే దంత్యము లని శాసింపబడ్డది. ఇట్లే రోమలు, వీమలు, రాజులు (రాజీ) వాజులు (వాజీ) మొదలయినవి.

అర్హులు. ఈ శబ్దములోని వకారము పైని ఈ కారము తదేశ వర్ణము గాను గనుక లు లలు పరంబునపుడు తాలవ్య వ కారముగానే యుచ్చరింపబడును. ఇదిసంత్యంత్యవో “ముచ్చి” అన్న యర్థంబున్నను: గాని స్వరము లన్న యర్థము గలదు. (మూలము) “రాజశబ్దంబొక్కటి సంస్కారము కానబడియున్నది” రాజశబ్దంబొక్కటి యేక నచనాంతంబున దంత్య యుక్తముగాఁ గనబడుచున్నది. అనిగార నన్ను మైనను రాజశబ్దములోని జ కారము దంత్యముగా నుచ్చరింపబడుచున్నది యిట్టిప్రాయము. “రాజ” అను శబ్దము వైకృతముగలదని (తెనుగు శబ్దముని) కొంచులందును. అట్లయినచో అంత్యము కావుటకు సందియ మిందుకయ్యలేదు. ఇయ్యది ముఖ్యంబుగఁ గూచించి తిమ్మకవిప్రభృతులు తమయచ్చలెరుగు గ్రంథుల యందు: బ్రయోగించిరి. కనుక నియ్యది యాలోచింపఁ దగ్గయంతము.

“ఆ. ఎందు వేట రాఁ రె యితరు లే మనసుతో

దారసంగసుఖము తప్పద్రోచి

తకట! పాంచురాజయశ మెన్న వై తతి

క్రూరదశరథేశకులము రోయ”

అను రాసురపాండవీయప్రళమాశ్వాసపద్యములో భారతార్థమునందు “పాంచు రాజ” అను నది తత్సమం బగు సంబుద్ధంత పదంబు గావున నిచ్చట రాజశబ్ద జకారంబు చిన్నయసూరిగారి సంజ్ఞాప్రకరణమందలి యీమాత్రంబునందేసి దంత్యంబు గానుండి నలయు ననియు, రామాయణార్థమునందు “అబయశ” మని పదస్థ మగుటనేలే బాలవ్యముగా నుండి వలె ననియు, ననెడి హేతువులచేత “క్షీమయంగు జకారం మొక్కటియ యొకయర్థమున దింత్యమును, వేటొక యర్థమున బాలవ్యమును

నయ్యెడు' నని ప్రాథమ్యకరణ సంజ్ఞా పరిచ్ఛేద ముంబు యదవ నూత్రములో నుగ యార్థసామరస్యమునకై బ సీతారానూచార్యులవారిచేత వివరింపఁ బడినది అయ్యది చింత్యము పరస్పరమును విగుర్థోచ్ఛారణములు గల దంత్య తాలవ్య జకారములు రెండును బద్యపరసమయంబున నేకీభావంగా నెల్లప్పుడీప కేవలం బగునో పద్య పారకాలంబున దంత్య ముచ్చరించినవో రామాయణార్థము చెడును తాలవ్యముగాఁ బరికినవో భారతార్థంబునకు భంగంబు సంభవించును కావున నభిగూర్చిసాధకంబు గాఁ బాండురాజ శబ్దంబును బ్రయోగించిన ఓంగణిమూకపీఠముల తాత్పర్యమిట్లని తోచెడిది ఇచ్చటఁ బాండురాజ శబ్దంబునకుఁ బాండురోగ మితనియందుఁ బ్రకాశించు నన్నపుశ్చత్వత్రియందు నధికరిణార్థంబున ఘోష ప్రత్యయము వచ్చిన కావున నిచ్చటఁ బాండురాజ శబ్దంబు "పాండురోగము ప్రకాశించువాఁడా" అనిన విశేషణార్థమిచ్చును; కాని "పాండునామము గలరాజు" అనిన నృపాది విశేషార్థం బిచ్చునేరదు విశేషార్థకంటె ప్రసిద్ధంబైన రాజశబ్ద జకారంబు దంత్యం బని వ్యాకరణకర్తలతాత్పర్యంబు కాని విశేషణార్థకంటె రాజశబ్దజకారంబు చింత్యంబు గా నేరదనియే వారితాత్పర్యంబు ప్రకృత పద్యంబులో "పాండురోగము ప్రకాశించు వాఁడా" అన్నయుపాలంభార్థమే (నిందార్థము) శాపసమయంబు కావునఁ బ్రకరంబున కనుకూలముగానున్నది కాఁబట్టి భారతార్థమందును పాండురాజ శబ్దజకారంబు తాలవ్యం బనియేయూహించుకొన వలయును కావుననే యప్పకవిగారు తమగ్రంథంబు నందలి ద్వితీయాశ్వాసములో నీపద్యంబునే యుదాహరించి "సంస్కృతమైన పాండురాజ శబ్దంబునం గల జకారము తాలవ్యమే కాని చింత్యము కానేరదు ఇది తెలియక కేవలంధ్రులు చింత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతురు అది లాక్షణికమలముగాదు అల్లుగుటండేని కవితాప్రవృత్తులైన నూరపరాజుగారు ఇంతివట్టు విచారింఁచి ప్రయాగించిరి ' అని భారతార్థమునందును జకారము తాలవ్య మనియే సిద్ధాంతీకరించిరి క్రిమావాచక మైనరాజశబ్దంబులో విశేషణార్థ మిచ్చునట్టి యీ పాండు రాజశబ్దము యొక్కప్రమాదిభక్తిరూపము 'రామ కు' అన్నట్లును "పాండురాజుకు" అనియే యుదాహరణ ఈవ్యాకరణమునని తత్సను పరిచ్ఛేదముగారి డెచ్చిది యెరిమిరవ నూరము ప్రసిద్ధంబైన నృపాది విశేషార్థక రాజశబ్దమునకే చెల్లును గాని ప్రకాశ క్రిమాార్థము నిచ్చెడి యిట్టి విశేషణార్థకస్థలంబులో "పాండురాజుకు" ఇత్యాద్యుప సర్జన స్థలంబులలో విశేషార్థక రాజశబ్దంబునకుం బోలె సంబంధింపనేరదు యోగకొనవలయును రాజశబ్దంబును గుఱించి యింకను దత్సను పరిచ్ఛేదము నందలి డెచ్చి యెరిమిరవ నూత్రంబు కొద్దిజర్పింపఁ బడును కాక నూత్రముగాదు

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

(మూలము) ఇతరములైన చ జ ల కుదాహరణములు, అనగా “అ అ ఉ ఊ అను నచ్చలతోఁ గూడి నను శత్రువులు లగుటచేఁ దాలవ్యములుగా నుద్భవించి పరిపాలన జ లుగల యుదాహరణములని బాసము ఉ చంద్రుఁడు చామరము, చుక్రి మాన్లము, చోరుఁడు, చార్మము, బాతి గొగప్ప, జాటము, మొదలైనవి

11సూ. —నకారంబు ద్రుతంబు

వ్యా —నకారంబునను ద్రుతంబులు ధాతములగు బహువచన ద్రుతంబునగా నక్కఱలేని యప్పుడు మఱుగు పఱిసేయని యర్థము కేల నకారంబు ద్రుత నామంబున సామాన్యంబుగా వాడబడినను బ్రత్యయంబును (ఫలమును, నేను, వెళ్లునున్నాను) ఆగుంబును (వారిచేతను, చేయును, మమ్మును) అర్థయంబును (అవునును, వజ్జియును, అన్నయును) నైనయుకారంత నకారంచే ద్రుతసంజ్ఞ గలిగి యని చెప్పుట యుక్తము ప్రమాదముననంబగు బుద్ధిప్రత్యయంబు నను ఉకారంబు లేకున్నను “వనఁబు, ఫలము” ఇత్యాదుల యందు శేషించిన లకారమే వెనుకటి ప్రమాదమును దెలిపియు ద్రుతసంజ్ఞ గలిగిన నుశబ్దముయొక్క ఉకారం బుచ్చరింపఁ బడకున్నను మిగిలిన నకార మాత్రమే మునుపటియర్థంబును విశుద్ధపఱుగును “ఉన్నాను” ఇత్యాదుల యందు ఉకారంబునను ననభిధానంబున లోపంబు గలుగదు వాగనుశాసనము కేవల నకారంబునను “ద్రుతాభ్యోనః” అను సూత్రంబున ద్రుతసంజ్ఞ విధింపదు ను శబ్దంబు యొక్క ఉకారం బుచ్చరింపఁ బడ కున్నను శేషించిన నకార మాత్రమే విశిష్టం బైన నుశబ్దంబును దెప్పవని తార్కర్యము

12. సూ.—ద్రుతాంతము లైన పదములు ద్రుతప్రకృతికములు.

ప్రథమాకయిచ్చియొక్కే తరములయిన విశత్తులు - ఉత్తమ పురుషైకవచనంబులు - భూత తద్ధర్మాద్యర్థకప్రథమ పురుషైకవచనం బులు - ఆశీరాద్యర్థంబులయిన యెదు త వర్ణకంబులు - శత్రుగుమా నంతర్య చేదాద్యర్థకంబులు - నేరుతానుపదంబులు - వలెప్రభృతులు ను - ద్రుతప్రకృతికంబులు - నన్నుక్ - నాచేతక్ - నాతోడక్ - నాకొఱకుక్ - నావలనన్ - నాకంటెక్ - నాకుక్ - మాగోపలక్ - మాయం దుక్ - వత్తుక్ - వచ్చెదక్ - వచ్చెక్ - వచ్చుక్ - వచ్చెదుక్ - ప్రసన్నుక్ య్యె దుక్ - కాపురన్ - కొప్పుదుక్ - కొప్పిన్ - కొప్పుగక్ - కొప్పుకుక్.

కొట్టినన్-వలెక్ - ఎంతయుక్-పోలెక్-అయుక్ - ఇత్యాదులూ హ్యంబులు.

వ్యా—ద్రుతముచివరంగలశబ్దములు ద్రుతప్రకృతికములు ఏవియనిన—1 ప్రథమావి క్రియాను, (రాముఁడు) కయి పట్టి, యొక్క, తక్కుడుకినిన విభిక్తును, (నన్ను, నాచేతక, నాతోడక, నాకొఱకుక, నావలనక, నాకంటెక, నాకుకమాలోపలక, మాయందుక) 2 ఉత్తమ పురుషైక వచనంబులును (వత్తుక, వచ్చెదక) 3 భూతా గ్ధక ప్రథమపురుషైక వచనంబును, (వచ్చెక) 4 తదర్థ్యాద్యర్థక ప్రథమ పురుషైక వచనంబును, (వచ్చెక, వచ్చెదక) 5 ఆశిరాద్యర్థకంబులైన “ఎదు, ట అను వర్ణకంబులును, (ప్రసన్ను లయ్యెదక, కావుతక) 6 శత్రుర్థకంబును, (కొట్టుమక) 7 రుమున్నాద్యర్థకంబును, (కొట్టక, కొట్టంగక) 8 అనంతర్థ్యాద్యర్థకంబును (కొట్టుమక) 9 చేదాద్యర్థకంబును, (కొట్టినక) 10 “నేను, తాను” అను శబ్దంబులును, 11 ఎలె మొదలైనవియును, (ఎంతయుక, పోలెక, అయుక, ములక, కడుక, వెంటక, వెంటక, మొ) ద్రుతప్రకృతికంబులుగా నూహింపఁ దగ్గని . “చ. ఘనరర ఘ్నూకీకుచయుగ క్రియరూఢముగాక ద్రావిక్ సప్తనగలిఁదేటగా యజుచాటగునాం క్రివఘాటిచొక్కిపుం జనుగవ బోలిగూఢమునుజాటుఁ దనంబునులేక యుండుఁడె ప్పిన నడవోకవిప్య మనిపించు నగిం చటుకాక యుండినక” ఇచ్చట “నగిం” అనునది తదర్థ్యాద్యర్థకంబు గావున ద్యుతాంతం బై పద్యములో “నగిం” వలె “అని యుండ వలెను అప్పదుగఁగఁగము గలుగును గానఁ బ్రథమములో “నగించెడు నట్లుగానిచో” అని కవిచే రచింపఁ బడి క్రమ క్రమముగా ద్రుతము లేని పాము ప్రమాద కృతమై యుండవచ్చును ఇప్పద్యము పెద్దన్నగారి చాలుపద్య మని కొంప టును, వేంకటాచార్యకవికృతంబగుపంచరత్నములోని దని మఱికొందఱును జెప్పుదురు భాస్కర శతకమునందు “చ చీవపురుషుడా జెవకొఱకింలే గాక పుడిసెందు జలంబిడి పెంపనేర్చునే” అను పద్యత్పతీయ పాదములో “కొఱకునింతె “గాక” అనిద్రుతాంతముగా నుండవలసిన దానికి “కొఱకుంలేగాక” అనివ్యాకరణ విరుద్ధముగాఁ బ్రయోగింపఁ బడినది ఇట్టి ప్రామాదికప్రయోగంబులకు “నిరంకుశాకవయః” అనేడి లోకొక్తియే శరణంబు గాని వేటొకగతి గానిఁప మన్నది

‘లే గీ లేన్ను నన్ను నన్ను విన్ను మన్నా మిన్ను చన్నుకన్ను వెన్ను శబ్దములకు జడ్డులుండుఁ బోవుఁ జర్చింపని వి ద్రుత ప్రకృతు లెపుడుఁ గావు భక్తములభః’ అప్పు 5-అ ఇప్పద్యమందలి “లేన్ను, నిన్ను, నన్ను” శబ్దంబుల ద్వితీ మాంతంబులు

కావున ద్రుతిప్రకృతికంబులు. పై పద్యంబులో నప్పకవికళాశబ్దంబులలోఁ బరిగణిం
చుట కవిరసహీనుకంబు

13. సూ — ద్రుతప్రకృతులు గాని శబ్దంబులు కళలనఁబడు.

రాముడు - రాములు - హయము - విష్ణువు - గోడ - మేడ -
అయ్య - అమ్మ - రామునికయి - జ్ఞానముఁబట్టి - నాయొక్క - వచ్చిరి -
వచ్చితివి - వచ్చితిరి - వచ్చితిమి - రాఁడు - రారు - రామ - రావు -
రాము - కొట్టక - తిట్టక - ఎత్తిలి - ఒత్తిలి - ఊరక - మిన్నక - బలి -
అక్కట - ఏల - ఇత్యాదులూహించునది

వ్యా — ద్రుతము కడపట లేని శబ్దంబులు కళలనఁబడును. రాముడు, గోడ,
అమ్మ, మొదలైన ప్రథమలును, “కయి, పట్టి, యొక్క” అను ప్రత్యయంబులును,
వచ్చిరి మొదలగు రేఫాంత క్రియలును, వచ్చితివి, వచ్చితిరి, మున్నగు మధ్యమ
పురుష క్రియలును, వచ్చితిమి మొదలగు సుత్తమ పురుష బహువచన క్రియలును,
రాఁడు మొదలగు స్మృతిరేక క్రియలును, ఎత్తిలి, ఒత్తిలి మొదలగునప్యయంబులును,
ఊరక, మిన్నక, మొదలగు తూష్టివర్ధకంబులును, బలి మొదలగు ప్రకృత
బలును, అక్కట మొదలగు సంతాపార్థకంబులును, ఏల మొదలగు ప్రశ్నార్థకంబు
లును, “అట్టులు, ఇట్టులుఅట్టులు” అను ప్రకారార్థ కంబులును, “మఱి, మిక్కిలి”
అను స్యాంతార్థకంబులును, “ఎ, ఏ, అ” అను నవధారణార్థ కంబులును, ఇత్యా
దులు కలె

“క. అనఘ యిదియేటిలేపమే

మనుషమదుఃఖతులమగుటనాధారములే

కనుగంతానోచ్చేదం

బున వ్రేలెదమధమలోకముల తెరపుచునన్.”

భార, ఆది 2 అ. అను పద్యమందలి “లేకను” అనుప్రయోగము చూచి
కొందఱు “లేక” అనువ్యతిరేకత్వార్థకము ద్రుతాంతంబుగా నుండవచ్చుననియు,
మఱికొందఱును “లేకయున్” అని యుక్తబహువచనంబుగా నుండవచ్చుననియు,
నట్లుచ్చరింపకకావుట పాదపూరణార్థమనియు, నుడువుదురు కాని సముచ్చరణార్థంబు
నగు నవధారణలేని యిట్టి కళాశబ్దంబులనినాద నకారంబు కావించిన చోట్లకలె

చ్చయ సకారంబు సరింపట సులభంబుగావున నిట్టివి యా భాససమాధానంబులని యెఱుంగు నది “లేకను” అనుచుట లేమిని అను పాఠమే. కవికృతమై యుండును. ఆధారము లేదని అను పాఠము వ్రాతప్రకటయందుఁ బొంది నట్లు కొందఱు నుడువుచున్నారు.

14. సూ—హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు
వైకల్పికముగ నగును

అడఁకువ - అడఁకువ - అరఁటి - అరంటి - ఎఱుంగుట - ఎఱుంగుట - బలఁగము - బలఁగము - మగఁటిమి - మగంటిమి

వ్యా—హ్రస్వాక్షరము తరువాతనున్న యక్షున్న వైకల్పికము (విధికిఁ బ్రవృత్తియు నిష్కర్మ్యం గలగుట) గా నిండునున్న యక్షను ఈ అడఁకువ దీనియందులి కులుచు యక్షరంబున డకారము తరువాతనున్న యక్షున్న నిండునున్న గా మాటి “అడఁకువ” అనియక్ష వైకల్పిక వనటచేఁ అడఁచి, అనరూపముగలదు ఇట్లే అరఁటి ఎఱుంగుట, మగఁటిమి, బలఁగము మొద

15. సూ—దీర్ఘముమీఁద సాధ్యపూర్ణములేదు.

వాఁడు - వీడు - రాఁడు - లేఁడు - కాఁబోలు - కాఁబట్టి - గోఁగులు - రేఁగులు.

వ్యా—దీర్ఘాక్షరము తరువాతను నిండునన్న శబ్దముయొక్క పుట్టికలోనే యుండవలయును గాని వ్యాకరణము లేనిందునున్న రానేరదు అక్షున్న శాస్త్రము లేత రావచ్చును ఈ తాఁజెప్పె వాఁడు ఇచ్చట దీర్ఘాక్షరంబున వకారములేరువార నక్షున్న యున్నది. కావుననిండు నున్నవచ్చి “వాండు” అనరూపము నిధింపదు ఇట్లే వీడు, రాఁడు లేఁడు, మొద

16 సూ—సంస్కృత సమేతరములైన తెలుఁగుశబ్దంబులయందుఁ

బరుష సరళంబులకు ముందేబిందువు కానంబడుచున్నది

వంకర - కలఁకువ - మంచు - త్రాఁచు-దంట - దాఁటు-కొంత - కోత. ఇత్యాదలూహ్యంబులు

వ్యా—సంస్కృత సమేతరములు=సంస్కృత సమములు కానివి బిందువు అక్షున్నయు, నిండునున్నయు, తెలుఁగుశబ్దంబు లలో నొకనున్న గానినిండునున్న గా

యందువో బరమములను (క, య, చ, ట, ట, పలు) సరళములను, (గ, జ, జ, డ, డ బలు) ముందునుగాని రిక్తివర్ణములను (స్థిరాక్షరములను) ముందును ఉపకరణ ఇచ్చట బరమవర్ణమైన కకారమునకు ముందు బుచ్చబిందువు గలను కలకువ ఇచ్చటగు వర్ణమునకు ముందునగిందువుగలను ఇచ్చేమందు, త్రాచు డంటు మొదలైనవి గ్రహించునది

17. సూ యకారంబును పుత్రా వోవోలును కెలుగుమాటలకు మొదటలేవు.

ఎవడు - ఎక్కడ - ఏమి - ఏల - ఉండ - ఉరు - ఒకడు - ఓడ హరియతఁడునిద్రవోయెనిట్టివోట్ల సంధివశంబున వచ్చినయకారవకారంబులుగాని పూర్వసిద్ధాంబులుగావు - వోధ్యవోధ్యవ్యకృతములుదప్ప సంస్కృతసమంబులందు సహితము పుత్రా వోవణ్ణాదులగుశబ్దంబులులేనని యెఱుంగునది - ఉదకము - ఉర్మిక - ఓదనము.

వ్యా — యకారమును, పుత్రా, వో, వోలును కెలుగు మాటలకు మొదట సిద్ధములు లేవు ఈ ఎవడు, యెరు మొదలైనవి 'హరి యతఁడు, (హరి + అతఁడు నిద్ర వోయె (నిద్ర + హయె) అను నప్పు డీవోటుల నుండు యకార వోకారంబులు సంధి వశముచేత (అకారము యకారముగాను, "హ" అనునది వోకారంబుగాను)) నైనవి కాని సహజములైన యకార వోకారంబులు గావు (యూలను) వోడ్చి వోధ్యవ్యకృతములు దక్క సంస్కృత సమంబులందు రూడ 'పు, పూ, వో' అను నక్షరంబులు మొదట గల పదములు లేనని తెలిసికోవలెను ఈ ఉదకము, ఓదనము మొదలైనవి చిన్నయనూగిగారుయకారంబును పు, పూ, వో, వోలును మాత్రమే పదాని యందుండ నని చెప్పికాని, కాగ తకారంబు లాదియందుగల పదముల రూడ లేనిచెప్పలేను వోకా (బిబ్బట్టు, పోలి) వోధుఁ (పిల్వగృహ వానియై పోషింపఁ బడెన పోషిత భర్త కావఁడు) వోడఁజ (గర్జితస్త్రీని లెంకి యాడిన పింపఁ బట్టిన కొవరు కు) వోధా (కుమ్మరవాడు, సారథి) వోటా (దాసి) వోడఁ (పోక చెప్పి) వోడఁ (గొనస సర్పము చర్మవిశేషము) వోడీ (పంచకుర్చాశేషము) వోడఁ (అగ్రాంతి) వోదాలఁ (మత్స్యవిశేషము) వోరకఁ (లేకుండు) వోరటఁ (కుండలపుష్పము) వోర పట్టి (మందుఁ అశ్వశాల) వోరఁజ (ధాన్యవిశేషము) వోర భాసఁ (పాటలవర్ణాశ్వము) మున్నగు వోకార సహిత పదానిది శబ్దంబులు శబ్దార్థ కల్పతరు సర్వశబ్ద సంబోధన ప్రకృతి గ్రంథములలో గనఁబడుచున్నవి

‘సీ. ‘జాతివాగలవోధ్య శబ్దమొక్కటి దక్క
 సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు
 శబ్దంబుమొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు
 నోత్పంబులును గల్గి వొకటి కైన
 వాకుశ్యంగముల కైవడి నోత్పములభంగి
 శబ్దాదిగల యవి స్వరములగును” అప్ప. 2. ఆ.

అను పద్యమునందుఁ జూడఁగా వోడ్వశబ్దం బొక్కందు దక్క ముజ్జగమ్ముల
 పెదకినను సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ దక్కిన పదములకు వోకారము మొదలనుండి
 దనిచెప్పిన యప్పవిగారి పదనము సాహసమాలకము

18 సూ.—య ర ల వలు లమువులని యలమువులని ద్వివిధంబు
 లగు.

హరియతఁడు - ఇత్యాదులుదాగమయకారములమువు- తక్కి-
 నయకారములమువు విలుగుమెఱుంగిత్యాదులుదు రేఘం బలఘువు -
 ఇదేశకట రేఘమనిచెప్పఁబడుచు - శకటరేఘముతత్సమతద్భవములందులే
 దు - పెరుగుకరుగిత్యాదులుదు రేఘంబు లమువు ఏళులుపాళులుత్రా
 ఘుని బహుత్వమందురలడలకాదేశమయినశకారములమువు - తలనెల
 యిత్యాదు లందలి -లకారము లమువు అతఁడువలికె నిత్యాదులందు
 న్న పాదేశవకారములమువు - తక్కినవకారములఘువు వర్ణసమా
 మ్నాయమందలి శకారమువర్ణాంతరముగాని యలముశకారముగాదని
 మెఱుంగునది.

వ్యా —య్యర్థి, లి, వ, లు లఘువులనియు నలఘువులనియు చెందువిధములు. లఘు
 వులన నుచ్చారణలో లాఘవముగలవి అలఘువులననుచ్చారణలో గౌరవముగలవి. ఈ
 యక్షరంబులకే యంతర్ధమలవిషయ హరియతఁడు(హరి + అతఁడు) మొదలగువారియం
 దలియకారము కాస్త్రముచేత వచ్చినదిలఘువు తక్కినయకారమనగా శబ్దముయొక్క
 పుట్టుకలోనుండిన యకార వలఘువు ఉ కాయ మొ క్రిమముగా సాగ్యయకార
 సిద్ధి “యకారంబులఘువులు” ఇట్లే “నిద్రనోయె” ఇత్యాది వకారస్థలఘనను

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

గ్రహింపవలెను. విఱుగు మొఱుగు మొదలగు వానియందులి శకటరేఖం బలఘువు (మూలము) శకటరేఖము తత్సను తద్భవముల యందులేదు

వ్యా.—‘గీ ఊఁది ఁలుకు చోటనొగ్గిఁదేల్చి ఁలికిన

రేఖగాదు శకటరేఖగాని

తద్భవపుఁ బదములఁ దవలిన యారేఖ

రేఖగాని శకట రేఖగాదు.”

ద్వితీ-త.29 ల అను కవిసంశయ విచ్ఛేద కారకుని మతంబును

‘గీ పదము మొదల నిమదఁదుదిఁ దద్భవంబుల

రేఖగాని శకట రేఖగాదు.

అను దిట్టకవి వేంకటాచార్యవరుని మతంబును నూరిగా రను సరించిరి కానితిమ్మి కవిగారు పైవేంకటాచార్యునిమాట విశ్వసింపక తమసర్వలక్షణ సారసంగ్రహ శకటరేఖ ప్రకరణమునందు

“గీ పదము మొదల నిమదఁదుదిఁ దద్భవంబుల

రేఖగాని శకట రేఖగాదు

నిక్కమునుచు సుగుణనిధి దిట్టకవి నేంక

టాచార్యవరుఁడు వలికెనది హుళిక్కి.”

అనిత్రోసివేసిరి మఱియువహోబలవతి కవిశరోభూషణమందు “ఉక్తైశ్చ (ఉ పకారికాశ్చబ్ధవము) కఱకు (కర్కరమ్) మొఱకు (మూర్ఖు)’, ఇత్యాది తద్భవముల యందు శకటరేఖములుగుట దోషముగాదని నొక్కినక్కాణించెను ఇంకను వ్రెలింగ లక్షణ శేషకారకుని మతమందుఁగూడఁ దద్భవములయందు శకటరేఖంబులుగలపదములు కొన్నింటినిమాత్ర మిదివవనుదాహరించు చున్నాఁడను కాఱియ- కాఱికాశ్చబ్ధవము పెఱ- పరశ్చబ్ధవము గోఱజము-గోఱవనశ్చబ్ధవము పిఱికి-భీరుకశ్చబ్ధవము గొఱ పము- కురపశ్చబ్ధవము. మొఱకు-మూర్ఖశ్చబ్ధవము గఱి-గరుచ్చబ్ధవము గఱుగు-గుఱు శ్చబ్ధవము ఇత్యాద్యుదాహరణంబులును, వీనికిఁ గాన్యలక్ష్యంబులును బెల్లెలు గలవు గాని, గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని ఇల్లు శకటరేఖంబు నునికికిఁ గవుల యనాది ప్రయోగప్రవాహమేగతిగాఁదోచుచున్నది కాని, తక్కిన య, వ, ల, లయందుం బలె లఘులఘుత్వజ్ఞానంబునకు స్థిరమైన లక్షణసూక్తము కానిపింపదు పెరుగు మొద

లైన వానియందలి శేఖంబులగువు బహువిధముల ర ల ష లు నావేశము (ఒక దాని స్థానంబును వేరొకటి ముక్తిమిందునవి) గాంచి ఏనుఱు' మొదలైన శబ్దం బలయందున్న శ కార మలగువు తల' మొదలగువానియందలి లకారము లగువు అతడు వరక (అతడు + పరక) మొదలైనవానియందలి పకారమునకు వచ్చిన పకారము లగువు పరము పుష్టకలోనేయుండు వకార మలగువు ఈ చేప (మూ) వర్ణసమ్మాయ (వర్ణవేషము + కేమయకలె ననాది స్థిమైంది) ముందలి శ కారము మఱియొక వ్యయగాని యలగు శ కారము గాదని తెలిసికోవలెను శ కారము వర్ణాంతరముగాదని చెప్పశక్యముగాదు అనగా వర్ణాంతరమే యని ఫలితార్థము సంస్కృత భాషయందు "ల" కారమునకు "శ" కారమునూపఁ బనుకవచ్చును ఇది యట్టిదిగాను "గళము" "గలము", "మంగళము" "మంగలము" ఇత్యాదిస్థలములయందు "శ" "ల", లకు భేదములేదు

ఈ తెలుంగుభాషయంగు భేదము తప్పక యున్నది దీనికి సమూలముగా ఆద్యాయః పంచాశస్వర్ణాః' అనిన యహోబలపండితీయూహాత్రియవౌద్ధ "నళస్యా వర్ణాంతరత్వం వస్తుంశక్యతే అనియున్నది గానశ కారము వర్ణాంతరము కాదని చెప్పశక్యముగాదు అనగా వర్ణాంతరమేయని చెప్పవలెను

"కాశివాసి బ్రాహ్మణుండు విద్వాంసుండు గారి విప్రుండు గాఁడు, అనఁగా విద్వాంసుండైన విప్రుండే యని సంకర్షారము చెప్పుకొన్నట్లు యిచ్చుం గూడ శ కారము వర్ణాంతరము గాని యలగు శ కారముగాదనగావర్ణాంతరమైనయలగు శ కారమే యనినయర్థంబగు న్లో స్ఫుటతానపదై రహకృతా నరసస్వీకృతపర్థి గౌరవమ్" భారవియ నెడికిరా తొడ్డి నీయును ద్వివిభి న్లో

ఈశ్లోకముందు వర్ణగౌరవముస్వీకరింపఁబడలేదన్నవాటలేదు వ్యా -- అర్థిగౌరవంచ-ననస్వీకృతం—స్వీకృతమే వేర్వేర్దః—నైశస్యప్రసక్తార్థగౌరవాభావ నివర్తనార్థం సఖోద్వయం సంభాష్యరిషేషిమి నే త్వప్రతిషేధా వితివాచనః సఖోద్వయార్థము సంభాష్యంబైన విషేషమును నివర్తింపఁజేయుచుండు అనఁగా పోగొట్టుట యందు వర్తిండునని వాచనుఁ డనెడి వ్యాఖ్యార వక్రాణించెను అట్లే ప్రకృతయి నన, శ కారము వర్ణాంతరముగాని యగును శ కారము గాదనగా వర్ణాంతరమైన యల గుశ కారమేయని నిశ్చితార్థమును సఖోద్వయార్థము సూచించును

19. సూ — సంస్కృతప్రాకృత తుల్యుబగుభాష తత్సముయి.

సంస్కృతము సంస్కృతసమము
 రామః రాముడు
 విద్యా... .. విద్య
 హరిః హరి
 ధేనుః ధేనువు
 భూః. భువి
 పితా.. . . . పిత
 గౌః గోవు
 నౌః... .. నావ
 ద్యౌః... .. దివి
 హృద్ హృది
 జగత్ } జగత్తు
 } జగము

ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

సంస్కృతము - ప్రాకృతము - ప్రాకృతసమము
 అగ్నిః... .. అగ్నీ అగ్ని
 ఆటిః ఆడీ ఆడి
 ఆలిః . . . } ఓలీ.. . ఓలి
 పక్షౌ . }
 కటుః ... కారో . కారము
 గౌరవమ్ ... గౌరవం . గౌరవము
 జటా. . జడా ... జడ
 మిరా మేరా . మేర
 యమః ... జమో. . జముః

రాణీ రాణీ ... రాణీ
 శృంగారః ... సింగారో సింగారము
 శ్రీః . . . సిరీ . . . సిరి

వ్యా — సంస్కృతభాషకును, ప్రాకృతభాషకును సమానమైన భాషయైనందున
 అవగా సంస్కృతశబ్దములయు, ప్రాకృతశబ్దములయు, సంతమందును నట్టి దీర్ఘము
 విసర్గము, మొదలవానిని శాస్త్రప్రకారంబున మార్చి లింగభేదములనుబట్టి ప్రామా
 నికభేదములను కేర్చినచో దర్శనములు గా సం-వారిః- సం-సమ-హరి సం-భేదః సం-
 సమ-భేదపు-సం-పితా సం సమ-పిత పా-అగ్గీ ప్రా-సమ-అగ్ని ప్రా-జమో సమ-
 జము-మపా-కారో-ప్రా సమ-కారము ఇత్యాదులైన సంస్కృత పాకృతసమములు
 సారూప్యమును బట్టిగ్రహించునది చ జ లు సంస్కృతసమములుయందు దంత్యములు
 వులే గాని ప్రాకృతసమముల యందు దంత్యములు గలవు ప్రాకృతసమములు సం-
 స్కృతభేదములని వాడవచ్చును ఇందులకుఁ బ్రమాణము,—

‘క వదలక సిద్ధాక్షరములు

పాదవిస వర్ణములు దూలిపోఁ బలుకఁగ న

ర్థదమై ప్రాకృత నిభమగు

నది తద్భవ పదమునాఁగ నభి మతమయ్యెక ”

అని కావ్యాలంకారమాదామణి పాకృతసమములను అగ్ని, జముఁడు, రాణి
 జప, తియ్యని, వరుసగా అగ్నిః, యమః, రాణీ, జపా మొదలగు సంస్కృతశబ్దముల
 నుండి పుట్టినవి మఱియుఁ జిన్నయనూరిగారి యీపుస్తకవందలి ప్రాకృతసమముల
 లోని, “కారము” అను శబ్దము షారశబ్దభవంబయి షారశబ్దము కలు శబ్దపర్యాయం
 బనియుఁ గొందఱ యభిప్రాయము బొనుగనేయున్నది. దీనికి సారూప్యముగాన
 బడియెడి “లి” రాత్రీ ముఖమోరళశబ్దాభ్యా బ్రహ్మచర్యమ్ షారలపా వర్ణాన్ ఆప్తస్థంబ
 నూత్రివాక్యము “కారము” అను శబ్దము షారశబ్ద భవంబయి కవి సంకయవిశ్లేషకారకుని
 మతముపూర్వోక్తమతంబును దృఢపఱుచుచున్న యది ఏ అషారంబులు నలవంబులు
 ఉదకంబులు) కాశీ-5 ఆ

20 నూ.—(సంస్కృత పాకృత భవంబగుభాష తద్భవంబు.

సంస్కృతము సంస్కృతభవము

ఆకాశః ఆకాశము

కుశ్యమ్	గోడ
చస్త్రః	చిందురుడు
తమజః	తమగము
తామరసమ్	తామర
నారాచః	నారసము
నిధః	{ నెడము నెవము
ముఖమ్	{ మొకము మొగము
మృగః	{ మెకము మెగము
వక్రః	వంకర
వేసరః	వేసడము
సముద్రః	సంద్రము
సూచీ	సూది
స్మరః	మరుడు
హరమ్	అరణము
హరితాశమ్...	హరిదళము

ఇత్యాదులుగ్రహించునది.

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	ప్రాకృతభవము.
అక్షరః	...	ఇంగలమ్
అస్పరా..	...	అచ్చర
ఆశ్చర్యమ్	...	ఆచ్చెరువు
అశ్చాతమ్	...	అశ్చాతము

పుణవీ	పుణవీ	పుణమి
ప్రయాణమ్	ప్రయాణం... ..	ప్రయాణము
ప్రవాళః	ప్రవాళో	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ప్రవాళము} \\ \text{ప్రవాళము} \end{array} \right.$
మత్సరః	మత్సర్యో	
యజ్ఞః	యజ్ఞో	యజ్ఞము
లక్ష్మీః	లక్ష్మీ	లక్ష్మి
విష్ణుః	విష్ణో	విష్ణుడు
వైద్యః	వైద్యో	వైద్యు
స్తమ్భః	స్తమ్భో	స్తంభము
సూలమ్	సూలం	సూరము

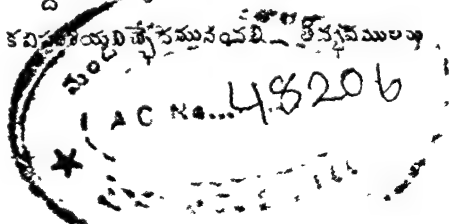
ఇత్యాదులు తెలియునది

వ్యా — సంస్కృతము నుండియుఁ బాకృతమునుండియుఁ బుట్టిన భాష తద్దే
 యింబు అనఁగా వర్ణలోపము (అక్షరము కి వఁబడకుండుట) వర్ణాగమము, (వజ్రయోక
 యక్షరమువచ్చుట) వర్ణాదేశము, (ఉన్న యక్షరమును ద్రోసి యాస్థానమున వజ్రయోక
 యక్షరము వచ్చుట) వర్ణవ్యర్థము, (అక్షరములు తాముమాటుకావుట) మున్నగు
 మార్పులు శాస్త్రప్రకారము నొంది తెలుఁచున వాఁడెంబడు పదములు తద్దే నములు ఈ.
 అగ-సం-రథః సం-భ-అరదము (అకారము క్రొత్తిగాఁ జేరినది) పా-అచ్ఛేరం-
 పా-భ-అచ్ఛేరువు (పునర్లంబాకగ మికఁబు) అదే-సం-అంగమ్ సం-భ అంకఁబు
 (గకారఁబడకు, కకారమడకము) పా-పుణవీ (పా-భ-పుణమి (ధకారవకారంబు
 లకుఁ గ్రవముగా ధకార మకారంబు లాదేశము) లోప-సం-తావరసమ్ సం-భ
 తామర (సకార లోపము) ప్రా-పణ్ణాసా (ప్రా-భ-పసస (ద్వితీయ కకారలోపము)
 పర్వవ్యర్థము సం-కుచి-సం-భ-చిచ్ఛ- (సంస్కృతపదంబులో నంత్యైవ చిచ్ఛంబు
 వాఁడ్రపదంబులో వాద్యస్థానంబునకు మార్చెను) ఇత్యాదిక మూహించుకొనునది

21. సూ.—త్రిలింగ దేశవ్యవహారసిద్ధంబగు భాష దేశ్యంబు.

ఊరు - పేరు - ఇల్లు - మూలు - కోట - పేట - దూడ-మేడ-
కోత - లేత - తావి - మోవి - ఇత్యాదు లరయుచది.

వ్యా.—త్రిలింగదేశ పదనగాః—శ్రీశైలము, దాక్షారామము, కాశేశ్వరము,
ఈ మాఁడుదేవత్రములముక్క మన్యమునుండు నాంధ్రదేశము. మాఁడులింగములు
గలదిగావునఁ ద్రిలింగము, ద్విలింగములు మెండుగానుండుటచే (దాక్షారామమును
దేరువచ్చినదని ప్రాశస్త్యముగాని, యట్లుగాదు. “నక్షస్వారామ ధూమిత్యా ద్దాక్ష
ఁమిషతీర్వతే” (నక్షనియా రావధూమిగావున దాక్షారామము) అని స్కాంధమున
భీమేశ్వరభండమునందుఁ జెప్పబడినట్లు లింగమందుఁ గుమారస్వామియభ్యుత్పత్తి
ప్రతాపరుద్రీయవ్యాఖ్యానమున రత్నాపూవున వివరింపబడ్డది. కాశేశ్వరము విష
యమై భిన్నాభిప్రాయములుగలవు. కాశేశ్వరపదనగాఁ లెద్దతిగుపతి తేత్రీయనకు
సమీపముననున్న శ్రీకాళహస్తీయని నర్వజనుల యభిప్రాయము. ఈకాళహస్తీశ్వరుని
గూర్చియే శివభక్తులకుఁ గూర్చుటకవి “శ్రీకాళహస్తీశ్వరా”. అను సంబుద్ధ్యంతయులకు
పద్యములతో శతకమును రచించుటయే కాక, కాళహస్తీమాహాత్మ్యమును గూడ
నాంద్రీకరించెను. దీనంజనే యిని స్వయంభువకు శివతే త్రమైనట్లు జగద్విదితమును
చున్నది కాని కాశేశ్వరవిషయమై యొకయభిప్రాయవిశేషముగలదు. హైదరాబాదు
రాజ్యములోని నెల గండల వండలమున గోదావరీనదితో నిల్చిదావతి సంగమించెను
స్థలంబందు మంఠనియనుగ్రామంబు సమీపమునఁ గాశేశ్వరమును శివతేత్రీయము గల
దనియు, నీత్రిలింగములలో ననియే యొకటిగా నెన్నబడినదిగాని, కాళహస్తీగాదని
యొకఁ జెప్పుదురు. కాశేశ్వరము విషయమై ధూర్జటికవి వంటివారు తేత్రీమాహాత్మ్య
మును గాని, శతకంబునుగాని, రచించినట్లు వినము. కాళహస్తీశబ్దములో “నామైక
దేశే నాచగమాణ” వ్యుత్పత్తి న్యాయంబున హస్తీశబ్దంబును విడిచి కాళశబ్దంబుతో
నీశ్వరైర్బంధుచ్చరించెనెట్లును. శాస్త్రమూఢ్యంబులేదు సీతారామాచార్యులవాగుశబ్ద
రత్నాంబరశిఖిలో “కాళహస్తీ” అనియే నిశ్చయించిరి. “తెలుగు” అనుపదంబు
త్రిలింగిబద్ధవలంబియు, దీనికిఁ దెనుగు రూపాంతరమనియు, గావ్యాలంకారమాడా
మత్యాదుల విన్నకోట పెద్దనామాత్యాదులు నెలవిచ్చిరి. మఱికోదలు తెనుగు అను
శబ్దము త్రినగశబ్దవలంబినుడివిరి అల్లయినచో ననుస్వారహీనమైనత్రినగశబ్దమునుండి
సానుస్వారరూపంబును తెనుగుశబ్దము. జనించుట దుర్లభం బగుటచేసి తొలయొక్క
రూపాంతరము తొన యరునట్లు తెలుగు శబ్దముయొక్క రూపాంతరముతెనుగునని
భావగమంచునని కొందఱు వాడుచిచ్చిరి. కవివర్ణయనిత్యేషమునవిదిత్యేషములంబు

జూడఁగా లకారముగల సంస్కృతశబ్దములను దిద్దవలెన నకారమునచ్చుటకిచ్చిన యుదాహరణములలోఁ ద్రిలింగశబ్దవలెను తెనుఁగనియున్నది.

“నీ. కత్వహత్వములకు యత్వమాదేశమా
జ్ఞులల నత్వంబు సంభవించు”

కవి-తృతీ-త. 48 ల. అనుస్వారరహితంబులగు సంస్కృతశబ్దములు తద్దవంబుల లోనికి మాటునపు డనుస్వారసహితంబులుగా నుండుటయుం గలదు. గావున చిందువు కూడదను పైవాదమంతగా నయిక్తి కముగాదు. ఉదా. కీతము-కీటు. పూగము-పూగ. వ్యాఘ్రము-వేగి. వైశాఖము-వేసగి మొదలైనవి. ఇవను ద్రిలింగశబ్దవలెను తెనుఁగనియు రూపాంతరము డెనుఁగనియు గ్రహించుటయే పూర్వోక్త సరసయుక్తులంజేసి సమంజసము. (మూ) తెలుఁగుదేశమందు వాడుచున్న భాష దేశ్యము. ఉదా. ఊరు, కోట, కేట, ఇత్యాదులు.

వ్యా.—మూలమునందుఁ గోటకేట శబ్దములు దేశ్యములుగా నుదాహరింపఁ జేసి కాని యట్లుగాదు. కోటశబ్దవలెను కోట. “కోటారఘటపూటాశ్చ” అమరత్రిలింగ శేషము. పింరా శబ్దవలెను కేట. “పింరా విటజనాశ్రియః” అమరపదపారిజాతము. కోటశబ్దపర్యాయంబు సంస్కృతమే కోట శబ్దబోండు గనఁబడుచున్నది యని ప్రాచీన వ్యాకరణకారుని యభిప్రాయము. దేశ్యములో, అన్యదేశ్యంబు మఱి యొండు విధములగును. ఉదా. తావు, పైరాము, గాడీ, ఇత్యాదిహిందూస్థాని పదములును, తాయి తిరుమాళ్లమిత్యాదిద్రావిడ పదములును, బిడార్విత్యాది కన్నడపదములును, ఆంధ్రమునందుఁ గవిసంప్రదాయసిద్ధముగాఁ బ్రయోగింపవచ్చును.

“నీ. మిహిషసిండి పరుంజుమొహదా కెలంకుల

తావు గుజ్జరివన్నె కేవడంబు” —మను 4 ఆ

“నీ. రాణనొప్పారు పైతాణంబు సింగిడి

తఘకులకోరీల తరకనంబు” —మను 4 ఆ

“నీ. రమ్యభూషణాలంకృత స్త్రీనహస్రంబు
గాంచన శివితాసమ్నానంబు జిత్రలలిత

గతినిష్ఠనే నూలు గాడీలు సింధుజ
బాహిక కాంభోజ పారనీక—భార ఆది 8 ఆ

“శ్రీ కన్నబిడ్డల తేవఁగాదిసీకులఁ బ్రోవ
బంగారు తాయిమాఁగఁగఱాయి”—పాంచా1 ఆ

“చ. ధవళోర్ధ్వ పుండ్రములయందుఁ
గడున్ దిరుమార్గ మొప్ప”—పర 3ఆ

“తే. ఈవెలంది యొడల్ పైఁజిల్లో వెలుది
యీనెలంత లలాటములే నెలంత
యీసుపాణిరద్రశేణియే సుపాణి
యీబిడారు మృగీమదక్రీబిడారు”—విజ 1ఆ

22. లక్షణవిరుద్ధంబగు భాషగ్రామ్యంబు.

వస్తాఁడు. తెస్తాఁడు. వచ్చేని - తెచ్చేని - వచ్చేవాఁడు - తెచ్చే
వాఁడు వచ్చేటివాఁడు - తెచ్చేటివాఁడు ఈభాష ప్రయోగంబున కన
ర్హంబు.

వ్యా.—వ్యాకరణశాస్త్రమునకు వ్యతిరేకమైనభాష గ్రామ్యము. ఉదా.
వస్తాఁడు, వచ్చేవాఁడు, తెచ్చేటివాఁడు మొదలైనవి. ఈభాష గ్రంథములయందు
ప్రయోగింపఁదగదు. కా. “పా టింతు ర్నెద్దలు తద్దనమ్మి నుయిదాఁటే వానికిం
జింతనూ! కంతైనకా” పాండు-4ఆ. “క అచ్చలిపందిరిలోపల ఎమ్మిదుఁబోయేటి
పరుసవాకి” పాండు-2 ఆ. క. మద్దూరివనమలమ్మా! మద్దలు నుక్కెటిత్తమ్మవ్యా
లమ్మా సిద్దాబత్తల లచ్చిని బ్రాద్దననే పంపవమ్మ పోరేరమ్మా” భీమనచాలుధార.
పై పద్యత్రయంబందలి “దాఁజేవానికి, నుక్కెటిత్తల్లి, పోయేటి” ఇత్యాదికవిప్రయో
గంబులును లక్షణ కురక్షితంబులు గావని యెఱుఁగునది. సంస్కృతనాటకంబులలోఁ
చాకృతభాషయుం బోలె నొకానొకప్పుడు బాలీయభాషలు గ్రామ్యసంకరంబులు

సయితము పాత్రాశ్రయసారముగరసపుష్టికై యీతెలుంగునందుఁ బ్రయోగింప వగును. ఉదా. “మొక్కముసామి” రామా-23. గీ. “ఇతని నూనినామేలు బాగము నేసినాము” యమా-13. గీ. “సామి దరచురాజ సప్పన్న బూములు మాసిగాఁడు కట్టమస్సిగాఁడు బాసిగాఁడు కూడిపోయిరి లేతిరి నూనివచ్చినారు సాద్దెమయ్యో” పట్న-23. క. “సామిద్దోషముగాదే గామంబులు సాచ్చిసంపె గంపెఁడు లచ్చతో గామిశిమెకములు మనుజుల బూములు రచ్చింపవయ్య పున్నెపురాజా” పట్న-23.

సీ “వేటసాగిందుమీవేగంబై దుంతినుగానుక బెట్టెము కాటిఁతొడ మాకుఁ దోడైరమ్ము నీకెక్కడెచ్చేము | గరుడాలమంతుని గంబనుయ్య మెకములలోఁ జేయు మీసింగమును నీరుఁ దొలుతగా నిచ్చేము దుగ్గిదేవి జయమిమ్ము పోతా నె బాకరల్సేకేము మాపాటేగ్గున గొట్టి పుల్లగ్గ” తే “అమరు” పట్న-23. ఇత్యాదులు కానంబడుచున్నవి

23. సూ—ఆర్యవ్యవహారంబులదృష్టంబు గ్రాహ్యంబు.

పెద్దలువ్యవహరించినమాట గ్రామ్యులయిన గ్రహింపందగు ననితాత్పర్యము. కఱకంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డము, జీవగట్టి, కపిలకన్నులు, కపిలగడ్డము, కపిలజడలు.

ఇది సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము

వ్యా.—పెద్దలవాడుకయందుఁ గవలకునగు గ్రహింపఁ దగ్గని. అనఁగా నీభాషయందుఁ బ్రామాణికులు తమ గ్రహింపులయందు నెఱుంగు ప్రయోగింతురోయయ్యవి శాస్త్రమునకు విరుద్ధముగా నున్నను, గ్రహింపవలెనని యభిప్రాయము. కనుకనే యధర్వణాచార్యులు వికృతినివేకమున “శాస్త్రప్రయోగవహసాన్యాస్త్రంబలవచువ్యతే అనిష్పన్నే పదేతేవ ప్రయోగాశ్రయంహిం” అని నుశివరి. అనఁగా నెచ్చట శాస్త్రముచే బ్రత్యేకముగాఁ గార్యముచెప్పబడుచో యచ్చట శాస్త్రము. బలము గలది. ఎచ్చట శాస్త్రముచే సామాన్యముగా విధికనఁబడకుో యచ్చటఁ బ్రయోగవిశేషము బలవత్తగునని భావము. కావుననే “కఱకంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డము, జీవగట్టి, కపిలగడ్డము” మున్నగుప్రయోగములు గ్రామ్యములైనను సాధువులని నూనిగారియభిప్రాయము. కాని త్రింగిలక్షణమును నయ్యని గ్రామ్యమును కాక తద్భవంబులేయని చెప్పవలసివది. ఎల్లఁడ- గరకంతశబ్దధనము కఱకంఠుఁడనియు. ప్రాణగొట్టిక శబ్దధనము

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

ప్రాణగోష్ఠమరియు, నియ్యవి యందయానలోనను వానివలె మిశ్రంబులరియు, కవిల శబ్దము కపిలశబ్దభేదము కావున “గవిలగోష్ఠము, కవిల కన్నులు” అనియే ప్రయోగింపవలెననియు నుచిరి. “చీవగోష్ఠి” నీరీతిగా గ్యామ్యంబుగాకుండఁ జేయుటకుఁ దగిన యాధారంబేమియుఁ గావంబడదు. క|| “ఎటుకని యెటుఁగక నీకుక” మఱకువమా ర్కొన్న తప్పుచువుమునన్నుం | గలకంఠాక్షమియింపుము “నెటిచివ్వరికొలుగ ననునె నీచిరితంబు” భార-ఆర-1 ఆ. సి | “ప్రాణగోష్ఠములరుపమల వారలఁ దీర చలచిన పుష్పంబు కలిమిఁ జీసి” భార-ఉచ్ఛ్వా-1౨

క|| “రావోద్భవము చీవగోష్ఠి హింశిష్టవ్రాత సంతోషణ | క్రీవజ్రాంగి య బాంశక్రతుఁడు మహీగృన్ధాత్మఁడె మావఁగక” సుధ-1౨. అక్కర|| “అవసరజ్ఞుండ యివ్వఁసుండేతెంచె నంత నర్తపన | కవిలగోష్ఠంబును గవిలజడంబును గవిలకన్నులును దవినయన్నునలలై నదీర్ఘ పులకుపురుజూచి యువిచ కన్నుంగవ మొచి తెలిక యుండె భయమున” భార-ఆచి-4.

సంధిపరిచ్ఛేదము.

సంధియనఁగాఁ గూడికయని శబ్దార్థము దీనిం గూర్చి తెలియఁజీయుభాగము సంధిపరిచ్ఛేద మనఁబడును. లక్ష్యములందు సంధిస్పష్టముకాఁగలదు. ఉత్తరఁగా వ్రాస్యమైన ఉకారము. ఇట్లే అత్తు, ఇత్తు మొదలైనవి. ఉత్తుమొదలైనవానిలోనితకారమునకుఁ దపర కరణంబుదురు. తపర కరణంబువలని ఫలంబేమనఁగాఁ దకారోచ్చారమువలనఁ బూర్వాక్షరమునీర్వృత్తిపై నచో దీర్ఘమునకును, వ్రాస్యమైనచో వ్రాస్యమునకునుగ్రహణము.

1. సూ—ఉత్తున కచ్చువరంబగు నప్పుడు సంధియగు పూర్వపరస్పరంబులకుం బరస్వరం బేకాదేశం బగుట సంధియనంబడు.

రాముఁడు అతఁడు రాముఁడతఁడు

సోముఁడు ఇతఁడు సోముఁడితఁడు

మనము... .. ఉంటిమి మనముంటిమి

అతఁడు... .. ఎక్కడ అతఁడెక్కడ

ఇతఁడు... .. ఒకడు ఇతఁడొకడు

వ్యా.—ప్రాప్తమైన ఉకారములను నచ్చవరమునున్న పును సంధికలును.
 పూర్వపరస్వరంబులను = మొదటి యచ్చనకును, దరువాతి యచ్చనకును, ఈరెండింటికిని, పరస్వరంబు = తరువాతయచ్చు, ఏకాదేశంబగుట = ఒక యక్షరమే యచ్చుట (రెండువర్ణంబులస్థానంబున నొకవర్ణంబునప్పుడు) సంధియనంబగుట = సంధియనంబగును. అనగా మొదటి పదము యొక్క కడపటి యచ్చు కనబడక సంధిలో రెండవ పదము యొక్క యచ్చే కనబడును. ౩. రాముడెందు (రాముడు + అతడు) ఇచ్చట మొదటి పదము “రాముడు” అనుదాని కడపటి యచ్చు ఉకారము. (రాముడే + ఉ) “అతడు” అనుదానిలోని మొదటి యచ్చు అకారము. “ఉ, అ” అను నీరెండవలకు బరస్వరమైన అకారము తచ్చి “రాముడెందు” (రాముడే + అతడు డే + అ = ష) అని యగును. అనగా మొదటి పదము యొక్క యంత్యచ్చు సంధిలో గవంబునని ఫిత్తార్థము ఇట్లే వనముంటిమి, ఇతఁడొకడు, మొదలైనవి గ్రహింపవలెను. మతయు, సంధి, పూర్వరూప సంధి యనియు బరగూప సంధి యనియు, రెండువిధములు. పూర్వరూప సంధి సంస్కృతమునందు గాక తెలుఁగునందు లేదు. ఉదా. తమంజనము (తవన్ + తంజనము) = తమో + తంజనము ఇచ్చట బూర్వ పరంబు లను నోకారాకారంబులకు బూర్వాక్షరంబో నోకారమే వచ్చి “తమంజనము” అని యగును. సంస్కృతములో సకారంత శబ్దములకు అకారాది శబ్దములు పరంబు నవుడు, ఈ పూర్వరూప సంధివచ్చును. ఇట్లే, “మనోఽశ్వము, యశోఽధికుడు, కేశోఽతిశయము” ఇత్యాదులు. ఈ సంస్కృత పదంబుల సంధి యాంధ్రకవిత్వ మందు గవులు జాగ్రత్తతో గ్రహింపవలెను.

2. సూ.—ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రర్థచువర్ణంబులందున్నయుకారంబు నకు సంధివైకల్పికంబుగా నగును.

నన్నుక.....అడిగె.....	{	నన్నడిగె
	{	నన్నునడిగె
నాకొఱకుక.....ఇచ్చె.....	{	నాకొఱకిచ్చె
	{	నాకొఱకునిచ్చె
నాకుక ... ఆదరువు ...	{	నాకాదరువు
	{	నాకునాదరువు
నాయందుక ... ఆశ ...	{	నాయందాశ
	{	నాయందునాశ

ఇందుకు ఉన్నాడు...	{ ఇందున్నాడు ఇందునున్నాడు
ఎందుకు ఉంటివి ...	{ ఎందుంటివి ఎందునుంటివి
వచ్చుచుకు ఉండెను ...	{ వచ్చుచుండెను వచ్చుచునుండెను
చూచుచుకు వగెను ...	{ చూచుచేగెను చూచుచునేగెను

వ్యా.—ప్రపంచముగాక క్రింద విభజితమొక్కము, శత్రుకరుణకము
యొక్కము, (సంస్కృతములో) శత్రుప్రత్యయమునకు వర్తమానకాల వర్ధము. కాన
శత్రుకరుణక మనగా జన్తమానార్థకరుణకము. “కాంచున్, వచ్చున్” ఇత
దిత్యర్థావర్ధకరూపంబుల యందలి గాఢమవర్ణకారమునకు సంధి రాకుండలకై
యానుల్రమునందు “శత్రుకరుణక” మని చెప్పబడినది ఉకారమునకు సంధి
వైకల్పికముగా నగును. ఉదా. నన్నడిగె, నన్నునడిగె (నన్నున్ + అడిగె) ఇట్లు
నన్ను శబ్దముయొక్క కడపటి ఉకారము మొదటి యచ్చు. (పూర్వస్వరము)
“అకి” అనుదాని లోని అకారము రదువార్యయచ్చు (పరస్వరము) ఈఉకారా
కారములు రెండింటికిని బరాచ్చు (అకారము) వచ్చి, “నన్నుడిగె (ఉ + అ + అ)
అని యైనది. ఇట్లు సంధి వైకల్పికముగావున. రాయయపుడు ఈశబ్దములకు సహజ
వయినద్రుతంబు పూర్వపరాచ్చులనడుమను గనబడి “నన్నునడిగె” (న్ + అ = న)
అని యైనది. ఇట్లే నాకాచరువు, నాకునాచరువు. ఎందుంటివి, ఎందునుంటివి. చూచు
చేగెను, చూచుచు నేగెను మొదలైనవి. ఉకారాంతంబులైన ప్రపమేతర విభక్తు
లును, జన్తమానార్థకరుణకంబును. తెలుగుభాషలో ద్రుతప్రకృతికంబులు.
ఈశబ్దములఉకారమునకు సంధి కలుగు నపుడు దుగ్రహకారంబు కూడ లోపించినంగనని
సంధి స్థానంబు గాదుకావున నకారంబు లోపించునని యెఱుంగునది.

3. సూ—సంధిలేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరంబయిన స్వరంబు
నకు యడాగమంబగు. ఆగమంబనగా వర్ణాధిక్యంబు,

మా అమ్మ మాయమ్మ
మీ ఇల్లు మీయిల్లు
మా డోరు మాయూరు

వ్యాసంధి కలియనిదోట నమ్మకరువాత పదినయచ్చునకు యదాగ
హులు (యో + ఆగమంబు) అగును. స్రుతప్రకృతికలులు నకారాంతంబులు
గావున నీవిధి యజంతంబులైన కళలకే క్లుప్తమని శక్తితార్థము “అర్శంతోటకితొ” అహ
సంస్కృతవ్యాకరణాదులను బట్టియు, క్లిప్తము, ఏకబ్రహ్మలకు నాగమములుగా విధిం
పబడునో యవిక్రమముగావానికి నవయవములై మొదటను, జరిగను, వచ్చును. అనఁ
గానిచ్చట బట్టిన యదాగమము పరస్వరంబునకు విధింపబడినదికావున నాయచ్చు
నకు మొదట నిలిచి యవయవము గానుండును. ఉదా. మాయమ్మ (మా + అమ్మ) ఇచ్చట
'మా' అను దానిలోని ఆకారము పూర్వస్వరము. 'అమ్మ' అను దానిలోని
మొదటి ఆకారము పరస్వరము. ఈఆకారమునకు మొదట యదాగమము (యే)
రాఁగాఁయి (యే + అ) అనియయి 'మాయమ్మ' అనురూప మయ్యెను. ఇట్లే
మాయూరు మొదలైనవి. యట, నుకీ, టుక్, రుక్, ఇత్యాదులయందులి ఆకార
మును, ఉకారమును, గుభోచ్చారణార్థముగాని, శాస్త్రీయంలైన ప్రయోజనంబునకై
కాదని యెఱుంగునది. ఇట్టి క్లిప్తంబులయంతమందు పల్కాత్తమలేయని గ్రహింప
వలెను.

4. సూ—అత్తునకు సంధిబహుళముగా నగు.

మేన అల్లుడు	{	మేనల్లుడు
		మేనయల్లుడు
పుట్టిన ఇల్లు	{	పుట్టినిల్లు
		పుట్టినయిల్లు
చూడక ఉండెను.....	{	చూడకుండెను
		చూడకయుండెను

బహుళగ్రహణముచేత స్త్రీవాచకతత్పరులను
బోధనాంతంబులకుసందిలేదు.

అమ్మ ఇచ్చెను అమ్మయిచ్చెను
 దూత ఇతఁడు దూతయితఁడు
 చెలువుఁడ ఇందము చెలువుఁడయిందము

సంస్కృతీయంబునకు సంధియగునని యథర్వణాచార్యులుచెప్పి
 రిగాని దానికింబూర్వ కావ్యంబులందుఁ బ్రయోగంబు మృగ్యంబు-ఆధు
 నికకృమలందొకానొకదోట స్త్రీవాచక తత్సమంబులకుసంధిగానంటిడి
 యెగు-గంగనుకాసె- వెలఁతిచ్చెను-వెలయాల్వాదులసంధిలేమిబాహుళ
 కముచేత నేయని యూహించునది.

వ్యా.—ప్రాస్వమైన అకారమునకు సంధి బహుళముగా నగును. బహుళమున
 గా సంధినిత్యముగా వచ్చుట (ప్రవృత్తి), సంధియెంత మాత్రమును రాకుండుట (అప్రవృ
 త్తి) సంధిచ్చి యొకరూపమును, రాక మఱియొక రూపమును, గలుగుట (విభాష),
 ఆయానిని సూత్రములలోఁ జెప్పినవోలునం గాక యన్యత్ర వచ్చుట (అన్యతేష)
 శ్లో క్వచిత్ప్రవృత్తిః క్వచిద ప్రివృత్తిః క్వచిన్వి భాషాకృది దన్యదేశే విశేష్యానాం
 బహుధామిత్యాచార్యిర్విభాషాళకవనంతి” అని కాశికావృత్తి కారవనము.
 దీని నాలుగువిధంబులకు నుదాహరణంబులు ముప్పదియొకవివచనూక్తియొద్దఁ జూపఁ
 బడును ఇ. మేనల్లుఁడు, మేనయల్లుఁడు (మేన + అల్లుఁడు) ఇయ్యది సంధివిభాష (వైక
 త్యము) కుదుదాహరణములు. మఱి యుదాహరణంబులో సంధికలిగినది. రెండవ
 గాఁలో సంధిలేక పోవుటచేత యడాగమము వచ్చినది; కనుక రెండురూపాలు.
 ఇట్లే పుట్టినిల్లు, చూడకుండెను మొదలైనయుదాహరణంబులు. (సా) బహుళగ్రహ
 ణంగాచే స్త్రీవాచకతత్సమ సంబోధ నాంబంబులకు సంధి లేదు.

వ్యా.—బహుళమని చెప్పుటచేత స్త్రీవాచకములను, (స్త్రీలింగాధిమిచ్చునట్టి
 శబ్దములు) తర్సనుపదంబులను, సంబోధ నాంతంబులను, (సంబుద్ధిప్రత్యయ మంతనం
 దులతబ్దములు) సంధియొప్పును రాదు. ‘అచ్చు’ ఇయ్యది స్త్రీవాచకము. ‘నూత’
 ఇయ్యది తర్సమును. చెలువుఁడ! ఇయ్యది సంబోధనాంతము. ఈశబ్దములనుంట్లాకా
 రంబునకు సంధిరాచనిభాషము (నూ. వ్యా.) సంస్కృతశబ్దములవివరమున్నయచ్చనకు
 సంధికలిగినది యథర్వణాచార్యులు చెప్పిరి; కాని యల్లు సంధికులకుండు బూర్వ
 గ్రంథంబులయందుఁ బ్రయోగము మృగ్యంబు (వెనుకఁ దీసినది.) శ్లో॥ “భవంతిశేచిచ్చ
 భాషు సాంకర్ష్యేనైవసాధనః క్రుత్రచిచ్చింస్కృతీయోపి ప్రాణోప్యత్యుతోభవేత్”

అపర్యదాచార్యవచనము. (మా-వ్యా) ఇప్పటిప్రబంధములయందు (కృతులయందు) ఒకానొకచోట స్త్రీవాచకమునకును, దత్తములునకును, సంధిసంబంధమున్నది. ఉదా గంగనుకానె (గంగ + అనుకానె) గంగ శబ్దము లత్యయంబుగావున నిదితత్సమసంధి. నెలరిచ్చెను (నెలరి + ఇచ్చెను) ఇదిస్త్రీవాచకసంధి. వెలయులు మొదలైనవాని యందు సంధిలేకపోవుట బహుశః మనుటచేతనే యని యూహించునది. అనగా “వెలులు” అను రూపము కాదని భావము. తే. గీ. “నామ్మసాత్తి కలదిగిరి కొమ్మ యింద మనుమనిచ్చెదాఁ దెచ్చిన యంబరములు” భార-విరా. పొత్త. ఇందు “కొమ్మ యిందము” స్త్రీవాచకసంధిగనాంతంబుల కుభయంబులను సంధిలేమి కై యుదాహరణము. ద “అతుగననుండియుం బడిలమై చలంబెడు కొలకొప్పు ప్రా | ర్చెదరి కడంకడంచెనపుడేతుల గంగనుకానె దూఱగా” అము. 2౪. (గంగ + అనుకానె) చ. “నడలు బెకాని చేస్తుడగె నక్షుము పక్షులు జనువుల్ చొరకా” అము-4-౨ (చేస్తు + ఉడిగ) కా. “ఈబ్రక్కన్ దివ్వు జూడరయ్య నభవారంగభక్తగర్భు” అము. 6౪. రంగభక్త + అందు) ఇట్టితత్సమకారసంధి ప్రయోగంబులు మాడఁ గన్పట్టి త్కంబుగా మన్నది. అకారంబున “అను, అం, అయ్య, అమ్మ, అప్పఅక్క, అన్న” మున్నగువాని యచ్చులు పరంబునవుడు సంధి నిత్యమని పెక్కువ్యాకరణములలో ఘోషించుచున్నవి; కాని “అను” అను శబ్దము పరంబునవుడు సంధి లేదని అకార కంబుగా మన్నది. కా “పా టింతు ర్నెద్దులు తద్దనమ్మి మయిదాఁటెవాని నెయినకై యాకంఠైనక” పాండు-౪౪ ఇకారాంతస్థలంబులలో నానుశబ్దము పరంబునగఘంప యందు సంధిక్రూరి కలుపుగా నుండును ; కాన “ఉగి రా | టాకులూన వాగిరి గనఁ గూడినఁ బాపమందు” క “వట్టాకున బండెడుదర | గుట్టారికి రెండ కోడినివలెనే ” మొదలైనవాని యందు “తాటిగుఱు, వట్టియగు” అని ప్రయోచుటయేమణియను. “చ | ఉదరమునందు విశ్వమును మన్నదివెల్లలహాన్యమిమ్మొయిక్ బొడవెమ్మటిగుఱు పయిబొచ్చెపు బాలుడవై” హరి-ఉ-9౪. “నీ | అలరులు ఘటి వీచులగ్ధమయి సుడిరావిగుఱునైత మంటులను దొనలు” రుక్మా-1౪. “నీ | ఈమట్లగుకొకోదేక్కార్ణవమునాడు శేషహి శాయికి నెజ్జమయ్యె” భో-2౪ పరిమాణార్థ మైన “అంత” యను తెలుఁగు శబ్దంబునరంబు నవుడు ప్రాయశఃకంబుగా సంధి సర్వత్ర నిత్యము. ఉగా కొంపంఠ-గోదంత - “తనయంతి” ఇత్యాదుల యందు చైకల్పికంబుగా గావంబుమన్నది. “నీ గీ | కానగాఁడమ్మ వేటసాగడ్డూస పడక తనయంత జగముల బరలుచుండు” నిర్వ -1౪. పైని స్త్రీవాచకముమన్నున వారి మూడింటిక సంధిమాడదని గ్రంథకర్తగారి యభిప్రాయము; కానియేవార్థకంబైన (అం రణార్థకంబైన) యకారంబునకుఁ గూడ నచ్చు పరంబుగవవుడు సంధిలేదని దోషం

ఇట్లలాక్షణికుల ప్రయోగంబు లారమునవి. విద్యుప్తప్రయోగంబులు కనబడవలె మా
 త్రస భారాళముగా సాధువులని యంచునూడదు. అహాబలసతి “వగనాలు”
 అనునది ఇకార నిర్వసంధికి సుహానాగి మిచ్చెను. “నీ ద్విమైవమితి యుపవాస
 కుంపరీ మగవాని సరిఁబోల్చె దగమవిధవ” కాశీ-2౩ ఉ. ఆసమయింబున న్యగవి
 చూడదును గన్వలు నాక సాచ్చిగా శ్రీసురరాజ వైశ్యులను దేవునియక యెల్ల
 హాటలన్” ఉత్తరరామాయణము. ఇచ్చట “నగని చూచు” అనియం గలను
 ఇంకను, ఉ. “ఉండుదు నట్లుగానఁ దోవొంది యరండు” భార-ఉద్యో 1౨. 6.
 అతెలి చెందునుంగలదె యందలి నాయకు లెప్పుడొక్కమా నెతల యెప్పుడును
 చిత్త మెకాని చరింపరేమియు” భార-ఉద్యో-2౩ “ఇదియొకేలనీపు మది నె
 యొదగోరినఁ జేయువాడ” భార-ఉద్యో-1౨ “గీ కడఁ యవపుగఁజేసి
 ప్రాప్నుమిడఁ గాని కత్తిగొడ్డి యమగనఁ గట్టియలప” భార-విరా-1౩ “ఉ
 ఇట్టికం దెప్పిం బొందకో ఒగము లెల్లను నేలగఁ బాలుఁడేమి” భార విరా-1౩
 “ఉ అలవొంది యుగ్ధిరనిలు నిలుచుని రభసనునఁదాయనీసుతుఁడని” భార-
 ద్రో-6౮. “కా నలినఁగపి కేస నీరలఁపెయ్యది గూడతియ్యు నీజీనాథా”
 భార. విరా 1౨. “నీ తెలివొంది మనసు నిశ్చల వృత్తి నే కాగ్రమై యుగ్ధిగోరి
 నిష్ఠాతిశయము” భార. కాంతి 4 ఆ. “కలి ఇతఁడని తలంచి మగము | గ్రహనంపఁగ
 కయ్యునిఁపఁగనుదోయ్యుయన్” భార-శల్య 1౨. “గీ కదిసి దెబ్బపేను కాంపింబు
 లాతని మేనఁబడి యుబ్బుమిరినవ్వ” భార. ద్రో-4 ఆ “గీ అబుపడేను
 తూపులవరింపవతిక ౩ | క్కారవేత్వయండు గాద్యుకం” భార-కర్ణ ౨౩. “సి
 ఒక నాడు శ్రీకోప యోగిగాని కనుండు నాదల ఫరియిండు నభ్యంగ నాప్రాద్దు
 ప్రాయ రాజనట్టి నిర్వేరయు భోగంబు లైశ్వర్యము లెరిమిరియు” పాండు. 1 ఆ.
 “ఉ మెలు బూ బూనుజఁగు మేటి సుమీయబలా బూ రియుం బాలఁగువానివైఖ
 రులు నారహతిన్నది నేను నట్టికో సౌలసమానుఁగోరి” రుక్మి 2౩. “ఉ
 కెందలిరాకుం బాదములఁ గీల్కానఁ జేసిన యట్టి చిన్నపైఁ పెండు గల్లుగల్లుమన
 నాడును నల్లనఁ జేరవచ్చి” రాజశే. 1 ఆ. “ఉ గీ తిత్తిచెండుంగరము ప్రేలొత్తి
 యొప్ప” హంస. 4౨. ఇత్యాది ఇకారసంధి ప్రయోగంబులు బాహుళికంబుగా నగప
 డుచున్నవి. ఇంకను గవిత్రయేరకగ్రంథంబులుయంపన్నకో యిట్టి ప్రయోగంబులు లె
 క్కకు మీఁజియున్నవి.

6. సూ—క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధివైకల్పికముగా నగు.

వచ్చిరి ... అప్పుడు ... } వచ్చిరప్పుడు
 వచ్చిరియప్పుడు

వచ్చితిమి... .. ఇప్పుడు } వచ్చితిమిప్పుడు
 వచ్చితిమియిప్పుడు

వ్యా.—క్రి గూ పదంబులయందు ప్రాప్తమైన యికారమునకు సంధివైకల్పి కము. ఈసూత్రంబునకు వక్ష్యమాణ సూత్రంబు బాధకంబుగావునఁ బ్రథమోత్తమక్రి యలయికారంబు దీనికి విషయంబని యెఱుంగునది. ఉదా. వచ్చిరప్పుడు, వచ్చిరి యప్పుడు, వచ్చితిమిప్పుడు, వచ్చితిమియిప్పుడు.

7 నూ,—మధ్యమపురుష క్రియలయందిత్తునకు సంధియగును.

ఏలితివి అపుడు ఏలితివపుడు
 ఏలితి ఇపుడు ఏలితిపుడు
 ఏలితిరి ఇపుడు ఏలితిరిపుడు

వ్యా.—మధ్యమ పురుషక్రియలయందు ప్రాప్తమైన యికారమునకు సంధి కలుగును. అనగా నిచ్చట సంధినిత్యము. ఉదా. ఏలితివపుడు. (ఏలితివి + అపుడు) ఇట్లే, ఏలితిపుడు, ఏలితిరిపుడు మొదలైన యుదాహరణంబులు. ఇచ్చట నిత్యము గావున. “ఏలితియపుడు” అని చెప్పఁగూడదు: కాని “చ|| ఇది శమనాజ్ఞఁ ద్రోచితిరియెత్తునుండి నచ్చినారు” అను ప్రయోగము విసంధికాఁ గనఁబడు మిన్నది. ఇప్పడ్యము కవులవ్యయమునం దున్నట్లు సర్వలక్షాసారసంగ్రహమందుఁ గలదు. ఇట్టి ప్రయోగములు నిరాకరంబులు. అం ద్ర శ బ్ద చిం తా మణి యందో వ్యక్తపురుషేకారంబునకు సంధి “నిత్యమమత్తమపురుష క్రియాస్యోః” అను సూత్రముచేత విధింపఁబడినది సూత్రార్థము—“అమత్త మపురుష క్రియాసుః ఉత్తమపురుషవ్యతిరిక్తక్రియాపదంబులయందు, ఇతో = ప్రాప్త్యేకారంబునకు నిత్యమే నిత్యముగా సంధియగును” అని పూర్వము వ్యాఖ్యానము చేయుచుఁ బ్రథమోత్తమపు రుషంబులు కిమాదిగణంబులోనివిగాన నాని యికారంబునకు సంధివికల్పనని వ్రాసి దానికిఁ బోల్పలంబుగా “ప్రతిమేచోత్తమేచైవక్రియేతో వా శబ్దేమ్యుతిః నిత్యవన్య స్యవికృతౌ క్త్వాశ్చేతో శబ్దేత్యేచా” అను. సభర్యకారికలను బ్రమాణముగాఁ జూపిరి. అప్పటిన్నకవ్యాసము మూలసూత్రమునందు “అమత్త వ పురుషక్రియాసుః” అని యుత్త మపురుషనే వర్ణించినందునమధ్యమపురుషేకారంబునకుం బోలెఁ బ్రథమపురుషేకారంబు

నకును, నిర్వహణసంధి రావలయునను “ను. బలభివృద్ధిపరేత రాజగురులతో పర్యవేక్షకత్వబంధం! ధిలగురులనుండియొందగునని యర్థింపప్రదేశంబున న్నలనాటిక మృణాలనాశలతికానవృ పృణామి. ల్లలనానాపకథానుభావభవలీలాలోలచేతములై” వైష - 3 ఆ “క. విరచించెనుక్రినాగడు గరణిని శృంగారవైషణంబున గూర్చుం డిరి యొందగునని కానక పరపురుషక్రియల బ్రహ్మశిఖావముగలదే” అప్ప-5 ఆ” అని బ్రహ్మపురుషంబులకు సంధి కూర్చుని క్రినాధానికపీఠద్వీల నాజీసిం చిరి. అయ్యది యతిహాసంబు. “నిర్వహమత్తమపురుష క్రి నాస్వి” అను సూత్రం బులో నుత్తమశబ్దంబుచేతి నుత్తమపురుషంబును, పురుషశబ్దంబుచే బ్రహ్మపురుషం బును, గ్రహింపఁబడును. అల్లుగాక యాసూత్రంబునను నొక యుత్తమపురుషనే విద్ధింపఁ దలంచినయెడల ‘నిర్వహమత్తమ క్రి నాస్వి’ అనియే లాఘవముగా సూత్రము చేయవలయుండఁగా న్యర్థంబుగాఁ బరుషశబ్దంబు సూత్రంబులో గ్రహిం చుట యేమిప్రయోజనంబు? కావున సూత్రగతిమైన పురుషశబ్దంబుచేత ‘ప్రహమతి క్రిమణే కారణాభానాత్’ అను న్యాయంబునఁ బరుషంబులలోఁ బ్రహమంబైనప్రహమ పురుషంబు గ్రహింపఁపడును. కావున ‘ఉత్తమ పుష్కమపురుష క్రియలఁ ఇకారంబు నకుఁ దక్కు మగ్యమపురుషేకారంబునకు సంధి నిర్వహుఁ అనిన యర్థంబు ఖండించు న్నది. పై సూత్రంబునకు నట్టియర్థం బూహించియే యగర్వణాచార్యాదులు ‘పుర మేచోత్త మేచైవ’ ఇత్యాది పూర్వోక్తకారికను వినిరించునుండిరి. కాన నిక్కారికశబ్ద కాసనసమ్యుత్తంబుగాని యపూర్వంబుగాదు. పూర్వోక్తమాలసూత్రంబులోఁ బరుష శబ్దంబు నుచ్చరించిన వాగనుకాసనునికి నట్టితాత్పర్యంబున్నది యన్నంబులకు నీక్రింది హేతువులు కూడ నివర్తనముగా నున్నవి ఆంధ్రశబ్దదింతమునఁ, హలంత పరిచ్ఛేదము, సూత్రము 37 “పలేషంతుగ్నోస్త మమగ్యమవత్” 38 సూ. “బహుషసమగ్యవత్” క్రి నాపరిచ్ఛేదము. 18 సూ. ‘ప్రమైకవనలోపస్తధర్మోస్తీతయోః క్రి నాణాం స్యాత్’ 25 సూ. “ఉత్తియుతౌవనకారా స్యాతాం మధ్యోత్తమై కవచనానాం” ఇత్యాదిసూత్రములయందుఁ బరుష శబ్దంబు లేపండనే సూత్రాలాఘవంబునకై యుత్త మమగ్యవాచిశబ్దంబులే సూత్రంబులో మేగింపఁబడినవి. కాఁబట్టి తక్కినసూత్రంబు లకు విరుద్ధముగా నీమగ్యమపురుషసంధిసూత్రంబులో నుత్తమశబ్దంబేకాక పురుషశబ్దం బుచ్చరించుట ప్రథమపురుష సంగ్రహణార్థంబని స్పష్టంబగుచున్నది. క్రి నాపరిచ్ఛేద ములో “తిజ్యగ్యనామకాస్యర్చ్యగ్యమపురుషాశ్చయేరమాంతాశ్చ” అనుచుప్పడియొడివ సూత్రములోఁ గూడఁ బరుషశబ్దంబునకు సార్థక్యంబు గలదు. ఈసూత్రంబులోఁ యే రమాంతాశ్చ, అను రెండవ వాక్యములోనికీఁ బూర్వవాక్యంబులో నున్న మగ్యమ పు

గ మా' అను పదములలోని పురుషశబ్దంబునుండించి కేళమకారాంతంబులైన పురుషంబులుకూడ 'తిక్కన, సంజ్ఞ కిలవింశతునః అనినయ్యర్థమిచ్చును. కాన నిచ్చటి పురుషశబ్దంబునర్థంబుగావరియెఱుంగవలసి. అట్లు, ప్లా సేవితరతమ (1-1-49) సూత్రభాష్యపరిక్షిపాద్భ్యంతమున (376 పుట.) "ఉత్తమే—ప్రత్యక్ష్యయాపాహంకారాత్మకచేతనగర్భాః సూక్ష్మమే—అపాహంకారస్వరచేతనగర్భాః పరాత్త్వేన, ప్రసవేత్వ నియతమ్" అని చెప్పబడినది.

నియతచేతన గర్భసాధ్యశ్లోకాన ఉత్తమపురుషభిన్నంబున నియతచేతనగర్భంబుగల మధ్యరపురుష యొక్క ఇకారమునకే నిర్వసంధియను. ప్రళమపురుషమునందలి చేతనగర్భ మనియతము

8 సూ. స్వార్థంబైన యిత్తునకు సంధిలేదు.

వచ్చి ఇచ్చెను వచ్చియిచ్చెను.

న్యాయ. క్తార్థకమై హ్రస్వంబైన యికారమునకు సంధిలుగదు. ఉదా. వచ్చియిచ్చెను. (వచ్చి + ఇచ్చెను) ఇప్పుడు 'వచ్చిచ్చెను' అని యనఁగూడదు. అక్షరముగూరకవి తరకవిసంశయ విచ్ఛేదమందలి ప్రయత్నరంగమనందుఁగీ! ఇదగవచ్చును ల్యప్తువైరిత్వసంధి మూర్తి మొక్కొక్కచోటయగుటమీఁద! గొలుతు నభుముహంపఁగోరిందు శేఖరు! వన్నయట్లు కవిజనానుమతి! అను లక్షణమును జూపి కొన్నిలక్ష్యంబులను జూపిరి. అట్లుచూపిన లక్ష్యంబులలో రెండు భారతములొనివి. 'క' ఇతఁడు మదీయాగ్రపురో! హిక్షుఁ డిదికి పెల్లపనులు పెఱిఁగించిపుడే! భార-ఉద్యో-1. ఆ. పెక్కింఁటియందు 'పెఱిఁగించి తేకో' అను పాఠముగలదు. 'క' నమ్ముముకైదుపు మోపగు జమ్మివెసం బ్రాఁకివిడిచి చాపము నాకం! దిమ్మనుఁడుజేయునదిలే కమ్మురుండమ్మహిజ మలసత కెక్కో! భార-విగా. 4౨. ఇప్పుడయినందలి 'అందిమ్మ' అను ప్రయోగమును జూచి పెన్నున క్తార్థకంబని భ్రమపడుచున్నాడు; కాని యియ్యది 'నిలుచుంకి' మన్ననవాదపరే ధానుపల్లవంబని యూహించుట సుకరము. నీ! తమనేగి జెప్పఁజూపదు మీఁదని చీరఁజించిచ్చు వారి డీవిండువాడు' అను-6-ఆ. మ! వెఱచిట్లం

బుధి నాశనందనులు దోర్వ్యక్తంబు సాదించియుం దఱుపఱుంగ నిశాచరేంద్రుడు
జయోత్సాహంబునన్ వెన్నడికా దఱుమంగా నిర్వ-రత. ('వెన్నెట్లంబుధి' అనిపారాం
తరము) చ|| ఎఱింగఱింగినా వలువిడియేల కట్టుకొని ఎచ్చునుదానవి, భాగ-9-
స్కంధ. క. ఎఱింగఱింగియుండియకటా! కొఱవిందలఁ గోతు కొనుబకుం దలపెట్టెన్
రాజశే-2౨. 'గా నేడేతెను ప్రియత్నమున్న చకటా నీచేతఁ జెప్పంపఁడే' ప్రభా
-4౨, ('వెప్పింపఁడే' అని కల్పితపాఠము) 'ఉ ఇచ్చుకొడం బదార్థ ముడిచుచున్
తాదయనేయఁ గాదన న్వచ్చునొ' విజయ-1౨. 'చ. అనవలసంటిగా కెఱుంగవా
యొకమాటన మర్కకర్మముతో' విజయ-1౨ 'చ మీ రిదశమనాజ్ఞఁ దోచిరి
యొక్కడినుండిట వచ్చినారు, కవుల వద్యము. 'చ|| విశిరువైపులకా వెఱలసేటయి
నీటఁగవీటికోటదాతో, శుద్ధాంధ్రరామాయణము (అడిదము భాస్కరకవివరచితము)
'ఉ|| ఆ హనిపుణోత్తలుం జెనక నాచిడ చూచిటు రమ్మటన్నచో' హంస-8౮ ఈప్ర
యోగంబులు నిరాకరంబులు.

9. సూ.—ఇక కాదులకుఁ దప్పద్రుతప్రకృతికములకు సంధిలేదు. ప్రథ
మేతర విభక్తి విధినిరవకాశంబుగాపునదీనిని భాధించెడిని.

వచ్చున్ ఇపుడు వచ్చునిపుడు
చూడన్ అయితి చూడనయితి
ఉండెడిన్ అతఁడు ఉండెడినతఁడు

ఇక - ఇక - ఎట్టకేలకు - ఎట్టకేని - ఈయవి యికాదులనియెఱుం
గునది, వీనికిసంధివైకల్పికము.

వ్యా.—ఇక మొదలైన శబ్దంబులకుఁ గాక ద్విరతమంతమందుఁగల శబ్దంబులకు
సంధిలేదు. ప్రథమేతరవిభక్తి సూక్తిము (రెండవసూక్తియు) అవకాశములేని దగుటంజేసి
యాసూక్తిమును భాధించును. అనఁగా రెండవసూక్తిమునందుఁ బ్రథమేతరవిభక్తుల
కును, వర్తమానార్థక చువర్ణకంబువకును, సంధివైకల్పికమని చెప్పఁబడియె. ఆయుధ
యంబులును, ద్రుతప్రకృతికంబులు. ఈతొమ్మిదవసూక్తింబున "ఇకాదులకుఁ దప్ప

నామలింగానుశాసనపదనంబునలన రెండుమూడుమాటు లుచ్చరింపబడిన శబ్దబలలో నన్నింటికిని వాక్రమేడితమనునర్థమగుచుండినను వ్యాకరణపరిభాషచే దుదిశబ్దబలమునే యీసంజ్ఞ చెల్లనని తాత్పర్యము. ఈమూర్తిలయనందు “అందు” అనుశబ్ద మపయోగించుటచేత “ఏమేమి” (ఏమి + ఏమి) ఇత్యాదులయందు వైకల్పికసంధియు “ఏమి యేమి” (ఏమి + ఏమి) ఇత్యాది క్రిష్టింబులయందు సంస్కృభౌవంబును నిర్బాహము. “అహహా”, ఓహోహో, ఎట్టెట్ట ముదలైనయుదాహరణలు “జైశాన” అనుదానివలె గ్రహింపవలెను.

11. సూ.—అంద్యవగాగమంబులందప్ప నవదాదిస్వరంబులు
బగునపు డచ్చునకు సంధియగు. వా
చరి
య
ము
ప్ర

మూర ఎడు	... మూరెడు
వీసె ఎడు	... వీసెడు
అర్థ ఇంచు	... అర్థించు
నిర్జి ఇంచు	... నిర్జించు

అంద్యగాగమంబులు పరంబులగు నపుడు యథాసంభవము గాగ్రహించునది - రాములందు - రాములయందు - హరియందు - ఎనిమిదవది - ఎనిమిదియవది.

వాక్.—విభక్త్యంతము కానిశబ్దముయొక్క మొదటియచ్చ పరంబగునపుడు సంధివచ్చును. “అందు, అన” ఈశబ్దంబులు విభక్త్యంతములు కాకపోయినను బహుళ సంధింబొందవచ్చును. ఉ. మూరెడు (మూర + ఎడు (ఇచ్చట “ఎడు” అనుకది పరిమాణార్థకమైన పృత్యయముగాని, విభక్త్యంతముకాదు? కావున సంధికల్గినది. అర్థించు) (అర్థ + ఇంచు) నిర్జించు (నిర్జి + ఇంచు) ఇచ్చట “ఇంచు” అనునది యాగమముగాని విభక్త్యంతముగాను కావున సంధికల్గినది. “అందు, అన, అనునవి పరంబగునపుడు కవి ప్రయోగానుసారంబుగా గ్రహింపవలెను. అనగా “అందు” అనునది పరంబగునపుడు “హరియందు” మొదలగువానియందు సంధిలేమియు, “రాములందు

రామలయందు, మొదలైనవోటులందు వైకల్పికసంధియుఁ గలుగును. అవగాగమంబు పరబ్రహ్మపురుషుని “ఎనిమిదవది, ఎనిమిదియవది. తొమ్మిదవది, తొమ్మిదియవది. పదవది పదియవది” ఇత్యాదులయందువికల్పంబును. “పగునొక్కట” ఇత్యాదులన్నియును నిధింబును.

12. సూ — కుటు చిటు కడు నడు నిడుశబ్దముల అడలక
వ్యవరంబగునపుడు ద్వియక్తకారంబగు.

ఇతి
నైన, కుటు ఉసురు : ... కుట్టుసురు
 చిటు ఎలుక చిట్టెలుక
 కడు ఎదురు కట్టెదురు.
అ నడు ఇల్లు నట్టిల్లు
 నిడు ఊరుపు నిట్టూరుపు

వ్యా “—కుటు, చిటు, కడు, నడు, నిడు” అనుపదంబులయొక్క తుదినున్న అడలకు నచ్చుపరమైనపుడు ద్వియక్తకారమగును. ఉ. కుట్టుసురు (కుటు + ఉసురు) ఇచ్చట నచ్చుపరమైనది. కావున “కుటు” అను దానియందలి శకటశేషమునకు టకారద్వియ్యమువచ్చును. అప్పుడు “కుర్ + త్ + ఉ + ఉసురు” అనియును తరువార టకార ద్వియ్యము పదాంతమైన యుకారముతో మిళితంబై “కుట్టు + ఉసురు” అని యగును. పిమ్మట ఉకారసంధిచే “కుట్టసురు” అనియగును. (కుట్టు + ఉసురు) ఇట్లే నట్టిల్లు, నిట్టూరుపు, చిట్టెలుక, కట్టెదురు మొదలైన యుదాహరణంబులు గ్రహించు నది. “క. కడుండుయొక్కనంతకు ముగక యచ్చుప నడిచి యుగ్రాబిలో” భార-అర-2౩. క|| కడునధికుతోడఁ దొడరినఁ బాడిచిన నొడిచినను బురుషుపురుషుల సంబేర్పడుఁగాక “భార-సభా-1౩.” అనుపద్యములందలి “కడునెండ, కడునధికుతోడ” అనుప్రయోగములందలికించి “కట్టెండ, కట్టెధికుతోడ, అనియుండవగిన సంధునట్లుండుట దోషమని కొందఱు భ్రమింతురు. కాని యట్లనవలదు. “కడునెండ, కడునధికుతోడ, అనునపుడు సమస్త పదము (సమాసపదము, కాకవ్యస్తపదము, అసమాసపదము) కావుననే మగ్గసముచ్చయనకారంబు గానిపించుచున్నది. ఈమాత్రములలో సమాసపదని చెప్పకున్నను నీసంధి సమాససలంబులలోనే వచ్చునని యెఱుంగు

నది. అకురు, చిఱు, శబ్దంబులు క్రమంబుగా కుఱున, చిఱున,, శబ్దంబులయొక్క లుప్త శేష్ఠంబులు. ఈలోపమీశబ్దంబులకు న్మత్తి యందుఁగలుగును. కొంచులు “చిట్టెలుక, చిట్టాముసము, చిట్టముసు, చిట్టచరి,, ఇత్యాదులయందు “చిట్టి,, శబ్దంబునయు, నచ్చుపరంబునపుడు దాని ఇకారంబునకు సంధి నిర్వంబునయు, హల్లుపరంబునపుడు వికల్పంబుగానేకటకారంబునకు మాత్రము లోపంబునయు. నక్కాశీంసురు ఉదా. చిట్టిచాపచిటిచాపమొనలైనవి. “చిట్టిశబ్దమందలి ద్వితీయకారము వైకల్పికముగా లోపించుటకుఁ బ్రకీర్ణపరిచ్ఛేదమందలి యెనిమిదవ సూత్రముమామకొనునది.

13. ప్రథమమీడి పరుషములకు గ న ఉ దవలు బహుళముగా నగును.

వాఁడు	కొట్టె	}	వాఁడుగొట్టె
							వాఁడుకొట్టె
అపుడు...	చనియె	}	అపుడుననియె
							అపుడుచనియె
నీవు...	టక్కరివి	}	నీవుటక్కరివి
							నీవుటక్కరివి
మీరు	తలఁడు	}	మీరుదలఁడు
							మీరుతలఁడు
వారు	పోరు...	}	వారుపోరు
							వారుపోరు

అప్పటిప్పడెప్పుడను శబ్దములు నిత్యైకవచనాంతములు-వాగను శాసనములు యదాతదా యని గ్రహించుట ప్రపంచార్థ మని యెఱుఁగునది. ఈకార్యము కళలగు క్రియాదము, మీఁద సహితము కానంబడియెడి.

వ్యా — ప్ర: సమీచిపరుషములకు (క, చ, ట, త, ప, లకు) గ, స, డ, ద, వలుబహుళముగానగును. బహుళశబ్దార్థము నాల్గవసూత్రమున వివరింపఁబడ్డది. ఉదా. వాఁడుకొట్టె, నాఁడుకొట్టె (వాఁడు + కొట్టె) ఇచ్చట కకారమునకు గకారము వచ్చినది. ఈ యాదేశము తమ వికల్పముగా వచ్చును. ఇట్లేమీరు తలఁడు మొదలైన యుదాహరణములు. మీరు తలఁడు (మీరు తొలఁగుఁడు) ఇచ్చుది తలఁగుఁడు అవును. ఇచ్చు రూపము. ఈరూపము పిలుచు మొదలైనవానికిఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదమందలి సూటొక్కటవసూత్రంబున “తలఁడు, అను దానిలోని యంత్యవర్ణము లోపింపఁగా “తలఁడు” అనియైనది. క. నలుఁడును గరణీంజ్యము | తలఁగఁగ నర్థంబు నపహృతంబైన గక్షంబున లలితముయంతి నోడ్కొని వెలుగఁచి “భార, ఆర, 2 ఆ. కొన్ని వ్యాకరణానుబంధములు “తలఁడు” అని యున్నది కావున నిచ్చటిప్రకరణముం బట్టి చూచినను. క. “నిలువును కొలువును పిలువును గెలువును విడువునునఁగాఁ దగినబహుళబ్ధ బులకుం దృతీయవర్ణము | తొలఁగిన దోషంబులేదు తుహినాంశధరా” అను కవినంశముచేసవప్రకరణమునందుం దలి యిరువదియొకండవ లక్షణముందు నిలుచు మొదలైన శబ్దములరూపుమాచినఁ బ్రకరణంబున నన్నియుఁ జావర్ణాంతధాతువులకుం బట్టి “తలఁడు” అనునది తలఁచు ధాతువునుండి వెడలిన మగ్యముపురుషప్రాథనావ్యర్థకమని కొంతయు భిప్రాయము. పక్షవ్యయంబును విచక్షణులు విమర్శింతురుగాక! “అష్టకు, ఇష్టకు, ఎష్టకు” అను శబ్దంబులు నిత్యైకవచనాంతంబులని మూలంబులలో జెప్పఁబడియె. నిత్యైకవచనాంతంబులనఁగాఁ బ్రథమా విధక్తి నిత్యైకవచనాంతంబులయే గ్రంథికర్తగాని తాత్పర్యము వేటొక విధక్త్యంతంబులైనవోఁ బ్రథమావిధక్తిశబ్దంబునఁ బ్రసరించునట్టి యాసూత్రము క్రింద “అపుడు చనియె” అని యుదాహరణంబుగఁ దీసికొనుట యెట్లు యుక్తంబు? ఇచ్చట నొకపూర్వపక్ష అపుడులోలైన యన్వయంబులు ప్రథమావిధక్త్యంతంబులు కావనియు, “క్లో! తిష్ఠ్యన్య కేవలమస్మిన్మగ్యవ్యవహారమునందే జనితక్షే కిచ్చిత్త్రేన సాదుర్దేశస్తాపయదాతా కిమేవాంశ్య | క్త్యాకిలక్త్యామాద్యానభిససతికలా ద్రుకోనమేహంస్యాత్” అని నన్నయభట్టారకుండు కవిశబ్దములను వివరించిన యార్యావృత్తంబులో “సుష్కర్మ ప్రపంచీయజ విధక్తి” అని ప్రథమావిధక్త్యంతంబులను గణలకుగాఁ బరిగణించి యావృత్తి మగ్యంబులోనే “యదాతదాకిమేవాంశ్య” అని యదాతదార్థములైన “అపుడు, అపుడు” శబ్దంబులూపఁ గరలని (నన్నపాశ్చాదు) మఱివేననియు, నిజంబుగా యదాతదార్థంబునుపరిసరసూత్ర్యంబులయైతయైకయైవల వృత్తాంతంబున “సుప్” అనువిధక్తిని (ప్రథమావిధక్తిని) గ్రహించినందుననే “అపుడు, అపుడు” శబ్దంబులను యితమగ్రహింపఁబడునుగాననట్లు నిరూపించివెప్పుచు పునరుక్తమయి, సూహించి

యదుపులోనైనశబ్దంబులు ప్రమాణభక్త్యంబులుకానని పూర్వపక్షముచేసెననియెఱుంగునది. ఆపూర్వపక్షంబునకు "వాగనువాసనులు యవారిదాయని గ్రహించుటప్రపంచాద్విరునియెఱుంగునది" అని బాలవ్యాకరణంబులోనివాక్యము సమాధానవాక్యము. అనఁగా "సన్నయనబడునను చెప్పినవైపుననుగా" "మన" అను విభక్తిని (ప్రమాణభక్తిని) గ్రహించితేనే యదాదాధాకరణమును, (విప్రును, అప్రును శబ్దములు ప్రమాణభక్త్యంతయులు కాబట్టి గ్రహించబడినవియు, తిరిగివాక్యములో "యదాదా" అని గ్రహించుట ప్రపంచాద్ధమే. (సప్తాధమే) కార్యసంసరములేనియు, భావము. (మా. వ్యా.) ఈవాక్యము (గ, స, ద, ద్య, న, విభావము) కశలైన క్రియలమీదఁగూడఁ గనబడును. ఉదా. రాదుగదా, రాదుకదా (రాదు-కదా) ఇందులి మొదటిశబ్దము వ్యతిరేకార్థకప్రతిపత్తురుమబహువచనక్రియ దీని మీది వచ్చిన "కదా" అనుదానియందు కకారమునను గకారము వచ్చినది. ఇట్లే మిగిలినయుదాహరణములు. ఈగసదవవాదేశంబులన్నియుమై చేసేమే ముంబులుగలవు.

శ్లో. పరుషవాస్వరూపే ప్రమాణోపరిధితః కాకాసంఘోనేచాపి హ్యవ్యయేకర్మధారయే అచేతన్యాకేశబ్ద ఇతిశృంగారధూమణిః.

అని శృంగారధూమణుడను, ప్రమాణంబులను, కాకుస్వరభో కంబులైన "ఏ, ఏ, ఆ" ఇత్యదులను, సంబోధనాంతంబులను, అన్యంబులను, అచేతన్యాకేశబ్దంబులను, వెంబడించిన కచురపలు వికల్పంబుగా గసదవవలను. కర్మధారయసమాస మందుఁగూడ నీ గూడేశమువైకల్పికమని చెప్పంబడియె "గీ. కాకుసంబోధనాన్యయ కర్మధార యంబు లనచేరనంబులను వికల్ప మనియె మమముద్దరాను రామనసుల త్య ములవినము కాకుసంబోధనకు భగ్గ" అని స్వలక్షణసారసంగ్రహమందుదాహరించి తిమ్మకవిగారు కాకుసంబోధనలపై గసదవవాదేశములు గలిగినందులను సదుదాహరణంబులు కనబడవని నుడివరి. కవిలోకచింతామణియందుఁ తాతంభట్టుగారు ప్రమాణంబులమీఁది పకారంబునను, ప్రాసస్థానమందు నిర్ణయముగా గసదవవాదేశము నియు, యతిస్థానమందు రాదనియుఁ దక్కినచోట్లవైకల్పిక ల్పికమనియు, చెలిపిరి. కావున నింకనిట్టి యనేకమతంబులు సంగ్రహించుటకై మురిగారు గసదవవాదేశవిధి "బహుళ" మనినుడివరి. తిమ్మకవిండుగఁను "తే కాకుసంబోధనాన్యయ, అనుపైపద్యములోఁ బరిగణించిన ప్రకారంబుగ నన్యయముమీఁదను గసదవవాదేశము వికల్పమునను "మ వివా వృత్త వృత్తంబులుగాని సింహములకు" వేగంబ చేటించుఁగా నతిగా బొందుట గార్హమాయుధముననుభుష్టిమై నుగ్మికా" అను భారతోద్యోగ పర్వపద్యములోని

“కానక” అనిన ద్రుప్రకృతి కావ్యముమీఁద నున్న “తెగక” అనుశబ్దమందలి “కానక” అను శబ్దము లీచి కినుగానగు ముగాఁ యు సర్వలక్షణసాగసంగ్రహించు లిక్కయిందిరి. కాని యాల్లపలుకులు యనిచారిగ్రహణీయమనితో చెడిన. ప్రకృతించైన “కానక” అను నవ్యము ద్రుతప్రకృతికముగదా; ఇచ్చట “ద్రుత ప్రకృతికముమీఁది పక్షములకు శబ్దములను” అను సంగీతవిశేషముగాని పదు నాఱుమాదిరియైన “తగు, శబ్దకారణమునకు సరళించిన దకారాదేశము న్యాయ్య మగుమండఁగా నిట్టి ద్రుతాంతస్థలంబులో నారెండు గనడవనాదేశంబు శంకింపకొని యవ్యయముమీఁద చిక్కముగాన రాలేవని యెట్లునక్కానించెను? “క. అమరకృతు లంగుఁ బ్రామాంధములపయిల్చి కనటరెపలకు నాదేశము గనడవలగు న్ని క్కమ యాతె త్కర్తృవములు గాక మహేగా, అని సర్వలక్షణ సారసంగ్రహమందే ప్రమాంధలంబుపై గనపనాదేశవిధి విధింపఁబడినది. ప్రకృతించైన “కానక,, అను శబ్దంబు పంచవ్యర్థమును (కానక=ఆ హేతువు వలన) బోధించునట్టి ద్రుతాంతావ్యయ మైయున్నది. తిమ్మకొండ్రుండు “ఆపుడు, ఇపుడు, ఎపుడు,, ఇత్యాదులువోలె ద్రుతాంతములు కారి యవ్యయములమీఁదను గనడవనాదేశము రానియందులకు నుదాహరణము మాపె నేని యెంతయు న్యాయ్యంబుగానుండును. ద్రుతాంతము సరళాదేశంబునకును, కళాశబ్దము గనడవనాదేశంబునకును, విషయంబులనుపరినిర్దిష్టంబుగదా! కావున నవ్యయముగార గనడవనాదేశంబునకుఁ బ్రకృతస్థలంబుదాహరణంబుగాఁ జూపుట వివశ్యమియ్యని కొందఱు “కానక,, అనునది ద్రుతాంతమే యైనను మహాకవియైన తిక్కనలేమఁగా నకారణోపము నిపతించి సరళాదేశము రాకుండఁ జేసెననియు; నట్టిప్రచోదానంబులకు “చిరంబుతాఁ కవయః,, అను లోకోక్తియొ శరణంబనియు, నక్కానింతురు. మఱికొందఱు ప్రపద్యపాదంబులో “కానకకె,, అను పాదంబు ప్రామాదికంబనియు, నట్టి “కానకెగె,, అని పతింపవలెననియు, కానవనము. తెగక = నశింపఁగా నని యర్థమునప్పుడు నీరెండు శబ్దార్థంబులకును “వనావృత్తమై యుండుగాని సింహములకుఁ,, అనుపదార్థంబులతో నవ్యయంబనియు, (అనఁగా- వనమునశింపఁగా వనముచేత నావరింపఁబడిన ప్రవర్తనలుగల సింహములకు శిఖ్రియగాఁ గీడు సంభవించునని యవ్యయక్రమము) వనార్థకమైనకానకశబ్దంబు ప్రదమాంతమైన కళమైనందున “తెగక,, అనునట్టి దకారాదేశము చిక్కముగారాలేదనియు, వాదించును. ఇక మదీహాశయంబ్లితో చెడిన. ప్రకృతపద్యంబునకు మాతృకయైన భారతీవ్యోపవ్యసంస్కృతిశ్లోకముయొక్క యర్థము, ఆంధ్రీకరించిన పద్యంబులో సరిగా చేఁబడినవో లేవో చింబప్రతిచింబభాషనియ్యనంబునకై సంస్కృతాంతంబు అర్థయంబును చిచ్చటఁ బ్రవర్తింపఁబడును “శ్లో వనంరాతా భృతరాష్ట్ర

స్వప్రత్యోవ్యాఘ్రస్తే వైసంజయ పాండుపుత్రాః!.....

శ్లో॥ నిర్వసోవ్యతేవ్యాఘ్రో నిర్వాఘ్రుంచిద్యతేవనం తస్మాద్వాఘ్రో
 వనం రక్షేత్ | వనంవ్యాఘ్రుంచ పాలయేత్". ఆంధ్రీకృతపద్యములు. "మ॥ ధృత
 రాష్ట్రండును బుత్రులు న్వనము కుంతీనందనుతో సింహము ల్పతినుహింప నసింహమై
 న వనము నృద్ధింతు రెందున్వనా | వృతస్పత్రంబులఁ గాని సింహములకు శ్వేగంబ చే
 టొందుగా నతగంబొందుటకాగ్యమియ్యభయముసంతుష్టిమై నున్మిక్కి" పైను
 నుదాహరించిన శ్లోకంబులో రేఖానిర్దిష్టములైన కడపటిరెండుపాదంబులకును బద్ధం
 బులో రేఖాచిహ్నితమైన చతుర్థపాదము ప్రతినిధిగా వ్రాయఁబడెను. వ్యాఘ్రము
 వనంబును, వనంబు వ్యాఘ్రంబును, రక్షింపవలెనని చెప్పిన శ్లోక తాత్పర్యమేమనఁగా
 వనవ్యాఘ్రములు పొందుగా నుండవలెనని ఘోతార్థము: కాననట్టితాత్పర్యమునే వైప
 ద్యచతుర్థపాదము తెలియఁజేయుచున్నదని యెఱుంగునది. వైపద్యముననని చతుర్థపా
 దంబుయొక్కయర్థము:—ఉభయముకొ=వనవ్యాఘ్రంబులు రెండును, సంతుష్టిమైకొ =
 సంతోషముతో ఉన్మిక్కి=ఉండుటకై, కాన=వనము, తగకొ = యుక్తముగా,
 పొందుట = కలిసియుండుట, కార్యము = ఆవశ్యకము. వైపాదములో నుభయసంతుష్టి
 కై వనంబు కలియుట మంచిదని స్పష్టమగుచున్నందున నుభయశబ్దముచేతనే సింహంబు
 కూడ వనంబుతోఁ గలిసియుండుట మంచిదన్న యర్థము కరతలామలకముగా స్ఫురిం చు
 చున్నది. కావున వాక్యంబులోని పదార్థంబుల సంబంధంబుచే సింహవాచకపదంబు
 యొక్క యవసరంబులేకుండనే యాక్షిప్తమైన సింహంబులు, అధ్యాహార్యంబులని తెలి
 సినాని సుదీపణులు "కానక" అను దుష్టసంధిపేతుద్రుతాంతపదమార్గంబును, "కా
 నతగకొ" అనుమూలవ్యతిరెక్త పునరుక్తదోషభూయిష్టచ్ఛేదార్థకశబ్దయుక్తపాఠంబును,
 వితర్కించుచుఁగవిపై దోషంబుల నారోపింపకుండురుగాక! సంస్కృత శ్లోకములో
 నున్న వ్యాఘ్రపదంబునకుఁ బద్ధములో "సింహము" గ్రహింపబడియో. అందునఁ బ
 ద్యతాత్పర్యము మాత్రము చెడదుగాన నయ్యదికవిరచనకు దోషంబు మేళింపదు.

14 సూ.—తెనులగుమీఁది సాంస్కృతికపరుషములకు గస
 డద వలురావు.

వాఁడు కంసారి వాఁడుకంసారి
 వీఁడు చక్రపాణి వీఁడుచక్రపాణి
 ఆయది టంకృతి ఆయదిటంకృతి

అది తద్యము అదితద్యము
ఇది పద్యము ఇదిపద్యము

వ్యా. తెనుగు శబ్దముల తరువాత వచ్చిన సంస్కృతపదముల క చటత పలుకు (పరుషములకు) గ స డ వ ము రావు. ఉదా వాడుకంసారి (వాడు + కంసారి) ఇచ్చును ఇంకాశబ్దము సంస్కృత సమముగనుక నాకకారము గకారముగా మారుదు. కనుక “వాడుగంసారి” అనఁగూడదు. వీడుచక్రపాణి, ఆరుదిబంకృతి, ఇది పద్యము. మొదలైన విశ్లే. తిక్కనకవికృతంబుగనివ్వకనోరైరరామాయణమునందు “క. అపిమౌర్యుగా గర్విష్టుఁ గానిని యతంతునాకు మగఁడొకని యిట్లుదపంబు నేయుచుండెన” 5 ఆ. అనియు, గాశీఖండము నందు “క. ఎవ్వండు నరించెడువాడు ధన్యుడు మనిప్రసవం” అనియును, విసువరిత్రిమునందు “మ. పెం | పువరిక్షింపమొ నింపమో చెలిమి యేఁగూపాలునందైన” అనియును! ఉత్తరహరిశంకంబునందు ‘“శా. కీర్ణోపించిన సంతకుండుఁ జెడుమీరామోర్పువారు” 4ఆ. అనియును, నిత్యాది ప్రయోగంబులు సంస్కృతపదంబుల క చటత పలు గసడవముగా మార్చియుండుటకుఁ గొన్ని కలవు. తిపశ్శబ్దభవము “తబము, తబస” అని యుండులదుగావున “ఇట్లు దబంబు” అని గ్రహించిన నిర్దోషంబగును. తక్కినచోట్లఁగూడ వీరిమతంబున సవరింపవలసియుండను. “పవిత్రతీర్థాత్పరత స్సాంస్కృతికానాం భవంతి గ స డద వా!” అను నాంధ్రశబ్దచింతామణి నూత్రింబునకు సరియైన యాంధ్రీకరణముగా నీనూరిగారు సూత్రము రచించినారు. దీనంతేసి తెనుగుమీఁది తత్సమశబ్దంబుల పరుషంబులకు సరగాదేశము రాఁగూడదు గాని తత్సమంబులమీఁది తత్సమంబులయొక్క గాని, వికృతిశబ్దంబులయొక్కగాని, పరుషంబులకు సరగాదేశము నిర్వివాదమని యెఱుంగునది. కావుననే “క! కానకీయై సురరాజ్య శ్రీవానింపంగఁ బరుషేశ్వంబునపం భావి యుడు సహుషుడనఁజను” భార- ఉద్యో- 1ఆ. అను నిప్పద్యమందలి “శ్రీవానింప” ఇత్యాదులందుఁ దత్సమంబైన “శ్రీ” శబ్దంబుకంటెఁ బరంబగు “పానిండు” అనుతత్సమ శబ్ద పకారంబునకు వాదేశప్రాప్తిసంగతింబగును.

15 సూ — ద్వంద్వంబునం బదంబు పయి పరుషములకు గసడవలగు.

కూర కాయ కూరగాయలు

కాలు చేయు కాలునేతులు
 టక్కు టక్కు టక్కుడెక్కులు
 తల్లి తండ్రి తల్లిదండ్రులు
 ఊగు ఇల్లె ఊగువల్లెలు

వా. ద్వ్యంశ్వసమాసమునగు మొదటిపదము తరువాతగలగు పదములకు గ స డ డ హుక్లగు అనగాఁ బ్రాయశఃకంబుగానని యశ్చేప్రాయము. ఉదాహరణగాలు (హర + కాయ) కాలుచేతులు (కాలు + చేయు) ఇట్లే మిగిలిన తెలుగు లో నీద్వ్యంశ్వసమాసము సమాసపరిచ్ఛేదములోని యేడవ సూత్రంబుబట్టి మొదటి పదము తరువాత ప్రసమంతై (ప్రసమైకపదమునందుపదమై) యుండవలెను. ఈసమాసంబునందుఁ గూడ వచ్చుటవల్ల సరళములురాని ప్రయోగాలు గలుగు. ఉదా. అందచందములు అప్పాచెల్లెల్లు - కండకుండెములు, రాకపోకలు, మొదలైనవి. వినుము న్నిదితియు దితియును ననగళ్యసభాన్యైకుపురప్పాచెల్లెం ద్రివిమిషుల ననుక గాముం గలిరి" నిర్వచిత మజ్జియు "అప్పాచెల్లెంకు)" అనుకల్లు సంస్కృతభాషలోగూడ నొక్క పద "నాపదేణ, పితృపుత్ర్యు, మిత్రాదుగుణు, అగ్నిగోములు ఇత్యాదిద్వ్యంశ్వములకుండు మొదటిపదము సునిష్ఠగణనము ద్వి ముఖాస్త్రీయముగాఁ గానిపించుచున్నది. ఇట్లే "అన్నారమ్ములు, తల్లిదండ్రులు" మున్నగునగు గాల్గు మనకు గానబడుచున్నవి.

16. సు. — ద్రివికృతికము మీఁది పదములకు సరళములగు.

పూచెను కలువలు పూచెనుగలువలు
 తోచెను చుక్కలు తోచెనుచుక్కలు
 చేసెను టక్కులు చేసెనుడక్కులు
 నెగడెను తమములు నెగడెనుదమములు
 మొగిడెను... .. సద్దుములు మొగిడెనుబద్దుములు

న్య. — ముగ్ధమంతమందుగల శబ్దములతరువాతి పదములకు సరళములు

(గ జ డ ద బ) గలుగును. ఉదా. పూచెనుగలువలు. (పూచెను + గలువలు) ఇచ్చట “పూచెను” అను ద్వితప్రకృతికములోని “ను” అనుద్రుతముతరువాతఁ బరమైన కకారము గకారముగా మారితే “పూచెనుగలువలు” అనియచ్చును. “తోచెను జుక్కలు, నెగడెను చువములు, మొగిడెను బద్దములు” మొప్పలైనవియుల్లే

17. సూ.- ఆ దేశసరళములకు ముందున్న ద్వితిములకు బిరిగుసంశ్లేషములు విభాషనగు.

సంశ్లేషంబునఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుట.

పూచెనుగలువలు	$\left\{ \begin{array}{l} \text{పూచెనుగలువలు} \\ \text{పూచెగలువలు} \\ \text{పూచెగ్గులువలు} \end{array} \right.$
తోచెనుజుక్కలు	$\left\{ \begin{array}{l} \text{తోచెనుజుక్కలు} \\ \text{తోచెజుక్కలు} \\ \text{తోచెగ్గులు} \end{array} \right.$
చేసెనుడక్కులు	$\left\{ \begin{array}{l} \text{చేసెనుడక్కులు} \\ \text{చేసెడక్కులు} \\ \text{చేసెగ్గులు} \end{array} \right.$
నెగడెనుదమములు	$\left\{ \begin{array}{l} \text{నెగడెనుదమములు} \\ \text{నెగడెదమములు} \\ \text{నెగడెగ్గులు} \end{array} \right.$
మొగిడెనుబద్దము	$\left\{ \begin{array}{l} \text{మొగిడెనుబద్దము} \\ \text{మొగిడెబద్దము} \\ \text{మొగిడెగ్గులు} \end{array} \right.$

ఇటుంబున స్వత్వంబగు — స్వత్వంబునఁగా ద్వితంబునకుఁ బ్రకృతిభావము.

వ్యా — ఆజీత సరళములను (పరుషాక్షరస్థానమును శాస్త్రముచేత వచ్చినసర
రాక్షరములను) బూర్వమునున్న దు) కరువ ప విరువును, (అశినున్నయు, నెఱ
సున్నయు) సంక్షేపమును, (మీడినాల్గుతోఁ గూడినాటయు) వైభాషికముగాఁగలు
గను. అఁగా “ప్రాచేనుగలువలు” అనునప్పుడు “ప్రాచేను” అనుదానిలోని ద్రుత
మైన నుకారంబునకు, దరువాతవచ్చిన క చ ట త ప ల, గ జ డ ద బ లు గామా
అఁగాఁ బూర్వముననున్న నుకారమునకు నశినున్నయు, నిందుసున్నయు, సంక్షేప
మును, గలుగవని భావము. ఉదా. “ప్రాచేనుగలువలు” అని యుండఁగా నుకారము
నకు నిందుసున్నగాఁగా “ప్రాచేనుగలువలు” అనియు, అశినున్నరాఁగా “ప్రాచేగ
లువలు” అనియు “ను” (“ను” యొక్క ఉకారములొప్పింపఁగా, ౬, హల్వాత్త
ముమిగిలినది) మీడినాల్గుతోఁగూడుకొనఁగా “ప్రాచేన్గులువలు, అనియును, రూప
ములుగఁగెను. జేతోకపక్షమునఁ బైదానికి స్వత్వమువచ్చును. స్వత్వమునఁగా
ద్రుతంబునకు మొదటిరూపము (ను) అవఁగా “ప్రాచేనుగలువలు” అను రూప
ముంగలదని భావము. ఇట్లే తోఁడెను జుక్కలు, చేసెను డమ్మలు, మొగిడెను.
బర్బము మొద.

18. సూ.—ద్రుతంబునకు సరళ సిరంబులు పరంబులగునపుడు
లోపసంక్షేపములు విభాషనగు.

వచ్చెను	గోవులు	$\left\{ \begin{array}{l} \text{వచ్చెగోవులు} \\ \text{నచ్చెగోవులు} \\ \text{వచ్చెనుగోవులు} \end{array} \right.$	
మొఱసెను	ఖిగ్గము		$\left\{ \begin{array}{l} \text{మొఱఖిగ్గము} \\ \text{మొఱసెగ్గము} \\ \text{మొఱసెనుఖిగ్గము} \end{array} \right.$

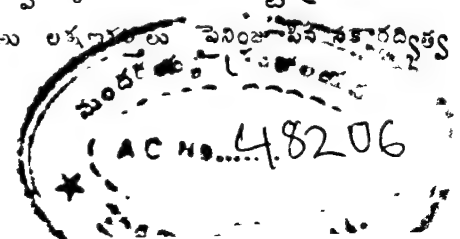
వ్యా.—ద్రుతమునకు సరరాక్షరములును, స్థిరాక్షరములును, పరంబునపుడు
లోపమును, (ద్రుతమునకుని భావము) సంక్షేపమును, వైభాషికముగాఁ గలుగును.
ఉదా వచ్చెను గోవులు (వచ్చెను + గోవులు) ఇచ్చు “వచ్చెను” అనుదానిలోని

నుకారమునకు “గోవులు” అనునప్పుడు సరళవర్ణమైన గకారము పరమైనప్పుడు నుకారమునకు లోపమువచ్చి “వచ్చెగోవులు” అనియును, ద్రుతము (న్) గకారముతోఁ గలిసికొని “వచ్చెన్గోవులు” అనియును, లోపంబును సంక్షేపంబునులేక సహజనుకారమున్నయపుడు “వచ్చెనుగోవులు” అనియు, విభాషయని చెప్పబడత గ్రహింపవలెను. ఇట్లే మొనెను ఖిష్టము- మొన. ఇట్లు వెనుకటి రెండుసూక్రింబులచే సరళస్థిరంబులు పరంబునప్పుడు ద్రుతంబునకు సంక్షేపాదికార్యంబులు విధింపఁబడినవి. శబ్దాసనునిమితమందు, ఎకారస్వరంబాదియందుఁ గలిగిన “ఎదుట, ఎల్ల, ఎవఁడు,, ఇత్యాదిపదంబులకు యకారము మొదట గలచు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమునందు “అన్యక్రియానుభూతార్థద్యోతన మాన్యగం విసాన్యః” అని యిరువదిన్నాని సూక్రింబునందు నిశ్చయింపఁబడినది. ఈసూక్రింబున “ఎదుట, ఎల్ల, ఎవఁడు” ఇత్యాదు లెకారాదిపదంబులు “యెదుట,యెల్ల, యెవఁడు,, అని యకారాదులయియుండునని శబ్దాసనసిద్ధాంతము ఇట్టి యకారాది శబ్దంబులయందు యకారంబు స్థిరంబుగావున యకారంబుపరంబునపుడు సరళాదులు పరంబునప్పుడువోలెద్రుతంబునకు లోపసంక్షేపంబులు ప్రాప్తించునున్నవి. ఈకార్యంబులు శబ్దాసనునికి సయితమిష్టమలేదు. కావున సంధిపరిచ్ఛేదమునందు “సర్వత్రాజ్యత్కార్యంక్షేపం శుస్యద్రుతప్రకృతికేభ్యః” అను నిగుడయైన మిదవసూక్రింబున “వచ్చెన్ + యెదుట, వారలకా + యెల్ల” ఇత్యాదిస్థలంబులయందు ద్రుతంబునకు యకారనామక స్థిరంబు పరంబైనను, అచ్చుపరమైనప్పుడువోలె గార్యంబగునని యకారంబందు స్వరధర్మంబాహోపింపఁ బడ్డది. పూర్వోదాహరణంబులయందని యకారంబునకు స్వరధర్మాతిదేశంబున నేమిలాభంబని ప్రశ్నకలుగఁగా సుప్తార్థమై “లుక్సంక్షేపానాచి” అని తర్వాతి సూక్రింబు ప్రారంభింపఁ బడినది. కాన “వారలకా + యెల్ల, వచ్చెన్ + యెదుట” ఇత్యాదిస్థలంబులయందు ద్రుతంబునకు, ఎకారాతమైన యకారస్థిరంబు పరంబైనను స్వరధర్మాహంబున నకారలోపసంక్షేపంబులు రావు. కాన “వారలసెల్ల, వచ్చెనెదుట” ఇత్యాది ప్రకారంబుననే రూపంబులుండును. ఎకారాదులైన తెలుఁగుపదంబుల మొదటి యకారస్థిరంబున్నదన్న శబ్దాసనమునందు నకారలోపసంక్షేపంబులు ప్రాప్తించుచున్నవి. కానఁ దన్నివారణార్థము “లుక్సంక్షేపానాచి” అనుసూక్రింబు ప్రారంభింపఁబడినది. కాని సామాన్యముగా సర్వాచ్చులు పరంబునపుడు లోపసంక్షేపంబులు రాకుండుటకై యొకారంభము చేయఁబడె

లేమ లోపసంక్షేమ విధాయకసూత్రంబులో సరళ్యధిరన్యంగాలు పరంబరనపుడే నకారలోపాది కార్యంబులు విధింపఁబడినందున నమ్మిపరంబరనపుడు పైకార్యంబుననుఁబ్రాప్తియేలేకపోగా 'ప్రాప్తి పూర్వోపానిషేదః' అను న్యాయంబునను విరోధంబుగా సూత్రారంభ మేమియవసరంబు? కావునఁ దెనుఁగుపదంబులయందు సామాన్యంబుగా సర్వాచ్చులు పరంబరనపుడు నకారలోప సంక్షేమంబులు ప్రాప్తింబును న్నువనియు, దానంజేసి యీనిషే, నూత్రిం బారంభంఁ బడినదనియు, శ్రమింప నులదు మైంజెప్పిన యభిప్రాయమే సంక్షాపరిచ్ఛేదమందే 'అన్యోక్తి గోసఘాతార్థ ద్యోతనమాచ్యగవి నా సర్వ' ఇత్యాదిసూత్రంబులను విచరింపు సమయంబున బుస్సంక్షేపనాది ద్రుతస్మృతి సూత్రే విహితమచిలుక సంక్షేపభావలక్షణం కార్యక్రమ ప్రకృత్యుపరిస్థిత స్యయన్మాదితిశ్యతే. అచిలుక సంక్షేపభావేన స్వాచాసూక్తి సంబంధక్షేప' అని యహోబలపండితీయంబులో, ఎకాన్వయాదులైన తెలుఁగుపదంబులయందే ప్రాప్తింబును నలలోపసంక్షేమంబులను నివారించుచుకై సర్వార్థంబు యకారంబున కతిదేశింపఁ బడుచున్నదని స్పష్టపఱుపఁబడినది ఇట్లు సుమావంతైన మాగ్గంబు ప్రకాశించుచుండఁ గొంతఁ నూత్రవ్యాఖ్యానకర్తలయభిప్రాయంబు నెఱుంగకఁచి వరదుఁడు పార్థశౌర్య విధనంబున కారనిధైర్యశక్తికి న్నరుదు' భార-ఆర-1ఆ. (శక్తికా-+ను+అరుదు) ఉ- చరిల్లక సర్వమున్నుతిని దివ్యకళామాయమందు విష్ణునందుల్లముచేర్చి' భాగ-7 స్కం. (సర్వముకా-+ను+అరు) 'చ ఘనచక్రాయాన నిఘరక్షణగద్రక్తాస్యసర్వాంసుని 'న్ననుసూత్రాదతిహప్రగల్భపరివ దాంత హిలోద్విక్రముకా' ఉ- హరి- 6౩. (సంక్రం-నికా-+ను+అను భూతి) 'చ పడఁతులమీదనేయిరతి పయ్యెదపన్నను వైనచేతులకా' హను- 6౩. (పయ్యెదపకా-+ను+అనువైన) 'క అవియబుజగతిలోపలఁ గ్రొవ్వువడిగె సురగంఁబు ఊభము కొంది నివిధముత' ఉ- హరి- 6౩. (బండకా-+ను+ఇవిసము) 'చ తరుణీకాత కటాక్షపీక్షలకొనఁబర్చొన్నచోట్లుంబలె న్నురుశో భావభవాకరంబులగుదు న్నో మాం కురస్థానములో' కళా-7౩. (బలకా-+ను+ఉరు) ఇత్యాదిప్రయోగంబుల విచర్యనంబుగాఁ జూపుదు "బుకన్సంక్షేపనాచి, అనుసూత్రంబునస్వరంబుపరంబరనపుడు నకార సంక్షేమంబు సూత్రకం లేమనిషేమిందుమండఁగాఁ జైనంజెప్పిన నకారసంక్షేమయుక్త కవిప్రయోగంబులెను సాదులెనవనిశంకించురు. 'బుకన్సంక్షేపనాచి' అను సూత్రంబు

నని విమనాస్థలంగా, ఎకాన్యరాచినైన శబ్దంగాలేయలియు, శబ్దకాసనమతంబున
 నట్టిపంచుల మొరకు యకారస్థింగాన్నది కావఁ బ్రాప్తిందిన నకారలోప సంశ్లేష
 గుల నిశ్చిందుల యవగంధింపలియు, నీవలలోన పైని వివరించియున్నాఁడ. పైని
 గవంబటిచిన పద్యములలో “ధ్వశక్తికిన్నరుదుగ, సర్వమున్నతని, సర్వాంకునిన్నను
 భూతా,పయోదమన్ననువైన, సుచర్మివ్వికముచక్, బలెన్నరుశోభా” ఇత్యాదులు న
 కారసంశ్లేషంబు భ్రమియు నాస్పదంబైన స్థలంగాలు దుగ్రతంబునకు అకారాదులు పర
 మైనవోట్లుగాని, ఎకరానిగాదు. ఇన్కట దుగ్రతంబునకును వాగమకాసనమతంబున య
 కారయుక్తస్వరాదులైన తొంగు పరంగాలు లేకపోవుమండ సంశ్లేషంబునకుఁ బ్రాప్తి
 యేలేను. కావున నిషేధంబునకును నవిసరంబులేవని స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి పైనిం
 జెప్పిన నకారద్యమసహితస్థలంగాలు సంశ్లేషంబులనఁగూడవని గ్రహింపవలయును.
 ఇంకను ద్విత్వకారయుక్తమైన పైప్రయోగంబులనుకఠింబేమియని శంకింతులేని సాన
 ధానమనమ్ముతో నాకర్ణింపును. ఐలనసివోఁగ్వాచిర్కంబుగా దుగ్రతంబుపై దుగ్రతం
 బుప్రయోగింపవచ్చునని వ్యాకరణర్తలెల్లరును నిర్వివాదంబుగా సమ్మతించుచున్నారు.
 పాలవ్యాకరణ సంశ్చింతనచందరి యిగుదియొకండవసూత్రము పైయర్థమునే తేటప
 టుచుచున్నది. “ద్రుతాద్ద్రుత్యవిచ్చాత్రివృత్త్యేకవిభాషితే” అని యధర్వాకారికయు
 ను “దుగ్రతంబుద్రుతా” అని వాసుదేవ నృత్తియును, దుగ్రతంబుపై దుగ్రతంబు క్యాది
 ల్కంబుఁ బ్రయోగింపవచ్చునన్న యంశముచున్వోషించుచున్నవి. పైనింజెప్పినసంశ్లేష
 భ్రమిమదాయక ప్రయోగంబులన్నియు, దుగ్రతంబుపై ద్రుతంబుచే సాధువులగును. “దివం
 బునుం బోతె” ఇత్యాదులందు హల్లు పరమగునపుడే గామండ నచ్చు పరంబునపుడు
 ను దుగ్రతంబుపై దుగ్రతంబున్న ప్రయోగంబులు కొన్ని ప్రచరింపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి
 ప్రయోగంబులు కవిత్రియంబుచే సయితమింక నుపయోగింపఁ బడినవి కలవు. కి స
 తత సక్కిర్తి పిండ సక్కుతియునున త్యంత మహీరాజ్యమును, భార. సీ. ఆచార
 గోపాల మఖిలసప్త్రజయును నానందమును మన్ని నతిశయ్యలై” మి లే టపడంగాం
 చె దుబంపుచున్ననున శిండ క్షేమసామగ్రితోక.”

ద్రుతంబుపై ద్రుతప్రయోగము క్యాచిర్కంబు గావున నిట్టి ప్రయోగంబులు
 సాధారణముగా వాడఁగూడను. కొండలు లక్షణములు పెనింజుపిన నకారద్విత్వ

ప్రయోగంబులు సంక్షేపములని భ్రమించి సకారద్విత్య ప్రయోగంబులు గ్రంథంబులలో గాఢవిశ్లేషణగ నుండివచ్చునని నుడివెరి. వారి వచనము కాస్త్రీయతగ్రంథునకు విరుద్ధంబుగాని యలంకార నావాక్యంబుతో నైకకంఠ్యముగానే యున్నది. కాన “క క ఎన్నగనకారపాఞ్జుల కున్నచ్చులు సంధిజేసి కూర్చగవచ్చున్ | బన్నగ పతిశయచుండో ‘ ర్భున్నఘములఁ బాపభక్తసులభుండయినన్ ” సర్వ లక్షణసారసంగ్రహమునకారసంధియనివిధించుట భ్రమంబు. మత్తకోకిల. దీనినెట్టులుగ్రమ్మరింతు వదీయభాషితమెన్నడు శ్నేని మోఘముగాదుదిగ్ధరసీరపిందులెఱుంగగాన్.” భార. ఆది. 7 ఆ. క. ఆవ్యయభజగతిలోపలఁ గ్రావ్యసతీగి సురగణంబు ఊభమునొందె న్నివ్యభముననుత్పాతము” ఉ.-హరి-రి ఆ.” పాదావసానంబునందున్న యిట్టి ద్రుతోపరిద్రుశంబులను జూచి పైపద్యంబులలో “భాషితమెన్నడున్ ఏని” “నొండెన్ | ఇవ్యభము” ఇట్లు విసంధిగా నుండవలెననియు, సకారసంక్షేపంబుండఁ గూడదుకాన వాక్యవసానంబునవిసంధి లోపంబులేదనియు, వాక్యశబ్దంబునకుఁ బాదమన్న యర్థంబున్నదనియు, వాదించుచున్నారు. పై పద్యంబులలో సయితము సకారద్విత్యంబు ద్రుతోపరిద్రుశంబులనఁ గలిగినదిగాని స్వరపరక సంక్షేపంబున లభ్యమైనదికాదు. కొందఱు చెప్పినట్టులు వాక్యవసానంబున సంహిత (వర్ణంబులు మిక్కిలి దగ్ధుగా నుచ్చరించుట) నిశ్చయంబుగావని యంగీకరించి “ఎన్నఱున్ | ఏని” ఇట్లు విసంధిగాఁ జదివెతిమేని మైరింజూపిన భారతపద్యంబులోని చతుర్థపాదంబులో మొదటనున్న, ఏకారస్వరంబునకు “స్వరణీ” శబ్దంబులోని ణీకారము యతిగానుండుటయశాస్త్రీయం బగను. కావున సకారద్విత్యంబుతో సంధిచేసి పద్యపాదము పఠించెతిమేని పాదాదియైన నేకారంబునకును, ధరణీశబ్ద ణీకారంబునకును, యతి కవివచ్చుతంబుగా నుండును. ఏనిశబ్దంబుభయయతులలోఁ బరింపఁబడినదికావున, ఏకారస్వరంబునకును, ఏకారపూర్వవర్తియైన ప్రాణికిని యతిమైత్రి చెల్లును. ఇంచులకు—క. ఏనియను నాంధ్రశబ్దము | తోనది’నపూర్వపదము తుడిగ్రాయకిన | మైననువ్యంజనవర్ణం | బైనరచింపుదురు నిత్యయతులనుచుగవుల్.” ఆప్ప-రి ఆ. క. పెట్టెడునారకమార్గం | బెట్టివచ్చుకూరకర్మిచ్చేనియుందువని | ట్టట్టనక నెమ్మనమ్మున | నెట్టనహరిఁడలఁపఁగలిగినేనిమహాత్మా.” మఱియు క. విదతముగ నేనియనియెడు | పదమశ్యపదంబుతోడ బద్ధంబులలో | వదుకునెడనిరుదెఱుంగులఁ | బాదపుని

త్య యతియనగ భుజగవిధూషా" సర్వ-విశ్రమ-ప్ర-22 ల తే. గీ. రాజవరుఁడైన పార్థివరాజుగాని | యీతఁడనిచేయఁగాదగఁడేనివాని." భార. ఆది.

19. సూ—వర్గయుక్తరశములు పరములగునపు షోకానోకవో
ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువును గానంబయెడి.

వచ్చెను ధాత్రీపతి వచ్చెంధాత్రీపతి
పాడెను గంధర్వుడు పాడెంగంధర్వుడు
కన్ దోయి కందోయి

వ్యా.—వర్గయుక్తులు = వర్గాక్షరము లైడింటిలోను సరియక్షరములు. అనఁగాఁ బ్రతివర్గలోని రెండవయక్షరమును, నాల్గవయక్షరమును, ననిగ్రహింపవలెను (ఖ, ఘ, ఙ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న) వర్గాక్షరముల సరియక్షరములలో నేది పరమైనను, సరళాక్షరములలో నేది పరమైనను, కొన్నిచోట్ల ద్రుతంబునకు నిండునున్న కనబడుచున్నది. ఉదా. వచ్చెంధాత్రీపతి (వచ్చెను + ధాత్రీపతి) ఇచ్చట మొదటిపదములోని “ను” (ద్రుతము) తరువాత ధకారమువచ్చినది. తవర్గలోని నాల్గవదియైన యీగకారము వర్గయుక్తుగాన నియ్యది పరంబగునపుడు నువర్గమునకు నిండునున్నవచ్చి “వచ్చెంధాత్రీపతి” అని యయ్యెను. “పాడెంగంధర్వుడు.” ఇచ్చట గంధర్వకేబ్బలలోని గకారము సరళంబుగావున నిది పరమైనయపుడు పూర్వమందున్న నువర్గమునకు వెఱచునున్నవచ్చి “పాడెంగంధర్వుడు” అని యయ్యెను. ఇట్లే “కందోయి” మొదలైనవి. ఉ. క | స్థింజనియిందు దుర్యోధము మేల్కొనిలే హనవేళ వాజాలూ | ర్పంజెనుమాణిమంధని కరంబుల కాలిమచేరఁ దాల్చొనన్.” ఆముక్తమాల్యద. క. అంజదపుగాకననుజెం | తం జేరఁగనీక యెంత తగ్గినమిరియా | లంజీన్నలు సరిగావే | లంజతనములంగుఁ గొవరులన్ 7 బావనోకో.” ఉ. హరి. 1 ఆ. కా. నీకుండక్కెన్ జురరాననత్వగుణయుక్తుల్ మీఱవాణీమనో | భండాశోధతచూరకారదీరుడప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.” కవులవృత్తము. మఱియు ద్రుతంబునకుఁ బ్రాసస్థానంబున మకారంబు పరంబునచో నిండునున్న యగునని తిమ్మకవీంద్రుల యభిప్రాయంబును, అట్టి ద్రుతంబునకు మకారంచే కలుగునని మఱికొందఱ యభిప్రాయంబు

ను గలను. ఉచ్చారణ సమయమున బూర్ణబిందువైనను, మకారముతో గలినప్పుడు మకారద్వైతము గానే వివరించును. కావుననే “అహవాదీనాంద్వైత్యం” అనుమాత్రమును వివరించుతే నహాబల పండితీయమునందు “శ్లో. శ్దానామంశ్చభాశ్చ మకారస్యాపి ప్రవృత్త్యే త్రస్యాచిపరతోమస్యాశ్చైవత్ర కవిసమ్మలేరితి. శ్లో. కేచిద్రూప్యభేదస్య ముస్వారమకారమౌరీతివోక్తం సర్వత్రసంస్కృతాంశ్చ యోగిర్భిద్ధం అనుస్వారమకార యోరభిన్నత్వం మకారేపరమితి” అనువచనముననుసారమున మకారము పరంబునవో మకారమేయగనని స్పష్టపఱుపఱచినది. లయగ్రాహి. కన్యూలతాంతములను మొనరినప్పుడు మధుపమ్ములనుగీతనివనమ్ములెసగంజాగమ్ముల” (మక + మిసవి) భార ఆది. ౮ ఆ మల్తకోశిల వృష్టిజే సెమ్ముహనది. దీర్ఘికాసరసేనమ్ములు నిండిగక.” (జేసెక + వహా) భార-ఆర-తి ఆ. సంస్కృతే హ్యారంబందును బరము తుది నిండునున్నను మకారింబు పరంబునపుడు మకారంబు చైక్వీకంబుగా నును. ఉ. రామంచనసాస్యరామి, రి విమ్మున సాస్యరామి అట్లే తెలుగున మరద్యముంబున్నను ఉచ్చారణములో భేదంబులేదు.

20. సూ.—అవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబున కేచిద్రుతంబున కేచిలోపంబు బహుళంబుగా నగును.

వాడువచ్చెన్|వాడువచ్చెన్|వాడువచ్చెను ఈలోపంబుపద్యాంతమునందు గణానుసారంబుగ వ్యవస్థితంబయియుండు గుర్వపస్థాయిగుడద్యంబుతుదను స్వత్వంబులేదు| అతిశయముగబుద్ధిమంతుడగుబుధనేవక.

వ్యా.—అవసానమునందు (సమాప్తియందు) నకారాంతపదము తరువాత వ్యయంబులేనందు (ద్రుతముయొక్క యచ్చినను గాని, ద్రుతమునకుగాని లోపము బహుళంబుగా గలుగను. ఉదా. ‘వాడు వచ్చెను.’ ఇచ్చట గడపటనున్న ద్రుతముయొక్క యవయవమైన ఉకారము (అచ్చు) పోగా మిగిలిన రూపము ‘వచ్చెన్’ అయ్యెను. ‘వాడువచ్చెన్. ఇచ్చట ద్రుతము (ను) పోగా మిగిలిన రూపము ‘వచ్చెన్’ అయ్యెను.

ను “వాడువచ్చెను” ఇది మొదటిరూపము. (మూలము) ‘ఈలోపంబు పన్నాంతములయందు గణానుసారముగ వ్యవస్థితంబయియుండు, అర్హతసాయి యగు పద్మంబు తుదను స్వోద్బంబితేను’ (వా.) అనగా ద్రుతమునకుఁ గాని ద్రుతవ్యక్తమునకుఁ గాని, లోపముగలుగుట పద్మముల కడపట గణముననుసరించి మనయిచ్చనచ్చినట్లు (వ్యవస్థిము) నియమింపఁబడును. అగుచు తురమంతు పద్మము కడపట స్వోద్బంబము (‘ను’) లేదు. ఉదా ‘అతిశయముగ బుద్ధిమంతుడగు గాంధీశి’ కింపిపద్మముయొక్క నాల్గవపాదమునినక అరుపుంపఁలెను. కనుకఁ ద్రైతపుష్పవాదములోను గడపటి ఉకారమునకు లోపముఁగా నకారము వాల్చాఁడేమి? ‘ఎక’ అనునది గరువయ్యెను. కాన నిట్టి సర్వంతపాదంబులయందు యోగవస్తు ద్రుతంబునకు లోపంబుమాని యింపఁలి ఉకారంబునకే లోపంబు చేసికొనఁలెను. వేటొక గీతాది, పద్మంబుల పాదాంబు నందు లగుచే యుండఁలెను కాన ఉకారంబును లోపింపఁ జేయక, మనస్థమును గణాను సారముగా నుండికోవలెను లే నుపన్ధంబు సర్వంబునకు లోపంబు నను శేయవలయును.

21. సూ.—కొన్ని యెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడి యెడి.

అదియును న్నొక దివంబునుంబోలె

వా. — కొన్ని చోట్ల ద్రుతముపై మఱియొక నకారంబు గనఁబడుచున్నది. ఉదా, “అదియును న్నొక, దివంబునుంబోలె” మొదలయినది ఇచ్చట వాస్తవమున నొక నకారమంతమాత్రం గాని యుంపఁలెను ప్రస్తుతియు “అదియును న్నొక” (అదియును + కొ + గాక) అన్నచో ద్రుతము పైని బాసరుక్తిగా ద్రుతము కనిపించుచున్నది. అర్థసందర్భముచేతి నీ ప్రసరుక్తి నకారంబు నవసరమైనను దెనుగుతాప హైని బట్టి యొకానొకప్పుడు ద్రుతాంతముపైని ద్రుతమున్నచో వాక్యంబునకు గుఱిమే గాని దోషములేదని తాత్పర్యము. ఉ! నామకుం బోలఁగ నిశ్శక్తివది” భార-ఆది. ౧౨. క! సంతతసత్కీర్తి పిండసత్కృతియునునా త్యంతమహారాజ్యమును” భార.

22. సూ.—అట యిక చుండు శబ్దములుదప్ప నుడితొల ప్రా

స్వంబుమీఁద ఖండవిదువును, ద్రుతంబునకు లోపంబునులేవు.

ముంగొండు క్రొంబసిఁడి కన్దోయి

వ్యా. — “అట, ఇక, నుడు” అనుశబ్దంబులయందుఁ దప్ప మాట (నుడి) యొక్క మొదటి (తోట) ప్రాప్తముమీఁద నఱునున్న గాని, ద్రుతంబునకు లోపంబు గాని, కలుగదు. మఱియుఁ గొందఱు పైమూఁడింటియందుఁ దక్కిబ్రకమ ప్రాప్తంబు మీఁద నఱునున్న యుండదనుట చూచి “ఎడు” అనుదానియం దెఱుకలిగెనని భ్రమం పడుచుండిరి కాని, “ఎడు” అనునది ప్రత్యయంబు కాని పదంఁబుకాదు. అందుచేతనే పదునొకండవసూత్రంబునన పదంబులలోఁ జేర్చి “మూరెడు” అని యదాహరించి నాడు. “ఇక” అనునది “ఇక” శబ్దముయొక్క రూపాంతరమగుటచేఁ జైనూత్రంబు చేతనే సంగ్రహింపఁబడియె. ‘చూడు’ అనునది ‘చూడుడు’ అనుదాని సంక్షిప్త రూపము. ‘అట, ఇక, చుడు’ అనియుం జెప్పనొప్పును. ‘ముంగొండు’ ప్రథమమున ‘ముండు + కొండు’ అని యుండఁగా నీపరిచ్ఛేదమందలి ముప్పదియాఱవసూత్రంబునఁ దొలియచ్చుమీఁది వర్గంబులు లోపించెను. అనఁగా ‘ందు’ అనునది లోపించి మువ్వర్ణము మాత్రము మిగిలెను. పిమ్మట ముప్పదియేడవ సూత్రంబున, లుప్త శ్లేషంబైన మువ్వర్ణము నను ‘కొండు’ శబ్దంబులోనిపరుషకకారముపరంబగుమండఁగా, నుగాగమంబునచ్చి ‘ముకొండు’ అనియగును. తరువాతఁ బదునాఱవసూత్రంబున ‘ముకొ’ అను ద్రుత ప్రకృతిక శబ్దంబుమీఁది ‘కొండు’ శబ్దంబులోని కకారము (పరుషము) గకారము కాఁగా ‘ముకొ + కొండు’ అగును. ఇపుడు పదునేడవ సూత్రంబుచేత నొకపర్యాయము ప్రార్థబిండువు వచ్చి ‘పూఁచెంగలువలు’ అన్నచోటునఁబరి ‘ముంగొండు’ అను రూపమిను, వేఱొకపర్యాయము, అర్థబిండువువచ్చి ‘పూఁచెంగలువలు’ అన్నట్లు, అర్థబిండువువచ్చి ‘ముంగొండు’ అనుననిష్టరూపమునగుమండఁగా నీ యిరువదిరెండవ సూత్రంబున నేకాచ్చశబ్దంబుపై నర్థబిండువుగడ దని తెఱిగోవలెను. మఱియుఁ బదునేడవ సూత్రంబున సంక్షేమము వచ్చి ‘పూఁచెంగలువలు’ అన్నట్లు ‘ముంగొండు’ అను నట్టియనిష్టసంక్షేపరూపము ప్రాప్తింపఁగా ముప్పదియేడవ సూత్రముక్రింద సూరికారివే వ్రాయఁబడిన వ్యవస్థితివిభావచే నీనుగాగమగ్రుతంబునను సంక్షేపంబులేదు, అన్నవా

కృంబుననుండఁగూడదు. అనఁగా సంధిపదంబులలో మొదటిపదంబు ఏకాచ్చుకలదైనపు
డుపదునేడవనూత్రంబు ప్రవర్తింపి సంక్షేపార్థబిందుస్వత్వరూపంబునుండవు. 'ముంగొంగు'
అన్న పూర్ణబిందుసహితరూపమేయుండును. "కన్దోయి" ఇత్యాదులందు "కన్" శబ్దము
ఏకాచ్చుకలదైనను నుగాగమద్రుతంబుకాదుకావున సహజనకారంబుతో సంక్షేపరూ
పంబుండవచ్చును. ముప్పదియేడవనూత్రంబు కేతఁజేయబడిన లుప్తశేషశబ్దంబుల నుగా
గమనకారంబునకే సంక్షేపంబు రావలె నూరి గారిచే నానూత్రముక్రింద వివరింప
బడినదని యెఱుంగవలెను. "క్రాంతి" (క్రాంతి + పనిఁజే) ఇచ్చట 'ముంగొంగు'
అన్నరూపంబు నొద్దఁబ్రవర్తించిన నూత్రంబులన్నియుఁ జెల్లునని యూహించుకొన
వది. "కన్దోయి" (కన్న + దోయి) ఇట్లుండఁ బ్రక్షిగ్గకపరిచ్ఛేదములోని యేడవనూత్రం
బున ద్విత్యవకారలోపంబు గల్గి "కనువోయి" అనును. ప్రక్షిగ్గకపరిచ్ఛేదములోని పదు
నాఱవనూత్రంబున "కను" శబ్దంబుయొక్క ఉకారంబునకులోపంబు రాఁగా 'కన్ +
దోయి' అనును. ఇప్పుడీ సంధిపరిచ్ఛేదములోని పదునేడవనూత్రంబున నీద్రుతంబునకు
దకారసవళంబు పరంబగుచుండఁగా 'వచ్చెగోవులు' అయినట్లులు నకారలోపము గలి
గి 'కదోయి' అనిన యలిప్తరూపము ప్రాప్తిండుచున్నయది. 'కను' శబ్దవకారము ప్ర
థమ ప్రాస్వంబుమీఁదిదికాన నిరుపదిరెండవదియగు నీప్రకృత నూత్రంబున ద్రుతలో
పంబు కలుగక 'కన్దోయి' అని సంక్షేపరూపముండును. ఈపరిచ్ఛేదములోని నుగాగ
మనకారంబుతో సంక్షేపంబుండ దనియు, సహజనకారంబుతో సంక్షేపరూపంబు
నిర్భాగంబనియు, వెనుకనే చెప్పఁబడియె. 'కందోయి' అను పూర్ణబిందుసహితరూ
పమునూడ నీపరిచ్ఛేదమందలి పందొమ్మిదవనూత్రంబుచే నగును. క. 'కందోయి చల్ల
గానిటు | గందోయి నృపాలరెన్నగా నికనొకమా | అందలముందలనీని | దిందలవం
దలలగుట్టుచిట్టాడంగ' సా-గీత. 'చెన్ను, కెంపు' ఇత్యాదిశబ్దంబు లావ్యక్షరశే
షంబులైనపుడు సిద్ధించిన రూపంబులు గాననిండునున్నలేమని గ్రహింపవలెను
"సీ. వెందోవ (చెన్ను + తోవ) తోవ ముయ్యుంవంబుగాఁ దీర్చికమరీయముగఁ దిల
కంబు చెట్టు' నిర్వ-8౪. 'క. అంబులమందలలేకపు పంబులమందలముయ్యుచియ్య
మెంబుల' చెందామర (చెన్ను + తామర) కాలసువరణ | చెందెప్పలవేమి చెప్ప
దేవుఁ డెఱుంగ' సా-1౪. 'సీ. కెంపమ్మ (కెంపు + తమ్మి) తోవల యుదాహర
రిన కనుగవకోహిన్ని గడలు కానఁగ భాస్క-య

23. సూ.తాను తేను పదంబుల ద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబులేదు.

తానుచదివె	{	తాజదివె
		తానుజదివె
తానువినె	{	తావినె
		తానువినె

దీర్ఘంబుమీఁదదిగానదీనికి నెఱసున్న లేదు.

వ్యా — “తాను, తేను” అనుశబ్దాలు ద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబురాదు. అని గా” తాజదివె, తానుజదివె, తేజదివె, తేనుజదివె.” అనుకూలంబులపై సంశ్లేషముతో “తాజదివె” ఇత్యాదులు కూడవు మఱియు “దీప్తిముమీదనున్న యశున్న నిండునున్నకాదు” అను సంజ్ఞాపరిచ్ఛేపమందలి పదునేననునాశ్రయమున ‘తాం జదివె’ అనియును కూపముండును ఇచ్చట “తాను, తేను” శబ్దములు ఉపయోగముగా గ్రంథకర్తగారిచే గ్రహింపఁబడినవిగాని యిట్టిదీప్తిపూర్వకద్రుతాంతశబ్దంబులకు నెచ్చటను సంశ్లేషంబు సుతవిరసంబాట నుండఁగూడదు. “రాష్ట్రాదితి, లెస్సగాజ్ఞాదితె,” ఇత్యాదులుండవు. తివ్యుని ప్రభృతులు “తాను, తేను” శబ్దంబులు నకారాంతంబులగుచోఁ బరుషంబులకు పరాకాష్ఠాదేశకార్యంబును, బ్రహ్మాంతంబులగుచో బహుళంబుగ గపడదవాదేశకార్యంబును, శుభంబును నీశబ్దంబులపై జెప్పనొప్పుననుచు నీశబ్దంబులపై సరళాదేశము రానియందులకు భారతోద్ధీగపర్వద్వితీకూర్వాసములొని యీ క్రిందిపద్యంబును లక్ష్యంబుగా సర్వలక్ష సారసంగ్రహాలయందుఁ జూపిరి ఒక నీచెప్పినపెద్దలు ద్రోణాచార్యులు మొదలుగాఁగనని కొల్లనివా కైచన్నవారలం గొని యేచక్కంటెట్టువాఁడ నే పాండవులకొ.” అన్నచోటున “చన్నవారలకొ”వెల్లికవారిని, కొని = గ్రహించిరి, ఏ(ఏక)=ఏను. పాండవులకొ = పాండవులను, చక్కంటెట్టువాఁడనే=సంహరించువాఁడనా?” అని యర్థమూహించుచుఁ బైపద్యచతుర్థపాదపు మొదటిపీకారము “ఏను” శబ్దంబుయు, నది ప్రహంశంబుగావునఁ దరువాతి చకారంబునకు సరళాదేశము రాదనియు, నిశ్చయించిరి. మఱికొందఱు నాల్గవపాదమందలి మొఁటిపీకారము కామస్వరాన్ని కలిగిన ఆరాచమువంటిదనియు “చక్కంటెట్టువా

“హే” అనుపదము చివరనున్న ఏకారము, ఏను, శబ్దంబునియు, చక్కంటెబ్బువాడనే పాండవులక” అని పాండవశబ్దంబు సరగాదిగాఁ బునఁవలె ననియు, నిశ్చయించుచు “చన్నవారలంగొనియే చక్కంటెబ్బు వాడేకే” అన్నప్పుడు చన్నవారలంగొనియే చన్నవారలంగొని యుగ్మే = కేను, చక్కంటెబ్బువాడేకే = సహరించువాడను. అనగా ద్రోణాదులనుగొని (సమ్మి) పాండవులకు జక్కంటెబ్బు” అనుచు జతుర్థ పాదాదియందున్న ఏకారము కాకుస్వరార్థకమైన ఆకారము చంటిని గాని అస్యన్ధకముగాదని చెప్పిరి. అందువనే “చక్క” లోనిచకారంబునకు ద్రుతకార్యమైన సరగాదేశంబు రాలేదని నుడువుచు “తాను, నేను” శబ్దంబులు సస్యవా ద్రుతప్రకృతికంబు లేయనియు, గాన సదా యశబ్దంబులపై ద్రుతకార్యంబులే వచ్చుననియు, బహుళంబు గనపడనాని కార్యంబైనందును రాదనియు, సిద్ధాంతీకరించిరి. “తాను, నేను” శబ్దంబులపై ద్రుతకార్యమే కలుగునుగాని వేరొకటి రాదని మాన్యుభిప్రాయము. కావునఁ బైవారిలో నేకీభవింపుము గాని పూర్వపద్యచతుర్థపాదాదియైన ఏకారంబు నకు నట్టిసంబద్ధంబులలో మామతంబున కాకుస్వరమర్థముగాదు. ఆకారంబునకుంబోలే ఏకారంబునకుఁ గాకుస్వరార్థమున్నను, వాక్యాంతమందలి ఏకారంబునకే కాకుస్వరార్థము ప్రయోగంబులఁ గానంబగుచున్నచి కాని వాక్యవ్యయంబున నట్టియర్థంబు రానేరదు. వాక్యవ్యయంబుననే ఏకారార్థమైన యవధారణంబే లోచించుచుండును. లోకంబు లో “పుస్తకము దీసికొనియే వచ్చెదను” అన్నవాక్యంబునకుఁ బుస్తకము నిశ్చయముగాఁ దీసికొనివచ్చునని వినువారు తలంతురుకాని “పుస్తకంబు దీసికొనియే వచ్చెదను” అన్న వాక్యంబునకు “దీసికొనియూవచ్చెదను?” అన్నయర్థంబు చేసికొని పుస్తకము దీసికొని రాఁడన్న విశేషార్థము లోకులెవ్వరును జేసికొనరు. కాబట్టిపూర్వపద్యచతుర్థపాదాది లోని ఏకారంబునకుఁ గాకుస్వరార్థంబు చెప్పఁగూడదు. అవధారణంబై యర్థంబు మాతాత్పర్యము. “చక్కంటెబ్బువాడేనే” అన్న వాక్యాంతమందలి ఏకారంబు కాకుస్వరార్థముగాని “ఏను” శబ్దముగాదు. “చన్నవారలంగొనియే చక్కంటెబ్బువాడేనా?” అనువాక్యంబులోని యభిప్రాయము నిశ్చయముగా ద్రోణాదులనుగొని పాండవులను సహరించువాడను గానని యభిప్రాయము. “వాడను” అను నుత్తర మా పురుషైకవచనము చేతనే “ఏను” శబ్దార్థమాకాంక్షింపబడును. కామాపు బద్ధంబు లో “నేను” శబ్దార్థంబునరంబులేదు, చతుర్థపాదాదియందలి ఏకారంబునకు లోకనిధితంబైన

ఏవకారార్థంజేయనియు, వాక్యంతమంపిది ఏకారంబనియు, నదికామస్వరార్థకమనియు, "ఏను" శబ్దంబుగావనియు, నెఱుంగునది. ఒకరు "క" కవదోనలునుగాండీవము! నవలలిడంబనుపునుంబుతరదముషిసమే నువిరపశియెనకుభకర మవునివ్విగమిల్లు సేయుమనుడు నరంకుకా,, భార-శల్య 2౨. అనుపద్య తృతీయపాదమందలి "ఏనువి" పప,, అన్నచోటునఁ గళయును, బ్రహమయును, అవులచేత సేప్రకారము వకారము గా మాటినరని "ఏను,, అనుపదము కళయని వాదించువారై సాహసించుచుండిరి. నీచోకడు "ఏను,, శబ్దంబు గ్రుక్కప్రతికమేకానఁ గాకార్యంబు నొందదనియుఁ, శ్లోభాగతపక్కంబులో "ఏను" పప,, అన్నపా" మే యుండవలెననియు, "వెబయోర" శే॥ ,, అన్నకాస్త్రంబున యతిమైత్రియే కామంఠఁ బ్రాసమైత్రియుం జెల్లుననియు, నింకొక ద్వితీయమగ్రవచలంబిచుచున్నారు. మాతాత్పర్య మయిద్దమరూశీయంబు లో నేకీభవింపదు. పైపద్యములో "ఏనువిదప,, అన్నచోటున "ఏనవిదప,, అనియొ యుండవలెను. "ఏనవిదప,, అనగా"ఏనే,, అనియవభారతార్థకమైనయకాగంబుఅవ్యయంబుగావున"అప్యకు,ఇప్యకు"శబ్దంబులఁబోలెదైపరుషంబులకుగవడదవాదేశంబు రాచ్చును.కావున సర్వవిధంబుల "తాను,నేను,,శబ్దంబులపై గేవలద్రుతకార్యమే కామం డగకాకార్యముకూడ గ్రంథాదులయందుఁ గనిపించుచున్నదని భ్రమింపవలదు. మఱియు "ఏనువిరపశియెన,, అనుపాఠంబునకు "ఏనువెనుకడిగియెద,, అను పారాంతరంబు కొన్నిప్రాతప్రశ్నలయందుఁ గానిపించెడిని.

24. సూ.—సమాసంబునయందుద్రుతంబునకులోపంబగు.

ఎల్లియర్థములు - ఎల్లికలుషములు సర్వపర్యాయంబయినయెల్లకల్లంబుద్రుతాంతంబయిన యవ్యయంబు దీనికసమాసంబున విశేష్యంబునకుముందుప్రయోగంబులేదు.

వ్యా —సమాసంబునదు ద్రుతమునకు లోపముకలుగును. ఉదా. ఎల్లక + అర్థములు. ఇచ్చట సమాసంబు కావున ద్రుతములోపించి కళగాభావింపఁబడి యదాగ నుంబుడే ఎల్లియర్థములు, అనురూపమయ్యెను. "ఎల్లక-కలుషములు, ఈకర్మధార

యసమాసమందు ద్రుతంబునకు లోపంబునచ్చి ఎల్ల కలుషంబులు, అయ్యెను ద్రుతలో
పంబుచే బహునాతి నూత్రంబుచే, కకారమునకు కకారమురాలేదు. సర్వశబ్దము
యొక్క పర్యాయపదమై (సమానార్థము నిచ్చునట్టిశబ్దము) న ఎల్ల, శబ్దము ద్రుత
మంతమందుగల యవ్యయము. (ఘోరః శక్తిః సన శేషములేనిది) ఈ ఎల్ల, అనుదానికి
సమాసమున (సమాసముకార్యపును) విశేష్యంబునకు బూర్వమున బ్రయోగము
లేదు. అనగా ఎల్లక శిష్యులు, అని ద్రుతంబుతో బ్రయోగంపం గూడదని భావ
ము. కాని శ్రీనాథునిచే భీమశంకరు (భీమేశ్వరపురానిము 2౨) నందు శా. ఏనో
కంఠనే శిష్యునకు స్వస్తుతో యొల్లక శిష్యులఁ గొందునట్లునో, అని యసమాసమున
విశేష్యమునకునును ఎల్ల, శబ్దము ద్రుతాంతముగా బ్రయోగంపంబుచేయె. ఇతను బై
మాలనూత్రమునందు, సమాసంబున యందు, అను చిన్నయనూరిగారి ప్రయోగము
తప్పనియు, సమాసమందని కాని, సమాసమునందనికాని యుండులెననియు, గొందఱు
ప్రమపడుదుంకిరి. కాని సమాసమునయందు, అలిహాడమగునని కవిసంకయవిచ్ఛేద
కారకుడు లోపనవారు పెప్పిరి. ఇందులకు బ్రయోగంబులు తక్కినవారియందకాక
కవిత్రయమువారియందును చెక్కులుగలవు. చె ఉరమునయందు గన్నులు బృగూడ
రనేశమునందు నోరు బ్ర స్ఫురితభుజద్యయంబుగల, భార-౨౨. ౧౩. చె అనునాడ
నిందుగిడిలినియె నట్లయినగడు లెస్సచేసనీ పనిమిషనాయకత్వమునయంద భిషిక్తుడ
వై మువంబుతో, భార. ౨౨. ౧౩. క ముని ప్రవరుని తనువునయందు దళమై
రహుపు మిగిలముంబిల్లునా, భార. ౨౨. ౧౩. అను ఒకరత్నంబు విదర్భదేశము
నయందుమాత్రమైపాఠివ ప్రకరంబు న్నమియ్యంపుమన్న, నైష- ౩ అ. క
వినుపిండదానసమయం బునయందును భక్తిపూర్వముగ, హరి. పూ. 2. ఆ.
“క వనునాడు కార్యంబొనర్పమానుగదైవని బునయందుబోరుషమునం, మార్క. ౩
ఆ. “ఆ. వె జీర్ణమునుమనుండు చెనటిదేహంబున యందునీవు మమతఁబొందవలకు”
మార్క. ౩౨. కే|| దమదెంచినకార్యమేను సర్వంబుమనం బునయందుమున్నయెఱు
గుదు” మార్క. ౧౩. కే|| డక్కగవ్రాసెనిన్యునుపటమ్మనయందుసుకర్మపాపముల
సాంధు. ౧ ఆ, ఇతఁ గాఢిండమునందిట్టిప్రయోగంబులు లెక్కకు మిక్కిలిగానున్నయ

వి. “సీ! సంకరించితినిండుజవ్వనంబునయందునున్నవైష్ణవకావ్యమార్పి భాష” “తే గీ
అట్టిగోలోకమునయందు నధినిండు” “సీ అర్థంబుకాకేపురాంగంబునయందునానా
ప్రకాగమైపినుమిగులు,, “సీ.గీ! ఎన్నఁదనునేసెలేనట్టియిమ్మహాశక్తి కాసమునయందుఁగా
పున్నజంతువులకు,, “సీ ఉడుపదంబునయందు నుండినగతిఁ దారగమనవేగంబుఁగఁ
గానఁబడఁగ,, “సీ కట్టరింగలవారు కటిభాగమునయందుఁ బసిడికమ్ములపట్టపట్టుచే
ల,, “సీ! చంద్రగ్రహమునయందు చందాంబు శేరునట్టితేవ్యాప్తమొగసరణి,, “సీ! గీ
అపిత్రేతాయుగంబునయందుకొండు,, “సీ యదుపంశమునయందు నవనిభారాపనోదా
ర్థంబు దుప్తదైత్యావలేప,,.

25. సూ.—నమాసంబుల నుదంతంబులగుస్త్రినమంబులకుంబుంపు
లకుం బరుషసరళంబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు.

ఇచటంబరుషంబులు పరంబులగునపుడు ద్రుతంబునకు బిందుసంస్లే
షంబులచేమూఁదురూపంబులు సరళంబులు పరంబులగునపుడులోప
సంస్లేషపూర్ణబిందువులచేత మూఁదు రూపములు విధానసామర్థ్యము
వలన దీనికిలోపములేదు వక్ష్యమాణవిధిచే స్వత్వములేదు.

చిగురు	...	కయిదువు	...	$\left\{ \begin{array}{l} \text{చిగురుంగయిదువు} \\ \text{చిగురుఁగయిదువు} \\ \text{చిగురున్గయిదువు} \end{array} \right.$	
తళుకుగజ్జెలు	...		$\left\{ \begin{array}{l} \text{తళుకుగజ్జెలు} \\ \text{తళుకున్గజ్జెలు} \\ \text{తళుకుంగజ్జెలు} \end{array} \right.$
సింగపు	...	కొదమ	...		

ఉన్నతంపు ...గొడుగు... ... { ఉన్నతంపుగొడుగు
ఉన్నతంపుగొడుగు
ఉన్నతంపుగొడుగు

నలుగజాదుల నీయాగమంబులేదండ్రు - ఈయూగమంబు కానొకచో
టక్కిరింబు పరంబగుచో గానంబడియెడి - గిలువపున్నురువు.

న్యాయ. - సమాసములయందు ప్రాసాదకారము (ప్రాస + కారము) అంత
పంచుకొని స్త్రీసమములను, (లోపములో వాడునపుడు ప్రామాణికక్షేపము
లోపించిన శబ్దములు) పుంపులను, బహుములుకారి సర్వములుకారి పరములను
దును గాగమంబువచ్చును (నకారాగమము చివరవచ్చును) అనగా బహుములుపరం
బగునపుడు “అనున్న, నిండున్న, సంశ్లేషము” అను వానితో మూడు గూఢము
ములును సర్వములు పరంబగునపుడు “లోపము, సంశ్లేషము, నిండునున్న” అనువాని
తో మూడుగూఢములును గలుగును (మూలము) విధానసామర్థ్యముచేత నీద్రుతిమునకు
లోపములేదు. విధానసామర్థ్యము - ఈ యిరువదియైదు సూత్రముచేత మగాగమమును
విధింపబడునెడి బలుముచేత. అనగా సమాసమందు వచ్చునట్టియానుగాగమనకారము
నకు “ఎల్లకలుషములు” ఇత్యాదులయందుంబల నిరుపదివ్యాజ్యసూత్రముచేత లోపము
వచ్చునని యీనుగాగమవిధి “ప్రక్షాళనాధిపంకస్య దూరాదస్పర్శనమచం” (మరద
తోక్కనేల కాట్లకడుగనేల) అనున్యాయమున వ్యర్థంబగును. ఇరుపదివ్యాజ్యసూత్రము
చేవచ్చునట్టి ద్రుతలోపము సహజమృతప్రకృతిశబ్దములకే కారి కాత్తముచేసి
“చిగురుగయుదువు,, ఇత్యాది ద్రుతశబ్దములయందు బ్రవర్తిల్లును. (మూలము) వచ్చు
మాంబిధిచేత (చెప్పబోయెడు నిరుపదివ్యాజ్య సూత్రముచేత) స్వస్తిము (ను) లేదు.
పశునాతివ సూత్రముచేత “మూలముగలువలు,, అనునది “చిగురుగయుదువు”
కాదని భావము. “చిగురు + కయుదువు” ఈసమాసమునకు ఉకారిమందలగుకొని
స్త్రీసమపదమునకు బహుమక్షరములగు కకారము మొదలైనవి పరంబగునవి మకా
రంబువచ్చి “చిగురు + ను + కయుదువు,, అగును. తరువాత బహునాతివ సూత్రమున
“చిగురుగయుదువు,, అగును. తరువాత బహునేడవసూత్రమున “చిగురుగయుదువు

రాగా “చిగురుంగయిదువు, చిగురుంగయిదువు, చిగురుగైదువు” అనుమాండూ రూపంబులు సిద్ధించును. సరగాక్షరములు పరంబగునపుడు పదునెనిమిది పందొమ్మిదియవ నూత్రింబులచేత “ఉన్నతంపుగొడుగు, అనుచో నకారలోపముచేతను “ఉన్నతంపునొడుగు” అనుచో సంశ్లేషమయిచేతను, “ఉన్నతంపుంగొడుగు” అనుచో బూర్ణబిందువు చేతను గలిగిన మూడురూపంబులను బ్రేవానివలె గ్రహింపవలెను. ఇట్లేమిగిలినవి, నలుగడలు మొదలైనవానియందు నీమాగమము (ఇరువదియైదవ సూత్రముచేత వచ్చును గాగమము=సంశ్లేషరూపము)లేదందురు అనఁగా “నలుగడలు, నలుంగడలు” అనురూపములుండవచ్చునుగాని “నలుగడలు” అనురూపంబుండఁగూడని భావము. (మా-వ్యా) కాని యాయాగమము ఒకానొకచోట స్థిరాక్షరంబు పరంబగునపుడును గనంబడుచున్నది. ఉ. గణువపున్నురువు.

26. సూ.—సమాసంబులందు ద్రుతంబునకు సత్వంబులేదు.

వ్యా.—సమాసములయందు ద్రుతమునకు స్వత్వములేదు. ఉదా. “చిగురుగైదువు,” ఇచ్చట “చిగురు” గైదువు, ఇత్యాది నకారస్వత్వరూపం బుండదు.

27. సూ.—తలఁబ్రాలు మొదలగు సమాసంబుల ద్రుతమునకు లోపములేదు.

తలఁబ్రాలు - ఒడ్డిఁబ్రాలు - నేనఁబ్రాలు - ఊరఁబంది - ఊరిఁబచ్చిక - తోడఁబుట్టువు - తోఁబుట్టువు - బిల్లఁబాలు - ఒడఁబాలు - ఇత్యాదులు.

వ్యా.—తలఁబ్రాలు మొదలైన సమాసముల యందలి ద్రుతమునకు లోపములేదు. అనఁగా “తలఁబ్రాలు” ఇత్యాదులయందు నిరుగవిసాల్గి వసూత్రముచే ద్రుతలోపంబుగఁగి “తలఁపాలు” ఇత్యాదులుకానేరవు. “తలఁబ్రాలు” “తలంబ్రాలు” ఇత్యాదులుండవచ్చును.

28 సూ.—కర్మధారయంబులందుత్తమకచ్చపరంబగునపుడు టుగా
గమంబగు.

కటుకు అమ్ము కటుకుటమ్ము
నిగ్గు అద్దము నిగ్గుటద్దము
సరసపు అలుక సరసపుటలుక

వ్యా.—కర్మధారయ సమాసమునందు ప్రాసాద్యకారమునకు (హస్త + ఉకా
రము) నచ్చపరంబగునపుడు టుకో' (టో) అనువది వచ్చును ఉదా. కేఱు + అమ్ము
ఇచ్చట మొదటిపదముయొక్క కడపటగున్న ఉకారమునకు నచ్చ పరంబుకాఁగా
టో, వచ్చి కేఱుటమ్ము, (కేఱు + టో + అమ్ము) అయివది. ఇట్లేనిగ్గుటద్దము, సర
సపుటలుక. మొ. నూరిగారు కర్మధారయ సమాసంబులకే చెప్పినారు కాని యీయా
గమము ఉకారాంతవ్యతిరేకస్థలంబులయందును, అకర్మధారయసమాసములందుం గూడ
నొకానొకప్పుడు గమపట్టెఱిగి. ఉకారాంతవ్యతిరేక కర్మధారయంధునను- మిదైటిల్లు,
పల్లెటూరు, దుక్కిటెడ్లు, లేనేటింగ, పక్కటెముక మొ. కర్మధారయేతర సమాసం
బునకు- వేల్పుటాపు, మదపుటెనుగు. మొ.

29. సూ.—కర్మధారయంబునందుఁ బేర్వాదిశబ్దముల కచ్చపరంబ
గునపుడు టుగాగమంబు విభాషనగు.

పేరు ఉరము ... { పేరులము
పేరురము
చిగురు ఆకు { చిగురుటాకు
చిగురాకు
పొదరు ఇల్లు ... { పొదరుటిల్లు పో
పొదరిల్లు

వ్యా.—కర్మధారయమునందు 'పేరు' మొదలైనవానికి అచ్చపరంబగునపుడు

టకారంబు (౫) పదాంతమును విభావగా నరును. ఉదా. 'శేను + ఉరము' ఇచ్చట 'శేను' అనుదానికి '౫' అనునదివచ్చి 'శేను + ఉరము' (శేను + ౫ + ఉరము) అని యైనది. విభావగమక టగాగమము రారితపుడు 'శేనురము' అని యయ్యెను. ఇట్లే చిరుటాకు, పాచిరుట్టి, మొదలైనవానికి రూపవ్యయము.

30. సూ—పేదాదీశబ్దములు కాలుశబ్దము పరంబగునపుడు కరిఁ ధారయమునందు రుగాగమంబగు.

పేద ఆలు పేదరాలు

బీద ఆలు బీదరాలు

పేద- బీద - ముద్ద - బాలెత - కొమ - జవ - అయిదువ-
మనుమగొడ్డు - ఇట్టివిపేదాదులు— ఇందుజన్మనిశబ్దమునకు జవాదేశం
బని యెఱుంగునది - ఏకాంతమునందునున్న జవరాక్షసని ప్రియో
గము.

వ్యా.—'పేద' మొదలైనశబ్దములకు 'ఆలు' శబ్దముపరంబగునపుడు కర్మహారయంబునందు రుగాగమంబు (౫) కలుగును. ఉదా. 'పేద + ఆలు. ఇచ్చట 'పేద' శబ్దమునకు 'ఆలు' శబ్దముపరమైనది గనుక '౫' అనునదివచ్చి 'పేదరాలు' (పేద + ౫ + ఆలు) అయినది. ఇట్లే బీదరాలు, ముద్దరాలు, బాలెతరాలు, కొమరాలు, జవరాలు, అయిదువరాలు, మనుమరాలు, గొడ్డురాలు, మొదలైనవి. 'జన్మని + ఆలు' ఇచ్చట నాలుకశబ్దము పరంబగునచే నృత్తియందు జవాదేశంబు 'జవ + ఆలు' ఇచ్చట రుగాగమంబువచ్చి 'జవరాలు' (జవ + ౫ + ఆలు) అయినది. 'ఉ. వీ కాంతమునందునున్న జవరాక్షసనిపండిడి.' మను- 2౨. (మూలము.) ఇచ్చట నృత్తియందు ఆలుశబ్దము ప్రామాణ్యపరము. వ్యా.—ఇచ్చట సమాసనృత్తియందు 'ఆలు' శబ్దము 'ప్రి' అనిన యర్థముకలదిగాని 'భార్య' అనునర్థమిచ్చుదు.

31. సూ—కర్మధారయంబునం దత్సమంబుల కాలుశబ్దము ప
రంబగునపు డత్వంబున కుత్వంబును రుగాగమంబునగు.

ధీర ఆలు ధీరురాలు
గుణవంత ఆలు గుణవంతురాలు

ఇచ్చట వృత్తియందాలుశబ్దము స్త్రీమాత్రోపరము.

హ్య.—కర్మధారయమునందు దత్సమశబ్దములను ఆలుశబ్దము పరంబగునపుడు మొదటిశబ్దముయొక్కందుని ఆకారమునకు ఉకారమును, రుగాగమమును (ర్) నచ్చును. ఉదా. 'ధీరురాలు.' ఇచ్చట 'ధీరా' అని దీర్ఘాంతము సంస్కృతంబులో స్త్రీలింగము. తత్సమపరిచ్ఛేదములోని యేబది నాల్గవమాత్రయైన హృస్వంబురాఁగా 'ధీర్ + ఆలు, అగును. ఇచ్చట ఆలుశబ్దము పరంబగునందునఁగా దురిఆకారమునకు ఉకారంబును, రేఫాగమంబును, రాఁగా 'ధీరురాలు' (ధీరు + ర్ + ఆలు) అయినది. 'గుణవంతురాలు' ఇచ్చట మొదటిశబ్దము సంస్కృతభాషలో 'గుణవంతమ్' అనునది ద్వితీయైకవచనాంతము. తెలుగుభాషలో నీద్వితీయైక వచనాంతమే నామనాచకముగాఁ దత్సమపరిచ్ఛేదములోని డెబ్బదియెనిమిది గ్రహింపఁబడి డెబ్బదియొక్కవ మాత్రయినచే దుదిమకారమునకు లోపయిరాఁగా 'గుణవంత + ఆలు' అగును. ఇప్పుడు ప్రకృతమాత్రయినచేత ఉకారాదేశంబును, రేఫంబును, రాఁగా 'గుణవంతురాలు, (గుణవంతు + ర్ + ఆలు) అగును.

32. సూ—కర్మధారయంబులందు మువర్తకంబున కుంబుంపు
లగు.

నరనము మాట { నరనపుమాట
నరసంపుమాట
విరనము వచనము { విరనపువచనము
విరసంపువచనము

వ్యా. — కర్మభారమునందలి మువ్వకమునకు, పువ్వమును, పువ్వమును, పువ్వమును, ఉదా. 'సరసమపహట' ఇచ్చటి మొదటికేబడుముయొక్క కడపటి మువ్వకమునకు, పువ్వమునచ్చి 'సరసపుహట' అనియు, ఆమువ్వకమునకు దాపట నున్నతోఁ గూడిన పువ్వమునచ్చి 'సరసంపుహట' అనియు, గలుగనని భావము. ఇట్లే విరసపు వనము మొ.

33. సూ. — ఉదంతమగు తద్ధర్మార్థకవిశేషమున కచ్చుపరమగు నపుడు నుగాగమంబగు.

చేయు అతడు చేయునతడు

చేసెను అతడు చేసెనునతడు

వ్యా. — ఉకారమునందుఁ గల తద్ధర్మార్థ కవిశేషమునకుఅచ్చు పరంబగు నపుడు నుగాగమంబు (క) కలుగును. ఉదా. 'చేయు + అతడు.' ఇచ్చట 'చేయు' అనుకవిత్తద్ధర్మార్థకవిశేషము. దీనికి అచ్చుపరము కాగా నుగాగమమువచ్చి 'చేయు తతడు' ('చేయు + త + అతడు) అయెను. ఇట్లే చేసెనునతడు, నీ అనురులకడవిలో దము చూపునయ మంతికుకొరవెడలగ్ని దీప్తులనగా హంస-రీతి. (వెడలు + అన్ని) ఇట్టి నుగాగమంబులేని ప్రయోగంబులును గొన్నియెడలఁ గానంబడియెడి. కానియగ్రాహ్యములు.

34. సూ. — షష్ఠీసమాసమునందుకార ఋకారంబులకచ్చుపరమగునపుడు నుగాగమంబగు.

రాజయొక్క ఆజ్ఞ రాజనాజ్ఞ

విధాతయొక్క ఆవతి విధాతనానతి

వ్యా. — షష్ఠీసమాసమునందు ఉకారమునకును, ఋకారమునకును, అచ్చుపరంబగునపుడు నుగాగమంబు గలుగును,

ఉదా. 'రాజు + అజ్ఞ' ఇచ్చట 'రాజు' (శబ్దము ఉకారమంతమందుఁగల శబ్దముగనుక అచ్చుపరము కాఁగానుగావుము (క) వచ్చి 'రాజునాజ్ఞ' (రాజు + అజ్ఞ) అయినఁబుకారాంతపదంబులకును నిట్లే. విభాతృనానతి(విభాతృ + స్ + అనతి.) మఱియుఁ గొన్నిచోట్ల వస్త్రీసమాసమునం దుకారమునకు అచ్చుపరంబగునపుడు నుగాగమంబగు లోపంబుగలిగి సంధిగానంబడియెడి. ఉ. గోకులమ్మిలు చప్పకుండిరి స్త్రీపతి గ్రుమ్మరుకొ గడియనేపునరేపున' హరి. పూ. ౪౩. (గోకులము + ఇల్లు) 'క అప్పుడు జగములు గాల్చఁగ నుప్పించుదునున్న నిష్టరోర్త మదింబం బొప్పువెసఁ దాల్చెదనుజుం డెప్పరుసున నాడుదుండఁ నతనినయనములో' ఉ. హరి. ౪౩. (బింబంబు + ఉప్ప.) ఉ. అన్దిరాగుమారుమొగవందము పున్నమచందమామతో నుద్దియనుకొ, రుక్మి-౪౩ (మొగము + అందము) 'సీ. దినవెచ్చుముకునవై తనమేనఁగల సొమ్ముకొడుకక బచ్చింటఁ గుడువవైచు, పాండు- ౪౩ (బచ్చు + ఇంట) 'మ! శిరసం దంయబరకొ.' కదా- 7౨. గీ! ఆలరఁ జేసితి నపధరాజతపాని" = ప. (రాజు + అంత) ఉ. గట్టరా జల్లుడు వింటివేర్పున సమంచితరూపమునందుఁ జందమావల్లుఁ, రామభ్యుదయము. (రాజు + అల్లుడు) 'క అన్నన్న మొగము వెన్ననియన్నన్న జయిందుఁగన్నులు', విజయవిలాసము 1 ఆ. (వెన్ననియన్ను = విష్ణుభార్యయైన లక్ష్మియొక్క, అన్న = అన్నయైనచందుని.) ఇట్టివి కవిప్రయోగంబులు పొచిననుబురే గ్రాహ్యములు.

35. సూ—ఉదంతస్త్రీసమంబులకును బుంపులకు నదంతగుణవాచకంబులకును దనంబు పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు.

సాగసు	:	... తనము	{ సాగసుందనము సాగసుఁదనము సాగసున్దనము
సరసపు తనము	

తెల్ల తనము $\left\{ \begin{array}{l} \text{తెల్లందనము} \\ \text{తెల్లదనము} \\ \text{తెల్లననము} \end{array} \right.$

వ్యా — ప్రాసావ్యకారము (హ్యస్య + ఉకారము) అంతమందుఁగల స్త్రీసమపదములకును, పుంపులకును, ప్రాసావ్యకార (హ్యస్య + అకారము) మంతమందుఁగల గుణవాచకశబ్దములకును, 'తన' పర్లకము పరంబగునపుడు నుగాగమును కల్గును. ఉకారాంత స్త్రీసమంబునకు — సాగసు + తనము. ఇచ్చట నకారము నచ్చటచే బరుషవర్ణమైన తకారము పదునాఱవనూత్రంబునఁ దకారముగామాటి పదునేడవనూత్రంబున నర్థబిందు పూర్ణబిందు సంశ్లేషంబులచేఁ గ్రమముగా సాగసుఁ దనము, సాగసుందనము సాగసుద్దనము' అను మాఁడు రూపంబులు గలిగెను. స్త్రీసమశబ్దార్థము ఇరువదియైదవ నూత్రంబున బవరింపఁబడ్డది. పునర్లమునకును, అకారమంతమందుఁగల 'తెల్ల, అనుకూవాచకంబులకును, తనము, పరంబగునపుడు పైదానివలెనే యుదాహరణంబులు గ్రహింపవలెను. ఉ. సరసపుదనము, సరసపుందనము, సరసపుద్దనము, తెల్లదనము, తెల్లందనము, తెల్లననము. మొ. నెల్ల, తెల్ల, పచ్చ" ఇత్యాదులు తద్ధిత పరిచ్ఛేదములోని యాఱవనూత్రంబునఁ జెప్పఁబడును.

36 సూ — సమాసంబునం బ్రాతాదులతోలియచ్చుమీఁది వర్ణంబులకెల్ల లోపంబు బహుశంబుగానగు.

ప్రాత ... ఇల్లు $\left\{ \begin{array}{l} \text{ప్రాయిల్లు} \\ \text{ప్రాతయిల్లు} \end{array} \right.$

లేత దూడ $\left\{ \begin{array}{l} \text{లేదూడ} \\ \text{లేతదూడ} \end{array} \right.$

పూవు రెమ్మ { పూరెమ్మ
పూవురెమ్మ

వ్యా—సమాసమునందు “ప్రాత్ర” మొదలైనవాని మొదటియచ్చురరువాతి యక్షరమునకు లోపము బహుళముగాఁ గలుగును ఉదా. “ప్రాత్ర + ఇల్లు.” ఇచ్చట మొదటిశబ్దమైన “ప్రాత్ర” యొక్క మొదటియచ్చు (పకారశ్చరములపైని ఆకారము) రరువాతి యక్షరమైన యధబిందు తకారములపొయి “ప్రా + ఇల్లు” అయినది. తరువాత దీర్ఘచ్చులమీఁద సంధిలేమి యదాగమంబువచ్చి “ప్రాయిల్లు” అని యయెను. ఇచ్చట తకారలోపము బహుళముగావున “ప్రాత్రయిల్లు” అనియుం జెప్పవచ్చును. ఇట్లే లేతమాడ, లేమాడ, పూరెమ్మ, పూవురెమ్మ. మొ.

37. సూ—లుప్త శేషంబునకు బహుళములు - క్షరములగునపుడు నుగాగమంబగు. *

ప్రాత్ర కెంపు ప్రాఁకెంపు
లేత కొమ్మ లేఁకొమ్మ
పూవు తోట పూఁదోట
మీఁదు కడ మీఁగడ
కెంపు తామర కెందామర
చెన్ను తొవ చెందొవ

చెన్ను శబ్దమువృత్తినిశోధార్థకంబు|| బహుళ గ్రహణముచే మీఁదుప్రభృతులందు నిటలోపంబు నిత్యంబు| వ్యవస్థితభాషచే నీద్రుతంబు నకు సంశ్లేషంబు లేదు.

వ్యా—లోపింపగా మిగిలినదానికి (లుప్త శేషము) పరుషాక్షరంబులు పరంబునందువు సుకారముగలుగును. ఉదా. “ప్రాత్ర + కెంపు.” ఇచ్చటఁ బూర్వసూత్రము

చేతఁ దొడియచ్చు తరువాయక్షరములైన యర్థబిందు సహితకారణము రోపింపఁగా “ప్రా + కంపు” అగును. తరువారి నీసూక్రింబున పొకశబ్దమునకు నుగాగమంబు వచ్చి “ప్రాక + కంపు” అగును. ఇప్పుడు పదునాఱు పదునేడు సూక్రింబుల సరళంబును నర్థబిందువును గలిగి “ప్రాగంపు” అనురూపము సిద్ధించును. “ప్రా” శబ్దము దీర్ఘాంతమగుటచేత నిండుబిందువును ఈసూక్రిముక్రింద వివరించిన వ్యవస్థిక విభాషచేత నుగాగమనకారణమునకు సంశ్లేషముచేసని యెఱుంగునని. ఇట్లేమిగిలినవి. (మూ—వ్యా) చెన్నుశబ్దమునకు సమాసవృత్తియందు “ఎఱుపు” అని యర్థము. ముప్పదియాఱవ సూక్రిములలోను బహుళశబ్దముందుటచేత ‘మోఁదు’ మొదలైనవారియందు లోపమునిత్యము. అనఁగా ‘మోఁగడ’, అయేకాని ‘మోఁదుగడ’ అను రెండవ రూపములేదు. మఱియు, ప్రాతశబ్దముమొదలు ‘మోఁగు’ శబ్దమువెనుకవఱకు నైకశ్చకమని గ్రహింపవలెను. ఇదా. ప్రాతకంపు, ప్రాగంపు, లేతకొమ్మ, లేఁకొమ్మ, పూవుదోట, పూదోట. పదునేవ సూక్రింబులలో ‘బిందుసంశ్లేషంబులు విభాషనగు’ అని చెప్పంపడియె. (మూలము.) వ్యవస్థితవిభాషచే నీద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబులేదు. వ్యా. ఆ విభాషప్రయోగానుసారంబుగా నియతంబై వ్యవస్థితవిభాషయగుటచే నీముప్పదియేడవ సూక్రింబుచేనగు నుగాగమద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబులేదని యెఱుంగునది. ఈసంశ్లేషమురాదన్నయంశంబు ఇరువదిరెండవ సూక్రింబునొద్ద యుంఁగొంగు, అనురూపంబు సాధించునపుడు వివరింపఁబడినది.

• 38. సూ—కొత్తశబ్దమున కాద్యక్షర శేషంబునకుఁ గొన్నియెడల నుగాగమంబునుఁ గొన్నియెడల మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వంబునగు.

కొత్త	చాయ	కొంఱాయ
కొత్త	చెమట	కొంజెమట
కొత్త	పసిడి	కొంబసిడి
కొత్త	కారు	కొక్కారు
కొత్త	తావి	కొత్తావి

పదు మేతరంబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమప్రాప్తిలేమింజేసి వానికి ద్విత్వంబగు.

క్రొత్త గండి క్రొగ్గండి
 క్రొత్త నన క్రొన్నన
 క్రొత్త మావి క్రొమ్మావి

కెందూళి కెంజడలని ప్రియోగంబులు గానంబడియెడి బహు
 శగ్రహణముచేతఁ గ్రొత్తకుండలిత్యాదుల లోపంబులేదు. క్రీగడుపు -
 క్రీగాలు - క్రీదొడ - ఇత్యాదులంగ్రిందు శబ్దమునకులుప్త శేషంబునకు
 దీర్ఘంబు బహుశగ్రహణముచేతనని యెఱుఁగునది.

వ్యా.—క్రొత్త శబ్దములోని తకారద్వయంబు లోపంపఁగా శేషించిన క్రొ
 శబ్దంబునకుఁ గొన్నిరూపంబులలో నుగాగమంబును, మఱికొన్నిరూపంబులలో మీడి
 హల్లునకు ద్విత్వంబును అనును. ఉదా. క్రొత్త + చాయ్ ఇచ్చట క్రొత్త శబ్దమునందలి
 తకారద్వయంబు లోపించి క్రొ శబ్దమునకు నుగాగమంబునచ్చి పదునాఱు పదునేడు
 సూత్రంబులచే సరళంబును, బూర్ణబిందువునురాఁగా క్రొంజాయ్ అనురూపమా
 యెను. ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే నిట నర్థబిందువుండదు. ముప్పదియేడవసూత్రంబు
 లో విధింపఁబడిన నుగాగమంచే యీసూత్రములో ననువదింపఁబడినది. కావున వ్యవ
 స్థితవిభాషచే బహునేడవ సూత్రంబున నీ నుగాగమద్వయంబునకు సంశ్లేషంబురాదు.
 ఇట్లే క్రొంజెముట, క్రొంబసిడి, మొదలగునవి. ద్విత్వమునకు- క్రొత్త + కారు ఇచ్చ
 ట లోపంపఁగా మిగిలిన క్రొ శబ్దంబుమీడి కకారంబునకు ద్విత్వమునచ్చి క్రొ
 క్కారు అయినది. ఇట్లే క్రొత్తైవి మొదలగునవి. (మూ. వ్యా.) పదుషములుతక్కు
 నితరములు (సరళస్థిరవర్ణములు) పరంబగునపుడు నుగాగమము లేకపోవుటచేత వానికి
 ద్విత్వమువచ్చును. ఉదా. క్రొత్త + గండి ఇచ్చట తకారద్వయము లోపంపఁగా
 మిగిలిన మొదటియక్షరమగు క్రొ శబ్దంబు మీడి సరళకకారంబునకు ద్విత్వ
 మునచ్చి క్రొగ్గండి అయినది. క్రొత్త + మావి ఇచ్చట నాశ్యక్షర శేషంబునకుస్థిర
 క్షరమగు మాకారము పరమైనది గనుక క్రొమ్మావి అయెను. ఇట్లే క్రొన్నన, మొ.
 (మూ. వ్యా.) కెంఘళి, కెంజడలు కవి ప్రయోగంబులయందుఁ గనంబడుచున్నవి

‘ఘాళి’ శబ్దంబుతత్పనుంబు పరంబైనను, ‘కెంపు’ శబ్దమునకు నాస్యక్షరముగా, తక్కినయంశంబు లోపించి నుగాగమ పూర్ణబిందువులు గలిగి ‘కెంఘాళి’ అనియును, ‘కెంపు’ శబ్దంబునకు, జడ’ శబ్దముపరంబగుండగా జకారంబు పరుషేతరంబైనను, ద్విత్వంబురాక నుగాగమ పూర్ణబిందువులతో “కెంజడలు” అనియును రూపంబులు కవులచే బ్రయోగింపఁ బడినవని యెఱుంగునది. ఈరూపంబులు పైనింజెప్పిన సూత్రంబుచే నసాధ్యంబులుగాన నిపాతంబులని యెఱుంగునది. (సాధారణవిధికి సంబంధింపని సాధుశబ్దము నిపాతమనంబును) బహుళమని చెప్పుటచేత “క్రొత్తకుండ” మొదలైన వానియందు లోపంబువచ్చి, తరువాత ద్విత్వమువచ్చి, క్రొక్కారు’ అను శబ్దమువలె ‘క్రొక్కుండ’ ఇత్యాదులనిష్టరూపంబులుండవు. ‘క్రీగడుపుడు’ మొదలైనవానియందు ‘క్రిందు’ శబ్దంబులో లోపింపఁగా మిగిలిన ‘క్రీ’ శబ్దంబునకు దీర్ఘముచ్చుట ముప్పది యావసూత్రములో బహుళమని చెప్పుటచేతనే యని తెలిసికొనలెను. అనఁగా సూత్రమందు విధింపని దీర్ఘప్రాప్తి బహుళమనుటచే గ్రహింపవలెనని భావము. బహుళశబ్దంబునకు ‘ఒకానొకచో’ బ్రవృత్తియును, వేటొకచో నప్రవృత్తియును, మఱియొకచో విభావయును, ఇంకొకచో వేటొకకార్యంబును,’ అని, బహుళశబ్దంబునకు నాలుగర్థంబులు కలవని యీపరిచ్ఛేదములోని నాల్గవసూత్రము వివరకాలమందు గాళికావృత్తిశ్లోకం బుదాహరించి చెప్పఁబడెను. ముప్పదియూవసూత్రంబుచేత నలువిధంబులుగాఁ గార్యభేదంబులు గానంబడుదున్నవి. కాన సూత్రములోని బహుళగ్రహణంబునకుం గల నాలుగర్థంబులును నిచ్చుట సార్థకంబులగును. అందులకుఁ గ్రమంబుగా నుదాహరణంబులు క్వచి త్రవృత్తి (తొలియచ్చమీఁది వర్ణంబునకు నిత్యలోపంబు. చూ. 36 నూ.) ఉ. మీఁగడ, కందామర, చెందోప, మొ. క్వచిదప్రవృత్తి (తొలియచ్చమీఁది వర్ణంబులకు నిత్యంబుగా లోపాభావము. చూ. 36 నూ) ఉదా. క్రొత్తకుండ మొ. క్వచిద్విభావ (ఒకానొకచో లోపవికల్పములు. చూ. 36 నూ) ఉదా. ప్రాయిల్లు, ప్రాతయిల్లు, లేదూడ, లేతమూడ, మొ. క్వచిదన్యము (36 సూత్రము లోఁ జెప్పిన లోపవిధి కాక యీక్రింది యుదాహరణంబులలోఁ గనంబడు దీర్ఘంబు బహుళశబ్దార్థములో నిమిషిన యన్యకార్యంబుగా గ్రహింపవలయును.) ఉదా. క్రీగడుపు, క్రీగాలు, క్రీదోడ. మొ.

39. సూ — అన్యంబులకు సహితమిక్కార్యంబులు కొండొకచోఁ గానంబడియెడి.

ఒకానొకశబ్దంబున కొకానొకశబ్దము పరంబగునపుడు తొంటి యట్లులోపనుగాగమంబులును గొండొకశబ్దమున కొకానొకశబ్దము పరంబగునపుడు లోపద్విత్వంబులును బ్రయోగంబులందుఁజూపఁబడెను సనితాత్పర్యము.

పది తొమ్మిది పందొమ్మిది
 తొమ్మిది... .. పది తొంబది
 వంక చెఱుగు వంజెఱుగు
 సగము కోరు సంగోరు
 నిండు వెఱు నివ్వెఱు
 నిండు వెఱుగు... .. నివ్వెఱుగు
 నెఱు తఱి నెత్తఱి
 నెఱు నడుము నెన్నడుము
 నెఱు మది... .. నెమ్మది
 నెఱు : వడి నెవ్వడి
 ఇత్యాదులు ప్రయోగంబులవలనందెలియునది।

వ్యా — అన్యంబులకు (పూర్వసూత్రములందు విధింపఁబడిన శబ్దంబులకు) గూడ నిక్కార్యంబులు (లోప, సుగాగమ, ద్విత్వంబులు) కొన్నిచోట్లఁ బ్రయోగానుపాదంబుగఁ గానంబడుచున్నది. ఈసూత్రార్థము వివరముగాఁ బుస్తకమునందుఁ గలదు లోప సుగాగమంబులకు- ఉదా. పది + తొమ్మిది. ఇచ్చటఁ బ్రకృతసూత్రంబున “పది” అనుశబ్దములోని యాద్యక్షరమైన పకారము శేషించి సుగాగమంబుఁగా

గా పనునేడవ సూత్రంబునఁ బూర్ణబిందువు మాత్రము గలిగి “పందొమ్మిది” అయ్యెను. ఈనుగాగమ గ్రుంఁబునకు భిన్నవర్ణరేఖవ సూత్రంబున ఖండబిందువును, లోపంబును లేవు. ముప్పదియేడవసూత్రము క్రిందనున్న వ్యవస్థవిభాషచే నీనుగాగమ గ్రుంఁబునకు సంశ్లేషంబులేవన్న పంగతి స్ఫురించుకొనలేను. ఇట్లే “తొంబది, వంశైఁగు, సంగోరు” ఇత్యాదులందు సూత్రప్రక్రియ యుపసించుకొనునది. ద్విత్యమునకు ఉదా. “నిండు + వె-” ఇబ్బ నాద్యక్షరశేషమైన నిండుశబ్దనికారమునకంటె బరంబైన వకారంబునకు నీముప్పదితొమ్మిదవసూత్రంబున ద్విత్యంబుగలిగి “నివ్వె” అనురూపంబు గలిగెను. “నివ్వెఁగు, నెత్తటి, నెన్నడుము, నెవ్వరి, నెవ్వగ” ఇత్యాదుల్లె గ్రహించునది. “పందొమ్మిది, తొంబది, వంశైఁగు” ఇత్యాదిరూపంబులు ముప్పదియేడవ సూత్రంబుచే నఁగలోపంబుచేతను, ముప్పదియేడవసూత్రంబుచేనను గుగాగమంబుచేతను, పిడించుమండఁగాఁదిరిగిలోపనుగాగమంబులను విధించుచుచున్న యీముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రము ముప్పదియాలు, ముప్పదియేడవ సూత్రంబులకు ననువాద సూత్రము (చెప్పినదానిని దిరిగి చెప్పనట్టిసూత్రము) గాని, నూతనవిధికాస్త్రంబుగాదు. ముప్పదియొని మిదవ సూత్రంబులో నాద్యక్షరశేషమైన “క్రొత్త” శబ్దముమీఁది హల్లునకే ద్విత్యంబు విధింపఁబడినందున ‘నివ్వె, నెత్తటి’ ఇత్యాదులందుఁ బైముప్పదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే హల్లునకు ద్విత్యంబు ప్రాప్తింపనేరదు. కావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబు చేత ద్విత్యముపిడించి పైరూపంబు లయ్యెను. కాఁబట్టి ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రము ద్విత్యవిధినిఁబడించి నూతనవిధికాస్త్రంబుని యెఱుంగునది. ముప్పదియొనిమిదవ సూత్రంబులో నాద్యక్షరశేషమైన యొక్క “క్రొత్త” శబ్దంబును రూర్చియే ద్విత్యనుగాగమంబు విధింపఁబడెను. అసూత్రము “క్రొత్తాదిశబ్దంబుల కాద్యక్షరశేషంబులకుం గొన్ని యెడల నుగాగమంబునకుం గొన్నియెడల మీఁదిహల్లునకు ద్విత్యంబునకు” ఇట్లున్నయేడవ ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రములోని ద్విత్యవిధిపూడ ననువాదమే యగును గాని నూతనవిధి కాకుండును. కాఁబట్టి ముప్పదితొమ్మిదవసూత్రము ప్రాయికంబుగా స్పష్టార్థము. “నెన్నడుము” అనుదాని యందలి మొదటిశబ్దము “నెటి” అని కొండఱయభిప్రాయము ఏలయనఁ బెద్దనడుమన్నచో సారస్యములేదుగనుక “నెటి” అని రమ్యార్థము నిచ్చుపదమ ప్రయోగించుట ప్రాశస్త్యము. అనఁగా నడుమునకు రమ్యత సన్నఁదనంబుగాని

స్థల్యంబుగాను రిట్లే “కన్నడ, కమ్మోము, కమ్మోను, కమ్మోగము” మొదలైనవానియందు సర్వసంశ్చయముచుట్టి గ్రహింపవలెను. హళాయ నీ ద్విత్వమువచ్చుట తెలుంగుశబ్దములకేకాక తత్సవశబ్దంబులు పరంబులగునపుడు సయితము కొన్నియెడల గనంబడుచున్నది. “చ నీవునె మృగమున సంసెల్లెడు సమస్త ఒగింబులు శాంతిబొందు” భార- ఆర. 4 ఆ “నెచ్చలి, నెవ్వగ, నెవ్వడి” ఇత్యాదిస్థలంబుల “నె” అనియే యూహింపవలెను.

40. సూ. — అమ్రేడితంబుపరంబగునపుడు కడాదులందొలియచ్చుమీఁది వర్ణంబుల కెల్లనదంతంబగు ద్విరుక్తటకారంబగు.

ఈసూత్రంబునకు భృశార్థంబునందు ద్విరుక్తంబు విషయంబని యెఱుంగునది.

కడ కడ కట్టకడ

ఎదురు ఎదురు ఎట్టయెదురు

కడ - ఎదురు - కొన - చివర - తుడ - తెన్ను - తెరువు నడుము - పగలు - పిడుగు - బయలు - మొదలు - ఇత్యాదులుకడాదులు

వ్యా. — అమ్రేడితము (రెండుమాటు లుచ్చరింపఁబడినదానిలోని పరరూపము. మా. 10 సూ.) పరమైనపుడు “కడ” మొదలైన వానియందలి మొదటియచ్చు తరువాతియక్షరంబుల కన్నింటికి, అకార మంతమందుఁ గల ద్విత్వటకారము కలుగును. (మా. వ్యా.) ఈసూత్రమునకు భృశార్థమునందు (అంత్యేతార్థమునందు) ద్విరుక్తము పయోగించుట లక్ష్యమని తెలిసికోవలెను ఉదా. “కడ + కడ” ఇచ్చట రెండవకడ శబ్దమామ్రేడితము. ఇయ్యది పరమందుఁ గలదు గావున మొదటిశబ్దమైన “కడ” అను దానియందలి డకారమునకు ద్విత్వటకారమువచ్చి “కట్టకడ” అయ్యెను “ఎదురు ఏదురు” ఇచ్చట రెండవ “ఎదురు” శబ్దంబు పరంబగునపుడు మొదటి “ఎదురు” శబ్దములోని ఎకారము తరువాతనున్న “దురు” వర్ణంబులు రెండింటికిని టకారద్విత్వముకలి

“పట్టయెదురు” అని యయ్యెను. ఇట్లే కొట్టకొన, చిట్టచివర, తుట్టతుద, తెట్టతెన్ను, తెట్టతెరువు, నట్టనడుము, పట్టపగలు, బట్టబయలు, పిట్టపిడుగు, మొట్టమొదలు మొదలెడలి.

41. సూ.—ఆమ్రేడితంబుపరంబగునపుడు విభక్తిలోపంబు బహుళంబు గానగు.

అప్పటికి... అప్పటికి... { అప్పటప్పటికి
అప్పటికప్పటికి

అక్కడ... అక్కడ... { అక్కడక్కడ
అక్కడనక్కడ

ఇంట... ఇంట... { ఇంటింట
ఇంటనింట

ఊర... ఊర... { ఊరూరన్
ఊరనూరన్

ఇంచునాడిత్యాదులందు బహుళ గ్రహణముచేతనంతమొన
లోపంబునగు.

ఇంచు... ఇంచు... { ఇంచించుక
ఇంచుకించుక

నాడు... నాడు... { నానాడు
నాడునాడు

వ్యా.—ఆమ్రేడితముపరమగునపుడు విభక్తి బహుళముగా లోపించును.

“అప్పటికి + అప్పటికి” ఇచ్చట నామ్రేడితము పరమైనదిగనుక మొదటి
టికి” అనుదానిలోని వ్యవర్థివిభక్తి ప్రత్యయమైన “కి” అనునది లోపించి “అప్పటి

+అప్పటికి" అని యైనది. తరువాతఁ బదియవసూత్రంబున సంధికలిగి "అప్పటప్పటికి" అనియు, విభక్తిలోపంబు బహుళంబుగావున కివర్గము లోపింపనియప్పుడు ఐదవసూత్రంబున "అప్పటికప్పుటికి" అయ్యెను. "అప్పటికప్పుటికి" అనునది యైదవసూత్రంబుననే ఏమియేమి, అనుసంధిలేనిరూపంబువోలే, అప్పటికినప్పటికి, అనియుంగలదు. ఇట్లే అక్కడక్కడ, అక్కడనక్కడ, ఇంటింట, ఇంటింటింట, ఊరూరక, ఊరనూరక, మొ. (మూ. వ్యా.) బహుళశబ్దమును గ్రహించుటచేత "ఇందుక, నాడు" మొదలైనవానియందలికడపటియక్షరంబునకు లోపంబుకూడఁగలుగును. అనఁగా విభప్తులు కానిచోట ననిభావము. ఉదా. "ఇందుక + ఇందుక" ఇచ్చటఁ గడపటియక్షరమైన క కారము లోపింపఁగా "ఇందు + ఇందుక" అని యైనది. తరువాత నొకటవసూత్రంబున సంధికలియఁగా "ఇందిందుక" అనురూపమయ్యెను. అంత్యాక్షరము లోపింపనియప్పుడు "ఇందింకిందుక" అనియుంగలను. ఇట్లే "నా నాడు" అనుశబ్దంబును గ్రహించునది.

42. సూ.—అందదుకుప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

అందదుకు - ఇట్టింకులు - ఇల్లిగ్గులు - చెల్లచెదరు - చెల్లాచెదరు - తుత్తుమురు - తుత్తునియలు - మిఱుమిట్లు - ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా.—అందదుకు ప్రభృతులు (మొదలైనవి) ప్రయోగము ననుసరించి గ్రహింపఁదగ్గవి. అనఁగాఁ బ్రయోగశరణములే కాని యేకసూత్రంబునసాంధింపఁబడవనిభావము. ఉదా. అందదుకు (అదుకు + అదుకు) = మిక్కిలి యదుకుకలది. ఇట్టింకులు = (ఇంకులు + ఇంకులు) = మిక్కిలి యింకుటలు. ఇల్లిగ్గులు = (ఇగ్గులు + ఇగ్గులు) మిక్కిలి వెనుకొఱుగుటలు. చెల్లచెదరు = (చెగరు + చెదరు) మిక్కిలి చెదరినది. తుత్తుమురు = (తుమురు + తుమురు) మిక్కిలిపొడి. తుత్తునియలు = (తునియలు + తునియలు) చిన్నచిన్న తునుకలు. మిఱుమిట్లు = (మిట్లు + మిట్లు) కన్నులు మిక్కిలి మిట్టుటలు మొదలైనవి గ్రహింపవలెను.

43. సూ—చేత తోడవలనలకిత్వంబు సమాసంబులందగు.

నీచేతన్ ప్రోపు నీచేతిప్రోపు

నాతోడన్ చెలిమి... .. నాతోడిచెలిమి

నీవలనన్ భయము... .. నీవలనిభయము

వ్యా. “చేత, తోడ, వలన” లకు ఇకారము సమాసములయందు గలుగును ఉదా. నీచేతన్ + ప్రోపు. ఇచ్చట “చేత” ప్రత్యయములోని ద్రుతసహితమైన అకారంబునకు ఇకారమురాగా “నీచేతిప్రోపు”. (నీచేత్ + ఇ + ప్రోపు) అయ్యెను. ఇచ్చట “చేత” మొదలైనవర్ణకంబులకు సమాసమందు లుక్కు (రాపము) కలుగమిందేసి యలుక్కుమాసంబనబడియె. ఇట్లే నీవలనిభయము, నానితోడిచెలిమి, మొ. “తోడి” అనుటకు “తోటి” అని కొందఱుపయోగించుచు ఇయ్యది తప్పు. సమాసమైనచో “తోడి” అని యుండవలెను. లేనిచో “తోడన్” అని యుండవలెను. “గీ భంగమొందినయలరామలింగముఖులు | పాటిరాగలవారె నీతోటియార! | ఆంధ్రకవితాపితావహా! అల్లసాని పెద్దనార్య! విశేషవిశేషభర్య!” చాటుధార. ఇయ్యది ప్రామాదికము. తోటికేబ్బమునకుఁ జండాలుండేయ్యము. అన్యార్థములేదు.

44. సూ—అంద్యాదులకలిగాగమము సమాసంబునందగు.

నాయందున్... .. కరుణ నాయందలికరుణ

ఇందున్ జనులు... .. ఇందలిజనులు

ఎందున్ వారు ఎందలివారు

ఎందుశబ్దమునకలిగాగమముకొందఱులేదండ్రు

వ్యా—“అందు” మొదలైనవానికి “అలి” అనునది యంతాగమంబుగ వచ్చుట సమాసమందగును. ఉదా. నాయందున్ + కరుణ. ఇచ్చట “అందు” మొదలైనవానికి అలిగాగమంబు పరంబగునపుడు ఉకారసంధి నిర్వయముగా నగునేకాని “ప్రకృమే

తరవిభక్తి' అను రెండవసూక్తింబున వికల్పము ప్రవర్తింపదు. కావున “నాయందలి కరుణ” అనియేకాని “నాయందునలికరుణ” అను ననిష్ఠరూపంబుండదని భావము. ఇట్లే “ఇందరిజనులు” మొదలైనవి. (మూలము.) ఎందుకబ్బమున కలిగాగమము కొందఱు లేరంపు) వ్యా. “ఏండు” శబ్దమునకు “అ” అనునది వస్తుటలేదని కొందఱు చెప్పుదురు. అందున “ఏండు” అనుదానికి ననిగాఁపము వైకల్పికంబుగా భర్తించినది. కావున “ఏందలివారు, ఎందువారు” అను రూపవ్యయము కలదని మఱికొందఱు యభిప్రాయము

45. సూ— అదియవిశబ్దంబులయత్తునకువృత్తివిలోపంబు బహుళంబుగ సగు.

నా అది { నాది
నాయది

నా... .. అవి { నావి
నాయవి

ఉదాతములుగు తద్ధర్మవిశేషణంబులకుమీఁద లోపంబు లేదని యుచిదాతంబులగు తద్ధర్మవిశేషణంబులమీఁద నిత్యంబునయు బహుళగ్రహణముచే నెఱుంగునది.

-వచ్చునది - వచ్చుచువి - నెచ్చునది - వచ్చునది

వ్యా.—“అది, అవి” శబ్దంబులయందలి ఆకారమునకు సమాసవృత్తిలో లోపము బహుళముగాఁ గలుగును ఉదా. నా + అది. ఇచ్చుట ‘అది’ అనుదానియందలి ఆకారము లోపింపఁగా ‘నాది’ (నా + అది) అయినది వైకల్పికంబుగావున (‘నా + ది’) ‘అది’ అనుదానిలోని ఆకారము లోపింపని యప్పుడు యడాగమమునప్పు ‘నాయది’ (నా + య + అది) అను రూపముగఁగను. ఇట్లే నావి నాయవి మొదలైనవి. సూ

సావ్యకారము (ప్రాస్వ + ఉకారము) తమయంగల ర్థస్వార్థకవిశేషములపైని లోపములేదనియు, ప్రాస్వకారము (ప్రాస్వ + ఇకారము) అంతిమయంగల తద్ధర్మార్థకవిశేషములపైని లోపమునిత్యంబనియు, బహుశపిశేతిఁ దానికొనలేదు. ఇది. 'వచ్చు + అది' ఇచ్చట వచ్చుకేబ్దము ఉకారంత ర్థస్వార్థకవిశేషముగావునఁ బైబహుశగ్రహణంబుచే "అది" శబ్దముగాని అకారమునకు లోపమురాలేదు. ముప్పదమూడవ సూత్రంబుచే నుగాగమంబువచ్చి "వచ్చునది" (వచ్చు + క + అది) అయ్యెను. ఇట్లే "వచ్చునది" ఇత్యాదులు "వచ్చెడి + అది" ఇచ్చట ఇకారమునకుండుంగల ర్థస్వార్థకవిశేషములుగానక, 'అది' శబ్దముగాని అకారము నిత్యముగా లోపించి 'వచ్చెడిది' (వచ్చెడి + ది) అయ్యెను. కాని 'వచ్చెడియది, వచ్చెడియది' అని చెప్పఁగూడదు మఱియుఁ దొమ్మిదవసూత్రంబునొద్దఁ జూడెడినతఁడు" అన్న యువాహరణంబువలె సమాసంబుగానియప్పుడు 'వచ్చెడినది వచ్చెడినది' అని చెప్పవచ్చును గీ మీరునాకు నేనుమీకు నెన్నఁడును న్నీతమాచరించినదియులేదు భార-సభా-1 ఆ. (ఆరరించిన + అది) ఇత్యాదిపద్యంబులుయందు ఆచరించినది' ఇత్యాది రూపంబులూఁ బ్రకృతినూత్రంబునఁ 'అది' శబ్దంబుయొక్క అకారంబునకు లోపంబుగగిన రూపంబందుఁజేసి యతిఁగంబరును. ఇచ్చట "ఆరరించిన + అది" అని యంపఁగా, అకారసంధియని యంగీరింపఁబడెనేని పాదాదియందలి 'అహిత' శబ్దములోని అకారంబునకు యతి సంధిర్కంబును. కావునఁ బ్రకృతినూత్రంబున అకారంతస్వార్థకవిశేషములంబులకు నదియవిశబ్దంబుల యకారంబునకు లోపము కలుగగా ఆరరించినది, (ఆరరించిన + అది) అనురూపంబరును. లోపమురానియప్పుడు 'ఆరరించినయది' (ఆరరించిన + య + అది) అనులోపనియకారరూపంబు వినిపించుటయేకాక, అత్తు నకుసంధిబహుళముగానకు, అనునూత్రంబున అకారసంధికలిగి 'ఆరరించినది' అను రూపంబు పక్షాంతరంబుననరు. కాబట్టి 'ఆరరించినది' ఇత్యాదిరూపంబులు అకారలోపంబుచేతను, అకారసంధిచేతను, గూడ సిద్ధంబులైనవిగాన నిట్టి స్థలంబులలో అకారంబునకును, నకారంబునకును యతి చెల్లవచ్చునని పూర్వకవుల యభిప్రాయము.

46. సూ—పద్యాదులుపరంబులగునపుడుమువర్ణకంబునకు లోపపూర్ణ

బిందులువిభాషనగు.

భయము పడె	{	భయపడె
		భయంపడె
		భయముపడె
సూత్రము పట్టె	{	సూత్రపట్టె
		సూత్రంపట్టె
		సూత్రముపట్టె

ఈ కార్యముకర్తృవాచిమునర్ణకంబునకుఁ గలుగదు || గజముపడియె ।
అశ్వముపడియె.

వ్యా.—పశు మొదలైనవి పరంబగునపుడు మువర్ణకమునకు లోపంబును, నిండు
నున్నయు, విభాషగానగును ఉదా. భయము-| పడు' ఇచ్చట మువర్ణ కములోపింప
గా భయపడు' అయ్యెను. వేటొకమాటు మువర్ణకంబునకు నిండునున్నరాఁగా భ
యంపడు, అనియు, లోపవ్రాణబిందువులుభయంబును, వైభాషికమగుటచే సహజంబై
ననుచున్నకంబుగలిగిన రూపంబు సిద్ధించి భయముపడు' అనురూపముంగలదు. (మూ
వ్యా.) ఈకార్యము (ఈలోపమును, నిండునున్నయు) కర్తృమజేష్ఠునట్టి మువర్ణకమున
కుఁ గలుగదు. ఉదా. గజముపడియె' ఇచ్చట గజము' అనునది పడుధాతువునకుఁ
గర్తగనుక గజపడియె, గజంపడియె' అను రూపవ్యయంబు గలుగదు. భయపడు
సూత్రస్వప్టుమున్నగుచోట్ల నవి కర్మాగ్రకమువర్ణకంబులైనందునఁ జైవిధికఁగిను. ఈ
ప్రళమావిభక్తి మువర్ణకము ద్వితీయార్థమందు వచ్చినదిగానఁ గర్మవాచకమైనదికాని
కర్తృవాచకము కాలేదు. ఉ అప్పుడు ధర్మహానికి భయంపడినిర్భివోకడంకతో' ని
ప్పుడువచ్చినాడవు' భార. విరా. ౧౮. గీ పరంగుటిగులు పురిసూత్రపట్టినట్లు
అము. 1౮, గీ|| ఎట్లుపబలిపులసీపుననాపద కోర్చిభంగపాటుతీర్చినాము, భార విరా
1౮. "అ|| నె ఎట్టిపాటి నామాసిమలూ నారిఁ జంపుదు నొంపుదు భంగపఱుకునిదుము
వలుకుఁ జెఱుకు" భార. విరా- 2౮ ఇత్యాదులు. పద్మాదులనఁగా పడు, పట్టు
సోటు, పటుదు, పెట్టు" మొదలైనవి, అని పద్మాదులొక్కరిగణంబుగా వ్యాకరణంబుల

వ్రాయబడుచున్నది. ఈ గ్రంథంలో 'పలుమ, పాటు, అనురంధు శబ్దములు పునరుక్తిగాని యవసరంబులేదు. ఇయ్యది పడుధాతువులన నిష్పన్నములైనరూపములు. పలుమశబ్దము పడుధాతువు యొక్క ప్రేర, రూపము, పాటు శబ్దమును బూర్వోక్తధాతువుయొక్క కృతంతరూపము వ్యాకరణముచే సిద్ధించిన భయంపడు, ఇత్యాది రూపములమీదనే భయంపలుమ, భయంపాటు, ఇత్యాది ప్రేరణాది రూపములు, సలభంబుగ సిద్ధించును కావున పలుమ, పాటు, శబ్దములు పరంబగు నపుడు పైకార్యంబ పూర్వంబుగ విధింపవలసిన యవసరంబులేను, కొందఱుపూర్వులు ఆదంతపాదికేతుపత్త్యర్థేందులోపకా వర్ణకస్యాత్మకధితౌక్వచిత్తుకవిసమ్మతే, అను నగర్వణాచార్య వచనముచేతను, అకారాంతమైన పకారము మొదటఁ గలిగినశబ్దంబు పరంబగునపుడే మున్ముగంబునకు లోపపూర్ణబిందువుల కలుగుననియు, పాటు, శబ్దంబు అకారాంతమైన పకారంబు మొదటనున్న శబ్దముగానఁ జైవచనముచే భయంపాటు ఇత్యాదులందు మున్ముగలోపాదికార్యంబులు సిద్ధింపవనియు, శంకింపకొని పైకారికలోని ఆదంత, అనుచోటున. ఆ ఆ త్, అని పదచ్ఛేదముచేసి ఆదంత, శబ్దంబుచేతనే అకారాంతమైనపకారమాదిగల శబ్దంబుకూడ సంగ్రహింపబడుననియు, అంగున భయంపాటు, ఇత్యాదిరూపంబులకు సాధుత్వము కలుగుననియు, వక్కాణింతురు. అది వ్యుత్పంబు. ఆదంతపాదికేతుఁ అని పాకమున్నగో ఆదంత, అన్నందున ఆ ఆ త్, అని దీర్ఘకారముకూడ సంగ్రహింపబడునుగాని ఆదంత, అనునపుడు ఆ ఆ త్, అను పదచ్ఛేదముచే అకారసంగ్రహయత్నంబు శశవిహణంబునకై యుద్యోగింపటచంటిది, కాబట్టి యట్టిశ్రమంబ నవసరంబు. వ్యాకరణసిద్ధంబులైన భయంపడు, ఇత్యాది ధాతువులవలననే భయంపాటు, ఇత్యాది కృతంతరూపంబులేర్పడును, కొందఱు. ఆదంతపాదికేతు, అన్న యగర్వణాకారికచేతను—అకారాంతపాది శబ్దంబులు కాని పెట్టు మున్న శబ్దంబులు పరంబగునపుడు మున్ముగలోపాదికార్యంబులు కలుగనేరవుకాన (మూత్) పెట్టు, ఇత్యాదులసాధువులనియు, (ప్రకమావైభక్తిక మార్పిందుళ్ళ మహాకాపతిక్రిగూర్ధేషు, అను వాగనుశాసను సూత్రములో 'పరిక్తి' గూర్ధేషు, ఆనగా పరిధార్థ్యము (పూ) గలశబ్దంబులు పరంబగునపుడు మున్ముగలోపాదికార్యంబులు కలుగునని చెప్పినందునఁ బ్రతిక్రియార్థకములు గాని పెట్టు మొదలగునవి పరంబగునపుడు మున్ముగలోపాదికార్యంబులు నిరాకరంబులనియు, జెప్పుదురుకాని యట్టివచనం

బవిచారమాలోయి. పైసూక్రియలో, పతిక్రిగూధేపు, అనుశబ్దముచేతఁ బతిభాత్వర్థ మిచ్చునట్టి పశుగాఁగొక్కటియే గ్రహింపబడునని పతిక్రిగూధే, అను సేకవచన ముచేతనే పునోవ్యక్తార్థము సిద్ధింపమఁడఁగా, క్రిగూధేపు, అను బహువచనముచేతను పశుధాతువేకాక యింకను నాన్యకవిసమ్యక్ముదైన కొన్ని ధాతువులుపూడి నున్నట్లు విశేషమాగును. నిగానంతేని పశ్యాదుల, విసగఁగియి గ్రహింపబడుచున్నది. అందు న పట్టు, పరశబ్దములు గఁగియిలో నంగమూలములయింతేని పశ్యఁగీధులు పురిమాన్ర పట్టివఁగా, ఇత్యాద్యైకవిప్రయోగములు సప్రమాణములగును. బహువచనప్రయోగముచే గఁగియి గ్రహింమట సన్మిత్యాకరణమునందుఁగూడను ప్రసిద్ధంబైయున్నయని పాణినీయవ్యాకరణము. శ్లోకామితే. — అ 7. పా 4. సూ. 76 ఈసూక్రియన శ్లోకాం. అనుచోట మక్తీబహువచన సామన్యముచేత, శ్లోకో, మాకో, దీహో, అనుమాగుధాతువులు గ్రహింపబడును. ఇట్లే ప్రకృతంబున క్రియాధేపు, అను బహువచనమున నాన్యకవి ప్రయోగసిద్ధియైన పదుపెట్టు, పట్టు ధాతువులు పూయును. కపింజూభికరం న్యాయమున గ్రహింపబడుటంకేసి సర్వకవి గ్రహింసామరస్యము గలుగుచున్నందున నిక గ్రహించిన రంబితోఁ జాలును.

కపింజూభికరన్యాయంబవఁగా కపింజలనాలభేత' అనుప్రతిలో 'కపింజలాకో' అను ద్వితీయ బహువచనంబుచే గపింజల (కముజు) పక్షులు - మూడే శ్రుతిలో గ్రహింపఁ బడినవి. అట్లే ప్రకృతమున మాగుధాతువులే గ్రహింపబడెను

47. సూ. — మన్యమపురుషమునన్న్యకంబునకుహలవసానంబులు పరంబుల గునపుడులోకమువిభాషనగు.

చూడుము నన్ను	{	చూడునన్ను
		చూడుమునన్ను
చూడుము..... ఇటు '	{	ఇటుచూడు
		ఇటుచూడుము

చూడుమనియె - వినుమనియె - ఇచ్చటనచ్చు పరంబునదికాబట్టి లోపములేదు.

వ్యా.—మధ్యమపురుషమునందలి మువర్ణకమునకు హల్లుపరంబగునపుడును, మువర్ణకము తరువాత నక్షరంబులులేని యప్పుడును, లోపమువిభావగా నగును. ఉదా. “చూడుము + నన్ను” ఇచ్చట మువర్ణకంబునకు నకారహల్లు పరమైనది కావున లోపంబుగలుగ చూడునన్ను, అయ్యెను. విభావగావున లోపములేనియప్పుడు చూడుమనన్ను అనియంగలదు. ఇటుచూడుము ఇచ్చట మువర్ణకము తరువాతనక్షర బాలులేనియందున మువర్ణకముగోపినిచ్చేటచూడు అనియును, లోపింపనియప్పుడు ఇటుచూడుము అనియును, రూపంబులుగలవు. చూడుమనియె (చూడుము + అనియె) ఇచ్చట మువర్ణకంబునకు హల్లును, అసానంబును, గాక యచ్చుపరమైనదిగాన లోపంబురాలేదు. ఉకారమునకు సంధించి చూడుమనియె అనియెనదిగాని చూడనియె, అను రూప మెన్నఁగుమగాదు. వినుమనియె, అనునదిహడ విల్లేగ్రహింపవలెను. వ్యతిరేకాగ్రకముకాని మధ్యమపురుషమువర్ణకంబునకు నచ్చు పరంబగునపుడు లోపంబు విరళంబుగాఁ గొన్నిచోట్ల గానంబడుచున్నది. ఉ. అశిదెనీదుపందెము కళా- 6. ఆము. భవద్విత్తేస్థితం బెద్దిచెప్పనినకా మార్క- 1ఆ. నీ. కావు కావసువారిఁ గదిసి తుంగపయోధరపదాంతరంబుచేరంగ నీదు వసు- 1 ఆ.

48. సూ —వ్యతిరేకమధ్యమమువర్ణకంబున కెల్లయెడల లోపంబువిభావనగు.

నమ్మకుము ఇట

{ నమ్మకేట
నమ్మకుమిట

వ్యా.—వ్యతిరేకార్థ మందలి ధాతువుయొక్క మధ్యమపురుషమువర్ణకమునకు నంతటను లోపము వైకల్పికముగా నగును. ఇచ్చట మూలమునందు ఎల్లయెడల, అనుటచే హలవసానంబులు పరంబగునప్పుడేకాక యచ్చుపరంబగునపుడు సయితము లోపంబు గలుగును. ఉదా. నమ్మకుము + ఇట ఇచ్చట మువర్ణకము లోపించి

ఉకారసంధివచ్చి 'నమ్మకిట' అని యయ్యెను. 'నమ్మకుము' అనులోపములేని రూపాంతరము కూడనుండును.

49. సూ—ఆమ్రేశితంబుపరంబగునపుడు మధ్యమమును జులకులోపంబు విభాషనగు

ఉండుము ఉండుము { ఉండుండుము
ఉండుముండుము
కొట్టుండు... .. కొట్టుండు { కొట్టుకొట్టుండు
కొట్టుండుకొట్టుండు

వ్యా.—ఆమ్రేశితము పరంబగునపుడు మధ్యమపురుషమునందలి యేకవచనమునర్థకంబునకును, బహువచనమైన డుక్ నర్థకమునకును, లోపము విభాషగా నగును. ఉదా. ఉండుము + ఉండుము' ఇచ్చట నామ్రేశితమైన రెండవ 'ఉండుము' పరంబగునపుడు మొదటి 'ఉండుము'లోని మునర్థకమునకు లోపమువచ్చి, ఉకారసంధికలిగి 'ఉండుండుము' అనియయ్యెను. విభాషయనుటచే మునర్థకము లోపంపనియప్పుడు 'ఉండుముండుము' అనియుండును. కొట్టు కొట్టుండు, కొట్టుండు కొట్టుండు' అనునపుడు మధ్యమపురుషబహువచనమునకు నర్థకమునకు నైభాషికలోపంబు గల్గి రూపద్వయంబు సిద్ధించెను. 'డుక్' జిత్తుగాన 'జెత్తుచిందు పూర్వకంబు' అను తత్సమపరిచ్ఛేదములోని పంచొమ్మిదవ నూత్రియచే వర్తించునపు డుక్ నర్థకమునకు ముందువచ్చెను. నలువది యేడవనూత్రియము నీనూత్రియము అపవాదము కాబట్టి బాధించెడిది. అపవాదమునగా సామాన్యనూత్రియము కన్నదక్షిణ లక్ష్యంబులయందుఁ బ్రవర్తించునది.

50. సూ—విసర్గంబునకనుకరణంబున లోపంబగు.

వర్ధతాశ్రీః-అనియె-వర్ధతాశ్రీయనియె।

వ్యా.—విసర్గమునకు (1) అనుభాతువు (కరణము) చేర్చిచెప్పునప్పుడులోపం

బుగలుగును. ఉదా 'స్థితాంత్రః + అయో' ఇన్ద్రు అయో' అనునపుడు ఆను
 ధాతువును జేర్చితిమి గనుక విసర్గము లోపించి స్థితాంత్రః + అయో అయినది. ఇరు
 వాత సంధియే యధాగమమునచ్చి(స్థితాంత్రః + అయో) + అయో + అయో
 అనురూపము సంభవించెను. అనుకరణంబునగా నొకండున్న శబ్దంబును జేర్చుకొను
 యునుట. ఇట్టిప్రయోగంబులు తెలుగుభాషలో 'అను' ధాతువుతోడనే వాడబడును.
 గీ! కనమె కార్యాశ్రితముతో గర్వమునఁగఁ చుంపుభాషుని॥

51. సూ.—అనుకృతిననమశ్చబ్దముతుదియత్తునకోత్వము విభాషనగు.

తుభ్యంనమః ... అనె ... { తుభ్యంనమోయనె
 తుభ్యంనమయనె

ఈకార్యములాలిచో సహితముగనంబడియెడి | గతానుగతి కోలోకో
 యటంచుకొ॥

వ్యా.—అనుకరణమందు నమః, అనుశబ్దముయొక్క కడపట అకారమునను
 ఓకారము విభాషగా నగును ఉదా. తుభ్యంనమః + అనె, ఇన్ద్రు నమః, అను
 దాని తిరువాత అను, ధాతువుజేర్చుటచే విసర్గము ఏర్పడునది సూత్రముచే లోపించి
 నుకారము మీది అకారంబునకు ఓకారమునచ్చెను. సంధిలేమి యధాగమమునచ్చి
 తుభ్యంనమోయనె (తుభ్యంనమో + అయో + అయో) అయ్యెను విభాషయగుటచే విసర్గము
 మాత్రము లోపించి తుభ్యంనమయనె, అనురూపాంతరము గల్గెను. నీ. గీ.
 మానమధనాయ మననాయ మధుసఖాయ మననిజాయ నమోనమ యనుమ మొక్కి,
 వసు- రితి. ఈ. పాదుక దైత్యుల్లు బహుధంబుల బాహునర్ప విష్ణుదే వాయనమో
 నిరంతరిభవాయనమో జలజాతాకళ త్రాయనమో నివాహనాయకమో యను
 గానిఁ వరా-ఆ. మొ. (యా. వ్యా.) ఈకార్యము (ఈఓకారమునచ్చుట) మాత్రముక
 మోటఁగూడఁ గనబడుచున్నది. అనఁగా సమశబ్దముకేకా త్కేర శబ్దమునకు
 గూడనని యర్థము. ఉదా. గతానుగతికోలోకోయటంచుకొ ఖంపుతభాషలో
 త్కళితకోలోకా అని విసర్గాంతముగా నున్నచో ఇట్టిగర్వంబునను ననుకరణంబు

నందు లోపంబుగోగి విసర్గంబునకు ముందున్న కకారంబుమీఁదిఅకారంబునకుఁబ్రత్యంబు గలిగెను. నమశ్చబ్రహ్మైక్కటియేకాకుండ నిట్టిఁకారాంత ప్రయోగంబులు విరళంబుగా నుండవచ్చును.

52. సూ.—అనుకరణంబునం దుదిహల్లునకు ద్విర్యచనంబగు.

కింతత్ అనియె కింతత్తనియె

కస్త్యమ్ అనియె... .. కస్త్యమ్మనియె

వ్యా.—అనుకరణమునందుఁ గడపటిహల్లునకు ద్విత్వమువచ్చును. ఉదా. 'కింతత్ + అనియె' ఇచ్చటఁ గడపటిహల్లు 'తత్' అనునానిలోని రెండవతకారము దానికి ద్విత్వమువచ్చి 'కింతత్తనియె' (కింతత్ + తత్ + అనియె) అనియెయ్యెను. 'కస్త్యమ్మనియె' ఇచ్చటఁ గడపాలు మకారము దీనికి ద్విత్వము పూర్వమునందుంబలెఁ గలిగెను. 'కా జ్ఞాతిశ్చేదనలేనక్యమిడి వాచారూఢిసత్వమ్ముగకా' ఎను. 3 ఆ 'కా|| ౨త్కార్యంపృథివీంశంశేత నను వాక్యం బ్రుతంతే నృపా' కాఁఖండము.

53. సూ.—అనుకరణంబునందహమాదుల మకారంబునకు ద్విరుక్తి విభాషనగు.

దాసోహమ్ అనె { దాసోహమ్మనె
దాసోహమనె

తత్కర్తవ్యమ్ అనె { తత్కర్తవ్యమ్మనె
తత్కర్తవ్యమనె

వ్యా.—అనుకరణమునందు 'అహమ్' మొదలైనశబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము విభాషగావగను. ఉదా 'దాసోహమ్ + అనె' ఇచ్చట 'అహమ్' అనుదాని 'అను' ధాతువు పరిమళాంగా మకారమునకు ద్విత్వమువచ్చి 'దాసోహమ్మనె' 'దాసోహమ్ + తత్ + అనె' అను రూపముగలిగెను విభాషముపట్టి

‘దాహోహమసే’ అను మాముడిలేని రూపమునూడఁ గలదు ఇట్లు తత్కర్తవ్య వ్యసే, తత్కర్తవ్యముకె-మొదలైనవి.

54. సూ—ఉదంతనామంబునకనుకరణంబునందు-పుగాగమంబగు.

ఇయంధేనుః అనె ఇయంధేనువనై ॥

అనుకృతినినిడుదకుంగులుచ యగునని యొకంబువలీకెనది ని రాకరంబు । దుర్బలస్యబలంబాజాయనవినవే.

వ్యా—ప్రాసోక్తాకారము (ప్రాస్వ + ఉకారము) అంతమందుఁగల నామవాచకములకు అనుకరణమనందు పుగాగమంబు గల్గును అనఁగా క్రిత్తుకావున ఉకారంబునకు సంతాగమంబుగా ఎచ్చును. ఉదా. ‘ఇయంధేనుః + అనె’ ఇన్నట నేబరియన సూత్రమున ‘ధేను’ శబ్దముయొక్క విస్థము లోపింపఁగాఁ బశ్యుసూత్రంబున నకార మంతాగమంబుగావచ్చి ‘ఇయంధేనువనై, (ఇయంధేను + వ + అనె) అనరూపము సిద్ధించెను. (మూ. వ్యా.) అనుకరణమందు నిడుదకు, (దీప్లుమునకు) మఱుచ (ప్రాస్వము) కలుగునని యొక్కఁడుచెప్పెనుగాని యది నిరాకరము (నిష్ప్రమా-ము) ఉదా. దీప్లుంతము సంస్కృతఇచ్చట ‘రాజా’ అను రాజాయనవినవే’ దుర్బలస్యబలంభావలోఁ బ్రవమైకవచనము. ఇట్టి దీప్లుంబులకు ప్రాస్వంబు గలుగదు.

55. సూ—నాక్యవస్తానంబునసంధిలేమిదోషంబుగా దని యార్హ్య లంఘు.

సత్యమునర్వశ్రేయము - అదిలేనిచోసర్వధర్మములు వ్యర్థము ఇట్లుసంధి విరహంబు కావ్యంబులం బాదాంతమందచూపట్టెడు

వ్యా.—నాక్యసమాప్తయనపుడు సంధిలేకవావుట దోషముకాదని పెద్దలందు దా. సత్యము సర్వశ్రేయము—అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు.

యము + అచి' ఇచ్చట ఉకారమునకు నిత్యసంధి విధించినను, వాక్యాంతముగనుక సంధిలేకపోవుట దోషముగాదని యభిప్రాయము. ఇట్లు సంధిలేకపోవుట పద్యకావ్యములలో పాదపరిసమాప్తియందును గనబడుచున్నవి. పద్యకావ్యములలోఁ బద్యములోని వాక్యాంతమందు సంధియేయించవలెనుగాని పాదాంతమందులకే లేకపోగూడదు. మూలంబులో ఉకారంబునకే సంధిరానియందులకు సుదాహరణము చూపంబడెనుగాని తక్కిన యికారాద్యలకుఁ గూడ సంధిలేకపోవచ్చును. 'గీ॥ పడగనున్న హను వధయవిహ్వలుడుగాఁడు అరదమునకు సూతుడయ్యఁచుడు' 'గీ॥ సర్వతీర్థాభిగమ సంఘి సర్వవేద | సమాధిగమము సత్యంబుతో సరియఁగావు | ఎఱుగుమెల్ల ధర్మములకు నెందుఁదెద | యంశ్రుసత్యంబు ధర్మజ్ఞులైనమునులు' భార. ఆది. 4ఆ. ఇత్యాది బహుప్రయోగంబు లీనూత్రంబుచే సాధితంబులయ్యె కొందఱు 'విహ్వలుడుగాఁడు - అరద' అని పద్యంబులో నున్న 'విహ్వలుడు' శబ్దంబు పూర్ణబిందుయుక్తముగా నవించి గంభంగంబు సరిమిమకొనుచుఁ బద్యంబులయందును సంధి నిత్యంబుగా రావలయు నేకాని భయవిహ్వలుండుగాఁ డరదమునకు) సంధివిరహంబునూడదని వక్కాణించెదరు. ఇట్టిచోట్లను యథేచ్ఛేదంధి నన్నయభట్టారకాదుల హతమందు నిర్వివాదంబుగాన మతాంతదుల యభిప్రాయంబు ప్రామాదికంబని ద్వివీయోదాహరణంబుచే నైన నూహింపవలయును.

ఇదిసంధిఁగరిచ్ఛేదము

తత్సమపరిచ్ఛేదము

సంస్కృత శబ్దంబు తెలుంగు వ్రత్యయంబులను బొందునప్పుడు వికారాగమాదులను బోధించుభాగము తత్సమఁగరిచ్ఛేదము.

దుమువులు ప్రథమ । 1 । నువర్ణంబుద్వితీయ । 2 । చేతతోడతృతీ
య । 3 । కొఱకుకయిచతుర్థి । 4 । వలనకంటెపట్టిపంచమి । 5 । కు
యొక్కలోపలషష్ఠి । 6 । అందుననస్తమి । 7 ।

1 నూ—కు, ము, వు, లు, ప్రథమ.

2 నూ—నువర్ణకంబు ద్వితీయ.

3 నూ—చేత, తోడ, తృతీయ.

4 నూ—కొఱకు, కై, చతుర్థి.

5 నూ—వలన, కంటె, పట్టి, పంచమి.

6 నూ—కు, యొక్క, లోపల. షష్ఠి.

7 నూ—అందు, న, సస్తమివిభక్తి.

‘దు, ము, వు, లు

ప్రథమావిభక్తి,

అనునూత్రిము

మొదలు ‘అందు,

న’ సస్తమివిభక్తి

అను నేడవ నూత్రి,

మువఱకు సుల

భంధెగావున వివరింపఁ

బడితేదు.

8 నూ—తృతీయాదులకు నుగాగమంబగు.

రామునిచేతను - రామునితోడను - రామునికొఱకును - రా
మునివలనను - రామునికంటెను - రామునకును - రామునియందును.

వ్యా—తృతీయమొదలు సస్తమివఱకు విభక్తులను నువర్ణకంబంతాగమంబగును
ఉ. రామునిచేతను. ఇచ్చటఁ బ్రామాత్రిముచే గడపట నుకారము వచ్చినది. ఇట్లేతక్కి
నయాదాహరణంబులలో విభక్తి తుడనుకారమాగమంబని యెఱుంగవలె

9 నూ—కయిపట్టియొక్క కు నుగాగమంబులేదు.

రామునికయి - జ్ఞానముఁబట్టి - రామునియొక్క.

వ్యా—‘కయి, పట్టి, యొక్క, వీనికి నెనిమిదవనూత్రింబుచే నుగాగమంబు
ప్రాప్తింప నీనూత్రింబుచే నిషేధింపబడియె. కాన ‘కయి, పట్టి, యొక్క, ఇయ్యవి
విభక్తులతోఁ గలిగిని యెఱుంగునది. కావున ‘కయిని, పట్టిని, యొక్కను’ అని

పదకేదాదికాలములయందు నకారాంతలుగా నుచ్చరింపఁ గూడదు. ఉ. రాముని కయి, మొ.

10 నూ—చేతతోడలోపలవర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులుపైకల్పి కంబుగాశేషించు.

ప్రత్యయంబువర్ణకంబునిప్రాచీనులువ్యవహరింతురు.

రామునిచే - రామునితో - వనములలో

వ్యా.—‘చేత, తోడ, లోపల’ అను నీవర్ణకములయొక్క మొదటియక్షర ములు మిలి ‘చే’ ఇత్కాగలవును. ఎనిమిదవనూత్రింబుచే నుగాగమంబునచ్చి ‘చేను, తోను, లోను’ ఇత్కాగిలముగా నును. వైకల్పికమనుటచే ‘చేతను’ ఇత్కాదులు పక్ష ముననగునని యెఱుంగనది ప్రత్యయంబునకు వర్ణకంబునంజ్ఞ తెలుగు వ్యాకరణంబు నందే వ్యవహరింపఁబడును. ఉ. రామునిచే. మొ.

11 నూ—చుముపునలేక వచనంబులు.

ఏకత్వసంఖ్యను బోధించుప్రత్యయంబేకవచనంబు. రాముడు సోముడు - వనము - ధనము - ధేనువు - భానువు॥

వ్యా.—‘చు, ము, పు, న’ అను వర్ణకంబులేకవచనంబులు. ఈవర్ణకంబుల వలనఁ బదార్థమొకటియై యున్నయట్లు బోధింపఁ బడును. ఉ. రాముడు, వనము, ధేనువు, మొ. నవర్ణకంబునకు నుదాహరణమ్ము పుస్తకంబునంశియ్యఁ బడలేదు. నకారము సప మివిధికి . ఉ. గృహమున.

12 నూ—లువర్ణకంబుబహువచనంబు.

బహుత్వసంఖ్యనుబోధించుప్రత్యయంబుబహువచనంబు।

తాములు - సోములు - వనములు - ధనములు ధేనువులు - భానువులు

వ్యా.—‘ఁ, అను వర్ణకంబు బహువచనము. అనఁగా ననేకపదార్థములను బోధించు నట్టి ప్రత్యయము బహువచనము. ఉ. రాములు. మొద. ఈనూత్నాంబున లుప్తంబని యున్నది. లుప్తకంబనుట యుక్తంబు.

13 సూ.—తక్కినవి యుభయంబులు.

మిగిలినప్రత్యయములేకత్వ బహుత్వములకు బోధకములనియర్థము వనమును - వనములను - ననముచేతను - వనములచేతను - వనముతోడను - వనములతోడను.

వ్యా.—‘మిగిలినవర్ణకంబు లేకవచనంబును, బహువచనంబును, బోధించునవి. అనఁగా డు, ము, వు, న’ అను వర్ణకంబులుచక్క మిగిలినద్వితీయాదిభక్తియొక్క వర్ణకంబైన ‘ను’ మొదలయినవి యేకవచనంబునందును, బహువచనంబునందును, గలుగునని భావము. ఉదా. వనమును. బహు. వనములను. ఇచ్చట ‘ను’ అను ద్వితీయాదిభక్తి వర్ణకంబేకవచన బహువచనంబులయందు వచ్చినది. ఇట్లే వనముచేతను, వనములచేతను, మొదలైనవి.

14 సూ.—ఓయామంత్రణంబుచందగు.

ఓయనుశబ్దము సంబోధనంబునందగుననియర్థము - ఇదిసంబోధ్యవాచకంబునకు ముందేప్రయోగింపబడును - ఓశబ్దంబుతోఁగి యుసంబోధ్యవాచకంబు ప్రయోగింపవచ్చును - ఓరాముడ - ఓరాములార - రాముడ - రాములార.

వ్యా.—‘ఓ’ అనునది పిలుచుట (ఆహంత్రాంబున) యందుఁ గలుగును. అనఁగా ‘ఓ’ యనుశబ్దంబు సంబుద్ధిపదంబునకు ముందొగింపఁబడును. ఆయుపయోగించుట లోఁ బిలువఁ దగినపదార్థములఁ జెప్పునట్టిపదంబునకు (సంబోధ్యవాచకంబునకు) ముందుపయోగింపఁబడును. (మూ వ్యా.) ఓశబ్దమునిడిచిపెట్టియు (తోఁగియు) సంబోధ్యవాచక ముపయోగింపవచ్చును. ఉ ఓరాముడ ఇచ్చట రాముడను సంబోధ్యుడు

గనుక ఓశబ్దము గామశబ్దమునకుమందు ప్రయోగింపబడ్డది. రాముడే. ఇచ్చట ఓ' శబ్దములేకుండ బ్రయోగింపబడ్డది. ఇట్లే బహువచనమందు ఉ. ఓరాములారా, రాములార.

15 సూ— ఓశబ్దంబునకుంబురుషసీచ స్త్రీపురుషామంత్రణంబులందు యి సి రి వర్ణంబులు విభాషనంతాగమంబులగు.

ఓయిరాముడ - ఓరాముడ - ఓసిదుష్టురాల - ఓదుష్టురాల
ఓరిదుష్టుడ - ఓదుష్టుడ.

వ్యా—1పురుషామంత్రాంబునందును, 2 సీచ స్త్రీ గూమంత్రాంబునందును, 3 సీచపురుషామంత్రాంబు నందును, గ్రామముగ 1 యి, 2 సి, 3 రి' అనువర్ణంబులు ఓశబ్దంబునకు విభాషనంతాగమంబులగును. ఉ. ఓయి రాముడ ఓరాముడ— ఓసి దుష్టురాల-ఓదుష్టురాల. ఓరిదుష్టుడ ఓదుష్టుడ. విభాషయనుటచే యి, సి, రి వర్ణంబులేకయుండు లమోకారంబుతోఁ బైయుదాహరణంబులు పక్షంబునఁజూపఁబడినవి.

16 ఓరియోసిమైత్రియందుంగలవు.

ఓరిచిన్నికృష్ణ - ఓసిముద్దుబాల ఓయిమొదలయినవానికిస్వ తంత్రప్రయోగముంగలదు । సంగతియెయోయి । ఓసిపోవే । ఓరోరి యింకెందుఁబోవచ్చు వీనికిదీర్ఘంబుంగలదు । ఓయివిప్రకులావతంస । ఓరిదుష్టునిశాటులార ॥ ఓసీసనుఁడైనకరాకు.

వ్యా.—ఓరి, ఓసి' అనునవి స్నేహమందుపయోగించుటకలదు. అనగా సీచత్వమందే కాక స్నేహమందును, బురుషులకు ఓరి' అనునదియు, స్త్రీలకు ఓసి' అనునదియు నుపయోగింపవచ్చునని భావము. పురుషునకు- ఓరిచిన్నికృష్ణ. స్త్రీకి- ఓసిముద్దురాల. ఓయిమొదలైన వానికి సంబుద్ధి పదములేకుండ బ్రయోగంబుగలదు.

ఉ. సంగతియే యోయి (ఓయీ! సంగతియే! - సంగతమా?) మొ. ఓయీ! ఇత్యాదుల
యికారంబునకు దీర్ఘంబును గలను. ఉ. ఓయీవిప్రకృతావతంస. ఇట్లే మిగిలినవి.
స్త్రీలింగములైన సంబోధ్యవాచకము, తుదను, 'లో' అను నన్యాయంబు గానంబడి
యెడి. (తత్సమంబైన లోకబ్ధంబు సవార్థకంబు) ఈలోకబ్ధంబు ప్రాప్తాంతంబును న
య్యెడిని- చ. కేమలవగ్ధీలో వినవుగా కలయొక్కటి కంటివేకువకో' ప్రభా-1౨
చ. రమణిలో ధృఢ్యులందు నపరాధము గల్గిననాయకుతో వ్యవ త్తముడలపోసి
యగ్రతరకాసనముం దెసేయరు' భాగ -4 స్కం. సంబోధ్యవాచకంబులైన దేశ్య
స్త్రీవాచక స్త్రీసమశబ్దంబులపైనినేకత్వంబున 'కాన' అను శబ్దంబును, అల, అనునన్య
యంబును, సంబుద్ధివ్యతికంబులుగా నుపయోగింపఁబడును, కాని అల కాన, శబ్దంబు
లు నామవాచకంబు లగునప్పుడు మాత్రము క్రమంబుగాఁ దరంగంబును అడవియును.
నర్థమప్పు. తే. 'గీ. భక్త్యపతి దేవతాచారపరమపుష్కలస్య పేనాళకుంకుమితల్లి కాన
నై-7 ఆ. మాసామికాన, 'సా. 1౨. సీ. తే. దైవచన్నను గురువన్నె సర్వమన్నఁ
బ్రాహ్మణుండు సుమ్ముచూచుచుకాన, కవిజ- 3౨ ఉ. అక్కల కన్యకాత్వమిటు
లాడిపోవ నకారణంబరీ కెక్కడి చూచినచ్చె, నిర్వ- 2౨ అల, అనునది దీర్ఘాం
తంబును నయ్యెడిది. క. వ్రేలెను వెంగుక లిరుగవఁ మూలఁగఁడల యూచు దొప్పు
దొప్పున నోరిం | గల నడిచికొను నెలవుల లాలు దొరఁగంగ నన్నలాయని యొ
లుక, ఉ- హరి-4౨.

17 సూ—తిర్యగ్దేశభిన్నంబులుచువానివిశేషణంబులును మహత్తుల
నంబడు.

తిర్యక్కులనఁగాఁబలుకఁజూపుదులు - జడముగనఁగాఁచేతనములు.

వ్యా. —(స్త్రీలును, తిర్యక్కులును, (పశువులు, పక్షులు) జడములును, (చల
నము లేనివి) గాక తక్కిన పదార్థములును వానివిశేషణంబులును, మహత్తులనంబడు.
అనఁగా—స్త్రీలు, పశువులు, పక్షులు, గమనహీనములైనపర్వతములు మొదలైనవి
యమహాపులనియు, మిగులవాచకంబులును, వానివిశేషణంబులును, మహాపులనియు,
భవము. స్త్రీలింగు బ్రత్యేకముగా మహతి యనియుం గలను.

18 క్లిబంబులుమిత్రాదులు మహద్వాచకంబులువిభాషంబులంగతు
ల్యంబులగు.

మిత్రశరణప్రధానపాత్రాదులుమిత్రాదులు

శాస్త్ర.—నపుంసకలింగంబులన మిత్ర, మొదలైనమహద్వాచకశబ్దంబులువిభా
షగాఁ బుంలింగంబులతో పమానులులన అకఁగా (మిత్ర), మొదలైనశబ్దంబులు సుహృ
దాదిచాచకంబులు సంస్కృతంబునకు నపుంసకలింగంబులు. వీనిని దమఁగులోనికి
నుపయోగించునపుడు మువ్వకముచేర్చి పులింగంబుగాను, మువ్వకంబుచేర్చినపుంసకలిం
గతుల్యంబుగాను, నుపయోగింపవచ్చును. ఉ మిత్రుఁడు,మిత్రము. సూత్రములోనపుంస
కలింగమని చెప్పుటచేత (మిత్ర), శబ్దముమాక్కుపరమైనపుడు మిత్రమనియు, మహత్త నిచే
ప్పుటచేత, “సింగంబుమిత్రమనఁజుండుంబు,” అనునప్పుడు మిత్రుఁడనియు, నుపయోగింపఁ
గూడవనితొనికోవలెను. (మిత్ర), శరణ, ప్రధాన పాత్ర, అను నీశబ్దంబులనుమిత్రాదులని
పేరు. ఈటియు మిత్రాదిశబ్దాలులను రూపవ్యయంబునుప్పదితోమ్మిదవసూత్రముక్రింద
నుదాహరింపఁబడ్డది. శరణశబ్దంబునకు శరణు, అనియు రూపాంతరంబుగలదు. గృహవా
చకశరణశబ్దంబు సర్వదాముచ్యకాంతంబై యుండును. తే గీ ఇంకనైన నన్ను నేల
నూలింపవు నాకుశరణమనునాశయము, భార - ఆర - 23. తత్కంఠగలమిత్రాది
శబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు సులభంబులచేఁ బ్రయోగింపఁ బవరయ్యె.

19 స్థా — జీత్తుబిందుపూర్వంబగు.

జకారమిత్తుగాఁగలదానికిముందుబిందువు నచ్చుననియర్థము. కా
ర్కార్యము ప్రత్యయాదులందు నిబద్ధమయి ప్రయోగించునపుడు మానం
బుడు వర్ణమిత్తునాఁబడు - ఉదాహరణముమీఁద న్నష్టంబగు.

వాస్తవము, జకారము, ఇత్తుగాఁగలదానికి ముందుబిందువు గలగనఁ బ్రతినఁగాఁ
గార్కమునిమిత్తము ప్రత్యయములు మొదలైనవానియందుఁ గూర్చబడ్డట్ల లక్ష్యమునం

దు విశిష్టబింబమునకుండును. యుక్తః. ఈశబ్దంబులోని అకారమున్నట్లుగలది.

20 సూ—దుష్పర్ణికంబునకుంబ్రకృతియయినదిదుమంతంబనంబడు.
స్వప్తము.

వ్యా—దుక్, అనువర్ణకంబునకుంబ్రకృతియైనది దుమంతంబనంబడు.

21 సూ—పులింగంబయిమహద్వాచకంబయిననామంబు తుదియ
త్వంబునకుత్వంబగు.

నామంబనఁ గాఁబ్రాతిపదికము - డిద్ధ - రామ - భార్గవ - రాజపు
రుష - ఇట్టిప్రీతాతిపదికములు || డిద్ధ - రాము - భార్గవు - రాజపురుషు

వ్యా—పులింగమై (కేబ్దంబు) మహద్ము జేష్వనట్టి నామవాచకముయొక్క
కడపటి అకారంబునకు, అకారంబు వచ్చును. అదా. డిద్ధ, డిద్ధు - రామ, రాము
ఇత్యాదులు.

22 సూ—పులింగమగుమహద్వాచకమునకుడుష్టగు.

ఇచ్చటదుష్టను దానియందుచకారమెత్తుగావున జేత్తుబిందుపూ
ర్వంబగునను సూత్రముచేత దునర్ణమునకు ముందునున్న వచ్చును బి
మ్మటజకారములోపించును ఉ । డిద్ధుడు - డిద్ధుండు - రాముడు -
రాముండు - భార్గవుడు - భార్గవుండు

వ్యా—పులింగందైన మహద్దర్శకేబ్దంబునకు యుక్తః, అను. ఇచ్చట యుక్తః
అనుదానియందలి జకారంబిత్తుగనుక 'జేత్తుబిందుపూర్వంబగు' అను పంచమ్యవసూ
క్తిరబుచే దునర్ణకంబునకు ముందు బిందువువచ్చి ఏమ్యట జకారము లోపించును. అ
దా. డిద్ధుడు, రాముడు, భార్గవుడు, ఇత్యాదులు. ఇచ్చట నిరుపదియొకంబుననూ

భ్రమించున 'శిథి' శబ్దమునకు ఈకారమునచ్చి 'శిథి' అని కాగా నీనూత్రియిన
 వింగువు ముందుగలిగిన దుష్టశబ్దమునచ్చి 'శిథి' అనియైనది. తరువాత హ్రస్వము
 వింగువు నున్న యక్షున్న నిండునున్న యగును' అను నగమిచ్చు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమందలి
 పనునాగిన సూత్రమున 'శిథి' అని యగును. రాముండు మొగ్గలైన విటే
 గ్రహించునది.

23 సూ— మనుంతంబునకుద్వితీయాద్యేకవచనంబు సగంబగునచుడు
 నిగాగమంబు సర్వత్రవిభాషనగు.

రామునిని — రాముని - రామునిచేతను - రాముచేతను - రాము
 నికిని - రామునకును సర్వత్రయనుటనగాగమ బాధనార్థము

వ్యా— మనుంతం బనగా 'మత్' అను ప్రమాదిభక్తి యందుటకు యోగ్య
 మైన 'శిథి' రాము - మ' ఇత్యాదులు. ఇట్టి శబ్దమునకు ద్వితీయాదిభక్తి మొద
 లైననాని యేకవచనంబు పరంబగునపుడు 'ని' అనునది యెల్లెడిలను (అన్నిభక్తుల
 యందును) విభాషగా నగును. ఈ. రామునిని- రాముని. రామునిచేతను- రాము
 చేతను. రామునికిని- రామునకును. మొ. ఇచ్చట నికారము విభాషయనుటచే
 'రామునిచేతను' రాముచేతను' అనియుం జెప్పవచ్చును. 'సర్వత్ర' అని చెప్పటచేత
 నిగునదియొనిమిదవ సూత్రమునకు మహాభక్తిలోనే విధింపబడిన నగాగమంబును సయి
 తము వికల్పంబుగా బాధించునని భావము. ఈ. రామునకును- రామునికిని. 'రాము
 నిని' ఇచ్చటఁ బ్రక్రియ సబోధమునకై వ్రాయబడును. అకారాంతమైన 'రాము'
 శబ్దము ఇరువదియొక్కవ సూత్రమున 'రాము' అగును. ఇది మనుంతంబు గావున
 ద్వితీయైకవచనంబుపుట్టి 'రాము + ను' ఇట్లుండు. ఇరువదిమూడవదగు నీసూత్రమున
 మనర్థకంబునకు ముందునిగాగమంబునచ్చి 'రాము + ని + ను' అగును. ఇటవత్సమాదా
 లైన 'ఇకారంబు విడిచి, అను నిరువది మూడవసూత్రమున నిగాగమంబుయొక్కయి
 కారము తరువారనున్న ద్వితీయాదిభక్తి మనర్థకంబునకు నిత్యంబు వచ్చి 'రామునిని,
 అగును. నిగాగమంబు విభాషగావున 'రాముని + ను' ఇట్లుండును.

దుమంతంబు మీది, అను నిరుపదియేడివమాత్రంబున నువ్వుకంటునను నిత్యంబుగలిగి
రాముని, అను. ఇట్లే నిగాగమ వికల్పంబుచేత దృఢీకూడివిభిక్తులయందుఁ గూడి
రూపద్యయం జేర్చడును.

24 నూ — అనుదంతమగు తెనుఁగుదుమంతమునకునిగాగమముని
త్యముగానగును.

మగనిని - మగనిచేతను - మగనికిని అనుదంతంబను పర్యుదాన
ముచేత - తమ్మునిని - తమ్ముని - తమ్మునిచేతను - తమ్ముచేతను ||
అల్లునిని - అల్లుని - అల్లునిచేతను - అల్లుచేతను || బల్లిదునిని - బల్లి
దుని - బల్లిదునిచేతను - బల్లిదుచేతను - ఇత్యాదులందునిగాగమంబు
పాక్షికంబనియెఱుఁగునది

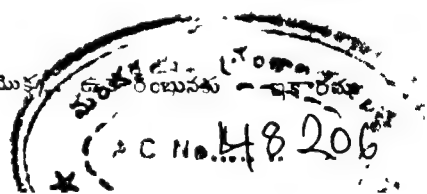
వ్యా.—ప్రాసోక్తార (ప్రాప్య + ఉకార) వంతమందులేని తెనుఁగుదుమం
తంబులకు నిగాగమము నిత్యముగా నగును. ఉ. మగనిని- మగనిచేతను- మొ. మగ,
ఇది యుకారము శుభలేరి దుమంతంబు దీనికి ద్వితీయైకవచనము చేర్చఁగా మగ +
ను, అని యగును. ఈయిరువదివార్లు నూత్రంబుచేత నువ్వుకంటునను మందు నిగాగ
మంబు నిత్యంబుగానయి మగని - ను, ఇకారంబు, అను నిరుపదియేడివమాత్రంబు
చే నువ్వుకంటున కిత్యంబువచ్చి మగనిని, అనును ఇట్టి శబ్దంబులయందు నిగాగ
మంబు నిత్యంబుగాన మగనిచేతను, ఇత్యాది తృతీయూది విభిక్తులు నిగాగమంబుతోఁ
గూడికొన్నవై యొక్కొక రూపంబుతోనే యుండును. నిగాగమంబునిజిది మగచే
తను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడదు. (నూలము) అనుదంతంబను పర్యుదా
నముచేత, “తమ్మునిని, తమ్మునితమ్మునిచేతను, తమ్ముచేతను, అల్లునిచేతను, అల్లుచేతను” ఇ
త్యాదులందు నిగాగమంబు పాక్షికంబని యెఱుఁగునని (వ్యా.) పర్యుదానప్రసజ్యప్రతి
షేధంబులకు లక్షణము—ల్లో ప్రసజ్యప్రతిషేధోయంక్రియ గూనహయత్రనఖో ప
ర్యుదానస్థనిజ్ఞయోయత్రోత్తర పదేననఖో, అర్థము నషేధార్థకమైననకారము క్రి
యతో నన్యాయించినచోఁ బ్రసజ్యప్రతిషేధమనంబును. ఉ. రాముఁడు బ్రాహ్మణుం

డుకాడు. ఇచ్చట, కాడు, అనుక్రియతో నిషేధము సంబంధించినది కావున రాముడు బ్రాహ్మణజాతిలోనివాడు కాడనియు, దక్షిణవర్ణంబులలో నేవర్ణస్థుడోయనియు, భావం బిచ్చును. నిషేధార్థము (క్రియతో నన్వయింపక) సమాసంబులోని యుత్తరపదంబుతో నన్వయించినప్పుడు పర్యవసంబు నాబడును. ఉ. రాముడై బ్రాహ్మణుడు ఇచ్చట, రాముడు అబ్రాహ్మణుండ, నఁగా జాతిమాత్రంబుచే బ్రాహ్మణుండైనను కొన్ని రుణులచే బ్రాహ్మణుడనంబవక భిన్నుడని చెప్పందగినవాడని భావము. నిషేధార్థమైనశబ్దంబు సమాసంబుతో మిళితమైనప్పుడు సాదృశ్యమును, భేదమును, గూడ బోధించును. కావున. రాముడుకొన్ని రుణులచే బ్రాహ్మణభిన్నుడనియు, మఱికొన్ని రుణులచే బ్రాహ్మణసదృశుడనియు, వర్ణమును గాని ప్రసజ్యప్రతిషేధమునందుంబడ రాముడు బ్రాహ్మణవర్ణేతరుడని స్ఫురింపదు. అట్లే, ఆనుసంతంబైన తేనుఁగు దుమంతంబు, అను సూత్రంబులో నిషేధార్థక నకారము, ఉదంతశబ్దంబుతో నన్వయించినది కాన నుదంతంబులుకాని మగ, పాప, ఇత్యాదులు కొన్నిగర్భంబులచే నుదంతశబ్దంబులతో సమానములైనవే యీసూత్రమునందు గ్రహింపఁ బడును. ఇచ్చట వగళక్షణకారణము గావున నట్టిగర్భంబుచేత నుకారంతడుమంతంబుతో సామ్యములేనిదయ్యెను. ఈయకారంతశబ్దంబే మహత్త్వస్వరూపంబు చేత నుకారంతడుమంతంబుతోఁ దుల్యంబైనదై యుండవలెను. అట్టిస్వరూపముగల తెలుగుశబ్దంబులు మగ, మనుమ, పాప, టీ, వ్రే, ఈకాప్రత్యయంతంబులు ఇత్యాదులగును. ఇట్టిశబ్దంబులను నిత్యంబుగా నిగాగమంబును. ఉదంతడుమంతంబులైన లమ్మ, అల్లు, బస్సు, ఇత్యాదిశబ్దంబులను, దుమంతంబునను, అను నిరుపదిమాడవ సూత్రంబుచే నైకర్షికింబుగా నిగాగమంబు వచ్చును.

25 సూ—దుమంతంబుమీఁదినువర్ణకంబునుత్పంబునకిత్వంబగు.

నువర్ణంబుద్వితీయయను సూత్రముచేత - రామును - అనిపాఠింపఁగా నీసూత్రముచేత నువర్ణకోత్వమున కిత్వంబు సిద్ధించె - రాముని - భార్గవుని

వ్యా—దుమంతము తరువాతి నువర్ణకముయొక్క

వచ్చును, అనగా సువర్ణకము ద్వితీయకువచ్చు, నను చెంపవసూర్తయిన దుమయం బర, రాము, అనుదానికి సువర్ణకము రాగా, రామును, అయ్యెను. పిమ్మట నీమాత్ర ముచేర సువర్ణకముయొక్క ఉకారంబునకు, ఇకారమువచ్చి, రాముని, అని యెనది. ఇట్లే బాగ్దనని, ముగ్ధనని.

26 నూ—ఇకారంబుమీఁదికునువు క్రియావిభక్తులయుత్పంబున కి త్వంబుగు. హరిని - హరికిని శ్రీని - శ్రీకిని - వారిని - వారికిని

వ్యా.—ఇకారము రెరువారవము, సు, ను, వు, అనువానియొక్కయుఁ, క్రియ లయందలి విభక్తులయొక్కయు, ఉకారంబునకు, ఇకారమగును. ఉ. హరిని. ఇచ్చట 'హరి, అనుశబ్దము ఇకారమందనుంగలది. దీనితరువారవచ్చిన సు, అనుదాని యు త్వంబున కిత్వంబునచ్చి హరిని, అయ్యెను. సువర్ణకమునకు - హరికి, వువర్ణకమునకు- నువచ్చి. క్రియావిభక్తికి—వచ్చితిరి (వచ్చితి + రు) ఈమాత్రంబులఁ దపరకరం బు (ఇత్) లేకండ్ల ఇకారంబుమీఁది, అనుటంశేని దీర్ఘంబైన ఈకారంబునకుం గూడ గ్రహంబుగఁగి, స్త్రీకిని, స్త్రీని, ఇత్యాదిరూపంబులయందుఁ గుమన్యకంబుల యు త్వంబున కిత్వంబునఁగెను.

27 నూ—ఈధాతుయుష్మదర్థంబుమీఁదివారియుత్పంబున కిత్వంబు రాదు.

ఈరు - ఈవు - ఈను - ఈము - ఈకు-నీకు - మీకు.

వ్యా.—ఈ, అను ధాతువుయొక్కయు, నీ, మీ, అనువానియొక్కయు, రెరువారవచ్చు, ఉకారంబునకు, ఇకారంబురాదు ఉ. ఈరు (ఈయరు, అనియ్యము) ఇచ్చట, ఇచ్చుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకార్థకమైన ఈరు, అనుదానియందలి ఈకార ము రెరువారవచ్చినఉకారము, ఇకారముగామాటి ఈరి, అనికాదు. నీ, మీ, శబ్దం బులు, విభక్తులయొక్క ఉకారమునకు, ఇకారమువచ్చి నీకి, మీకి, ఇత్యాదికముగా

సుఖము ఇట్లే మిగిలినది. కొండలు మహమ్మదీయులు నీకి, మీకి, అనివాడుబలోక ప్రసంగము.

26 సూ—కువర్ణకంబుపరంబగునపుడు మకారంబుకారంబులకునగాగ ముండును.

రామునకును-విష్ణునకును-నవిత్యనకును-విభాత్యనకును.

వ్యా — ముగ్ధకము పరంబగునపుడు, మకారంబునగు గాని యుకారంబునగు గారి, నె, అనునది యంతఃగమంబుగావచ్చును ఈ రామునకును - విభాత్యనకును. ఇచ్చును మొదటిది మకారంబునగును, రెండవది యుకారంబునకును, మునుపగా నుదాహరణంబులు. తలుచులో యుకారంతంబులైన ప్రాతిపదికంబులు, ఏబదిమాడనిసూత్రంబులలోఁ జెప్పబడెను. ఇట్లు శాస్త్రంబునంజేసి మకారంబుకారంతశబ్దంబులకు వక్ష్యవిధికి పరంబగునపుడు నగాగమవిధి నిర్ణయించినను బ్రాహ్మకవిప్రయోగంబులు మాలేము నగాగమశాస్త్రంబుగాఁగొన్ని కావచ్చునున్నవి. దీనికిఁ గారణము సంస్కృతవ్యాకరణంబులలోఁ బ్రసిద్ధమైన ఆగశాస్త్రమనిర్వయం, అను పరిభాషయే తెనుంగవ్యాకరణంబులలోఁ గూడఁ జేయబడిన కొండలు చేప్పయున్నాడు. ప్రతిభాషచేసి, సాగరంబుకామస్య, అను ప్రయోగమునందు, ఇదాగమము రానియందున అక్షరామస్య, అని ప్రయోగింపఁ బట్టవలయు, నాగమశాస్త్రము నిర్ణయించినవో, అగమకామస్య, అని, ఇదాగమంబుతోఁ దప్పకయుండువలెననియు, జెప్పడును. ప్రకృతి భాషయందుంబోలే వికృతయందుం గూడఁ ప్రతిభాషయే శరణంబుగా నెందుకొని వక్ష్యవిధికియందలి నగాగమంబు లేకుండినను దోషంబులేవని చెప్పుదురు. నగాగమంబు లేనివో బువర్ణాంతరామనాచకములమీఁద వక్ష్యవిధికి సంబంధంబులేదోవప్రభాంతి కరంబును శ్రుతికటవను గాన పట్టిస్థలంబులందు నగాగమప్రయోగము తప్పక యుండుట మేలు. నీ నీకూపుకోర్వక నిటలాక్షుండును దనూఢల కంగుచాటున, బాయడెపుడు, కవికర్ణరసాయనము. దనుజునిపుడు, ఇట్టిచోట నగాగమముండినవో మేలుగానుండును. నీ సహజేనకులకావనమతేధిముల గ్రుమునున

నలుపుర, గౌరవేంద్రకొక్కొక్కయేటన నుక్కివంబున నొడ్డియొడి తన్నునునొడ్డి
యొటువడిన. భార - సభా - 2౨. క కమలూనవినునావి కృశుశుశుశులపెట్టె,
దేని, నిర్వ - 7౨. సీ సంగరమునకు నుత్సవముకేగెడు క్రియనాలంబు చుయిడిగూరు,
లార. ఉ - హరి - 6 ఆ. ఉ బాలనఁ గొల్పబెట్టు కృపాసమువెట్టిరి చూసనంబుగాఁ
గోలయునాథునైనయొ కళోపకృతి నిమిషేంద్రుబమ్మకొ, నై - 6౨. ఆ వెలఁది
సోయగంబు వీక్షింప వినుతింప వేయికన్ను లమరవిభునికిచ్చి రెండువేలశివ్యా లండజా
ధీశ్వరు కొసఁగఁ బోలుఁ బంకజోద్ధవుండ, విక్ర - 4౨. ఉ బలవంతపుఁ బాపము
బెమ్మకొంటివే లాననఁ బాటుకొరి, భోజ - 5౨. ఆ అహివరుచి ప్రతాపుఁడు
నామకనాథుఁడు బ్రహ్మసత్తుకొ, రామాయ - ము. క రాముని సుధవరితంబుగ రా
మాయాము న్నివించి ప్రాతేతసుకొ, భాస్కరరామాయ - ము. ఆ ననరుహనాథు
పద్మపుఁడు వజ్రికిశీపుఁడు, మ్రావార్కవరిత్రి. ఉ. చంశుశుశుశు స్యాగరువమ్మిక
జెల్లదటంబు మానినీ, పారి - 1౨. నైనిజూపన సభా ప్యవస్థలలో కౌరవేంద్రు
కొక్కొక్క, అనునొటన కౌరవేంద్రుకొ, అని ప్రస్తావించియే నిశ్చయించి నగాగ
మలేఖండ నిత్యాదినుహాకవి ప్రయోగంబులున్నందున మన్నేనిగక్తియందు నుకారాంత
నామవాచకంబులు నగాగమవిరహితంబులై యుండవచ్చునని తిమ్మకవిగారు తమసర్వ
లక్షణసారసంగ్రహావంబు నుడివిరి కొంపతీవేల కౌరవేంద్రు నొక్కొక్క, అని ద్వి
తీయగా దిద్దిరి. ఐహుపుస్తకంబులయందు కౌరవేంద్రుఁ డొక్కొక్క యొడ్డుననొడ్డి
తన్నునునొడ్డి యుక్కివంబున నప్పుడోటువడిన, అని ప్రసిద్ధావిధక్తిగా నున్నది.
ఇచ్చటఁ గౌరవేంద్రుఁడనఁగా సందర్భవశంబున భర్తరాజు. ప్రకరణము శకునితో
జూసనూకుబ. కాబట్టి దుర్భాసుని సంబంధ మెంత మార్తము నిచ్చటలేదు. పరు
వనువాఁడు పాండవులకుం గూడఁ గూటస్థుఁడేకాన సందర్భవశంబున భర్తరాజును,
గౌరవేంద్రుఁడనవచ్చును. కాన కౌరవేంద్రుఁ డొక్కొక్క, అను ప్రసిద్ధాంతపా.
రమే సర్వవిధంబుల సరసంబుగా నున్నది. చంశుశుశు, అను దానికి చంశుశుశు
అను పాతము గలదు.

29 సూ—ఉకారముకారంబుల కందువర్ణకముఁడరంబగుచవుడునుగా
గమంబగు.

రామునందును - విష్ణునందును - విధాతృనందును!

వ్యా.—ఉకారంబునకును, ఋకారంబునకును, ఆందు' అనుపదమీ విభక్తి ప్రత్యయము పరంబగునపుడు నకారమంతాగమంబుగావచ్చును. ఉ. రామునందును. విధాతృనందును ఇచ్చట, రాము + అందు, అయియుండగా నందువర్ణకంబు పరంబగునపుడు, ఉకారముకారంబులగును నవర్ణకంబువచ్చును, అను దానింబట్టి ను, రాగా రామునందును, (రాము + ను + అందును) అని యయ్యెను. ఋకారాంతంబునకును నిక్షేపింపవలెను.

30 సూ—అగమయువువర్ణకంబుల కందుకర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబు విభాషనగు.

వనమునందును - వనమందును - ధేనువునందును - ధేనువందును

వ్యా—అగమయలైన ను, వు, అను వర్ణకంబులకు ఆందు, అనునది పరంబగునపుడు నకారంబంతాగమంతైవిభాషనగును. ఉ. వనమునందును, వనమందును. ధేనువునందును, ధేనువందును, ఇచ్చట నున, అను శబ్దంబునకు ముగాగమమునచ్చి నెనము, అయ్యెను. దీనికి ఆందు, పరంబగునపుడు నకారమంతమందురాగా నెనమునందును, అయ్యెను, ఈమవర్ణము నలునదియవనూత్రిముచేత నాగమముగాని ప్రథమావిభక్తికాదు ప్రథమావిభక్తియైయైనచో పదమీవిభక్తికిని, ఈప్రథమకును నెల్లుసాంగత్యముకూడును? కాన నిక్షేపంబుల ముకారపుకారంబులు విధింపవలసి భ్రమింపవలెను. విభాషయనుటచే నకారమురానియపుడు ఉకారసంధికలిగినవనమందు, అయినది. వునర్ణాంతంబును నిక్షేపింపవలెను.

31 సూ—బహుస్వంబునద్వితీయావిభక్తులకు లుడాగమంబగు.

రాములను - రాములచేతను - విధాతృలను - విధాతృలచేతను

వ్యా—బహువచనమందు ద్వితీయమొపలైన విభక్తులకు మొదట లకారము వచ్చును. ఉ. రాములను రాములచేతను, విధాతృలను, విధాతృలచేతను ఇచ్చట

బహువచనము చెప్పబడినదిగనుక ద్వితీయయైన నుచ్ఛ్వాకమునకు మొదట లకారమువచ్చినది. 'రాములచేతను, ఇత్యాది మిగిలిన విధత్తులయందును నిట్లే గ్రహింపవలెను.

32 సూ.—సంబోధనంబునందేకార్థంబయిన పదంబుతుదియుకారంబునకకారంబగు.

ఓరాముడ - ఓవృక్షము - ఓశంభువ - ఓకొడుక!

వ్యా—సంబోధనంబునందు, ఏకవచనాంతమైన మాటయొక్క కడపటి ఉకారంబునకు అకారంబు. ఉ. ఓరాముడ. ఇచ్చట రాముడ, అనునకారాంతకేబింబేకవచనంబుగనుకను, సంబోధకముగనుకను, కడపటనున్న ఉకారంబునకు అకారమువచ్చి ఓరాముడ, అనియయ్యెను. ఇట్లే ఓవృక్షము, ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను.

33 సూ.—సంబోధనంబునందుబదంబుతుదియుకారేకారంబులకుదీర్ఘంబువిభాషనగు.

ఓరాముడా - ఓరాముడ - ఓచెలియా - ఓచెలియ - ఓహరీ - ఓహరి - ఓతండ్రి - ఓతండ్రి

వ్యా—సంబోధనమందు మాటయొక్క తుదనున్న అకారమునకును, ఇకారంబునకును దీర్ఘంబు విభాషగానగును ఉ. ఓరాముడా—ఓరాముడ ఓహరీ—ఓహరి మొ. ఇచ్చట సంబోధనమందు చివరనున్న అకారమును, ఇకారంబును, విభాషగా దీర్ఘంబులగునుకనుక దీర్ఘంతంబుగా నొకసారియు, హ్రస్వాంతంబుగా నొకసారియుఁ బ్రయోగింపబడెను.

34 సూ.—కృతోత్కంబగుసంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిదుజ్జనకు లోపంబువిభాషనగు.

ఓరామ - ఓకృష్ణ - పూర్వసూత్రముచేత దీర్ఘంబు - ఓరామా

ఓ కృష్ణా ! సంస్కృతనామంబునుటఁజేసి ఓతమ్ముడ - ఓబల్లిదూడ
ఇత్యాదులందులోఁబలు లేదు

వ్యా.—శాస్త్రముచే సాధింపఁబడిన ఉకారముగల సంస్కృతనామంబుల
దుష్కర్తకమునకు లోపమువిభావగాఁ గలుగును. ఉ. ఓరామ. ఇచ్చట రామ శబ్దము
సంస్కృతనామము. దీనికి విరువదియొకటె యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్ప
దును గల్గిరాముఁడు, అయ్యెను. తరువాత ముప్పది నాల్గవసూత్రంబుచే సంబుధి
దుష్కర్తకములోఁపించి, ముప్పదిరెండవసూత్రంబుచే నుకారంబునకు నకారమువచ్చి (ఓ)
రామ, అనియైనది. దీనికి ముప్పదిరెండవసూత్రంబున దీర్ఘంబువచ్చి (ఓ) రామా, అని
యైనది. ఈసూత్రంబులో సంస్కృతనామమని చెప్పుటచేత (ఓ) బల్లిదూడ, అను
నపుడు దుష్కర్తకము లోపాదికార్యంబులుగల్గి (ఓ) బల్ల, ఇత్యాది దుష్టరూపంబులు
కావయ్యె. ఈసూత్రంబులోఁ గృతోత్కంబును విశేషంబు లేకపోయెనేని దోషంబు
గలుగును. నలువది నాల్గవసూత్రంబుచేతను ఇకారాంతాది శబ్దంబులకుఁ బ్రసమైకవచన
మునకు లోపంబు నిత్యంబుగఁ జెప్పబడ్డది. ఈముప్పది నాల్గవసూత్రంబులో సంస్కృత
నామంబు సంబుధిదుజ్జనకు లోపంబు విభావయని సూత్రింపఁబడె. నలువది నాల్గవసూ
త్రము సామాన్యసూత్రమై యీసూత్రంబువిశేషసూత్రింబడి కాన సంబుధికాని ప్రభ
మైకవచనంబునకు లోపంబుచేసి సావకాశమైననలువది నాల్గవ సూత్రంబును సంబుధి
దుజ్జు విషయంబులో నీముప్పది నాల్గవసూత్రంబు బాధించును. అందున హరి, ఇత్యాది
శబ్దంబులు సంబుధ్యైకవచనంబులో విభావగా దుష్కతోఁబల్చి హరిదా, ఇత్యాదిరీతి
గా దుష్టరూపంబు కావలసివచ్చును. ఆదోషము నివారించ నీముప్పది నాల్గవసూత్రము
లోఁకృతోత్కం, బనినవిశేషంబుంపఁబడినది. అందున శాస్త్రంబుచే నుకారాంతం
బులైన రామ, దిగు, ఇత్యాదుల సంబుధిదుజ్జనకేలోపంబు గలుగునుగాని హరి
ఇత్యాదిశబ్దంబులందు నైభాషికసంబుధిదుజ్జులోపము ప్రసక్తింపనేరదు. కృతోత్కం
బని సూత్రించుచు శాస్త్రముచేగల్గిన ఉకారముగలవియే యనుటఁజేసి సహజముగా
నుకారాంతంబులైన శంభు, విష్ణు, భాను, ఇత్యాది సాంస్కృతికంబులమీది సంబుధి
దుజ్జనకు విభావగా లోపంబుగల్గి శంభా విష్ణా, భానా, ఇత్యాద్యనిష్టరూపం
బులు కలుగుచు శంభూ విష్ణూ, భానూ ఇత్యాది ప్లతాంతసంబుధి సాధురూపంబు

అతోఁ బర్యాయంబుగా నుండనేరవు. 'శంభుఁడ' విష్ణుఁడ, బానుఁడ' ఇత్యాదికముగా నే విభావగాఁ బ్రయోగింపవలెను అనిహస్తులుమాడ వసాత్తులుగా విరక్షింపఁబడిన పుడు ఉత్పకుజ్వర్ణకంబులను సంబుద్ధియందుఁ బాక్షికలోపంబు నీ. సహకార మర్పియసహకారుఁ బాన్నాగపున్నాగుఁ దిలక భూభువనశిలకుఁ జంపఁబుధహరి చందనుబుష్పితాశాః సుహృజ్జుఁకోకదమను వసుశకులైఁ దీపకువిధేః భయఁతే తార్తిహ రునలుఁబ్రీతితోడ' భాగ 2 ఆ.

35 నూ—ఉదంతసంస్కృతనామంబుమీఁది సంబుద్ధిదుజ్జనకునూ

కారంబుప్లుతంబాదేశంబువిభావనగు.

ఓవిష్ణూ 3 - ఓశంభూ 3 - పక్షంబునందు - విష్ణుఁడ - శంభుఁడ - ఇత్యాది.

వ్యా—ఉకారమంతమందుఁగల సంస్కృతనామంబుమీఁది సంబుద్ధి దుజ్జనకంబునకు, ఉకారప్లుతంబువిభావగా నాదేశంబునకు ఉ. ఓవిష్ణూ 3. ఓశంభూ 3. ప్రాస్వం దేశమాత్రికాలము దీర్ఘంబు ద్విమాత్రికాలము. ప్లుతంబు త్రిమాత్రికారణకాలము అని ప్రసిద్ధంబు. 'ఓవిష్ణు' అనునపుడు ప్లుతముచ్చి 'ఓవిష్ణూ' అని యయ్యెను. 'విభావ' యనుటచేత ముప్పదిరెండవ మాత్రికంబుచే దుజంతంబునకు నకారమువచ్చి 'విష్ణుఁడ' అని పక్షంబుననకు ఇట్లే 'శంభూ. శంభుఁడ' గ్రహింపవలెను ఈమాత్రంబులో నుదంతసంస్కృతనామంబులు సహజముగానుండిన ఉకారములుకలవియని గ్రహింపవలెను. లక్షణగ్రంథంబులలో ప్రాస్వంబులు లఘువులనియు, దీర్ఘంబులు గురువులనియు, నిర్ణయింపఁబడియె ప్లుతప్రకంసమాత్రము గురులఘువిచారణలో వేయఁబడలేదుగాని యిచ్చుది గురువే యనవలయును. ద్విమాత్రికా మైన దీర్ఘమే గురునైనపుడు త్రిమాత్రికాలికమైనప్లుతము గురుని చెప్పుట వేయవసరంబుండవనియు వియ్యది గురునగుట కైముత్యన్యాయంబుననే ప్రాప్తియననియు, లక్షణగ్రంథమిన్నకుండిరి. కాన 'విష్ణూ 3' శంభూ 3. ఇత్యాది ప్లుతసంబుద్ధంతికంబులు వైయచ్చులతో సంధివేయంబవక పద్యంబులందు గుర్వక్ష్యంబులలో గణింమఁకోవలెను.

36 సూ—సంబోధనంబునందు బహువచనంబునకారగాగమంబగు

ఓరాములార - ఓక్మస్తులార - దీనికింబోషికంబుగదీర్పంబగు
ఓరాములారా - ఓక్మస్తులారా.

వ్యా—సంబోధనంబునందు బహువచనంబునకు ఆరగాగమంబువచ్చును. ఇదికకా
తత్వముగాన సంబోధ్య వాచకములకుదివ్యమునోద్దేశ్యమును. ఇచ్చట రాములు, అను
నది బహువచనము. దీనికిఁజూపునది సంబోధనంబునందు రాగా నుకారసంధి కలిగి
రాములార, రాములారా, కృష్ణులార, కృష్ణులారా, ఉత్పాదులను. సంబోధ్యవాచకం
బులును, వానికిఁజూపును, బహువచనాంతంబులైనను గ్రియమీద వచ్చేడియమ్మనులు
మాత్రమేకవచనాంతంబులను. ఉ. ఆ. చె. మనయశోద చిన్నిమగవానిఁగనెనట
మాచివత్తమమ్మనుచులారా భాగ.. 10 స్కం- పూ.

37 సూ—మధ్యమపురుషయోగంబునందారగాగమంబువిభాషనగు

వినుడుబాలకులు - వినుడుబాలకులార - వచ్చితిరికాంతలు
వచ్చితిరికాంతలారా. అన్నలారమిమ్మునడిగెద నొకమాట - ఇచ్చటమ
ధ్యమపురుషయోగంబు లేమింజేసి యారగాగమంబునిత్యంబు||

వ్యా—ధ్యమపురుషంబుతో సంబంధించినప్పుడు సంబుద్ధ్యంతంబునకు
ఆరగాగమంబు పైబోషికంబుగా నగును. ఉ. వినుడు బాలకులు- వినుడుబాలకు
లార. ఇచ్చట వినుడు అను క్రియకుబాలకులేకర్తలుగావున బహువచనాంతంబైన
బాలకకర్తంబుపై ఆరగాగమంబు విభాషగానయి బాలకులారా, బాలకులు అని
రూపవ్యయమైనది. అన్నలార మిమ్మునడిగెద నొకమాట అనువాక్యంబులోఁ గ్రియ
యైన ఆకిగెదక అను దానికి జేను, అనునది కర్త సంబంధింపును గాని అన్న
లార, అను బహువచనాంతంబుచే సంబోధ్యులైనయన్నలు కర్తలుకారు కావున
అన్నలుమిమ్మునడిగెద నొకమాట, అని చెప్పఁగూడదు. ఇట్టిచోట్లను, ఆరగాగమంబు
నిత్యంబుగా నుండివలెను. క. బప్పులు గలిగిన మెప్పుడు | తప్పులుగలిగిన నెటింగి

తగఁ దిద్దుడుత | ప్సాప్సనకుఁ జొప్పితప్పనిఁ చెప్పకుఁడీక వ్రుబుపా స్తిచేపెదమిమ్ముకొ
 ఆంధ్రభాషాభూషణము. చ. అనఘ మదీయవర్తనమునంకో దోషము గన్నవారో
 నా! యనుజుఁడు లక్ష్మీబంధు తనకర్తముగానిగతిం జరించెనో! | జనకతనూజనాను
 బరిచర్యలునేయుతజీకొ పపస్వినీ | జనపరిచర్య లేమకొనో! సంధ్రమకారణమేమి
 సంయములో, రామాయణము. గీ. దిక్పశ్చిదర్శనముగఁ జెలిపుదునిందుల | త్నామకాన
 బూర్వకపుల లక్ష్మి | ములమూఁతిలక్ష్మములఁ గాంచి తస్కలఁ త్నామెఱింగికొనుడు
 చతురమతులు, బాలవ్యాకరణము.

38 నూ—అదంతంబయిదీర్ఘపూర్వలోపధంబయినమహత్తుమీఁది
 విభక్తిలకారంబునకు రేఫంబగు.

బాలురు - బాలురను - బాలురచేతను - నృపాలురు - నృపాలుర
 ను - నృపాలురచేతను || దయాళుశబ్దంబున, కిట్లు రేఫంబుగానంబడి యె
 డి! దయాళురు - దయాళురను - దయాళురచేతను।

వ్యా—ప్రాప్యకార (హ్రస్వ + అకార) మంతమందుఁగలదై దీర్ఘముమందు
 గల లకారము, ఉపసగఁగలదైనమహద్వాచకముమీఁది విభక్తిలకారమునకు రేఫము
 వచ్చును. ఉ. బాలురు. మీ. ఇచ్చట బాల, శబ్దంబు. పుంలింగము, అకారాంతశబ్దము
 ఈశబ్దంబునకునుపస లకారము. (శబ్దంబులయినవర్గంబునకు ముందువర్ణము. ఈబాల
 శబ్దమందుఁ దుదివర్ణము అకారము. దానికి ముందువర్ణము లకారము. అయ్యది ఉ
 పసయనంబును.) ఈలకారంబునకుఁ బూర్వాక్షరము బకారముమీఁది దీర్ఘాకారము.
 (బాలురు) బాల + ల, అని యుండఁగా బాలశబ్దము ప్రాప్యకారాంతంబును, దీర్ఘ
 పూర్వ లకార ముపసగఁగలదియును, మహద్వాచకంబును, గాననిచ్చటినీర్ణకై
 రంబునకు రేఫంబుగోగి 'బాల + రు' అయ్యెను. ఇరువదియొకండువసూత్రింబునఁ బ్ర
 కృతికి నుక్తింబుగోగి 'బాలురు' అయ్యెను. ఇట్లే 'నృపాల, నుపాల' ఇత్యాదిశబ్దంబు
 లును ప్రాప్యకారాంతమై నూత్రోక్తమైన లక్షణంబులు గలవిగావున బహువచనలకా
 రమందు రేఫాదేశంబునుబొంది నృపాలురు, నృపాలురచేతకొ - నుపాలురు, నుపాలుర

యొక్క, ఇత్యాదికముగానుండును. ప్రకృతము తత్వమహాచ్యుతము కావునను, సంస్కృతనామపదములతో మిత్రమైయున్నవి నాలుగు ముప్పదియైదు సూక్తములకు నీసూక్తము సన్నిహితమైనదికావునను, అదిలో సంస్కృతనామముల వేరువడింపన క్కొనలేదు. తెలుగుశబ్దములగుటచే, 'గోల, జేల, హాల' ఇత్యాదిశబ్దములకును, అదంతములచే 'కరుణాకాలి, దృఢతాటి' అనువానికిని మహచ్చబ్దములగుట చేసి, 'పుష్పమాల, ముద్రనవానికిని నీరేఖవిధి' నెల్లనేరదు. దానిగుణశబ్దమును గుఱించి యొక విశేషముగలను, 'దయానాతి (గృహ్లాతి) అనునర్థమునందు సంస్కృతవ్యాకరణముచే, కప్రత్యయముగలిగి, 'దయాల, అనెడి యకారాంతరూపము 'బాలశబ్దమువలె నుండును. అట్టిశబ్దముయొక్క బహువచనలకారమునకు రేఖయు నిర్బాణయు గానచ్చును. ఇట్లే 'కరుణాల. అనుశబ్దముగూడ నకారాంతముండును. దానిబహువచనలకారము సముతము రేఖాదేశమును జూపి 'కరుణాలురు, ఇత్యాదికముగా నుండును. 'సంస్కృతములో, 'దయ, భాతువునను, అలుచు, ప్రత్యయమున్నదికాని కరుణాశబ్దముకంటె నట్టి ప్రత్యయం బుప్పటిల్లనేరదు. కరుణాలశబ్దము చిన్నయసూర్యము లకారాంతవ్యవధి చేరి బ్రహ్మగిరినదియగు (నీతిచంద్రికలో) అట్లే అకారాంతమైన దయాలశబ్దమైనపుడు రేఖాదేశమునకు బాధలేకున్నను, అలుచు, ప్రత్యయమునందై ఉకారాంతదయాలశబ్దమునకు బ్రకృతసూత్రము సంబంధింపనేరదు కావున, 'దయాలురు, ఇత్యాదిలకార సహిత దుష్టరూపములు కాకుండ నీసూక్తమునొద్ద రేఖాదేశము దానివిశేషించి చెప్పవలసివచ్చెను. రేఖాదేశమునకు లక్ష్యములు—తే|| గీ|| దేవతాభర్తశంభుప్రతిష్ఠఁ జేసి | సురగణములలోకపాలరను జూచి, భీమఖండము - చు || జలస్తోమమునల్వం కలం | దెలరన్నాభీవయంబులోగొనియె వానింజాలగాంధర్వశి బరుసంక్షోభము నొందువారి నెబ్బక లోగొందువర్తింపరే, పారి - 4౩. క|| ఇరునదియేవునుపాంచా లగు నూర్వురుకేకయులును లూనాంగవులై | ధరదొరగిరి పెజమొత్తము కరినికర ముతోంపిబడినగతినుండెనపా., భార - ద్రోణ- 3 ఆ.

30 సూ—అమహాన్నపునకముల కదంతములకు ముగ్ధన కంటగు.

వృక్షము - ఋక్షము - దైవము - కళత్రము - అపత్యము||

క్లీబంబులుమిత్రాదులను సూక్రంబునఁ బాక్షికముగం బులింగవ్వంబులి
జేసింతుటంజేసి మిత్రాదులశబ్దంబులకు వైవిధ్యంబొలుంగునది — ఉ.మి
త్రుఁడు - మిత్రము - శరణుఁడు శరణము.

వ్యా—హాస్యాకారము (హాస్య + ఆకారము) తమమంగలయమహత్తులైన
నపుంసకలింగశబ్దంబులకు మువ్వకంబువచ్చును. అనఁగా మహావ్యాకరణములు కానివై
నపుంసకలింగమై హాస్యాకారమందుండు గలవానికి మువ్వకమువచ్చును. ఉ. వృక్ష
ము. ఋక్షము, ధైవము అపత్యము, కళరేయి. మొ కళరేయిశబ్దంబు స్త్రీవాచకము
గనుక నమహత్తులలోఁ జేరినది. ఈ శబ్దంబు నపుంసకలింగము గనుక గడపంబు నున్న
ఆకారమునొద్ద మువ్వకమువచ్చి కళరేయి, అని యైనది ఇట్లే మిగిలినవి. క్లీబంబులు
మిత్రాదులు, అను పదునెనిమిదవసూక్రంబుచే విభాషగాఁ బులింగత్వంబు వాలో
పింతుటకేత మిత్రాదిశబ్దంబులకు రామాదిశబ్దంబులకుఁబోలెఁ బక్షంగాన నుత్కృస్తునర్థ
కాదులచేఁ రెండురూపంబులు. ఉ. మిత్రుఁడు - మిత్రము. శరణుఁడు, శరణము మొ
ఁదొంగూర్చి పదునెనిమిదవసూక్రంబున వ్రాయఁబడ్డది.

40 సూ—వానికి మువ్వకకేతరంబున విభక్తి రంబగునపుడు
ముగాగమం బగు.

వృక్షములు - వృక్షమును - ఋక్షములు - ఋక్షమును

వ్యా—వానికి (పైమాత్ర)మునందలి వృక్షాదిశబ్దంబులకు మువ్వకముకంటె
నన్యమైనవిభక్తి పరంబునపుడు మువ్వకము వచ్చును. అనఁగా వై, వృక్షము, మొద
లైన శబ్దంబులకుఁ బ్రమాణబహువచనము మొదలు మిగిలిన విభక్తులు పరమైనపుడును
ముగాగమము వచ్చును. ఉ. వృక్షము. ఇచ్చుది ప్రమాణవిభక్త్యైవవచనము. దీని
బహువచనము. వృక్షములు. ఇచ్చుట లువర్ణకము పరంబునపుడు ముందున్నముకా
రము ముగాగమముగాని వర్ణకంబుగాదని యెఱుంగునది. (ద్వితీయంబు.) వృక్షమును-
వృక్షములను. ఇట్లే మిగిలినవి.

41 సూ—మువర్ణకంబునకు విధించు కార్యము ముగాగమంబు నకునగు.

మువర్ణకంబునకు విధించులోపాదేశాది కార్యములు ముగాగమ మునకు సహితము వచ్చునని యర్థము॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమమునకునువచ్చును. అనగా మువర్ణకమునకు వచ్చులోపము, ఆదేశము, మొదలగు కార్యములు బహువచనమునకు మొదలైన మువర్ణమునకును గలుగుననియర్థము.

42 సూ—మువర్ణకంబునకు మాముడియేనిం బూర్ణబిందుపూ ర్వకబువర్ణంబేని విభాషనగు.

వృక్షమ్ము - వృక్షంబు॥ ఋక్షమ్ము - ఋక్షంబు పూర్వసూత్ర ముచేత ముగాగమమున కీకార్యంబగు - వృక్షమ్ములు - వృక్షంబులు ఋక్షమ్ములు - ఋక్షంబులు॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు ద్విత్వమకారముగాని పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణకంబు వగాని విభాషగానగును. ద్విత్వమునకు - వృక్షమ్ము. పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబున వృక్షంబు ఇట్లే ఋక్షమ్ము మొదలైనవి. మువర్ణకంబునకు వచ్చుకార్యము బహువచనము మొదలైనవానియందువచ్చు ముగాగమంబునకును గలుగును, అను నలువదియొక్కవ సూత్రముంబట్టి ద్విత్వమురాగా వృక్షములును, పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబురాగా వృక్షంబులును, అయ్యెను. ఇట్లేమిగిలినవి.

43 సూ—లులనలుషరంబులగునపుడొకానొకచో ముగాగమంబున కులోపంబునుదత్పూర్వస్వరంబునకు ధీర్ఘంబునువిభాషనగు.

వ్రహ్మలు - వ్రహ్మలరు - వ్రహ్మః । ఎగహ్మలు - ఎగహ్మలరు

పగడాన || ఒకానొకచోటననుటచే నీకార్యంబునకుం బ్రయోగవైర
శ్యంబు సూచింపబడియె|

వ్యా.—లు, ల, న, లుపరంబుననుట, ఒకానొకచోట ముగాగమంబునకు
లోపంబును, దానిమందున్న యచ్చుననుదీర్చుచువిభాషగా నగును. ఉ. వజ్రములు
వజ్రాలు, వజ్రాలను, వజ్రాలను, పగడాలు, పగడాలను. ఇచ్చుట బహువచనమునకు
మందాగమముగావచ్చిన మువ్వలంబునకు లోపంబువచ్చి 'వజ్రాలు' అయినది. పిమ్మట
బూర్వాద్యైచ్చిన శేషముమీడి అకారమాకారముకాగా 'వజ్రాలు' (వజ్ర + అ + లు)
అయినది. విభాషయనుటనే వజ్రములనియుంగలదు. ఇట్లే పగడాలు మొదలైనవి.
పైనూత్రింబునందు 'ఒకానొకచోట, అనుటంజేసి యిట్టి ప్రయోగంబులు తఱుచుగా
నుండువు.

44 సూ.—ఇగ్లో రాయుగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబగు.

ఇకారాంతములకు గ్లోరైశబ్దములకు మక్తియుగాగమాంతంబు
లకుం బ్రథమైకవచనంబగు || హరి - గిరి - శ్రీ - ధీ.

వ్యా.—ఇ, గ్లో, రాలయొక్కయు, ఉగాగమాంతంబులయొక్కయు,
బ్రహ్మవిధిక్షేప్తవచనంబునకు లోపంబగును, అనగా ఇకారాంతశబ్దములను
గ్లో, రై, అను శబ్దంబులకును, ఉగాగమాంత శబ్దములకును, (అఱుచుకొనియేమిదను
నూత్రింబుచేత ముగాగమము విధింపబడుచున్నది.) ప్రమాదిభక్త్యైకవచనము
లోపించును. అనగా డున్లకము మొదలైనవి కనబడవు. ఇకారాంతంబునకు- హరి
ఇచ్చట, బంకింగంబునకు బ్రహ్మైకవచనము పుట్టిపోయినది. ఉగాగమాంతశబ్దం
బునకు- రుక్మ. ఇకారమునకు దీర్ఘంబులకును గ్రహణంబు గడిగి, శీ, ధీ, ఇత్యాది
శబ్దంబులమీదనున్న ప్రథమైకవచనంబునకును లోపంబు గడిగెను.

45 సూ.—ఇత్తునకుబహువచనంబు వరంబగునపుడుత్వంబగు.

హరులు - గిరులు కవులు - రవులు - యామినులు - భామి

ములు || తపరకరణంబుచే దీర్ఘంబునకుత్వంబులేదు || శ్రీలు - స్త్రీలు - లకోరిలు|

న్యాయ - హృన్వీకారంబునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వముగను ఉ. హరులు. ఇచ్చట 'హరి, అనుబ్ధులునకు బహువచన ప్రత్యయంబగు 'బువల్లకమురా గా హరి +లు, అయినది అప్పుడు ఇకారముపోయి ఉకారము రాగా హరులు (హర్ + ఉ +లు) అయినది. ఇట్లే గిరులు, కవులు, రవులు, గూమినులు, భామినులు. మొదలైనవి. (ఏశేషము) రశ్మి, రాశి, పరదేశి, వేళి ఇత్యాది శబ్దపూర్వకేకారాంతంబులకు బహువచనంబు చేర్చునపుడు వాని శబ్దంబు స్వల్లంబగు. ఉ. రస్మయి రాసులు, పరదేశులు, వేసులు. గోచి, వాచి ఇత్యాది తత్సమశబ్దంబుల తాలవ్యచ జలకు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యచజలుంబోలె ధైశబ్దంబులయందలి తాల వ్యశబ్దంబునకు బహువచనంబులందు దంత్యంబైన సవర్ణాదేశము కవులప్రయోగంబుల గాన్పించుచున్నది. ధైయాలసూక్రంబునందుఁ దపరకరణంబున హృన్వీకారమే గ్రహింపఁబడినది కాన 'శ్రి, దీ' ఇత్యాదులందుని దీర్ఘ కారంబులకు స్వంబురాదు. ఉ. శ్రీలు, స్త్రీలు, లకోరిలు. 'సప్తదేశ్యపదే' అనువాగనుశాసన సూక్రంబుంబట్టి దేశ్యంబుల దీర్ఘంబు హృన్వంబు కానేరదు కావున వాగనుశాసనమతంబునే యనుసరించి సూరిగారు 'లకోరి' శబ్దంబు దీర్ఘంతముగానే యిచ్చట సుదాహరించిరి కాని నవలా, నేజా, లకోరి, తేజీ ఇట్టి దీర్ఘంత శబ్దంబులకు హృన్వయము గలదు. మఱియు 'నేజా' శబ్దంబునకు 'నేజము' అను రూపంబును గలదు. దీర్ఘమునకు- మ. 'నతనాభిన్న వలానోకానోకనరున్నాచీశిరోరన్నమన్' వసు - 2౩ హృన్వంబునకు- క. అన్ననల ముద్దుమోమును/దిన్ననికెన్నదునునగవుదే కాకుకన్నుల్'విక-5౮౩ నేజాకు-ఉ. కల్వము గ్గనే జానముమిక్కి' భాను ౩౩. నేజకు- నీ. అనుకరణంబైన యలనసంతునిరాక విరవాడి బునేజరిలుగఁ జూచి' చంద్ర - ౩౮. నేజునకు- క. నేజముగొని యిప్పొట్టున! నేజమునిండేర్తుననుమ' శకం-5 - ఆ. లకోరికి- ఉ. హెచ్చిన బొమ్మ విండ్ల గదియించిన చూపులకోరికొలలకొ' చంద్రా - 1౮. లకోరికి- క. ఈకిరింగెంద రిరుల! కోరిసురతాణికాకఁ గూర్చుచుకోరి' చంద్రా, నీ. రాగనొప్పారు ధైతాణంబు

సింగిణి తధుకులకోరీల తరకసంబు, మను - 4౨. క. తెల్లని యొకకత్తని తేజీహయ
మఱ, నైవ - 5౨. ఉ. కోమటులెల్ల వర్ధపులు సుత్తములెల్లను తేజులస్పరిక, చిక్ర-
1౨. ఇవ్వని యిల్లుండఁగా నొందలు తెచ్చుచున్న శబ్ద దీర్ఘంత్యంత్వవిచ్ఛేదా-
అను సవర్ణణాచార్యులనూత్రింబుంబట్టి తిష్ఠించునై పల్లకి, శబ్దంబు, పల్లకి, అని
దీర్ఘంతము కూడనున్నదని చెప్పుదురు. అప్పుడును బహువచనంబున పల్లకిలు,
పల్లకులు, అని రూపద్వయంబు. మఱికొందలు పోల్లి సత్పల్లకికదై, అని సంస్క-
తమునంగూడఁ బల్లకిశబ్దంబు ప్రయోగింపఁబడినదిగనుక సంస్కృతశబ్దంబని యందురు
అప్పుడు తెనుఁగునందు దీర్ఘంతంబుగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడదు చ. పల్లకిలునం
దలములు వారునంబులును దంతులు నాదిగఁ గల్గువాహనం బులు, కళా- 2౨. ఉ
పల్లకులక మహోష్ఠిముల భద్రగజంబులనందలంబులకొల్లనబంధువులనడప, జై-2౩.

46 సూ—వికృతియందికారాంతములయూపోత్తమేత్వంబునకు
బహువచనముబరంబగునపుడుత్వంబగు.

ఇచ్చట వికృతిశబ్దముచే సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహింప వల
యు. కలికి - కలుకులు ములికి ములుకులు చెలిమి - చెలుములు- బ
లిమి - బలుములు || ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి - జిగి నిసి - ఇ
త్యాదులందుత్వంబులేదు-జిగులు-నిసులు||

వ్యా.—‘త్రాదీనాపంత్యము త్తమం తస్య సమీపముపోత్తవం. అనువచనముం
బట్టి:—ఉత్తమమనఁగా - మూడక్షరములు మొదలుకొని కలిగినశబ్దంబులలోఁ గడ
పటియక్షరము. ఉపోత్తమమనఁగా ఉత్తమమునకుఁ బూర్వాక్షరము. తెనుఁగునందు
ప్రాప్త్యేకారమంతమందుఁగల శబ్దంబుల యుపోత్తమముయొక్క ఇకారంబునకు బహు
వచనంబు పరంబగునపు ధుత్వముకలుగును. నూత్రింబునందు వికృతి, అని చెప్పుట
చేత సంస్కృతసమములు కావని గ్రహింపవలెను ఉ. కలికి, ఈశబ్దంబులో మూడ
క్షరములున్నవి కాన మూడవదియైనకినర్థంబుత్తమమును రెండవదియైన నివర్ణంబుపోత్త
మంబునగును. ఈకలికిశబ్దంబునకు బహువచనంబైన లువర్ణకము పరమైనది కావున నలు

వదియొకవన్నెయొక్క, ఇకారంబునకు ఉకారంబునచ్చి కలకులు, అను. (క + ఉ + లు) ప్రకృతనూత్రంబుచేత నుపాత్తమైన వివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వంబునచ్చి కలుకులు, (కల్ + ఉ + క + ఉ + లు) అయినది. తెలుగు శబ్దంబుల కనుటచే నమిలి, మొదలగు సంస్కృతసంబంధుల ఉపాత్తమైన వివర్ణంబునకు ఉత్వంబురానియందున నమితులు, అగును. ముదిరి, చెలిమి, బలిమి, మొదలైనవానికి రూపసిద్ధి కలిగి శబ్దంబునకుఁబోలె గ్రహింపవలెను ఉపాత్తమైన ఇకారమునకుఁజేసి రెండక్షరంబులుగల జేసి, నిసి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల మొదటి ఇకారంబునకు ఉకారముగలుగదు. ఉ. జిగులు, నిసులు,

47 సూ—రలఁబోధనవార్థాదుల యుపాత్తమేత్వంబునకుత్వంబు గలుగదు.

పందిరి - పందిరులు || పిడికిలి - పిడికిళ్లు | రాపిడి - రాపిడులు
తొమ్మిది - తొమ్మిదుల

వ్యా.—ర. ల, డ, అనునవి ఉపసగఁగలిగినవానియొక్కయు, వనసంఖ్యా రకప్రభృతిశబ్దంబులయొక్కయు, ఉపాత్తమైన ఇకారంబునకు ఉకారంబురాదు శేషోపసక్తు—పందిరి, ఇచ్చటలేక నుపసగఁగలది గనుక దీనియపుత్తమైన నకారంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వంబురాక పందిరులు, అని యగును. పిడికిళ్లు, రాపిడులు మొదలైనవిట్లే గ్రహింపవలెను. తొమ్మిది, ఇచ్చటఁ గూడ నుపాత్తమైన నకారవ్యయంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వమురాదు. ఉదా. తొమ్మిదులు. ఈనూత్రంబునందు నవార్థాదిశబ్దంబునకు ఆది, శబ్దంబు ప్రకారార్థంబుగావున ఎనిమిది, పది, చెయిది ఇత్యాదిశబ్దంబుల ఉపాత్తమేత్వంబునకు ఉత్వంబురాదు.

48 సూ—ఉకారాంతగోశబ్దంబుల కంతటవువర్ణకంబగు.

తరువు-ధేనువు-మధువు - గోవు|| అంతటననుట స్త్రీలింగప్రథమైకవచనలోపబాధనార్థము||

వ్యా.—ఉకారాంతంబులను, గోశబ్దంబునను, అన్నిఁగింగంబులందును, 'వు' వర్ణకంబువచ్చును. ఉ. 'తరువు, ధేనువు, గోవు'. మొదలైనవి. తరు, అనుశబ్దంబుకారాంతంబు. దీనికి వువర్ణకంబురాగా 'తరువు, అ' అని యైనది. 'గో' అనుశబ్దంబునకు వువర్ణకంబురాగా 'గోవు, అ' అని యైనది. అంతెబసనుటచేత (స్త్రీ)గింగంబుల, అను నేర బదియేదవనూత్రంబుచే విధింపఁబడిన ప్రసమైకవచనలోపంబు ఉకారాంత స్త్రీగింగ గోశబ్దంబులపైఁ జెల్లఁని తెలిసికొనునది.

49 నూ—వువర్ణ కేతరవిభక్తిరమఁబడు నుకారాంతంబులకు హుళంబుగాగోశబ్దంబునకునిత్యంబుగావుగాగమంబగు.

తరువులు - తరులు - ధేనువులు - ధేనులు - గోవులు॥

వ్యా.—వువర్ణకంబుకంటె నితరవిభక్తి పరంబునో నుకారాంతపరంబులను బహుళముగాను, గో, శబ్దంబునకు నిత్యంబుగాను, వుగాగమంబగును. ఉ. తరువులు, ధేనువులు, గోవులు. ఇచ్చట తరులు, అనియుండుగా నీమాత్రంబుచేత వువర్ణంబు బహువచనంబునకు ముందుచేరి తరువులు, అయినది. ఈవిధి బహుళంబు గావున బహుళంబున, తరులు, అయినది. గోవులు. ఇచ్చట గోశబ్దంబునకు వుగాగమవిధి నిత్యంబుకాబట్టి రూపాంతరంబులేదు. మఱయు, రాహు, బాహు, కేళు, బిందు, శబ్దంబుల ప్రసమావువర్ణకంబునకు లోపంబు వికల్పంబు కొరకైనందున. ఉ. రాహు,—రాహువు. బాహు—బాహువు' ఇత్యాదులు. ౩॥ పర్వములేకయును రాహు భానుని బట్టె, భార, శల్య. 2౨. నీ విదుష్స్సహస్రముల్ కలిగిల్లెనుట రాహు పంపంబుగా కయు భానుఁడప్పై, భార-సభా 2 ఆ శ్లో॥ అగ్గించి నామెగుర బాహుప్పలించి కడవజాలినమల్లురఁగాన వెందు, భార-విరా- 2౨. మొ. ఇట్టిలోపంబు సంస్కృతశబ్దంబులకేకాక పుట్టు, చుట్టు, తొట్టు, గట్టు, మొదలైన తెలుఁగోశబ్దంబులకు నేకవచనంబందు వువర్ణకలోపంబు వైకల్పికంబు గావగును. ఉ. పుట్టు, పుట్టువు. మొ.

50 నూ—ఉకారాంతంబగు మహత్తునకుప్రవర్ణకముబహుళముగా నగు.

విష్ణువు - విష్ణుడు | శంభువు - శంభుడు || వసువు - వసుడు.

వ్యా.—ఉ కారమంతమందుగల మహద్వాచకములను పునర్లక్ష్యము బహుళముగా నగును. ఉ. విష్ణువు, విష్ణుడు ఈస్మాత్రంబునేత సుకారాంతశబ్దంబుకంటె పునర్లక్ష్యంబు నైకత్వంబుగావున గతించిన యిరువురి సంపదసూక్తింబుచేత దుష్లక్ష్యము పక్షంబున వచ్చి విష్ణుడు, అను రెండవరూపమయ్యె, ఇట్లే శంభువు, శంభుడు, వసువు, వసుడు, ఇత్యాదులు. ఇది సతినడిగింపుభంగ్యులకాని వసుండులు. వేడువచ్చువాఁ | డత్తుత దేవిరాజ్యభరణై కధురంగరుడైన గుశత | క్రతుండు, వసు- ఆ- తే|| గీ|| పలు భ్యవిభావిభావసుడుససుడు' వసు ఆ-చిన్నయసూరిగారుమన్వాదిశబ్దంబులనుదుష్లక్ష్య మంగూర్చి యేమియుఁజెప్పక విడిచిపెట్టిరి. అయినను నియ్యది వివాదాంశంబుగావున దీనింగుఱించి కొంతస్థానీపురాకన్యాయంబుగ వివర్ణించువాఁడ. 'మనుగ్రాంతిశబ్దా నాం నడుత్తేకప్రయుజ్యతే' అని యభ్యంతరాచార్యులును, అహోబలపరిమన్నగు వారలును దుష్లక్ష్యమును నిగాగమమును విషేషించిరి. (వసు, మధు, పలు, వలు, కలు, డను మొదలైనవి మన్వాదులు) కానిమధుమశబ్దంబులనుఁ బ్రయోగంబును కానంబడు చున్నవి. ఇ అలర ప్పాసూరింబును బరిమాననీయుఁడైనివేశముకొ వెలువడె' తే|| గీ|| యాగశాలకువచ్చె మా గూఱుండు, తే|| గీ|| ఆంతః జిహునవృత్తోడ మాయా పలుండు' దశావతారచరిత్ర. శా చండస్ఫూర్తింబుండుగాంచె, భాగవతము. ఆ వె. వేళ్ళనూరంగనియెవిజనకాలాశ్రయా | కృతపలుండు శాంబరీపలుండు, జైజయంతీ విలాసము. ౩|| ఈమహిమయెందులకే! ధూమంపల్లెలోనితండె పూచక్కనివా డోమగుహారమునువిన! చూచునవ్యునిచరిమేనమామనీభుక్తి, జైజయంతీవిలాసము ఆ! వె! గరుప్రప్రభువు నాంగరుడు ప్రభుఁడనంగ | శక్యనవ్యనాంగశయ్యననంగ | వ ర్యుఁడనంగఁజెల్లు; పలుపును క శపును బూపు దులకుఁబాసిపరచుమందు, ఆంధ్ర భాషాభూషణము. అ ర్యణానాంకపలతోనేకీధరించి కేశనకవీల్రుడు దుష్ల కాంతందైన మన్వాదిశబ్దంబులనుఁచని యేసిధాతీకరించుచున్నాడు.

51 సూ—కద్రుననాగమాత.

కద్రువ - కద్రువలు - కద్రువను - కద్రువలను||

వ్యా—కద్రూశబ్దంబునాగమాతయర్థమైనపుడు సంస్కృతభాషయందుకారాంతము, దీనికి నేబదివార్లననూత్రంబున హ్రస్వమువచ్చి నలువదియొనిమిదవనూత్రంబు చేత పునర్లకమువచ్చి 'కద్రువు, అనెడియన్విష్టరూపముచుండగా నీప్రకృతనూత్రంబున కద్రువ, అని నిపతింపబడినది. నాగమాతయర్థముకాని కద్రుశబ్దంబు పున్లీగంబాండుగలదు. అప్పుడు గోరోచనముచటి నర్ణవని యర్థము. అయ్యర్థమందు కద్రువు, అనియేయందును వర్ణవాచకశబ్దంబును దప్పింపదలంచి నూత్రంబులో నాగమాత, అనెడియర్థమునూడ సంఘటింపబడినది. కద్రువ, స్త్రీవాచకంబుగావున దీనిప్రకమైకవచనలోపము, ఏబదియేడవనూత్రంబులోపించును. నిసాతగ నఁగా:—సామాన్యశాస్త్రముచే నొకకీతిగాఁ బ్రయోగము ప్రాప్తింపమండఁగా దానికి వృతిరేకముగా శాస్త్రకారుఁడు ప్రయోగించురూపము. ఉ. కద్రువ, కద్రువలు. కద్రువను, కద్రువలను.

52 సూ—ఋకారాంతంబునకత్వంబును స్త్రీవద్భావంబునగు.

భ్రాత - జామాత - కర్త - భర్త - హర్త - గంత - హంత.

వ్యా—ఋకారమంతమందుఁగలశబ్దంబులకు ఆకారంబును, స్త్రీత్వసర్గంబును, నగును. అనఁగా భ్రాతృమొదలైన ఋకారాంతపదంబులు తెలుగులోనికేవచ్చునపుడు, అత్వమును స్త్రీంగసర్గంబు, గలిగి, భ్రాత, అనియైనది, స్త్రీత్వసర్వాతిదేశకంబునఁ బ్రకమైకవచనలోపంబు కలుగును. ఉ. జామాత, కర్త, భర్త, హర్త, గంత, హంత. మొదలైనవిట్లే గ్రహింపవలెను.

53 సూ—విధాతృధాతృదాతృసవిత్వనేతృశబ్దంబులకుమహత్తులకత్వస్త్రీవద్భావంబులువిభావనగు.

విధాత - విధాతృడు - ధాత - ధాతృడు - దాత - దాతృడు - సవిత - సవితృడు నేత - నేతృడు.

వ్యా—మహత్తులైనవిధాతృ మొదలైనశబ్దంబులకు ఆకారమును స్త్రీవద్భావమును విభావనగును. విధాత, విధాతృడు. ఈనూత్రమందు అత్వస్త్రీవద్భావంబులు మహాచర్యముగా విధింపబడిటండేసి యుదాహరణంబులయందుఁ బ్రవర్తించునపుడు, నివర్తించునపుడును, అవి నాభావముగానుండును (పంచాంగినివిడువకుండుట)

ఇట్టివిధినిసన్నియోగశిష్టమందురు. సన్నియోగశిష్టమనఁగానొక్కనూత్రంబునందువిధిం
పంబసినకార్యద్వయంబులో నొకటివచ్చునప్పుడు రెండవదికూడఁ దప్పకవచ్చుట. వి
ధాత్మకబంబునకుస్త్రీత్వసర్వాతిదేశంబుచేతఁ బ్రభవైకవచనలోపంబును, శబ్దాంత్యస
ర్లంబునకు నత్యంబునగులిగెను. విభావకాఁబట్టి పక్షంబున ఋకారదుష్వర్ణకంబులతో
'విధాత్మఁడు' అనురూపంబును. ఇట్లేధాత, ధాత్మఁడు మొదలైనవి.

54 నూ—నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు.

రమా - రమ - వనితా - వనిత - విద్యా - విద్య - లక్ష్మీ -
లక్ష్మీ - సేనానీ - సేనాని - ఇట్లు కృతహ్రస్వములకు హ్రస్వాంతము
లకుఁబోలఁగార్యంబగు - లక్ష్మలు - సేనానులు - సిరులు.

వ్యా—నామవాచకంబుల కడపటి దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలుగును. ఉ,
రమా. ఇది నామవాచకంబుగనుక దీనితుదనున్న దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలిగి 'రమ'
అనియైనది. ఇట్లే వనిత, విద్య, లక్ష్మీ, సేనాని, మొదలైనవి. సహజముగా దీర్ఘంబులై
యినూత్రింబుచే హ్రస్వంబు విధింపఁబడిన యికారోకారాంతశబ్దంబులకు సహజహ్ర
స్వాంతంబులకుంబోలఁ లైనూత్రివిధులు నెల్లును. లక్ష్మీకబ్దసహాకబ్దంబులు సంస్కృతం
బునందు దీర్ఘాంతంబులైనను సీనూత్రింబుచే హ్రస్వంబుకలిగి పూర్వోక్త విధులచే 'హరి,
ధేను' శబ్దంబులువోరె నీభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. ఇట్లేసకలదీర్ఘ కారోకా
రాంతంబులకుఁ గార్యంబునని యెఱుంగునది. ఉ. లక్ష్మీ. లక్ష్మలు. నధువు, వధు
వులు, ఇత్యాదులు.

(1) సాంస్కృతికంబులైనదీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు తెలుంగుభాషయందు నిత్యం
బుగాఁ గలుగును. సంస్కృతభాషలో సయితము, ఒకానొకప్పుడు సమాసమందు దీ
ర్ఘాంతంబులు హ్రస్వాంతంబులగును. ఉ. అజక్షీరము, రేవతిపుత్రుఁడు. ఈహ్రస్వము
'శ్చౌపోస్సంజ్ఞాన్ధందసోర్బహుశం' (జీబంతజీవంతంబులకును, అబంతంబునకును (ఈకా
'రాంతంబులును ఆకారాంతంబులును అరును.) సంజ్ఞయందును, వేదమందును, బహుశ
ముగా హ్రస్వము) అనుసంస్కృత వ్యాకరణనూత్రంబునఁ గలిగెను. అజాకబ్దరేవతిశబ్దం
బులు వ్యస్తంబులో దీర్ఘాంత స్త్రీగంబులు. క॥ పదిదినములైదుప్రాప్తులు | పదపది

తన్నాభ్యుక్తౌక్తౌపగలౌకేయౌక్తౌ | గదనంబునేమిమిసిరి ! నదిసుతనురుకర్ణశల్య నా
 గపురీకుటా భార. ఆది. 1౨. దీనిలోని 'నదిసుత' శబ్దంబుపైనుత్రంబుచేతనేనాధువగు
 ను. నదీసుతమనియుంఁగూడ సుంపవచ్చును. ఇట్లే 'కాళిదాసు' కాళీదాసు. కాళిపతి
 కాళిపతి, ఇత్యాదిసంజ్ఞావాచకములు సాధువులు ఆధవాస్థానివచ్చునట్లే భాష్యమే- చా
 త్రికం (కార్యవిపరిణామాద్యాస్థిమ - - - - - ననుచకార్యాబుద్ధి) విపరిణామా
 దితి భవితవ్యమ్! సంతివైవిహ్యాత్తరపదికాని ప్రాస్వత్యైరి || ప్రదీప || సంతితి! త్యా
 పారిత్యత్ర బహుశగ్రహణాత్ || ఉద్ధౌత || సంజ్ఞాభంపసారభావాదాహ || బహుతే
 తి || కార్యవిపరిణామశబ్దంబువంటి సంజ్ఞాభావంబుననుప్రాస్వయంబగుచునుకనుకను "క్ల
 ప్రపుష్కత్యాలలాగృహా | కేల్యమర్హిమాన్త ద్వివం | అన్యధాస్థానిబనాంగ
 నారం | సోఽవరోధ ధయవేపభూత్తరకం || రిఖ-19వద్ద-20వద్ద : "ప్రతిపద్యమనో
 హరం వపు | పునరప్నాదితేవ దుష్టిరి | రతియతిపదేషకోకిలాం | మగుంలాప
 నిసర్గపణ్డిరామ్" ముద్రసం - 4వద్ద, 36వో. త్యాపారితి బహుశగ్రహణాత్ ప్రాస్వ
 ఇతివల్లభః! అపిమామం మమత ర్యాశ్చందోభంగంత్య జేన్దిరామ్ || "జ్ఞోః కల్పత్రనిం
 దాగుణాకిలైవ | మభ్యాహతం కీర్తివిపర్యయేణ | అయోసునేనాయ ఇవాభిశ్చప్తం
 వైదేహిబంధోహృదయం వివ్రజే- మల్లనాకృతసంకినీ వ్యాఖ్యా-వైదేహిబం
 ధోః వైదేహీవల్లభస్య "నూ" తా మాస్సన్ధ్యాగంపసారభావం" ఇతిప్రాస్వః | కాళి
 దాసత్ || అని వైదేహిబంధుశబ్దము సంజ్ఞావాచకంబుగాన (శ్రీ) రామకృత్రిం జెప్ప
 నందున) పోహులకంబు. ప్రాస్వయం వికలంపదబియ. వైదేహిబంధుశబ్దమే సంజ్ఞా
 వాచకమైవపుడు "నామక" శబ్దము సంజ్ఞావాచకములు యేమిమిసిరి. (2) | 'గ్రామ
 ణిపుత్రుడు ఇచ్చటి 'గ్రామణీ' శబ్దంబుపై స్తంబులో దీర్ఘంబైనను సమాసమందు వైక
 ష్టికప్రాస్వాంతంబగును. పక్షంబున గ్రామణీపుత్రుడు. ఈవిధి 'ఇకోప్రాస్వాంత్యోగా
 లవస్య' అను నూత్రంబునక గురె. గ్రామశబ్దంబు దీర్ఘాంతమైనను సమాసంబులో వికల్పం
 బుగ ప్రాస్వయంబగును. ఉ. 'భ్రువంసుడు, భ్రూవంసుడు, భ్రువటి, భ్రూవటి' ఈ
 విధి ప్రయోగానుసారిగాని సాంస్కృతికముగాదు (3) సమాసంబులందేగాక వ్యస్తమందు
 సహితము స్త్రీవాచకంబులైన ఈకారాంతశబ్దంబులు వికల్పంబుగా ప్రాస్వాంతంబుల
 గు. ఉ. 'గరణి, గరణి. క్షోణి, క్షోణి. పుండ్రం, పుండ్ర. యవతి, యవతి.
 రాత్రి, రాత్రి. రజని, రజని. ఇత్యాదులు. 'కృణికారాచక్రివం, పవిత్రోక్తివర్ధి

దిశ్యేతే, అనుగంగా లిక్తంబులచే ప్రాప్తదీప్త్యశ్చ శూరంబులుగానుండవను. వైనింజూ
క్షివ సాంస్కృతిక వ్యాకరణములైయునంతటియే యాశ్రింపనుదాహరింపుచు స్యాంతం
బులు సాధువులయ్యె. తే|| గీ|| భరణ్వివరతైవిపిభోపగావిభాస | మార్జితస్రీవినిర్జితశ్చ
రాల యేశ్వరుడు తిమ్మభూవతియీశ్వరుండు' అను అ. ను|| కనకగోళిగంబుకా
ర్ముకామగార గ్రహారమాంకు' వైమ. 'శ్లో|| పుంబ్రభీశ్శక్రమశాప్రయుక్తం, అని
కాళిదాసుసంప్రృతప్రయోగము. ను|| ఆపుమిపురంబనన్యవృత్తయైరణాంకకృతార్థమై
న, నను. ఇత్యాదులు గ్రహింపవలసి.

55 సూ—ఏకాక్షరంబులకు ప్రాప్తంబులేదు.

యో - మా - ధా - శ్రీ - స్త్రీ - హీ - నీ - భీ - భూవు.

వ్యా—ఏకమున్నగులపంబులను ప్రాప్తంబు నాదు. ఉ. యో - మా - బా
ఇవి రోకాచ్చుగలవి కనుక శీతబ్ధంబులగుచు కేరణివాల్లముగ్రాంతియు విషేధింపబడు
చున్నది. క|| సకలబ్ధిశేషానామ కరణిజతైశ్చ | య్యేనీరచ్చింపె ఇత్యాద్యంబ్ర
కవితాపితామహాప్రయోగంబులు గ్రహింపవలెను. ద్రూవు, ఇయ్యదిఉకారాంతశబ్దం
బుగావున నలువదియెనిమిదవసూత్రంబులోఁ బరకకరములేక ఉకారాంతిగోశబ్దంబు
లనిసూత్రించుటచే వువర్ణకంబు గలిగెను.

56 సూ—వృద్ధాదృదుజ్జునకులోపమువిభాషనగు.

వృద్ధ - వృద్ధః - మూఘ - మూఘః - నీచ - నీచః
గృహస్థ - గృహస్థః - చార్వాకు - చార్వాకుః.

వ్యా—వృద్ధ మొదలైనశబ్దంబులయందునున్నవింబునకు లోపంబు విభాషగా
ననును. ఉ. వృద్ధ - వృద్ధః. శ్లోబ్ధంబు పుండరీకహాద్యవకంబుగావున నిరువది
యొకండవసూత్రంబుచేతనుత్పంబుగోరి యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేతను గోరినదుజున
కుఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే జైకర్మలోపంబుగోరివైరూపవ్యయంబయ్యె. ఇట్లే మూ
ర్ఖ - నీచ - గృహస్థ - చార్వాకు, మొదలైనవి. క || కలఁజీవికాబాలుఁడైనఁ గడు

వృద్ధమహిణా భార - ఆర - 3 ఆ' చ || నీవుమా | ర్భవు శకుపాలయింకఁ బలుకఁ
వలసెనా సభిలాసమున్నయీ | యవనిపుల్లెల్ల వాతనిదయఁబ్రవిముక్తులు' భార-సభా-
ఆ. క|| అనిపరికిన పలుకులకుం ఘనకోపము గదిరినీచుగావున, భార - విరా-2ఆ,
తే। గీ। విదురుఁ డిట్టులనియె నిదియొకకార్యంబు గాఁగఁబూనియిందురాఁగఁడగునె
దుప్తబుద్ధి నీచదుర్మోగనుండునా మాటవినునె దురభిమానఘనుఁడు, భార-ఉద్యో-
3ఆ. ఇచ్చట దుప్తబుద్ధి నీచదుర్మోగనుండు. అని యేకపదముగాఁ జెప్పదమన్న అవి
మృప్తవిధేగాంశము, అను కావ్యశ్లోపము సంభవించును. ఇచ్చట దుర్మోగమనియం
దు నీచత్వము విధేయముకావున నీచశబ్దార్థము ప్రధానముగానుండవలయును. సమాస
మునందుఁ జేరినవోఁ దత్పరుష ముత్తరపదార్థము ప్రధానముగాఁ గఁది కావున నీచ
శబ్దార్థము అప్రధానతను బొందును. అవిమృప్తవిధేగాంశంకుణి భూతవిధేయకమ్,
అనఁగా విధేయాంశంబును దెలుపునట్టి విశేషము సమాసముతోఁ జేర్చిచెప్పట అవి
మృప్తవిధేగాంశము, కావున దుప్తబుద్ధి, నీచదుర్మోగనుండు, అని వ్యస్తపదంబులు
గానే యుండవలయును. నీచు, శక్తంబునకు దువర్ణకలోపం బీనూత్రంబుచేతఁ
గలిగినది.

57 సూ—స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకులోపంబగు.

రమ-క్షమ వనిత - ఘనత - విద్య - దేవత - మీననేత్ర

వ్యా—స్త్రీలింగంబులయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. అ
నఁగా స్త్రీవాచకపదములకవపటి ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. ఈ రెము
ఇచ్చటఁ బ్రథమైకవచనముపుట్టి లోపించినది. ఇట్లే క్షమ, వనిత, ఘనత, విద్య
దేవత, మీననేత్ర మొదలైనశబ్దంబులు.

58 సూ—చరిత్రాదులమువర్ణకంబునకులోపంబుబహుళంబుగానగు.

చరిత్ర - చరిత్రము - చరిత - చరితము || అలక - అభిలాష -
అక్షత - ఘోష - తరుగ - భ్రమ - విజృంభణ - వధ - వేగ స్ఫు

రణ - హంస - ఇత్యాదులుచరిత్రాదులు బాహుళికమువలన దర్భాదులకు ములోపంబు నిత్యంబు - దర్భ - పనస - ఇత్యాదులు.

వ్యా—చరిత్ర మొదలైనశబ్దంబులయొక్క మువర్ణకంబునకు లోపంబు బహుళంబుగా గలుగును. అనగా చరిత్ర, మొదలైనవానియొక్క కడపటనున్న మువర్ణకమునకు వికల్పంబుగా లోపంబుగలిగి, చరిత్ర—చరిత్రము' అని యుండును. ఇట్లే అలక - అక్షత - హంస - చరిత - అభిలాష - ఘోష - తరంగ - భ్రమ-విజృంభణ - వధ - వేగ - స్ఫురణ— మొదలైనవానికి రూపద్వయంబు గ్రహింపవలెను. క॥ నెరపెనుపర్వలకువిభునిటలాలములో'కవికర్ణరసాయనము. నీ. నిటలాలకములంటి నివురుజుంఝుమ్మని ముఖసరోజమునకు ముసరుదేండ్లు' భాగ - అష్ట- స్కం. 'అలక' అనుట సులభము. తే. గీ భోజుడప్పుడు వేడ్కనో బుగసలీవి తానములతోడ నార్ద్రాక్షతములతోడ' ఇందుమతీకళ్యాణము. తే. గీ. అహివ భానుడు చనుచేర నస్తశిఖరి సరవిసర్పింనుమంకుమాక్షతములయ్యె కవికర్ణరసాయనము. రెండవరూపము సులభము. క॥ బలశాలియైన హంసయుఁ బిలిచితి బురణించిపారఁబెలుచదనమానకో భార- కర్ణ. ఉ. ఇందునిభాస్వలప్పుడు సమీక్షణచేసిరి రాజహంసముతో' నైషధము చరిత్రాగులలోఁ జేరినతక్కుంగలశబ్దంబులు సులభంబులు కావున లక్ష్యంబులు లుదాహరింపఁబడవయ్యె. ఈసూత్రంబులో మువర్ణంబునకే లోపంబు చెప్పఁబడినది. కాని తక్కినవిభక్తులయొద్దనచ్చుముగాగమంబునకుఁ గూడఁజ్రోపంబునని యెఱుంగవది. ఉ. చరిత్రము, చరిత్రమును. చరిత్రలను- చరిత్రములను మొ. దర్భమొదలైనవానియందుసూత్రము మువర్ణకలోపంబు నిత్యముగాఁ గలుగును. ఉ. 'హం-పనస' ఇత్యాదులు ఇట్లే 'మశే, కుండ' మొదలైనవి. 'మండ, పనస' శబ్దంబులు వైకృతంబులని కొంచెముభిప్రాయము- 'మశే' శబ్దంబునకు 'నీరు' అను సర్థమిచ్చునపుడు 'మశేము' అని చెప్పవచ్చును.

59 సూ—స్వర్ణివాచిదేవసురశబ్దంబు లేకత్వబహుత్వంబులంబ్రయోగింపంబడు.

దేవుడు - సకలసురలు స్వర్ణివాచియనుటచే భూదేవులు భూసురుడను ప్రయోగంబులబాధితంబులయ్యె.

వ్యా—స్వగ్నివామలను జిహ్వ శేషశబ్దమును, సురశబ్దమును గ్రమముగా నేక వచనమందును, బహువచనమందును బ్రయోగింపబడును. ఉ. 'దేవుడు' ఇచ్చట స్వగ్నివాసియర్థము. కాన నేకవచనముగలది. 'నకలసురులు' ఇచ్చట కర్మధారయసహజము. నిత్యబహువచనము. 'ధూదేవులు' 'ధూసురులు' ఇచ్చట శీతబ్దములకు బ్రాహ్మణులర్థము. దేవసురశబ్దాంతబులైన యీ సమాసంబులచే ధూనివాసులు బోధింపబడినందునఁ బైవిధిరక సామాన్యముగా నేకవచనబహువచనంబులు కల్గెను.

౪౦ సూ—సురశబ్దమునిత్యముగాననురశబ్దమువైకల్పికముగాఁజ్ఞేతుల్యంబులగు సంస్కృతసమాసంబునఁగావు.

సురలు - అసుర - అసురుడు నిజంసురులు - రావణాసురుడు ఎల్లసురలు - ఎల్లయసురులు - ఎల్లయసురులు.

వ్యా—'సుర' అనుశబ్దము నిత్యముగాను, 'అసుర' అనుశబ్దము వైకల్పికముగాను, స్త్రీలింగములతో సమాసంబులగును; కాని సంస్కృతసమాసంబునమత్యైరియినఁగావు. ఉ. సురలు. ఇచ్చట 'సుర' శబ్దము నిత్యముగా స్త్రీలింగముతో సమాసంబుగావున మకారమునచ్చి 'సురులు' అనికాశేదు. 'అసుర' శబ్దము వైకల్పికముగా స్త్రీలింగసమంబుగనుకఁ బ్రత్యేకసమాసముగల్గి 'అసుర' అనియును బక్తంబునమత్వే దుష్వర్ణకంబులతో 'అసురుడు, అనియును సూపంబుపైనవి; కాని సంస్కృతసమాసంబున స్త్రీత్వైగర్భాతిదేశంబు లేనియందున మత్వంబు గల్గి, రావణాసురుడు, అని యయ్యెను. సుర, శబ్దమునకుఁ దెలుగుసమాసమును స్త్రీత్వైగర్భంబు నిత్యంబు. ఉ. ఎల్లసురులు. అనురశబ్దమునకు వైకల్పికము. ఉ. ఎల్లయసురులు, ఎల్లయసురులు. మె

61 సూ—దూతాదులకు స్త్రీత్వంబుబహుళంబుగనగు.

దూత - దూతుడు - యోధ - యోధుడు - శుంర - శుంరుడు బహుళగ్రహణముచే నమహత్వంబుగనగు స్త్రీత్వంబునిత్యంబు || సింగంబుదూతయగుజంబుకంబు

వ్యా.—మాతమొదలైనశబ్దంబులకు ప్రాసద్భావము బహుళముగాఁ గలుగును. మాతా ఇచ్చటఁ బ్రాసమైనవలలోపము. మాతాదుఁ, ప్రాసద్భావంబు పాక్షికంబు గావున సుత్వమధ్యస్థకంబులు కలొను ఇట్లేయో, యోధుఁడు. సుం - సుంఁడు. వెం. నీ. నిత్యసత్వచ్చిత నిషదేశ నీవు మాకిమరంగ సాతనయింపుటంబు నేయుము భార - ఆర - 23 క కోపంపం జనమ జననాగుక కుమూ శుని ఒంపుటనరకహాట ధ్రువమనిరార్ద్రతో, భార - శాంతి మఱియు బహుళమని చెప్పుటచేత నమూర్తులు జెప్పనవునుమాప్రిము ప్రాసమిముగానుండుట నిత్యవనిభావము. ఉ. సింగంబు దూతరసం జంబుకంబు ఇచ్చట సింగంబు దూతుఁడున ఒంబుకంబు, అనిమహర్షిగాఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. మహర్షిఁగదేయినపుడు మున్యకంబుతోఁ బ్రయోగింపఁవచ్చును. ఉ. పేంఁడు, పూతుఁడు. ముద్దరా రామన్నకవిజననంకిని యందుమాలయనియేకాని పూతుఁడని లేదు గాని రండును గలవు, అని తిమ్మ కక్షిండుఁడువచించెను.

62 సూ—స్వ్యావాచిభూశబ్దంబునకుభువియగు.

భువి - భువులు - భువిని - భువులను.

వ్యా—ఘావ్యక్తకమైనభూశబ్దంబునకు నామవాచకము భువి, అను. ఉ. భువి- భువిని- భువులను- ము

63 సూ—నౌశబ్దంబునకు నావయగు.

నావ - నావలు - మహానావ - కొందఱునావియనియునాదేశంబగునొండు.

వ్యా—నౌ, అనుశబ్దంబునకు నామవాచకము నావ, అనియగును. ఉ. నావ- నావలు- మహానావ. కొందఱు నౌ, అనుశబ్దంబునకు నావి, అనిపూడ నామవాచకమునందురు.

64 సూ.—రైశ్లోబంబుల కోత్వంబు విభాషనగు.

ఇశ్లో సూత్రముచేతం బృథమైకవచనమునకు లోపంబు రో—రై
గ్లో - శ్లో.

వ్యా—రై, శ్లో, అనుశ్లోబంబులకు ఓకారము విభాషగానగును. అనఁగా:—
రో, అనియు, గ్లో, అనియు, శైష్వనమృనని భావము. ఉ॥ రోగలవాడు—రై
యిచ్చెను. గ్లోలు- శ్లోలు. ఇత్యాదులు రై, శ్లో, ఈశ్లోబంబులకు ఇశ్లో, అనునలువది
సార్థవ నూత్రంబునఁ బృథమైకవచనలోపంబుగలిగెను.

65 సూ.—ఐకారం బీతుల్యంబు.

రైని - రైకి - కైని - కైకి - పైని - పైకి.

వ్యా—ఐకారం బీకారాంతములతో సమానము. అనఁగా నీ కారాంతంబులకు
నిరుపదిగూఱవనూత్రింబుచే కునువుక్రి చూ విభక్తుల ఉత్వంబున కిత్వంబగునని చెప్పం
బడియె. అది ఐకారాంతంబులమీఁద నగును. రై + ను, ఐకారం బీకారతుల్యంబు
గావున మనర్థకముయొక్క ఉకారంబునకు నిరుపదియవనూత్రంబుచే నిత్వంబు కలిగి
రైని, అయ్యెను. ఇశ్లేరైని, రైకి- కైని-కైకి, ఇత్యాదులు. పైనన్, అని పెక్కు,
రుతప్ప గాఁ బ్రయోగింతురు. ఈనూత్రంబుచేత పైనిన్, అనవలయును.

66 సూ.—కంఠరాదులు క్లీబతుల్యంబులుబహుళంబుగానగును.

కంఠరము - కంఠర విధాతృశబ్దమునకుఁ క్లీబతుల్యత్వంబు ని
త్వంబు - విధము కంఠరా నాసికా భిక్షాదంష్ట్రా గ్రీవా పాదుకో
ల్కాప్రభృతులు కంఠరాదులు.

వ్యా—కంఠర మొదలైనశబ్దంబులు నపుంసకలింగసమంబులు బహుళంబుగా
నగును. కంఠర, మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతంబున స్త్రీలింగంబులు. తెలుగున

బహుశంబుగా నపుంసకత్వము అతిదేశింపబడుచున్నది. కావున స్త్రీత్వంబునఁ బ్ర
మేకవచనలోపంబుచే 'కంఠర' అనియు, క్లిబత్వాతిదేశంబుచేత 'కంఠరము' అనియు
రూపద్వయంబేర్పడును. విభాశబ్దంబునకు నపుంసకలింగసమత్వంబు నిత్యంబుగానగును.
అనగా 'విభము' అని నపుంసకలింగముగానే ప్రయోగముగాని 'వి', అని ప్రయోగిం
పఁగూడదు, ఇయ్యది కొన్ని నిఘంటువులయందుఁ బ్రకారార్థమునందుఁ పులింగ
ముగాఁ బ్రయోగింపబడ్డది. విభోవిభానేహస్త్రజ్ఞేప్రకారేవేదేపద' అని పులింగ
మందునజయుచిప్రయోగము. దిరిష్టాశబ్దంబును లింగలింగంబుగాఁ గానంబడుచున్నది.
'కంఠర, నాసిక, భీక్ష, దంష్ట్ర, గ్రీవ, పాశుక, ఉల్క, ఇత్యాదిశబ్దంబులు కంఠరా
దులు.

ఇంకహాలంతప్రకరణము.

67 నూ—హాలంతంబు బ్రధమైకవచనాంతతుల్యం బిందు
నామంబగు.

రుక్ - రాట్ - మరుత్ - వీగుత్ - కర్మ - సర్మ! శ్వశ
బ్దంబు దప్ప నకారాంతంబు లెల్లం బ్రధమైకవచన తుల్యంబులె యగు
నని యెఱుంగునది.

—హాలంతశబ్దంబులొ గూర్చి చెప్పెడివిగము.—

హ్య—సంస్కృతమునందుఁ బ్రహుపిష్ట్యంపెద్దయో గూతబ్దంబు లెఱుం
గుభాషయందు హాలంతంబులను నామవాచకంబు. నామమనఁగా—ధాతువుకాని
దియు, బ్రత్యయముకానిదియు, బ్రత్యయంబు కడపటలేనిదియు, ఎన్నర్థముగల
మాపము ఉ! రుక్' మొదలైనవి హాలంతంబులు. 'శ్వ' అనుశబ్దంతో 'కర్మ'
వర్మ, మొదలైన నకారాంతంబు లెల్లం న సంస్కృతప్ర' మైకవచనంతే యందు నామ
వాచకము లగును.

68 సూ—ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లునకగు.

ఉగాగమాంతంబుల కిగ్లోసూత్రముచే బ్రధమైకవచనలోపంబగు॥ రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - వీరుతు ఉగాగమంబులేమింజేసి యిచటనాంతంబుల కస్త్రీలింగంబులకుం బ్రధమైకవచనలోపంబులేదు॥ కర్మము - వర్మము - చర్మము - సుధన్వడు సుతాముడు.

వ్యా—కుదిహల్లునకు ద్విత్వంబై ఉకారంబంతాగమంబుగావచ్చును. ఉగాగమాంతంబులకు లోపంబులుగలవచ్చును. ఇట్లు, అనువలువది నాల్గవనూత్రింబుచేత బ్రధమైకవచనంబునకు లోపంబుకలుగును. ఉ. రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - మొదలై నవి. స్పష్టము ప్రక్రియాక్రమంబిందుక వ్రాయబడును. రుక్. ఇది సంస్కృతంబులో బ్రధమైకవచనాంతంబు. ఈప్రధమైకవచనమే (రుక్) తెలుంగులో నామంబు. (ప్రాతిపదికము) పివట్ట నీశబ్దంబుయొక్క యంత్యమైనక కారంబునకు ద్విత్వంబును, అంతాగమంబైన ఉకారంబును, ఈప్రకృత నూత్రింబుచే గలిగి రుక్కు అగును. ఇయ్యది ఉకారాంతంబు కావున నలువదియెనిమిదవ నూత్రింబుచే పునర్లకంబు పుట్టి నలువది నాల్గవనూత్రింబుచేత లోపించినది. ఇట్లే, రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు ఇత్యాదులయందు బ్రక్రియగ్రహణంబుంబొందునది. కర్మణా ఈశబ్దంబు సంస్కృతంబులో నకారాంతంబు నకారంబుచే లోపంబుకచ్చి కీప్రధమైకవచనము కర్మ అని యుండును. పై నూత్రింబుచే నీసంస్కృతప్రధమైకవచనరూపంబై యీ తెలుంగుభావయంగు నామంబు. అనుహన్న పుంసకంబు గావున నీయదంతంబునకు మువర్లకంబుకలిగి కర్మము అని యుండును. ఇట్లే, వర్మము, చర్మము మొ. ఇవి సంస్కృతంబులో నకారాంతనాలంతంబులైనను తెలుంగులో అకారాంతంబులైన కర్మ వర్మ - చర్మ ఇత్యాదులే ప్రాతిపదికములై కుదిహల్లు లేమింజేసి ద్విత్వంబును, ఉగాగమంబును, రావయ్యెను గొప్పపండితులు సయియు కర్మ అను ప్రధమైకవచనాంతరూపంబు సంస్కృతభాషలో వాక్కునకు నశ్యప్రయోగంజేసి తెలుంగులో మువర్లకంబు లేకుండ కర్మ, అని సంస్కృతప్రధమైకవచనంబే ప్రయోగింతురు; కాని కర్మము, అని యుపయోగింపవలయును. కర్మము, అనుదానికి కర్మవు, అను

తత్వమపరిచ్ఛేదము.

రూపాంతరంబు గ్రంథంబులఁ గవులువాడుమఁడిరి. ఇట్లే. ధర్మము - ధర్మ
అర్థము - అర్థపు. వర్గము - వర్గపు. (వర్గ, అనియు మఱియొకరూపంబు)
తైనవియు గ్రంథంబులయందుఁ గలవు. ఇందులకుఁ బ్రమాణము. భవేంద్రస్వామి
నాంముళ్ళపుత్తాప్రతిపత్తిచిత్, అని యహోబలపండితీయమునందుదాహరింపఁబడిన
చ అని యరాజకంబయినయప్పుడు భూప్రజలందు సర్వసర్వులు చొలంగు
మునిముఖులు వాయుదుఃఖిలీ వృష్టిలే! దవు మఱియర్థపులో చరులనందురు గావు
గాలయాపనం బవిత్రవాక్యచేయకరయంబున, రాజ్యము నిల్పమిత్తజీవ, భా
అది - 4౪. నకారాంతమైన సుధన్వం, అను శబ్దంబుయొక్క ప్రకృతివచనంబు
సంస్కృతంబులో సుధన్వా, అని దీర్ఘాంతంబుగ నుండును. ఈదీర్ఘాంతంబే తెలుఁ
భాషలో నామంబై నామంబులగుది, అను కేబదివల్లనసూత్రప్రకారంబు ప్ర
స్థంబుకలిగి మహద్వాచకశబ్దంబగుటచే నిరుపదియొకటి యిరువదిరెండవసూత్రంబులచే
నుత్పదుజ్జులు గలిగి సుధన్వండు, అయినది. ఇట్లే సుత్రాముడు, ఇత్యాది మహ
ద్వాచకనకారాంతశబ్దంబు లూహించుకొనవలయును

69 సూ—దీర్ఘంబుమీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబు
గానగు.

వాక్కు - వాకు! స్వరాట్టు - స్వరాటు.

వ్యా—దీర్ఘముతరువాతవచ్చు హల్లునకు ద్విత్వము బహుళముగా నగును.
వాక్, అను నీశబ్దంబున కంతంబైన కకారంబునకు ముందుదీర్ఘంబుండుటచే ద్విత్వంబు
బహుళంబై వాక్కు, అనియు, బాషికంబై వాకు, అనియు నగును ఈ గాగమంబు
మాత్రంబు అనువదియొనిమిదవసూత్రంబుచే నిత్యంబుగానగును. అనువదియొనిమిద
సూత్రంబులో ఈ గాగమద్విత్వంబులు సన్ని యోగశిష్టంబులైనను, ఈప్రకృతసూత్రం
బులో ద్విత్వంబొక్కటియే బాహుళికంబుగ నివర్తింపఁబడినది. కావున ద్విత్వములేని
యప్పుడుమాత్రం, ఈ గాగమంబు నిర్బాణంబుగావచ్చును అందున వాకు-స్వరాటు
ఇత్యాది ద్విత్వరహితరూపంబు లుగాగమంబుతో నుండింపరు.

70 సూ.—మతుబాదికంబు ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యంబు నామంబగు.

శ్రీమంతమ్ - గుణవంతమ్ - విద్వాంసమ్ - అనద్వాహమ్ - శ్వానమ్ - ఉపానహమ్ - అస్పరసమ్ - ఇత్యాదులు.

వ్యా.—ఇది, కలనాడు, అనునర్థమిచ్చు, మౌనలైసప్రత్యయంబు తంబున గలిగిన సంస్కృతవచనము ద్వితీయైకవచనము యీ తెలుంగనందు నావంబగు. (ప్రాతిపదికము) అనగా సంస్కృతంబునందు ద్వితీయైకవచనము మకారాంతంబగును. అదియే యీ భాషయందుఁ బ్రాతిపదికంబగు షీనికీర్తికలదు. ఈముకలను, అను నర్థమందు శ్రీచత్, గుణవత్, అనన శబ్దంబులను మహాత్ముని బోధించునప్పుడు ప్రత్యేకంబులే ద్వితీయవిధక్తిలో శ్రీమంతమ్ గుణవంతమ్, అని సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. మకారాంతంబులైన శ్రీచంతమ్ గుణవంతమ్, విద్వాంసమ్, అనద్వాహమ్ శ్వానమ్, ఉపానహమ్, అస్పరసమ్, ఇత్యాది సంస్కృతద్వితీయగూఠంబులు తెలుంగనందు నావంబులనని యెఱుంగనది.

71 సూ.—దాని యంతిమమకారంబునకు లోపంబగు.

శ్రీమంత - గుణవంత - విద్వాంస - అనద్వాహ - ఇత్యాది వీనికజంతములకుఁబోలె మజాదలు యథాయోగ్యంబుగనగు అతఁడు శ్రీమంతుఁడు - ఇతఁడు గుణవంతుఁడు - వానివంశము శ్రీమంతము - వీనివంశము గుణవంతము విద్వాంసుఁడు - విద్వాంసము అనద్వాహము - శ్వానము - అస్పరస నత్యమాణలక్షణంబుచే స్త్రీత్వంబున మతుబాదులుజ్యంతంబులై యిందుగఁగిహింపఁబడు - శ్రీమతి - గుణవతి విదుషి - శుని మహాతీవాచ్యంబగునపుడు శ్రీమంతురాలు - గుణవంతురాలు - విద్వాంసురాలనియుఁ బ్రయోగింపఁదగు.

న్యాయా—శ్రీమంత, అనుచారి సుదీనుకారణమున లోపము కలుగును. ఉ
శ్రీమంత, గూఢాంత, విద్వాంస, మొదలైనవి. వీనికి, (శ్రీమంత మొదలైనవానికి
అజంతంబులైన రామ, ముదలగు శిష్టంబులనుబట్టి దుష్టాదులు వచ్చును ఉ, అతడు
శ్రీమంతుడు ఇద్దఁ నపుంసకలంఘనయపుడు ముచర్లకమునచ్చి నాని వంశము
శ్రీమంతము, అని యనునది ఇట్లు వేరివంశము గుఱవలయును, మొ. అప్పరస, అను
దారికి అప్పరసను, అనుగూఢాంతంబు గలరని యొకానొకఁడెప్పరి; కాని యది
విచారణీయము (గు-వా) కర్మగూఢాంతంబుచేత = ముందుచెప్పబోవు సూత్రం
బుచేత (శిరసా) స్త్రీలంగమనెను నుతుప్పు, మొదలైనవి జ్యోతంబులే (జీ+
అంత=జ్యోత. అనగా నీకారాంతంబులమాత్రమే) యందు గ్రహింపబడును. మఱు
బాదిప్రక్క గూఢంబులు మహద్వాచకాదులను దెయ్యడేయునపుడు శ్రీమంతమ్,
ఇత్యాది సంస్కృతశబ్దశీ గూఢంబులే యీ తేనులలో నామంబులననియు, బైప్ర
త్య గూఢంబులే సంస్కృతంబున స్త్రీలింగమును గోళి గూఢంబు శ్రీలీ, గూఢాంతీ,
విమలీ, సునీ, ఇత్యాది ప్రకారంబుగా సంస్కృతీ గూఢంబు ములై యుండును
గాన నట్టిదీర్ఘాంతంబులే యీ బాషయందు నామంబులుగా గ్రహింపబడునని భావ
ము. పిమ్మట యేబదిసార్లకమాత్రంబుచే దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబులగలిగి యేబదియేడ
వసూత్రంబుల బ్రహ్మైకవచనలోపంబుగలిగి, శ్రీమంత, శ్రీమమి, ఇత్యాదికముగా
పాస్త్రాంతంబులై యుండును శ్రీమంతంబు, ఇచ్చట శ్రీమంత, శబ్దాదులు
మహాతికి విశేషంబుగానే వివక్షింపబడి నేరిగలది, అన్నియొకముచెప్పనప్పుడు వృత్తి
యందు స్త్రీనామానో కమైన జాతి, శబ్దంబుతో సమాసంబుచేయుచో సంధిపరిచ్ఛే
దములోని ముప్పునియొకడవ సూత్రంబుచే నుత్వరుగాగమంబులగలిగి శ్రీమంతురాలు,
గూఢంతురాలు, విద్వాంసురాలు, ఇత్యాదికముగా నుండును నేరిగలస్త్రీ, గూఢగల
స్త్రీ, ఇత్యాదికంబుగా న్నంబును ఈమఱుప్పత్తి గూఢగూఢంబులు సంస్కృతం
బుతో వానిపుడు వికారమకారంబులు చెప్పిబ్బగా భ్రాంతి బ్రహ్మాగింతురు.
అనగా బుద్ధిమంతుడు, అనునో బుద్ధిమంతుడు, అనియును, గూఢంతుడు, ఇ
త్యాదిస్థలంబుయందు గూఢంతుడు, అనియు నపభ్రంశంబుగా వాడుదురు. ఈ
చెప్పనట్టియంశంబు సంస్కృత వ్యాకరణంబులోనిదియైనను దెలుగుకవులకుఁ దెలి

యుట యననంబు గావున నీక్రింద స్పష్టపఱుపఱచుచున్నది: మకారాకారాంతంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, మకారాకారోపకంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, నచ్చుమఱుపుశ్శ్చయుమకారము సాధారణముగనకారంబునను ఉ. బుద్ధి-మతి-శ్చి, ఇత్యాదులకారాంతంబులు కావుగావున, బుద్ధిమంతుడు, మతిమంతుడు, మంతుడు, ఇత్యాదికముగా మకారముతోనే యుచ్ఛరింపవలయును, ఇన, ఆచార, విద్యా, ఇత్యాదులకారాంతంబులును, దీర్ఘకారాంతంబులును, గావున మత్స్రప్రత్యయము వకారంబును బొందగా గవవంతుడు, ఆచారవంతుడు, విద్యావంతుడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబులతోనుచ్ఛరింపవలయును. రశ్మి, లక్ష్మి, ఇత్యాదిశబ్దంబు లీకారాంతంబులైనను మకారోపకంబులుగావున రశ్మివంతుడు లక్ష్మివంతుడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబుతోనే నేయుండును. ముఖ్య శేజ్య, ఇత్యాదిశబ్దంబులు ఆకారోపకంబులుగావున యశ్వంతుడు, శేజ్వంతుడు ఇత్యాదికముగా వకారహితంబుగానే యుండును. పతుంబున సకారాంతంబులు మతుబద్ధంబునందు యశ్వ. శేజ్య, ఇత్యాదికముగ విని, ప్రత్యేకాంతంబుగా నుండును. తెలుగుకవిత్వంబున బ్రాహ్మికంబుగా నవసరంబుగావున బ్రసక్తానుప్రసంగంబున నిచ్చట నీయంశము వివరింపఁబడ్డది.

72నూ - ముదాదులకు బ్రథమైకవచన లోపంబులేదు

ముదము - ఉపాసహము - స్రజము.

వ్యా - ముత, మొదలైన శబ్దంబులకు బ్రథమైకవచనలోపంబు గలుగదు అనగా మచ్చబ్దంబు మొదలైనవి హలంతస్త్రిలింగంబులుగావున నటువదియెనిమిదవ మాత్రంబుచే ఉగాగవద్విశ్వంబులు గణి నలువదివార్లనసూత్రంబుచే బ్రథమైకవచనలోపంగాగణి ముత్తు, ఇత్యాదికముగా ననిష్టరూపంబు కావలసియుండె. తన్ని వారణాధిముదాదులు డెబ్బదియవసూత్రములోని మతుబాదికగణంబులోఁ బరింపఁబడియె. అందున మురమ్ ఇహ సహమ్, స్రజమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృత ద్వితీయైకవచనాంతంబులే ప్రాతిపదికంబై డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచేత మకారలోపంబుగలుగు స్త్రీలింగత్వహేతుకమైన పృథమైకవచనలోపంబు (మువ్వుకలోపము

ఏబదియేడవసూత్రంబుచే బ్రాహ్మిందుమండంగా బ్రహ్మతనూత్రంబుచే నిషేధింపఁ బడి మువళ్లకంబుతో యుదము, ఉపానహము, స్రజము, ఇత్యాదిరూపంబులు సిద్ధించెను.

73 సూ-ఋత్విగాదులుద్వితీయైకవచనాంత తుల్యంబులువిభాష నగు

ఋత్విజాదు - ఋత్విక్కు - నీవృతము - నీవృత్తు ఋత్విగాదికంబాకృ తిగణంబు.

న్యా—ఋత్విక్కు మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతద్వితీయైకవచనాంతంబు లతో సమానమై విభాషగానగును అనగా ఋత్విక్కుబ్రహ్మయొక్క సంస్కృ తద్వితీయైకవచనము ఋత్విజసే, అనియుండు. ఇదియే తెలుగులోఁ బ్రాతిపదికము కాఁగా డెబ్బదియొక్కనసూత్రంబుచే సంస్కృతకారణం లోపించి ఋత్విజ, అయి నది. పిమ్మట నిరుపదియొకటి యిరువది కెండు సూత్రంబులచే సుత్యమబ్దాంతకంబులు కర గి ఋత్విజాదు, అయినది. విభాషయనుటచే ఋత్విక్కుబ్రహ్మ హలంతంబు గావున నఱువదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబుగఁగి నలువది నాల్గవసూత్రంబుచే నైన ప్రథమైకవచనలోపంబుతో ఋత్విక్కు. అనురూపంబు పక్షంబుననయ్యె. నీ సృచ్ఛబ్రహ్మయొక్క సంస్కృతద్వితీయైకవచనము నీవృతమే, నీవిశుంతియగుకారణంబు డెబ్బదియొకండవ సూత్రంబుచే లోపించియమహద్వాచకంబుగావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబుచే మువళ్లకంబువచ్చి నీవృతము, ఇట్లయ్యె. విభాషయనుటచే నీసృచ్ఛబ్రహ్మ హలంతంబు గావున నఱువదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబులు గలిగి నలువది నాల్గవసూత్రంబుచే నైన ప్రథమైకవచనలోపంబుతో నీవృత్తు, అను రూపంబు పక్షంబుననయ్యె. వశిక్కు - వశిజాదు. పుష్పముక్కు - పుష్పముదుడు. వేదవి త్తు - వేదవిదుడు. సాత్వికకుప్పు - పాత్రికకుభుడు. సుతస్సృక్కు - సుతస్సృకు డు. సుర్యోట్టు - సుర్యోఘుడు, అమృతోట్టు - అమృతోఘుడు. శ్వోక్కు - శ్వోక చము. తట్టిత్తు - తట్టితము. జలముక్కు - జలముచము. మధులిట్టు - మధులిహము. కకుత్స్థ - కకుభము. ప్రావృట్టు - ప్రావృచము. మొదలైనశబ్దంబులు. ఆకారసాదృ

శబ్దమునందేసి ఋత్విగాద్యాకృతిగణములలోనిని యూహించుకొనునది. నజీయు. ఆప
త్తు-ఆపప తృప్తు - తృప్త. సంపత్తు - సంపప సంపత్తు-షుప్త, దృష్క-శృశే దిక్కు-
శశ. దుప్తు - దుప్త. త్విప్తు - త్విప్త, ఈమొదలైనతల్లిదండ్రులు ఋత్విగాదిగణములలో
నిని ఇవి హలంతంబులు. పక్షమున ద్వితీయైకవనాంతతుల్యంబులు హలంతంబులు
ప్రాతిపదికములైనప్పుడు అటువదియెనిమిదవ నూత్రియిచే నుగాగమ ద్విత్యంబులు
గలిగి నలునది నాల్గవనూత్రియిచే బ్ర మైకవచనలోపంబుతో ఆపత్తు, సంపత్తు,
తృప్తు, ఇత్యాదికముగా రూపంబులు. పక్షమున ద్వితీయై ద్వివనాంతతుల్యంబులైన
చో ఆపదమ్, తృప్తమ్, సంపదమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృతద్వితీయైకవచనం
బులే ప్రాతిపదికంబులై శంస్కృతభాషలో స్త్రీలింగంబులైన యీశబ్దంబుల ప్రవమై
కవచనమువర్గంబు ఏదెదియేడవనూత్రియిచే లోపింప ఆపద, తృప్త. సంపద
ఇత్యాదిరూపాంతరంబులనొందె.

74నూ-ఒకానొక వోమహత్వంబునందుమత్తు స్తకారంబునకానా
దేశంబువిభాషనగు.

హనుమానుడు - హనుమంతుడు - భగవానుడు - భగవం
తుడు - ఇత్యాది.

వ్యా—ఒకానొకవోల మహద్వాచకమునందు మహత్ప్రత్యయతకారంబునకు
ఆన, అనునది విభాషగానమ్మను. ఉ. హనుమానుడు. దీనిప్రాతిపదికము వతుబం
తము 'హనుమత్' అనియుండునుగానఁ బ్రత్యయతకారంబునకు 'ఆన' అనునాదేశము
గలిగి ప్రకృతసూత్రింబున 'అనుమ + ఆన' ఇట్లయి ఆపదాదిస్వరసంధి (నూ11
సంధి-ప) వేనయిన హనుమాన, శబ్దంబునకు నిరుపదియొకటి యిరుపదిరెండు సూత్రిం
బులచే నుత్పత్తుస్వర్ణకంబులు వచ్చి హనుమానుడు, అనురూపంబయ్యె. హనుమంతుడు
హనుమచ్ఛబ్దంబు మహత్తును బోధించునపుడు ద్వితీయూపసర్గిలో హనుమంతమ్, అని
సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపఁబడును మకారాంతంబైన హనుమంతమ్, ఇత్యాది
సంస్కృతద్వితీయూపసర్గి తెలుగునందు నామంబులుకాఁగా డెబ్బదియొక్కవ
నూత్రియిచే హనుమంతమ్, అనునానొక యాత్రియనుకొనుముగను లోపంబుగలిగి

హనుమంత, అయినది పిమ్మట నిరుపదియొకటి యిరుపదిరెండు నూత్రంబులచే నుత్ప
దుజ్వలకంబులుగోగి హనుమతుండు, అయినది. ఇట్లే భగవానుడు - భగవంతుడు
మొదలైనవి. మఱియు హనుమంతుడు, అనుదానికి హనుమ, అనియు రూపంబు
గలదు. అ|| వె|| పడగనున్న హనుమధయవిహ్వలంబుగాడు అరదమునకునూతు
డమృతుండు భార - క నారూపం బనుపమ మగునని హనుమ కనిలజుడనియెకా
భార - ఆర - 3 అ.

75 నూ—విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబగు.

స్త్రీలింగత్వాతి దేశంబుచేతనుత్పదుజ్జులులేవని యెఱుంగునది । వి
శ్వకర్మ - కృష్ణచర్మ - అశ్వద్ధామ - యువ - యజ్వ - ఇత్యాదులు.

వా—విశ్వకర్మ మొదలైనశబ్దంబుల స్త్రీలింగతుల్యంబులు. అనగాస్త్రీలింగ
ధర్మం బాకోపించుటచే నుత్పదుజ్జులురాక ప్రాప్తమైనవనలోపంబు గలుగును.
ఉ. విశ్వకర్మ సంస్కృతంబులో 'విశ్వకర్మ' శబ్దంబు నకారంతము మహద్వార
కంబు. దీని ప్రాప్తమైనవనము విశ్వకర్మా, అని దీర్ఘంతంబుగానుండును. ఇదియే
తెలుగులో నలువదియేడవసూత్రంబుచే ప్రాతిపదికంబుగా నెంచబడును తరువార
నేబది నాల్గవసూత్రంబుచేత ప్రాప్తంబుగలిగి ప్రకృతసూత్రంబున స్త్రీత్వాతిదేశంబుచే
నేబదియేడవసూత్రంబుచే (బహుమైనవనలోపంబుగలిగి విశ్వకర్మ, అనురూపం
బేర్పడినది. ఇట్లే కృష్ణచర్మ, అశ్వద్ధామ, (అశ్వ + ధామ.) ఇవి పృథక్పరాదిగాం
బుల్లో నిది గాన సకారమునకుం దికారముగోగి "అశ్వద్ధామ" అయినది. చిన్నయు
నూర్కాది గ్రంథంబులందు అశ్వద్ధామ, అనియుంబహుమాదికము) యువ యజ్వ
మొదలైనవి. మఱియుఁ ద్రిలింగలక్షణశేషమగు 'సీ' విశ్వ కర్మనికూతువిశకూచావస్థ
సముజ్జ్వల శేకాని మూరిభోయి' హరి- ఉ- 4౨. అతుల్యంబులుగాపి 'విశ్వ
కర్మ'ుడు, అనురూపంబు గలదని తత్త్వంకర్త గారు నుకివరి కారి విశ్వకర్మకు
కూతు, అని సమరించినచో గ-ధంగము గలుగక సలక్షణంబుగ నుండునని యెఱుంగు
నది ఉ న్వాక్యే ఇట్లు భాగ ఆవి 4 ఆది ౭ బం పడయుం గానియు గాడు
పడతించిగానింబు విచిత్రవృత్తేతముగ (విచిత్రవృత్త = వ్యాధి క

76 సూ—మహద్వాచకమయిపుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు
స్త్రీత్వంబగు.

బ్రహ్మ - ఈశబ్దముచతుర్ముఖ ఋత్విగ్విపులకువాచకంబు త
త్వప్రసాదేదయోగ వాచకంబగునేని బ్రహ్మమునాఁబడు.

వ్యా—మహత్వంబునఁ బుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దంబునకు స్త్రీత్వంబుగలుగును.
అనగా 'బ్రహ్మ' అనునపుడు 'బ్రహ్మ'దేవుఁడు, యజ్ఞములోని కర్మకారకుఁడు,
'బ్రాహ్మణుఁడు' అనునర్థంబు. 'బ్రహ్మక', శబ్దంబు ఏకారాంతము. ప్రకృతికవచన
ము 'బ్రహ్మ', అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. పిమ్మట నేఁబడివాల్సినసూత్రంబుచేత
ప్రాప్తంబుకలిగి ప్రకృతేనూత్రంబుచే 'బ్రహ్మ', అని ప్రాసాంతంబుగాఁ దెలుంగు
ప్రకారమూహంబు. బ్రహ్మ, శబ్దంబునకు 'పరమాత్మ, వేదము, తపస్సు, ఒకగ్రహ
యోగము' అను నర్థము దెప్పవలయు 'బ్రహ్మము' అని మునర్థకంబుతోఁ జెప్ప
వలెను,

77 సూ—ఆత్మేమనిజంతంబులకునాంతములగుమనుజసంజ్ఞలకు
స్త్రీత్వంబుబహుళంబుగానగు.

ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్మ్యండు - మహిమ - మహిమము - అ
ణిమ - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ - లఘిమము - దే
వశర్మ - దేవశర్మండు.

వ్యా—'ఆత్మక' శబ్దంబునకును, 'ఇమనిచ', ప్రత్యయాంతంబులకును, నకా
రాంతంబులైన మనుజసంజ్ఞావాచకంబులకును, స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగును.
ఉ. ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్మ్యండు. ఇచ్చట స్త్రీలింగత్వంబుచే 'ఆత్మ' అయినది.
'ఆత్మము' ఇదిబ్రహ్మము ననున్న శరీరముస్వభావము, ఇత్యాదికము తెలియజేయునపుడు
మునర్థకాంతంబుగా నిల్చుండును. ఆత్మ్యండు, ఇచ్చట స్త్రీనిదానము వైకల్పికంబు
గావునఁ బక్షంబున నుత్పన్నుజ్వల్లకంబులు గలిగెను. 'మహిమ, గరిమ' మొదలైనవి
ఇమనిచ పరిగ్రహంతంబులు స్త్రీనిదానంబున నేఁబడియేవలసూత్రంబుచే మువ్వు

కంబు లోపించియుఁ బక్షంబున మువ్వకంబుతోనుండియుఁ రూపద్వయంబగును. ఉ. మహిమ - మహిమము - ఇట్లే అణిను - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ - లఘిమము. మొ. 'దేవశక్య' ఇయ్యది నాంతము - సంజ్ఞావాచకము. స్త్రోత్రియముబహుళ మనుబచ్చేత 'దేవశక్య' అనియుఁ, బక్షంబున 'దేవశక్య'కు అనియు రెండురూపంబులు ఇట్లేకృతవర్క - కృతవర్కకు మొ ఉ. ఉజ్జ్వలఘనశక్తి వెవి కృతవర్కృతావలనొంచి ధైర్యనిశ్చలమతిభార. (దోహ - 4౭)

78 సూ - మహత్త్వంబున స్వార్థరంగబగురాజశబ్దము రాజునాఁబడు.

రాజు - ఖగ రాజు అమహత్త్వంబునందు - రాజము - వృక్ష రాజ ము ఉపసర్జనత్వంబునందు - హత రాజుఁడు పరశురాముఁడు.

న్యాయ - మహత్త్వంబునందు 'రాజ' శబ్దార్థము విశేషంబు గావించఁ బ్రధానముగా నెంచఁబడునపుడు రాజు, అనఁబడును ఉ రాజు - ఖగ రాజు - ఇవి మహద్వాచకంబులు, ఖగ రాజు, అనునపుడు పక్షంబు రాజని యర్థము కావున వస్తీతత్వరుచున మాసము ఉత్తరప్రధానస స్వరముతో అనుబంధేసి సమాసంబులో సుత్తరపరమైన రాజశబ్దంబుయొక్క యర్థమే ప్రధానమైనది; కావున ధుజ్వల్లోపంబుతో నుకారాంతమయ్యె. అమహద్విచక్షయందు నకారాంత 'రాజ' శబ్దము అటువదియేడవ సూత్రంబుచే సంస్కృతప్రకమైకవచనాంతతుల్యంబై యనగా 'రాజ' అని దీర్ఘం తంబై యేబదివార్లుఁ నూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి ముప్పదితొమ్మిదవ నూత్రంబునం జేసి మువ్వకంబుతో 'రాజము' అను రూపమేర్పడెను. 'వృక్ష రాజ' శబ్దంబు టచ ప్రత్యగూంతంబై 'రామ' శబ్దంబువోలె సంస్కృతంబులో నవంతంబు. ఆమహద్ధకం బు గావున ముప్పదితొమ్మిదవ నూత్రమ్ముచే 'వృక్ష రాజము' అయినది. ఇట్లే ఖగ రాజ' శబ్దము సంస్కృతంబులో నడంతంబైనను మహద్వాచకంబుటంజేసి యీనూత్రప్రకారంబునదుజ్వల్లోపంబు నిపతింపఁబడినది కావున 'ఖగ రాజు, అని యుత్పమాత్రంబుతోనే ప్రకటంబయ్యె. ఉపసర్జనత్వంబునందు (అప్రధానార్థ మందు.) హత రాజుఁడు పరశురాముఁడు పరశురాముడునంపఁబడి రాజులగలవాఁడ

యర్థము, ఇచ్చట రాజశబ్దము ప్రాధాన్యముగాక పరమరామునికి విశేషమైపెందున నుత్పదుజ్జలతో రాము, శబ్దమునోలెనుండె. దీనిలోని హతరాజుడు' ఇత్యాది దుష్వర్ణకాంతరాజశబ్దస్థలంబులో జకారము తాలవ్యముగానుచ్చరింపనలయును. రాజ ఇత్యాదుకారాంతస్థలంబులయందు జకారము పిర్వముగా నుచ్చరింపనలయును తత్స మమైనరాజశబ్దము పిర్వముగా నుచ్చరింపనలయును నీసంగతి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదవిశేషమూత్రిము నొద్దఁ జిన్నయనూరిగారితోనే చెప్పబడినది. ఈశబ్దము కవయ మై మహద్వయంబు గలదు. ఈశబ్దంబు తత్సమమైనపుడు తాలవ్యజకారంబుతోనే యుచ్చరింపనలెనియు, దానంతటియే రాఘవపాండవీయంబునందఱి ఆకటపాంశురాజయశమిచ్చవైతి' 1౨ అనుప్రయోగంబు భారతరామాయణ్మాగులయందు సహజమైనవనియుఁ జెప్పుదురు. భారతార్థమునందు పాంశురాజయశము' (ఇచ్చట పాంశురాజశబ్దంబు సంబంధితము) ఇచ్చట రాజశబ్దంబులోని జకారము తత్సమశబ్దముటియెందుగానఁ దాలవ్యముగా నుచ్చరింపనలెనియు, నందుననే రామాయణ్శబ్దంబునందుఁ గూడ పాంశురాజయశము, అని పదిచ్ఛేదమై తెల్లనయినయజనరాజు కీర్తియన్న యర్థమిచ్చునప్పుడు తాలవ్యజకారముటియైన 'అజ, శబ్దములనఁ బ్రాంతిశబ్దంబు చెప్పెడియు, నహా కవి ప్రయోగంబును చుప్తాంతీరించుమన్నగు రాజశబ్దము వైత్తమైనపుడు దాని యందలి జకారంబు పిర్వముగాఁ బ్రాంతియగునందురు. జకారంబు పిర్వముగాను, దాలవ్యంబుగాను, నుచ్చరింపఁగలవనినే తత్సమంబనియు, వైకృతంబనియు, నీశబ్ద మేర్పడినది కాని మాపంబులో కేవలంబేదని వారితాత్పర్యంబు. ఇట్లు దంత్య తాలవ్యభేదంబున వైకృతంబును, దత్సమంబును వైశిష్ట్యంబు లనేకంబుగలవు.

తత్స	వైకృ	తత్స	వైకృ
పంజరము	పంజరము	జవాది	జవాది
లజ	లజ	బాలము	బాలము
జగము	జగము	చండి	చండి
మంచము	మంచము	కాంచనము	కాంచనము
లంచము	లంచము	వంచన	వంచన

ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు. వైశబ్దములువోలే రాజశబ్దము ప్రకృతముగాను, దత్సనముగాను, నుపపాద్యమనందురు. అన్యతెనుంగులో వ్రాయబడిన పెక్కు ప్రబంధములందును. నిఘంటువులయందును, రాజశబ్దముపయోగింపబడినది. అయ్యది వైకృతనానక తత్సమములు అప్రయోగముల గొర్పింటి నువాసరించెన నీ! రచనాదినగను రాజన క తియుఁ ఛాపన నేకకసామి యొడయడుదొర | రాయఁడు రాజేఁడు రాజెకిమిఁపన నకపాలసంజ్ఞల్లి పరఁగమండు' ఆంధ్రభాషాగ్ధము బ్రహ్మచర్యము. నీ వానిఁకురా రాజావధినిక్రియోకిమిఁకుత్తడినెక్కిడిపంట యనఁగ' సాంబరీషులుపు-దేవచర్యము. తే. వెలయు తెల్లతేజి గలుగురాజ' ఆంధ్రరత్నాకరము. 1౨, తే గీ వెలయుఁ జెనుచులు 'తతితేజకురురాజ' ఆంధ్రరత్నాకరము 1౨. తే గీ కంఠ మానుయలును వెలరాజామరుఁగులన్చి కొమరుఁడు' ఆంధ్రవానిసంగ్రహము-తే. ౧౧౧ ౩ తేజిజి చెయింపబడి రాజులమేల్వయనుమరాఁగాఁ జరితా' యనుతా-4౨ చ అలనరాజదేతి యలకమ్ముల నంపకుఁమి చెల్వపుంబొలఁతులమోముదామరలఁ బోలెరిచ్చిన వీణి పెక్కుగూ పులఁజ' యనుతా-4౨. ఇట్టి ప్రయోగములు కాన్పించుచున్నవిగాని తత్సమరాజశబ్దము తాలసంజ్ఞా గ్రంథముతోడనే యున్నది. అందువలనను వివరింపబడుచు. 'రాజు' అనుతాల వ్యయముగా నున్నందున పాదయలలోనేకాక పండితులలోనును నొకంబులోని సుమండును. వైకృతదత్సనమత్యయంబులని నునంబురాజుబ్బితేనంబుకృతనిశ్చయంబుతోనుండుకొని యిప్పుడెట్టి సందేహము వైకృతదత్సనంబుగను స్ఫురింప గానొందినను నది శ్రోతలైనవారలకు పాదస్థియంబు కలిగింపకమానము. కాబట్టి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదపదము సూత్రంబునొద్దఁ దత్సనశబ్దములనుతాత్పర్యప్రకరణంబులో రాజశబ్దము దంత్యముటితే నని యుదాహరించినూరిగారింపబడి యుదాహరణగానున్నది. రాజశబ్దముతత్సమమేకాని వైకృతంజేలేనివో నన్యతెనుంగులోఁ బ్రయోగింపఁగూడనియట్టిశబ్దంబుకవులెట్లుప్రయోగించిరి శంకింతురయేని వినుండు. మహాకవులు గ్రామ్యశబ్దములనయితము గ్రంథములలోఁ బ్రయోగించినవోనవి గ్రామ్యములుగా నెంచవలెననియు, నాంధ్రప్రయోగంబు లస్మదాదులకుఁ బ్రవర్తకములనియు, శిరసావహించుచు 'నిరంకుశః కవియః' అను న్నాయంబు జ్ఞప్తినుండుకొని బహుకరింపవలెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

అట్టి గ్రాహ్యంబులే మహాకవులుప్రయోగించినంతమాత్రన గ్రాహ్యంబైనప్పుడు శబ్దంబై తత్సవంబైన రాజశబ్దంబున తనకు లోఁ బ్రయోగింపబడినంతమాత్రన శేల గ్రాహ్యంబుగాదు? కవులచ్చతెనుఁగు గ్రంథంబులని చెప్పును నన్యదేశ్యపదంబులను వేనవేలు ప్రియోగించుదున్నారు. మహాకవులు నియమంబునప్పి యన్యదేశ్యపదాలనచ్చతెనుఁగు లోనికి నావ్యవముచేసి కారవించినట్లే యా బాలగోపాలము ప్రసిద్ధంబైన తత్సవరాజశబ్దంబును నొత్తంబులలోఁ బొత్తుపజిచిగని తోచుచున్నది. కావున నేతిమ్యకవిగారు తత్సవశబ్దప్రకరణంబు లో “నీ || ద్విచ్ఛంబునకు నిద్వయమైనదెల్ల భూత్పత్వంబు నకు భూభృత్తులయ్యె | రాట్టదంబునకును రాట్టనహలేయను రాజపదంబొప్పురాజు నంగ|| సర్వలో - అనుపద్యంబును రాజశబ్దంబు మనాహరించిరి. వైకృతంబుగూడనున్న నని వారికిఁదోచినయెడల నీశబ్దంబు వైకృతమన్నచితంబొందు గలదని యేలచెప్పవలయును? విశేషపరిశోధకులైన నీతారామాచార్యులవారును దమనిఘంటువునందు రాజశబ్దము నిరూపించునపుడు, దీనిఁగొందఱు వైకృతంబుగా వాడెయున్నారనియు, నయ్యది చింత్యమైనయంశంబనియుఁ జెప్పిరి. వారు రచించిన ప్రాథవ్యాకరణంబునందుఁ గూడ రాజశబ్దంబు వైకృతశబ్దంబును గూర్చి కొందఱమతమునియే వ్రాసిరి కాని సర్వకవిసమయసిద్ధిబని నిశ్చయింపలేరి. తాలవ్యజకారంబుతోనుండుట విధియని యంగీకరించి రాజశబ్దంబును బహుశ్రమాపాదికవక్రతముఁ భావముతోఁ బరిహాసాస్పదమైనవికసోచ్చారణ సేయుటకంటె నచ్చతెనుఁగులో నీశబ్దంబును సకలజనప్రసిద్ధంబగుటచేసి మహాకవులు నన్యదేశ్యగులతోపాటుగఁ బ్రయోగించియుని సంతృప్తిజెందును నీశబ్దంబు దంత్యజకారమటిత మైనతత్సవంబేయని యేకవిధంబుగానంగీకరింతుమేలని మదాశయము.

79 సూ—జగదింద్రజిత్తులతకారంబునకులోపంబువిభావనగు.

జగము - జగత్తు - ఇంద్రజి - ఇంద్రజిత్తు - ఋత్విగాదియగుటచే నీయింద్రజితుండనియువాడంబడు.

వ్యా—జగత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, ఇంద్రజిత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, తకారంబునకు లోపము వైకృత్యంబుగానవును. ‘జగత్’ అనుశబ్దంబులోని త

కారము ప్రకృతినూత్రంబున లోపింపఁగా నపుంసకంబు గావున. ముప్పదితోమ్మిదవ నూత్రంబున మువ్వకంబు వచ్చి 'జగము' అనియైనది. చైకన్వికంబునటచే లోపము రానియపుడు అరువదియేడవనూత్రంబుచే "జగత్" అను తకారాంతంచే ప్రాతిపదికం దై యిటువదియేనిమిదవనూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులంగరిగి "జగతు" అనియైనది. 'ఇంద్రజిత్' అనునపుడు ప్రకృతినూత్రంబుచే, తకారములోపింపఁగా "ఇంద్రజి" అని యొకరూపంబును, తకారలోపము లేనియపుడు అరువదియేనిమిదవనూత్రంబుచే ను గాగమద్విత్వంబులు గరిగి "ఇంద్రజిత్తు" అను మఱియొకరూపంబును, డెబ్బదియూడ వనూత్రంబుంబట్టి ఋత్విగాదులతో చేరినవగుటచే బ్రాతిపదికము ద్వితీయైకవచనాం విచుల్కంబుగావుక "ఇంద్రాకితమ్" అనికాఁగా డెబ్బదియొకండవనూత్రంబుచే నంత్య మకారము లోపించి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు నూత్రంబులచే నున్నకుప్పర్ణకం బులు రాఁగా "ఇంద్రాశితుఁడు" అను రూపాంతరంబును నయ్యెను. నాకొమరుఁ డింద్రాశిత్తుఁడు । తేమండుట చేటువాటిలేక" అన్న-రా- యుద్ధకాం. అ॥ ఇ॥ ఇంద్రాశిత్తుఁడప్పుశినకులోద్భవునిచే ! మూర్ఖునిండ్రి జేరిన మూగతని మెల్ల-యొద్ద- అ॥ ఇ॥ చారులగునదెంచి సామిత్రిచే నంద్ర । జిత్తుఁడైననుమఁజెప్పటయును" మొల్ల-యొద్ద-2 అ. ప్రైప్రయోగంబులు, ఉగాగమద్విత్వంబులపై డుస్వర్ణకంబుతోఁ బ్రయోగింపఁబడితాస్త్రీకుసాధుత్వంబునకు సంశయూస్పదంబుగ నున్నవి. ప్రైముండన ప్రయోగంబు "ఇంద్ర" । జితుఁడునీలైననుమఁ జెప్పటయును" అని సరించినసలక్షణం బుగనుండును. ఆంధ్రకాముదియందు మాత్రము 'ఇంద్రాశిత్తుఁడు' అను ప్రయోగము సాధ్యముగాజెప్పఁబడినది. ఇంద్రాశి, ఇంద్రాశిత్తు" శబ్దంబులకు నిద్రాశితుండనపదంబు రూపాంతరంచేకాన దీనియర్థము-ఇంద్రుని జయించువాఁడు. మఱియునీశబ్దంబు-ఇంద్రునిచేత జయింపఁబడినవాఁడనియు, నర్థమిచ్చును. కావున "ఇంద్రాశితుండు" అను శబ్దంబునకు-ఇంద్రుని జయించిన రావఁజేష్ఠపుత్రుఁడును, ఇంద్రునిచేజయింపఁబడినవాఁడును ననియు, నర్థమై స్థావరముండును ! ప్రయోగింపఁగల జనుశ్కృతిగానుండును.

80 సూ—సాంతంబులతుదినకారంబునకు లోపంబు బహుళంబు గానగు.

ఉరము - ఉరస్సు - వక్షము - వక్షస్సు - అర్చి-అర్చిస్సు - ధనువు - ధనుస్సు - ఆయువు - ఆయుస్సు || బహుశక్రహణంబునంజేసి పయస్ప్రభృతుల సకారంబునకు లోపంబులేదు || పయస్సు - వయస్సు - సరస్సు.

వ్యా—సకారంబునందుఁ గలపదముల కడపటిసకారంబునకు లోపంబుబహుశంబుగానగును. ఉరస్ అనుశబ్దము సకారాంతపదము. దీనియందలి యంత్యాక్షరంబైన సకారము ప్రకృతనూత్రంబున లోపింప నదంతనపుంసకారంగమపుటచే ముప్పది తొమ్మిదవనూత్రంబున మువ్వకంబురాగా ఉరము అనియైనది సవర్ణములోపింపని యప్పుడు అటువదియొనిమిదవనూత్రంబు నొప్పుననుగాగమద్విత్వంబులతో ఉరస్సు అనియైనది. వక్షము అనుశబ్దంబు పైదానివలెనే యెఱుంగునది. అర్చిన్ అనుశబ్దంబునందలి కడపటి యక్షరంబైన సకారంబు ప్రకృతనూత్రంబున లోపింపఁగా, అర్చి అని యైనది. మఱియు నటువది నాల్గవనూత్రంబుచే బ్రహ్మైకవదనంబునకు లోపంబు గల్గినదని యెఱుంగునది. సవర్ణలోపము కలుగనియప్పుడు అటువదియొనిమిదవనూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులచే అర్చిస్సు, అయినది. ఛనున్, అనునపుడు కడపటియక్షరంబు సకారంబు ప్రకృతనూత్రంబున లోపించి నలువదియొనిమిదవనూత్రంబుచే పువర్ణకంబువచ్చి ఛనువు, అనియు, సవర్ణములోపింపనియప్పుడు అటువదియొనిమిదవనూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులుగల్గి ఛనుస్సు, అయినది. ఇట్లే ఆయువు, మున్నగు శబ్దంబులు గ్రహింపవచ్చును. బహుశనుని చెప్పుటచేత పయస్, మొనలైన వానియొక్క సకారంబునకు లోపంబుకలుగదు. అనఁగాఁ గడపటిసవర్ణమైన సకారంబునకు లోపంబు కలుగక పయస్సు, అనియేకానిపయము, అనియుండదు. అధునికుఁడొకఁడుపయము, అని ప్రయోగించెను, ఇయ్యది కావ్యంబులమృగ్యంబు. వయస్, అనుశబ్దము పక్షికర్థమైనపుడు వయస్సు, అనియు, పౌరుషమున కర్థమైనపుడు వయస్సు, వయసు, అను శబ్దంబురూపంబులుగలవు. కాని వయస్సు, అనునపుడు పక్షిపర్యాయముగాఁ బలుఁగునఁ బ్రయోగంబు మృగ్యంబు. ఓజస్సు, అనస్సు, అంభస్సు, వర్షస్సు, రక్షస్సు, పాదస్సు, సకస్సు, ఆయుస్సు, హవిస్సు, చేతస్సు, మహస్సు, అంహస్సు, అగస్సు, ఇత్యాది శబ్దంబులకు మువ్వకంబురాదు. తుదిపలోపంబు బహుశంబుగ నగు పృథిక్, శబ్దంబునకు పృథిక్, పృథ్, అనుశబ్దంబునకు పురము, ఇమిడి, ప్రబ్రహ్మైకవదనాంతంబు

గును. సరము, అనుటకు- నీ! తే! గీ! ఘటితకిసలయసమజటాపటలలిటల! ఫలకతిల
కితశశిసితభసితలసిత! రసితసరమసమాధి నాద్విపరదుచిగ! రసయురభరంబు మోల్పుమానస
సరంబు! ఘటికాచలమాహాత్మ్యము- 1౮, అను నీపద్యముయొక్క ముఖ్యమున నీసమం
దలి ప్రతిపాదాంత్యమందును గ్రహముగా, పరిసరంబు, కలఘరంబు, మాత్రికసరం
బు, రోలం బపరికరంబు, అను సంత్యనియమముతో మోనససరంబు; చేర్చబడి
ప్రయోగింపబడినది. ఈప్రయోగంబునకు సహాయమైన ప్రయోగాంతరంబుగా
నిపింపదు.

81 సూ—మహాద్వాచకంబులగుసాంతంబులకంతలోపంబేనిద్వి
తీయైకవచనాంతతుల్యత్వంబేనగు.

అంగిరుడు - అంగిరసుడు - ఉగ్రశ్రీవ్రుడు - ఉగ్రశ్రీవసుడు -
ప్రచేతుడు - ప్రచేతసుడు - ఉద్ధర్షరేతుడు - ఉద్ధర్షరేతసుడు.

వ్యా.—మహాత్ముడు జెప్పనట్టి సకారాంతపదంబులకుఁ గడపటియక్షరములొపిం
చుటగాని ద్వితీయైకవచనసమత్వముగాని కలుగును. ఉ అంగిరుడు - అంగిరసుడు.
ఇచ్చట అంగిరస్, అనియంజింగాఁ గడపటియక్షరంబున సకారంబు ప్రకృత
సూత్రంబున లొపించి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్పకుష్టస్వర్గ
కంబున రాఁగా అంగిరుడు, అయికది. పక్షంబున అంగిరసమ్, అను ద్వితీయైక
వచనాంతంబే తెలుగునఁ బ్రాప్తిపదికంటె. డెబ్బదియొక్కవసూత్రంబుచే మకారంబు
లొపించి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్పకుష్టస్వర్గకంబులతో
అంగిరసుడు, అనియొకది. ఇట్లే ఉగ్రశ్రీవ్రుడు, ప్రచేతుడు, ఉద్ధర్షరేతుడు, మొద
లైనవారికి రూపస్వరంబు గ్రహింపవలెను తే! గీ! ఉత్తమాశ్రమస్థితుఃసూర్య
రేతుః | దైవకర్మమహామయంభువనమ్! డట్టిమొదలెట్లుమాత్రులవైదిని నాకు
నెఱుంగంగ జెప్పుము నదిననేత్ర! భార- ఆది- 4౨. ౩ || సుతు లనఘమువేపురువ
యతులయి యుదయించి సాంఖ్యయోగాభ్యాసోన్నతిజేసి ముఖలయి ధూరితేజులం
బును సూర్యరేతసులైనా, భార-ఆది- ౪ ఆ.

82 సూ—వేధపురోధపురోధసుండు.

వేధశ్శబ్దమునకు నిత్యంబుగాఁ బురోధశ్శబ్దమునకువైకల్పికముగా నలోపస్త్రీవద్భావంబులు దీనిచేనిపతింపబడియె.

వ్యా—వేధ - పురోధ - పురోధసుండు. అనఁగా బైయెనుబదియొకండవ నూత్రింబుచేత నవి సాంతంబులగుటచే వేధుండు - వేధసుండు - పురోధుండు-ఇట్లు నిష్ఠరూపంబులగుండ వేధశ్శబ్దమునకు సకారలోపంబును; స్త్రీత్వాదిదేశంబును, నిత్యంబుగాను; పురోధ, శ్శబ్దమునకు సకారలోపంబును, స్త్రీత్వాదిదేశంబును, నీనూత్రింబుచేత వైకల్పికముగాను; నిపతింపఁబడినవి, (నిపాతమనఁగా—మఱియొక కీతిప్రయోగము సామాన్యసూత్రముచేతఁ గలుగుమండఁగా దానికి విరుద్ధముగాఁ బఠించిన, రూపము.) వేధ, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాదిదేశంబుచే బ్రాస మైకవచనలోపంబుగలిగినది. పురోధ— పురోధసుండు, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాదిదేశంబుచే బ్రాసమైకవచనలోపంబుకలిగి పురోధ, అయినది పక్షంబున పురోధసమ్, అను ద్వితీమాంతము ప్రాతిపదికంబై డెబ్బదియొకండవనూత్రింబుచే నంతిమమకారలోపంబును, ఇరువదియొకటియిరువదిరెండునూత్రింబులచే నుత్పడుబృన్తి కంబులు గలిగి పురోధసుండు, అయినది.

83 సూ—మనశ్శబ్దమునకు ద్విత్యంబు విభాషనగు.

మనసు - మనస్సు - శిరము - శిరస్సు - నదసు - నదస్సు - స లోపంబయ్యెనేని - మనము - శిరము - నదము.

వ్యా—మనస్, మొదలైనశబ్దములయొక్క సకారంబునకు ద్విత్యంబు విభాష గానగును. ఉ. మనసు- మనస్సు. ఇచ్చట “మనస్” అయియుండఁగా నలువదియొని మిదవనూత్రింబుచే నుగాగమద్విత్యంబులు రాఁగా మనస్సు, అయినది. పిమ్మట నీనూ త్రింబులకు స్వస్త్వంబు విభాషగావున నేకసకారంబున నుగాగమాంతరూపంబును నుండు. ఉ. మనసు- మనస్సు ఇట్లే శిరసు, నదసు, ఉరసు- వక్షసు- యశసు -

తపసు - తమసు - తేజసు - మొదలైనవి గ్రహింపవలయును. వీనియంత్యసకారంబు నకు నెనుబడియవనూత్రంబుచే యీపంబుగలిగి యదంతనపుంసకలింగంబుగావున ముప్ప దితోమ్మిదవనూత్రంబుచే మువ్వర్ణకంబురాఁగా మనము, శిరము, సదము, ఉరము- వక్షము- యశము- తపము- తమము- తేజము, మొదలైనవి యయ్యెను.

84 సూ—ద్యుహృచ్ఛబ్దంబులకుదివిహృదియగు.

దివి - దివులు - హృది - హృదులు॥

వ్యా—దివ్, అను పకారాంతకేబ్దంబునకు దివి అనియు, హృద్, అను దకారాంతకేబ్దంబునకు “హృది” అనియుఁ బ్రసమావిభక్తి యగును. ఇ. దివి-దివులు హృది-హృదులు.

85 సూ—స్త్రీలింగంబులెల్లస్వస్వనియతంబులగుస్త్రీవ్రత్యయంబులంగూడియిందుఁబ్రవ ర్తిల్లు.

నామము... ...స్త్రీప్రత్యయాంతము...తత్సమము.

కర్తృ... ... కర్త్రీ కర్త్రీ

జనయితృ... ...జనయిత్రీజనయిత్రీ

భాగ్యశాలిన్ ...భాగ్యశాలినీ... ...భాగ్యశాలిని

బుద్ధిశాలిన్ ...బుద్ధిశాలినీబుద్ధిశాలిని

మతిమత్మతిమతీమతిమతి

గుణవత్గుణవతీగుణవతి

విద్యత్విదుషీవిదుషి

వనజముఖ ... { వజనముఖవనజముఖ
వనజముఖా... ...వనజముఖ

మీననేత్రీ... ...మీననేత్రామీననేత్ర

అంగాదులకుఁదప్ప సంయోగోపసంబులకు జీవత్వయంబులేమింజేసి - మిననేత్రి - పద్మనేత్రి - ఇత్యాదులసాధువులు.

వ్యా—సంస్కృతభాషలో స్త్రీత్వము బోధింపఁబడినపుడు స్త్రీప్రత్యయంబు లేకేమి సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ గలుగునో యట్టిప్రత్య గూఠంతంబులే యీ భాష యందుఁ బ్రాతిపదికంబులగును. ఉ. కర్త్రి, జనయిత్రి, బుద్ధికాలిని, గుణవతి, మిననేత్రి- మొదలైనవి. కర్త్రి, జనయిత్రి, ఈశబ్దంబులకు సంస్కృతభాషలో కర్తృ జనయితృ, శబ్దరీఋ మహద్వాచకంబులైనపుడు ఋకారాంతంబులుగా నుండును. సాంస్కృతికంబులైన ఋకారాంతశబ్దంబులు స్త్రీంగంబులో నీకారాంతంబులై “కర్త్రి-జనయిత్రీ” అని దీర్ఘాంతంబులగును. పిమ్మట నేఁబడినాల్గవమాత్రంబుచే హ్రస్వాంతంబులగు. భౌగ్మకాఁ- బుద్ధికాఁ ఇత్యాదిసాంస్కృతికనకారాంత పుంలింగంబులు సంస్కృతభాషలో నీకారాంతంబులై తెలుంగన హ్రస్వాంతంబులై “భౌగ్మకాఁని, బుద్ధికాఁని” ఇల్లుండును. మతిమత్, గుణవత్ ఇత్యాదితకారాంత సాంస్కృతికపుంలింగంబులు స్త్రీత్వంబున నీకారాంతంబులై తెలుంగనహ్రస్వాంతంబులగును. ఉ. మతిమతి-గుణమతి. సంస్కృతభాషలో ఋకారాంత నకారాంత తకారాంతశబ్దంబులు సామాన్యంబుగా నీకారాంతంబులగు. తెలుంగులో నట్టిదీర్ఘంబునకు, హ్రస్వంబు కలుగును. ధాతృ-ధాత్రి. దుష్టకాశిశృ-దుష్టకాశిత్రి నేతృ-నేత్రి గుణిక్ - గుణిత్రి. ధనిక్ - ధనిత్రి. కాశీవాసిక్ - కాశీవాసిత్రి. ధీమత్ - ధీమత్రి మహత్ - మహత్రి. సౌందర్యవత్ - సౌందర్యవత్రి. (మూలము) అంగాదులకుఁ దప్ప సంయోగోపసంబులకు జీవత్వయంబులేమింజేసి, మిననేత్రి, పద్మనేత్రి, ఇత్యాదు లసాధువులు. (గ్యా) అగ్నిమొదలైనశబ్దంబులకుఁ దక్క హత్ సమాదాయంబుపధాన మందుఁగల తక్కినశబ్దంబులకు జీప్రత్యయము (స్త్రీలింగబోధకమైన ఈకారము) లేకపోవుటచేత మిననేత్రి - పద్మనేత్రి, మొదలైనశబ్దంబులు దుష్టములు. ఉపసంహారము—శబ్దంబుకునిమిండి లెక్కించినచో రెండవదియైనయక్షరము. కాఁబట్టి ప్రకృతంబున శబ్దముయొక్క యక్షరంబుల వంతంబునుండి లెక్కించుతఁడని సంయోగము (హల్లులగును) రెండవస్థానముం దుండవలయును. మిననేత్రి, అపశబ్దంబులో దుష్టస్థంబకారము. పూర్వస్థంబులు తకారకేఫంబులు.

అవర్ణంబులకే సంయోగమని వేరు. ఈశబ్దంబులో సంయోగముపదయైనందున నీకారాంతంబుకాలేదు. ఇట్లే పన్ననేత్రమొనైనవి. మోననేత్ర, ఇత్యాదులు, తత్త్వములవంటినేత్రములుగలది, అనునర్థంబున సాధువులైనను, మోనంబులకు నాయకురాలు, అనునర్థంబున సాధువేయరును. మోనంబులకు నాయకురాలనఁగాఁ దననేత్రంబును మోనంబులనుమించి యున్నవిగావునవట్టిపనులంబులవ్యావరణము మోనంబుల నేమియున్నదని నేత్రంబులకు నుత్కర్షములభింమను. మోనంబులు కన్నులకొనమానగునట్లు జగద్విచిత్రంబుగావున నయ నార్థకశబ్దంబులేఁపొయినను, ఉపమానవాచకమోనశబ్దంబుచేతనే నేత్రంబులూహింపఁబడు. ఇట్టియర్థము సాంపర్థ్యగ్గ నాప్రకరణంబునందుఁ బైశబ్దంబులు ప్రయోగించునప్పుడు స్ఫురించుననియెఱుంగునది. (వాసిక - ఉదర-హస్త - జగ్గు - దస్త - కర్ణ - శృంగ - అగ్ని - గాత్ర - కర్ణ, ఈశబ్దంబు లీకారాంతస్త్రీంగంబులుగను, ఆకారాంతస్త్రీలింగంబులుగాను నుండును; గానఁ జెబుంసలో హ్రస్వంబుగలిగిఇకారాంతంబులుగాను ఆకారాంతంబులుగాను నుండును. ఉ. చంపక వాసిక-చంపక వాసిక, కలకణ్ఠి కలకణ్ఠ. పల్లవోష్ఠి-పల్లవోష్ఠ. మొదలైనవి. ఇట్లు చెందువిధంబులస్త్రీబోధకములైనప్పుడు వాడవచ్చును. మిగిలినబహ్యవ్యుత్పన్నంబులకు (రెంటికన్న కెన్నునగుచున్నుగలశబ్దంబులకు) స్త్రీత్వబోధకమున జీవత్వముంబురాదు. ఉ. పద్మలోచన-కుటిలకుంతల-పల్లవాధర మొదలైనవీనిని, పద్మలోచని, కుటిలకుంతరి, పల్లవాధరి, ఇత్యాదికమికారాంతంబుగా వాడవలను పెక్కురు తెలియక 'నేత్రి' అనియే ప్రయోగించుచుండిరి. గీ|| కరణు జగదంబులచితవాచకదంబు | చంపకము కుంతరచన పూర్ణేంద్రమదన | సత్రుణామంబు మృగనేత్రి చారుగాత్రి | దండమలిచేరి నీకుఁ బర్యజనిరాణి మచ్చు. 4౮. తే|| గీ|| పద్మదళనేత్రి ప్రాథమపాలపుత్రి | చిక్కవిరుపాశి మరునిరాచిల్కలేజి చాటుధార. ఇచ్చోనత్యప్రాసనియమము. ఈప్రయోగమునకు నాధునికులగంభములయందు లెక్కయేలేదు. మఱయు దంతశబ్దంబునకు మత్వర్థమందు 'ను' న్నగంబుపూర్వమందున్నచో 'చరి' గా మాటును. ఇదితెలియక పెక్కురు 'నుదరి' అనుటకు 'నుచంతి' అని ప్రయోగించిరి. నీ| 'దాడిమిఫలమియ్యెడను నేల కొనినమ్ము దాడిమిఫలము సుదంతిక్కు' అప్ప-2౪. (ఇచ్చోనదాడిమిఫలము సుదంతిక్కు అన్న కన్నెక గా నుండును) క||, తానూరకయగి యాసుదంతినిజేరెకా' అప్ప-3౮. (ఇచ్చోనతానూరక యగి యాసుదంతినిజేరెకా' అన్నసరిపావును) మ|| ఎదవోయోచివనోసుదంతికిఁ గొలంబి న్నంతి

యోష్యంతుః | పునువే' పాంచా-రీతి. ఇచ్చో యోగ్యమైనదంతంబులగలది' అన్నయర్థంబునందు 'సుదతి' అనిపవరించుటకు వలనుపడదు; కాని స్త్రీలకు గజమానలన్నప్రసిద్ధముకలదుగావున నడకచే నేనుండువంటివని యర్థము చెప్పుకొనుచుఁ బైకేబ్బంబులున్నతీమంచి కవిప్రయోగమునందు గౌరవముంపనచ్చును.

86 సూ—మహాతీతరంబులగు స్త్రీలింగంబులవిశేషణంబులకుఁ బ్రత్యయంబువిభాషనగు.

శద్యలతమనోహరి - శద్యలతమనోహరిణి - హృద్యంబగువిద్య - హృద్యయగువిద్య॥ మొదవులలోఁగపిల వరిష్ఠంబు - కపిలవరిష్ఠ

వ్యా—మహాతులుకాని స్త్రీలింగంబుల విశేషణంబులకు నపుంసకలింగధర్మంబు విభాష గానరును. అనఁగాఁ దిర్వగ్జడతోధకములైనస్త్రీలింగంబులవిశేషణంబులు స్త్రీలింగముగాను, నపుంసకలింగంబుగాను, నుండును. ఉ. పద్మలతమనోహరి - పద్మలతమనోహరిణి. ఇచ్చట 'లత' అనునది జడంబుగావున 'మనోహరి' అనినపుంసకలింగముగాను, 'మనోహరిణి' అని స్త్రీలింగంబుగాను, విశేషణంబుచెప్పనచ్చును. 'మనోహరిణి' శబ్దము సంస్కృతంబులో నాంతంబుగనుక నెనుబదియైదవనూత్రప్రకారంబున స్త్రీలింగరూపము 'మనోహరిణి', అనవలయును. ఇట్లే హృద్యంబగువిద్య-హృద్యయగువిద్య' మొదవులలోఁగపిలవరిష్ఠంబు, మొదవులలోఁగపిలవరిష్ఠ, మొదలైనవి గ్రహింపవలెను.

87 సూ—భవచ్చతాదులకిందుఁబ్రయోగంబులేదు.

భవదాదులగు హలంతసర్వనామంబులకును శత్రురేఖాంతాదులకును దెనుఁగుభాషయందువ్యవహారంబు లేదనియర్థము - నమానంబులందొలుతంగదిసి యిందుఁ బ్రయుక్తంబులగు ॥ భవద్గణంబులు - త్వదాశయము - మత్పుణ్యము - లస్ద్రదూషము - భవిష్యత్కాలము - ధూర్వహము - ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—భవత్ మొదలైన శబ్దములును, శత్రుప్రత్యగూతరూపములును, రే
 ఘాంతములును, దేనుంగుభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. అనఁగా భవత్-త్వత్
 మత్, మొదలైన శబ్దములును, లసత్-భగవత్, మొదలైన శత్రుప్రత్యగూతరూప
 ములును, ఘోర్-గీర్, మొదలైన రేఘాంతశబ్దములును, దేనుంగుభాషయందుఁ బ్రయోగిం
 పఁదగవుకాని సమాసాంతములయందుఁ గాక తక్కిన సమాసాదిమ్యభాగములయందుఁ
 బ్రయోగింపవచ్చును. ఉ. భగవంతులు - త్వదాశ్రియము - మత్స్యాము, ఇత్యాది
 సమాసస్థలములయందు భవత్ - త్వత్ - మత్. మొదలైన శబ్దములు సమాసాంత
 ర్భాగముగాఁ బ్రయోగింపఁ బడవి. సమాసాంతమునందును, వ్యస్తమునందును
 వీనికిఁ బ్రయోగములేదు.

ఆచ్యక పరిచ్ఛేదము

—:—

అచ్చతెనుంగుగూర్చి తెలుపునట్టిభాగమునకు నాచ్యకపరిచ్ఛేద
 మని పేరు

1 సూ—సంస్కృతసమేతరంబయిన యీభాషయచ్చయనంబడు
 స్పష్టము.

వ్యా—సంస్కృతసమములుకాని యీభాష యచ్చతెనుంగునఁబడును.

2 సూ—ఆచ్యకశబ్దములెల్లందఱుచుగఁగ్రీసమంబులుంట్లే బసమం
 బులయియుండు.

గ్రీసమత్వాదిదేశంబుచేఁ బ్రథమైకవచన లోపాదికంబును గ్రీస
 సమత్వాదిదేశంబుచే మువర్ణకంబునగునని యెఱుంగునది॥ అన్న - మిన్న -

అద్ద - గద్ద - జాణ - గాణ - ఓడ - గోడ - ఇత్యాదులు
 స్త్రీసమంబులు॥ బియ్యము - నెయ్యము - అల్లము - మొల్లము - సు
 న్నము - సన్నము - ఇత్యాదులు స్త్రీబసమంబులు ॥ తేలుచుగననుటచే
 బుంలింగశుల్కంబులు గొంజొకకలనని తాత్పర్యము ॥ కొమరుడు -
 చందురుడు - జముడు - కందుడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—అచ్చతెనుగు శబ్దంబులన్నియు సాధారణముగ స్త్రీలింగసమంబులు
 గాను, నపుంసకలింగసమంబులుగాను, నుండును. స్త్రీత్వమాకోపిండుటచేత (స్త్రీ
 లింగసమములని చెప్పుటచేత) బ్రహ్మైకవచనంబునకు లోపముగల్గుట మొదలైనవియు
 నపుంసకలింగత్వమాకోపిండుటచేత (నపుంసకలింగసమములని చెప్పుటచేత) మువ్వకము
 వచ్చుటయు, గలుగునని తెలిసికొనునది. ఉ. అన్న-మిన్న-అద్ద-గద్ద-జాణ-గాణ-
 ఓడ-గోడ మొదలైనవానికి బ్రహ్మైకవచనలోపము గలదుగావున స్త్రీలింగసమం
 బులు. బియ్యము-నెయ్యము-అల్లము-మొల్లము-సున్నము-సన్నము మొదలైనవానికి మువ్వక
 కముండినదిగనుక నపుంసకలింగసమంబులు. తేలుచుగ, (సాధారణముగ) అని నూత్రింబు
 నయందుఁ జెప్పుటచేత స్త్రీలింగసమంబులును, నపుంసకలింగసమంబులును మాత్రమే
 కాక పుంలింగముతో సమానంబులును కొంజొక (కొన్ని) కలవని తాత్పర్యము. ఉ.
 కొమరుడు - చందురుడు - జముడు - కందుడు - మొదలైనవి, ఇచ్చట
 బుంలింగసమంబులని చెప్పుటచేత దుష్ప్రకరమునొద్దనని గ్రహింపవలెను.

3 సూ—బల్లిదాదులు సంస్కృతతత్పరంబులు.

మహత్త్వమున వీనికుత్పడు జాదులు నమహత్త్వమున మువ్వకాదు
 లును స్త్రీత్వంబునందాలు శబ్దముతోడ సమానంబునూగలుగునని యె
 ఱుంగునది॥ బల్లిదుడు - బల్లిదము - బల్లిదుగాలు ॥ బల్లిద - అక్క
 జ - కావల - బెట్టిద - బెడిద - మిసిమింత - మొక్కల - ఇత్యాదు
 లు బల్లిదాదులు.

అచ్చకపరిచ్ఛేదము.

వ్యా—బల్లిద, మొదలైనశబ్దములు, సంస్కృతశబ్దములతో సమాప్తములు. అనగా మహాత్మ్యమునందు బల్లిద, మొదలైనవానికి, శ్రుత్యనుపరిచ్ఛేదమందలి యొకటి యిరువదిరెండు సూత్రములకే సుత్వగుచ్ఛికకాదులును. (ఆమలనుభవే నిగా గమనగాగమంబులు) అమహాత్మ్యమునందు ముగ్ధకానుబంధము (ఆవిశబ్దంబుచేయుగాగమంబును) ప్రోత్వమునందు ఆరు, శబ్దముతో సమాసముకలుగునవ్వకు సంధిపర్చదము నందలి ముప్పదియొకండుసూత్రములే సుత్వగుచ్ఛికకాదులును; కలుగనని తోసి కోవలెను. ఉ. బల్లిదుడు - బల్లిదము - బల్లిదురాలు - మొత్తము - అక్కడ - కావల - లేట్టిద - లేకద - మిమిత - మొక్కల - మొదలైనవానికి బల్లిదశబ్దములనే యొపత్రయంబు గ్రహింపవలెను.

4 సూ—మహాత్మ్యగుమగాదులకుం గయిరాదులకునుడుజ్జగును త్వంబుగాదు.

మగడు - మనుమడు || కయిరడు - కత్తిళడు || నుగ - మనుమ - రాయ - పాప - వ్రే - తే - ఈకావ్యశ్రయ్యాంబులు ఇత్యాదులుమగాదులు || కయిర - కత్తిళ - జన్న - నీల - ఇత్యాదులు కయిరాదులు.

వ్యా—మహావ్యాసకములైన 'మగ, మొదలైనశబ్దములను, 'కయిర'—మొదలైనశబ్దములను, దుచ్ఛర్కంబునవచ్చును. ఉ. వయిరాదు. ఉ. మగడు-మనుమడు రాయడు-పాపడు-వ్రేడు-తేడు-ఈ-కా-ప్రత్యయంతయులమగాదులు. కయిరడు-కత్తిళడు-జన్నడు-నీలడు-మొదలైనవి-మునుగుమను-మనుమలనును, కయిరాదులకును, ద్వితీయాద్యైకవచనంబునందుబల్లిదాదులనువలెనిగాగమంబుపాక్షికంబుగాక శ్రుత్యనుపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువది వాల్దకసూత్రములతోనైత్యంబు జ్ఞప్తమరేమతోవలెను. ఈకాప్రత్యయంతయులు=ఈప్రత్యయంబును, కాప్రత్యయంబును, సంకమంగుల శబ్దములు. ఈప్రత్యయంతయులను-ఉ. అందులందు ము (మా - తది-15నూ) కాప్రత్యయంతయులను. ఉ. అందులందు ము (మా - తది-15నూ) ఈమగాది

గణశబ్దంబులు 'మగనిక', రాయనిక, మనుమనిక' ఇత్యాచకముగా నిర్వహింపగలదు. బుతోఁ బ్రయోగింపఁడగు. ప్రస్తుతకాలంబున నొకానొకరు 'రాయ' శబ్దంబుకారాంతంబు భ్రమించి 'రాముక' అన్నట్లు 'రాయుక' అనిప్రయోగించె. అయ్యది ప్రామాదికంబు. ఈశబ్దంబునకు రామశబ్దంబునకువోలె సముద్ధియందు డుబ్బివ్వకలొపంబు మాత్రంబు మహాకవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. కాని నిగాగమంబునకు వైకల్పికత్వంబును, ఉకారాంతత్వంబును, జాపబ్రువు. కనుకనే వక్ష్యమాంబుత్వంబు లకారభుటితంబులు సంగతమృత్యుగానున్నవి. మ|| కృష్ణరాయల బాహుమ్యగనాభి సంకుమదసాంధ్యారేపపంకంబునక. మను- 1౨- చ|| కనితనురాజులెన్నకొనఁగాఁ దెనుపఁజులతో సిరంగరా| యనికడకే మాలలనె యాయనఁడెడిచి తెచ్చినుల్లఁకుక. య. సూ. 1౩. మ|| ఆ | గ్లహి న్నాహులకేతగ్నో దిరుదుల్కైకొన్న శ్రీరంగరా| యలచిత్తంబిగురింపరాయసము వ్రాయంజాలితోనానుధి| తిలకా! లక్ష్మీనిలాసము. 1౩ చ|| వనజచగ్రాక్షశంకరులు వార్ధికిననికిఁబోలె గృష్ణరా| యనికి ననుంగబల్లుడట్లులై తనరుకొ వరచక్షుమాసపుష్ప కాకుష్ఠ 1౪ మ|| కలఁగెక శత్రుసయంకరప్రకటవోర్వస్సురక్రంష్టరా | యలపద్ధేరిధణంధణస్వనములాశాంతంబులం బక్వఁగె|| కృష్ణరా - 3- ఆ లే|| గీ|| ఆదిఁడు దీవించి తననురాయలమనస్సు హామ్యురాలని మదిలోన హర్షమలర కృష్ణరా - 4- ఆ. మ|| శ్రీకృష్ణరా | యలసోనంప వదించునట్టి యెడనత్యాశ్చర్య-మొప్పారడ | లలనారత్నము వింతమోజునొక చిల్లంబంపె నచ్చొటికికొ' కృష్ణరా 4 ఆ. లే|| గీ|| తనకడకొడరు నొకరాజు ఘనతరాన్వయమునఁగలిగెను గృష్ణరాయలయి సత్కము కృష్ణరా 4 ఆ. లే|| గీ|| అప్పుడప్పజి కృష్ణరాయలను దెండ్లి | ౪- ఆ. కుఁ జేయంగనెంచి పుత్రుడిమెరుంగు' కృష్ణ - 4౨

5. సూ— పగతాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబగు.

పగతురు - అల్లురు - నెయ్యురు - బలియూరు - మార్తురు.

వ్యా—'పగత' శబ్దము మొదలైనవానియొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఫంబుకలుగును. ఉ. పగతుగు. ఇచ్చట 'పగత+లు' అనియుండగా, తత్సనుపరిచ్ఛేపమదలి యిరువదియొకండు మూలంబుచేతమత్సనుగల్గి | పగ్గరముగల్గిన బహు

రిలునకు రేఫంబు కలుగఁగా 'వగఁబు' అనియునది. ఇట్లే అల్లురు-నెయ్యరు-
కలియురు- మార్తురుమొదలైనవి గ్రహింపవలెను. 'వల్ల' శబ్దము సాంస్కృతికంబై
నను దానిబహువచనలకారంబునకు రేఫంబు పాక్షికంబుగఁ గానిపించెడిని. ఉ. వల్లులు
'వల్లురు. చ. చలమును విద్యలావు మొయిదర్పముఁజేర్చి పెనంగుడెట్టిమల్లులవిఱుకుకొ
మఱిగఁగడియలోననచూడ్కికి వేడ్కఁదేయుమకొ' భార- విరా. 2 ఆ. మవీరారిమ
ల్లురకున్వట్టియగుండడియబలభూసుతో సంగఁదాలొవిను | చ్చరకాంతాననపానివిన్ద రడి
కాశ్మర్యంబు చర్చింపఁగకొ' రామాభ్యుదయము. 1ఆ.

6 సూ—కొన్ని డుమంతంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఫం
బును దానికిముందు పూర్ణబిందుపూర్వకడకారంబునగు.

గండండు) - మిండండు) - ఇత్యాదులు.

వ్యా—'కొన్ని డుమంతంబులయొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును,
ఆరేఫంబునకుఁ బూర్వము నిందునున్నదాపలగలిగిన డకారంబునువచ్చును. ఉ.
గండండు- గండండు. మిండండు - మిండండు. ఇచ్చట 'గండ + లు' అనియొండఁ
గాఁ బ్రకృతసూత్రంబున లకారంబునకు రేఫంబురాఁగా 'గండ + రు, అయ్యె.
ఈరేఫంబునకుముందు దాపలనున్నగల డకారంబురాఁగా 'గండండు. అయినది.
ఇట్లే 'మిండండు, గ్రహించునది. నరసింహవ్యాకరణకారమనిమతంబున 'గండలు,
మిండలు, అను బహువచనరూపంబులునుగలవు.

7 సూ—కాప్రత్యయంబుమీఁది బహువచన లకారంబునకు
లఘులఘు రేఫంబులును లఘురేఫంబునకు ముందు బిందుపూర్వకడకా
రంబునగు.

విలుకాండు) - విలుకాఱు - వేటకాండు) - వేటకాఱు
నేడుకకాండు) - నేడుకకాఱు.

వ్యాకరణప్రత్యయంబు బహువచనమునకు లఘురేఫంబును, అలఘురేఫంబును. కలుగును. అలఘురేఫంబునకు దాపలసున్నగలడకారంబు వచ్చును. ఉ విలుకాండ్రు విలుకాటు. ఇచ్చట విలుకా, అనునది ప్రాతిపదికము. దీనికి బహువచనారకుందు విలుకా + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతీనూత్రంబునఁ బ్రత్యయలకారంబునకు లఘురేఫంబును, దానికిముందు దాపలసున్నగలడకారంబును రాగా విలుకాండ్రు, అయ్యెను. పక్షంబున విలుకా, శబ్దంబుపైని బహువచనలకారంబునకు నలఘురేఫంబునూత్రమే కలుగగా విలుకాటు, అయ్యెను. ఇట్లే వేటకాండ్రు-వేటకకాండ్రు అను నవియు గ్రహింపవలెను. ఉ. వేటకకాండ్రుకై తిరుగు వేశ్వలనాడిన జాడ నమ్మితి ధ్వాడగఁ బాడియానె, ఉ - రా + త. క. పాశాండు నీరెవ్వత్రెవ్వగఁ దాటెడికమైనయెండవనుకఁ గని పురం | బాటెనునువంత వేడుక | కాటులుజాల రులునూచి క్రందుకొనంగన్, భార- కాంతి- 312.

8 సూ—తేప్రిభృతుల బహువచనమునకు ముందు డుజ్జగు.

తేడులు - తేండ్లు.

వ్యాకరణోక్తి, మొదలైనశబ్దంబులు బహువచనంబునకుముందు డుజ్జర్ణకంబు వచ్చును. ఉ. తేడులు-తేండ్లు, తేడులు, అనుశబ్దంబునందు డుజ్జకారత్యేకంబు గావునోబిందువు పూర్వమందు గాన. తేశబ్దంబు ద్విధాంతంబగుటచే నర్థానుసారమునూర్పించే కలిగను. ఉ + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతీనూత్రంబున లువర్ణకంబునకు ముందు డుజ్జర్ణకంబుగలిగి తే + డు + లు, ఇట్లుండఁ బల్లెండవనూత్రంబుచే బహువచనలకారంబునకు ముందున్న డుజ్జర్ణకంబుయొక్క సకారంబునకు లోపంబు కలుగగా డకారలువర్ణకంబులు సముక్తంబులయ్యె (ఉ + డు) పిమ్మట నీపరిచ్ఛేదమునందల్ల పదునెవననూత్రంబున డలకారసంయోగంబునకుఁ బూర్వమందున్న యేదనున్న నిందునున్నయియు తేండ్లు, అయ్యెను. ఇట్లే తేడులను తేండ్లనుగఁగ మొదలయిన ద్వితీయాదులు.

9 సూ—కూతులబద్ధము ప్రభుమైకభవనమునకు - క్షుణ్ణస్థిరాబగు

కూతురు - కూతులు కూతురులు - కూతుళ్లు - కూతురినిత్యాదిరూపంబులు గామ్యంబులని యెఱుంగునది.

వ్యా—కూతు, అనుశబ్దంబుయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు రు, అనునక్షరంబు వచ్చును, ఉ॥ కూతురు—దీని బహువచనము—కూతులు, కూతురులు—కూతుళ్లు—కూతురిని, ఇత్యాదిరూపంబులు దుష్టంబులు. కూతు, శబ్దంబు నామవాచకంబు; కావున దానిపైని బహువచనప్రత్యయమొక్కటియే యుండునుగాని యేకవచనంబు రుప్రస్థంబుండునేరదు ఏకవచనబహువచనంబులకు! నొక్కవచనాంతంబున సమావేశంబు విరుద్ధముకావున “కూతురులు” ఇత్యాదిప్రయోగంబు లసాధువులు.

10 నూ—చెయువు బహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు విభాషనగు.

చెయువులు - చెయువులు - చెయువులను - చెయువును.

వ్యా—చెయువు, అనుశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు శకటరేఫంబు విభాషగానగును. ఉ॥ చెయువులు—చెయువులు. చెయువులను—చెయువులను. ఈ శబ్దంబుయొక్క యకారంబుమీది యకారంబునకు లోపంబును గాన్పించెడిది. ఉ॥ ఇంపు దొక్కొత్తగ నొక్కచో నొకటి నొక్కటిగాంచి యెలర్చు చెయ్యలం జిత్తజాకేరీచేరె విలసిల్లుదు బక్కన దోయివేకువక భార—ఉద్యో- 2ఆ. ౯॥ | చేరం జోటూకటెందు గానక భ్రమంజెయ్యేది భృంగావలిం ! గారామారగ నుద్ధరించె ఎత్తొకైగడ హరినంశము. నీ! మహావక పూనెమై మరువునయాధిని చెయ్యలన్నియు దక్కె జిత్రలేఖ వసు-5 ఆ. ఉ॥ సింగంబుబునిబాణికల్ దిరుగుమం జెన్నేది మోదించుసా రంగంబుద్దిరుగండపోవ నిసకుల్రాజీవముల్ గోయటల్ ఉత్తర రామాయణము.

11 నూ—అల్పాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును ముగిసిన యిది బహువచనంబున గ్గుభిన్నమునైన ర్వకడకారంబునగు.

ఆమృ - ఆండ్రిను - ఆలు - చెలియలు చెల్లెలు - కోడలు
మఱిదులు- ఇవి యాల్యాదులు.

వ్యా—ఆలు, మొదలైనశబ్దంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును
మండూనున్న ప్రకృతిలవర్గంబునకు దాపలసున్నగల డకారంబును వచ్చును.
ఉ. ఆలు-ఆండు. ఇచ్చట ఆలు + లు, ప్రత్యయలకారంబునకు రేఫంబురాగా
ఆలు + రు, ప్రకృతిలవర్గంబునకు దాపలసున్నగలడకారంబు రాగా ఆండు,
(ఆండ్ + రు) అయ్యెను. ద్వితీయాబహువచనము- ఆండును. ఇట్లే చెలియలు-చెల్లెలు,
కోడలు- మఱిదులు. మొదలైనవి. గ్రహింపవలెను.

12 సూ—బహువచనముపరంబగునపుడు డలటరలయుత్వంబు
నకులోపంబు బహుళంబుగానగు.

గుండ్లు - గుండులు-గిండ్లు - గిండులు - కాళ్లు - కాలులు
మొనళ్లు - మొనలులు - గొంట్లు - గొంటులు - తుంట్లు - తుంటులు
గోడ్లు - గోడులు - నీవిడ్లు - నీవిరులు - బహుళగ్రహణముచే విల్లులు
పిల్లులు పులు లిత్యాదులందు లోపంబులేదు || తత్సమంబులంగోటి పిప్ప
లిశబ్దంబుల కీకార్యంబు చూపటైదు । కోట్లు - కోటులు-పిప్పళ్ళు-పిప్ప
లులు.

వ్యా.—బహువచనలకారము వచ్చునప్పుడు డ - ల - ట - ర - ఈయక్షరం
బుల ఉకారంబునకులోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. గుండులు-గుండ్లు, ఇచ్చట
'గుండు' అనునపుడు బహువచనలకారంబురాగా డకారముయొక్క ఉకారంబు
లోపించి 'గుండ్లు' (గుండ్ + లు) అయినది. బహుళమని చెప్పటచేత 'గుండులు' అని
సంయోగరహితంబుగనుగలదు. ఇట్లే 'గిండ్లు' మొదలైనవి. 'కాలు' శబ్దంబునకు
'కాలులు - కాళ్ళు' అని రూపవ్యయంబు. ఇచ్చట 'కాలు + లు' అనియుండగాబ్ర
కృతసూత్రంబువఁ బ్రకృతిలవర్గముయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబురాగాఁదుగా

నాల్గవనూత్రింబుచేతను బహువచనసంక్లిష్టమయిన ప్రకృతిలకారంబునకు నలఘులకారంబు గలిగి 'కాల్లు', అయ్యెను. పదమూడవనూత్రింబున 'కాళులు' అనియునుండ నన్పును. ప్రకృతనూత్రింబున నుకారలోపంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబున 'కాలులు' అని సంయోగరహితంబుగ నుండును. గొంటులు - గొంట్లు. తుంటులు - తుంట్లు. ఈశబ్దంబులు 'గుండు, శబ్దంబునకుంబలె గ్రహింపవలె. గోరులు - గోర్లు. నీవిరులు - నీవిర్లు. ఈశబ్దంబులు ప్రకృతనూత్రింబున నుత్వలోపంబుచేతనే గ్రహింపవలెను. పైనుదాహరింపబడిన 'గుండులు - కాలులు - తుంటులు - నీవిరులు' శబ్దంబులు క్రిమముగా 'వ - ల - ట - ర' లకుదాహరణంబులు మఱియు స్లో॥ దాసకృమస్సుచచ్చక్రోవృదుత్వం ఛేదనంఛటాః ఉపాయముగుపాయశ్చ 'వ' పూర్వాః పతితాఇమి ॥ ఈకటశేఫనిర్ణయము. ఈశ్లోకమునందలి ఛత్రశబ్దంబునకు గ్రంథకర్తగారు 'నీవిరులు' అని తెలుంగువ్రాసి, చిలుగొడుగులు' అని యర్థమువ్రాసిరి. కాని వింజామరలను నర్థము సరియైనది. నీ॥ వింజామరములనవింజావలనంగవీచోపులనఁ నీవిరులనఁగఁ | జామరావ్యాయములు' వేంకటేశ్వరాంధ్రము - నానవవర్ణము. క॥ నీవిరులనవీచోపులు | నావింజామరములను నామములయ్యెకా' దేశ్యనామార్థికాశిము. ఈకటశేఫనిర్ణయంబును, శుద్ధాంధ్రపదపారిజాతంబును, బట్టిచూడఁగా 'నీవిరులు' అను బహువచనరూపంబును నున్నయట్టులు గానిపిందుచున్నది. కాని 'వీచోపులనఁగ నీవిరులనంగ' అను వేంకటేశ్వరాంధ్రనిఘంటుపద్యమందలి యతిస్థానంబుమాచినను, దత్తను పరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియేడవనూత్రింబుచే యోగించినను 'నీవిరులు, అనియేకాని 'నీవురులు' అని యుత్పత్తకారంబుగాదు. నీతారామాచార్యులవారు 'నీవిరులొకవనిడక' భార- కాంతి. 1 ఆ. అనుప్రయోగంబుదాహరించి (ఇది వ్రాతప్రతులయందలి పాఠము) అని వ్రాయుట ఇత్పత్తకారపాఠమనెడియూహచేతనేయని గ్రహింపవలెను. నీవిరులనఁగా వింజామరములనుటకు భారతప్రయోగంబులు. కా॥ సారభ్యంబు వహింప భీముడు సితచ్చత్రంబు గాండీవి చె | ల్వారంబట్టఁగ నీవిరుల్గవనిడక' భార- కాంతి- 1 ఆ. క॥ రచియించిన వజ్రంబుల | రుదులంబాలుపారు నీవిరులు దెరయంగకా, భార- క॥ ద్విరదంబుల వరదంబులఁ దురగంబులఁ గాల్చులములఁ దూర్యంబులనీ | విరులన్గొడుగులఁ బడగలఁ | బరిస్ఫుగితనున్నవతని పయనంబుగడుకా, భార. పైమూలమందు

బహుళమనిచెప్పుటచేత విల్లులు, పిల్లులు, పులులు, ఇత్యాదులందు సుత్వలోపంబు లేదు. తత్సమపదంబులలో ఊటి-పిప్పటి, కబ్బంబులకు సుకారలోపంబును, గనబడుచున్నది. ఉ. ఊట్లు - ఊటులు. పిప్పట్లు - పిప్పలులు. మొదలైనవి. అప్పకవి తే|| గీ|| యుద్ధపంచకమునఁ ద్రిక్కుయొడ్డెపాలె|| గాళ్ళబంబు రచించుటఁ గాంచికవులు అనియుద్ధపంచకంబులోఁ. దిక్కునసోమఁగూజులు కాళ్ళని ప్రయోగించినాడనియు, దానంతేలి మీఁగాళ్ళని కవులు తఱుమగఁ బ్రయోగించుచున్నారనియు, వక్కాణిండును, నారంగరచరిత్రవంతుని|| ఊమ్మెత్తపువ్వునానొక పైనిరుచ్చిట్లుచెలఁగి మీఁగాళ్ళపైఁ జంఘునాప' అనుప్రయోగంబును జూపెను అప్పకవిగారి మరంబున వారి మగ్యకాష్టగర్భవగరారు, అనుపద్యంబుచే కాళ్లు, అని ప్రయోగింపఁగూడదనియే సిద్ధాంతపక్షదిరి; కాని కాళ్ళబంబునఁ గవిశేఖరుల ప్రయోగంబులు. భారతమునందుఁ చెప్పులుగలవు. క|| ఉడుగకరక్తప్రవాహ మొలుకుదునుంపం | గడకాళ్లువట్టివానిని' భార - ఆది. క|| వినికోయుతీగకాళ్ళని | చెనఁగఁగదాయందు బొంగిభీష్ముడు క్రోణుఁడ, భార - ఆది - 5 ఆ. సీ|| కాళ్ళ యొప్పిదమాడుకట్ల నుజ్వలముచేయంగ నంబుల బాహులంపమెడల, భార - విరా - 1 ఆ. ఇంకను ప్రయోగంబులు చెప్పులుగలవు.

13 సూ—బహువచనము పరంబగునపుడ సంయుక్తంబులయి యుదంతంబులయిర డలరలకలఘు లకారంబు బహుళంబుగా నగు.

[త్రాడు - త్రాడులు - గుమ్మట్లు - గుమ్మలులు - మొగిళ్లులు - మొగిలులు - విశికిళ్లు - విశికిలులు - ఊళ్లు - ఊరులు - పందిళ్లు - పందిరులు.

న్యాయ—బహువచనంబు పరంబగునపుడు సంయుక్తంబులు కానివై ఉదంతంబులైన డ - ల - ర, లు, నలఘు లకారంబు బహుళంబుగావగును. ఉ. త్రాడు - త్రాడులు - త్రాడులు. త్రాడు, ఇచ్చట బహువచనలకారమునచ్చి త్రాడు + లు అని కారణః ప్రకృతసూత్రంబున డకారంబునను నలఘు లకారంబు (ర) గలిగి త్రా

కులు' అనుకూలములను. గుమ్మరి + లు, ఇట్లుండెదత్సమపరిచ్ఛేదమునంద నలువదియైదవసూత్రముచే ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి ఉదంతంబైనదిగను బ్రకృతసూత్రమున గుమ్మరిలు - గుమ్మరిలు, అనుకూలములయ్యెను. ఇట్లే పిరితిపంగిరి ఇత్యదులయందు ఉకారాంతస్థలంబులయందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమునంద నలువదియైదవసూత్రముచే న్వికారముగలిగినవిమ్మరి పరకృతసూత్రము ప్రవర్తిల్లుననియే యోచించుచు. (త్రాడు - మురిలు - పిరు, ఇది సహజంబుగానే, ఉకారాంతంబులు. ఈసూత్రముచే బహువచనము నలుగు లకారమునూత్రింబు కలుగును.

14 సూ— బహువచనస్థలంబులయందు ద్విరుక్తంబులయినడకారలకారంబుల కలఘు లకారంబు నిర్మలంబుగనగు.

త్రాడు - గుమ్మరి - మొగిల్లు - మొచ్చెల్లు - విల్లు - కిల్లు.

వ్యా—బహువచనలకారముతో సంయుక్తములై ద్విరుక్తములే డకారంబునకును, లకారంబునకును, నలఘులకారంబు నిర్మలంబుగానకును. ఉ. త్రాడు. 'త్రాడు + లు' ఇచ్చుచు పండ్రెండుసూత్రముచే డకారంబుమీఁది యకారంబునకు లోపంబుగోరి ప్రకృతలకారంబునకు, బ్రహ్మలకారంబునకును, సంయోగంబుగోరి 'త్రాడు' అయ్యెను. విమ్మరి(బ్రకృతసూత్రంబుచే డకారంబునకు నలఘులకారంబుగోరి త్రాడు, అనుకూలంబు నిష్పన్నంబయ్యె. పండ్రెండుసూత్రముచే నుత్పత్తిలోపంబు బాహువచనంబుగావునఁ బహువచనసూత్రమున త్రాడులు - తాడులు, అని యుత్పత్తిలోపాభావమందు రూపకృతు మేర్పడును; గుమ్మర్లు - మొగిల్లు - మొచ్చెల్లు - విల్లు - కిల్లు, వీనికి నేకవచనములు గ్రహించుచు గుమ్మరి - మొరిలు - మొచ్చరి - విడి - విడి, అనియుండును. వీరిలో నికారాంత నామంబులకు బహువచనలకారంబు పరంబునకప్పుడు తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున వీని ఇకారంబునకు ఉకారంబుగోరి యీకరిచ్ఛేదముతోని పండ్రెండుసూత్రంబున లోపంబుగలఁ గగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నలఘులకారంబు నిర్మలంబుగనయు పేబహువచనరూపంబులు సిద్ధించినవి యోచించినది.

15నూ — సమాసపదంబునందు సంయోగంబుపరంబగునపుడెల్లచో
ఖండబిందునకుం బూర్ణంబగు.

అనఁటులు - అనంట్లు-పనఁటులు-పనంట్లు గోఁటులు-గోంట్లు
తేఁటులు-తేంట్లు - ఏఁడులు-ఏండ్లు! కాఁడులు-కాండ్లునిండ్లుకాండ్లత్యాదు
లందుచాతుకా దేశంబుకొందలుక్కొనించిరి- తెనుగునబిందు పూర్వకః
రంబు లేమింజేసి యదిగ్రాహ్యంబుగాదు.

వ్యా—సమాసపదంబునందు (ఏకపదంబునందు) బహువచనలకారంబుతోఁ
బ్రకృతిపాల్లు సంయక్తమైనపుడంతటను నతిసున్న నిండుసున్నయగును. ఉ. అనఁ
టులు - అనంట్లు. ఇచ్చట 'అనటులు' అనునది యేకపదము. దీలలోని టకారంబు
యొక్క ఉకారంబునకుఁ బ్రండ్రెడవనూత్రంబున లోపంబుగలిగి టకారలకారంబులు
సంయక్తంబులుకాఁగాఁ బ్రకృతనూత్రంబున నామంబులోని నకారంబుమీఁది ఖం
బిందువు పూర్ణబిందువై అనంట్లు, అనురూపమునీడ్గించె. ఇట్లే పనఁటులు-గోఁటులు-
తేఁటులు - ఏఁడులు - కాఁడులు, ఇత్యాదిశబ్దంబులలో నామంబుయొక్క పాల్లు
నకును, బ్రశ్యయలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగినపుడు నామంబులయందలి య
సున్నలు నిండుసున్నలయి అనంట్లు - గోంట్లు - తేంట్లు - ఏండ్లు - కాండ్లు, ఇత్యా
దులగును. ఏండ్లు - కాండ్లు, ఇత్యాదిరూపంబులందు బాహుళికంబుగాఁ బదునూడిన
సూత్రీంబున నల్పంబులకారంబుగలిగి 'ఏండ్లు,' పదు నాల్గవసూత్రీంబున 'ఏండ్లు, ఇత్యాది
కంబుగా నుండునని కొందఱు ఛిన్నముపశిరి. లులుభౌషయందుఁ బరుషసకలంబు
లకు ముందుబిందువుండునగాని స్థిరంగావకు ముందు బిందువుండదు. శీఘ్రంబున నల్పం
లకారంబునకు ముందుబిందువును, అంగీకరింపవలసియున్న సి.అచ్చుగియకాస్త్రీయంబు
గావున నట్టిరూపంబులు గ్రాహ్యములుకావు. 'పేఁడు' అనుశబ్దంబులోనిది డువ్వు
కంబుగాని యది ప్రకృతిలోనిదికాదు గావున ఏఁడు - కాఁడు, అనుశబ్దంబులకుం
బోలె నీశబ్దంబునకు గూఢనిష్పత్తి యగునని ప్రయోగమునకు (వే), నీలికి కేకన

నం ౧. ప్రేమ మనః మనః. ప్రేమ (సర్వము) ప్రేమప్రేమయరూపము (ప్రేమ
(గోపికాప్రేమ))

16 నూ—దౌపదిభక్తికంటలు లివ్వంగులకు బహువచనంబు
పరం బగునపుడు పూర్ణబిందుపూర్వక డువర్ణంబు బహుళంబుగానగు.

కొడవలి - కొడవండులు - ఉల్లోసంబు - కొడవండ్లు - పక్షంబు
నం దలఘులకారంబు - కొడవళులు - కొడవల్లు - కొడవలులు॥ రోక
లిప్రభృతులకిట్లు రూపంబు లెఱుంగునది । ఇల్లు - ఇండులు - ఇండ్లు -
ఇల్లులు । ఇట్లు - కట్లు - పట్లు ముల్లు - విల్లు శబ్దంబులకు రూపంబులు
తెలియునది । మధ్యమాస్థానకంబులయిన కట్లు పట్లుశబ్దంబులును తెల్లు
ప్రభృతి శబ్దంబులు ననౌఁవిభక్తింకంబు లగుటజేసి వాని కీకార్యంబు
లేదు.

వ్యా—దౌపదిభక్తికంటలనఁగా విభక్తిసంబంధంబున మార్పునొందు శబ్దంబులు.
అట్టిశబ్దంబు లివ్వంబునకును, లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణంబునకును, (సలలువర్ణంబు
నకు - లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణమునకు - ఉ. ఇల్లు - విల్లు మొ) బహువచ
నంబు పరంబగునపుడు నిండునున్న పూర్వమందుఁ గలిగిన డు, అనునక్షరము బహు
ళంబుగావచ్చును. కొడవలి, ఇచ్చట బహువచనమందు లువర్ణకంబురఁగా నాలివర్ణం
బునకు నిండునున్న పూర్వమందుఁగల డువర్ణంబువచ్చి కొడవలడులు, అనియును,
డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకుఁ బండ్రెండవనూత్రంబుచే లోపంబుగలిగి కొడ
వండ్లు, అనియును, డకారముక్తమైనరూపంబులు రెండేర్పడును. డువర్ణంబుపాక్షికం
బుగావున కొడవలి, శబ్దంబునకు బహువచనలకారింబు పరంబగుదుండఁ దత్సమపరిచ్ఛే
దంబునంచలి నలువదిపైఁచననూత్రంబుచే సుత్వంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదంబులోని పదు
మూడవనూత్రంబున నలఘు లకారంబురఁగా కొడవళులు, అనియును, పదునాల్గవ
స్కంధంబుచే కొడవల్లు అని బహువచనశిష్టంబుగాను, లకారముక్తమైన రూపపు

యంబేర్బడినది. అలమలకారణమున బాహుళ్యమునకుఁ జొరవలయును, అని లక్ష్యము లకారముక్తరూపమొనడును. ఇట్టిశబ్దములను బహువచనలకారమునందు రూపపరివర్తనము. అట్లే, మొదలైన శబ్దముల కివియైనవే రూపములని తెలిసికొనవలెను. ఇట్లు దివ్యమంతమందుగల యాచరికి కారపరముల నుదాహరణము. ఇంక దివ్యమంతమందు - ఇట్లు, దీనికి బహువచనమున బహువచనమున. ఇట్లు, అనియును, పూర్వమందు పూర్వకధనము నచ్చినపుడు, ఇందు, అనియును, పరిపూర్ణమనుటయునే దుష్టముయొక్క ఉదాహరణ లోపముగలుగగా, ఇంక, అనియును, రూపములు. ఇట్లే, ఇట్లు - ముల్లు - ముల్లు - మొదలైన శబ్దముల రూపములు గ్రహింపవలెను. ముఖ్యము ఇట్లు. శబ్దమునకు మధ్యవర్తియైనపుడును, పల్లము, శబ్దమునకుబల్లమైనపుడును, పల్లమువలెనైన శబ్దమును, పరిపూర్ణమొనడును. కీముత్రవిధిజేసి వానికాకపోవుటంబెల్లము, ఇట్లుశబ్దమునకునే త్రిమయియొక్క మరుదుగా గానబడియెడిది. నీ|| ఏవేల్లుల పరిగణనచంద్రమునబడి - ఇట్లుగా గంధముగానునత జేసిధర్మ - 1 ఆ. బ్రహ్మభక్తులనుగణించి యాచరికి కారపరములలో వివరింపబడును.

17 నూ—ఒకానొకచోనామము సంస్కృతబహువచనాంతములను బయిబహువచనము నెనయు.

కొడవండ్లులు - కొడవండ్లులను - కొడవండ్లులు - కొడవండ్లులను ఇట్లుప్రయోగద్వయములు గ్రహించునది.

వ్యా—ఒకానొకచోట ప్రాతిపదికము (నామము) బహువచనలకారముతో గూడికొని పునరుక్తముగ బహువచనము నొందును. ఉ. కొడవండ్లులు మొదలైనవి. కొడవండ్లు, ఇట్లు బహువచనలకారమునకుఁ బ్రాతిపదిక వేటాకి బహువచనలకారమును జొంది కొడవండ్లులు, అయినది. ఇట్లురూపమున బహువచనమునందు యుపయోగింపవలయును. అట్లే మొదటి నాకోవండ్లు యంధర్మి నపున, భావ - సభా - 2 ఆ. లే|| నీ|| అట్లుగ గానబడి యొక్క చంద్రమునకు. బ్రహ్మభక్తులనుగణించి

తోను కుటుంబరక్షణముగాఁ బ్రాప్తమిందునినుం | విరతాశికములనుప్రకరణం
తామునందొప్పుం | యుక్తాశికా వగనొట్టి తిజ్ఞపరిషద్విజ్ఞాతదాద్యక్రియా | విరసుం
డై కొఱతలంబునుకవి పృథ్వీశ్వర్ణమీపక్షితికా, మను - 1 అ. ఇచ్చట నొకయగ్ధం
బునందు కొఱుర, అనియకారమగ్ధముగాను, నేటొకయగ్ధమునందు కొఱుర,
అని యకారమగ్ధముగాను, నందొలయు. అయినను కొఱుర, అని యకారమగ్ధము
గానే యగ్ధమయియును ద్వైవాగ్ధ్యలకఁ బ్రయోగింపబడియె, నీ | రాజరాజలక
నూరకయన్నెల నూరక వింధ్యయట్టి రాజరాజా, మట్టు. 2 అ. అలకశబ్దంబు
కొఱురకంబునపు నుకారమగ్ధముగాని యకారమగ్ధముగాదు. పట్టరావాచకమగు నల
కాశబ్దము సంస్కృతము. అకారమగ్ధము. ఈశబ్దముతోడ శ్లేషకైదేశ్యశబ్దంబునలక
శబ్దంబు నకారమగ్ధముగాఁ బ్రయోగింపు. శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధంహిమ్యతసంస్కారము
మృతే, అను శ్లోకంబునట్టి మృతసంస్కారంబుని గ్రహించునది. నీ | వీరివార్తలన్నియు
విస్ఫులతావత్ శ్రవణంకరిగాంచి శ్రవణంబునకుడె, మట్టు. 2 అ. ఇచ్చటఁ బ్రకాశం
మనట్టి ప్రజ్ఞాంబు యనునగ్ధంబున విస్ఫులతావత్, అని యుండఁదగినను శ్లేషము
విశ్వహింబులకు నిట్లునెప్పను. విహారపులు గావున వారిప్రయోగంబుల నభినందింప
వలయును.

19 సూ.—అట్లు చేనుగోనుశబ్దంబుల నువర్ణంబుగుజుగు.

చేను = చేను - చేనులు || గోను గోను - గోనులు.

వ్యా—ప్రయోగమునందలి చేకననంబునందు వైకల్పికంబుగాను, బహువిధ
నంబునందు నిర్దేశంబుగాను, చేను, గోను, శబ్దంబులయొక్క నుకారంబునకు గుక్, అనునగ్ధంబునను. ఈ చేను = చేను. బహువిధమందు చేనులు, ఇట్లే గోనుశబ్దంబు
గ్రహించునెను,

20 సూ.—బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను పేను మీను
శబ్దంబుల నువర్ణంబులోపించు.

చేను — చేలు || పేను - పేలు - మీను - మీలు,

వ్యా—బహువచనలకారంబు పరంబునవును. 'చేను, చేను, మీను' అనుశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబైననువర్ణంబులోపించును. ఉ. చేను, చేను, ఇచ్చట బువర్ణకంబురాఁగా చేను +లు, అయ్యెను. ఏమృదుఁ బ్రవృత్తిఁజూరఁబార నువర్ణంబులోపింప, గా చేలు, అయినది. ఇట్లే చేను మొదలైనశబ్దంబులు గ్రహింపబడినను. మీను అనుశబ్దంబునకు బహువచనము మీనులు, అనుప్రసాగంబొందుగలదు. కుఁజలనము లకొ మృతావముల జక్రయుగంబుల గింపబడినవి, కవిసర్గసాయనము. ఇచ్చట గంనుమిలకొ, అని పఠించినచో నిర్దుష్టము.

21 సూ — బహునచనంబునరబగునపుడు రేయిప్రభృతులకుది
యక్షరంబులోపించు.

దేయ - రేలు! తాయి - లు! వేయ - రేలు! వ్రాయి -
వ్రాలు || ఇత్యాదులు || ఈలోపంబు సమాసంబులందు జూపవలెను.
రేరాజు - మగతొడతకము - వేవేలు.

వాక్యము—బహువచనమునకు కంటి పరబంధము లేదు, మొదటివచనముల కంటిపటియక్షరములలోపించును. ఉ. లేలు, లేలు, ఇద్దరు బంధువులు పరబంధపును కంటిపటియక్షరంపైన యివ్వదులలోపంపగాఁ బైవహారవనమాపందీర్పడెను. ఇట్లే బ్రాహ్మ = బ్రహ్మ = బ్రాహ్మ, శబ్దములందు గ్రహణార్థము లేదు—లేలు—నామము, అనుమాపములు గ్రహణపపలేదు. ఉ. బ్రహ్మమునందు లేలు బ్రహ్మసంగతి పలుకు బ్రాహ్మగానబడియెనియు | వందలములనుండి యుగదినవింతలకు యందలములును దురియ్యెనివుడు | రామాక్షు—అ. ౩ || లేలుపు మోక్షాక్షు బ్రాహ్మకనుంగవముం బువ్వరాగపుటెన్నుకొ, చంద్రభానువర్తియు. కొదలు బ్రాహ్మ శబ్దమునందు బహువచనమాపము రాశున | అని వ్యాకరణములకుండును, గ్రంథములయందును బ్రహ్మగిందుమంజరి. అయ్యది ప్రామానికము పుష్టియంతైన క్షరలోపమునమాపములయందునునుండ గవబడుచున్నది. కేరాజు(లేలు + రాజు) కేరాజు (లేలు + రాజు) మగదానకము(మగదా + నకము).

22 సూ.—బహువచనమునకు బహువు డావు ప్రభృతులు తుదీ యక్షరమునకు లోపము విభాషనగు.

ఆవు - ఆలు - ఆవులు || జాము - జాలు-జాములు || చుట్టము
చుట్టలు - - చుట్టములు || మీసము - మీసలు-మీసములు

వ్యా.—బహువచనమునకు పరబహువచనం 'ఆవు' మొదలైన శబ్దముల కడ యక్షరమునకు లోపము వైకల్పికముగావచ్చును. ఉ. ఆవులు - ఆలు. 'ఆవు + లు' ఇచ్చటఁ బుడిచున్న 'వు' నన్యులులోపించి 'అ' అయ్యెను. ఇట్లే 'జాము - చుట్టము మీసము' మొదలైనవారికి బహువచనములు చెందుకూడఁగలవని చెప్పెను. 'ఆవు' శబ్దమునకు బహువచనమునందేకాక స్మృత్యంతముననుసారమున లోపంబగును. ఉ. 'ఆ దోక-ఆగిదుపు-ఆచియ్య-ఆబోతు' ఇచ్చట నగ్ధానుస్వారంబును, ఉత్తపదపరు వంబును సరళంబును విశేషంబు. ఆమాట 'ఇచ్చట లోపముమాత్రమే కలుగును. నీ|| ౧|| గీ|| 'ఆలగాపరివ్రేతల మేలువాడు' అంగీనామ-దేవ. ఉ|| 'అశ్రువుతో బాలుగవ్యాబాలునిక బాలు భవంబునంతకాకకుం | బాలురాత్రిపంచశకుబారికిఁ జిక్కిరికిఁ నక్కిరికి' మను - రిత. న|| చెలులుంబులునిట్టిశృంగులు మహాశిం (బ్రాహ్మణ్ డాపకు | జ్వలులై' భార- ఉద్యో - 2౨. క|| చెలులుంబులుదేశం బులరాజులు వివర నీమత్తవ్యవర్తిం | బాలు, భార - ఉద్యో - ౪౭. తే|| నిమవ బాహుయగంబును పపంబుకము గొనగమోస నడివ్వేయిమెలయు, రాజ కే- 2౨. శక్కులగలకూపంబులు సులభము.

23 సూ.—ఇయకుమాటుగా నామూర్తంబున కెత్వంబు బహు
ళముగానగు.

కన్నియ - కన్నె | జన్నియ-జన్నె | వన్నియ - వన్నె || కొం
చియము - కొంచెము కొంజియము | కొండెము బహుళగ్రహణ
ముచేసించియము కాజీయ మొకగుకెట్టియము చెత్తములేదు | ఇదు

శబ్దబునందికారలోపంబు కొందఱు వక్కాణించిరి - అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు! ముత్తియశబ్దబునందు మాత్రమిత్వలోపంబు గానంబడియెడి - ముత్తియము - ముత్తైము - ముత్త్యము.

వ్యా—‘ఇయ’ అనునానికిమాటుగా నామముయొక్క కడపలు, ఏకారము బహుళముగాఁగలుగును. ఉ. కన్నయ-కన్నె - జన్నయ - జన్నె - విన్నయ-వన్నె - కొంచెము - కొండెము. కొంచెముము. - కొండెము. మొ. ‘కన్నయ’ ఇచ్చట ‘ఇయ’ అనుశబ్దబునంతస ఏకారమువచ్చి ‘కన్నె’ (కన్నె + ఎ) అయ్యెను. ఇట్లే జన్నె [దేవతాదులకుపదేశించి యుక్తేచ్ఛముగా విశిష్టగావు (లే) యెచ్చ] మొ. (మా. ౧౪) బహుళబహుళకే ‘పంచెము - కాశెయ’ ముకలశబ్దబులును ‘ఇయ’ అనుదానికి ఎత్తియలేదు. ‘ఇయ, శబ్దబునందలి ఇకారలోపంబు కలవని కొందఱు నెప్పిరి; కాని యయ్యది ప్రయోగంబులగుందుఁ గనఁబడును. ముత్తియ శబ్దబునకు మాత్రము ఇవ్వగోపంబు గనఁబడుచున్నది. ఉ. ముత్త్యము - ముత్తియము ముత్తైము. ‘ముత్తియము’ ఇచ్చట ఇకారలయవకు లోపంబుగలిగి ‘ముత్త్యము. (ముత్ + యము) అయ్యెను. కొందఱునుంబుం ‘ముగ్గు’ మొదలైశబ్దంబు లకు ఎత్తియంబుగలుగును. కలి, ముల్లెయు, లంజెయు, గడ్డెయు నొల్లెయు, ననుపగిదిఁ బనుపగిప్పగఁ గృతులక! ముల్లియు, లంజెయు, గడ్డెయు, మొల్లెయు, యనిపల్కు నేని యొప్పుంగృతులక, అంగిభాషాగూఢము ప్రాచీనవానిలో ఇత్వలోపంబుగలగదు. ప్రాచీనంబుయొక్క ౧౩ ముల్లెయు, లంజెయు, గడ్డెయు నొల్లెయు ననుపగిదిఁ పలుకులాపువు కృతులక! అనుపాఠంబునుజూచి తిన్నపల్లెయొక్కముగినినికరియకు పనుంజపంబు. మా లయాలల ముల్లెలెంతటి మోహమోహరిణోషిదాచితి నేలయేలకిసాదలుపెదకెద వింతదింతలె యొందుఁజూచితి ననుపగిత్తి. కలి లంజెకమువంకుఁ గొనుకులకు గలు ననోహో హరి - ఉ. 1 ఆ తే! పెద్దకాలంబు ముత్త్యుగజ్జెయ ౨ వసుధఁబొందించు నేకోష్ఠనాగముగ కాశీలంఢము తే! నారికేగోసవపుడిపుటానాసాలము నలిపె యొంపెల్లెతో నుత్పల ‘హు’ అయ్యును ౩ ఒక గురిసద్గుప్తపునైకపుటాల్లె గట్టి పుభా- 4 ఆ గ్గింకలకు శేషకారుడు ముత్తియశబ్దకరంబులకు పంపుక

నిత్యలోపంబు చూపట్టెడి, అనిచెప్పెను. ఉ. కన్నియ - కన్య - దివ్యయ - దివ్య
కల్లయము - కల్యము. పల్కియము - పల్కయము. వీడియము - వీడ్యము. మొ. నీ
స్థలిగుంతిన్మదధూపతులనెయ్యపుఁగన్యకలననవాలుఁదూపులజయించి, రాఘ 1 ఆ.

ఇచ్చట కన్యశబ్దంబు రామాయణార్థమందు సయితముతస్సమపనింబనికొందఱయభిప్రాయంబు; కాని 'కన్యా' శబ్దంబునకు వికృతియందే 'క్రొత్త' అనునర్థమువచ్చును. సంస్కృతంబునందు లేనియర్థంబులు వికృతియందుఁ గలుగుటసహజంబులుగావునఁ దత్సమపదంబని భ్రమపడవలదు. ఉ. అగ్గన - (అగ్నిః) అలః - (ఆలకా) (అనగడ్డము-) అవకటః) అసదు (అసత్) కంచము (కంసః). గంచము - (గన్ధః) తొండము - తుడ్డు) నాన - (జ్ఞానమ్) నిచ్చ - (నిత్యమ్) నిజము (నిజమ్) మొదలగునవి. ఇందులకు నగ్వజాచార్యులు - శ్లో॥ క్వచిదాద్యన్యశబ్దస్య వికాశే త్వన్యవాచ్యతా॥ అనిచెప్పినారు. శ్లో॥ గీ॥ సున్వగ్రద్ద దివ్యాలుపుఁ బ్రువుసూబ | యిల్లుసాచ్చిన శాంతిసేయింపవలయు" భార -

ఆను - 4 ఆ. నీ కన్యాలఁ బదిలంబు గాని గుఱ్ఱంబులఁ గ్రొత్తముట్టిన కియ్యకొలుపువెరపు" భార - విరా - 1 ఆ. ఉ. అంబుజబాంధవాన్వయ నృసాగ్రణిబోసమునేడు నూర్యపా | కంబున నాయితంబయిన కజ్జము భోజనకాలలోనఁ బశ్యంబిడినారు పంకజనభాక్షులు రెండవజామగంటవేలియంబడె నారగింప సమయంబని చెచ్చెరవిన్నవించినకా, కాశీ - 5 ఆ. ఇప్పద్యమంబట్టిమాడఁగాఁ బూర్వము మనవారు నూర్యకీరణంబులచే వంటచేయుట కనుపెట్టినట్లు లేలుచున్నది. మనప్రాచీనులుపూర్వకాలమందు బ్రహ్మలిశాస్త్రపాఠీయులము సుకరంబును, జమత్కారంబును, నైవకార్యంబులు సోపి నట్లు రీపద్యంబులన గ్రహింపవలెను. శ్లో॥ గీ॥ తరుణధావన భగభగద్దశనవిణుల పాత్రకొల్పిరి లేతవీడ్యులనాన, రాఘ - 3 ఆ. శ్లో॥ గీ॥ వీడియము వ క్కలములు విడెము రేమ్మలంబు వీడెంబు వీడ్యమనంబురారి" అంగ్రనామనంగ్రహము, మానవవర్గు నీలే తనరుదాఁబూలనామంబు తమ్మలమన వీడెమన వీడియమృనవీడ్యమనఁగివిడియమన వీడ్యమనఁగను విడెమనంగ, ధూరిభవభంగశ్రామత్పథూతఁగ" అంగ్రభాషార్థవము, మనుష్యవర్గము. "పరిచూచకము - పర్యాచకము - పరేచకము" ఇట్లు రూపత్రయంబరి యహోబలపవతి. ఉ॥ నన్నుబిర్యాచక పేల చేసెను సుహృద్ముచేఁ గరుణింపనేచెల్" అనిప్రయోగము. ప్రెప్రయోగంబులంబట్టి మాడఁగా నూరిగారు నెలవిచ్చినట్లు

గాక మత్తయశజ్జేతరంబులయందుఁ గూడ, ఇకారంబునకు పోవంబుగలవని గ్రహింపవలెను. “నామములయందు కాక క్రియలయందును, ఎత్వంబు చూపట్టెడి” నని యహోబలపతి. ఉ. కదియంబడె - కదె బడె” ఇత్యాదులు.

సర్వనామప్రకరణము.

వి శేష్యములయొక్క పునరుక్తిదోషంబు కలుగకుండఁగ వానికి బదులుగా బ్రయోగింపఁబడుపదంబులు సర్వనామంబులు. (పూర్వోక్తపదార్థపరానుగమములు అట్టివానిని గూర్చి తెలుపునట్టిభాగంబునకు సర్వనామప్రకరణము

24 నూ—అన్నిప్రభృతులు సర్వనామంబులు.

అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - ఆ - ఈ - ఏ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యావాచకంబులు - అన్నిప్రభృతులు! వీనికి బ్రథమాంతరూపంబు లుదాహరించెద- వీనిలోదుమంతంబులకెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది || బహువచనలకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమాబహువచనంబునకుఁబోలె నెఱుంగునది । విశేషాకారంబులు గలిగెనేనిఁ గొండొకచో ద్వితీయవఱకును గొండొకచో ద్వితీయయందొక్కరూపంబువఱకును రూపభేదంబులు వక్కానించెద - శేషంబూహించునది || అన్ని మొదలగుశబ్దంబులఱు నుద్విప్రభృతీసంఖ్యావాచకంబులును మహదర్థంబులు బహువచనాత్మంబుగ - అమహదర్థంబులైక వచనాత్మంబులగు । ఇందు నీమొదలగునాలుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులందుల్యరూపంబులయి యుండు.

మ - అనునది మహదర్థమనుటకు - అ - అనునదియమహదర్థమనుటకు - ప్ర - మొదలయినవి ప్రథమావిభక్తులకును సంకేతములు గా నిడు గ్రహించునది.

మ.

అ.

| బంబులు ద్వివీర్యాద్యేవచనంబులు
 పరంబగునపు డమహత్త్వంబునంద
 గునని తెలియునది.

సర్వతాపదర్శకము.

ప్ర) { అందఱు
 అందఱు } ...అన్ని

బహ్వర్థకము.

ఇయదర్శకము

ప్ర) { పలుగురు } అమహత్త్వం
 పలుగుఁడు } బాన దీనికీవ్య
 స్తప్రయోగంబు
 లేదు.

ప్ర) అందఱు.....అన్ని.

కియద్యాపదర్శకము.

మ.

ప్ర) అందఱు.....అన్ని.

తదర్శకము.

కతిపయార్థకము

ప్ర) అందఱు.....అన్ని.

ప్ర) వాడు..... { వారు
 వారలు
 వాండు }

బహ్వర్థకము. పెక్కు

ప్ర) { పెక్కుండు } పీనికబహు
 పెక్కురు } వచనముంగ
 లదు! పెక్కులు

ప్ర) వానిని..... { వారిని
 వారలను
 వాడను }

అ.

ఈశబ్దంబు లౌపవిభక్తికంబులగు
 టండేసి - అన్నిటి - అన్నిటి -
 ఇన్నిటి - ఇన్నింటి - ఎన్నిటి - ఎ
 న్నిటి - కొన్నిటి - కొన్నిటి -
 పెక్కిటి - పెక్కింటి - యనుచు

ప్ర) { అది.....అవి
 అద్ది... ..అద్వి
 ఆయది.....ఆయవి
 అయ్యది.....అయ్యవి }

ద్వి { చానిని
ఆచానిని }వానిని..

మ.

ఇదమర్థకము.

ప్ర॥ వీడు { వీరు
వీరలు
వీడు)

ద్వి॥ వీనిని { వీరు
వీరలను
వీండ్రను

అ.

{ ఇది.....ఇవి
ఇద్ది.....ఇవ్వి
ఈయది..... ఈయవి
ఇయ్యది.....ఇయ్యవి

ద్వి { చీనిని...
ఈచానిని } వీనిని
ఇద్దానిని

మ.

(యత్కిమర్థకము

ఎడు.....ఎరు

ఎవాడు { ఎవారు
ఎవారలు
ఎవాండ్రు

ప్ర) ఎవ్వాడు { ఎవ్వారు
ఎవ్వారలు
ఎవ్వ్యాండ్రు)

ఎవ్వడు { ఎవ్వరు
ఎవ్వండ్రు)

ఎవడు { ఎవరు
ఎవండ్రు

(వనిని.....వరిని

{ వవానిని { వవారు
వవారలను
వవాండ్రును

ద్వి) ఎవ్వానిని { ఎవ్వరిని
ఎవ్వారలను
ఎవ్వ్యాండ్రును)

ఎవ్వనిని { ఎవ్వరిని
ఎవ్వ్యాండ్రును

ఎవనిని { ఎవరిని
ఎవండ్రును

ఎది...ఎవి	ద్వి	{	దేనిని.....వేనిని
ఏది...ఏవి			ఏదానిని.....ఏవానిని
పృ. ఎద్ది...ఎద్వి			ఎద్దానిని.....ఎద్వానిని
ఏయదిఏయవి			
ఎయ్యది ఎయ్యది			

మహాతివాచ్యంబగు నేనేకత్వంబున యత్కిమర్థకశబ్దంబు -
 ఎవ్వరిత - ఎవర్త - ఎవ్వత - ఎవరిత - ఎవర్త - ఎవత - ఎవ్వరితి -
 ఎవ్వర్తి - ఎవ్వతి - ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి - ఎవ్వరితె - ఎవ్వర్తె -
 ఎవ్వతె - ఎవరితె - ఎవర్తె - ఎవతె - ఎవ్వర్తుక - ఎవ్వతుక - ఎవ
 ర్తుక - ఎవతుక - అని యిరువది రెండురూపంబులు వడయు

తదాదులు మూడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునం బూజవి
 వక్త్రీంచునపుడు - ఆతఁడు - ఆతఁడు - ఇతఁడు - ఈతఁడు - ఎతఁ
 డు - ఏతఁడు అనురూపంబులువడయు || మహాతీవాచకంబులు. ఆమె -
 ఆవె - ఆకె - ఈమె - ఈవె - ఈకె - ఏమె - ఏవె - ఏకె - అను -
 రూపంబులు వడయు.

యిష్టాదర్థకము.

ప్ర { నీవు } { మీరు
 ఈవు } { మీరలు
 ఈగు } { ఈరలు

ద్వి|| నిన్నును... ...మిమ్మును

త్వ|| నీచేతను ... మీచేతను

అస్మదర్థకము,

ప్ర { నేను } { మేము
 { ఏను } { నేము
 { ఏము

ద్వి|| నన్నును... ...మమ్మును

తృ॥ నాచేతను.....మాచేతను

ఉభయార్థకము.

ఒక్కొడు..... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

నిత్యబహువచనాంతము.

ఒక్కొడు..... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

ప్ర॥ మనము. ద్వి॥ మనలను.

తృ॥ మనచేతను - మనలచేతను

ఒక్కొడు... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

ఆత్మార్థకము.

ప్ర॥ తాను... { తాము
తారు
తమరు

ఒక్కొరు..... { ఒక్కరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొళ్లు

ద్వి॥ తన్నును...తమ్మును.

ఒక్కొరు..... { ఒక్కరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొళ్లు

తృ॥ తనచేతను...తమచేతను

ఇంకసంఖ్యావాచకంబులు

ఒక్కొరు..... { ఒక్కరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొళ్లు

వక్కొణించెద.

మ.

~ కార్థకశబ్దము.

ఒక్కొరు..... { ఒక్కొరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొళ్లు

ప్ర.

ఒక్కొడు... { ఒక్కరు
ఒక్కొండు

ఒక్కొరు..... { ఒక్కరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొళ్లు

ఒక్కొక్కప్పుడు. ఒక్కొక్కప్పులు
ఒక్కొక్కడు ఒక్కొక్కలు
ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక్కొక్కప్పులు

మహాత్మ్యర్థకము.

ఒకడు..... { ఒకడులు
ఒకడు

ఒకప్పు { ఒకప్పులు
ఒకప్పు

ఒకరిత - ఒకర్త - ఒకర్తు -

ఒకర్తుక - ఒకత - ఒకతుక - ఒకొ

రిత - ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొ

ర్తుక - ఒకొత - ఒకొతుక -

ఒక్కరిత - ఒక్కర్త - ఒక్కర్తు

ఒక్కర్తుక - ఒక్కత - ఒక్కతుక -

స్వీతియాది విభక్తిరూపంబులూ
హించుకొనునది.

ఒక్కొరిత - ఒక్కొర్త - ఒక్కొర్తు

ఒక్కొర్తుక - ఒక్కొత - ఒక్కొ

తుక - ఒకరితి - ఒకర్తి - ఒకతి -

ఒకొరితి - ఒకొర్తి - ఒకొతి - ఒ

క్కరితి - ఒక్కర్తి - ఒక్కతి

ఒక్కొరితి - ఒక్కొర్తి - ఒక్కొ

తి - ఒకరితె - ఒకర్తె - ఒకతె - ఒ

కొరితె - ఒకర్తె - ఒకొతె -

ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

ర్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

త్తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

అ.

ప్రథమైకవచనాంతములు.

ఒకటి - ఒకొటి - ఒక్కటి -
ఒక్కొటి - ఒక్కొటి - ఒక్కొడు -
ఒక్కొడు - ఒక్కొడు - ఒక్కొడు
ఒకడు - ఒకొడు - ఒకొడు
ఒకడు - ఒకొడు - ఒకొడు
ఒకడు - ఒకొడు - ఒకొడు

ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ
ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ
ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ
ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ
ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ
ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొ

దీనికి మహతి వాచ్యుబగునపు
దేశత్వగున వ్యక్తిమాణ రూపంబు
తెలుగునది.

ఇక ద్వితీయైకవచనాంత
రూపంబులు ప్రథమాంత రూపంబులు
తెలుగునది.

డెబ్బండు) ... డెబ్బది	నూలుగురు... నూలు
ఎనుబండు)... ఎనుబది	వేగురు... వేయి
తొంబండు... తొంబది	వందేగురు ... వందవేలు

రెండు మొదలుగునవి యకావవిధక్తి కశబ్దము లగుటంజేసి ద్వివీరి యావిభక్తులు పరమలగునపుడు టింబులగునవి మొలుగునది రెండిటిని - రెండింటిని - రెంటిని - మూడింటిని - మూడింటిని - మూడిని ఇత్యదులు ఏకశబ్దమునకు - ఒకటి - ఒకానొకడు - ఒకానొకటి - ఒకానొకరిక - ఒరిమ - ఒండొకరు - ఓరట్ట - అనుకూ సంబులును - ద్విశబ్దమునకు - ఇరుముడి - ఈరాలు - అనుకూ సంబులు సర్వవిశేషములం జూపఁజెయ్యెను.

“వ్యా—అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - ౪ - ఈ - ఏ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యావాచకంబులు - అన్ని ప్రభృతులు.” పీఠికం బ్రథమాంతరూపంబులు దాహించెను. వీనిలో ముందులకెల్ల వ్యాకరణంబు లూర్వోక్తంబు స్మరించునది. బహువచనకారమునకు రాజేశంబును బూర్వాగమంబును, బ్రహ్మబహువచనంబునందోటి కలుండును. విశేషకారంబులు గలవేని గొండ్లొకచో ద్వితీయవలెను మరొకచో ద్వితీయయందొక్క రూపంబునకును, రూప భేదంబులు ఏకాగ్రించెను. శేషం బూహించునది. అన్ని మొదలగు శబ్దంబులాలును, ద్విప్రభృతి సంఖ్యావాచకంబులును పరావర్ధంబులు బహువచనాంబులగు. ఆమహాదర్థంబు లేకవననాంతంబుల ఇందు ‘నీ’ మొదలగు నాలుగు శబ్దంబులు సర్వాగ్రంబులందుల్యరూపంబులయి యుండు. ము అనునది మూడవగుంబును అ - అనునది యమ హాదర్థమనుటకు ప్ర - మొదలైనవి ప్ర - మాది వస్తువులగునా, సంకేతములుగా నిందు గ్రహించునది.”

వ్యా—‘అన్ని - ఇన్ని’ మొదలైనవియు, సంఖ్యావాచకంబులును, సర్వ వా మంబులు. పీఠికా బ్రహ్మబహువచనకారమునకు దాహించెను. వీనిలో గుఱుం

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

అను-8 ఆ - 11. వెలువరణాధికారి వినియోగి భిక్షుల దేవుల పరమలక్షణములను
 భావి. భా. 1. భిక్షులను దొంగిలించుటకు నుద్దేశము రాజును
 భార. ఆ-10 ఆ. అర్చనా సూత్రము.

వెళ్ళు, శబ్దమును బహువచనకారమునకును శేషాదేశమును
 బహువచన ద్వారా వ్యాపకకారమును, గాని వెళ్ళు - వెళ్ళుము, అనుమాన
 యంగ నిర్దిష్ట, ద్వితీయ భాగమును నీచాదేశమునకును మాపవ్యయంబేర్పడును.
 ఉ. వెళ్ళు - వెళ్ళువు. వెళ్ళువేళక - వెళ్ళువేళక. దీని
 యనుబద్ధకారము - వెళ్ళు. దీనికి బహువచనమును గలదు అయ్యే యాశబ్దం
 బునందలి విశేషము ఉ. వెళ్ళు. దీనికి ద్వితీయ భాగమునందును వెళ్ళితిని
 వెళ్ళితిని. వెళ్ళితిని - వెళ్ళితిని, ఇత్యాదుకముగా నుండును.

పలు, శబ్దమును మహావచనమును బహువచనకారమునకు శేషాదేశం
 బును, వ్యాపకమునందును, గలదు. ఉ. పలుకు. పలుకును బహువచన
 ద్వారా వ్యాపకమును, అర్చనము, బహువచనకారమునందు ఉ. పలుకుడు.
 ద్వితీయ భాగమునందును పలుకుచు - పలుకుచు. పలుకుచు -
 పలుకుచు, ఇత్యాదులు. పలుకుచును ననుబద్ధకారమునందు సమాసమునందే
 ప్రయోగముగానివచ్చును లేదు ఉ. పలుకులు = పలుకులుగాను

అర్చనాచక్రమునందు అర్చనమునందు ఆ - ఈ - ఏ, శబ్దములు మహావచన
 బాధించునట్లుగానుండగలుగును. ఏకబంధమునకు వైకల్పియి వుట్టు కిట్లు
 కావున. కాని అకారములకు శేషముగానిచ్చి క్రియముగా నా-వీ-వో లగును.
 ఇందు ప్రయోగములు ఉ. నాడు - వీడు - వేడు వైకల్పియగుటచే బంధం
 బున ఏమి అనియుండును.

నా, శబ్దము. ఏకబంధము నాడు. నా, శబ్దమును మహావచనము గావున న్యాగ
 మందు ద్వితీయ భాగమునందును గాని నానిని - నానితను, ఇత్యాదులును.
 తక్కుంగలగ్ల గ్రహింపబడెను. నా, శబ్దమును బహువచనమునందును శేషా

దేశంబు ఈ వాని రూర్థకంబునకుఁ బక్షుల న టింమ్రూర్థకడకారంబు ఈ వాంఘ్రీ లవర్థకంబునకుఁ ముందు రవర్థకంబు. ఈ వానిలు ఇచ్చి వా, శబ్దంబునకుఁ బహువచనరూపంబులుమాఁడు- ద్వితీ గూడిబహువచనంబులు వారిని- వాంఘ్రీను - వారిలను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రహుబహువచనమునందలి శేషాదేశాదులతో రూప త్రియంబు

అమహద్దర్థకమైన 'ఆ' శబ్దము

ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర	అది అద్ది అయది అయ్యది	అని అన్వి అయని అయ్యని	ద్వి { దానిని అదానిని అద్దానిని
			వానిని

మహద్దర్థకమైన వా, శబ్దముయొక్క రూపంబులనెనే వీ, శబ్దంబుయొక్క ప్రకరూపిభిస్తుల యేకవచనబహువచన రూపంబులను

ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర	వీరు వీరలు వీర్యులు	ద్వి	వీరిని వీరిలను వీరిండ్రిలు

అమహద్దర్థకమైన 'ఈ' శబ్దము.

ఏ	బ	ఏ	బ
ప్ర	ఇది ఇద్ది ఈయది ఇయ్యది	ఇని ఇన్వి ఈయని ఇయ్యని	ద్వి { దీనిని ఈదానిని ఇద్దానిని
			వీనిని

అ—ఈ—స—శబ్దములు యాజ్ఞరాయము మహాదేశవచనంబునందవర్ణగ
గమంబును, దీని శీర్షంబునకు వికల్పంబుగా ప్రాప్తయిన; మహాశ్రేయకవచనంబున వాని
కంతో బంధించిన (అక—అప—అను, అనుశబ్దముల తొలియకారమునకు లోపం
బును, తుదియకారంబున కేకారాదేశంబునను. ఉ. అరెహ—అరెహు. మొ. మహాదర్శ
కములు. ఆమె. (అ. + అను +) హ ప. (ఈ + అప +) నీకె (స + అక +)
మొ. మహాదర్శకము. ప్రాథ—శబ్ద—ఇట్లెనిగిన హాపంబులు గ్రహింపవలెను'

యస్మద్ధర్మము.

ఏ

పృ.)	{	దీవు ఈవు		మోహి			
				మోహిలు	ద్వి	సన్నును	మిమృసు
				కారు			
				కారలు	త్వ	నీ	హిచ్చేను

అశ్మదర్శకము.

ప్ర.)	{	మే నేను నీను	{	బ. మేము నేము నీము			
					ద్వి.	సన్నును	మిమృసు
					త్వ.	నాచేతను	తమచేతను

ఉభయార్థకము.
నిర్వృత్యపరిచ్ఛేదము,

పృ.) మనము. ద్వి. ననలను. త్వ. మనచేతను - మనలచేతను.

ఆత్మాదర్శకము.

పృ.)	{	తాను తాను తమను	{	బ. తాను తాను తమను			
					ద్వి.	సన్నును	తమ్యను.
					త్వ.	నాచేతను	తమచేతను

ఏమగురు	ఏమ	ఇరుచందు	ఇరుచది
ఎవనందు	ఎవిమిది	ఇరుచదియొకరు	ఇరుచదియొకటి
తొమ్మిందు	తొమ్మిది	మొదలైనవి గ్రహించుచుగోకవి.	

పదుగరు	} పది	ముప్పమి	ముప్పది
పదురు		నలునందు	నలునది
పదునందు		నలునందు	నలునది
పదునందు		అలునందు	అలునది

పదునొకరు	పదునొకటి	దెబ్బందు	దెబ్బది
ఇవట ఒకటి, అనవర్థ		ఎనబందు	ఎనబది
మిచ్చు ఒకొరు, ఒక్కొరు, ఇత్యాది		తొంబున	తొంబది
యాపంబులన్నియు నర్థముననుసరిం		నూలుగరు	నూలు
చిచ్చొకొరునది. ఉ. పదునొకరు		వేరురు	వేలు
పదునొకటి మొదలైనవి.		పదివేరురు	పదివేలు

పన్నిదలు } పన్నిదెందు
పన్నిరుగరు

ఒకరు, అనుశబ్దమునకుం దిక్క-దక్కిన ఇద్దరు, మొదలైన సంఖ్యానామకములకు ద్వితీయాదిభిక్తి బహువచనములు పరంబునప్పు డకారాంతములుగా నున్నవింపఁబడును. ఈ ఇద్దరు—ఇద్దరుచేరకొ, మొ. తర్వాత పరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండునామకములచే విధింపఁబడిన లింగావయవములైనవలె ప్రత్యేకములలోని లభ్యుల ఘోషములూ దేశింపఁబడినవిగాన నట్టిత్యములు విధిస్తులకు ముందరంతములయైనవి యెఱుంగునది. ఒకరు, అనువానికి ద్వితీయాదులు పరంబునపుకారాంతములు ఈ ఒకనికొ—ఒకరిచేరకొ మొ. సుహృద్విశేషాసంఖ్యానామకములకుం గొన్ని యెడల ననుహితార్థము చూపఁబడిన ప్రాథమిక—శబ్దము—10కి నూ. నీ! జనవంద్యుడగుధర్మతనయుని బంతినిశ్చయపఱిచి పల్లెలొలఁచుచు బ్రాహ్మణులతిథులన్నియొదిచేలు (ఎవిమిదినేరు) సుగ్రహములు॥ తే! గీ! యరుల పదివేలు (పదివేరు)నారకభువనంబు! నన్ను పాదంబులందు సహాయనరుదు భార—అర—5౪. నీ! నారాక

రంబులో నటపరచుచు భాగ్యనాథులు చూచుచున్నవారు (నూలుచేబ్రాహ్మణులక
నులదేబ్రాహ్మణ, కా—13. నీ నూలుచున్నవారు (మాదిర్చువారు సంస్కృతవారు
కనుబొమ్మ బాటపవిత్రముగా చేయుట వీధులు) 2—5 ఆ. ఉ. వేదికలుం
టా—బడివేల సమాప్తములు (పదివేలరూపుల సంస్కృతవారు) వృద్ధునికె న్యాయ
వేలంగనట్టిబాధవత్సలుడేక నవ్యశ్రవణార్తి ధైర్య, బా—43.

రెండు మొదలైన శబ్దాలు భాషావిభక్తి శబ్దాలులందుచే నిర్వచింపబడుచు విభక్తులు
పరంబునవును 13—ంటి, అనుచు వచ్చునది తెలిసికోవలెను. ఇప్పుడు స్వప్రార్థన
ప్రక్రియ వ్రాయబడును. ద్వితీ! రెండు + ను; ప్రకృతనూత్రయని నిర్వచించు. రెండు
+ టి + ను; తత్త్వ పరిచ్ఛేదములోని ఇకాగలు మీది, అను నిరుపాదము ఇతరసూక్రిం
బున మనస్తకంబు మొక్క శబ్దంబున కిర్వంబు. రెండు + టి; అచ్చిక పరిచ్ఛేదములోని
మొప్పది గూడనూత్రయని దువ్వము మొక్క శబ్దంబునది ఇతరసూక్రిం రెండిటిని
పక్షంబున, రెండు, శబ్దంబు టి, నర్థంబుకలుచునో బూర్వసూక్రింబులోని శబ్దంబులు
గణి. రెండింటిని, అనునది, రెండిని, ఈరూపమిహి పరిచ్ఛేదములోని ముప్పనియొకంధవ
ననూత్రయచే నరికిమనునర్థంబునను టినిర్థానేశంబురాగా నైనది. ఇట్లే మూడింటిని
‘మూడింటిని - మూడింటి’ ఇత్యాదులందు రెండు శబ్దంబునొద్ద నుపయోగింపబడిన
సూక్రింబులన్నియుఁ బ్రక్రియలో నూహించుకొనునది. నామాదికము విశేషించి
నిరూపించునుప్పుడు ‘ఒక, శబ్దంబునను ఒకాను, శబ్దంబు హర్వాగంబు. ఉ.
దేవతలలో కొకాకొకడు. ఇప్పుడు నాగంబు విశేషించి చెప్పబడినది. ఒకానొ
కిటి, ఇదింప మహర్షికము ‘ఒకానొకరి’ ఇది సూక్రిచ్ఛేదము. ఒకరింబకనునము.
‘ఒకానొకరు’ యరస్థానము ఘాతాదు. పట్ట - ఏకస్వపంఖ్యాభోమకము. ఇను
మడి, రెండు శబ్దంబునను ఇను, శబ్దానేశంబును, చతురు శబ్దంబునను నృత్తియందు ను
డి. శబ్దానేశంబును, అనునది ద్విగణనయిర్థము. ఇట్లే ముమ్మికి (గ్రీకులు)
నలుమడి (నెలగ్రాము) ‘ఈరూపు, ఇప్పుడు, ఇదు’ శబ్దంబునను వచ్చునకమైనది కావ
నాన్నిగంబు దీర్చుబయ్యె. ఈరూపు: అనునదిక విచిత్రమనిగాను కరకృషివర్తిం
యమందు ఇరులు, అనిపయోగించెడి. నీరికి బ్రయోగాంతరంబు గానఁబడదు

ఉ. పూనికనన్నకోటగని పాన గతేక యిల నాపేనలె' దుక్కి. 1 ఆ చ అమ
రణవాణు ప్రక్కలనిరాణుడెందుల పైరికెల్లబో చుచుకట్టలైన శిశువు పాప
లందు వారలకా, దుక్కి 1 ఆ

25 నూ—సంఖ్యకు బూరణార్థంబునం దపగాగమంబు.

రెండవవాడు - రెండవది - మూడవవాడు - మూడవది.

వ్యా—సంఖ్యవాచకమిందున (సంఖ్య) పూర్తిచేయవలెనని లేక చేయ
వాడు, అనువర్థమునందు అవగాగమంబు గలుగను ఉ. రెండవవాడు' రెండు +
వాడు ఇచ్చట అవగాగమంబు కిత్తుకావున 'అస్సంతాబకితా, అను సూత్రంబున
'రెండు' శబ్దంబునకు దుదిన 'అ' అనునది కి' ఉకారసంధి రుగా 'రెండు
(వాడు), అని యయ్యెను. ఇట్లు మనఃస్థులున్నచో ద్విత్వసంఖ్యన బూర్తిచేయు
టకు నిష్ఠింతు గర్తలుగావంతురు. వారిలో 'వ్యంతు సంఖ్యలో దుదిన 'లెక్కింప
బడునో వాడు ఆసంఖ్యను బూర్తిచేయునట్లు వివక్షింపబడి వానిని ద్విత్వస్థ సం
ఖ్యావాచకశబ్దంబుపై నవగాగమంబువచ్చును ఉ. రావలక్ష్యణులలో లక్ష్యుని
రెండవవాడు. ఇచ్చట ద్విత్వసంఖ్యాపూర్తికి గర్తులు వాముందును లక్ష్యవాడును
వివకు లక్ష్యవాడు లెక్కలో దురివాడుగా వివక్షింపబడినది యితంతు పూరణా
ర్థింతురు. అతనిని బోధించువపుడు 'రెండవవాడు' అని అవగాగమంబుతో. సంఖ్యా
వాచకముచ్చరింపవలయు. ఇట్లే 'రెండవది. మూడవవాడు-మూడవది, ఇత్యాదులు
పూరణార్థకములు. 'సంఖ్యం బూర్తామ్యున నవగాగమంబుగలగతచి యతిశాసం
బున నచ్చూర్చునకు' ఇందులకు లక్ష్యము కవులెప్పరించునో 'రెండు మూడ
డవ' వాకియెడల యలక్ష్యులకా శివుడు ప్రసవాయునినూ, డవకలం
బాడ శిష్టమయ్యెననంకా, కవిసంశయిచ్ఛేమ నీ ఆయంబునందు నాలవభాగ
మొండె మూడవభాగమొండె నందర్థమొండె వాచపరా- 1 ఆ. చ|| కునలయపత్ర
నేత్రీకనుగొంటున కన్నులపం నయ్యె కండున తాతమాధవుని యందము'
పారివా. 2 ఆ.

20 హా—చర్చనాచర్యసాధనములు, బహువచనము మహత్తు
నకు సోలెమహాతీకలు.

వారిద్దఱును క్రితేచత్యభామలు - వీరుముప్పైదు శ్రీభూసీళులు.

హా—సర్వనామములయొక్కయు, క్రితూపనంబులయొక్కయు, బహువచ
నము మహద్వాచకమునలె శ్రీచింగమునకు నెలను ఈ. వారిద్దఱు రుక్మిణీసత్యభా
మలు. ఇచ్చట 'వారు' అనునది సర్వనామము. వారిద్దఱు రామలక్ష్మణులు' అనున
ప్పుడు మహద్వాచకంబునకు 'వారు' అనునది యెల్లుబహువచనంబయ్యెనో యట్లే
ఇచ్చట శ్రీచింగమునకు 'వారు' అనుకీబ్దంబు సంబంధించినది. ఏకవచనంబులో మహా
మహద్వాచకంబులైన సర్వనామరూపము వేటగానుండును ఈ అది (మహతి)రుక్మిణి.
నామ (వహత్త) రుక్మిణుడు. బహువచనంబు మహాతీకాచర్చంబులకు సర్వనామం
బులకు రూపధేయలైదు. వారు రామకృష్ణులు వారు సీతారుక్మిణీదేవులు. క్రియా
పదంబుల బహువచనంబులకు నాచారము నామంబులకు సేకలదు. ఇట్టికనున
సంబులో మహత్తనకడ, మూడికిని, సంధిండునట్టి క్రియప్రయంబులే ధేయంబు
గానున్నను బహువచనంబులో మహత్తులదను, మహామలకు, సంధిండునట్టి క్రియ
యేకరూపంబైయుండు. రామకృష్ణులకులదు. సీతారుక్మిణిలకులదు ఇచ్చట 'వారు'
అనునది చ్చింగమునకు, శ్రీచింగంబునకు, సంబంధించు నీకనూపంబునో
సంధి సేవకకులకు మార్గము క్రియోక్మిణులు ము. ఇకనూపంబునకు
నియ్యంబునె.

హా—అపదాద్యంబులు యానయొక్కంబులు నీకనూపంబు
నకు వకారంబు విభాషనగు.

నలుగురు - నలువరు - ఇరుగురు - ఇరువరు - నీకురు -
వేవరు - తొక - తొడ - - కలుగు - కలుగు

కాలు - కాలిని- కాలిచే నాగలి - నాగటిని - నాగటిచే
నేయి - నేతిని - నేతిచే ద్వితీయైకవచనంబువరంబగు నపుడౌవవిధక్తి.
వంబులురావని కొందఱువక్కాణించిరి-అయ్యది లత్యులవణవిరుద్ధంబగు
టంజేసి యనాదరణీయంబు.

వ్యా—ఇ-టి-రి' అనచర్లంబులు ద్వితీయ మొదలైనవిధక్తులయొక్క యేకవచనం
బులు పదంబులనునపుడుకొన్నిప్రాతిపదికంబులకుఁదూఱుగాఁగలుగను. ఉ. కాలు. ద్వి
తీయావిధక్తి. 'కాలిని' ఇచ్చుట 'కాలు + ను' అనియంశంగా నీసూత్రంబుచే 'కాలు'
కల్పంబుయొక్క ఉకారంబునను ఇకారంబు వచ్చి 'కాలి + ను, ఇట్లండె పిమ్మట
'ఇకారంబుమీఁది, అను తత్వపరిచ్ఛేదంబు యిది యిది సూత్రంబునను నున్నకం
బుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుఁగోగినది. 'కాలిని', ఇత్యది సమాసస్థలంబుల
యందలి వస్త్రాదివిధక్తులు లోపించినను, ఇత్వంబునపాయంబుగనుండును. 'కాలిచే,
ఇత్యాదుల్లే. నాగలి - నాగటిని - నేయి - నేతిని, ఇత్యాదులయందు 'టి - ని'
వర్ణంబులు గ్రహణ్యమయ్యెను 'ద్వితీ గూంకంబులయందు 'కాలిని, అనునొంటునం
దుంబలె సూత్రంబులచే బ్రక్రియాయూహించుకొనునది. ద్వితీ గూంవిధక్త్యేకవచనంబు
పరంబుననపుడు, దౌపవిధక్తికంబులు రావని కొందఱు పెప్పిరినియు, ఆవచనములక్ష్య
లక్షణవిరుద్ధంబనియు, నూరిగారు వాక్రుచ్చిరి. ఉ॥ విన్నవనేనతామరల విందుకిళాత
పునీవలెప్పుడు, య-గా- 23. క! పీడుపడిరించెనయ్యెడ పీడునివేమకబలారివిబు
ధుతోడ పీడువణులనఁగెనుతన పీడునఁగలమానికమును వివిధాంబరములో, వసు-
03. క! కవకమయమైనయ్యవ్రోలునఁ దమగుతులామూఁబులోనవిరులచే, భార-
ఆర- 4 ఆ. ఇట్లు, దౌపవిధక్తికరూపంబులగు ప్రయోగంబులు గలవు. కావునఁ దైవి
ధికొన్ని యెడల నిత్యంబుగాను.

30 సూ—ఊరు మొదలగువాని కిత్వంబగు.

ఊరు - ఊరిని-కాలు-కాలిని-మాను-మానిని-నోరు - నోరిని
చోటు - చోటిని.

సున్న బహుళంబుగాఁ గలుగును ఉ అన్నింటిని ఇచ్చటన్ని అనునక్షరము ప్రాప్య
ముగ్గునక దీనికి టి వర్ణంబు పరంబునపుడు పూర్ణబిందువాగమంబయ్యె ఇట్లే ఎనిమి
దింటిని పగంటిని, పగలింటిని, రెండింటిని మూడింటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బ
ర్యాయంబుగ ననుస్వార పూర్వకటివర్ణంబుండునని యూహింపవలెను

33 సూ—పదాద్యంబగు హృస్వంబుమీఁది టివర్ణంబునకు
ముందు పూర్ణబిందువగు.

కన్ను - కంటిని మిన్ను - మింటిని ఇల్లు - ఇంటిని వల్లు -
వంటిని.

వ్యా—పడిముయ్యె మొఁటియ్యింబునకు టివర్ణంబు పరంబునపు
డునుస్వారం వాగవంబుగనకు ఉ కన్ను - కం ని ఇచ్చటను ద్వీవ్యంబు
ననును ముప్పదియొకండవ నూత్రంబున టివర్ణంబొడకేలు కాఁగా నీముప్ప
దియొడవ నూత్రంబున టివర్ణంబునకుముందు బిందువాగమంబయ్యెను ఇట్లే మింటిని
ఇంటిని- (ఇన్లు) పంటిని (పన్లు) వింటిని (విన్లు), ఇత్యాదికర్ణంబులయందు ముప్పది
యొకండవ నూత్రంబున టివర్ణంబు గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున ననుస్వారాగవం
బుగలుగును

34 సూ—అట్టు మొదలగు శ్చముల కంతాగనూఁడు టివర్ణంబు
ను రేఫంబున కొక్కటి లోపంబునగు

అట్టు - అటికిని | అట్టు - కట్టు-కొట్టు - గొట్టు - మిట్టు -
వట్టు- ఇవి యట్టు మొదలయినవి

వ్యా—అట్టు మొదలైన కర్ణంబులకు నంతకుందు టి అనునక్షరంబు వచ్చట
యొక్కటరేఫబొక్కడానికి లోపంబును గలుగును ఉ అట్టు అటికిని ఇచ్చట

అట్లు + ను ఇట్లును బ్రహ్మసూత్రంబుననానుంబుదివరతివర్ణగమంబును కేకట
రేఖంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగ అటు + తి + ను అయ్యెను తత్సనుపరిచ్ఛే
దంబు వందలి యిరువది గాఢవ మూత్రంబున తి వర్ణంబుమీఁది సువర్ణకంబుయొక్క
ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి అటు + తి + ని అయ్యెను పిమ్మన నీగ్రంధియప్పది
యాఢవమూత్రంబుచేత కేకటరేఖంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబు గలిగి అతీతిని
అనుమాపము సిద్ధించెను ఇట్లే క్షేఱు-కౌఱు-గౌఱు-మిఱు-వఱు ఇత్యాదుల ద్వితీయా
దివిధత్వలందు రూపసిద్ధి యెఱుంగునది

35 సూ—విభక్తిపరంబగుచవును గోయిప్రస్థతు తుదియక్ష
రంబు తివర్ణంబగు.

గోయి - గోతులు - గోతిని - గోతును || గోయి - చేయి-
దాయి - నూయి - నేయి - వాయు - రోయి - ఇత్యాదులు

వ్యా—విభక్తి పరంబగుచవును (ప్రసూబహుకరనావిధత్వం) గోయి మొద
లైకట్టాయి కడపటి యిచ్ఛంబునకు తి అనునక్షరంబాదేశంబగును ఉ గోయి -
గోతులు గోతిని - గోతును గోయి ప్రస్థతును స్త్రీసగుంబులు గావునఁ బ్రథమైక
వచనము గాఢంచెడిని అందుక విభక్తిపరత్వంబులేమింతేసి ప్రథమైవనాంతవంతు
యిచ్ఛంబునకు తి ఇట్లాదేశంబు రాదు గోయి + ను ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూలం
బున యికారంబునకు తి వర్ణ వశంబు గలిగి గోతి + ను అయ్యెను పిమ్మనఁ దత్సను
పరిచ్ఛేదవందలి నమిదియేకమూత్రంబునఁ దివర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఉత్వం
బుగలిగి గోతును అయ్యెను గోతిని ఇచ్చట గి యి + ను ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రం
బున ఇకారంబునకు తి వర్ణంబుగలిగి తత్సనుపరిచ్ఛేదవందలి యిరువదిగాఢవ మూత్రం
బున సువర్ణంబుయొక్క ఉత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగెను ఇట్లే చేయి-దాయి-నూయి-
నేయి - వాయు-రోయి ఇత్యాదికట్టంబుల శబ్దసిద్ధి యూహించినది ఈతివర్ణాదేశంబు
జౌపవిభక్తికమైన తివర్ణంబువలె ద్వితీయాద్యైకవచనమందే కాకుండఁ బ్రథమా
వచనవచనంబును మొదలై యేకవచనవచనంబునకును నామాంత్యైకం

లకాదేశంబు చేదుకుడినాయి తివర్ణంబునలదు శబ్ద-శబ్ద- 2 2 నా ఉ చే
 దీర్ - చేతిసార-చే తివర్ణంబు తివర్ణ మే

36 సూ-టివర్ణంబు పరంబులగునపు దుక్వంబునకిత్వంబు

రెండికి - మూడికి - నాలుగికి - పగిలికి - మొదలి
 టికి - పెక్కిటికి - కొంకొకదో నుక్వంబున కిత్వంబు మానట్టదు
 నెత్తుటికి

వ్యా— టి-తి అనునక్షరంబు పరంబులగునపు ఉకారంబునకు ఇకారంబు
 గుండు ఉ రెండికి ఇచ్చట రెండు +కు ఇల్లుండు ముప్పదియొకంబు సూక్ష్మం
 బున రెండు శబ్దంబుపై టివర్ణ గుండు కలుగగా రెండు +టి +కు అయ్యెను
 తత్సంపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువది మూలసూత్రంబున టివర్ణంబుపైని కు నల్లంబు
 యొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబుగది రెండు +టి +కి అయ్యెను పిమ్మట బ్రహ్మత
 సూక్ష్మంబున రెండు శబ్దంబు యొక్క యంత్యాక్షరమునొకత్వంబునకు ఏత్వంబు గది
 రెండిటికి, అయ్యెను ఇట్లే మూడిటికి నాలుగిటికి పగిలిటికి మొదటిటికి పెక్కి
 టికి ఇత్యాదిశబ్దంబుల సహించునది (సూ వ్యా) కొన్ని కొట్ల టివర్ణంబు పరం
 బులగునపు దుక్వంబునకు ఇత్వంబురాదు ఉ నెత్తుటికి ఇచ్చట టివర్ణంబు పరం
 బునకు తకారవ్యయంబున ఉకారంబునకు ఇత్వంబు లేదు ఇట్టి గ్రంథానికి
 మొదలైనది కొన్ని కొట్ల వైశిష్ట్యంబు గలదు ఇ నపుడు చదివీ, మొద
 లైనది

37 సూ—టివర్ణంబుపరంబులగునపు క్రిందు మీదు ముందు
 స్రవర్ణంబుల కత్వంబు

క్రిందు - క్రిందటి - మీదు - మీదటి - ముందు -
 ముందటి - మాపు - మానటి - అప్పుడు - అప్పటి

వ్యా— టి అననక్షరంబు పరంబునవుడు క్రిందు మీద మంద శబ్దంబుల ఉత్పత్తి నకున వున్నట్లుననున ఆస్వరంబున ఉ క్రిందు- క్రిందటిని ఇచ్చట క్రిందు శబ్దంబునక ద్వితీయయందు ఏ అనునక్షరంబు పరంబునవును ముప్పదయోగంబు నూత్రి బన ఉకారంబునకుఁకారంబుప్రప్తియందండగా నపవాద విధియైననూత్రియన ఉకారంబునకు అకార దేశంబుకలిగి క్రిందటిని ఆద్యను ఇట్లే మీదటిని, మందటిని మొదలైనరూపములందు నూత్రిపుక్రియ రూపింప వలయు వున్నట్లునకు- ఉ మాత్ర ము పటిని అస్పృశ అప్పటిని అప్పడుశబ్దంబు నడువట్లునకు టివర్ణంబాదేశంబుయి - డైన క్రిందనైయుగాపరంబులందు టివర్ణంబాగవంబ టివరంబు పరంబునమండ నీనూత్రింబున పూర్ణంబునక అస్వరంబు గలిగి అప్పటిని అయ్యెన

38 నూ— ఔపవిభక్తికములు శృంగీయార్థముల కర్తవ్యబాధే శంబు బహుళంబుగానగు

గోరనుగీతెను - ఊరనున్నాడు గొడ్డటనతికెను || ఇంట లేడు పలుతంగలిసె కఱతదూఁటె పట్టునందు గోరిచేత- నూరియం దిత్యాదులు

వ్యా— ఔపవిభక్తికంబులయొక్క ర్థతీయావిభక్తికిని సప్తమివిభక్తికిని, అకారంబు బహుళంబుగానగును ఉ గోరనుగీతెను ఊరనున్నాడు ఇచ్చట గోరు + (తె)ను అని యుండఁగాఁ బ్రకృతనూత్రియన విభక్తిలోని చేవర్ణ తవర్ణంబులు రెండింటికిని అకారాదేశంబు సర్వాదేశంబయ్యెను పిమ్మట, గోరు + అను అనియుండఁ ఉకారసంధికిని గోరను అయ్యె సప్తమికి- గోరు + (అందు)ను ఇట్లుండఁ బ్రకృత నూత్రింబు అందు వర్ణంబులు రెండింటికిని అకారంబు సర్వాదేశంబు గోరు + అను అయ్యె పిమ్మట ఉకారసంధికిని గోరను అయ్యెను ఇట్లే ఊరను మొదలైనవి ఉ గోరనుబోవు నేతలను గొడ్డలియన్ను దొరంగితో వివం గోరెద కన్నప్పచరి త్రి (కందిరాజు సూరయ ప్రణీతము) గొడ్డటనతికెను గొడ్డు + (తె)ను అని

యండ బ్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులు చెండికిని అకారంబును ఇరువనితో
 మ్మిదవసూత్రంబున శిష్టంబునకు టివర్ణంబును గలుగంగ గొడ్డటి + అను అయ్యెను
 పిమ్మట సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున టివర్ణంబుయొక్క ఇకారం
 బు అపదాదిస్వరంబుగావున సంధిగల్గి పరస్పరాదేశంబై గొడ్డంబు (గొడ్డ + అను)
 అయ్యెను గొడ్డటన = గొడ్డటిచేడన గొడ్డటియందును వటుతను - వట్టు + (చేత)ను ఇట్లుగడ
 బ్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులకు చెండికిని అకారంబాదేశంబయి వట్టు + అను
 ఇట్లుండె చూడోర్పందై ముప్పది నాల్గవసూత్రంబుచే టి వర్ణాగమంబును శ్శగ్వ
 యంబులో నొక్కదానికి లోపంబుగల్గి వటుతి + అను అయ్యె పిమ్మట సంధి
 పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున టి వర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు అప
 దాదిస్వరంబులకుచే సంధిగల్గి వటుతను అయ్యెను గోరుశబ్దంబునకుం బెరువరాంత
 శబ్దంబులకును గొడ్డోశబ్దంబునకుంబలెకారాంతశబ్దంబులకును వట్టోద్దంబునకుంబలెద్విరే
 ఘాంతశబ్దంబులకును, తృతీయాశప్తంబులయందు రూపంబు లెఱుంగునది చేతశబ్దంబు
 ను స్వీకరించి యదాహరణంబు చెప్పబడినది కాని చేనా తోనా తోడనా వర్ణం
 బులకును ఈసూత్రంబుచే నకారాదేశంబుగల్గి గోరను ఇత్యాదికముగానే రూపంబు
 టుగ్రహించునది చేతను ఇత్యాదివిభక్తులయందు చేవర్ణతవర్ణంబులకుబోలె సుకారంబు
 వకుఁ గూడనేల యకారాదేశంబురాదని శంకింపవలదు అనుకారము విభక్తికిఁ దత్పను
 పరిచ్ఛేదంబులోని యెనిమిదవసూత్రంబున నాగమంబుగా వచ్చినది కావున దానిని
 విడిచి శేషవిభక్తికే అకారాదేశంబునని తెలిసికొనునది ఈవిధి బాహుళ్యకంబైనందు
 నఁ బ్రయోజనంబున గోరిచేతను గోరియందును గొడ్డటిచేతను, గొడ్డటియందును, వటుతి
 చేతను, వటుతియందును ఇత్యాదిరూపంబులకును

ఇది యాచ్యుకపరిచేదము

కా ర క ప రి చే ష డ ము

ప్రళమాదికారములను గురించి చెప్పునట్టిభాగము ఇయ్యది కర్తృకారకము, కర్మకారకము కరణకారకము, సంప్రదానకారకము అపాదానకారకము అని కరణకారకము, అని మద్వ్యసంబు కారకమనగాఁ గిరియాన్వయంబు గలదిని కొంగఁ టును, క్రిమాజనకంబును సుజిహ్వాదటును లక్షణంబును జాపుదురు అనగాఁ గిరియా తోనన్వయించునది కారకంబుని కొందఁ యభిప్రాయము క్రియను గుట్టించునదియని మఱి కొందఁ యభిప్రాయము లక్షణన్వయంబును బ్యవసానంబున నిర్వినాదంబు

1 సూ—ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థములఁ బ్రథమయగు

ప్రాపదికార్థమునందు - రాముడు రావణుడు - నియతోపస్థితిక ము ప్రాతిపదికార్థము సంబోధనమునందు - ఓరాముడ - ఓరావ ణుడ ఉక్తార్థమందు - రాముడు రావణునిసంహరించెను - ఉక్తమునఁ గాఁజెప్పబడినది - ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తనుజెప్పినదిగాని నఁ దద్వాచకమగు - రామశబ్దమునకుఁబ్రథమయ్యెన్ || రామునిచేఁరా రావణుడు సంహరింపబడియె - ఈవాక్యమందాఖ్యాతముకర్మమును జెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకంబు రావణశబ్దంబునకుం బ్రథమయ్యెన ని యెఱుంగునది.

వ్యా—ప్రాతిపదికార్థమునందును సంబోధనార్థమునందును ఉక్తార్థమునందు ను, పంచకమును (మూ) ప్రాతిపదికార్థమునందు - రాముడు; రావణుడు నియ తోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థము (వ్యా) ప్రాతిపదికార్థములు 1. జోతి, 2. వ్యక్తి, 3. గోంగము 4. సంఖ్య, 5. కారకము అని పంచకంబుగాఁ జెప్పబడియె. ఇందును బ్రహ్మణ యు. వైయాకర భూషణసారము. 'క్లౌ' ఏకంద్వ్యకంత్రికం చాధరకుష్కం పంచకం తథా

రామార్థ ఇతి సర్వపక్షాన్తస్త్రినిరూపితాః ఇట్లు జాతివ్యక్తిసంఖ్యాకారకంబులలోఁ బ్రాతిపదికార్థము కృమించుగా 'నేకంబనియు, (జాతి) ద్వికంబనియు, (జాతివ్యక్తులు) త్రికంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగములు) చతుష్కంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగవచనంబులు) పంచకంబనియు, (జాతివ్యక్తిలింగవచనకారకంబులు)' అని వివిధమరంబులు గలవు అనఁగా జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబు లైదింటిని నాన వాచకమేబోధించుననియు నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తులు. అగ్నికి సహజంబైన దహనశక్తిని బ్రకటింపఁజేయుటలో శుష్కేంద్రనము (ఎండుకట్ట) సాధవమైనట్లులు పైనింకెప్పిన నామవాచకార్థంబులను నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తిస్ఫుటీకరించుననియు, (ద్యోతకమనియు) కాస్త్రజ్వలయభిప్రాయంబు 'రాముఁడు' ఇచ్చట రామత్వము జాతి (రామత్వసర్వముతోఁ గూడెన) రాముఁడు వ్యక్తి ఈశబ్దంబు పుల్లింగము; ఏకవచనము, కర్తృకారకము. ఈయైదర్థంబులును రామశబ్దంబునకే కలవనియు, ప్రథమాదివిభక్తియైన డుష్కర్ణకంబుపైని నిరూపించిన నామార్థంబులకు ద్యోతకంబనియు, (నామములకున్న యర్థములను సప్తపఱుముటలో సహాయమైనది తాత్పర్యము. 'రాముఁడు' అన్నప్పుడు 'రామత్వరూపజాతియును, రాముఁడనెడివ్యక్తియును పుంలింగంబును, ఏకవచనంబును, కర్తయనునర్థంబును,' ఈయైదును బుద్ధికి గోచరమవుచున్నవి జాతియనునది పదార్థంబులనేకంబులైనచో వానియందు వర్తిల్లుగర్భము వృక్షంబు లనేకంబు లున్నచో వృక్షత్వజాతి యాచెట్లయందుండును బ్రాహ్మణులనేకులున్నచో బ్రాహ్మణత్వజాతి వారియందు వర్తిల్లును ప్రకృతింబున స్వేక్షరభేదస్తుల్యత్వం' అనుకాస్త్రంబున నేకవ్యక్తియేయుండునప్పుడు జాతి సంభవించునేరదు శావున నేకవ్యక్తియైన దశరథజ్యేష్ఠాపత్య రామనియందు రామత్వజాతి యెట్లుసంఘటిల్లునని శంకింతురనియే యాకర్ణింపుడు. కల్పభేదంబులచే మత్స్యసి దిశావతారంబులునుబృథికల్పంబుననునవతరించునని కాస్త్రంబులుబోధించుచున్నవి. కనుక రామాద్యవతారంబులు కల్పంబుల బాహుళ్యంబున ననేకంబులు సంభవిల్లును. అందునఁ గల్పభేదంబున ననేకులైన రాములను నాశ్రయించు కొని రామత్వజాతి వర్తిల్లుట నిర్బుధంబని యెఱుంగునది కొందఱు కాస్త్రజ్ఞులు జాతి వ్యక్తిలింగంబులే నామంబున కర్థంబులనియు, సంఖ్యాకారకంబులుమార్త్రము విభక్త్యర్థంబులేయనియు, వక్కాణింతురు పైనింకెప్పినజాతివ్యక్తిలింగవచనకారకంబులైదును 'తావణుఁడు' అనెడి యుదాహరణంబునొద్దఁగూడఁ. పూర్వోక్తప్రకారంబున సమన్య

యించుకోవలెను. నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థము' అనఁగా: ఏప్రాతిపదికంబును (నామపాచకంబును) ఉచ్చరింపఁగా నెట్టియర్థంబునకు నియతంబుగ (సర్వదా) స్ఫురగలుగునో యట్టియర్థము నియతోపస్థితిక మనంబడును. నియతోపస్థితికము; నియత = యెల్లప్పుడును గలుగునట్టి ఉపస్థితికము = చూర్తిగలయర్థము అనఁగా నిత్యలింగంబులుగల పదంబు లర్థనియతోపస్థితికి నుదాహరణంబులగును ప్రకృతంబున రామరావణశబ్దంబు సర్వదా పుంలింగంబులై రామ రావణులనెడి పురుషులను దెలుపుచున్నవి కాబట్టి ప్రాతిపదికార్థనియతోపస్థితికి నుదాహరణంబులయ్యె. లక్ష్మి, ఈశబ్దంబు సర్వదా స్త్రీలింగంబై లక్ష్మీరూపస్త్రీని బోధించుచున్నదిగానస్త్రీలింగంబు లో నియతోపస్థితికి నుదాహరణము జ్ఞానము, ఈశబ్దంబు సర్వదానపుంసకలింగమై తెలివిని బోధించుచున్నది కావున నపుంసకలింగంబులో నియతోపస్థితికి నుదాహరణముని యెఱుంగునది ప్రాతిపదికార్థము నియతోపస్థితికము కానియందులకు నుదాహరణంబేదనఁగా వినుండు పరమాత్మశబ్దంబులోనైన శబ్దంబులకు దుష్టవిధక్తిలోపమువ్యక్తంబులు గలుగునప్పుడే పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులు (పరమాత్ముఁడు, పరమాత్మ, పరమాత్మము) క్రిమంబుగా స్ఫురించుచున్నవి కాని కేవలనామపాచకమువలనను నెట్టి లింగంబును నియతంబుగ స్ఫురించుచుండిలేదు కావున నేతాదృశలింగరూపార్థము ప్రాతిపదికముచేత నియతోపస్థితికముగాదని యెఱుంగునది కాబట్టి యిట్టి యనియత లింగశబ్దంబులకుఁ ప్రాతిపదికార్థంబునందు మూలనూత్రిముచేత బ్రహ్మవచ్చుననుట య సందర్భంబు కావున నూత్రింబులో ప్రాతిపదికలింగసంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రహ్మ యను అని నూత్రిము రచియించుట యుక్తము. నియతోపస్థితికము ప్రాతిపదికార్థము' అని చిన్నయనురిదివరాము చేయకుండెనేని యుక్తంబుగానుండును. అపుడు బ్రతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబులైదును పైనింజూపిన వైయాకరః భూషణసారస్థోక ప్రామాన్యముచే బ్రాతిపదికార్థమే కావున ననియతలింగ ప్రాతిపదికంబులమీఁద సముతము ప్రాతిపదికార్థమండే నిర్వాధంబుగాఁ బ్రహ్మవచ్చును మిక్కిలియు సమ్మత కథామలో నిత్యనపుంసకమైనను దెలుగునందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పదునేడు నూత్రింబుచే బుంలింగంబునునయి యుండునని చెప్పఁబడినది కనుక మిక్కిలియు సర్వదా నపుంసకలింగార్థబోధకంబేగాక పుంలింగార్థబోధించునటు ఈశబ్దంబునకుఁ

బులింగనపుంసకలింగంబులు పాక్షికంబులగుటం జేసి మిత్రకర్తార్థము నియతోపస్థితము గాదు కాబట్టి 'మిత్రము' అనుచో మువర్ణకంబును, 'మిత్రుడు' అనుచో దువర్ణకంబును, ప్రాతిపదికార్థమందే నచ్చునని చెప్పం గూడదు. ఈయదాహరణంబునందు మిత్రకర్తంబు సఖుడన్న యర్థంబును దీనిపైనుండు శువర్ణకమువర్ణకంబులు పుంలింగనపుంసకంబుల నెడిలింగంబును బోధించునని యెఱుంగునది. 'రాముడు-రావణుడు' అనును వాహరణంబులయందు ప్రాతిపదికార్థంబులు రామర వణులని చెప్పినవెంటనే పుల్లీంగార్థముకూడ భాసిల్లుచున్నది కానిలింగమునెడి యర్థము ప్రాతిపదికార్థంబులో నంతర్భూతమైనది. మిత్రనామవాచకమునొద్దసఖిరూపార్థంబు స్ఫురించినవెంటనే పుల్లీంగనపుంసకంబులు స్ఫురింపక యాకర్తంబుపై దువర్ణకమువర్ణకంబులు చెర్చినప్పుడే పుల్లీంగనపుంసకలింగంబులన్నయర్థము స్ఫురించును గాన విచ్చట విధక్తి ప్రాతిపదికార్థమందు గాక లింగార్థమందని యెఱుంగునది ఇట్లునేక లింగంబులు గలకర్తంబులయొద్ద లింగము ప్రాతిపదికార్థంబులో నంతర్భూతంబని యంగీకరింపక విధక్త్యర్థమే యని గ్రహించుకొనునది ఈనూత్రింబుడే బంధకంబులో నొక్కటిమైన కారకార్థమునందు సహింశము ప్రమాదిధక్తి సామాన్యంబుగా విధింపబడినప్పటికిని దరునాతి సూక్తింబులచే గర్భకారకాద్యర్థకంబులయందు విశేషించి విధింపబడిన ద్వితీయాదివిధక్తిప్రతిష్ఠయంబుల ప్రామాణ్యధక్తికి బాధకంబులని యెఱుంగునది. ఈప్రాతిపదికార్థంబు నందు నింకను వ్రాయవలయున్నను గ్రంథవిస్తరంబునకు ఖండితపంగికామ్యుగాసారంబు ప్రతిష్ఠింపబడెను (మూలము) సంబోధనంబునందు ఓరాముఁడు ఓరావణుడ వ్యా-ఇచ్చట రామరావణకర్తంబులమీది ప్రథమావిధక్తులకు సంబోధనమర్థము. సంబోధనంబున వక్త (పిలుచువాడు) తనకునితరుల వభిముఖముగా ననినానుట (మూలము) ఉక్తార్థమందు-రాముడు రావణునిసంహరించెను. ఉక్తమనఁగా జెప్పబడినది. ఈవాక్యమందు సాఖ్యాతము కర్తన జెప్పినది కావున దద్యాదకమగు రామకర్తమనకు బ్రగవయ్యో. (వ్యా) మైదుదాహరించిన సహరించెను, అనుకర్తంబునయందు భూతార్థకలిట్పరిత్యయంబు కర్తగర్థంబునందు విధింపబడియె. కావుననే సహరించెను. అనిచెప్పటతోడనే ఎవ్వడు' అని-ప్రథమావిధక్త్యంతంబునకు బ్రక్ష్ణ వేసికర్తను నాకర్తని మకొనుచున్నది అందున "సహరించెను" అనుచో నిట్టయ్యెను మేడచే కర్త

చెప్పబడియె. కనుక రామశబ్దంబుకంటె బ్రాతిపదికార్థమాత్రిమందే పృథమాదువర్గ కంబు వచ్చినదని యెఱుంగునది ఆఖ్యాతంబునఁ దిశ్విధక్తి (క్రియావిధక్తి) (మూలము) రామునిచే రావణుండు సంహరింపఁబడియె. ఈవాక్యమందాఖ్యాతము కర్మమును జెప్పినది కావునఁ దగ్ధావకంబగు రావణశబ్దంబునకుం బ్రభుమయ్యెనని యెఱుంగు నది. (వ్యా) సంహరింపఁబడియె అనుశబ్దంబునందు భూతార్థకలిత్రుత్వము కర్మా ర్థమందు విధింపఁబడియె. కావుననే ఎవ్వఁడు సంహరింపఁబడెను అని కర్మకారిక- మాకర్నింపఁబడుచున్నది. పైవాక్యంబునందు సంహరించుటకుఁ గర్త రాముఁడును కర్మ కారకము రావణుండును కర్మకారకంబు క్రియావిధక్తి చేతివే చెప్పబడినది కావున రావణశబ్దంబుకంటె బునరుక్తంబుగఁ గర్మార్థంగానందు ద్వితీయావిధక్తి రాకప్రాతిపది కార్థమాశ్రయంబునందుఁ ప్రథమావిధక్తి వచ్చినదని తెలిపికొనునది

2 సూ—కర్మంబునద్వితీయయగు.

ధాత్వర్థఫలశ్రయబుకర్మమునాఁబడు దేవదత్తుఁడువంటకమును వండెను || ఇటవండెనునూటకు వంటచేసెననియర్థము - వంటఫలము - చేయుటవ్యాపారము - వంటయనఁగా, బాకము - పాకమున శాశ్రయముకావుట్లైతేసివంటకము కర్మంబయ్యెననియెఱుంగునది.

వ్యా—కర్మార్థంబున ద్వితీయావిధక్తియగును ద్వితీయకు వికృతియని వ్యవహారము కానిపించెడిది. (మూలము) ధాత్వర్థఫలశ్రయంబు కర్మమునాఁబడు. వ్యా ధాతువుయొక్క యర్థమైన ఫలమునకు వాధారము కర్మమునఁబడును అనఁగా ఫలమును జూచునది యనియర్థము. ఉ. దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను ఇచ్చట వండెనఁగా వంటచేసెనని యర్థము. చేయుటవ్యాపారము. వంటయనఁగా, బాకము (విక్లిర్తి - మైత్రిస్త్రమైత్తనకు వాక్రీయమైనది వంటకము (అన్నము) కనుకఁ గర్మవంజ్ఞగలదైనది కావునఁ గర్మమైన యన్నమర్థమిచ్చునట్టి వంటకముశబ్దంబునకు ద్వితీయావిధక్తియయ్యెను. ధాతువునకు ఫలమును వ్యాపారమును అర్థములు వంటఫలము చేయుటవ్యాపారము, ఫలము కర్మమును, వ్యాపారశ్రయము కర్తయనను, ప్రకృతమందు

వంటచేయుట, అనెడుక్రియకు నాశ్రయుఁడు దేవదత్తుఁడు కావనకందు కర్తయయ్యె
అట్టియాశ్రయుఁడు చేసెను, అనుకబ్దంబులోని చేయుధాతువుపై వినిపించబడిన బిట్ట
త్యయముచే జెప్పబడెను అనఁగా బిట్టత్యయంబునకు నాశ్రయుఁడగుము కావుననే
వైయాకరణధూమణసారంబునందు నిట్లు నెప్పబడినది స్లో॥ ఫలవ్యాపారయోగ్యాతు
రాశ్రయేతుతిజస్సృతాః శరేప్రధానం వ్యాపారస్తిజస్థివిశేషణం అర్థము—ఫల
మును వ్యాపారమును, ధాతువునకు స్థింబులు తిజ్ఞునకు క్రితుపై బ్రచోగింపబడు
ధూతాదికాలబోధకప్రత్యయమునకు) నాశ్రయ మొకము. ధాత్వస్థిఫలంబు ధాత్వస్థివాచి
పారంబునకు విశేషంబగు వ్యాపారంబు విశేష్యంబగు అనఁగా దేవదత్తునివ్యాపా
రంబు వంటకమందలి మెత్తనను గలిగించినది; కావున వ్యాపారంబు విశేష్యంబును,
వంటకంబుయొక్క మెత్తనవిశేషణంబుననయ్యెను మెత్తన, అనుఫలంబునకు నాశ్ర
యం బన్నంబు కావున వంటకము (అన్నము) కర్మంబాయెను

3 నూ—చేతవర్లకంబుకర్తగు.

ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు ॥ దేవదత్తునిచే తవంటక
మువండఁబడియె - వండఁబడియెననఁగా వంటచేయుఁ బడియెననియర్థ
ము - చేయుటకాశ్రయంఁడగుటంజేసి దేవదత్తుండుకర్తయయ్యె.

వ్యా—చేత, అను ప్రత్యయంబు కర్తృవాచకశబ్దంబుకంటె గలుగును. (మూ)
ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు. వ్యా-ధాతువుయొక్కయర్థగల్గినవ్యా
పారంబునకు నాధారంబగు. పదార్థంబు కర్తయనంబగును ఉః దేవదత్తునిచేత వంట
కము వండఁబడియె ననఁగా వంటచేయఁబడియెనని యర్థము. ఇచ్చట చేయుట, అనుక్రి
యకు నాధారధూతుఁడు గనుక దేవదత్తుండుకర్తయాయెను అట్టి కర్తృవాచకపదంబు
కంటె చేత, విభక్తికలిగెను ఇచ్చట ధాత్వర్థమైన వంట, (విశిష్టి -
మెత్తపడుట) అనుఫలంబునకు నాధారంబన్నంబు కాఁబట్టి తద్వాచకంలైన పదంబు
వంటకమునెడిశబ్దంబు ఇచ్చట వంటకము ఫల్యాశ్రయమైనది. కావ, వంటకము గర్భ
మైనను వండఁబడియె, అనుక్రియచే నాకాంక్షింపబడి యభిసౌతమై (బిట్టత్యయం

బాఁడ జెప్పబడినది) నదికావ బ్రహ్మ సూత్రప్రకార ముక్తార్థంబునందు నన్న వాచకం బైన వంటక మను శ్లోంబుకంటె బ్రహ్మవిభక్తి కలిగెను

4 సూ—చేతనవర్ణకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రాహ్యదియోగజంబ గుంపించమికిని బహుళంబుగానగు

ఫలసాధనయోగ్యంబగుపదార్థంబు హేతువు || క్రియాసిద్ధింబ్రకృష్టోపకారకంబుకరణంబు || హేతువునకు - ధనముచేత సౌఖ్యంబుగలుగు - విద్యచేతయశశంఖుగలుగు - తుంబునవలన వర్ణకంబు - కరణంబునకు - ఖడ్గంబుచేతఖండించె - కోలచేతఁగూలనేసి - పక్షులనందోడవర్ణకంబు గ్రాహ్యదియోగంబునందు - జరాసంధుండు రాజుల చేతఁగప్పంగొనియె - మైత్రుండుచైత్రునిచేత ఋణులఁగొనియె - ఈయర్థంబును నీచేత నెఱింగితి - ఈవృత్తాంతంబువానిచేతవింటి - పక్షులనఁలనవర్ణకంబు ఇత్యాదికంబు లొలుగునది.

వా—హేతువర్ణనందును, కరణార్థనందును, గ్రహించు మొదలైనభావ్యర్థంబులతో సంబంధించుపంచమ్యర్థంబుండును, బహుళంబుగా చేత, అను ప్రత్యయంబు వచ్చును. (మూలము) ఫలసాధనయోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు వ్యా—ఫలమును సాధించుటకు దగినపదార్థంబు హేతువనంబడును - ఈహేతువు ద్రవ్యముతోడను, గుణములతోడను, అన్వయించునది ఈ ధనముచేత సౌఖ్యంబు గలుగు; విద్యచేత యశశంబుగలుగు ప్రహేదాపారణంబునందలి సౌఖ్యము, అనునది సూక్ష్మము తెలియఁ జేయునదిగనుక గూహేతువైన ధనంబును జెప్పుపదంబుకంటె చేత, వర్ణకంబు గలిగెను. ద్వితీయోదాహరణమ్యునందలి యశము, అనునది ద్రవ్యంబును దోయఁ జేయునదిగనుక ద్రవ్యహేతువైనవిద్యకు జెప్పునట్టి పదంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగెను. వీనికి వికల్పంబుగ నెలన, అనుప్రత్యయంబుకూడవచ్చును. ఈ ధనమువలన సౌఖ్యంబు గలుగును. మొ, మఱియు గుంజును, ఫలంబును హేతువగు మూలంబులతో ద్రవ్యము హేతువైనందులకే యుదాహరణంబు లిచ్చెను. గుణఫలంబులు హేతువులుగా నున్నం

దులకు నుదాహరణములు—పుణ్యంబుచేత హరిమాడంబడియె అన్యాయంబుచేత నివ
 సించెను. ప్రైప్రమోదాహరణంబునందలి పుణ్యము గణము. ఇయ్యది హరిదర్శనంబునకు
 హేతువుకావున చేత, వర్ణంబుగలిగె ద్వితీయోదాహరణంబునందు నివాసమునకు
 ఫలంబు విద్యాధ్యయనంబుకావునఁ దద్యాచకపదంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె
 (సూలము) క్రియాసిద్ధింబ్రహ్మోష్ఠపకారకంబు కరణంబు వ్యా—క్రియసిద్ధింబుటలో
 సతీత్యంబుగనుపకరించునది కరణము. అనఁగాఁ గ్రియసాధనంబు. ఉ. ఖడ్గంబుచేత
 ఖండించె, కోలచేతఁ సూలసేసె మొదటిదానియందు 4 ఁండించుటకు సాధనంబు ఖడ్గంబు
 కావున దానింజెప్పనట్టికబ్బంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె రెండవదానియందుఁ గూ
 లసేయుటకు సాధనము కోలగానఁదదర్థంబునందు చేత, వర్ణంబుగలిగె వీనికి వికల్పంబు
 గ తోడ, వర్ణకంబునగు. ఉ. ఖడ్గముతోడ ఖండించె మొః గ్రహ్యదియోగంబునకు-
 జరాసంధుఁడు రాజులచేతఁ గప్పంబుగొనియెః కొనియెననఁగా గ్రహించుట, ఇచ్చట
 గ్రహించుటతో రాజులన్వయించిరి కావునఁ దద్యాచకరాజకీబ్దంబుకంటెఁ దృతీయ
 భచ్చిను. ఇట్లే ఎఱుంగుట వినుట, తెలిసికొనుట, మొదలైనవానికి గ్రహింపవలెను.
 మైత్రుఁడు చైత్రునిచేత ఋణంబుగొనియె; ఈయర్థంబును నీచేతనెఱింగిరి; ఈవృ
 త్తాంతంబు వానిచేత వింటి. మొ వీనికి వికల్పంబుగ నెలన, అనుప్రత్యయంబుగలుగును
 ఉ జరాసంధుఁడు రాజులవలనఁ గప్పంబుగొనియె ఇత్యాదికముగాఁ నక్కుంగలయు
 దాహరణంబులు గ్రహించునది కొన్నియెడలఁ జేతవర్ణ కార్థకప్రత్యయంబులకును,
 వలనవర్ణకంబునకును చేసి, అనుక్త్యాంతంబనుప్రయుక్తంబును ఉ! కాదనకీటిపాటియప
 కారముఁ దక్షకుఁడేకవిప్రసం బోధనఁ జేసి జేసె భార-అది-1 ఆ చ! మజ్జనకు
 బరీక్షితుఁ భుజగజాల్కృ డసహ్యవిషాగ్రహమశ్చ || తనహతిఁ జేసి చేసెనతిదాంతుఁ
 గృతాంతనికేతనాతిధిఁ భార-అది-1ఆ. చ శ్రీతిసేగుఁడెంచి బహువేదభగోమములఁ
 జేసి నిరస్తపవస్త్రకీర్తిషో త్కరులగుమన్న ధన్యులు, భార-అర- 1ఆ ఇత్యాదిప్ర
 యోగంబుల పెక్కులుగలవు చేతవర్ణకార్థకప్రత్యయాలంతంబులు పెక్కులు సముచ్చ
 యంబుగా నున్నయప్పుడు వానిలో నంతిమపదంబునకు చేసి, అను ప్రయుక్తంబును
 నీ! ఇలరాజు సవిపులవడువున రెడఁగఁబ కర్మశస్త్రనమల గరమువాడి చాడుక
 లనతిరాగ ముచిరాధరముల మదవిలాసాలసమందగతుల వక్రాలకంబుల వలుద పిఱుక
 సుల ధర్మగద్గదభాషితములఁజేసి, భార-అది- 3ఆ. ఇచ్చోఁ జేతవర్ణకార్థకలవర్ణకంబులై

అట్లు రోషలనుండవలసిన చేపి, యొక్కచోటకునే యున్నయది తోడు, అనుచునికి
స్వతంత్రప్రయోగమునుం గొంజొకచో గానంబడియెడి. తే గీ త్తంత్రతరత్నపుత్రి
కతవదు బోటి యనిదిలోకించి తోడమాటాడకునికి నలుగడలు చూచితెలిసి యచ్చె
లువలెగరి చెడిలనుంకింపఁ జేడమ్మి యుడిసిపట్టె' రామా - 4 ఆ ఇచ్చోదోడనఁ
డనతోడిని గ్రహించుది. కొన్నిప్రకరణములు 'వెలల నూహింప' అను పాఠముంగల
దుగానిపైపాఠమే సందర్భకుద్ధిగ నున్నయది ఒకానొకచోసముచ్చయార్థశబ్దముతో నన్వ
యంబుగలుగువప్పుడు 'తోడ' కుగోపంబును, వ్యవధానంబును, బహువచనంబునం గా
వంబడియెడి ఆ వె అమృతికిఁ జనినవతనికిఁ బరలోక విధులకాస్త్రదృష్టిసెలయుఁ
జేసె నాపగాతనూజుడనిలబాంపులయు బ్రాహ్మణులయుఁ దోడభావని సుఁడు' భార-అది-4ఆ. ౧|| య్యునిగృహనలువురు దమ్ములు దమకస్త్రములయుఁ దమ
శస్త్రములూ గృహులతోడను, సకలసౌ కమ్యుగఁ బాయుంగలయుఁ దాన్యమువలనకా,
భార-సభా-2ఆ. 'అనిలబాంపులయు' అనుచోట నఁ దోడకులోపంబుగలకా 'బ్రా
హ్మణులయుఁదోడ' అమలత్వంబునఁ దోడెవ్వకంబునకును, దానిచూగవంబు లదా
గమంబునకు, సముచ్చయార్థకయుశబ్దము వ్యవధానంబుగలిగించె. ఇత్యాదులూహించు
నది ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ దోడుతనను గూపాంతరం బుపయోగింపంబడును తే గీ||
కారవాన్వయబాగులె గారనమునఁ దెలిసెన్మి మీరొంజొకనగునిగొలిచి మసలిన్తి
న్లమనామూసములకు నోర్చియడఁకువతోడుతనునికియరిది' భార - విరా-1 ఆ.
చ|| పగకురచేరిలోఁ బడక ప్రాముత్తోడుత నున్నవాఁడే' భాగ 10 - ౧౭౦ లూ
జడార్థకపరంబుమిది 'తోడ' వర్ణకంబునకు, బాక్షికంబుగ 'మెయి, మై, లాడే'ం
బు. ఉ|| అందలుఁగూఁకి మాసలకుగర్ధి మెయింజనుచెంచి నిర్వ-2ఆ. చ|| ఏ గృహ
నొనరింబువో చుచితధిక్తి పెయి గర్ధు నేవనీయకై చెవివడివాలకింబుఁ దలనాంబు
బరాకగఁ గొంతింతకక, కాన్యా-3ఆ చ|| ముక్తికు న్ముఖతహింపఁగానలయు
మోహముఁబాయఁగఁద్రోచితధిక్తిమై, లక్ష్మీ-4ఆ. నీ|| పీర్మిమైనుప్పిండి యుపవాసముం
డనీమగవారిపరిబోల్పడగదువిసవ, కా - 2ఆ కొన్నప్రకరణములు 'బేర్పుమైనుప్పి
డియుపవాసములనుండి, అనియుంగలను. (ఉప్పు + ఇడి) ఇచ్చుట, ఇడి, పర్యేయంబ
భావార్థకంబు. (చూ-తద్ధిత-24నూ) ఉప్పిడి, అనునపుడు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదంబునందలి

పదునాల్గవనూత్రోబునంజేసి నెఱుసున్నగల్గి ఉప్పిండి, అనురూపంబునునయ్యె.
 'ఇడి, ఎడు, ఇత్యాదిప్రత్యయంబులు తొలిహ్రస్వంబుమీఁద నెఱుసున్నగలవైనను
 బదంబులు కావు గావున సంధిపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువది రెండవనూత్రంబులోని పరి
 గణనకు విరోధంబు లేదని యెఱుంగునది. (చూ-సంధి 22నూ)

౪ సూ— కరణసహార్థతుల్యార్థయోగంబులం దృతీయకుం దో
 డవర్ణకంబగు.

కరణంబునందు — కోలతోడఁ గూలనేసె సహార్థంబునందు—
 రాజు నేనలతోడవచ్చె - నేనాసహితుండయి వచ్చెననియర్థము తు
 ల్యార్థయోగంబునందు - చైత్రునితోడ మైత్రునిండు తుల్యుండు - తృ
 తీయకనుటంజేసి చైత్రునినకు మైత్రునిండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగం
 బున వషియునగు.

వ్యా—కరణంబునందును, సాహచర్యార్థంబునందును, ఉపమానార్థంబునందును,
 తృతీయకుఁ దోడవర్ణకంబుకల్గు. కరణంబునందు—కోలతోడఁగూలనేసె. ఇచ్చటఁగూ
 లనేయుటయనుక్రియకు విశేషసాధనము బాణముగావునఁ గోలశబ్దంబుకంటెదోడ
 వర్ణకంబుగలిగె. సహార్థంబునందు—రాజు నేనలతోడవచ్చె, ఇచ్చట నేనాసహితుం
 డని యర్థంబు కావున నేనశబ్దంబుకంటె దోడవర్ణకంబు. తుల్యార్థయోగంబునందు—
 చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు ఇచ్చట సామ్యంబును దెలియఁజేయుచున్నది.
 కాణిటి యుపమానార్థకశబ్దంబుకంటె దోడవర్ణకంబు. (చూలము) తృతీయకనుటం
 జేసి చైత్రునినకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగంబునవషియునగు వ్యా—
 మూలనూత్రంబునందుఁ దృతీయకుఁ తోడవర్ణకంబని చెప్పుటవలనఁ దృతీయావిభక్తి
 వివక్షింపఁబడునపుడే తోడవర్ణకంబు వచ్చునుగాని వషివివక్షింపఁబడునప్పుడు తోడవ
 ర్ణకంబు వషికి నాదేశంబుగావని భావము.

౪ సూ—వచ్యరా-ముఖ్యకర్మంబు కు దోడకువర్ణకంబులు పా
 ణికంబుగానగు.

మైత్రునిండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె - మైత్రునిండు చైత్రునికిట్ల
నియె - పొయికంబనుటచే నొకానొకచో ద్విత్వీయయినగు.

వ్యా—అను, పలుకు మొదలగునవి వచ్యర్థకంబులు. వీనిలో నముఖ్యకర్మంబు
నకు, తోడ, కు, అను పరిత్యయములు తఱచుగాఁగలుగును. అనఁగా అను, ఇత్యాది
ధాతువులు ప్రయోగించునప్పుడు ముఖ్యకర్మచురియు, నముఖ్యకర్మచునియుఁగర్హంబులు
తెండుండు ఏకబింబుపై ద్విత్వీయయేకాని తక్కుంగలనిధములు సంవర్ధింపవోయ్యయ్యది
ముఖ్యకర్మార్థకంబు. ఏకబింబుపై ద్విత్వీయయేకాత్వతీయావస్థీరిభములు సంవర్ధవశం
జాన నుంపఁదగునోయనిముఖ్యకర్మార్థకంబులు. అముఖ్యకర్మంబునకు గాఁ (అప్ర
ధానము) కర్మంబనియు వ్యవహారంబుగలను. ఇట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ, కున్లకం
బులువచ్చును. ఈ మైత్రునిండు చైత్రునితోడనిట్లనియె ఇచ్చట సంద్భి-విగహంబున
చైత్రునితోడకొ + ఇల్లు + అనియె, అనికలకు ఇచ్చట అనియె, అనునది వర్ణక
ధాతువు ఇల్లు, (ఈప్రకారమైకవాక్యము) అనుననిముఖ్యకర్మంబు చైత్రునితోడకొ,
అనునది యముఖ్యకర్మంబు, అట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ కున్లకంబులు గలుగును
గావున “మైత్రునిండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె; మైత్రునిండు చైత్రున కిట్లనియె” అని
రూపవ్యయంబు మూలంబునఁ బ్రాయికంబనుటచే నొకానొకచో ద్విత్వీయావిధక్తియుఁ
గలుగును. కావుననే “మైత్రునిండు చైత్రునిట్లనియె” ఇత్యాదిప్రయోగంబులు సాదువులు
తేగీ క్రిందఁబ్రస్తావన. ఇరవునంతిసుతాగ్రహిణయహిం దుఁ బరికరిల్లరి విశయమప
దమవలను” హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము. ఇచ్చట “పలుకు” అనునది వచ్యర్థకధాతువు
గావున నముఖ్యకర్మమైన సంయమిండుని వేష్టవట్టిపనఁబుకంటె ద్విత్వీయకర్మము
సంయమిండుననఁగా సంయమిండునితోడ నని యర్థము.

7 నూ—ఉ, యోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడవర్ణకంబగు.

నియమపూర్వక విద్యాప్రకారం బుపయోగంబనంబును || రామ

కృష్ణులు సాదీపునితోడ వేదంబులం జదివిరి - సాదీపునివలన నని
యర్థము.

వ్యా—ఉపయోగంబునందు, ఆఖ్యాతకు తోడ, ప్రత్యయంబులుగను. (మూలము) నియమపూర్వకవిద్యాస్త్రీకారంబుపయోగమనంబడును. వ్యా—శ్రద్ధాపూర్వకంబుగా విద్యను గ్రహించుట యుపయోగమనంబడును. నియమంబున గురువుచ్చరించిన దానిని చచ్చిబులులేకుండు శిష్యుండుచ్చరించుట, గ్రహించుట మొదలైనవి. ఆఖ్యాత యనగా గోపండు ఉ. రామకృష్ణులు సాందీపునితోడి వేదంబులం బదివరి. ఇచ్చట సాందీపులను బోధించుడుగావునఁ దవ్యాచకపదంబుకంటె బోధవర్తకంబుగా లెగను. సాందీపునితోడవకంగా సాందీపునివలనని యర్థము సహాధ్యము వివక్షింపఁబడునప్పుడు బూర్వోక్తంబైన తోడవర్తకంబునునగును. ఉ. రాముడు కృష్ణునితోఁ బది. ఇచ్చట బలరాముడు కృష్ణునిను సహాధ్యాయునియర్థము. ఇట్టియర్థభేదంబులు ప్రకరణంబున ర్థంబున గ్రహించుకొనునది.

8 సూ—సంప్రదానంబునకుం జతుర్థియగు.

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబునాఁబడు ॥ జనకుండు రాముని కొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను ॥ కొన్నియెడలనుద్దేశ్య మాత్రంబున కగు పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు చతుర్థికిమాటుగా షష్ఠియె తఱచుగాఁ బ్రయోగంబులం గానంబడియెడి - జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు.

వ్యా—సంప్రదానమునకుఁ జతుర్థివిధియగును. (మూలము) త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు. వ్యా—త్యాగంబునకు నుద్దేశింపఁబడిన పదార్థంబు సంప్రదానంబునంబునను ఉ జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను ఇచ్చట గన్యాదానంబు విధేయము. కన్యాదానంబున నుద్దేశింపఁబడినవాఁడు రాముడు; కావున నుద్దేశ్యవాచకమైన రామశబ్దంబుకంటె జతుర్థి (కొఱకు) యయ్యె. కొన్నియెడలఁ వ్యాగంబునకు నుద్దేశింపఁబడినదే సంప్రదానంబుకాక త్యాగంబు లేనపుడు నుద్దేశింపఁబడినంతెనాత్రంబుననే సంప్రదానపంజ్ఞ కలిగి తద్వ్యాచక శబ్దంబుకంటె జతుర్థియగును. ఉ. పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు కన్యాదానంబున బురుషార్థముద్దేశింపఁబడి

నది. తాగగక్రియలేదు, అయినను నుద్దేశ్యవాచకమైన పురుషార్థకల్పణముకంటె జరుగి కలిగి చతుర్థవిధక్రిమాలుగా మష్టివిధక్రియే సామాన్యముగాఁ బ్రయోగములఁ గానంబడుచున్నది. ఉ. జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట రాముడుద్దేశ్యము కానఁ బడర్థకంటెైన రామకల్పణమునకంటె మస్తికలిను. ఉ. పురుషార్థమునకు యర్థింపవలయు. ఇచ్చట నుద్దేశ్యమాత్రమైన పురుషార్థమును బోధింపనిట్టి పురుషార్థ కల్పణముకంటె మష్టివిధక్రియకలిను. నిమిత్తార్థమందుకు గొఱపవర్ణకలబగు. నిమిత్తమునాఁ లము. అట్టిగొఱకువర్ణకంబునకుఁ బొంటె, అను వన్యయంబును నాదేశంబయ్యెడివి. మధ్యాక్కర. ధరణిఁ జరాచరభూతసంఘమువలనవిషాన్ని మరగంబు లేర్పచునునీకొ బయోరుహగర్భఁ దురగవిషాపేతజీవసంతీవశోపదేశంబు కరుఁగగత్మపునకునిచ్చెననిల లోకహితముపొంటె" భార-ఆది-2 ఆ. క అసముల శాస్త్రనిర్దిష్టాల సమర్థులఁ బితృపితామహాక్రమమునవ చ్ఛినవిప్రులనుంతులగా | నొనరించితె కార్యసంప్రయోగ ముపొంటె" భార-పథా- 1౨ ఆధిలలోకహితంబుపొంటెన్ = సమన లోకంబుల యొక్కహితంబునిమిత్తమని యర్థము. కార్యసంప్రయోగముపొంటె" = కార్యము యొక్క చక్కని ప్రయోగము (సెఱవేర్పు) నిమిత్తము.

౪ నూ—అపాయభయజుగ్గుప్పపరాజయప్రమాదగ్రహణభవ నత్యాణవిరామాంతర్ధివారణంబు లెఱ్ఱాననగు దానికి వలన వర్జకం బగు.

అపాయము - విశ్లేషము || భయము - నెఱపు జగుప్స-ఏవి పరాజయము = డయ్యట || ప్రమాదము - పరాకు! గ్రహణము - కొనుట - ఎఱుంగుట - వినుట - ఇత్యాది || భవనము - పుట్టట || త్యాణము - కాచుట! విరామము - విరమించుట! అంతర్ధి - మఱు గుట|| వారణము - వారించుట అపాయంబునకు - మైత్రిండు రాజ్యం బువలనభ్రష్టుడయ్యె || భయంబునకు - దోరునివలన భయపడిన

జగుప్పకు - పాపంబువలననేవగించె || పరాజయమునకు అధ్యయనమువలనడస్సె ప్రమాదంబునకు - పాడివలనం బరాకువడియె గ్రహణంబునకు - మనువువలనంబ్రజలుపుట్టిరి త్రాణంబునకు - చోరునివలనంగాచె | విరామంబునకు భోగంబులవలనవిరమించె అంతరికి - క్షిప్తండుతల్లివలనదాగె వారణంబునకు - శోకంబువలన వారింపె || ఈపంచమికి పద్మియుంగొడొకయెడలనగు - చోరునకు వెలుచె పాపంబునకేవగించె - అధ్యయనంబునకుడస్సె - పాడికింబరాకువడియె - మనువునకు నిష్క్వాకుండు పుట్టె ఇత్యాదులూహించునది.

వ్యా—అపాయము, (విశ్లేషము = ఎడబాటు) భయము, (వెతిపు) జగుప్ప (ఏవగించుట = నింప) పరాజయము, (ప్రయుట = (దగ్గుట) ప్రమాదము, (పరాకు) గ్రహణము, (కొనుట, గ్రహించుట, తేయుట, ఎటుండుట, వినుటమొదలైనవి) భవనము, (పుట్టుట) (త్రాణము' (కాదుట) విరామము, (విరమించుట = ఉడుగుట) అంతరి (మఱుగుట, దాగుట) వారము, (నివారము) ఇయ్యరిదేనివలన గలుగునో యావస్తువును జెప్పనట్టికట్టించునను వలనవర్ణకంబగు. అపాయంబునకు-మైదుండు రాజ్యంబు వలనప్రప్తండుయ్యె. ఈవాక్యంబునందు “భప్తు డయ్యెను” అనగా ఎడబాసిపాడని యర్థము. రాజ్యంబునుండి యెడబాటు కలిగినందున నట్టియెడబాటునకు నవిధి (మేర) భూతమైన రాజ్యంబును బోధించునట్టి రాజ్యపదంబుకంటె వలనవర్ణకంబుగలిగినది. భయంబునకు - చోరునివలనభయపడియె. ఇచ్చట భయంగానకు నవిధి (మేర)మైన చోరుని దొంగపునట్టి చోరశబ్దంబుకంటె వలనవర్ణకంబుగలిగినది. ఈస్మాత్రంబువలన భీత్యాదులైనయర్థంబులతో యోగంబునబంధమియ్యే విధింపబడినందున చోరభీతి, ఇత్యాదినమాసంబులయందు బంధమితత్వరుషంబే తప్పక జెప్పుకొనవలయును. వచ్చీ తత్పురుషాదు లకాస్త్రీయంబులు. వచ్చీతత్పురుషంబు చెప్పి కొనినచో జోరుండేధయం పడినయట్లు లర్థమిచ్చును. అట్టియర్థంబునకు శాస్త్రవ్యవహారంబుల రెంకింటిలనను, శీఘ్రస్ఫురణంబు కలుగనేరదు. కావుననే సమాసపరిచ్ఛేదంబునంబలి తృతీయాస్మాత్రం

జానోస్త దోంగళయుము, అనునది పంపమితత్వరుషంబునకు నుదాహరణముగా నీయ
బడినది, జానోపుకు- పాపంబువలన నేవగించె. ఇవాక్యంబున నేవగించుటకుననధి
(మేర) పాపంబుగావునఁ పాపశబ్దంబుకంటె వలనవర్ణకంటె లిక్క. పరాజయమునకు-
అన్యాయమువలనడస్సె. ఈ వాక్యంబునందు శ్రేయపడుటకు బుద్ధిక్రమమైన యవధి
యన్యాయనంబుకాబట్టి తద్వాచకంబుకంటె వలనవర్ణకంబుగల్గెను. ప్రమాదంబునకు-
పాడివలనంబరాకువడియె. ఈవాక్యంబునందుఁ బాడి (ధర్మము) యవధిగాభావింప
బడినందున దానికంటె వలనవర్ణకంబువచ్చె గ్రహణంబునకు-మైత్రునివలన ధనంబు
గోయె. ఇందు (ధనంబు) పుచ్చుకొనుటలో మైత్రునికిని ధనంబునకును నెడఁబాటు
కలిగినందున దానికి ననధియైన మైత్రుని బోధించు మైత్రీశబ్దంబుకంటెఁ బంచమికలి
గెను. భవనంబునకు- వసువువలనం బ్రజలుపుట్టిరి. ఇచ్చటఁ బ్రజలు పుట్టుటకు హేతు
వు ననువుగావునఁ దద్వాచకమైనశబ్దంబుకంటె వలనవర్ణకంబాయె. త్రాణంబునకు-
చోరునివలనంగాచె. ఇచ్చట రక్షణార్థకభాతుప్రయోగంబునఁ గూడ నియంబునకుఁ
గారంబెద్దియోయట్టిపదార్థంబును జెప్పుశబ్దంబుకంటె వలనవర్ణకంబువచ్చునని యెఱుం
గునది. ఇచ్చట భయహేతువు చోరుండుగావునఁ దద్వాచకశబ్దంబునకు వలనవర్ణకం
బయ్యె. నిరాశంబునకు-భోగంబువలన విరమించె ఇవట భోగించువానికిని భోగంబు
నకును నెడఁబాటు తెలియంబకుచున్నందున నవధియైన భోగంబును భోధించుశబ్దంబు
కంటె వలనవర్ణకంబుప్రయోగింపఁబడియె; అంతర్ధికి-కృష్ణండు తల్లివలనదాఁగె ఇట
దాఁగటకుఁ దల్లియవధికావున వలనవర్ణకంబు. వారణంబునకు-శోకంబువలన వారింపె.
ఇచ్చటశోకవంతునకును, శోకంబునకు, నెడబాయుట లోచించునని. కావుననవధి
భూతశోకార్థకశబ్దంబుకంటె వలనవర్ణకంబుపైతిల్లె; ఈవలనవర్ణకంబునకుఁ గొన్నియెడలఁ
పవర్ణియుంగలుగును ఈ చోరునకువెఱుచె. ఇయ్యెడఁ జోరునివలన వెఱుచెననియర్థము.
ఇట్లేతక్కుంగల యుదాహరణంబుల వర్ణికిఁ బంచమ్యర్థము భావించుకొనవలయును
పాపంబునకేవగించె. అన్యాయంబునకుడస్సె, పాడికింబరాకువడియె, వసువునకు
నిచ్చుననువుట్టె; మొదలైనవి యూహించుకొనునది.

10 సూ—ఉండిపదం బాకానొకచో వలన వర్ణకంబునకనుప్ర
యుక్తంబగు.

హిమగిరివలననుండి గంగవోడమె - నాకంబువలననుండి నార
దుండువచ్చె.

వ్యా—“ఉండి అనుక్త్యార్థకావ్యయంబు పంచమివిభక్త్యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచు
సహాయమైవలన వర్ణకంబును వెంబడించుచుని యర్థము. ఉ. హిమగిరివలననుండి గంగ
వోడమె. ఇట హేత్వార్థంబునందు వలనవర్ణకంబు విధింపఁబడియెను. గంగయుత్పత్తికి
హిమవత్సర్వతము హేతునన్న యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచుటకై వలన వర్ణకంబునకు
ఉండి, అనుక్త్యార్థకావ్యయంబు జతపఱుపఁబడినది. నాకంబువలననుండి నారదుండు
వచ్చెను. ఇచ్చట నారదుండు నాకంబునుబడిచివచ్చెనని ఫలితార్థము. నారదుని యెడ
బాటునకు స్వర్ణమవధి (మేర) యైనదికావున నట్టియర్థమందు వలనవర్ణకంబు విధింపఁ
బడఁగాఁదాద్యకార్థంబును స్పష్టపఱుచునిమిత్తము ఉండి, పదంబు వలనవర్ణకంబునకు
జోడింపఁబడియె కాబట్టి ఉండి, అనుదానికిని పనియించియున్న యర్థంబిట్టిచోటల
నెప్పుడును లేదని యెఱుంగునది;

11 సూ—ఉండిశబ్దము పరంబగునపుడు మానకు ద్విత్వీయాసప్త
మలు ప్రాయకంబుగనగు.

వనమునుండివచ్చె - వనమందుండివచ్చె ఊరినుండివచ్చె
ఊరనుండివచ్చె || వనమునుంచి ధనమునుంచి యనియించి శబ్దానుప్ర
యోగంబుతోఁ గొందఱు వ్యవహరించెదరుగానియది సాధుకవిప్రయో
గాయాధంబుగాదని యెఱుంగునది.

11—ఉండి, అనుకల్పించు పరమగునపుడు ఇతర నిర్మలము ద్వితీయాసప్త
మివిభక్తులు తలుచుగలుగును, ఉ. వనమునుండివచ్చె. ఇనట ఉండి, పరమైన
దికావున ద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయంబైన ను, వర్ణకంబు వలననునాదేశంబయ్యె. సప్త
మివిభక్తికి—వనమందుండివచ్చె ఇచ్చోట ఉండి, అనునది పరంబైనదికాన అందు,
అనుసప్త మివిభక్తికంబు వలన వర్ణక స్థానంబునందుఁ గోతము. ఇట్లే ఊరినుండి, పరమం
ది అనునప్పుడు క్రమంబున ద్వితీయాసప్త మివిభక్తులు వలన కాగలగలుగైనవని యెఱుంగు
నది. వైవాక్యంబులకు ననమువలననుండి, ఊరివలననుండి, యనియర్థము. ఉండిపరం
బు పరంబునపు డందువర్ణకంబువోల్త సప్త మివిభక్తి నవర్ణకంబును వలనస్థానంబునందుఁ
గవిప్రయోగంబులఁ గానఁబడియెడి. ఉ. వనంబుననుండి కలిసనత్కుమారుడు వసి
కిం | ఇమఁదెచ్చె బ్రహ్మలోకం బుననుండి, భార-అద-3. (మూ) వనమునుండివనము
నుంచి యనియుంచికల్పానుప్రయోగంబునోఁ గొందఱువ్యవహరించెదరుగాని యదిసాధు
కవిప్రయోగానూడంబుగాదని యెఱుంగునది. (స్వప్రము) వలన వర్ణకాదేశంబులకు
ద్వితీయాసప్తమివిభక్తులనూడి యుండికల్పంబునన లోపంబు బాహుళ్యకల్యాణానను
ద్వితీయమూడి యుండికి- కలి విచ్చేయు మదితిగర్భముఁ జెచ్చెర వలనదునుహత్య
భాగ-8స్కం. (గర్భమునుండి) సప్త మివిభక్తికి-అ | రక్తంబు విసగవ్యూరముననున
నామ భాగ- 10స్కం పు. (గర్భమునుండి) నీ ఉడుపరంబున బాగునడుప
ప్రతిభాతి పెడవలనలపెన పుడిమిదాకా- పాండు - 5 అ. (పరంబునుండి)
చి|| నూతిలో నెలువది గోవ నిందిగిచె విప్రకిరీర్తి యయాతి పీఠిలోకాభార-వంకర
అది - 8అ. (నూతిలోనుండి) క నలువొడ్లి యుక్రమించిన | కలికర్కోటక విషం
బుఁ గ్రక్కుచు నొడలకొ నెలువడి, భార- అర- 2అ. (బలంబునుండి) ఉ|| హెచ్చిన
స్థంభమంబుననీకులు బ్రహ్మలవార లెక్కడన్ వచ్చియెఱుఁగె రాకొలుపువారి కళా
23. (ఎక్కడనుండి) ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను. పైని, బహుళంబులుచేరవనమును
డివచ్చెను. వనమందుండివచ్చెను ఇత్యాదులయందని యుండికి లోపంబులుగదు.

12—నూ. శ్రుతవర్ణకం బన్యార్థాదియోగజం బగుపంచమి
కగు.

రామునికంటె నన్యుండుధానుష్కుండులేడు - లోభంబుకంటె

నితరంబుదోషంబు లేదు - ఇచ్చటపష్టియునగు - రామునకన్యండు ధాను
ఘ్నండులేదు - అన్యము - ఇతరము - పూర్వము - సరము - ఉత్తరము -
ఇత్యాదులన్యాదులు.

వ్యా—అన్యము నొప్పలైన యర్థములతో సంబంధమున్నయప్పుడు పంచమి
కంటె, వర్ణకంబు. ఈ రామునికింటె నన్యండు ధానుఘ్నండు లేదు ఇచ్చట
నన్యార్థముపయోగింపబడినది. కావున రామశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబుచచ్చెను
లోభంబుకంటె నితరంబు దోషంబులేదు, ఇచ్చట రామునితరశబ్దంబునన్యార్థకంబే కా
వున కంటె, వర్ణకంబయ్యె ఇచ్చట పష్టియునగును. ఈ రామున కన్యండు ధాను
ఘ్నండులేదు. లోభంబునకు నితరంబు దోషంబులేదు, అవఁగా రామునికింటె
నన్యండునియు. లోభంబుకంటె నితరంబునియు, వ్యక్తికి బంధువుగ్ధంబు చెప్పికొనవ
లయును అన్యము, పూర్వము, సరము, ఉత్తరము, దక్షిణము, దూరము, సమీపము,
ఇత్యాదు లన్యాదులు. లోభి, పెరి, దప్పు, దగ్గరి, తూర్పు, పడమర, ఇత్యాదు
లన్యార్థవర్ణకంబులు కావున నిట్టి పర్యాయపదయోగంబునయందుఁ బంచమికి గంటె
వర్ణకంబును.

13—నూ. కంటెవర్ణకంబునిర్ధారణ పంచమికగు

ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదముకలిగియుండు
నచటంబంచమియగు - అపంచమికింగంటె వర్ణకంబగుననియర్థము - జా
నపదులికంటె నాగరులువివేకులు - మానహానికంటె-మరణముమేలు.

వ్యా—జానాకాహానుపుచేశకా పదార్థంబుకంటె జేతాకవానికి బృహక్కు
రణంబు (వేటుచేయుట) లోదుకొప్పుడని వాచకశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబు
నని పర్యవసానార్థము. (మూలము) ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబే
కలిగియుండు నచటంబంచమియగు. వ్యా—ఎచ్చటను (ఏవాక్యమునందు) బృహక్కు
చేయుదునున్న పదార్థము (వేటుచేయబడుచున్నది) జాతిగుణక్రియలచే దారితమ్య
ఘోకలిగి యుండునో యచ్చట (అవాక్యమునందు) నవధి (మేరను) బోధించు శబ్దంబు

కంటే బలమియు అట్టిపండుమికి గంటెనర్ణకంబగునని యర్థంబు ఉః జానపదుల కంటే నాగరులు విజేతులు. జానపదులు పల్లెయందుండువారు. నాగరులు = నగర నివాసులు. కుత్సిరత్వంబును, పొత్తిపీఠ్యంబును, తోయదున్నప్పుడు నాగరకులనబడుదురు. చోరశిల్పకులు నాగరకులు. నాగరులనగా బురనివాసులనియే తోయదుగాని కుత్సిరత్వపొత్తిపీఠ్యంబులు విషయములు కావు. కొండతాగునికకవులు గ్రంథంబుల యందు నాగరికలని యికారాంతరేఖకుటితింబుగ వాడుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులయందును నల్లే యన్నది అయ్యది ప్రామాదికంబు. నాగరకులని యికారాంతరేఖంబుతో నుండుచుండును. యెయదాపారంబునందు నాగరత్వ జానపదత్వ గర్వంబులొండొరులలో నంతరూ తింబులు గాకండి నశ్శంతభిన్నంబులు అట్టిధేదం బొచ్చుట స్వచ్ఛంబగుచున్నది కావున నిర్ధారము నవిధింపఁబడునైవజానపదులను బోధించు నట్టి జానపదశబ్దంబుమీఁద కంటే, చర్లకంబు గలిగిన సామాన్యవిశేష ధర్మంబులంతి పృథక్కరణంబున్నచోటన బహుసాముపసూత్రంబుచేనిర్ధారణమస్మి వచ్చునని యెఱుంగునది. మూనహానికంటే మరలముహేలు ఇచ్చట మానహానిమరల క్రియలశ్లోన్యము నంతహృతంబులుకాక యత్కంతేదవనంతంబులు కావున నిర్ధారంబునను నవిధియైనమానహాని బోధించునట్టి మానహానిశబ్దంబుమీఁద కంటే, చర్లకంబుమీఁద.

14—సూ. పట్టివర్ణకంబు హేతువులగు గుణాక్రియలకగు.

జ్ఞానముఃపట్టిముత్తుడగు - నీవువచ్చుటంబట్టిసన్మృతి నయితి
ఇచటవలనవర్ణకంబునగు - జ్ఞానమువలనముత్తుడగు.

వ్యా—పట్టి, అనుపండుమివిధికి కారణంబులగు గుణంబులను, క్రియలను, గలుగును, గుఱునను — ఉ. జ్ఞానముంబట్టి ముత్తుడగు ఇచ్చటను ముత్తుడగుటకు హేతువు జ్ఞానంబు. జ్ఞానంబునది గుణంబు కావున చీవకంటే పట్టి, విభక్తిసాధన. క్రియను— ఉ. నీవు వచ్చుటంబట్టి సన్మృత్యువతి ఇచ్చట సన్మృత్యువు కావున వచ్చుటంబునక్రియ హేతువయ్యెంగావున దద్వాకశబ్దంబుకరి ప పట్టి, వర్ణంబు కాదు. ఇవలంబునవర్ణకంబునకను. ఉ జ్ఞానములన ముత్తుడగు.

15—సూ. శేషమపికియొక్కయునగు.

ఇవటశేషంబనగా సంబంధంబు - రామునియొక్క గుణములు
నాయొక్కమిత్రుడు - వానియొక్కతమ్ముడు - కువర్జకంబును గొన్ని
యెడల సంబంధంబునందగు నాకుందమ్ముడు - మీరునెచ్చెలి.

వ్యా—శేషంబనగా

కర్మకరణాదులునెప్పంబడి తత్తదధములయందుఁ బ్రామాన్యతీయా తృతీయావిధక్త్యా
గులు విధింపఁ బడినవి. అట్టియర్థంబులకింత విగతినవియుని తాత్పర్యంబు. అవగా
ప్యస్వామిభావము (సేవకల్యంబును, సేవ్యత్వంబును) గుణిణిభావమును, మొదలై
నవి అట్టిసంబంధంబులు దెలియఁజేయుచు వక్షి విధక్తియగును. ఉ. రామునియొక్క
గుణములు. గుణములు గుణితుండు గుణిణిసంబంధము (నిత్యసంబంధము) చేత సం
భును. కాబట్టి రామునియొక్క గుణములన్న వాక్యమున శేషమపియనియన యొక్క
విధక్తిచే సమనాయసంబంధము తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. రామసమవేదము (నిత్య
సంబంధము) లైనగుణములని యర్థము ఇట్లే నాయొక్క మిత్రుడు - వానియొక్క
తమ్ముడు, మొదలైనవోటలందు పుష్కర్థంబులు సేవకసారాధ్యపర్వజన్మాని సంబం
ధంబులు సందర్భవశాలయన సూహించుకొనునది. కువర్జకంబుమాడ గొన్నియెడలఁగాక
వృత్తియందేకాక (రామునికిచ్చ నిత్యాదులయందుఁ గ్రియావ్యయముగల వృత్తియందే
కాక) సంబంధార్థంబునందు సముతము పుచ్చును. ఉ. నాకుందమ్ముడు మీరునెచ్చెలి,
మొదలైనవి.

16—సూ. నిర్ధారణపష్టికి లోపలవర్జకంబగు.

జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత నముదాయంబునుంపి యేకదేశంబు
సకుంబృథక్కరణంబు నిర్ధారణంబనంబడు - ఎద్దానివలన నిర్ధారణంబగు
నచ్చటి పష్టికిలోపల వర్జకంబగుననియర్థము మనుష్యులలోపలక్షుత్రి
యుండు శూరుండు - గోవులలోపలఁగపిల బహుక్షిర లవ్యగులలోపం

బాటువాడు శీఘ్రగామి - ఛాత్రులలోపల మైత్రుడు సమర్థుడు
 ఇచన ప్రమియుంగలదు - మనుష్యులయందు తుత్రియుడు హింసించు-
 ఇత్యాదులెలుంగునది.

వ్యా—నిర్ధారించిన షష్టివిధక్రి, లోపల, అనుపత్తియందువచ్చును. (మా
 లము) బాటిగురికిగూసంజ్ఞలచేత సముదాయమునుండి యేకదేశంబునను బృహత్క-
 రణంబు నిర్ధారణం బనంబడును (వాన్) బ్యాతిచేతను, గూంబుచేతను, క్రియచేతను, సం-
 జ్ఞచేతను, సముదాయమునుండి (విట్టెమునుండి) యేకదేశంబునను, (అంతర్భూతమైన
 వస్తువునకు) వేటుచేయు నిర్ధారణమనంబడును. పైచెప్పిన బాత్యము నాలుగింటి
 లో నొక్కొకటిం బురస్కరించుకొని యెద్దానివలన (యేవొక్కొక్క సవధిగానెంచుకొని)
 నిర్ధారణంబగునో యట్టియవధిని దెలియజేయు శబ్దంబుయొక్క షష్టికి లోపలవర్గకం
 బునని యర్థము. బాటికి— మనుష్యులలోపల తుత్రియుండుకూరుండు. మనుష్యత్వము
 విశిష్టగర్భము. (సామాన్య గర్భము) తుత్రియత్వము మనుష్యత్వగర్భంబులోనేకదేశ
 గర్భము. అనగా సంతకూర్తమైన విశేషగర్భము, మనుష్యత్వరూపమైన సామాన్య
 గర్భంబుతో విశిష్టమైన మనుష్యులకుంకి తుత్రియత్వరూపవిశేషగర్భంబును బురస్క-
 రించుకొని తుత్రియుండు వేటుచేయుననెంచున నిర్ధారణా నధిభూతులైన మను-
 ష్యులను దెలియజేయునట్టి మనుష్యశబ్దంబుకంటె షష్టివిధక్రియైన లోపలవర్గకం
 బుగలిగె. తుత్రియత్వము బాటికావున నియ్యదబాటి కుదాపారణాన గుణమునను-
 గోవులలోపలగపిలబడుక్షర. ఇచ్చున గపిలయనగా గపిలవర్ణంబుగలయావు. గపిల
 వర్ణంబుగలయావు గోవ్రవిష్టెందైన గోబాటియెనియును భరితగనననధివాచకమైన
 గోవుశబ్దంబుకంటె లోపలవర్గకంబుగలిగె. ఇయది కలెల్వంబునుచే వేటుచేయు
 బడినది. క్రియకు-అన్యలలోపలం బాటువాడు శీఘ్రగామి ఇవచ్చున బాటు
 వాడనగా బరుగిడువాడు ఈయది క్రియ కావున క్రియ వేటుచేయబడెను.
 అవధివాచకమైన యన్యగతబ్దంబుకంటె లోపలవర్గకంబయ్యె సజ్ఞకు - ఛాత్రులలో
 పల మైత్రుడు సమర్థుడు. ఇట మైత్రుడనునది సంజ్ఞ, ఛాత్రులలో నొందు. ఛాత్ర
 త్వము సామాన్యగర్భంబును, మైత్ర్యంబు విశేషగర్భంబునని యెఱుంగునది సామా-
 న్యంబునుండి విశేషంబు గ్రహింపబడినందున సవధియైన శిష్యులను బోధించు

శబ్దముకింటి లోపలవర్ణకలుగన పదుమూడవసూక్రింబులోను, ప్రకృతనూ త్రింబులోను, నిర్ధారణము సమానంబైనను నిర్ధార పంచమివలన సామాన్యవి శేషసర్వస్థూరాలేమ కావున గంటె వర్ణకలునకే కాని 'లోపల' వర్ణకలునకు బ్రహ్మిని యేటుంపనది. ఇట్లు సప్తమీవిభక్తియం గలదు ౮ మనుష్యులయందు క్షుత్రియండు హరణడు తక్కుంగల యువావార మ్మృగం నట్లే పంచమీవిభక్తి గ్రహింపవలెను.

17—సూ. అధికరణంబునకు సప్తమియగు.

అధికరణంబు నా నాధారంబు జోపశ్లేషికంబు వైషయికంబు భివ్యాకంబని యాధారంబుత్రివిధంబు ఘటమందు జలమున్నది - మోక్షమందిచ్చుగలదు - అన్నింటియందీశ్వరుండు గలండు.

పా—అధికరణార్థనయ సప్తమీవిభక్తి ప్రక్కయంబయిన 'అండు' అనునది కలుగును. (సూ-వ్యా) అధికరణంబు నాధారంబు (అశ్రియము) ఆధారము—జోప శ్లేషికము, వైషయికంబు, అభివ్యాపకంబు' అని మవ్వినంబులు. జోపశ్లేషికంబునగా సంద్యోగ (మాదిక) సంబంధంబుతో నున్నది. దీనికి పుట్టిల్లి; శ్లేషంబునకు (సంబంధంబు) సోపము శ్లేషంబు. తిత్కిలంబునగా శ్లేషికంబు. వైషయికంబునగా విషయతా సంబంధంబు పరిమోజనంగాగలది. విషయంబున బహుళంబులు. విషయ భూతంబులు జ్ఞానేచ్ఛాకృతు (ప్రయత్నము) ఇంద్రుని పదార్థంబులయందు విషయతా సంబంధంబుతో సంబంధంబును అభివ్యాపకంబునగా నేవస్తువు సర్వపదార్థంబును నాధారంబుగఁ జేసిని వ్యాపినియందునో యావిస్తుప్రయోగ్క యాధారంబు జోపశ్లేషికంబునకు—ఘటమందు జలమున్నది. ఇట్లు జలము సంద్యోగసంబంధంబుదే ఘటంబును నాధారంబుగాఁ జేసికొనియున్నయది కావున నాపశ్లేషికాధారమున నుదాహరణము చాపయందు మనుష్యుండు కూర్చున్నది' అనునాక్కంబులోఁ జాప లోనేకదేశంబందు మనుష్యుండు కూర్చున్నందున మనుష్యునకుఁ జాపసూచకత నాధారంబుగాక యేకదేశంబే యాధారంబైనను నట్టియేకదేశంబాధారమునను మిగిలిన చాపసమీపస్థంబునకుఁ జాపయంతయు నాధారంబుగ భావింపఁబడి చాపశబ్దముపై సప్తమీవిభక్తి వ్యహరింపఁబడునున్నది. ఇట్లు ఘటంబున స్వల్పజలంబుండి తిత్కిల యధికభాగము కూర్చుంబుగా నున్నను జలసంబంధ భూభాగంబునకుఁ తిత్కిల భూ-

భాగము సమోపస్తంబులులే యానత్తు ఘటంబును వాధారంబుగ నెంచు
బడి లోకంగానో సప్తమిభిక్తి వాడంబునిన్నది కావున గాఢస్థేషిక
(ఏకదేశవంబుగా మోక్షములే నెన్నుకొనిన విశిష్టభాగము) శబ్దబన్ధస్థానజ్ఞులది
యయ్యెను పైవయికంబునను--మోక్షమందిచ్చుగలగు. ఇచ్చట నిచ్చ సమయకపదా
రంబుగావున మోక్షంబును కమయతా నంబుంబునో వాధారంబుగాఁ జేసికొనియి.
ఆధారవాచకమైన మోక్షశబ్దంబుకంటె సప్తమిభిక్తి కలిగినది. అభివ్యాపకంబునకు-
అన్నింటియందీశ్వరుండు గలందు ఇచ్చట సర్వపదార్థంబులను వ్యాపించి యీశ్వరుండు
న్నందున సర్వివ్యాపకాధారంబును దీరియఁ జేయు నెన్ని, శబ్దంబుకంటె సప్తమిభిక్తి
కలిగినది.

18—సూ. ఉకారాంతజపంబునకు ననర్థకంబగు.

ఘటంబున జలంబున్నది. దేవదత్తునకు మోక్షముననిచుగలదు.

వ్యా—ఉకారంబునకగుగల జపవాచకశబ్దంబునకు నో వర్ణకంబువచ్చును.
ఉ. ఘటంబునజలంబున్నది ఇచ్చట ఘటంబుశబ్దం బుకారంబునకగుగలజపవాచకం
బు (జ్ఞానహీనమైనవస్తువు) గావున నో, అనుసప్తమివచ్చెను ఉ. దేవదత్తునకు మోక్ష
మున నిచ్చగలదు ఇట మోక్షమును - శబ్దంబుకారాంతజపవాచకంబుగావున దీరికంటె
నవర్ణకంబుగలిగి మూలనూత్రంబున జడంబునకు వర్ణకంబు, విధింపఁబడినది. ఇద
పదార్థంబుకంటె నశబ్దంబుండుట యసందేహము గావున జపవాచకశబ్దంబునకుని లక్ష్యా
ర్థంబుహింపఁబడెను.

19—సూ. విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకు లింగవిధ
క్రీవచనంబులుగు.

పందతనయుండు కృష్ణుండునాకుదిక్కు - దేవకీపుత్రుహరిని ను
10తునెప్పుడు - శుభవిధాయులరామకృష్ణులభజితు - భువనపంద్యను
రుక్మిణిఁబొగడుచుండు.

వ్యా.—విశేష్యంబునకువలెనే విశేషణంబునకును లింగము విభక్తి, వసము, గలుగును. ఈ సంవృతనయందు కృష్ణంబు నాచుదిక్కు. ఈవార్యంబునందు, కృష్ణంబు అనుకర్తృత్వ ఆరుణ, అరెడి యగ్యాహార్యక్రియతో నన్వయంబు. నందతనయులిడు, అనుపదార్థంబునకు 'కృష్ణంబు' అనుప్రమాకారకద్వారంబుననే క్రియాన్వయంబు కాని సాధాదన్వయంబు లేదనుకొని విశేషణంబునై బ్రహ్మాదిభక్త్యాదులు ప్రాప్తింపకపోవుదమంబుగా నీనూత్రంబుచే నవి యపూర్వంబుగా విధింపబడినవి! దేవకీపుత్రుహరినినాతింతురెపుడు. ఇందు హరిని, అనునది కర్మార్థకంబైనవిశేష్యము, దీనిని శేషణంబున దేవకీపుత్రుణ్ణ, అనుశబ్దంబునకు హరిణ్. అనువిశేష్యంబు ద్వారంబునఁ గ్రియాన్వయంచే కాని సాధాత్తు నుతింతు, అనుక్రియతో నన్వయంబు లేదను కొన్నందునఁ గర్మార్థకద్వితీయావిభక్త్యాదుల ప్రాప్తింపబరమంబు నపూర్వంబుగా నీనూత్రంబుచేవిశేషణంబైన దేవకీపుత్రుశబ్దంబునకు గర్మార్థకద్వితీయావిభక్త్యాదులు బోధింపబడుదున్నవి. శుభవిధాయులరామకృష్ణులభజింతు, ఇచ్చట రామకృష్ణులకు విశేషణమైన శుభవిధాయులణ్, అనుదానికి భజింతుణ్, అనుసకర్మకక్రియతో సాధాదన్వయంబులేదనుకొన్నందునఁ బ్రకృతనూత్రంబుచే ద్వితీయావిభక్త్యాదులు విధింపబడెను. భువనవంద్యుడుకృష్ణిణిబాగుడుమందు, ఇచ్చట వైవాక్యంబులయందుంబలె విశేషణంబునకు విభక్త్యాదికంబాలోచించుకోవలయు: విశేషణంబులు కొన్నియెవల వేటొక శబ్దార్థంబులచే నెడఁ బెట్టబడుటయుంగలదు. తే గీ భక్తనర్థిష్టుభజియింతుభక్తిఁ గృష్ణః । గృష్ణభజియింతు భక్తనర్థిష్టుభిష్టు, ఇచ్చట విశేషణవిశేష్యంబులు రెండునుగ్రియమైన భజియింతుణ్, అనుదానిచే నెడఁపెట్టబడెను.

20—సూ. స్త్రీనమంబులగు విశేషణంబులయుమువర్ణకాంత విశేషణంబులయు బహువచనంబున కేకవచనంబు బహుళంబుగానగు.

కాస్త్రంబున నాలోచింపగా విశేష్యంబునకువలెనే విశేషణంబునకును కృష్ణంబుదిక్కుగూడ, నందతనయుండు దిక్కుగూడ అని ప్రత్యేకముగాఁ గ్రియాన్వయంబు కలదని యంగీకరింపకతీరదు. కావుననే గీర్వాణాదిభాషలలో విశేషణంబుల పైఁవింపఁ గారకవిభక్తి గలుగుచున్నది. కారకవిభక్తి పుట్టినపిమ్మట విశేషణవిశేష్యభావము కల్పింపవలెను.

మాటలు పెక్కేల - మాటలు పెక్కులేల - కులిశధారల్కుంఠి
తెంబులయ్యె - ఇప్తమగుపదార్థములు - ఇప్తములగు పదార్థములు.

ప్రశ్న—స్త్రీసమంజులగు విశేషంబుల యొక్కయు, మువర్తకంబు కడపటంగ
లవి శేషంబులయొక్కయు, బహువచనంబునకు నేకవచనంబు బహుళంబుగనగు: స్త్రీ
సమంజులనఁ బ్ర మేకివచనతోపంబుగలవి. ఈసూత్రంబునందు స్త్రీసమంజులును, ము
వర్తకాంతంబులును, జపి విశేషంబులే గ్రహింపవలెను ఇందులకుఁ బ్రమాణములు.
1. తెలుగునఁ బ్రాసించుంబులు పేరిగా బహువచనమునకు విస్పష్టముగా నిలుచును
విశేషంబై పాలుపొందుగ నేకవచనము ముగ్ధంబి, సర్వ—క్రియా ప్రతీతి.
కలిజడపటబహువచనములకు నిడుచును విశేషముల నేకవచనముతో వృద్ధినిఘన
కీర్తుని పడఁ గలిరెక చ్చతురులు చళలనన్నచిగమునకొ, కివిసం-ప్రసము- 20 ల. ఉ.
మాటలు పెక్కేల; మాటలు పెక్కులేల, ఇచ్చట పెక్కు, శబ్దంబు ప్రభుమేకవచన
తోపంబుగలదిగావున స్త్రీసమంజు. ఇయ్యది మాటలు, అనుబహువచనంబునకు విశే
షంబైనను బ్రకృతసూత్రంబు పూర్వసూత్రంబునకు (మా19) బాధకంబుకావున
నేకవచనాంతంబై వికల్పంబుగ నుండవచ్చును. మువర్తకాంతవిశేషంబునకు—కులిశ
ధారల్కుంఠితంబయ్యె. కులిశధారల్కుంఠితంబులయ్యె” ఇచ్చట కుంఠితంబు, అనునది
మువర్తకాంతంబు (తత్సమపరిచ్ఛేదంబందలి నలువదిరెండవసూత్రంబునె మువర్తకంబు
నకుఁ బూర్ణబిందుపూర్వకంబువర్ణము వినింపఁబడ్డది) ఇయ్యది యేకవచనంబైనను బ్రకృత
సూత్రంబున కులిశధారతో అను బహువచనాంతంబునకు విశేషంబు కావచ్చును.
ఇప్తమగుపదార్థములు, ఇప్తములగుపదార్థములు, ఇట పదార్థములు, అను బహువచ
నాంతంబునకు ఇప్తము, అను నేకవచనాంతంబు సీమాత్రంబుచేత విశేషంబు కా
వచ్చును. మఱిని సురపతిసభజూఱం జూడనంగారవృద్ధులొ గరిపెఁ గులిశధారతో
గుంఠితంబయ్యె దిక్కుం జరమడములదండకొ సర్వవిక్వాలకాంత కరణములు భయో
ద్యేగంబువననందొకొకొ. భార- ఆది- 2ఆ. కా॥ ప్రాతర్వేళనట్టివెట్టిసాగనై ఎట్టి
గుంఠోధనో! మృత్యాబుధ్వినివాద్యమె నురుగఁజేరఁజేరఁతాటల ప్రాత మేర్పిరి

పిత్తధూమరభిశా రామంగామల్యాబహు సోతస్సంధులనంధుయంత్రినతికృత్ప్రోష్ణీకగే
యాభూషాన్, ఆము- 2 అ.

21—సూ. ఒకానొకచో నొకవిధక్తికి మఱియొక విధక్తి.
యునగు.

మైత్రుండు గృహమును వెనలెను - గృహమునుండియని యర్థము
వాడు వాహనమునుదిగెను - వాహనమునుండి యనియర్థము
వారుసుఖమున్నారు సుఖముగోసని యర్థము - ఇత్యాదులెఱుంగు
నది.

నాన్ —కొన్నిచోల నొకవిధక్తికి మఱియొక విధక్తివచ్చును మైత్రుండు
గృహమును వెనలెను వాడు వాహనమునుదిగెను - అట్లుగా గృహమునుండియనియు
వాహనమునుండియనియు నర్థము. ఇచ్చట బంచమివిధక్తికి బదులు ద్వితీయవిధక్తివ
చ్చెను. వారు సుఖమున్నారు, వారు సుఖముతోననియర్థము. ఇచ్చట దృఢీయా
విధక్తికి బ్రథమకర్తా. చా గుణములకొప్పి బ్రాహ్మణులగుం గడు భక్తుడవై సమస్త
భా దునిప్రజలతోమమ నివసితమొడవై సుఖమునుమింక భార-ఆది-7 అ.
సీ|| తే|| గీ|| ఎవ్వరికి నీకతమతమయిండ్ల బాఠి కొనిసులుంబుండి రభము లైకొండలం
దు, భార-ఆది-7 అ. సప్తమికి బ్రహ్మవిధక్తి ప్రయోగము చా|| ప్రతములులేనివారు
సుపవాసపరాబ్ధులులైనవారు దు|| కృతులు విహీనమౌచుచు గ్రమంబున, దీర్ఘములాడ
నోపడు, భార-ఆది- 2 అ. (తీర్థములందు) తే|| గీ|| ఎఱుకునన్ను ముకయేసిన కరములు
మొనులూడినాకు నిశితదిన్య | విభిన్నములున్ను వేదనరూపించె నిది యత్రాశ్వం
తఁడొక్కఁడొక్కఁ, భార-ఆది- 1 అ. (మొనులందు) చా|| సారివారిమాయబాహుజు
లొందు గ్రహుని నాశ్వబాహులై భార- కీర్తి- 1 అ. (మొనులందు) సీ|| తే||
నడియచెయ్యిలమారు నావమిదన, బలిహవుటముఁ భార-స్త్రీ-1 అ. (అవమంది)

కా॥ భావంబుతో భయముజ్జరించి చోరుఁ డీభవ్యాని చాలింపఁజుకొని హరి-పూ-7 ఆ (చాటునందు) మ' కనుగొంటిం బరమేష్ఠిఁదొట్టిసురసంఘంఠేకతల్లఁబుఁగఁకొని హరి-పూ-10. (సంఘమందు) ౨॥ అదియుకొ మేనుచ్చి, రా- ఆర, కాం-2౩. (మేని యందు) 3॥ వినుకేర. ధీశ్వరుని కాత్యజుఁడు నిభాగ్యుఁడు మూలతారముందుఁడయి మయ్యె॥ నొకకొన్ని దివసంబులకు వైరుల నెదిర్చి జనకుండు గండవోషమునఁ డచ్చె॥ జనయితి చిప్పటికిని దామలాబాలకునిఁ గొంచలమునకుఁ గొంచువచ్చి జైమిని-8౪. (చిచ్చునందు) 4॥ గీ పంకము గొరి జనిగఁబడి పఱివలేవు మన్నులివ్వే శరేగటిమన్నులందు, మను- 4౩. (పంకమునందు) ఇత్యాది ప్రమాగంబులందునే ఆ వ్యస్థాశ్చ్యవద్విధివచ్చావ్వా॥ హలంక- 41 నూ., అనుశ్చికాసనుల మూత్రంబు సార్థకం బగుచున్నయని.

22—సూ. జహంబుత్పతీయానస్తములకుద్వితీయ బహుళంబు గానగు

తాముఁడు వాలినొక్క-కోలంగూలనేసె - కోలతోననియగ్గము. లంకంగొకలంబుపుట్టె - లంకయందనియగ్గము. బాహుళకంబుచే నిక్కా ర్యంబుదం తంబునకుబహుత్వమందెయగు - అట్లునుండు శత్రుసేనలను బాణంబులనురూపుమాపె - బాణములచే ననియగ్గము ॥ మీనంబుజలం బులనుండు - జలంబులందని యగ్గ

వ్యా—జహవాచకశబ్దంబుమీఁది తృతీయావిధికికిని, సప్తమీవిధికికిని, ద్వితీ యావిధికి బహుళంబుగావచ్చును. తృతీయకు—ఈ తాముఁడు వాలినొక్క-కోలంగూ లనేసె. ఇచ్చట కోలకొ, అనునది ద్వితీయావిధికి . తృతీయావిధికివచ్చెను. కాబట్టి కోలతోనని యగ్గమును జెప్పకొవలెను. సప్తమికి—లంకంగొకలంబుపుట్టె, ఇచ్చట లంకకొ, అనునో ద్వితీయ సప్తమీవిధికి నాదేశంబాయెను. కాని నీద్వితీయకు ర్ణయమునందు ఫల్గవంబు నెట్టికోవలెను. (సూ) బాహుళకంబుచే నిక్కార్యం

బుదంతంబునను బహుత్వమందెయగు. వ్యా—బహుగ్రహణంబుచేసీద్వితీయావిభక్తియు దంతకేబ్బంబులకు బహువచనంబునందేయగును. ఉ. అష్టమందు శ్రుతేనలను బాంబు లకురూపుమాపి, బాంబులన బాంబులచే ననియర్థము. ఇచ్చట బాంబు, అను పది యుకారాలంబు. దీనిపై బహువచనద్వితీయావిభక్తియే తృతీయాదివిభక్తులయర్థం బును, జెప్పనుగాని యేకవచనంబు తాదృశార్థంబును బోధింపలేదు. సప్తమికి—విగ్రహం బుజలంబులనుండు, ఇచ్చట జలంబులన్, అనుబహువచనద్వితీయావిభక్తి, జలంబులం దున్, అను సప్తమ్యర్థంబునందు వచ్చెను. జలంబున్, అను నేకవచనద్వితీయావిభక్తి, జలమునందున్, అనెడి సప్తమ్యర్థమందురాదు. అజ్ఞంబు తృతీయసప్తములకును గొన్నింట బహుత్వంబున ద్వితీయ గానంబడియెడి. తృతీయకు—లే|| గీ| అతని దో ర్మ్యనరసిలో లాడుచున్న | ఘనతరస్తనచక్రవాకములలరు| నంబనశుశ్రుదుకూతు రింపారంగుయె, హరి- ఉ- 1౨. (చక్రవాకములచేత) నీ| లే గీ బహు గొనినకన ము పదివేల యెంబెల| చెటికిరాగ వైరిభీకరుండు ఎచ్చెనకుల| ఉమితవాహినీపహ హరి| పల్లవెల్లుమంప సరజేలము, భార-సభా- 1౨. (ఓంబెలయందు) లే గీ| అనిననలుగా| వాం గి యును న నము | బద్ధములమంత్రమును లోహజాతి| గాంచ నము నునుజల విప్రుండు సమధికత్వ | భాజనములందు వేద్రసంపదవిదులు, భార- గారి- 1౨. (మనుజులయందు) మొ.

23 సూ—ఉదంతబహుత్వతీయరు నవర్ణకంబగు.

రాముఁ డొక్కబాణంబున వాలింగూలనేసె - బాణముచేసని యర్థము.

వ్యా—గ్రాస్త్యాకారంబు కడపటంగలజడవాచక శబ్దంబుయొక్క తృతీయావిభక్తి కి నే, ప్రత్యయంబువచ్చును ఉ రాముఁడొక్కబాణంబున వాలింగూలనేసె. ఇచ్చట బాణంబు, అనునది జడవాచకశబ్దంబు. దీని తృతీయకు నాదేకంగా నవర్ణకం బయ్యెను. బాణంబునననగా బాణంబుచేత ననియర్థంబు. కొండొకనో నుదంతంబ గునజడవాచకశబ్దంబునొంది తృతీయకు నే, వర్ణకంబు మాపట్టెడిది. ఉ. ఏపున

గిట్టి యేనుఁగన చేనుకనెదను నానానా! గూఢదగంగమోగును,
యూ, కాం.

24 సూ—జనుబు ద్వితీయకుం బ్రహమబహుళంబుగానను.

వాడుపూవులు చెచ్చె - వాడుపూవులను చెచ్చె! ఆకెసామ్ము
లుదాల్చె ఆకెసామ్ములనుదాల్చె । వాడింట్లవెవలె - వాడింటిని వె
డలె ॥ బాహుళకముచే నృతీహానప్తములకు విశించినద్వితీయకుం
బ్రహమరాదు.

హ్య—జడహాదకశబ్దముయొక్క ద్వితీయావిభక్తికి (బ్రహమావిభక్తి బహుళం
బుగాగల్గును. ఉ. వాడు పూవులుచెచ్చె; (పూవులను చెచ్చెననియర్థము.) ఇగుట
పూవులు అనునది జడవాదమునకు గాని ద్వితీయార్థంబునందు బ్రహమనన్నను
వాడు పూవులనుదాల్చె, ఆకెసామ్ములుదాల్చె; ఆకె సామ్ములనుదాల్చెను. వాడింట్లు
వెడలె; వాడింటినివెడలె. (ఇంటినుంకియని యర్థంబు. చూ-31 సూ.) ఇత్యాద్యుదా
హరణములయందు ద్వితీయార్థంబునందు బ్రహమయని గ్రహింపవలెను. (మూలము)
బాహుళకముచే నృతీహానప్తములకు విశించినద్వితీయకుం బ్రహమరాదు. హ్య-బహుళ
గ్రహణంబుచే నృతీహానప్త మర్థంబులయందు నిరుపదరెండవనూత్రంబుచేత విధిం
బహిర ద్వితీయకుం బ్రహమరాదు. అనగాఁ గర్మార్థకద్వితీయావిభక్తికే ప్రభమావిభక్తి
వచ్చునుగాని కగణాంశార్థకమైన ద్వితీయకుం బ్రహమరాదునిమగ్నమైపోవును.
(సిద్ధాంతము) వాడినొక్కకోలం నూలనేనె, అనునదాహారంబులో శోలక, అడి
ద్వితీయావిభక్తి శోలక, అనికరణార్థంబును జెప్పుచున్నది. లంకంగలకలంబుపుట్టె
అనువాక్యంబులో లంకక, అనిన ద్వితీయావిభక్తి, లంకయందుక, అనియధికరణార్థం
బును (అధారార్థము) జెప్పుచున్నది, కాబట్టి యాయర్థవ్యయంబును దెలుపునట్టి
ద్వితీయావిభక్తికి (బ్రహ్మతనూత్రంబునందు బ్రహమరాదు. ఈపరిచ్ఛేదంబులో రెండవ
నూత్రంబుచే సామాన్యంబుగాఁ గర్మార్థంబునందే ద్వితీయ విశింపబడినందున నట్టిద్వి
తీయకే ప్రకృతనూత్రంగాన బ్రహమయని యెఱుంగునది. కొన్నియెడలనజడంబు ద్వితీ

యను బ్రథమ కానంబయియెడి. చ|| అనిలజంబునంబునునమ్ముచునాగ మెచ్చి
క్రమ్మటం. చినపరికాడువోరె గరుసింహవరూఢమునిట్లక్రమ్మటంమనె, భార-అది
4౮. చ|| కరినికరంబుతో గడఁ గర్వితుడై తనవారణేంద్రమ! క్కుడుమలపిరుమిఁడ
నెసకొన్నినఁ దద్రథహోయకంబులకా, భార-అర-6౮. (తనవారణేంద్రముం | గరుమల
పిరుమిఁడ, అని పాఠాంతరము) చ|| ఉపహతనేయఁ దద్రుక్కుమహయోత్తమ మొక్కె-
డఁ గట్టి బంపుమకా, జైమి-6౮. (రత్నక్కుమహయోత్తము నొక్కెడ, అని పాఠాం-
తరము.)

25 సూ—కాలాధ్యములకుం బ్రాయికంబుగాఁ బ్రథమ
యగు.

వాడు నిన్నపచ్చె - వీడు నేడువోయె - మాపునిలువుము-
తేవువామ్మా ముక్తమునడచిరి - వీరామడవోయిరి.

పా—కాలవాచకపదంబునను, మార్గవాచకపదంబునను, తదుమిగాఁ బ్రథ
మవిధిక్తియగును. కాలవాచకపదంబులను—ఉ. వాడునిన్నపచ్చె. నిన్నటితినమందని
యర్థము. ఇచ్చట నిన్న, అనునది కాలంబును జలియఁజేయుచున్నది కావున సప్త
మ్యర్థంబునఁ బ్రథమవచ్చెను. వీడునేడువోయె. నేటితినమందనియర్థంబు. ఇచ్చటనే
దు, అనుదానికి సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమకాగ. 'మాపునిలువుము' సాయంకాలమంద
నియర్థము, ఈవాక్యంబునందు మాపు, అనుదానికి సప్తమ్యర్థంబునఁ బ్రథమ. 'తేవు
వామ్మా, ప్రాంతకాలమందనియర్థము. ఇందు తేవు, అనుదానికి సప్తమ్యర్థంబునఁ
ప్రథమావిధిక్తి మార్గవాచకపదంబులను—వారుక్రోశము నడచిరి, క్రోశమారమాగ్ధమున
నడిచిరని యర్థము ఇచ్చట క్రోశ, శబ్దంబు మార్గవాచకంబుగావున సప్తమ్యర్థంబునఁ
ప్రథమవచ్చెను. వీరామడవోయిరి యోజనమారమాగ్ధంబున నడచిరని యర్థము.
ఇచ్చట పథ్యవాచకందైన అమడ, శబ్దంబధికరణార్థకప్రథమాంతము ఇందులనుఁ
గనిదిగ్రథానాశి. స|| కాలవాచకముల కడనున్న సప్తమి ప్రథమ

యను రాత్రి పవ్వించె | దానఁగాల మెంతవానికిఁ బోరాదు | రేయివో
యి పగలు ప్రేరకచ్చె.

26 సూ—సర్వనామసంఖ్యాభిధానతద్వి శేష్యంబుల యందె
య్యది ముందుప్రయోగింపబడుదాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ
బహుళంబుగానగు.

అన్ని గుఱ్ఱములకు-అన్నింటికిగుఱ్ఱములకు-గుఱ్ఱములన్నింటికి-గుఱ్ఱ
ముల కన్నింటికి - సాహిణులుమువ్వరు || రెండుగుఱ్ఱములకురెండింటికి
గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములురెండింటికి - గుఱ్ఱములకురెండింటికి - సాహి
ణులునలుగురు || లక్షగుఱ్ఱములకు - లక్షకుగుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు
లక్షకు - గుఱ్ఱములకుఅక్షకు రెన్నెఱులు 'లక్ష' ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—సర్వనామంబును, దానివిశేష్యంబును, ఈరెండింటియందు నెయ్యది
ముందు ప్రయోగింపబడునో దాని ద్వితీయాదులకు, బ్రథమబహుళంబుగానగు
ను. అట్లే సంఖ్యావాచకశబ్దంబును, దానివిశేష్యంబును, వీనిలో ముందు ప్రయో
గింపబడు దాని ద్వితీయాదులకు బ్రథమాదిభక్తి బహుళంబుగానగునని భావము, సర్వ
నామ విశేష్యములకు—అన్ని గుఱ్ఱములకు; అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములన్నింటికి;
గుఱ్ఱములకన్నింటికి సాహిణులుమువ్వరు ఇచ్చరు అన్ని, శబ్దము సర్వనామము.
గుఱ్ఱములకు, అనునది విశేష్యము. వీనిలోఁ బ్రథమాదాహారంబునందు సర్వనామం
బైన అన్ని, శబ్దంబుమొదటఁ బ్రయోగింపబడ్డది కావున అన్ని గుఱ్ఱములకు, అనిప్ర
థమాదిభక్తి యొకసారియును, జేతొకసారి అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, అనివిశేష్యంబులైన
గుఱ్ఱములకుంబలె అన్ని, శబ్దంబునకు మఱ్ఱీవిభక్తియును గలిగెను. రెండవముదాహర
ణమందు విశేష్యంబులైన గుఱ్ఱములు సర్వనామంబునకు ముందు ప్రయోగింపబడి
నందునఁ బ్రథమాదిభక్తి యొకపర్యాయంబును, అన్నింటికి, శబ్దంబునకుంబోరెగుఱ్ఱము
లకు, అనిమఱ్ఱ జేతొకపర్యాయంబును, వచ్చెను. సంఖ్యావాచకతద్విశేష్యంబులకు

రెండు స్త్రీములకుఁ రెండింటికి స్త్రీములకు—స్త్రీములు రెండుంటికి స్త్రీములకు రెండుంటికి సాహిణులు నలుగురు. ఇచ్చట బ్రహ్మదాహరణమునందు సంఖ్యావాచకమైన రెండు, శబ్దంబు ముందుబ్రహ్మగింపబడినందున రెండు, అను ప్రమావిభక్తియొకపర్యాయంబును, విశేష్యంబులైన స్త్రీములకుఁబోలే రెండింటికి, అని పశ్యేవిభక్తి నేత్రావపర్యాయంబును, గలి రెండవయుదాహరణంబునసంఖ్యావాచకమైన రెండు, శబ్దంబునకు విశేష్యంబులైన స్త్రీములు మొదటఁ బ్రహ్మగింపబడి నందున స్త్రీములు, అనిప్రమావిభక్తి ఒకసారియును, రెండింటికిఁ, అనిన సంఖ్యావాచకంబుననుబోలే స్త్రీములకు, అయ్యివేయొక సారియును. గలిగె. లక్ష స్త్రీములకు—లక్షకు స్త్రీములకు స్త్రీములులక్షకు; స్త్రీములకులక్షకు రవుతులు లక్ష ఇచ్చటపైనింజెప్పిన సంఖ్యావాచకరేఖ్యేష్యంబుల యుదాహరణంబునబోలే లక్షణంబు నమనయింపఁ బడినదికావున నిచ్చటను నెట్లీ సమన్వయించుకొనలేదు. పైని రవుతులులక్ష, అనునపుడు మానాద్విశేషణసంఖ్యావాచకంబునకు నమమాత్రా-ర్యంబు గానంబడినందులకు లక్ష్యంబులు అచ్చిక నూ- 24- వ్యాఖ్యయందు నుదాహరింపఁ బడియె. కావుననచ్చటఁ జూచుకొనునది. (రవుతులులక్షసంఖ్యవారని భావించుకొనునది.)

27 నూ— ఒకానొకఁడో విశేషణంబుల పృథికిం బ్రథమ నిభావనను.

సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు జోహారువొనర్చెన - సుగుణాభిరామునకు జోహారువొనర్చెన.

వ్యా—కొన్నిచోటుల వ్యవ్యంకవిశేషణంబులకు బ్రహ్మవిభక్తి వైకల్పికంబు గానను. ఈ సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు జోహారువొనర్చెన; సుగుణాభిరామునకు రామునకుజోహారు వొనర్చెన. ఇచ్చట రామునకు, అనునది వ్యవ్యంకవిశేష్యంబు

దీనికి విశేషం అయిన సుగుణాభిరామశబ్దంబునకంటె బ్రహ్మవిధికి యును, విశేష్యంబుననుసరించి వ్యక్తివిధికియును, బర్హయంబుగా నయ్యును. తే గీ! భేషభేద్యకముల భేషంబు నెల్లదు పరవిధికి లింగంబులములను । నాండుభేషకమున కుండును బ్రహ్మమును । జయముకళకుండు శౌరికనగ! కవిలోకనింతామణి. ఇందులకు సర్వలక్షణపారసంగ్యహవిధికి ప్రకరణంబునలక్షణంబునందు ౧౩॥ ప్రాధికముగఁ గృతుల వ్యక్తికిఁ బ్రాచువిశేషము నెల్లులబరి పంపియో । నృ నుడు రామునకనయే పృథివిం జిలుకొరలనంగి పృథురదికానా' అనులక్షణంబు చూపఁబడి పారిజాతాపహరణంబులోనిది ౧౪॥ ఇచ్చేనా యుగములు రుక్మిణీప్రభృతులైనసకుతో పది యాటువేలకుకొ' అనులక్ష్యం బుదాహరింపఁబడినది. తిమ్మకవిగారు 'సకుతో పదియాటువేలకుకొ' అను వ్యవ్యంతువిశేషంబు ప్రాప్తమయైనందులకు నుదాహరణంబుగా గ్రహించిరి 'పదియాటువేలకుకొ' అను సంఖ్యావాచకంబునకు 'సకుతో' అనునది విశేష్యమేకాని 'విశేషణముకాదు' అయినదాహరణంబు సంఖ్యాభిధానతద్విశేష్యంబులకు నిదర్శనంబుగా నిలువని చూపఁబూలె' స్థియయ్యె' నందిర్చిమనఁ జూపినచో గమనాయముగానుండును. ౩ అపర్యాప్తసమయమునని బ్లవమాతీతాతిఘోరయన్ధంబయ్యె' । రిపుభయపథజుడెడు భీమాని । కపరిమితబుండు గౌరవాధీశునకుకొ' భార- భీష్మ- ౨౨ 'నిమునకు' గౌరవాధీశునకుకొ, అను వ్యక్తివిశేష్యంబులకు 'రిపుభయపథజుడెడు, అపరిమితబుండు' అను ప్రామావిశేషణంబులు గ్రహించుటగాఁ బ్రయోగింపఁబడియె శా భారవ్యాజపరిహరే'నిమలాపస్తంబసహస్ర(తుది ద్వారాక్షపథపుండు మరయుఁ బుణ్యాచారధీమాంబునన్, నైష 1౨. (మరయుకు అను వ్యక్తివిశేష్యంబునకు 'భవుండు' అను ప్రామావిశేషణము ప్రయోగింపఁబడెను) ౪॥ అకలంకావసత్వమందెలియ మానూర్వాకవాంతికా । శకురుక్షేత్రిగ గూప్రయాగముల నే నేరింప కుద్దండగం । డకవేరండకాపానాహరిపు లక్షణానుగిమి వ్యుండుకొం । డకురాజెల్లెనె బుద్ధిజాప్యలతోన్మానుతో గదాశోత్రియుతో మకు- ౨౩. (ఇన్యుండుకొండకు. అనువ్యక్తివిశేష్యంబునకు 'కుద్దండగం'క'వేరండక' 'రానానాహరిపు' 'లక్షణానుగిమి' అను ప్రామావిశేషణం బుపయోగింపఁబడెను.) ౫॥ గౌరకర్మా తివ్యవ్యంతుకపుగ నూడఁ బ్రామావిశేషణంబుగాఁ గొడొ' చో

పనున్వయింపు. కి మిపనువున రాజ్యము లీపాంతుతనూశపులకు నీకున్నభు
జా లోపభయంకరుడైవును కోపానలమచిరి ముట్టికొనడ నానికా, భార-ఉద్యో-
1ఆ. ఉ|| మికు మాయాడికా | విగ్రహాపేరి నయ్యముని విన్వయింపు కొలపరాజు
బాధిం | ప్రాగ్గ్రహుండు పర్యమను పన్నిననీని నలంబుమిత్తా, భార-ఆ-6౩
ప్రగ్రహపద్యంబులో భుజాలోపభయంకరుడూ, అనుప్రమాణము ఆర్జునకోపానల
ము, అను పుష్కరపురుషంబులోనే కేశ్యంబునులుప్రవక్షింబును నైనయన్వయకబంబును
విశేషణంగా నన్వయించుచున్నదిద్వితీహపద్యంబులో సార్థికప్రగ్గ్రహుండు, అను
ప్రమాణాబుధ్యును తపను అను పుష్కరపురుషంబులోనే కేశ్యంబును, అను పుష్కరింబు
ను, నైనపర్యుశకబంబును విశేషంబుగా నన్వయించుచున్నది. ఇట్టివి పుక్కులుప్రయో
గంబులగుట ఇట్టిప్రయోగంబులుకాస్త్రాన్నిదేనాలోచింపగాధారాశమైనవి కావని
చెప్పవలయును, సమాసపరిచ్ఛేదంబులో బ్రహ్మసూత్రింబుదే సామర్థ్యంబుగలపదంబు
లనుసమాసంబు నిశింపఁబడినది సామర్థ్యంబవఁగాఁబృథ్వీసూక్తంబులను ధంబుల కేకార్థ
భావంబువియో, బృహత్పరివృద్ధాంతంబులను పదంబుల కేకార్థంబునందు పుత్రిసామర్థ్యంబ
నియు, వివరింపఁబడియె. కనుక ఆర్జునకోపానలంబు, అన్నసమాసంబులో నన్వయం
డును, కోపాన్నియు నిట్లు వేర్వేలుగా రంకుపదార్థంబులు స్ఫురించుచున్నను నన్వ
యంబు కోపాన్నికి విశేషణంబై కోపాన్ని విశేష్యంబై విశేషణ విశేష్యభావంబున
నన్వయంబంధి కోపాన్నియనెడి యఖండార్థంబు స్ఫురించుచున్నయది. లోకం
బులో వేఱువేఱుగా నున్నతంతువు (దారములు) లనెడి బహుపదార్థంబుల
నిన్వయము మేళించినపిమ్మట వస్త్రమునెడి యేకపదార్థంబుననున్నది. బహు
సంఖ్యగానున్న యిష్టకలను (ఇటుకలను) నొండొంటిపైదగ్ధంబుగాఁ జేర్చినపిద
పఁ గడ్య (గోడ) మనెడి యేకపదార్థంబు కలుగుచున్నయది. చిందఱవందఱై
భిన్నంబులుగానున్న కిరోజరంబు లన్నిబిల్లికతో నల్లంబడినపుడు జడయనెడి యేక
పదార్థంబు జనించుచున్నయది తంతువులకుఁ బటంబు (వస్త్రము) నెడివ్యా
జంబున, వేకార్థార్థాంతరి కలిగినపిమ్మట వేఱుగానున్న యింకొకతంతువునకుఁ బ
టాంతర్గతమైన తంతువుతోఁ గలియుట దుర్లభంబు. పరస్పరమితంబులైన యిష్టక
లు కుడ్యంబనెడి న్యవహారంబును బొందినపిమ్మట నట్టికుడ్యంబులో నేకదేశాంతియైన
యిష్టకతో నేఱొ యిష్టకకు పంబంధంబు దుర్లభంబు. కిరోగుహరంబులు పరస్పరమే

శనంబున వేడి (జప) యైన యనంతరంబుననట్టి వేదాంతరూపశిరోజంబులతో ప్రమా
దవంబున దిగవిడిచిన యితరశిరోజంబు కలియుట దుష్టభంబు. అట్లే సమాసంబు
నందుఁ బరస్పరభిన్నంబుగా నున్న పదార్థంబు లేకాభిభావశక్తిచే నేకపదార్థంబుగా
భావింపఁబడినవిరూపము నట్టిపదార్థము దేశంబైనయధ్యక్షంబుతో సమాసబహిర్యుతప
దార్థంబునకు నన్వయంబు యుటంబు కాన సంస్కృతభాషలో ఋగ్వ
(సంపదగల) రాజమాతంగః (రాజయెక్క యేమగు), అన్న యుదాహరణ్యుక్తము
మస్తీర్యుక్తమిదియు. అందున మస్తీనిభక్తికి రాజభిభావంబుతో ఋగ్వ, అతి
మన్వంతరిశేషం బన్వయించుట యుక్తమైన యుట్టు. భూభావసంభయంగుడూ,
అనువిశేషణంబు అర్థముతోపాడెంబు, అనుసమాసంబుతో నేకదేశవరి యైనయధ్యక్ష
పదార్థంబుతో నన్వయించుటయు పార్థివప్రాగ్రసరుండు, అను విశేషణంబు భర్తృకు
తుపన్విది, అనుసమాసంబుతో నంతరూపతంబైన గృహతపదార్థంబుతో విశేషణ
భావంబున నన్వయించుటయు యుక్తమగును. వేదముసంస్కృతభావంబుతో క్రిమో
దనంతాశీవాం; కేమంతాశీవా మేవసమిత్కర్థః (విశాలిభావ్యమే (విభావ్యము) యొక్క
యన్నము?) సత్త్వాధికమాపణీయానాం; అపణీయసాంస్తూవానాదకమిత్కర్థః = (అంగతి
యందలి కేలపండియొక్క యాధికము; = పరిమాణవి శేషము) ఇత్కర్థని స్థలంబుల
లో శాశీవాం, అనెడి సమాసబహిర్యుతపద్యంతంబునకు క్రిమోదనం, అనెడి సమాసం
బుతో సంతర్భావతంబైన క్రిమి శబ్దంబుతో నన్వయంబు కలిగివట్టును. ఆపణీయా
నాం. అనెడి మన్వంతరి శేషణంబునకు సత్త్వాధికం, అనెడి సమాసంబులో భావజక
వెరియైన సత్తపదార్థంబుతో నన్వయంబు సంభవించినయట్టులును, పైనింజెప్పిన
మహాపుల తెలుగుప్రయోగంబులు క్వాచిత్కంబులై, యుండవచ్చునవి తెలిసికొను
నది. విశేషణంబులమష్టికే ప్రథమావిధికి గాక విశేషణంబుల ద్వితీయాదివిధిలకును
ప్రథమావిధికి మహావి ప్రయోగంబులఁ జూపఁపెడివి కావుననే యడివము మూడఁకిం
ద్రుఁడెట్లు లక్షణపద్యంబును రచించుచున్నాఁడు. ౩|| అననమ క్రియతోఁ బాసి
యుఁ దగు పెక్కువిధపులం బ్రథమమందుకు భక్తగణాదమమాన ద్విరుదగజాధిపుఁడై
దిశలనలమెనవంగకా, కవిసంశయవిచ్ఛేదము. పుథమ - ౩- చ|| అహినబాహుబల
సారథుతుతో మధుకైటభాదిరై | త్యపసులకల్లఁ ద్రుళ్లపఁచె, నిగ్ధ-గో, ఇగ్గులు ద

త్యపతులనెల్ల, అనెడిద్వితీయాంతవిశేష్యంబునకు ఘనతో, అను ప్రథమావిశేషణమున యోగింపబడియె. ఉ | పూనిప్రతిజ్ఞ చేసి కృతిపుణ్యాడు లక్ష్మణుతోడ జెల్మియున్ భార- ఆర-7౩. కలి మాతండ్రి పరాశరసుకుచేతంబుపవతి ననుజ్ఞశిలపరలోన్కి కేళు డగుధర్మతమయుడు | ప్రతినోడింబడియె బంధుబృందయుతముగన్, భార-ఆశ్ర-1౩. కలి నీగుతులమ్మునకుఁ దగఁబ్రతోదముగొని రమగడుపయోడఁగము నృపన శోభదయు, పట్టుతుతోడును గాననక రీణంబుచేయఁగా లీకనసే, భా-౩౩-6౩. (నృపన శోభ దయుఁడను నస్తుమగో, అనిపాఠాంతరము) క | చెల్లెఁ ఘనోత్కమఁడు మీ తల్లికి గలుగఁగాది తల్లిద్రౌపదితోడన్ దండులహరిదీక్ష్యరులెన- మంద్రువొగడఁ దెచ్చెగం ధమాదనమునకున్, జైమి-1౪. వైపద్యంబులయందు లక్ష్మణుతోడన్, పరాశరసుకుచే తన్, అర్జునుతోడన్, ద్రౌపదితోడన్, అను తృతీ నావిశేష్యంబులకుఁ గ్రవంబుగా కృతిపుణ్యాడు, తండ్రి, నృపనశోభదయుఁడు, తల్లి, అను ప్రథమ విశేషణంబున ప్రయోగింపబడియె. అహోబలపతి, మస్తీవిశేషణానాంప్రథమాస్యాతో, అనిన నన్న యభట్టారకునినూత్రంబులొ విశేషణానాం అన్న బహువచనసారస్యంబుచే నొక్క మప్త్యంతవిశేషణంబున ప్రథమాంతంబు విశేషణంబుగానుండు గాక తక్కినకొన్ని మస్తీతరవిభక్త్యంతంబులకుఁ గూడఁ బ్రథమాంతంబువిశేషణంబున నుండవచ్చుననియ నేని గీలి అన్యఁడు హిరణ్యగర్భనందంతకంటె, అము-8౩. అనిన కవితాపితామహుని వచనము నిర్మూలననియు, సప్త మ్మందవిశేష్యంబునకుఁ బ్రథమాంతంబు విశేషణంబు గూడవనియుఁ జెప్పెను.

28 నూ.—భవత్యర్థవ్యవహితంబులగువిశేషణంబులకుం బ్రథమ యగు.

అగు మొదలగునవిభవత్యర్థములు || కద్యాశానయగుపురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు | భూతదమూళురగు మహాత్ములకుఁడ్రేయ బుగలుగును | అతిమాచుష మత్యన్భుత మతిదుష్కరమయిన కేశవాక్ష నెక్కని

వ్యా—అగ. అవు డౌ, (సూక్ష్మాత్వం కేవలం) అయిన
 ఎవ. (ధూతాగ్రకవి కేవలం) కాని, (వృత్తికాగ్రకవి కేవలం) ఇత్యాది భవ
 త్యధికం లచే (విశేషణం కో) కేవలం పంబడిన విశేషణం లకు బ్రహ్మయరు.
 ఈ విద్యాకాయురుపురుషుని సకలగుణ సన్మూలం గుణ ఇటు విద్యాకాలి అను
 విశేషణం ప్రకృతి, అను నిర్వచనం విశేషణం నను సంబంధం ముందున
 ద్వితీయంతంబు కావలయున్నను అటు, అవిన భవత్కర్తకాగ్రకవి కేవలం కో
 వ్యవహితం గులంజేసి ప్రసూపిభక్త్యంతంబైయుండె అగ అనుగ్రహకర్తకంబులేనియ
 పుడు విద్యాకాయురుపురుషుని సకలగుణ సన్మూలం గుణ ఇటు ద్వితీయంతంబుగ
 నుండవలయు ఇట్లే భూతదయాసురు మహాత్ముల క్రేయంబు గలుగును అతిమాను
 మమత్వద్వైతమతిగ్రహమయిన కేవలజ్ఞానకృతి ఇత్యాదిగ్రహంబులయందు నీనూత్రి
 ముక్కు బ్రహ్మవిభక్తి విశేషణంబులకు గొనెనని తెలియునని

29 సూ.—భవత్కర్తకంబు సన్నిహితవిశేషణంబునకును దానిముం
 దువిశేషణంబుల కయివదంబును బహుళంబుగాననుప్రయుక్తంబగు

అతులుండయి ప్రమేయంబు హరినిగొలుతు

వ్యా—భవత్కర్తకంబులైన 'అగు' 'డౌ' శబ్దంబు విశేషణంబునకు సవ్యవధా
 నంబుగ బూర్వమందున్న విశేషణంబునైనగను పోయిగానున్న విశేషణంబుపై
 'అయి' 'వి' అనుత్వార్థకావ్యయంబులుపయోగింపఁబడును ఈ అతులుండయి ప్రమే
 యంబు హరినిగొలుతు ఇందు హరికి, అను విశేషణంబునకు అప్రమేయంబు, అను
 నది సమీపవిశేషణంబుగావున దానిపైని భవత్కర్తకమైన 'డౌ' అనునది ప్రయోగింపఁ
 బడె అతులుండ అను విశేషణంబు హరికి దూరవర్తియగుటంజేసి దానిపై అయి అను
 నది చేర్పబడియె

30 సూ.—అయివదానుప్రయోగంబులేనిచో దుదివిశేషణంబు
 నకేవిశేషణంబులన్నింటికేని మీఁదసముచ్చయార్థంబు విభాషంబ్రయో
 గింపంబుడు,

ఆద్యుడప్రమేయుడగు హరినిగొలుతు ఆద్యుడు నమేయ
గుణుడనౌ హరినిగొలుతు ఆద్యుడప్రమేయుడగు హరినిగొలుతు

వ్యా—అయి. అనుపదము దూరస్థవిశేషంబుపై జేర్చనియప్పుడు కుడి
విశేషణంబునకుఁగాని, విశేషణులన్నింటికిఁగాని సముచయార్థకశబ్దంబు విభావగా
జోడింపఁబడును ఈ ఆద్యుడప్రమేయుఁగునగు హరినిగొలుతు ఇయ్యెడి ఆద్యు
డు, అనువిశేషణంబుకంటె, అయి, పదంబు మానంబవినందునఁ దుదివిశేషంబైన
అప్రమేయుఁడు, అనుదానికి సముచ్చయార్థకంబైన ను శబ్దంబు చేర్పఁబడినది ఆద్యు
డునమేయగుణుడు నౌ హరినిగొలుతు ఇచ్చట నన్నివిశేషణులకును సముచ్చయార్థ
క ను, శబ్దంబు చేర్పఁబడియె. ఆద్యుడప్రమేయుడగు హరినిగొలుతు ఈవిధి వైభా
షికంబు గావున నీయదాహరణంబునందు : శేషణంబులలో దేనికిని సముచ్చయార్థక
ను, శబ్దంబు చేర్పఁబడలేదు

౩౧ వా ధాతుదవిశేషణవ్యవధానంబునవిశేషణంబులన్నియి
కయిపదంబనుప్రయుక్తంబగు.

ఆద్యుడయి యప్రమేయుడై యఖిలసేవ్యుడైయెసంగెడు దేవుని
నభినుతించు ఇచ్చట మఱియుం బ్రయోగవైచిత్ర్యంబుగలదది ప్రయో
గంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—విశేషణంబునకుఁ దర్కరాత్మస్వార్థకవిశేషణం బవ్యవధానంబుగాఁ బూర్వం
బందుండినచోఁ దక్కినవిశేషణంబు లన్నింటిపైన అయి, పదంబు చేర్పఁబడు
ఈ ఆద్యుడయి యప్రమేయుడై యఖిలసేవ్యుడై యెసంగెడు దేవుని నభి
నుతించు ఇచ్చట ఎసంగెడు, అను క్రియాజన్యవిశేషణంబులో విశేషణ విశేషణంబు
లెడవైబ్రుమన్నవి కావున ఆద్యుడు అప్రమేయుడు, అఖిలసేవ్యుడు అను
విశేషణంబులన్నింటికిని అయి అనుపదంబు చేర్పఁబడియె (మూలము) ఇచ్చట

మఱియుం బ్రయోగవైచిత్ర్యముగలదని పరియోగముల నుండునది (వాన్)
 పరియోగవైచిత్ర్యమునా నూత్రించునం జెప్పినంతగా ఆయి పదము నిల్లివిశేష
 యందులకు ననుపయియైతఁబ గాక కొన్నివిశేష యందులకును గవిపటివిశేష యందు
 నకును, ననుపయియైతఁబ గా గల పరియోగములు గ్రంథములందు గలవు
 క్తావును ఆయ్యందునా పరియోగములను నిభవనవ్యయై యెందును చేవుని నగ్గినందు
 ఇత్యాది పరియోగవైచిత్ర్యము లుండునచ్చునని భావము

32 సూ — భావార్థి కాదియోగమునంగర్తకుబ్రహ్మయగు.

రాముఁడువచ్చుట - రాముఁడురాఁగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె - రాము
 డువిల్లందినం ద్రిలోకంబులకులంబులగు - రాముఁడు పట్టినప్రతిస వా
 రింపందరంబుగాదు.

వాన్—భావంబనగా భావార్థము భావార్థముందు గ్రహణవిచ్ఛేదంబులోని
 ముప్పదియైదవసూత్రంబుచేట, వర్గకంబును ముప్పదియైదవసూత్రంబున కజి వర్గ
 కంబును, ముప్పదియైదవసూత్రముచే వ్యతిరేకభావంబున మిషిప్రత్యయంబును, విధిం
 పబడినది కావనకావనిజెప్పినటనకాదులు భావార్థకంబును అదికల్పంబుచే నలు
 డవసూత్రంబుచే నయిన భావలక్షణాంబునందలి నెడఁ జర్గితమును, ముండుయొకం
 డవసూత్రంబుచేనయిన ద్రుతాంత న వర్గకంబును, నలువదిరెండవసూత్రంబులోని
 ఁదు, వర్గకంబును, నలువది నూతిసూత్రంబులోని భూతార్థక న వర్గకంబును,
 ఇత్యాదిప్రత్యయంబులూహించుకొనునది ఈప్రత్యయంతకల్పంబులతో నన్వయించిన
 కర్తకుఁబ్రభవావిధిక్తిగలుగునది ఈ రాముఁడువచ్చుట ఇచ్చటట వర్గకాంతవచ్చుగావు
 లోరామునకు వన్వయంబుకానఁ బ్రభవవచ్చెను సంస్కృతగామలో నిట్టిభావార్థక
 తింతకల్పంబుగాఁ గర్తకుఁ దృతీయయగును ఈ రాముఁడువచ్చుట = రామేతిగ
 మ్యతే ఇట్లు సంస్కృతాంధ్రభాషల కైలిం జేసికొన్నిచోటులఁ బ్రయోగవైచి
 మాపట్టెడి ఈ రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుండు గాంచె, ఇచ్చట రాఁగా, అననది
 నుజేవర్గకాంతము ఈకల్పంబునకుఁ గ్రహణపరిచ్ఛేదంబునలి నూలపదునేనసూత్రంబుచే

నుజి, వర్ణకాంతంబైన యగుధాతు వనుపయుక్తంబుకాగా రాగా అనురూపం బునిచ్చున్నంబాయె ధాత్వర్థంబైన వచ్చుక్రియకు రాముడు కర్తగావున రానుశీబ్దంబు కంటె బ్రహ్మవిభక్తి కలిగెను ఈ రాముడు విల్లంబివ్రు ద్రిలోకంబు లాకులంబు, ఇచ్చట, అందినకొ, అనెడి నవర్ణకాంతంబునకు రాముడు కర్త కాబట్టి ప్రకమవచ్చెను ఈ రాముడు పట్టినప్రతి నవారింపదరంబుగాదు, ఇచ్చట, పట్టిన, అనెడిక వద్దక నవర్ణకాంతశీబ్దంబుయొక్క యర్థంబునకు రాముడు కర్తగావున వెనుకటిరీతిగ రాను శీబ్దంబుకంటె బ్రహ్మవచ్చెను జాచిరీతితోతెంచడుం బవలయంబును వికసిల్లె ఇది దువర్ణకాంతంబైనతోతెంచుధాతువుయొక్కయర్థంబునకు జంబ్రుడు కర్తగావున జాచిరీబ్దంబుకంటె గర్తర్థవ్యక్తంబై ప్రహ్లాదభక్తి కలిగెను. ఇట్లు — రాముడు వండకమునుపు రాముడువంశమి ఇత్యాదులం బ్రహ్మ యూహ్యంబు.

33 నూ — ప్రథమాంతంబులను యుష్మదన్యద్విశేషణంబులకే కల్పించునై నై నులును చహత్వంబుననుములునంతాగమంబులుప్రాయ కంబుగనగు

వ్యా— యుష్మదన్యద్విబంబులైననశ్చ నాశీబ్దవిశేషణంబులుప్రథమావిభక్త్యం తంబులైననపుడే లోకవచనం నక గ్రమంబుగా నీశీబ్దవిశేషణంబుపై పునర్లాగమం బును, నాశీబ్ద విశేషణంబుపై నువర్ణాగమంబుననున బహువచనంబున నీశీబ్దవిశేషణం బునై దువర్ణాగమంబును, నాశీబ్దవిశేషణంబుపై పుర్ణాగమంబును దక్షమగా గలుగును.

34 నూ — ఈయాగమంబులు పరంబులగునపుడుత్వంబున క వ్యంబగు.

నీపుధన్యఃషవు - నేనుధన్యఃషవు - మీరుధన్యఃషవు - మేము ధన్యఃషవు || ఇకారంబుమీఁది కునుపు క్రియావిభక్తుల యుత్వంబున కి త్వంబగునను సూత్రమచేత పురులకిత్వంబగు - నీపునుకృతివి - నేను

సుకృతిని-ఆర్తిహరుడవో నినుఁగొల్తునంచుజాతు గర్వగరిష్ఠుండగునన్ను
మీరలు పెద్దలు-ఇత్యాదులు ప్రాయశఃగ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె.

వ్యా—పైనింజెప్పినపు, నురుగు శబ్దాగమములు పరమైనప్పుడు విభిక్తి
యొక్క యుత్పలమునకు నత్వంబుగలుగును. ఇది సీపు న్యుత్పలము, ఇట్లు సీపు +
ధన్యుండు ఇట్లుండ ధన్యుడనునది సీపు అనిన యుష్మచ్ఛబ్దాగమమునకు విశేషణంబు
గావున బ్రేముప్పదిమూడు సూత్రంబుచే కుర్లుకంబుపై పుర్ణాగమము గలిగి సీపు
ధన్యుడువు, అని ప్రశమంబున నయ్యెను పిమ్మట ముప్పది నాలుగు సూత్రములకు
ర్థాగమంబునను, చూర్వంబునందుంకిన ధన్యుఁడోకారంబును - వత్వంబుగలుగి సీపు
ధన్యుడవు అయ్యె ఇట్లు సేమసన్యుడను మీరు న్యులరు మేము ధన్యులము,
ఇత్యాదులందుఁ బ్రేముక్తంబులచేఁబ్రక్తిమాంశంబుఁబొందుకొననది. ధగలకుల ప్రసి
ద్ధులఁగావునఁ బ్రేమపాప్రేమ విద్యలం గలము బ్రుద్ధులై పఁగల గౌరము శిష్యులర్హు
మీరుదు మ్మరముగ నూతిలోఁబడిని” భార-ఆది- 3 మీరును గుంటియు సూపరి
నారవహమాత్యభ్యుత్సవగ్గులై నా నారాజ్యలీలతోఁజని సారవతింజేయుడందు సత
తోత్సవముతో భార-ఉద్యోగీ! వడముడియును సీపు వాయువానపుల శక్తులు ధరి
యించిన దుగ్ధయులరు భార-కాంతి (మూలము) ఇకారంబుమీదికు న్ను పు క్రియావి
భిత్తుల యుత్పలంబున కిత్వంబునను మాత్రముచేత వున్న కిత్వంబు ఇది సీపుసుకృతిని
సేను సుకృతిని, ఆర్తిహరుడవోనినుఁ గొల్తునంచుజాతు వ్యా—సుకృతిశబ్దంబికారాం
తంబు దీనిపై ప్రాశస్త్యార్థగమములు మన్యమోత్తమ పురుషంబులయందు రాఁగా
“సుకృతి + పు సుకృతి + ను అయ్యెనున్ను, ఇకారంబుమీది, అనుపైనింజెప్పిన
తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది చూడవ సూత్రంబుచే వానికి నిశ్చయంబువచ్చి ను
కృతిని, సుకృతిని, అని యికారాంతంబులయ్యె ఆర్తిహరుడవో నినుఁ గొల్తునంచు
జాతు, ఆర్తిహరుడవుఁ ఇయ్యది నిను అనిన యుష్మచ్ఛబ్దంబునకు విశేషణంబుగాన
సీపరిచ్ఛేదమందుల ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే పుర్ణాగమంబును ముప్పది నాలుగవ
సూత్రంబుచే ధన్యుఁడోత్వంబునకు వత్వంబున గలుగున (మూలము) గర్వగరిష్ఠుండగు నన్ను
మీరు పెద్దలు ఇత్యాదులు ప్రాయశఃగ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె (వ్యా) పై
ముప్పదిమూడు ముప్పదినాలుగు సూత్రంబులచే గర్వగరిష్ఠుండగునన్న మీరు పెద్ద
లరు’ ఇట్లు ప్రాప్తింపఁ బై ముప్పదిమూడు సూత్రంబులలోఁ బ్రాయశఃగ్రహణముచే
గృహిస్తుగా నాగమసూక్తంబుగా మండవచ్చునని తాత్పర్యము చి సరమునఁ బట్టితి

సభ్యతవంశముఁజొచ్చితి నందుఁ బోండుఘోషమునకుఁ గోడలైతి జనహృదయలఁబొందితి
 నీతివిక్రమ ! స్థిరులను పుత్రులంబవనితి స్వసాజన్యులఁపాపుఁగాంచితఁకా ! సరివిజనాథ
 యున్నిటఁ బ్రకటికిఁ జెక్కినదానఁ గింతయుఁకా భార ఁద్యో రిత నా కృపానాన్యంబునై
 గోముఖ వ్యాఘ్రుంబింతియకాక నీవు ఋషివే యాహుతిర్కొంపఁగఁకా కవులఁజుము
 ము జయలక్ష్మీపుత్రుడైన నీవుచగమతాన్సామ్రాట్యభోగింబుల న్నియు నర్పించితి జైమనీ
 భారలము. ము జననంబొందితి దుగ్ధనారినిధి నా సర్వశుభాంబుపై జమలేంద్రుఁ
 బ్రకంపనేయసవతంపంబైతి శమంతలావరియము (పిల్లలపట్టి వీరన్న ప్రణీతము)
 ౩॥ ఏనీవు నొకటి చెప్పెద దానమరులము దేవలకు నవధ్యుం డైననినుబోటవాఁడీ
 మానవుల జయింప విక్రమము నుం గలదీ, ఉత్తరరామాయణము ౧౯ గీ అధ్యక్షతాపవనీ
 తాత్పర్యదైన నాకు నెట్లువచ్చితి నైదు ము స్త్రీ గీ రండుననుఁగూడి యాపరివ్రాట్ట
 లార వత్సలతెమిఱ మిత్రలవత్సరయ్య పరమనిర్భర్యుడైననా పట్టదగిలి కు
 కటా సౌఖ్యజలరాశిఁ గాశిఁ బాపి కాశింబము. చి॥ వారికృపంగవిలాపిలాపి ప్రక
 మునీయఁడైన ననుపర్యగఁగోర్తిరమూర్తి. ఉత్తరరామాయణము

35. సూ—అదశబ్దంబునకు వ్రనులు పరంబులగునవుడును, సంబోధ
 నంబునందును, దానయనునాదేశంబుగూ

నీవుచిన్నదానవు - నేనున్నదానను-ఓచిన్నదాన.

వ్యా—అది, అనశబ్దంబునను మృదువులును పుష్కలములును, ఉత్తమపురుష
 మంగ్లకంబును బరంబులమండఁగా దాన, అనునది యాదేశంబగు. సంబోధంబు
 నందుంగూడ నీమీదేశంబుగలఁగూడు ఉ నీవు చిన్నదానవు ఇచ్చట నీవుచిన్న +
 అది + వు' అనియండ 'అది, అనుదానికి 'దాన' అనునది యాదేశంబయ్యె. నేనుచిన్న
 దానను' ఇచ్చట ను, అను మత్తమపురుషైకవచనము పరంబులమండ అది అనుదానికి
 దానశబ్దాదేశంబు కలిగి 'ఓచిన్నదాన' ఇవలఁగూడ చెనుకటియూదేశంబు కలిగెను.

36 సూ—అన్యయుష్మదన్యత్కార్యంబులం దుత్తరోత్తరంబు బలీ
 యంబు.

వాగునుమీగునునన్యాయము । మీగునుమేగునునన్యాయము.

వాగ్—ప్రథమ మధ్యమార్తమ పురుషంబులకార్యంబులకు నొక్కచో పరమావేశంబు గలిగినపుడు క్రమంబుగాఁ బరకార్యంబు ప్రబలంబు. అనగా నొకవాక్యంబులోఁ బ్రథమ మధ్యమ పురుషంబులకు నమావేశంబు గలిగినపుడు క్రియావిధికి మధ్యమ పురుషంబుతో జేసికొనిండును. మధ్యమార్తమ పురుషంబులకు నేకవాక్యంబులతో నమావేశంబుగలిగినప్పుడు క్రియ యొక్కపురుషమై యుండునని తాత్పర్యము ఉ. వాగును మీగును నన్యాయము, ఈవాక్యంబునందు వాగును అను తద్వృత్తంబునుబట్టి ప్రథమపురుషంబును, మీగును, అను యొక్కవృత్తంబునుబట్టి మధ్యమపురుషంబును, బ్రాప్తిండుమండఁ బ్రకృతీమాత్రంబుదే గ్రి గూవిధికి మధ్యమపురుషంబుతో నన్యాయించినది కావున ముప్పదియొండు ముప్పదివారు మాత్రంబులదే యు, శబ్దాగమా త్వంబుగలిగి నన్యాయము, అనుకూలంబుగాయెను. మీగును మేగును నన్యాయము, ఈ వాక్యంబునందు మధ్యమపురుషోత్తమ పురుషంబులన్నయునఁ గ్రిగూవిధిప్రతివిధికి సరి క్రమంబురాఁగాఁ బ్రకృతీమాత్రంబున ముక్తిమధ్యమకార్యంబు ప్రబలమై ముప్పది మూడుమాత్రంబుదే మశబ్దాగమంబును, ముప్పదివార్లుమాత్రంబున నత్వంబును, గల్గినది వాస్తవంబునవాలొబింపఁగావారుమీగును నన్యాయము, అనువాక్యంబునందు మీగును, అనిన యొక్కవృత్తంబుతోలే వాగును, అనినతద్వృత్తంబునను బ్రథమాంతంబుకలనను, బ్రథమాంతంబు తాత్ప్రయనంతేరి కర్త గానుండుటవిధియొటకలన యు, కర్తకుఁ గ్రిగూన్యాయ మునదగుంట్లుచలనను, వాగును అనినతద్వృత్తంబున నగుండుటఁ గ్రిగూనో నన్యాయంబు తప్పక యుండుటవిధియన్నది. కావుననే నన్యాయము యొక్కవృత్తంబునందు సరిగఁగించివట్టులే తద్వృత్తంబునందుగూడ నన్యాయంబును, మీగును నన్యాయము, వాగునునన్యాయము, అని స్పృశించుచున్నది, అందున 1 వాగును 2 మీగును 1 నన్యాయము, 2 నన్యాయము, ఇట్లుండ రాదును, అనిన బహువచనాంతమైన యువాచార్యంబునందుఁ బ్రకారంబు రావశ్యంబునను నొకవిధియొక్కరావశ్యంబుదే జేసిందినట్లును, నన్యాయము అనిన ప్రథమపురుషంబుతోపించి నన్యాయము అనిననూన్ది మధ్యమపురుషంబుతో జేసిందినచరియ, భాషాపరిపాటింజీ తెలుసులోఁ బ్రథమపురుష మధ్యమపురుషంబులకు సముచ్చయంబున మధ్యమపురుషంబునకు నేక శేషంబు గలుగు ననియే, మధ్యమార్తమ పురుషంబులకు సముచ్చయంబున ముక్తిమధ్యమంబునకు

సమచ్ఛయంబు గలుగుననియు, నూహింపవలయును. మఱి అవమాన్యకౌ సభలోన మాన్యఁ
డని సాహస్యంబునం గౌరవ స్థిరప్రేరణ నిన్నుఁ బొందుతనయ్యల్ దప్పంగఁబూజిం
చిర య్యచినేకాన్యకులైన పాండవులు రాజగోధుండు కీఠ్యుండు శేవనీవుంగఁడఁగుండు
నామరెల్ల సంగ్రామరంగంబునకొ భార-సభా. 2 ఆ. అనుపద్యంబునందు 'నవివేకా
స్వరులైన పాండవులు కడంగువది. భీష్ముండు కడంగువది నీవుకడంగుము అని పాండవ
కీఠ్యకృష్ణులు మువ్వరును నీ గూత్రయులైనట్లులు స్ఫురించుచున్నది. ఇబ్రహీమపురు
షులు లోపించి మధ్యమపురుషుంబున కేక శేషంబు కఠినివది. తక్కినపురుషుంబులు
లోనింగిన్నట్లు కేవలంగు, అనివలయునననందే యిపు గున్నది. ఇట్టిపురుషుంబుల
యొక శేఖరాన సంస్కృత భాషదను, అంగ్రీభాషదను, గొంచెము సాదృశ్యంబున్నం
దను శాలివాహనకర్తృకంబుగా నుగాహరించబడిన తెలుఁగుపద్యంబులు సంస్కృతంబు
లోనికి మచ్చి చూపబడుచున్నయవి. 'వారసు మీరును కన్యకులు' ఓసికి సంస్కృ
తము, 'యూయంచవ్యా' అని యుండును త్యదానీనామ్నిస్సహోక్తా యత్పరస్త
చ్చిష్టశే, అను సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబునఁ బైవ్యాకర్తృకంబుగాని 'యూయం, అను
గూఢంబు, తేచ(వారును) యూయంచ(మీరును)=యూయం (వారును, మీరును), అను
సర్థంబుంగల రూపంబయ్యె త్వకేబ్బంబుమొదలైన కేబ్బంబులకు ననోకన్యము సహ
వాసంబు గఠినివప్పడు త్యదాదిగణంబులొక భాగ్యంబున నేదికేబ్బంబు పరంబోయది
శేషించితక్కినయదిలోపించునని యర్థము. త్యదాగులు—త్యర్, తర్, (వారు, అది)
యర్ (ఎవడు, ఏది) ఏతర్, ఇదర్, అర్ (వీడు, ఇది) ఏక, ద్వి, (ఒకటి, రెండు).
యమ్మత్ (నీవు) అన్యత్ (నేను) భవత్ (నీవు), అనునీయవి ద్వికేబ్బంబువలెకేకాక భవచ్చ
బ్బిమువలెను నీవార్తికంబులొచ్చదాదులని వ్యవహరింపబడుచున్నవి ఈకేబ్బార్థంబులకు
సమచ్ఛయంబుసంభవించినప్పుడు పైగణపాఠంబులొకజాపితక్రమంబున నేకేబ్బంబుపరమో
యది శేషించితక్కినకేబ్బంబులొపించు. 'యూయం, అనునపుడు, తేచ, యూయంచ(వారు
ను, మీరును) అన్నవృత్తిపైనింజూపబడియె. ఈవృత్తిలొచ్చబ్బార్థంబును, యమ్మత్
బ్బార్థంబును, విలితంబులై యున్నయవి. పైగణపాఠంబులొక దచ్చబ్బంబుతరువాత
యమ్మచ్చబ్బంబు పఠింపబడినందునఁ బూర్వోక్తమాత్రంబుచేఁ దచ్చబ్బంబు లోపించి
యమ్మచ్చబ్బంబు శేషించినది. ఇట్లు 'యూయం' అనినయమ్మచ్చబ్బంబు శేషించినప్పు
ని నానూపరణావశే వారును మీరును, అనునర్థంబు చెప్పికొనవలయును, అనఁగా

దర్శబంబు లోపించినను దాని యర్థంబుమాత్రంబు లోపింపక యేకశేషవృత్తిలోనిమిడి యున్నది. ఇట్లు సంస్కృతంబులో లేన యూయం, అనుగుబంతంబులకు నేక శేషము గలిగినప్పుడు పరమైనయుష్మద్దర్శబంబే మిగిలినప్పటికిఁ దర్శబార్థము టోని యట్టలు తెలుంగువాడైతింకేని వారును మీరును ధన్యులరు, అను వాక్యంబులోఁ ద్యదా పర్యాయంబులైన వారును మీరును, అనువానికి నేక శేషంబు గలుగక వారి విధేయవిశేషంబులకును, వాని క్రియలకును నేక శేషంబు సంభవింపి తదర్థముపొందని గ్రహింపవలయును. పైతెలుంగువాక్యంబులో ధన్యులరు, అన్నది విధేయవిశేషంబు. పైసంస్కృతవాక్యంబులో యూయం, అనునప్పుడు లేన(వారును), అన్నయర్థం మిగియున్నట్టిలే ధన్యులరు, అన్నప్పుడు ధన్యులు, అనిన ప్రమామృతమందిమిడి యున్నది. యియు, నాంధ్రభాషాశైలింకేని ప్రమామృతమ మధ్యమపురుష సమానేతంబున మధ్యమపురుషంబుగా శేషించుననియు, మధ్యమపురుషోత్తమపురుష సమానేతంబున సుత్తమపురుషంబునకు నేక శేషంబు గలిగి మధ్యమపురుషంబు లోపించుననియు, లోపించిన పురుషంబులయ్యర్థంబు శేషించిన పురుషంబులలోనే యిమిడి యందుననియు గ్రహించునది. కావుననే పైచిన్నయనూరితనూత్రంబులో ఉత్త రోత్తరకార్యంబులు బలమగు చెప్పబడినందునఁ బ్రమాదిపురుషంబుల యర్థంబులు, నిర్వాణంబుగ స్థిరించునని నోచుచున్నది. ఇతను మీరును మేమును ధన్యులము, అను తెలుంగువాక్యంబునకు నెయంధవ్యాః, అన్న సంస్కృతవాక్యంబు పర్యాయం బు (పైవాక్యంబులోని) వయం=యూయంచ, వయం (మీరును మేమును), అనిన యస్మద్దర్శబంబుచేతనే యుష్మద్దర్శబార్థ మేకశేషవృత్తిచే గ్రహింపబడుచున్నది. 'ధవ్యాః' అనునట్టి ధన్యకర్తార్థంబునకు లోపించిన యుష్మద్దర్శబంబుయొక్క యర్థంబునో సమన్వయించుచున్నది. (పైవాక్యంబులోని) 'ధవ్యాః' గవ్యాశ్చ ధన్యాశ్చ (ధన్యులరు, కన్యులము), అని యేకశేషవృత్తిచే సుభయకర్తార్థంబులకును సమన్వయించును. 'నయం ధవ్యాః, యూయం ధవ్యాః, అనువాక్యంబులలో లోపించిన యుష్మద్దర్శబార్థతద్యదర్థంబులకు సమన్వయించుటకై ధవ్యాః, అను చోటునం గూడి నేక శేషంబైనయట్టలు వారును మీరును కన్యులరు, మీరును మేమును ధన్యులము' అనిన ధన్యకర్తంబునొద్ద నేక శేషవృత్తి యున్నదియు, వాక్యంబులో స్మితంబులైన పైరేఖానిర్దిష్టతచ్చబ్ధ యుష్మద్దర్శబార్థంబులతో సమన్వయించుననియు గ్ర

హిండునది. ఇక కేక శేషవృత్తి చే గమనవదనాంతక్రియకాక యేకవచనాంతక్రియ గణింప యాక్రింది వహకవిప్రయోగంబుల వాక్యాంతరంబు చేసికొని పురుషవిపరిణా మం (మార్పుల) బూహింపకొనవలయును. ఉ. విప్రీకులుండ. వెల్వదుమువేగమనీవును నీనిషాదియూక, భార-ఆ-2-2. క. మనకాపుడను సంజయూడీ తనియుపదేశంబు వట్టి భక్తుడన మనం దుని నాశ్రయింపనయ్య య తనిఁ బొందిన బ్రతుకుదీవుడ మ్మనుషులూక, భార-ఉ-కౌ-2-2 ఉ. నేనునా నేనయు దాడివెట్టెన విశ్వంఖ లతకొ పారి ఉ. రి-2. ఆ) వె) ఎలుగురాలు పడఁగనీట్లును బనునాలు గేండ్లు రాఘ వుండు నీవు నన్న రగ్యభూమలందు రక్షించినేడుకా అడవికెట్టులాంటి విడిచెదనిన, జైమి. రి-2. వైప్రీకుపద్యంబునందు వెల్వదుము, అను నేకవచనాంతంబు నిషాది యూక అను దానితో సవస్వయిండుటకై వెల్వదునది, అని విభక్తి విపరిణామంబున వాక్యాంతరంబూహింపకొనవలయు, ఇట్లే పైని జూపిన తత్కంఠల యుదాహరణ మ్మల యందును లేమ్మను ముగ్గును, ఇత్యాదిప్రసంగాంతంబులు విభక్తివచనంబులవిపరి ణామంబున నాక్షిప్తంలైన బ్రుితుకుగురు, ఇత్యాది క్రియలతో వాక్యాంతరంబున వస్వయిండునని యోచింపవది.

ఒకానొకరు యుష్మదస్మదర్థంబులకును. అన్యార్థంబులకును, వాక్యంబున సమావేశంబు గలిగినప్పుడు క్రియలగు యుష్మదస్మదర్థంబులే కర్తలనుగాని యిత రంబు కర్తలుకావని చెప్పిరి అయ్యది స్పష్టంబు. పర్యపురుషంబులకు సమావేశం బులొక బ్రహ్మపురుషంబుకంటె మహనపురుషంబును, దానికంటె సుతమపురుషం బును, బ్రబలంలైనందునఁ గ్రియూ గుణయిపురుషవి శేషంబులు గలవియైనను యుష్మ దస్మదర్థంబులకంటె నన్యంబుల కర్తలతో సామానాధికరణ్యమొందకుండుట గూర్చర్యంబు అట్లన్వయింపనితో వాక్యంబునకు నవస్వగూపర్తి గలిగి వాక్య గోమంబు సంఘటిల్లును. కావుననే యుష్మదస్మదర్థంబులేకాక తక్కినవి కర్తలై నిష్పకును క్రియ యేకవచనంబుతో నుండినకొన్ని విప్రయోగంబులు గలవు. ఇట్టి యేకవచనాంత క్రియతోను; కర్తలనేకులను సంభవించినో భిన్నవాక్యంబు చేసి కొని నవస్వయిండుకొనవలయును. క తనియెడియెన యకంబొకఁడవఘా యిదియెట్లు

చెప్పమని యడిగినఁ జెప్పనివాఁడును సత్యము చెప్పనివాఁడును ఘోరనరకపంకమునఁ బడుకొని భార-అని- 23 ఇత్యాదులూహించుకొనవలయును కర్తలు బహుభుగానుండి క్రియ బహువచనమునందున్నవో నిర్బంధము. 24. బలవంతముపయి నెత్తిన బలహీనుఁడు నరులు కోలుపడినయితఁడు మ్రుచ్చిచి న్నే న సత్యముగామా కులచిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుడురథిపాఁ, భార- ఉగ్ర్య- 25, గీర్వాభాషయందును గర్తృబహుత్వమున్నను గ్రియ యేకవచనముగో నుండుట తఱచుగలదు. శ్లో. ఒయత్స్థతిబలం రామో లక్ష్మ్య శ్చ మహాబలః, రామాయణము కుండరకాండ. 42 సగ్గ (అతిబలుండైన రాముఁడును లక్ష్మ్యుఁడును ఒయుంచెను) శ్లో పాంచజన్యం వ్యాపీ కేశో దేవదత్తం సనంజయః, పాంచజన్యైర్హవా కంభంభముకంఘ్రియోహరిః, మహా భారతస్థ ఫిష్టపర్వభుటిత భగవద్గీత-ప్రమాధ్యాయము (కృష్ణుండు పాంచజన్యంబును అర్జునుండు దేవదత్తంబును, ఫిష్టండు పాంచజన్యకంభంబును, బూరించెను) శ్లో. సఖా గరియాన్ క్రుత్కృక్యశ్రిమః, మాఘము 2 సర్గ-16 శ్లో (కృత్రిమశ్క్రుత్తుకృత్రి మన్నేహితుండును, బహియుండు) శ్లో. మదేనభాతిఃలభః పృథాకేన మహీపతిః, కువల యానందము దీపకాలంకారము. (మదముచేత నేనుగుగున్నయాఁ, పృథాకము చేత రాజును బ్రకాశిండును.)

37 సూ—ఏకవాక్యంబునందోకానొక్కండుతక్క—సర్వపదంబులు క్రమనిరపేక్షంబుగం ప్రయోగింపఁజను.

పూర్వమిది పరమిదియను నియమముపేక్షింపక వాక్యమందెల్ల పదంబులు పలచినట్లు ప్రయోగింపందగును - ఏనిప్రభృతిశబ్దములు కొన్నినియమసాపేక్షంబులయియుండు - గాలిచల్లగావీచెను - వీచెనుజల్లగాగాలి - చల్లగాగాలివీచెను - వీచెనుగాలిచల్లగా - గాలివీచెనుజల్లగా - చల్లగావీచెనుగాలి.

త్యా—వాక్యంబునందు నొకానొకపదంబులేప్ప కన్నీపదంబులు నాపదముతరు

నార సీపద మే ప్రయోగింపవలయునని వరుసలో నియమ మవసరంబులేకుండు వాక్యంబునందుఁ పదములు వాక్యార్థంబు చెడకుండునట్లులు యచ్చంబ్రయోగింపవచ్చును. (మూలము) పూర్వమిది పరమినియను నియమ మపేక్షింపక వాక్యమందల్లపదములు ఎలదిన్నలు ప్రయోగింపందగును. (ప్రస్తుతము) (యా) ఏనిప్రవృత్తికేబింబులుకొన్ని నియమ సాపేక్షంబులయియుండు; 1. గాలి చల్లగా పీచెను 2. పీచెను జల్లగా గాలి 3. చల్లగా గాలి పీచెను, 4. పీచెనుగాలి చల్లగా 5. గాలిపీచెను జల్లగా 6. చల్లగాపీచెనుగాలి. వ్యా—ప్రవృత్తికేబింబులచేత పోలెక, వలెక, అట్లు, అయ్యును, పొంట్లక, ఇత్యాది పదములు నియమంబు సాపేక్షించి ప్రయోగింపందగు. అనఁగా ఏని, కేబింబులు లయి ర్థించేపరమములయ్యెనునట్టి వన్యములను యాపదలయొద్దనే వచనకొవ్వమందు గాని పశ్యకాన్యమందు గాని ప్రయోగింపందగుకొనితమయ్యయింపకొన్నట్లయి పదార్థంబులకు మారంబునఁ బ్రయోగింపఁబడఁ గొడు ప్రయోగదాహరణంబునందు పీచెను, అనుకేబింబునందలి క్రియావిభక్తిచే నాకాంక్షితంబై - గాలి, అనుకర్త 'ఏను, క్రియతో వన్యమిందుమన్నయది. కానఁ గర్తకును, గ్రియకును సాన్నిధ్యనియమంబు వ్రాపిండుమఁడఁగాఁ బదార్థంబులకు వ్యవధానమున్నను దోషంబు లేదనుటంచేసి 'చల్లగా, అను క్రియావిశేషంబు గాలి, పీచెను. అనుకేబింబులకు మృగమున్నను దోషంబులేదు. ద్వితీయోదాహరణంబునందుఁ గ్రియ మొదటనుండునను చల్లగా, అను క్రియావిశేషంబు క్రియాకర్తల మృగముండి యెడముకలిగించుమన్నను దోషంబు లేదు. తృతీయోదాహరణంబునందు చల్లగా, అనునది క్రియావిశేషంబుగావున పీచెను, అనుక్రియయొద్ద మండుట యత్యావశ్యకంబైనను మారస్థితివలన వాక్యంబునర్థ కంబుగాదు. చతుర్థోదాహరణంబునందుఁగూడఁ గర్తకుమున్నే క్రియయున్నను చల్లగా, అనుక్రియావిశేషంబు మారస్థంబైనను నకాస్త్రియంబుగాదు. పంచమోదాహరణంబునందు విశేషంబు విశేష్యంబునకు ముందుండుట యవసరంబుగావున 'చల్లగా అనుక్రియావిశేషంబు పీచెను' అనుదానికి ముందుండుట యుక్తంబు. ఇట్లంగ్రియ తరువాత మన్నను గుణంబై. మర్థదాహరణంబునందుఁ గర్తకుఁ బూర్వంబునఁ గ్రియయున్నను సరసంబు. సంస్కృతభాషయందుంబలె వాంఛభాషయందును వాక్యమైన పన్యముక్రమంబు సాపేక్షించి పదములు ప్రయోగింప నత్యావశ్యకత లేదుగినుక నే వ్యసహితాన్వయస్య' అనినన్నయభట్టారకపండితాశ్రయంబు నూతంబు రచియించెను

(పర్వశ్లోకములును వాక్యము నవ్యవహారావ్యవహారములువివక్షింపనవసరములేకయశ్చేష్టం
 బుగాఁ బ్రయోగింపవలయునని నైఋత్యార్థము) శ్లో న్యవహారంచ సాధుస్యాత్కార
 కాద్యంత భాగయోః । మగ్ధభాగే తత్ప్రయోగోనసాధుశ్చాదయంగమం' వాక్యార్థం
 బునకు విభూతయితేయక యథాభావ ప్రకాశింపఁ జేయవట్టి పదవ్యవధానము
 సమాచీనమే యనియుఁ గిరీరూ ప్రయోగము కర్తృకారకంబులకుఁ బ్రశంబమునఁ గాని
 కడపటఁగాని యుంపఁబడినయియు, కర్తృలమ స్మైను క్రియ ప్రయోగించినచో వాక్యము
 నిరర్థకంబగుననియు, నవ్యవహారములు నన్నియభిప్రాయములను గొంత స్పష్టప
 టుచుచున్నాడు. 'వివక్షే జేమను' బ్రహ్మము; ఏమను బ్రహ్మము నవిచెను' అని కర్తృత్వయం
 బునకు మొకటైనను గడపటైనను క్రియ ప్రయోగింపవలెనుగాని 'ఏమనునవిచెను
 గుఱు' అనికర్తృల మగ్ధమే క్రియప్రయోగము సాధుశ్చకాదవి దృఢపఱుచుచు
 నహోబలపతి నన్నయభిప్రాయకమూర్తంబునువివరించెను. ప్రాశస్త్యాకరణంబున 'వాక్య
 ర్థజానంబునకు వాసత్తియు, (పదంబుల గూఢన్నత) యోగ్యతయు, ఆకాంక్షయు,
 వాఙ్మోక్షంబులని చెప్పబడియె. ఇట్లు లగ్యతా చార్యులలో నొక్కొక్కరునన్న
 యభిప్రాయక మూర్తంబును శక్తివింశతీయంజ వివరించిరి. మదీయాభిప్రాయం
 జేమనఁగావాక్యార్థజానంబునకు వాసత్తి యోగ్యతాకాంక్షతాత్పర్య భా
 నంబులు వారును సహకారులుగా నుండులయును. కావుననే, శ్లో 11 ఆవ
 త్తిశ్లోగ్యతా కాంక్ష తాత్పర్య భావమిద్యతే కారణం సన్నిధానంపరస్యాపత్తి
 రుచ్యతే । పదార్థే తత్రకవ్యత్రయోగ్యతా పరికీర్తితా । యత్ప్రదేవివాయస్యానను
 భావక తాదృశే । దాకాంక్షంపత్తిర్భావ తాత్పర్యం పరికీర్తితం' అని సిద్ధాంత ముక్తా
 వనియందు మహానింపఁ బడినది అర్థము—ఆపత్తియోగ్యతాకాంక్ష తాత్పర్య భా
 నంబులు క్షాంతిగోచరము (వాక్యార్థ జ్ఞానంబునకు) సహకారికారణంబులు. ఏపదార్థం
 బుతో జేపదార్థంబునకు నవ్యయమచేక్షింపఁబడునో యట్టి పదార్థంబులకు నితరపదా
 ర్థంబుతో వ్యవధానంబు లేపంతుట యాసత్తియనంబును. ఉ. దేవతమృచేతః బర్వతము
 భుకింపఁ బడెన్నగునెము. ఇచ్చటను 'దేవతమృచేత' అనెడి పదార్థంబునకు 'భుకిం
 పఁబడె' అనుపదార్థంబుతో నవ్యయమచేక్షింపఁబడినది. ఇట్లందఁబరస్పర మవ్యయ
 చేక్షకలిగినదేవత పదార్థంబునకును భుకింపఁబడుట యనుపదార్థంబునకును నమకు
 'పర్యవ' అనుపదార్థంబు చొచ్చి వ్యవధానము కలుగఁజేయునున్నది కావనీవా

క్యంబాపత్తి లేనియందున నిరర్థకంబు. నాటియి 'పర్వతయస్మి మంత్రము' అనివాక్యంబు
 కుంబ స్వయంబు. ఇట్లుండవలసినదానికినిలేండు పదార్థంబులకు 'భూమి పరిచయ' అ
 కడి వేటొకయనన్విరేపదార్థంబు మ్యాథ్మమై యనన్వయంబు కలిగించి వాక్యంబును
 వ్యర్థమొనరించుచున్నది. కాన నాపత్తి లేని యిట్టినిర్భక్తవాక్యంబును ప్రయోగింపఁజ
 నదు. 2. ఒకపదార్థంబుతో వేటొక పదార్థంబునకు బాంలేపింప సంబంధంబు
 యోగ్యతయనంబడును. ఈ దేవనత్తుఁ డిన్నిచేఁ దడుపుచున్నాఁడు. ఈవాక్యంబున
 నన్నిచేఁ దడుపుట యసంపర్కంబుగావున నిట్టివాక్యంబు యోగ్యతాకారణంబు లేని
 యది. కాన నిట్టివాక్యం బుప్రయోగింపం ఁగదు. 3. ఏపదంబులేపింప వేటొకపదంబు
 నకు నన్వయబ్జానంబు గలుగకుండునో యిట్టిపదంబుతో వేటొకపదంబునకు న'వేక్షి'పం
 బంధంబాకాంత్యయనంబడు 4. ఇతఁడు పుత్రుండు రాజునకు మిత్రునిదెమ్ము. ఈ
 వాక్యంబున 'రాజునకు' అనెడిపదంబు లేనిచోఁ బుత్రుండు నెడిపదంబునకు నన్వయబ్జా
 నంబు లేదుగానఁబుత్రరాజబ్దంబులకుఁ బరస్పరాన్వయంబాకాంత్యితంబయ్యెను. 'రాజు
 నకు' అనునన్వయంబు పుత్రశబ్దంబుతో నన్వయించినందున 'మిత్రునిదెమ్ము' అనువా
 క్యంబులాని నిత్యశబ్దంబుతోఁ దిరిగి యన్వయంబాకాంత్యితంబుగాదు. కాఁబట్టి రా
 జమిత్రశబ్దంబులకు నన్వయంబుగిరిగి వాక్యార్థంబు కానేరదు. రాజమిత్రుడని యుద్దే
 శింమణినోయిట్టివాక్యంబు ప్రయోగింపఁబోడదు. 5. ఆర్యులు మృత్యువు శ్రోతరుఁ
 డెడియ వలెనని యుచ్చరింపట తత్త్వగ్రంథునాఁడు. ఈ సైం సంబంధు దీసికొని
 రమ్ము (భోజనప్రకరంబందలి వాక్యంబు) సైం, పశేబ్దంబునకు నశ్వంబును, లంబంబును
 శుభయంబును నర్థమైనను బ్రత్యేకంబున లంబంబును దెచ్చినత్రోతయే స్తుతపాత్రుండగును
 గాని యశ్వంబును దీసికొనిదెచ్చినచో స్తుత్యండు కాఁడు. అందున వాక్యార్థబానంబు
 నకుఁ బైవించెప్పిన గూఢత్వగుణు నాలుగును కబ్బాబోంబునకు, శారణంబులు. చాల
 వ్యాకరణంబులోఁ బ్రకృతినూట్రించిన 'పర్వపదంబులు క్రిమినిర వేక్షంబుగం బ్రయో
 గింపంజను' అని వక్కాణింపఁబడినను వాక్యంబు నిరర్థకంబుకాకుండునంతటి పరివ్యవ
 థానంబులేపింపఁ బూర్వోక్తాసత్త్వదికారణచతుష్టయంబు గాంచుచుండవలయును. ప్ర
 పంకవశేణున వాక్యసౌష్ఠవంబు విషయకై యాపత్తి మొదలైనవి నిర్వచించి ప్రక
 ర్శింపఁబడియెను.

ఇదికారికపరిచ్ఛేదము.

సమానపరిచ్ఛేదము

సమానంబులం గుఱించి తెలియఁజేయు భాగంబు సమాన
పరిచ్ఛేదంబనంబడును.

సూ—సమర్థంబులగుకేదంబు లేకపదంబును సమానంబు.

పృథగ్భూతంగాలగు వర్థంగాల కేకాన్తీభావము సామర్థ్యంగా - పృథ
క్రీడితార్థంగాలగు పదంబుల కేకాన్తంబనందువృత్తి సామర్థ్యము.

వ్యా—సమర్థంబు లనుపదంబులవగా సామర్థ్యంబు గల్గిన పదంబులు. సామ
ర్థ్యంబు వ్యవేక యనియు, ఏకాన్తీభావంబనియు. ద్వివిధంబు. వ్యవేక్షాసామర్థ్యంబు వా
క్యంబునందును, ఏకాన్తీభావసామర్థ్యంబు సమ సంబంధంబున, నైఋతగణాలచే వంగిక
రింపబడినది. కొండొకచో నభయంబును సమానమంగీకరింపం బడుచున్నది. ర
మతను యర్థంబులగలదియంకేయపదంబులనునాకాంక్ష (అపేక్ష) వలన వన్యోన్యంబును
సంబంధంబువృత్తిసామర్థ్యంబనంబడును. ఉ. నేమిస్తునియొక్క గురువు. ఈవాక్యంబు
నందు 'గురువు' అనియర్థంబు చేర్చినచోడనేయివనియొక్క గురువనియాకాంక్ష కలిగి
వనిమ్ము 'నేనెవ్వునియొక్క' అనిన పదార్థంబు సమాధానంబుగా సమర్పింపబడుచు
న్నది కావున నేవర్తపదార్థంబనదును, గరుపదార్థంబనదును వన్యోన్యావేక్షవలన
సంబంధంబు కలుగు. వాక్యంబునందలి యిట్టిసంబంధంబే వ్యవేక్షాసామర్థ్యంబు. ప్రక్రి
యవస్థయందు వేర్వేలుగానున్న పదంబులయర్థములను వన్యోన్యంబును విశేషణ విశే
ష్యభావంబున మేళించి యేకపదార్థంబుగా భావించుట యేకాన్తీభావసామర్థ్యంబు.
ఉ. నేనెవ్వుని గురువు. ఈసమాసంబున 'నేనెవర్తంబును, గురువును' అనిన రెండుప
దార్థంబులవు. నేనెవర్తఃగరువగా నేవర్తసంబంధియైన గరువని యర్థంబునదు
న్నందున గురువు విశేష్యంబుగాను, గరుపదార్థంబునదు నేనెవర్తంబు విశేషణంబుగా
నది యేకపదార్థంబు. రేచవలు వెక్కరి కలి నానెడయలన కేకపదార్థ
బుగాభావించ బడినట్లును, కేకభాగంబు (పాదంబు) కూడను వన్యోన్యంబును

జెనంగొని వేణియనునెపంబున నేకపదార్థంబుగా భావింపఁబడి నట్టులును, దేవదత్త
గరుపదార్థంబులు చెందును విశేషం విశేష్య సంబంధంబుచేసెనోన్యంబునుమిలితంబులై
దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థంబుగా భావింపఁబడును వాక్యమునందంగీకరిం
పఁబడిన వ్యవేక్షాసామర్థ్యంబుగాక సమాసంబునందు నేకార్థి భావంబని వేటొకసామ
ర్థ్యఁబంగీకరించుటకుఁ గారణంచేయ నాకర్తింపుము 'సుందరుండు దేవదత్తునియొక్క
గురువు' అనిన వాక్యంబునఁ దైనింజెప్పిన ప్రకారంబున దేవదత్తగురు పదార్థంబులకు
వ్యవేక్షా సామర్థ్యంబు గలదుగదా! ఈవాక్యంబున 'సుందరుండు' అనిన విశేషణంబు
దేవదత్తున కన్వయించి సుందరుడైన దేవదత్తునియొక్క గురువని తోచుచో సొంద
ర్యము దేవదత్తునకుఁ దలంపఁబడును. (ఏకార్థి భావంబునుకూర్చి కారకపరిచ్ఛేదంబు
నందలి 27 నూత్రంబునొద్ద విస్తరంబుగ వ్రాయఁబడె) 'సుందరుండు దేవదత్తునిగురువు'
అనిన స్థలంబున దేవదత్తుని గరువనఁగా దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థముగా (ఏ
కార్థముగా) భావింపఁబడినందున 'సుందరుడ'నిన విశేషణంబు గురువుతో నన్వయిం
చుంగొని వ్యవేక్షితత్వరూపంబులొ సేక దేశవ ర్తియైన దేవదత్తునితో నన్వయింపదు. ఇ
కను 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతు పన్నిది నీకునలంఘ్యము' భార-ఆర-6౪.
'భూజా బోధభయంకరుఁ డర్జును కోపానలము' భార-ఉద్యో-1౪. ఇత్యాది స్థలంబు
లయందు 'ధర్మసుతు'పన్ను' అనిన సమాసంబులొ సేక దేశవ ర్తియైన ధర్మసుతుతో
'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు' అనిన విశేషణంబును, ఆర్జును కోపానలంబు' అనిన ద్వితీ
యోదాహరణంబులొ సంతర్భూతంబైన ఆర్జున పదార్థంబుతో భయంకరుండు, అని
న విశేషణంబును స్వల్పలన్వయించెనని తేకింతురేని. యట్టిప్రయోగంబుఁ గతికగతికంబు
లగుటంజేసి క్వాచిత్యంబుగాఁ బ్రయోగింపఁజనునని కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరు
వదియేదవ నూత్రంబువివరించు తఱివి విస్తరంబున వివర్ణించి యంగీకరింపఁబడియె. క
నుకనీ పైని సమాసంబునందుఁ గొండొకచో నేకార్థి భావంబును, వ్యవేక్షయను ను
భయంబును నుండుననిమాపఁబడె ఇట్టి యదాహరణంబులందు నేకార్థి భావంబేకా
వాక్యంబున నుండునట్టి వ్యవేక్షాసామర్థ్యముకూడ నంగీకరింపఁబడినందున 'పార్థివ
ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతునియొక్క-పన్ను ఇత్యాది వాక్యంబులందు 'పార్థివ! ప్రాగ్ర
సరుండు, ఇత్యాది విశేషణంబులు ధర్మసుతుతో నన్వయించినట్టులు 'పార్థివ! ప్రా
గ్రసరుండు, ధర్మసుతుపన్ను' అనిన సమాసస్థలంబునందుంకూడ విశేషణంబు వ్యవేక్ష

సామర్థ్యంబున నుండవచ్చును. పైని విరించినయేకాధీభావంబుచే మూలంబులో 1 పృ
 థిగూర్తెంబులకు నర్థంబుల కేకాధీభావంబుసామర్థ్యంబనియు, 2 పృథక్పృథిధార్థంబులకు
 పదంబులకేకార్థంబునందు నృత్తి సామర్థ్యమనియు, లక్షణదైవిస్యంబు చూపి నూరిగారు
 వివరించిరి అనఁగా 1 వేటుగావన్న యర్థంబులకు నేకార్థత్వభావన సామర్థ్యంబని
 యును, 2 వేటుగాఁ పృథ్విస్థంబులైన యర్థంబులం దోయంజేయు పదంబులకు
 నేకార్థంబునంగునునికి సామర్థ్యంబనియుఁ బూర్వోక్త లక్షణ ద్వైతసామర్థ్యంబు. ఈలక్ష
 ãార్థంబు లుదాహరణసహితంబుగా నాఖ్యానంక్రమంబు చేసి పైని విరింపంబడియో
 గావునఁ బునఁగర్తవ్యం విశేషీకరించుట యనావశ్యకంబు. పైనింజెప్పిన సామ
 ర్థ్యంబు గలిగిన పదంబులచేరి యభివ్యక్తపదంబు కావుట సమాసంబనంబకు
 సమాసంబనఁగాఁ గూడినవలన నైసది యని యవయవాధ్యంబు. వాస్తవంబున నాలోచిం
 పఁగా మూలసూత్రంబున 'సమర్థంబులకు పదంబులు అని సవర్ణద్వీప్సఁధిలో నుండ
 లయును. అయినను సమ + అర్థ' ఇట్లుండ శకంభాది గణంబున గణనంజేసి పర
 దూపసంధికలిగి సమర్థ' అయ్యెను. దీనియందలి సమశబ్దంబునకు 'ఏకము' అనిన
 యర్థము. (సమర్థము=ఏకార్థము) ఏకాధీభావకేచోమిలితంబులైనపదంబులు సమాసం
 బనంబునని లక్షణార్థంబు.

2 సూ—సాంస్కృతికాచ్చక మిత్రభేదంబుచే సమాసంబు తివి
 థంబు.

సాంస్కృతికంబనియూచ్చికంబనిమిత్రంబనిసమాసంబుతివిధంబు
 అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబనిసాధ్యంబని ద్వివిధంబు-కేవలసంస్కృతి
 శబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబునాఁబడు - రాజాజ్ఞ - తటాకోదకము -
 లక్ష్మీవల్లభుడు ॥ సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబునాఁబడు -
 రాజనాజ్ఞ - తటాకంబునుదకము - లక్ష్మీవల్లభుడు తక్కిన భేదంబు
 లసమాసంబాచ్చికంబనంబు ॥ భేదియాసతి - చెఱువునీడు సిరిఁచె

అవును || ఉభయంగాలు కూడినది మిశ్రంబనంబడు - రాజమునల -
చెలువునుదకము - సిరివల్లభుడు.

1 సాంస్కృతికంబు, నూచ్చికంబు మిశ్రంబు, సమాసంబు త్రివిధంబు
2 అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబు, సాన్యంబు ద్వివిధంబు 3 కేవలసంస్కృతశబ్దంబుల
సమాసంబు సిద్ధంబునాబడు; రాజాజ్ఞ, తటాకోదకము, లక్ష్మీలల్లభుడు 4 సంస్కృత
సమాసంబు సాన్యంబునాబడు; రాజనాజ్ఞ, తటాకంబునాదకము, లక్ష్మీ
లల్లభుడు. 5 తక్కిన తెనుగుల సమాసంబాచ్చికంబనంబడు; తేనిగూనతి, చెలువు
సిరు, సిరి చెలువుడు 6 ఉభయంగాలు కూడినది మిశ్రంబనంబడు; రాజమునల, చెలు
వునుదకము, సిరివల్లభుడు.

వ్యా—1 సాంస్కృతికంబు, అచ్చికంబు, మిశ్రంబు, అనుభేదంబులచే సమాసం
బుమాడువిధంబులు సంస్కృతశబ్దంబులు కారణంబు గాగల సమాసంబు సాంస్కృతి
కంబు. అచ్చితెనుగుపదంబులు కారణంబుగాగల సమాసం బాచ్చికంబనంబడు. అనేక
పదంబులు వేరి సమాసంబైనది కావున సంతర్భాషణలగు పదంబు విశిష్టంబైనసమా
సంబునకుకారణంబు. ఇచ్చట సంస్కృతశబ్దంబులకంటె బ్రయోజనార్థంబు
నందు కక ప్రత్యయంబు గడిగి వైగూపంబులు సిద్ధించెను. 2 వైసమాసంబులు మూ
డింటిలో సాంస్కృతికము సిద్ధంబయి, సాన్యంబయి రెండువిధంబులు 3 కేవలము
సంస్కృతశబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబనంబడును అనగా సంస్కృత సమాసంబాంప్ర
వ్యాకరణాపేక్ష లేకయే సంస్కృతంబున సిద్ధంబైనదియిర్భావము. ఉ. రాజాజ్ఞ మొ
దలైనవి 4 సంస్కృతపదంబులు సమాసంబు సాన్యంబనంబడును. అనగా నాంప్రవ్యా
కరణంబుచే సంస్కృతపదంబులకు సంస్కారము సాధించుకొని చేయబడిన సమా
సంబు భావంబు. ఉ. “రాజనాజ్ఞ” మొదలైనవి. ఇచ్చట రాజశబ్దపదంబు తెలుం
గలో రాజ (తత్స-78నూ.) ఆజ్ఞాశబ్దంబు సంస్కృతంబులో దీర్ఘాంతంబు తెలుం
గలో హ్రస్వాంతంబును. (తత్స-84నూ.) రాజ (యొక్క) + ఆజ్ఞ” అని
యండ “యొక్క” విధికి లోపంబుగోని సరిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది
భూతపదములందు సుగామమున “రాజనాజ్ఞ” అయ్యెను. పైవలెనే “చెలు

కందుకకము' ఇత్యాదులూహించునది. "లక్ష్మీకృష్ణుడు" లక్ష్మీయొక్కవల్ల భుజుని విగ్రహించు. సంస్కృతభాషలో లక్ష్మీశబ్దంకారాంతమైనను జలంపున నాగ్రస్వంబు గలిగె. 'కాలిదాసు, శుతిపుత్రుడు, కాళినాథకామ్రు, నదికుతుడు, (భీష్ముడు) భ్రమఃకుడు, భ్రమః' (సంస్కృతంబులో భూశబ్దంబూకారాంతంబు) గాగ్రముని పుత్రుడు ఇత్యాదిసమానంబులయందు భూర్వపకంబు హ్రస్వాంతంబగుట సంస్కృత వ్యాకరణంబుచేత నని యెఱుంగునది (మా-తత్స-రీతిమాత్రవ్యాఖ్య) రి సంస్కృతసమంబుల గాక శేవలము తెలుగుపదంబుల సమాసంచొచ్చి కలవనంబడును. దీనికేసమాసకం బనియు నామాంతరంబు ప్రాప్తిమలచే వ్యవహరింపఁబడియె. ఈ "తేరియానతి" మొదలైనవి తేనియొక్కయనతి యనిఁగి నా ము ఇచ్చటనిగానిపలుతత్సమపరిచ్ఛేదం బునందలి యిరువుర వాల్లవనూత్రింబుచే నాపాంబునకు నిత్యంబు గాఁ గలుగును యొక్కవిభక్తికి సమాసంబుగావున లోపంబుగిలిగె. రి తత్సమాంధ్రపదంబు లభయం బునుజేరిన సమాసంబు మిశ్రాబకంబగును ఈ "రాజముదల" మొదలైనవి, ఇచ్చట "రాజ" తత్సమంబు "ముదల" తెలుగు. "చెలుపుచుదకము" ఇవోట్లనుద కము తత్సమము "సరివల్లభుడు" ఇచ్చట వల్లభుడు తత్సమము.

3 సూ—తత్పురుషాదులకు లక్షణంబుప్రాయికంబుగ సంస్కృతోక్తంబయగు.

తత్పురుష బహువ్రీహిద్వంద్వంబులనిసమాసంబులెల్లం దివిధంబులయియుండు - అవిప్రాయికంబుగా నుత్తరాన్యోభయపదార్థ ప్రధానంబులయియుండు - అందుఁదత్పురుషంబు వ్యధికరణంబనిసమానాధికరణంబని ద్వవిధంబు - ద్వితీయాదులకు మీఁదిపదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబునాఁబడు - నెలతాల్పు - నెలతక్కువవాఁడు - దేవరమేలు - ఛాంగభయము - రామునిబాణము - మాటనేర్పరి - విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడసమాసంబు సమానాధికరణంబునాఁబడు - ఇదియెకర్మధారయంబునాఁబడు - సరసపువచనము - తెల్లగు

జ్ఞము - మంచిరాజు - ఇదిసంఖ్యాపూర్వంబుద్విగుప్తనాబడు - ముజ్జ
గములు - ముల్లోకములు బహువ్రీహి - ముక్కంటి - చలివెలు
గు 1 ద్వంద్వము - తల్లిదండ్రులు - అన్నదమ్ములు ప్రాయశఃకంబుగా
సనుటచే సంస్కృతలక్షణాబుదౌడరని సమాసంబుంగలదని నూచిం
పంబడియె - దాసంజేసి చిగురుగేలు జుంటిమోవి యిత్యాదులయిన
యుపమాన పూర్వపదకర్మధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు॥ ముఖపద్య
ము - చరణకమలములు - ఇట్టియుపమానోత్తరపదంబులు గలవుగాని
విపరీతంబులుసిద్ధంబులు లేవనియెఱుంగునది సిద్ధంబుసర్వంబుగ్రాహ్యం
బు - రాజపురుషుడు - నీలోత్పలము - పీతాంబరుడు - రామలక్ష్మ
ణులు ॥ కేవలసంస్కృతశబ్దము వికృతశబ్దముతోడ సమసింపదు - దా
సంజేసియనేకమాణః లబ్ధదంశిత్యాదులు దుష్టములని తెలియునది.

1 తక్కినుపబహువ్రీహీద్వంద్వములని సమాసంబు తెల్లఁదివిధంబులయియుం
డు; అని ప్రాయశఃకంబుగా ను 3 రానోగ్యభయ పశ్చాద్ధ ప్రభావంబులయియుండు; 2 అం
దుఁ దిష్టరుషంబు వ్యధికరంబని సమానాధికరణంబని ద్వంద్వంబు; 3 ద్వితీయాదులప
మీడి పదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరంబు నాబడు; నెలతాల్పు, నెలతమ్మవ
రాడు, దేవరమేలు, దొంగభయము, ర ముని బాణము, మాటనేర్పరి 4 విశేషణంబు
నకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు సమానాధికరణంబునాబడు; ఇదియే కర్మధార
కముంబునాబడు, సరసపు వచనము, తెల్లపట్టుము, మంచిరాజు 5 ఇది సంఖ్యాపూర్వం
బు ద్విగుప్తనాబడు, మజ్జగములు, మల్లోకములు. 6 బహువ్రీహి—ముక్కంటి
చలివెలు 7 ద్వంద్వము—తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు. 8 ప్రాయశఃకంబుగా నను
టచే సంస్కృతలక్షణాబుదౌడరని సమాసంబుంగలదని నూచింపబడియె; దాసంజేసి
చిగురుగేలు, జుంటిమోవి యిత్యాదులైన యుపమానపూర్వపదకర్మధారయంబులు
గ్రాహ్యంబులు 9 ముఖపద్యము, చరణకమలములు, ఇట్టి యుపమానోత్తర పదంబులు
గలవు గాని విపరీతంబులు సిద్ధంబులేవని యెఱుంగునది 10 సిద్ధంబు సర్వంబు

గ్రామ్యాణు-రాజపురుషుడు, నీహిత్యులము, పీతాంబరుడు, రామలక్ష్మణులు కేవల సంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు దానంతేని యనేకమాలు లబ్ధిదంపి త్యాదులు దుష్టములని తెలియునది

వ్యా-తత్పురుష. మొదలైనవానికి తక్షణము కలవగ సంస్కృతశబ్దమునందు కేవలబద్ధులు ట్లేయరును. తత్పురుషరీబర:-ఈ తదపదముయొక్క యార్థము ప్రధానము గలగలది 1 సమ సంబంధియై-“తత్పురుష-బహువ్రీహి, స్తవ్యము, అరవిగూడువిధములు. ఆయాదును దామగావత్పురుషులవలె పరమముయొక్క యర్థము ప్రధానంబుగలదియై, బహువ్రీహిసమాసఫలకంబుగాని పరమముయొక్క యర్థంబు ప్రధానంబుగాగలదియై, స్తవ్యద్వయ. సమాసఫలకపదార్థంబు లన్నింటియొక్క యర్థంబును ప్రధానంబుగాగలదియై నైయుండును, 2 అ-దుఃదత్తుడుమగభు-వ్యధికరణంబనియూ సమానాధికరణంబనియూ చెందువిధంబులు 3 ద్వితీయ మొదలు సప్తమివలకు మోడపడేరులతో సమాసంబు వ్యధికరణం బనంబడును. ఈ నెలతెల్పు (నెలను చాల్చినవాఁడు) ద్వితీయాకర్షణమంబు. నెలతెక్కువవాడు (నెలవీతఁడవువవాఁడు) తృతీయ. వేవర మేలు (వేవరకొఱకు మేలు) చతుర్థి, దొంగభయము (నొంగవలసివచ్చునుమగ) పంచమికి గారక పరిచ్ఛేదంబునందలి తోమ్మిదవ మూర్తింబును తామసమి. ఈయనబాణము (రామునియొక్క బాణము) షష్ఠి. మాటనేర్పరి (మాటలయందు నేర్పరి) సప్తమి విశేషంబు విశేష్యంబుతోఁ గలియు సభాసంబునకూ బాధ్యరేపింబునంబడును. ఇదియొకర్మభారయ సమాసంబు. ఈ సరసపు వచనము మొదలైనది. ‘సరసము’ ఇత్యాది బాధ్యునింబు; వచనము ఇత్యాది విశేష్యంబు ఇచ్చట సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి మొదటి రెండవ ప్రకారంబున బుద్ధంబు. ఇట్లే తెల్ల పుట్టుమునున్నను వారియందుగ్రహించునది బద్ధునాధికరణంబనకావలయు నాశ్చంబు-సమాస-వికమైవఅధికరణము-అధారంబుగలది అనగా రెండుగాని యొకకంటె నెక్కువదైకధర్మంబులుగాని యొక్క పక్షపుతాతాభులంబుగాఁ జేసికొనియండుట. కర్మభారయ సమాసంబునందుండు. ఈ సరసపువచనము. ఇట సరసవ్యధర్మంబును వచనత్వ ధర్మంబును నీ రెండును వచనంబు నాధారంబు చేసికొని యున్నవి కాన పామానాది కర్మాంబు కర్మభారయంబునకుండు. ఆపామానాధికరణంబు విశేష విశేష్యభావంబున్న చోటుననే సంధింబును. 5 సంఖ్యావా

చకశబ్దంబు పూర్వమందుఁగలదై యుత్తరపదార్థ ప్రధాన సమాసంబు ద్వీగుసమాసంబనంబడు. ఉ. ముజ్జగములు. (మూడు + జగములు) మొదలైనవి. ఇచ్చట జగమును శబ్దంబునకుఁ బూర్వము 'మూడు' అను సంఖ్యావాచకశబ్దంబున్న యది; అది, 'జగములు' అన్నశబ్దంబునకు విశేషణంబు. ఈసమాసంబునందు 'జగములకు' ప్రాధాన్యము. ఇట్లే ముల్లోకములు మొదలైనవి. 6 ముక్కంటి' ఇయ్యది ఒహవీరీహిసమాసము; ఇటు సంఖ్యావాచకశబ్దంబు పూర్వంబునందున్నను సుత్తరపదార్థంబైన కన్నులకుఁ బ్రాధాన్యంబుకాక విశిష్టసమాసంబుచే శివుండు ప్రధానంబై చెప్పబడి నందున ఒహవీరీహికిని ద్వీగుపునకును భేదంబు స్పష్టంబగుచున్నయది. ఇట్లే 'చలిచెలుగు' (చల్లనికిరణములు గలివాడు = చంద్రుడు) మొదలైనవి. 7 తల్లిదండ్రులు (గలరు) ఇయ్యది ద్వంద్వసమాసంబు. ఇచ్చట 'తల్లి, తండ్రి' అను రెండు పదంబుల యొక్క యర్థంబును బ్రధానంబు. 'తల్లి దండ్రులు గలరు' ఇత్యాది వాక్యంబులయందు సమాసఫలకంబులైన మాతాపితృపదార్థంబులు రెండును 'కలుగు' అను క్రియతోఁ గర్తలై యన్వయించినందున ద్వంద్వసమాసంబునందు సుభయపదార్థంబులకును ప్రాధాన్యంబు గలదు. ఇట్లే 'అన్నదమ్ములు' మున్నగునవి. ద్వంద్వసమాసంబునందక్క సమానసఫలక పదార్థంబు లన్నింటికిని బ్రధానత యేసమాసంబునందునులేదు. ఇట్టిసర్వపదార్థ ప్రాధాన్య విశేషంబును బట్టియే 'శ్లో' అక్షరాధామకాలోస్మి ద్వంద్వస్యా మాసికన్యచ! అహమేవాక్షయః కాలోధాతాహంవిశ్వతోముఖః' అనికభగవద్గీతా దశమాధ్యాయంబునందు శ్రీకృష్ణభగవానులుసమాసంబులలో సర్వపదార్థ ప్రాధాన్యంబునంటేసి ద్వంద్వసమాసంబు సర్వప్రధానంబగు తనస్వరూపంబని నెలవిచ్చిరని శ్రీమధునూదన సరస్వతీవిరచితకీర్తిభగవద్గీతాగూఢార్థ దీపికావ్యాఖ్యయందు వివరింపఁబడినది. 8 మూల సూత్రంబునఁ బ్రాయికంబ (తఱు)ని చెప్పుచేత సంస్కృత లక్షణంబు పొందిని సమాసంబుంగూడఁగదని మాపఁబడినది. అందుననే 'చిగురుఁ గేలు, జుంటిమోచి' మొదలగు సుపమానమే పూర్వమందుఁ గలసమాసంబులార్థప్రాప్తికైలింటేసి గ్రహింపఁదగినవి. ఇందుఋశ్యపదార్థంబులు 'చిగురును, జున్నును' ఉపమానంబులు. ఇయ్యవిహస్తాధరోష్ఠంబులకుఁబోల్పఁబడెను. సంస్కృతంబులో 'హస్త కిసలయము, అగరమధుపూపము (మధుకోశము, తేనెపెర) ఇట్లుపమాన వాచకంబు లుత్తరపదంబుగా నుండవలెను 9 ముఖపద్మము, చరణకమలములు' అను నిట్టి యాపమాన వాచకంబులు కదపటఁ గల సమాసంబులు గలవి

గాని విపరీతము (ఉపమానవాచకంబు పూర్వపదంబులుగాఁ గలవి) లైనవి(పద్యములు, కవలచరణములు) సంస్కృత సమాసంబులు లేవని తెలిసికొనునది. ఉపమితంవా ప్రూదిభిస్సామాన్యప్రయోగేతిపా2-సూరి' అను సూత్రంబునఁ బురుషవ్యాఘ్రము, నృసోముడు, రామచంద్రుడు ముఖపద్యము, చరణకమలములు ఇత్యాది సమాసంబు సమాసఘటకంబులందు నుపమానవాచకపదంబు పరమండేయిండవలెను. సాధారణధర్మ వాచకపదంబుకానిచో నుపమానపదంబు పూర్వపదంబుగానుండఁగూడదుగానిధర్మవాచకంబు సమాసమితంబయ్యె నేని యుపమానవాచకంబు పూర్వ పదంబు కావచ్చును. ఉపసర్గాముఁడుతటిద్రోరి మొ. తెలుగులోఁగూడనుపమానోత్తరపదకర్మ ధారయంబులు మహాకవులచేఁ బ్రయోగింపబడె. ఉ. మోముఁదమ్మి మోము-దామర కాఁదీగ, మైదీగ, కేలుఁదమ్మి మొ. ఉ॥ వాడిన మోముఁదమ్మి తెలివాలిక కన్నులు విన్నఁ బోవను—రితి. తే. గీ ఒప్పుపుచ్చాడి పఱపుపైసొత్తగిల్లి మోముఁదమ్మి తలాడపై మోపి యడుగు' వసు—4౪ చ॥ అయము మ్రోల నేకతమహాధగతిం దనచిన్ని రామచంద్రునినగు మోముఁదామరసిరుల్ గనుపండువుగాఁ జెలంగ, రాసు—2౪. నీ॥ అన్నవకాఁదీగెయందలు మదినిల్పు జఘనతలంబుపై జరుపుగృప్తి' భార-ఆది ౪౪. నీ॥ పాలిండ్లతనువెద వ్రాలింపఁజెన్నొందునపదు కాఁగిఁగ యల్లాడుచుండు' భార-విరా-4౪. మొ. 10. సంస్కృతవ్యాకరణంబుననైన సమాసంబులన్నియుఁ దెలుగులోవాడవచ్చును. ఉ. రాజపురుఁగుడు (వస్తీతత్పరము రాజయొక్క భృత్యుఁడనియర్థము) సీలోత్పలము (కర్మధారయంబు, పీతాంబరుఁడు (బహువ్రహి; విష్ణువు) రామలక్ష్మణులు (స్వంధ్వము.) 11 కేవలసంస్కృత శబ్దంబు తెలుగు శబ్దంబుతోఁగలియదు. అందుననే, అనేక మాటలు, అల్పదండు మొదలైనవి దోషయుక్తంబుల. తెలుగు విధక్తిచేఁజిహ్వితంబు గాని కేవలసంస్కృత ప్రాతిపది కంబులకుఁ బలుంకుతో సమాసంబుకూడదని భావము. ఇచ్చటను, అనేక శబ్దంబును, అల్ప శబ్దంబును తెలుగు విధక్తిలేమండఁ బ్రయోగింపబడియె. అనేకపు మాటలు, అల్పపుదండు' అనిచో సాధువులగు హంసనడకలు, ధరణిఁజేడు, పాండువిభుకోడలు' ఇత్యాదిసమాసంబులయందుఁ బూర్వపదంబుపై విధక్తి జనించి లోపించినది. కావుననయ్య నిసాధ్యంబులుగాని కేవలసిద్ధపదంబులు కావు

4 సూ—ఆ ఈవయను సర్వనామంబులు త్రికంబునాఁబడు.

వ్యా—ఆ-ఈ-ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రిక మనంబుడును. 'త్రికము' అను ధానియందుని క్రమశ్చయంబు సంఘర్థంబునందు నచ్చును ఇట్లే చతుష్కము, పంచ శ్మము, షట్కము, సప్తకము, అష్టకము, నవకము, యన్నగునవి గ్రహింపవలెను.

5 సూ—కర్మధారయంబు త్రికస్త్రీసమముగంతధాతుజ విశేషణపూర్వపదంబుంబుండు.

ఆచందము - ఈచందము - ఏబృందము - వాఁడిమాట - పోడిపాట - బెడిదపుటసిదము - మడిపెడుదశములు || ఈనియమముచే బల్లిడుఁడువల్లుఁడు - కావలుఁడురావఁడు - ఇత్యాదుఁ సమాసంబు లేదు.

వ్యా—కర్మధారణ సమాసంబు—త్రికము-(ఆ-ఈ-ఏ) స్త్రీసమ శబ్దంబులు (క్రొత్తమొకవచనలోపంబుగల శబ్దంబులు) ముగాగ మాంత శబ్దంబులు, (సూత్రంబులో నిమగ్ంత శబ్దంబుచే మువర్ణకంబును గ్రహింపబడును. చు. తిత్స—లిలి. సూ) క్రిగా జన్య విశేషంబులు, పూర్వపదంబులుగలవియైయుండును, త్రికంబునకు—ఆచందము, ఈచందము, ఏబృందము. స్త్రీసమంబునకు—వాఁడిమాట, పోడిపాట, ఇర్పట, వాడి పోడి శబ్దంబులకు శాన్ధికపరిచ్ఛేదంబులోని, రెండవసూత్రంబున స్త్రీసమత్వాదిదే శబ్దంబునకేసి క్రొత్తమొకవచనలోపంబు ఈసూత్రంబునొద్ద గర్మధారయోదాహరణం బులు పూర్వోత్తర పదంబులు తెలుండుపదంబులైన సమాసంబులే చూపబడినవి కాని పూర్వపదంబు తెలుండును, ఉత్తరపదంబు సాత్సత్త్వత్రికంబును కైన కర్మధారణంబు నందు స్వాగ్రహణంబు శ్లో సన్స్కృతప శన పరిమితమాన్ధిపదం కర్మధారయోధవతి ఆర్షశ్లోక-హరిత-48నూ అను సూత్రంబుంబట్టియు, ఆగ్రహణద్వ్య పర్యంతంబు సన్స్కృతేనసహస్యతే అను సూత్రంబు కానికను బట్టియు, నాటువర్ణంబులకంటె మించి యాండఁగూడవని నియమంబేర్పడుచున్నది. కానిన వాఁడిమియగుమును, వేడిప

యోధాఁలు' ఇత్యాది మిత్రకర్మ భావములు సాధువులయ్యె ఁ! వాడివయ్యాఖ
ముల్గునువాడ పరాంబుధిఁ గ్రంథేనువులో! కేడిబుచ్చె' భార-ఆది ౩౪. ఉ
ఆన్నన ప్రహ్లాదాచారి ముఖము రుహం సముం చూడగఁ భార-ఆర-౩౪ ఉ॥
మేమదా-శంబులు మేటిహయంబులు దమ్మిపెంచునా! ధీలతఁ జుట్టిరాఁగ భా
ర-కర్మ-౩; 'సంబంధంబు సామంతుల నీనాంబుల గట్టికుసుమ గర్భపుఁజుల కొప్పుదు
'మి' కాఁడించు ఆముక్తమాల్యదయం దలి ప్రథమాశ్వాసమున 'మా పునుఁ
గందావి న పాదనంబు మిరియంపుంబొల్లతో' అన్నచోట 'పునుఁగందావి న పాదనంబు'
అనునదికర్మ భారయంబున, పునుఁగందావి' కట్టబయిదు వర్ణంబులు గల్గిగావున
'పహాదంబునెడి సంస్కృత సహంబుతో సహసంబు యుక్తమనియుఁ గొందలు చెప్పు
దురు 'పునుఁగందావి' అనునది సరిపైరులలో నొకవిగంబు పైరు పునుఁగందావియ
నెడి పైరు సంబంధ మైన నపాదనంబు యుక్తంబు గారి పైరే నపాదనంబైన దనిన ము
ర్ఖముగాదు. కాఁబట్టి సంబంధంబునందు మనీషిభక్తి యుక్తంబు గావున 'పునుఁగం
దావి'యొక్క (సంబంధ మైన) నపాదనంబు మనీషిత్వపురుషసూపంబు చెప్పికొనవలయు
కర్మభారయంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేను ఇట్లే - మనుష్యుల ప్రథమాశ్వాసమునందు మీ
కటికి చీకటితిండి కఠముల గిరిగిరి నెవ్వారు తొగ కన్నెనవ్వఁజెనకు' అనుచోట
'కటికి చీకటితిండి' అను పదంబు పూర్వోక్త ప్రకారంబున మధ్యర్థంబులకు మించి
నది కొవునఁ గరంబుల నెడి సంస్కృతసహసంబునోఁ గర్మభారయం బయ్యుంబు
యూ-బెద్ద నామాత్ముని ప్రశాంగంబు ప్రామాదికంబనియుఁ గొందలు నిక్కఱింగడు.
'కటికి చీకటితిండి' గాఢాంధకారంబును మ్రొంగునట్టి కరము లగిరిగిరి-కిర-ములనెడి
హస్తంబులయొక్క-చక్కఁ గిరిగిరిచేతి' అనివాక్యంబునకు వ్యాఖ్యఁబ్రాయంబడియె. దీ
నింబట్టి తాము కర్మభారయంబు కల్గింపదుమన్నరు తిండిపదంబునకు మ్రొంగున
ట్టి యనిన వ్యాఖ్యఁబ్రాదమాగ్నింబున ఘోతార్థంబును జెప్పినది కాని తిండి పదార్థంబున
కును గరపహార్థంబునను సామాన్యధికర్యంబున నవ్యయంబు రానేరదు. తిండియన
నాహారము; భోజనము కటికి చీకటి తిండియనఁగా గాఢాంధకారభోజనము. 'గా
ఢాంధకారభోజనము' అన్నట్లు 'కటికి చీకటి సంబంధమైన - తిండి' (భోజనము)
సంబంధంబున నవ్యయంబునొకరైన ఒకచేత తిండి కల్గింపదు భక్త్యంబున

లాక్షణికార్థంచే యగింకరించినచోఁ గటికిచీకటి యనెనుతండి (భక్ష్యము) అని పా
మానాధికరణ్యంబున రెండువగార్థంబులకుఁ గర్మధారయంబు చెప్పికోవలెను. తిండి య
నునది స్వతస్సిద్ధంబుగా నామవాచకంచే గాని విశేషణార్థంబుగాదు 'తిండికరము' అ
నఁగా భోజనహస్తము. భోజనహస్తమును నపుడు భోజనసంబంధమైన హస్తంబున
ట్లులు తిండిసంబంధంబైనకరములని సంబంధార్థబుతోఁబదార్థద్వయంబును సవస్వయిం
పఁజేయవలెను సంబంధార్థంబునందు శేషపక్షి గలుగును. 'భోజనముయొక్క హస్త
ము' అనిన విగ్రహంబు వోలె 'తిండియొక్క హస్తము' అనిపక్షీతత్వగుమంబు చెప్పక
లేప్పదు. భోజనంబునకును హస్తంబునకును సంబంధంచేమనఁగా భుక్తికి హస్తముస్తాన
నంబు గావున 'రాజపురుషుడు' అన్నచో పక్షికి నేవ్య నేవక భావమర్థంబునట్లు
లు, ఇచ్చట సంసర్చనశీలంబున సాధ్యసాగన భావంబు వ్యవ్యర్థంబు కావలయు 'ఎంగిలి
హస్తము' ఇత్యాది ప్రయోగంబులయందు నెంగిలి సంబంధంబైన హస్తంబుని సంబంధా
ర్థంబున పక్షీతత్వగుమంబు వోలె 'తిండికరము' అన్నచోటునడిచిండి సంబంధంబైన క
రమని సంబంధార్థంబున పక్షీతత్వగుమంచే కాస్త్రంబునఁ జెప్పనొప్పగు. కావుననే
యాము మూర్యయందుంబాడ సంఘటితంబైన యిప్పద్యంబును వివరింతుతఱిని నిట్టి
సమాసంచేల కలిగెనన్న ప్రశ్నమును, సమాధానంబునుఁ ప్రశంసింపఁబడలేదు, మఱియు
నీవ్యాఖ్యయందు 'కటికిచీకటి తిండికరములన్నచో 'కటికిచీకటి భక్షణముగాఁగల
హస్తములని' బహువ్రీహ్యర్థక విగ్రహంబు విశేషీకరింపఁబడినది. ఈపదంబునకే మనుచ
రిత్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ గర్మధారయార్థక విగ్రహంబు గ్రహింపఁబడినది. కాన ని
య్యది ప్రాథమార్థంబునంతేసిన వ్యాఖ్యానంబులుగాని సమాసానుకూలంబుగా లిఖింపఁ
బడిన వివరణంబులుగావు. నైనింకెప్పినచొప్పున సమాసంబు పక్షీతత్వగుమంచే సయ్య
కంబు గావునఁ గర్మధారయంబు భ్రమంజెంది యిట్టిది ప్రామాదికంబు పెద్దవార్య
నిపైఁబడితద్దయు గద్దించుట పెద్దతనంబుగాదు కావుననే తిమ్మకవిండుఁడునర్వలక్ష
సారసంగ్రహమందలి ద్వితీయా శ్వాసవతుర్థలక్షణంబు 'కటికిచీకటి తిండికరముల
అనుసమాసంబు విశ్రంబునందు లక్ష్యంబుగా నిరూపించెనుగాని వీనిం గర్మధారయంబు
బోధ సుదాహరింపలేను. మువ్వకాంత విశేషణంబులకు—'బెడిదపుటడిదము (బెడిద
ము + అడిదము)' మాత్రంబులోని ముగంతకేబ్బంబు మువ్వకకంబునకును గ్రాహకంబు
గావున ముప్పకాంతంబా 'బెడిదము' కేబ్బంబు కర్మధారయసమాసంబునకుఁ బూర్వపక్ష

బుగానుండె. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే, బువర్ణంబును, ఇరువది యొనిమిదవ సూత్రంబుచే, టు'గాగమంబును, గలుగ 'బెడివపుటడివము' అయ్యెను. బెడివపుటడివము=భయకరమైన ఖడ్గము. సమాసఘటకశబ్దంబులవిభక్తిలోపంబు కాస్త్రీయందైనను సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే గర్వధారయంబునందలి మువర్ణకంబునకుఁ బుంపు విధవిధానసామర్థ్యంబున నిచట 'బెడివము' అనుదాని మువర్ణకంబునకు లోపంబురాదని యెఱుంగునది. ముగంతవిశేషంబునకు—'బెడివపుడివమును' ఇచ్చట 'బెడివములు + అడివము' అనియుండఁగా సమాసంబునకు లోపంబురా 'బెడివము + అడివములు' అని ముగాగమాంత 'బెడివ' శబ్దంబు శేషించె. మువర్ణకకార్యంబు ముగాగ మంబునకును గలుగును (తత్స-41నూ) గావున సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవసూత్రంబుచే బువర్ణంబును, ఇరువదియొనిమిదవసూత్రంబున 'టు'గాగమంబునుగలిగి, 'బెడివపుటడివము' అయ్యెను. 'బెడివములు' అనుచోటఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియొకండవసూత్రంబుచే ముగాగమంబుని గ్రహించునది. ధాతుజవిశేషణంబునకు—'మడి సెడుదడములు' ఇచ్చట 'మడి సెడు, అనునది ధాతుజవిశేషణము. మడియుధాతువుపైఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువది నాల్గవసూత్రంబున 'ఎడు' వర్ణకంబును, ఏఁబది నాల్గవసూత్రంబుచే సకారంబును నయ్యెను. (మూలము) ఈనియమముచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుఁడుకావలఁడు రావలఁడు ఇత్యాదుల సమాసంబులేదు (వ్యా)—(రికాదిపరిగణనచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుఁడు, కావలఁడు రావలఁడు' ఇత్యాది డమంత విశేషణంబుతోఁ గర్వధారయంబు రాదుగావున 'బల్లిదమల్లుఁడు, కావలరావలఁడు' ఇత్యాదికముగా సమాసంబులుం. లు. వృత్తంబుగానే యుపయోగమును.

రి సూ—స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహువ్రీహీచూపట్టెను.

ముక్కంటి-వేగంటి - చలివెలుగు - వేవెలుగు - మోటబరి- ఇత్యాదులు వవ్యహారసిద్ధంబులుగ్రాహ్యంబులు.

వ్యా—స్త్రీసమంబులైన పదంబులతోఁ గూడిన యొకానొక బహువ్రీహీగా నంబును. అనఁగా సమాసంబులోని విశేషావిశేష్యంబుల మీది ప్రథమైకవచనంబు

లోపించియుండును శ్రీ. ముక్కంటి-వేగంటి వలెవెలరు, మోటబరి ఇత్యదులు వ్యవహారస్థింబులు గ్రాహ్యంబులు, ముక్కంటి అనగా మూడు కన్నల గలవాడు ఇచ్చట, మూడు + కన్న, అనిన రెండు శబ్దంబులును బ్ర మవిధక్తిలో గానిపిం పక నామవాచకంబులు మాత్రంబే ప్రకంబరుచున్నందున స్త్రీవాచక శబ్దకుల్యంబు లాయె, మూడు + కన్న ఇల్లుండు నీపరిచ్ఛేపంబులోని పదునేవన మాత్రంబును మూడు శబ్దంబుయొక్క యంత్యంబును లోపంబును, విడిచి కన్న శబ్దంబు లోని కకారంబునకు ద్విస్వంబునకు పదునూడవ మాత్రంబుచే మూడు అరు ను బహువ్రీహియైన ముక్కన్న శబ్దంబుయొక్క సప్తయంబునకు నీపరిచ్ఛేపంబునం దలి యిరుదిరెండవ మాత్రంబుచే, టి వర్ణంబును. (ము + క్క + టి) అచ్చికోపరిచ్ఛే దంబులోని ముప్పదిమూడవ మాత్రంబుచే టివర్ణంబునకుముందు పూర్ణబిందువయి (ము + క్క + టి) ముక్కంటి అను విశిష్టరూపంబు. వేగంటి వేయి కన్నల గలవాడు. క॥ 'మొగములు వేగలశేషం | డిగటిత వాగ్గరీమ నోడునని పల్క నా | యరు మొగములు గలయజాడెవ | యరునాపీరికనవీటనలరుచు ద్విజాత కం - 1 ఆ అనుప్రయోగంబుంబట్టి సమాసంబులోని వే, శబ్దంబునకు వేయి, అని యర్థంబు. పైవలెనే భాషావైరింజీసే సమాసాంతంబైనటివర్ణ బూహించుకొనునది. చ రివెలరు (శిశిరణుడు) వేవెలరు (సహస్రకరణుడు) మోటబరి (బరువు మోచడి యొక్క) ఇచ్చట, మోట + బరువు ఇల్లుండు సమాసాంతంబైన ఇవర్ణంబుగ్గి నృత్తి యందు బరువు శబ్దంబుయొక్క యంత్యవర్ణంబులోనిప సంతిగతి, మోటబరి, అ యొక్క అధికమైన బరువుగలయొద్దని యర్థంబు పైఠంజెప్పిన సమాసాంతంబైన టివర్ణా దులకు వేమమాత్రంబులు లేమింజేయే మూలంబులో వ్యవహారస్థింబులు గ్రాహ్యంబు లని చెప్పబడియె.

7 సూ—అచ్చికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబుపాయికంబుగాద్వం ద్వంబగు

అన్నదమ్ములు - తల్లిదండ్రులు - ఊరువల్లెలు ఇలుచుగలు మగఁ డును బిడ్డలును - పల్లమునుగల్గెమును - ఇత్యదులు సమసింపవ నియోనియమంబున నెఱుంగునది

హ్య—ద్వంద్వంబునందు స్త్రీమణులైన తెలుగుపదంబు పూర్వపదంబైయుండు. 'ఉ. అన్నదీముఖు' ఇచ్చున బూర్వపదంబైన అన్న' శబ్దంబు వ్యస్తప్రయోగంబునఁ బ్రహ్మైకవచనలోపంబుగలదికావున స్త్రీనమంబు ఇట్లే శబ్దిదండ్రులు, ఊరు వల్లెల, ఆలవగులు' మన్నగర్వంబులలోని ల్లె ప్రభృతిపూర్వపదంగాలు వ్యస్తప్రయోగంబులో నవిత, లక్ష్మి' ఇత్యాదిస్త్రీకాచకశబ్దంబులువోలె బ్రహ్మైకవచన హీనంబై వాచింబకున్నందున స్త్రీనమంబులని యెఱుంగవచ్చును (మూలము) మగఁడు నుబ్బిలును, పల్లమునుగల్గేమును, ఇత్యాదులును నున్నవి యీనియమంబున నెఱుంగునది వ్యా—ద్వంద్వంబులోని పూర్వపదంబు స్త్రీనమంబుకావలెనన్న నియమంబు చేత మగఁడునుబ్బిలును' ఇత్యాదులంబలి పూర్వపదంబునకుఁ బ్రహ్మైకవచనలోపంబు లేనియందున నట్టిశబ్దంబులతో ద్వంద్వంబు ఘటించనేరదు (మగఁడు బిడ్డలు, పల్లము గల్గేములు) వ్యస్తంబుగానే ప్రయోగింపవలయును.

8 సూ—సర్వశబ్దంబులు సంబంధంబునందుఁదచ్చబ్దంబుతోడ నమసిండు.

నావాఁడు - నాయది - ఇంటివాఁడు - ఇంటిది - రామునివాఁడు - రామునిది.

హ్య—తెలుగుశబ్దంబులన్నియు సంబంధార్థంబుతోఁడుమండ దచ్చబ్దపర్యాయంబులైన నాఁడు, అది, అది, ఇత్యాదికముతో సమసిండును. (కలియును) 'ఉ. నావాఁడు, నాయది, ఇంటివాఁడు, ఇంటిది, రామునివాఁడు, రామునిది' నాయది' సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున నాది' అనురూపాంతరంబు, ఇంటిది, రామునిది' పైనూత్రంబుననే 'అది' శబ్దంబుయొక్క 'అ' కారంబునకు లోపంబు.

9 సూ—ధాతుజవిశేషణంబులకు విధక్తి వివక్షించునపుడు లచ్చబ్దంబనుప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినవాఁడు - వచ్చినది - రానివాఁడు - రానియది

వ్యా—క్రియాజన్య విశేషణంబులపై విభక్తిచెప్పడలందు నప్పుడు, 'వాడు, అది' మున్నగు తచ్చబింబుల ననుసరించి ప్రయోగింపబడును. 'ఉ. వచ్చినవాడు, వచ్చినది, రానివాడు, రానియది, ఇచ్చట 'వచ్చిన' అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియాటవనూత్రంబున భూతార్థంబునందు న, వర్ణకంబుచే సిద్ధంపైనరూపంబు 'రాని, అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియేడవ నూత్రంబున 'నిశి' వర్ణకాః తరూపంబు; క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి తొంబదియొకండవ నూత్రంబుచే వచ్చునక రాదేశంబు.

10 సూ—ఎల్లయెడలధాతుజవిశేషణంబులకట్టియనుపదంబు విభాషననుప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినట్టిరాముడు - వచ్చినరాముడు - వచ్చునట్టివాడు
వచ్చువాడు.

వ్యా—అన్నిచోటులను గ్రియావిశేషణంబులకు అట్టి, అనుపదంబు పై కంబుగా ననుసరించి ప్రయోగింపబడును 'ఉ. వచ్చినట్టి రాముడు, వచ్చిన రాముడు, వచ్చునట్టివాడు, వచ్చువాడు,' ఇచ్చట 'వచ్చిన, అనునది భూతార్థకవిశేషణంబు కావున దీనికి అట్టి, అనునదియనుప్రయుక్తంబయ్యె. (వచ్చినట్టిరాముడు) విల్పంబుకావున అట్టి, పదంబు వెంబడింపలేదు. (వచ్చినరాముడు) 'వచ్చు, అనునది తద్ధర్మార్థకవిశేషణంబు. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూడవ నూత్రంబునందు గమంబు. (వచ్చునట్టివాడు); వికల్పంబుగావున అట్టి, శబ్దంబులేక 'వచ్చువాడు, ని యగును.

11 సూ—యుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులకు త్తరపదంబు పరంబు నపుడుదుగాగమంబు విభాషనగు.

నీదుకరుణ - నీకరుణ || నాదునేరిమి - నానేరిమి || తనదుడు
పు - తనరూపు.

వ్యా—క్రిమముగా యుష్మచ్ఛబ్దంబుయొక్కయు, అస్యచ్ఛబ్దమ్ము యొక్కయు
 ఆత్మక, శబ్దముయొక్కయు సర్థంబుగల నీ-నా-తా, శబ్దంబులకు సుత్తరపదంబు ప
 రంబగునో దుగాగమంబు వికల్పంబుగా నగును. ఉ. నీదుకరుఁ, నీకరుణ; నాదునేరి
 మి, నానేరిమి; తనదురూపు. తనరూపునీదుకరుఁ, నీకరుఁ, ఇచ్చట నీయొక్కకరుణ
 యనిషష్ఠీతత్వరపంబు. యొక్క, విభక్తిలోపింపఁగాఁ గరుణశబ్దంబు పరంభావపుడు
 నీశబ్దంబునకు దుగాగమంబుగనిగ. దుష్కరిస్తుకావున నీ, శబ్దంబునకు సంతాపయవమై
 చేరె. అందున నీదుకరుణ, అనురూపంబాయె. వికల్పంబుగావున దుగాగమవిరహి
 తంబైన రూపాంతరంబు నీకరుణ, అనియగును. ఇట్లే నాదునేరిమి, ఇత్యాదులందూ
 హింమకొనునది వక్తకు సమాసరచనయందిచ్చలేనియపుడు నీదికరుణ, ఇత్యాదిక
 ముగా నుండును. ఉత్తరపదంబనియుఁ బూర్వపదంబనియు వ్యవహరించుట సమాపము
 టకపదంబులకే గనుక నీసూత్రంబునందు సమాసమం, దనిచేరనుడువనవసరంబులేదు.
 కొందఱు మాత్రంబులోనేకవచనములైనయుష్మదస్యదాత్మ్యాన్ధకంబులు-నీ-నా-తా,-
 శబ్దంబులే గ్రహింపఁబడుననియు, దానం జేసి మీదుకరుణ, మీదు నేరిమి,
 తమదురూపు, ఇత్యాది దుగాగమయుక్త బహుత్వవాచక రూపంబులు సాధువులు
 గావనియు వివరింప సాహసించుచున్నారు, ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు దీనికి మూల
 మాత్రము యుష్మదస్యదాత్మ్యైక్యః ద్వితివర్ణకః సూ. 26, అని హలంత పరిచ్ఛేదంబు
 నందు రచియింపఁబడియె. అచ్చటి పూర్వోత్తర సూత్రంబుల ప్రకరణంబునం గూడ
 నేకవచనంబులైన యుష్మత్ప్రేర్యుతిశబ్దంబులన్న యర్థంబురాదు. ఆస్యద్యుష్మద్యాచ్యా
 దేకత్వ ఇతో నిఁ; హలం 36. సూ. పరేషాంతు ధర్మోత్తమమన్యమవత్; హలం.
 37 సూ, ఇత్యాది సూత్రంబులయం దేకవచనంబునందనియు, బహువచనమందనియు
 వచించుచు శాస్త్రవిధినిధింపఁబడు చున్నది. దువర్ణకవిధాయక ప్రకృతసూత్రం
 బునందు వట్టి వచనభేదంబు విశేషించి వివరింపఁబడలేదు. కాన నీదుకరుణ
 ఇత్యాదులవలెనే మీదుకరుణ, మీదునేరిమి, తమదురూపు, ఇత్యాది రూపంబులు
 నిరాంతకంబుగాఁ బ్రయోగింపందగు. కావుననే లే. గీ. గాకుజాతునిచే రఘునాయ
 కుండు| వ్యాసుచే బాంధవులు; కాశిదాసుచేత భోజాదు;ప్రసిద్ధి నొందిరిభువినదమడు
 నచకలెల్లను గళలుగా నుడుగుకతన, అప్పక-1 అ. లే. గీ. పంచవర్ణంబులను గన

పట్టినట్టి పాల్లులను నాసికాతరంబులను గదిసి తమదుపంచమములు దృఢీయములు నగుదు. నమరుఁబ్రాసంబులకు వికల్పాప్యాయములు, అప్పక- రెఱి. అనుప్రయోగంబు లప్పకవిగానిచేఁ బ్రయోగింపబడినవి. సూత్రగతమైన యాత్మక శబ్దార్థకంబునకు బహువచనంబులో దుగాగమంబు దృఢంబగుదుండ నట్టియాత్మక శబ్దంబుతో సాహ చర్యంబుననున్న యుష్మదస్మచ్చైర్ధాత్మకంబులకు మాత్రంబు దుగాగమంజేల దువారించి రాకుండును? కాఁబట్టి యిప్పటికి నాధునికకవు లుపయోగించెడి మోదుకరూఁ, ఇత్యాది ప్రయోగంబులు ప్రామాణికంబులనియే ప్రకటింపందగు. ఏకవచనంబునందే దువర్ణకమి ప్తమైనచో యుష్మదస్మదాత్మభ్యః ద్వితీవర్ణకః, హలం. 26 నూ. అనుసూత్రంబునకు బదులుగా, త్వక్ మదాత్మభ్యోద్వితీవర్ణకః, అనివాగమశాసనంబు లాఘవంబుగ సూత్రం బు నేలరచింపలేదు? అట్లురచించినచో, అర్థమాత్రాల్పావంపు త్రోత్సనంమన్యంతే చై యాకరణాః, అను న్యాయంబున సూత్రంబునందు మాత్రాల్పావంబున లభించుచుండును. త్వత్, ఐత్, శబ్దంబులసాహచర్యంబున సూత్రంబులూని ఆత్మక, శబ్దంబును నేక వచనంబనియే గ్రహింపబడును. కావున నేకవచన బహువచన సామాన్యంబుగాఁ దు, వర్ణకప్రాప్తి నిమిత్తమే యుష్మదస్మదాత్మభ్యః, అని యభియార్థలాఘవంబునకై గురుసూత్రంబును రచియించెను. దానంతేసి వచనద్వయంబందును దు, గాగమంబు నిర్దష్టంబని యెఱుంగునది. బహువచనంబునందు దు, గాగమంబురాదని యవసర ప్రసంగవాచోయక్తి విజృంభణంబులు కొందఱు విచ్చలవిడి వెదజల్లుచుందురుగాని యయ్యవి యంతస్సారశూన్యంబులు.

12 నూ—గుణవచనంబులగు నల్లానులకుంగర్మధారయంబునం దునిగాగమంబు బహుళంబుగానగు.

నల్లనిగుఱ్ఱము - నల్లగుఱ్ఱము || నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ
చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఇత్యాదులునల్లాదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పనట్టి నల్ల, మొదలైన శబ్దంబులకుఁ గర్మధారయ సహ

సంబంధం నిగాగమంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. నల్లనిగుట్టము. ఇచ్చట నల్ల + గుట్టము, అనియుండఁగా నిగాగమంబు కిచ్చుకావున ఆద్యంతౌటకితౌ, అనునూ ప్రంబునఁ బూర్వపదంబైన నల్ల, శబ్దంబునకు నంతమందువచ్చినది. పాక్షికంబు కావున 'నల్లగుట్టము' అను రూపాంతరంబులను ఇక్షే, తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చావ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, విన్న, తిన్న అల్ల మన్నగు నల్లాదులకు రూపద్వయంబు గ్రహించునది. బహుళంబని చెప్పటచేత 'చక్క, చిక్క, ఇత్తాది గుణవాచకంబుల కంటె నిగాగమంబు నిత్యంబును, చిన్న, పెద్ద, దొడ్డ, సోగ, కోల' ఇత్యాలయందు నిగాగమాభావంబును, ఉకారాంతంబైన 'సపురు' శబ్దంబుకంటె నిగాగమంబును, పూర్వోత్పంబున కత్వంబును గలుగునని గ్రహించునది. మూలంబునందు నదంతగుణ వచనంబులనుట 'యావత్సకంబా. ఆంగున తేలిదమ్మి, వెలిదామర' ఇత్యాదులందు నిగాగమంబులేదు.

13 సూ—ద్విరుక్తంబగుహల్లు పరంబగునపుడాచ్చికంబగు నీర్ణంబునకుప్రాస్వంబగు.

వ్యా—ద్విత్వహల్లు పరంబగునపు డచ్చతెలుంగు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు గలుగును.

14 త్రికంబుమీఁది యనంయుక్తహల్లునకుద్విత్వంబుబహుళంబు గానగు.

అక్క-న్య - ఆకన్య ఇక్కాలము - ఈకాలము || ఏల్లోకము - ఏలోకము - అయ్యశ్వము - ఆయశ్వము || బాహుళకముచే నూష్ణ రేఖంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు - ఆరూపము - ఈశబ్దము - ఏషండము - ఆసుకృతి - ఆహయము.

వ్యా—'ఆ, ఈ, ఏ, అను త్రికంబుకంటె బరంతై యెంటిగానున్న హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అక్క-న్య. ఇచ్చట గవ్యాశబ్దంబుతో

నైదవసూత్రంబుచే నాకారంబు పూర్వపదంబై 'అ + కన్య, ఇట్లుండఁ బ్రకృత సూత్రంబునఁ గకారంబునకు బాహుళికంబై ద్విత్వంబుగలిగి 'అ + కన్య, అయ్యెను కరువాఁడఁ బరుమాండవ సూత్రంబుచేఁ బూర్వపద దీర్ఘాకారంబు హ్రస్వంబయ్యెను. (అక్కన్య) ద్విత్వంబు బాహుళికంబుగావున రానియప్పుడు హ్రస్వంబు గలుగదు. ఇట్లే 'ఇక్కలము' ఈకాలము; ఎల్లోకము; ఏలోకము; అయ్యశ్వము, ఆయశ్వము, ఇత్తాగులయంగుఁ బ్రక్రియపూర్వకీతిని నూహించునది (మూలము) బాహుళికముచే నూహ్యరేఖంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు ఁ. ఆయాపము, ఈశబ్దము, ఏమండము, ఆసు కృతి, ఆయము. (వ్యా) బాహుళికమునుబట్టితే శేషసహరేఖంబులకు ద్విత్వంబుగలు గదు. మూలంబులోని రేఖంబులు శేషరేఖంబునకును గ్రాహకము. దానంతేసి 'ఆత్మఁ గ, ఇత్తాదిశకబరేఖంబులందు ద్విత్వంబురాదు కొండలు 'ఆకడ, అక్కడ, ఈ కడ, ఇక్కడ; ఏకడ, ఎక్కడ, అనురూపంబు లీసూత్రంబుచే సాధువులనియు, వర లోపంబుగలిగి 'ఆడ, ఈడ, ఏడ, అనెడి రూపంబులు గ్రామ్యంబులగుటంజేసి యగ్రామ్యంబులనియు, ఘోషించుచున్నారు ఇందులకుఁ బ్రమాణంబులు. తే. గీ, తెగిలివల్లం బులెప్పున తెక్కునలుగి నియమమెడలించి పల్కునవి యెతలంప గ్రామ్యముగుమండె జొరులఁదగడెనువోట్లఁ జెప్పఁదగునది కలఁకాతిశిఖరినదన' ఆ. వె ప్రాకటముగఁ గృతుల నాకడనీకడ! యనుమఁ బల్కుచోటఁ నాడనీడ యనిన వర్ణలోపముగు ఘలములకు ఘలాలనంగ మెచ్చునీలకం, సర్వ - అచ్చ. ప్రక, నీ. పంచాక్షరు య్మలోపించాకుమయ్య వాటిడెచ్చుతారు మమ్మాగలంచి యేగఁగొంటూరమ్మ యే దాలువోదాలునూనేటివారు చేసేటివారు నాడివిరాతితోఁ బాడిగవోకుమీ యాడే కదామమ్మ యిరుతిసేసె పంపేరు తెంపేరు పాడేరు నూనేరు యిందాము కందాము పొందుమిత్తి ఆ అనుమ దవృత్తెగడు నమనలె నిమనలె నాడనీడ నేడ నచ్చ నిచ్చ మోయగాయ వేయమోకు దాదాపుడు గద్ద నంగగ్రామ్యమయ్యె, ఆంధ్రభాషాభాషా మారు. ఇట్లు వైగ్రంథంబులయంగు 'ఆడ, ఈడ. ఏడ, అనునవి గ్రామ్యంబులని చెప్పుట యమారకర్యనమూలకంబు. ఈక్రింది మహాకవిప్రయోగండులయునికి, యెఱింగి బుద్ధిమంతులు శాస్త్రీయరూపంబులని గ్రహింతురుగాక !! ఆగడ, అఱిమిసను జిగురు ననునగునెకంబకమాడ! జాబురునునె వేటొక్కచోటఁ గంటకమాడ, మను- 83.

తరువాత. వీనేడనిందాగ్రు లేవ వారలకు సెప్పడు మొగ్గును నేను నీచము, భార-
తర- 2౨. చ. అసమున మీదెటుంగక మహాగ్రహవృత్తిఁ గడంగిచెచ్చిరకా
బసులకుఁ గూయిగాఁ జనియెఁ బాపఁడు కారవనేన యేడయ్యెం పిసనులయేడ
భార-విరా-5౮.

15 నూ—కృతవ్రాస్వంబుగు త్రికంబుమీఁదివోటు శబ్దంబునో
త్వంబున కత్వవ్రాస్వంబులు విభాషనగు.

అచ్చోటు - అచ్చటు - అచ్చోటు ఇచ్చోటు - ఇచ్చటు -
ఇచ్చోటు || ఎచ్చోటు - ఎచ్చటు - ఎచ్చోటు వీనిద్విత్యంబునకు న
త్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగలోపంబగు - అచటు - అవోటు - ఇ
చటు - ఇచోటు - ఎచటు - ఎవోటు ముచ్చోటులు - ముచ్చటు
లు - ముచ్చోటులు - అనురూపంబులు ప్రయోగంబులం గానంబడి
యెడి.

వ్యా—పదుమూడవ సూక్త్రంబుచే వ్రాస్వంబును బొందిన ‘అ, ఈ, ఏ’ శబ్దంబు
లమీఁది వోటుశబ్దంబు నోకారంబున కకారహ్రస్వంబులు విభాషగానగును ఉ. ‘అ
చ్చోటు, అచ్చటు, అచ్చోటు, ‘అచ్చోటు’ ఇచ్చటు, బహుశబ్దసూక్త్రంబుచే ద్వి
త్వంబును, పదుమూడవసూక్త్రంబుచే హ్రస్వంబును గల్గి ‘అచ్చటు’ ఇచ్చటు ద్విత్వ
వ్రాస్వంబులపిదపఁ బ్రకృతసూక్త్రంబున ‘వోటు’ శబ్దంబుయొక్క యొకారంబున
కకారంబయ్యె. ‘అచ్చోటు’ అకారంబు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంగాన నోకా
రంబు హ్రస్వంబయ్యె. ఇట్లే ‘ఇచ్చోటు, ఇచ్చటు’ ఇచ్చోటు, ఎచ్చోటు, ఏచ్చటు,
ఎచ్చోటు’ ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియాంశంబు నూహించునది. (మూలము) వీరి
ద్విత్వంబునకు పత్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగ లోపంబగు. వ్యా—ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేపం
బునందు వెనిమిదవసూత్రంబందలి పత్యమాణవైకల్పికద్విత్వలోపవిధిచే గ్రింది ‘చ’
కారంబునకు లోపంబు వైభాషికంబు. ఉ. అచటు, అవోటు; ఇచటు, ఇవోటు;

ఎగుటు, ఏచోటు (మూలము) 'ముచ్చోటులు, ముచ్చటులు ముచ్చోటులు' అనీ రూపములు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి. వ్యా—అనగా ప్రాసంగ్యములైన 'ఆ, ఈ, ఏ, అను వానిపైనివచ్చు 'చోటు' శబ్దంబుయొక్క యోకారంబున కత్వప్రాసంగ్యము విధింపంబడెను. కొన 'మూడు' శబ్దంబుపైనివచ్చు 'చోటు' శబ్దంబునందత్వప్రాసంగ్యము ప్రయోగంబు. 'క' కటకట చేరినపెన్నె మ్రట జొత్తిరియన్న మోముతోడం గొడుక చ్చటఁ బడియున్నాఁడో య చ్చోటుఁ జూపెడువాడులేక చూచెదవానిక భార. 'లే' గీ! చరణములు కేస్తుగడిసి ముచ్చట్లు చూచి వీరమున నుండి కాల్గునాఁ బృథ్విమోపి యర్థినాపోశనమును బ్రాణాహుతులును | గొనిగృహ గుండు మానియై కుడువవలయు 'విజ్ఞా-అచా-కాం తత్కంఠగలవానికిఁబ్రయోగంబునులభము.

16 సూ—ఉత్తమపదం బగుచోటు శబ్దముటాక్షరమునకు లోపంబు విభావనగు.

చోటుశబ్దం పౌషవిభక్తికంబు గావున దాని యంతిమాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశముయిన యకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించుననియర్థము || అచ్చోచున్నాఁడు - అచ్చోటనున్నాఁడు - ఒకచోనుండె ఒకచోటనుండె.

చోటుశబ్దం పౌషవిభక్తికంబుగావున దానియంతిమాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశమైన యంకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించునని యర్థము ఉ అచ్చోచున్నాఁడు, అచ్చోటనున్నాఁడు; ఒకచోనుండె, ఒకచోటనుండె.

వ్యా—సమాసంబులో సుత్తరపదంబైనట్టియు, - అచ్చికపరిచేర్థంబులోని 'మ' ప్పదీ, యెనిమిదవసూక్రింబుచే నంతంబునందకారాక్షింబుగలిగినట్టియు 'చోటు' శబ్దంబుయొక్క యకారయుక్తతకారంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. అనగా

దోబుశ్చింతం బాపవిధిక్తికంబుగావున దానికడపటి యక్షరంతైన టకారంబు
సప్తమివిధిక్తియం దాదేశకంతైన యకారంబుతో సహితంబు వైకల్పికంబుగా లోపిం
చును. ఆవోచ్చునున్నాడు' ఇచ్చట నాచ్చిపరిచ్ఛేపంబులోని ముప్పదియేనిమిదవ
నూత్రంబుచే సప్తమివిధిక్తికత్వంబురాగా నకారయుక్తటకారంబునకుఁ బ్రకృత
నూత్రంబుచే వైకల్పికలోపంబు లోపాభావంబున ఆవోచ్చునున్నాడు' ఇట్లే ఒక
చోనుండె, ఒకచోటనుండె' ఇత్యాదులు

17 సూ—సమానాధికరణంబగు నుత్తరపదంబుపరంబగునపుడు
మూడుశబ్దము దువర్ణంబునకు లోపంబును మీఁదిహల్లునకు
ద్విత్వంబునగు.

మూడుజగములు ముజ్జగములు - మూడులోక్తములు-ముల్లో
కములు.

వ్యా—సమానవిధిక్తికపదంబులలో నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడు,
శబ్దంబు దువర్ణంబునకు లోపంబును, మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వంబునునకు. ఉ. మూ
డుజగములు, ముజ్జగములు. ఇచ్చట 'మూడు + జగములు' అనియు, 'జగములు
సమానాధికరణంబు (హ)క్యంబునియందు బ్రాహ్మీకత్వంబువోలె జగత్తులయందు
జగత్త్వరూపసర్వంబును, త్రిత్వరూపసర్వంబును నున్నందునఁ దైరెండుసర్వంబులకు
జగత్తురేకాధికరణంబు) కావున దువర్ణలోపంబుగలిగె నై జకారంబునకు ద్విత్వంబు
గలుగఁగాఁ బదుమూడునూత్రంబుచే 'మూ' శబ్దంబునకు ప్రాప్త్యంబుగలిగె. లోపము
వికల్పంబుగావునఁ బక్షంబున మూడుశబ్దంబు ప్రకృతిభావంబుకోసుండు. ఇట్లే
మూడులోకములు, ముల్లోకములు కొన్నిసార్తంబులలో మూలనూత్రంబునందు
'దువర్ణంబునకు' అని పాఠముగలను అయ్యది ప్రామాదికంబు. నకారానియైన
యొత్తరపదంబు పరంబగునపుడు పూర్వపదాంతిమడికారంబునకు నకారంబును
ఉ. రెన్నాళ్లు (రెండు + నాళ్లు) మూన్నాళ్లు (మూడు + నాళ్లు) వేన్నీళ్లు (వేడి +
నీళ్లు) (ఈ పదవికము లై నూత్రంబున పదవికత్వంబున కొన్నిసార్తంబులలో నకారంబును

భార- అపి. 1 అ తే గీ చెగమానికమూన్నాడు నిగ్గతోడం | బరిలోకన
మార్గంబు పరిహరించి కాశీ- 2 అ నీ గీ నరకలోతమనేడు మాన్నాశ్శుంకి |
యుసురుగొన వెంటఁ దిరిగెడు నసుకయొకడు' హను- 4 అ. తే గీ వీశ్చక్రులనొండె
వేన్నీశ్శనొండె | గనుఁబూరిపోమననొండె గలకపద్ధి మార్గం రెతి.

18 సూ—ద్విగుప్తస కేరవచనంబు పాఠ్యికంబుగానగు మిత్రం
బునకుఁ గాదు

ముచ్చిచ్చు - ముక్కారు - ముప్పాతిక - ముత్త్రోవ - మువ్వి
ధములు

వ్యా—ద్విగుప్తస అంటే కేరవచనంబు లెఱుమిగాఁ గలుగును. మిత్రసమాసం
బునకుం గలుగుదు. ఉ. ముచ్చిచ్చు, ఇచ్చున సంఖ్యావాచకంబు 'మూడు' శబ్దంబు
పూర్వపదంబు యుత్తరపదార్థప్రాధాన్యంబు గలిగినందున ద్విగుప్తయ్యై, 'మూడు +
చిచ్చు (లు)' ఇట్లండఁ బరుకేదవనూత్రంబున మూడుశబ్దాంత్యి వర్ణంబునకు లోపం
బను, పర చు' కారణమనకు ద్విత్వంబును గలుగఁ బరుమూఁడవనూత్రంబున మూకా
శబ్దంబు ప్రాప్తంబయ్యి, ప్రశ్నకనూత్రంబున నేకవచనంబు, ఇట్లే ముక్కారు, ముప్పా
తిక, ముత్త్రోవ ఇత్యాదులు నీ గీ మున్న ముచ్చిచ్చునువిరాళి, గొన్నచోటు
కనుపపుటవేచ్చు అని అర్థమగును- 2 అ. ఆ ఛ వేల్పు లేరుకడవెలఁగు
మొత్త్రోవద్రవ్యరూప నోవ్వు విజగంగ, త్కూ-దేవ. కలి వీరకటతలెఱిసెల్లఁ
దాలినగడు న్గి కేరవచన మూర్తిల' భార- అపి- 4 మువ్విధములు
విభాశబ్దంబు సాంస్కృతికంబుగావున మిత్రసమాసంబు అందున నేకవచనంబురాలేదు.
విభాశబ్దంబు కంఠరాదులతోనిది (మా-తత్స-66 సూ) కానఁ గ్లిబశ్శుల్యులై తత్సను
పరిశ్చేదనంబునందలి నలువదియవనూత్రంబుచే ముగాగమంబునొండె ఒకానొకచో మిత్ర
ద్విగుప్తసమాసంబేకవచనాంతంబు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి. కలి తక్కినవైస్య
ములని లోక | జిక్కి పరామృత నొలకెపుడును కీర్తిక బొమ్మచు నలసత
మొలు నద్విక్కుదిరిగి నొచి యూవుండుమహండెక, ఆ. పారి- 6 అ. అ|| లాస్తోక

నీజప్రభావములు మూపెదుగద్దియి మూచుకొని ముట్లొకము గాన యేలగతి లోలబిలోచన తేమి వెప్పుకుక, పారి - 1 ఆ ముమ్మహూర్తమునకు, కేమిని-7 ఆ.

19 సూ—కొన్నిచోటో సమానంబులందు నామ స్వరకనుమ్యాదుల మాన్వర్ణ్యాలు పచ్చనర్ణ్యాలుగను.

నాచచేను - పాపకేదు కనుపపులు - జనపనారి నాము
పాము - పేరీము - కేము - అమ్ము - ఎమ్ము - ఇని నామ్యాదులు
కనుము - ఇనుము - ఉనుము - ఎనుము - గనుము - మినుము
ఇత్యాదులు కనుమ్యాకలు.

నా—కొన్నిచోట సమానంబులందు నామ స్వరకనుమ్యాదులు, కనుము, మొదలైనశబ్దాలులయు, మున్దంబులకు గ్రహణంగా బూర్ణంబును (ప) పన్దంబునును. ఈ నాపచేను. నాము. + చేను ఇట్లుండె. మూర్త్యశబ్దాంత్య మున్దింబునకు బర్హణంగా గలుగునయ్యకొట్టుగావునఁ దత్సకుపరిచ్ఛేదంబులోని పం దొమ్మిదవసూత్రింబున దీర్చియిపై నర్థానుస్వారంబు గలిగెను. ఇట్లే పాము, (పాప కేదు) (కేము, (కేపపద్ధ) పేము, (పేపచెట్టు) అమ్ము, (అంపకోలబు) ఎమ్ము, (ఎం పగుడు); ఇత్యాదులు. పన్దంబునకుకా. కనుపపులు కనుము. + పులు), (గడ్డి) ఇట్లుండె (బ్రహ్మరస్మాతంబున మున్దంబునకు 'ప' ప్దంబునవచ్చెను. ఇట్లే 'జనుము' (జనపనారి) ఇనుము, ఉదుము, ఎనుము, మినుము ఇత్యాదులూహ్యంబులు. సీ॥ ఈసీరపుర తె రిడవులనిదుపదు పాచపకేదన శేషఫణికిసంజ్ఞ' ఆంధ్రభా-పాతాళగోగివర్ణము. క॥ అను టయురసర్పింగమునిదు | తనపట్రువ ప్రేపపద్ధవంశపుబరణికో' మను-1 ఆ 'అ॥ ప॥ ఒక్కయొలుకుతేదు నక్కకొమ్ముకు నిట్టి | గోతదంబుగాన్ను నాపపు సీరిగ జాల యంపకోలలు పెలవిండ్లు | గానుకిచ్చి కరయుగంబు మెగిచి' నాను-1 ఆ 'సీ॥ గీ మున్న మచ్చిచ్చును విరాళిగొన్న చోట (కనుపపులుచేర్చు పంపంబుల గెన్న నోట

మన-2 ఆ. 'చ|| నరసేను వెంకటకతో జనపనార తెలయన విప్రమౌళికా' ఇ
త్యాదులు.

20 సూ—నిక్కలాదులుయథాప్రయోగంబుగ్గ్రాహ్యంబులు.

నిక్కల - కవ్వడి - పువ్విలుకాడు | ఇత్యాదులు.

వాణి—'నిక్కల' మొదలైన సమాసంబులయందు పూర్వపదం బాద్యక్షర
శేషంబునటయు, మత్తరపదాదివర్గంబు ద్విత్వంబు నొందుటయు నిత్యాదికార్యంబులు
ప్రయోగశరణంబులై యుండును. ఉ. నిక్కల, కవ్వడి, పువ్విలుకాడు మొదలైనవి.
'నిక్కము + కల' ఇచ్చట 'నిక్కము' శబ్దంబాగ్గక్షరంగానో శేషించె. ఉత్తరప
దాదియైన కకారము ద్విత్వంబునొందె. 'కవ + వడి + కాడు' ఇచ్చట కవశబ్దంబాద్య
క్షరశబ్దంబునటయు, ఉత్తరపదవకారంబు ద్విత్వంబునందుటయు, తత్ప్రముఖరిచ్ఛేరంబు
లోని పగునొకండన సూత్రంబు చేసయిన కాప్రత్యయంబు లోపిండుటయు, గలిగె.
'కవ్వడి' శబ్దం బికారాంతంబు గావునఁ దత్సవ పరిచ్ఛేరంబునందలి నలునదిసాలుగవనూ
త్రంబుచే బ్ర'మైక వచనలోపంబు. పువ్విలుకాడు' ఇచ్చట మవ్వార్థంబునందుఁ దది
తపరిచ్ఛేదంబునందలిపదునొకండన సూత్రంబుచే 'కా' ప్రత్యయంబు గలుగంగ దుష్ట
కంబు. ఆ- నాకలనిక్కలయయ్యెడు | శోకింపను మహ్మరీపు సుందరిపుణ్య | శ్లో
కుశితశోకునకులవి | వేమబ్రియని బొందఁగలుగు వేగపెనీకుకా' భార-అర-6 ఆ.
క|| కడగెద్రుపదానుజునె | న్వడికవ్వడి నేనెనూలు వాడిశరణంబులో' భార-అర-
6 ఆ. ఉ|| పువ్విలుకాడు నాహృదయమున్ నోగింపుచున్నవాడు' ఉ-గా-7 ఆ.

21 సూ—ఆకారంబున కామ్రేషిశంబునకుందదర్థకంబున కయి
యాయియనుశబ్దంబులు విభాషనగు.

వక్ష్యమాణ విధిచేతనయి యనుదాని కైకారాదేశంబునగు || ఆ
యయికాలము - ఆయయికాలము - అయ్యయికాలము - అయ్య

యికాలము - ఆమైకాలము - అమ్యైకాలము - ఆయాకాలము - ఆ
యక్కాలము - ఆయాకాలము - అయ్యక్కాలము.

వ్యా—శబ్దబ్ధాద్ మిచ్చునట్టి యామేళితాకారంబునకు 'అయి' 'అయి' అను
శబ్దంబులు పర్వాదులగు నరును. (మూలము) వక్ష్యమాణవిధిచేత నయియును దాని
కై కారాదేశంబునను. వ్యా—క్రి గూపరిచ్ఛేదంబునందలి మూటమూడవ మూత్రంబుచే
'అయి' శబ్దంబునకై కారాదేశంబు గలుగును. ఉ. ఆయయికాలము, ఆ గూయికాల
ము, ఆయ్యయికాలము, ఆ గూయికాలము, ఆమైకాలము, అమ్యైకాలము, ఆ గూకాల
ము, ఆయక్కాలము, ఆ గూయికాలము, అయ్యక్కాలము, ఆయయికాలము' (ఆ-
ఆ-కాలము) ఇచ్చటబరంజైన గూకారంబునకు 'అయి'అదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదం
బులోని మూడవమూత్రంబుచే యదాగమంబును గలిగెను. ఆ గూయికాలము' పరంబ
యినగూ కారంబునకు వైభాషికంజైన గూయిగూదేశంబు. 'ఆయ్యయికాలము' ప
రాకారంబునకు యదాగమమాయి గూదేశంబులుకాగాఁ బదునాల్గవ మూత్రంబుచే ద్వి
త్వంబును, పదుమూడవ మూత్రంబుచే మొదటి గూకారంబునకు ప్రాప్త్యంబునన్మ్యై.
'ఆగూయికాలము' యదాగమంబును, పరాకారంబునకాయి గూదేశంబునురాఁగ,
బరుమూడు పదునాలుగు మూత్రంబులచే ప్రాప్త్యంత్యంబులు. 'ఆమైకాలము' ఇటబ
రాకారంబున కాదేశంబయిన 'అయి' కిఁగిగూ పరిచ్ఛేదంబులోని మూటమూడవగూ
త్రంబుచే వైకారాదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని మూడవ మూత్రంబుచే
యదాగమయకారంబును నన్మ్యైను. 'అమ్యైకాలము' యదాగమయకారంబు
నకుఁ బదునాలుగవ మూత్రంబుచే ద్విత్వంబును పదుమూడవ మూత్రంబుచే మొదటి
గూకారంబునకు ప్రాప్త్యంబునునన్మ్యై. ఆ గూకాలము' అయి' 'అయి' అదేశంబులు
భయంబును విభాషగాన, బరాకారంబు ప్రకృతితోనుండ యదాగమంబుగలిగె. ఆ
యక్కాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబుమీది కకారంబునకుఁ బదునాల్గవ
మూత్రంబున ద్విత్వంబును, పదుమూడవ మూత్రంబున నాకారంబునకు ప్రాప్త్యంబు
నునన్మ్యై. 'ఆగూయికాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబునకు యదాగమంబు
గాఁ బదునాలుగవ మూత్రంబుచే యకారంబునకు ద్విత్వంబును పదుమూడవ
మూత్రంబుచే మొదటి గూకారంబునకు ప్రాప్త్యంబును గలిగెను. 'ఆయ్య

క్కాలము' పరాకారంబుగిది కకారంబునకుఁ బరునాగవ సూత్రంబుచే
 ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచేఁ బరాకారంబునకుఁ ప్రాప్త్యత్వంబును, మైమ
 త్రంబుల (14-18)చేత శేక్రియంబుగా యదాగమయ కారంబున కుద్విత్వంబును, మొక
 టి యాకారమునకుఁ ప్రాప్త్యత్వంబును గలిగె.

౧౭ సూ—బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యంబులుం గానంబడి
 యెడి.

ముక్కంటి - కడలిరామాళి - నలువ - గట్టువిలుతుడు.

వ్యా—బహువ్రీహి సమాసంబుయొక్క యంత్యంబున టి' కారంబుమొదలై
 న కార్యంబులు చూపఁబడిని. ఉ. ముక్కంటి; కడలిరామాళి; నలువ; గట్టువిలుతు
 డు. ముక్కంటి' (చూడఁబడునట్లు గలవాడు=ఈశ్వరుడు) అను ఒహువ్రీహియం
 దు సమాసాంతంబును టి' వర్ణంబయ్యె. అచ్చిక పరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూడవ
 సూత్రంబుచే టి' వర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు గలిగె. కడలిరామాళి' ఇచ్చట
 చూడు! శబ్దంబుకారంతలైనను బహువ్రీహిఘటకంబు గావున నికారాంతంబు సమా
 సాంతంబయ్యె. సమగ్రుడను రాజయొక్క గర్భముగలది=లక్ష్మి. ఇకారాంతంబు
 చూశబ్దంబున గలను. అపసంబుతో సమాసంబుచేసినప్పుడు సమాసాంతకార్యం బనవస
 రంబు. అప్పుడు మఱీతచ్చగువంబుచే నీయర్థంబు లభించును. నలువ' ఇచ్చట సుత్తిర
 పసంబు, వా' శబ్దంబు. నోరర్థము. నాలుగునోళ్లు కలవాడన్న బహువ్రీహియందు
 వా, శబ్దంబుచూపవలెయ్యె. వృత్తియందు నాలుగు, శబ్దంబునకు హల్లుపరంబుకాగా
 నాలు, ఆదేశంబు, నలువ, అను రూపంబు సిద్ధించె. గట్టువిలుతుడు, పర్వతంబు
 గనుస్సుగాఁ గలవాడను బహువ్రీహియందు న, కారంబు సమాసాంతంబయ్యె.

2౭ బహువ్రీహినిస్త్రివాచ్యంబగుచో నుపమానంబుగిది మే
 నునకునోడియగు.

అలరుబోడి - ననబోడి - పూబోడి - విరిబోడి.

హ్య—బహువ్రీహి సమాసంబుచేత 'సరి' వాన్యమైనపు సమాసపదము మీది 'మేను' శబ్దంబునకు బోడి' శబ్దబాంధవ్యము. ఉ. అలరుబోడి; ననబోడి పూబోడి; విరిబోడి. ఆలరుబోడి, పుష్పంబువంటి 'మేనుగలదియును' బహువ్రీహి యందు 'మేను' శబ్దంబునకు బోడి, అనునది యాదేశంబయ్యె. ఇట్లే ననబోడి, ఇత్యాదులు బహువ్రీహి సమాసంబులనియు, వానియందలి 'మేను, శబ్దంబునకు బోడి; అనునది సర్వాదేశంబైనదనియు, సూరిగారి యాశయము. వాస్తవంబున నాలోనింపగా ఆలరుబోడి, తీయబోడి, పూబోడి ఇత్యాదులందు పోడి, శబ్దంబుగాని 'మేను, శబ్దంబున కాదేశంబుగానచ్చిన బోడి, శబ్దంబుకాదు. 'మేను' శబ్దాదేశమైన బోడి, శబ్దంబునవృత్తించినవో 'మిందువోడి, ఇత్యాదులు సాధువులకు గాని మిందు బోడి, ఇత్యాదినికార్యుచిత రూపంబుల సాధువులకును. 'పోడి, శబ్దంబు గ్రహించినవో, బ్రీక్షక పరిచ్ఛేదబాలోని పదములైన సూరింబునందు నడంబాదులలో 'పోడి, శబ్దంబున్నది కావున 'పోడి, అనుకార్యుచిత రూపంబు సాధువులకు నుండి కాక 'మిందుబోడి' ఇత్యాదిరూపంబులు శాస్త్రీయంబులగును. కావుననే యాక్రించెప్పి యొగంబు సాధువగుచున్నది. సీ|| గీ|| మేలురతులకును తాటి మిందు బోడి, తారా-4౨. మఱయు 'పోడి' శబ్దంబుపరంబగుచుండ నుదంతంబులకే గాక సరాజంతప్రసర్వపదంబులకు నుగాగమంబగును. అందున శా|| అర్చు నిరలుబాది బాగ్రిణులూ బాహుజన్మలూ ద్రోవదికా దియ్యుంబోడి ఫరింపగా వసుగోతేఱి జూచునాదిక్కులూ పాంచా-౩౨. ఇత్యుకారంత బ్రాహ్మపదములమృతంబుల బూర్ణానుస్వారంబుసాధులకు 'అలరుబోడి, ననబోడి, విరిబోడి' ఇత్యాదులందు తరపదంబు పోడి' శబ్దంబుకావునల బ్రాహ్మపదంబునకు నుగాగమంబులగా బకారంబునకు సరిగోదేశంబున నాదేశసంబంధంబు మఱునన్ధించవును. పక్షంబున బూర్ణానుస్వారంబును గలుగను కనకరైసమాసంబులందో ప్రాశ్నపదంబుపై నర్థానుస్వారాదులందవలయు. సూరిగారి మతంబునల బ్రాహ్మపదంబుపై నర్థంబునకు 'మిందు బోడి' ఇత్యాదులందు నికారంబును నశాస్త్రీయంబులు కావలసివచ్చును. కాబట్టి 'అలరుబోడి' ఇత్యాదులు బహువ్రీహి సమాసంబులనుకొని ధృక్పతముత్రంబుచేబహువ్రీహిని 'మేను, శబ్దంబునకు బోడి' శబ్దాదేశంబు కలుగునన్నది సూరిగారిగ్రహ

యేయాలంటి గ్రహింపవలయును. 'మి యవనోన్యైరి యగమధావనం గమసాసాప్తక
 ఛాద్ధీనిగా కొమరుంబ్రాయపురంధరూ చిగరుటాకుంబోడి నీకేతక' ఎను- 'కా
 పూపుంబోడి సుధాంతు బింబసుమమాపూర్ణాభిషేకపరిమి । రావీలొత్పలవ్వివోలె
 గమగల్వస్వి పునాజనుతో వసు- ౩ ఆ. 'అలగుంబోడులు గూడిగర్వజానకీవదే
 త్తడాబావే లయంబంపసు దీపుభిమనిరలం దైలంబివన్నీవుపా । టలగంధీయిటిర
 మ్ము' పాంచా-4 ఆ. 'మి మెలుగుంబోడులు వీటసాధవరలై మిన్నేటిబంగారుతా
 మరలత్తువో గ్రహంపజోవకత్నావో పరియము- । ౨. 'మి ఆముండ్లలో మెలు
 గుంబోడినిసించె నోర్తు మనుసంభవితోర్కొక్కటికా, పరాసా-3 ఆ. 'మి చిగుం
 బోడి యెలుంగదే యదుపతిస్త్రీలెవ్వరేనిందురే రుగదా' కథా-3 ఆ. 'కా యావన
 ముకరిగినప్పుడ । పూపుంబోడులకు బతులభోగంబులుగా । కావిగనంబులకు గొజ
 యొ' కథా-4 ఆ. 'క. అలగుంబోడులలోపల । నలగుంబోడుమును నీను నగ్గలము
 చుకా । పలపూవాడక యుండుము । తలపూపునకించి వికచతామరసాక్షి' పా-1 ఆ
 'వేన్పొలుపుంబోంతు' యమా-1 ఆ 'కా ఎ ప్పట్టువనలరినమరల బట్టపువారల
 కుదేమ పూపుంబోడి' యమా-3 ఆ 'మి మునుముట్టికవే వింటుం । చనమూతుక,
 గారవించి తెరుంబా. యమా-3 ఆ 'మి అలగుంబోడులమిన్న యాముసమూ
 యంబంపురాచిల్కూ' నీనా-2 ఆ. 'కా చెలువములసోయసు నీ । తలిరాకుంబోడి
 నెమ్మిత్తుకొత్తంగకా' నీనా-3 ఆ. 'కా తులువలనడకలు తడబడ । పలిరాకుబొండ్ల
 నడలు తడబడకొక్కంగకా' అచ్చ-చాలకాం. 'కా రాకొమరుజూచి యచ్చిగు ।
 రాకుంబోడిము పలంకియై యిల్లునునో' అచ్చ-చాలకాం.

24 ద్వంద్వమునందు ఋకారమునకు రవగ్గంబువిభాషనగు.

మాత్రపికలు - మాతాపికలు - ఇత్యాదులు.

హ్య—స్వంధ్వసమాసంబునందుఁ బూర్వపదాంతంచైన ఋకారంబునకురవన్యంబు (క్రాపి) చైకశ్చికంబుగా నరును. ఉ. మాత్రపితలు; మాతాపితలు. 'మాతృపితలు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంచైన 'మాతృ' శబ్దంబు ఋకారాంగంబు. ఈసమాసంబు సిద్ధసమాసంబు. ఆనశ్చతోఽన్యోఽన్యో అనుమాత్రంబుచే నుత్తరపదంబు పరంబగుచుండఁ బూర్వ పర ఋకారంబునకు విధింపబడుచున్న యానకాదేశంబునుబాధించి యంశమునున్న ప్రకృతమాత్రంబుచే రేఫాదేశంబు కలుగుననిభావంబు. రేఫాదేశంబు రానియపుడు ఆనశ్చతోఽన్యోఽన్యో అనిభూతోన్యో సాంస్కృతి. వ్యాకిరణమాత్రంబున నాఋకారంబున కానకాదేశంబుగలిగి 'మాతాపితలు' అనను. ఈరేఫాదేశంబు ద్వంధ్వైగై ర్వాణికేదీర్ఘాత్పరతోపివికల్పతః. అనుకారికచేతను గీర్వాణద్వంధ్వ సమాసంబునందు (సిద్ధసమాసమందు) దీప్తింబుతరువాత వచ్చుఋకారంబునకు రేఫాదేశంబు కలుగునని చెప్పుటచేత 'మాత్రపితృబుధివంశోఽఫుత్రింగొలుతు, ఇత్యేది కవిప్రయోగంబుల సాధువులయ్యె. ప్రాస్వరంబుతరువాతవచ్చు ఋకారంబునకు నీనూత్రింబుచే రేఫాదేశంబుగ లగుడు. అందున పితృపుత్రులు, అన్న యానకాదేశయుక్తరూపంబే సాధువగు నాని పితృపుత్రులు, అని రేఫాదేశంబుయుక్తరూపంబు శాస్త్రీయంబుకాదు. గీర్వాణద్వంధ్వసమాసంబునందు (సిద్ధసమాసము) ప్రాస్వరంబుతరువాతిపూర్వపదసంబంధి ఋకారం బునకు రేఫంబు రాదుకావుననే యాక్రిందిపద్యంబునఁ బితృశబ్దంబు రేఫాదేశాంతము కాలేను. క॥ నామములఁ బితృపితామహా ! నామంబులకుగ బిరుదనామంబుల సాం గ్రామికులెఱింగింతురుదము| నామెన నీమెనను జూమ్మలవరకయున్నకా., మఱియు నీరేఫాదేశంబు సంస్కృతవ్యంధ్వంబునందు నానకాదేశంబువోలె సమాసచరమావయవ మైనపదము (కడపటిపదము) పరంబగునప్పుడీ దానికిఁ బూర్వంచైన పరంబుయొక్క ఋకారంబునకు వచ్చునుగాని బహుపదంబును మేళగించిన ద్వంధ్వంబునందు ఋకారాంతపదంబు కడపటిపదంబునకుఁ బూర్వంబుదుండనివోఁ బ్రకృతరేఫాదేశంబురా దని యెఱుంగవలయు. కావుననే రేఫాదేశరహితంబులైన యాక్రిందిప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి. తే॥ గీ॥ శతృపిశ్యదారపుత్రక భ్రాతృతేన | హస్తకంబులు సంస్కృతినమభివింపఁబడియె నందుల నెవ్వనికడనువాడు || నరుఁడనిత్యత నూహించు టరయనిరవు' క॥ మాతృపితృపరమకర్మక | నేతేతపుక, ఇచ్చటి ద్వంధ్వంబునం

ను మాతృకేబ్బలు కడపటిపరంబునను ముందురాలేను. కావున రేఫాదేశయుక్తంబు గాని యానకాదేశయుక్తంబుగాని కాలేను. ఇతి త్కత్రియవంశ్యులై ధరణిగావఃగః బుట్టినవారు బ్రాహ్మణాః త్కత్రియవైశ్యకూగ్గులనఁగాఁ గలవారును జాతులకాస్య చా ! రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుఁగాచిన యట్లురామమాం ! ధాతృరఘ్నితీతసు లు ముదంబునఁ గాచితె యేయుగంబునకా, భార-అది. 2 అ. ఈపద్యంబునందు మాంధాతృరఘ్నితీతసులు, అనిన ద్వంద్వంబునందు మాంధాతృకేబ్బలు రేఫాదేశయుక్తంబై భారతంబునందున్నట్టులెంచియడివము సూరకవి. శ్రీ ధరముకారాంతకేబ్బలు ద్వంద్వమైన ! రేఫమగుమః బ్రవర్తిల్లుదృఢముగాను ! పత్రివహాయవాగ్యసహానేత్రము ఖిను ! రాభివందితపాదాబ్జయన్నయట్లు, కవిసం-ప్రశం-28 ల. అనుపద్యలక్షణంబు నను లక్ష్యంబుగాఁ జూపెను. అప్పకవి పైపద్యనతుర్థపాదంబునందు మాంధాతృకేబ్బలు భారతరచనాసమయంబున ఋకారాంతంబుగానే రచింపఁబడినదనియెంచి రేఫశిష్టమైన యక్షరంబులను రేఫశిష్టంబుగానియక్షరంబు ప్రాసంబుగానుండవచ్చు నన్నదా నిశ్చయైపద్యం బుదాహరణంబుగా నిరూపించెను. కొన్నిప్రాచీనభారత పుస్తకంబుల రేఫయుక్తంబుగాను, మఱికొన్నిటియందు రేఫవిరహితంబుగాను మాంధాతృకేబ్బలు బుదనమృను కావునఁ బూర్వోక్తపు లిప్తంబును శుభయవిగంబుగా సభిప్రాయపడి కాస్త్రంబున మాంధాతృరఘ్నితీతసుల అన్నద్వంద్వంబులో రఘ్నితీతకేబ్బలునమాసవర మాపయంబు (కడపటిపదింబు) కానదానికిఁ బూర్వంబునందున్న మాంధాతృకేబ్బలునను రేఫాదేశంబురావచ్చును. అమాదేశంబు విభాషగావునమాంధాతృకేబ్బలు ద్వంద్వంబునందు ఋకారాంతంబుగానుండవచ్చును. మూతాపితలు, అన్నద్వంద్వంబునందు రేఫాదేశాభావంబునందు నానకాదేశంబునలెమాంధాతృరఘ్నితీతసులు, అన్నచోటున రేఫాదేశంబురానియపుడు నానకాదేశంబురాదు. ఆనన్పిలోద్వంద్వ, అనుసూత్రంబుచే విహితంబైన యానకాదేశంబునిద్యాసంబంధ వాచకంబులును, యోనిసంబంధ వాచకకేబ్బలులును నైస ఋకారాంతపూర్వపరంబులకే వచ్చును. మూతాపితలు, అనుచో మాతృకేబ్బలు యోనిసంబంధవాచకంబు. హోతాపాతలు, అను ద్వంద్వంబునందు హోతృకేబ్బలు విద్యాసంబంధవాచకకేబ్బంబు. కావున నానకాదేశంబు సాధి యంబు మాంధాతృకేబ్బలు విద్యాయోనిసంబంధవాచకంబులలో నేదియుం గానియందున రేఫాదేశాభావమక్షంబున

ఋకారాంతయుక్తంబే సాగిష్టంబగు. కావున నప్పకవి ఋకారాంతంబయ్యెంచి రేఫ శ్లిష్ట ప్రాసంబునకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపుట సర్వవిధంబుల రమణీయంబని యొందవలయు. శ్లో! పితృద్వళిగుణం మాతాగౌరవేణాతిరిచ్యతే, అనుకాస్త్రంబున మాతజనకునికంటె బుజ్యతమురాలుగాన 'మాతాపితృ' ఇత్యాదిద్వంద్వంబులందు జననీహానకశబ్దంబు ముందుండుట శాస్త్రీయంబు.

1

25 సూ.—సమాసవిభక్తికి లోపంబగు లట్టనకుఁ గాదు.

రామునిబాణములు సరసపువచనములు | వేవెలుగు | గుణములప్రక.

వ్యా—సమాసంబులయొక్క విభక్తికి లోపంబగుటకును. తత్సమపరిచ్ఛేదంబు నందలి ముప్పదియొకండవ సూత్రంబుచే విభక్తులకు విహితంబైన లదాగమంబునకు లోపంబగుటగదు లదాగమంబునకావున విభక్తికి నాద్యవయవమై సమీపంబునఁ జేరెను. వృషభాదులను జన్మకాలంబున లేకుండి మధ్యకాలంబున శృంగంబులు మూర్ఖతంబులైనను శృంగవయవవిష్టంబునందే వృషభశ్వనృపహారంబు కాస్త్రలోకసమంజసమగు నట్లును లదాగమవిష్టంబైనవిభక్తియందే విభక్తిత్వసర్వంబు పర్యాపంబగునగాని లదాగమంబువిడిచిన కేవలవిభక్తియందుఁ దాదృశవ్యవహారంబు రాసేరదు. కాబట్టి సమాసవిభక్తికి లోపంబు విధించుచో లదాగమయుక్తస్థలంబులో లదాగమవిష్ట విభక్తికి లోపంబు ప్రాప్తించుచున్నది. 'ప్రాప్తి పూర్వకోహినిషేధః' అను కాస్త్రంబునఁ బ్రాప్తించుచున్న లదాగమలోపంబు రాదనియు, కేవలవిభక్తికే వచ్చు ననియు నపూర్వంబుగా నిషేధంబు సూత్రితంబయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూడవ సూత్రంబుచే విహితంబైన నిదాగమంబునకు లోపనిషేధంబు చెప్పబడలేదు. నిదాగమంబు దుమంతంబునకు విధింపబడినది. కాన నాదాగమంబు ప్రకృతికి నవయవంబుగాని విభక్తికి నవయవంబుగాదు. కనుక లోపంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేదు. 'ఈ రామునిబాణము' ఇచ్చట రామునియొక్క బాణంబులని విగ్రహంబుండఁగాఁ బూర్వోత్తరపదంబుల సంబంధంబైన యొక్కపరిమాణధర్మలకు లోపంబగులిక. అనంతరము 'రామునిబాణ' అనువిష్టంబుకంటెఁ దిరిగి పరిమాణవిభక్తి యవయవంబు ఇట్లు

తక్కినయుదాహరణలనుబట్టి బూర్వోత్తరపదవిభక్తులు లోపించుననియు విశిష్ట సమాసంబుకంటెఁ దిరిగి యాయావిభక్తి యుపపత్తినివలయు నూహించు కోవలయును. సరసపువచనములు' ఇచ్చట, సరసములు + వచనములు' ఇట్లు కర్మధారయవిగ్రహంబుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బూర్వపదబహువచనంబునకు లోపంబుగలిగె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియవ సూత్రంబుచే ముగాగవంబు ప్రకృతికి విధింపఁబడినది కావునఁ బ్రకృతసూత్రంబున దానికి లోపంబు ప్రసక్తింపలేదయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియొకండవ సూత్రంబుచే మువ్వదిరెండవ సూత్రంబుచే ముగాగవంబునకును నగు ను గాన సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే ముగాగవంబునకుఁ బు వర్ణంబయ్యె. పువర్ణంబైనచో 'సరసపువచనములు, అను విశిష్టరూపంబునకు 'వేమెలుగు, ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'వే, శబ్దంబునకు సహపరిమర్థంబు. దీనికింటఁ బ్రమాణి యుపపత్తి సమాసంబుకానఁ (బహువీహి) బ్రకృతసూత్రంబున లోపంబుకలిగె. గుణ ములప్రక గుణములయొక్క ప్రాక, ఇట్లు విగ్రహవాక్యంబుండ యొక్కాదివిభక్తులు లోపించె. లబ్ధునకు లోపంబునిషేధింపఁబడినది కావున సమాసఘటితలకారంబునకు లోపంబురాలేదు. ఇచ్చట సమాసశబ్దంబు వృత్తికి నుపలక్షణంబు. కనుక జాలరీ, ఇత్యాదితద్ధిత వృత్తియందు విభక్తి లోపంబుగలిగె.

.26 సూ—కర్మాదులకుఁ బ్రాధాన్యము వక్షయందుఁ ధాతుజనితే పణంబులుకర్తవోడంబోలె వానితోడనమసించు.

రాముఁడురక్షించిన భృత్యుడు - రాముఁడువాలినేసిన బాణము - రాముఁడుగోవునిచ్చిన విప్రుడు - రాముఁడు వెడలిన వనంబు - రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము - రాముఁడు వసించినచోటు.

వ్యా—కర్త ముఖ్యులుగా నెఱవేఱుచునట్టి వ్యాపారంబు కర్మాధికారకంబులైన నారోపింపఁబడినచో ధాతుజ విశేషణంబులు కర్తకుంబలెఁ గర్మాధికారకంబులకును విశేషణంబునని యర్థమృ. ఈ 1 రాముఁడు రక్షించినభృత్యుడు, 2 రాముఁడు వాలినేసిన బాణము, 3 రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుడు, 4 రాముఁడు వెడలిన వనంబు, 5 రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము, 6 రాముఁడు వసించినచోటు (1) ఇట్లుభాష్య

ర్థమైన రక్షింపట, రామునిచే శుశ్రూషుగా నెఱవేర్పడగ్గది. అయిన నట్టిరామునిష్టమైన రక్షణ భృత్యునిపై నాగోపింపబడినది కావున, భృత్యుని రక్షించిన రాముడు, అన్నవాక్యంబున రక్షించిన అనునది రామునకుంబలె, రాముడు రక్షించిన భృత్యుడు, అను ప్రకృతవాక్యంబులో గూడ, రక్షించి అనునది భృత్యునికి విశేషణంబయ్యెను. ఈవాక్యంబున రాముడు కర్తయును భృత్యుడు కర్మంబునుగాన నియ్యది కర్తవ్యాపారంబుపై నాగోపించినందులకు నుదాహరణము (2) ఈవాక్యంబునందు ఏయుట, (కొట్టుట) అను ధాత్వర్థంబును నెఱవేర్చగా రాముడు ప్రధానండు. అయినను నట్టిక్రియను నెఱవేర్చుటకు బ్రధానంబుగా బామే విరక్షింపబడినది కావున బాణముతో వానినేసిన రాముడు, అన్నవాక్యంబున ఏసిన, అను విశేషణంబు రామునికింబలె, రాముడు వానినేసిన బాము అను, ప్రకృత వాక్యంబునంగూడ ఏసిన, అనువిశేషణంబు బాణంబునకు సంబంధించె. కొట్టుటలో రాముడు కర్తయును బాణంబుకరణంబును నైనందున నియ్యది కర్తవ్యాపారము కరణంబుపై నాగోపింపబడినందుకు నుదాహరణము (3) ఇచ్చొచ్చు ఇచ్చు క్రియ రామునిచే బ్రధానంబుగా నెఱవేఱుపడగినది. అయినను నట్టిక్రియ విఫలంబు నెఱవేర్చినట్లులు విరక్షింపబడినది కావున విఫలంబు కొఱకు గోవునిచ్చిన రాముడు, అన్నవాక్యంబున ఇచ్చిన, అనునది రామునికింబలె, రాముడు గోవునిచ్చిన విఫలంబు, అన్న ప్రకృతవాక్యంబునంగూడ ఇచ్చిన, అన్న అని విఫలంబు సంబంధించె. ఇచ్చుటకుఁ ద్యాగంబు త్యాగక్రియకుఁ గర్త రాముడును త్యాగంబునకు నుద్దేశభూతుడు విఫలంబుగాన వాక్యంబు సంప్రదానంబుపై గర్తధాత్వర్థ నాగోపింపబడినందులకు నుదాహరణము (4) ఇచ్చొట్టవెలుట, (విగ్గయించుట) అను క్రియ చేతనంబుచే నెఱవేర్చబడినది కాన రామునకుఁ బ్రధానంబైన సమన్వయించును. అయినప్పటికిఁ బ్రకృతసూత్రంబున నట్టిచేతన వ్యాపారంబు అచేతనంబైన వనముపై మోపబడినందున వనమునుండి వెడలిన రాముడు, అన్నవాక్యంబున వెడలిన, అను శబ్దంబు రామునకుంబలె, రాముడు వెడలిన వనంబు, నీప్రకృత వాక్యంబునంగూడ వెడలిన, అన్నదియచేతంబైన వనంబునకు విశేషణంబుగా సమన్వయించినది ఇచ్చొట్ట రాముడు వనంబునుండి విడిపోయినందున వనము అపాదానకారకంబయ్యె. కర్తక్రియ యపాదానకారకంబుపై సంక్రమింపఁజేసినందున

కు నియ్యది యుదాహరణంబు. (5) ఇచ్చోట వసించుటకు ముఖ్యంబుగా రాముడు కర్త. అట్టి వానికి)ను పల్లగృహంబుపై నాలోపింపబడినది కాన పల్లగృహమందు వసించిన రాముడు, అన్న వాక్యంబున నసించిన, అనునది రామునికింబలె, రాముడు వసించిన పల్లగృహము, అన్న ప్రకృతవాక్యంబున నైతము వసించిన, అన్న విశేషంబు పల్లగృహంబునకు సమన్వయించినది. ఇచ్చట రామునకుఁ బల్లగృహమాప్లక్ష్య కాధారంబుగావున, గర్తృకి)ను యధికరణకారకంబుపై సంబంధింపఁ జేసినందులకు నియ్యది యుదాహరణంబు. (6) ఈ యుదాహరణంబునఁ గూడఁ బైదానియందుంబలె గర్తృక్రియ యధికరణంబుపై నాలోపింపబడినది సంస్కృతవ్యాకరణంబునందుంకూడఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మానికారకంబుపై నాలోపింపబడుటలకు గారి తెనుగుభాష రాముడు రక్షించిన భృశ్యుడు, ఇత్యాదివాక్యంబులలో, రక్షించిన అనుదానికి రాముడును, భృశ్యుడును, కర్తలైవట్టల (In Construction) సంస్కృతభాషయందు నేక క్రియలోఁ గర్తృకును, గర్వాదికాకరణంబునకును నన్వయంబులేదు. మఱియు సంస్కృతభాషయందుఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మానికారకంబులపై సంక్రమింపఁ జేసినప్పుడు కర్మానికారకపదార్థంబులకు పాకరాధిక్యము భాసిల్లుచున్నట్టులు స్ఫురించుచుండును. తెలుగుభాషయందుఁ గర్తృక్రియలోపవలన నట్టిగర్తంబు స్ఫురించుటలేకు న్నట్టెడఁకు కొన్ని సంస్కృతభాషయందలి వాక్యంబు లుదాహరింపఁబడును. 'ఉ॥ అశ్విన్నతి.' (కత్తి నశుచున్నది) వాస్తవంబున వాక్యంబిట్లుండవలెను. 'హరఃపాద్వసినాభివత్తి' (హరుండు లెస్సగాఁ గత్తితో నశుచున్నాడు) ఇట్లు నతిశబ్దము దేవదత్తుడు కర్తయును, కత్తి కరణంబునైనను మొదటనిచ్చిన యుదాహరణంబునందుఁ గత్తియే నతిశబ్దముఁ గర్తగాఁ జేయబడినది. అందున హరునిపలి యాశమవధరంబులేపంపనే కత్తి స్వయంబుగ నశుచునంతటి పాకర్యాతిశయంబు గలిగినది స్ఫురించుచున్నది. 'కాస్తానిపరతి' (ఇంకను మునుచున్నది) ఇచ్చటను దుట మనుష్యుని వ్యాపారంబైనను నయ్యదికరణంబులైన యింకనంబులపై సంక్రమింపఁజేయుటవలన వానియందు శుష్కమృత్యువాదిగర్వాతిశయంబున్నట్టులు తెలియును. (స్థలీకంబుచున్నది) ఇట్లుండుట యొకానొక దేవదత్తుని వ్యాపారంబైనది నయ్యది యధికరణకారకంబైన స్థానిపై మోపంపింపఁబడున దానియందు (స్థానియందు) చేగమె చెచ్చనై యన్నంబునునంతటి పలుచనితనము మొదలైన పా

శ్యాతీశేషము కలపలి విశేషమునున్నది ప్రాచ్యములఁ గర్తవ్యపారము
కర్మాధికారములపై హోపంపంబునను 'రాముడు రక్షించిన శృంగుడు'
ఇత్యాది వాక్యములందు గర్తయైన రాముడును, కర్మకారకమైన శృంగుడును
వాక్యాంతగతులైనట్లు 'సా వ్యసీచినతి' ఇత్యాదివాక్యకరములందు సుద్ధాధికార
కారకములతోఁబాటు సూరాదికర్తలు వాక్యాంతగతులుకాదు ఇట్లు భాషావ్యయం
బునఁ గొన్ని భేదములు కలవు.

ఇదినమాసపరిచ్ఛేదము.

తద్ధిత పరిచ్ఛేదము

విభక్త్యంతఁబులైనశబ్దములమీఁది భావార్థమతుబద్ధాదులయం
దుఁ బ్రయోగించుప్రత్యయములు తద్ధితములనంబడు. ఇట్టిప్రత్యయం
బులను వినించెడుభాగము తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

1 తనవర్ణకంబుత్వార్థమునందగు.

త్వార్థమునఁగా భావము - ప్రకృతిజన్యభోగమునందుఁ బ్రకారం
బుభావము । రామునితనము - రాముతనము - మనుమనితనము - నీ
తనము - గొప్పతనము - కొంతనము - నల్లదనము - పుల్లదనము.

వ్యా—'తన' ప్రత్యయము త్వార్థమునందుఁ గలుగు సంస్కృతములలో
'రామత్వం, పాత్రత్వము' ఇత్యాదులందు 'త్వ' ప్రత్యయము తెలియఁజేయునట్టి
భావార్థమునందుఁ బుంసభావలో 'తన' వర్ణకంబు. (మూలము) త్వార్థమునఁగా
భావము, ప్రకృతిజన్యభోగమునందుఁ బ్రకారము భావము వ్యా—ప్రకృతిల

బుట్టినయ్యజ్జానంబులో విశేషముగాఁదోచునది భావంబునకు ప్రత్యయంబు నను ముందున్న శబ్దంగా ప్రకృతియనంబును, ఉ. రామునితనము, రాముతనము తత్సనుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమాడవనూత్రింబుచే నిగాగమంబు వై భాషికంబు. రామునియొక్క ధర్మంబుని యర్థమృ ఇట యొక్క, అనుషస్త్రివిభక్తికిముందు రాము శబ్దంబున్నయది. కానవదిప్రకృతి. రామశబ్దంబునను రాముఁడౌను. రాముఁడనఁగా రామత్వము (రాముఁడనము) గలపురుషుఁడని నిష్కర్మప్రార్థము. రామునియందు రామత్వము (రామునితనము) విశేషణంబుగా భాసింపదున్నది గావున నట్టియర్థంబు భావంబునాఁబడు. కానిక్రియపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవనూత్రింబునందలిభావ శబ్దార్థంబును, ప్రకృతనూత్రింబునందలి భావశబ్దార్థంబును జొక్కటియేయని భ్రమింపవలదు. 'మనుమనితనము' తత్సనుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువది నాల్గవనూత్రింబుచేఁ దెనుగుడుమంతంబు గావున నిగాగమంబు నిత్యంబు. కావున 'రాముతనము' అన్నయట్లు 'మనుమతనము' అని పక్షంబున ననఁగూడదు. మనుమునియొక్క ధర్మము ఇట 'యొక్క' ప్రత్యయంబుననుండు 'మనువ' శబ్దంబున్నయది. కనుక నయ్యది ప్రకృతి. మనుమఁ డనఁగా మనుమనితనంబుగల పురుషుఁడు ఇట్లే 'సీతనము' (సీతాత్వము) గొప్పతనము (మహత్త్వము) కొండనము (స్థూనత్వము) నల్లదనము (నీలత్వము) పుల్లదనము (ఆస్తుత్వము) ఇత్యాదులు. నల్లపుల్లశబ్దంబులంత నుదాహరణంబులు గావున 'తన' వర్ణకంబు పరంబునప్పును సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవ నూత్రింబునను గాగమ పాప్రిచే నర్థానుస్వారాది కార్యంబులు గలవయ్యెను.

2 సూ—ఇటవిశేషంబుత్సర్గంబునకు విభ వనుభాధకంబగు.

స్పష్టము.

వ్యా—ఈతద్ధిత ప్రకరణంబునందుఁ గ్రిందవచ్చునట్టి విశేషనూత్రంబులు (అపవాదనూత్రింబులు) తన, వర్ణకవిధానుకంటైన పూర్వోక్తసామాన్య నూత్రింగానకు వికల్పంబుగా బాధకంబులగు. అనఁగాఁ జిన్నాదులు మున్నగువానికి నీక్రింద 'ఊక' వర్ణకాదులు విశేషించి విధింపఁబడినను బక్షంబున 'తన' వర్ణకంబు తప్పక కలుగునని భావంబు.

3 సూ—చిన్నాదులకు షికవర్ణకంబును.

చిన్నటికము-కన్నెటికము । చిన్న - కన్నె - చుట్టగు - దొంగ-
చేద - మిష - లుకె - ఇత్యాదులు చిన్నాదులు.

వ్యా—చిన్నమన్నున శబ్దములకు 'టిక' ప్రత్యయమువచ్చును. ఉ. చిన్నటి
కము (చిన్న + టికము) కన్నెటికము; చుట్టగు, దొంగ, చేద, మిష, లుకె, మొద
లగునవి చిన్నాదులు గావునఁ బ్రత్యయముగాఁగలవలె టిక ప్రత్యయముగాఁగించువది. పక్షం
బునఁ బ్రకరునూర్చునవే 'తన' వర్ణకంబును. ఉ. 'చిన్నతనము, కన్నెతనము' ఇత్యాదు
లు. 'చుట్టము' శబ్దమునకు 'తన, వర్ణకంబువలనఁబడునపుడు తద్ధితవృత్తి కాన మువర్ణకంబు
లోపించితిని. ఉ. చుట్టతనముపరిపూర్ణముగాఁగి ముప్పదియేనననూర్చునవే సరసపుం
దనము, సరసపుందనము, సరసపుందము' అన్నయున్న 'చుట్టపురదనము, చుట్టపుందనము,
చుట్టపుందనము' అనియుఁ దద్ధితవృత్తి యందు మువర్ణకములందు రానిరూపంబులుతనవర్ణకంబు
పరంబగునపు డీశబ్దములకుఁ బ్రత్యయమునకు. తద్ధితవృత్తి యొనఁప 'తన' వర్ణకంబుపరంబగునా
దక్షిణ ప్రత్యయములందుఁబడె బ్రహ్మవిభక్తి మువర్ణకంబునకు లోపంబు సామా
న్యముగా రాదు ఈయందు, సుధిపరిపూర్ణముగాఁగి ముప్పదియేనన నూర్చునవే
'తన' వర్ణకంబు పరంబగునపుడు పుంపులప (సంధి—పరి—32 సూ॥ చే మువర్ణక
స్థానీయములు) నుగాగమంబు విధించుటంజేసి, యను మేయింపఁబడుచున్నయది. తన
వర్ణకంబు సయితము పరంబగునా మువర్ణకంబునకు లోపంబుగలిగినే సంధిపరిచ్చేదం
బునందిలి ముప్పదియేనన నూర్చునవే 'తన' వర్ణకంబు పరంబగు నపుడు మువర్ణక
స్థానీయంబులైన పుంపులెల్లు లభించును? కాన నిదియే తనవర్ణకంబునకుముందు మువర్ణ
కలోపా భావంబునకు జ్ఞాపకమునున్నదని యోచుంగలెను. భావార్థ విహితమైన
యాటికప్రత్యయంబు ఈటరేపఘటితంబని లాక్షణికలనునంబు. అప్పకవి—ద్వితీయా
వ్యాసము—కారణీసహులిక. ఇద్దఱుపపలుముఁ దెట్టికంబున గద్దతియద్దిఱ కట్టెదుఱ
ను' ఈటరేపవిర్ణయము వల్ల॥ ఉ భావియంతస్సర్వే చిక్షాంతః కలిచాగ్రతః । క్షేప్ర
త్వోన్యాత్వాద్భాక్త్యే పూర్వాత్కటాస్త్వతాః' ఇద్దఱు' ఇందఱు, ఆందఱు, ఎందఱు
కొందఱు, ముందఱు, ఇత్యాదులు, 'క్షేప్రటికము, కన్నెటికము' ఇత్యాది టికవృత్తి

యాంతంబులును, శకటరేఖయుంతంబులని వ్యోకతాత్పర్యము. ద్విరేఖ నర్లదర్పణము లే|| కి|| సర్వకలి చిద్వికీయదియచ్చబహుచ్య ముల టికప్రత్యయంబులః పూర్వకధిత సరళనర్ల పరంబునగరువెకారి | లఘుపు లేదగ్వంద్య కలాపవినుత కనుక చిన్నటిక ము, కన్నటికము, మట్టటికము, రాదటికము మాలటికము, పేదటికము ఇత్యాదు లందుశకటరేఖంబు బహుకవిసమ్యుపదైవను టికప్రత్యయంబు లఘురేఖఘటితంబును గవిప్రయోగంబులః గానంబడియెడి చ|| అయ గః దన్లకక్క సెయింపుకు దక్కుగగ్గిఁట్టి మ | టరికమువారి కిన్నెరయుఁగాదు రహస్యములీబొంతర | స్వగవి కృతి పృన్తనలమాటలు వీనివివంగ నాపులై పరఁగెను నెచ్చెలుల్ చెరికిఁ బ్రాణము లిచ్చిన నప్పుదీటునే పృథా- 3౪. అలఘుకామునియందు బి|| సితారామాచార్యులవా డు టికప్రత్యయంబు భయరేఖఘటితంబులలోఁ బరిగణింపిరి.

4 సూ—ఉత్పంబునకత్వంబుఁజికము పరంబగునపుడగు.

తొత్తటికము - వెడ్డటికము - వెజ్జటికము.

వ్యా—ఁజిక' ప్రత్యయంబు పరంబగునపు యుకారాంతశబ్దంబు లుకారాంతంబు లగు. ఉ. తొత్త టికము, తొత్తు + టికము' ఇచ్చటఁ దొత్తుశబ్దంబునందలి యుకారంబున కత్వంబుగలిగె. ఇట్లే వెడ్డటికము (వెడ్డుశబ్దము; వందన) వెజ్జటికము (వెజ్జ శబ్దము) ఇత్యాదులూహింయనెడి.

5 సూ—పేర్వాదులకిమివర్ణకంబగు.

పేరిమి - కడిమి || పేరు - కడు - ముచ్చు - మేలు - చెలి - పోడి - వాడి - వేడి - ఇత్యాదులు పేర్వాదులు.

వ్యా—'పేరు' మొదలఁకల్పంబులకు ఇమి' ప్రత్యయంబుగలుగును. ఉ. పేరిమి (పేరు + ఇమి ఇట్లే కడిమి (కడు) ముచ్చమి (ముచ్చు) మేలిమి (మేలు) చెలిమి (చెలి) పోడిమి (పోడి) వాడిమి (వాడి) వేడిమి (వేడి) ఇత్యాదు లూహింపవలెను. చెలి' మొదలైన యుకారాంతశబ్దంబులకు ఇమి, ప్రత్యయంబుంఁగా సంధిపరిచ్ఛేదం

అలాని పరనొకండనూత్రంబుచే నపదాన్వయము పనిం బరనప్పుడు సంధి నిత్యంబై 'చేడిమి' (చెడి + ఇమి) పోడిమి (పోడి + ఇమి) ఇత్యాది రూపంబు లయ్యెడి.

6 సూ—సవర్ణికంబు గుణపచనంబులగు నల్లదులకగు.

నల్లన - తెల్లన | నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱి చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - చప్ప - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఒయ్య - తిమ్మ - చక్క - వ్రేక - ఇత్యాదులునల్లదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పునట్టి నల్ల, మొదలగు శబ్దంబులకు నా' ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ | నల్లన (నల్ల + న) ఇట్లే తెల్ల, పచ్చ ఎఱ్ఱి, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల చప్ప, విన్న, తిన్న, అల్ల, ఒయ్య, తిమ్మ, చక్క, వ్రేక' ఇత్యాదులు గ్రహింప లెను. పక్షంబున నీపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవనూత్రంబుచే విశేషనూత్రంబు సామాన్యనూత్రంబును వికల్పంబుగా బాధించును గానఁ బక్షంబున 'తన' వర్ణ కంబగు. సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియైదవనూత్రంబుచే నుగాగమంబు మొదలగు కార్యంబులు కలిగి నల్లఁదనము, తెల్లఁదనము' మొదలగురూపంబులు పాక్షికం బులై యుండు.

7 సూ—ఇకవర్ణకంబగ్గలామలకగు.

అగ్గలిక-ఒమ్మిక! అగ్గలము-ఒమ్ము.

వ్యా—అగ్గలము' మొదలైన శబ్దంబులకు ఇకప్రత్యయంబువచ్చును ఉ. అగ్గలిక. అగ్గలము + ఇక ఇట్లుంపనట్టి (తద్ధిత) గాన విధిలోపంబురాఁగా సంధి పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవనూత్రంబుచే నపదాన్వయరసిత్యసంధికలిగి అగ్గలిక' అనురూపంబయ్యె ఒమ్మిక, ఒమ్ము + ఇక' ఇచ్చటి మనస్థము నామవాచకంబులో నిది. విభక్తి ముద్రకంబుగాను కాలూర లోపంబురాదు.

8 సూ—మగఃటిమ్యామ యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

మగఃటిమి - మగతనము - పేనఱికము - ఒజ్జనము-కోటరము-కో
డంట్రము - కోడంట్రికము - కోడఱికము - కోమలికము - చెలికార
ము - తెలుపు - ఎఱుపు - పసుపు - నలుపు తికాదులు రానిపక్ష
మందుఁ దనప్రత్యమంబున్నింటికగు - చిన్నతనము - ముచ్చదన
ము - నల్లదనము - అగ్గలంపుదనము - ఒజ్జతనము.

వ్యా—మగఃటిమి' మొదలైనశబ్దంబులు ప్రయోగంబులనుసరించి గ్రహింపఁ
బద్ధవి ఁ. మగఃటిమి ఇచ్చట మగ, శబ్దంబుపై టిమియో' ప్రత్యయంబు, తత్సమప
రిచ్ఛేయంలోఁ పంచామ్యుకవసూత్రంబుచే నీప్రత్యయంబు బిందువునావృత్తంబగు. మగ
తనము' పక్షంబున తన, నర్థంబు 'పేదటిమి' భావాన్ధంబునందు టిమిప్రత్యయంబు
తల్లి గిలి తగునెయ్యదన యీపంచతనమునీను | దండినైతెమ్యు' మనసు 'పేదటిమి విడిచి
భార-భివ్య. 1 ఆ. ఒజ్జనము' ఒజ్జశబ్దంబుపై 'న' ప్రత్యయంబు, కోటరము
కోడు' శబ్దంబుపై 'టర' ప్రత్యయంబురాగా వృత్తియందు నాద్యక్షరకేవలంబై
కోటరమున 'కోడంట్రము' కోడఱి శబ్దంబుపై బిందువునావృత్త ప్రత్యయంబురాగా
వృత్తియందు సంకల్పలోపంబు 'కోడంట్రికము' కోడు, శబ్దంబుపై బిందువునావృత్త
ప్రత్యయంబు రావృత్తియందు సంకల్పలోపంబు 'కోడఱికము' కోడు' శబ్దం
బుపై టికప్రత్యయంబురాగా వృత్తియందు సంకల్పలోపంబు రూపాంతరంబు
కోటఱికము. చ పలుకు వెలందియే యుగిపజ్జుగ గోటఱికంబు' యునే కలిక
నుంకటూడి గపుగత్తియసింగు' రామా- 1 ఆ. కోటరము శబ్దంబువోలెరిదిటకార్య
టితంబునుగలదు. కోమలికము, (నర్థనము) కోమశబ్దంబుపై గప్రత్యయంబు.
అపదాదిస్వరసంధి. (చూ-సంధి-11 సూ) చెలికారము' చెలిశబ్దంబుపై భావాన్ధంబు
నందు కార, ప్రత్యయంబు. నేనుగారము' (నృదుత్వము) నుడికారము, (నూటవ
త్సృతి) 'కొలగారము' ఇత్యాదులు వైవాచికత గ్రహింపవలె. తెలుపు, ఎఱుపు,
పసుపు, నలుపు' అనునవి తెల్ల, ఎఱు, పసు, నల్ల' శబ్దంబులపై నైవరూపంబులు.

ఈకేబ్బంబులందు ద్విత్వలకారాదులకు లోపము, పున్జంబు పరంబులకు బ్రకృతికి సుకారంబును, ఇత్యధికంబు బద్ధిమాక్షుతచే నూహించునది. (మూలము) టికాదులు రానిపక్షమందు తనప్రత్యయంబన్నింటికగు వ్యా—అత్యమున్నుప్రత్యయంబులు రానియవ్వకు తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. ఇయ్యది యీపరిచేయంబు లోని రెండవసూత్రంబుచే లబ్ధంబైనయది. ఉ. చిన్నతనము, ముచ్చదనము, నల్లదనము, అగ్గలంపుదనము, ఒజ్జతనము. అగ్గలంపు దనము, ఇచ్చుట అగ్గ కేబ్బంబునందుబలె మున్నక లోపంబు తనప్రత్యయంబు పరంబునపుడు ర దని యెఱుంగునది.

9 సూ—అరమ రాదులకు స్వార్థంబునందికవర్ణకంబగు.

అరమరిక - ఆమిక అరమర - ఆము - అల్లిబల్లి - గంశి - నడవడి - నాడు - నివ్వారి - పొత్తి - మాన - మెలి - వాలు - ఇత్యాదులరమరాదులు.

వ్యా—అరమర, మొదలైనకేబ్బంబులకు ప్రాతిపదికాగ్ధంబునందు ఇక, వర్ణకంబుగలుగును. ఉ. అరమరిక (అరమర + ఇక) ఆమిక (ఆము + ఇక) అల్లిబల్లిక (అల్లిబల్లి + ఇక) ఇట్లే గంశి, నడవడి, నాడు, నివ్వారి, పొత్తి, మాన, మెలి, వాలు మున్నగునవి గ్రహించునది అరమరకేబ్బంబునపు అరమర' వసురూపాంతరంబులు గలను. ఉ. రామది నమ్మకున్నది విదర్భనరేంద్ర తనూజనిన్ను సుత్రాముడవంతు నీయర మరంబున బోమననీయనీయ' నై మ- 8 ఆ.

10 సూ—ఉకవర్ణకంబు చిఱురాదులకు స్వార్థంబునందగు.

చిఱుతుక - నాఱుక | చిఱుత - నాతి - నెలత - మెలత - పడతి - మడతి - పొలతి - పెరిది - నిచ్చ - ఎమ్మ - ఇత్యాదులు చిఱురాదులు.

వ్యా—చిటుత, మొదలైనకేబ్బందులగు ప్రాతిపదికార్థంబున ఉక, ప్రత్యయంబునప్పుడు. ఉ. చిటురుక (చిటుత-ఉక) నారుక (నాతి-ఉక) ఇట్లే నెలత, మెలత, పడత, నుడత, పాలత, నెలక, నిప్పు, ఎమ్మ, మొదలైనవి గ్రహించవచ్చు. ఉల్లకనుం గోపల నిప్పుక మొదలు క్రూరత నాకునావాటి మొదలు-కాంక మరెకాగకనగనమరుదు నిప్పుకలు మప్పలుగకాపాడునరతి. చిటుమనిప్పుతో చెప్పబోయియు గోజుల బంబులారగా రొ. ద్వీబూరుక వుచ్చిప్పుకలతో నెగడి యారయవికమలకగ్నియై నిగిసి, రంగ. తమ్మంగల ప్రయోగంబులు గులభము.

11 సూ—కాక త్రియవర్ణకంబు లుపుం స్వప్రీత్యంబులమతుబర్థంబునందాటాదులకగు.

కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణసంబుసంజేసి ద్బుజగు-అటకాడు - అటకత్తియ ॥ అట - అడపము - ఎమ్మె - ఓరూరము-కటారి - కొల్ల - చెలిమి - చేరువ - చొరవ-జట్టి-జాజర-జూదము-తిండి - తేర - దొద్ద - నీటు - నేస్తము-బేరము-వగ-విలు-వెచ్చము-సాగసు-ఇత్యాదులాటాదులు.

వ్యా—అట, మొదలైనకేబ్బందులగు కలవాడు, కలసి, అనువర్థంబులందు గ్రమంబుగా బుద్ధింగ ప్రీతింగంబులందు కా, ప్రత్యయంబును, కత్తియ, ప్రత్యయంబునను. (మూలము) కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణసంబుసంజేసి ద్బుజగు-వ్యా—కాప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులలోఁ జరిపంబునందున నాచ్చికపరీక్షే దంబులొని నాలుగవమార్తయివే దుక్కో ప్రత్యయంబును. ఉ. అటకాడు, అటకత్తియ, ఇట్లే అడపము, ఎమ్మె, ఓరూరము, కటారి, కొల్ల, చెలిమి, చేరువ, చొరవ, జట్టి, జాజర, జూదము, తిండి, తేర, దొద్ద, నీటు, నేస్తము, బేరము, వగ, విలు, వెచ్చము, సాగసు, ఇత్యాదులు గ్రహించవచ్చు అడపకాడు అడపకత్తియ (అడపము + కాడు, కత్తియ) స్మృతియందు మువ్వుకలోపంబు ఓరూరకాడు

(ఓహూరము + కాడు) నేస్తకాడు (నేస్తము + కాడు) నెచ్చకాడు = నిలుడు
(నెచ్చము + కాడు), వీనికివృత్తియందు మువ్వకలోపము. గీ సురలయాచటిహాడు
మ్రువ్వులనుగీకు రిక్కలను కేందువెనుగుల యిక్కజోడు లచ్చివై నోడులే నోటి
వెచ్చకాడుఁ చంగ్రుడలరా రె పత్కగొసాంగ్రుడలము కవి- కెత, జూదకాడు
(జూదము + కాడు) వృత్తియందు మువ్వకలోపము. రూపాంతరము—జూజ
కాడు. ఇట్లే జూజకత్తియ. క- కలసెనె బలి నతడిచ్చట మెలగుట మాతఁడై
విన్నమేలన నేప్రే పులలోన సువియ్యదిప్పిన కలఁపనవిందైన జెలిమికత్తెలునగరె,
ఉ. హరి ౧౭.

12 సూ—కాకత్తియలకకారంబునకుగకారంబు కొండొకచోఁ
గానంబడియెడి.

అందగాడు - అందగత్తియ - కొండెగాడు - కొండెగత్తియ -
బేరగాడు - బేరగత్తియ ఇత్యాదులు.

వ్యా—కా-కత్తియప్రత్యయంబులయందలి కకారంబునకుఁ గొన్నిచోటలు
గకారంబుగానఁబడుచున్నది. ఉ. అందగాడు, అందగత్తియ. (అందము + గాడు
గత్తియ) వృత్తియందు మువ్వకలోపమును బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రత్యయకకారంబు
నకు గకారంబువగలిగె. ఇట్లే కొండెగాడు, కొండెగత్తియ. బేరగాడు బేరగత్తి
య, మొదలైనవి యూహించునది.

13 సూ—కాకత్తియలు కొండొకవానికిస్వార్థంబునంజూపట్టెడు.

చెలికాడు - చెలికత్తియ - హెగ్గడికాడు - హెగ్గడికత్తియ.

వ్యా—కా-కత్తియ, ప్రత్యయంబులు కొన్నింటికొక బ్రాతిపదికార్థంబునందుఁ
గనఁబడుచున్నవి. ఉ. చెలికాడు (చెలియనియ్యము) హెగ్గడికాడు, హెగ్గడిక
త్తియ' ఈప్రత్యయంబులు ప్రాతిపదికార్థమండే మును; కానఁ బడుంబున హెగ్గడి,

(అక్షరపురముకథలు) శబ్దముకంటె స్వార్థమునందు నీప్రత్యయంబును
 ఎక్కువగాఁబడు పదునాఱవనుమాత్రముచే గుఱును ఉ. హెగ్గడీడు. లే ఆతఁ
 డు తెచ్చిన ఇత్తుధూమెబరారు లంకుకొన హెగ్గడీలతో నానతిమ్ము
 పక్క-4 ఆ. -

14 నూ—కానర్ణకంబుతిర్యక్కుంఁగుగానంబడియెడి.

ఇబ్బందిగాఁడు - బాటిగాఁడు - కొమ్ముకాఁడు - పరికాఁడు - ఇ
 త్యాదులుమ్ముగవిశేషవాచకంబులు.

వ్యా—కాప్రత్యయంబు పశుపక్షివాచకంబులగును గానంబడు. ఉ' ఇబ్బంది
 గాఁడు (పెద్దపుకెరి శిఖరపుకెరి బుట్టినపు) పండ్రింపకనూత్రంబుచే బ్రత్యు
 కకారంబునగుకారంబు బింటిగాఁడు (పంది) ఈశబ్దంబునందు బ్రత్యకకారయంబునకు
 శ్చబ్దముకవిప్రయోగంబుల గానంబడు నీ|| అనుక్తిరేచు నూతనసారసాటోప
 మొంటికొండకు రెంపులూసగు నెవట, పా. న- 23 ఇప్పద్యంబునందలి బింటి
 కాఁడు, శబ్దంబునకు వారీశ్చంద్ర కథాపక్షంబున బంగిమనియు, నలకథాపక్షంబుననే
 కాకియనియు న్నాగు కొమ్ముకాఁడు, (చరాహము) నీ నరక హేతుహిరణ్యహరణపు
 ల్లజరంబు కొమ్ముకాని భసింబుగదవలెల్ల ఎను- 1ఆ పరికాఁడు, (తెగకుముఖ్య
 మైనయేనుగు) చా నంతి ముట్టినపరికాఁడు మెత్తము వడింబుతలెంచిన మాడ్కినాప
 గా తనయుడులోను గారళికదంబుముబ్బిపరకాసముద్రతికా, భార-భివ్య-1ఆ చ్చితిని
 లజనంబునంబులను నమ్మదనాగ మెదిర్చి క్రమ్మడిం చినపరికాఁడువోలె, భార-ఆది-
 4ఆ చా పురియఁకు బూచిగాఁడు సుకపోతుల రాజును చు-తిగాఁడు, మను-4ఆ.
 ఇయ్యది శునకభేరంబులు. పక్షివాచకంబునకు నువాహరణము బుట్టికాఁడు, (చిలుక,
 గోరువంక) నీ గీ చును సుకసంజ్ఞ బుట్టికాఁడనఁగ, ఆంధ్రా-సింహ-కర్ణ. నీ|| అది
 శ్చేనసామాగ్యముని కొంపంబుదు వోనిగాఁడనఁగఁ బుంశ్చేనమొప్పు, ఆంధ్రభా
 సింహకర్ణ స 32 గాఁడు పూర్వేని శ్చేనమునిన్నని నెక్కయి పురి ఇగపరి

పేంగపండుపిలి నామనపానుకాంగను ల కికాటిగాడు, మాకటి కువ్వెమటాక క
రుక్కరడు సీల్లచ్చిగాడును జల్లపట్ట ఆంధ్రభా-సింహవర్ణ

15 మా — అటమటాదులకుచుతుబ్బంబునంకివర్ణకంబుపుస్తం
బునందగు.

ఈశ్రవ్యయాంతంబుమగాదిగణంబు అటమటేడు - కమ్మతేడు
అటమటము - కమ్మతము - కన్నడము - కొండెము - బానసము -
బూటకము - మందడి - మన్నెము - సుంకము ఉక్కివంబునకు
వలోపంబునగు ఉక్కిడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—‘అటమట, మొదలైన శబ్దంబులను బుంబింగంబునందు కలవాడు’
అనునర్థంబున ‘ఈ’ ప్రత్యయంబువచ్చును (మూలము) ఈప్రత్యయాంతంబు మగాది
గణంబు వ్యా—ఈ. ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది. ఉ. అటమటేడు
‘అటమటము + ఈ’ ఇట్లుండనృత్తి (రగిత) గావున మున్నగుంబునకు లోపంబుగలిగి
‘అటమట + ఈ’ అయియుండె సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పడునొకొంపంబుకొంటున నప
దాదేస్వరనిత్యపంధిచే ‘అమట’ అయ్యె తద్ధితాంతంబుగావున బాధిపతికపంశ
గలదయ్యె. ఈశ్రవ్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది గావున నాచ్చికపరిచ్ఛేదంబు
లోని వ్యాకరణాంతంబుచే దుక్కొనంబుగలిగి ‘అమటేడు (మోపకాడు)’ అయ్యె
ను. ‘అటమటము’ శబ్దంబునకు ‘అమట’ అయియు మాంబుగలదు చ. ‘అమట’
జెంద జేల’ రసి-ర ఆ. ‘కమ్మతేడు = కమ్మతేలుడు (కమ్మతము + ఈ + డు) ఇట్లే,
కన్నడము, కొండెము, బానసము, బూటకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము, ఇత్యా
దులందు లైరికజేప్పిన ప్రక్రియయూహించునది. (మూలము) ఉక్కివంబునకు వలో
పంబునకు వ్యా—‘ఉక్కివము’ అను శబ్దంబునకు వకారలోపంబును అరగా నీస)
త్యయంబుతో పదుచ్చయంబుగా వకారలోపంబుగలదు ఉ ఉక్కిడు. ఉక్కి-
వము + ఈ’ నృత్తి కావున మున్నగుంబునకు బృతవాక్యంబుచే వకారలోపం

బును గాఁగొడికి + ఈ అయి యపదాదిస్వగ నిత్యసంధిచే ఉక్కి అయేను ఈప్రత్యగూఠంబు మగాదిగణంబుగావున డుక్ వర్ణకంబుగన్గి ఉక్కిఁడు అయ్యెను. రూపాంతరంబు ఉక్కివుఁడు అనియుఁ గలదు. ప్రత్యయభేదంబులచేఁ బైరూపంబులలోఁ గొంచెమర్థభేదంబునుగలదు. ఉక్కివుఁడు = కపటముగలవాఁడు. ఉక్కిఁడు = మూఢుఁడు ఉ ఉ క్కీలయి నేర్పులేక తమకింది పయింబకినొప్పు వారు' నిర్వ-3౪. ఉః ఉక్కివుఁడై నీకొడుకు వల్లమునిన్నిటు లాడఁగూడునే భార- ఉద్యో-2 ఆ ఉః ఉక్కివులెందునుం గలరె యొప్పురువోళ్ళతరాష్ట్రసంధ నుతో భార- ఉద్యో-4ఆ.

16 సూ—ఈప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వాస్థ్యంబునందగు.

మొక్కలీఁడు - కల్లరీఁడు

వ్యా—ఈ, ప్రత్యయంబు కొన్ని శబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందువచ్చు ను. ఉ. మొక్కలీఁడు. మొక్కలీఁడు—ప్రాతిపదికార్థంబుకంటె స్వాస్థ్యంబునందు 'ఈ, ప్రత్యయంబుగన్గి యపదాదిస్వనిత్యసంధియు, డుక్ వర్ణకంబును. గలిగి మొక్కలీఁడు, అయ్యె. మొక్కలి (కూరుఁడు), అనియే యర్థము. ఇట్లే కల్లరీఁడు. (అసత్యనరనుఁడు) కల్లరికాఁడనియు రూపంబుగలదు.

17 సూ—అరివర్ణకంబు మతుబర్ణంబున జూహులకగు.

జాలరి - ఒఱపరి జాల - ఒఱపు - కల్ల - చదువు-జూదము-టక్కు - లెగవు - తీరుపు - తెంపు - తెరువు - నేరుపు - మతకము-వెరపు - వేఁట - సిగ్గు - సుంకము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—అరి, ప్రత్యయంబు కలవాఁడు, కలది, అనునర్థంబున జాల, మొదలగుశబ్దంబులకుఁ గలుగును. ఉ. జాలరి, వలగలవాఁడని యర్థము. అనఁగాఁ బల్లెవాడని భావము. జాలకాఁడనియు రూపంబుగలదు. 'ఒఱపరి (ఒఱపు + అరి) సాందర్యసం

కుడు. ఇట్లే కల్లు, చగువు, జూదము, టక్కు, తగవు, తీరుపు, తెంపు, తెరుపు, నేరుపు, మతకము, వెరుపు, వేట, సిగ్గు, సుంకము ఇత్యాదులంగుగ్రహింపవలెను. జూదము, మతకము, సుంకము, ఈశబ్దములపై నరినర్థకంబు ప్రయోగించినప్పుడు వృత్తి మూలక మైనమువర్ణకలోపంబుగలిగి యపవాదిస్వరనిత్యసంధిచే జూదరి, మతకరి, (మాయవి) సుంకరి (సుంకముతీయునతడు), ఇట్లు యాపంబులేవుననుభవకాని ఇట్లు పడబుదుఁ దెచ్చజీకంబున గద్దటి యద్విజితమైగుఱును, అని ఆకారసీసమాలికలో గద్దటి, శబ్దంబు శకటరేఖయైకత్వంబునగనించెను. గద్దె (ఉన్నతపీఠము + అర్థి) ఇట్లుండ నప వాదిస్వరనిత్యసంధిచే గద్దరి, అయినననియు, ఉన్నతపీఠము గలవాడని వాచ్యార్థంబైనను దిట్టతనముగలవాడని లాక్షణికార్థంబునందు నియ్యది క్రమంబుగాఁ బ్రయోగింపబడుచున్నదనియు, కొందఱు లాక్షణికులమతంబు గద్దరికాదు, అనియుఁ ద్రూపంబు గలదు. కా, ప్రత్యయంబు స్వాతంత్ర్యమునందయ్యెడిది.

18 సూ—ఇనర్థకంబోయా రాదులకు మతుబర్థంబునందగు.

ఓయారి - అక్కసి! ఓయారము - అక్కనము - కడలు
చాగము - జోగము - తమకము - తుటారము - బండారము - బిత్త
రము - బిటారము - బేహారము - మచ్చరము - మిటారము - వి
న్నాణము - వెక్కనము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఓయారము, మొదలైనవానికి కలవాడు కలసి, అనునర్థంబునందు
ఇ, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ఓయారి. (ఓయారము + ఇ) వృత్తికావున మువ
ర్ణకలోపంబు. 'అక్కసి (అక్కనము + ఇ)' మువర్ణకలోపంబు. ఇట్లే, కడలు
(కడలి) చాగము, జోగము, తమకము, తుటారము, బండారము, బిత్తరము, బిటా
రము, బేహారము, మచ్చరము, మిటారము, విన్నాణము, వెక్కనము, ఇత్యాదులం
దూహించువది.

19 సూ—రవర్ణకంబు కులపాదకంబునకుప్రీవాచ్యం బ గు

నపుడు మతుబర్థంబునందగు.

కొఱవత - చాకిత || కొఱవ - చాకి - బోయ - వానె -
వే)-సాలె - ఇత్యాదులు కులవాచకంబులు.

వ్యా—తే, ప్రత్యయంబులను వి శేషణంబును తెప్పకబింబునను స్త్రీవాచ్యంబు
గునప్పుడు కలది, అనువర్థంబునందు వచ్చును. ఉ. కొఱవత. కొఱవ, అనఁగానొక
నొకహీనజాతి. అట్టిజాతిగలది యన్నయర్థంబునందు కొఱవత (కొఱాది), అగును,
‘చాకిత - రజక్రస్త్రీ (చాకి + త) ఇట్లే బోయ, వానె, వే, సాలె, కుమ్మరి,
గొల్ల, మాల, ఇత్యాదికులవాచకంబులందు గ్రహించునది.

20 సూ—ఇవర్ణకంబునరంబగుచో నొకానొకచో నెత్తంబు
చూపట్టెడి.

చెంచెత - మాలెత

వ్యా—తే, ప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు కొన్నిచోటులఁ ప్రాతిపదికంబు.
కుద ఎ, కారంబు గానంబు. ఉ. చెంచెత (చెంచు + ఎ + త) చెంచుజాతిస్త్రీ
ఇట్లే మాలెత. (చందాలస్త్రీ) చెంచితయను రూపంబును గొండజమతంబునఁగలదు.
క | చెంచితలం బింధపత్రచే లాంచితలం భాగ-స్కం-10-పూ. నీ | చెంచువింటి |
బోయి చెంచెతఁ బ్రియంబు, కాశీ-5 ఆ. క | త్రోయక విప్రుఁడు మాలెత | గా
యజ సుఖకేళి గలిసి కప్తాత్మకడక | బ్రాహ్మశిష్యము నేయక | పోయినఁ జం
దాలజాతిఁ బొందు నిజముగక విజ్ఞా-పా-కాం.

21 సూ—యువతి విటీరజస్వలలు గుబ్బెతమిండత ముట్టుతలు
నాబడునరు. స్వప్నము

వ్యా— తెలుగునందు యు 3, కబ్బెతము క్షేత (యౌవనాది), అనియ

విట్టి, శబ్దంబునకు మించిత (విఘ్నరాజు) అనియు, 'రజస్వ' శబ్దంబునకు 'మట్టు' తి (రజస్వలాస్త్రీ) అనియుఁ బ్రయోగంబులు.

22 సూ—వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు స్త్రీవాచ్యులగున పురుషుత్వర్థంబునందాడినర్థకంబగు.

వగలాడి వగ -చిన్న-కులుకు వన్నె-దొమ్మి-ఎమ్మె ఇత్యాదులువగాదులు.

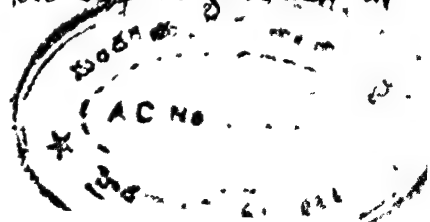
వ్యా—బహువచనాంతంబులకు 'వగ' మొదలైన శబ్దంబులకు స్త్రీయర్థమైనపుడు 'కలది' అనునర్థంబున 'ఆ' వర్ణకంబువచ్చును. ఉ. వగలాడి (వగలు + అడి) వగలుగలవాడుది యనియర్థము. ఇట్లే చిన్నె, కులుకు, వన్నె, దొమ్మి-ఎమ్మె, ఇత్యాదులం మాహింమనది.

23 సూ—వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బుంత్వంబున మతుబర్థంబాకారంబగు.

ఆప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబు | వగలాడు-చిన్నలాడు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులకు 'వగ' మొదలైన శబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునందు 'కలనాడు' అను నర్థంబున 'ఆ' కారప్రత్యయంబువచ్చును. (యూ) ఆప్రత్యయంతంబు మగాదిగణంబు. వ్యా—'ఆ' ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబుగానిది కావున దుశ్శబ్దకంబు. ఉ వగలాడు (వగలు + ఆ + డు) వగలుగలవాడని యర్థమృ. ఇట్లే 'చిన్నలాడు' శబ్దంబుగామనది.

24 సూ—ముక్కులోనగువానికి నర్థభావవ్యోతకంబులు ముతుబర్థంబునందాడినర్థకంబగు.

ముక్కిండి-ముక్కులేనివాడని యర్థము ముక్కు-వాలు-వెరపు-సిగ్గు-ఇత్యాదులుప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—‘ముక్కుమొదలైనశబ్దంబులకు ముక్కుమొదలైనవానిలేమి నూచింప నదీయి లేమికలవాడు, లేమికలది’ అనునర్థంబున ‘ఇండి’ ప్రత్యయంబునవ్వును. ఈముక్కిండి (ముక్కు + ఇండి) ముక్కులేమికలవాడొక్కఁడూ ఇట్లే వాని, వెరపు, సిగ్గు ఇత్యాదులు కవిప్రయోగంబులనలన గ్రహింపవలెను.

25 సూ—మానార్థాన కేకత్వంబునం దెడువర్ణకంబగు.

తూమెడు - ముంతెడు - ఎత్తెడు - వీసెడు - జేనెడు - మూరెడు - కుండెడు - గంపెడు.

వ్యా—పరిమాణార్థకశబ్దంబునకు నేకవచనంబున ‘ఎడు’ ప్రత్యయంబునవ్వును. ఉ. తూమెడు(తూము + ఎడు) ఒకతూము పరిమాణంబుగలదని యర్థము. ఇట్లే ముంతెడు ఎత్తెడు వీసెడు, జేనెడు, మూరెడు, కుండెడు, గంపెడు, అడుగెడు ఇత్యాదులందు నేకపదార్థపరిమాణంబు గ్రహించునది. క॥ నీనుడువులకే నడుగెం దైనను దాటనని సత్యమౌదెను, గుక్కొంటె.

26 సూ—ఎడువర్ణకంబునరంబగునపుడు లివర్ణంబులోపించు.

కమికెడు - కొడిదెడు - దోసెడు - పిడికెడు - పుడిసెడు - సందెడు.

వ్యా—‘ఎడు’ ప్రత్యయంబు పరంబునకు లి వర్ణంబులోపించును. ఉ. కమికెడు [కమికిలి (పంపఁబడిన వేళ్లుగలపుడిసిలి) + ఎడు] ఇచ్చటఁ బ్రకృతమాత్రంబున లివర్ణలోపంబును, అసదాదిస్వరనిత్యసంధియుఁ గలుగ కమికెడు’ అయ్యె ఇట్లే కొడిదెడు, (కొడిదిల్లి + ఎడు దోసెడు (దోసిలి) పిడికెడు (పిడికిలి) పుడి

సీడు (పుడిసీడి) సందెడు (సందిసి) ఇత్యాదులూహించునది దాని, తబ్బియకకు. ఎడు, వర్ణకంబుపరంపునపుడు నివర్ణగోపంబులేదు ఉ. దాలెడు. (దాని + ఎడు)

27 నూ—దక్షార్థంబునబుటికొందులగు

మోకాలిబంటి - మోకాలికొలది తొమ్మిది బంటి తొమ్మిది కొలది,

వ్యా—దక్షార్థము=దక్షప్రత్యయార్థంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబున ప్రమాణేవ్యయసచ దక్షుఁ ఁమాత్రచః' అను సూత్రంబున బ్రహ్మజార్థంబునందు పక్షుప్రత్యయము విధింపబడియె. కనుక బ్రహ్మజార్థంబునందు బంటి, కొలది, అనునవియగును. ఉ. మోకాలిబంటి, మోకాలికొలది. (మోకాలినఱుఁ బ్రమాంబు గలయది) వృత్తియందు నాపవధిక్తికమైన ఇకారంబుగల్గి మోకాలి, అయ్యెను. (హను దక్షుము) ఇట్లే తొమ్మిదిబంటి, తొమ్మిదికొలది. ఇత్యాదులంబూహించునది దక్షార్థమందు దత్తమపదంబులమీద సైతము బంటి, ప్రత్యయంబుగానంబడియె డిని సీ కటిబంటి నెత్తురు కాలవల్ నలంబు దడియ నేచ్చును జొచ్చి దాటిదాటి, రాహ-8-ఆ. మజ్జయు మయప్రత్యయంబు తత్సమపదంబులమీదఁ గాక తెలుంబదంబులమీదను బ్రామర్యార్థంబున (అధిక్యంబున) గానంబడుచున్నది. ఆ-గీ॥ సమ దవృత్తిఁ గేగిపలి పెఁజకోరచ యంబుచదలు దమచుయంబుగాఁగ, నిర్వ-8 ఆ. తే ప్రభవధూమి మెదడుప్రాపులకుయమయ్యె మిక్కుటముగ, హరి-ఉ. 10 ఆ

28 నూ—అర్థవిశేషంబులవర్ణకాంతరంబులును మహత్ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

మంటమారి - తిండిపోతు - తాచ్చీల్యంబున మారిపోతువర్ణకంబులు || అదమతాంబూలకరంధవాహి-మతుబద్ధంబునంద్యోత్యయంబు

పెండ్లము ఊడ పెండ్లికట్టెను కు మతుబర్ధంబునందమప్రత్య
యంబు ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

వ్యా—ఆర్థవిశేషంబులయందు (శిష్టార్థంబులయందు) నితరమైన ప్రత్యయంబు
లును, నువాకవి ప్రయోగంబులయందుఁ దెలిసికొనవలె. ఈ ముంబురీ, గింజిసాకు
(మూ) తాచ్ఛీల్యంబున మారిపోకు వర్ణకంబులు వ్యా—స్వభావంబున 'మారి, పో
కు, ప్రత్యయంబులుగలుగును. నీ మంటమాగులుగాని మహనీయబాడముల ప్రదాతృ
గానియట్టి ఘనులు' వట్ట-1 ఆ తే గీ అనుమననవింటి పెనుంటు నాడరాని గం
టనములాడిమఱియు నమ్మంటమారి, వసు-4౨. ఇచ్చట 'మారి, వర్ణకంబు స్వభావంబు
ను దెలుపు చున్నయది. (మూ) అడప-తాంబూలకరండవాహి, మతుబర్ధంబునంద
ప్రత్యయంబు. వ్యా—అడప (అడపము + ఆ) తాంబూలపుబరణిగలది అనగా
తాంబూలపుబరణిని వహించునది అడప, అనుశబ్దంబునకు 'తాంబూలకరండవాహి
అనియర్థంబు వ్రాయుట యయ్యుక్తమనియు, అడప, శబ్దంబు అడపమునుకొని
యందు పడఁతి, యేయర్థంబుగాన 'తాంబూలకరండవాహిని, అని సూరిగాదు స్త్రీలి
గంబుగాఁ ప్రయోగింపవలయును గాని వాహియనుట యయ్యుక్తంబు గానియు, కొడ
అందురు 'తాంబూలకరండవాహి, అనునది స్త్రీలింగంబునగును సంస్కృతవ్యాకర
ణంబులో 'కర్మ్యాకో, అనుమాత్రిజుచే ద్వితీయంతం బుపపదంబునకుండ ధాతుశ్చ
కంటే ఆకో, ప్రత్యయంబు విధింపబడి ముంభకారః (మంభంకరోత్పత్తి మంభకారః)
అయినట్లులే 'తాంబూలకరండవాహితీ తాంబూలకరండవాహి, అని యో
ప్రత్యయంతంబు పుల్లింగరూపంబగును. టిడ్ధాకో, అనుమాత్రంబున తేప్ర
త్యయంబునచ్చి మంభకార శబ్దస్త్రీలింగంబు మంభకారీ, అయినట్లులు, తాం
బూలకరండవాహి, శబ్దస్త్రీలింగంబు 'తాంబూలకరండవాహి, అగును. కాబట్టి అడ
ప, శబ్దంబు స్త్రీలింగంబుయే యూహించునది. పుల్లింగము అడపకాదు, అడపశబ్ద
ంబు పుల్లింగంబులోఁ గూడ నున్నట్లును ప్రయోగంబు కానిపింపదు స్త్రీలింగంబుగా

ఉన్నందులకు లక్షణముగలదు చ॥ కలికివరాట రాజడష్టకపరపీడము నెట్టెన చనకా
నలునడపంబు వానికి ధర్మారవిల్లి దశాంతరమునకా బ్రతపుణ దేవుమైనమునఁబ్రా
హ్మ - 7 ఆ (నూ) పెండ్లము - డిఁఁఁ ; పెండ్లికబ్బంబునకు మరుబర్థంబునం దము
ప్రత్యయంబు ఇత్యోగులూహ్యంబున వా - పెండ్లము = పిండ (వివాహముచేసి
కొన్న భార్య) 'పెండ్లికలిగి' అనువర్థంబునకు 'పెండ్లి + ఆ' ఇట్లుండ వహహస్వ
నిత్యపండిగలిగి లోకన్యూహంబునఁ గీర్తవ్యమాలక మునల్లకంబుచే 'పెండ్లము'
అయ్యెను. సంస్కృతభాషలో 'కరత్రో' క్రియలులేనే తెలుగులో నీకబ్బంబు భాషా
వైరించేసి నపుంసకలింగంబయ్యె. గ్రంథకర్త మూలంబునందు 'అము' ప్రత్యయమున
మున్లకంబునూడఁ తస్థితప్రత్యయంబు లోనిదియునుట యవిచారితరహణీయంబు.
ఋకానొకచో మరుబర్థంబున నున్లకంబు మాపట్టెకి' ప్రాచార్య. క॥ అనిలజనీకిల్ల
నిప ల్కను జనునే తలఁప లేకెడుపునఁ బులి పుట్టె యిట్టిదివ్య
లేజం | బునవాడఁగూన్వయమునఁ బుట్టె చెపుమా' భార-ఆది-6 ఆ. (లేజంబున
వాడఁగూన్వయముగలవాఁడు.)

ఇదితద్ధితపరిచ్ఛేదము.

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

క్రియలను జెప్పనట్టిభాగము క్రియాపరిచ్ఛేదంబు.

1 సూ—ధాతువునకు.

ఇదియధికారసూత్రంబు - ఇంక నెయ్యది యుపక్రమింపంబడునయ్య
ధాతువునకు గుననియెఱుంగునది.

వ్యా—ఈసూత్రంబునకు నిచ్చటఁ బ్రశ్నేకంబుగ వాక్యాన్తంబు లేదు. తరువాతి సూత్రంబులలోనికి నేని పుత్ర్య కూడివిధిసూత్రంబుల వాక్యాన్తంబులో వినియోగింపు మొనరింపుగావుననే యధికారసూత్రంబున మూలంబున నుడువంబడియు తరువాతివిధిం బంబకు లదాదిప్రత్యయంబులు ధాతువునకుని యెఱుంగునది

2 సూ—వర్తమానంబునలట్టగు.

వర్తమాన క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లడ్వర్ణకంబగు వర్తమానంబునా బ్రాహ్మణాదినమాస్తంబు - అప్పటికి ముగియుండునది.

వర్తమానక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లడ్వర్ణకంబగు. వర్తమానంబు వా బ్రాహ్మణాదినమాస్తంబు. అప్పటికి ముగియుండునది.

వ్యా—ఈసూత్రంబులోనికి 'ధాతువునకు' అనినమొదటియధికారసూత్రం బయ్యెను, 'వర్తమానంబున' అనునది యనుమొందిన 'ధాతువునకు' అనుదా నితోనన్వయంబు కాని 'వర్తమానకాలమంగు' ల్బరును' అనియర్థము చెప్పఁగూడదు. వర్తమానంబున 'ధాతువునకు' అనఁగా వర్తమానకాలికపదార్థంబునఁబడి క్రియయిం దుండునట్టిధాతువునకు ల్బరునని విచారణంబు ఈయర్థంబే పునర్తమానక్రియావృత్తి యగు ధాతువునకు లడ్వర్ణకంబు' అనినవాక్యంబులో మూలంబున నర్థంబు స్పష్ట పడుపంబడినది. కాలికపరిచ్ఛేదంబున బాహిన్యక్తిశింగసంఖ్యాకాకంబులనెడి పంచకము ప్రాతిపది యునకే యర్థంబనియు, ప్రక్రమావిభిక్తులు, అగ్నికి సమానంబు లైన దహనప్రకాశకర్తులను బ్రకటింపఁజేయుటలో సుక్ష్మీకరణంబు సాధనంబైన ట్టులు వైదింకైషిన నాషవాచకాన్తంబులను స్ఫుటీకరించుననియు, జెప్పఁబడియె అట్లే 1 క్రియాత్వ 2 క్రియా 3 సంఖ్యా 4 కాల 5 కారకాత్మకంబు పంచకంబు ధాతువునకే యర్థంబులు లకారంబులుమాత్రమున్యోశకంబులు. (అన్వయంబులచేవాద్యం బైనయర్థంబును స్ఫుటీకరించుటలో సాధనమైనవి) అనఁగా.—1 క్రియాత్వరూపం బైనబాహిన్య (వాక్యార్థావహితవించిది) 2 క్రియయి (నడుచుచు భుజించుటమొన

లైనవి) 3 సంస్కారము (ఏకాదశము, బహుదశము) 4 కాలము (నర్తమానము, కూతము, భజప్రస్తుత, తస్మత్తము) 5 కారకము (సత్త్వకారకము మొదలైనవి) స్మృతికృతగా వాత్సవే పదనిమిత్తే యనుసూత్రస్థంబగు భావ్యులునఁ గర్తృకర్మాదులు భావ్యములని విశేషముపఁ బడినవి, ఇయ్యవి భాగువునకే యర్థంబులు. ఈయర్థంబులను భాగువులమీఁది లాదిపరిత్యజంబులు సహాయంబులై ప్రకాశింపఁజేయునని (ద్రోతకములు) వైశాకిరణాల సిద్ధాంతము ప్రేరేపింపఁబడునగు గోచరింపనివస్తువులయాపంబు ప్రకటింపఁజేయుటలో నూర్జ్వరత్వినియోగితి దర్పావిశేషము (వైక్రాన్తోపా) సానవైనయట్లు మైనింజెప్పినగార్వ్యపరమంబును స్ఫురీకరింపఁటలో లాదిపరిత్యజంబులు సానంబులు కానఁ బ్రస్తుతంబున నర్తమానకాలంబు భావ్యంబులలోనే యంతర్భూతమైనది. దానంజేయే నర్తమానకాలకపదార్థంబునందలి క్రియను దెలియఁజేయు భాగువునకు లక్ష్యంబునని తెలిసికొనఁబయును కాని లక్ష్యంబుననిన నర్తమానకాలంబు వాచ్ఛార్థముకాదు నర్తమానంబనఁగాఁ బ్రారంభింపఁబడి పరిసమాప్తి నొందెనిగియని యర్థంబు. ఇ. ఘటంబున్నది. ఇచ్చట వాక్యంబుప్రయోగించుకాలంబున ఘటంబుండునట్లు తెలియుచున్నది కావున నర్తమానకాలంబు.

3 సూ—భూతంబునలిట్లు.

భూతక్రియాన్యత్క్రియకు భాగువునకు లిద్వర్ణకంబగు || భూతంబునా విద్యమానశ్శ్వంస ప్రతియోగి - ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది.

భూతక్రియాన్యత్క్రియకు భాగువునకు లిద్వర్ణకంబగు. భూతంబునా విద్యమానశ్శ్వంసప్రతియోగి — ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది.

నా—భూతకాలంబునందు విద్యంబుగలుగునను, అనఁగా భూతకాలికంలైన వస్తువుయొక్క క్రియను తెలియఁజేయుభాగువునకు లోకోప్రత్యక్షంబునప్పుడు భూతకాలంబనఁగా వాక్యంబు ప్రయోగించుకాలంబునందలి వాశనంబునకు విశేషియైనది ఇ. ఘటంబుండెను ఇచ్చట వాక్యంబు ప్రయోగించుకాలంబునందు భూతకాలంబునందు ఘటంబుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాన నర్తమానకాలంబునందు

దానివ్యంశంబు (నాశనము) ఉండుచున్నట్లు తెలియచున్నది. అట్టివ్యంశంబునకు విరోధి యీవఱలో గలించిన ఘటంబగును. అనగా ఘటంబుండిన భూతకాలంబులో దాని నాశనంబుండలేదు, కావున నాశనంబునకు ఘటంబు విరోధియయ్యెను. రావణుండు గలించెను అనువ్యాంబులోఁ బ్రకృతకాలంబున రావణుని నాశనము స్ఫురించుచున్నది. రావణుండుండిగకాలంబులో వానిలోఁ గూడ వానియభావంబుండుట యసంవర్గంబు కావున వర్తమానకాలంబునంతటి వారి యభావంబునకు రావణుండు విరోధియయ్యెను. కాన నిట్టిది భూతకాలంబునంబునను

4 సూ—భావని ల్పట్టగు

భావిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు భావినా విద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి - అప్పటికిఁ బట్టకుండునది

భావిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు. భావినావిద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి—అప్పటికిఁ బట్టకుండునది.

వ్యా—కావోవునట్టి వస్తువుయొక్క క్రియయగుండునట్టి (క్రియనుబోధించు) భాతువునకు లృప్టృత్వంబు గలుగును. వస్తుశ్రుతికి ముందుండుచున్న యభావంబుప్రాగ భావమనంబును. అట్టిప్రాగ భావంబునకుఁ బ్రతియోగి (విరోధి)ఁజే. ఘటముకాఁగలను. ఇచ్చట ముందుజరింపఁగలిగినఘటంబుయొక్క యభావంబిప్పటివాక్యప్రయోగకాలంబు నందుండుచున్నట్లు స్ఫురించుచున్నది. ఘటముపట్టటతోడనే ఘటోత్పత్తికి ముంగున్న యభావము (ప్రాగ భావము) నశించును. ప్రాగ భావనాశనంబునకు భావిఘటంబు విరోధి. అట్టి విరోధియే ప్రతియోగియనంబును.

5 సూ—తద్ధర్మాదులందులాట్టగు.

తద్ధర్మాదిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లాడ్వర్ణకంబగు తచ్చీలసంభావనా సంప్రక్ష సాతత్యవర్తమాన భావ్యాశీరాదు లాదిషడ్గూహ్యంబులు,

తద్ధర్మాని క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లాఙ్ఘ్యర్థకంబగు. తచ్చీల సంభాషణా సంప్రశ్న సాతత్వ వర్తమాన భావాగీరాదులారి పదగ్రాహ్యంబులు.

వ్యా—సఃసగ్యాయస్యసః తద్ధర్మః=ఆసి (ఒకానొకటి) సర్వంబేనస్తవఃకో యజ్ఞివస్తవ మేదలైనవానియందలి క్రియను దెలియఁజేయునట్టి ధాతువునకు లాఙ్ఘ్య త్యయంబగు, ఉ. పుష్పము సరిమఱియను. పుష్పంబునకుఁ బరిమళంబు సర్వంబు. ఇటు పరిమఱియను అనుక్రియ పుష్పమునకు స్వాభావికసర్వంబైనయట్లు దోచును న్నుదిగావునఁ తద్ధర్మక్రియయని గ్రహింపవలెను తచ్చీల (ఒకానొక సర్వముస్వభావము గాఁగలిగినవస్తువు) సంభాషణ (ఁజేసె) సంప్రశ్నయు (పుష్పచేయుట=అడుగుట) సాతత్వము (ఎల్లయప్పుడుండుట) వర్తమానము (వాక్యప్రయోగకాలమంగుండు నట్టిది) భావి (వాక్యప్రయోగకాలంబునకుఁ నగువాత రాఁబోవునది) ఆశీస్సు (దీనన) మేదలైనవి సూక్తింబులొని తద్ధర్మాని శబ్దంబునందలి ఆసి శబ్దముచేసంగ్రహింపఁ బడినది.

6 సూ—ఆశీశ్వాససగ్రప్రార్థనవిధులందు లూట్టగు.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లాఙ్ఘ్యర్థకంబగు.

ఆశీందులందు ధాతువునకు లాఙ్ఘ్యర్థకంబగు.

వ్యా—ఆశీరగ్ధము (దీనన) శాపము (తిట్టు) సంప్రార్థన (వేడుట) విధి (క్రియ గము=భృశ్యుడు మేదలైనవానిని బ్రతింపఁజేయుట) ఈయగ్ధంబులయందు లూట్ట త్యయంబు గలుగును.

7 సూ—వ్యతిరేకంబునలజియగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియావృత్తి యగు ధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

9 సూ—అందువరుసను రెండేసి ప్రథమమధ్యమోత్తమములును బడు.

దుత్ - రు - ప్రథమము || పు - రు - మధ్యమము || రు - ము - ఉత్తమము.

దుత్—రు; ప్రథమము. పు రు; మధ్యమము-ను- ము; ఉత్తమము.

వ్యా—స్వప్తము.

10 సూ—వానిలో రుములు బహువచనములు వెలులీక వస్తవి బులు.

వ్యా—వైమాటింటిలో రు, ము, ప్రత్యయములు సద్వచనములగునని తిక్కంగల రు, పు, ను ప్రత్యయములు సదాయేకవచనములు.

11 సూ—నామయుష్మదస్మదర్థములందు ప్రథమమధ్యమోత్తమములుగు.

వ్యా—యుష్మదస్మదస్థానములుగాక తక్కిన వానూర్థము కర్తయై పురుష ప్రథమపురుషునిను, యుష్మదస్థునిను, యుష్మదస్థునిను, అస్మదస్థునిను నుత్తమపురుషునిను నరును.

12 సూ—అమహద్ధంబునందు ముఖ్యులగురువులగు గొప్ప బుధంబుమీఁదదివియగు.

వ్యా—అమహద్ధంబునందు దుష్టు, నపు, రు, వర్ణకంబును 'రు' వర్ణకంబునకు పు' వర్ణకంబునను. 'ఉన్న' అనెడి సహాయక్రియవై 'దుష్టు' ననును 'రు' వర్ణకంబు నను గ్రమముగా 'ది-వి' అనునవి గూడేకంబులగు రువులగువామరంబులు.

అంపపిండుగలదు. అంపపిండులుగలవు. ఉన్నానుబంధమునకు దాహరణము. మేఘము
పర్షిండుమనునది. మేఘములుగర్షిండుమనునది.

13 సూ—ఉదారంబునకు లబ్ధిపరంబగునపుడు ఉన్నానుబంధంబగు

ఉదారంబునకు ధాతువునకు లబ్ధిపరంబగునపుడు - ఉన్న - అనుశే
బ్దాబన్ధప్రయుక్తంబగు.

ఉదారంబైన ధాతువునకు లబ్ధిపరంబగునపుడు 'ఉన్న' అనుశేబ్దంబునుప్రయు
క్తంబు.

వ్యా—ఉకారంబునకును గల ధాతువునకు లబ్ధిపరంబగునపుడు 'ఉన్న',
అనునది. ముఖ్యధాతువు ననుసరించి కూర్పబడు.

14 సూ—ఉన్న శబ్దంబునకు లబ్ధిపరంబగునపుడు చువర్ణకంబగు.

వ్యా—'ఉన్న' శబ్దము పరంబగునపుడు 'చు', ప్రత్యయంబు వచ్చును.

15 సూ—దివీరంబగునకు లబ్ధిపరంబగునపుడు ఉన్నాను బంధంబు
నకు సీర్షంబగు.

ప్రథమము - వాచువండుచున్నాడు - వారువండుచున్నారు-
అదివండుచున్నది - అనివండుచున్నవి || మధ్యమము - నీవువండుచు
న్నావు - మీరువండుచున్నారు || ఉత్తమము - నేనువండుచున్నాను-
మేమువండుచున్నాము.

వ్యా—ది-వి అను ప్రత్యయంబులుగాక 'మ-రు-వు-రు-ను-ము' అనునవివరం
బగునపుడు 'ఉన్న' అను సహాయక్రియకు దీక్ష్యంబు గలుగును. (దుచ్చి' అనగా
దురితంగాను ముఖ్యముగ్గా ఇకారంబుతో జేర్చి పలుకగానైన రూపంబు. షట్టి

(ప్రత్యాహరణమునంబును) వర్తమానకాలిక క్రియావృత్తియైన , వండు, హతువునకంటెం
 బ్రవృత్తయ్యును. దీనికి నెనిమిదనుసూత్రముచే బ్రహ్మపురుషునివచనంబు వివక్షింపబడి
 నప్పుడు , ముచ్చు, వచ్చును. (వండు + ము) వండుభాతువునంతంబుగావున, బహు
 మాణిషసూత్రముచే నున్నానుబంధంబు. (వండు + ఉన్న + ము) పనునాగ్ధ
 సూత్రమున చుగ్ధకంబు. (వండు + ము + ఉన్న + ము) పదునేనవసూత్రముచే
 ఉన్న, అనువానికి దీర్ఘంబు (వండు + ము + ఉన్నా + ము) ముచ్చుజీర్ణగావున బిందు
 పూర్వకంబు. వాడు వండున న్నాడు. బహు - వారు వండుమన్నారు. దీనికిప్ర
 క్రియ యేకవచనంబున కిచ్చినయుదాహరణంబునందుంబ లిమాహించునది. అదివండు
 మన్నది. అదివండుమన్నది, ఇచ్చట డివి, నగ్ధకంబులుపరంబైనందున నీపదునేనవ
 సూత్రంబుననున్నానుబంధంబునకు దీర్ఘంబు విషేషింపబడినది. నీవువండుమన్నావు
 మీరువండుమన్నారు, యుష్మన్నభ్రాతృంబునందు నేకవచనబహువచన సమావేశం
 బలో మగ్ధమపురుషమైనందులకుదాహరణంబులు. , నేనువండుమన్నాను. మేము
 వండుమన్నాము, అస్మన్నభ్రాతృంబునందు నేకవచనబహువచనంబులు కర్తలు గాని
 సుత్తుమపురుషంబు.

16 నూ—లిట్టాట్టుల ముచ్చున కెరు నువర్ణంబులగు.

లిడాదేశంబగు ముచ్చునకు - ఎరు - అనునది లిడాదేశంబగు
 ముచ్చునకు - ను - అనునది నాదేశంబులగు.

లిడాదేశంబగు ముచ్చునకు 'ఎను' అనునదియు, లిడాదేశంబగు ముచ్చునకు 'ను'
 అనునదియు నాదేశంబులగు.

వ్యా—స్వప్తము. భూతంబున 'ఎను' వర్ణకంబు నెత్వంబున కత్వంబు కొంపొ
 కచోః గానంబడియెడి. కా॥ అయ్యో నీసుకుగ్రద్దకమ్మకొని పోనుక ఫీతివాసోః
 గవ్ పంచ - 1 ఆ (వేంకటస్వామి) మ॥ అని కామాధికైర్పి ముగ్ధుఁడు పోనుక
 బోవ నాలోనా పంచ - 4 ఆ. కా॥ అయ్యెన్నాలవహము చొచ్చె గదవామున్ పగి
 విచ్చేయు' పంచ-4 ఆ ఇయ్యరి పొహుచింబును.

17 సూ—భూతంబునంది గాగమంబగు.

భూతార్థవృత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

భూతార్థవృత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

వ్యా—భూతార్థంబును దేనియఁజేయునట్టి ధాతువునకు, ఇకారంబంతాగ మంబగు. సర్వమానాదికాలంబులను ధాతువే బోధించుననియు తండ్రిసూత్రంబునఁ జెప్పఁబడియె.

18 సూ—లిప్తావృత్తియగు బగుసపుమ తినర్జకంబగు.

ఇకారంబుమీది కుసుపు క్రియావిధిప్రకారమును సూత్రంబుచే ర్జకంబునట్టియగు || ప్ర - వండెను - వండిరి || మ - వండిలేవి - వండితిరి || ఉ - వండితిని - వండితిమి.

ఇకారంబుమీది కుసుపు క్రియావిధిప్రకారమును సూత్రంబుచే ర్జకంబునట్టియగు బగు.

వ్యా—భూతార్థంబు వివక్షింపఁబడినప్పుడు 'వండు + తి' ఇల్లులందును, ఎని మిదనసూత్రంబున ఉజ్జును. పదునాల్గవసూత్రంబున దుజ్జునకు 'ఎను' నిర్ణయము నగు. 'వండు + ఎను' ఇల్లులందు అపదాదినిర్వచనంబున 'వండెను' అను ప్రకారము పురుషంబయ్యెను. 'వండు + రు' ఇల్లులందు బహువచనసూత్రంబున ధాతువునకు ఇకా గమంబగు. ఇక్కడ క్రిస్తుగావున ధాతువునకు సంతాగమంబుకాఁగా 'వండు + ఇ + రు' అని యుండెను అపదాదినిర్వచనంబుచే 'వండి + రు' అయ్యెను. ఇకారంబుమీది కుసుపు క్రియావిధిప్రకారము, అను తత్త్వముపరిశ్చేదంబునందలి యరువదియవసూత్రంబుచే 'రు', వర్ణకంబు. క్రియావిధిక్రీడావున నిర్వచంబురాఁగా 'వండిరి', అను ప్రకారము పురుష బహువచనరూపంబయ్యెను. మధ్యమము—రుండితిని. 'వండు + తి', ఇల్లులందు గణపిత సూత్రంబుచే 'తి' మధ్యమపురుషైకవచనంబున వున్నకంబురాఁగా 'వండు + తి' అయ్యెను.

పగునేవసూత్రంబుచే నిగూఢపణము, పగువెన్విరససూత్రంబుచే పున్వకల్యానము
మంతుఁడతి, వర్ణకల్యణరాణా నంతు + ఇ + తి + పు, అనియుండె. ఇకారంబు
మీఁది, అను తత్సగుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిహంససూత్రంబుచే వ్రు, వర్ణకల్యణ
యొక్క యుత్పంబునకు ఇత్వంబుగఁగి నంకితిని (నంతు + ఇ + తి + పు) అను
విశిష్టసూత్రంబుచే. బహువచనంబునఁ బైప్రక్రియచే నంకితిని, నంకితిని, వండి
తిని. అను నుత్తరపుగుత్తరబహువచనసూత్రంబునకు పైయుదాహరణంబునందలి సూ
త్రప్రక్రియచే యూహించుకొనునది.

19 సూ—కల్పజ్యనుబంధంబు ల్మట్టపరంబగునపునగు.

ల్మట్టపరంబగునపుడు ధాతువునకు - కల్పజి - అనునదియను
ప్రియుక్తంబగు.

ల్మట్టపరంబగునపుడు ధాతువునకు కల్పజి, అనునది యనుప్రియుక్తంబగు.

న్యాయ—కల్పజ్యకర్తంబునకు ధాతువునకు కల్పజి, అనునది యనునదిని
కల్పంబగు.

20 సూ—జీత్తుపరంబగునపు డుత్పంబున కత్వంబగు.

జీత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్పంబున కత్వంబగు.

జీత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్పంబున కత్వంబగు.

న్యాయ—కల్పజి, ప్రియంబు జీత్తుగావునఁ బ్రకృతంబున నంతుగావు
యొక్క ఉకారంబునకు అత్వంబుగలుగును. ఉ. నంతుగలగు. నంతు + కల + యు,
ఇట్లొక నిరువదియొకవంతులైన ధాతువునకు నుగూఢపణవచ్చి నంతును +
కల + యు అను. పరిపరిచ్ఛేదంబునందలి పగువహువచనసూత్రంబుచే గకారంబునకు
గకారంబును, పగునేవసూత్రంబుచే పిందువునకుఁగి కంతుగలగు, అయ్యెను.
కళావచనము నంతుగలగు.

21 నూ — కలజీడబులు పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు.

ద్రుతకార్యంబు || ప్రి - వండగలడు - వండగలరు - వండగలదు - వండగలవు || మ - వండగలవు - వండగలరు || ఉ - వండగలను - వండగలము.

ద్రుతికార్యంబు ప్ర || వండగలడు - వండగలరు. వండగలదు. వండగలవు. వ || వండగలవు - వండగలరు ఉ || వండగలను - వండగలము.

వ్యా — కలజీ-పడజీ, అనునవిపరంబగునపుడు ధాతువునకు నుగాగమంబు జచ్చును. ద్రుతకార్యంబనగా ద్రుతప్రకృతికంబునుజ్జీవచ్చు పరభాదికార్యంబు మూలంబునందలి యుదాహరణంబులయందుఁ బ్రేమాశ్రయంబులొని వండగలడు, అను రూపంబునొద్దఁ గనఁబడిచిన సూత్రప్రక్రియయే తక్కిన పురుషంబులయందును నూహించుకొనునది.

22 నూ — లాట్టరుఁజ్ఞు పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు.

ప్రి - వండును - వండుదురు | మ - వండుదువు వండుదురు ఉ - వండుదును - వండుదుము || లాడర్థంబులయందోలి నుదాహరణంబులు వక్కాణించెద || తన్ధర్మంబు - కులాలుఁడుకుండలువానును | తచ్ఛీలంబు - జ్వలనజ్వాలంబు లుష్పరంబెగయును || సంభాషన - ఇష్టమవాడింటనుండును || సంప్రీతిము - ఉండునాపోదునా || సాతత్వము - సర్వంబునం దీశ్వరుఁడుండును - సర్వంబీశ్వరునియందుండును || వర్తమానంబు - మేననిష్ఠమంబులకలు వొడమెడును - వశ్యమాణవిధిచే బ్రాంబికంబుగ వర్తమానంబునందెడు గాద్యాగమంబులగు || భావివాడుతేపువచ్చును || అశీస్సు - శుభంబగును || వచ్యర్థంబు కొకనొకచో భూతంబున లాట్టు గానంబడియెను.

ప్ర-నంతును - నందుగురు. వ- నంతుగురు - నందుగురు. ఉ- నందుగురు-
నందుగురు. బాహ్యులయందునోని నుగాహరణలు నక్కాణించెను. తద్ధర్మము
కులాలుడుకుండువానును. తిచ్చీలంబు - బలవంతులంబులుప్రకటించెను. సభా
వన - ఇప్పుడు వాడింబునందును. సప్రశ్నము - ఉందునా పోవునా సాతత్వము-
సర్వమునందీశ్వరుడుండును ; సర్వదీశ్వరునియందుండును. వర్తమానంబు - జేసిన
నిప్పుడుంబులకలవొడిమెడును. నర్మమాణవిధిచే బ్రాయికలుగ వర్తమానంబున
చెడుగాద్యాగవంబులను. భావి - వాడు జేపునప్పుడు. అశీసు - శుభంబున,
వర్ధింబుల కొకానొకచో భూతంబున లాట్టగానంబుచేయెను.

వ్యా-ప్రధనువును మైకవననద్వైతకంబునక్కడ చక్రినవి (గు, పు, గు,
కు, ము) పంబునపుడు ధాతువునకు గుగాగమంబు గలుగును. నందు + లాట్ట
ఇట్లుండె బ్రహ్మపురుషైకవనంబుగావున నెనిమిదవనూత్రంబుచే దుబ్ధింకంబు
రాగా నందు + డు, అనియుండె పదునాటవనూత్రంబుచే దుబ్ధుననునర్థం
బాదేశంబై వండును, అయ్యెను. దుగాగమంబు విధింపుప్రకృతనూత్రంబు
దుబ్ధుపరిపారింపఁబడినందున దుగాగమంబురా లేదు నందుగురు, ఇట నందు + లాట్ట
ఇట్లుండె బ్రహ్మపురుషబహువనంబు గావున దుబ్ధికంబు లకారంబునకు నాదేశం
బై ప్రకృతనూత్రంబున ధాతువునకు దుగాగమంబు గలిగి పైరాపంబు సిద్ధించె. ఇట్లే
మగ్యమోత్త పురుషంబులందు నూత్రప్రక్రియముహించువది. లాట్టత్వయంబున
కర్థంబులైన తద్ధర్మతిచ్చీలంబులను నుదాహరణంబుల కర్థవివరణంబుననుగా నీయంబు
డును. తద్ధర్మము - మలాలునకుఁ గుండలువామట కులగర్మంబు. తిచ్చీలంబు - అన్ని
బాలబాల్యముఖంబులకుట సహజము. సంభావన జీవా. వాడు గృహమందుండట
నిశ్చయింప శక్యంబుకానిది. సప్రశ్నము - అదుగుట. సాతత్వము - సతతంబు
మందుట. ఈశ్వరుండైప్పుడును సర్వజగంబును విషనాడకయందునని యర్థంబు
లోచున్నది. వర్తమానంబు - ఒడలు గగరుపాడుచున్నదని యర్థము. క్రిందనుజెప్పఁ
బోయెడి యిరువదిమూడవనూత్రంబుచే ఎడు, గాగమంబును, ఎడిగాగమంబును, తఱిమి
వర్తమానకాలంబునందగును. భావి- భవిష్యత్కాలము. వచ్చును = రాగలడని యర్థము
అశీసు - దీని. అశీసునందు అయ్యెను, అనుత, అనియు నిరువదిమూడవ

మాత్రంబుచే నుండవలెను. నీ|| తే|| అడతీజనకాస్థిమరామాధిగాన | మారితీన
 గుణాప్రతిపాతకరాశ | గిరిమగనయన్నమన దోయ నీరియ లేవ ! రాజ్యము
 లాసంగఁగిరువల రాయమణికి వసు - 1 ఆ వ|| స | క్షకలూకాంబుడు పొగ్గిదు
 ద్విర్మలనహారాయత్తమావల్లభా, వసు - 1 - ఆ. నీ|| తే|| ప్రసవయమిదుగఁ దగు
 వలరాయమణికి, వసు 1 ఆ. కా|| సా| శ్యామరాధికా విలివిల్లువెంకటసాగ్య
 త్సంజరక్షిండు గొ| బూర్తి తిమ్మవృషాలసింహు నరసింహాద్వీత చూడామణి,
 రామా-1ఆ. చ|| సా|| పెసఁగెడు పుష్పరాయఁడు జయోన్నతుచ్చ సృసింహశౌరికి
 రామా-1ఆ. వ|| ఎమిన్నిశ్యము బ్రోమిగృష్ణవసుధాధీశ నృసింహశృంగ
 కళా-1ఆ. మధానువునకు నర్థంబులైన 'అను, హను, నాట్రుచ్చు, చెప్పు, ఇత్యాదు
 లను ధూతకాల గున నొకానొకస్వరూప బుద్ధిత్వంబు పరిమోగంబులఁ గానఁబడి
 యెడి. తే|| గీ|| స్యతీర్థాధిగమనంబు సర్వవేద | సమధిగమము సత్త్వంబుతో సమము
 గావు ఎటుఁగెల్లగృహములనుండెడు దెప్ప యలక్షసన్మలం గర్వజ్ఞులైన మనలు
 భార- ఆది. 4ఆ. క|| మానమున దృఢజ్ఞానము | దానంబున నభ్యుదయము గర్వనిరత
 యా|కాన్వయంబున నరకానీకాహరణ సౌఖ్యమగునలక్షుగుధుతో భార-కాంతి.
 6, తే|| సత్కల్యాణకంటె బ్రహ్మమైన | కృత్యమయంగ లేవంతునిత్యకన్తు| సమగధి
 గమనిధికి సంయనప్రసిద్ధులగువారంత్రప్రసిద్ధులారా భార- ఆశ్వి. 2ఆ. తే|| విను
 నేకవిధంబుల విస్తరిల్లు | గర్వములయం చొకండునుదలంప నిష్ఫలంబు లేదాత్మనైష
 వలంబిదైన | గర్వముత్తమమంతు లిత్తజ్ఞానాధిప' భార- కాంతి - 4ఆ. క|| ఋను
 వరియై పుత్రార్థము | పతిగోరిన భార్యయందు బ్రతికూలంబై | ఋణునిఫలశ్యము
 నేసివ నతనికి పతిధూణపాత్య యగునంద్రు గుధుతో భార-ఆది-3ఆ. తే|| గీ|| పాగు
 మంబుమానె ఫలమంశ్రికొందతి | ట్లనక దైవమిచ్చునందు కార్మ | ఫలము'భార.పై
 నుదాహరింపకబిన 'అందు' ఇత్యాదిలక్ష్యములంబులకు 'అది' అని
 ధూతకాలమగ్ధము.

23 సూ—లాట్టు రచ్చెనరంబగునపుడెద గాగమంబును బ్రథమ
 మవర్ణకాయ పరాబరపుడెపు గె? గాగయంబును బహుళంబుగానగు

ప్ర - వండెనును - వండెనిని - వండెదరు || మ - వండెదవు - వండెదరు || ఉ - వండెదను - వండెదము.

వ్యా—తన్ధర్మార్థములయందుఁ బ్రకృతమృతమైకవచనమైన డుట్టు రిప్ప 'రు, వు, రు, ను, ము, ఆనునవి పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు ఎడగాగమమును, ప్రకృతమృతమనవర్ణకము పరంబగునపుడు ధాతువునకు ఎడిగాగమమును, ఎడుగాగమమును దలమగును. 'వండు + లాక్, ఇట్లుండ సెనిమిషమూత్రమయిచే డుట్టును, పనునావిషమూత్రమయిచే చారికి మనవర్ణకముయందుగా 'వండు + ను, అనియుండె. ప్రకృతమూత్రమయిచే సవర్ణకమునకు ముందు ఎడుగాగమమును, ఎడిగాగమమును ధాతువునకు గలగంఠగా 'వండు + ఎడు + ను—వండు + ఎడి + ను, అని యుండె. ఈయా గమములు కిచ్చుటగావున ధాతువునకు రుడనుజీత. అపదాద్యసరిత్వసంధిచే 'వండెడును—వండెడిని, (ఇచ్చుట 'ఇకాగమమూఁదినును ప్రక్రియా, అను తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరునదియూత్రమూత్రమయిచే మనవర్ణకమున కిచ్చెంబు) అనురూపములాయెను వండెదరు, 'వండు + లాక్, అనియుండ సెనిమిషమూత్రమయిచే రునగ్లకంబు గడి ప్రకృతమూత్రమయిన సెద గాగమమున నీరూపబయ్యు. ఇట్లే 'మ-వండెదవు వండెదరు. ఉ- వండెదను, వండెదము, ఇత్యాదిరూపములనందు ముహించునది.

24 నూ.—లిప్త్యు లవకారమునకు లోపంబు విభాషనగు.

వంశితి - వంశితివి || వండును వండును || వండెదవు - వండెను.

వ్యా—భూతక్రియయొక్కయు, తన్ధర్మార్థక్రియయొక్కయుఁ బ్రకృతమృత రంబునను లోపంబు వైకల్పికముగా నగును. భూతంబునను - వంశితి, వంశితి. ఇట్లుండఁ బ్రకృతమూత్రమయిన బాషికవకారలోపంబురాఁగా 'వంశితి-+ ఇ' అని యుండె. అపదాద్యసరిత్వసంధిచే 'వంశితి, అయ్యే 'వండును, (వండును) వండెడు (వండెదవు), ఇత్యాదులందు వైగానింబలే ముహించుకొనవలయును సీ॥ ఇథ ర్థబగవన నీపంబుల కరిగితత్పుడుపదాభిగమముననుదాన | ఐబు య్యోవేత

నవపులలోఁ బట్టుపపితకనానేక్షం బఱచుచున్నది యుగ్రవృగంబుల యుఁదంబుల నున్నదాననే, భార-ఆ-29. ఉ॥ నోరినే బోలవృగభిమానముననన్నియుఁ బ్రేరేదు మాతంపనా, భార-ఉ-29-2 ఆ.

25 సూ—తిర్వగ్జ్వంబులు వాచ్యులుగు నపుడు లిప్తాబ్జుల పథము బహువచనంబున కేకవచనంబగు.

చిలుకలువలికెను చిలుకలువలుకును | చిలుకలుపలికెనును |
మేఘములు గర్జిత్రెను. మేఘములుగర్జిలును. మేఘములుగర్జిత్రెను.

వ్యా—పపపప్యదిత్వగ్జ్వంబులును, భావహీనంపైపపదాగ్రంథులును నర్థమై నచోట్టిబ్రుల్బులబహువచనంబునకు నేకవచనంచాచీతంబగు. పలుకు + రు, ఇల్లుండు బ్రకృతసూత్రంబున నేకవచన దుష్టరాఁపలుకు + యె, అయ్యె. పదునాఱవసూత్రంబున ఎను, వర్ణకంబు గోరి, పలుకు + ఎను, అయ్యెను. అపదాదిస్వరనిత్యసంక్తియు, ఎను బదిస్తావనసూత్రంబుచే లకారంబుయొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబును గలిసి, పల్కికను అయ్యె. పలికినవని యర్థము. పలుకును, పలికెనుకుఁబ్రదువనియూఁడవసూత్రంబుచే నెను గాగమంబు) ఇత్యాదులు లాఱున కుదాహరణము. మేఘములు గర్జిత్రెను, ఇత్యాదు లనుండుఁ బ్రేప్రక్రియ యూహించుకొనవలయును. పైసూత్రంబునకులక్షణాంతరంబు. తే॥ గీ॥ పృథివి స్థావరతిర్వక్రభృతులకెల్ల | క్రియలఁదగు నేకవచనముతో కీర్తియును | చేసముజాదకక్రియతో డపనేక వచన బహువచనంబులై పంబునీకే, స్వ-క్రియా ప్ర 1 ల. క॥ మానెకభోమశినక్కలు | గూపెంగలయంగ డెలపంబునచామో, నే సెంబఱమొయ్యుచుడరి మో సెందమయంతయ్యాచు లపవ్యసలై. భార-విరా-3 ఆ తే॥ గీ॥ పక్షి నృగజాతులైన బ్రమిసియిబ్బు | నట్టుగలగొని చెదరెన్మహావియదరె | గురుబలంబును దెవరె నంబరముచిశలు బూరటిల్లంగఁ జెలఁగెనదారమున, భార-వి రా 3 ఆ కా॥ ఆనఁపించె జగత్రయంబు దిశలల్లాడెన్ సమద్రంబులు క్రోకించెన్ భయ ముచి భూతమునభేసిలైలె చుట్టొస్రుమున, కావ్యసము చ్చ 2 అంగ వసుంధరాస్థలి మహారాగ నాఘంబు స్రుంగః గూర్మముం | దశలై నగ్గుమోసె గురమును

మొగ్గ దిగంతరంబుల త్తతినదేశం మనుశ్శకుడు దర్పమెల్లనహార్య ముద్ధతిం
దేమికగ గోత్రతైలములు పెల్లదరిక గలగెంబయోధునిక, భాస్క-యు-కాం

26 సూ—లూట్టుమట్టుచకెడు తనన్దబులు ద్రుతాంతంబులగు.

ఆశీర్వు - మీకుమేలుగలిగెడును - మీకుమేలుగలుగుతను ||
శాపంబు - నీకురాక్ష, నన్దంబుగలిగెడును - నీకురాక్షనత్వంబుగలుగు
తిను || సంప్రార్థనంబు - హరిననుఁ గృపఁగాంచెడును - హరిననుఁ
గృపఁగాంచుతను.

వ్యా—ఆశీర్వు. శాపము సంప్రార్థనము, విధి, పీఠియందలి డుష్టానకు చా
రంబంతమందుఁ గల ఎడు, త, వర్ణంబులగు. ఆశీర్వు. మేలనుభవించువానికి నిష్ఠంబు
గావునఁ దైరెండు వాక్యంబులును, అర్హదార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు వచ్చి
నందులకుదాహరణంబులు. శాపము-ఇచ్చట రాక్షసత్వం బనుభవించువానికి ననిష్ఠంబు
గావునఁ నొరెండు వాక్యంబులును శాపార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు గలిగినందుల
కుదాహరణంబులు. సంప్రార్థనము—ఇచ్చట హరితన్నరక్షింపవలెనని ప్రార్థించు
న్నాఁడు కావున నట్టి యర్థంబునందుఁ దైప్రత్యయంబులని యెఱుంగునది, శాపంబు
నను- క|| పతి హీనలైన భామిను ! లలితవతులయ్యుఁ గలజలయ్యను నవలం
కృతలయ్యును మాంగల్యరహితలయ్యుడుఁ గృపానృత్తి నిదియు మొదలుగాన్. భా
ఆప. 4 ఆ. ఆశీర్వునను—ఈ|| వారిజక్షరికులేక నీకుసం । భూర్లమనోరథంజె
రాను బుద్ధానంబులు నిచ్చుచుండెడికా భారతిము.

27 సూ—విధియందు లూట్టునకు మాటుగానది యనుతచ్చ
బుంబును ముందు నుగాగమంబునునగు.

మైత్రుడు నానిర్దిష్ట కార్యులుచేయునది - వానికి నీవు బానక
యెయ్యుమునది.

వ్యా—విగ్రహార్థకంబునందు (తనకు లోనైనవృత్తాదులను గాత్రమందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటవిధి) లూట్టునను బడులు అది' అను తన్నబ్బంబును, దానికి ముందు ధాతువునను 'ను' గాగమంబును, గలుగును, ఉ. మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబుచేయునది. మైత్రుండు నానిరూపించిన కార్యంబు చేయుట విధియని యర్థము. ఇచ్చట మైత్రునిఁ గార్యంబునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట స్ఫురించుచున్నది. 'చేయు + లూట్' అనియుండఁ బ్రకృతసూక్రమింబుచే 'అది' శబ్దంబును, ధాతువునను నుగాగమంబును నయ్యెను. నుక్కుకిత్తు కావున 'చేయు' ధాతువుచివరను జేరి 'చేయునది' అను రూపంబయ్యెను. వానికి నీవు బాసటయయియుండునది. ఇచ్చట నీవు బాసటయయి యుండుమని యర్థము. ఇచ్చట 'ఉంచునది' అనునది మధ్యమపురుషార్థంబును దెలియఁ జేయుచున్నది. ఇరువదితొమ్మిదవసూక్రమింబున బాసటవైయుండుమనియుఁ జెప్పినొప్పును.

28 సూ—ఎడుతలద్రుతంబున కచ్చు పరంబగునపుడు మకారంబగు.

నీకుమేలుగలిగెడు మనియెను - నీకుమేలుగలుగు తమనియెను.

వ్యా—ఎడు, త' అనువాసిద్రుతంబునను నచ్చుపరంబగునపుడు మకారంబు గలుగును. ఉ. నీకు మేలుగలిగెడు మనియెను; నీకు మేలుగలుగుత మనియెను. ఇచ్చట సంధిపశ్యంబు 'ఎడు, త' వర్ణంబులు మకారాంతంబు లయ్యెను విభాగావస్థయందు కలిగెడుక + అనియెను; కలుగుతక + అనియెను' అని నకారంతంబులుగాఁ జేపవలెను.

29 సూ—లూణ్యస్య మపురులకు ముడుజులగు.

అశీస్సు - దీర్ఘాయువగుము - దీర్ఘాయులరగుఁడు || శాపంబు-రాక్షసుండవగుము - రాక్షసులరగుఁడు || సంప్రార్థనంబు - నన్ను రక్షింపుము - నన్ను రక్షింపుడు || విధి - నాచెప్పిన పనిచేయుము - నాచెప్పిన పనిచేయుఁడు.

వ్యా—అశీగ్ను, కాపము, సంప్రాప్తనంబు, విధి, ఈయర్థంబులయందు లూఢ్యాగ్య ముపురుషంబుయొక్క, యేకవచనబహువచనంబులకు (పువర్ణక రువర్ణకంబులకు) గ్రమం బుగా మువర్ణకదుజ్వర్ణకంబులను. అశీగ్ను-దీర్ఘాయువను' ఇటఁగారకపరిచ్ఛేదంబు లోనిముప్పదిమాఁడు ముప్పదివాగ్గుసూత్రంబులచే 'దీర్ఘాయువపు' అనుట యాశీవ్యకం దైనను నిచ్చటిరూపంబు పూర్వోక్త సూత్రంబులోని ప్రాయిక గ్రహణంబుచే రక్షితం బయ్యె. అగుము, కమ్ము, అవుము, జౌము' అని యేకవచనంబునందును, అగుఁడు, కండు, అవుఁడు, జౌఁడు'. అని బహువచనంబునందును రూపాంతరంబులు. తొంబది యాణవసూత్రంబునొద్దఁ జూచుకొనునది. 'దీర్ఘాయులరగుఁడు' బహువచనము. దీర్ఘాయుఁడుకండలి యర్థమృ. కాపసంప్రాప్తనవిధులందు నిశ్లేగహించుకొనునది. విశ్వర్థం బునందు లూట్టయొక్క పురుషత్రయంబునంగను, ఇరువదియేడవసూత్రంబుచే 'అది' క్కంబు విధింపంబడియుదాహృతమైన 'నీవు బాసటయయియుండునది' ఇత్యాదికమై వమ్యమపురుషాదివాక్యంబు ప్రకృతసూత్రంబున 'నీవు బాసటయయియుండుము' అని పక్షంబున నిర్బంధంబుగానుండునట్లు లూట్టయొక్క పురుషత్రయంబునందును విశ్వర్థంబునంగాక తెల్గిన యాశీత్వాపసంప్రాప్తంబులయందు 'ఎదు, తి' వర్ణంబులు, ఇ రువదియేడవసూత్రంబుచే విధింపంబడఁగా 'నీవు దీర్ఘాయువయ్యెదు, నీవుదీర్ఘాయువను తి', ఇత్యాదికమైనరూపంబులును, ప్రకృతసూత్రంబునఁ బర్యాయంబుగా మువర్ణక దుజ్వర్ణకాంతిరూపంబులును, అశీరాచ్ఛర్మ్యంబులయందు నగనని తెలిసికొనునది. ఈ సూత్రంబు, ఇరువదియేడవ సూత్రంబులకు బాసకంబుగాదని యె టుంగునది. శేషలక్ష్యమున్నంతంబుచేతను సైతము శాపార్థము తెలుపంబడు. అన్వ యక్రమంబుచే గ్రహణవాచకంబు వాక్యాంతంబునందే యుండువలసినది. కావున కాపక్రియాబోధకంబైన కుమున్నంతంబుకూడ వాక్యాంతంబునందే ప్రయోగింప వలెను. ఇది శేషమనిదిక్కునంబొడవి సర్వముఖంబులయైబుచ్చెని! త్యమును బలా శంకతులు దబ్బక త్రిమృదునట్టి వానిభూ! తమ ! పవమాన ! నీకుఁగలదా మజీధూతదయాద్వర్ణాద్ధి? యుక్త మకదనీకుఁ గొమ్మలనదబ్బుట నీవడి ధూళిపాలుగాక, వి-2 అ. పవమానానిను దైర్ద పాముగఁబ, తే! గీ. నీరజారాతివినుఁ దనశలపురూల శేలస్థజియించె విధిస్థజియించుఁగాక | యేలజైవాత్మకునిఁజేసె శేలతప్పఁ బుడమి

బాపీచిరాయనకా దేశగునును, నను - 4 ఆ. తే|| గీ. అలరునికాడ ! బాపిరి
గలిగినట్టి | దొరకొనునుకందు బొగరునద్రుల్లిపదును | దెలకొలుగక ముదల
దెరువరులను | బూనియేతువె నీపూన్నిబుగ్గిగాను, నీలా-3 ఆ. క|| పొరసొచ్చేయన
బలువలు విరిశోడులనెల్ల మిగులవెనెట్టును నీ దొరతము త్రుంగిపోవును మరుణా
నీ చేతివిల్లు మంటంగలయక, నీలా-3 ఆ. చ|| బలితపుటామనందమియు బర్వగ
గ్రహాని యొజ్జముద్దియక | గరిసినదోసకారినికాదె నినుంగని తమ్మికొమ్మ నిద్రలాలె
వందుందునది చాలకొరూణికి నీమనెంతకుం జలవలతేడ నీసపురుసన్నముగా నిక
నిందురాకుమీ, నీలా-3 ఆ. క|| జతలేనీపూపుగల్గుట కతివలపై, దెల్లరేణి యలజి
మీటక | వెతపెట్టదురేయిక నీ బ్రతుపబయ్యెను నాపయ్యకట్ట, నీలా-3 ఆ.
తే|| గీ. మున్నుకొన్నాళ్లు పలుగాకి మూకలోన || గరిసెలెగిన తెలకల్లగాని
పింప | జేడియలమీద గుడ్డెట్టేయరాకు | కోయిలాయంక నీయిల్ల నూపోను, నీలా-
3 ఆ. తే|| గీ. తలరుశోడుల దెంపముల్లల్లిల్లి | గూకరిమెలొందు నెంతయుగొం
తలేక | యాగడంబున బరివిచ్చియాడేమియగ్గుటా నెమ్మినీమాట యడవిగలియ.
నీలా-3 ఆ. క|| నెమ్మినిబలువలు మోయుదు | గమ్మనిపూదేసెగాని కడుగ్రొల్పి
యహ | కొమ్మలగలపెగ జూచెను | గుమ్మెన నీమెల్లపెద్దకుప్పలు నట్లక,
నీలా-3 ఆ.

30 సూ—ఉభయప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు.
మనమునందుదము.

జీత్తివరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు నను సూత్రముచే ల
జీవరంబగు నపుడత్వంబు || ప్ర - వండడు - వండరు - వండదు - వం
డవు | మ - వండవు - వండరు || ఉ - వండను - వండము.

వ్యా—నీవును నేనును (ననను) గర్తలైనపుడు, ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే
ధాతువునను విధింపబడిన దుగాగమంబున కత్వంబగును. ఉ. మనము వండుదము,

అందును, అచట బహుశాః బ్రక్ష్మతమాత్రముచే నత్వంబుగలి. ఇంతమున్న
శృతిరేకార్థలకారణాత్మకస్థితి లకారంబు నుదాహరణములు గ్రమంబుగా
నీటిమే ఇప్పుడు శృతిరేకంబునను నుదాహరణములు మాలంబున నీయంబడెను
ఈశ్వతికారేథంబునను భావ్యంతిమోకారంబునను నిరుపరిమళమూత్రంబుచే నత్వం
బు గలిగి నంపడు, మొదలగు ప్రాయశంబులయ్యె.

31 సూ.—మగ్యను ముడుజులు ముజునాబడు.

వ్యా—మగ్యగుప్తగుపంబునంబు. మ, మత్, అనునవి ముజు, అనబడును.
అనగా మగ్యకంబునో శుశు దికారంబుచేర్చగా ముజు రుజు, ఇక్కాదికంబువో నె
మజు, ప్రత్యాహారంబు యెఱుంగునది.

32 సూ.—వ్యతిరేకంబున ముజుపరంబగునపుడుకలీయగు.

నీవు వండకుము - మీరువండకుండు.

వ్యా—శృతిరేకార్థంబునందు మువర్ణక డుజ్జస్తికంబుల పరంబగునపుడు భాష
వునకు గవిగ్ధకంబు. కుడిప్రత్యయంబు జీమకావున నిరుపరిమళమూత్రంబుచే భాష
వుయొక్క ఉకారంబునను, అకారంబయ్యె.

33 సూ.—నంప్రార్థనంబున ముజునకదాదులు విభాషనను
ప్రయుక్తంబులుగు.

వందుమ - వందుమా - వందుమి - వందుమీ - వందుడ

వందుడా - వందుడి - వందుడీ || అ - ఆ - ఇ - ఈ - ఎ - ఏ - ఓ -

ఓ- అమ్మ-అయ్య-ఇత్యాదు లదాదులు.

వ్యా—సంప్రాప్తనాథంబునందలి మువ్వకడువ్వర్ణకంబులగుఁ జీవరసు హృస్వాకారంబు మొదలైనవి. విభాషగాఁ జేర్పఁబడును. 'వండుమ' 'వండుమ + అ' అనిపదవిభాగము చేయవలయును. 'వండుమ' 'వండుము + అ' అని విభజింపవలయును. ఇట్లే 'వండుమి' ఇత్యాదులయందుఁ బదవిభాగమూహించునది. 'వండుమ' ఇత్యాదుల కర్థంబేమనఁగా వండుటకు నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాడనని యర్థంబు.

34 సూ—ఎదాదులను ప్రయుక్తంబులగు నపుడు ముజ్జనకు వుజీరుజీయగు.

వినవె - వినవే - వినరె - వినరే - వినకువె - వినకువే - వినకురె - వినకురే - వినవమ్మ - వినరమ్మ - వినవమ్మ - వినరమ్మ.

వ్యా—'ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, ఆమ్మ, అయ్య, (ఎదాదులు) ఆమనవి మువ్వకడువ్వర్ణకంబులపై పరియోగింపఁబడునపుడు ముకుజ్జులకుఁ గృహంబుగా వుజీ (ఏకవిదంబున) రుజీ (బహువచనంబున) అగును. 'వినవె' ఇట 'వినము + ఎ' ఇట్లుండ నెదాగులలోని ఏకారంబు పరమైనందున మువ్వకంబునకు వుజీవర్ణకంబుగలిగి 'వినవు + ఎ' ఇట్లయ్యె. వుజీ జీత్తుగావున నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాతువుయొక్క ఉకారమకారముకాఁగా 'వినవె' అయ్యె. 'వినవే' ఇత్యాదులయందు నిట్టిప్రక్రియమూహించునది. 'వినకువె' ఇట 'విన + ము + ఎ', ఇట్లుండఁ ప్రకృతసూత్రంబున 'విన + వు + ఎ' అయ్యెను. వ్యతిరేకార్థంబుకావున ముప్పదిరెండవసూత్రంబున మువ్వకస్థానీయంబైన వుజీకి, బూర్వంబునంగు రుజీ వర్ణకంబుగల్గి 'విన + కు + వు + ఎ' అయ్యెను. జీత్తుపరంబగు ఆను నిరువదియవసూత్రంబుచే రుజీ, జీత్తు గావున, వినధాతువుయొక్క యుకారంబున కర్తవ్యంబుగలిగి 'వినకువె' అయ్యెను. వుజీవర్ణకంబునకు ముందున్న కుజీయొక్క ఉకారంబుప్రత్యయసంబంధికాని, ధాతుసంబంధికాదు. కావుననిరువదియవసూత్రంబుచే వత్సంబురాదయ్యె. ఈపరిచ్ఛేదంబునందుదాహరింపఁబడిన 'ధాతువునకు' అను పృథమ సూత్రంబు తిక్కినసూత్రంబులయందుంబరె, జీత్తుపరంబగు ఆను వైయిరువదియవసూత్రంబునందుంగూడ ననువర్తింపునని స్మరించువది. 'వినవే,

యథామ ఘోషమును వ్యాపారమును ఘోషవ్యాపారమార్థమున, అనుకారికచేత
 (కారకపరిచ్ఛేదమునందు) ద్వివీణమునాత్మకమై యొప్పు జూచుకొనునది) ధాతువు
 నను నర్థములు కాబట్టి వ్యాపారంబే బోధింపబడును. వ్యాపారశబ్దము
 నను, కౌఠింపులు, చేయుట, అనునవి పర్యాయపదములు. ఘోషవ్యాపారములు ధాతు
 వులను నర్థములు గావున వ్యాపారములు జెప్పనిధాతువే ఒగియునలేదు. అనగా
 కౌఠింపులు లేక చేయుట, అప్పుయర్థంబిడునది ధాతువులేదు. ఈ, (వండుట) ఇటు
 వంట చేయుట, శుభము, అనగా సుత్తరదేశసంయోగమును జేయుట. (ముందు
 చొటితో సంబంధము) మైదుదావ్యాపారమైన వండుధాతువులను వంట ఘోషము. చేయుట
 వ్యాపారము. నడచు ధాతువునకు సుత్తరదేశసంయోగముఘోషము చేయుట వ్యాపార
 ము. ఘోషములు భిన్నములైయుండునగాని వ్యాపారమునాత్మ)ము సర్వధాతువులకు సా
 మావ్యాపారంబేయగును. (ప్రకృతసూ) యున వ్యాపారార్థమునందు, అనగా, కౌఠింపు
 లులేక చేయుట, అనినధాత్వర్థమునందు ట ప్రత్యయంబువచ్చునని ఘోషార్థము.
 చేయుట యనునది ధాతువునకే యర్థమైనను బ్రకృతసూత్రముచే విధింపబడిన టప్ర
 త్యయంబు పూర్వోక్తధాత్వర్థమునే యనుమిందునని భావము (వండుట, వంటచే
 యుట (చేయుటయను ధాత్వర్థమునందు టప్రత్యయంబుని యెఱుంగునది.) ఇచ్చట
 గాను పరిపాకమును గావింపుటయనగా ఘోషత్వానిష్ఠము ముందు క్రమంబుగా నదిగిం
 దున నెనుండును నెడివ్యాపారద్వారంబునఁ బంటయనుఘోషమును దానేకరిగిందుకొ
 న్నదని భావము. చేతనాచేతనంబులకు నెల్లవస్తువులకుండును గుక్రైయంబునందునటు
 యచశ్యంబంగీకరవ్యంబు. ఇచ్చట శబ్దమువునందు ఘోషత్వానిష్ఠము, గారణమైనక్రియ
 యంగీకరింపఁజేరదు. అట్టిక్రియ యెద్దియనఁ జక్కగ నెఱుంగుటయేయని యూహింప
 కొనవలయు. అట్లంటుంటే గాను నుడుదునంతయు నెరిగినంగాని పండుమరదా!
 కాన నిటనెదుగుటభావంబు (భావ = వ్యాపారము = క్రియ) అట్టివ్యాపారంబుననునకు,
 నద్భావివలనం కలిగినపంటును శబ్దముచే చూశ్రయమైనది. కాన నిట ఘోషవ్యాపారం
 బులు చెంపింటికిని ఘోషమునందు సామాన్యధాతువులు కలిగినందున, పండు, ధాతు
 కర్మకంబయ్యె. ఘోషవ్యాపారంబులనువైయధికరణ్యంబు కన్గినచో ధాతువునకర్మకంబగు

దేవుత్తము వంటిదమును నందెను' అన్నయదాహరణమునందు ఫలము విక్లిప్తి (వింటి=పెత్తి బంటు) వ్యాపారంబై ద్వైయవగానభస్మంతాపన (స్థాని క్రిందననుటగావిం ములూత్కారా (చీమట) దిక్ము. ఈవ్యాపారముదేవదత్తురియందును, విక్లిప్తియనెడి ఫలము వంకమందును, నుండి న్యశిరఃపైసందున (భిన్నాశే)యకము) నిట వండు ధాతువు సకర్మకంబయ్యెనని యెఱుంగునది. ఇట్లు సకర్మకాక క్రియాస్థలంబుల ఫల వ్యాపారంబులు బద్ధియొక్కతే గ్రహించుకొనవలయును. ప్రకృతసూత్రంబును విధిం పంబసిన టప్రత్యయంబు ధాత్వంబైన వ్యాపారంబునే స్వప్రీతిండుమగుగాని యేరిక మొవలెనశ్చంబులందు నికవర్ణకానుమోలె గర్తదికాహార్యార్థంబును డెలుపదని తాత్పర్యము. ఈమాగ్ధము భూవాదిసూత్రభాష్యనాన్యధాతుకేమహుత్ప్రీతిజ్ఞేందు శే ఖరవైమాకరఃసూత్రాదు సంగ్రహితవ్యాకరణంబులందు సిద్ధాంతీకరింపంబడె నదియే సూరిగారమనించిన యెఱుంగునది.

36 సూ—కవివర్ణకంబు పురార్థయోగంబునవిభాష ను భావం బునందగు.

పండకమునుపు - పండుటకుమునుపు - చేయకమునుపు - చే యుటకుమునుపు - మునుపు - ముందు - మున్ను - తొల్లి.

వ్యా—‘పూర్వము’ అనువర్ణంబుతో సంబంధించినపుడు భావార్థకంబానందు, నైశ్చర్యకంబుగా ‘కడి’ ప్రత్యయంగావచ్చును. శా. ‘పండకమునుపు, ఇం ‘మునుపు, అనునది పురార్థంబు పండుధాతునాయర్థంబుతో సంబంధించినదికావున ‘కడి’ ప్రత్య యంబుగన్గెను. (నందు + క + మునుపు) జీస్తునకు మందున్నయ్యుత్వంబునకు నిరువని యపసూత్రింబుచే నత్యంబుగన్గెన ‘పండక’ - (పండ + అ + త + మునుపు) అయ్యె. ఇట్లే తత్కంబుల యదాహరణంబులు గ్రహించునది.

37 సూ—వ్యతిరేకభావంబున మిజీయగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియాభిధాయి ధాతువునకు మిజీయగు పండు - పండమి.

వ్యా—వ్యతిరేకభావాన్ధునందు మిషి, అనునదియును. అనగా వ్యతిరేక క్రియార్థకధాతువునను మిషి, వర్ణకంబు ఉ. 'వండుమి, పండుమి' ఇచ్చట 'వండు, ధాతువునను మిషి, వర్ణకంబురాగా జీత్తుగావున నిరుపదియవనూత్రంబున వండుగాతువు సుత్వంబున కత్వంబురాగా 'వండుమి (వండ్ + అ + మి) ఇత్యాదు లయ్యె. వండుపండుట, పండుపండుట యర్థంబులు.

38 సూ—సమానాశ్రయంబులం బూర్వ కాలంబునంది వర్ణకం బగు.

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలలోపల నెయ్యది పూర్వ కాలికంబ గుం దద్వాచియగుధాతువున కివర్ణకంబగు - ఇదియె క్త్వార్థంబునాఁబ డు! వండి - పండి - విని - కని || సమానకర్తృకంబులన కసమానాశ్ర యంబు లనుటంజేసి చైత్రునిచేత మైత్రుండు కొట్టంబడిమడిసె నిత్యాది సిద్ధంబయ్యె.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందు సమానకర్తృకంబునను నేకత్వంబర్థంబు. అదియె 'ఏకా శ్రయంబులను' అనేదిమూలవాక్యంబుచేఁజ్ఞుఁపఱుపఁబడినది. ఒకవస్తువు నాశ్రయింబు క్రియలలో నేదిమందుజరిగినదో యట్టి ముందుజరిగినక్రియను కెప్పునట్టిధాతువునను 'ఇ, వర్ణకంబుగలుగును. ఇట్టిధాతువును స్వాధికంబని వాడుదురు. ఉ. వండి, పండి విని, కని, దేవవర్తంబు వండిఘటించె, ఈవాక్యంబున వండుటయు, ఘటించుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీరిలో 'వండుట, మొదటజరిగినదికావున'దవర్ణకంబుననువండు ధాతువుకంటె 'ఇ, ప్రత్యయంబుగల్గి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'వండి, (వండు + ఇ) అయ్యెను. ఇట్లే 'పండి, ఇత్యాదులందు నూహించునది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో నేకకర్తయే కలిగినరెండుక్రియలలో ముందుజరిగినక్రియపై స్వాప్రత్యయంబు వచ్చు నని సమానకర్తృకయోః పూర్వకారే. అ 3- పా4. నూ 21, అని చెప్పబడియె. అట్లు తెనుగులోఁ జెప్పినచో మూలంబులోనుదాహరించినవాక్యంబునదోషంబుగలుగు నని గంభీరతచే సమానాశ్రయంబులని చెప్పబడియె. చైత్రునిచేత మైత్రుండుకొట్టె

బడిమడిసి, ఈవాక్యంబునందుఁ గొట్టుటయు మడియుటయు రెండుక్రియలుగలవు. కొట్టినవాడు చైత్రుండు. మడిసినవాడు మైత్రుండు. గాన రెండుక్రియలకుఁ గర్తలు భిన్నులైరి. దానంతేసి మూలంబులో సమానకర్తృకంబులనినచోఁ బైవాక్యంబు సిద్ధింపకపోవును. సమానాశ్రయంబులనినయెడలఁ గొట్టుబడినవాడును, మడిసినవాడును చైత్రుండేకాన మొదటఁబరిగిన 'కొట్టుబడు' అనుదానికంటె 'ఇ'ప్రత్యయంబువచ్చును. అనఁగా కొట్టుక్రియయును, మడియుక్రియయును, మైత్రునిమీఁదనే జరిగినదికాఁబట్టి మైగుఁడే యాశ్రయంబాయె. సంస్కృతంబులో నీవాక్యంబు తెలుంగునందుంబలై ధ్వజగంబులో రచింపఁబడునది. చైత్రేణహతోమైత్రోమమార, అని కర్మార్థకక్ ప్రత్య గాంతంబులో రచింపంబడును. భాషులకైనితేసి వాక్యంబులుతాత్పర్యంబులో నేకంబైనను రచనంతేసి భిన్నంబులగును.

39 సూ—కజివ్యతిరేక క్త్వార్థంబునందగు.

వండక - పండక - కొట్టక - తిట్టక.

వ్యా—కజివ్యతిరేకక్త్వార్థంబునందు కేజి, అనువదియగును, వందు + క, ఇట్లుండఁ జేస్తపరఁబగనపు డుత్వంబున కత్వంబగు, అను నిరుపదియవమాత్రంబుచే వండక, అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవి యూహించునది,

40 సూ—తుమర్థ భావలక్షణంబులందును జీయగు.

భావలక్షణంబునా నన్యక్రియకు లక్షణభూతంబగు క్రియ - తుమర్థంబందును భావలక్షణంబు నందును భాతువునకు నుజీవర్ణకంబగు || తుమర్థంబు - చైత్రుండు వండను బోయెను || పాకక్రియార్థము పోయెనని యర్థము || భావలక్షణము - చైత్రుండు వండనతిథివచ్చెను 1 ఇచట వంటలక్షణమువచ్చుట లక్ష్యము.

వ్యా—పూర్వోక్తంబైన మహ్మదైదిః సూత్రబహదోబలై కనుక్రియ

సంపదభావజబ్బును నిప్రత్యయంతంబై ధృభాతువుకంటె నచ్చత్వయంబు రాగానైనరూపంబు యెఱుంగునది. భావంబునగా భావన. అనగా గావించుట (చేయుట) క్రియయని పర్యవసానార్థము. తుహ్యంబునందును, భావనందును అనగా బ్రసిద్ధంబుగాఁ దెలియఁబడు కాలముగలయొక క్రియయజ్ఞాతకాలముగల (తెలియని కాలముగల) వేటొక క్రియయందలి కాలంబునకు బోధకంబు. అత్తియప్పుడు ప్రసిద్ధ క్రియగావచకంబుకంటె నుత్తిగ్గకంబునకు ఏక్రియనిమిత్తము వేటొకక్రియజన్మగో చూక్రియతుమగ్ధంబునాఁబడు తుమగ్ధంబునకు - వైశ్రుండు వంశమబోయెను, ఇటు వంటట యనుక్రియనిమిత్తము పోవుటయనుక్రియ జరిగినదికాన వండుగావువుకంటెఁ దువర్ధమందు నడిగ్గకంబురాఁగా వంశము, అయ్యె. వంశునిమిత్తమని యర్థము. భావలక్షణమునకు - వైశ్రుండు వంశవతినివచ్చెను. ఈవాక్యంబునందు వంశునియు, వచ్చుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలోవండుక్రియ ప్రసిద్ధకాలంబుగలది. సర్వసామాన్యంబుగా నెంతప్రాదేశికై నసిమ్ము వంశులు యారంభించుకో యట్టికాలంబు సర్వలోకలకుఁ దెలిసినవిషయంబు. అతిశివమృతాట్టికాలంబు నిరూపింప శక్యంబుకానిది. వండు నట్టికాలంబునందు నతిశివచ్చెనన్నచోఁ బ్రసిద్ధంబైన వంటసమయంబునంతేని యతిశి యొక్కయాగవనసమయంబుతోయ సులభంబు. కానఁ బ్రసిద్ధకాలక్రియను (వండుట) దెలియంతేయునట్టి వండుభాతువుకంటె నడిగ్గకంబుగలది నఁడెను, అయినది వంట వండుక్రియజ్ఞాపకము (అతిశివచ్చుకాలము దెల్పుచున్నది) (అతిశి) వచ్చుటలక్ష్యంబు. వైశ్రునివంశుటచే నతిశివచ్చినకాలంబు తెలుపంబుచున్నది. ఇట్లే కోళ్లుకూడఁగా మైత్రుడేగెను, ఆవులుపిదుకంబుచుండు వేసవత్తుడు వెళ్ళెను. ఇత్యాదులూ హించునది.

41 సూ—చేదర్శకంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు నవర్ణకంబుద్రుతాంతంబగు.

వానలుగ్గురిసినం బంటలుపండును । వాఁడురమ్మని ననఁబొయి

వ్యా—చేద్యభవనంబునట్టి భావలక్షణంబునందు ద్రుతాంతంబైనను ప్రత్యయంబునప్పుడు. చేద్యభవనంగా గాఢకారణభావానికము ప్రపంచాదాహరణంబునందు బంబులుపంబులకార్యము. (దారికి) వానమరియుట కారణంబు. కానఁగారణ క్రియావాదకంబైన కురియు భావపునకంటె ద్రుతాంతంబైననన్వకంబు గలిగె న్నితీయోదాహరణంబునందు పోవుట, కారణంబు. (దారికి) వాఁడు రమ్మనుట కారణంబు కానఁ గారణక్రియావాదకంబైన ఆకు, భావపునకంటె ద్రుతాంతమైన నన్వకంబు గలిగె

42 సూ—ఆనంతర్యంబు ననునర్థకంబు ద్రుతాంతంబును.

జూబిలితో తొమ్మదిగవలయలు వికసితై.

వ్యా—ఆనంతరము = ఎడము. ఆనంతరము = ఎడములేరివె. ఆనంతర్యంబునఁ (అన్యవధానంబు లోఁదుమంపె) గాఢక్రియావాదకంబుకంటె నకారాంతంబును దువర్ణకంబును. ఉ. జూబిలితో తొమ్మదిగవలయలు వికసితై. చంద్రుఁడున యిచ్చిన తత్త గమంకో కలువలువికసించినవని యర్థము. ఇట్లఁ గలువలు. వికసించుటను జంద్రుఁడవయిండుట కారణంబుకావునఁ జద్యానకంబైన లోఁతెందు, భావపునకంటె ద్రుతాంతంబును దువర్ణకంబు గలిగె.

43 సూ—చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాస్వయంబున శత్రుంబునందగు.

చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు - చూచుచుంబోయెను - చూచుచుంబోవఁగలఁడు.

వ్యా—నకారాంతంబైనచువర్ణకంబు క్రియాంతరసంబంధంబునందు వర్తమానార్థంబందగు. (శత్రుత్వము) శత్రుప్రత్యయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబున లట్టినందు (జర్తమానార్థమందు) విధింపఁబడెను. ఉ. చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు; చూచుచుంబోయెను; చూచుచుం బోవఁగలఁడు. పైవాక్యంబులలోని పోవు, భావపుక్రమంబు

గావర్తమానభూతభవిష్యత్కాలంబుల కుదాహరణంబు. అట్టిక్రియాసంబంధంబు, 'చూడు, ధాతువుకంటె వర్తమానార్థంబునందు నకారాంతంబైన చువర్గకంబు గలిగె.

44 సూ—త్యవర్గకార్థంబు నంచెడి యెడువన్నియలగు.

ప్రహరించెడివాడు - ప్రహరించెడువాడు - ప్రహర్తయనియర్థము.

వ్యా—“ఋత్ ప్రుచా, ఆ కి-పా1-నూ133” అనుసూత్రంబునఁ గర్తార్థంబు నందు ధాతువుకంటెఁదృచ్చిత్యయంబు స్థస్మితవ్యాకరణంబునందు విసింపబడియె కావునఁ ద్యవర్గ కార్థంబునందు (కర్తార్థమందు) 'ఎడి, ఎడు' వర్గకంబులగును. వన్నియ వర్గకశబ్దభేదంబు. ప్రత్యయంబనియర్థము. ఉ. ప్రహరించెడివాడు; ప్రహరించెడువాడు. ఇటప్రహరించుధాతువు. ఎడివర్గకంబును, ఎడువర్గకంబును, కర్తయనువర్గంబునవచ్చెను. ప్రహరించుటకుఁ గర్తయనిభావము. ప్రహర్త, తృప్త్యర్థగూఠంబు మూలసూత్రంబున తృవర్గకార్థంబునందు' అనినుడుపుటంబట్టి తృవర్గకాంతరూపము 'ప్రహర్త' నిదర్శనార్థమీఁద బడియె.

45 సూ—వానికిలోపంబు బహుళంబుగానగు.

ప్రహరించువాడు - ప్రహర్తయని యర్థము.

వ్యా—'ఎడి, ఎడు' వర్గకంబులను లోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. 'ప్రహరించువాడు, ప్రహరించెడువాడనియర్థము. 'ఎడి' ప్రత్యయంబుపుట్టి లోపించినను అప్రప్రశమైకవచనంబులైన 'వనిత' ఇత్యాదులందుఁ బ్రధమార్థంబువోలె శ్మత సంస్కారోపసవ్యతి' అనువ్యాయంబున నిటఁగర్తార్థంబు లోపింపదు. 'ప్రహరించెడువాడు' ఇత్యాదులందలి తచ్ఛబ్దంబు సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని తొమ్మిదవసూత్రంబుచే సనుప్రయుక్తంబయ్యెనని యెఱుంగునది.

46 సూ—ఉన్న కలజిన వర్ణకంబులు భవద్భావిశతృక్తవదర్థంబులందగు.

ఉన్న వర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రుత్వంబునందగు - కలజిన వర్ణకంబు భవిష్యవర్ణకశత్రుత్వంబునందగు - నవర్ణకంబుక్తవదర్థంబునందగు - యవినత్వాభిధానంబునందగునని యెఱుఁగుచుంది - సుబుతవాద్యంబు సత్వంబునాఁబడు - మండుచున్నవాఁడు - మండగలవాఁడు - మంజినవాఁడు.

వ్యా—ఈ సూత్రంబునందుఁ గ్రహాలంకారంబుఁబొందునది. ఉన్న వర్ణకంబు భవవర్ణకంబునందును, (భూధాతువుకంటె వర్తమానార్థకంబునందు శత్రుప్రత్యయంబుప్పల్లగా, భవత్, అనియును. అందున వర్తమానార్థకశత్రుత్వంబునందని మూలంబున వివరింపబడియె.) కలజిన వర్ణకంబు భవిశత్రుత్వంబునందగును. (భవిష్యదర్థవిశితశత్రుప్రత్యయార్థమందు) మూలంబునవర్తమానార్థకశత్రుత్వంబునను భవత్ అను వర్తమానార్థకశత్రుత్వము ప్రయోగించినట్లు లిచ్చటఁగూడ భవిష్యదర్థకశత్రుప్రత్యయార్థంబుఁగూడ స్మారించిన 'భవిష్యత్' అని ప్రయోగించి 'భవభవిష్యత్ క్తవదర్థంబులందగు' అని సూత్రంబునఁగించినచో నభ్యంతరము (చదువరులకు) సుబోధంబుగనుండును. 'లృటస్సవ్యా' ఆ 3. పా 3 సూ 13. అను స్మారంబున భూధాతువుకంటె భవిష్యదర్థంబున శత్రుప్రత్యయంబురాఁగా 'భవిష్యత్' అను రూపంబాయె. నవర్ణకంబుక్తవత్ప్రత్యయార్థంబునందగు. 'నిష్ఠా' ఆ 3 - పా-2. సూ-102. అను సూత్రంబునఁ గ్రవత్ప్రత్యయంబు ధూతకాలంబునందు విధింపబడెను. సంస్కృతంబులో ధూతకాలంబునందుఁ గ్రవత్ప్రత్యయంబువోరె (గతవాఁ - చెల్లినవాఁడు) తెలుఁగునందు ధూతకాలంబున నవర్ణకంబు గలుగుననిభావంబు. మైరింజెప్పిన ఉన్న, కలజిన వర్ణకంబులు సత్వాభిధానంబునందుఁ గలుగునని తెలిసికొనునది సత్వంబునఁగా, ద్రవ్యము (పదార్థము) ద్రవ్యంబు వాద్యంబునప్పడే వచ్చును. ద్రవ్యము '(రాముడు, సిరి, జ్ఞానము' ఇత్యాదికము) సుబంతంబుడే జెప్పబడునుగాన సుబంతవాద్యంబు సత్వంబునాఁబడు' అని మూలంబున సుకుంబంబికిది వండుచున్నవాఁడు, ఇది ఉన్న

వర్ణకంబు వర్ణదూహవర్ణవంశు పనునాల్లవగుతంబుచే ఉన్న, శబ్దాంశరంబు నపుడు వంశుధాతువునకు జన్మకంటె వైరుపయ్యిండ్రించె నుండగలవాడు, ఇటు గలజన్మకంబు భవిష్యదర్థంబును. జీతైకయిని పరంబనపు విరుదియూ యాత్రియిన ధాతూత్వంబున కర్తవ్యంబును, ఇందుచే మొకంబు యాత్రియని ధాతువునను నుగాగ మయినగున్ ద్రుతకాత్వంబుకాగఁ బైరుపబయ్యె. నుండినవాడు, ఇంనన్మకంబు ధూతార్థంబును పనునేవనూత్రంబుచే ధూతార్థకంటెన వంశుధాతువునను నుగాగ మంబు. పదార్థబోధకమైన పదంబుతేరంబు నీప్రత్యయంబులు రావుగావున, వాఁడు, అనుపదార్థబోధకశబ్దంబును ప్రయుక్తంబయ్యె. (సమాసపరిచ్ఛేదనాందరితోమిగిలిన సూత్రంబుమానువు) పదార్థబోధకశబ్దంబుతో మిగిలినవైనప్పుడేయీప్రత్యయంబులు ఎచ్చునని చెప్పుటచే, నచ్చుచున్న రాముడు, ఇత్యాదులందు, ఎచ్చుచున్న + రాముడు, అని వేరుగాఁ బదవిభాగము చేయరాదు. రాముడనిన పదార్థబోధకశబ్దంబువేరుపడు పంబకిప్పుడు నచ్చుచున్న ఇత్యాది, ఉన్నా' వర్ణకాంతంబులు ప్రకృతసూత్రంబు నఁ బదార్థంబునువిడిచి స్వతంత్రముగ నుండనేరవు, ప్రకృతపరిచ్ఛేదంబులోనెట్లు పదునేడవసూత్రంబుచే వకారంబునకులోపంబుగఁగి మారుచున్నాఁడు, నాఁగలఁడు, నంశివాఁడు, అనుమాపాంతరంబులునను

47 సూ—స్వతీరేకత్వవర్ణ కార్థంబున నిజీయగు.

మంశివాఁడు - ఎఱివ్రథృతివర్ణ కాంతంబులేదు నుధాతుజ విశేషణంబులని ప్రాచీనులు న్యనహరించుట

వ్యా—స్వతీరేకత్రీ గూఢశిష్టకర్తృత్వంబున, ఎఱి, వర్ణకంబున, ఎఱి, ప్రత్యయంబు పరంబుననుండ నిరుదియవనూత్రంబుచే ధాతూత్వంబున కర్తవ్యంబు. ఎఱిమొదలైన (ప్రత్యయంబులేదును అంతముందుగలశబ్దంబును ధాతుజవిశేషంబులని పెద్దలు వాడుదురు. నెలవదివార్లసూత్రంబునందుని, 1) ఎఱి, 2) మ' వర్ణకంబులు 3) నలువదియైవసూత్రంబుచే విధింపబడినలోపంబు ప్రత్యయంబుకామంశివను ప్రసరించు వాఁడు, ఇత్యాదులందు గోపంబు ప్రత్యయార్థకంటె కర్తృత్వంబున క్రిష్టంబునను

ప్రత్యయములలో గణింపబడి యేడును జెప్పబడియు. నలువదియూ అవసూత్రముచే 4 ఉన్న 5 కలది 6 న, వర్ణకంబులు నలువదియేడవసూత్రముచే 7 నిడి, వర్ణకంబు. ఇయ్యది యేడునుగలశబ్దంబులు ధాతుజని శేషణంబులనంబడును.

48 సూ—లకారాదులు సకర్మకంబునకుంగర్ప కర్మంబులందు ను లాతికింగర్తయందునగు.

సకర్మకంబు నాఁగర్మాకాంతోత్థాపకంబు - అకర్మకంబునాఁ గర్మాకాంతోనుత్థాపకంబు.

వ్యా—లట్టు, లీట్టు, లృట్టు, లూట్టు, లౌట్టు, మొదలైనపూర్వోక్తప్రత్యయంబులు సకర్మధాతువులకుఁ గర్తృర్థమందును, గర్భార్థమందును; అకర్మకధాతువులకుఁ గర్తృర్థమందును, గలుగును, సకర్మకంబనఁగాఁ గర్మకుఁ బ్రశ్నంబును గలిగింపనది. అకర్మకంబనఁగాఁ గర్మనిమిత్తంబైనశంకను గలిగింపనిది.

49 సూ—పదుజ్యను బంధంబు కర్మంబు నందగు.

కొట్టఁబడుచున్నాఁడు - కొట్టఁబడుచున్నది || కొట్టఁబడుట - కొట్టఁబడనివాఁడు.

వ్యా—కర్మార్థంబునందు పడుడి అనునది ముఖ్యక్రియననుసరించి ప్రయోగింపబడును. 'ఉ. కొట్టఁబడుచున్నాఁడు' ఇటు సకర్మకమైన 'కొట్ట' ధాతువునకువర్తమానకర్మార్థంబులు వివక్షింపఁబడినప్పుడు శెండువనూత్రింబుచేతను నలువదియొనిమిదవనూత్రింబుచేతను లట్టురాఁగా నేకవదనవివక్షయందు నెనిమిదవనూత్రింబుచే దుష్వర్ణకంబును, ప్రకృతనూత్రింబునఁ గర్మార్థంబున 'పడుడి' యు, ధాతువునకుఁ గలిగ (కొట్ట + పడు + ఁడు) 'పడుడి' జీర్ణధాతున నిరుపదియవనూత్రింబుచే ధాతుత్వంబున కత్వంబును కలది, పదుజ్యులు అని నలువదియొకండువనూత్రింబుచే ధాతువునకు నుగాగమంబును గలుగ (కొట్ట + పడు + ఁడు, ఇట్లుండె. దుష్టులదాదేశంబు

గావునఁ బదునూడవనూత్రింబుచే 'ఉన్నా' నుబంధంబును పదునాల్గవనూత్రింబుచే 'ఉన్న' శబ్దంబునకు దీర్ఘంబును, కొట్టక, అనునది ద్విరపకృత్వికంబుగావున సంధి పరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాఱు పదునేడునూత్రంబులచే ద్రుతనిమిత్తకకార్యంబును రాఁగా కొట్టబడుచున్నాడు' అనినవిశిష్టరూపంబు వెలయుచుండు. కొట్టబడుచున్నది' ఇటఁ బదునేనవనూత్రింబులో 'దిపితరంబ'నుబుచే ఉన్న, ను దీర్ఘంబురాలేదు. పండ్రెండవనూత్రింబుచే నవహుదర్థంబునందు ఉన్న' శబ్దంబుకంటె 'ది' వర్ణకంబు గలిగె. కొట్టబడుట' ఇటఁ గర్మాగ్రథమందు, బ్రకృతనూత్రింబుచే 'పడుడి' అనుబంధంబును, క్రియార్థంబునందు ముప్పదియేడవనూత్రంబుచే ట, వర్ణకంబునుగలిగె. కొట్టబడనివాడు' ఇట వ్యతిరేకకర్తృగ్రంథుననలువదియేడవనూత్రింబుచే,నిడి' వర్ణకంబురాఁగా నిరుపదియవనూత్రింబుచే 'నిడి' జీత్తుగావున 'పడు' యొక్క యత్వంబున కత్వంబుగల్గె. ఎడి, ప్రత్యంబుమొదలు 'నిడి' ప్రత్యయంబునను నేడునునంతంబున, గలిపి ధాతుజవిశేషణంబులు గావున సమాసపరిచ్ఛేదంబులోనితోమ్మిదవనూత్రంబుచే(ప్ర) విభక్తివిమక్షయందు 'వాడు' అనిన తచ్ఛబ్దం బనుప్రయుక్తంబయ్యె.

50 సూ—గురువిరహితంబులయియాయాంతంబులయినయేకస్వ రద్విస్వరంబులయించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబువిభాషనగు.

ఏకస్వరధాతుద్వి స్వరధాతువులమీఁదియించుగ్వక్రంబులకియు డాగమంబు విభాషనగు - గురుమంతంబగు ధాతువునకును యాంతంబగు ధాతువునకునుమీఁది యించుగ్వక్రంబులకియుడాగమంబురాదు || భుజ్ - ఇయ్ - ఇంచు - భుజియించు - పడుంబున - భుకించు || గుణ - ఇయ్ - ఇంచు - గుణియించు - గుణించు - ఇంచుగ్వ్యవధానంబునం జేసి సంస్కృతధాతువులు వక్రపరకంబులులేవనియెఱుంగునది || యాచ్ - అర్థ - ఇత్యాదులుగురుమంతంబులు || వ్యయ - ఇదియాంతము-యాచించు - అర్థించు - వ్యయించు || జి - ఇంచు - అనువోనిత్యంబగుటంజేసియయుగాగమంబురాఁగా యాంతంబగుటంజేసి యియుడాగ

మంబు లేదనియెఱుంగునది || కృతాకృతప్రసంగినిత్యంబునాఁబడు || న
గు - ఇయ్ - ఇంచు - నగియించు - నగించు || నగు - ఇయ్ - ఎను - న
గియెను - నగెను || పడు - ఇయ్ - ఎను - పడియెను - పడెను - ఇ
త్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—గురువర్ణకంబులు లేనియట్టియు (శ్లో|| సానుస్వారో విసర్గోఽంతోఽదీర్ఘో
యక్ష పరశ్చయః | గురుమేతం విభానీహుదశ్యేతులసునస్పృతాః || అన్నరీతిచేదీర్ఘము,
పూర్ణబిందువు, విసర్గము, హల్లులహ్నికకుఁ బూర్వాక్షరము గురువగు) యకారాంతం
బులు కానియట్టియు, ఏకచ్చు (ఒకయచ్చుగలిగిన) ధాతువులకును, పూర్వోక్తపర్యం
బులు గలద్యచ్చు (రెండవచ్చుగలిగిన) ధాతువులకును, అంత్యంబైనయిందుక్కునకును,
వక్రంబులకును (ఏ, ఓ) ఇయుఁదాగమంబు విభావనరు. గురువర్ణంబులుగల ధాతువుల
యొక్కయు, యకారాంతధాతువులయొక్కయు, ఇందుగ్వక్రంబులకునియుఁదాగమం
బుగలుగదు. 'భుక్' ఇది సంస్కృతేఢాసువు అఱువదిమూడవసూత్రంబుచే నిందుక్కు
గలుగఁగా 'భుక్ + ఇంచు' అయ్యెను. (ఇందుక్కుకిత్తుగావున ధాత్యంతంబునందుఁ
గలిగి) 'భుక్' అనుధాతువు గురువులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియునై యొక
యచ్చుకలదికావున (ఉకారము) దీనికంటెఁ బరంబైనయిందుక్కునకు నియుఁదాగమం
బుగలిగె. ఇయ్యట్టి టిత్తుగావున నిందుక్కునకు బూర్వమందువచ్చె. 'భుక్ + ఇయ్ +
ఇంచు = భుజియించు ఇయ్యట్లు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున నిందుగాగమంబు
మాత్రంజేకలిగి 'భుజించు' అయ్యె. 'గుణ' ఈశబ్దంబు రెండవచ్చులుగలది. అఱువదిమూ
డవసూత్రంబుచే దీనికి నిందుక్కుగలుగంగ 'గుణ + ఇంచు, అనియుండె, ఈధాతువు
గురువర్ణంబులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియుఁగావునదీనియిందుక్కునకు నియు
ఁదాగమంబురాఁగా 'గుణ + ఇయ్ + ఇంచు' అనియయ్యె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే
నియుఁదాగమంబు పరంబగుండ 'గుణియించు' అయ్యెను పక్షంబున 'గుణించు
సంస్కృతధాతువునకును, ప్రత్యయసంబంధమైన వక్రమంబునకును, మధ్యనియుఁదాగమం
బుడెఱుపాటచేత సంస్కృతధాతువునకు వక్రంబైదురొట్ట సంధివింపదు. 'యాచ్' ఓని
మందు దీర్ఘంబుఁడటంకేసి గురుమంతంబు, అర్థరేఫధకారస్థయోగంబుచేతఁబూర్వం

బునందున్న అకారము 'సంయోగే'గదు' అనుసూత్రంబున గరువుకాబట్టి 'అక్' శబ్దంబుగురుమంతంబయ్యె. 'వ్యయి, ఇట్టిగర్వక్షరంబుతోను, సంశ్యకారంబుతోను నున్న ధాతువులకు సూత్రంబున నిషేధింపబడినందున నియుదాగమంబురాదు. యాచిందు, అర్థిందు, వ్యయిందు జి + ఇందు, జి ధాతువునకు నటువదిమాడవసూత్రంబుచే నించుక్కురాగా నటువది నాల్గవసూత్రంబుచే ధాతువునకు నయుగాగమంబుకన్గి జి + అయ్ + ఇందు, అయ్యె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే జయ్ + ఇందు, అయ్యె. ఇప్పుడు జయ్ అనునది గూంతంబుగావున నియుదాగమంబురాదు కావున నేబది యవసూత్రంబుచే నించుక్కునకు నియుదాగమంబురాదు జయిందు.

ఇంచుక్కునకు నియుదాగమంబుచేసినను కేయకున్నను జి ధాతువునకు నయుక్కురావచ్చును. అయుక్కుచేసినపిమ్మట జయ్, అనునది గూంతంబు గావున నించుక్కునకు నియుదాగమంబురాదు. కనుక నియుదాగమంబు నిత్యంబుగాదు. అయుగాగమంబు నిత్యంబు' ఇటవిచారణీ'గూంశంబిందుక కలదు గురువర్గంబులేనియట్టి యు, యకారాంతంబు గానియట్టియు, ఏకస్వరధాతువుమీఁది యించుక్కునకు నియుదాగమంబుచేబదియవసూత్రంబుచే విధింపబడియె. అటువది నాల్గవసూత్రంబుచేనికారాంతమైనధాతువునకు నించుక్కుపరంబొనపుడు, అయుగాగమంబు విధింపబడినది. ప్రకృతంబున నటువదిమాడవసూత్రంబుచే జి ధాతువునకు నించుక్కురాగా జి + ఇందు, ఇట్లుండె. ఏబదియవసూత్రంబుచే విహితమైన యియుదాగమంబు భుజియిందు, ఇత్యాదిధాతువులందు నయుగాగమంబు రానిస్థలంబులయందు సావకాశంబైనది. ఏబదియవ సూత్రంబులోని యియుదాగమంబు వైభాషికంబుగావున నట్టి యుగాగమంబురానిచో నిర్వాణంబుగా జయిందు, అనుచోట నయుగాగమంబునుసావకాశంబైనది. ఇయుదాగమంబు వైభాషికమైనను, అయుగాగమంబు ప్రాప్తియచోటుల (జి + ఇందు, ఇత్యాదుల) నియుదాగమంబునకు సమావేశంబుకలుగవచ్చునా రీదా యన్నసంశయంబున మానసంబు దోలాయితంబగుచున్నయది. ఒకలత్యంబున రిందుకాస్త్రంబులకుఁ బ్రాప్తికలుగుచున్నప్పుడు కాస్త్రవ్యయంబులో నేదిప్రవర్తింపఁ గలెనో నిర్ణయించుటకై యీక్రిందిచెప్పనట్టిపరిభాష సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రీయ పరిభాషేందు శేఖరంబున రాజిల్లుచున్నది. ఇప్పుడి తెలుపనందున నవరసింహ

జేయవలెను. పూర్వపరస్థిత్యంతరంగాపవాదానా మత్తరోత్తరంబలియః, అర్థంబు. భిన్నస్థలంబులయందు సావకాశంబులైనశాస్త్రంబులకు నొక్కచో సమావేశంబు కలుగునేని పూర్వశాస్త్రంబునకన్నఁ బరశాస్త్రంబును, పరశాస్త్రంబునకన్న నిత్య శాస్త్రంబును, నిత్యశాస్త్రంబునకన్న సంతరంగశాస్త్రంబును, బలీయంబులు. అపవాద శాస్త్రంబున్నింటికంటె బలీష్ఠము. వాస్తవంబున నాలోచించితిమేని ప్రకృతోదాహరణంబునఁ బూర్వపరత్వవిచారణచేతనే సాధ్యంబగును. కావున నదివివరింపఁబడుచున్నది. తక్కుంగలవి యా గూఢ్రన్యాకరణంబున వివరింపన నావశ్యకంబులు ౩౩-౩౪. ఇందు, అనియుండఁగా భిన్నస్థలంబునందు సావకాశంబులైనయియ్యడాగమాయుగాగమంబులిచ్చటఁ బ్రాప్తింపుచున్నవని మాపంబడియె. ఇయ్యడాగమ విధాయక శాస్త్రం బేబదియననూత్రింబరియు, అయ్యగాగమవిధాయకశాస్త్రం బటువదినాల్గవది యనియు నిదివఱలోనే గణించిచిమాపంబడియె. ప్రస్తుతలక్ష్యంబున నేఁబదియవ నూత్రింబుచేఁ బ్రాప్తింపుచున్న యియ్యడాగమంబు నటువదినాల్గవ నూత్రింబుచేఁ బ్రాప్తింపుచున్న యయ్యగాగమంబుపరంబై పూర్వోక్త బరిభాషచే బాధించి ప్రవర్తింపును. ఇప్పుడు 'ఒయ్ + ఇందు' అనియుండు, ఇట్టికీతియందు 'ఒయ్' అననది యాంతంబుగావున నేఁబదియవ నూత్రంబుచే నియ్యడాగమంబునకుఁ బ్రాప్తియేరేదు. ఒకవేళ ప్రాప్తికి నవకాశంబున్నను బాధింపఁబడిన శాస్త్రంబునకు సకృద్గతవిప్రతిషేధేనయద్బాధితం తద్బాధితమేన' అనున్యాయంబుచఁ దిరిగి పునరుజ్జీవనంబు కలుగదనియే సామాన్యంబుగా శాస్త్రకారుల సిద్ధాంతంబు. ఇట్లుశాస్త్రంబులకుఁ బూర్వత్వ పరత్వ విచారణచేత నే యయ్యగాగమంబు సిద్ధించి యిష్టసిద్ధి కలుగుచున్నతఱి శాస్త్ర నిత్యత్వపర్యంతానుధావనంబు నిరర్థకంబనియే మామకాశయంబు. ఇతియకాక నిత్య శాస్త్రంబు పూర్వంబైనప్పుడే 'కృతాకృతప్రసంగినిత్యం' అనునట్టిపరిభాషయొక్కయవతరణంబు న్యాయంబుగాని పరశాస్త్రంబు నిత్యంబైనచో నవసరంబులేదు. అయినను 'ద్విస్వర్థంసుబద్ధంభవతి' అను నాయంబున నయ్యగాగమశాస్త్రం నియ్యడాగమ శాస్త్రంబుకంటెఁ బరమాటయకాక నిత్యంబును నయిబోవ్తమైనదని మించింపుటకై నిత్యత్వవిచారణ నీయైన గ్రంథకర్తచే జేయఁబడివది. కృతాకృతప్రసంగియననన్ధంబే మనఁగా, (కృతేనకృతేనప్రసంగికృతాకృతప్రసంగి) అన్యశాస్త్రంబుచేత లక్ష్యంబు

సంస్కరించినను, సంస్కరింపవలెను వేబొకశాస్త్రంబునను (బ్రహ్మిగతిగినచో నట్టి ప్రస్థిగలశాస్త్రంబు నిత్యంబనివ్యాకరణశాస్త్రంబున వ్యవహరింపబడు, జీ + ఇయ్' అనిన యియుడాగమరహితస్థితిలో నటువది నాల్గవనూత్రంబుచే జిహతువునకునిందుక్కు పరంబైనది కావున నయుగాగమంబురావచ్చును. ఒకవేళ యేబదియవనూత్రంబుచే నియుడాగమంబు చేయగా జీ + ఇయ్ + ఇయ్' అనునప్పుడుకూడ నయుగాగమంబు జిహతువునకురావచ్చును. కొందఱు జీ + ఇయ్ + ఇయ్' అనిన యిట్టిస్థితిలో జిహతువునకు నియుడాగమంబు పరంబైనదికాని జిహతువునకు నిందుగాగమంబు పరంబుకా లేదనియ్య, ఇందుగాగమంబు పరంబైనప్పుడే యటువది నాల్గవనూత్రంబున నయుగాగమంబు విధంపబడినందున నియుడాగమపరత్వంబులో నయుగాగమంబురాదనియ్య, అందున నిర్వృత్తంబు సరిపడదనియు నాత్మేంద్రురు. అట్లనవలదు. ఇయుడాగమంబు టిత్తుకావున 'అద్యంతౌటకితౌ' అనునూత్రంబున నిందుక్కునకు నాదిమానము వంటి చేరినది అవయవి యిందుగాగమంబును, దానియవయవం బియుడాగమంబును గాఁబట్టి యయుడాగమవిప్లవంబైన యిందుగాగమవందు (ఇయ్ + ఇయ్ = ఇయియ్) ఇందుక్కువ్యవహారా సులభంబు. గడువు (కంతి) దేవదత్తునికి మధ్యేకాలంబున నుత్పన్నంబైననుగనువిశిష్టనియందే దేవదత్త త్వవ్యవహారంబున జరిగింబట్టించుగాగమంబునకు మధ్యకాలంబున నియుడాగమంబుత్పన్నంబైనను, ఇయుడాగమ విశిష్టంబునందే యిందుక్కువ్యవహారంబు యదాగమస్తద్గుణీభూతాస్త ద్గ్రహణేనగృహ్యంతే' అనినలోక వ్యాఖ్యస్థి సంస్కృతవ్యాకరణీయపరిభాషయొక్క యవతరణంబున నపరిహితంబైన యందు. కావున జీ + ఇయ్ + ఇయ్' అనియందంగా నటువది నాల్గవనూత్రంబుననయుగాగమంబునను (బ్రాహ్మిగలదు. అందున నయుగాగమశాస్త్రంబు నిత్యంబునాబడు. పూర్వోక్తంబైన, 'పూర్వపరనిత్య' అనుపరిభాషచే జిహతువునకు నిందుక్కుపరంబున చుండ ననిత్యంబైన యయుడాగమంబును దొలగించి నిత్యంబైన యయుగాగమంబుచే సిన పిమ్మటను జియ్' అనునది యకారాంతంబయ్యె. కాననిష్పజీయుడాగమంబురాక జియియ్' అనురూపంబు సిద్ధించునని గ్రహకర్తృభావంబు. నగు' ధాతువునకు దే బృదియనునూత్రంబుచే, ప్రేరణంబున నిందుక్కురాగా నగు + ఇయ్' ఇట్లుండే నగు ధాతువు గరుశూన్యంబును, అంత్యయకారశూన్యంబును నైదిష్టస్వరధాతువుకాఁబట్టి దీని

కంటే బరంబైనయందుకును నియదాగమంబురాగా నగియును, (నను + ఇయ్ + ఇండు) అయ్యెను. ఇయుదాగమంబునై భాషికంబుగావున రూపాంతరంబు నగిండు ననుభావునకంటే భూతంబునట్టియరాగాఁ బ్రసమపురుషైక వచనవిషయందు నెనిమిదనూత్రంబుచే లకారంబునను ముక్కుగలిగి నను + డు, ఇట్లుండె. పదునాఱవ నూత్రంబున డుజ్జునను ఎను, వర్ణకంబుగలిగి నను, + ఎను, అయ్యెను. ఇప్పుడేబది యవనూత్రంబుచే ఎను, వర్ణకంబుయొక్క నక్రంబునను (ఎకారంబునను) ఇయుదాగ మంబుకలిగి నగియెను, అను రూపంబు సిద్ధించెను. ఇయుదాగమంబు పాషికంబు గావున రూపాంతరంబు. నగెను, ఇట్లే పడెను, పడియెను, ఇత్యాదులందు నూత్రి ప్రక్రియయూహించునది. మూలంబున ద్విస్వరధాతువుల కనుటంజేసి శతమనిందు, ఇత్యాదులందు నియుదాగమంబు రాదని యెఱుంగునది.

51 నూ—పడ్డాదులనవర్ణకంబున కత్వంబునుగడహ్లుకరుద్వి త్వుంబునువిభాషనగు.

పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడినను ! పడు - ఇడు - చెడు - త గు - అను - కను - కొను - తిను - మరు - విను - చను - ఇవిప డ్డాదులు.

వ్యా—పడుమొదలైనధాతువుల నవర్ణకంబునను, అత్వంబును, కడపటి హ్లునను ద్విత్వంబును వైకల్పికంబుగానను. ఉ. పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడి నను - పడు, ధాతువు. దీనికంటే నలువదియవసూత్రంబున ధూతార్థంబు నందు నవర్ణకంబును, (పడు + ను) పడునేడవసూత్రంబున ధాతువునకికారంబును రాగా (పడి + న, అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబునకత్వంబును, ఏకారంబు నను జడ్డయారాగా (పడ్డి + అ, అయ్యె. ఇప్పుడపదాదిస్వరసంకేతచే పడ్డ, అను రూపంబేర్పడె' అత్వద్విత్వంబులు వైభాషికంబుగావున నయ్యవిరానినో (పడిన, అనురూపంబయ్యె. పడు, ధాతువునకంటే నలువదియొకడవసూత్రంబుచే ద్రుతాంతంబైన నవర్ణకంబురాగా (పడు + నను, అయ్యెను. పడునేడవసూత్రంబున ధాతువున

కి గాగమంబు రాగా శబ్దినను, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతేనూత్రింబున నవ్యకంబున కర్వంబును, డకారంబు నకు జడ్డయురాగా శబ్దః అను, అయ్యెను. అపదాదిస్వర నిర్వసంధిచే శబ్దము, అయ్యె. ఇట్లే ఇడు, డెడు, తడు, అను, కను, కొను, తిను, మను, విను, చను, మున్నగు ధాతువులకుండు రూపంబులూహించునది. ౧౦॥ ఇంకొక్కఁడు గలందువాడు బరగుంజీగూగులొకంబులం గింకందానొకరుండున్న కడిమిం గీర్తింపబడ్డాడు, ఇ. హరి (ఎత్తాపెగ్గడ) కీర్తింపబడ్డాడు, దీని ప్రామ రూపంబు. కీర్తింపబడెనవాడు, ప్రకృతేనూత్రింబున నవ్యకంబున కర్వంబును, డకారంబునకు జడ్డయురాగా శబ్దవాడు, అయ్యెను ఈరూపంబున నవ్యకస్థానీ యందైన అకారంబు నవ్యకంబువంటిది కావున దీనికంటె బరందైన తచ్చబద్ధకారంబునకు నూటపదునేడవ నూత్రింబుచే లోపంబుగల్గి పడ్డాడు, అనురూపంబయ్యె. తగినవాడు, అనురూపంబునకు శబ్దగాడు, అనురూపాంతరంబుండునుగాని తగ్గఁడు, అనునది యనభిధానంబున నుండదు.

52 సూ—క్రియాఫలంబుకర్తృగామియగుచో గొనుధాతువను ప్రయుక్తంబగు.

ఇదియెయూత్మనేపదార్థంబనివ్యవహరింతురు — వండుకొనుచు న్నాడు.

వ్యా—వండుట, మొదలైన క్రియలయొక్కఫలంబు కర్తనుబొందిన యెడల కొను, ధాతువునుఖ్యధాతువు ననుసరించి ప్రయోగింపబడును. ముఖ్యక్రియతో కొను, ధాతువును మేళింపుటయే యూత్మనే పదార్థంబని వాడుదురు. వండుకొనుచున్నాడు, అనుక్రియకు దేవదత్తుడు కర్తయని యూహింపవలెను. వండు, క్రియయొక్క ఫలందైన భోజనాదికంబు దేవదత్తునకే చెందినట్లు నూదినంబు బడుచున్నది. దేవదత్తుడు తనభోజనంబునిమిత్తము వండునప్పుడే యిట్లు చెప్పవలెను. ఇచ్చట వండుక్రియయొక్కఫలము కర్తయైనదేవదత్తుడు భుజించుటయకాని, ఫలవ్యాపారయోధాతుఁ, అనునొకఁ జెప్పబడినందు (విశ్లేషి) కాదు (కారకపరిచ్ఛేదంబు

నందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయొద్దఁ జూచుకొనునది.) ఈసూత్రంబున నిట్లు పెద్దలచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. శ్లో యస్మాన్ధస్యప్రస్థిదర్థమరభ్యం తేపచాదయః|తత్ప్రధానంఫలం తేషాంపచాదిప్రయోజనం, అర్థము—ఏఫలంబు (భోజనరూపమైనది) ముఖ్యముగా సిద్ధింపట నిమిత్తము పాకక్రియాయురారంభింపఁబడుచో యాఫలము (భోజనరూపమైనది.) పాకక్రియాలకు ముఖ్యమైన ఫలమగును. పచాది (పచా + ఆది=పాకముయొద్దలైనది=విక్లిప్తి ప్రయోజనముకాదు.

53 సూ—కొనుధాతువుపరంబగునపు డిగాగమంబుబహుళంబుగానగు.

వండికొనియె - వండుకొనియి || బహుళంబనుటచే యాంతంబునకునిత్యంబు - చేసికొనియె.

వ్యా—కొనుధాతువు పరంబగునపుడు ధాతువున కికారంబుబహుళంబుగాఁ గలుగును. 'వండు' ధాతువున కార్థనేపదార్థమందు 'కొను' ధాతువనుప్రయోక్తంబయ్యె (వండు + కొను) ప్రకృతసూత్రంబున 'కొను' ననుఁ బూర్వమందున్న వండున కిగాగమంబుగలిగి యపచాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'వండికొనియె' అయ్యె. భూతార్థకమైన 'ఎను' వర్గకంబుయొక్క వక్రంబు (ఎ) పరంబగుమంతనేఁ బదియవసూత్రంబున 'కొను' పదియుఁడాగమంబు. ఇగాగమంబునకు—చ|| గూ డికొనినఁ జూచి యంతయు నడిక జనుడెంచిరి ధర్మనూనుపాఁ| తకు' భార-కర్ణ-1ఆ. బహుళగ్రహణంబుచేత యకారాంతధాతువునకు 'కొను' పరంబగునపుడు నిత్యంబుగ నిగాగమంబున 'చేసికొనియె, ఇటు 'చేయు' ధాతువుయూతంబు. నిత్యంబుగా నిగాగమంబురాఁగా నేఁబది నాల్గవసూత్రంబుచే యామసకారంబు. 'చేసికొని, చదువుకొని' ఇత్యాదిక్వాప్రత్యయంబులను బహులుగా 'చేసుక, చదువుక' ఇత్యాదిక్వాప్రత్యయాంత సంగ్రహరూపంబు లనంత మాత్యతిమృకవ్యప్తక వ్యాదిలాక్షణికలచేఁ చదుగుంబంబులయందు వాడంబడినవి.

రూపంబు నూత్రింబున నిరూపింపబడలేదు క' యరలకలంకస్థులునాఁ బరగును
 శివసూలుదేటపడు నూమ్మలనకా ! సారదిక్షకారము గూడుక! సరినేబదియయ్యెక్క
 సంఖ్యఁగిరిత్రికా. అనంతునిభంపము, క|| శివుతాఘకర్మధారము సమసమునఁ దు
 దినిగొమ్ము సంధిల్లెడుశి బ్రతులు వికృతిబొల్లటకారము జెట్టుక సంశయింపుఁ బ్రాణము
 తోడకా, అప్ప-5౮. క|| మగువయనిశము సిరులకా బాదుకొనినృపతితిలకం బాదుక
 రాఁబెరుగుచుండె నంతగణంకకా రుక్మి-1౮. చ|| తనకనయైనబాలసులదార్యుక
 మెల్లనె గొల్లలిండ్రకుం బని రుక్మి-2౮. చ|| కదిసి యొకరైపాదములు గట్టిగఁబట్టుక
 యీఁదెమిదికికా రుక్మి-3౮ తే|| గీ అండజేరుకనిల్చినకొండలనఁగ నిసుకతిన్నియ
 ములు సొంపెనఁగెనచట' రుక్మి-4౮. చ|| వలయసమూహముతో పదములనైనఁ బెట్టుక
 వచ్చెనిచ్చగకా రుక్మి-5౮. అ|| వెలి వెలచేతివిడెను విభునమనిష్ఠిం చి విభుచిచేత
 విడెమువెలది కొనఁగఁ జేసికల్లపనులు చెప్పకయొండ్లారుతో , భూసరిండ్ల కాపమాని
 నట్లు' రుక్మి 6౮. తోటకము|| ముందుకలుసునైన మ్రోగుచువాఁడె మించినపాముల
 మేల్చిలకేనకా అచ్చ-యృద్ధ-కాం. క|| మందోదరిత్రా మ్ముకిపట్టుక తెచ్చివాని
 ముందఱనిలిపెకా అచ్చ-యృద్ధ-కాం. క|| కొమ్మలఁగూడుక త్రొవ్విరి కొమ్మలపైని
 శివ-1౮. మ|| కలకంకంబులు శారికతో శుకములుం గాదంబముతో భృంగముతో బల
 ముతో గూడుక వెంటనంటి' శివ-1౮. మ|| గరభంచెర్చు క్రొలఁగాఁదలంచిలేక మ్మత్క
 కందర్పనం హరుఁజక్రాయధుఁ బద్మజుంగడమ నువ్వజ్జేబా శ్రీరామునె వ్వనిఁగా
 జూచెదవు' భాస్క-ఆగ-కాం. చ|| వలఁబడి చిక్కుటొండె వలవ్రల్చుక పోవుట
 యొండెఁగాక'పంచ-సూక్ష్మ. వ|| శరభుతోమట్టుక ముగ్ధుహూర్తముననా జన్మకళికా
 వ్రాలుముకా జైమి-7౮. చ|| నీపయికా మిరులఁగనాగ్రహించి బిమిన్నినుగట్టుక
 పోయి ధర్మకా ! స్త్రువురువులైన శంఖాఖితద్విజ మర్మలచేతికిమ్మనెన్, జైమి- 4 ౮.
 నీ|| 'ఒగి నేటుతలమోచి యొం బెద్దుఁబెట్టుకశివుఁడు మాతోఁగృషి నేయఁగలడె' పట్ట
 1౮. చ|| తనవణులన్నియు న్మృనుముదంబలకార సుర్వరించిరం చునుబరించి మేర
 గిరిమట్టును జుట్టుకయాక్రమించెనో' పట్ట-1౮. క|| 'జైమపముమనను నిర్వీనఁ

గామదుఃఖోపింది యిటకుగదుముక రాఁగా, మట్ట-4౪. క|| 'అరాజకశయుఁ గనుఁ గొని వారిజముఖి తనదుమోమువంతుక యున్నట్', మట్ట-నల-4౪. సీ|| సుత్రము బట్టి యాద్యుకవచ్చి యిటప్రేలగట్టింతుమే యొక్కగడియలోన, రాజశే-2౪. ఉ|| 'గుమ్మకపాణినే సెఁ బువుగోలఁగభృత్తిలకఁబునట్టె, రాజశే-2౪. సీ|| 'అదియును గాక మెనంతయుఁ గాఢిపట్టుక రాదొడంగె నీవికృతియేల' రాజశే-3౪. సీ|| 'కొంగ వాల్చునులం గడులబట్టుక జబ్బులంబు గట్టిడవెజ్జునరయువారు, ఆము-6౪. క||. 'కేశ లంఠిముద్దుల్లెక్క, హంస5౪. తే|| గీ|| ఆకసముతూటు వొడుచుకఁడెనఁ జనును హంస-4౪. ఉ|| అహం! కారము మీఱఁగంకణము గట్టుక యుండెను నిష్కపర్జునుం! డార, సుభ-3౪. సీ|| గట్టులయొకిమీఁడుగన్న వాల్లంటిని జెట్టపట్టుక యేలినట్టి దిట్ట, ఆంధ్రభా-స్వర్గవర్ణము.

54 నూ—ఇకారవక్రంబులు క్తంబులందలివి పరంబులగుచోయా కుసకారంబగు.

చేయు - చేసిరి - చేసి - చేసికొను - చేసెను - చేసెడిని - ఇత్యాదులెఱుంగునది.

కా—పూర్వనూత్రంబులయందు విధింపఁబడిన ఇకారవక్రంబులు పరంబగు నప్పుడు పూర్వంబునందలి యావసకారాదేశంబు. ఉ. చేసిరి. ఇట, చేయు + రి, అనియుండఁగా నెనిమిదవనూత్రంబుచేత బహువచనవివక్షయందు రువర్ణకంఠాదిప్టంబై చేయు + రు, అయ్యె. పదునేడవనూత్రంబున ధాతువునకిగాగమంఠాఁగా చేయి + రు, అయ్యె. ఇకారంబుమీఁది, అను తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియావనూత్రంబుచే గ్రియావిభక్తి యుత్వంబున క్తిత్వంబుగ్గి, చేయి + రి, అయ్యె. ప్రకృతనూత్రంబున యావ సకారాదేశంగా చేసిరి, చేసి, ఇత్యాద్యుదాహరణంబులయందు యావ సాదేశంబు తెలిసికొనునది. అనుప్రయుక్త మైన కొనుధాతువునకు భావార్థకరూపంబు

కొలు, అనియగును. ఉ. ఇచ్చకొలు, పుచ్చకొలు. అధునికకృతులం గొండొకచో
భావార్థంబునను యాకు సకారంబు గానంబడియెడి. అయ్యది యవిచారమాలకంబు
ఉ. శ్రీసతిచన్న శ్రేణలను జెక్కులనొక్కటఁ బర్యభంగముల్ | వాసిటుకున్విరించి
నిటలంబుల నొక్కట భావ్యవర్ణముల్ | వ్రాసుటకన్జతుద్భుజఃలాసము పూనినవేల్పు
సత్కృపా | ల్లాసమెలర్పఁ బోవుమధులక్షణుఁ గొప్పలవల్లభూవరుక్ రా జరాజాభి.
షేకము. 1౨.

55 సూ—నువర్ణకంబుపరంబగునపుడన్వాదులకుత్వలోపంబేని
నుస్థానంబునబిందువేనివిభాషనగు.

అన్చున్నాడు-అంచున్నాడు - అనుచున్నాడు | అన్చును -
అంచును - అనుచును || అను - కను - కొను - తిను - మను - వి
ను ఇవియన్వాదులు

వ్యా—చువర్ణకంబు పరంబగునపుడు అను, మొదలైనధాతువులయొక్క
ఉత్పంబునకు లోపంబుగాని నుఁ వర్ణస్థానంబున నిండుసున్నగాని వైకల్పికంబుగా
నగును. ఉ. అన్చున్నాడు. ఉకారలోపంబు. అంచున్నాడు, నువర్ణంబునకుఁ
బూర్ణబిందువు. అనుచున్నాడు, బిందులోపంబులు వైభాషికంబులుగావునఁబ్రకృత
రూపము. ఇట్లు కొను, తిను, ఇత్యాదులయందు గ్రహించునది. ‘చను, పూను,
ధాతువులకుఁ గూడఁ బ్రకృతసూత్రింబున నుత్పలోపపూర్ణబిందువులు వచ్చునేమోయని
శంకించుకొని కొందఱునభిధానంబునఁ బూర్వోక్తధాతువులకు నక్కార్యంబులు రావని
నిశ్చేదించిరి. అహోబలపతి ‘పూను’ ధాతువునకుఁ జేరణార్థక చుక్కుపరంబగునప్పుడ
డక్కార్యంబులు రావొప్పునని చెప్పుచు ‘శి॥ పూంచెన్నంచెన్మన్నె-న! టంచుఁబ్రయో
గింపఁజెల్లునమర్రశేణిక! మంచిమనోరథనికరము! పూంచెరమాధిపుడు భక్తపోషకుఁ

జనగణ, (మృదరాజురావభద్రకవి) క, కాంచనమాలాలక్ష్మిత | చంచత్తనలీల
మెఱయ జననాశ్వములం | బూందినగధమున మణిహయ పంచాననకేరువెత్తె బంధుర
ఫణిణి, భార-విరా. 43. అనుపద్యంబులు నిదర్శనంబులుగాఁ జూపెను. కాన
చను, ననుమాత్రముత్పలోప పూర్ణబిందువులు కవిప్రయోగంబులఁ గానఁబడవు
పూను, ధాతువునకు వర్తమానార్థక మవ్వకము పరంబగునపుడుమాత్రము చను,
నకుంబరెఁ బైకార్యంబులు చూపట్టవు పూనుమ, అనుదారియందలి శత్యలోపంబు
కు,క | అలిలజవాశ్వంబుల బూ నివరగములఁకెక్కి ధారుణీధరుడును నూ
కుఁడొద్దొక్కినిననుదెంచని | పనిచితి తదాగమనకాంతఁ బ్రార్థివుఁడుండెక,
ర- పభా- 13.

56 నూ—ఉన్నశబ్దంబుపరంబగునపుడుండు ధాతువునకులోపం
ను.

ప్ర - ఉన్నాడు - ఉన్నారు - ఉన్నది - ఉన్నవి | మ - ఉ
న్నావు - ఉన్నారు ఉ - ఉన్నాను - ఉన్నాము || ఉన్న
వాడు.

వ్యా—ఉన్నశబ్దంబు పరమైనపుడు ఉండు, ధాతువునకు లోపంబుకలుగును
పదుమాడవసూత్రంబుచే లబ్ధపరంబుండ విధింపబడిన ఉన్నానుబంధంబును
నలువది నూతనసూత్రంబుచే వర్తమానార్థకమైన ఉన్నవర్ణకంబు పరంబగునపుడును
ఉండు, ధాతువునకు లోపంబునని భావము. ఉన్నాడు, ఉన్నారు, పదునేవవ
సూత్రంబున ఉన్న, కు దీర్ఘంబు. ఉన్నది, ఉన్నవి, పదునేవసూత్రంబున నిషే
ధింపబడినందున దివులు పరంబగుండ దీర్ఘంబురాలేదు. తక్కినవిభక్తులయందు
దీర్ఘంబు యథాపూర్వంబు.

57 నూ—చేవాద్యర్థనాంతంబయినయుండున కున్నా దేశంబువి
భావనగు.

ఉన్నను - ఉండినను.

వ్యా—చేదాద్యర్థకంబునైన వర్ణకాంతంబైన ఉండు, ధాతువునకు ఉన్న, అనునది వైకల్పికంబుగానగును. ఉన్నను, ఇచ్చట ఉండు, ధాతువునకు నలువదియొకండవసూత్రంబుచే గ్రుతాంతంబైన నవర్ణకంబురాగా ఉండు + ను, అయ్యొకడపటి గ్రుతంబునువిడిచి నవర్ణకవిశిష్టంబైన ఉండు, నను నీసూత్రంబుచే నున్నాదేశంబురాగా టైరూపంబు సిద్ధించె, ఉండినను, ఉన్నాదేశంబు పాక్షికంబుగావున నియ్యడి రూపాంతరంబు. పదునేడవసూత్రంబుచే నుండుధాతువునకు కిగాగమంబు.

58 సూ—తిదుటలుషరంబులగునపు డన్వాదులనుస్థానంబున న్నయునుండుదులోపంబునువిభాషనగు.

అందురు - అంట - ఉందురు - ఉంట - పక్షంబున - అనుదురు-అనుట - ఉండుదురు - ఉండుట - ఇత్యాది.

వ్యా—తి, దు, ట, అనునవి పరంబగునపుడు అను, మొదలైనవానియొక్కనుకారస్థానంబున సున్నయును, ఉండు, ధాతువునకుఁ బ్రైయక్షరంబులు పరంబగునపుడు దువర్ణకంబునకు లోపంబును, వైకల్పికంబుగానగును. ఉ, అందురు. ఇచ్చట అను, ధాతువుకంటె దృఢస్థానుల వివక్షయందు లాట్ర్యత్వయంబును, ఎనిమిదవసూత్రంబుచే లకారంబునకుఁ బ్రహమపురుషమహువకనవివక్షయందు రువర్ణకంబువచ్చి అను + రు, అయ్యొ. లాట్ర్యరుజ్ఞా, అను నిరువదిరెండవసూత్రంబుచే ధాతువునకు దుగా గమంబుగల్గి అను + దు + రు, అనియుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున దువర్ణంబు పరమై నందునను స్థానంబున నిండుసున్నగలిగి టైరూపంబు సిద్ధించె. పక్షంబున అనుదురు, అను' ధాతువుకంటె భావార్థమందు ముప్పదియేనవసూత్రంబున ట, వర్ణకంబురాగా అను + ట, అయ్యొ. ప్రకృతసూత్రంబునను స్థానంబున నిండుసున్నగలిగి అంట, అయినది. ఉందురు, ఉండు, ధాతువునకు లాట్ర్యత్వయంబుగల్గి ప్రహమపురుషమహు

వచనవివక్షయందు రువర్ణకంబుగల్గి ఉండు +రు, అయ్యె. ఇరువదిరెండవనూత్రంబుచే దుగాగమంబుగల్గి ఉండు +దు +రు, అయి ప్రకృతనూత్రంబున దులోపంబుగల్గి పైరూపంబాయె. ఉండు, ధాతువునకు భావార్థకటప్రత్యయంబురాఁగాఁ బూర్వంబందలి దువర్ణకంబునకు వైభాషికలోపంబుగల్గి ఉంటు, అయ్యె.

59 నూ—ఇటబిందువుమీఁది తదలకునిక్యవైకల్పికంబులయి

ఁలగు.

అంటివి - అనితివి - అందురు - అందురు ఉంటివి - ఉండితి
స్కెందురు - ఉందురు.

కడు

వ్యా—సున్నయు దులోపంబునవచ్చిన యస్వాదులరూపంబునందును ఉండు మివునందును తి, దు, లు పరంబునపుడు బిందువునకు నాతనున్న తకారంబునకు త్యంబుగా ట, కారంబును. దకారంబునకు 'వైకల్పికంబుగా' దకారంబునుగల్గును

అంటివి. ఇట, అను, ధాతువునకు భూతంబున లిట్టురాఁగా మృదువురుషైకవ సంబంధయందు నెనిమిదవనూత్రంబున పువర్ణకంబురాఁగా అను +వు, అయ్యె పదునేనివననూత్రంబుచే పువర్ణకంబునకుముందు తి, వర్ణకంబుగల్గి, అను + తి + వు, అయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి “ఇకారంబుమీఁదినుపు క్రియావిభక్తుల, అను నిరువదియావనూత్రంబునపువర్ణతోకారంబున కిత్వంబుగల్గి ‘అను + తి + వి’ అయ్యెను. ఏబదియెనిమిదవనూత్రంబున ‘తి’ వర్ణకంబునకు ముందున్నను స్థానంబునఁ బూర్ణబిందువుగల్గి ‘అను + తి + వి’ అయ్యెను. ప్రకృతనూత్రంబునఁ దకారంబు బిందువుపై నున్నది కావున ‘ట’ వర్ణకంబుగల్గి పైరూపంబు సిద్ధించెను. అనితివి’ నువర్ణకంబునకుఁ బూర్ణానుస్వారంబు రానివక్షంబున ‘అను’ ధాతువునకుఁ బదునేడవనూత్రంబున నిగా గమంబు. అందురు’ అనురూపసిద్ధి యేఁబదియెనిమిదవనూత్రంబునొద్దఁ జూపబడియె. అందురు’ ఇటఁ బ్రకృతనూత్రంబున బిందువుమీఁది దకారంబునకు దకారంబు దవర్ణంబుపాక్షికంబు గావున “అందురు” అనినరూపాంతరంబుండు. “ఉంటివి” ఇట “ఉండు” ధాతువునకు మృదువురుషైకవచనవివక్షయందు నెనిమిదవనూత్రంబున “ఉండు + వు” అయ్యెను. పదునెనిమిదవనూత్రంబునఁ దివర్ణకంబును, తత్సమపరిచ్ఛే

దంబునందలి యిరువదిమాత్రములను పుష్కలకారమున కివ్వఁబడునట్టి “ఉండు +తి +వి” అయ్యెను. ఏబదియైదిమిదనూత్రియిచ్చే వైకృతము లోపముగలిగె. “ఉం +తి +వి” ఇట్లుండె పృథ్వీసూత్రియొక వింశతిపూర్వకారమునను నిత్యటకారముగ్గి “ఉంట్రి” అనుమాత్రముయ్యె “ఉంట్రి” యు లోపమురని పక్షమునఁ బదునేడనూత్రియచ్చే “ఉండు” ధాతువు కిగాగమము. “ఉండురు” ఉండుధాతువునఁ బ) పుపుమబహువచనవివక్షయందు నెలిమిపదముయిచ్చే రువర్ణకమును, (ఉండు +రు) ఇరువదిరెండనూత్రియిచ్చేదుగాగమము, (ఉండు +రు +రు) ఏబదియైదిమిదనూత్రియిచ్చే వైభాషికదులోపమును గలుగఁ (ఉం +రు +రు) పృథ్వీసూత్రియిన విందువుపూర్వ దుగాగమ దకారంబు వైకృతకారముగలిగె (ఉండురు). లే గీ! క్షితినినుత్తమపురుషము చెప్పవచ్చు నందమైయుండడుండు మార్గొందుననఁగ, నుండుమాత్తురనేన మార్గొండు భుజగకే మూర కాశికాపురవిహార” కవి—ప్రగమ-9 ల. క! గాండీవశస్త్వనాహ. పాండిత్యముదలప కతనిభండనమున మా | ర్గొండుననియొకడు” భార- ఉద్యో 1ఆ ఉ|| ఎండవవానగోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసముచోటనాకయా| కొండునలంగురుక భార-విం- 1 ఆ క పాండవులం బాంచారు| జంషభుజావిధన మెనఁగ సమయించి కృతా | ర్థుడనయి పెంపుఁగోడము | గండున్నెనొండుకే, కార్యముఁబఁకా” భార-సౌప్తి- 1ఆ. గీ! గీ త్విచట్టికెను తెచ్చినఁగ | వచ్చునే స్వదేశేత్తుల మైమాది, కొండమెల్ల పమురండువేగ, భార-మాస-1ఆ.

60 నూ —ముఝుకరంబుచువుడుకోశబ్దముకొనునకుబహుళంబు గానగు.

బహుళంబుచుటచే దీనికికొకానొక వసతిచారంబని యెఱుగుచది.

వ్యా—మృగ్యమపురుష మువర్ణకదుబ్ధర్ణకంబులు పరంబునపును “కొను” నను “కొ” అనుపదము బహుళంబుగాఁ గలుగును. అతిచారము—సూర్యరహిషణ్ణగ్రహంబు భీతిగనామైకంబుక శ్రువతికనతిచారంబని జ్యోతిర్వైకబుజ్యోతిశ్చాస్త్రము

స్వీకృతమగుచు నట్లే వక్రార్థచారముకానూ పూర్వవ్యాఖ్యకరంధరం బృహస్ప
లేస్తుతన్నాస్తియుక్త రాశికరంధరం ఇత్యాదివిద్యామహావీరు గ్రామిణులయందు
వక్రగ్రహించును, అతిచారమువక్రగ్రహించును, వక్రగతియు, నతిచారమును కలుగక
మున్ను నేరాశియందుండునో యారాశిలంటే యిచ్చుననియు బృహస్పతిగూర్చు
వక్రగతియైపుండైనను అతిచారముయైపుండైనను వక్రగ్రహించునువోలె గాక
శిశురాశిలంటునే యిచ్చుననియుఁ జెప్పబడినది, కాబట్టి 'అతిచార' శబ్దము
జ్యోతిశ్శాస్త్రపారిభాషికపదంబు. ఇచట నాశబ్దమునకు లాక్షణికార్థము చెప్పకొన
వలె. నూర్యసమీపస్థంబై భీతంబైనగ్రహించునకు మితిమీరినగతి పుట్టునుగాబట్టి యి
చ్చటను సూక్రింబులోఁ జెప్పబడ్డ నియమంబుయొక్క మితిమీరి వేటొకచోటను
సైరము పగిలినందుటయని యర్థంబు చెప్పకొనవలయును. సూక్రింబులోఁ జెప్పినమువ్వు
కడుజ్వలకంబులయొద్దఁగాక రెక్కిన 'మిడి, నుడి' పగిల్యచూచినమావేశంబునందును
నీయాదేశంబు కానంబడియెడి. దానందేసి 'చతువుకోనేర్చెను, కైకోమి, ఇచ్చుకోలు,
పుచ్చుకోలు' ఇత్యాదిప్రయోగంబులు రక్షితంబులయ్యెను. నీ గీ అన్న సెవ్వతెకందుకొ
నలవిగాదు | గాదురాశిలెకాని యక్కాంధనాలి | నాలితనములు మానవేనాలియేల|
యేలవాడునుమానుమా యేలశీల' రాజశే- 2౩. శా వాదింతున్నచువేదశాస్త్ర
కలనాశైమాత్యసంస్థిస | సవ్యేపవ్యాసులతోడైన మనిసంబిషించి యెచ్చటనే
గాదన్నకా ముడినిర్వహింపఁగ నశక్యంబేరి కన్యవ్వం | శ్రీదాంపత్యమనాకనాక
యనుకొనిగయ్యెనుకా భూవరా.' రాజశే- ౨౩.

61 సూ—ముజ్జుపరంబగునపుమద్భీయుచకు హ్రస్వంబును ము
వర్ణకంబునకుమాముడియుచగు.

కొమ్ము - కొనుము - కొండు - కొనుడు.

వ్యా—'ము, డుజ్జు' లు పరంబునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును మువర్ణ
కంబును దీర్ఘత్వంబునుగలుగును (ఉ. కొమ్ము-కొండు, కొను' ధాతువునకు నానుమా
ర్థంబుచే. నాశిరావ్యర్థకంబులయందు లాఘురాఁగా నెరిమిపదసూక్రింబుచే మధ్యమ

పురుషవివక్ష యందు పువర్ణకరువర్ణకరణబుగన్ది యిరువదితొమ్మిదవసూత్రంబుచేపువర్ణకంబునకును, రువర్ణకంబునకును గ్రహింపబుగా ముడుజ్జులాదేశంబులయు, కొను + ము'కొను + డు' ఇట్లుండె. అటువదియవసూత్రంబుచే, కొ'శబ్దాదేశంబుగన్దికొ + ము, కొ + డు అయ్యె పృథ్వీతనూత్రంబుచే ముడుజ్జు పరంబరనపుడుహ్రీస్వంబుగలిగి కొ + ము, కొ + డు' అయ్యె. పృథమోదాహరణంబున మువర్ణకంబునకుమాముడియు (ద్విత్వము) పృథ్వీతనూత్రంబుచే గల్గినను. ద్వితీయోదాహరణంబున (కొ + డు) దుజ్జుశ్చిత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి పంచొమ్మిదవసూత్రంబుచే దుజ్జువర్ణకంబునకుముందు పూర్ణ చిందువేకన్ది, కొండు' అనిరూపంబు సిద్ధించె. అర్థబిందువేలరాదనఁగా, అట, ఇక, చుఁడు' అనుశబ్దంబుదక్క, అనెడిసంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది రెండవసూత్రంబుచేఁ బరిగణితంబైన 'అటా' ది శబ్దత్రయంబునందప్ప నుపిత్తోలి హ్రీస్వంబుమీఁద ఖంశ చిందువుండరుగావున కొండు. అనినమాటలలోఁ బృథమహ్రీస్వంబుమీఁద నెలనున్న యెకాని యునున్న యుండదు.

62 సూ—రువర్ణకంబుపరంబగునపుడు సున్నమీఁదితదడలయు త్వంబునకులోపంబువిభాషనగు.

పోషింతు - పోషింతురు - కొండు - కొందురు - కొండు - కొందురు.

వ్యా—రువర్ణకంబు పరంబరనపుడు సున్నమీఁది 'త, ద, డ, ల యుత్వంబు నకు జైకల్పికలోపంబు. 'పోషింతు' ఇట 'పుష్, ధాతువు సాంస్కృతికంబు. అటు వదిమూఁడవసూత్రంబుచే నిందుక్కురాఁగా "పుష్ + ఇంచు" అనియుండె పదునాఠవ సూత్రంబుచే లఘూపథంబైన "పుష్" ధాతువుయొక్క యుకారంబునకు గుణంబు (ఓ) రాఁగా "పోషించు" అయ్యె. దీనికంటెఁ తద్ధర్మాది వివక్ష యందు నెనిమిదవసూత్రంబుచేరువర్ణకంబుగలిగి "పోషించు + రు" అనియుండె. ఇరువది రెండవసూత్రంబుచే దుగా గమంబుగలిగి పోషించు + డు + రు, ఇట్లుండె. నూటయొనిమిదవసూత్రంబునఁజావిష్ట దుకారంబునకు ఏకారాదేశంబు "పోషింతురు" అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున సున్న

మీది తుశ్చోకారంబునకు లోపంబుగల్గి పోషింతు, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతనూ త్రివిధివైభాషికంబుగావున సుత్వలోపాభావంబున “పోషింతురు” అనియుండె. కొను, ధాతువునకులట్టు. ఎనిమిదవనూత్రంబుచే బ్రహ్మపురుషబహువచనవివక్షయందు రువర్ణకంబు, (కొను + రు) ఇరువదిరెండవనూత్రంబుచేదుగాగమంబు (కొను + దు + రు) ఏబదియేనిమిదవనూత్రంబుచే నుస్థానంబు వైభాషికబిందువు (కొం + దు + వు) ప్రకృతనూత్రంబున కున్నమీది దుగాగమోకారంబునకు వైభాషికలోపంబు. (కొండు) ఉత్వలోపంబు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున ‘కొండురు’ అనియుండె. ఏబదితో మ్మిదవనూత్రంబుచేత కున్నమీది దకారంబునకు వైకల్పికదకారంబును, (కొండురు) పృథ్వీతనూత్రంబుచేత దకారంబుమీది యుకారంబునకు వైభాషికలోపంబును గలుగఁగ ‘కొండు’ అయ్యె. ఉత్వలోపంబు పాక్షికంబుగావున రూపాంతరంబు ‘కొదురు’ లే॥ ౧॥ ఉండురండుగు కండురుకొండురనఁగ | నుంతురెంతురు తగభుజియింతు రనఁగ | దనుగ్రియలమీది రేఫంబుదాపలిదసయక్కర ముతోడన్లుమై యలరునభవ. సర్వ-సంధి-40 ల. లే॥ మమ్మరక్షించితని యేలమాటిమాటి | కభినుతింపంగదక్షవాటాధిపాధి | తల్లిదండ్రులు రక్షింపఁదలంపకుండి | పృబలభీమేశబహువిధోపద్రవము ల, భీమఖండము. సీ॥ నటమంద్రుకొందలు నటమేరియూడలువారినుండలమెల్లఁ ప్రబలమై, కవికర్ణరసాయనము. అ. వె॥ తగిలిరుజయుజరయుదైవవశంబున | నయ్యెనేని దానిననుభవించు’ భార-ఆదిప. ఆ. వె॥ బలముగలవానిఁ బలుపురు బలహీను | లొక్కటైమాడినిర్జింప నుత్సహించు’ భార- అర.

63 సూ — సంస్కృతంబునకంగలాదుల కించుక్కగు.

సంస్కృతధాతువులకంగలాదులకించుగాగమంబగు ॥ పచించు - పచించు - త్యజించు - భజించు | అంగలించు॥ అంగల-అడక - ఆరగ - ఆవుల - ఉంక - ఉగ్గడ - ఓసర - కార - గాల-బాడ - తిలక - తులక - పంక - పరిక - పలవ - అప్ప - బప్ప - ఆల - ఇత్యాదులంగలాదులు,

వ్యా—సంస్కృతధాతువులను, అంగల' మే డలగు తెలుగుధాతువులను, ఇంచుగాగమించు. ఉ. 'వచిండు' ఇట 'వచ్' ధాతువు. దీనిమీద నించుగాగమించు రాగా 'వచిండు'. ఇట్లే 'వచిండు, తృజిండు, భుజిండు' ఇత్యాది సంస్కృతధాతువు లూహ్యంబులు. అంగలిండు' అంగల + ఇంచు' ఇటనపదాద్వికారస్వరనిర్వహంధి. ఇట్లే అడక, ఆరక, ఆవుల, ఉంక, ఉగ్గడ. దీనక, కార, గాల, బాడ, తిలక, తులక, పంక, పరిక, పలవ, అప్పు, బిప్పు, ఆల' ఇత్యాది తెలుగుధాతువు లూహ్యంబులు. అప్పు + ఇంచు' ఈనూత్రింబున స్థితిండు దెబ్బదితొమ్మిదవనూత్రింబుచే వైభాషిక గుగాగమించుగరి, అప్పిండు, అప్పిండు, బిప్పిండు, బిప్పిండు' అిండు' దీకి ఆలకిండు' అనుమాపాంతరంబుగలదు. ఈధాతువు ఆలకిమ్' అను సంస్కృతశబ్దంబు వలనఁగలిగినది. ఈయించుగాగమయత్తుండైన 'గరిండు' ఇత్యాదిధాతువులందు నించు గాగమసంబంధి యికారంబుగాని, యట్టి యికారయుక్తపాల్లుగాని యతిగానుండు వచ్చును. ఇంచుగాగమసంబంధి యికారయుక్తపాల్లు యతిగానుండుట నిర్వివాదాంతం బుగావున నించుగాగ మేకారంబు యతిగానున్నదలకు సహకవిప్రయోగంబు ప్రదర్శింపఁబడియోడి. ఉ॥ వీరలుదైవకేతి బ్రభవించినవారనుశ్చేమిసందియం | వీరమ ణీయకాంతినుకమింపఁగవేల్పురెకాక భార-అది-. ఏఆ సీ ఏవదియ్యమున నటించిన హరుడైన మరునికన్నుల సన్నఁదిరుగుననిన' నృసింహ-1 ఆ (స్మృతి-పెగడ) ఉ॥ నాకవి భుండులేఖితతి యచ్చెరుపాలుననన్న చూడనే | నేకమలాప్త నందనువధించెదఁ గార్య మునిర్వహించెదఁ' భారతము. క॥ తెంపరియై మడియింత చ | లింపకయనిలోనఁ దెలియెనెవ్వఁడతఁడు' హరికథాసారము. (అల్లసానిపెద్దన్న)

క॥ ఇంచియనునచ్చుపాల్లును | దంచితముగ సంధిరూపునప్పునభిన్నం | రెండు గబాలుఁడుహరిఁబలి | కించెననక రెండుఁజెల్లు నెలమింగృతులక' లక్షణమాదామణి. క॥ కొంచకపోషించె న్విసు | తించె ననఁగ భిన్నవిరతి యిటులచెలంగుక' లక్షణ మాదామణి. క॥ కామస్వరయతిగగు నితఁ డే కదలకజలధిఁ బవ్వరించెననఁగల్గు క్నాకలితదీర్ఘమున నితఁ డేకవ్యవర్థముగడిపె నిమ్ములననఁగక' అనంతునిఁబడమ్మ. క॥ మించి మదించినరిపుల హ రించక సత్కీర్తి యీమహీశలమెల్లక' నించకదీపల దయఁ బో | మించక ప్రఖ్యాతిగలుగునే నరనాథా' దశమమారచరిత్ర. క॥ పుష

శకుం దపుడని చా లించె మహాప్రవహధూమి నీక్షించిమనో | వంచితుడై శంభుము
పూ ! రించెం గలగిరులు దిక్కరిప్రజమహర్కా ప్రమృష్ణాపాఖ్యానము ఉ అంది
తమైవహర్మి నమరాధిపుడొట్లు సమీరుచేతఁ బు త్రైందిన రత్నహారము ధృతికా ఘన
శిబుడు రాఘవుండు పా | టించి సరించి పాంచుఘటియిందిననజ్జ్వల తారకాశిచే
మించిన యభ్రమంజలము మీతెనునోహరదివ్యమూర్తియె, భాస్కర-య-కాం,
తే గీ యమసుపైఁ గ్రయనకుమకు యమసుపచ్చి భిన్నయతియరురానినోఁ దెలి
యతియరు నెఱుఁపలచ్చిని వారి రియించె ననఁగ రిపులకెల్లను బోవహరించెన
నఁగ అప్ప- రెఱ. అనియప్పకవి యియుఁదావహసితీర్థలఁబులో నించుగాగమేకా
రంబు యతిగానుండునచ్చననియుఁ గానినో నించుగికారయుక్తమైనహల్లు యతిగా
నుండుండననియు విశేషించి దీనికి భిన్నయతియని నామాంతరంబిడును ననఁకునిఘం
దంబునందలి పూర్వోక్తంబైన “కాకుస్వరయతియరు నితఁ | డే కదలకజలధిఁ
బంధించెననఁగ బ్ర | కాకకశితీర్థమున నితఁ | డే కవ్యశిరఃము గడిపె నిమ్ము
లనఁగఁగ” అనిన యాపద్యంబును నభేదవిరతిప్రకరణంబులో శకారడకారంబులకు
సెల్లునన్నందులకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపెను. ఇప్పుడిది యెంతయు వింతగానున్న
యది. ఆపద్యంబులో “పవ్యంఁచెక” అనుదానిలోని యిండుగాగమేకారంబునకు
“ఇతఁ” అనుపదంబు తుదియేకారము కాకుస్వర యతిగానుండినందులకు గ్రంథక
ర్తయే నుడువుచుండఁగా శకారడకారంబులకు భేదయతిఁజెల్లునని పద్యార్థంబునకు విరు
ద్ధంబైనయఁశంబునకు నిదిర్చనంబుగాఁ జూపంబడియె. గ్రంథకర్త కాకుస్వరయతికి
నుదాహరణంబని మొఱనెట్టుచుండఁగాఁ బద్యార్థంబునైనను బరికింపక యనఁతుని
వాక్యంబు శకారడకారంబుల యభేదవిరతికి నుదాహరణంబని దృష్టాంతీకిరించుట
బధిర్రీతవఁగానొద్దఁ బట్టినశంభుధ్యానంబును సృరింపఁజేయుచున్నది. కాన నప్పకవి
పెచ్చనఁబోవుఁజగినది గాదు ఇంచుగాగమేకారంబు సర్వవిధంబుల లాక్షణికాదృశం
బగుటంజేసి నిరతంబును విరతిగానుండందరు.

64 సూ—ఇట్లుంకెంచుక్కువరంబగు నపుడయుగవుగరుక్కు

లగు.

జి - జయించు || నీ - నయించు । ద్రు-ద్రవించు । లూ - ల
వించు । ధృ - ధరించు || త్నా - తరించు.

వ్యా— ఇ-ఉ-ఋ, వీనికి నిండుగాగమంబు పరంబునపుడు క్రమంబుగానికా
రంబునకు నయుక్కును, ఉకారంబునకు నవుక్కును, ఋకారంబునకు నరుక్కును
గలుగును. “జయించు” జీధాతువికారాంతంబు. దీనికి నిండుక్కు పరంబుకాగా
నయుగాగమంబుగలిగి “జి + అయ్ + ఇంచు” అనియుండె. ధాతువుసంబంధంబైన
యికారంబునకు నయుగాగస్వరంబు పరంబుకాగా నపదాదిస్వరనిత్యసంధి (సంధిబ.
11నూ) చే “జయించు” అనురూపంబయ్యె. ఇట్లు నయించు (నీ + అయ్ + ఇంచు
ద్రవించు (ద్రు + అయ్ + ఇంచు) లవించు (లూ + అయ్ + ఇంచు) తరించు (త్నూ +
అయ్ + ఇంచు) మన్నుగు శబ్దాలందుఁ గిత్తులైన యయుగాగమాదులు ధాతువు
నకు సంతాపయవముగా రాగాఁ బైనింజెప్పిన యపదాదిస్వర నిత్య
సంధి గల్గును.

రిన్ సూ—నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబుగలుగదు.

నిర్జిన్ నామధాతువుల కయుగాగమంబుగలుగదు । నిర్జించు
స్తుతించు । ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాతుత్వవివక్షయందించు
గాగమంబుగనని యెఱుంగునది । శయనించు - పయనించు.

వ్యా—“నిర్జి” అనుసవసగ్గయుక్తధాతువునకును, నామధాతువులకును, ఇంచుగా
గమంబు పరంబునపు డయుగాగమంబు గలుగదు. ఉ. నిర్జించు (నిర్జి + ఇంచు)
నుతించు (నుతి + ఇంచు) స్తుతించు (స్తుతి + ఇంచు) నుతిస్తుతిశబ్దాలు నామంబులై
నను ధాతుత్వవివక్షచే నిండుక్కు గలిగె. (మూ) ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు
ధాతుత్వవివక్షయందించుగాగమంబుగనని యెఱుంగునది. వ్యా—ఈనూత్రంబునందు
నామవాచకంబుల కయుగాగమంబు నిషేధింపంబుమచున్నది. “ధాతువునకు” అనుక్రి
యాపరిచ్ఛేదప్రథమసూత్రంబుపై యెఱువది నాల్గవనూత్రంబుతోఁ గూడ ననువర్తించు
మగాన ధాతుసంబంధంబైన యికారాదులకే యిండుక్కుపరంబునపుడయుగాగమంబు

విచ్చును. ధాతువులనుపక్క నామవాచకంబులకంటె నించుగాగవంబుకాదు. కావున నీంచుగాగను పరత్వావస్థలో విధింపబడిన యయుగాగవంబును స్వతస్స్వీకరణముగానే నామంబులను, బ్రాప్తింపదు. ఇట్లుండఁ బ్రాప్తింపని యయుగాగవంబును నానువాచకంబులకంటె రావని నిషేధించుటకేని నామవాచకంబులను ధాతుత్వావస్థయందు నించుగాగవంబువచ్చునని యనుమేయింపబడుచున్నది యనితాత్పర్యంబు. ఉ. శయనించు. శయనశబ్దంబు. సంస్కృతభాషలోనిది పీఠ్ ధాతువులనైన యకారంతనామవాచకంబు. దీనికి ధాతుత్వావస్థంబువలన నలునదిమూడవనూత్రంబుచే నించుక్కు గలిగినది యెఱుంగునది. రూపాంతరంబు “శయించు” చ్చి అనులనివాత సాధమలయందు మనోజ్ఞపరాశతూలత ల్పముల శయించి” భార-ఆర-రీతి. “పయనించు” పయనశబ్దంబు ప్రమాశబ్దవైకృతంబు దీనికి ధాతుత్వవిక్షయందు నించుక్కుయ్యె.

66 సూ—సంస్కృతంబునకు లఘూపథంబున కించుక్కు పరింబగునపుడు గుణంబగు.

అ-వ-ఓ- ఈమూడును గుణంబులునాఁటను - ఋస్థానికంబగు గుణంబు పరంబయియుండు సంస్కృతధాతుపథలకు - ఇ - ఊ - ఋ - అనువానికి సారిదిని - వ - ఓ - ఆర్ - అనునవియించుక్కు పరంబగునపు డగునని యెఱుంగునది ఛిద్ - ఛేదించు - భిద్ - భేదించు ఘుష్ - మోషించు - పుష్ - పోషించు - వృష్ - పర్షించు హృష్ - హర్షించు.

వ్యా—ప్రాస్యాచ్ఛ, ఉపస (శబ్దముకుదనండి రెండవయక్షరము) గాగలిగిన సంస్కృతధాతువునకు నించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబు (ఆర్, వ, ఓ, ఇవిగూ సంజ్ఞగలవి) గలుగును. మూలంబునఁజెప్పిన ఆ, వర్ణముగుణసంజ్ఞగలది. అనఁగా “ఆర్” అనునది గుణంబని భావము ఋకారస్థానంబునందు వచ్చిననుకాక్షరం బెప్పుడును శేషపరమందుఁ గల్గిన అకారంచే (ఆర్) యగును. ఉదా. ఛివ్, భివ్, ఈభా

తీవులందుఁ గడపటినుండి రెండువయిక్షరం బికారంబుగావున నేకారంబునెడి గుణాక్షరంబునన్ని 'చేసిండు' అయ్యెను. యుష్, పుష్ ఈధాతువులకు నవధాతురం బుకారంబుకావునఁ బైసింజెప్పిన క్రమప్రకారంబున నోకారంబునన్ని 'చేసిండు' పోషిండు, అయ్యె. వృష్, హృష్, ఈధాతువులకు నుపధాతురంబు నుకారంబుగావున 'అర్', అనుగుణంబుగ్గి 'ర్షి'ండు, హ్షి'ండు, అయ్యె.

67 నూ—స్పృశికి గుణంబు విధానగు.

స్పర్శించు - స్పృశించు.

వ్యా—స్పృశధాతువునకు గుణంబు వైకల్పికియైనను. ఉ. స్పృశించు, స్పర్శించు ఇచ్చటఁ బక్షంబున ఋకారంబున 'అర్', అనెడిగుణంబు కలిగెను.

68 నూ—లిఖ, భుజ, రుచ, కృశంబులకు గుణంబులేదు.

లిఖించు - భుజించు - రుచించు-కృశించు - కుచధాతువునకు గుణంబులేదని యొకండు వక్కాణించెనది గావ్యంబుగాను.

వ్యా—లిఖ, భుజ, రుచ, కృశ, అనుధాతువులకు గుణంబులేదు. ఉ. లిఖించు, మి. "సంపదించు" అనిగుణరహిత రూపంబుండును. ప్రయోగము శీ. సుందరత్వము నకుఁ జోటిచ్చి తాసందు | చించెనవఁగఁ గడుఁ గృశించెనడుము, కవిః | అ. 'సంకోచించు, అనియుపాయుక్తరూపంబు ఘంటాపథంబుగా వ్యవహరింపబడుచున్నది.

69 నూ—స్పృశికి నిర్మితిని గుణింబులేదు.

చతుర్ముఖుండు ప్రజ్ఞుని స్పృశించె || అతండు విషయంబుల విసర్జించె.

వ్యా—సృష్టాధాతువునకు ప్రుట్టిండు, అనునర్థంబున నూంబులేదు ఈ చతుర్థుండు ప్రజలనుసృష్టించె ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కావున నూంబులేదయ్యె. అతండు విషయంబులవిష్టించి, భోగంబులను విశిషేననియ్యగ్ధంబు ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కాదు కాన ధాతుబుకారంబునకు ఆర్ అను నూంబుగలిగె

70 సూ—సర్వంబునకుం ప్రేరణంబునందించుక్కగు.

పచింపించు - వచింపించు - ఆవులింపించు వండించు - పండించు.

వ్యా—సర్వధాతువులకు (సంస్కృతధాతువులకును, తెలుగుధాతువులకును) ప్రేరణంబునకు (చేయునకును నర్థంబునందు) ఇంచుక్కలుగును ఈ పచింపించు (పచించునట్లుచేయును) వచింపించు (మాట్లాడునట్లుచేయును) ఆవులింపించు (ఆవులింపునట్లుచేయును) పండించు(పండునట్లుచేయును) పండించు(పండునట్లుచేయుట) “పచింపించు” ఇచ్చటఁ బచించుధాతువుకంటె ప్రేరణార్థకంచైన యింపుక్కరాఁగా పచించు + ఇంచు, అనియుండె ఎనుబదియేడవసూత్రంబుచే మొదటి ఇంచు, లోని చకారంబునకుఁ బకారంబుగఁగి పైరూపంబేర్పడె ఇట్లుతక్కువగల వానియందు హ్యాయు ప్రేరణార్థంబునే నిర్ధారణియు, నిజర్థంబనియుఁ జెప్పదురు. తెలుగులోఁ ప్రేరణార్థంబునందు నించుక్కలుగునట్లు సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ ప్రేరణార్థంబునందు నిచ్చత్వయంబు గలుగును కానప్రేరణంబునకు నిజర్థంబనివ్యవహారంబు గలిగె.

71 సూ—రంజాదుల యింపుక్కారంబునకు సబిందుకంబునక ప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు.

రంజిల్లు - భిసిల్లు - వరిల్లు విలసిల్లు - రాజిల్లు || ఈయూదేశయోగుంబునభివాదు లరర్థకంబులుగు - భేదిల్లు కంపిల్లు - సంధిల్లు

వ్యా—ప్రేరణార్థములేని రంజిధాతువు మొదలైనవానియొక్క యిందుగా గమనకారంబునకు దాపటిసున్నతో సైతంబు లకారద్విత్యంబా దేశంబగును. ఉ. రంజిల్లు, భాసిల్లు, వర్ధిల్లు విలసిల్లు, రాజిల్లు, 'రంజిల్లు' ప్రథమంబున 'రంజి' ధాతువునకు నటువదిమూడవనూత్రింబుచే నిందుక్కుగలిగి 'రంజిండు' అనియొండ ననుస్వారంబుతోఁ గూడ నిందుక్కుకారంబునకు లకారద్వయంబుగలిగి ప్రైరూపంబయ్యె ష్టే భాసిల్లు మున్నగునవి యూహించునది (మూ) ఈయూదేశయోగంబున భిదాదు లకర్థ కంబులగు. వ్యా—ఈద్విలకారాదేశంబు గలిగినప్పుడు భిదిర్ 'ధాతువు మొదలైనవియక ర్మకంబులగు. ఉ. భేదిల్లు, కంపిల్లు సంధిల్లు, సంస్కృతంబున భిదిర్ ధాతువునివారణార్థంబుగావున సకర్మంబు. తెలుగున నిందుగాగమంబునకు లద్వయంబు చేర్చుటం జేసి యకర్మకంబయ్యె. భేదిల్లుప్రియ్యుట, బ్రద్దలరుట. 'కంపిల్లు కంపధాతువు సంస్కృతంబునందును నకర్మకంచే. దీనియిందుక్కునకు లద్వయంబు చేర్చి నందునఁ బైధాతువునందుంబలె విశేషంబులేదు. 'కంపిండు, అనియు నకర్మకార్థకంబుగలదు 'సంధిల్లు' సంధిశబ్దంబు నామవాచకంబు. దీనికిధాతుత్వనిశ్చయంచు నటువదియేనన నూత్రింబుచే నిందుక్కురాఁగా 'సంధిండు' అయ్యె. ఇచ్చట ననుస్వారంబుతోనయి తము చకారంబునకు లద్వయంబు చేర్చినందున నకర్మకంబగు.

72 సూ—ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కు నకు లోపంబగు.

లాదేశంబున కపవాదంబు || రంజించు - భేదించు-సంధించు.

వ్యా—అటువదిమూడవ నూత్రింబుచేత 'రంజి' మొదలగుసంస్కృతధాతువు లకు స్వార్థమందించుక్కురాఁగాఁ ప్రేరణార్థంబునందు రెండవయిందుక్కు డెబ్బదియవనూత్రింబుచేతఁ జేసినయపుడు మొదటియిందుక్కుయొక్క చకారస్థానమందు డెబ్బదియొకండవనూత్రింబుచేత విధింపంబడిన ద్విత్వలకారంబును బాధించిప్రకృతనూత్రంబుచే సర్వేంచుగ్లోపంబగునవి భావము. ఉ. రంజించు, (రంజిల్లుఁజేయుట) భేదించు (భేదిల్లుఁజేయుట) సంధించు (సంధిల్లుఁజేయుట) 'రంజి + ఇంచు (స్వార్థమందు) + ఇంచు (ప్రేరణార్థమందు)' ఇట్లుండ ద్విలకారదేశంబునుబాధించి మొదటిస్వార్థకేమ

క్కువకు లోపంబురాఁగాఁ బైరూపంబయ్యె. 'సంధిల్లు' అనునది యకగ్యకంబు. ఉ. ఉల్లమునందు నక్కటికమూనట మీకులమందుఁ గంటిమం! చల్లనమేలమాడున చలాత్మజమాటకు లేతనవునం | థిల్లిగిక్రిటి, మను- 1౨. ఇట్లు 'ఘటిల్లు' అనునది యకర్మకము సకర్మకములుటందు. ఉ. వానిపాపము వానినేఘటించును. ఇట్లునకర్మ కాకర్మకభేదంబు జాగ్రత్తతో నూహించునది.

73 నూ—చుగాగమం బాచ్చికంబున కనయుక్తనలడరాం
తంబునకుం బ్రేరణంబున బహుళంబుగానగు.

పూను - పూనుచు - పూనించు | తేలు - తెలుచు - తేలిం
చు || మగుడు - మగుడుచు - మగిడించు || కుదురు - కుదురుచు-కుది
రించు | విను - వినుచు-వత్సమాణంబుపుగాగమంబు - వినిపించు ||
బాహుళకంబుచే గొన్నింటికి జాగాగమంబులేదు - అను - అనిపించు |
తిను - తినుపించు | కను - కనిపించు - దీనియత్వంబునకు దీర్ఘంబు
నగు - కానిపించు.

వ్యా—నకారలకారడకారరేఫలద్విత్వంబు తుదినిలేనియట్టి యచ్చతెనుంగు
కంబునకుఁ బ్రేరణార్థంబునఁ జాగాగమంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. పూను -
పూనుచు - పూనించు - తేలు - తెలుచు - తేలించు. మగుడు - మగుడుచు - మగి
డించు - కుదురు - కుదురుచు - కుదిరించు. 'పూను' ఇత్తుది ప్రేరణార్థంబు లేని
రూపంబు. ఈధాతువు నకారద్విత్వంబు తుదిలేనిదికావునఁ బ్రేరణార్థమందుఁ జాగా
గమంబుగల్గి 'పూనుచు' అయ్యెను. చుక్కచైకల్పికంబుగావునఁ బ్రేరణంబునఁ బాక్షికం
బుగా 'పూనించు' అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవియూహ్యాంబులు. 'మగిడించు' 'మగుడు
+ ఇంచు' ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, నెనుబదియేనవనూత్రింబుచే గకారం
బమీడి యుత్వంబున కిత్వంబునగల్గి పైరూపంబేర్పడియె. ఇట్లే 'కుదిరించు-విని
పించు - అనిపించు - కనిపించు' ఇత్యాదులందు నెనుబదియేనవనూత్రింబుచే నిత్యం
బూహించునది (చూ) విను - వినుచు వత్సమాణంబు పుగాగమంబు వినిపించు.

వ్యా—వత్సమాణంబనఁ జెప్పంబోవునది అనఁగా డెబ్బదివార్లవనూత్రింబుచే విధింపఁబడి పుగాగమంబు (మా) బాహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికిఁ జాగాగమంబులేదు అను-అనిపించు తిను-తినిపించుకను-కినిపించుదీనియత్వంబునకుదీర్ఘంబునగు-కానిపించు వ్యా-బహుళకబంబు (ద్వంద్వవనోజ్ఞాదిభ్యశ్చ) (56-1పా-13కినూ) అనిననూత్రింబందలి వనోజ్ఞాదిగణంబులోఁ బఠితంబైనది కావున భావార్థంబునందు పుష్ పృత్యయంబు నొంది బాహుళకంబాయె బహుళత్వంబుచేతనని యర్థంబు డెబ్బదివార్లవనూత్రిం బుచేఁ బుగాగమంబేకాని ప్రకృతనూత్రింబునఁ జాగాగమంబు రాదనట 'కానిపించు అనుదానియందలి దీర్ఘమునప్తము

74 సూ—అట్లుపుగాగమంబును మాన్వాదులకగు

మాను - మానుపు-మానుచు మను-మనుపు-మనుచు- బాహుళకంబున దీనికించుక్కులేదు.

వ్యా—చుగాగమంబువోలేఁ బ్రేరణంబున మాన్వాదులకుఁ బుగాగమంబు బహుళఁబుగానగను మానపు - మానుచు (మానఁజేయుట - విడిపించుట) మనపు - మనుచు (బ్రదికించుట) బహుళమని చెప్పుటచేత మనుభాతువునకుఁ బ్రేరణంబున నిండు క్కుగల్గి 'మనించు' అనిగాదు మానుభాతువునకు 'మానించు' అగను (మా-77నూ)

75 సూ—చుక్వవర్ణంబులు పరంబగునపు డిత్యంబున కుత్సంబగు.

వ్యా—చుగాగమ పుగాగమంబులు పరంబులగునపు డికారంబున కకారంబగును ఉ, చిగియు - చిగుచు - వడియు - వడుచు - మెరియు - మెలుచు - టియు - టిగుపు - తెరియు - తెంపు - కలియు - కలుపు క పదపడిచేతులు టిగిచిన, వి-పు-66 వలవలకన్నీరువడువకమ్మ, అని- 26 చంకేఁగోల పెరిగినదెక్కు-చేడినలమిన్నలచిన్నల వెక్కుఁ దన్నుబో సాలపులమాపు రస- 30

76 సూ—అట్లు చుక్కగాగమంబుల డంగాదిమాయ్యాదులక గునగుచో వానికడ వ్రాలు లోపించు.

అడఁగు - అడఁచు - అడఁగించు మాయు - మాపు - మాయించు అడఁగు - కరఁగు - కలఁగు - నలఁగు - ఇత్యాదులడంగాదులు మాయు - ఉడుగు - కడఁచు - కుడుచు - బిగియు - ఇత్యాదులుమాయ్యాదులు ఆఁగుప్రభృతు లుభయగణంబులు - బాహుళకంబుననేసి కొన్నింటి కించుక్కుచ్చగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యథాసంభవముగా రెండును గొన్నింటికొక్కటియు నగునని యెఱుంగునది ఆఁగు - ఆఁచు ఆఁపు - ఆగించు రేఁగు రేఁచు - రేఁపు - రేఁగించు పాయు - పాచు - పాపు || విఱుగు - విఱుచు || చూచు- చూపు నేరుచు- నేరుపు మేయు- మేపు లేచు లేపు || కలియు - కలుపు || తడియు - తడుపు - తెలియు - తెలుపు || ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ప్రేరణంబునందు బాహుళకంబున 'అడఁగు' ప్రభృతులకుఁ బాగాగమంబును, మాయప్రభృతులకుఁ బాగాగమంబునగును అప్పుడు ధాతువుల తుదియక్కరంబులకులోపంబుగల్గును ఉ అడఁగు అడఁచు - అడఁగించు ఇచ్చటఁ జొక్కు పరంబగునపుడు గువర్ణంబులోపించె ఇట్లే 'కరఁగు - కలఁగు- నలఁగు' ఇత్యాదులూ హ్యము 'మాయు - మాపు - మాయించు' ఇటఁ బాగాగమంబు పరంబగునపుడుయొవర్ణంబులోపించె ఇట్లే 'ఉడుగు- కడఁచు- కుడుచు - బిగియు' ఇత్యాదుల సంశ్లేషణలోపంబు (నూ) ఆఁగుప్రభృతు లుభయగణంబులు బాహుళకంబుననేసి కొన్నింటి కించుక్కుచ్చగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యథాసంభవముగా రెండును గొన్నింటి కొక్కొక్కటియునగునని యెఱుంగునది

వ్యా—ఆగు మున్నగుధానువులనుఁ జూగాగమపుగాగమంబులుగఁజూపఁబడును. ఈప్రకరణంబులోని నూత్రింబులందు డెబ్బదిమూడవనూత్రంబులోని ఐహుళగ్రహా మనుష్ర్ఛించినందునిందుగాగమ పుగాగమంబులలో లక్ష్యమసారంబుగా (యథాసంధవముగా) నొక్కొకచోమూడును, వేటొకచోరెండును, ఇంకొకచో నొక్కొక్కటియునగు ఉ ఆగు-ఆయ-ఆపు- ఆగింపు- ఆగు మొదటి రూపము. ఆయి' ఇచ్చొజూగాగమంబు, ఆపు, ఇచ్చటఁ బుగాగమంబు ఆగింపు, ఇట నింపుగాగమము ఆగుధానువు ఆగింపు, శబ్దపర్యాయంబై సకర్మకంఠానంగలగు క మ్రోగుమఁదూపుటతూపుల నాగుమదుస్తర కరక్షతాదువానిం దోగుమ, రామా- రితి శేగు - శేయ - శేపు - శేగింపు, ఇచ్చట యథాపూర్వంబుగా మూడునుగల్గెను పాయ - పామ - పాపు, ఇచ్చటఁ జూగాగమపుగాగమంబుల రెండేసుటిల్లె. విలురు - విలుమ, ఇచ్చటఁ జూగాగమంబు మాత్రంబయ్యె చూమ - చూపు నేరుమ - నేరుపు మేయు - మేపు లేమ - లేపు కలియు - కలుపు. తడియు - తడుపు తెలియు - తెలుపు, ఇచ్చొ బుగాగమం బొక్కటియే యయ్యె

77 నూ—ఇంచుక్కుక్కు గాగమంబులు పరంబులగునపుడగ మాదేశలోపంబులు పెక్కుచెఱంగులం గానంబడియెడి.

అగు - కావించు వచ్చు - రావించు - రప్పించు || విన్నపము - విన్నవించు || మోకాలు - మోకారించు || కేక - కేకరించు || పలవ - పలవరించు - పలవించు || ఆల-అలకించు - ఆలించు || న్రక్క-న్రక్కలించు నొచ్చు - నొంచు - నొప్పించు ఉండు - ఉనుచు - ఉంచు డిగు - డించు - డిగించు || పెరుగు - పెనుచు - పెంచు || తునుగు - త్రుంచు మునుగు - ముంచు - మునుచు || మొగుడు - మొగుడుచు-మొగుచు - మోడుచు - మొగిడించు || చొచ్చు - చొనుపు - చొప్పించు || చినుగు - చించు - చింపు || త్రెగు - త్రెంచు-

తెంపు తీరుగు - త్రిష్ట ॥ చచ్చు - చంపు ॥ నిలుచు - నిలువరించు - నిలుపు కొను - కొలుపు ॥ పోవు - పుచ్చు - పనుచు - పంచు - పనుపు - పంపు - అనుచు - అంచు - అనుపు - అంపు- అనుప్రయుక్తంబగు పోవునకుంబుచ్చు మాత్రంబగు - మోసపోవు - మోసపుచ్చు ఇత్యాదులెఱుగునది.

వ్యా—ఇంచుగాగమంబును, చుగాగమపుగాగమంబును పరింబరుదును ధాతువులకుఁ బరిపరివిధంబుల నాగమంబును, ఆదేశంబును, వర్ణలోపంబును లోకంబునఁ గానిపించెడిని ఈ ఆరు - కావించు, నించుక్కుపరంబగునపు డగుధాతువునకుఁ గానాదేశంబు చెచ్చు - రావించు - రప్పించు, ఇంటి వచ్చునను రావురప్పులు వైక్రికంబుగా నాదేశంబులమొ ఇట్లే విన్నపము - విన్నవించు మోకాలు - మోకారించు - కేక - కేకరించు, పలన - పలవరించు - పలవించు, ఆల - ఆలకించు, అరించు ప్రక్క - ప్రక్కలించు నొచ్చు-నొంచు-నొప్పించు ఉంచు- ఉనురు ఉంచు డిరు-డించు-డిగించు పెరుగు-పెనుచు-పెంచు తునుగు-తుంచు మునుగు-ముంచు-మునుచు-మొగుడు-మొగుడుచు-మొగుచు- మోడుచు - మోగిడించు. చొచ్చు చొనుపు - చొప్పించు చినుగు-చించు-చింపు' త్రెరు-త్రెంచు త్రెంపు తిరుగు-తిక్కు చచ్చు-చంపు నిలచు-నిలువరించు-నిలుపు కొను-కొలుపు ఇత్యాదులందు మూలధాతువులను, ప్రేరణార్థకరూపంబులను, బరికించి వానియందలి నిర్ణవికారంబుల నూక్మబుద్ధిచే నూహించునది. (యా) పోవు- పుచ్చు-పనుచు-పంచు - పనుపు పంపు. అనుచు,అంచుఅనుపు-,అంపు అనుప్రయుక్తంబగుపోవునకుంబుచ్చుమాత్రంబగు ఈ మోసపోవు-మోసపుచ్చు, ఇత్యాదులెఱుగునది. వ్యా—పుచ్చు-పనుపు ఇత్యాదులయందలి చుగాగమపుగాగమవిశిష్టరూపంబులు ప్రేరణార్థంబునందగు చెండియు నీరూపంబుల యాద్యక్షరలోపంబు వైకల్పికంబుగానగు. ఈ. ఆనుచు, ఇత్యాదులు, వేట్రాశబ్దంబుతో నేకభవించిన పోవుధాతువునకు పుచ్చు, అనురూపం చేయుదేశంబగుగాని తక్కినపూర్వోక్తపనుచు ప్రభృతులదేశంబులు కానేరవు ఈ మోసపోవు ప్రేరణార్థకంబు మోసపుచ్చు 'మోసపనుచు-మోసపంచు' ఇత్యాదులసంభవంబులు

78 సూ—అన్యాయులకించుక్కు పరంబగునపుడు పుగాగమంబ
గు మానునకు విభాషనగు.

అనిపించు అను - కను - తిను - విను మానిపించు మా
నించు.

వ్యా—‘అను- కను- తిను- విను’ మున్నగుధాతువులకు నించుక్కుపరంబగున
పుడు పుగాగమంబు నిత్యంబుగను, మానునకువైభాషికంబుగను గల్గును ఈ అనిపించు
‘అను + ఇంచు ఇట్లుండ్రబ్రహ్మతనూత్రంబునఁ బుగాగమంబును, ఎనుబదియేనవనూ
త్రంబున నువర్ణకంబుమీఁది యుకారంబునకికారంబునురాఁగాఁ బైరూపంబుసిద్ధించె ఇ
ట్లే కనిపించు-తినిపించు- వినిపించు’ ఇత్యాదులు. ‘మానిపించు-మానించు’ ఇఁబుగా
గమంబునైభాషికంబుగావున రూపస్వయంబు.

79 సూ—అడ్డదులకించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు
నప్పదులకు విభాషగు.

అడ్డము - అడ్డగించు || అడ్డము - ఓర-చిత్తము - పంతము -
పెల్ల - బోర - మట్టము - మేళము - ఇత్యాదులడ్డదులు || అప్ప-
అప్పగించు - అప్పించు || అప్ప - ఒప్ప - పల్లము - కోపము || ఇవి
యప్పాదులు.

వ్యా—అడ్డము- ఓర- చిత్తము- పంతము- పెల్ల- బోర- మట్టము- మేళము
మొదలైనవానికినించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబునిత్యంబుగను, ‘అప్ప- ఒప్ప-
పల్లము,కోపము’ మొదలయినవానికి నించుక్కుపరంబగుతఱి గుగాగమంబువైభాషికం
బుగను గలుగును. ఈ అడ్డగించు-మువిధక్తిపుట్టని యగ్గల్యబ్ధంబుకంటె నఱువదిగూఁడ
వనూత్రంబుచే నించుక్కుపుట్టి అగ్గలించు, అయివట్టుల్నిచ్చటఁ గేవలంబైన (మువర్ణకం
బులేని) యడ్డతబ్బంబగలాదిగూపతితంబు యెండఁబడినందున నఱువదిమూఁడవనూత్రం
బుచే నించుక్కుచేయఁగాఁ బ్రస్తుత్యూతంబున గుగాగమంతాగమంబురూపకేపి

శ్రీరూపః బయ్యె ఇట్లే చిత్రగిండు- పంకిగిండు- మట్టగిండు- మేళగిండు' ఇత్యాదులందు మువ్వకోత్పత్తికిఁ బూర్వముం దేకవల ప్రాతిపదికంబుకంటె నటువదిమూడవనూత్త్రంబు చే నిందుగాగమంబుగల్గిన దనిగ్రహింపవలయు. ఆత్మగిండు- అప్సిండు' ఇటఁగూగాగ మంబు వైభాషికంబువుగానరూపద్యయంబు ఇట్లే బిప్ప- మున్నగువానికి గ్రహించునది

80 నూ—ఆవోడుకూడులడకారంబునకుఁ జుక్కుపరంబగున పురురేఫంబగు.

ఆడు - ఆరుచు - ఆడించు || ఓడు - ఓరుచు - ఓడించు కూడు-కూరుచు-కూడించు

వ్యా—ఆడు- ఓడు- కూడు' ఈధాతులయందలి డకారంబునకు నిందుక్కుపరంబగునపుడు రేఫంబుగల్గు ఉ ఆడు= ఆరుచు= ఆడించు= ఆరుచు' ఇవోహాదు ధాతువునకంటె డెబ్బదిమూడవనూత్రంబుచే జాగాగమంబురాఁగాఁ బ్రకృతనూత్రంబున ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుకలిగి ఆడించు' డెబ్బదిమూడవనూత్రంబుచే జాగాగమంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబుననిందుగాగమంబు. ఇట్లే ఓడు- ఓరుచు- ఓడించు కూడు= కూరుచు= కూడించు

81 నూ—చెమనకుఁ జుక్కు గాగమంబులును డాకలఘు రేఫంబునగు.

చెఱుచు - చెఱుపు.

వ్యా—చెడు, ధాతువునకుఁ బ్రేరణంబునఁ జాగాగమపుగాగమంబులు చైకల్పి కంబుగనగుటయకాక ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుగలుగు. ఉ. చెఱుచు= చెఱుపు- ఇది గ్రహించుగా. జాగామపుగాగమంబులు పరంబునవో నలఘురేఫంబు గలిగె.

82 సూ—పడుచుకుంజుక్కుచు డాకలఘు రేఘుబునగు.

పఱుచు

వ్యా—పడుధాతువునకుఁ జాగాగమంబును, డకారంబునకు శకటరేఘంబును, గల్లు ఉ. పఱుచు- ఇట 'పడు' ధాతువునకుఁ జాక్కపరంబగునపుడు శకటరేఘంబు గలిగెను. ఇందలిశకటరేఘం బుకారాంతంబు క. భంగించియిత్తరకాంతఁడోఁగుట తప్పారడంబుదిపురుషులకుకా, కలొ= 7౩ ' అనినకలొల్లాడయ పద్యంబునద్వితీ యపాదస్థంబైన 'పఱుచి, శబ్దంబుకాస్త్రంబున నుకారాంత ఘటితంబయ్యె నేనియతియ కాస్త్రీయంబగునుగావున నిందలి శకటరేఘంబుకారాంతంబుగను నుండవచ్చును

83 సూ—శబ్దపల్లవంబగు పడునకించుక్కు వి భాషనగునగు చోడాకులఘు రేఘంబగు.

వెలునడు - వెలువరించు - వెలువఱుచు || చొప్పడు - చొప్ప రించు - చొప్పఱుచు.

వ్యా—రెండుశబ్దంబులుచేరి యపూర్వార్థబోధకంబై వేటొక యఖండశబ్దంబు గుట శబ్దపల్లవంబు(రెండుశబ్దంబులసంయోగంబునఁ జిగిర్చిననూతనశబ్దంబు) నాఁబడు శబ్దపల్లవంబగుపడునకు, అనఁగా 'శబ్దపల్లవంబులో నంతర్భూతంబగు పడునకు, అని యర్థమృ, అట్టిపడుధాతువునకు నించుక్కువిభాషగానగును దానికిఁడోడుగా డాకు లఘురేఘంబుగలుగును. ఉ. వెలునడు-వెలువరించు-వెలువఱుచు వెలువడు, (వెలి + పడు) ఇటనించుక్కుపరంబగునపుడు ప్రకృతమాత్రంబున లఘురేఘంబు, వెలువ రించు' అను రూపంబయ్యె. పక్షంబునఁబూర్వమాత్రంబుచే జాగాగమశకటరేఘంబు లు గలిగి 'వెలువఱుచు' అయ్యె. ఇట్లే చొప్పడు- చొప్పరించు- చొప్పఱుచు

84 సూ—ప్రేరణంబునం దించుక్కు మీ. డ నించుక్కులేడు

ఇటనుటంజేసి ప్రేరణార్థంబయిన యితరాగములు మీ.డులేర

జాథేంచు గాగమంబగునని యెఱుంగునది || నొచ్చు - నొంచు - నొం
పించు || చచ్చు - చంపు - చంపించు.

వ్యా—ప్రేరణార్థకంబైన యిందుగాగమంబు పైనిదిరిగి ప్రేరణార్థకంబగు
నించుగాగమంబు రాదుగాని ప్రేరణార్థకంబులైన చుగాగమపు గామంబులపైనిదిరిగి ప్రేం
ణార్థకంబయిన యిందుగాగమంబు రావచ్చుననిభావము ఉ. నొచ్చు- నొంచు-నొం
పించు ‘నొంచు, డెబ్బదియేడవనూత్రంబుచే నొచ్చునకుఁ జాగాగమంబుగల్గి నొంచు, అ
య్యె దీనిపైనిదిరిగి ప్రేరణార్థకంబైన యిందుక్కు-రాఁగా నెనుబదియేడవనూత్రంబు
న నొంచుచకారంబునకుఁ బకారంబుగల్గి నొంపించు, అయ్యె చచ్చు, దీనికి డెబ్బది
యేడవనూత్రంబునఁ బుగాగమఘటితరూపంబు చంపు , అయ్యె దీనిపైనించుక్కు
గలిగి చంపించు, అయ్యెను

85 సూ—ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో ననాద్యంబ
యిన యుత్వంబున కిత్వంబగు.

నిగుడు - నిగిడి - నిగిడె || మగుడు - మగిడి - మగిడె || ఉడు
గు - ఉడిగి - ఉడిగె - మునుగు - మునిగి - మునిగె.

వ్యా—ధాతువు మొదటలేని యుకారంబున కికారంబొండె నకారంబొండె,
దర్శాత్వబ్రాప్తింపినచో నయ్యుదియికారంబగు ఉ. నిగుడు నిగిడి- నిగిడె నిగుడు,
దీనికి ముప్పదియైన్మిరవనూత్రంబుచే ధాతువుపైనివర్ణకంబుగల్గి యపదాదిస్వరసంధిచే
నిగుడి, అనికాఁగాఁ బ్రకృతనూత్రంబున గకారంబుమీది యుకారంబున కిత్వంబు
గల్గి నిగిడి, అయ్యె నిగుడె నిగుడుధాతువుపైని బదునావనూత్రంబుచే ధూతార్థక
(ఈవత్సమాగ్రంఠము రంగయాఖ్యశిష్యసాహాయ్యకూన్యంబుగా రచింపఁబడినది)
లిదాదేశశుద్ధునకు ఎనువర్ణంబు, ఆదేశముకాఁగా “నిగుడు + ఎను” అయి యపదాది
స్వరసంధిచే “నిగుడెను” అనురూపంబు సంభవించినపిదపఁ బ్రకృతనూత్రమున ‘గ’
కారమున కిత్వముఁబడి నిగిడెను’ అయ్యెను ఇట్లు ‘మగిడి’ ‘మగిడెను’ ‘మునిగిఁ

ను’ ‘ను’ తత్వదలవ్యాబలు ధాతువైతరీయధునికరముగాని యెకారము

గాని యాదేశముగాఁ జేరినచో మొదటియొక్కారమునకుఁగాక తక్కినయొక్కారమునకు నిత్యమువచ్చునని యర్థము చెప్పుటచేఁ జూదరి. మునిగి ఇత్యాదుల తొలియొక్కారము వకు నిత్యఃకారాలేదు ఉ సాత్యకి డిభకుపైసాయకదశకంబు నిగిడింప' ఉ హరిర ఆ ఉ॥ ఉత్పలగంధినన్నుడిగియొడ్లనుబంపుము' భార విరా ౨ ఆ.

86 సూ—ముజ్జీత్తులు ముత్తునాఁబడ్డు.

వ్యా—ఆశి, క్కాప సంపార్థనవిధులయందలిముడుబ్బులును, లజి, కలజి, నుజేరుజి, వుజి, ఇత్యాదిజీత్తులును, ఈ తెలుఁగువ్యాకరణంబున ముత్తు' అనుసంజ్ఞతో వాడఁ బడునని యర్థము

87 సూ—ప్రేరణేంచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు చకారంబునకగు.

పచించు - పచింపించు ॥ వచించు - వచింపించు ॥ పిలుచు - పిలిపించు - వలచు - వలపించు పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు మెచ్చునకు విభాషనగు ॥ హెచ్చించు - మెప్పించు - మెచ్చించు.

వ్యా—ప్రేరణేంచుక్కు అనఁగా, చేయుట యనునర్థమందుఁ గన్గినయిండుగాగ నుంబు. (70 నూత్రింబున) అదిపరంబగునపుడు భాతుచకారంబుపకారంబగు ఉదా. పచించు, పచింపించు॥ వచించు వచింపించు॥ పిలుచు పిలిపించు॥ వలచు వలపించు పత్వంబు హెచ్చునకుంగలుగదు- మెచ్చునకు విభాషనగు హెచ్చించు, మెప్పించు. మెచ్చించు ఇట “పచించు + ఇంచు॥ అనియొండఁగా, ఇంచుగాగమంబునకుఁ పూర్వమందున్న పచించు, శబ్దంబుకుదిచకారంబుపకారంబు ఉకారసంధిగఁగి “పచింపించు” అయ్యె పచించునట్లుచేయుటయని యర్థము—ఇట్లన్యంబులు నూహ్యంబులు

88 సూ—ఆగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తుపరంబగునపుడు పవలగు,

అగమంబు - పచింపడు - పచింపుము అడఁపడు-అడఁ
ము || అన్యము - పిలువడు - పిలుపుము.

వ్యా—ఇంచుగాగమ చుగాగమ చకారంబులకునుభయంబులకును, ద్విత్వంబులేని
ధాతుసిద్ధచకారంబునకును మడుజ్జులును, జీత్తును, బరంబగుచో, వకారవకారంబులకు,
అగమచకారంబునకు పకారంబును అన్యచకారంబునకు (సిద్ధచకారంబునకు) వకారంబును
వచ్చునని క్రమాన్వయము సాగ్యసిద్ధచకారంబులకు గ్రమంబుగాఁ బకారవకారంబులకు
వని ధీతార్థము ఉదా అగమంబు పచింపడు పచింపుము అడఁపడు అడఁపుము
అన్యము పిలువడు పిలుపుము

“పచింపడు” ఇటు పచింపులోని వకారంబు డెబ్బవన్నుత్రంబున వినింపఁబడిన
యంచుగాగమంబుదిగావున నట్టిచకారంబునకు పకారంబుగలిగెను

“అడఁపడు” ఇచట అడఁగుధాతువునకు డెబ్బదియావన్నుత్రంబునఁ జాక్కు-
రాగా నాగవ వకారంబైనందునఁ బైరూపంబు సిద్ధించె ఇట్లు కాస్త్రసాధ్యంబులైన
చకారంబులుపకారంబులగుటకు సుదాహరణంబు. పిలువఁడు,—పిలుపు, చకారము
మాత్రసాధ్యము కాక సిద్ధంబైనందున వకారంబయ్యె.

89 నూ—ఖండబిందువు మీఁది సిద్ధ చకారంబునకు ముత్తుప
రంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయీకింబుగనగు.

తలఁపక - త్రేఁపక - తోఁపక ఏఁచునకు వైభాషికంబు -
వఁపక - వఁచక నోఁచునకుం గలుగదు - నోఁచక.

వ్యా—మడుజ్జులును, జీత్తులును బరంబగుచో వర్ధానుస్వారముమీఁది సిద్ధచకా-
రంబునకు (88) కుత్రాంశమునవకారమురాక యీమాత్రమునఁ బకారంచే వచ్చునని
సూర్యవిధి నపవాదము అర్ధానుస్వారము, అనునాసిక్యమునకు గలుగుతు. అనగా నాసి-
క్యో సుచ్చరింపవలసియున్నయచ్చునకుఁ దర్వాత వర్ధానుస్వారము చిహ్నముగా నుంపఁ
బడును ఉచ్చరింపుటలోనిట్టి యచ్చుకేవలము ముఖమునకేకాక “నూ|| ముఖనాసికా

పచనోనునాసికః॥ అనుసంస్కృతవ్యాకృతిసంప్రదాయంబున నాసికకునుసయితమర్థభాగముగాఁ జేందియుండునన్న యర్థంబు నూచింపవర్థబిందువు వ్రాయఁబడుచున్నది అర్థబిందులేఖనంబున నట్టి స్వర మనునాసికమనినబహుశాస్త్రప్రసిద్ధార్థ మే ప్రకటింపబడుంగాని దానంతేసి క్రొత్తవితరేమియు లేనందుల దీనినవాద్యవర్ణంబులైనయలఘులే ఘాదులగ ఇంబులఁ బరిగణించుట యవిచారితమూలకంబని గ్రహించునది విశేషంబుగా నేతద్విషయంబస్మద్రదితంబయినచతుర స్యతోశకంబులోనిపద్యక్షణీవ్యాసంబునఁజర్పించఁబడెంగాన నయ్యది చూడందగు “ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాపాణినీయాః” అను సంప్రదాయంబనుసరించి సాంస్కృతికవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలగుభావ్యకారాదులయఁజేశవశంబునఁ దోసికొనినట్లులే యీగుంధభాషయందును బొత్తంబులలో గురుపరంపరానుసారంబునఁ బ్రవహించుచున్న యధానుస్వారచిహ్నంబులంజేసి యానునాసిక్యమను గ్రహింతురుగాక

ఉదా—తలఁపక. త్రేపక తోపక ఏచునకునైభాషికంబు ఏపక ఏచక! నోచునకుంగఱగదు నోచక॥ “తలఁచు” భాతువుచకారమధానుస్వారములేర్పాడి యయినంగున జేతైనకజేనర్లకంబుపఁబరుచో, పకారంబుగల్గి (20) నూత్రంబునఁ బకాతోపరియుకారంబున కత్వంబుగల్గి తలఁపక అయ్యె ఇట్లుతలఁపని, తలఁపను తలఁపరే, తలఁపకురే ఇత్యాదులూహ్యంబులు

నోచుచుమాత్రము పకారంబురాక నోచు, నోచని ఇత్యాదిరీతినిపండున “ఉ చొక్కపుఁబ్రాయమున్మి గులసోయగముంగల ప్రిణానాయకుం డెక్కువవ్యతక రకుల నేకటఁ దీర్చి సమేలమొప్పఁగా నక్కనగారవించి ప్రియమందగనోచు యింతి దైనగా చక్కదనం బడేమిటికి జన్యనమేటికి నేర్పులేటికి నను. 3 ఆ

10 సూ—ఆగమ చకారంబునకు నెఱిసున్న మీఁది దాని దుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు విభాషనగు,

ఆకర్ణింపుదురు - దంపుదురు - చింపుదురు పత్వంబు రానిప
మొబున వత్సవమాణతాదేశంబు ఆకర్ణింతురు || దంతురు చింతురు

వ్యా—నిండుసున్నతర్వాతి సాధ్యచకారంబునకు దుగాగమంబు పరంబునవోలె
బత్వంబువికల్పంబుగా నగును

“ఆకర్ణింపుదురు||ఇట, ఆకర్ణింతు’ అనుదానికంటె (5) నూ—న చర్మర్మ
ర్థంబులందు లాఘరాఘా బిమ్బుఁ బ్రసమపురుషమవొండె ముగ్ధమపురుషమిం
దొండె బహుత్వము విషీతమయినపుడు (8) నూ—న రువన్యకంబు గల్లువో, “ఆర్ణిం
తురు” ఇట్లుండును (22) నూ—న దుగాగమంబురాఘా, “ఆర్ణింతురు + రు”
అనియుండు దుగాగమంబు పరంబుకాఁగా నిండుసున్నమీఁది చకారంబునకుఁ బ్రకృ
తనూ—న పకారంబుగల్గి “ఆకర్ణింపుదురు” అయ్యె పత్వవిధివైభాషికంబు గావున
నియ్యది పాప్తింపనితఱిని “ఆకర్ణింతురు” శబ్దంబులోని ‘మి’ అనువర్ణంబు లుభ
యంబులకును తకారహల్వాత్రిమొక్కటియే యాదేశంబై ‘ఆర్ణింతురు’ అను రూపం
బుసిద్ధంబగు పక్షంబున (62) నూ—న ఆకర్ణింతు’ అను ఆకర్ణింతుడరు దంచెదరు
ఇత్యాదులునుండవచ్చుంగాని ఆకర్ణింతురు, దంతురు ఇత్యాదిప్రయోగంబులుపా)
మాదికములని యెఱుంగునది

91 నూ—అగు వచ్చు చొచ్చుచూచులకు ముత్తుపరంబగునపు
డుకా, రా, చొరు, చూడు, లగు.

అగు - కాఁడు || వచ్చు - రాఁడు - రమ్ము || చొచ్చు - చొ
రఁడు - చొరుము || చూచు - చూడఁడు - చూచుము

వ్యా—అను ప్రభృతులకు ముడుజ్జును, జీర్ణును బరంబునవో, కాదును
యథాసంఖ్యముగా నాదేశంబులగునని యర్థము “అప్యంతౌబకితౌ” అను సూత్రంబున
భావ్యకైయట శేఖరాదులయందు ద్వంద్వసమాసములోని పదార్థంబులకును, సముచ్చ
యార్థకద్వీపితితంబులైన వాక్యంబులలోని పదార్థంబులకు లోపమర్థావసరసంబి

యథాసంఖ్యాన్వయము రానేరదని శంకించుకొని 'యథాసంఖ్యమును దేశస్వరూపావహి' అనిపాణిని ప్రత్యేకముగా సూత్రమునరిచినందున నీవ్యాకరణశాస్త్రమున మాత్రము కృమాన్వయము చెల్లవచ్చునని వాచియబడినది ప్రస్తుతమున బాలవ్యాకరణములో సూరిగారు పాణినివోలె ధ్వంద్వములయందు సాహిత్యమును నిరసించి ప్రత్యేకముగా శన్వయము చెల్లనన్న యర్థమును సమర్థించునట్టి పారిభాషికసూత్రమును రచింపవచ్చును, యచ్, రుక్, ఇత్యాదులయందు ఆవ్యంతోటకితో అనుసూత్రార్థమును స్మరించుకొని కార్యమును నిర్వహించుకొన్నట్లులే యిట్టిస్థలములయందుగూడ కాస్త్రాంతర సిద్ధంబగు యథాసంఖ్యసూత్రమునర్థము స్థితిమంచుకొని యీవ్యాకరణమందును కృమాన్వయము వేసికొనవలయునని గృంథకిర్తతాత్పర్యము లోకమందుమాత్రము కాస్త్రాంత్రముల ముతంబున సాహిత్యార్థమును దిరస్కరించునట్లే ప్రత్యేకాన్వయము సమన్వయింప నేరదని తలంచునది

ఉదా—అరు - కార్డు - వచ్చు - రాడు రమ్మ || చొచ్చు-చొరడు
చొరుకు చూడు మాడ్చు - చూడుము

“రమ్మ” ఇది, వచ్చునను లూఢ్యమపురుషైకవచనము విచక్షితమయినపుడు “వచ్చు+ము” ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రమున రాదేశమురాఁగా, రా+ము, అని యయ్యె తర్వాత (61) సూత్రమున దీర్ఘంబునకు ప్రాప్తంబును మువర్ణకంబునకు ద్విత్వంబు సంభవించి పూర్వోక్తరూపం చేర్పడె

92 సూ—ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు.

ఇచ్చు - ఈడు ఇచ్చు || ఈయయచు నదేశంబు నొకా నొక చోఁ గానంబడియెడి - బలిమినీ యనిభూమివలయ పతుల.

వ్యా—ము దుకునకు, జీర్తునకు బగంబునపుడు ఇచ్చుధాతువునకు ఈ అనునది సర్వాదేశంబు.

ఉదా—ఈమిషము ఈయను నాదేశము నొకానొకచో గానంబడియి
డి. బలిమిని యనిధూమివలకుపతుల.

వాణి—గుఱ్ఱము క్వావిత్కంబుగానీయశబ్దంబుతోలియుక్కరంబునకు ప్రాప్తం
బుగలిగి యుకారంబునకు ద్విత్వంబునంబు జాపట్టెడి ఉ పయ్యోవబాపి గుబ్బలను బా
హులబట్టగనిచ్చి మోవిపై దియ్యని మోవియుప్యననుదీరగఁ గోలగనిచ్చి యిప్పు
డో తొయ్యిచొనిముట్టినను ద్రోవనవేనుఁగనిచ్చి యంకుళం దియ్యి కియ్యమాడఁద
గునే నమనీకరి సేవ-బాకియే|| శశివింగుచరిత్రము.

93 సూ—తేతేరులు తెచ్చునకగు.

తెచ్చు—తేడు - తేరడు - తెమ్ము - తేరుము.

వాణి—ము, గుఱ్ఱులను, జీవులునుబరంబునో, దెచ్చుచాకువునకు' దే,కానితే
రుకాని సర్వాదేశంబు. ఉదా-తెచ్చ-తేడు తేరడు తెమ్ము తేరుము కం||
ప్రసాదంబునచ్చెరఁ గాని బలములేను నీవగఱపినకస్త్రాస్త్రావేకవిధలింపకు బా
నవలయు నేన గాదెక్కఁబరయకా! భార, ఉద్యో. ౪ అ.

94 సూ—చావు నోవులు చచ్చు నొచ్చులకగు.

చచ్చు - చావడు - చావుము నొచ్చు - నోవడు - నోవు
ము | తత్త్వమాణంబు ద్విత్వంబు - నొవ్వడు.

వాణి—ము, గుఱ్ఱులను, జీవులును, బరంబునో, 'చచ్చు' నకుఁ జావును నొ
చ్చునకు నోవును నా దేశంబు.

ఉదా—చచ్చు-చావడు చావుము! నొచ్చు-నోవడు-నోవుము వత్సమా
ద్విత్వంబు నొవ్వడు. (వాణి) ప్రకీర్ణకపరిశ్చేదములోని యాతనమాత్రమున నోవులకు
ద్విత్వంబును సమానపరిశ్చేదములోని 13 సూ—క నాదిస్వరంబునకు ప్రాప్తంబును
గలవని తాత్పర్యము.

కం॥ ఎవ్వరులే నడినోక్కడను నోవ్వంగానడిచేవని నోప్పకొలదియొక. జివ్వక
 కమునరయందగు నోవ్వినాడెద్దలాడునుతమునైనక విజ్ఞా. పా॥ కాం (కేతన)
 డ అనఘుని సర్వవందనుని నాసభనమెయిదిపు నోవ్వబోన ఫలమండకేసెడ జలిం
 పక యిందుక నేపు నిల్వమీ నిమలఘుచిత్తుగ్రూరు నవిసీతుమదాంధునిద్రుంచి న
 న్నుఁ బెంచినగరువంపుఁ దండులకుఁ జిత్తమెలర్ప బుంబుదిచ్చెనక॥ భార త్రో. ౧౪

కా ఉత్తరపరంబగనెవుడు వానిపువర్ణింబు విభాషను లోపించు.

చాక - చావక - చాకుము - చావకుము । నోక - నోవక -
 నోకుము - నోవకుము.

వ్యాకృతి, నుజి ఇత్యాదులు పరంబకనపుడు చావునోవుల పుకారంబునకు
 లోపంబు విభాషగానగు ఉదా-చాక-చావక-చాకుము-చావకుము॥ నోక-నోవక-నో
 కుము-నోవకుము.

“చాక” ఇట, కజేనగ్గకంబు పరమగుచో ‘చచ్చు నను, చావుకేటమాదేశము
 కాఁగా (౨౩ సూత్రమున) ప్రకృతిసూత్రమున పువర్ణంబులోపిని పూర్వోక్తరూపం
 బయ్యి ఇట్లే నోక, నోక, చాక ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

ప్రగర్— గాండీవవ్యారవంబుకైటవాయి పెలచంగప్పినక భీమ బాహు దండం
 బందొప్పుకుంభస్థద జడియుచు కొదంబుగాదోచినన్నే దండద్యంధ్యంబుమాడ్కి
 దజిమి కలలు మావ్యదగిందాకినక జా కుండఁబోకుండఁ గొరపులగు నతోమె చిట్టోర్చి
 మూర్ఛిల్లకుండక॥ భార. ఉద్యో ౧౪

కా చాపాచార్యుడు భీష్ముడుంగృపుఁడునశ్వత్థామయుంగర్జునుడుకా భూపత్రే
 ఘండుఁదారుమున్నెటు గరే పోరెట్లు కయ్యఁబలా కాపాకంబులుమట్ట లావెఱుగఁమిం
 జావేడిమార్కొందురిం లే పోతమ్మగఁగిష్వజ ప్రథలయంధీభూతులంజేయవే॥ భార
 ఉద్యో. ౧౪.

క. ఆకేశ్వరజుడంత నానృపునిరాజ్యంబెల్లజేరక ఫలం
 బాకాంక్షింపగగల్గు మృత్యువు నవిద్యంగాట్టకుండంచుదం
 బాకుండన్వలెనంచుయోగనిరతిక జ్ఞానాశ్రయందై వహి
 నీకంఠం రవియించునదొకటికిక దీక్షించితామన్నచోకా॥ ఆహ్వా. ౧౪

క. చామన్న నీదుముత్తలు శ్రీకాశీత్రైమ్యస్వారికి నిదినిక్కం
 దీనుకరమిచ్చుకళరా లోకననూత్రమన ముత్తలుకురంగాక్షి కాశీఖండము

క. బలముననీతోదారయగ నిలనెవ్వడుగిలడు నినాశి ~~అశ్రులారా~~
 తలఁపగగల్గవలెయంతకుదం ప్రసాది నీనిందగిరివళిమె చామండంగకా॥
 భార స్త్రీప. ౧౪

క. మూలకలుచుట్టలు కొడుకులు బాకుండులెఱంగుగనము సరగనటంచుకా
 డాకొని యెఱిగి పురుగుల గాకిండిన దురిమెసర్వగారమృతమీ॥
 అ. లె. రా యు. కాం.

క. నాలుగుదీలనుగాన బ్యాలావరిగవెనెనండి చానోపగృహ
 లోలానన్నొక్కసరి తూలము జేరంగనెత్తికొనిపామ్మ దయకా॥
 భార. ఆరణ్య ౨౪

క. నోనేసి నూతుహయసం తానము జంపుటయు శత్రుతనయుడవిరథం
 దై రిరుపమానమగుతన మానమువాచానముగాగ మదమెలరారకా॥
 భార ఉద్యోగ ౧౪.

నీ. అర్జునిపైఁగూర్చి నతనినోనేయఁడు

పవరాచరంబయిన జగములెల్ల లే. నొక్కఁగుగమై కండంగినఁ జిక్కువఱుచు దివ్య
 బాగబాలంబుల దీటుకొనిపై ప్రాణములు దాపఁడేరినిపాటిదొరల గానమే రాజ్యమల
 భయం గొరవెల్ల॥ భా. ఉద్యోగపర్య ౪౪

గీ బలమలచెరువందు నట్లలవు మెరయ నీసుతుండనిలజా దాకిని శివసాయ
కములనొప్పించిరథకురంగములనొంచి నూతునోనేయగ్రోధనిన్నూర్తి నకడు.
భార. ద్వీ. ౪ ఆ

96 సూ—అనున కనుకనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబులగునపుడుకా
నాకానలు విభావనగు.

అపదాద్య సుశ్రమముచే గాకువకారణము - వక్ష్యమాణంబౌత్వం
బు - కమ్ము - అగుము - అవుము ఔము కందు - అగుడు - ఆ
వుడు - ఔడు || నాడు - అనడు కానడు - కనడు.

వ్యా—ముజ్జు (ముడుజ్జులు) పరంబగునపుడు అనునకు “కా” అదేశంబును

జీతుపరంబగునపుడు అనునకు ‘నా’ యను కనునకు ‘కాన’ యనునాదేశంబు
లు నూత్రిక్తకృమంబునకరు (మూలము) అపదాద్యనూత్రిముచే గాకు వకారంబు
వక్ష్యమాణంబౌత్వంబు

వ్యా—అచ్చి కపరిచ్చేదములోని 27 సూ-మున, అగుభావగుకారంబునకు వికల్పం
బుగా వకారంబును, ప్రకృతిపరిచ్చేదములోని 108 సూత్రమున. అవునకు బహుళంబు
గా, ఔకారంబును నాదేశంబులనని భావము.

ఉదా—కమ్ము-అగుము. అవుము ఔము|| కందు-అగుడు-అవుడు-ఔడు
నాడు-అనడు-కానడు-కనడు||

వ్యా—‘కమ్ము’ ఇటఁబ్రకృతసూత్రంబున మ్యమపురుషైకవచనము పరంబు
నో వగునకు వికల్పంబుగా, ‘కా’ కారమువచ్చి ‘కా + ము’ అనియయ్యె 61 నూత్రి
మున హ్రస్వంబుగిగి మత్వంబునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ బైరూపంచేర్పడె కాదేశము
వైభాషింబఁటండేని యభావపక్షంబున ‘అగుము’ అనుమాపంబు. ‘అవుము’ అచ్చి
కపరిచ్చేదములోని 27 సూత్రమున వత్సంబు. ‘ఔము’ ప్రకృతపరి-ములోని 108

నూన, కౌత్వంబు కందు' ప్రకృతమాతృమన దుష్టపరంబగుచో, కాదేశమురాగా
కాదు అనియుండు.

61 మాత్రమునహ్రస్వంబురా కదు' అనియుండు. ఇటు దువర్గకంబు జేత్తు
గాన జేత్తు బిందుపూర్వంబగు ననుమాత్రమునఁ బూర్ణబిందువు రాఁగ, కందు' అని
యంబునఁబరిచిచ్చేదములోని 21 మాత్రమునఁ దొలి హ్రస్వబరుకకారముమీద,
ఈరసున్నయుండదని స్మరించునది

“నాడు” అనుభాతునకు వ్యతిరేంబునె లక్షణా ~~అనుభాతున~~ బ్రూత
మాత్రంబున నా దేశంబువికల్పంబుగానయ్యె ఇటే కానఁడు' అనుచోటఁ గానా
దేశంబునయ్యె.

ఉ కావున లోకసంక్షయము గన్గొని యెల్లెడ నిర్మలుండవై నీవును కాంతి
యున్ సహతస్థియుఁ మీని గహప్రవేశసం భావనాత్మకతనవిభాసికమ్మని
నందదీయ వి ద్యావచనంబులం జనరుండట్టిడయై వెలఁగెంగృతార్థక భార కాంతి గల

97 నూ—నేరుచునకు లిడ్లాట్టులు ముత్తుం బరంబులగునపుడు
రుచులకు లోపంబు బహుళంబుగానగు.

నేచెను - నేరిచెను - నేచును - నెరుచును నేరఁడు - నే
రువఁడు.

న్య—లిడ్లాట్టులు పరంబగునపుడు నేరుచునకురువర్గలోపంబును, ముత్తుపరంబ
గునపుడు (మదుజ్జులను జేత్తులను) చువర్గలోపంబును బహుళంబుగానగునని కృమా
వ్యయము

ఉ గా—నేచెను నేరిచెను-నేచును-నేరుచును-నేరఁడు-నేరువఁడు.

వ్యా—నేచెను. లిట్టు (ధూరప్రథమపురుషీకవచనంబు) గాన రేశలోపంబు.
నేరిచెను 98 నూ-న రేశోపరియంకారంబునకు నికారంబు నేరఁడు ఈమాత్రంబున

(వ్యతిరేకార్థకలజీతుగావున) చువగలోపఁబురాఁగా 20 నూ-నఁ రేఫోపరియుకా
రంబున కత్వంబు నేరువఁడు 88 నూ-న, సిద్ధచకారంబు గావున వకారంబు.

కం | ద్యూతక్రీడకుఁగొండ్డాక నేతుంగపటమున నొప్పనిజనంబులు నా చేతిఁన
మెల్లఁగొని పరి భూతియొనర్చిన విరక్తిపాదమి వెవరితిన్, భార. విరా ౧ ఆ
లాట్టు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున రేఫలోపంబుగఁగి “నేమదున్” అనియుం 108
నూ.న చుగులగు, చకారంబాదేశంబు “నేసున్” అయ్యె.

శ్లోకము—వీతలందంగ నేలపైఁగూల్చి నేతునే వీక్షింపనిర్థరవైరి. రంగనాథుని
గమయణము.

కం కాచివొనివచ్చితగా నా నేచినయట్లచటనచట నిలిపితిమనినా |

ధాదేటును భంగంబును నైచితము శోకమునకు నగ్గంబయ్యెన్ ||

భార మాసలప. ౧ ఆ

“నేచినయట్లు” — ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబు లోని నిద్రాహణంబు భూతకాలంబు
నకు నుపలక్షణంబు గావున భూతార్థకంబైన నైచితమున విధింపఁబడిన నప్రత్యయము
పరముగాఁగ రేఫలోపంబయ్యె.

98 నూ—పోవునకు దుజ్జుత్తులు ముజ్జుంబరంబులగునపుడు పు
లోపంబుంబొద పదలును విభాషనగు.

పోదురు - పోవుదురు - పోడు - పోవఁడు - పోవుము || పొద
ము - పదము - పొమ్ము.

న్యా—దుజ్జుత్తులు పరంబగునపుడు పోవునకు పులోపంబును, ముజ్జుపరంబు
నపుడు పొదపదలును నూత్పత్తిపదకృమంబున నాదేశంబులగు.

ఉదా—పోదురు-పోవుదురు-పోడు పోవఁడు పోవుము పొదము-పదము
పొమ్ము.

“పోదురు” ఇటఁబోవుధాతువుమీఁదిలాట్టునకుఁ బ్రకమమధ్యమపురుషంబు లలో నెద్దానిలోనంగాని బహుత్వము వినిశ్చితముకాఁగా “పోవు + రు” అయ్యె పిమ్మట (22) సూత్రమున దుగాగమంబును బ్రకృతసూత్రమున పులోపంబును గలిగి పైనినిరూపింపఁబడిన రూపంబయ్యె.

“పోడు” పోవునకు స్వతిరేకార్థమందు (7) సూ-న లజేయఃప్వతిల్ల లకేముత్తు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున పులోపంబుగలిగిన రూపంబు

“పాదము” పోవునకు ముజుపరంబగునపుడు పాదాదేశము, కం యాదుకుల విద్యేషణఁడై మదమునవర్తింపు కంసుమర్దించి భవ త్సవనంబుఁ జూడవచ్చెనఁ బాద మీశ్వందనముఁ గొనుచు బురమున కనఘా భాగ ౧౦ స్కం. పూర్వభా.

కం॥ ఇదఁ మాటికిఁ దెనఁగొనియెడుఁ గొదమాలినవలపు లేటికొదమా చెల్లిపై నెదమానినయెరఘానుదుఁ బొదమా! పరికింత నులరుఁ బొదమాటునకున్

అచ్చతె. ర. అరణ్యకాం

సీ అనిబల్కి కేవునశార్పి యొక్కుమ్మడిఁ గదలి యొండొరుమీటి పాదఁడు పాదఁడు బలిమిమై బాదువుఁడు పట్టుఁడుకొట్టుఁడం చేడైఁబదొడియయ్యెఱవిదిండ్లు॥

అ తె. రా. యు. కాం

“పదము”—చం॥ ఉడుపతిబారికి న్వైచి యూటయనని కేరుటామనికా॥

ముడివడుకలకునేనలకు మయ్యెలగుట్టయినట్టి యిందురా

నడఁగక తాపనహిని ఘనమై హరికేతుఁడముల్లుపుచ్చికో

ట్టడఁచినచందమామోఁ బదమా! యెలదోలఁ జరింపకింటికీ॥

మను రి ఆ.

99 సూ—అగుపోవులకడ వ్రాలకిద్వక్రంబులు పరంబు లగున పుడు యకారంబగు.

సత్యమాణంబైత్వోబు - అయి - వి - అయిరి - విరి పోయి పోయిరి - పోయెను - పోయెడు

వ్యా—ఇటుఁ దక్కిననూత్రింబులయందుంటలే సాంస్కృతిక వ్యాకరణబంధు
యథాసంఖ్యనూత్రిముక్తి స్ఫూరించి తత్సామర్థ్యంబునఁ గ్రహింపవలయును జెప్పికొనిన
యట్టులుగాక లోకమర్థాన ననుసరించియే చూపబడినట్టి ధృమతో ద్వంద్వవిశిష్ట
మును సమన్వయింపఁజేసికొనవలయును అవత్తయజ్ఞచక్రము చిరస్థిరాస్తులు భాగిం
కొనిరి తున్నపుడు గ్రహింపవలయును లేక లోకమర్థాన ననుసరించి దేవత్తయజ్ఞ
చక్రముధయు ననుజరస్థిరాస్తులు భయమునుబండుకొనిరి యన్నయర్థము చెప్పికొనినయట్టలే
యిటుఁగూడ ననుపావు లుభయంబులతోడను నివ్వకగ్రమంబు లుభయంబులు సంబాధించి
యగు పోవుధాతువుల యుభయంబుల తుదివర్ణంబులగును నికారవక్రంబు లుభయంబులు
ను పరంబగునపుడు యకారాదేశంబగు. ఇటు నికారసాహచర్యంబునఁ దాల్చునానిక
మైన వక్రంబే (ఎ) గ్రహింపబడును.

(మూలము) వక్ష్యమాంబైత్వంబు (వ్యా) 103 నూత్రిమున బహుళంబుగా
వికారంబు. ఉదా—వి-అయి-అయిరి-విరి||పోయి-పోయిరి-పోయె-పోయెడు “అయి”
(రి8) నూత్రింబునఁ బూర్వకాలము దివర్ణకంబురాఁగా ‘అగి, అయి ప్రకృతహాళి
మున నికారము పరమయినందున వంత్యంబగుకారంబునకు యకారంబు గలిగె. ఆ
ధాతుగకారంబునకునపదాద్యనూత్రిమునవచ్చిన వకారంబును గ్రహింపఁబడియకారంబు
గలుగు. ‘అయిరి’ ఇటు అనుధాతువునకు లిట్ప్రకృతమపురుషబహువచనంబు వివక్షితము
గాఁగ ‘అరు + రు’ అయ్యె. పదప 17 నూత్రిమున నిగాగమంబుగలిగి తత్సమపరిశ్చేద
ములోని 28 నూత్రిమున రువర్ణకంబున కిత్వంబు వచ్చినందున ‘అగిరి’ అయి ప్రకృత
నూత్రిమున యత్వంబురాఁగా ‘అయిరి’ అనినయాపనిష్పత్తినిదిద్దించె. 103 నూత్రిమున
బహుళంబుగా నైకారంబు ప్రాప్తింది ‘విరి’ అయ్యెను.

ఇట్లే ‘పోయిరి’ అనురూపంబు పోయిరిని పోయిరిని ఇత్యాదిరూపంబు
17 నూత్రింబున నిగాగమంబును, 18 నూత్రి-నఁ దివర్ణకంబును గలిగి ప్రకృతహాళి
మున యత్వంబురాఁగా నైనరూపంబులు. కొండతాధునికకవులు ‘పోయి’ ‘పోయి
యిత్యాదిరూపంబులు వర్ణహీనంబుగా తమకబ్బంబులఁ బ్రయోగించెదరు అట్లు
యతిసాహసంబు.

ఉ. అగ్రట మందభాస్యనకునట్టి తనూభవరత్న మెవ్వఁడు
డక్కు విధాతనిర్దయఁ డొడంబడునే? కడుమేలవస్తువుతో
పెక్కుదినంబులున్గి యరిబృందముపిల్చినఁ బోటుబంటనై
యక్కడ కేలపోయితి మహాపరాభూషణఁ గోల పోయితిన్.

భార. దోషప 2 ౨

చ. పలుకునెయిట్లు గొంతి విని బమ్మెరపోయితిమింత బెట్టిదం
బులకునె మాటలయ్యమయ్యఁ బుణ్యండు కృష్ణండు కార్యవాదముతో
వృకెడునట్టివారుతెగఁబాఁచి ధర్మజవారిరాశికిన్
జెలియఁకట్టవానె మనచేనకుకర్జముచందమెట్టిదో భార- ఉద్యోగ-ఆ

100 సూ— అగునకువక్రంబుగూడుచో దీర్ఘంబగు,

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - ఆయెను - అయ్యెను - ఆయెడు-
అయ్యెడు.

వ్యా—అనుభాతువు తుదియచ్చనకు సంధివశంబున నెత్వంబుగూడఁగా దక్కిన
యచ్చనకు, అనఁగా నాదియగునకారమునకు దీర్ఘంబగునని భావము.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబుద్విత్వంగా (వా) ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదముగాని 6 మా
త్రమున, నూయేలాదులలోనిది గాన మీదిపాల్లనకు ద్విత్వచనంబు.

ఉదా—ఆయెను అయ్యెను-ఆయెను-అయ్యెడు ఆయెను, అనుభాతువుల్ని
దుటనకు 16 మాత్రమున నెనువర్ణకంబుకలిగి యుత్వసంధితే ఆగెను, అయ్యె. ఇపుడు
99 సూ-న యత్వంబును ప్రకృతమా-న నాద్యచ్చనకు దీర్ఘంబుమరణా నిర్దిష్టగూ
పంబయ్యె. అయ్యెను, ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదముగాని 6 మాత్రమున య్యత్వంబును సమా
సపరిచ్ఛేదముగాని 13 మాత్రమున నాద్యచ్చనకు ప్రాప్త్యంబును గాఁగాఁ బూర్వోక్త
రూపంబు

101 పిలుచు మొదలగు ఎ సకేముక్తు పరింబగునపుడు కడవ్రాయి బహుళంబుగ లోపించు.

పిలఁడు - పిలువఁడు - పిలుము - పిలుపుము - లేచునకుముట్ట పరంబగునపుడు చులోసంబగు - లేమ్ము - లేండు పిలుచు - నిలుచు తలఁచు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—పిలుమధాతువులోను గాఁగల ధాతువుల తుదిస్వరము, ముడుపులున్న జీతులును బరంబునపుడు లోపించు ఈ దా—పిలఁడు. పిలువఁడు పిలుము-పిలుపుము (వ్యా) పిలఁడు' ఇంక నిలుచునకు వ్యతిరేకంబున 7.నూ-న లజ్జేపత్నియము రాఁగాఁ బ్రోతనూత్రిమనఁ జావర్ణంబులోపించి (20) నూ—న లకాగోపరియుకారమునకు నత్వంబుగలిగె. (నూ) లేచునకు ముట్టుపరంబగునపుడు చులోపంబగు. లేమ్ము. లేండు పిలుచు-నిలుచు తలఁగ ఇత్యాదులు (వ్యా) లేమ్ము' ఇటలేచునకు మధ్యమపురుషేకవ శనంబు వివక్షితవయినపుడు, పువర్ణకంబునకు (29) నూ-న మువర్ణకంబాదిప్తంబు (ప్రకృతనూత్రంబునఁ జావర్ణలోపంబుకలిగి (81) నూ—న హ్రస్వంబును ముద్విత్వంబును బ్రాప్తింపగానైనరూపంబు. లేండు' లేచునకు (29) నూ—న లూర్ధ్వారువర్ణకంబునకు బహుత్వంబున దుష్టుగలిగి ప్రకృతనూ-నఁ జాలోపంబును (61)నూ-న హ్రస్వంబు రాఁగా దుష్టు జీతుగాన 'జీతుబిందుపూర్వంబగు' నన్ననూత్రమున దువర్ణకంబునకు ముద్రు బూర్వబిందు పుష్పతిలై. సంధిపరిచ్ఛేదమున (21) నూత్రమున నుచితోఁగ్రాహ్యంబు మీఁది ఖండబిందువు నిషేధింపఁబడినందుననిటనర్థానుస్వార్గము 'వండుండు' ఇత్యాదు లందుంబలె రాదని యెఱుంగునది

పిలుము. పిలుపుము ఇత్యాదులందుంబలె పిలువఁడు- పిలుపుఁడు మొదలగువా యందును జావర్ణలోపంబు బహుళంబుగాఁ జైనూత్రింబున నయ్యెడును.

కం పిలఁడీ పడియకః క్షుని! బలివిక్రవశాలి యతః పదిదివసంతే

గలనికిర ఁడు నడీగుతు పలుకులకుంగనలి సచివబంధుయుతముగా

కం నిలుడునిలుడనుదునారల బోలుపుగఁ దెనకువెనకుగుడఁబారికొల్పుచున
 గుఱున గోరివోయి బ్రేకొని బోతపువ్రాసొకటి మీఁదఁ బడవైచుటయుఁ॥
 అ. తె. రా. యు. కాం

కం చులుకఁదనంబున విశ్రున కలుకంఁగాఁదగదు గురుఁడనైయుండుదునం
 చులయక శోపితిఁగాకిటు నిలుమీ నీరఁముచేత నిజమగు నేనిఁ॥

భార ఉద్యో. ౪ ఆ

చ. నిలునిలు మెండుఁబోఁగలవు నీ విలువాటినఁ జావు దప్పునే
 యలవుఁజలంబుఁబోవిడిచి యాసభ నించుకళంకేక నీ
 పరికినయన్నియుఁ మఱచి భంగపుఁజచ్చుట దచ్చి కొంటి నె
 డలు వగఁ బొడవన్నకును దమ్ములకుం దలనంపుగానినీ? భా ద్రో. 3 ఆ.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము — పృ — తగం కిల నిలువుము కొలవుము పిలువుము
 గలువుము విగువుమనఁగాఁగన బహుకల్పం బులకుం గృతీరువగ్గము తొలగిన నా
 మంబులేను తుహి నాంకురరా

ఉ. గుఱుఁడెప్పుడెల్ల నీ పోవిడుమెమ్మొయినైన సౌకియం
 పిడియొనర్చు నాకు చెడచేసినఁ దాపము రూపుమాపు నా
 నృద్ధియకొరుదోయివేకివు నీవని నన్ను నిట్లనం
 బడ్డనులైనవాక్యములు పల్కక వే పిరిపింపుకొవలిఁ॥ భార విం. ౨ ఆ.

చెమనకుంగూడ నంత్యవర్ణలోపంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానఁబడు,
 తే గీ. చెంచునంటికిఁబోయి చెంచెతకుఁ బ్రియము
 వెప్పినమ్మించి శలమీఁదఁజేయివెట్టి॥
 చెఱుకుమని తన్మృగంబున వెఱుకు చేని

గాంచి యాతనితోడ సఖ్యంగాఁజేసి కాకిభండము
 కవిసంశయవిచ్ఛేదాది గ్రంథకర్తల యభిప్రాయమానం జేసి యిహముద్రణ్యు
 గణంబులో నన్నిధాతువులకు మధ్యస్థాంతములే గ్రహింపఁదగినట్లు ధ్వనింపెనని కొందఱు

అందు. కాని బాలవ్యాకరణపుస్తకంబులు కొన్నిటిలోఁ 'దలఁగు'నుమఱి కొన్నిటిలోఁ 'దలఁచు'ను ముద్రింపబడియె.

తలఁడుతలండు'నిన కతిపయకవుల గద్యంబులయందలి ప్రయోగంబులమాత్రమగ్గ సందర్భమునుబట్టి తలఁగునకు సాగకంబగునుగాని తలఁచునకు సాగకంబుగాఁ గవఁబడు మండలేదు కాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక ' ఇట్లు నూత్రప్రబహుశఃగ్రహణంబున "స్థితస్యగతిశ్చింతనీయా" యనువ్యాయంబు ననుసరించి సత్కవిప్రయోగంబులు సమర్థించుకొనునది. సంగీతరీత్యేనములోని (౧౩) నూత్రమునొద్ద "మీరు తలఁడు" అను సువాహరణవ్యాఖ్యచూపిందగు

102 సూ—లాఁతివో సహితము కాదేశాదులు కానంబడియెడి.

కావుతను - కారను | అగుట, కావుట | అగుదును - కావుదును | కానను - కావునను | అనుదును - అనవుదును - నావుడును- ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ముడుజ్జులును, జీన్తులును బరంబగునపుడు, అగ నకుఁగాదేశంబును, అనునకు నాదేశంబును, (96)నూ—న విధింపబడియె అట్లు ముక్తుపరంబగునప్పుడేకాక 'తను' వర్ణకంమును (36నూ) టవర్ణకంబును (35 నూ) భావలక్షణార్థంబందలి ననువర్ణకంబును, (41 నూ) బరంబగునపుడు అగునకుగాదేశంబును, దునువర్ణకంబు పరంబగునపుడు, అనునకు నాదేశంబును బహుళంబుగానగు. వానిః పుగాగమంబు బహుళంబు. ఉదా. కావుతను కారను| అగుట కావుట| అగుదును-కావుదును| కానను-కావునను| అనుదును-అనవుదును-నావుదును ఇత్యాదులెఱుంగునది.

"కావుతను" అనుధాతువుమీఁదిగొట్టుదుజ్జనకు (26) నూత్రమున ద్రుతం తంబయినతవర్ణంబు రాఁగాఁబ్రకృతనూత్రంబునఁగాదేశంబగుచో పుగాగమంబు బాహుళకంబుగాఁ గలుగఁజెనిరివరూపంబయ్యె 'కారను' పుగాగమాభావమందు రూపంబు.

ఉ ఉల్లమునందు నక్కటికమానుట మీకులముండు గంటివం
 చల్లన మేలమాడునచలాత్మజమాను లేకనవ్య సం
 ధిల్లఁ గిరీటిఁ బాశుపతదివ్యకౌఠ్యునిఁ జేయకాంబరీ
 ధిల్లుఁడు కృష్ణరాయల కభీష్టశుభప్రతిపాది గావుతక

మను. ౧ ఆ.

౧౧ శ్రీనోబుట్టి సుధావధుద్రివముతోఁ జెన్నొందుపుష్పంబు శో
 భాతార్యువెలర్చగా ముదుమపంపాహేవమూటాశ్రయ
 భ్యాశక్రహ్యము ప్రోమఁగావు త. విరూపాక్షాహ్యయంబాకువీ
 టితిన్మప్రభు వేంకటాద్రిహృదగూటికంబు లోకంబులక॥ రాఘ ౧ ఆ.

లే. గీ ఉపనిషత్తులు చోటులైయోలగింపఁ బుండరీకాససమున, గూర్చుండి
 మదికి నిందువేడుక వీవావాయించుచెలువ నలువరాటి మదాత్మలో వెలయుఁగాత॥ మను
 ౧ ఆ గీ “అఖిలధూతములకు నానందమును గాత” — మార్కం ౫ ఆ.

ఇత్యుచి యావీరర్థముందుఁ దధర్థార్థక్రియలకు ననుప్రయుక్తంబగునందుర్తి.
 కావుతక॥ అనునది ముఖ్యక్రియగాఁగూడఁ బ్రయోగింపఁబడందగు. కావుననే మొద
 లుదాహరింపఁబడిన మనుచరిత్రపద్యంబులో “శుభప్రతిపాదిగావుతక” అని కేవలస్వ
 తంత్రక్రియగానే గూర్చుకొనఁగలమునాఁడు ప్రయోగించియున్నాడు క్రిగూపరి
 చేదములోని (28) మాత్రములో దుష్టా నిప్రత్యాహారంబు గ్రహించిన సామర్థ్యంబు
 సంజెసి సమస్త పురుషవచనంబులందును నాడుతవర్ణంబులు ఘంటాపథంబుగా నుండవోప్పు
 కాన (1) ఆకండు శుభప్రతిపాది గావుతక (2) వారు శుభప్రతిపాదులుగావుతక
 (3) నీవు శుభప్రతిపాది గావుతక (4) మీరలు శుభప్రపాదులగు గావుతక
 (5) నేను శుభప్రతిపాదిని గావుతక (6) మేము శుభప్రతిపాదులము గావుతక॥
 అనినపురుషవచనంబులన్నిటికిని భేదంబులేక యప్రతిహతంబుగా, కావుతక॥ అనుత
 నంతక్రియనవస్థయించును. ఇట్లే (1) యరఁదేలుతక (2) వార లేలుతక (3) నీ వే
 లుతక (4) మీరలుతక (5) నే నేలుతక (6) మే మేలుతక॥ ఇత్యాదిస్థలంబులందు
 ఏలుతక॥ ఇత్యాదితవాన్యంతాదిక్రియలు హఠోన్వేషంబులందు, .గావుతక॥ అను

తనంత క్రియవోలె సర్వపురుషవచనంబులనో సామావాకికరగ్యంబు సమకూరగా వి
 గ్రహించుచుండందగు పురుషవచనంబుల భేదంబును దెలియజేయునట్టివేర్వేరుప్ర
 త్యయంబుల నొందక యన్నిటియంగును సమావాకారంబైన “ఏలుతక” ఇత్యాదికేబ్బం
 బుల యర్థంబునకు యుష్మత్సమ్యుదాదికేబ్బార్థంబులతోడి సంబంధము లోకవిరుద్ధంబని శం
 కించుచేసి సామావాకితలక్షణజిత్రగింపుడు సంస్కృతభాషలో గూడ సమాప్రత్య
 గూంతువయిన కేబ్బంబులయర్థంబులకు యుష్మత్సమ్యుదాది కేబ్బార్థంబులతోడి సంబంధము
 గావంబగుచుండు. అయ్యది నిదశకానంబుగా నిచ్చటఁ బ్రదశికాంపఁబడును

లేన విద్యతా భూయతామ్ = సః ద్యాక్ భవతు.

త్వయా “ ” = త్వంవిద్యాన్ భవ.

మయా “ ” = ఆహంవిద్యాన్ భవాని.

లేర్విద్యద్భిర్భూయతామ్ = లే విద్యాసో భవంతు.

యుష్మద్భిః “ ” = యూయంవిద్యాంసోభవత

అస్మాద్భిః “ ” = వయంవిద్యాంసోభవాను

ఇత్యాదుల “భూయతామ్” ఇత్యాద్యు లేకకేబ్బంబులయర్థంబులకే పైనింజూపిన
 విగ్రంబున యుష్మత్సమ్యుదాది కేబ్బార్థంబులు కర్తలుగా సంబంధించుట కరతలామలకంబై
 కావంబగుచున్నది ఇంకను విశేషం బేమనగా భాషాపరిపాటింజేసిసంస్కృతభాషలో
 నకర్మకథాతువులయందే యిట్టిరూపంబులు కనంబగును. మఱియుఁ దిబ్బ్రిత్యయంబు
 కర్తృమందురాక భావార్థమంను వచ్చినందునఁ దాదృశీకరితము, స్వార్థంబునుజెప్పు
 నట్టి యవసరంబునఁ బ్రధమాంతపదంబునకు నర్థంబైనకర్తను నాకాంక్షింపవందున భాషా
 క్షేపింజేసి “కర్తృకరణయోస్తృతీయా” అనునూత్రంబునఁ గర్తృత్వతీయాంతమై యుండు
 ను. ప్రకృతంబుననో, గూర్చి భాషామర్యాద వనుసరించి సకర్మకంబులును నకర్మకం
 బులైనయంభవవిధాతువులకు నాకీరాద్యర్థంబులు విషయంబగుచోఁ గర్తృవ్యర్థవందు
 దుజ్ఞువిధింపఁబడినందుననట్టిదుజ్ఞునకాదేశంబైన తనాదివర్గకంబుప్రధమాంతపదంబునలో
 ధింపఁదగు కర్తృదికము నాకాంక్షింపుచుండుటందేసియిట్టిస్థలంబులందుఁ గర్తప్రధమాంతము
 లోనుండును ఇట్లు సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁ గర్తృవాచకంబులైన యుష్మత్సమ్యు
 దాదికేబ్బంబులుభిన్నభిన్నవిభక్తులలోనున్నను దదర్థంబులమాత్రమేకవిచరితములతోఁ

గర్జలుగా నన్వయించుచున్నందున సాదృశ్యము స్పష్టమగుచున్నది. సంస్కృత భాషలో నూడఁ ఘటాత్థములలో యష్టదాదిపదంబులు ప్రథమాంతములుగా నే యన్వయించుచుండు చూపఁబడ్డది కావునఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతానుసారమున, 'జేయునది' మొదలగు విశిష్ట కక్రియలును దనాద్యంబులై యాశీరాస్థ్యకక్రియలును నాంధ్రభాషామయ్యదిం జేసి యభిప్రాయపరచునట్లుగా నన్వయించుట యబ్బరంబుగాదనియెఱుంగునది లూట్టు దుజ్జున కెదురెల్లంబులు విధించిన (26) నూత్రిము సామాన్యనూత్రిమనియు, లూట్టు మధ్యమపురుషంబునకు ముదుజ్జులు విధించిన (29) నూత్రిము విశేషనూత్రిమనియు నెంచి మగ్గమపురుషములో మాత్ర మేకత్వబహుత్వములందుఁ గ్రహించుటగా ముదుజ్జులు గలుగును గాని (26) నూత్రిమునఁ దనాదివర్గములు గలుగనేరవని కొందఱు కింకింతురు అయ్యది ప్రమాదములకంటె అట్లయ్యెనేని దుజ్జున కెదురెల్లంబులని ప్రత్యాహారంబు గ్రహించి తత్సామగ్గ్యమును నూచించునట్టి గ్రంథకర్త తాత్పర్యంబు నకు విరోధంబు సంభవించు ఇదియునుంగాక యింకొకవిశేషంబు గలదు. (27) నూత్రిము లూట్టునవిధ్యర్థంబు విషయంబగునో సర్వపురుషవచనంబులందును నదికేబ్బం బును విధించుచున్నదిగా నా కాననయ్యది వ్యాపకంబుగాన సామాన్యనూత్రిము గావల యును (29) నూత్రిమన్ననో, లూట్టులో నేక జేతంబగు మధ్యమపురుషంబులకు ము దుజ్జులను విధించుచు వ్యాప్యంబయినందున విశేషనూత్రిము కాకతీరదు ఇట్లు పర స్పరంబును సామాన్యవిశేషభావంబు స్పష్టపడఁగా సమీపవర్తియైన (27) నూత్రింబు ను నంతరన్యాయంబున (29) నూత్రిమున బాధించునుగాని (27) నూత్రిమును చాటి మారవర్తియైన (26) నూత్రితార్థము నెట్లుబాధింపఁజాలును?

కాబట్టి (26) (29) నూత్రింబులకుఁ బరస్పరంబును బాధ్యబాధక భావకల్ప కంబు సమంజసముగాఁ గనఁబడకు వాస్తవంబును బరిశీలింపఁగా సమీపవర్తియైన (27) నూత్రిమును సముతము (29) నూత్రిము బాధింపదనియే గ్రంథకర్త తాత్పర్యము యనట్లులు స్వనించుచున్నది ఏలయనఁగా (27) నూత్రిమనొద్ద "వానికి నీవు బాపట యయియుండునది" యని మగ్గమపురుషైకనననస్థలంబున నదికేబ్బంబు సభించుననుటకు నుదాహరణమొఁబడనిది నైనింజూపినవిధంబున నిట్టిస్థలంబునందు విశేషవిధియైన (29) నూత్రిమున మగ్గమపురుషంబునందు మువ్వర్గంబురాఁగా "నీవు బాపటయి యుండు" యని యుండెందగునుగాని యిచ్చట నదికేబ్బంబు విధ్యర్థమందు సంభవించి

పూర్వోక్తంబయిన యదాపారంభావ్యమిట్లు సాగువుకాఁజాలునో కాన (27) (28)
 సూత్రములకు సయితము బ్యాబాకభావంబు లేకుంట గ్రంథకర్తభావంబయినట్లు
 స్పష్టపడుచున్నది ఇట్లు (29) సూత్రంబున (27) సూత్రికార్యంబునకే భంగంబు
 సంప్రాప్తింపనిస్థితిలో మారఁబడినది (28) సూత్రకార్యంబునకు భంగమ్యు సంభ
 వింపవన్న లాఽవ్యవహితీప్రవృత్తాదవంబున దంతభంగంబు సంభవించునన్నలోపాత్తి
 వంటిదియై మిగుల హాసాస్పదంబగునుగాని వేటొంటికాదు. శంకాకారులమతంబున సై
 తము“నీవు శుభప్రతిపాదివి గావుతక” “మీరు శుభప్రతిపాదులుగు గావుతక” అనిన
 యిట్టి మధ్యమపురుషస్థలంబులందుఁ దనంతమయినయగు ధాతువుసాధువనకతీరదు
 కాఁబట్టి సర్వపురుషవచనంబులయందును నాశీరాద్యర్థవిచయంబున దుక్రితాంతవయిన
 యెదురువర్గంబులును, విద్యోగవచయంబున నదికేట్టియును నిరాంతరముగాఁ బ్రవర్తిల్ల
 దును ఈయర్థమే చిన్నయనూరిచిరచితమైన శబ్దలక్షణసంగ్రహమందలి క్రియాపరిచే
 దములో—

(53) మా—తవర్ణకం బాశిక్కులందు సర్వవచనంబుల కగు.

(54) ఎదువర్ణకంబొందెనగు.

అనునీచూత్రింబులందు స్పష్టముగా వివరింపఁబడినది. ఒకవేళను శంకాకారులు
 పూర్వకవిప్రయోగంబులోఁ బ్రధానపురుషక్రియలయఁడుంబలె మధ్యమపురుషక్రి
 యలయందు నెగుతవర్ణంబులు గానం బడవందులేని యిట్టి గట్టిప్రశ్నంబుత్తమపురుషం
 బునను నదా గాధారంబై సంబంధించుంగావున నప్పుడు (28, సూత్రమందలిడుబు
 ప్రత్యాహరగ్రహంబు మిఁచుమిక్కిలి వ్యర్థంబై మఱంతసామర్థ్యంబుగలదయ్యెడివి
 కాన నిక విస్తరంబుతోఁ జాలును. కవిప్రయోగంబులు గమంగీనఁజాలని స్వకౌర్వ
 ల్యదోషంబును కాస్త్రంబునం దాలోపించుచు యుక్తంబుగాను గావున నిబ్బహుగో
 ధ్రోక్తిముక్తప్రపంచంబునఁ బండితపుంగవులు పరమశ్రద్ధాపూర్వకంబుగాఁ గవిప్రయో
 గంబులు గవేషించుదురా? ఇట్లు పైనింజూపిన యీకాస్త్రంబు లుపతీతంబై
 యీకాస్త్రంబులై పరిధవిల్లుచుండఁగా నయ్యని గ్రహించిన యంత్రమపురుషుండు
 నానార్థదాయకంబై హృద్యంబుపద్యంబును గేసల మధ్యమపురుషార్థంబునుమాత్రమే
 యాఁజాలి యాకారాంతవచనట్టి క్రియతో విక్రియనొందింపక, సమస్తపురుష
 ర్థదానంబున బద్ధకంకణంబయి నాంతంబగునట్టి సత్రాక్రియక్రియతో సత్క్రియనొనరిం
 పసాహసంపఁడునని యెన్నుకొని మద్విరచితంబైన జాణ్ణిముక్తాపరియందలి పద్యంబు

నట్లు లవద్యంబుగావించితి పండితులు దీనిం బరికింపఁగాఁ బ్రార్థితులు. కా. శ్రీజార్జి
 ప్రసవార్జ్యోమ! కరుణాసింధూ! వినింబాయక వ్యాజ్రపేనుఁబితామహీమణియైనర్పం
 జాలె రాజ్యంబు ము నోజిజ్ఞానియుఁ దండ్రుమిత్రతకు నుద్యోగించి భాసిల్లె నా
 యాజాపిక ద్విజరాజసంస్కరం దీర్ఘయుండవై యేలుతిక

చ॥ బహువనపాదపాల్కికులపర్వతపూర్ణ సరస్వరక్షతీ
 సహిత మహామహీభరవజ్రప్ర సహస్రకణాలిదాన్వీరు
 స్పృహతరమూర్తికిఁ జలధిశాయికిఁ బాయకీయ్యయైన య
 య్యోహిపతి రుక్మశౌతకుండనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుడయ్యెడు॥
 భార. ఆది. ౧ ఆ.

ఉ॥ దేవమనుష్యభాకములఁ ద్రిమృదుమ న్విపులప్రతాపనఁ
 భావితకీశైర్యులు నపాగవిచోత్కటకోపవిష్కర
 త్పావకతాపితాఖిలవిపక్షులునైన మహాను భావులై
 రావతకోటిఘోరకణిరాజులు మాకుఁ బ్రసన్నులయ్యెడు॥
 భార. ఆది. ౧ ఆశ్వా

పైపద్యంబులలోఁ గ్రమంబుగా నేకవచన బహువచనంబుల భేదములేక యా? రాద్యర్థంబున నెదువర్ణకంబు ప్రయోగింపట కానంబడియొకి 'ఇల్లు తనువర్ణకంబు' నీరాకంబు గాఁ బరువచన భేదంబు నెంచక యుపయోగింపంపరు.

'అరుట, కావుట'—ఇం (85) నూ—న భావార్థంబున నగు భాతువునకు
 టవర్ణకమురాఁగాఁ బ్రకృత నూ—న బహుళంబుగాఁ గా దేశపుగాగమమ్మును సిద్ధించి
 పైరూపములయ్యె 'అరుడును' కావుడును'—(42) నూత్రమున కానంత ర్భాగమున
 'నగు' నకు డునువర్ణకంబునందుఁ బ్రకృతనూత్రమునఁగా దేశపుగాగమంబును బహు
 లంబులు. 'కానను, కావునను'—ఆ భాతువునకు (41) నూ—న భావలక్షణంబుననైన
 'న' వర్ణకంబు పరమగునోఁ బ్రస్తుతవిధిని కాదేశమును విభాషగా పుగాగమంబును
 నయ్యె. 'వాడు రమ్మనినఁబోయితిని'—ఇత్యాది భావలక్షణార్థకవర్ణకస్థలంబులందు
 కాదురమ్మనెను. కానఁబోయితిని.' అని పర్వవసన్నార్థము చెప్పఁదగియుంబుంటేని

‘కానక, కాపునక’ అనుపదములు భావలక్షణార్థకవివర్ణకాంతములని యెఱుంగునది
 ‘ఇయ్యని ప్రయోగించినప్రదేశములందుఁ పూర్వోత్తరార్థములకుఁ గార్యకారక
 భావము ఫలితార్థముగాఁ జూచుచుండు. (1) ‘అనుడును(2) అనవుడును (3) నావు
 డును’—అనుధాతువునకు (42) నూ—న డుచున్నకంట (2)న రూపమందు బాహు
 శకంబునంజేసి వుగాగమంబును, ధాతునకాహంపరియుకారంబున కత్వంబునయ్యె
 (3) ఏ రూపమందు నాగేశపుగాగమంబులు

103 నూ—అచ్చికంటు లందయియువులకు వక్రతమంబులు బ
 హుళంబుగానగు.

అయిదు - ఐదు అయిరేని || ఐరేని అవుడు - ఔదు గ
 వుసెన - గౌసెను.

వ్యా—అచ్చలెఱుంగుమాటలయందున్న ‘అయి’ అనుశబ్దస్వరూపమునకు వికా
 రంబును ‘అవు’ అనుదానికి ఔకారంబును బహుళంబుగానాదేశంబులగునని యర్థము

ఉదా—అయిదు-ఐదు అయిరేని-ఐరేని అవుడు-ఔదు|| గవుసెన గౌసెన||
 (వ్యా) అవుడు-ఔదు (పెదవిక్రిందిచోటు) గౌసెన—(వీణెమొదలగువానిమీది
 యుఱు) ఉ|| కట్టిననీలిదిండ్లు నెలకట్టియవిండ్లును విండ్లగౌసెనల్ మట్టివొసళ్ళపైనిడిస
 కాండాలుపల్లసిగల్గటితటిం బెట్టినమోటకత్తులును మేనులఁగార్కొనుకప్పులేర్చిచే
 బట్టినవేటయమ్ములును బాగరువాగరికల్ వహస్యనుల్ మను క ఆన్య

104 నూ—కలుగున కస్త్యైరంబునందు లట్టుపరంబగునవుడు క
 లయగు.

ప్ర - కలఁడు - కలరు - కలదు - కలవు || మ - కలవు - కల
 రు ఉ - కలను - కలము,

వా— అస్త్యర్థంబునగుననగా అస్త్యర్థమైన “అపభ్రు” అనినభాగు
 పాతములోని యసభాగువునకు. అగుట, ఉండుట, అనునవియర్థములకు లోకములో
 “అస్తి” అను సంస్కృతశబ్దంబునకు కలగు (లేక) ఉన్నది అనియు “నాస్తి” అను
 దానికి “లేదు” అనియు వర్థము లాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధములుగదా! ఈయర్థము
 లందు కలుగుభాగువు సదా యకర్మకంబునను. పైనింజెప్పిన యకర్మకార్థములందలికలు
 గు భాగువునకు వర్తమానార్థకలకారము పరమయ్యేనేని “కల” అనెడియూదేశంబునకు
 ఉదా— ‘కలఁడు’ ఇచ్చట వర్తమానకాలము వివక్షింపఁబడినపుడు మొదట ‘కలుగు +
 ల ఇట్లుండె’ ఏకవ్యయ భావింపఁబడినపుడు, ౨ నూ—ముచేత “కలుగు + డు” అని
 కాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమున (అస్త్యర్థమైనందున) కలాదేశముకలిగి “కలఁడు” అనిన
 రూపంబు సిద్ధించె ఇట్లు కలగు (ప్ర-బ్ర కలగు (అనుహద-ఏ) కలపు (అనుహద-బ); కలపు
 (మ్య-ఏ) కలగు (గు-బ) కలను (ఉత్త-ఏ) కలము (ఉత్త-బ) ఇత్యాదులందుహ్యంబు.
 ఇందులకుఁ గవిప్రయోగంబులు, తే. గీ. మాలినాథ! కుటుంబజంబాలపల్కు మగ్గుమా
 ద్యుక గృహమేధివండులంబు నుద్ధరింపంగకౌమధ మొందుగలదె యువ్యరంఘ్రరజోలే
 శమొకటిదిక్క మను ఆ. ౧ (కలదె = ఉన్నదా?) ఉ॥ ఓ సరసీరుహాక్షి! వివకోరతిఁ
 గొగట నీవుచేర్చునిం పాసురభర్తకైన కలదా? వలదండుఁ దెనంగనేమి సన్నాసి నె
 యొక్కలేత పాతపాతావసాగ్గుకేలిపైననా శ్వాసితదుఃఖ లేమనసిపర్వనసహ్యమున
 న్నెఱుంగవే! మను ఆ. 3 గీ. ఇట్టివిక్రమంబు నిట్టిసామర్థ్యంబుఁగలదె యొరులకిజ్జగం
 బునందు భార ఆ. ౬ ఆ. కలఁగునకు ఓపుట అనువర్థముగలదు; అది యస్త్యర్థము
 గాకున్నను కలాదేశంబు గానంబడియెడి తే. గీ. సింహాకవచంబుదొడిగినఁ దెనఁటికు
 క్క గంధగజ గంఠమునకును గలదె? నిలువ హరి ఉ. ౬ ఆ. (నిలువఁగలదె? నిలువనో
 వువా?) పాండుట యర్థమిచ్చునపుడు అస్తిశబ్దార్థముకానందునఁ గలుగునకుఁ గలాదేశం.
 బుగాదయ్యె ఆ. గీ. జమలశిధిజనుల సతతంబుఁబూడింపు మన్నదానమునధరామ
 రేంద్ర వరులఁదనుపుమఖిలవసుమతిప్రజకల్ల! గరుఁగ గలుగుమమ్మ కమలసేత్ర! భా
 ర. అది ౨ ఆ. (పాండు)

ఎడియెడులకు లోపగిట్టవత్సయ - కలవాడు - కలుగువాడు

వ్యా—“బ్యుత్తృవా” [అ 3 పా ౧ నూ ౧౩౩] అనుమాత్రమునఁ గర్తృ
త్వమందుఁ చుచ్చిత్యయంబు ధాతువుకంటె సంస్కృతవ్యాకరణంబున విధింపఁబడియె
కాన, త్రుత్థంబునందుత్వన్తకార్థనందు ఆనఁగాఁ గర్తృత్వమందుఁ గలుగుధాతువునకుఁ
గలాదేశంబు వికల్పము గానగును త్వన్తకార్థకములైన యెడియెడువర్ణకంబులు [రక
నూ] లడ్వర్ణకంబుకంటె నన్యంబులైనందునఁ బూర్వమాత్రమునఁ గలాదేశము ప్రాప్తిం
ప కపోఁగా నీమాత్రముచేత వైభాషికంబుగా విధింపఁబడియె. కాన నిది యప్రాప్త
విభాషయని యెఱుంగునది.

ఉదా—కలవాడు. ఇటఁగలుగుధాతువుకంటెఁ గర్తృత్వమందుఁబ్రకృతమాత్రి
మనఁ గలాదేశమ్యును, సమాసపరిచ్ఛేదములోనినొమ్మిరపమాత్రమున ననుప్రయుక్త
మైన తచ్ఛబ్దంబును, రగి వ మాత్రమున నెడియెడువర్ణకంబునకు లోపంబు బాహుళ
కంబుగాన విట నట్టిప్రత్యయంబులకు నిత్యలోపంబును [వాడు] రాఁగాఁ లైహం
బు సిద్ధించె. వైభాషికంబు గావునఁ గలాదేశంబుపక్షంబున రాక ‘కలుగువాడు’ అని
యాపాంతరంబు. ‘కలవాడు’ ఇత్యాదులందలి కలశబ్దంబు కలషే వర్ణకంబు రానందున
దీనివీది తచ్ఛబ్దవకారంబునకు నెండఁగలాడు, ఇకాఁగలాడు, త్యాదులందుంబరె
(క్రి)గాపరి) 117 మాత్రంబున వైభాషికలోపంబు రాదని తెలియునది మఱియు
కలవాడు, కలవారు, ఇట్టివారు, ఈశబ్దంబులందు దీహంత మైన తచ్ఛబ్దవకారంబునకు
సర్వంబునకును లుక్కు (సర్వలోపము) కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి.

క అలఁగకయేడులుగదుఁ బె క్కులుజీవించుట నరగ లుగుటయుంగడవృ
ద్ధుల లక్షణమేజ్ఞానము గలఁడేనియబాలుడెనఁ గడువృద్ధుమహిఁ|| అరణ్య. భార
3 అ. (కలఁడేని-కలవాడేని)

క సమరఘండు చిరుమలత్కృణ కమారుడుంగదిసి మొనలుగోల్లలజేయక
మిమునెల్లమింప ప భుజగ ర్వమనుకమును గలఁడు కొండరామలనధిపా|| భార ఉద్యో
ర ౨ (కలఁగు-కలవాడు) ఆ చను నీనీకునిట్టి పాపాస్మక్రియజేయ నెల్లవారికంటె

ఇటుకగలవు కరుణుండవామఁ గూర్తేనికేయకు మయ్యయిట్టి చెయ్యలసఘయింక॥
భార ఆర 3 ఆ (కలవు-కలవాఁడవు, ఇటు వాకారవికారంబులు రెండునులోపించె)

అ॥ జంటపన్ని డంబు చఱచితిమట్లుగా ననినబామలెల్ల ననయమిదియుఁ దల్లి
పంచేనేనధర్మంబునేయంగఁ దగునె యెటుకకలర మరువలెందు భార. అది ౨ ఆ.

క॥ అమరంబునీరపము ను హిమయెటుఁగక యిట్లు చేసెడి దీనిసహిం పుము
మత్సేన్యంబునితో సముదా పును యెటుకకలరెతరులునుధరణి॥ భార ఆర. 3 ఆ

కా॥ మూత్రవ్యామజమునకా సభాంగణములో గుర్రోగనుండును గు క్షీతిం
కూడి యొన్నట్టి యఘములో నిష్కంపభైర్నొన్నను చేతసాగుఁడవైన వీరొకనికిం
కెల్లా సహింపంగవి భ్యాతిభింగులులేరె ధార్మికులు నిష్కంబిట్టిరే యెవ్వరుకా. భా
ర అరణ్య క ఆశ్వా [ఇట్టిరే-ఇట్టివారే]

106 సూ—అస్త్యైర్థంబునకు లజీమికనివడి వర్ణకంబులు సరంబు
లగునపుడు లేయగు,

ప్ర - లేడు - లేరు - లేదు - లేవు ॥ మ - లేవు లేరు ॥ ఉ -
లేను - లేము లేమి - లేక - లేని - లేవడి.

వ్యా—అడి [వృతిరేకార్థకము 2 మా] మి [వృతిరేకభావము 32 మా] క
[వృతిరేకత్వార్థకము] ని [వృతిరేకత్వవర్ణకార్థకము 42 మా] వడి [కృదంత ౨౨ మా]
ప్రత్యయంబులు పరమైనచో నస్తి ధాతువునక వాంఛభావలో సమానమయిన కలుగు
ధాతువునకు 'లే, క్షిము సర్వాదేశముగను. ఉ ప్ర. లేడు లేరు లేదు లేవు॥
మ. లేవు లేరు ఉత్త లేను. లేము లేమి లేక లేని-లేవడి. కలుగుధాతువునకు
వృతిరేకార్థమునలక్షివర్ణకము పరమగుచో 'లే, అదేశంబును అలకారమునకు ఉత్తమ
పురుషబహువ్ర్యవిభక్తయందు మువర్ణకంగాను రాఁగా"లేము" అశ్యై. ఇటు [క్రియాప]
సా మూత్రమునక "లే" కప్రాన్యమును మువర్ణకమునకు మాముషియుగాదు. ఆస్మాత్ర

మ లోక మజ్జిమము చేతడ తో సహా చర్యమానంజేసిమర్వవ పురుష ముగ్ధక పే గ్రహింప బడును. ప్రేయదాహరణమందలి మువ్వుక ముత్త వ పురుష సంబంధిగాన ౬౧ స్మృత మప్రకర్తింపదు. తిక్తిన యదాహరణములు కరతలావలక సులభంబులుగాన లేమిలే దిశబ్దంబులు సూత్రమే కవిప్రయోగంబుల బ్రదక్షిణంపబడును. “క|| గరుటకుభక్తుడు దాదుడు కరుణగలడు శౌర్యధైర్యగాంభీర్యధురం గనుడు మొగమోడువాసుర షరపా తునిలేమికోర్వవచ్చునె చెపుదా” భార. దోగ్గ ౨౮ (లేమి=కలుగమి) వీ “తొలం గదోయరానిలేమికి మదినొండుపాయంబులేమికిం కొంతచింతించి” విక్ర. ౨౮ (లేమి. దారిన్యము) “నీ నిదురలేవడిగంపు నెరయుకన్లవతోడబాడిపాడియైన మేపూతతోడ” రసి. ౫౮ “మ|| లేనడిం బడియుండవగగంచునత్వగరిమన్ మగ్యంబుగన్నట్టగా” చంద్రా ౧౮ “లేనడియొంటెనిజీవనంగా” వై ౧౮ “ఉ|| లేనడియైనభుక్తి గొని లేనడి గంబడదాక్షిణ్యం” పాండు ౪౮.

107 సూ—వ్యతిరేకంబునందు వలచునకొల్ల విభాషనగు.

ప్ర-బల్లెడు-బల్లరు-బల్లదు-బల్లవు||మ-బల్లవు-బల్లరు ఉ-బల్లను బల్లము బల్లమి - బల్లక - బల్లని పక్షంబున వలవడిత్యాది|| బల్ల మిక్కొల్ల బాటని ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి.

వ్యా—వలచుభాతునకర్మకమైనపుడు పరిమళించుట, సకర్మకమైనపుడుకోరుట కామించుట అవి యర్థభేదంబులుగలవి. ఈసూత్రమున సకర్మకార్థకమైన “వలచు” వ్యతిరేకార్థమగు వికల్పముగా, బల్లజీకము విధింపబడియె. ప్రేయదాహరణములన్నియు “వలచు” నను స్యతిరేకార్థమందు, అనగా గోరకుండుట కామింపకుండుట అపవర్థములందు వైవచి తెలిసికొనునది బల్లెడు (కామింపడు) ఈర్షిగా వర్థమాహించునది. పక్షంబున వలవడు (కామింపడు) ప్ర బ. వలవరు అ. మ. ప్ర వలచు అను ప్ర బ వలవవు. ఇత్యాది బల్లమి. పక్షంబున వలవమి. మేలిమి + హుడుగులు ఇత్యాదులందు “మి” వర్థమాను, సుఖము + పాటు ఇత్యాదులందు మువర్ణమాను స్ఫుర్తియందు లోపించి “మేలిహుడుగూరలు” “సుఖపాటు” ఇత్యాదులైపట్టు

ఒల్లమి + పాటు అనుదానిలో సంత్యవర్ణము లోపించి “ఒల్లఁబాటు” అగును. ఇట్లు ఒత్త శేషంబునకు నుగాగమంబువచ్చుట విశేషంబు. ఇది తలఁబ్రాల్వాదులలోఁ బరిపఠ్యపదవి (మా సంధిప. సూ. 21) ఉ ఒల్లరు రాజాదేవులును నొడ్డులురాచిననంద పంబుమే నెల్లఁ జెమర్వఁగా నకట! యేను క్రిమంపడి నిల్చినిల్చి యల్లల్లనమాన్దంబు బొందునట్లుగ నెట్టలకేనిరాచిమీ తల్లికిభక్తిఁ బెట్టెడువిధంబునఁ జెట్టదు; క్రిష్వాఁ దిట్టుడు॥ భార విరా 21 ఉ భాగ్యము గాదె నీవరణపద్మము లెప్పుడుఁ జేరి కోర్వఁగా యోగ్యతగల్గెనేని ననునొక్కని నొల్లవొకామసాఖ్యనై రాగ్యము నీమ సంజనఁ దిరంబొ నిజంబెఱుగంగఁజెప్పు సాభాగ్యము గుందునే మగలపై నొకయిందుక ర్థప్తినిల్చినా విరా. 21 ఉ॥ ఒక్కొక్కవేళఁ బచ్చముఖులొల్లమిసేయుదురాొక్కవేళ రే వృక్కువనాదరింతురు క్షణక్షణముల్ జవరాండ్రచిత్తముల్ పక్కనవేసరంజ పదుపాయములందగు నిచ్చకంబులం జక్కఁగఁజేసి డాసిసతిచిత్తముపట్టి సుఖంపఁగాఁ గర॥ మరు 3 గీ॥ ఎవ్వరికిఁగాఁగరకీర్తి యెల్లసుగును గోరెకము వారలందఱునీ రెవచ్చి ప్రాణములునర్థములొల్లఁబాటుచేసి కయ్యమునఁ జావనఱుముటగంటిగాదె వృ ఆ ౧ (ఇట్ల నొల్లమియొక్కయర్థముకంటె విశేషంబుగలదు ఒల్లమి=అల్లపేక్ష రేమి, ఒల్లఁబాటు = ఆపేక్షింపఁబడనిది అని కర్పారము)

108 సూ—చువర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారంబగు.

నిలుతురు - పిలుతురు - అడఁగురు - కడతురు - చింతురు
పెతురు - పచింతురు - వచింతురు చేతురు - కోతురిత్యాదుల
సాధువులని యెఱుంగునది.

వ్యా—నిలుచుధాతువుకంటె దధర్మాదికాలప్రసమపురుష బహువచనంబులు వివక్షింపఁబడి ల్బాబునకు రువర్ణకంబు గలుగంగ నిలుచు + రు ఇట్లుండె క్రి. ప. 22 కూర్చింబున ఎనువర్తమానధాతువునకును సంతాపయవమయి దుక్కురాఁగా నిలుచుచు + రు అని యుండె. ఇట్టి యవస్థయందు చువర్ణమును దానిపైపాల్వ్యాత్ప్రకారంబును సభేయంబును నపహరించి తకారంబుగి గి “నిలుతురు” (నిలుచున్ తరు = నిలుత్))

ఉరు • నిలుతురు) అయ్యే 'చినురు' నకు 'చిందును'ను 'పెరురు' నకు 'పెంచు'ను ప్రేరణపంబులు, చిందురు, పెంచురు అనువానిలోనిన చువర్ణపూర్వకారంబునకు (చున్) తకారము రాగా 'చింతురు' 'పెంతురు, అయ్యే. క్రి. ప. ౬ నూత్రంబునఁ దకారంబుమీఁది యుకారంబునకు వైభాషికలోపంబునఁ జేసి 'చింతు' 'పెంతు' అని రూపాంతరములను ఇట్లు పచింతు, వచింతు ఇత్యదులూహ్యంబులు. చేయునపును, కోయునపును దుక్కురాగా, చెయుదురు కోయుదురు అనురూపంబులలోఁ జువర్ణంబు లేమింజేసి యీనూత్రమునఁ దకారము రాదు 'చేతును' ఇత్యాది తకారపుటితరూపంబులు కవిత్రయేతరకృతులందుఁ గొన్నిటం గానిపించెడిం గాని యవి యార్యస్వీకార్యంబులు గానందున నుకార్యంబులుగావయ్యే కవిబ్రహ్మకవితయందు నిదియే కంటంబజినది మి బలియుం దాసాబగుండు భావధవపర్వభ్రాంతయై పచ్చి విశ్వలసర్వాంగతనున్న నన్నరసి నీచందంబుగావున్న నా కులతం బొందెనునట్లు మంటపము సంతోభింపఁగాఁ జేతుఁ గట్టుకం బెబ్బులిగోల వ్రేసినటులు గ్రాకార మేపారఁగా విరా. ౨౭

109 నూ—పడుజీకొను లొకానొకచో స్వార్థంబునందనువ్రీయుక్తంబులగు.

చొచ్చు - చొరఁబడు నిలుచు - నిలువఁబడు కూడు - కూడఁబడు! పండు - పండుకొను.

వ్యా—కర్మాగమతోచనపుడు ౪౯ నూత్రమునఁ “బడుజీ” యుఁ క్రియాభలము కర్త నుజెందినపుడు ౫౨ నూత్రమునఁ “గొను” ధాతువును ముఖ్యధాతువుయొక్క వెనుకను జేర్చుటకు అట్లెనను గొన్నిధాతువులపైపెట్టి యగ్రభేదంబు తెలుపకయే య జాగలేస్త నసామ్యంబుగాఁబడుజీకొనులు ముఖ్యధాతువుల ననుసరించియుండు. కలి ఇత్యైగున సభ లోపలఁ దత్తబిమునఁ గూడఁబడిన దర్పితసామం గోత్ర ములలోన విపదుడు! మత్త ద్విపల్లముననుండనిటులనుకొ ౬ వా. ౫౭.

గీ! “జామిపండుకొనియెడి జూరెడి” విజ అర్థాంతరముందు కలునించుటర్థము. అపుడుపండుధాతువకర్మకంబుగానఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదాంతముందుఁ జెప్పినచొప్పున

నాత్మ సేవార్థములేనందున స్వార్థముందుఁ గొనుధాతుఁడగుప్రయుక్తంబగుట యుక్తంబు.

110 సూ—తెంచుధాతువగ్నాదుల కనుప్రయుక్తంబగునగుచో నుత్పంబుపయిని దానిత కారంబు దకారంబగు.

అగుదెంచు - నెగయుదెంచు - పోవుదెంచు అగు - నెగయు-
పోవు-చొచ్చు - పుచ్చు - తోఁచు - నడచు - పఱచు - మొల
చు-వీచు - ఇత్యాదులు

వ్యా—“తెంచు” అనుక్రియ, పైనిజెప్పిన అగు, నెగయు, పోవు, మొదలైన గణపతిధాతువులకు ననుప్రయుక్తంబగు. అగుమొదలైన ధాతువులతోఁ దెంచుధాతువు ఘటింపఁజేయఁబడు. అపుడుఅగు మొదలైన ధాతువులయుకారంబుమీఁది తెంచుధాతు తకారంబు దకారంబగు. ఈతెంచుధాతువు స్వార్థముందే వచ్చును గాని తన (తెంచు) యర్థమైన ఛేదనంబును తెలియఁజేయుదు ౧౦౯ వ నూత్రమునుండి “స్వార్థమున” నను పదంబిట ననుజర్తించునని యెఱుంగవది. “అగుదెంచు” ఇటగకారముమీఁది యుకార ముకంటెఁ దెంచుధాతుతకారంబు పరమైనది గాన దకారంబయ్యె ఉ॥ అంత పరోరు హాప్తః దుదయంబగుదెంచి నిర్వ ౬ ఆ గీ॥ బంధనంబులెల్లఁ బాయఁడుభీమాదు నీరి లోననుండి నెగయుదెంచె॥ భార. ఆది ౫ ఉ॥ సూరెలన్న ముత్రులను గొట్టులం గదుఁగూర్చు మిత్రులకా సారబలుండు సూచి మునికాపదినలులువోవుదెంచెనం భో రుహమిత్రుఁడస్త గిరిఁబొందెకునం వొగిఁదత్ఫలావరుత్ వానలకెల్లఁ బెట్టియకమ్యుఁ డు దానొకపండుచెచ్చిర ॥ భార ఆది ౨౭

111 సూ—అభ్యాగతి నరుగ్నాదుల కయ్యదియనుప్రయుక్తం బగు నగుచో గువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

అరుదెంచు - అరుగుదెంచు ॥ ఏతెంచు - ఏగుదెంచు - చనుదెంచు.

వ్యా—ఆగమనార్థమిచ్చుచో నరుగు మొదలైన ధాతువులయంతంబునఁ దెంచు సంధిపఁబడును అపుడు ధాతుకారము వికల్పముగా లోపించు.

“అరుగు + తెంచు” ఇట్లుండ గుప్తరీటునకు వికల్పములోపంబుగఁగి (అరు + తెంచు), ౧౧౦ మూత్రమున నుకారంబుమీఁది తకారంబుదకారంబుకాఁగా “అరుడెంచు” అరుగుదెంచు” ఇత్యాదులయ్యె “ఏతెంచు” ఇట ఏగుధాతుగుప్తములోపింపఁగా, తెంచుధాతుతకారంబు, ఏకారముకంటె బరమైనది (ఉకారముమీఁది తకారమునకే దకారమువచ్చును) కాన దకారము రాలేదు కి కృష్ణవృత్తివసరునరు ణోష్ఠగుణి తేజఃబంకజోద్భవనదృశం గృష్ణద్యైపాదునుగత తృప్తామయుఁ కాంచిరరుగుదెంచు మహాత్ముఁ|| భార ఆది ౭ ఆ వ|| చంపకాపురంబున కరుదెంచునారు శై ౪ ఆ “అరుగుదెంచు” అను దానిః స్వార్థమందును బ్రయోగవైరళ్యము కానిపించెడిని. గీ|| పాంసకేతిసుపాలిః నరుగుదేర” శై ఆ ౪ ఆ (అరుగుదేర - పోవఁగా) “పరాశర నందనుండేగుదెంచె” (నచ్చె) ఏగుధాతువుకంటెం గూడ స్వార్థమునఁదెంచు కానంబడి యెడి చ|| ఈ యహితుల వెల్లడించి సవనాశ్వముతోఁ బురికేసదెంచి య మృహిప తిఁగాంచి యీతినిక్రమం బపుడేమని విన్నవించెడఁ|| (పోయి) మ అరదంఠెక్కి ప్రమోదమేర్పడఁగనయ్యెత్తురుడేతెంచుమఁ|| వి పు ౭ ఆ “చనుదెంచు” ననుపోవు అనునర్థంబునఁబ్రయోగంబుగలదు|| ౪|| ధర్మజవాసుదేవులచేత ననుజ్ఞాతుండై హస్తిపు బును నిర్గమించి నిరర్థశప్రయాణంబులసపుత్రప్రాకుండై చనుదెంచి కలిపయవాసరంబు ను, పాపనికాంచె|| శై. ౨౭.

112 సూ— అయ్యదివరంబగునపుడు చువర్ణంబులోపించు.

చొచ్చు - - చొత్తెంచు! పుచ్చు - పుత్తెంచు ||తోఁచు తోఁతెంచు.

వ్యా—స్వార్థమును, ఆగమనార్థమును స్ఫురించుచుండ విధింపఁబడి యుభయ విధంబుగానున్న పూర్వోక్త తెంచుధాతువు పరమయినపుడు ముఖ్యధాతువుయొక్కరుది చువర్ణంబు లోపించును “చొత్తెంచు” ఇట “చొచ్చు + తెంచు” ఇట్లుండఁ బ్రకృత

మూత్రంబున నుకారాంతచకారద్వయంబునకు లోపమురాగా నాద్యక్షరశేషమై నచోకారంబుమీడి తకారంబునకు “నత్తటి” (నెఱ + టటి) ఇత్యాదికబంబులయందుం బరె ద్విత్వంబై “నొత్తెమ” అనురూపంబగును. ఇట్లే “పుత్తెమ” ఊహించునది. సంధి. పరి. 3౯ వ మూత్రముచేతనే “నొత్తెమ” “పుత్తెమ” ఇత్యానులందుఁ దకారద్విత్వంబువోరె నాద్యక్షరశేషమై మద్విత్వంబునకు లోపంబగునుం గానఁ బ్ర కృతమిర్లలోపవిధాయక మూత్రంబు క్రియాపరిచ్ఛేదమందు ననవసరమని యందులేని యట్లనవలను నడతెమ (నడమ + తెమ) పఱతెమ (పఱమ + తెమ) ఇత్యాదులం దు నాద్యక్షరశేషత్వంబు గానుండ నుఖ్యధాతువుల తుదివర్ణమే లోపించుటకై నూ త్రారంభం బనశ్యకర్తవ్యంబు. ఈమూత్రంబు లేనిచో “నొత్తెమ” వోరె (నడమ + తెమ) “నత్తెమ” ఇత్యాద్యనిష్ఠరూపంబులు సంధి పరి. 89 మూత్రమునఁ గావలసి వచ్చును తద్దోషనివారణార్థమై దీనికిఁ జారితార్థ్యంబు గలదని తెలిసికొనందగు.

113 సూ—అద్దానికి ముత్తుఁరంబగునపుడు తే తేరులగు.

అగుదేఁడు - అగుదేరఁడు - అగుదెమ్ము - అగుదేరుము.

వ్యా—పైనింజెప్పిన యుభయవిధార్థకతెమధాతువునకును, ముఱ్ఱును, జీత్తును, పరంబగునపుడు ‘తే’ అనునదియు, ‘తేరు’ అన్నదియు పర్యాయంబుగా సర్వాదేశంబు లగును. వ్యతిరేకార్థమునఁ బ్రథమపురుషైకవచనవివక్షయందు లజివర్ణకంబునకు నెనిమిద వమూత్ర [క్రి గా-పరి] మన దుబ్బవర్ణకమురాగా “అగుదెమ + డు” అనియుండు జీతైవలజివర్ణకముముత్తుకబ్ధార్థములో నంతర్భూతము గావున నియ్యది పరమగుమండఁ గాఁ దెంచునకుఁదేశబద్ధము సర్వాదేశమయి “అగుదేఁడు” అనురూపంబు సిద్ధించు. ఈదు బ్బజీత్తు కావున విందుపూర్వకంబగు. ‘తే’ అను దీర్ఘంబుకంటఁజి బరమైనందున నరము న్ను యేకాని నెఱనున్న యందుకు క్రి పరి ౬౦ మూత్రములోని ముఱ్ఱకబ్ధముచేతను మ్యానుపురుష బహువచనకుజ్ఞై గ్రహింపఁబడినందున వ్యతిరేకార్థకలజివర్ణస్థానీయ మైన యాప్రథమపురుషైకవచన దుబ్బపరంబగుచోఁ బూర్వోక్త మూత్రముచేతను హ్రీ స్వంబు రాదు కలి పదియే నేఁడులబాలుని సదమలగుణుఁగాకపక్షసంయుతుఁడనీ ట్లచ యతఁబుజ్జేజాలను సదయుఁడగు రాములన సంయమివర్ణ్య! భాస్క. రా.

‘అగుదేరఁడు’ ఇటఁ బక్షఁబునఁ దేర్పాదేశము ‘అగుదెమ్ము’ ఇట్లల్యాయ్య మపురుషేశవచనము మువ్వకంబు పరంబగునపుడు తెంచునను, తేశబ్దాదేశమయి అగుదేశము’ అనియుండఁగా క్రి. పరి. ౬౦ వ సూత్రమున ధాతువునకు స్రాస్యం బను, మువ్వకంబునకు ద్విత్యమ్యము గలిగి ‘అగుదెమ్ము’ అనియయ్యె. పక్షంబునఁ దేర్పాదేశమయి “అగుదేశము” అగును “అగుదెమ్ము” నకుబహువచనరూపంబు ‘అగుదెందు’ అనియుండు. మవ్వమడుబ్బుపరమగుచో ‘దే’ శబ్దంబునకు హ్రస్వము గలిగి దుబ్బుజి త్రేసందున [అపు] దెందు అని పూర్ణబింగువేయరును. ఇతఁ, అట, చుడు అనుశబ్దములందక్కనడి తొలి స్రాస్యముమీఁద నరకున్నయుండదన్ననియమంబున నిట నిర్ధరింపు రాదు. ౯౧ అన్నా లక్ష్యఁబనిమ్ముఁ బూనిధి నే నజ్ఞాననైస్కృతి న్నన్నా పాపమువచ్చి మట్టు కొనియెన్నాపాలిలైవంబవై యిన్నీమం బరిహర్ష వేగఁబఱిలేచే నన్ను రక్షింపుమి యన్నంగ్రీకునఁజేరవేయరుగవేయత్యగ్రీకుఁగిం బఁక! భాస్క. రా.

114 సూ.—భూతంబున లజికి లిడంతరంబగు నగుధాతువునను ప్రయుక్తంబగు.

వారురాడయ్యెను - వారురారయిరి - అదిరాడయ్యెను - అదిరావయ్యెను || నీవురావయితివి - మీరురారయితిరి నేనురావయితిని - మేమురావయితిమి.

వ్యా—లజికి = వ్యతిరేకార్థకప్రత్యయంతరధాతువునకు, భూతంబున = భూతార్థమందు లిడంతరంబగునగుధాతువు = భూతార్థకప్రత్యయంతమయిన యగుధాతువు, అనుప్రయుక్తంబు = [వ్యతిరేకార్థకక్రియను] అనుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. ఉ. వారు రాడయ్యెను ఇట “రాడు” అన్నది వ్యతిరేకార్థకమైన లజిప్రత్యయంతరూపము. “అయ్యెను” అనునది భూతార్థకమయిన యగుధాతువు రూపము. భూతకాలమందగి వ్యతిరేకార్థమును బోధించుచో భూతార్థకమైన యగుధాతువు సాహాయ్యము లజిప్రత్యయంతమవకుండవలయునని నిష్కర్షార్థము రాడయ్యెను = రాలేదు

అని యగ్గము. ఇట్లే తక్కినవియూహింపవలయును క మనలోఁ గయ్యంపేటికి నని
 ధర్మముతుండు నెప్పెనది మీపత్నిగై కొనిఁడయ్యె రోగి పథ్యా శనమునకుం జొరనిభంగి
 సంజయయొట్టుక భా క ౧ ఆ. తే గీ ప్రియుఁగురాఁగాయె పథ్యభామ యెడఁ
 గాఁగ నెన్నిమాముని పన్నెనో యెటుగం గు గాయఁగాజొచ్చె శశిమింబనాయ
 సంకుఁ జేయఁగాజొచ్చె పని శక్తియేడియనఁగ అప్ప ౨ ఆవ్యా

కా రం వైర గర్మము బూని నీవు కడు నిదాఁక్షియైచిత్తంబునకా రావైలేఁజ
 విగాని యిందులకు హోర హోరిగాఁ బోరియే లానాలాయముచేయఁగా బ్రదుకు నీవా
 చారవంతుండవై కావోయెక్కడు నీయెడంగురువాంఛకా భూసురగ్రామణీ మను.
 3 ఆ. కా. ర ఁ డయ్యెకా హృదియేసుఁ డీఃరహభారంబెల్లు నైశుకాక్షుఁం లేఁడై
 యున్నది యేటికిందవనో రేనిస్సుమల్ పుట్టెనో నేఁడేలేరబ్రయత్నమున్న
 నగటా నీచేత జెప్పింపఁడె వాఁడేకీరి నెఱింగనో యపుడనన్వాసృచ్చి యట్లా
 డఁగఁగఁ పృథా. ౪ ఆ.

115 సూ— నుజ్యంతంబగుధాతువు క్రియావిశేషణంబుల
 కనుప్రయుక్తంబగు నుదీకి విభాషనగు.

కాను - అనునది నుజ్యంతంబగునగు ధాతువు రూపంబు.

వ్యా—క్రి. పరి. ౪౦ మూత్రముచేతను. ధాతువునకు నుజ్యంతంబు విధింపఁ
 బడియె. అరధాతువునకు నుజ్యంతంబు రాఁగా క్రి. పరి. ౯౦ మూత్రముచేతను కాదే
 కను గోగి కాను' అనుమాపంబు. ప్రకృతమూత్రమున కాను' అన్నది క్రియావిశే
 షణంబులకు నిత్యంబుగను, నుజ్యంతమైన ధాతువునకు వికల్పముగాను జేర్పఁబడును

116 సూ—దానికి హ్రస్వంబు విభాషనగు.

లెస్సగాను - లెస్సగను - న్యాయ్యముగాను - న్యాయ్యము

గను - ఇట సరళంబునిత్యంబు || చూడఁగాను - చూడఁగను - చూ
డను - ఇట స్వత్వంబులేదు.

వ్యా—క్రి గూవి శేషణంబులకుం గాని నుదేప్రత్యయంత ధాతువులకుం గాని
తునంత్యబ్రహ్మిణ “కాను” అనుకృత్యముయొక్క దీర్ఘమునకు ప్రాప్త్యము విభాషగానిగును
ఉ “లెస్సగాను జదివె” ఇత్యాదివాక్యంబులందు లెస్సకృత్యము చెదివె” ఇత్యాదిక్రి
యలకు వి శేషణము గాన ‘కాను’ అనునదియునుప్రయుక్తంబగును(అనుసరించిప్రయో
గింపఁబడును) సంస్కృతభాషలో మాత్రము తత్ప్రత్యయపురస్కారముపలం
(అ క పా క నూ ౨) ఇత్యాదిస్థలంబులలో నకర్మకధాతుక్రి గూవి శేషణంబులు
స్యంత్యము ద్వితీయంతములేయగునని భాషాపరిపాఠీ వి శేషము. ఏవిధక్రియు నిరూ
పింప శక్యముకానినో సామాన్యముగాఁ బ్రాతిపదికార్థమందు ప్రథమవిధక్రియే వ్యా
య్యంబు గాన ‘లెస్స, అను ప్రథమవిధక్రికంటెఁ బరంబైన కానుకృత్య కకారంబునకు
సంధి ప గె మాత్రమున నిత్యంబుగా సరళగకారంబై వైరూపము సిద్ధించె అసర
కాదేశమాత్రములో బహుళగ్రహణలంఛేమనఁగా నిట్టిక్రి గూవి శేషణంబులలో
సరళాదేశనిత్యత్వార్థమని యెఱుంగునది.

“వ్యాయ్యముగాను” వి శేషణమైనపుడు “ధర్మపక్ష్యర్థవ్యాగూడనపేతే” (అ క
పా క నూ ౯౨) అనుమాత్రముచేత ద్వితీయకారముతో నుండవలయు. వ్యాయ్యము
నుండి తొలంగనిదియుని యర్థము “వ్యాయ్యముగానున్నది” యని యేకయకారముతోఁ
బలుకుట యవిచారితరమణీయము. ఇచ్చట నేకయకారముతోనున్న వ్యాయ్యకృత్యము
వి శేష్యమే కాని క్రియావి శేషణము గానేరదు కనుకనే యప్పకవి అవ యావ్యాస
మంగు నీక్షయ్యజయ్యవ్యాయ్యసాహాయ్యసాహాయ్యధాయ్యపాఠ్యములనికాయ్య
మునను గ్రహ్యకృత్యమునను గియ్యలు గలవని తెలిసి ప్రాసములను నిలుపవలయు” అని
నిరూపించెను వి శేషణాద్యర్థవి శేషములయందే త్కర్యుదికృత్యంబులుయద్వయవిధ్యంబు
లని యప్పకవిగారి తాత్పర్యముగాని యర్థాంతరమందు త్కయ, జయ, వ్యాయ, ఇత్య
దులేకయకారముతో కొన్ని యుండవనికాదు “చూడఁగాను” ఇట చూచుధాతు
వునకు కం ప నూత్రమన నుదేపర్థకంబును, ౯౧ వ నూత్రమున చూచు, నకుచూడు

అదేశమును గలుగంగ గింగి నూత్రమున కాను, అనువది నుజీప్రత్యగూంతము చివరఁ జేర్చబడి సంధి. ౧౬-౧౭ నూత్రముల పరభాదేశ్యాదికార్యములు రాఁగాఁబైరూపము సిద్ధింపు “మాడనుగాను” అని ప్రాచెను గలువలు, అన్నచోటునంబలె నుకారంబునను బ్రకృతభావంబుండదు “ఇటసత్వములేదు” అనుమూలములోని వాక్యము సంశ్లేషంబు నక నుపలక్షణంబు చూడనాను’ అనియు ప్రయోగంబులు గానరావు పక్షం బున ప్రాప్తంబు ‘మాడఁగు’ నుబ్బంతంబా ధాతువునకు ‘కాను’ అనుననుప్రయో గము నైభాషికంబు గావున (౧౧౫) ‘మాడను’ అనియునుండు ‘కాను’ అన్నది ధాతు వునకే నైభాషికమని చెప్పబడ్డదిగాని క్రియవిశేషణఫలములయందుం గూడనీనితోడు లేకుంట గానవచ్చుచున్నది గీ గ్రహాసంక్రమణాదుల రాచనగరఁ గానువీసంబుచెడ లుగ్రాసమునకు నాధిపెట్టిరిక్షేత్రంబులందుఁ గొన్ని లెస్సయుండునె? గృహకర్త లేని ట్రదుకు॥ మను ౩౭

క॥ కలచక్కముడుమకొనిద్రీం డలవడబంధించి పోరికమరనిలుపునీ ! వలసిన వన్నియునిచ్చెద నలఘుశిరస్రాకంటకాదులనిపుకు॥ భా కల్య ౨౭ గీ ఉమ యునగ్నియుగంగయునుండనన్న గారవంబున నధికునిఁగాఁడలంది చక్కనాపారి కేతెంచెనొక్కొవీడు సంభృతన్నేహభక్తివిప్రసంఘఁడగును॥ కల్య ౨౭ క కలకల నవ్వుమఁబొచం పలుకుమఁదిమకలకులందుఁ బాంచాలకుమా రులుసనుజేరఁగఁబాండు సు తులువచ్చిరి సంతసంబుతో మడుపునపక॥ కల్య ౨౭

117 సూ—ఉన్న కలనవర్ణకంబులమీఁది తచ్చబ్రవకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

బాహుళికంబుచే నిట సంధినిత్యంబు ॥ వండుచున్నవాఁడు - వండుచున్నాఁడు - వండుచున్న పారు - వండుచున్నారు - వండుచున్న వాడవు - వండుచున్నాడవు - వండుచున్న వారరు - వండుచున్నారరు - వండుచున్న వాడను - వండుచున్నాడను - వండుచున్న వారము - వండుచున్నారము - అట్లువండఁగలవాఁడు - వండఁగలవాఁడు - వండిన వాఁడు - వండినాఁ డిత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—౧౧. పరి. ౪౬ నూత్రముచేత విభంపించిని ఉన్న, కల, న, వ్యక్తం బులకంటె బరమైన తచ్చబ్ధకారంబునను లోపమువికల్పముగానగును. (ధాతుజని శేష గణంబునను విభక్తివిధానవివక్షయందు సమా. పరి. ౯ నూత్రముచేతను తచ్చబ్ధంబును ప్రయుక్తంబగునని స్మరించుగానునది) “పండుమన్ననాడు” ఇవలంబుధాతువుకంటె ౪౬ నూ న, వర్తమానాన్యకశత్రువులను ఉన్న, వ్యక్తంబును ౧౧. ౪౮. ౧౪ నూన ధాతువునను చున్నకమును సమా పరి. ౯ నూ న, తచ్చబ్ధానుప్రయోగంబును గలిగి పైరూపం బేర్పడి పక్షంబునఁ బ్రకృతనూత్రమున తచ్చబ్ధకారమునను లోపంబు రాఁగా “పండుమన్న + ఆడు” అనియుండి, అకారసంధిమూత్రిస్థబహుళగ్రహణంబున నిట సంధి నిత్యంబైనది “పండుమన్నాడు” అనియేరూపంబగును. కానిచందుచున్న గూడు” అని చైకల్పికాకారసంధిచే ననిష్ఠమైన రూపాంతరము చెప్పఁగూడదు. కొందఱు ప్రకృతనూత్రమునఁ దచ్చబ్ధకారంబునను లోపంబుగలిగి “పండుమన్న + ఆడు” అనియుండి నిది యపదాదిస్వరసంధిస్థలంబుగావున అకారసంధిమూత్ర మునుబాధించి సంధి. పరి. ౧౧ నూ న, అపదాదినిత్యసంధిరాఁగా “పండుమన్నాడు” అన్నరూపంబు పర్యవసాయిలకు సులభంబుయ్యు “వాహుళకంబుచే నిటసంధినిత్యంబు” అన నమూలకారునిపదనం బతివేలంబునియు శంకింతురు కాని యట్లనవలగు. “వచ్చుచున్న + నాడు” అన్నదిపదద్వయపుటిరంబు “వచ్చుచున్న” అన్నది యొకరూపంబును “నాడు” అన్నది వేటొకపదంబునని తెలిసికొనవలయు. “వచ్చుచున్న” ఇత్యాది ధాతుజని శేష గణంబులకంటె విభక్తి యుప్పల్లి తచ్చబ్ధంబునో సమాసంబైనందున లోపించినది. కనుకనే సమాసపరిచ్ఛేపంబులోని ౯ వ నూత్రమున విభక్తివివక్షగలిగి అయ్యది లోపించినను “నాథసము” ఇత్యాదులువోలెఁ బరస్మేపకాలముందు నేకపదంబుగానే చెప్పుకొనవలయు “వచ్చుచున్న + ఆడు” అనువోటు పదద్వయసంధిస్థలంబుగాన నపదాదిస్వరనిత్యసంధి చెప్పఁగూడదు. అట్లు కానిచో “వచ్చిన + అది” అన్న వోటునం గూడ నపదాదిస్వరనిత్యసంధి గలిగి “వచ్చినది అన్న యొకరూపంచేయగు సుంకాని “వచ్చినయది” అన్నరూపాంతరము లేపండవలసివచ్చు. కాననకారసంధి నూత్రములోని బహుళగ్రహణంబుననే వచ్చుచున్నాడు. పండినాడు, పండఁగలాఁడు ఇత్యాదులందు నిత్యాకారసంధి యని యెఱుంగవలయు. “పండుమన్నారు” ఇత్యాదులయందుఁ జిక్కిన యపదాహరణములయందుం గూడ పైరీతిగానే మూత్రప్రక్రియ

పెంచుకోవలయు గీ తొంటిపైన గని యిప్పుడు దోచి పొందు గుతులు రాజ్యంబు నేయంగఁ జూచినారు నాకు నీదీటునేయిగా నాటిమాఁగి లెక్కడివి దోచిభీష్ము రీదిక్కునుమ్ములి ఉద్యో. 3 ఆ|| గీ|| చనునెయిమ్ముటలాడ సజ్జనులకాఁడు| పుట్టుపులఁ తోడ నీపుముట్టివాఁడ| నల్లుగాక యహీనవంశాభికాంతి నైపతివ్రతము నన్ను ననుగ దనుకె| విరా. ౨ ఆ|| గీ|| అంతకౌర్యోక్తియందైనయట్టి మెటి వీడునాకానాపస్సు హస్తీతథామ కాంతిఁజూచిపోయదనని కదగివచ్చి| వాఁడ నెఱిసూపు మదనునుఁజ్రక్ మమ్ము| రాఘ. ౨ ఆ|| (రామాయణార్థమందు వెచ్చివాఁడను) అని యేకపదము భార తార్థమందు వచ్చి = వ్రతించి, వాఁడ = నాఁడే అని పదద్వయము.

118 సూ—ధాత్యాదులకు ధాతువు లనుప్రియుక్తంబులయి విలక్షణార్థాభిదాయకంబులగు నీయవి శబ్దపల్లంబులు నాఁబడు

కూరుచుండు - నిలుచుండు - పరుండు - పన్నుండు - ఆఁకొను
ఈకొను - ఈయకొను - ఇయ్యకొను - రక్కొను - త్రేక్కొను -
మేకొను - మయికొను - మేలుకొను - మేలుకను - మేలుకాంచు
అలవడు - వరువడు - చొప్పడు - వెలవడు - తలపోయు - వాపో
యు - ఆపోవు - కొంపోవు - కొనిపోవు - విజయంచేయు - కయి
వ్రాలు - తూపాడుచు - ఇత్యాదులు - శబ్దపల్లవంబులు.

కా—ధాత్యాదులు = క్రియలు మొదలైనవానికి (ఆశబ్దము చేతను నామవాచకములు గ్రహింపఁబడును) ధాతువులు = క్రియలు జరపబడుటచేనదో శబ్దవ్యతిరేకసంబంధముఁ బూర్వమందున్న యర్థముకంటె నితరార్థము బోధించుచున్నచై యయ్యది వ్యాకరణపరిభాషంతేసి శబ్ద పల్లవములనంటును. అనఁగా వ్రతేశబ్దంబులనుండి చిగిర్చినవి (అంకరించినవి) యనిభావము. ఉదా—(౧) కూరుదుండు (కూరిది + ఉండు) శేవలకూరుధాతువునకుఁ ద్రిశుపడుట యర్థము. క్రిమూలతరమేకవాసంతరమందు కూరుచుండు = ఆసీనుండగుటయని యర్థము విలక్షణమయ్యె. “నడమడుఁ గూరుచుండుచును” కాశీ ౫ ఆ. (౨) నిలుచుండు (నిలిచి + ఉండు) = నిలఁబడియుండు.

శేవలనిలుచుధాతువునకు (౧) నిలబడు ౨ ((ప్రతిష్ఠితము (3) ఉండు (౪) శేషించు (౫) అడ్డిపడు అసిన యనేకార్థములు గలవు క్రి) నూంతురము మేళగించినపిమ్మట “నిలుచుండు” శబ్దమునకు నిలబడుట యొక్కటియే యర్థమయి తక్కుంగలయర్థములు స్ఫురింపవని తెలియునది. నిలుచుకేబ్బార్మైన నిలబడుట “నిలుచుండు” అన్నధాతుమి శబ్దమునకు నర్థమై నిలిచినను తక్కిన “ప్రతిష్ఠితము” ఇత్యాద్యర్థము లీశబ్దమునకు శబ్దపల్లవత్వావస్థయందు స్ఫురింపకుండుటయే విలక్షణార్థాభిధాయకత్వమని తెలియందగినది. ఇట్లే తక్కినధాతువులనును పాకర్యంబున విలక్షణార్థభేదకత్వమూహింపవలయును. (3) పరుండు; పన్నుండు (పడి + ఉండు) (౪) ఆకొను (ఆకరి + కొను) ఉ॥ ఆకొని యెద్దురేజిఱుతలన్నముకై తనకొంసులాగఁ బెల్లఁకటపోలుచుండెడునిజాంగనదుడఁ శత్రుడఁడేయఁ వ్చాకలవావిభంగభయసంభృతగద్గదశూన్యకంఠుడైచేకొనిదేహి యంచదుగఁజేరునె కాలినపాట్లకెప్పుడుకా॥ భర్తృహరి వైరా. ౨౧ ప. ఉ॥ ఎండకు వానకొర్చి తనయిల్లుప్రవాసముచోటనాకయా కొండునలంగునున్నిదురుకుదఱి దప్పెను డప్పిపు ట్టెనొ క్కిండనయెట్లాకొయినక కార్యముమట్టినచోటనేలినా॥ తండ్రికచాయఁజూపినను దత్తరతంబు నేయటాప్పకా॥ విరా, ౧ ఆ. (ఇట “ఆకొందును” అనుదానిలో దకారంబు సున్న పైనున్నందున క్రి పరి గ్గః సూత్రమున దకారంబై “ఆకొండు” ననియగు) (౫) ఈయకొను (ఈయ = అపేక్ష + కొను) అంగీకరించుట (౬) ఈకొను (౭) ఇయ్యకొను ధాతువులు రెండును వెనుకటిదాని రూపాంతరములు (౮) రక్కొను = రక్కొనరూపాంతరము (రేకు + కొను) ఖర్జుల. ఉ॥ చక్కెరవంటి రాజుగచాపునిగో నెదిరించి పడ్డవాఁ డెక్కడనుండితీవు మధుఁడెక్కడనుండెను మందమఁ గుతం బెక్కడనుండె సిగ్గుపడలేమిపు డాతఁడెచ్చెట్టతేలుచే రక్కొనిక్రమ్యతంబ్రతికిరాఁజనార్లయినరుగా! శిశి॥ విజ 3 ఆ (౯) త్రెక్కొను (త్రెంచు + కొను) చించు; ఉ అక్కట తిండిలేమము నమ్మెయిఁబెంచినతాత నిమ్మెయికా ద్రక్కొనఁ గాదతండు సముద్రీర్ణభుజులు శౌర్యశాలియై యిక్కడినేనఁ జక్కడిచెనేనియఁజాతు నకాకసర్వమం దక్కుటకొర్వఁజాలుదునె సర్వజాతమృతు క్రూరకర్మలే! భిష్ము 3 ఆ. (౧౦) మేకొను (మే = శరీరము) + కొను = సమ్మతించు; ఉ॥ అక్కట కారవాన్వయ మహా కామింకెడునట్లు పుట్టెనిది దొక్కరుడైనఁగేవహితోక్తి మేకొనఁడ

య్యో వజ్రానుం డెక్కటిదావచాలుడమునిందఱదీనకరాగ్నిగాల్పఁ బెం పెక్కిన
 పాండు వందనుల యేడైఱ దొడ్లియుఁ దానెఱుంగలే॥ ఉద్యో ౪ ఆ
 (౧౧) మైకొను (మై + కొను) సమృత్తిండు; (౧౨) మేలుకొను (మేలు + కొను) నిద్రఁ
 బోయు (౧౩) మేలుకను = నిద్రలేచు; క। వావామంజులమాగధ గానగ్యను
 తపఁగమేలుకని విక్ర. ౪ ఆ. (౧౪) మేలుకొందు “మోగనిదారతినొందిమేలుకొంది
 లోకంబులు గావింపఁ జలఁప॥ భార. కాం. ౬ ఆ, (౧౫) అలవడు (అలపు = పరిశ్ర
 మ) అభ్యాసమగు తః; క॥ తలఁపఁగఁబవులకతనం దలకెక్కెన్నారయనువిధంబున
 హరివారలగురు టుట్టికీర్తికి నలవడితిమి ధన్యతముల మైతిమి ధరణీక॥
 హరి. ఉ ౮ ఆ [౧౬] ఏర్పడు [ఏర్పు = చక్కఁబఱచు] + పడు = చేటపడు; అతనినే
 ర్పడవాకుఁ జెప్పవలయు” భార. ద్రో. ౫ ఆ [౧౭] చొప్పడు [చొప్పు + పడు]
 సరిపగు; ఉ॥ ఎక్కడఁ బోవనమ్మ గిరులేనియుఁ గాననభూములేనిదా॥ రెక్కయుఁ
 జొచ్చియుం బగకురేడైఱగిట్టి చలంబునంబుల॥ బ్రాక్కరక్కరల్లయిన॥ దుగఁతి
 వాటిలుబోకనిచ్చిపే రుక్కునఁబోరివెక సుగతియుండె జనుంబునునొండె
 జొప్పడుక॥ శల్య ౧ ఆ [౧౮] వెలవడు [వెలి + పడు]బయలుదేలు; క॥ నలుఁగును
 ధరణీరాజ్యము॥ దలఁగఁగ సవ్వంబునపచ్చాతంబైనఁ గడుక॥దలరదమయంతిఁ దోడ్కొ
 ని వెలుపడియెనశేమరాజ్యవిభవమృతుడై॥ ఆది ౨ ఆ! [౧౯] తలపాయు [తలఁపు
 + పోయ] చింతించు; [౨౦] కాపాపు[నాయి + పోపు]నిప్పు; క॥ అని యగురుమండ
 బారిక॥ కనునులుమామఁ బెదవివిడిచి కటకట వాపో యెను మొగ్గవాలచందల బున
 నడుమొగ పెత్తికొనుమఁబోవులమీఁదక॥ కథా ౬ ఆ [౨౧] ఆపాపు [ఆచట + పో
 పు] [౨౨] కొంపాపు (కొని + పోపు) తీసికొనిపోవు; క॥ చంపిఁజంపుము నన్నటు
 కొంపాకుండినను బాలు॥ ప్రభా ౩ ఆ (౨౩) కొనిపోపు॥ వెనుఁజిదాని మొదటిరూ
 పము; (౨౪) విజయంచేయు (విజయము + చేయు)యప్పు; పోపు॥ మనః॥ తిరి విచిత్రకథా॥
 రసస్మృతింబుపెఱుంగి రాక యనువా సనముమయ్యెనభోమి ధ్యసమీపంబునకుఁ దర
 నియరవమువచ్చెక॥ విజయంచేయుండు నిర్వ. ౭ ఆ. (౨౫) కైవ్రాలు (కై + వ్రాలు
 బూరు “బలుకులంబులచాయఁ నవర్చిపంకి కైవ్రాలిన రాజనంబులకు” విక్ర. ౪ ఆ
 (౨౬) తూనిండుమ [తూ + పొగుడు] ఉమియ; “తూయనిపలఁనాటు దూనింకి”

వికృ). ౮ ఆ. ఇట్లు క్లబ్దపల్లవంబులు విలక్షణార్థములం డెఱుపునన్న యంశంబు వికేదప
ఱుపఁ గవిప్రయోగంబు లుదాహరింపబడియె. సంస్కృతభాషామఱుందు క్లబ్దపల్లవముల
న్న వ్యవహారమే లేదుగాని యేతాదృశక్లబ్దంబులు గలవు ఉవా. బ్రహ్మీభవతి స్వీక
రోతి, సత్యాపయతి. పుత్రీయతి, దుఃఖాకరోతి, ఉపవీగయతి, అనుతూలయతి, ఉప
శ్లోకయతి సంసర్మయతి, విరజీకరోతి ఇత్యాదులు భాషాసాదృశ్యంబు కనంపడ
ఁగింపఁబడినవి.

119 సూ—చేదర్థయోగంబునలృట్టనకు లిట్టగు.

ఆఱుషీశ్వరుండువచ్చె నాఫలిండుఁ గార్యముల్ । వాకుతేపు
వచ్చెనేని నీవు కార్యంబుదొరఁగొనుము.

వ్యా—చేదర్థవనఁగా హేతుహేతుమద్భావంబు. అట్టి కార్యకారణసంబంధము
దోమదో భవిష్యత్కాలవాచి ధాతునకు భూతకాలరూపంబు. ప్రధమోదాహరణ
మందు మానీశ్వరుండువచ్చుట కారణంబు. పనులు నెఱవేఱుట కార్యంబు. కావునఁ
గారణమైన మువ్వగమనమును డెఱుపునట్టి వచ్చుధాతువునకు భూతకాలరూపంబు ౪తి
గ. వచ్చుధాతువునైన నాకారణంచేదర్థప్రతీతిం డెఱుపునని యెఱుంగునది. రెండవయూ
దాహరణయందు (తేపు) వచ్చుటకారణంబు. పని మొదలుపెట్టుట కార్యంబు. వాడు
వచ్చినఁగాని కార్యమారంభింపవలసని భావము వచ్చుధాతువునకు చేదర్థవాచకంబైన
యేనికల్పముతో సంబంధమున్నంగునఁ గార్యప్రారంభకారణంబైన వచ్చుధాతువునకు
భూతరూపంబు గలిగెనని తెలియఁదగినది.

గీ॥ ఎట్టియపరాధమొనరించినేని తల్లి । కొడుకుకేపియింప దిబ్బంగిఁ గ్రూరబుద్ధి

నతి వసత్కలుఁ జెప్పుమిచ్చెపు నీవు । నావుడునుకాపభీతి నన్ననిననేత్రి॥

కాశీఖండము

ఉ మాయజనిఁగ్రజాలములు మాధవుఁడిందును గొన్నిపన్నినం

బాయపురజ్జలెప్పుడునవారణ నీవెటులాడితేనియుక

నేయును నేల పార్థులును విష్ణును నేపదివేలువచ్చినం

జేయుదుమేము కయ్యమొకచీరకయైనను బంచియిత్తుమే! ఉద్యో. ౪ అ.

120 సూ — ఆత్మార్థంబభిహితంబగుచోఁ దల్లింగ సంఖ్యాభిధా
యవచనంబులు ధాతువిశేషణంబులకగు.

రాముఁడు రావణుంబరిమార్చి సీతయుందాను సామిత్రిసహి
తంబుగంబుష్పకారూ ధుండయి సాకేతంబున కేతెంచె.

వ్యా—“ఆత్మక” శబ్దముయొక్క యర్థము, తనతోసమన్వయముగానున్న
యన్యపదార్థములతో సమముగా నాఖ్యాతము (క్రియావిభక్తి) చేసఁజెప్పంబడినచో
విశేషణంబును, ధాతువును, తిక్కినకర్తలయొక్క లింగవచనంబుల ననుసరింపక యా
త్యక్తశబ్దార్థముయొక్క లింగవచనంబులనే స్వీకరించును అనిభావము. పైయుదాహర
ణమందు సీతాదేవియును క్రిరాముండును పుష్పకారూఢులై సాహచర్యంబున (సహ
వాసంబున) వయోధ్యాపురంబున కేతెంచినది తెలియుచున్నది ఇటు నేతెంచుధాతువు
మీఁది యాఖ్యాతము రామునితోడం బరె సీతతోడసహితము సమానముగా నన్వయిం
చుచున్నను ఆత్మశబ్దార్థమైన రామునియొక్క లింగవచనంబులనే అనఁగా పుల్లింగము
నేకవచనంబునే పొందినది. కాని సీతానిష్ఠసంఖ్యతో నేకీభవింపలేదు. సీతారాముల
యభిప్రాయసంఖ్యలను నాఖ్యాతమంగీకరించినచో ‘ఏతెంచిరి’ అని వాక్యంబులో
నుండవలయు. అట్లే విశేషణమయిన పుష్పకారూ ధశబ్దము సీతకుం గూడఁ జెందినను
ఆత్మశబ్దార్థమయిన రాముని పుల్లింగమును సంఖ్యనే చెప్పినందున బుష్పకారూఢుం
డయి యని వాక్యంబున నుడువంబడినది. లేనిచో, బుష్పకారూఢులై యని ప్రియో
గింపవలయు. (“పునఃప్రీతిగా” అను వ్యాకరణమాత్రమునఁ బుల్లింగము కేపించి
బహువచనంబుగా నుండవలయు) “ఈమాత్రములో లింగము విశేషణంబునకు మా
త్రమే యన్వయించును. అసంభవము గానఁ గ్రియతో సంబంధింపదు అని యవలదు.
రాముఁడు రావణుం బరిమార్చి సీతయుం దాను సామిత్రిసహితంబుగం బుష్పకారూ
ఢుండయి సాకేతంబున కేతెంచుచున్నాఁడు” ఇట్లు వాక్యమున్నచో వచనమే కాక
యోత్కర్థపుల్లింగము గూడఁ గ్రియతో సంబంధించునని యెఱుంగవలయు. ఏకత్వాన్ని

త్రోదాపారముగ నీరితిగా వాక్యమిచ్చినచో సువచముగా నుండును. క॥ తనయులు దానప్పుడు తిజ్జనకుండురురెంచి చూచుజనులకు ననుభా! పరిరూఢిమానితానం । తనవోత్సవముగ నొనర్చె దర్పరిణయము॥ రాఘ. ౨౨. దృష్టద్యున్నదిపుత్రులును, ద్రిపనుండు తానును, ఆద్రాపదీరినాపామొనర్చినని యవ్యయము. ఇట్లు గ్రియయాత్మాకముతో సంబంధించి యేకవచనాంతముగా నున్నది గాని తనయుల సమాచ్ఛయమునందేసి బహువచనాంతముగా నుండలేదు. ఇట్లనేకప్రయోగంబులు భారతాదిగ్రంథములయందున్నవి గాని గ్రంథవిస్తరంబునకు భీతిలేదు.

121 సూ—అగతికంబులగు భ్యాదులకిందు యోగంబులేదు.

భూ - సృ - కృ - రేకృ - లోకృ - లోచ - పచి - లప - ఇత్యాదులకు గతివిరహితంబులగు ధాతువులకీభాషం బ్రయోగంబు లేదు ॥ ప్రి - పరా - అప - సమ్ - అను - అవ - నిస్ - నిర్ - దుస్ - దర్ - వి - ఆచ్ - ని-అధి - అపి - అతి - య - ఉద్ - అభి - సృతి - పరి - ఉప - ఊర్విభృతులను సాక్షాత్ప్రభృతులును గతినంజ్ఞాకంబులు. ప్రాప్తలిరుపదిరెండు నుపసర్గంబులునాఁబడు ॥ ప్రభ - వించు - ఆవిర్భవించు - ప్రసరించు - సంస్కరించు - భస్మీకరించు - సాక్షాత్కరించు - అతిరేకించు - ఆలోకించు - ఆలోచించు - ప్రసరించు - ప్రేరిపించు - ఇత్యాదు లార్యప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—పైనిజూపఁబడిన ప్రాప్తలిరుపదిరెండును క్రియాయోగమందు గతినంజ్ఞము నుపసర్గసంజ్ఞము గలవియగును మూలవాక్యంబునందు మూర్తిప్రభృతులకును సాక్షాత్ప్రభృతులకును గతినంజ్ఞయున్నట్లును ప్రాప్తులకు నుపసర్గసంజ్ఞమాత్రమే యున్నట్లును విభజింపఁబడినరీతిని దోచుచున్నది. ఇచ్చటి యుపసర్గశబ్దంబు గతినంజ్ఞకుం గూడ నుపలక్షణంబు; లేక యావాక్యంబునకు నీరీతిగా నవ్యయించుకొనవలయు. “ఉపసర్గంబులు నాఁబడు” అనుమూలవాక్యమందు సమాచ్ఛయనకారంబునకుఁ బ్రత్యక్షము నేయవలయును. “ఉపసర్గంబులును నాఁబడు” అనిపదచ్ఛేదము చేప్పకొనఁగలదు.

ఉపసర్గంబులను శ్రీఉపసర్గసంజ్ఞ గలవియును సమచ్ఛయముచేతను నూరీప్రభృతులను సాక్షాత్ప్రభృతులను ముందుగా జెప్పఁబడినగతి సంజ్ఞయిట ననువర్తించి పాత్రులకు గత్యుపసర్గసంజ్ఞలు. రెండునుగలవియని యర్థమగును. అట్టియర్థమే కానిచో యాత్రంబున గతిసంజ్ఞాశబ్దంబులచేతం బురస్కరింపఁబడని 'ధూ, ప్రభృతి' యాదులకి తెలుగునందుఁ బ్రయోగంబు లేకన్నందునఁ బాత్రులకు గతి సంజ్ఞ లేమింకేసి ప్రసంగించు అలోచించు ఇత్యాదిప్రయోగంబులు తెలుగున లేకపోవలసివచ్చును. కాన ధాన్యపాలావ్యాయంబున నిట నుపసర్గసంజ్ఞ వక్కాణింపఁబడ్డది గాని గతిసంజ్ఞయే ముఖ్యంబు "అవిర్భవించు" "అవిక" అన్నశబ్దంబూరీప్రభృతులలోనిది గతిసంజ్ఞగలిగి ప్రయోగార్హంబయ్యె. "భస్మీకరించు" ఇట భస్మశబ్దంబూరీ ప్రభృత్యాదులలో లేనందున గతిసంజ్ఞ లేవన్నను చ్చిప్రతిత్వమాంతము గావున "హిర్యానిచ్చిదాచకన్" అనుమాత్రంబున గతిసంజ్ఞ గలిగి ప్రయోగ యోగ్యంబయ్యె. ఇట్లు స్వీకరించు, బ్రహ్మీభవించు, ఏకీభవించు, ఇత్యాదులు తెలియందగు. "సాక్షాత్కరించు" ఇట్లు నమశ్శబ్దము సాక్షాత్ప్రభృతులలోనిది గాన గతిసంజ్ఞ గలిగి "నమస్కరించు" అయ్యె. విసర్గస్థలంబున గతిసంజ్ఞ లేనందున "నమఃకరించు" అని కాదు. సాక్షాత్ప్రభృతులకృతిగణంబగుటంకేసి ధిక్, హం. ఘం ఇత్యాదిశబ్దములతో ధిక్కరించు, హంకరించు, ఘంకరించు, ఇత్యాదులు గృహీతంబులయ్యె. మనశ్శబ్దంబు నమశ్శబ్దవ్యుత్క్రమంచే కావున నమస్కరించు అన్నట్లు 'మనస్కరించు' అని ప్రమాదంబున లోపలు ప్రయోగింతురు. కొందఱాధునికులు జంకకుకళంకులేని కవులు 'శుశ్రూషించు' ఇత్యాదులు ప్రయోగించుచున్నారు. అయ్యది సకళంకప్రయోగంబులు. "ఆర్యప్రయోగంబులనెఱుంగునది" యన్నిమూలవచనంబునఁ దాత్పర్యమేమనఁగా నవిధానముతో వినుండు ఈనూత్రస్థమయిన యగతిశబ్దంబునకు నేక శేషము గాని లేక యావృత్తిగాని చేయవలయు; ఇపుడు గతిసంజ్ఞాశబ్ద విరహితములయిన భ్యాసులకు విందుఁ బ్రయోగంబు లేవన్నయొక యర్థమే కాక యగతిగంబును అతఁగా నశరణకంబును = కవిప్రయోగశక్తియును కాని భ్యాసులకు నీ భాష నుండుఁ బ్రయోగంబులేవన్న యర్థాంతరమును నగును కవిప్రయోగములందె సేసి గతిసంజ్ఞాశబ్దవిరహితములైనను సాధువులవిద్యతీ మాధతాత్పర్యము. కనుకనేజయించు, ఈక్షించు, భ్రమించు, స్మరించు, హరించు, బోధించు, రక్షించు ఇత్యాదులు లురక్షించులయ్యె. విజయించు, పరాజయించు, అతీక్షించు, దుర్భయించు, ఇత్యాదులు

సగతికములయినను గివిప్రయోగాభివంబునంజీసి దుష్కరికములయ్యెను. నూత్రకాదురి
తాత్పర్యము సత్, అలం, పురః, తిరః, ఇత్యాదికబ్బంబులకు విశేషమాత్రంబుల సం
స్కృతవ్యాకరణమున గతిసంబంధ విధింపబడినందున సత్కరింపు, అలంకరింపు, పుర
స్కరింపు, తిరస్కరింపు, ఇత్యాదులార్యసమ్యక్మయలైనవి యని తెలియంపగు.

122 సూ— వలయాదిక్రియలకుం గర్తయగు భావంబునందు
నుజీయగు.

వలయాది క్రియలకుం గర్తభూత క్రియావృత్తియగు ధాతు
వునకు నుజీవర్ణకంబగు వాడుచూడవలయు - వారలుచూడఁగా
వలయు - నీవుచూడవలయు - మీరుచూడవలయు - నేనుచూడవ
లయు - మేముచూడవలయు । మనముచూడవలయు - వలయును -
వలదు - కూడును - కూడదు - చెల్లును - చెల్లదు - తగును -
తగదు - ఇత్యాదులు వలయాదులు.

వ్యా—వలయు, వలదు మొదలైన యీక్రిందిగణములోని ధాతువులకుఁ గ్రియ
యేకర్తగానున్నచో పట్టి క్రి గూనాచకకేబ్బంబునకు నుజీవర్ణకంబును. పూర్వమందుఁ
దుర్బలభావలక్షణములయందు ౪౦ స్మృతముననుజీవర్ణకము విధింపబడినది ఇపుడో
క్రియకుఁ గర్తృత్వార్థమందు నుజీవర్ణకము విధింపబడ్డది యని భేదము తెలిసికొనవ
లయు (౧) జాతి (౨) వృత్తి (౩) సంఖ్యా (౪) కాల (౫) కారకంబులైనను ధాతు
వునకే యర్థములనియు, దీనిమీఁది ప్రత్యయము తాదృశ్యాస్ఫుటకరణములో సహ
యముగననియు (ద్యోతకము) క్రి పరి. ౨ స్మృతము వివరించుతఱిసి తెప్పించెయో.
కావున ధాతువునకు సహజార్థమైన కర్తృత్వమును నుజీవర్ణకంబు స్ఫుటకరించునని
(ద్యోతకమని) తెలియంపగినది.

ఉ—‘వాడు చూడవలయు’ అన్నవాక్యంబునకు వాడు చూచుట యావశ్య
మని యర్థము. “వాడు” అన్నకేబ్బము మామధాతువునకుఁ గర్తగా నవ్వయింపును

చూడక' అనునది వలయుదాతువునకుఁ గర్తగా సంబంధించునని యెఱుంగునది. ఇట్లు 'వారలు చూడగావలయు, ఇత్యాదివాక్యములకుండు 'వారలు' అన్న బహువచనాంతము చూచుదాతువుతోడను' చూచుదాతువు కర్తగావలయు దాతువుతోడను నన్వయించును గావున వలయుదాతువు పదా యేకవచనాంతముగానే యుండునని తెలియించగు—గీ॥ నిన్న నిత్యసత్యనిరతుఁగా నెఱిఁగి యి క్కార్యమునకు నలనుగలుగుటెఱిఁగి పనుపనలనె దూతిభావమ పేక్షించి । దేవహితము దీని దీర్చునలయు॥ అనిఅక॥ అనునది యట్టికదైవము చగనిచ్చినయ్యవంబుచప్పు నెమనక॥ విగతభయ నాపయోగ్యంబుగనొక్కడఁజెప్పమిపుడ పోవఁగలయున్॥ విరా ౧ ఆ॥ గీ॥ వలదుకుక్కలవిడువంగ వలవదేయ । నడిచి మెలపిడియమ్మునఁ జూచువవమ్మ । బంకమున కొరిజచిగఁబడి పఱవ లేవు మన్నులివ్వేళ రేగటిమన్నులందు । మనుక ఆ వచ్చుదాతువునల న్నూదులలోనిదని తెలియందగినది. కనుకనే యీపద్యములోని సామనశబ్దము 'వచ్చు' నకుఁ గర్తయైనది ఇట్లు నను. అఁ ఇత్యాదులు గీ॥ చనునె? యిచ్చుటలాడె పజ్జులకాఁడు ॥ పుట్టువులతోడ నీవును బుట్టి నాడె వచ్చుగాక యహీనవంశాభిజాత । నై ప్రతివ్రతసను నన్ను నడుగఁ దగునె॥ విరా ౨౨॥ గీ॥ భర్తృదేవత నీదుసత్కర్మమునకు । మెచ్చి యెంతయుఁ బ్రీతిమై నిచ్చినట్టి వరముగలుగంగ మన మేమివర్తనమున నెవలనుండిన నొరులకు నెఱుంగిననునె? విరా ౧ ఆ॥ (మూలము) పకర్మకంబునకుస్వరూపప్రేరణార్థంబులు రెండును గొనుపద్యముబంధంబులం చొక్కొక్కటితోడ రెంటితోడం గూడుచోనగునవి గూలుం గూడ రూపంబు రొమియ్యెఁ వాని సారది నుదాహరించెద.

(ప్రమాదాన్వృత్తి యందు)

కర్తార్థకము.

మైత్రికు - వంటకమును-వండెను

ఆత్మనేనకర్తార్థకము.

మైత్రికు - వంటకమును - వందుకొనియెను

కర్మార్థకము.

మైత్సనిచేత - వంటకము - వండిబడియెను

ఆత్మనేపదకర్మార్థకము.

మైత్సనిచేత - వంటకము - వండుకొనబడియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్సనిచేత - మైత్సనిచేత - వంటకమును - వండించెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్సనిచేత - మైత్సనిచేత - వంటకమును - వండిచుకొనియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్సనిచేత - మైత్సనిచేత - వంటకము - వండింపబడియెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్సనిచేత - మైత్సనిచేత - వంటకము-వండించుకొనబడియెను

వ్యా సకర్మకమైన వండుధాతువునకు స్వరూపార్థమందు నాలుగురూపములు
నిరూపింపబడును,

స్వరూపార్థకరూపము. వండిను (౧)

అనగా ప్రేరణార్థములేనిది

ఆత్మనేపదార్థమందుఁ గొన్వనుబంధ మొక్కటియే

నేర్పఁగా.....వండుకొనియె (౨)

కర్మార్థపక్షయందుఁ బద్వసుబంధం బొక్కటియే

చేర్పఁగా.....వండిబడియెను (౩)

లెందును గూడుచో అనగా

ఆత్మనే పదకర్మార్థము లుభయంబును వినక్షింపఁబ

డఁగా.....వండుకొన బడియెను (౪)

ఇట్లు స్వరూపార్థకరూపంబునకుఁ గొనుపడుశబ్దంబులలోనేకై కశబ్దసంఘటన చేతను, నుభయశబ్దసంఘటనచేతను మూడురూపంబులగు.

ఇంకను సకలకమైనవండుభాతువునకే ప్రేరణార్థమందు నాలుగురూపంబులును జూపబడును.

ప్రేరణార్థకరూపము—వండించెను.

(1)

అత్మనేపరార్థమందుఁ గొన్వహులంగ మొక్కటియే
చేర్చఁగా... ..వండించుకొనియెను.

కర్మార్థవివక్షయందుఁ బ్రవృత్తులంగ బొక్కటియే
చేర్చఁగా... ..వండింపఁబడియెను.

అత్మనేపరకర్మార్థము బుధయంబును వివక్షింపఁబ
డఁగా... ..వండించుకొనఁబడియెను.

ఇట్లు స్వరూపార్థకము (వఁడెను) ప్రేరణార్థరూపము (వండించెను;) అన్నవి
గాక తక్కినవి గొనుపడుశబ్దంబులు పర్యాయముగా ఘటనచేతను యోగపద్యముగా
ఘటనచేతను ౬ రూపంబులగు.

స్వరూపప్రేరణార్థకరూపంబులు రెండును గూడఁగా నన్నియు నెనిమిదిరూ
పంబులు పైనిఁ జూపినవియంబునఁ దెలియండగు.

(౧౨ నూ—చే, గొనుభాతువును ౧౩ నూ—చే, పడుజియుఁ చేర్చబడును)

123 నూ—గతిబుద్ధి ప్రత్యవసానార్థకశబ్దకర్మకర్మకంబుల కప్రే
రణంబునం గర్తయగునది ప్రేరణంబునం గర్మంబగు.

పొందుమొదలయినవి గత్యర్థకంబులు ॥ తెలియుమొదలయినవి
బుద్ధ్యర్థకంబులు ॥ తినుమొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థకంబులు ॥ విను -
చెప్పు - చదువు - మొదలయినవి శబ్దకర్మకంబులు ॥ అకర్మకంబులు

ప్రసిద్ధంబులు || మైత్రుండు గ్రామంబుంబొందెను - చైత్రుండు - మై
త్రుని గ్రామంబుంబొందించెను | లాఁతిచోసహిత మిక్కార్థంబు
గానంబడియెడి మైత్రుండుపుడమినేలెను - చైత్రుండు మైత్రుని
బుడమి నేలించెను.

శ్లో—“యేగత్కర్థకాః, శేషార్థకాః” (గమనార్థకధాతువులుపాం
దుట యన్న యర్థమిచ్చును) అని చైత్రాకరణుల సమ్మతియున్నందునఁ బొందు
మొదలైనవి శ్లోకాది గ్రంథకర్తలమతమున “సుఖంపాప్తిః” ఇత్యాదులం
దుం గాక తక్కినవొట్ల గమనములేక తమయర్థము సంభవింపనందున కత్కర్థ
కములు|| ప్రత్యసానంబు = భక్షణంబు|| శబ్దము కర్మకారకంబుగాఁ గల ధాతు
వులు శబ్దకర్మంబులు నాఁబడు|| నూటను విచెను. పాఠమును జెప్పెను ఇత్యాదివా
క్యములందు కర్తార్థక ద్వితీయంతములైన నూటయు పాఠమును అక్షరరూపమైన
ధ్వనులే కాన, విను-చెప్పు ఇత్యాదులు శబ్దకర్మంబులయ్యె. అకర్మకధాతువులసంస్కృ
తవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలు స్లోకంబున సంగ్రహముగాఁ జెప్పియుండిరి. వాని నిందుం
బొందుఁబడుచున్నామ|| స్లో|| (౧) వృద్ధి (౨) క్షయ (౩) భయ (౪) జీవిత (౫)
వదణం (౬) లజ్జా (౭) పత్ర (౮) స్థితి (౯) జాగరణం (౧౦) శయన (౧౧) క్రిడా
(౧౨) రుచి (౧౩) గీప్తార్థం ధాతుగణం తమకర్మకమహుః షర్థిల్లుట, క్షీణించుట,
భీతిల్లుట, జీవించుట, చచ్చుట, లజ్జించుట, ఉండుట, నిలుచుట, మేల్కొనుట,
శయించుట, క్షీణించుట, రుచించుట, ప్రకాశించుటయాయర్థములఁగలధాతువులకర్మకంబు
లననని యర్థము. నూతార్థకము—గత్కర్థకాది పూర్వోక్త ధాతువుల ప్రయోగంబులలోఁ
చేరణార్థము లేనియపుడు కర యెనది చేరణార్థసమావేశమందుఁ గర్మంబును.
“ఉ. మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను” ఇటఁ బొందుధాతువునకు స్వరూపార్థము
ఈదశయఁగు మైత్రుండు గర్త యొనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. “చైత్రుండు మైత్రునిం
గ్రామంబుం బొందించెను” ఇటఁ బొందుధాతువునకు కర నూత్రమనఁ చేరణార్థ
మం దీంద క్కయ్యె. కానఁ చేరణంబులేని పూర్వవాక్యంబులలోఁ గర్త యైన మైత్రుం
డు చేరణంబుగల యావాక్యంబులలోఁ బ్రకృతనూత్రమనఁ గర్మంబునైనందునవత్కర్మ
నక మెత్తికొనియు ద్వితీయంతమయినది

ఇట నీనూత్రిము లేకుండనే పైతాగ్రులుకర్మంబులై ద్వితీయనొందునని యిట్లు శింకింపరు. ఉదా—“చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రాహంబుం బొందింఁగాఁ జేరేచెను” ఈవాక్యంబులలోఁ జేరేమధాతువు సకర్మకంబు గాన నీపాత్యవ్యంబునకు మైత్రుండు కర్మకంబై కార. పరి ౨వ నూత్రిమున మైత్రీశబ్దము ద్వితీ గూఠినుగట్ట కరతలాపల కంబుగాఁ గానిపించెడిని. కాన “చేరేమ” నకు నీవాక్యంబులలో మైత్రుండు గర్వం బైవట్టలే, చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రాహంబుం బొందించెను॥ అన్నవాక్యములలో సహితము ప్రేరేమధాతువునకుఁ బర్యయశబ్దంబై పాంసధాతువుకంపైఁ జేరణార్థకమైన యిందుగాగమంబున్నందునఁ బూర్వవాక్యంబునందుం బరే నిటను మైత్రుండు కర్మం బగుట న్యాయస్థింబగుచుండఁ బిష్టకేమంబుగా నీనుత్రారంభ మనావశ్యకంబని వక్కాణించుచున్నాడు. అదియుక్తంబ; కాని దేవదత్తుండు అన్నమును వండుటకై యజ్ఞ దత్తునిం ప్రేరేచిను. అన్నవాక్యమందుకూడఁ బూర్వవాక్యవంతు మైత్రుండు వోలే నిట యజ్ఞ దత్తుండు “చేరేమ” నకుఁ గర్మకంబైనందునఁ ప్రేరణేమగాగ మాంతమైన పొందించుధాతువునకు మైత్రుండు గర్వకంబై “చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రాహంబుంబొందించెను” అన్నట్టలే యిటఁ ప్రేరణేమగాగమాంతమావండించు ధాతువు నకు యజ్ఞ దత్తుండు కర్మకంబై “దేవదత్తుండు అన్నమును యజ్ఞ దత్తునివండించెను (వండఁచేరేచెను)” అన్న యనిష్టప్రయోగంబు సంభవించును. కావున నీనుత్రారంభ మావశ్యకంబు. పైనిఁజూపినవిధంబునఁ బ్రకృతమూత్ర మక్కురలేకయే యెల్లడలను ప్రేరణేమగాగమాంతస్థలంబులలోఁ గర్త కర్మంబగుచున్నందున “ప్రాప్తై సత్కారభ్య మ్నాన్తో విధినియమానా భవతి” (ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ జేయంబడిన నూత్రము నియమముకై యగును) అన్న న్యాయంబున నిపుడీనూత్రము నియమాత్మకమును. “గర్వ ర్థకాదిధాతువులే ప్రేరణేమక్కుగలవియైనపుడు కర్తగర్వంబగును గాని తక్కినధాతు పూరి ప్రేరణేమక్కుగలవియైనను గర్తకర్మంబుగాదు” అనిన నియమంబీ నూత్ర మున్నచో నేర్పడును. ఇపుడు వండు మొదలయిన తక్కినధాతువులు ప్రేరణేమ క్కుగలవియైనను యజ్ఞ దత్తుండు కర్మంబుగాక కర్తగావే యుండి యాఖ్యాతముచేరఁ జెప్పఁబడవలెనని విధి కర్తయైవై క్రియచేత ప్రథమాంతార్థమై దేవదత్తుండే యాకా క్షితుండై యజ్ఞ దత్తుండట్లు గావంగునని కార. పరి. ౩ నూత్రంబున సవధిహితుండైన

యజ్ఞదత్తునిం డెలుపువట్టి యజ్ఞదత్త కబంబుకంటె దృఢీయావిభక్తి గలిగి "దేవదత్తుడు
యజ్ఞదత్తునిచే వండించెను" అనిన ప్రయోగమగునని యెఱుంగునది. ఈనూత్రము
నియమాధ్వని సంస్కృతవ్యాకరణ వ్యాఖ్యానములలోను నహోబల పండితీయము
లోను వ్రాయబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో దీనిమాతృకసూత్రమునొద్ద నైదు
విధములైన ధాతువులును ప్రేరణార్థకములైనపు డైదుదాహరణంబులును స్పష్టార్థమీ
శ్లోకంబునం జూపబడినవి. శ్లో॥ క్రూపగమయత్స్వర్గం వేదార్థం స్వానవేద
యత్ | ఆశయచ్చామృతం దేవాశ్వేదమధ్యాపయద్విధిం ఆపయత్సలీలపృథ్వీం యస్స
మేత్రీహరిగః || దీనికిఁ బ్రతిబింబంబుగాఁ బద్యంబొనర్చి యదాహరణపంచకంబు
నూపంబును. క॥ అరులం బొందించెను మర పురి; స్వీయుల శ్రుతులయర్థమును నెఱి
గించెక; మరలం ద్రావించెనుగక; సరసీజాసమని శ్రుతులఁ జదివించె; వసుం
దరవీటనుంచె నేత్రీ హరి; యూతఁడు వాకు కరణమవలక్ష్యములై || చ॥ నునుజిగురాకు
మేయతఱి నోరికలంకులఁ జేటికుట్టిసక | నవరుహశాఖలం గువకువస్వనిఁ బాటుపికాం
గనందికం | బననయమొప్పమాన్పుగతి నాత్మముఖంబు ముఖంబుఁగూర్చిచుం | బనమొన
రించెసందుసుడిమాయలుగా మగవారికృత్యముల్ || వసు. 3 ఆ. ఇటఁ గూడుధాతు
వు సాండుధాతువునకుఁ బర్యాయము. క్రి. పరి. ౮౦ మూత్రమున కూడించు కూర్చు
టలు ప్రేరణరూపంబులు. [పురుషపికంబులనమోమును (భార్య) మోమునుగూడునట్లు
చేసి అనిర్వచ్యకముచ | కపటపునిద్రవోవుతఱి గొగిటనామ మోవిమోవిజేరువు
చును గొన్నిరాత్రులు వరుందనియించె లతాంగియంతఁ ద | త్కపటముగాంచియుం
గననికైవడి నట్లు యొనర్చె గొన్నిరే | లపుడతఁడాపలేక నగవల్లనతానును నవ్వె వేడ్క
తోక | కథా 2 ఆ॥

(మోవిని మోవిని జేరునట్లు చేయుచును)

మ అనిచారంబని పల్కనోడుదుము ధర్మాభిజ్ఞనీయగ్రసం | భవుఁడన్మన్నత
క్రియఁతుఁడు మహీభారప్రగల్బుండు భా | గవదోహిత్రుండు పాత్రుఁడీయదుడు
లోకఖ్యాతుఁడుండంగనీ భువనేశత్యభరంబుఁ బూన్పదగునేపూరుక జఘన్వాత్మకా |
భార, అది. 3 ఆ "జడత పూనక" భార, కా. ౨౨. ఇత్యాదిస్థలంబులలోఁ బూన

భాతువునకుఁ బొందుట, ధరించుట, యనునర్థములు సందర్భవశేబున నున్నందుననిచ్చుటను 'బూను' నకు పొందుట యర్థము చెప్పవలయు. అందున పొందించుట యర్థమిచ్చునట్టి ప్రకృతపద్యములలోని ప్రేరణార్థకపూను భాతువు సమావేశంబునఁ బూగుండు గర్వంబును. వహించుటయర్థము చెప్పుకొన్నచో "నీవహోర్ను" అనునా-చే ప్రేరణార్థకణిజంతహభాతుసమావేశమందుఁ గర్తృకుఁ గర్మత్వనిక్షేపమున్నందుననిచ్చుటనుబూగువు కర్వంబుగాక కర్తయై యనభిహితుఁడైనందున (విభక్త్యంతిక్రియచే నాకాంక్షితుఁడు కానందున) కార. పరి. 3 నూత్రిముచేతఁ ద్వతీయావిభక్తివచ్చి "పూగుచే" అని ప్రయోగింపవలసివచ్చును. పూనునకాదివర్ణలోపము రాఁగా నూనునకు ధరించు ఇత్యాద్యర్థములు శబ్దకర్తృకరమందు॥ ఈప్రయోగంబు ప్రామాదికంబని చెప్పవలసివచ్చునుకాన నిట సందర్భవశేబునఁ బూనునకుఁ బొందించుట యర్థంబని యూహించునది "భిష్ముండు ధర్మజానకు ధర్మంబుల వినిపించెకా; జనని పుత్రునకు నన్నయును వినిపించెకా" ఇత్యాది ప్రయోగంబులు కార. పరి. ౨౧ నూత్రిమునను, లేక "అన్యస్యాశ్శ్యద్విచ్ఛవే చ్చిన్యా" అన్న నన్నయభర్త్యయ నూత్రమునను గర్వార్థమందు ధర్మజ, పుత్రశబ్దములకంటె వష్టివచ్చి సాధువులయినవని తెలియందగు. అథవా "కన్యాగియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తృకు వష్టినిత్యంబుగానగు॥ అనిననూత్రంబున నిచ్చట విను, తినుత సమావేశంబునందు "ధర్మజ, పుత్రులకు" వష్టియయ్యె.

124 సూ—అనభిహితకర్తకాకానోకచో వష్టి బహుళంబుగా నగు.

రాముండు మిథిలంగనియె ॥ రామునకు మిథిలగనంబడియె - రామునిచే మిథిలగనంబడియెను ॥ మైత్రిదుతత్వంబుం చెలిసెను - మైత్రిదు మైత్రినకుం దత్వంబుచెలిపెను ॥ కన్వాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు వష్టినిత్యంబుగానగు - విశ్వామిత్రుండు రామునకు మిథిలం గానిపించెను - కృష్ణుండర్జునునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను.

అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపద కర్మానుబంధంబులు లేమిఁజేసి రూపభేదంబు లయిదని యెఱుఁగునది.

కర్తార్థకము.

మైత్రిదు - మనియెను

ప్రేరణకర్తార్థకము.

చైత్రిదు - మైత్రిని మనిచెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థకము

చైత్రిదు - మైత్రిని - మనుచుకొనియె

ప్రేరణకర్తార్థకము.

చైత్రినిచేత - మైత్రిందు - మనుపఁబడియె

ప్రేరణాత్మనేపదకర్తార్థకము.

చైత్రినిచేత - మైత్రిందు - మనుచుకొనఁబడియె

పెడియు బేరణాబునం దించుగాగములు గలిగినచో సకర్మకంబునకుం బండ్రోదు సకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు భేదంబులని యూహించునది.

వ్యా—ఆఖ్యాతముచేత (ప్రసూతమైన యెవ్వఁడు, ఏది ఇత్యాదికీర్తనలకు ద్వారమున) నాకాంక్షితము కాని యట్టి కర్తకు కార. పరి. 3 నూత్రముచేత చేతవర్గకంబు ప్రాప్తించు చుండఁగా నీనూత్రంబు దానికి బాధకంబుగా నారంభింపఁ బడియె.

ఉదా—“రామునకు మిథిలగనఁబడియె” ఇటు సకర్మకమైనకనుఘాతువుకంటె క్రి. ప. ౪౯ నూత్రమున కర్తార్థగనఁదుఁ బడుజేవర్గకంబు నిధింపఁబడి “రాముడు మిథిలగనియె” అన్నకర్తప్రయోగవాక్యములోఁ గర్మంబైన మిథిలనగరము కర్మ ప్రయోగవాక్యములో నాఖ్యాతముచేత వర్ణిహితమైనందున (ఏదికనఁబడెను అనిప్రసూతకింకీర్తనముచేత నాకాంక్షితమైనందున) కార. ప. ౧ నూత్రముచేత సుక్తార్థమందుఁ బ్రసూతము కర్తయైన రాముడు ఆఖ్యాతముచేత వర్ణిహితుండు కానంపున కార. పరి.

3 నూత్రముల చేతనగ్గకంబును ప్రాప్తింపును, దేగా నీమాత్రంబుచే తనర్థకంబునకు
 మాత్రము బాధకంటె వృషివచ్చి వైవిధ్యముగా వాక్యంబయ్యె. ఇది బహుశంబుగానఁ
 బడుంబునఁ దృతీయయు వచ్చి “రామునిచే” అనియు ప్రయోగింపందరు.
 “వైత్రుండు మైత్రునకుఁ ద్ర్యంబు దలి పెను” తెఱపుధాతువు తెలియఁబాటువు ప్రేర
 ణంబుగాన [బుద్ధ్యర్థకము] ౧౨౩ నూత్రముచేత మైత్రుండు కర్మంబులు ప్రాప్తింపు
 చుండగా నీమాత్రంబున బాధింపఁబడి వృషివచ్చినదని యెఱుంగఁదగ్గది. నూత్రము
 లోని బహుశగ్రహణమున నొకానొకచో ద్వితీయయునకు. ఉ. కా. ౩|| కడుదడపులి
 ద్రవోయితిఁ బడఁతే! నను దెలుపవలదె బయలుదొకరుఁడె మృదుజనునబట్టిబ
 లం బెడలఁగ ననుదీచెనాతఁడెవ్వఁడు పెళుమా|| భా. ఆ. 2 ఆ. “కన్యాదియొ
 గంబునక” అన్య నాశ్రయంబునకు దాస్యర్యమేమనఁగా సంస్కృతన్యాకరణంబున “వృ
 శేత్వ” అనునార్థముచేతఁ బ్రేరణార్థకమాశిజంతవృశిధాతువు సమావేశంబునఁ గర్త
 కుఁగర్మత్వము విధింపఁబడి “దశకాయతొలింభక్తాక” (మైత్రుండు పారిభ్రతులను జూ
 పెను; ఇది ప్రతిపద్ధాంత్రేకరము, అని యప్రేరణంబునఁ గర్తలైన భక్తులు (భక్తా
 పారింపశ్యంతి) భక్తులు పారినిఁ జూచుచున్నారు) ఇపుడు ప్రేరణంబునఁ గర్మంబులు
 యదాపారింపఁదీయె. సంస్కృతన్యాకరణమునఁగా నాంత్రభాషయందుం
 చూడ గత్యాద్యర్థకధాతువులకుఁ (ప్రేరణంబున ప్రేరణమందలి గర్త కశ్యంతైవశాబ్దు
 లే దృశ్యర్థకధాతువులకుఁ గూడఁ ప్రేరణంబున ప్రేరణంబందలి కర్త కర్మంబులు
 ప్రసక్తమునచుండ నీమాత్రముచేతను నూరిగారు వృషి (విధింపుచుండెదని యెఱుం
 నది. ఉ. విశ్వావిప్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. ఇదిప్రేరణంబునఁ గర్త
 యైన రామునకు (రాముఁడు మిథిలంగనియె) నీవాక్యంబున వృషి వచ్చెను. కను, విను,
 తిను ఇత్యాదులు కన్యాలు కనుధాతువునకుఁ (ప్రేరణంబున 2౦ నూ-చే నిందుక్కును
 2౧ నూ-చేత బుగాగమంబును 22 నూత్రముక్రిందివాక్యముచేత నకారంబునకు దీర్ఘ
 త్వమును ౨౩ నూ-చేత, నకారమునొడి యకారమునకు నిర్మంబును గలుగంగా
 “కానిపించు” అను. ఈధాతువునకుఁ ప్రేరణార్థమే కాకుండ “ప్రత్యక్షమును” అని
 యకర్మకార్థంబును గలను. ఆ|| కానిపించి యేమికావలయును వరం బగునుమనిన నేను
 నాత్మకే|| కొలది నతులు నునునఁ బలింతుంబురుగాన| కలవలన గలువవలయునంటి||
 కళా ౨ ఆ|| ఇట్లే రెండవయుదాహరణమందునన్ధనశబ్దంబునొడ వృషియయ్యె “మా

“పను” చూచునకు క్రి. ప. 22 నూ-చే బుగాగమంబు గలిగి మివర్ణంబు లోపింప గానైనది.

(నూ) అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపదకర్మనుబంధంబులు లేమిం జేసి రూపభేదంబులైదని యెఱుంగునది.

వ్యా—అకర్మకధాతువునకుఁ గర్మసంబంధము లేనందునఁ గర్మార్థమందు క్రి నూ-చే విధింపఁబడు “పదుజి” “పను” ఇత్యాద్యకర్మకధాతువులకుఁ జేర్పఁబడు. అం ద్రభాషాశైలిచేసి యకర్మకంబులకు మనుప్రభృతిభాతువులకుఁ “గొను” అన్నయాత్మ నేపదానుబంధంబును జేర్పఁబడవని తెలియవలయు. ఒకానొకచో నకర్మకధాతువునకు నయితము పదుజికొనులు ౧౦౯ నూత్రమున స్వార్థమందు నూత్రము. రావచ్చును నిలఁ బకు పండుకొను ఇత్యాదులు.

కర్తృకము,

మైత్రిండు } ఇది యకర్మకంబు గాన నాత్మనేపదచిహ్నంబగుకొనుకల్పమును కర్తా మనియెను } క్రి. ప. 23 నూ-మున చుట్కును ౨౫ నూ-మున నుకారముమీది యుకారమున కికారంబునుగలిగెను.

ప్రేరణ కర్తృకము } క్రి. ప. 23 నూ-మున చుట్కును ౨౫ నూ-మున నుకారముమీది యుకారమున కికారంబునుగలిగెను.

చైత్రండు మైత్రిని } ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృకము. ప్రేరణంబునసకర్మక మైనందు నఁ “గొను” అనునాత్మనేపద చిహ్నము చేర్పవచ్చును

చైత్రనిచేత మైత్రిండు } ప్రేరణకర్తృకము. ప్రేరణంబు సకర్మక మైనందున “పదు” అనుకర్మార్థచిహ్నంబు చేర్పవచ్చును.

చైత్రనిచేత మైత్రిండు } ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృకము సకర్మకము గనుక సుభ యంబును కొనుపడుజును చేర్పఁబడియె.

ఇట్లెల్ల యకర్మక ధాతువులకును, అప్రేరణంబునందు అనఁగా వ్యరూపార్థమం దు నాత్మనేపదకర్మనుబంధములు లేనందున నేకవిధమైన రూపంబును, ప్రేరణార్థ

మందు ప్రేరణరూపంబును (౧) కొనుపడుచును బెవ్వెఱుగాఁ జేర్చుటంజేసి (౨) రూపంబును మధ్యంబును జేర్చుటంజేసి (౩) రూపంబును మిలితంటై యొందురూపంబు లేర్పడు. (మూలము) చెండియుం ప్రేరణంబునందు విందుగాగమంబు గలిగినచో సకర్మ కణనకుం బండ్రెండు సకర్మకంబునకుం దొమ్మిది యుభేదంబులని యూహించునది.

వ్యా—మొదటి ప్రేరణార్థమందుఁ జూగాగమంబును తిరిగి ప్రేరణార్థమందు విందుగాగమంబును గాగనని సకర్మకధాతువునకు ద్వాదశరూపంబులు సకర్మకధాతువునకు రూపసంఖ్యంబును నగును. క్రి. పరి. ౨౪ నూత్రమునఁ ప్రేరణేందుక్కుకంటె దిరిగి ప్రేరణేందుక్కు సంభవింపనేరదు గానఁ ప్రేరణేందుక్కుకంటె ప్రేరణేందుక్కు రావచ్చునని భావము. ఈపాఠలోఁ ప్రేరణమగాగమరూపంబులతోఁ గూడ సకర్మకమైన వనుధాతువునకు ద్విదురూపంబులు మాఁబడియె. తిరిగి ప్రేరణంబునఁ జూగాగమాంతరూపంబుకంటె నిదుక్కు చేసి నాల్గురూపంబులును నిరూపింపబడును.

(౧) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించెను. పునఃప్రేరణార్థకము. ఇట నాఖ్యాతముచేత యజ్ఞదత్తుం డభిహితుండై చైత్రుండవభిహితుం డగుటం జేసి కార. పరి. 3 నూత్రమునఁ శైత్రకేబ్బంబుకంటె జేతవర్ణకంబయ్యె.

(౨) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనియె (పునఃప్రేరణార్థకమేపదకర్తృకము)

(3) యజ్ఞదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపింపబడియె. (పునఃప్రేరణార్థకము) ఇటఁ గర్తృకమైన యాఖ్యాతంబుచేతను గర్మంబైన మైత్రుండభిహితుండై ప్రయోజకప్రయోజ్యులైన యజ్ఞదత్తచైత్రులువురును నవభిహితులైనందున కార. పరి. 3 నూత్రమున యజ్ఞదత్తచైత్రకేబ్బంబుకంటె జేతవర్ణకంబులు గాగ. మైత్రుం డభిహితుండైనందున నుక్తార్థమందుఁ బ్రధాననూత్రమునఁ బ్రధానది ధక్తియయ్యె.

(౪) యజ్ఞదత్తునిచేత శైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపించుకొనబడియె. (పునః ప్రేరణార్థకమేపదకర్తృకము) చెమకటిగిగానే తృతీయాప్రథమావిధములు దద్విధా యుక్తములఁ గలుగవని యూహించునది.

సకర్మకథానువులను గూడఁ బ్రేరణార్థములు రెండింటియందు నుపయోగించి పంఢ్రెండురూపములను స్పష్టముదాహరించెద.

(౧) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిసెను (కర్తృత్వకము) (౨) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలికొనెను (అత్యనేపదకర్తృత్వకము) (౩) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలియబడెను. (కర్తృత్వకము) (౪) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలికొనబడియెను (అత్యనేపదకర్తృత్వకము) (౫) మైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వముం దెలిసెను (ప్రేరణ కర్తృత్వకము) ఇట క్రి. పరి. ౧౨క నూత్రమునఁ బ్రయోజ్యకర్తయైన మైత్రునిఁ జెప్పునట్టి మైత్రీశబ్దమునకు వక్షి గలిగినది. (౬) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపుకొనెను (ప్రేరణాత్యనేపదకర్తృత్వకము) (౭) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపబడియెను (ప్రేరణకర్తృత్వకము) (౮) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపుకొనబడియెను (ప్రేరణాత్యనేపదకర్తృత్వకము) (౯) యజ్ఞ దత్తుండు మైత్రుని చేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించెను (పునఃప్రేరణకర్తృత్వకము) (౧౦) యజ్ఞ దత్తుండు మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించుకొనియెను (పునఃప్రేరణాత్యనేపదకర్తృత్వకము) (౧౧) యజ్ఞ దత్తునిచేత మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపిం బడియెను. (పునఃప్రేరణకర్తృత్వకము) (౧౨) యజ్ఞ దత్తునిచేత మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపించుకొనఁబడియెను. ఇట్లు తక్కిన సకర్మకథలకు నూహ్యంబులు.

ఇది క్రితాపరిచ్ఛేదము.

కృదంతపరిచ్ఛేదము.

1 సూ—కృత్తులకర్థంబులు యథావ్యవహారంబుగ గ్రహ్యంబులు.

ధాతువునకు విహితంబగుడుభిన్న ప్రతయంబుకృత్తునాఁబడు కృత్తులకువత్సమాణంబులకు భావకర్తృకర్మాద్యర్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది. | ఆక - బంధనము మొలక - నవోద్భిదము || ఏలిక - పాలకుడు || కోరిక - వాంఛయు వాంఛితంబును మూఁక - సంఘము ఆడిక - నింద || ఓడిక - పో)కస్సు.

వ్యా—కృత్ప్రత్యయంబులకు భావకర్మార్థంబులు పెద్దల వ్యవహారమున ననుసరించి తెలియందగినవి. కాని నూత్రంబులలో నాయుయ్యర్థములం చేర్చొని, క, ఇక, ఇత్యాదికృత్ప్రత్యయంబులు విధింపఁబడవలె భావము.

ఈతాత్పర్యమే “కృత్తులకు వత్సమాణంబులకు భావకర్తృకర్మార్థంబులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది” అని మూలమందే వివరము చేయఁబడినది.

(మూలము) ధాతువునకు విహితంబగు డుభిన్నప్రత్యంబు కృత్తునాఁబడు

వ్యా—“ధాతువునకు” అనిన క్రియాపరిచ్ఛేదమందలి ప్రథమనూత్రము క్రియాపరిచ్ఛేదమందే కాకుండఁ గృదంతపరిచ్ఛేదంబునందుం గూడ సధికారనూత్రముగా విరిల్లినది భావము. కృత్ప్రత్యయంబునకు లక్షణంచేమనఁగా డుక్, ను, ఘ, రు, మ. ముఛో అనునవి చక్క ధాత్వధికారమందలి ప్రత్యయంబులు కృత్తులు నాఁబడునని యర్థము. డుల్లులోని డువర్ణంబును ముఛ్చలోని ఛికారంబుతోఁ గూర్చుగా “డుఛో” అనిన ప్రత్యయం చేర్చినది. [క్రి. ప. ౨ నూ] మరిగార్థిచేత “కృదరిక్” అనిన

పాణినీయనూత్రమే యాంధ్రీకరించి యిట్లు వ్రాయబడినది యని తెలియందగు. భావాద్యర్థంబుల కుదాహరణము. ఆ కః బంధనము. ఇటు అడ్డగించు అర్థముగలయాగు ధాతువుకంటె నీపరిచ్ఛేదములో 3 నూత్రముచేతఁ గవర్ణకము రాఁగా “ఆగు + క” ఇట్లుండె. కవర్ణము పరమగుచుండ ధాతుకారమునకు ౨ నూత్రముచేతను లోపంతై “ఆక” యయ్యె దీనికి నడ్డగించుట యర్థము గాన భావార్థమున కుదాహరణము. ౧ దా “మొలక” నవోద్భవము; దీనికిఁ బర్యాయపదంబుగా నిచ్చిన “ఉద్భిత్” అను శబ్దము “ఉద్భిన్నత్రిభువనదీజంబ” [భూమిని దీజమును భేదించి వెలువడనది] యన్న యర్థమందు “ఉత్పాద్విష.....భివచ్చినజననీరాజామపసర్గేష్టిష్ ఆ3 పా ౨ నూ ౬౧] అనుపాణినీయనూత్రంబున ననువర్తమానకర్తృత్వమందుఁగొప్పపురాఁగానైన రూపంబుగావున మొలక శబ్దంబును మొలుచుధాతువుకంటెఁగర్తృత్వమందు గవర్ణము వచ్చి నది యని తెలియవలయు. ఉద్భిచ్చబ్దము బుద్ధిగాదులలోనిది గాన నవోద్భవము అని యయ్యె. ఆగు, మొలుచు, ధాతువులకంటె 3 నూత్రమున నొక్కవర్ణకమే విధింపబడినను “ఆగు” కంటె భావార్థమందును “మొలుచు” గర్తృత్వమందును నయ్యది యొనట్లు మహాజనవ్యవహారంబున దెలియంగగినదే కాని నూత్రంబున విశేషించి యర్థములు కేర్పొనంబడవు. మొలక మెలచునది. [మొలచుటకుకర్త] ఇట్లే మూగుధాతువు కంటెఁ గవర్ణకము కర్తృత్వమందుఁ గలిగి “మూక” = [సంఘము = మూగునది] అయ్యె నని యూహింపవలయు. “వీక” పాలకుఁడు వీలుధాతువుకంటె ౧౨౦ నూత్రమున నిక వర్ణకము కర్తృత్వమందుఁ గలిగె. [వీలుటకుఁగర్తయని యర్థము] కోరిక వాంఛయు వాంఛితంబును; కోరుధాతువునకు ౧౨ వ నూ-న భావార్థమందు నిక వర్ణకము రాఁగా వాంఛ యర్థమగును. (కోరుట యర్థము) ఆధాతువుకంటెనే కర్మార్థమందు నిక వర్ణకము కలిగియు “కోరిక” యనియగు. దీనికి వాంఛితము అర్థము (కోరబడినది); ఆడు [నిందించుట] ధాతువునకు భావార్థమందిక వర్ణకమురాఁగా “ఆడిక” = (నిండు) యగును. ఓడిక [=ప్రాతస్సు ‘ఓడు’ నకుఁ గర్తృత్వమందు నిక వర్ణకము [ప్రపహించునదియని ప్రపహించు క్రియకుఁ గర్తయైనట్లు లోచింపచున్నది]; ఇట్లులాక ప్రత్యయమే భావకర్తృవ్యవేశార్థములయందు వచ్చుట యర్థమునుబట్టి యూహించునది. ఇట్టి ప్రాతిపదికంబులకర్థములును. నిదర్శనముగాఁ గవి పయోగంబులును, శబ్దరత్నాన్నిభులువు లుగాఁ కాభోధకాఖులుగాఁ బ్రసక్తింపఁబడును. కాననట్టివ్యాకరణవిశేషసూన్యశబ్దంబులి

కర్ణము నీచ్చట నెత్తి వ్రాయుట యనావశ్యకము. ఏకధాతువునకే భావక ర్కాధివిశేషములయందు నేకప్రత్యయంబే గల్గినను, నొకధాతువునకే ప్రత్యయభేదంబులఁ బ్రాతిపదికార్థభేదమున్నను, వ్యాకరణమువలననే యాపదిశేషములున్నను, నట్టి స్థలంబుల నెంచి ప్రయోగంబులు ప్రమాణముగా న్రాయంబడు ఇచ్చటఁ గోరికశిబ్దము భావార్థమందును గర్కార్థమందును నొక వర్ణకంబుగలదైనందున నర్ధవిశేషములయందుఁ బ్రయోగనిదేశానమావశ్యకము. క॥ ఈకథ యెవ్వరుచదివినఁ జైకొన్నరు విన్నఁగోరికను వ్రాసినవాఁ రేకాలముశంభునికృప! నాకల్పముగందునై హికాముష్మికముల్ ॥ [ఇచ్చయర్థము; భావార్థము] “తగుకోరికఁజెప్పఁ బులిందకోటికిఁ” ఉ. రా. 2 ఆ॥ [వాంఛము కర్కార్థమందు ప్రత్య]

2 సూ — ఇటం గృత్క-గతపవేములు పరంబులగునపుడు కగచయవలకు లోపంబగు.

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరంబులగునపుడు ధాతువునంతంబులగు కగచయవలకు లోపంబగు ॥ మీఁదిలక్ష్యంబులం జూడంబడు.

వ్యా—పైష్టము.

3 సూ—కవర్ణకంబులు గ్వాదులకగు.

అలుగు - అలుక ॥ ఆగు - ఆక ॥ షుగు - షుక - ఇట బిందులోపంబు ఇట్లు గొన్నింట గ్రహించునది ॥ కడగు - కడక ॥ కలగు - కలక ॥ కాగు - కాక ॥ తుచుగు - తుచుక ॥ నడచు - నడక ॥ నలగు - నలక ॥ పోవు - పోక ॥ మడగు - మడక ॥ మలగు - మలక ॥ మునుగు - మునుక ॥ మూగు - మూక ॥ మొలచు - మొలక ॥ వచ్చునకు - రా - రాక ॥ వంగు - వంక ॥ వీగు-వీక ॥ ఇక కల్లుపరంబులగునపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు- కానుక-కినియుముది

యుల కుక్ష్వంబునగు - కినియు - - కినుక || వుడియు-ముదుక ||
ఇత్యాదు లలుగ్వాదులు.

వ్యా—“ఎఱుక” ఎఱుగు ధాతువునకే సూత్రమునఁ గవర్ణకము రాఁగా ౨ వ
సూత్రమునఁ బ్రత్యయక కారపగత్వమందు ధాతుగుకామునను లోపము. బిందువునకు
సులోపందిట విశేషము. ఇదిపరిచయమర్థ మిచ్చుచో భావార్థమందుఁగ ప్రత్యయమును
దక్కినజ్ఞానము, సోదె, గుఱుకు, జ్యోతిశ్శాస్త్రమును అర్థమగునపుడు క రణార్థమందుఁ
[సాధనార్థమందు] గవర్ణకమనవలెను. దీనిచేతను యుక్తాయుక్తము మొదలైనవి తెలి
యఁబడునని వ్యుత్పత్తి చెప్పందగును. యుక్తాయుక్త వివేచనకు జ్ఞానము సాధనముగ
దా! పరోక్షమైన సంగతితెలియుటకు సోదె సాధనము. [కరణము.] వస్తునిశ్చయంబున
కు గుఱుకు సాధనము. అగతానాగతములు తెలియుటకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము సాధనము.
సాధనములైన జ్ఞానాదులను తెలుపుచున్నందున నెఱుకకర్తృము కరణార్థకము.
ఉ|| ఎఱుక పెటికెడు ధనము|| (పరిచయము అర్థము: భావార్థము) క|| చదివినయె
ఱుకలకుపరియోచదుననియెఱుకతో లక్ష్మీ. క ఆ (జ్ఞానముకరణార్థకము) గీ|| భూతి
దాఁచిపనుపుఁబూసి త్రిశూలసా! స్తంబుదాఁచి చేత సజ్జయమర! వెలది మేనఁగల్గివీరుం
దు వెలది యై! యెఱుకయెఱుక యనుచు నేగుదెంచె|| నీర. ౨ ఆ|| (సోదె; పరోక్ష
ర్థజ్ఞాన సాధనము) సి|| ఇటువేలకేతల కెఱుకైనచెంగాదిసుదసంజడగు కొండఁజూచినాఁ
డ|| కా ౫ ఆ|| (గుఱుకు; వస్త్రమందోనీరుఁ జెంగాది బ్రాహ్మణులని తెలియుటకై
సాధనమైనగుఱుకు) గీ|| రాజునకు గీడుపుట్టెను రాజ్యమడఁగు! వనుచు నెఱు
కచెప్పెను జ్యోతిషాధములను! గుడుపుకొఱకువిప్రాకృతిఁగొన్న శూద్రుఁ! బాస
పొడదండము గొనఁబాడిగలదు|| విజ్ఞా-ప్రా-కాం|| (జ్యోతిశ్శాస్త్రము; పరోక్ష
ర్థము తెలియఁగా సాధనము.) “తునుక” (“తునిఁగినది” అన్నయర్థము గావునఁ గర్తృ
ర్థమందిటఁ గవర్ణకము; గువర్ణలోపమే కాక పూర్వనర్తి బిందువునకు లోపము.)
“మడక” మడత, మకుఁగు వస్త్రము అర్థము; మరలునదిఅనివ్యుత్పత్తివలనఁ గర్తృ
మందుఁ గవర్ణకము; “మలక” “మలక” ఇట్లు అర్థబిందుసహితమును బిందురహితమును
నయిన రెండుకర్తృములును “మలఁగు” వలకనైన రూపములే మొరటిదారికి చిహ్నము.

చుట్టు, మొదల ఈ యర్థములు భాష్యమునైనవి; రెండవగా కి మరక, కూపక; ఇటు ద్రవ్యమర్థమయినను మలగువాడు, మలగునది అనివ్యుత్పత్తింతేసి కర్తృక ప్రత్యయంతములు. “మాక” “మొలక” ఇయ్యది కర్తృకములని పూర్వమందు జెప్పబడియె. “కానుక” కర్మావధిని గూపము (రాజాశ్రయో) గనబడునది = చూడబడునది] రూపాంతరము “కాన్క”; ౧౨ సూ—న పక్షాంతరమంధానిక పల్లకము “కానిక” ఇదియుఁ గర్మావధిగూపము. “కానుపు” అనునది కనుభావువునకుఁ బ్రసవించుటగఱున్నందునఁ దత్త్వమందు ౧౧ సూత్రముచేత, బుద్ధకముగలిగి యీమాత్రమందలి సూరి గారిచనంబున వాదినగర్భియగు. “యెనుక” కర్తృకమందుఁ గనల్లకము [ముదియునది ముదియుఁ గాదు] ఎట్టిగాఁ గడఁగితి మూడుకాళ్ళనుదుక న్వరియింప” జై క ఆ! “కినుక” రూపాంతరము “కిన” కియును ౧౧ వ సూత్రమునఁ బున్లకంబును నుత్పంబును గావింపెడివి. గీ॥ అనుదు శ్రేణంబు నీరసం బంతురింపఁ గినుపు కికిందితము నాత్మ్య గీయకొన గీ॥ కాకి క ఆ. [కినుపు=కిను]

4 సూ—ఇమివర్ణకంబు కలుగ్వాదులకగు.

కలుగు - కలిమి ॥ ఓరుచు ॥ ఓరిమి, కూరుచు - కూరిమి
నేరుచు - నేరిమి, వేలుచు - వేలిమి । బడియు - బడిమి ॥ బ్రీనుకు
బ్రీదిమి ॥ బడ్డు - బడ్డిమి ॥ తాయి - తాలిమి

వాక్—“కలిమి” ఇటఁగలుగునకు బ్రకృతసూత్రమున నిమివర్ణకంబును “ఇమి” పరంబుగాఁగా రెండవసూత్రమున సంత్యగువర్ణకంబునకు లోపంబును అపవాదనిత్యస్వర సంత్యయుఁ గలిగె. “కలిమి” భావార్థకమైకవోఁ గలియుండుర్థము “ఇట్టిమహిమ కలిమికిఁ గతమెఱుఁగి” భావ. ఆ. క ఆ! [కలుచు] ఈభావువునకు సధికరణార్థ మందును ఇమివర్ణకము ఎప్పుడు ౩॥ కలిమి ముద్బులఁ జేర్చును॥ భావ. కాం ౧ ఆ (కలిమి = సంపద; దీనియందు సుఖముగలుగునని వ్యుత్పత్తి) “కలిమి” రూపాంతరము. “ఓరిమి” ఇత్యాదులందు నీసూత్రమున నిమివర్ణకమును రెండవసూత్రముచేత సంత్యవర్ణ

లోపమునని యూహించునది. “కూరిమి” (దీనివేతఁ బ్రియపడుదురు అని వ్యుత్పత్తి గన్గు. కరణార్థమందుఁ బ్రీత్యయము. స్నేహము అర్థము). బసియ-బసిమి=(దృష్టివోషపరిహారార్థము దిగఁదీయుట) తాలు-తాలిమి! “తాగు” అని ధాతువుగానున్నపుడల ఘులకారముతో నుండును. ఈళకారము కృదంతత్యావస్థయందు లఘులకారవాయి “తామి” అగు. రూపాంతరము “తాల్మి” కి ఈతాల్మిలేదుబ్రాహ్మణి జాతికినీచెప్పడవు నిజంబనవును నూతజాడననియె చెబుదుమి నాతండామునినిరేఘ్నాడతికుపితుండై భార. కాం. ౧ ఆ॥ ఉ॥ ఉత్తమభక్తిసేవతగనోపి యునర్తు బ్రియంబు తాల్మియు॥ మెత్తదనంబు సంతతము మేలుగఁదాల్తుపపుస్తధంబులకా భార॥ ఆర. ౫ఆ.

5 సూ—తజ్వర్ణకంబు చేయ్యాదులకగు.

చేయు - చేత॥ అలయు - అలెత॥ కూయు - కూత॥ కోయు - గోత॥ గీయు - గీత॥ నేయు - నేత॥ పూయు - పూత॥ పోయు - పోత॥ మూయు - మూత॥ మేయు - మేత॥ మోయు - మోత॥ రోయు - రోత॥ లాయు - లాత॥ వాయు - వాత॥ వేయు - వేత॥

కూయుధాతువు మొదలు దిప్రీత్యకూంతము గీ॥ అకట! గూడుకూయి నాటికూయిని లాతి వారికైన నరయవలయునని॥ వన్నగీతకుండు తన్నగిత్తులు కూడనేర్చి ధర్మసూనుడవుడ॥ విరా. ౨ఆ. ఇటు లనుక్తస్థలంబులందుం గూడఁ బకృతిప్రీత్యయ విభాగం బూహింపవలయు

వ్యా“చేత” చేయుట. ఇటు భావార్థకముతజ్వర్ణకము; క॥ వారొకఁగ్రహపుత్తిం గూరి యభర్మంబునేతకుం బాలరును ర్వారబులయ్యుఁ బాండుకుమారులు కాతాత్పులండు మహి బనులెల్ల॥ భా. ఉద్యో. ౧౨. (అభర్మంబునేతకుం=అభర్మముచేయుటకు) కృత్యము అనునర్థమందుఁ గర్మార్థకము (చేయుటనునది); ఉ॥ పూ

తపఃవివరించి పలపుంబురించు కులంబునీతికిఁగఁజేతగడమ్మ యిత్రైజ్ఞగ లేమనురాంగన
 రెల్ల నిట్టినిఁ జేతకు మెత్తురమ్మ దయచేయక తిన్ననిమేనువెన్నెలగా జేతురటమ్మ
 యంతకును జేదురు పెల్లనటమ్మ యింతికిఁగఁ మను. 3౨ “అలత” ఈధాతువునకు
 ౧౧ నూ-చే బువర్ణకంబును, ౧౨ నూ-చే నిక వర్ణకంబును గలిగి “అలపు” “అల
 యిక” అనిరూపంబులగు, “గీత” (గీతుఁబడునది అనిన కర్పూర్థమందుఁ దబ్బర్థకము;
 గీటు అర్థము) ‘మూత’ మూయుట అన్నయర్థమందు భావార్థకము; మూకుడు మొద
 లైన మూకుపదార్థములు అగమైనపుడు కర్తృర్థకము. ‘మేత’ పశువుచే మేయఁబడు
 తృణాదికమర్థము గానఁ గర్పూర్థకము. ‘బోత’ జుగుప్సత్థము; సోతలు (బహువ్రీ
 తిల్లు అర్థము. ఇటఁ గర్పూర్థకము. “ప్రేత” వేయుటయు, కార్యకారణాభేదోపచా
 రంబుచేత ప్రేయఁటవలన (గోగిన) దెబ్బయునగుమును; కలి ఆనూర్యభానుఁడీ క్రియ
 ప్రేసినయప్పగింపుననుజవిభుఁడధికబలం ల్లాసమునఁ బుచ్చుకొని పొడిఁ చేసెనగుదులార్చన
 తని శిరమొకప్రేతగా నిర్వ ర అ (దెబ్బచేత) భావార్థప్రత్యయమైనను నీయర్థ
 మందుఁ గార్యము కారణమునో నభిన్నమన్న బుద్ధిచేత నిటు ప్రయోగింపఁబడియె.
 ఈగణంబులొని ధాతువుల యుకారమునకుఁ దకారము పరమగుచో రెండవ స్కూత్ర
 మున లోపంబు గలిగె. తక్కువైతైగాన చింగుపూర్వకంబగు. హ్రీప్యముమీది యాదీం
 దువు పూర్ణాచిదువునగు.

6 నూ—కువవర్ణకం బడంగ్యాదులకగు

అడఁగు - అడఁకువ ఎఱుఁగు - ఎఱుకువ । కలఁగు - కలఁ
 కువ॥ నలఁగు - నలఁకువ పెనఁగు - పెనఁకువ॥ పొలయు - పొల
 కువ॥ మఱచు - మఱకువ॥ మోలఁగు - మోలఁకువ-లోఁగు - లోఁ
 కువ॥ వేగు - వేకువ.

వ్యా—కువప్రత్యయకకారము పరమగుచో (౨) స్కూత్రమున ధాత్వంత్యనగ్న
 మునకు లోపము.

“ఎఱుకువ” — ఎఱుగుభాకువునకుఁ నువనర్థకంబు గల్గగా, ‘ఎఱుకు’ శబ్దమం దుంబరె బిందువునఁ నూడ భాకునన్లుంబు లోపించు. దీనిచేతఁ దోయఁబడునన్న వ్యుత్పత్తి గానఁ గరణార్థమంబుఁ బ్రత్యయము ‘నలఁకువ—కృ’నకు పాదమంబుగాన వ్యాధియను నిర్ధనునఁ గరణార్థమందున; కృను, బాధ ఇత్యాద్యర్థములందు భావార్థ మంగున; బ్రత్యయము, ‘పెనఁకున’—దీనియందు (యుద్ధమందు) పెనఁగులాడుదు రన్న యర్థమృని నధికరణంబునఁ గునప్రత్యయము. తెక్కిన మేళవాద్యర్థములయందు భావార్థముననిన తెలియవలెను ‘పొలగున’—దీనియందు సంసరింపునన్న వ్యుత్పత్తి నిమాగము, ఇత్యాద్యర్థములందు నధికరణార్థకము ‘పోఁబడి’ అర్థమందు భావార్థ కము. ‘గోఁకున’—అపఁకునది ఇత్యాదివిశేషణార్థమునఁ గల్పరర్థమందుఁబ్రత్యయము విశేష్యంబగుచో భావార్థకము. ‘వేకువ’—ఈకాలమంగుఁ దెల్లవాటుమండుంగానఁ బ్రభాతార్థమంగు నధికరణార్థకము ‘వేసునగు’ నాం స ౨ ఆ.

7 సూ—టవర్ణకం బాద్యదులకగు నగుచో సంతలోపంబగు.

ఆడు - ఆటఁ డొరు - డొట డొట్టడు - డొట్టట! ఏకరు - ఏకట! ఓము - ఓట తివురు - తివుట తేరు - తేట త్రిమ్మరు - త్రిమ్మట పండు - పంట! పాడు - పాట మండు - మంట! వండు - వంట! వేసలు - వేసట! అనుప్రయుక్తంబయిన యాటశబ్దం బు ప్రాయీకంబుగాఁ గ్లిబసమంబగు । కోలాటము - పోరాటము మండ్రాటము ఇత్యాదులు.

వ్యా—“అట” అడుభాకువునకుఁ బ్రకృతనూత్రమున భావార్థమందుఁ దప్ర త్యయంబును భావ్యైంత్యై వర్ణమునకు లోపమానునయ్యె. ఇట్లు తెక్కినవి యూహించ నలయు ‘పొట’—ఊరెన నీరు॥ (౨) మూలగ - ఇయ్యర్థములందుఁ గల్పరర్థకము ‘పొట్ట’—ఊరదీంతుట ఇట భావార్థకము. ఉ॥ అంతలు చేసిపోనడవి యక్కట సంజయించెఁ దెప్పపు త్రేంతుకె యిట్టియూట నుడిచియునుండె యుధిష్ఠిరుండుదా నుంప మూసకీపుకస పైనుప హాసపు శిబ్బుకొక్క యీ కంకృతానామి

నాతడు నెయనెయన్నదమ్ములకా భార—ఉన్యో 3 ఆ గీ ఉన్న యపుడు దొడొందుకయులేని యట్లుగాగ మాటిమాటికి బరికించి మందడిల కల్లనూట యగును నల్లి నేర్పు|| భార—వి—౧ ఆ; సాహాయ్యముగా నుండువాఁ డర్థముగానఁ గర్తృకము “శేట” తేరినపదార్థము—ఇత్యాద్యర్థములయందుఁ గర్తృకము. ‘పాట’—పాడబకుదియర్థము గానఁ గర్తృకము. ‘మంట’—జ్వాల యర్థమయినచోఁ గర్తృకము—‘మండ్రాటము’—క్షీ బసవంబుగాన మువర్ణకముగోగినది సంతాపార్థమున భావార్థము. కా! పల్లెదెండేడులు నీగతింజనంగ జంభద్యేషిము భ్యావరుతో మండ్రాటం బిడియేల కంఠదము కావ్యాంసి కీశేనుమతో! గండ్రాటయైన జెనుగ్గునొకటి! గోపాలమాదామణిక గండ్రో కానరొ వారుచెప్పఁ బగదా క్షేలాస నానయముతో|| ఉ—హ—౨ ఆ (గండ్రో—కందురో ‘అండ్రు’ అన్నట్లు ‘కండ్రు’ అనునూపంబు, క్రి పరి. ౫—౬—ముత్రములనక)

8 సూ—టువర్ణకంబు పడ్డాదులకగు నగుచో నవి యాద్య క్షరశ్చేదంబులయి దీర్ఘంబునొందు.

కడు - పాటు || చెడు - చేటు - అడుచు - ఆటు || కలుచు - కాటు|| పొడుచు - పోటు|| వయిచు - వాటు|| ఏయు - ఏటు ఓడు - ఓటు - వేయు - వేటు,

వ్యా—పాడు—ఇటుఁ బ్రకృతసూక్తింబునఁ బకు యొక్క యాదివర్ణవయన పకారంబు మిగిలి దీర్ఘంబై టువర్ణకంబుతోఁ బైకిరిగారూపంబు నిలిచె. ఇయ్యది యాప దయర్థమిచ్చుచో దీనియందుఁ బకుగురు (శ్రిమపకురురు) అని వ్యుత్పత్తిగాన నధికరణార్థకము గీ పాండుసుతుల కిన్నిపాటులు పాటిల్లె || భిష్మ ౧౨.

ఆ—‘అడుచు’ నను వాక్యకరంబు మిగిలి దీర్ఘంబుతోఁ దువర్ణకాంతింబు యింప యాపంబు కాటు—దంశనార్థమయినపుడే కఠిమనకు నిట్టిరూపంబు. బోధనా

గ్రకమయినచో, “గజపు” అనియగు మూలములో ‘కజుమ’ అని యుకారమధ్యము
ప్రామాదికము. ‘కజుమ’ అని యుండవలయు. వాటు—పయిమనకుఁ దువర్గకమున,
అది వకారమునకు దీర్ఘమును. ఈధాతువునకుఁ గ్రిహపరిచ్ఛేదమందలి (౧౦౩) నూ
త్రమున ‘వైయ’ అగు. ఏటు—బాణప్రయోగము. వ్రేటు—దీనికిరూపాంతరము
వేటు. కొట్టు నటుక, అర్థము. వేయువలన వేటు అనురూపంబయినదని చెప్పంగూ
డగు. అపుడు విశేషంబగును గాని కొట్టుట యర్థము కాకపోవలసి
వచ్చును.

9 సూ—వర్ణకంబు తిరియ్యాదలకగు.

తిరియు - తిరిపము| కలియునకత్వంబునగు - కలపము ||

పొలయు - పొలపము|| మురియు || మురిపము సొలయు-సొలపము

వలియు - వలిపము.

వ్యా—తిరిపము తిరియునకు నీహిత్రమునఁ బవర్ణకమురారాగఁ దత్పరత్వం
బున ధానుయుకారమునకు ౨ నూత్రమునలోపంబు. కం. పరినెలఁత లెన్నియేనియుం.
దెగువుల ధనమునుగడించి తెచ్చుకొనఁగ నో తరభాషి! యొక్క చాపరి తిరిపపుబా
పనికి వలచితిరుగుట తగునే|| పర ౩౮ భిక్షయర్థముగాన భావార్థకప్రత్యయము
సీ. కడదిరిపంబవై కాంతయునీవును దేశంబులందలఁ దిరిగితిరిగి|| కవిక ౫౮. భిక్షు
కుఁడు కర్తృగ్రకము. దీనికి వృత్తియందు ‘ము’ లోపము. గీ||తిరిపజోగిఁ దగునె? దేవుఁ
డనఁగ. పీఠ ౧౮. కలపము—కలియునకుఁ బవర్ణకంబును (౨) నూత్రమున యులో
పంబును నికారమునకత్వంబును గలుగంగఁ జైరూపంబయ్యె. కలయుధాతువును దిరి
య్యాదిగూములో భావించినందున, కలపము అను రూపంబు సులభంబైనను కలి
యధాతువునలనం గూడ నట్టిరూపంబు సిద్ధించుటకై యత్వంబు విధింపంబడియె.
“కలుపు, కలుపుఁగోలు ఇత్యాది సాధారణప్రయోగంబులంబట్టి, ఇట్లు ఇకారమధ్యము
గాను వ్రాయఁబడియె” నని బ. సీతారామాచార్యులుగారు కలియుధాతువుగూడ
సుప్రసిద్ధమయి యున్నట్లు వ్రాయుచున్నారు కిబ్దరత్నాకరమందుఁ గలపము కల్పము

నకు (గ) కలపుట (అ) పరిమళద్రవ్యములనుజేర్చి కలపినచందనము, అని కలయుధాతువు రూపముతోడనే యర్థవివరణము చేయబడినది. కాన ధాతుద్వయంబునుండుననుసారము నిర్వహదంబు. క. తలయంటె నొకతెఱువకిఁ గలపంబునఁ జేపితావిగ్గిన నూనెకొ. య ర ఆ. (కలపుట) సీ. కలపంబు లభినవగంఢంబులుగఁ గూర్చి తనువున నలందుడు ననువు గాఁగ. భార. వి ర ఆ. (పరిమళవస్తువులతో చందనము.)

10 సూ—తవర్ణకం బావులించు లోనగువానికగు.

ఆవులించు - ఆవులింత! ఇగిలించు - ఇగిలింత! ఓకిలించు - ఓకిలింత! కుళ్ళగించు - కుళ్ళగింత || కుసిలించు - కుసిలింత! కొక్కరించు - కొక్కరింత! కొప్పరించు - కొప్పరింత! గిలిగించు - గిలిగింత! ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఆవులింత—ప్రకృతమాత్రమునఁ దవర్ణకంబురాఁగా (అ) మాత్రమునఁ గాకారమునకు లోపంబు. ఇట్లు ఇగిలింత, గిలిగింత ఇత్యాదులం దూహించునది.

గీ॥ ఆవులింత, తుమ్మ, హాసంబు, నిష్ఠీవా నంబు, గుప్తవస్త్రములుఁగాగ! ||
సంపదలయు నృపతికొలుపున్నయెడల బా! హిరమునైనఁ గలసికల్గునుట॥
భార. వి ర ఆ.

సీ. కటికిచ్చీకటి లిండికరముల గిలిగింత నెవ్వఁడు దొగకన్న పన్వఁజెనకు మను ర ఆ. ఈయర్థమందె గిలిగిలింతయనియుఁ బ్రయోగంబుగలదు. సీ. లలిగహలంబులు గిలిగిలింతలు పుచ్చినవద్వింపఁ గలకలనవ్వివద్వి హరి. పూ ౫ ఆ.

11 సూ—పువర్ణకంబు మాయూదుల కగు.

మాయు - మాపు॥ మేయు - మేపు॥ అడుచు - అడుపు॥
ఇంచు - ఇంపు॥ ఏచు - ఏపు॥ ఏచు - ఏపు॥ కను - కానుపు॥ కాచు - కాను॥ చూచు - చూపు॥ తలచు - తలపు॥ తోచు - తోపు॥

తేమ - తేపు త్రోచు - త్రోపు పూచు - పూపు పెనుచు
 పెనుపు! పొలుచు - పొలుపు పోచు - పోపు మెచ్చు - మెప్పు
 మోచు - మోపు! వలచు - వలపు వాచు - వాపు ఇత్యాదులు
 మాయ్యాదులు

వ్యా—మాపు—మాయాధాతువునను నీనూర్తియనఁ బుష్కలంబురాఁగా (౨) -
 సూత్రమునఁ యుం, లోపము. మాయుట యగ్ధమయినపుడు భావార్థము “మహతే
 మాయుటోప్పదు కడుమాపునైన”

మాపు—రాత్రి; ద్వైతప్రపంచము సుషుప్తి నశించున నీకాలమందు నశించును.
 అనఁగా దైనందినప్రళయము చీరుచుండు జరుగవన్న పృథ్వీత్తింతిసి యధికరణార్థ
 మందుఁ బ్రత్యయము. (శర్వరికేబ్ధభలితార్థకము) అట్టి రాత్రికి సమీపస్థము గాన లక్షణావశం
 బున మాపుకేబ్ధమునకు సాయంకాలమును నర్థ మగు. ఉ. మాపటివేళ నీవునవమిగ్ధమువెల్వ
 డివచ్చిగోష్ఠ్యుర ప్రాపితభూభిధూసరిత భాసితిమంతలమై సహోరుహో ద్దీప్తి మైన నీమొగ
 ము దీరజనోత్తమ! మాపువేల్పుతోఁ జూపెమనఁబుడిక మరునిఁజూపునుగాదె క్రమ
 క్రిమంబునకొ. భాగ. ౧౦ స్కం. (మాపటివేళ (రాత్రి) మరుని జూపునుగాదె యని
 ప్రధానక్రియతో నన్వయము). నీ. అరుణోదయమున శౌచాదులన్నియుఁ దీర్చి పరుస
 రేపటిసంస్య వార్షణిలయు నాదిత్యుఁ డరగ్రంతునప్పుడు మాపటి (సాయంకాల) సం
 ధ్యావిధానంబు సుబురవలయు విజ్ఞా ఆచా. కాం. ఏమ ఏపు - (బాధ) ”మనుమాయు
 ధు నేపుల కింతయోర్వలేక” మార్క. ౪ ఆ ఏమ-ఏపు - (అధ్యము) ఉ, ఉమా వల్ల
 భుఁ దాదినాయకుఁడువాసవికింస్రుఁడు వెంకికొండపై నెల్లగణంబులుం గొలువ నేపునఁ
 బువ్వరజపురితో నెల్లలితాత్ముడై సకలసాపదలం గొలుపుండె—పీఠ ౧ ఆ కను
 కానుపు- ఇక. క. పు లు పగఁబగునపుడు కనునకు దీర్చుంబగు. అనుత్పత్తియనుత్రాం
 తర్థణనూత్రము దీర్ఘము.

అంశ - అంశ అమరు - అమరిక ఆగము - అరము
అలయు - అలయుక | అమ - అడిక - ఓమ - ఓడిక | ఓపు - ఓపిక
కను - కానిక కూడు - కూడిక కోరు - కోరిక పొందు - పొందిక
పోలు - పోలిక తూను తూగునకగు. తూనిక ఇత్యాదులు అంశాదులు.

వ్యా—అంశిక (వెలపు) ద్వి, ఇంజనేయః శబ్దేషుకాశ్యతినిలకు సంజిక
మీ చందమయవచ్చిని—రా. కిష్కం. కాం.

అశిక—(నింద) నీ. కులయంబుననంగు గూర్చు వాడికి బంధు జీవనా మీది
గాఁ జేయనిపతి.

కానిక—ఇక. క-పు-లు పరంబునపుడు కనునకుదీసుకొంటున్నప్పుడు
త్రాంత్యములమునకొప్పుడు—“వృషముగాఁ నికయిచ్చి కరుజనింపఁబడికి”కోరిక-
కం. ఈకథనెవ్వరు చెప్పినది గైకొన్నను విన్నవొంకకనువ్రాసినచో. తరకాలము కం
భునికృప వాక్యముగందు రైహికాముష్మికముత్. పరువాననూత్రిమున రూపాం
తరము కోరికి.

13 సూ—అప్యదులకు నజీ యగు.

అప్య - అప్యచ | ఉజ్జ - ఉజ్జచ | ఒప్య - ఒప్యచ | గట్ట - గట్టచ
గడ - గడచ | దీవ - దీవచ | పాట - పాటచ | మన్న - మన్నచ |
వీచు - వీచచ |

వ్యా— అప్య ఒప్య ఉజ్జ ఇత్యాదులు క్రి గూపరిచ్ఛేదములోని ౬౩ మూర్తి
నిందలి యంగిలాదులలోనివి. అకారాంతములును యీ హాతుఁడములకు నిందుగా
గమంబు పరంబుననుండఁగాఁ గి. పరి ర్థమూర్తియన రుగాగమంబు వైభాషికంబు
గాన అప్యగిండు, ఒప్యగిండు. అనియు, పక్షంబున సంధి. పరి ౧౦ నూర్తియన నప

దాదిస్వరంబుగాన నరారమునకు నిర్వసంధి గాన అప్పించు, బప్పించు, అయ్యు నగును గదా! అట్టియిందుగాగమాంతములయిన పైరాతువులలో నేకదేశవర్తులయిన, అప్ప బిప్ప, ఉజ్జ (ఉజ్జగిల్లు) ఇత్యాన్యకారాంతధాతు ఖంశములను, వీరు, ఇత్యాద్యుకారాంత ధాతువులను నజీప్రత్యయంబుగలగు ధాతుశబ్దంబులపై వచ్చుటండేని నజీప్రత్యయంబు కృత్ప్రత్యయప్రసరంబులో గణింపఁబడియె. అప్ప + న = అప్పన, అప్ప నము (విభావగాఁ గ్లిబనమంబు) కం. సనములకాలెలు రతనపుఁ బరితలనోవరుస సామ్యుఁబనిచిన గణనా ధున కేవచ్చుగదా యివి యనికోమఃకొమిరెనాని యప్పన గొనుమకా. శుక ౧ ఆ (అనుమతి)

అప్పనము—ద్వి వొరలుసాహంబులు దుగ్ధాధిపతులు! సరియప్పనము లేయరని నిశ్చయించి రా. అ. కాం.

(రాజులర్పించెడి కానుక.)

పాట + న—పాటన—ఉ. పాటనసేయమిం గరులపైఁ బజీర్ణప్రసరపంకలా! లాటికమై దరస్మితవిలాసపుఁ జంద్రకదాంకి వాడుటం | దేబదొఱంగి విన్ననగునీమొగ మో యనమాసింపుఁ డో పాటలగంధ! వ్రాలెనిదెభానరుచిం దనకందుమీఱఁగదా. (అలంకారము) పను 3 ఆ. వీరు + న వీవన ఇట నజీప్రత్యయంబు జీత్తుగాఁగ గి యాపరిచ్ఛేదములోని ౨౦ సూత్రమున సుత్వమ్మున కత్వంబును, క్రి పరి. ౮౦ నూ త్రింబున చకారమునకు నకారమురాఁగా వీవనయయ్యె. నీ. ధ్వజముపాహనము వీవన యువాదిగఁ బెక్కురూపులై గరుఁడుఁ డారూఢిఁగొల్పి కళా. ౮ఆ. (విసనకట్ట)

14 నూ—బడి యేల్వారలకగు.

ఏలుబడి - కట్టుబడి - కనుబడి - కొనుబడి - గిట్టుబడి - చెల్లుబడి - చేరుబడి - తగులుబడి - లేలుబడి-పెట్టుబడి - పోబడి - మొక్కుబడి - వచ్చుబడి - సాగుబడి.

వ్యా—కట్టుబడి—బంబునకిచ్చెడి మాన్యము. నీ ఇందుకైతీతపు పెక్కుటేలను

గుజ్జపత్రముమి కట్టుబడిగజేసి. చంద్రభానునరి. పోబడి-ఇటు బోవుభాను
పుపునగ్గమునను నిత్యలోపంబనియు నెఱుంగునది. బాడముగఁము. నీ పోయెఁబో
పోయినప్రొగూలి పోబడి నెడకిపట్టుటయేల విహితమయ్యె.

15 సూ—గడచేర్వాదులకగు

చేరుగడ- తిరుగడ-భీరుగడ- ఖేరుగడ- ఖేగడ- మరుగడ-విరు
గడ - భీరుగడ.

న్యాయ—(గరుగడ) — సమీపము దిక్కు కఠము నీ నగఁత్రయము
నగనగఁలు సాధింప, వసుశిక్ష్మజేతుగాదరింప నైతికములు బుపార్జింపవలసిన
వారికి విపుల చేరుగడము. (సమీపములు, సాంగత్యము లని ఘోషాగఁము) భార.
౨౪ ౫౨. కం. వాలకయే నానన ! కొవులను మఱియు నీజగంబుల కె
ల్లొ జేరుగడనీన నీవలు కారయ వేరంబుగాదె యభిలంబనకుక. భార. ఉద్యో.
౩౨ (దిక్కు) కం. ఆదియుచ్యుము సంతము నాదేవేననులేమి నవ్యయుఁ డతడీ
చేరుదులను నానాఁగ నాదములను జేరుగడ భుక్తేషిన్మపా!! భార. కాం. ౪౭
(కెరము, దిక్కు) తిరుగడ (మఱివెట్టినవృత్తము.) తీరుగడ (సమాప్తి) “నేడుసంగా
మంబునను దీరుగడ మరుఁ గాకవి” భార. భీష్మ. ౨౭ కం. పనులయెడమేలు
గాంచి మనుగడ యగ్గమునేని మన్నింపుము రా జనయజ్ఞభృత్యకొటిని గొనియా
దుము నేత నేరుగ్రుచ్చి కొలువునక. భార. ఆశ్వి ౧౭. (మనుగడ — జీవనోపా
యము) జేడగ—అతిగిన నాణెము. విడుగడ విడుగుల. “జనకానుమతింబున నాబలా
రికిన్! విడుగడఁ జేసె నిర్వ ౭౭.

16 సూ—ఇకి కోర్వాదుల కగు.

కోరికి - పూనికి - పోలికి - ముని - పిలికి - చూడక చూచు
నగఁగు చూడ్కి,

కోరికి కోర్కె ముగియుం గలదు. చ. అకట! యజాతేత్యుండను నప్పలు కిప్పు
డు విక్రమయ్యో వానికిఁగరువాధ యిట్లులతనిం దెగజూచుట కోరికాజిబట్టికొ
ను నోరిత్యోము దెప్పుక మెంతయు నిత్యైతుండు గోర్కికిఁ గలవేమిపాండవుల గొప్ప
ధగఁ పరిమోడలించితే భార. ద్రో. ౧౮.

పాఠిక—క! పెనటొంపిలోపలను బుగింపిదేవపు కెత్తపోడిని శత్రుండ
మౌనదాభజలమనఁ గలఁ గనియట్లుగ నిలిపె శౌర్యగర్వముమెరియఁక భార
శత్రు ౧౮

17 సూ —పు చర్లకంబు మన్వానుల కగు.

చను - చుచువు. కాదు - కావు. కొలుచు - కొలువు. చచ్చు
చావు. తడయు - తడవు. నిలుచు - నిలువు. నొచ్చు - నోవు. పూచు
పూవు. పుచ్చు - పువ్వు

వ్యా—కావు-కాదు + వు; ఇటులుండ, ౨ మూర్తియన వుమఁకాకకారము
పరమమండ భానుమకారమనకు లోపలు నీ. కనదోయిదిన్నఁగాఁ గాటుకతీరివి
నదుటిపై నునుగావు కుదురుకొచ్చి చంద్రా ౨౮. కావు—కావలి (రక్షణార్థమై
న) బిట్టు. నోవు—నొచ్చునకు వుమఁకాకంబరమనవో, మర్వయలోపంబును బూ
ర్వబునకు కీఘంబునకు, వేదవో వ్యాధి, యుమ. కం కారపాండవులం దెవ్వ
వ్యా'లకుం జావు నోవునచ్చినమేని స్వీరమా చిత్తముననిట్లొగయుమా నీకుదు
ఖమగునట్లొక | భార. ఉద్యో. ౩౮. పరికీ-కాకపరిచ్ఛేదములోని ౬ మూత్రమున
నూయేలులలోనిది గాన నోవువకారంబునకు ద్విత్వంబును. సమాసపరిచ్ఛేదములోని
౧౩ మూత్రమున దీర్ఘాకారంబు హ్రస్వంబునై “నోవు” అనును. నోవు—తే.
వాయు సంకంబులగు దుర్వాప్తి (గౌరీ) నోవున దెవును బుట్టింపుగ్రోవునెలు
వునందులెడలించు గ్రవమున నెందులెడల | తమపుత్రునగణేసి కీవుం కలద్యో
భార. అ్య ౧౮. (నోవు-వేదవ)

18 సూ— అ వర్ణకంబు గీత్వాదుల కగు.

గీత - ఊద - ఎండ - కాయ - చదియ - తునియ - పరి
య - పాయ - పిడుచ - మీట - ముడియ - వదర - వ్రీయ్య.

న్యాయ—నదియ—వలగును. ద్వి. కలుములు చదియలుగాగఁ బడగలొత్తియు
ను | పరిశ్చ. ౧౮

సంక—నగునోను. ఆ. శేర్చిగోగునూయఁ బెడతలనాసాయె | దిట్టివదర
గలఁడె యెట్లనైవ లక్ష్మీ కల కం. పగునానగలోకంబులఁ బొడఁగింపం
గుంపవలసి యిచ్చెనునెందై తుమ దానొక్కటియగుదురు పరలఁజేయుదురు భేద
వాదులనెల్లఁ | ఉ. పరి ౨౮.

19 సూ—అకవర్ణకంబు మాత్వాదుల కగు.

మాలు - మాటకము - అమ్మ - అమ్మకము. అంపు - అంప
కము. పండు - పంపు - పంకకము. వండుడకారంబు టకారంబగు -
వంటకము. యోమ - యోమకము. అద్దు అద్దకము.

న్యాయ—గోవికము-గోమట మూలంబునఁ గ్రాపణి ముద్రప్రమాదమూల
కంబు. || పిడుక గొడవఁపుఁ గోవికంబునం బటపుటనై-అము క ౮.

20 సూ—దుష్కర్ణకం బాత్వాదుల కగు నగునపుడు పకారంబు
చయలకగు.

అలు - అలుదు. అమ్మ-అమ్మదు. అల్లు - అల్లుడు. ఎక్క-
ఎక్కడు. క్రుమ్మ-క్రుమ్మడు. చోపు-చోపుడు. తొక్కు -తొక్కు
డు. త్రోమ - త్రోవుడు. దండు - దంపుడు. దాడు - దాపుడు |

దిగు - దిగుడు! దోచు - దోపుడు పెంచు - పెంపుడు - ప్రేపుడు
 పోగు - పోగుడు! మాయు - మాపుడు ! రాచు - రాపుడు
 ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఎక్కుడు- ఆరోహము (భావాధ్యమందు) వాహనము (ఆరోహింప
 వాళియము; అధికరణార్థమునందు); ౯॥ ఎక్కుడినారోహో గరుడుఁ జెప్పుడుగాఁ
 గలనారు॥ ఉ హరి ౬ ఆ.

చోపుడు—కలతత్యక్షము చోపుధాతువుక్తుధాతుభవము. భావాధ్యమందు
 దుష్కారకంబు. గీ! కలయజోపుడు వెట్టింపగరియుఁగిరియు గాఢముఁ గేసరియు
 దుష్టికడితియెఱు బులియఁమొదలగు మేకములు కలఁకదోలఁక జెడిరి మాదిక్కులకుఁ
 బాతి నదరి బెదరి॥ ఉ. రా. ౨ ఆ.

పెంచు, పెంపుడు. ప్రేపుడు—పెంచుధాతువునకే దుష్కారకంబుపరంబగున
 పుడు “ప్రేపుడు” అదేశంబై ప్రకృతినూత్రముననేనకారమునకుఁ బకారంబగు. కత్రా
 ధికప్రత్యయము. ప్రేపుడు-పెంచువాడు, వర్ధిల్ల జేయువాడు; అధికుఁడని ఘటి
 తార్థము కం సన్నపునారల (అగ్నిని) నధిపతి! మన్నించినఁ ప్రేపుడైనమౌత్రి
 కీబ్రతుకే మున్నది? మనుషున్నయతఁడు సన్నకసన్నచలువాపి చనకున్నఁ
 జెనక॥ పంచ. నాగితి మాపుడు-మరినము కం వలపలిదిక్కునకించుక మలగంగా
 దళిమి కులుదమాపుడుపుట్టం బానవగట్టి జటాన ల్గులమున నవ్వీఁచన్నఁగవగప్పి
 తగ॥ భార. ౨ ౧ ఆ.

21 సూ—ఉవర్ణకం బడుక్వాదులకగు.

అడుగు-అంటు -భిష్ట-భిటుగు-భిసఁగు.

వ్యా—అడుగు (లు) ఎక్కునానబోసివేచికొట్టినవి. ఈయర్థమందు విశ్వ
 నిర్లుపనాంతము, కం! అడుగులు ఎన్నట్లుకే ఈ పుణ్యకైశిపుడు గడుబుచ్చి

హి! దోడలెఱుంగక పాండుసుతుల! నుడిగిమడంగవలసె నిప్పుదొకసాత్యకిచ్ఛే||
భార. ద్రోణ ౪ ఆ

ఒఱగు—ఒఱగుఎండు మూలములో నుకారమస్యము ప్రామాదికము. “ఒఱగు
మీడటఁజేరి” కళా ౨ ఆ.

ఒసగు—ఈవి, త్యాగము, బహుమానము గీ మాచినామాజికులు తమసామ్య
తల్లి నొసగులగనై|| ప్రభా ౪ ఆ.

22 నూ—నడిభృతులిట్లెఱుంగునది.

వడి; కొలువడి-గెలువడి-నటపడి. వ్యతిరేకంబున లేవడి. వి;
తనవి-తెలివి- విరివి. అవు; తగవు - నగవు - ఉఱవు. ఇ: చేయి -
వాయి. కలి; కనుకలి - వినుకలి. ఇత్యాదులు మహాజనవ్యవహారంబుల
నెఱుంగునది.

వ్యా—కొలువడి- కొలుచు + వడి; ఇట్లుండ, (.) నూత్రమున, ఎకారాదీప్ర
త్యయపరత్వమ్యునఁ జూలోపమని యెఱుంగునది. ఇట్లే, గెలువడి (గెలుచు + వడి)
నడవడి (నడచు + వడి); ఇత్యాదులందు నడిప్రత్యయవకారంబు పరంబగుచోఁ జూ
పంబు.

లేవడి-కలుగునకినూత్రమున వడిప్రత్యయంబురాలగాఁ గ్రి. పరి. ౧౧౬ చూ-
న, వడిపరత్వమున “లే” అనువాదేశంబు. లేమియర్థము. నీ. నిదురలేవడి గంపు
నెరయుకన్గవతోడఁ బొడిగొడియైన మేపూతతోడ|| గిసి ౫ ఆ. చార్ద్ర్యమునున
ర్థము. మ! లేవడిం బడియుండిందగవండు సత్యగరిమకా మధ్యంబు గవ్వట్టఁగా|
చల్లదా ౧ ఆ.

తనివి-తనియుధాతువునకు విప్రత్యయము పరమగుచుండఁగా ఎకారాదీప్రత్య
యముగాన (.) నూత్రమున ‘యు’ లోపంబు ఇట్లే తక్కినవానికిని నూహింప
వలయు.

తగవు-తగుట, న్యాకుము క కడునమ్మమునిగియును = | క్క-కు-వ్యమి
యును సుసీలపశులకాదె య్యెడనైనను బుద్ధిసానిప తిడవికన (నంగనలయు దగవు
తగమయు) భార. కాం ౨ ఆ. (తగుట) గీ చేటుగాలమైన జెప్పమాటలు నెటి
గాని తెరువు నట్టికజ్జములును దగవుల్లతోయ దగియిడు వవియవి నీరులనివన
మున నిశ్చయిండు|| భార. ఉద్యో. ౨ ఆ (తగవు-న్యాకుము)

ఉఱవు-కౌచిత్యము, ఉచితము, అధికము, అధికములు నిష్క. నెట్లెనకొరములప
నెలనెలపంట యుఱవేదివిరహులనుడికిండుమంట|| ౧౦. యు ౩౦ (ఉచిత-కౌచి
త్యముపాయి)

ఈశబ్దముల లఘురేఫయక్తమును గానంబడియెడి కం గురమునకు వధు
రయు బుష్కరము బ్రహ్మగంబు దగినకలకులుమీకే గురవకునదిగొనుమనహరి
యిరవగు గోవర్ధనంబు నేనయొనగదక. ఉ హరి ౪ ఆ. (గురవు-ఉచితము)

కనుకలి-మాట|| చం కనుకలినిట్లు చిత్రపలకంబున గాంచినయితి సమ్మనం
బున గడునింతకంతపరివ్రాన్తినిహించిన ప్రభా. ౩ ఆ.

వినుకలి-వినికి దీవిన్నయ్యనుకలియొల్లెననొక వెంబు సహించితి
హరి' ఉ ౩ ఆ.

ఇది కృదంతపరిచ్ఛేదము.

వి

ప్రకీర్ణ-కపరి ఛేదము

1 నూ—పదాద్యంబులు ఋ ౧ వర్ణంబులు రల తుల్యంబులు.

అతడు ఋషి - ఇటసంఘిలేడు ఆఋషి- ఇట యడాగమంబు లేదు. వచ్చెఋషి - వచ్చెన్ ఋషి - వచ్చెనుఋషి. ఇటదుగ్రతమునకు లోపసంక్షేప స్వత్వములు.

(వ్యా) పదంబు మొదటిఋకారమును, ౧కారమును, శేషముతోడను లకారముతోడను, గ్రమంబుగా సమంబులగు. సంధియందు నియ్యవి యచ్చవంటివిగాకవాల్లు వంటివియగునని భావము.

కం॥ ఆఋషిపుత్రుడుగట్టిని చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములునుతో హోరులు వాతనిపృథుకటి భారంబున నొక్క కనఃపట్టమువ్రేలుక॥ భార. ఆరణ్యపర్వ ఇట ఋకారంబు స్వరంబువంటిదిగాదు గాన సంధి. పరి. (3) మా-న యడాగమంబు రాలేదు.

కం॥ యువకేతుద్విషునకుఁ గి బ్ధివపర్వతస్థున కవ్యుతవివనిధిజామా త్రిషు నకు ఋషిపూ జితునకు వివమాక్షున కిల్లపముఖిదివిజపక్షునకుక॥ ఋకారంబు పూల్లు వంటిదిగాన “ఇషునకుఋషి” అనునోట మస్మీవిభక్తి ద్రుతంబునకు సం పరి (౧౩) మా-న, లోపంబుకలిగి ఇల్లు స్వత్వసంక్షేపంబు లూహించునది.

చ॥ రతిపతిసర్వకర్త ఋతురాజబలావళి నెంచియేగును ర్యకులచుధించిక్రైశాని తమానధనంబుల ముద్రవెట్టునోఁ బ్రతినవదీ పికాశిభికగంగడు లక్కయూరతో రెవంజా ల స్థితమయి లేటియగ్గలపుఁ జేరిచక్రగాయుటఁ గంటివేచెరి! పెను 3ఆ.

2 సూ—ఆచ్చికంబులం దుత్తమంబులగు రు లు డు ముందటి యేత్వంబునకు ప్రాస్వంబు విభాషనగు.

నల్లేరు-నల్లెరు-పల్లేరు-పల్లెరు-పెన్నేరు-పెన్నెరు - మా నేరు-మా నెరు-ఆడేలు-ఆడెలు-కుండేలు-కుండెలు-తోడేలు-తోడెలు-నాణేలు-నాణెలు-నేరేడు-నేరెడు-మారేడు-మారెడు - పూరేడు-పూరెడు తంగేడు - తంగెడు.

(వ్యా)—మూడచ్చులుగల యచ్చతెనుగు పదంబులందుఁ దృతీయంబులగు రు, లు, డు, లు పఠంబులగునపుడు, పూర్వమందలి యేకారంబు విభాషను ప్రాస్వం గుబ్బని యర్థము.

నల్లేరు—ఇది మూడక్షరములుగల తెలుఁగపదము.

ఇట్ల రువర్ణంబుత్పత్తియగును. అట్టిరువర్ణమునకు ముందుదియైన యేకారము, (లకారితద్వయమిడిది) విల్పంబుగా హ్రస్వంబగు. కావున, నల్లేరుకల్పము హ్రస్వ ముగ్ధంబును నగును ఉదా నల్లేరు

కుండేలు—ఈమాట మూడక్షరములుగలది. ఇందు లువర్ణంబు మూడవది, అట్టి లువర్ణంబునకు ముందరియేకారము (నకారముమిడిది) విభాషను ప్రాస్వంబుగాగా, కుండేలు' అనియదిహ్రస్వమగునట్లు ఉ. ఇందుల కిమ్మెయిన్యనుజా లెన్నడువత్తురి వచ్చిలేనియో సంకముఁబొందిరిక్క మునుకా శేమనింతురెయిట్టివంటయిల్ కుండెలు సాచ్చెవేగఁజేసి కోమలివారలఁజంపితెచ్చినా కుండవనంపిపెట్టుము రసోత్కటమానస మాంశఖంఢముల్ భార, ౬ ఆ

తోడెలు—కల్ల ఎలవారినవానినిభటు లలుగులపాలాడిరధపుక్తపట్టిరి లే బుద్ధిమహి వమెలుఁగఁగిటిఁదోడెలుమొలగుకానిఁ గొన్నిటిని వేటకరుల్ మను. ౪ ఆ.

నేరదు—ఉ॥ అరహణీయజంబువునయంగనశంబును భూరిసింగుర స్ఫాగళలం బలన్నగముపైబడి ప్రియ్యగఁడద్రసంబు సాం పాశపశాస్త్రవాహనవిద్యోగినిజాగ్రిఁ బ్రదక్షిణించియ న్నేరదుమానిమాలమున కెక్కియుండు జగత్ప్రళప్తమై మార్కు. 3 ఆ. గీ నేరకేటియనల్ దెచ్చివీరజాపు సానబట్టినరాసాదివల్ల మెదిచి పదునుగుధనిడిచేసెనో పద్మభవుఁడు పినిఁగావన్నగలదే యీమేనికాంతి మన. 3 ఆ.

తండు—నీ! కలకులనున్న తండ్రినిన్న గృహమేధి యపహాసంకన్ధితా గ్ధకేటి! మను; ౧ ఆ. ఇట్లుతక్కినవి యూహించునది.

3 సూ—ఉయ్యోల, పయ్యోద తాయెతులంద్రిక్క నామంబులం గూయాకుం దాలవ్యవక్రయోగంబులేదు.

స్వప్రము.

(నా) —ఉ॥ అక్కటికంబుమాలి ప్రజనాశదీనోవుదునోపనైతివా త్రిక్క రణిగిపోదురు సరిస్తులనూకులు వోవుకైడిక॥ (నాసివరామా' ౪౨) ఇత్యాది బ్రయోగంబులంతేసి త్రిక్కుశబ్దము తక్కుశబ్దముఁ బర్యాయపపంబు.

ఉయ్యోల, పయ్యోద, తాయెతు పీవియందుంగాక తక్కిన వాచువాచకములందు యకారమునకు. దాలవ్యవక్రయోగంబు లేదు తాలవ్యవక్రమునగా "వీదైనోకం తాను" అనుటంతేసి, ఎకారయోగంబులేదని యర్థము ఒకారము, "వీదైనోకంకో వ్దం" అనుటలే నోన్యవక్రముగాన, ద్వాయవక్రవాధమై తాలవ్యవక్రయోగంబు కన్పించియె. ఉయ్యోల ఇత్యాది శబ్దప్రయోగంబులవలెఁ బయ్యోద, తాయెతు ఇత్యాదులందును మధ్యాక్షరంబున నెత్తంబుండునని భ్రమగలుగఁగాఁదన్నివారణార్థ మిహా శ్రంబు రచింపఁబడియె. ఈస్మృత్యాదు కొండెము చర్చింపఁదగియున్నది.

ఉయ్యోల, పయ్యోద, తాయెతులంద్రిక్క వాచకములందుని మాత్రమునకు కన్పింపక నయిన తక్కుశబ్దముతో వాచువాచకములందుని (ప్రాతిపదికంగానకుని) గూయ్యోల శ్రయంబులు వదిలించువలెనని "సభాయుక్త ముక్తపద్మకాధికరణే, కథాన్యైకాదృశి"

(సఖో యుక్తమివయుక్తః చయత్కించద్భక్త్యేతేత్రకస్యాస్థిన్నేతత్సద్భక్తే, అథికరణే =
 ద్రవ్యే, కార్యవిజ్ఞాయతే హి = యతః, తదాత్థావగతిః = అర్థప్రతీతిరస్తి) అను పరి
 భాషావ్యాఖ్యానమున సఖో యుక్తస్థలంబునందు నివశ్యత్వయుక్తస్థలంబునందుంబలెభేదసాద్య
 క్యంబులు. తోచుచుండుంగాన నామంబులందుంబలె (ప్రాతిపదికంబులందు) నుయ్యోలా
 ద్భ్రయః (అవ సఖిః) భక్త్యరూపకర్మంబు (ఏకపదభక్త్యము) సాద్యశ్యంబున స్ఫురించు
 చున్నది ఇయ్యవి యవయవాధికూన్యములయివ యఖిః డిశబ్దంబులని నుక్తరని
 తత్పర్యము. ఈనూత్రవప్రకాశ్యాదిగ్రంథకర్తలమతంబునకు నత్యంతవిరుద్ధము. కాన
 య్యోదియిచ్చట నుద్భూతిఃపఱచుచున్నది అక్షకేయముః స్వోయాశ్వాసము,
 శ్రీధిశానీ నయ్యోల, పయ్యోల, తాయోతులను గలయకారంబులను వక్రములు నిజంబు.
 ముద్దరాశాశామననానిగూఢినివ సుగూఢులనిచెప్పె నిన్మాటమిచ్చు. తే డిమిశల
 కాకరంబుచేత నుయ్యోలయ్యోలి బయిని నెరవనిచ్చుకొక్కిరి బయ్యోదయ్యోద దక్షిణాపునకై
 కట్టఁదగినదగు లేలబల్కఁగఁదాయెతుల్ దేశ్యమునను ఉయ్యోల లోనగుశబ్దంబులు
 కఃలోకఃసంజీవనియందు ముద్దరాశాశామన్న యేకపదంబులని భ్రమసెంది యాశబ్దంబు
 లలోని మధ్యయకార మెత్తంబుగలదనిల తుణంబునెప్పెగాని యయ్యది యవిచారింతురను
 ణీయఁబరియు, హేలాశబ్దభవంబైనయేలశబ్దంబుహృస్వవికారంబునొందఁగా, డిమ + ఏల
 , ఉయ్యోల" యనియు, ఎదకుఁబయినుండునన్న పుష్కత్పత్తినిజేసి "పయ్యోద" యనియు
 తాయి (తల్లి) + ఎత్తులు (చండలు) అనుచోఁ దల్లిరత్నాకై కట్టినదండలన్న యవయవార్థ
 మనఁ దకామను దేచ్చెపలుకఁగాఁ దాయెతు" లనియు శబ్దనిరూపణంబు నూసి, ఏల
 మొదలగునానికిఁ బదవ్యయవివక్షంబున పంథిలేమింతేని యడాగవంబు గలిగెంగాన, కృష్ణ
 నియోలు, రామనియెద, లక్ష్మినియెత్తు, ఇత్యాదులందుంబలె (బ్రత్యేకలక్షణనూత్రమ
 నావశ్యకంబున్న తాత్పర్యంబున నప్పకవీదుండిట్లు ఖండించె. శబ్దరత్నాకరమందును
 ఉయ్యోల, శబ్దమనొద్ద , డిమ + ఏల అనియవయవార్థము చూపఁబడినది ఇట్టి
 వాస్తవార్థంబును బరికింపక నూరిగారు, "తే దాయెతులు నయ్యోలయ్యోల బయ్యోద,
 యనుదక్కఁ గలగదెత్తంబు మధ్యయకారమునకు", అనినకఃలోకఃసంజీవని, ననుసరిం
 చి యేకపదంబులన్న భవమాఁబన నీనూత్రమరచించెనని యెఱుంగునది. ఈనూ
 త్రంబున నుయ్యోలాదిశబ్దత్రయంబునం గాకతెక్కిన నామంబులందు మధ్యయకారమున
 కత్వములేదని విధింపబడ్డదిగాని యయ్యోలాదులందు సర్వదా యెత్వమేయుండునని

వియమింపఁబడలేదు గాన (౪) (౫) సూత్రములప్రకారమున నెత్వరహితములైన యాయ్యలాదిపయ్యదశబ్దంబులును బహుస్వరవిరోధంబు లేక గ్రంథస్తమతంబునరక్షితంబు లయ్యె. అప్పుకవియెత్వయుక్తములైనయ్యలాదిత్రయంబునకే తనగ్రంథంబునఁ గవి ప్రయోగంబులు చూడెను అంతమాత్రమున నెత్వములేనియ్యలాదు లతనిమతంబున నప్రమాణంబులనియూహింపఁదగదు అతండు స్థావరీపులాక వ్యాయఁబడనట్లు బాహురిం చెనని యెఱుంగునని.

ఉయ్యెల—నీ కలిదమయింతిభాషనకుట్టి సరింబలిగ్నయనోపదా లలనను దీర్ఘ సౌహృదబంబున నిట్టలురెంటుకేసి య న్నలుండి విమోహరజ్జులైనంగి గతారత కారియైన యు య్యెలనుబోలె నూండికయెంతయుఁ బొద్దువినిశ్చితాత్ముడై భార. ఆర. ౨ అ.

పయ్యెద—నీ పలఁబడి జక్కవల్వలెనున్నటిలుగు పయ్యెదలోని గుబ్బపాలిండ్లు మెఱయి॥ య. 3 అ.

తాయెతు—నీ ఒకయింతియొగిన నికమిద ముడిపువ్వులైతలు దొరయదా యెతులు చుట్టి॥ చం. భా. చరి.

గీ॥ ఇమ్ముగామేల్పింది తాయెతు నమెల్ల కరిసరుల్ దట్టముగఁజెట్టివేసిపట్టి యొరగడిమిఁదలై చెంఱునిచికట్టి నట్టి బురుసారుమాల్ వూయల్ ట్పిదవరి॥ రచి॥ ౧ ఆ

4 సూ—ఊయె, యూయాలల చాపుల నొంకొంటికిం గుఱు చయెండెనగు.

ఉయెల - ఊయెల - ఊయేల - ఉయాల - ఊయల - ఊ యాల - వక్ష్యమాణంబు యద్విత్వంబు - ఉయ్యెల - ఉయ్యెల ఉయ్యాల - ఉయ్యల.

(వా.)—ఊయేల, ఊయాల. ఈరెండుపదంబులలోని దీర్ఘంబులకుఁ బర్యాయంబున హ్రస్వంబు విభావనకునని యర్థము. ఒక్కొక్కటియే హ్రస్వంబు వికృతంబున నుండునని రెండుదీర్ఘంబులు నొక్కమాటుగా హ్రస్వంబులు గావని ఫలితార్థము.

ఊయాల—నీ నిల్లుపుటద్దములు గంటలయుయాలలు హంసతూలికపాన్పులు డోమతెరలు॥ షో. 3 ఆ

పైనిఁజూపినవిధంబుల సంధిని వర్ణవికారంబులు గల్గెనని యూహించునది. పయ్యద శబ్దమునొద్ద నిల్బులే బ. సీతారామాచార్యులవారు వ్రాసిరి.

5. సూ—పయ్యద పయ్యద.

(వా.)—“పయ్యద” అని యకారమధ్యముగాను కుండవచ్చునని యర్థము. సంధిని వర్ణవికారమని శబ్దరత్నాకరము.

నీ గూనవేగమునఁ బయ్యద కొంకుపడలిన. షో ౩ ఆ

6 సూ—ఊయేలాదులం దొలియచ్చమిఁది హల్లునకు ద్విత్వ చనంబొండె నగు.

ఊయేల - ఊయేల-ఊయేల - ఊయేల - ఊయాల - ఊయల - ఆయె - ఏలిదము - ఓయ - ఓయారము - కోపు (ధనుర్గ్రామ) జాజర - తీనియ - తీయము - తేవ (స్లవము) తేమ - తోయలి-దీనియ - నూపు - నోవి - నోపు - పూపు - పేయ - మోక (అంకురము) మోటిక - మోపు - వీయము - ఇత్యాదు లూయేలాదులు.

[వా.]—ఊయేల మొదలగుశబ్దంబులయందుఁ బ్రధమస్వరంబుఁది హల్లునకు ద్విత్వంబుపక్షంబున నగు. ఉదా. ఊయేల. ఇటఁ బ్రకృతమాత్రమున బ్రథమస్వరంబైన యాకారముకంటెఁ బరంబైన యకారమునకు ద్విత్వంబురాఁగా సమావపరి ॥౧౩ మూత్రమున, ఉకారమునకు హ్రస్వంబు. ఇట్లుఊయాల, ఊయల శబ్దంబు లీగణంబులో నిష్కగుణితేనీ ద్విత్వీయహల్లునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ సమావపరి. (౧౩) మూత్రమున దీర్ఘం

ఓనకుప్రస్థంబుగలిగి, ఉయ్యాల, ఉయ్యాల' అనురూపంబులునగు. నీ శౌదలఁజులేటి
లేదరఁ గలుబాలుడెనుచందమామ నుయ్యాలలాఁప హరి. ఉ. ౬ ఆ. ఉయ్యాల
శబ్దము; ఉయ్యాలయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరము. ఇట్లు తక్కినశబ్దములు వికా
రాంతరములని యూహించునది. కంఠపలుమరుతలయంతితగఁ నలుగిడిదోయిశ్యజల
మునకా బోర్కాడిం చిలలింజన్నిచ్చుమ; నుయ్యాలనూఁపుమఁ దెనుసఁబోవఁగె నావర
శివుఁడొకఁడ. ౬ ఆ. నీ ఉయ్యాలతోటిలోనునిచి చేతులుపట్టి యూచియాడెను
పాటనుబ్బనేర్చె వి. పు॥ ౭ ఆ వీరిదము. క బాలుడని తలఁచిరివుతో నేరిదమునఁ
గలసియునికి యిదికార్యమే భార. ఆది. ౬ ఆ.

ఎల్లిదము—పూర్వమందుంబలె నిటఁ బ్రక్రియ యూహించిపది.

చిట్ట అవని యొగ్రుడ్డిట్లయె నగ్ని కినిమ్మకివోయి చెప్పు మజ్జనపతితోడ నాపలకు సమ్మతిఁజేయక తక్కినీ నేఁ బనిచెదవచ్చియన జమునిపాఠి నన్నరనాధువేగ మే యనుచుటకింత యెల్లిదమె యాతనికిన్ మనయాజ్ఞ గూరయక భార ఆశ్చ్యంబు.

ఉల్లంతులకన్నలుండఁ దెరుస్వారివేఁడెను భూసులేంద్రయే కాంతమునందు
నున్న జనరాండ్రునెవంబిడఁ పల్క-రియలూ గింతిరుకాక నీవెలుంగవే మునువచ్చిన
త్రోవచొప్పున కింతిధంబులే. కడుగు నెద్దిద మెలిమె మాటలేటికిఁ మను ౨. ఆ.

జజ్జర—బాజరకెల్లము పక్కతగంబులోనిది గాన ద్వితీయాశ్రమమురప ద్విత్యంబురాగాఁ దోవల్లమునకు సమా-పరి-(౧౩) నూ-న, ప్రాప్త్యము ద్వీ వలదువనిష్ట యీ పద్ధి జజ్జరల (పంచనలకు) కలఁగునే కాకుండబ్బునిరీతి వారికి ౧౪

తక్కిన యీగణాంతరూపతేజస్సును నిట్లే ప)యోగింపవలదు.

7 సూ—అకారంబుక్రింది అకారంబునకు దుదినలుల క్రింది నలలకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

అట్టు - అటు, గొట్టియ - గొట్టియ, కన్ను - కను, నన్ను
నను, పల్లు - పలు, విల్లు - విలు.

(వ్యా) గొట్టియ - ఇత్యంబులయందుఁబడికానిచోటను అకారలోపంబునకై అకారము ద్వంద్వంబునం జేర్పఁబడలేదు.

అటు—సీ ఇంచుబింబముఁజూచి చెందువు గలుగుసావి (అన) యటులెత్తినాకంగ నాపపడిన కాక 3 ఆ:

గొట్టియ—ఉత్తర నాగుంబంబు గొట్టియల వాడియునుదలుచుకొని భారం ౨౦. ౪ ఆ

పలు—సీ! పలురాకమునువచ్చి బాలుమేలువుమన్నఁ బండ్లులేమన్న వభావుఁడనియె భాగ ౯ స్కం:

8 సూ—అక్కటాదులడడకు లోపంబు విభాషనగు.

అకట - అక్కట. అక్కట - అట్టిక - అట్టుక - అట్టె - అయ్యో - అయ్యారె - అవ్వారి - ఇట్టిక - ఉప్పవడము - ఉమ్మి - ఎక్కసక్కియము - ఎక్కసెక్కియము - ఎక్కిరింత - ఎడ్డ - ఎన్నిక - ఎమ్మక - కజ్జాయము - కట్టా - కట్టిక - కప్పరము - కమ్మటము - కమ్మతము - కువ్వాడము - కొట్టిక - కొమ్మ - కొయ్యగూర - గయ్యళము - గుజ్జరాతి - చిట్టి - చిన్న - చిమ్మట - చెన్నటి - చెప్పము - చెప్పడు - చెమ్మట - చెల్లియలు - జవ్వడి - జాబిల్లి - తమ్మటము - తమ్మలము - తల్లి - తుమ్మికి - తువ్వర - తెల్లి - దప్పు - దివ్వియ - నప్పు - నిద్దర - నివ్వరి - నివ్వళి - నువు - నెట్టిక - నెమ్మలి - పవ్వళించు - పిన్న - పుల్లియ - పువ్వ - పెద్ద - పొట్టి ప్రాకెన్న - ప్రెగ్గడ - బెగ్గడు - బొమ్మ - బొమ్మకము - బొమ్మడికము - బొమ్మడికము - మజ్జ - మత్తాబు - మల్లారము - ముక్కు - ముద్దియ - మెట్టిక - మొక్కరము - మొగ్గరము - మొల్లము - రడ్డి - లొట్టిపెట్ట - వట్టి - వయ్యళి - నన్నియ - నవ్వడి -

సివ్వంగి.- అట్టు - ఇట్టు - ఎట్టు - అప్పుడు - ఇప్పుడు - ఎప్పుడు - అన్ని - ఇన్ని - ఎన్నో - కొన్ని - మమ్ము - మిమ్ము - తమ్ము - అమ్ము - అక్క - అవ్వ - అయ్య-అప్ప - అచ్చోటు - ఇచ్చోటు - ఎచ్చోటు - అచ్చుటు-ఇచ్చుటు - ఎచ్చుటు - ఇత్యాదులు కలిగియున్నవి.

(పా.)— అట్లుగానే గానియున్న కల్పములయొక్క సుముక్తాక్షరములకు లోపము విభావన.

అర్థముం దెలుపఁగా బద్ధకంకణంబులైన నిఘంటువులు పెక్కులున్నందున “అభ్యుద్ధానాన్ధానాదీశ్యంతే” అనుసమగ్ధ సూత్రస్థపతంజలిచివనప్రకారంబున గ్రంథ లాఘవాధము సంస్కృతవాక్యకరణంబున సర్వశబ్దానిదేశము సుపరిపక్వతయై యట్లులే ప్రకృతంబునను గ్రంథవిస్తర భీతింజేసి గణపరిగణితంబులైన శబ్దంబులకెల్లము నర్థప్రదర్శనంబు లేకుండ స్థావరపుల్కాన్యాసంబునఁ గవి ప్రయోగంబులతోఁ గలిపయంబులైన శబ్దంబులకే యగ్రం. ను బుదాహరింపఁబడుచున్నయిది.

అటె—కం నహం యం పనుచువాడటె విహితానుష్ఠాన పరులవీరటె వాలో కహితంబటె యిది మనకు మహానిరుమ కాకయెట్లు మానఁగవచ్చుకొ భార. ఉద్యో ౧౮: (అటెశాశ్చర్యము. టవల్లలోపంబు.)

ఎకిరింత—(వాహనము) నీ శేవెంపునుదాల్చుండేవీరుదుగ్గ కకిరింతయై మింపు మెగమువక్కొ రొము ౨౮: ఇదిగలోపంబు గిడి గా.కు — (పచ్చనీటి) ఉలి కూర వనేడవంత పొత్తువడ్డ, పగమృత వజ్రపక్షి, బొల్వారు ముసుగులు బురువులందు వెసంగొనినాయి పొత్త కృం గార వక్రమూలి గిడిగాకును కూసులఁ తేర్చుదీపిక ౧ గారహిఁ గృష్ణ రాజును హికాంతిని కార్తీస పత్రినంబులక మను. ౧౮: (ఇటెగలోపంబు) జవాశి-నీ కపటువోబీరెండఁ గరఁగి కష్టాలంకిగమగనులను చొక్క పుజివాడ! పనుమి ౮: (వకారలోపంబు) జాబిలి—తెరలో పలుదలం గుల బోవుచంపురు బద్ధకన్నిటిగిన్నియై ములిగి వేవెవెంబు నేగనువట్టి జాబిలి

(చంద్రుడు) మేపరుల్ బలెజడల్ గడుసీల దేహమఁ దైపయిం జనుదేరఁగా నీలు
పు నేరిలనమ్మ కొన్నిల నెమ్మొగంబులు పొల్పగన్ || య. 3 ఆ: (లకారలోపము.

త్రైగడ—కం॥ తగనీలో నూహింపుము! దిగవిదువకు ధర్మతనయు దృఢమతివై
పాం | పరు చందము కొడుకులకుం ద్రైగడలకుం జెప్పితీర్పు పెంపేర్పడఁగన్ భార
ణద్యో. - ఆ (వహుళి—విహారము; వాహ్యోక్త్యభవము) చ అవికులవేసియిల్లు
నల నూంక పినాంతుర పన్న గాళికిన్ ఒలమరి చల్ల గాళికిని జక్కెరఖాణపుఁ దేజిదోలు
పూ | నిలుతువ నూళికిన్ జిగురు విందులనీలి గయాళికిన్ హలా హళ గుళికా భదుర్య
ఘనాళికి నాళికి లోఁగియాత్మలోన్ || పసు. 3 ఆ: (యలోపము)

9 నూ—జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబుగూడుచో జడ్డకు
లోపంబు లేదు.

ఆట్రైత్తై - కన్నదరై - నన్నడిగె - పల్లొత్తై - విల్లందె.

(వాల్) పంయుక్తాక్షరంబునకు నబాదిపదంబులతో సంధి గలుగునో లోపంబు
గలంగదని యర్థము.

ఇల్లుమిట్టెక్కి మున్నేలు ఇల్లొడు లూహింపనగు. ॥ ఏమీ పాఠ్యుడు
నీవు పండితుగలై యీవమ్మ కొరవ్య పం | గ్రామక్షోభము బాహుదర్శమునఁ దీర్పం
దీర్ప మిట్టెక్కి మి మేమెల్ల న్నెఱుగందీ మాచెదిముగా కీసారికిం బోయిరా భీముం
డిత్తై రి త్తమాటలకుఁ గోపెంపందు నూ పెంపఱన్ || (ఇట శ్శబ్దరేఖంబునకు లోపంబు
రాదె ७.) భార. ఉద్యో 3 ఆ.

మిన్నేలు—నా అనిల బహుళి బొరచి త్తముల కత్తొనంద మొందఁగి న
ర్థినిన్నేటి తరంగిలన్ దెలుమన్ భార. ఆది ౪ ఆ:

కన్నాకు—నీ॥ ఎందు హళలు ముట్టెయై త్తి బిట్టాలించి గమకిఁ గన్నాకయ
గాఁది యయ్యు॥ మను. ౪ ఆ. 3 కన్నాకు మనకు భిఘ్నండి | న్నరపరుఁగానలయు

తెప్పెయినైనకా దన్నుం గాచిన నికలు జగన్నగుడిక గునునం బర వనదగిందుకా
ఇటు బలోపము రాశేను. భార. భీ ౧ ఆ;

క॥ "నలుగిడి దోయిళ్ళజలమునకా బోర్కాడిం చిలించి జన్మిక్కును" తళా
౬ ఆ: పీ. పంకనిళ్ళంకుడై పారదారికప్పల్లి ఎడలకపల్లెగ్గు వానికడిసి॥ పగు ౧:౨.

10 సూ—హాదూయు నీలుగు లోనగువాని తొలి హల్లునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

హాడపము - అడపము - హరిదళము - అరిదళము. హలఁది-
అఁది-నీలుగు - ఈలుగు. నీలుగు - నెగయు - పొందు - పొనగు
పూను-పొదవుల కాదిలోపంబొకండు వదియించె నది యవిచారమూల
కంబు.

(వాణి)—హాకారాది శబ్దములయొక్కయు, నీలుగు మొదలగు శబ్దములయొక్క-
యు మొదటిహల్లునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగును.

అ॥ పూతనెగ నెబోవచెబోనరె బొందెనవ్వు / పలుకులగు మొదలగలుగు
నట్టి వ్యంజనంబులడగి వారిపై స్వరములు నిలుచు చులినపుడు నీవజాక్ష॥ అని
యప్పకవి ద్వితీయాశ్వాసమంగు వ్రాయుచు "కం నూననలి యిల్లుమానిన నూనత్రో
ధములదేత మరలిచిచింతా ధీనగతి నుండమదిలో నూనినప్రేమమునవంబు జోపిగుఁ
డనియెకా॥" అను పారిజాతాపహరణములోని పద్యమును బూనదారువు వాక్యశ్లోర
లోపంబునకు వాహరణముగాఁ జూపి. 'పొదవు'వాదివల్ల లోపంబునకు, క్షీరవనంతరం
బకృష్ణు అ 'యదునిభుండు కృపావిశేయుడై వాణి' త్రివళేమల కావ్యశ్లోం బొదన
మని నె నుధమునైస్య యోధులనెల్ల అను చిత్రభారతాదిపద్యంబులనుగాహరించెను
ఒకవునకుఁ గలుగు, ఉపయోగించు యుక్తమును, అను నర్థములు శబ్దరన్నాకరాది విధుం
బులగు వ్రాసుబడినవిగాని పొదవుచెల్లకొని యర్థములుగాని కవిప్రయోగం బుఁ
గారి భింపఁబడెను కాన శబ్దరన్నాకరాదులయందును వ్రాస్సులోపం ప్రాప్తిం

నిఘంటువులందును బోదవుయొక్క నామరూపములు' గగనకుసుమాయమానంబులై కానంబడక యున్నయవి. కాని యప్పకవీయమందు మాత్రము ద్వితీయాశ్వాసమందే పాదవునకు నృసింహపురాణములోని పద్యమును బోధము రానందులకు నుదాహరణముగాఁ జూపుటలో మూడవదిగా నీపద్య ముదాహరింపబడియె.

“అదియట్లు కాదెనివునఁ జెడలంటునె దేవదేవు శ్రీరహటిసుక” మదినుండు కొన్నవానిని బోదవునె గూపము రక్షించి బొందునె తమముక” అని ఈపద్యమే శబ్దరత్నాకరములోనను “పదవి నునిచిన యుత్తమమునిఁ బోదవునె గూపమునూర్వబొదువునె తనుముక” అని యుత్తరార్థముగని యీగూర్వత్ర పాదబీజమునో బొదువు భానువునకు సకర్మకార్థమైన క్రమ్ముటయొద్ద నుదాహరింపఁబడినది. ఇట్టి యప్పకవీయ శబ్దరత్నాకరములందగి పాదభేదములలో నేది యుక్తియుక్తమో కొంచెము గర్హించి చూడవచ్చును!! నూర్వనిఁ జీకట్లు కమ్మని విఠలున శ్రీహరిని భావించి మత్తముని నాపదలు క్రమ్ముకొననేరనిన వైపదార్థము నాలోచింపగాఁ నిటు సకర్మకార్థకమయిన పాదువు భానువుగాని పాదవుగాదు. ఇప్పద్యమునఁ బోదవు భానువేమనినచో నప్పకవీయ లక్షణపద్యప్రకారమున వానివర్ణము లోపించితనయాపాంతర మనఁబడునట్టి యొదవు శబ్దమునోరె నకర్మకమై వైనిఁబడిన యర్థత్రయమునె తెలుపును గానఁ బైపద్యమునందు నర్థసమన్వయము లేకపోవును అదియట్లులోపములేని తజ్జీని బోదవునకు క్రమ్ముటయు నర్థ ముండునన్నచో “నీరేవేకవ్యక్తమనన్యవక్” అను వ్యాఖ్యంబున జరగునకు జరుగును, నడచునకునడుచునకునోరె బోదవునకుంబొదువు భానువునూపాంతరము కావలసివచ్చును ఆత్మకు పాదువునకు గున్నయర్థము లన్నయు వినిగనునావిరహంబునఁ బోదవునకును చెప్పక తీరదు. అట్టియర్థములు పాదవున కున్నట్లు కవిప్రయోగంబులఁగానంబడదు. కావున “అనిరిపాటున వెనవిచ్చి పాదివినిన” పాదలిఁ యెం డొడ దివియును భువియు దెసలుఁ బోదవికొనియుండు చీకటిప్రాపునలన” అనినట్టి తక్కిన యప్పకవ్యుదాహృతనృసింహపురాణ పద్యములందును “బోదవు” పాదుప్రామాదికముగాఁ దోచుచుండు. అకర్మకమైనపాదవునకు నాత్మ నేపదార్థకమై కొను భాత్యను ప్రకారం బముక్తంబైనందునకు, సకర్మకార్థమే (కృమ్ముట) యిటు సందర్భోచితములుగనునవి. విప్లవముగను బోదవు గానకే గాని ‘సమంజసంబు

మఱియు, శబ్దరత్నాకరమున, 2 కవులైన వైకృతమని యుద్ధిషింపబడుచున్నది. అపరశబ్దములను, ఓపరుభావవైకృతి లియ్యది యుద్ధిషింపబడుచున్నది. గ్రంథ కర్తల తాత్పర్యముగా స్ఫురింపదున్నది. ఇట్లు సగాపేక్షలేక గీర్వాణాచార్యులకు నైన స్వయంభువుగా నవతరించిన యొకవుభావపు పూర్వపక్షులనుకలమున దేశ్యులైన నిఘంటూరులయందును నామరూపములలోనివాచపుభావపువకరూపాంతర మెట్లుగాఁబాటును కావుననే? ఒకవుభావపు సామవుయొక్క రూపాంతరమని వ్రాయఁబడినట్లులేదానువు పాదవుయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరములయందు నిఖింపబడినట్లు కృత్యము. అందున కవులయొద్ద నున్నవాచపు వైకృతమేమని సాధించుటలేని యపుడు సామవు కూడవాచకత్వమును వైకృతమనగానినప్పుడు నిఘంటువులందు “ఒకవు” దేశ్యులందు వ్రాయఁబడినది కాన వైకృతమని ప్రసిద్ధిశాసన యొకవు సామవులనె గానేరదు. ఒకవునొద్దగాని వేఱుగాఁగాని పాదవు నిఘంటువులందు నెఱుఁగింపబడనందున దాని పర్తయు సంతకాస్పదమై యుద్ధిషింపబడుచున్నది. కాన. ఆ “పూర్వకాననె బొదినె బొనరె బొందె” ననియే యప్పకవీయ లక్షణపద్యము చదివినచో పలక్ష్యముగా మండును అపుడు, ఒకవునొద్ద బొదువు యొక్క రూపాంతరమని వ్రాసిన శబ్దరత్నాకరమును కాస్తాగ్రహణముగా నుండును. పూను భావ్యమును విచరించుకొని నీపద్యము శబ్దరత్నాకరములలోఁగూడ నకార మగ్రంథుల పాదపు శబ్దమతోడనే వ్రాయఁబడినది. కాని యని ముద్రాప్రమాదము కావచ్చును. అట్లే కానిచో నొకవునొద్దగాని వేఱుగాఁగాని గ్రంథకర్త యీశబ్దము నేల యెఱుఁగిని వ్రాయుచుండును? బాలవ్యాకరణపు ప్రకములందుఁగూడ నీమూలము నొద్ద నీశబ్దము నుకారమ్యముగానే దిద్దుట యుక్తంబగుంగాన గ్రంథవిస్తరముతోఁ బాటును. ఒకవేళ ప్రాచీనశబ్దవైకృతమైన పాదపు శబ్దం బొకటి యున్నదనియు నందుననే దాని రూపాంతరమైన యొకవువైకృతముగా వ్రాయఁబడినదనియు నచ్చటం గాని వేఱునొకటంగాని యీశబ్దము నెఱుఁగిని వ్రాయుననికీ శబ్దరత్నాకరది గ్రంథ కర్తల ప్రమాదమనియుఁ గొందఱుందురే? “భావోరథాంగరే వృద్ధే గాత్యర్థేవోపపలక్ష హత్, ప్రసిద్ధి గవికృతః కర్మశోకర్మకాశ్రిగూ” అనువైయోకరమర్థాసంశేపి పకర్మకథాపు స్తోత్రోక్తకారకములచే నకర్మకాత్వము నీవచ్చుంగాని యకర్మకథాపు నిష్పన్నులైన ప్రాచీనశబ్దములము గర్తృత్వం బలవాని మరలకరి సామవుభావపు

పైగుహారింపఁబడిన పద్యంబులను పద్యయింపఁగాఁ గ్రమ్ముట ఇత్యాదిపకర్మకాగ్ధము
 న్బట్టుకఁబాలునో తెలియకున్నది కాఁబట్టి యన్యద్విచారింపఁగా విద్యవృద్ధింబునకే
 వికుసు బున్నాడనుగాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక. మఱియు బాలవ్యాకరణంబు
 బూగుసోపులకు నాదిలోపంబుచేసిన గ్రంథకర్తవచనం బవిచారమాలకంబని సాహ
 సించి వ్రాయఁబడినది ఆదిలోపంబుగల పూను భాతువునకును, పాదపురూపాంతరమే
 యని భావింపఁబడిన యొదవునకును వగవిశేషంబులందు భారాళముగా సుకవిప్రయో
 గంబులు గావచ్చునున్నయవి—

ఉ పూరి వృకోదరాజానులు భుర్నులుగాఁ బెడచేతఁ గమ్మనీ

గూనఁగనెత్తికొంగుఁ జని యుగ్రవనంబున గుఱుమన్నుఁడై భార-ఉద్యోగ 3 ఆ

90 మీనప్రజ్ఞఁ డకార్యము లైవచ్చిచేసి తుదివగచు నతుల ప్రజ్ఞ సానుకదా
 రూఢుఁడవగ మానఁడు దురిత మనువటిలి శోషక యునికిన్ భార-కాం-3 ఆ
 (పూనన కాదిలోపంబు)

గీ ఆకనిమందఁగ బార్వ్యంబులందు బిటుఁడ జొక్కయుమ్మడిఁ బెక్కలగు
 దుక్కమీలి యురవడించిన దేవిపై నుగ్రదివిజు లాదువఁ బేగల్కఁ బెదపు లొం
 గొంక యుర గుగ్గు-౬ఆ. (పాదుపు నాదిలోపంబు)

క పాగువపగూ ర్థకశేఖర మెదురఁగని పొదపుశోకమునకా లై 2 ఆ.
 పా వున కాదిలోపమున్న వారి మఠంబున)

ఇట్లు లసామాన్య కవిప్రయోగంబు లుండఁగాఁ బరిశీలింప కవిబ్రహ్మవాక్యన
 కెగురాదిన చిన్నయనూరి వచనంబు చిన్న యనూరి వచనంబుగాఁ జెల్లందరు.

ఇట్టి యశ్రిప్రాకుమె పూను భాతువునొద్ద శబ్దత్వాకర గ్రంథకర్తయు వెల్ల
 డింక. ఇట్లు, సొచ్చెను, పంపు, చెనయు, ఇత్యాదులక వర్ధన శేషములందు నాది
 లోపంబు చూడట్లు సొచ్చెను (న్యూనము) కం॥ ఇచ్చటి బంధులు నీవును నచ్చెరు
 వడి వినుమినుండు నయిరూఢులు నూ కిచ్చినను జాలువరికిని జొచ్చెనుకా దింతట్లు
 బూర్ణమునమ్మి భార ఉద్యోగ 3 ఆ

ఓచ్చెము—గీ|| అస్యరారంధ్రమిం తౌత్పసత్వ దత్తు | శివునిదోక్షేని యోగ్మ
యొచ్చెంబకాని|| కాశీ. ౩ ఆ: పంచ-అష్టాపిండు-చి|| తనశిష్యులైన, తైల సైకింపాయన
గుమంత జైమిమలం బంచి క్రమంబునఁ జతుర్వేదసూత్రంబులఁ జేయుచి వేదవ్యాసుం
డై-భార. ఆది ౧ ఆ:

మద్విచిత్రమయిన జాగ్రిముక్తావళియందలి యీశవ్యంబును ౦ ఒభక్తి నూచకం
బుగా నీపందర్శంబునఁ జేర్చుటడు.

చెనయ్య-పోలు—చి|| తనసతి జహ్నువింశేనయు దారయున్వీరు మిగ్రమపం
ఖ్యినిం | దమలు రమాభకవ్యయు మధామయవాక్కును గల్గి జాగ్రిపా | వసుదేవశ్చ
జూచి యొరువచ్చ సహింపక పాగరుండు ఓో, భరివిడిఁగించితమ్మ! పతిభారతివ్షవ
గుంధరామణీ!!!

ఎనయ్య—చి|| వినినజనంబు లీతఁ డవివేక్షియనకొ నలదంతెరజ్జుల | ద్దురు బలశౌ
ర్యసంపదలు చూచి యెఱుంగమే? మున్ను నిన్ను నా| తనిఁగలవం జగం బెఱుంగదా
యతఁ డద్భుతవిక్రమాజ్ఞలుం | డెఱుంగె నీవు పారుమవిహీనుడ వని విశేషద్రవంద
నుకొ|| భార. కర్ణ. ౨ ఆ:

11 నూ—ఆరాటాదులం బ్రభమేశత దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు
నిభాషనగు.

ఆరాటము - ఆరటము. ఆరాటము - కక్కూటితి. కేళాకూ?
కొమారుడు - కొమారిత - గంబూరము - పెండోము - బంగార
ము - బేహారము విటతాటము - సంప్రోషము.

(వాక్య)—ఆరాటము లోనగు శబ్దంబులందు మొదటి స్వరమువకుంకాక తక్కిన
దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు వికల్పముగా నగు.

ఆరటము-(పరితాపము) క|| పటువఖర శ్రేత్యమున నా రటముపిమిగురాఠినే
బరపికున్మసెంహుకొ|| పాండు. ౫ ఆ:

కమ్మజీతి-(లోభము) చ|| కిలుకులఁ దెట్టి వీరి నడకించి తొలంకడమన్న వట్టి
కమ్మజీతియకాని దైవ పనుపాలముగాదు|| కై. ౬ ఆ

సీ|| మనసు కమ్మజీతి మెల్లవలేచి చేతులఁ గాంతుని బబ్బుగాఁ గొంగిరించు,
మను 3 ఆ:

12 సూ—ఓయారములం దొలిదీర్ఘమునకు హ్రస్వంబు విభా
నగు.

ఓయారము - ఒయారము - ఓయారము - కేళాకూళి - కోలే-
గూడారము - గోరువంకపక్షి - జోహారు - నీలుగు - పేడ - బేహ-
రము - దీర్ఘమధ్యమ్ము - మాటు - మూలుగు - మోజుకు - వీటతా-
టము - వీడియము. ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—సూత్రార్థము స్పష్టము

ఒ గారము—సీ|| రతివిధంబున గడు వోయారమునఁ బొదటి| నంద్రః ఉయ్య
లాదులం దున్నింకేసిఁ ఒయారము. సీ|| హరముతో మోయు వోయ్యగంబులుగ్రుచ్చి
యందంద వింతగా నలవరింతు|| భార. విరా. ౧ ఆ:

గొరువంక—కం|| గొరువంక యన్నమాటల| పరువంకఁదలంతుగన్గి మనవకుఁ
దనులో | నెరువంక నేమిగలదని | యిరువంకల వగలఁబొగిలి రెంతయువంతక|| విక్ర
2 ఆ:

మ|| శరసంధానముతో నె కొన్నియడుగుల జొరవ్వనం బాతీయ | వ్రక్కిగా
ట్లాని ద్రోణముతో దివియు దోద్దంపంబులం జేడియే | సీ|| బోయతో దినుమందు
నార్చి పరగం జిట్టాడలం దాయుమకొ | గొరువంకతో మొలకెట్టిపల్ల పుయుతో ఘో
షింపరోషించుచుకొ|| పద ౪ ఆ: (ఈ శబ్దము నప్పకవి శకటశ్శబ్దములలోఁ బఠించె
నది చింత్యంబు)

13 సూ — అడంగ్యాదుల దాకు డకారము విభాషనగు.

అడగు - అణగు - అడగు - కడగు - చిల్లాడము - తడగ
ము - నాడెము - పోడి - మిసుగు - నడకు - మిసుగులు ఇత్యా
దులడంగ్యాదులు.

పాఠము — ఉ॥ గోపద నిసాతి చేతను | పాఠకారము తరులతోడ వసుధంబు
యెఱుఁగి వీర, ౪ అ;

మిణుగులు — (అగ్నికణములు) ఇ॥ మిణుగులు లెల్లెడం జెదరమింటగు వం
టలు వర్షపుంటికా | ఘోషము పూరి నిప్పుననికాయమునకా హరితంతంశముల్ | ప
రాక మహాగ్రకక్షిణిని పారకదారకుమీదవైవ దాద్రుగతినింగి నుండినిజతోమల
తోబకు మక్కైవిడిక॥ భాగ. ౧౦ స్కం ఉ;

14 సూ — దక్కులోనగువాని దాకు డకారము విభాషనగు.

దక్కు - డక్కు - దక్కు - దగ్గలు - దాగు - దాకలి -
దిగు - దిగ్గియ దూయు - దెందము - దెప్పరము - దెప్ప - దొంగ-
దొప్ప - ఇత్యాదులు.

(వాక్) — ఉ॥ దక్కును రాజ్యమందు వకటా! యిటు తమ్మునిభాగమిక నీ
నక్కటి మింగజూచిదది యెట్లుగునా వినమినుకోలతకా | గ్రక్కున నామిమంబు
చదిగారు మ్రొకిన చాచ్చుమాచె! యిట్లుక్కివుడైన నీకొనుకు నల్లము నునటు
లాడగూడునే! భార-ఉద్యో. ౨ అ;

దక్కు — ఉ॥ అగ్గుట మందభాగ్యునకు నట్టితనూభవరత్న పెచ్చికి॥ దక్కు
సేభాతర్దయుఁ డొడంబున కను మేలివస్తువుల్ | పెక్కునినంగు లుక్కియర్పింపద

ము పిచ్చిగ బోలుబంటునై ! యక్కడ కేలపోయితి మహాగుంధూమణుఁ గోలుపోయితి
తా. భా.ద్రో-౨ ఆ:

15 సూ—ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబు
విభాషనగు.

ఏతము - ఏతాము - ఏతము క్లమము - గాలము - గుడ్డము -
గోణము - గోతము - జాజము - జంజము - జోతము - తణగము -
బొండ్లము మండము - లాతము - వీణము. ఇత్యాదులు.

వ్యాఖ్యానము-నీ|| వాలారు గోరుపెకా గాలము చేసెనే జేజేహిరణ్యాక్ష శిషు
కమునక|| పాండు. ౨౮: (గాలాము=బడిశము)

జాజము—(పాలికలయందుఁ బోసిన నవధాన్యములనాటు) నీ|| శ్వర్వశీచంద్రపరి
ణయ సముదితాంకు | రావ్యక్తియలందు వియద్విభాగ | పాలికలదోడు కొత్త
జాజాలములక | లనఁగఁదారక లాంఛొండ యందురించె|| కవి ౪ ఆ:

లాతము—నీ|| కకపాల తదార... కటకముద్రితపాణిఁ గులుసలాతాహోమ
గూర్చిపట్టి వను. ౧ ఆ: [సన్యాసులు చేతఁబట్టెడు పండము.]

వీణము—[సన్నవస్త్రము] కం|| పన్నీట జలకమాడెను | మన్నని వీణాముగ
త్రైగువిరులు దుజిమెకా | సన్నముగ నలఁదెగస్తరిఁ | జన్నుల మూత్యాల బన్ననరములు
దార్చెకా|| శై. 3 ఆ:

16 సూ—పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబు లయిన నుల్లు
రుల యుత్వంబునకు లోపంబు భహుళంబుగ నగు.

ఇందు నురుల కుత్వలోపంబు ప్రాయుకంబుగ హల్పరకంబులకుఁ
జూపట్టెడు|| మ్రాన్పడె - మినువడె - మిన్వడె - వత్తురువారు - వత్తు

ర్యాగు - కారుకొనియె క్క కల్కొనియె - రాములు - రాముల్ -
వనములు - వనముల్.

(నాన్) — పదము కుదనున్న, ను, రు, లు, వర్ణంబులు సంయుక్తముల గాని
యపుడు, వాని యుకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానరు. ఇందు నునన్, రునన్
ముల యుకారమునకు లోపంబు మొల్లు పరంబగుచోఁదవుగాను, అనూననంబు విఠం
బుగాను, వగును.

మ్రాన్పడు — స్తభిండు — ధాటుజవి శమంబైన యను శబ్దముయొక్క యుకార
మునకు లోపంబు ప్రాయంకంబరు. సీ|| సలుపుచు దనునుఁ దన్వన్మునిఁ బన్నియుఁ దాను
నూపాసించి తద్వరమున|| భార. ఆర. ౨ ఆ: .

కం|| ఆన వీని నిరుత్తరుండయి | మనుజేంద్రుడు గొంతనేపు మ్రాన్పడి తలఁపుతా
పెనఁగొన నిద్రాహానిం | దనువలయఁ గవిరురుతోడఁ దానిట్లనియె|| భాగ. ఉన్మోహ

కా|| పాలోమిప్రభృతుల్ కుమారినిలు సంభావింపఁగా మున్నది | క్పాబుల్
రాజు నలంకరించి శుభలగ్నంబుం బ్రతీక్షింపఁగా | నాలోఁ దాను దద్దన్వన్మునిఁ శేష
స్వేష సన్నద్ధుడో | నాలోకాత్తుడు చేరెరాగ మహిమక రత్నాకరప్రాంతముగా||
వసు. ౬ ఆ:

ఏతత్సూక్ష్మోదాహరణ సందర్భంబున మద్విరచితంచైన జాజ్ఞముక్తావలిలోని
యిప్పద్యంబులనుగూడ సంధించి యీగ్రంథంబున నిట్టి త్రిచతురపద్యపంఠునాద్యం
బునఁ బరిపాలనా గౌరవముం గుఱిచి త్రికరణశుద్ధిం దెలిపెన.

వ.|| పాగ కార్మబులు మంటచా లెఱుపుంబుం బొగాకు కన్నీటియే! టిగముల్
సన్నినదాండ యుత్తిగుల ధారేవృష్టులేఁజామహ! యుగమేతోఁచిన దుర్ధివారి బహు
గుణ్మోగంబు మాయించిబల్ | యగఘంఘాత్మడు వ్రాగిలేయ విజయశ్లోకిత.
ద్వీ ౪

చ॥ ధులియనఁదగ్గచోటను గడుంభ్రమధిల్లి యటండుగి; మామలి ! య్యలజగ
దీశ్వరుంఁదలఁపరీశ్వరుఁడై తన కూర్మపుష్టమం దెలమిసహించునట్లు వహించునఁజేసి
ధులీశ్వరాఖ్యతోఁ | దిలిచిరి ధర్మజాదులను బేర్వకు మాగతి జార్జిభూపతి!

మొదటిపద్యములోఁ గార్యబుద్ధులు, చాల్కెకపులు, కన్నీటి, గముల్పన్నీ, బల్లు
గము, చంద్రికల్ (అవసానంబున) అనుచోట్లను; రెంఁదవపద్యముందు, 'పేర్వకు' అను
చోటను, రు, లు, ను వర్ణంబులకు లోపంబుని తెలియంచు లువర్ణాంతమైన నాతుజవి
తేమనిముయొక్క యుకారమునకును. లోపంబు విశేషంబుగాఁ గానంబడు.

క॥ చిట్టుములు నోకిరింతలు | నట్టంబుగఁ జోడమోజపులు దప్పెం గోర్కుల్ |
లిట్టాదవె బిలుదులుం. జను | కట్టులు నడుబరిసెపుకు క్రాల్గంటులకుల్ ||
అన్య. రా. బాల. కాం

నీ॥ విరహాన్ని నీరీతిఁ గరఁగెవానా నసం బనిఁట్లు వెన్నగాచిన ఘృతంబు | పా
లబోల్వమును నీపాలుజేయుట కిది యుపవాసన్నట్లు లాపవాయి ||

తారా. కళాం. విజ. 3 ఆ:

17 సూ—ఆచ్చికంబులం బనమధ్యంబుల న ల డ ర లయుత్వ
ంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

కినుక - కిన్కు॥ కానుక - కాన్కు॥ చిలుక - చిల్కు॥ కాలువ
కాల్కు॥ అడుగు - అడ్కు॥ కడుపు - కడ్కు॥ పెరుగు - పెర్కు॥ కూరుకు
కూర్కు.

(నాన్య) — ఆచ్చితేనుఁమాటల నడుచుకున్న, న, ల, డ, ర, వర్ణంబులమీది
యుకారమునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు

కిన్కు—(కోపము) పంచచామరము॥ అనం గొఱంతలేరి కిన్కువక్కడిది తోడు!
గ్రన్నవకోటివంగువింటవాలు వారసంబులూని॥ అన్య-రా-య

చ॥ అశ్వశవేణీ కీలత్యేగ్ని యాచోవెండియు నేకతంబునన్ | బొలఁగుకరాల
యూచివరుబోడి కుచార్పితహార నాయకో | జ్వల రుచిగంటిరేయినవఁ జృద్రముఖు ల్
చిలునవృద్ధబూనిరా | లలనలజూచి, కిన్నయ్యఁ గలంకయ్యఁ గొంతునునంకరింపఁగన్॥
పసు 3 ఆ:

కాన్క—(కానుక) నీ॥ గుమలుగాఁ బొలుచుపూగమల జెన్నందు పూగ
ములఁ గొన్నింటిఁ గైకొన్నచేసి॥ ౧౦

కాల్వ—నే॥ గీ॥ కపి కోఁగుల కొకనోట కాల్వయ్యెమ్మ॥ అచ్చ.రా. యు.

18 సూ—లాఁతియచ్చనకు సహిత మొకానొకచో నుడినడు
మ లోపంబు గానం బడియెడి.

కలికి - కల్కి - ములికి - ముల్కి - బుడిసి - బుడ్డి
పొలఁతి - పొల్కి..

(వ్యా)తెలుఁగుమాటల నకునుపక్వ శక్తిగ నున్నులపకు క్వచిత్తుగా
లోపంబు.

కల్కి—(1. బుడ్డిదము 2. మనోజ్ఞురాలు) నీ॥ ఈకల్కి మదమనిచేకటారి
యొకాకకాను పేరటపిడి గాంచనేల? తా-క-విజ 3 ఆ: నీ॥ అత్రాసన్నతి చెన్నలరి
నూతనంజనహిమఁ గుల్కెను కల్కి మానికమలు ఎను. ౬ ఆ:

మల్కి—(బాణము) వ॥ తపరాజీవళరం తెలుంగదు వికారిత్యంబు లేగల్వ
తూ | పునకుం బాలరు వేగలేయని యాపూముక్కు లెగ్గించి క్రొ॥ వ్షనవిల్కాడు
నవాంబుజోత్పల వితానంబీను మీనాక్షిలో | చనము ల్వింటు ఘటింపజొల్పెనవి నిస్తం
ద్రాంబకఘాతులన్॥ ఎను. ౨ ఆ:

19 సూ—అబ్బురాదులం దుత్సాబునకు లోపంబు విభాష
నగు.

అబ్బరము - అబ్రిము - అబ్బరము - కప్పరము - అప్పడు
 ఇప్పడు - ఎప్పడు - చప్పడు - నెత్తురు. ఇత్యాదులు.

(వా॥) — అబ్బరములోనగు తెలుగుమాటల నడుమనున్న యాకారము వికల్పంబుగ లోపించును.

అబ్రిము — ఉ॥ కాయను మేటితప్పు కొడుకాయను నిద్రపుఁ బూతమావిమో
 కాయనుఁ బంజరంబుఁ జేలుకాయని నబ్రపు సోయగంబుఁ బ్రో | కాయనుఁ బల్కఁజేమి
 గలుకాయనుఁ బంతము దీలునోటుకై | కాయను స్నేరయిల్లుదుడుకాయనుఁ బాయగ్య
 నోరికాయనుక అన్య. రా. అయో.

కప్పరము — (కర్పూరము) ఉ॥ చెన్నగునన్నదీపులిననీపల దాగిలిమాత రాసు
 చుకా | నెన్నెలరేలఁ గప్పరపు విత్తుట నంటుల నీడనీరరా | కన్నెలగోయునన్నలకుఁ
 గన్నలు మూయుఁ దదీయనానవత్ | మన్ననఁగాంచి క్షప్రపు దుమారము కేమఁమీర
 డింభమత్ || ఐకు. ౧ ఆ:

20 సూ — చుక్కరక దువర్ణకంబున కుముందటిదఃవర్ణంబు నుత్పన్న
 యనకులోపంబు విభాషనగు; నగుచోఁ దత్పూర్వంబు గురువుగాదు.

అదురుచు - అదుర్చు॥ ఎదురుచు - ఎదుర్చు॥ పదురుచు -
 పదుర్చు.

(వా॥) — గువర్ణమునకుఁ జూగాగమంబు పరమగుచుండ దువర్ణముముందటిదువర్ణ
 ముముక్కు యాకారమునకు లోపంబు వికల్పంబుగానగు. అట్లులోపించుచోదకారరేఫ
 సంయోగమునఁ బూర్వస్వరము గరువు గాదు. ఇట్టిద రేఫసంయోగంచే యన్యోన్యంగాను
 బ్రాసంబుగాఁ జెల్లువనియు నియ్యది లఘుద్వితప్రాసంబని కేర్యమనియు నప్పకవీయు
 గృతీర్ణాశ్వాసనంబునట్లు చెప్పఁబడియె.

లఘుద్వితప్రాసము — తే॥ గీ॥ భువిలఘుద్విత్య సంక్షేకంబులయి కొన్ని | య్మా:

దఱుడని కార్తలతోడనొకటికొకటి | ప్రాసములకగుచు లోనఁ బ్రతయుగము | ఏది
చనినతాత్పర్యజామౌడ్యముల దుగ్రీవననఁగ||

అద్రుచు—కం|| ఇలయును నింగియు నెద్రువం| జెలఁగ మహిమము వారిశేకల
గురుచా | నలుక నొనిర్చిన నక్కడ | బరిపుడేతెంచి నోడుపడి నెడుచనొక|| బా
ర. దో ౫ ఆ: కం|| పదిగడల దుగ్రీవఁగ నార్చుచు | బదిమొముల జోడుకలనఁ బది
లుండఁచుచు | బదివిందుల. గైకొనియు | పుదిశేతుల శేరికొడును బలఁగనేనె||
కం|| నొప్పిపడి వాడుదద్దయు | నుప్పరమదుగ్రీవఁగ నార్చి యొకవాలుంమా | పప్పాల
ముద్రిమ్యురి పముచు | రుప్పన నడరింప సొచ్చునొ యుండు నెడు|| అచ్చ. రా.
యంద కం.

ఇటు, “అద్రుచు” అను శబ్దమునఁ జాగాననుచకారమునను, (క్రి-సరి-రా
ముత్రంబున “నానుపక, కూరుపక” ఇత్యాదులయందుబరె. బకారంబు
రాక సిద్ధనకారంబునకుం బోరె ప్రయోగంబులనకారము కానంబును ఇటు
జ్యోతార్థమును గనంబడు.

చ|| ఎదిగించినకాలపాకమున నీగతి నీమదిఁ గ్రోవనట్లిక | బదిగించిన
వారు ఁ-వారి. ౪ ఆ:

ఇటు, అదుగ్రీమ, ఎదుగ్రీమ, పదుగ్రీమ, అనునొట్లను చకార శేషసంయోగంబు
మే ముందున్న యకారంబును, ఎకారంబును లఘువులే కానఁ బద్మలక్షణభంగంబు గల్గి
లేదు. కొండలు యుక్తకాత్రవాది బహుజులలోని శేషాంతసంయోగంబునకు ముందున్న
స్వరమును గూడఁపరిసినచో బద్మలక్షణంబున నొకానొకపును లఘువులుగా నెన్ను
కొనవచ్చునందురు. అయ్యది పూర్వోక్తస్థలంబుల విశేషించి లఘుత్వమును విధించిన
ప్రకృతమాత్రాప్రకవాగ్ని లక్షణంబులంజేసి నిరాకరంబున తెల్లంబగుచున్నయది. చిత్ర
మార్కుని సభలోని వవరత్నంబులలో నొకంపని ప్రసిద్ధింజెందినవరాహమిహిరాచా
ర్యుడు మార్త్రము బృహస్పతిక గ్రంథంబును వ్యాకరణయుక్తంబుగాఁ జిత్రవృత్తంబుల
లో గావ్యంబుభాతిని రచియించి ద్విత్వప్రదేశంబులందు నిట్టిసంయోగంబునను ముందు
స్థి పద్ధమును లఘువుగా నెట్లు రెండుచుండు.

బృహ—ప్రవృత్త్యానోగాభ్యాయము. కాలినీపుత్రము-శ్లో॥ జన్మేకో? స్వేయ
ద్యద్వప్తే! ర్మపుత్రం । పశ్యత్యర్మిర్జన్మపంచాబహునరా+క్షిప్తంప్రాప్నోత్యర్మి-
దే! క్కాగ్నంస్తే । హూమర్మ-స్థం శసీమ్యవృప్తేన చంద్రే॥—ఈశ్లోకములలో, ద్యతీయ
పాదంబున ద్యతీయగ్నంబుగా నుండెననిన తగ్గంబునకు దశేషసంయోగరాజున భంగము
గలుగుచున్నయని. తేల్చి పలుకవలయునని గ్రంథకర్త తాత్పర్యంబు. ఇట్టిదిక్షోత్తిక్యా
ప్రసంగింభంబులందే యుక్తాః ధావముగాఁ గనెಂಬడు. దీనికి మూలంబు గావరాదు.

21 సూ—జూదాదుల దాకు జకారంబు విభాషనగు.

జూదము - జూజము - ఆపుదు - జవాది - జాది - జాదు -

విరవాది:

(వ్యా—ప్రకృతసూత్రంబునఁ గొన్ని తెలుఁగశబ్దంబుల, దకారమునకు జకార
ము వికల్పంబుగానిధింపబడుచున్నయది. సంస్కృతభాషలోన ముక్తమునకాక జకారం
బుల పాక్షికోచ్ఛాగ్రణంబునందేసి 'చంపతీ' అనియు జంపతీ అనియు నీశబ్దమును ద్వివి
ధంబుగాఁ బలుకవచ్చును. ప్రాకృతభాషయందుఁ గేవల దకారమునకు జకారివిధి లేదు
గానినకారసంయుక్తపాంపులికదకారమునకు-సూ-త్వస్వప్రస్థాంక్యచిచ్ఛఫజరూః॥
అనుసూత్రమున జకారం బుక్వానిత్కముగా విధింపబడియి. ఇట్లు భాషాంతరముల
యందును దకార జకారములకు మైత్రి క్వచిత్తుగానుండు.

22 సూ—నిందయం దామ్రేషితంబు నాద్యక్షరములకు హ్రస్వదీ
ర్ఘంలకుగి గీ లగు.

కుంభకర్ణుడు - గింభకర్ణుడు॥ రావణుడు - గీవణుడు.

(వ్యా)—రెండవ పాఠ్యయథాన నుచ్చరించు మాటయొక్క ముదతీస్వరము
హ్రస్వఃబయ్యెనేని, గి, ఇర్లంబులు, దీర్ఘంబయ్యెనేని, గీ, ఇర్లంగాను నింపయంతు
గ్రమముగా నగు.

ఉ॥ ఆంధ్రహుమాయితోడు నలరారఁగఁజేసి కడింసికోరికల్ । గాంచి నవళు
రక్కసి కొలంబున కెల్లను మేలుబందియై । మంచపుగోడు తాలుపరిచున్కి చివారపు

మెట్టు నెంతయును గొంతకయ్యెత్తి నట్టి నినుఁ గోతులు గోతులు కల్వఁబాలునే! అచ్చం
గా. యుంకాం.

క॥ డింభక సర్వస్థలములు * | సంఘోసునానేట్రుఁ డుండుననుచు మిఁదలపఁగ రంభ
బునఁ బరిచెదవీ | ప్రంభంబునఁ జూపఁగలవె చక్రిం, సిక్రి ॥ భాగ. ౬ పు. ౬:

అ॥ నే॥ ఎవఁడగ్గఁగలములను గింపలములను నీర | జాతములనుగీరజాతములను
విగ్రహింపనీర వివాంఠె తోడుగా | ఇలఁది చెవత విసిన వీక్షలకును॥ వసు. 3 ఆ

ఇటుఁ జక్రి భస్మ కల్పముల మొదటి హ్రీస్వమునకు, గికారమును, “కాతులు
నీరజాతములను” అను మాటల మొదటిదీర్ఘమునకు స్మృతీకీర్తిని గీకారంబును నయ్యెనని
యెఱుంగునది.

23 సూ — పాదాలునా బ్రీఘమద్వితీయాక్షరములు వల్లిప్రాసం
బులునాఁబడు.

(వా॥) — పద్యపాదముయొక్క మొదటియక్షరంబునకు వల్లి యనియుఁ రెండె
యక్షరమునకుఁ బ్రాసమనియు, లక్ష్యగ్రంథములయందు సంజ్ఞ గలవని యర్థము.

24 — సూ — యవలలు లఘులఘువులు మైత్రి భారయు రేఘం
బులుపారయపు.

వా॥ యకారవక్కాలకారములు లఘువులును వలఘువులును యత్రిప్రాసముల
దు సర్వోన్యముఁ జేసిమిగ్గియుండు. అట్లు లఘులఘువులైత రేఘంబులుమాత్రము
మైత్రితోనుండనేరవు.

ఉదా — క॥ అన్నలుఁ వమ్ములుఁగలుగుటః | యున్నతుగాఁ జేయు వింతయు
నువృపతిండా | వన్నెవయసీరియను సం | పన్నెంబులు గాఁగవారి బాటించుటకుఁ
భా-కాం ౨ ఆ: (ఇలయతివైతి).

కం॥ వేమేపూర్ణంయతే । సామకత్వమునకుఁ బావగనొల్ల నాయున్న
గా. మునుదు । డేముగముఁ బావవినిగ నెన్నటైనెన్, భా-కాం ౨ ఆ: ఇట
మైతి)) ఇత్య దియకారమైతి.

సీ ఎలమావికానియొక్క తెలతెలనార్చికో నెలపోయి గూకలు వెట్టెనేని ల
ఘ్యలఘులకారములకు నిట యతిమైతి) — రాజశేఖరచరిత్ర.

కం. కావేంద్రో సురరాజ్య । శ్రీవారీంపంగఁ దనువిశేషంబున సం । భావితుఁ
డు నమామృదని చని । చూవిభృగని తరు ముచుల నతనికి నమ్మిన్॥ భార-ఉద్యో-
గ ఆ:

కా॥ అనామగనదోయి అగవనముగం బానబృహదీండ్ల పెం । పావేటియది
అగంనూనిలసనం బామొప్పులేఁజెప్పినన్ । గవారంబెరుగాని యయ్యెడ శిరః
కంపంబు తోగూడ నా । హ! వుట్టింపడి వువ్వువ్వనప నయ్యజ్ఞాపివీక్షించినన్॥-శే
కుంతలాపరియము: ౨ ౨: (ఇట పొసమైతి)

కం॥ పలుచోడులఁ జుట్టెంగలఁ । పలుమెనలమ్మాడ్కి బోరఁబాగునిపై న
గ్గఁక నడకఁదాటి నడచు । తగతగమరి మెలయఁగురు పితామహుఁడనిపా॥ భార-భీ
ష్మ-౨ ఆ: (లఘ్వలఘులకారములకుఁ బ్రాసమైతి).

ఉ॥ అంబురుహాక్షి నానిక నిజాన్వయశ్రువుఁ జంపకప్ర సూ । నంబుగరంబు
గెల్పుట మంబునఁ బెట్టి తిదీయపార్వయ । గ్యంబున నిత్యసేవకతఁ గ్రామెన్నుక
తరకాశ్యి కో । లంకఁదంపతుల్ పెనువొనలే నెంతయు సంద్రుండుచున్॥ పృ
భావతీ ౨ ఆ: (ఇట లఘ్వలఘువులకు యతి).

మఱియు శ్లేషకాన్వయలయందు లఘువుపైఁజెట్టి గూయకారవకారములే యుద్ధాం
తరంబున నలఘువులుగాఁ జూపట్టా. లఘ్వలఘులకారము లన్నికావు.

కం॥ అమరనగరముననువును తైవానీతి ఏదిత్రవీర్యతనయశ్లేష్మ । త్వియనేనవ
౪ రువ్యస స । త్రమునియతిఁబోసుతాప్తఁ దద్దయునెల సన్॥ రాఘ-౧ :

ఈపద్యమందు “నృపసత్త మని యతి”-(నృపసత్త మని + అతి)=రాజ శ్రీమండలై నృపసత్తమని భార్య యని భారతాద్ధమంబు లఘువైన యకారమే “నృపసత్త ము”= దశరథునియొక్క. “నియతివశేన”=అవృత్తపంపాప్తిని వని రామాయణాద్ధ మందున లఘుయకారవయ్యె.

గీ॥ అలఘుమాననీయబల విహింపునూ | గువులబలు మేటియైన తనప | హరి గణపకణపి తాగ్గు సయోగన | నృపవిమానుశరమునను వధిం దిరాఘ ర ఆ:

ఇతి—“నీయబల”--(నీ + అల)=నీకాంతయైన నీకనని రామాయణాద్ధ మంబు లఘువైన యకారము, “అలఘుమాననీయబల”--గొప్పదినైనట్టియు, పూజ్యమైనట్టియు, బలముగలవాడె యని భారతాద్ధమంబునలఘువయ్యెను. “మాగుగువుల” (మా + అవుల)=మాయొక్క, అవులని భారతాద్ధమంబు లఘుయకారము. “మాగుగువుల” + మాగుగువలలలోనని రామాయణాద్ధమున నలఘుయకారము.

గీ॥ అలగుమటి ఎప్రవితహేమాద్రినివన | నగరమనశంస మఖిలఘానగరము లను | లోకజయసంపదల బొల్పు నిలువయోగ్య | లఘుగభీరాంబు పరిభాకలాపను గను॥ హరిశ్చంద్రనల్లపాఖ్యానము ౧ ఆ:

ఈపద్యమందు “లలితజయ సంపదలబొల్పు నిలువయోగ్య”--(నిలువు=అయోగ్య)=జయసంపదలకు నిలుకడయైన యయోధ్యానగరమని హరిశ్చంద్రాద్ధమంబు వికారింపఁబడినది. జయసంపదలబొల్పు నిలు + పయోగ్యలఘు గభీరాంబు పరిభాకలాపము= జయసంపదలచెనొప్పైనట్టి గృహమానందియు, సముద్రమువోలె గొప్పగోతు సిరుగలయగడ భూమాముగాఁ గలదియునని నాగార్థమందుఁ బ్రహంతమైన యిలుకట్టముకంటెఁ బరమయివయోధిశట్ట పకారంబుననుఁ బర్యపాకసహయంబున సంధివశంబున వైన నకారంబుగాన లఘువు.

క॥ పలుకగనుగ గల నచా | బలిత్య ప్రాశ్నితోలి బహునక్రత్రి | నిలుయు భ్రష్టాభిఘాతా | భ్రష్టాభిఘాతా త్తగోమరుగ్భీషణ బ్రహ్మ సునవరకా॥ హరిశ్చంద్రాద్ధము ౧

ఇది 'పలుపగతురగముల'—(పలు + పగతురగముల)=అధికమాపగవారిసమాహారము అని హరిశ్చంద్రాధ్యాయందుఁ బగతుశబ్దముయొక్క పకారాదేశమున నకారము లభింపు.

పలుపగ + తురగముల=అనేకవిధములైన గజములనని నాల్గవఁ దునలముపకారము—లఘులభింపులైన యిటు పఠ్యంబున వెవ్వేఱువోలులనుండి యతిప్రాసంబుల యందుఁ జెలిమినోందుటయే కాక, పైనింజూపిన విధంబున శ్లేషకాన్యంబులయందు నయ్యుచి యొక్కవోటనే యభేదంబు నొందుచుండు ల, శ టు మాత్రము వెవ్వేఱువోలున నుండును యతిప్రాసంబులందుఁ పఠ్యగమును జెలిమినోది నిలుచుంగాని శ్లేషస్థలంబుల నభేదంబు నొంద నేరవు.

శకటరేఫము.

సంస్కృతవ్యాకరణంబున నికారయకారముల మాత్రము లభింపుట, అభింపుట, యని రెండువిధములు గానున్నవి. లఘువశంబుగా లఘుశబ్దోచ్చారణ గలది యని యర్థము. యన్యోచ్చారణే విహ్వగ్రోపాగ్రమన్యమాలావాం వైశిల్పంసలఘూచ్చారణః' అని వ్యాకరణమునందు వివరింపఁబడినది. లఘూచ్చారణః || అనఁగా లఘుశబ్దోచ్చారణముని జేయు శేఖరముందుస్పష్టపఱుపఁబడినది. నాలుకయొక్క చిట్టచివర, చివర, మధ్య ప్రదేశ మాల్పప్రదేశములందును మిగిలి శేష్శిఖలుకఁబడునర్థము లఘువనఁబడును. ఇట్టివి సంస్కృతభాషగాఁ యకారవకారములు మాత్రమే యున్నవి. ఆంధ్రవ్యాకరణ కర్తలు యకారవకారములేకాక రేఫమునూడ లఘుత్వాల్పభుక్త్యభేదముతో నున్నట్లుకన గొనిరి. లఘురేఫము విహ్వగ్రోపాగ్రమన్యమాలములందు లఘువనఁబడుగాఁ బలుకనల యుననియు, శకటరేఫము విహ్వగాగ్రులయందు గౌరవముగా నున్నరింపకలయునని యు, భేదంబుచెప్పగదరు. కనుక లఘురేఫము కోవలనర్థముగా, నలఘురేఫంబు పరు మనర్థంబుగాఁ బిద్దుగంధంబులందు రెక్కిందిరి. శ్లో|| సవణావర్జితాస్పృశ్యాః స్వస్వ వర్ణాంత్య శేఖరాః|లఘురేఫణకారౌచకోవలూపరికీర్తితాః||అనియహోబలపండితీయము ఇట్లు లఘురేఫము కోవలనర్థమునకుటలవ శేఖరరేఫము పరుమనర్థముని స్పష్టగుండునర్థంబు లఘురేఫము విహ్వగ్రమునోః తిప్తబిత్తిని హ్యుం యువో నబుధివికప్తశ్చేహ్య

వ్యమును భోధించుచుగాని కేవలస్థితిలో గోచరత్వమే పూజనీయముగానలరని ప్రతాప
రుద్రీయతన్నాపావ్యాఖ్యానము. శ్లో॥ కేఫే యన్యకస్యాపి యోగత్యత్పశ్యయమోః |
సోస్తై రాభ్యాంబుల్యయోరాస్తి పరుషాష్టగ శ్శృషాః | అని వర్ణాంతరంబులతో సంబంధించి
వస్తువుగాని రేఖంబునకు బహువ్యక్తుగాను రాజేకరని చెప్పెను. శ్లో॥ మాంసకేససంకే
ర్ణాః | ప్రసవక్రూరిగావగాః | మాంసకృత్తాముక్తే | భువోఽగ్రసుగృహైకృతాః | అను
శ్లోకంబునకు బహుమంబులను వీధత్సవమునను రేఖసంయోగము మాంసకముగాఁ జూపఁ
బడినది. శ్లో॥ అన్యన్యైశ్చాచాప్రక్షిప్తైస్సపరికీర్తితాః | అని వీధత్సవమునన్యన్యతము
గావున వట్టికసమును దోనుఁజేయుటకు రేఖసంయోగంబు సమంజసంబని గ్రంథకర్త
తాత్పర్యము. ఇట్లు సంయుక్తరేఖమును, అలఘురేఖంబును బాగువ్వనూము గలది
గావున రాద్రీవీధత్సవములకుఁ దగినవియనయ్య, కేవలరేఖంబుతోవలంబుగావున శృం
గారాది సుకుమారరసంబులకుం దుపయోగింపఁ దగినవినియుం బావనాపావము లేము
న్నది. శ్లో॥ రసాశృంగారవీధత్సై లభావీధ మానకా | రాద్రాన్యతాతథాహస్య
కరుణావైరితామిహ | అని శృంగారవీధత్సములకుఁ బరస్పరవిరోధంబు గనుక శృంగార
రసంబులో, సుపయోగింపఁదగిన లఘురేఖంబునకును వీధత్సవంబులో సుపయోగింపఁ
దగినలులఘు రేఖంబునకును వహ్యరసంబులకుంబోలె మైత్రి చెల్లనని గ్రంథకర్తల
తాత్పర్యము. దోమలపరుషత్వంబులచే నన్యోన్యవిరోధంబుగల లఘురేఖకకలరేఖంబులకు
యతిప్రాసములలో మైత్రి హాసాస్పదమని పెద్దలచే నిషేధింపఁబడినది.

హూంభావలోగూడ నొక్కయక్షరమునే లఘురేఖంబువోలె దేలికగాను
నలఘురేఖంబువోలె గతివముగాను నుచ్చరించు నెప్రదాయఁబు కలదు. ఇ. జి.
(1) రె ట్ల రికి ఇత్యాదిశబ్దంబులో (ర) గరుత్వముగా నుచ్చరింపఁబడును.
(2) హియర్, నియర్ ఇత్యాదిశబ్దంబులో (ర)స్థము రేలికగాఁ జుంకఁ
బడును. హూంభావలో నొక్కయక్షరమునే లఘువ్యుత్పత్త్యనులతో వాడుమింటఁ
గా తెలుగునం దని సాకర్యమునకై తెంతునగ్గంబులుగా నుచ్చారణేదమును జట్టియే
యేర్పఱపఁ బడినది. ఇట్టిభేదం బిదరభావలలోగూడ నవాదిగఁ జూపట్టచున్నందున
మనభావలో వట్టిభేదంబును నిరాకరించుటకై నిరాకరంబున యలఘుశ్రవణంబు స్థిర
శిష్యులందుకొ విశ్వసించు నున్నాఁడను.

25 సూ—రేఘంబులు లఘులఘువులుం నక్కుంగల విశేషంబులు నార్యవ్యవహారంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు.

వ్యా—లఘువనియు సలఘువనియు రేఘంబు ద్వివిధంబు. ఆభేదము సర్వలక్షణ సారసగ్రహము, అప్రకీర్యము మన్నగు నితరగ్రంథముల సాహాయ్యంబులఁ దెలియఁదగు. కావున సప్తభేదవివరంబు గ్రంథవిస్తృతీకరితేసి యిటవిమించెద.

ఇంకను నాగ్మలక్షిత వలంబింపఁబడిన విశేషణాలంకారినిశాని వ్యవహరింపట శ్రేయోగాదుకము. మంగళాక్షరి మంగళమధ్యారి మంగళాంతరిన తాత్పర్యశీప గంధే కిరళగమణ్యాదువృత్త్యగుపాణినభింతి తదగ్యేతారిశ్చ ప్రవక్తానాభింతి' యనభావ్యకారవనంబున మంగళార్థమునూప గ్రంథాంతరంగు శ్రేయశ్శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినదని యెఱుంగవది.

వచనభావ్యప్రారంభమున గ్రామ్యభాసానిరసనంబొసర్చి వ్యాకరణప్రయోజనంబును స్థిరపఱచివట్టలేనూత్రిము నొద్దపందర్శనముకూలంబు గాన నార్యులను నాదక లేమనుగాని గ్రామ్యభావను ఖండించి వ్యాకరణప్రయోజనంబును దృఢపఱుచుటయో కాక యింకను గొన్నివిశేషంబులు చెప్పించి యార్యవ్యవహారంబు శ్రేయోగాదుకంబని ప్రదర్శింపఁజును.

గ్రామ్యభాషాఖండనము.

శ్లో॥ సారశ్లేష విశేషచిత్రరీతామో దాత్తప్రమాపకై|

ర్యాఘాతవృత్తి రేకవద్భి రుపమిత్వి న్యోన్యవృష్టాంతకై॥

వీతైర్గర్భన కీనారేః ఘటితైస్సన్దగ్ధో జ్ఞంభితై|

నోద్దోషైర్విచైతలంకృతిశ్చైరమ్యా రసారాజకై॥

(సాహిత్యరత్నాకరము)

ఉపమా, ఉత్పేక్ష, సారాలంకారము మొదలగు సలంకారములును, మాధుర్యము శైలిజలహములును గర్భనాస్థిలములును ఘటితమున రసభావవిచిత్ర

జీల్లునుండునని వైపద్యముయొక్క ఫలతాగ్రము రసప్రస్ఫుర్తిగలనియే వాక్కని చెప్పం దగు గానిరసహీనంబగుజీల్లులు వాక్నామంబునకునర్హంబుగాదని "సావాగ్యారసస్ఫుర్తిః" అను నాంధ్రశబ్దదితామశికుంధరి ద్వితీయవాక్యము రసహాగ్యావము నున్లుపిండు మన్నది శ్లో॥ గుణాలంకారక్రిమలపరిఃకారో భానవిభవః! ఘృతప్రసాదంబుః కృ మగభిరేవేవ్యాంతరమతిః! సుఖునా దుఃఖునావివేకము యూనోస్సహ్యపయేత్వ మం దానందాత్మపరిణమతి పూర్ణారసభవః॥—ఆరియు, శ్లో॥ రసావాక్యార్థస్పృశో విలసతి పద్యాః పునరహి విభోనాద్యామస్మిక కిల దగతివిక్రాంతిముచితం । అతోభావా ఏకమ సముచితాన్యోన్యభవా రసీభావం చిద్భక్త్యభవపటతాం తంతవఇతి॥—అని యు, గుణాలంకారసంపదగల పదార్థసామగ్రియే విశిష్టరసోత్పత్తిః బ్రహ్మసంబని పతాపమనీయ ప్రబాగకర్తయన విద్యానాగపంకిమకుండు నిలఁగిండు ంగెను. ఇట్లు తిత్తప్రసాదితంబులగు పదాంబుల సారకతో నింపఁగుపరములు మేళనంబునఁ గా స్థియింప జీవితస్థానీయములు బ్రహ్మసంపదభవంబగు రసముయిందుండునని సర్వలంకారిమలును వైకకంఠ్యంబునఁ దమతమ తత్పర్యంబులను జూలుమిండుట మీ ను లార వినుచున్నారము.

"శ్లో॥ మహాజనా యేన గతాస్సపంధాః" యను న్యాయంబున మహాజనులంద రిందునదయే మాగ్ధంబుగాని యన్యంబు మాగ్ధంబుగాదని స్పష్టపశుమంఃసాగా వై మాన కాలంబున జనులకు సుహృద్భవము లోకక యాత్రికుపయోగిండుమఁ బామరులను రంకిండుకట్టి గ్రామ్యభాషయే గ్రామ్యభాష మనియు, ప్రబంసభాష ప్రతిబంసభా యనియుఁ గొన్నినాక్యంబులు కర్ణిగోచరంగాలుదున్నవి. గ్రామ్యభాష పామరులు స్వదా స్థిహారిండుకట్టి భాషగానున్నది, కాబట్టి యిట్టి భాషను బామరులేస్వదా కరంబు. పంతులు పామరులతోడి సుబంధదోషంబుననో, కాస్త్రీయభాష పామ రులకుఁ దేయదన్న కారణంబునో గ్రామ్యభాష కొంతయుపయోగిండుచున్నను గ వితరదనాది క్రియాకాలంబులకుండు గ్రామ్యంబును మారంబుగా గొట్టి కాస్త్రీ యం బగుభాషను నాపరిండునారు గానున్నారు.

మనకాశ్యపు వ్రేళ్ళను బడుచు దుమ్ము మొలలగుపరిసంధిపదార్థములు మన గృ హములకుఁదుఁ జిరపరిచుచున్నను పనులుచున్నప్పుడెల్లను వానిని సహ్య

జ్ఞని నస్తుపు (చీపురు) తోడుడిని హారముగా వివహాను చున్నారముగదా! సస్యము తోఁ గలుపు మిక్కిలి బగిసి పెరుగుచున్నను వారిని బ్రతున్నపూర్వకముగాఁ బరిహరించుచున్నారము. పంకిలంబు నురకంబునఁ గత్తక శేణుఁడగుచుపాదుకసంబుపయోగించిపంకంబుగంటించు సుగృహోదకంబును గ్రహించువల్లు, లోకస్యనిహారవశాయంచునపశబ్దములు సుశబ్దములకంటెఁ బ్రజానురాగంబును సంపాదించి తలయెత్తికొని విచ్చరించిగాఁ బ్రవృత్తిలుచున్నను యుక్తసమయములందు శాస్త్రీయజ్ఞాన మపయోగించి వానిననుగంటింప వలయు నెక్కుని యంతమాత్రమును లేర్పరే నున్ను పురికొల్పఁగూడదు.

లోకమున సర్వజనులు నానందమునకై పురుషుండుకన్న సంగతి తేటతెల్లమొగదా! అట్టి నూనందము సంపాదించవలయునన్నచో గుణాలంకారముల పరిపాషణంబుగల కవివాక్కులనే నునము శరణమొందవలయును గాని యన్యోక్తములులన నది సాన్యంబుగానేరదు గ్రామ్యభాషకునురంజనమును, (అనగా నానందంబునకు) నక్కకును నాకలోకంబునకును గల యంతరంబు గలదు. గ్రామ్యభాషయనెడి నామంబుననే తపహీనత స్పష్టపడుచుండఁగా నట్టిభాషయే మాగ్ధాభిషిక్తంబైనచో గురులశిష్యులైన పండితులపయిని బాములే యధికారమును జూపుదురనుటకు నిండుకైన సందియంబుండదు ఈపాదురులు (పాఠాదురులు) పండితులపయినే కాక యామరుల కన్నను నమరుల బాకారమెక్కువ గలవన్న కారణంబునఁ దామును బాకారులనియితి మని (దేవేంద్రులకు మితిమి) రిచ్చిరిమరు: బాకార్తైన తక్కినాపక యమరులఁబయిరి సముయు రాజ్యంబుననుఁ జూతురని తోఁచుచున్నది దేవాదులు దేవతాదుల సుభయాలకు సమానముగా నాచరింతురుగా వ్యాకరణశాస్త్రప్రయోజనం బుపన్యసించు ప్రకరణంబునఁ బరంజ భగవాను లిట్లు వొక్కి చక్కాణించుచున్నార. 'తస్మాత్పూర్వజేన నష్టేచ్ఛితం నాపభాషితం నష్టేచ్ఛితం నా వీషయది పసద్బు! నష్టేచ్ఛా మాధూమేత్సంధ్యేయం వ్యాకరణం! నష్టేచ్ఛాన్యక్షేత్రే అని సిద్ధాంతకాముదిభ్యాసులకుండు వ్రాయబడియున్నది. 'అస్మైతే అపశబ్దేవేత్సంధ్యే' అనియు నిర్ధయ వ్రాయబడింది. 'నష్టేచ్ఛితం ఇత్యన్యపర్యాయానా పభాషితాషి' అని క్రియబడు. తనైప్రత్యయము కృత్యప్రత్యయము గాన నిచ్చుటఁ గర్యాకమును కెప్పుడు

బ్రాహ్మణునిచేత నపశ్యద్ధము పలుకఁబడఁగూడదు. మేఘమునఁగా నపశ్యద్ధము గాన నది యవలంబించిన నో బ్రాహ్మణుఁడు కూడ మేఘుఁడగును. అట్లు మైఘులము గా కుండుటకై వ్యాకలతాన్యాయము నేయవలయునని యర్థము. పైనివ్రాసిన భాష్య తాత్పర్యము మాఁడగా గ్రామ్యభాషానిలంబనమున బ్రాహ్మణుఁడే మైఘుఁడగునని స్పష్టపఱుమీర్చునునని వేతన మైఘుభాతి లేక మనమే మైఘులమై యో ఏకత్రైవాను రాగశ్చేత్తిగ్గజ్జేత్తుగతోపివా|| యోషితో బహునక్తి శ్చేద్ర సాభాసస్త్రిభానుతః|| అని నిర్ణయించిన యాలంకారిపుల్గులగుఁడగు ముఖముగాఁ జేఁచిక్కి పైతో కంబునఁ దిగ్గ గంతువులతో సాహచర్యముగాఁ బరిగణింపఁబడి వ్యంవ్యంబునఁ గులఁభూసుమన్న మై యుల్గులకు దాహరణమై గతాభాసమన కాస్పదమగుచును. మఱియు వ్యాకరణశాస్త్రపు యోజన ప్రకరణముందే పతంజలభగవద్వాక్యమిట్లు చాటుచున్నయది. “అనసాధూ యా నసర్యఃప్రాప్నోతి| భూ నూనో పశ్యద్ధా| అత్పి నూనఃపశ్యద్ధా| ఏకైకశ్చహిశ బ్దస్యబహవో పధ్రంశాః| తద్యథాగౌరిత్యస్య శబ్దస్యగావీగోటీనా తాగోపాతలికే త్యేన మాదయో బహవో పధ్రంశాః| అథయో వాగ్యోగవిత్ అజ్ఞానంతస్యకరణం|| శు|| సప్త మివలితేన నా| పునంతో యత్రధీరా మనసావాచకుక్రిత| అత్రాసఖాయస్పఖానివా నతే| భద్రైమాలక్ష్మిని హితాధివాఙ్|| లోకములో లోకశబ్దంబునకు దేశము, జాతి, కులము, పురుషుఁడు మొదలగుభేదంబులను బట్టి యనేకవిధంబుగా నపశ్యద్ధంబులు ప్ర యోగిండుటవలన సర్యముకంటె నసర్యమే యధికింబగుమంతుననియు, శాస్త్రవోదిత మైన యొక ‘గో’ శబ్దంబునకు, ‘గావి, గోటి, గోరి, గోపాతలిక,’ మొదలగు నపశ్యద్ధం బులు పెక్కులు లోకవ్యవహారమునంగుఁ గానవచ్చుచున్నవి యనియు, లోకములోబుద్ధి మంబులు నుండుతో నిలితంబైన పరిసర్ధప వాక్యములకు జలైవతో జన్గించి విడదీయునట్లు వ్యాకరణవేత్తలుఘ్నఃసోమనగః బాసుః సాబల్యంబున నపశ్యద్ధంబులతోఁ గలసిమెలసి యున్న సుశబ్దంబులను వ్యాకరణజ్ఞానమున వేరుపఱచి గ్రహించుచు నట్టి బ్రాహ్మపరపా దక శబ్దమునందు భేదమునిలేక సమానజ్ఞానులయి సంఖ్యంబుల నొందుమంతుడగుననియు నట్టివారి వాక్కులయందే భద్రంబై యిచ్చింపఁబడియున్న బైవ్యాకరణంబులకు ఫలితార్థము కాఁబట్టి యనేకగ్రంథప్రమాణంబులఁ బరిశీలించినను యుక్తియుక్తంబులకు వ్యాకరణంబుల విమర్శించినను శాస్త్రపురాణములకు మొఱపులేని గ్రామ్యభాష రసాభాసగుననుక బుద్ధిని యి గర్హణీయంబుగాని గౌరవయోగ్యంబుగాదని స్పష్టపఱుమన్నది. నాచకంబులందు

నిఃపాశ్రంబుల కుచితేయగాన నీ గ్రామ్యంబునకుఁ గానలసివంత యనకాశేషిచ్చి యుత్త
మపాశ్రంబుల యందుమాత్రము రిత్త సేయవలయును.

ఇంక సుత్తములు ప్రయోగించునట్టి సంభాషణంబుననే గ్రంథరచన చేయవల
యునన్న యంశముగూడఁ గొంతవర్పించి చూతము.. 'శ్లో॥ కేలేషుజాయతేశూరః॥ స
హస్రేషుచపంశితః' అను వ్యాయంబునఁ బామరసంఖ్యకం పైఁ బండితసంఖ్య మిక్కిలి
స్వల్పంబుగదా! పామరులతో సంబంధంబునంగాని, శాస్త్రీయముగా మాటాడినచోఁ
బామరులు తెలిసికొనలేక నవ్వునురన్న సిగ్గునంగాని పండితులును వ్యవహారమునందు
నిలయ లుపయోగించినంత గ్రామ్యంబు నుపయోగింపకున్నను మొత్తముమీఁద నపకీర్తన
బాలను సయితము క్రియాభాగంబులో వాడుచుందురు. లోకవ్యవహారమునందు నొక
వేర వ్యాకరణయొక్కఁబుగా మాటాడినను నట్టిమాటలు రసవంతంబయిన యొకయుత్తమ
గ్రంథంబుకు రచించుటకు నెంతమాత్రమును జాలియుండవు. వ్యవహారావధాన మనకు
వలసిన వస్తువులను వాడుకొనుటకు నవసరము దీర్చునట్టిమాటలు వ్యాకరణయొక్కముగ
నుపయోగించినంతమాత్రముననే మనము ప్రాజదువుల బ్రహ్మలనునిపించుకొంగుమేని,
మన గృహాధిపాని దేవతలయిన స్త్రీయ సయితము కొంచెము వ్యాకరణాంశము వనకంఠేఁ
దక్కునగాఁగ నట్టి ద్రవ్యగుక్రియలచేర్లను బ్రతిదివసంబును బ్రయోగించుచుందురు
గాన వారునుగూడఁ జదువులసరస్వతీ దేవతలనియే చెప్పందగియుందురు. ఇట్లు ప్రతి
గృహంబును బ్రహ్మణీబ్రహ్మలతో నిండారుచుండును. కావునఁ నిట్టి కేలపిండివంటి
కేలసంపుమాటలతో నిండిననీరసగ్రంథంబులను వాకర్ణించినవారు కావ్యరసామృతంబు
ను గిగ్గపుటంబులతోఁ జూలబాడి జాత్రైకువిబాధాగ్రగణ్యులగుదురని యెన్నికిని న
లఁపఁగూడదు. మనముత్తములనుకొన్న జనులు మాటాడుభాషగూడ గ్రామ్యాంశంక
కామై గ్రాంథిక శైలికి ననువుగా నుండవందున గురుకులవాసముచేసి సమార్జించిన సర
స్వతీ కరుణాకటాక్షింబు నినుసరించియే గ్రంథంబులు రచియింపవలయునని సిద్ధాంతము
గుచున్నది.

మఱియు, పఠఃజరీభగవానులు శాస్త్రీయములుగాని కీర్తనలు ప్రయోగింప
నవాకంబులుగానని ధూవాది నూత్రిభాష్యంబునన్నిట్లు వాక్కుచ్చి యుపసంహరించి
ఎవేమమప్యాణవముత్యాది నిన్పత్తగ్ధాపాతః కర్తవ్యః కేళునకాణయత్నాదయః!

అవయవివర్ణయతీతి | శిష్టప్రయోగాదావయత్యాదీనాం నిస్సృతిభావివ్యతి | సనా
వశ్యం శిష్టప్రయోగ ఉపాస్యః యేషివశ్యం తే తేషామవిసర్వాపనిస్సృత్యర్థః | లో
కహిక్యవ్యర్థకేసిం ప్రయుంజతే దృశ్యర్థేనదిసిమ్ || లోకకవ్యవహారదశయంగుః బ్రయో
గించినంతమాత్రమున నిర్ణయమైన "అవయవి, వర్ణయతి" ఇత్యాదులును, కృష్ణభాగ్యర
మందు "కసి" శబ్దంబును, దృశ్య భాగ్యరమందు "దిసి" శబ్దంబును లోకులు ప్రయోగిం
పఁగా నట్టిశబ్దంబులును శిష్టసమ్యక్తములు గావందున కాస్త్రీయములు గావని తొలగిం
చుటకై భూభాతువు మున్నఁగాగల భానుపాకోక్తభాతువులెల్లను నానుపుర్విదిషేషంబు
తోఁ బరిపఁచగినవని పూర్వోక్తభావ్యతాత్పర్యము. ఈభావ్యంబును నాలోచింపఁగా
గీర్వాణభావమంగూడ వ్యావహారికభాషాసాంకర్యంబున వికృతి సంభవించునో శిష్ట
ప్రయోగంబులును వ్యాకరణాంబులును బరికించుకొని శబ్దకోషంబులు తొలగింపవల
యునని తోచుచున్నందున నారీతి నే శిష్టలయిన నన్నయబట్టారకాద్విప్రయోగంబులు
ను దత్త్ర జీతవ్యాకరణాదులును దెలిసికొని పామరబృందముచేతఁ బరిగృహీతమయిన
రసాభాసభావము బాఱునోని సరస్వభాషాసహజసారస్వంబునేరసికు లాస్వానింతురు
గాక!!

అర్థానుస్వారము.

అర్థానుస్వారము తనకుమందున్నస్వరము (అచ్చు) ననువాసికమని నూచించు
టకు నిర్ణయింపబడినవిన్నామయి యున్నది. సంస్కృతశబ్దంబులయందుగూడఁ ఆభ్యి
ఆలసాః ఇతివిద్యాన్తి ఖితి! సయ్యస్తా ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు వర్ధచలదాకార
చిహ్నంబులు దేవనాగరిగ్రంథంబులందు ననువాసికంబులయిన యక్షరంబుల శిరంబులప
యి వ్రాయఁబడుచున్నయవి. అనువాసికాక్షరము నూఁమఖనాసికావచనో నువాసికః
అనునూత్రిప్రకారంబున ముఖనాసికం బుధయముయొక్క మేళనంబుతో మధ్యరింపఁ
బడుఁ నదిగాన నట్టియక్షరముయొక్క సగముభాగ ముచ్చారణలో నాసికమఁ జెందిన
ధని స్థాయి మూలదృష్టిని దానిని నూచించుటకై యర్ధచలదాకారరేఖలను దిద్దుకొను

గానేర్పటిచి యుం వెచ్చును. నాగరగ్రంథంబులయందు నక్షరంబులశిరంబులపయి నున్న యారేఖలే యనువాసికములయిన తెలుసునగ్గంబులలో వానిపార్శ్వంబునకుఁ గాలక్రమంబున జరిగియుండవచ్చును. అనువాసికాక్షరముయొక్క యుచ్చారణము ముఖంబునకును నాసికమున పదుభాగంబుగాఁ జెందునని నూచిందుటకే గాక పెద్దకొక లాభంబునకైకూడఁ దెలుఁగనగ్గంబుల పార్శ్వంబులయందే యర్థచంద్రారేఖలు వ్రాసియుండును. పార్శ్వంబులయిన యనువాసికాక్షరములతరువాత వైకల్పికముగా నిండుసున్నలు వచ్చునుకాన మునుపు నిరూపింపఁబడిన యరసున్నలే నిండుసున్నలగునని చదువరులకునులభముగా బోధపడుటకై యట్లు గావించియుండవచ్చును. సున్న తెలుఁగుభాషలోఁ బార్శ్వవఁడును, సంస్కృతవఁబున వర్ణంబులశిరంబునందును వ్రాయుట సంప్రదాయంబుగా నున్నదిగాదా?

తెలుగుభాషనునులెనే సంస్కృతభాషనును సముతము వికళంబుగాఁ
గొన్ని కట్టంబులును ననునాసికవ్యంబులపయి నిండునున్నను వచ్చుట శాస్త్రీయము
గావున వర్ధనంద్రలేఖలు పూర్ణానుస్వారములుండునట్టి యక్షరంబులజిరంబులపయినే
వ్రాయఁబడుట పరంపరగా వచ్చునున్నదియని తోచుచున్నది. అట్టి కట్టంబులెవ్వ
యనగా (1) సంస్కృతా సంస్కృతా (2) పు స్కోకిలః, పుస్కోకిలః (3) పు
స్పృత్రః, పుం స్పృత్రః, (4) శార్ణిశ్చింధి శార్ణిశ్చింధి (5) చక్రిస్త్రాయస్యః; చక్రిస్త్రా
యస్యశ్చత్వదులందుఁగూ॥ ఆత్రానునాసికః | పూర్వస్యతువా నూ॥ అనునాసికాత్వరో
నుస్వారః॥ అనునూత్రింబులచే ననునాసిక పూర్ణానుస్వారంబులు వికల్పంబు నగుచున్నవి
యని పండితలోకంబునకు విశేషమయినవిషయము. భాషయొక్కకీర్తి ననుసరించుకొను
గులోఁ గొన్నికట్టంబులందే వ్రాస్వంబు లనునాసికంబులై (అరసున్నగు శబ్దములతోఁగూడి
నవియై) వికల్పంబుగాఁ బూర్ణానుస్వారయుక్తంబులగుటయు, సంస్కృతంబునో, బ్రాహ్మ
ణాపివరీతినీ గొన్నికట్టంబులందు మాత్రమే యచ్చులనునాసికంబులై వికల్పంబుగా
నిండునున్నలగుటయు సంప్రదాయంబుగా నున్నయది. కాని సంస్కృతంబున నింకొక
విశేషంబు కలదు. శ్లో॥ ఆమోనునాసికా నవచ్చా॥ నాదిరోహర్ముఖేస్సృతాః॥ ఈష
న్నాదాయుః శైవః శ్యావీనస్త్రుభిఃసంధానః॥ అను శిష్యావచనంబు నుదాహరించుచు
గ్రామీణుఁ గాఁగూడుటయును, గ్రామీణుఁ గాఁగూడుటయును, గ్రామీణుఁ గాఁగూడుటయును, గ్రామీణుఁ

అక్షర మైచస్యస్యస్థుత ఇతి కారస్యచాను నాసికస్యా దర్శనాదిత్వలం॥ అని శబ్దేందు శ్లోరంబున నాగేశపండితుని. అమప్రత్యాహాముఖానివిమోచనమనఁ బ్రాప్తించిన యానునాసికధర్మంబును పుత ఇతికారంబునకును కేఫ హకారంబులకును. ఐదొ లకును, నిషేధించువారు తెలుగుభాషలో నట్లుగాక, ప్రైడి, ప్రైట, ప్రైపు, ప్రైడము, డొంగక, కాంగలి, కాణ, ఇత్యాదులయందు వైకారమునకును నొకారమునకును గూడ ననునాసికత్వము కానిపించుచున్నది. అనఁగా నర్ధానుస్వారములందున్నవి. ఇంతియొ కాక సంస్కృతభాషలనే తెలుగులో సయితము కొన్నికల్పించు అర్ధానుస్వారము నొందినప్పుడే (అనఁగా అనునాసికధర్మము కలిగియున్నప్పుడే) యాక్రమమునయ్యర్థంబు నిచ్చుచుండును గాని యట్లుకానిచో విపరీతార్థవినియోగము. “ఊ॥” అనుకల్పం బను నాసికమయిన సమానుంబుననే ప్రశ్నంబును, కథయొక్క వినికని, డెనుపుచున్నయది లేనిచో నిదియపార్థకంబగును, “ఆ, ఆ” అనుకల్పంబునందు నాకారము అనునాసిక మయినపుడే ఆరు నున్న యర్థమునిచ్చును గాని యిదికానిచో విపరీతార్థవినియోగము ఏను, మొగులు పెరుగు, పాడి, ఇత్యాదులలోనఁ బ్రేనిపాపినకీర్తిని ననునాసికము లయినపుడే క్రమముగా బాధించుట, కిరణము, పర్థిలుట, క్షీరసంపద, యనునర్థంబుల నిచ్చును గాని యట్లుకానిచో వేతొకయర్థంబుల నిచ్చును, వాటియు వెచ్చె గమలా త్కుండు, మెచ్చె దామరసాత్కుండు, ఇత్యాదికల్పద్రవ్యసంధి స్థలంబులందును లోపించిన నకారముయొక్క యానునాసిక్యమును సమీపస్థలమయిన ఏకారములు తెలుపుననియే యట్టిచోటను నర్ధానుస్వారములు వాగనుశాసనముచే వ్యాకరణంబున విధింపఁబడినవి. అర్ధానుస్వారము తెలుగునఁ దీసివేయఁబడెనేని లోపించిననకారముయొక్క యను నాసికధర్మమును సమీపస్థలమయిన ఏకారము తెలుపకపోవలసి యుండును మేమట్టి స్థలంబులయందు సయితము నాసికాసంబంధముతో నుచ్చరింపమని పట్టుచులతో గొరిగి టుందురేని శాస్త్రమందు దయచేతను వారు పలుకవలయువేకాని యట్లుకానిచోనవ రేమిసేయఁగలరు. “సయ్యై; ననత్సర; పుల్లింగమ: విగ్వాఖితి” ఇత్యాదులందు ననునాసికములను బదులుగా వచ్చినవిగాన నట్టిస్థలములయందలి యకార ఎకారలకారం బుల నాసికాసంబంధంబున నుచ్చరింపవలయుననిసాస్త్రము బోధించుచున్నను వారుగల గ్గంబులను నానునాసిక్య ముచ్చారా క్రమము గారము గాన మేము తీసివేయఁగు

మనియుఁ బ్రెసలంబులందు ముక్కుతోఁగాక కేవలము ముఖంబుతోనే పఠకుడుమనియు
 నెవ్వరైన బ్రహ్మగర్భులు విశేషవాదంబునకు డీకొందురేని వారిముక్కును బలాత్కార
 ముగాఁ బట్టి పక్కించుట యెవ్వరితరమగును? అనువాసిక్యము లేదనియు, అరసున్న
 లేదనియు వారే యెగుటువారి ముక్కును బట్టుకొని ప్రతిబంధిపఁ బ్రయత్నించు
 మహ్నాదుగదా? కాస్త్రనిశ్వాసముచేతను, లోపించిన యనువాసికాత్మరంబులగుణంబును
 భాషాకైశింతేసి యాదేశవర్ణంబులును సమీపస్తవర్ణంబులునుదెలుపుట యుక్తంబగునన్న
 యుక్తిచేతను, మనసాక్షి బోధింపగాఁ బల్కువలసినదేగాని లేనియెడ నెవ్వరట్లుం
 చేయింప సమర్థులగుదురు? అరసున్న (లేక) యానువాసిక్యము లేదనివారి క్రిందిస్థలం
 బులయొద్ద నెట్టినుశ్రుతంబును బహ్నుగురో యడుగుమన్నారము. బా. క్రి. నూ. 89
 “విండిబిందువుమీఁది సిద్ధినకారంబునకు ముక్తుపరంబగునపుడు పకారంబు పొగ్గుకం
 బుగా నగు” ఉగా, తలఁపక; త్రేఁపక; గోఁపక; అరసున్నలు లేనివారి మతంబునందు
 నెట్టివకారంబునకుఁ బకారము రావలసియుండునో యెట్టివకారమునకు॥ నూ॥ 88. ప్ర
 కారమున వకారము రావలయునో తెలియక బుద్ధి దోలాయమాన మగుచుండును. అక
 గున్న యున్నయెడల ‘ప్రతిజ్ఞానువాసిక్యాః పాణినీయాః’ అనువ్యాయంబున శిష్య
 పరంపరాప్రవాహముగా వ్రాయఁబడుచున్న యర్థబిందువుతరువాతినకారంబును దోసి
 భాని నూత్రమును కులభముగా నుపయోగింతురు

గీ. ధామకనితుండవై కూరతరుండగునరుఁ

దొప్పెడఁగురుచిరయశో మహోదయతను|

రాఘవపాండితీయము. ద్వితీ. 80 బద్ధము.

ఇటు భారతార్థమందు సగురు చిర యశోమహోదయతీకా; ఘనమయిన చిరశీ
 ర్త్యుతిశీయములతోఁ గూడిన వాఁడవుటచేత; రామానుజార్థమందు, రుచిర యశోమ
 హోదయతీకా, బిప్పెడఁగుఁ అని వ్రాయఁబడినది. రామానుజార్థములోని యెడఁగు
 శబ్దములో నరసున్నయున్నందునను, భారతార్థములోని సాంస్కృతికసగురు శబ్దము
 లో నరసున్న లేదందునకు, బర్యపాకసమయంబునఁ బరస్పరవిరుద్ధంబయినయను వాసి
 కత్యావను వాసికత్యవర్తంబు లొక్కమాటుచ్చరింపఁగా శక్యంబుగానందునను, నిట
 నైషధమైలుసానిగునని యెవ్వరైన శంకింతులేనిసాధానచిత్తంబుతో వినుండు ఆర

కున్న తనకుఁ బూర్వమందున్నయచ్చు, అనువాసికమయినట్లు గుఱుతని యీవఱులో జెప్పియున్నాడను కాబట్టి యెవఁగుకేబ్బములోని 'అ'కారము నిత్యముగా ననువాసికముగాన నననువాసికముకానేరదు. కాని సంస్కృతమయినసగురుకేబ్బములోని 'అ'కారము, అనువాసికముగూడఁ గావచ్చును. ప్రమాణము. 'అ, ఇ, ఉ, ఋ ఏ హం సర్గ నాం ప్రత్యేకమస్తేదకేభేదాః' అని "ముఖవాసికానవ నోనువాసికం, అనుకూత్రము క్రింద వ్రాయబడినది. యక్షపూర్వకముగా పర్వదాయనువాసికము కావలయునని యుచ్చరింపఁబడినయచ్చు, అనునువాసికము గానేరదు కాని సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినయచ్చునుభయంబును గావచ్చునని సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందుఁ బరిభాషికంబుగా మిర్యాద నేయఁ బడినది. కాబట్టి యెవఁగు కేబ్బములోని పకారము సానువాసికమయిన నుపగురుకేబ్బములోని పకారము నిరనువాసికముగానఁ బర్వపాశపమయంబున పకారమునిరనువాసికముగ నుచ్చరింపఁబడెనేని సానువాసికంబునకును గ్రహణం బుగిలిగి రామాదుభారతార్థంబు లుభయంబును జూపంగును. ఇట్లు కిరణవాచకమైనవెలుగుకేబ్బములోని లకారముమీఁదనున్న 'ఉ" కారము పర్వదాయనువాసికముగాన నననువాసికము కానేరదు గాని, యావరణవాచకమైన వెలుగుకేబ్బములోని 'ఉ" కారము నిరనువాసికమయినందున శాస్త్రంబున ననువాసికముగూడఁ గ్రహింపవచ్చును. కావుననే వెలుగుమొదలగు కేబ్బంబులకు నావార్థంబు లుచెప్పిన నిఘంటుకారుల వాక్యంబును సమంజసంబగుచున్నది. సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవర్ణం బనువాసికంబును గావచ్చుటకుఁ బరిభాషిండు శ్లోకములోని మూట తొమ్మిదవపరిభాషలో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది, "అభేదకారుణాః అసతియత్నే స్యమాపేణోచ్చారితోగుహోభేదకోనవివక్షితైశ్చ"|| గణకేబ్బముచేతను దాత్రాదుదాత్రప్రసరితములేకాక యనువాసిక్యముగూడ వర్ణమగుననుటకు "యవాత్పరీయాస్తభాపంచమా! అనువాసిక్యమేషామభికోగుణః"|| అను పతంజలి భగవద్వాక్యంబు ప్రమాణంబు గాఁ బరిభ్రష్టుచున్నది. కావున మహానూతకంబులేమింజేసి మైనిజూపిన సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంకేతిక సంప్రదాయంబుననుసరించియర్థబిందువులున్న శ్లేషస్థలంబులకుండు నిట్లుపవరణమగునని యుభయభాషానిరంకుశమైనవ్యయగాధపాండిత్యముగల మూరకచింద్రాదుల యభిప్రాయమగునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మైనిజూపినభాష్యకారులవచనంబున నానువాసిక్యధర్మము గౌరవ్యముగాని ముఖ్యధర్మంబు గావంతుఁడఁ బర్వపతనపత

యంబున నట్టిధర్మంబును వివక్షనే నుపన్మనః శ్రేయార్థంబునకుఁ గొంత కలుగదనియే నాతాత్పర్యము. ఇట్లు ప్రమాణంబులుచూపినను ననునాసికంబుల (అవఁగా నరసున్నల) సంగీకరింపనివారికి జలభారాశ్చల్యలఁగాక శాస్త్రీయూనస్థలఁ నాసికతోఁ బ్రయోజనంబులేనందున నది యున్నను లేదనియై “నవిద్యతే ఆసికాస్థితి. యస్యాస్సా” అనువ్యుత్పత్తిర్ధమునుబట్టి నాసికాశబ్దంబు (లేనిది) మాత్రము తన్మతంబున సాధువయి యవయంబు నిష్ఫలంబులగుంగా!!

పూర్ణాక్షరస్వరము.

ఉదా:—(1) ఎంక (2) కంచె (3) పంచ (4) వంట (5) కొంత (6) కొంప ఇత్యాదులయందుఁ గవలతపలకు ముందున్న పూర్ణాక్షరము బింబాకారము పూర్ణాక్షర మనంబును. ఆబాలగోపాలమును బేరుప్రతిష్ఠలఁనొంది విబుధులసంసూడఁ గడుపునిండాగఁ జేయువంతటి యానందంబును గొల్పించుటయు గువలయంబునకుఁ గన్నులపంపవయ్యెడి యీపూర్ణాక్షరముబింబాకారము తెలుంగుప్రపంచంబున వెలుంగునొందుమండఁగా నిట్టి యాకారము నామమాత్రావళిప్తమేకాని విధిచోదితంబుగాదని తెలుంగున గున్నకు గున్న పెట్టునట్టి యాధునికవాదం బొకటియడరుమండెడి. ఆవాదసారాంశ మేమనఁగా:—

(1) అంకః (2) క్రాంతిః (3) ఘంటా (4) దంతః (5) కంపః, ఇత్యాదిస్థలంబులందు నిట్లు ప్రథమావస్థలఁగఁ బూర్ణ బిందువునవఁగా “అనుస్వారస్వయయి పరసవఃకా” అనుపాణినీమూత్రంబునఁ (బహువ్రీహింబులి) పూర్ణ బిందువునకు యయప్రత్యక్షారము లోని వర్ణముపరమగుమండఁగా గున్నకుఁ దర్వాతివర్ణముయొక్క వర్ణగాని పక్షగ్లాక్షరము నిత్యముగానాదేశమగునమటచేత (1) అక్షకః (2) క్రాంతిః (3) ఘంటా (4) దంతః (5) కంపః, అని క్రమమున సంస్కృతభాషలో జ, ఞ, ణ, న, మ, లాదేశములగుమన్నవిగదా? అనఁగాఁ బూర్ణ బిందువునకుఁ గంత్యములగు (గు టు ర ల్) కః ఖ, గ, ఘ, బ, లు పరమగుచో జ కారమును; తాలవ్యముల (పటబ్బ) చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, లు పరమగుచో, ఞ కారమును; మూర్ధవ్యముల (తైఞ్బ్బ) ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, లు పరమగుచో ణ కారమును; దంత్యముల (డైటబ్బ) ఠ, ఢ, డ, ఢ, న, లు పరమగుచో న కారము; ఓన్యముల (లాబ్బబ్బ) ప, ఫ,

ట, థ, మ, లు పరమగునో మకారమును, య, ఏ, ల, లు పరమగునో గ్రమముగాన నునాసికములగు. య, ఏ, ల; లును నాదేశములగున (సున్నపు) నియ్యము.

“అంకః”—ఇచట బిందువునకు గకారము పరమగుమండుగాఁ బరసపాఠమున్ననుబడితఁ గంఠ్యంబులై (గట్టరల్ప) కవ్యీయంబులైన యిందుగ్ధంబులును
(1) (2)

స్థానాభ్యంతరయన్నివశంబు సంగ్రంబులొండీసిపింఛనానిలమున (ప్రాప్తంబుమొనరిసి ను, “నాసికానుస్వారస్య” అని యానునాసిక్యంబుగల (నేపథ) బిందువునకున నట్టి గుంఠంబుగల యంతరతమ (ప్రవృత్తిని) యగ్రంథే గూడేశమై రాఁగనిది గావున “యథాత్మకీ గూస్తథాపంచమా అనునాసిక్యవిజ్ఞాపః| అనునాసిక్యమేషా ముఖికోపః” అను తుల్యస్య సూత్రస్థభాష్య ప్రకారంబున ననునాసికంబులగు ఇ మ బ య లై డింటిలోఁ బ్రకృతంబునఁ గంఠ్యత్వాదిగర్భమునఁ గకారమునకు పనింపఁబడును బాహ్యప్రయత్న మైన గూఢనాసిక్యంబునందీసి బిందువునకు సంఘటితంబును (సదృశత మంబును) నైన జ కారమే యిటు నాదేశమైన “అత్కః” అనుకూపం చేర్చడెని యెఱుంగునది. ప్రకృతంబున నాదేశమైన జకారమందుఁ బరస్థమైన కకారమంతరి

(1)

(2)

వంశ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునంతరి యానునాసిక్యంబు నిట్టిగర్భవ్యయంబును నమరుమందుల స్పష్టమగుదున్నది. ఇట్లే “కాఫోచః”—అనునొంటును బిందువునకుఁ బర

(1)

(2)

వర్ణమైన చకారనంతరితలగర్భ్యత్వంబును స్థానియై బిందువునకందరి యానునాసిక్యంబు నుగ్రగిని ఇకార మాదేశమయినది.

[1]

[2]

ఘటోటా — ఇచట మూర్ధవ్యత్వానునాసిక్యగర్భవ్యయముగల కకార మాదేశము.

[1]

(2)

జకోటా.—ఇక్కడ చంశ్యత్వానునాసిక్యగర్భవ్యయముగల నకారాదేశము.

[1]

[2]

కమపః—ఇలు బిందువునను నోష్ఠ్యత్వాను నాస్యిగర్హస్వముముగల మకారాదేశము.

ఇట్లు గీర్వాణభాషావ్యాకరణకర్తయైనపాణిని మునీంద్రుడు తన సంపూర్ణానుభవబుజునంతేసి “ఆనుస్వారస్థయయి పరపవర్గః” అనునూత్రంబును రచియించి సంస్కృత పదంబులందలి బిందువునను ననునాసికంబులను పంచమవర్గంబు లాదేశంబులుగా విధించె. ఆనూత్రము సంస్కృతభాషనిమిత్తమే రచియింపబడినను యుక్తియుక్తమైన మన యనుభవంబును బరిశీలించగాఁ దెలుంగుభాషయందుఁగూడ నల్లనూత్రం బుపయోగింపకఁగోరు. తెలుంగువ్యాకరణమున నూత్రము లేదనుకొన్నను దెలుంగుభాషలో సానుస్వారంబులనుకొన్న ప్రదేశంబులందు ననునాసికములౌ పంచమవర్గంబుల పలుకుబడియే బలాత్కరించి యనుభవసిద్ధంబుగాఁ గానంబడెడి. అందున (1) వంక (2) కంచె (3) వంట (4) కొంక (5) కొంప-ఇత్యాదిపదంబులు (1) వచ్చు (2) కచ్చె (3) వట్టె (4) కొన్న (5) కొమ్మ-అని బ, ష, ణ, న, మ, లతో సంయుక్తములునీసి లిఖింపవలయు ఇట్లు పరుషసరళంబులకు ముందు సున్నలనుకొన్న ప్రదేశంబులెల్లఁ బంచమవర్గంబు లతోనిండియుండునని గ్రహించునది. మరియు, పంచ, సంజ-ఇత్యాదిపదంబు చ, జ స్థలంబులందుఁ దాలవ్యమైన ఇకారము బిందువునను బరవర్గములైన దంత్య చజలకు సవర్ణము గానందున నిచ్చట బిందువునను ఇ కారము రానేరదు. అట్టి చ, జ, లకు దంత్యమైన నకారమే సవర్ణంబుగాన నట్టి శబ్దంబులు నకారయుక్తంబులునీసి, పన్న, పన్త, ఇత్యాదివిధంబుగా వ్రాయవలయును. వచ్చు ఇత్యాదితెలుంగు శబ్దంబులు సంస్కృత పదంబులువోరె పంచమవర్గయుక్తంబులు కాననే యీవత్సమాంబులను నాధ్యక్షుని తాపితామహాది ప్రయోగంబులు సంగతము లగుచున్నవి:—

(1) ఉ॥ అబ్జ-ముఁజేరి తైల తనఁగూర్చిన దుగ్ధము లానువేళ బా
ల్యాబ్జ-విశేష్టఁ దొండమున నవ్వనిచర్ల బలింపబోయి యా
వచ్చుఁగుచంబుగాన కహిష్ణభవారముఁ గాంచిరే మృణా
కాబ్జురళంక నంటెడుగజామ్యునిఁగొల్తు నభివృద్ధికి॥

(2) ఉ॥ పాదాన వంశవర్మ పటుపాపవివాశం యోనయిక్కడన్
నిట్టమనంబుతో వినుట నీవు కృతార్థుడై చైతికాశ్వతా
ఖణ్డసుఖాత్మ్యుష్ణు నధిక స్థిరభక్తి సమాశ్రయింపు నీ
కొణ్ణొకఁడేల యిమ్మెయి మహోన్నతిఁజేయు జగత్తయంబునన్॥ భార-

కాం ౯౦ ౪

మొదటిపర్వమునందు (1) అక్క (2) అక్కర, ఇత్యాదిపదంబులందుఁ జైని
మదాహరించిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణమూలముననుసరించి జకారము తప్పనందునఁ
బ్రాసస్థానంబున జకార కకారసంయోగంబుండకతీరదు. వజ్రశబ్దంబు తెలుంగు శబ్దం
జైనను సాంస్కృతిక భాషాసంప్రదానముసారంబుగాఁ బ్రాసస్థానమందు జకార
కకారసంయోగంబు గల్గినందుననే సంయుతప్రాసంబునఁ బద్యంబు కావ్యమై సమం
జస మగుచున్నయది. అట్లే రెండవపర్వమునందుఁ బాదానకావ్యాదిశబ్దములందుఁ బాదానీయ
వ్యాకరణంబున జకార కకారసంయోగంబు ప్రాసస్థానంగాన మండకతీరదు. నిట్లు
ఒట్లు, ఈతెలుంగుశబ్దంబులందును సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంప్రదాయంబున, జకార
కకార సంయోగంబుండినందుననే నాల్గుపాదములయందును సంయుతప్రాసంబైనందున
బద్యంబుకావ్యమై రమణీయంబగుచున్నయది. ఇట్లేతక్కిన వగ్గాక్షరములయందును
మూహించుకొనుది. అది యిట్లు కొంచెము తమనాచోయ్యుటలా విబృంభింపఁ జేయుదు
రుకాని యీమతంబు నన్నయభట్టారక తిక్కనసోమయాజి ప్రభృతి సకలవిద్వత్సరేఖ్యు
లనును సమ్మతంబుగాదు. ఎంచుమవర్ణంబులురాక తెలుంగుశబ్దంబులందు చిందువులే
నిల్చినని ప్రాచీనులతాత్పర్యంబు. పైనింజాపినపద్యంబులయందుఁ బ్రాసంబెట్లుసంగతం
బందురేనివినుండు. పైపద్యంబున, “అక్కము” “అక్కర” ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు

(1) (2)

బ్రాసఫలంబునగానునాసిక్య కంఠ్యత్వసర్వద్యయంబుగల జకారంబును చెంబడించి కేవల
1)

కంఠ్యత్వసర్వద్యయంబుగల కకారంబునివ్వటిల్లుచున్నది. అనఁగా బ్రాసస్థానీయమైన “వజ్ర”
అనునట్టి విశిష్టమందు నానునాసిక్యం బొకసర్వంబును గంఠ్యత్వసర్వద్యయంబులందును గల్గి
యుండుట ఘట్టమగుచున్నయది. ఇటుఁ బ్రాసస్థానంబున నొకగూననాసిక్యంబును)
ద్విగూనకంఠ్యత్వంబును దేజరిల్లుచుండు. (హియర్ ఇద్విగ్లెన్ ఆవ ప్రిస్ (బ్రి)

దేరిన్ నకేసత్ సాండ్ ఎడ్టటు గటరత్ సాంస్స) ప్రాచీనుల మతం
గాన నెంక అనునట్టి తెలుగుశబ్దమున సాంస్కృతికమార్గము పనినర్తిలక పంచము
వెర్లమురావండునఁ బ్రాసస్తావమందలి బిందుపూర్వక కకారమంసు(ంక)నాను నా సిక్య
ధ్యమొక్కటియు(బిందువునందు) కంఠ్యత్వసర్వంబొక్కటియు (కకారమంసు)వర్తి
ల్లుచుండు. (హియర్ ఇద్ది క్లేస్ ఆప్ ప్రాస (ంక) నకేసత్
సాండ్ అడ్టటగట్టరత్ సాండ్ అనగానేకాన వాసిక్యంబునుద్విగణకంఠ్యత్వంబునగుల
దెక, అనుశబ్దమునకుం బె, నేకానువాసిక్యమును నేకకంఠ్యత్వమునకుల కం' అనుశబ్దం
బొకకంఠ్యత్వంబునఁ గన్ముననుకటస్పష్టపడుచుండఁగాన నిటకెట్టుప్రాసంబుచెల్లు
వని యగుభువిలగు కొండుతాత్పర్యము. కాని యిరువది గంఠ్యద్విత్వంబుబొక్కటి
తగ్గింపతమాత్రమనఁ బ్రాససంగంబు రానేకనియేపూర్వమునఁబ్రాసము: ఇట్లొకటి
పురాకవ్యాయంబున నీర్తింగిభారతిమ్రయోగంబు ప్రమాణంబుగాఁ జూపెనః—
ఉ॥ త్నత్రియనిమ్యులై ధరణిగావనఁ బట్టినవారుబ్రాహ్మణా । త్నత్రియవైశ్యకూర్మ
లనఁగాగల వానిగుజాతులక స్వచా । త్రిత్రము చప్పమండఁగఁ బక్షితిగానినయల్లు
రామామాం । భార్యభుక్షితికుం ముచంబునఁ గాచిరె యేయుగంబునక॥ భా-అది
అ ఆ: ॥ १॥ సక్ష త్రియప్రాసపరాస్పతాయ । ప్రత్యాయ్యకం కర్మమయస్యోక్తిః
సహాద్వియంగంబునకర్మశేషశాసే । సహాద్వియంగంబునకర్మశేషశాసే । సహాద్వియంగంబునకర్మశేషశాసే
నీయము. ३ స:—ఈభారతి కవికృతశ్లోకమందలి త్నత్రియశబ్దంబునను “త్నత్
త్రాయనేత్నత్రియ” అనియు, క్తః (క్విప్రత్యయంగాంత పంచమ్యంతము) త్రాయనే
త్నత్రియ (త్నత్రియవలం) అనియుద్వివిధంబుగా ఘంటాపథవ్యాఖ్యయందు వ్యుత్పత్తి
ప్రాసి తజ్జాతిగుండుబట్టినవాఁడుగాన త్నత్రియఁడని (త్నత్ప్రాప్తః ఆ ర పా గి మా
గిర) మూలకాగుని యభిప్రాయము వెల్లడింపబడియె. కావునభారతిప్రముఖమస్త
కపులమతమందును త్నత్రియశబ్దమందు చకారద్విత్వంబునవును. అందునఁ దైపర్య
ముగాఁ బ్రధానద్విత్వపాదములందుఁ బ్రాసస్తావమున “త్రి” అనునొట్టున. చకార
ద్విత్వంబు అనఁగా ద్విగుద్యంత్యత్వంబునఁడక (హియర్ డెంటుత్ సాండ్) తీరదు.
(త్త్ + త్రి). మాడనపాద ప్రాసస్తావముగాని వారిప్రపదమందలి త్రశబ్దమనందు
అనఁది” అన పోటినియనునాత్మమనఁ ద్రకారద్విత్వమును ధేరగాజూపెను, నల్లిక

పాపమందలి మాంభాత్రశబ్దములలోని త్రిశబ్దమునందు ద్విత్వీయతకారమురానేరదు. ఇకట మాంభాత్రశబ్దముయొక్క ఋకారమునకు సమాసపరిచ్ఛేదమందిలి యిరువది నాల్గవక్షాత్ర మున ద్వంద్వంబున రేఫాదేశముయొక్కావునఁ జెలుగువ్యాకరణంబుననేనైన రేఫవర్గంబు పరమగుచో "అనచిత" అను సాంప్రదానిక వ్యాకరణముత్రమునందకారద్విత్వంబు లే జూరును గుఱుటంబు. అందున మాంభాత్రశబ్దమందలి త్రిశబ్దమునందు ద్విరుదంత్య త్వము లేకపోగా చంత్యద్విత్వముగల తక్కిన మూడుపాదములలోని ప్రాసంబులలో జనుకథాప్రాసం బెల్లునుటకూడదును సమాకంబయి కాస్త్రైయంబనందక? కాబట్టి ద్విరుదంత్యత్వకార్యత్వాగు న(హుత్ జెంటుత్ సాండ్ ఎడ్డుడజుత్ గట్టుత్ సాండ్ ఎడ్డు)

నన్నులుబట్టాకకాగు సుతంబునఁ బ్రాసగులలో నవిసక్షితములన్న సిద్ధాంతము స్థిరపడుచున్నది అగునలైపద్యములలోని చతుర్థపాదమందలి ప్రాసంబు దోషనిరాడంబయినది యూహించునది. అట్లే ప్రకృతజలన అగ్ని, అజ్గిర్లు ఇత్యాదులయంగుఁ బ్రాసస్థానమున ద్విరుదంత్యత్వములున్నను

“అంత” ఇత్యాదులందు యనేకకార్యత్వమున్నను

అట్టిత్విత్వంబవిసక్షితముగాన నయ్యని పోషాదులలోఁ బరస్పరంబునబ్రతి భటంబులయి చెల్లనచ్చునని వర్ణనపాపంబు నేలుచున్నది. కావుననేయాక్రేదిపద్యముల యందు బ్రాసము సంకతమగుచున్నది.

కం|| మిన్నేఱుపాదమునఘా తం నాభినిక సుమతయ నెనంగంచిననీపాన్నిగ్రము దొరకుంకై | పన్నుతిలేముగుగు నిన్ను సవకాదులజా|| పైపద్యమునందు రెండవపాదం బునంగాక తక్కినపాదత్రయమునందును (నకారము చంత్యమును నాసిక్యముగావున) నకారద్యయమందు చంత్యతాద్విత్వనాసిక్యతాద్విత్వంబులు.

చెలయుచున్నవి' రెండవపాదమందు "తంనాభి" అనుచోటున ద్విరుదానాసిక్యమును సేకచంత్యప్రయంబును

వివరించుచున్నది. ఇట్లు లేపద్యద్విత్వీయపాదప్రాససావంబున నుండందైన ద్విరుదంత్యత్వములలో నొక చంత్యత్వకార్యంబునకు లోపంబు నచ్చినను, నయ్యది యవిసక్షితమైనందుననే యనునాసికప్రాస సంజ్ఞకు బ్రాసంబు చెల్లనచ్చునని లక్షణవేత్తలు "లే|| తనుమదాము ద్విత్వీయలై తనరునవియుఁ బూర్ణలింగులు ధాపలఁ

బోధయంతవియం గలసి యనునాసికప్రాసనులనుజేర న. ము లురుఃగావ్యమల
యందుఁతమకుఁదాన్ము"అనిశాసించుచున్నారని స్థిరమైననకారముమకారమునుపరమగుచో
బూర్వనకారమునకు బిందువుసయితము రాఁదగునను మతంబున నిట్లు లక్షణపద్యము
రచియింపఁబడియె. (సంశిపరి [19] నూత్రవ్యాఖ్యిలోఁ జర్పించినయంశమునుజూఁజుఁడు)
కం తమ్ములను మల్లికానుసు మమ్ములమరువానిప త్రైమాణికలను భ క్తింమరసంహరు
పూజుఁ సమ్మదమునసలుపఁ గలుగు సకలార్థమ్ముల్. కం॥ ఇమ్ముహినిమునులచేవెల
సెంమునుకావ్యములు నానృషిఁకురుతేకా! వ్యవస్థనువననార్థంపుకా! సమ్మతిఁగలివేళ
కుకవిజనలేమానుల్ | [అప్పకవి] ఇటు మొదటిపద్యముయొక్క తృతీయపాదమందలి
ప్రాసస్థానంబునను రెండవపద్యములో ద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబునను మండఁదగిన
యోగ్యస్యస్యస్యమ్ముగా నొకటి తక్కువయైనను నవివక్షం
జేసి యనునాసికప్రాసనును జేరున ప్రాసంబు విధింపఁబడియె

ఇకను బ్రాసస్థానములోని యెక్క అనుశబ్దంబు సంయుక్తంబును,
వేటొక ప్రాసస్థానమందలి యొక అనుశబ్దంబుసంయుక్తంబును
నగుమండఁగా, సంయుక్తాసంయుక్తంబులను గెల్లుసంయుక్తప్రాసంబు చెల్లునని శింకిం
లేని వినుండు. [1] అనుస్వారము [0] [2] విసర్గము (1) (2) జిహ్వములీయము
(0క) [4] ఉపధ్యానీయము (1ప) అక్షిణి నూత్రములో, అకారము తర్వాతను
శిర్షములనువ్యవంగును [3] మ, స] పతింపవలయునని హయవరట్ నూత్ర
భావ్యమందు నుద్వోషింపఁబడియె. అట్లుపతింపటం జేసి యను స్వారాదులచ్చులీయ
హల్లులీయఁగూడ కాస్త్రంబున వాఁచింబగును. ఉపధ్యానీయము (1ప) హల్లుగూడ
నైనందులకు ఫలంబిట్లు మహాభావ్యంబుని ఎక్కా శింపఁబడియె. "ఉః జ" (అర్హవే)
అనుభాతువునకుపధ్యానీయ ముపప ()గాన నట్టి యుపధ్యానీయము
నకు "యులాంజశ్యుళి" అనునూత్రంబున "బ" కారంబురాఁగానైన నుబంతం
"ఉబ్బకః" అనియుండు. దీనికి సఁబోధనాంతము "ఉశిబ్బః!" అనియుండు. (ఇటు మా
(డంకెల్లతమునకు గలుగు.) (ఇచ్చట "గౌరవ్య"తో సంశ్లేషాన్వేషకైకైకప్రాచాప్
"అ ౧ పా ౨ నూ ౧౬) అనునూత్రమున బకారజకారఃసంకాగమునకు మందుని
గట్టవైన యాల్లశబ్దమందలి యు [ఉ] కారమునకుల్లు తంబువచ్చునని యాదాహర్షింప

పీఠ్యుని "పూర్వత్రాసిద్ధమ్" అనుకాస్త్రము ననుసరించి, పూర్వంపైక ప్లుతంబుచేయు నట్టి సమయంబునఁ బరకాస్త్రాదేశమైన బకారంబసిద్ధంబుగాఁగా బకారస్థానియైన యు పధ్యాసీయంబే యుదాహరణమందుఁ గనఁబడుటంజేసి హల్ సంయోగమునకు ముందు న్నయు [ఉ] కారము కానందున నియ్యది గురువుగావనియు సంధునఁ బ్రతిపది నియుఁ బరంజ్యోభగవానులు శంకింపకొని శర్వర్థంబుల (శ, మ, స) చుష్టమంబుఁ బఠింపఁబడి నందున నుపధ్యాసీ మానుస్వారాదులు హల్లులనియు నిట నుపధ్యాసీయ జకార సంయోగంబునకు ముందుండుటంజేసి గురుగుమిన్న యుష్టకశీబ్దము ముపటి యు [ఉ] కారమునకుఁ బ్లుతంబు నిర్భాగమనియు సమాధానింబుచెప్పరి. అట్లే ప్రకృతంబునను, న నుస్వారము శర్వర్థములనడుచును [శ, మ, స] బఠింపఁబడుటంజేసి హల్స్వర్ణంబు గావున "ంక" ఇత్యాదులయందలి బిందుకారాదుల సంబంధము సంయుక్తంబై యన్యపాద ములయందలి జకారకకారాది సంయుక్తంబునకుఁ బ్రతిభంగంబగుచుండఁ జలయుత్ప్రాసం బునకుఁ దైపద్యంబులందు భంగంబు కలుగ నేరదు అనుస్వారము హల్లుగావుననే బిందు పూర్వకమైన యీక్రింది నకారాదిప్రాసంబులు, ఈహకారమకారాది సంయుక్తములు వోలె సంయుక్తంబులైనందున నానికి ముందక్షరములు [అనఁగా బాదాదివర్ణంబులు] ప్రాప్యంబును దీర్ఘంబునుగూడఁ గావచ్చును.

ఉదా:—కం|| అంఘనకుఁ గొఱయొచ్చెన్నెల గంధర్వాంగల పొందుగావని సం పా రాంధువునఁ గూలెడకట ది వాంఛము వెలఁగుగనిగొంది నడఁగివధంగి|| పాను ౨ అ:

కం|| బ్రాహ్మణుడింద్రియశక్తి బిహ్వరతైకవిపు ాదిత బనికతాబిహ్వగము లపాలెచెను బ్రహ్మవందాధిరాజ్యపదబీన్యతుడై మను 3 అ

అ|| వె|| క్రిందజడ్డలను బిలుందబిందువులును నూఁదిప్రాసములనుండె నీని | ప్రాప్యమొకటివిడుదయక్కరంబొక్కటి వాని మొదలనిలువవచ్చునెందు|| అనిలక్షణ గ్రంథంబులయందు బిందువులను విశేషించి వేర్వొక్కయొక్కోద్దేశపక్ష గ్రాహ్యులను స్పష్టమేకాని వేతేప్రయోజంబులేదని తెలియువది.

ఇవలఁ గొందఱుబుద్ధిమంతు లిట్లు శంకింతురు:—పైనిజూపఁబడినభారతాది యమై నాకొని యా హర్షముగ్గిరి ౨ ముద్రాబునఁ గాఁదిర

యేముగంబునక॥" అని యిట్లు మాంధాతృశబ్దపాఠము ఋకారముతోనే యుండవలయునని "మాంధాతృశబ్దముక్షితీసులు" అని క్రూరవశితోఁ బరిహరూడదు. కావుననే యప్పకవి "ఎల్ల మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది బట్టివనుషిగాని క్రూరవశిగాను" అనియున్నోషించుచు సంయుతాసంయుత ప్రాసంబునొప్ప నీపద్యమును ఋకారాంతమాంధాతృశబ్దపాఠముతో నుదాహరించెంగదా కాబట్టి పద్యములొని "మాంధాతృశబ్దముక్షితీసు" లన్న యధుఃపూర్వపాఠంబును బురస్కరించుకొని పూర్వోద్దిష్టంబయిన వాచోయ్యుక్తిపాటవప్రకటనంబు వృథాప్రమాసంబేకాని వేటొకటిగాదని కొండవంతకంఠ శంకించవలయు. అటులనవలయు. మేమిం వెఱిలో సమాపపరిచ్ఛేదముగారి (24) సూత్రమునొప్ప నీపద్యముదాహరించి ప్రకృతంబున వక్తవ్యాంశము శబ్దసాగుత్వనిఁజాయంచేయని యుంచుకొని ఋకారయుక్తపాఠంబును రేఫయుక్తపాఠంబును మధ్యమంబును వ్యాకర్తప్రకారంబునసాగువులని స్థూలరృప్తిని "తువ్యతు ద్భవః" అనునామ్యంబున సిద్ధాంతముచేసితిమిగాని పద్యలక్షణంబునకు భంగంబుగలిగింపకుండు నేపాఠము సాధీయముగానున్నదో నిశ్చయించి ప్రచురించుట యవశిష్టమైనది. ప్రకృతవక్తవ్యాంశంబునకుఁ బెక్కులుదాహరణపద్యంబులన్నను "ఏకక్రియాస్వర్థకరీబధూవ" అను న్నాయంబున రేఫయుక్తపాఠంచే పద్యలక్షణంబునకు సమన్వయంబుగా గానున్నదని చర్చిపూర్వకంబుగా నిశ్చయించుటకుఁగూడ నాపద్యమే యిప్పటి వక్తవ్యాంశంబున నుదాహరించితిమి. కాన సావధానమనంబున నాకర్ణింపవలయు. తే. గీ. రలు తమక్రిందజడ్డలై క్రాలువ్రాలు ప్రాసవర్ణంబులైవాని బాసియినఁ గూడియిననుదొరుకులనులిలును సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞచనరి॥

॥ అప్పకవీయము 3 ఆగ్రాసము | అర్థము, క్రావశితోఁగాని లేక బామశితోఁగాని సంయుతములైన హల్లులతోఁ గేవల (అహయుతమున) హల్లులగూడఁ బ్రాసంబులుగా నుండఁదగునని ఫలితార్థము.

పైలక్షణపద్యంబునూపి భారతములోని ప్రకృతపద్యంబును ఋకారయుక్తమాంధాతృశబ్దముతో రేఫసంయుతమునకు నిటు లుదాహరణముగానిచ్చెఁ:-

ఉ. కుత్తిరువంశ్యులై గరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు ద్రాహ్మ

కుత్తిరువెక్సకూమ్రులరఁ గాఁదగువారుగుహకులకొ స్సచా

రీత్రముడప్పగుండగఁ బరీక్షితుకాచినయట్లురామమం

ధాత్యరఘుశ్రీకులు ముదంబునఁ గాచిరె? యేయుగంబునక. భా. ఆది-౨ ఆ.

ఈపద్యమునందు “క్షత్రియ, చారిత్ర” అని తక్కిన పాదములందుఁ బ్రాసము రేఫసంయుతంబై నాల్గవపాదమందు “మాంధాత్య” అని రేఫసాల్లగో సంయుక్తముగాక కేవలమును బ్రాసతకారము ఋకారాచ్చతోనున్నను బైలక్షణపద్యము ననుసరించి ప్రాసంబుచెల్లునని యప్పకవి తాత్పర్యము. ఈపద్యమును రేఫశ్లిష్టముకొద్ద నుదాహరించుట కేవలముఁ బ్రమాదమున్ను. రేఫయుక్తాక్షరమును రేఫహీనాక్షరమును బరస్పరముఁ బ్రాసముగా నుండఁదగియున్నను “క్షత్రియ, చారిత్ర” అని హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారముతో “మాంధాత్య” అనుచోటున సంయుక్తముగాని తకారము దీర్ఘపూర్వకంబై యొట్టులు ప్రాసంబుగా నుండ జాలును? ఆ. వె. క్రిందజడ్డలును బిఱుం దబిందువులును శూఁడిపాప్రములకునుండెనేని హ్రస్వమొకటి నిడుదయక్షరంబొక్కటి! వానిమొదల నిలుపనచ్చు నెందు? అను లక్షణపద్యము ననుసరించిసంయుక్తప్రాసంబునకును ఓంపూర్వకప్రాసంబునకును బూర్వమందే హ్రస్వదీర్ఘనియనుములేక యచ్చునిలిచియుండవచ్చునుగాని సంయుక్తముగాని కేవలప్రాసాక్షరమునకుఁ బూర్వమున నటులుండఁగూడదని లక్షణము చాటుచుండఁగాఁ బ్రకృతంబున “క్షత్రియ, చారిత్ర” అయియుండు హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబునకు “మాంధాత్య” అను నాల్గవపాదమందు సంయుక్తముగాని కేవల తకారప్రాసంబు దీర్ఘపూర్వకంబై ప్రతిశ్టంబుగా నెట్టులుండఁజాలును? ఒకవేళ గీ. రలుకుమక్రింద జడ్డలైకొనివచ్చి...! అనెడివిధి “ఆ. వె. క్రిందజడ్డలును బిఱుందబిందువులును...! అనునట్టివిధిని సయితము బాధించి పన్నితిల్లునుగాన నిటదీర్ఘపూర్వకమైన యసంయుక్తతకారము హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబులు బ్రతిఘటించి ప్రాసంబుగా నుండవచ్చునందు రేని యటులు వచింపఁగూడదు.

కా. నాతోమాక్కొనలేరు నిర్జరపురీనాకేంద్ర బృందారకా

రాతుల్లున్నుగ దేవసంఘములు పారకాధీర సంగ్రామి కుం

డీత్రేలోక్యమునందుఁ గల్గెడు రణంబెన్నోట లేకుండఁగా.

శేషుల్వేయ్యవృధాభరంబగుచువచ్చెకొ శవ యీమేలికొ. (హేమగుహరింకము

గీ. వాక్త్రినేత్రాంగవాచీకకులధిక । పంథిమంబునఁ గుంధనికుంభవైత్య క్రిందికి.
హృత్రిబూకింపుదురుత్ర యీమంత్రిములను స్త్రీములుచేసి మంగళాంగి)
(దేవీవిజయము.

ఇత్యాదిసోదాహృత పద్యములందే దీర్ఘ పూర్వకంబులును, సంయుక్తంబులును;
చిందు పూర్వకంబులునైన ప్రాసస్థలంబులలో సావకాపమైవట్టి యీ కంబులు తమక్రింద
జడ్డలై క్రాలువ్రాలులి అనునట్టివిధి చరితార్థమైనందున అ|| వె|| క్రిందజడ్డలను విజుంగు
చిందువులను|| అనెడివిధిని నెట్టులు బాధింపఁజాలను? కాబట్టి యేమ|| థాత్రిరఘుక్షీరీ
కులు ముదఁబున గాంచిరే! యేయుగంబునన్" అను రేఫయుక్తమే పద్యలక్షణము
కూలంబుగానవట్టిపాఠంబేప్రకృతంబు. ఈయమాంధాత్ర" పద్యంబునఁ దక్కినపాదత్రయం
బునందలి ప్రాసములు ప్రాస్యపూర్వకంబులైనను జతుర్థపాదంబున దీర్ఘ పూర్వకంబైనను
సర్వత్రసంయుక్తస్థలంబుగానఁ బూర్వోక్తవిధిచేతను నిర్బాహంబుని యెఱుంగునది.
ఈసమస్తము ప్రకృతముగా నవలోచనము నేసియేయవలయు నూరకవి యీ ధరముకా
రాంతే శబ్దంబు ద్వంద్వమైన! రేఫమగును బ్రవర్తిల్లు దృఢముగాను! పత్రివరహయ
వాగ్వధూనేత్ర (వాగ్వధూనేత్రు-వాచీపతి) ముఖసు! రాభివందికపాదాబ్జయన్నయట్లు"
కవిసం ప్రథమ 28 ల అనుపద్యలక్షణంబునకుఁ బ్రకృతపద్యములోని మాధాంత్యశబ్దంబు
రేఫాదేశ యుక్తంబగును యుక్తంబుగానెంచి యుదాహరణముగా నిర్దేశించె. కావున
నట్లు ఖండించి నిశ్చయించిన యడివము నూరకవీంద్రునియవలెనే లెడివందై ప్రబోధం
దులకు నెంతయు సంతసించుచున్నారము.

ఈప్రకరణమందే, కా. లోకత్రాగతిందదాదిను మహిలోకప్రవేశోక్తి
భా|| సాక్షప్రప్రథమద్వితీయపద.....అను రాఘవపాండువీయములోని పద్యమందలి

ద్వితీయప్రాసంబును లకారద్వితీయమున కుగాహరణముగా నిలెందు మాత్రుటయు కేటొక
ప్రామాదంబు. "ముదుపధాచ్చాక్పిన్యతే" (ఆ 3 పా ౧ నూ ౧౧౦) ఇత్యాది మా

త్రంబులవలన నయ్యది యచ్చగాని బొల్లుగాదు మఱియు నికందు కవికర్తరసాయనము
లోని పద్యంబును బ్రమాణముగాఁ జూపి మాంధాంత్యశబ్దంబునఁ గ్రాసించిషేషించును
ముకారాంతమని సాధించుట ద్వంద్వసమాసమందు ముకారాంతములకు రేఫాదేశము

నన్నయంశము మఱచినట్లు తోచుచున్నది. కాననే యీమాంధాత్మకబంబు భారతరచనా సమయమున ఋకారముతో నున్నదనియుఁ బూర్వోక్త రాఘవపాండవీయపద్యపాదప్రాసంబు లభారత్లిప్తమనియు భ్రమియించి యేకత్వవిప్రయోగకూలకంబుగా రేఫలకార సంయుక్తప్రాసంబుల కేవల పాల్లులతోఁగూడ ప్రాప్యపూర్వకత్వ దీప్తపూర్వకత్వాదిసకల నియమముల నుచ్ఛేదించి యభేచ్ఛముగాఁ బ్రాసములై యుండవచ్చునని యెంచి యీకవి "గీ॥ పాడిద్రచ్చగనిమ్ము నాతల్కిడిన్లు! | వేడుకొనియెడ నందాఁకఁ బండ్లుదినుము" అని తేటగీతిని రచియించి యాదాహరణముతోఁ బ్రకృతాంశమును వికృతంబుగాఁ జేటపఱుచుచుండె. కాబట్టి ప్రమాదబాహుమళ్య భూయిష్ఠంబైన యాప్రకరణంబున నితం దుదాహరించిన ఋకారయంత్రపాశంబు భ్రమాస్పదంబనియు స్వవాదఁబునకు ముఖ్యాధారంబగు రేఫయంత్రమాంధాత్మకబంబునచే ప్రమాణంబనియుఁ బ్రసిద్ధింపబట్టిన ప్రసక్తానుప్రసంజన వశంబున నితవశకుఁ జర్చింపఁబడియెంగాన నీకవి సరంబుతోఁ జాలను.

(2) అనగా, బ్రహ్మం బుపాదానకారణంబుగాఁగల యాప్రసంధంబు తత్త్వవేత్తగృహితిఁ గనంబడక కారణమైన బ్రహ్మంబే భాసిల్లునట్లు. అనుస్వారం బుపాదానంబుగాఁగల పంచమవర్ణంబాంధ్రతత్త్వవేత్తలదృష్టిఁ గానిపింపక కారణమైనయనుస్వారంబే యలర గుచుండెనని యూహించెద. చెడియు వేటొకకారణంబుంకలదని నే

1

2

3

నెంచెదను. అవర్ణాతీతమయి, సద్వృత్తరూపరేఖావిలాపంబున నేకజన్మందెత్తి ముక్తా

4

5

6

త్వయైన యనుస్వారం బడుగిడినచోటునఁ బంచమవర్ణంబులై వికృతరూప రేఖావిలాపంబునఁ బలుపుట్టువులు (ముఖనాసికం బుభయమున జనించినవి) పుట్టి యంతేవాగులైన (నూతంగబాతీయములును, వర్ణాంత్యములును) జకారాదులం జూనుపుట యర్హంబుగాదని యాంధ్రవిద్యావికారదులైనబ్రహ్మణ్యులు సంశయించివానిని బహిష్కరించిరి. పూర్ణంబైన యాలోకంబు (నిండువెలంగుంబ్రహ్మము) చింతించి యాత్మోపకారం బగునని యెన్నివ పరిజ్ఞాతలు నిష్ఫలంబైన యాలోకంబును నేవనించి వట్టులు నుగంకంబై (బ్రాహ్మప్రయత్నముగల) ముక్కు ముంగరయైన (తాపికయంగు గోరినచరి భావము) పూర్ణానుస్వారంబుననే స్వకార్యసాఫల్యంబగుననియెంచి దానెయ్యకానంబున

మూడి గూంధభాషామరహస్యవేత్తలు సర్వదా లోకలకోశ్లంబమండేడి (ముఖస్థానాభ్యంతరప్రయత్నవంతమైన) యాయంత్యవర్ణంబలంబాఙ్గోగ్రిగానియంతటిపరిపూర్ణులు వీని గుప్తుమృదులు బాడం గట్టజాలకపోయిరి యని యనంగూడదు.

జకారాదివర్ణంబు లాదేశంబుకాకుండనే యనుస్వారమాత్రమునఁ దెలుంగునఁ గాగ్యసాఫల్యమెట్టులగునని వాడుతలంచితో వినుండు.

(1) అక్షర వచ్చిక—ఇత్యాదులయందు “అనుస్వారస్వరయ్య పరసవర్ణః” అను పాణినీయమాత్రమున ననుస్వారాదేశంబయిన జకారాదులు, తత్సమభాషాభాగంబున నట్టికీర్తనలు తెలుంగులోనికి నేతెంచినతోడనే, తమకస్థానియైన యనుస్వారస్వరూపంబు నాంధ్రభాషామర్యాదంతే యొందుమండేడి. (1) రోచి, రోచులు (2) వీచి, వీచులు (3) వాచి, వాచులు—ఇత్యాదులయందు నాంధ్రభాషాపరిపాటింబట్టిభాషాంతరీయమైన దంత్య చ, జ, లచేతను సయితము ప్రాతిపదికంబులోని సాంస్కృతికతాలవ్య చ, జ, లకు వికారంబుగలిగినప్పుడు తత్సమత్వంబు నకు భంగంబు కలుగ కయుండఁగా నిపుడనువాసికవర్ణంబులు తమస్థానియైన విందుస్వరూపంబును నొందినంత మాత్రమున నట్టి తస్యమత్వవ్యవహారంబునకుఁ గొఱంతరా సేరదనియే వారి తాత్పర్యము.

(1) అనుస్వార, విసర్గ జిహ్వమూలీయో, పథ్యాసీయములు, ‘అ ఇ ఉ ఁ’ అనేడి సూత్రములోని యకారము తర్వాతఁ బఠింపఁబడెనని భావ్యము స్మరింపవది; అనిండ్యమైనదనియు నర్థాంతరము.

(2) ఎరులకారమయినది; మంచిపఠనయ్య, మంచిరూపము, విలాసముగలదని యర్థాంతము. (3) ఏకస్యాం=వాసికాయాంజన్యః (సర్వవాచమనకు వృత్తియందు ప్రంపత్త్యము) వాసిక యొకదానియందే పుట్టినది; ఒకజన్మమెయ్యి అనుటచే జన్మాంతరమనకుఁ దగిన పాపములేక పుణ్యముగలదనియు నర్థాంతరము. (4) ముత్యమువలె నున్నది; జీవన్ముక్తమయినదనియు నర్థాంతరము. (5) వర్గములోనైదవ వర్ణంబులు; అంత్యవర్ణములోనివనియు నర్థాంతరము. (6) వ్రాయుటలో భేదముగలవని ఫలితారమ; చెడ్డకూపు చెడ్డోచ్చములని యర్థాంతరము.

అక్క—అనెడి జకారఘటితశబ్దమున “జ్క” అనునట్టి విశిష్టములోనుండిన జకారమందు నానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు, గి్రింది కకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నది గాన వట్టిసముదాయమందు నేకానునాసిక్య ద్వీగుణకంఠ్యత్వములు వెలయుచుండునని యీపఱలోఁ జెప్పితిని.

అంక—అనెడి యనుస్వారయుక్తరూపమందున్న “ంక” అనునట్టి సముదాయములోనుండిన బిందువునకు నానునాసిక్యసర్వమును, తర్వాతికకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నది గావున వట్టిసంఘాతమందు నేకానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు వర్తిల్లుచుండు. కనుక ప్రైరూపద్యయంబులోఁ దారతమ్యము వివర్తించినచో సభయత్రయానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు సమానముగానే యుండెంగాని రెండవరూపంబునఁ గంఠ్యద్విత్యంబుమాత్రంబుండలేదు. అక్క—ఇత్యాదిశబ్దయంబుందు “అచోరహభ్యాంజ్యే” అనునూత్రంబునఁ గకారమునకు ద్విత్యంబగుంగాన చోకమతంబుననుచ్చారణలోఁ గంఠ్యద్విత్యంబు స్ఫురింపటయు, “సర్వత్రైకాకల్పస్య” అనుకాకల్పనిమతంబున నేకకంఠ్యత్వమేన్నూర్తివిషయమగుటయు, నెట్టులందునో యట్లులే యంకశబ్దాదుల నుచ్ఛరించుచో గీర్వాణవ్యాకర్తల మతంబున ద్వీగుణకంఠ్యత్వంబును వాంఛివ్యాకర్తలమతంబున నేకకంఠ్యత్వంబును స్ఫురించుననిన మతభేదంబుగలదు. వర్ణిమాత్రములకు ముంగున పంచమవర్ణంబులే యుచ్చారణంబులో సంభవించుట (అనఁగాద్వీగుణ కంఠ్యత్వానులు—యనుభవసిద్ధంబుగా నున్నది గాని బిందుచ్చారణ నుట్టులేదనియందులేని యాకణింపవలయు. సంస్కృతభాషలో “త్వత్కకోషిః త్వంకోషి” ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబున వర్ణియవర్ణంబులకుముందు బిందువుపాక్షికంబుగా నుచ్చారణంబులో వనుభవసిద్ధంబనియే గదా బాణినిచేత “వాపదాంతస్య” అను మాత్రమున విధింపఁబడినది. అందున నెచ్చటను వర్ణ వర్ణంబులకు ముందు బిందువుచ్చారణంబులో లేనివనిపఁగూడదు. మఱియుఁ, ప్రకృతాంతములో గీర్వాణభాషను దృష్టాంతముగా స్వీకరించుకొన్నవారికిని “వచ్చెం గమలాక్షుడు” ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబునఁ బలుంభాషలోఁగూడ బిందువుపాక్షికంబుగానచ్చారణలో వనుభవసిద్ధంబే యవకతీరకు. సంస్కృతభాషలోఁ పాఠినికోరెఁ దెలుగుభాషలో మేమును నేకపదంబునదునుబిందు వనుభవసిద్ధంబు గాదని నుడువుదులేని యటులు సర్వత్రైకపదమధ్యంబున, బిందువులేనఁగూడదు నట్టివిగూడక కృతపాకృతవ్యాకర్తల

మధ్యాహ్నవంద్యకాయంరు వక్ర్యాదిశబ్దంబులకు యరవలామధ్యశ్చః (అ ౧ పా ౪ నూ ౭౮) అనుసూత్రమున శేఫలోపంబుగలిగి యపోః, (అ ౨ పా ౩ నూ ౧౩) అనుసూత్రమునైన యెవో, అను రూపంబునకు యస్వరేఫోష్ట్రాదౌ, (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౮) అనుసూత్రంబునఁ బదమధ్యంబునఁ గర్గవబిందువునకు యవగేఽంత్యః, (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౭) అను సూత్రంబునఁ బాక్షికత్వంబంగీకరింపఁబడినది. మఱియు, యో లి జ ఞ ణ వానాం, (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౧) అను సూత్రంబున (పరాబ్జుఖః—పరం మహో) [కఞ్చుకః—కంఠః] ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుఁ బాణినీయవ్యాకరణంబున నైన జకార ఞకారాదులకుఁ బ్రాకృతవ్యాకరణంబున వాల్మీకిమహర్షి చేత బిందువు విధింపఁబడియె. వ్యాకరణంబులలోఁ బదాంతమునందుంబోలే బ్రాకృతవ్యాకరణములోఁ బదమధ్యంబునను బిందుచ్చారము పాక్షికంబుగా ననుభవసిద్ధంబైనట్టియు కరతలామలకంబుగా నిల్లు గానివింపఁబడినవి. సాంస్కృతికశబ్దంబులు తాస్త్రి ప్రకారంబునఁ బ్రాకృతభాషలో సంస్కరింపఁబడినవిఁ బదమధ్యంబందలి పంచమవర్గంబుల్లిట్టియు పాక్షికంబుగా బిందువులగుచుండగాఁ నట్టి పంచమవర్గ పక్షపాతంబుం బాఠందోగ్రి తెలుగులోనికిం దెచ్చుకొన్న సాంస్కృతికపద [తత్సమపద] మధ్యనుండు గుపలక్షానందంతైన బిందువే యెల్లప్పుడు నిందుధర్మంబా (ఇందుః=ఈతెనునందు; ధర్మంబు=వ్యాయము; చంద్రసదృశననియు నిర్ధాంతరము) ననియెంచి యాంధ్రవ్యాకరతలకు నన్నయభట్టారకాది సర్వజ్ఞులు (ఈశ్వరులును) సర్వదా దానిని శిరసావహించిరి.

అందుననే యాంధ్రీకత్వచేతలమతంబున ననుసారయతి బిందుయగులు వేఱగాఁ జేర్కొనఁబడినవి. పంచమవర్గంబులే యిందు సునితంబైనవో ననునాపికాక్షగ, సంయుక్తయతిభేదంబుననే గతార్థమగుంగాడ!! అట్లు-ఇత్యాదిశబ్దంబులయందలి కంఠ్యత్వత్వానుల యుచ్చారణభేదం బన్విష్టభేదంబని యాంధ్రతత్వచేతల మతంబున నియ్యది యనివక్షింపఁబడెను. కావుననే “త్రైధిరేతూతిచ్చానోః” అం. ౪. సంధిపరి. నూ. ౧౨, “తస్యస్యాచ్చ పూర్ణబిందురపి” (సంధి. ప. నూ. ౧౩) బాలవారణ్యకక్రియాపరి. నూ. (౫౫) వర్తమానార్థకమైన చువర్గకము పరమగువో అను మొదలగుభానువులయొక్క ఉత్పంబునకు లోపంబుగాని లేక, మశబ్దస్థానంబున నిండు గున్నగాని యగునని సూత్రవ్యయంబునకు ఫలితార్థము.) అని పైనినిలొడిగిన బిందువిధా

యకమూర్త్యంబు చరితార్థంబగుచున్నది, తెలుగులో నాథుని కులమతప్రకారంగాన బిందువు రాక పంచమస్థలంచే విధియైవలయునని టివినకారమెప్పుడును పంక్త్యంతయును గాన నియ్యది పరమగుతపును (తమమతంబులో బస్సు, స్వస్థ ఇత్యాదులుగోలె) చంత్యత్వా నునానికన్యగర్వవ్యయంబుగల నకారమె నిత్యంబగుచుండగా ముగిసినూర్త్యమనైన యుక్తిగావమే సాధకంబై తంపెమూర్త్యమనైన బిందువిధానంబు వ్యవధంబగుచుట్టి పాక్షికబిందువిధానంబునాన బ్రాచీనులమతంబులో దెలుగునదినువేకాని పంచమస్థలంబులులేనని సిద్ధాంతమగుచున్నది. కనుక దెలుగులోనికి బాకానకారములపూర్వము గా తేవలసివయసపరంబులేదు. మఱియు, "పతిశ్చ" ఇత్యాదిశబ్దములుగల నిట్లులు చంత్యంబాచకారాదులను ముందు చంత్యనునానికంబైన నకారమే విధానంబుగావున నాథునికులమతంబున మీ దుమిక్కిలి యింకొక అవధంబును జరంబగును.

కా॥ పాంచదశ్యమగు బాహుమూలగుచితో బాచింబునా గారైతై
యంచుల్ మ్రోవగఁగొనింది యథరంబానింపమా !! స్రీహరి!
యంచుల్ బ్రాహ్మణుఁడోరిమోమితి తదీశుంసవ్యయంబంటి సా
మ్యంబులద్రోవేరలంచునే సకులమా నుల్ ధీరదిత్తంబులకా మను. ౨ ఆ.

ఉ. అందితనానానాకలిత యానముజేరఁగఁబంచినమ్మ నె
క్కించి సహాధిరూఢుఁడయిక్లేల్ దనకేలవవస్తిసత్కృత
సంచయన రైనుండగుమఁ జారుముఖాబ్జవికాసమొప్పవ
త్రించుమఁ బుణ్యలోకమును పీఠియెల్వగ నామజాపితకా॥ భార. అను. ౨ ఆ.

మొదటిపద్యమున మొదటిపాదములోని "ప్రాంచత్" అనుశబ్దంగా సాంస్కృతికంబై నందునఁ దాలవ్యమా చకారమునకు ముందుబిందువు ఇకారమై "ప్రాచ్చత్" అని ప్రాపస్థానంబున ఇకార చకార సంయోగముండును. తక్కిన మూడుపాదములలోని "అంచు" శబ్దంబుతెలుఁగైనందున చంత్యమైన యువంతచకారమునకు ముందున్న బిందువు నదీమలమతంబున నకారమై "అచ్చు" అగుకీర్తిని బ్రాహ్మణాదుల నుండవలసివచ్చును ఇట్లే అందిత సంచయశబ్దంబులు ప్రథమత్వోనుపాదము 'సాంస్కృతికములు గాన ననునానికవ్యభుతితములై "అశ్చిత" "పచ్చయ" అని యుపాదానము ద్వితీయపాద

మహాని ఎక్కించి" శబ్దము తెలుస్తేను తాలవ్యకారముగాన ఛకారయుక్తమే
 ఎక్కిచ్చి" అనినపీనులమతముననిల్లుండును. నాల్గవపాదమందలి ఎవ రించు, శబ్దములోని
 చకారము కంఠ్యముగాన నిట్లుపాప్రిసస్థానముననికారచకారసంయోగమధునాతినులమతము
 ననుసరించియుండకతీరదు ఇట్లురెండుపద్యంబులయందునునొకపాదమునఛకార, చకార
 సంయోగంబును వేటొక పాదమున నకార, చకారసంయోగంబునునుండి సమానములుగా
 లేనందున నాంధ్రకవితాపితమహాది పూర్వకవిప్రయోగంబులు లక్షణగ్రంథములకుసరి
 పడక యవలక్షణంబులగుట తటస్థమను. మఱియు, నపూర్వముగాదోషపత్తిసయితము
 సంభవించునని తెలుపుటకై స్పష్టార్థమీక్రింది నవలక్షణపద్యంబు రచించిచూపఁబ
 డుచున్నయది. కం! ఎవజాక్షిసర్వతంగా న్నునుజవ్యాంతరమునందు నోచిననోములో!
 గనుగొన్నపంటచేన న్నునుబెట్టుదెప్పించును నుడివమ్మగునే! ఇట నాల్గవపాదములో,
 బ్రాచీనులకు సమ్యక్మైన యతివోరె ద్వితీయపాదములో సయితము (నవీనులమతమున)
 నకారచకార సంయోగమునందేసి నకారయతిరూపమైన దోషపత్తి రువాళించును
 అందునఁ బ్రాచీనకవికృతప్రయోగంబునకు నష్టంబును, నపూర్వంబైనన కారాపత్తిసలన
 లక్షణభ్రష్టంబునుబ్రబలి, కృతనాశ్యాతాభ్యాగమవోషంబుల లోకాయతంబయ్యెడిని.
 ఇంక నతివిస్తరంబుతో జాలుంగావున నిట్లుం బ్రహ్మణ్యులైన బ్రాచీనప్రబంధకర్తల
 దర్శనంబునకు భీల్లి పంచమసర్గవ్యక్తిసంయోగంబులు పటాపంచలైపాళి, ననాద్యంతం
 బై పరిపూర్ణంబైనపరబ్రహ్మం బీప్రపంచంబునంబోరె నీపూర్ణానుస్వారంజేపనిత్రంబైన
 యిబ్బహుగాఁగ్రోక్తియఁజు ప్రపంచంబునం బ్రబుంబై పరిభవిల్లుంగాక!

అజాదిసంధి విషయము

శ్లో॥ సంహితైకపదేనిత్యా । నిత్యాధానూపసగ్గయోః ని
 త్యాసమానేవాక్యేతు । సావిసమాచేక్షతే ।

అనువచనంబున సంస్కృతబాషలో నచనకాన్యమందుసంధిసంభాషకునియచ్చను
 బట్టియున్నది. సంహితయున్నప్పుడే సంధికలుగనగాని వేటొకయప్పుడు గలుగదు.
 సంహితయనఁగా నుచ్చారణలో వర్ణముల కత్వంతఃసాన్నిధ్యము సంహితానామ స్వభావ
 సిద్ధాంతాత్రాతిక్రమ్యాయోగ రూపీయం, అని న్యాకరణాస్త్రగ్యాభ్యాతన

సప్తసోమ. అర్థమాత్రకాలముకంటె వ్యంబులమధ్యను నెక్కుడుకాలము వ్యవధాన మయినప్పుడు సంహితలేని వ్యాకరణవేత్తలు నిశ్చయించిరి. సంహితాశబ్దమును సంది శబ్దమును నొకధాతువు ననుసరించియే పుట్టినవిగానఁ బాఠకుడు వాక్యము చదువునప్పు డు గ్రుక్కఁగూపినచోటులకెల్ల వర్థమాత్రాకాలముకంటె నెక్కువయెడమందునుగాన సందియుండఁగూడదు. శ్రోతలకు వాక్యముయొక్క యర్థము బాగుగఁ దెలియుటకైతన యిచ్చవచ్చిన చోటులకెల్లను నాపుడు సందిలేకుండఁ జనువచ్చును. పద్యంబులలోని వాక్యంబులకుమాత్ర మిట్టివిధి చెల్లును. పద్యదాప్యంబు సందియు క్తంబుగానే యుండ వలయు. పద్యంబులో సూక్తి లేకుండ నేని పెద్దలచేసిన యతిభంగమునుకొక్కొప్పుదోష ముగూఁ బరిగణింపఁబడియె. ఇట్టి మాచారము చిరకాలమునుండియు రూఢమయి యున్నది ఉదాహరణముగా కంకరవాండవ మిశ్రులవివాదమలోని స్లోకంబులు కంకర విజయము నుండి యొత్తిమాపుచున్నాఁడను.

స్లో॥ కర్మకారీ న సంభాష్య
అహంకారేఽపరి
అహంప్రకటితం జ్ఞానం
యతిభంగేన భాషితా

స్లో॥ యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
యతిభంగో నదోషభావో
యతిభంగే ప్రవృత్తస్య

పంచమంతం సమస్తాంతం॥ (18వ పద్య, 27, 28, స్లోకములు)

మండనమిశ్రులు మొదటిస్లోకమునందు .నసంభాష్య—అహం, అనివిసంధిగాఁ బలుకుటను విని చూచికింకరులు దానిని యతిభంగదోషముగానెంచి యాక్షేపింపఁగా మిశ్రులవారు తగినసమాధానముచెప్పలేక యతిభంగమందు ప్రవర్తించినతనకు స్లోకము లోనియతిభంగము దోషముగాదు వక్రశ్లేషముగానుత్తరము చెప్పిరి. కావునఁ బద్యగ తం బైనవాక్యంబునందు సందితప్పక యుండవలయు.

నుజ్యుతభవత్యర్థవిమర్శసంఘ.

ఉ | మాకునతిప్రియుండవు సమస్తవిదుండవు చెప్పమయ్యా యీ

లోకములోనివర్తములుండగువాని వెలుగుదెప్పనిం

బ్రాకట్యర్థతత్త్వవిదు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ

జేకొనువారవట్టి బుధసేవితుఁగానఁగమాకుండగుట | భారతి 2 ఆ

పైపద్యంబున రేఖతో నిరూపింపబడిన „కాను“ అను శబ్దంబు నుజ్యుతంబగు భూ
(అగు) ధాతువు. అధాతువునకు నుజి పరమగువాఁడని. పరి. (91) సూత్రమునఁ
గాదేశమురాఁగానైన రూపంబు. ఈక్రియాపరిచ్ఛేదములోని (40) మార్గమునఁ
మగ్ధమందును, భావలక్షణార్థమందును, నుజివర్ణకంబు విధింపబడుచున్నదిగదా! ప్రకృ
తిప్రయోగమందలి యధాతువున కేమగ్ధమగునుజివర్ణకంబు సంపర్కించునోకొంచము
విచారింతుముగాక!! యజ్ఞదత్తుండు పురోహితుండుగాఁ (అనుటకు) పలంపునన్నవాక్యం
బున ముఖ్యక్రియయగు తలంచుటకును, బురోహితుండగుటకును, యజ్ఞవత్సరజేకర్తయై
నట్లులు „బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగాఁ జేకొనువార“ వనవాక్యంబునఁ
జేకొను క్రియకును బురోహితుండగుటకును నొకరు కర్తగానందునఁ దుమ్మంబిది సంద
ర్భయుక్తంబుగానేరదు. ప్రకృతపద్యంబునఁ బ్రకరణసందర్భమునంజేసి యజ్ఞవా
దులు చేకొనువారును, బ్రాహ్మణముఖ్యుండు పురోహితుండగుటయుగాన వసధాకు
చేకొనుధాతువులకుఁ గర్తలు వేర్వేరుగఁచుండుట స్పష్టమగుచున్నది. „బ్రాహ్మణ
ముఖ్యుండు పురోహితుండుగా నజ్ఞవాదులు ద్రౌపదినిజేకొనిరి“ యన్నవాక్యంబున
జేకొనుధాతువునకుఁ గర్మము ద్రౌపదయై పురోహితుండగుటకుఁ గర్తయై బ్రాహ్మణ
ముఖ్యుండు ప్రధమాంతపదముచే బోధింపబడినట్లు లీవాక్యమున నుండలేదుగాని నిట
భావలక్షణార్థంబును బోసంగనేరదు. ఈవాక్యంబున రేఖానిర్మితములైన రెండు
క్రియలలోజేకొను క్రియలక్ష్యము. „కా“ (అరు) అను క్రియలక్ష్యము. ఈలక్ష్య
లక్షణక్రియలకు రెండింటికని బ్రధమాంతములచేరె తెప్పించి యజ్ఞవాదులును, బ్రా
హ్మణముఖ్యుండును గర్తలుగా నన్వయించుచుండిరిగావున భావలక్షణార్థము సమంజస

నగుచుండును. ఇతను బ్రాహ్మముఖ్యులగుచేసినుండుగాఁ జేకొనువార" నన్న పద్యవాక్యంబునుచో!! బ్రాహ్మముఖ్యుండు చేకొనుచువునకుఁ గర్మంబుగానవ్యయిం చుచు ద్వితీయంతపరంబుచేఁ దొలపంబుచుండెంగాని ప్రమాంతంబునఁ గాఁ" అనుక్రియచో నవ్యయింపుచుండలేదుగాన నియ్యదిభావలక్షణార్థంబున కుదాహరణంబు గా నుండనేలగు అంగునఁ బైపద్యమందలి యనుభావువునకుఁ (కాఁ) దుమ్మ భావలక్షణార్థంబులతో జేగియు సంక్లింపకయున్నందునఁ గారకపరిచ్ఛేదముగాని (3-2) నూ త్రమున బ్రాహ్మముఖ్యజ్ఞులగునకుంబోలె విశేషమునైన పురోహితశ్రద్ధంబునకునుబ్రహ్మ మవిధక్తి సంకతంబుగాఁ గానిపింపదు. ఒకవేళ బ్రాహ్మముఖ్యుండు చేకొనుచువు నకుఁ గర్మంబునందున నీపద్యవాక్యంబుతో "గాఁ" క్రియకుఁ గర్తగాకున్ననుబో హినుండట్టి క్రియతోఁ గర్తగా నవ్యయింపుచున్నందున నిటభావలక్షణార్థంబున నుజ్జే ప్రత్యయంబురాఁగాఁ గారకపరి (3-2) నూత్రంబునఁ బ్రభుమావిధక్తియొండవచ్చునందు లేని యున్నవలదు. అట్టి భావలక్షణార్థమే యీపద్యంబున గ్రహింపబడినచో, బ్రా హ్మముఖ్యుండు పురోహితుండుగా నుండనాదులు ద్రావడించేకొనిరి" యన్నవాక్యం బునఁ గర్మంబైన ద్రావడి బ్రాహ్మముఖ్యునికంటె వేఱుపదార్థమైనట్లు, ఇచ్చటం గూడఁ గర్మంబైన బ్రాహ్మముఖ్యుండు ప్రమాంతపదబోధ్యుండైన పురోహితుండు గాక వేటొకండుగా నున్నట్లు లోచిపద్యంబున నపార్థము సిద్ధింపును.

అనఁగాఁ బైపద్యమందలి చేకొనుక్రియనులక్ష్య (జ్ఞాప్య) క్రియఁగాను, దానికిఁ "గాఁ" అనునజీవర్ణకాంతభవతి (అను) క్రియను లక్షణ (జ్ఞాప్య) క్రియఁగాను భావించి యీలక్షణక్రియకుఁ గర్తగాఁ బురోహితుండవ్యయింపునని యొందికారక.ప. 3-2 నూత్రమునఁ బ్రభుమవచ్చునని భావలక్షణార్థముచెప్పికొన్నచో నట్టియొడనీవాక్యం బునకు, నుండనాదులు వేటొక పురోహితుండు దగ్గరనుండఁగాఁ బూర్వోక్తవృత్తాంతవాక్యమందలి ద్రావడినిబోలె నొకబ్రాహ్మముఖ్యునిచేకొన నుద్దేశించియన్నపరి హిహ్యార్థము పురోహితుండు బ్రాహ్మముఖ్యునికంటె వేఱుగాకున్నట్లు లోయను. సిద్ధాంతముతో బ్రాహ్మముఖ్యునే పురోహితుండనటను నుద్దేశించినటులలోయను న్నందున నట్టిపదంబులందుఁ గాఁ" అనుక్రియ నుద్దేశ్యుడేనుభావముం దెల్పిం గాఁ గావలక్షణార్థంబును బోధింపదు, ఇటవేటొకండుగాక బ్రాహ్మముఖ్యుడే పు రోహితుడని చాచువాక్యమునకుఁ గుఱుచున్నందున బ్రాహ్మముఖ్యుడే పురోహితుడని

భోవ్యద్వితీయాభవివ్యతి, కటంకరోతిభివ్యముదారంభోభవందకానీయమితి" అని, అనభిహితే" (అ. 2 పా. 3 మా. 1) అనుమాత్రంబునఁ బరంజలిభగవానులు కర్మవాచకంబైన కటకబంబునకు విశేషంబులైన భిష్మానిశేబ్దాబులకంటె ద్వితీయార్థక్రియలును నిశ్చయించినట్లే యిచ్చుటచూడఁ గర్మవాచకంబైన బ్రాహ్మణముఖ్యకేబ్దమునకు విధేయవిశేషణమైన పురోహితకేబ్దంబుకంటె ద్వితీయార్థక్రియప్పటిల్లనని సిద్ధాంతపటుమట వ్యాయంబుగదా! ఒకవేళఁ గాఁ" అను నుషేపర్థకంబు కర్తృకమని యెంచి పురోహితపదార్థమును దానికిఁ గర్తగానున్నటులు వివక్షచేసెను. గారకప్రకరణార్థప్రథమమాత్రంబున, బ్రహ్మవిధక్రికిని గర్వార్థక బ్రాహ్మణముఖ్యనితోసామానాధికరణ్యమునకుండేసి ద్వితీయమాత్రంబునద్వితీయార్థక్రికిని, బురోహితకేబ్దముకంటె (బసక్రికలుసుమండఁగా, కి). ప. 50 మాత్రమున వ్యాకరణాంతరస్థ నిత్యత్వవ్యాయంబంగీకరించినరీతిని నిచ్చటఁ బరత్వవ్యాయం బలంబింతుట యుక్తంబుగానఁ బ్రేరతిషేధేపరంకార్యం" (అ. 1 పా. 4 మా. 2) అను శాస్త్రంబునఁ గర్మంబునద్వితీయయను" అను పరమాత్రమందగి ద్వితీయార్థక్రియే యిట నిస్సంశయంబుగా నివృత్తిల్లననుట యొప్పుకొనకతీరదు. కావున నిక చింతంబుతోఁ జాలును. అందునసర్వవిధంబులను అప్రరోహితునిఁగా" అను ద్వితీయంతమే యుండునలయును వైనింజాపిన చర్చుండేసి యిట్టిస్థలంబులందు వ్యాకరణంబునవిధించిన తుమర్థముగాని భావలక్షణార్థముగాని సందర్భపడనందున న్యాయముగాను" ఇత్యాదులయందుఁ గాను, కేబ్దంబు క్రియావిశేషణమన్న యంశమును మాత్రము నూచించినరీతినే యిట్టివిశేషణంబున కనుప్రయుక్తంబైన యాకేబ్దంబు [కాను] విధేయవిశేషణమన్నసంగతినే బోధింపంగాని యన్యవర్థంబును దెలుపదన్నయంశం బార్యవ్యవహారంబులఁ దేటపడుచున్నది. కావుననే యీక్రింది ప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి.

చ॥ పరిచరుఁగాగనేలెనిరపాయచరి తునిఁబాకకాసన స్ఫుగదుగుపీతిహోత్తుని
సముజ్జ్వల మేరుసమానగాఁగ్రునిక బరమపవిత్రునిక మునిసుప్తర్వైరసుతిపాఁగ్రునిన్మృతీ!
హరఃఫల శేషమీకబలితంబుజుఁగ్రునివాయుపుఁగ్రునిక॥ శ్రీరంగమాహాత్మ్యము.

ఉ. శ్రీగజగామినీగుణిని సోనుగా నిరపాయుఁగాఁగ్రుని

కీగృహమేధిఁగాగరుడ శేతనఁగా భవరోగ్నైర్మృగగా

శాకుంతలీయశ్లోకంబునంగును, శ్లో|| “విభుర్విభక్తానయనంపుమానితిక్రమాదముం నారద ఇత్యబోధిషః” అనిన శిశుపాలసభయందలి శ్లోకంగానందును, గ్రమంబుగా “నూం” అను ద్వితీ గూంతమునకు “సర్వధూతప్రకృతి” శబ్దాలు విధేయవిశేషణంబైనను, ద్వితీయశ్లోకమందు “అయం” అనిన ద్వితీ గూంతమునకు “నారద” శబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను, నిపాతంబైన యితీశబ్దంబునభూతప్రకృతనారదులయందలి కర్మకర్తలు చెప్పబడినందున గ్రమంబుగాభూతప్రకృతినారదశబ్దంబులకంటె బ్రాతిపదికార్థమంగు బ్రహ్మవిభక్తి “నూ| నిపాతేనాప్యభిహితే కర్మణీనకర్మనిభక్తిః, పగరినసప్రప్రాయకత్వాత్” (అభికరణం ౫ ఆ ౨ మా. ౨౨) అనునాశ్రయము వామనాదిప్రాచీనులనుతంబునందు బ్రహ్మవిభక్తిగా బ్రహ్మాంతములైనభూతప్రకృతినారదశబ్దంబు లెట్లుసాధువులుగాఁ చలంపఁబడియెనో యట్లే ప్రకృతంగాఁ బ్రాకటసర్వతత్త్వవిదు బ్రాహ్మణ్యముఖ్యులగురోహితుండుగా” ననుచవ్యమందు ద్వితీ గూంతమయిన బ్రాహ్మణ్యముఖ్యశబ్దంబునకు బురోహితశబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను “కాను” అనునుజ్యంతావ్యయం వితిశబ్దాశ్శకంబు (అని యనియెడి యర్థముగలదని) యంగీకరించి యట్టి యవ్యయంబున బురోహితుని యందలి కర్మత్వము చెప్పబడినందున బురోహితశబ్దంబుకంటె బ్రాతిపదికార్థమంగు బ్రహ్మవిభక్తి ప్రతిపత్తినిదని సూక్తిర్యంబున సవరించుకొని నగో బ్రాహ్మణ్యముఖ్యుని బురోహితుండని దేకొనువార” వనిన సరసార్థంబున నట్టి ప్రహ్లాంతపురోహితశబ్దంబు సమంజసంబయ్యెనునని యెఱుంగునది.

ఇటువలెను వ్యాకరణమునాశ్రయప్రకారంబున నిర్ణయింపశక్యముగాని సశేషవిషయంబు బాధ్యులవనపట్టి విద్యాసంబు పరిపించి నిశ్చయించికొనుచు శాస్త్రమర్యాదం బనినట్టిట్లు పరమశ్రేయంబు.

(మూలము) శ్లో|| శ్రీస్త నాంచితకస్తూరీ పంకపంకలితోరసే

పంకబాహ్యనాథాయ వేంకటేశాయమంగళమ్||

వ్యా — లక్ష్మీకేవీస్త వసులగుంగుఁ బూజ్యమైయున్న కస్తూరీపంకముతో మిలితంబైన నక్షస్థంబునాటిల్లఁగాఁ బంకజనేత్రుండై పరమమన్న వేంకటేశ్వరస్వామిగోత్రకు మంగళంబయ్యెనుమని గూఢానియదు గ్రంథకర్త “కలౌ వేంకటనాథశ్రీ” అను వ్యాఖ్యంబును స్మరింపించుమింశు.

శ్లో॥ సర్వపాపానివేంప్రామాః కటస్తద్దాహశ్చ్యుతే సర్వపాపదహయస్యా
 ద్వేంకటాచలఇత్యధూత్ - అనిబ్రహ్మచారిశాసనమున సర్వపాపదాహకంబు
 “వేంకట” బిరుదంబుతోఁ బ్రబలియున్న భగవానుని స్మరించినవోళ్ల నాఘ్నానకృతసకల
 దుష్కోపమంబులను దొలంగునన్న దృఢశ్వాసమున భక్తభాగధేయంబువేంకట నాను
 ధేయంబుననే ప్రెళ్లొకంబును గర్భింకర యనంబనుచిన్న యనూరి సముపార్జిదునన్నత
 త్వంబును దెలియునది. ఈశ్లోకంబున (ప్ర)స్తనాంచితః.....తోరనే,, అను శబ్దంబు
 బహువ్రీహిసమాసంబు. ఉరశ్శబ్దాంతమైన బహువ్రీహికి సంస్కృతవ్యాకరణంబున
 సామాసాంతమైన కప్రత్యయంబు (ఉరశ్చ)తిక్యకప్,, (అ ౫ పా.౪ సూ.౧౫౧)
 అను సూత్రంబున(గతి) (ప్ర)స్తనాంచితకస్తూరీ పంకసంకితోరహ్మయ,, అని యు
 క్తింపవలయును. శబ్దసామ్యంబునకు యత్నంబుచేసినం బద్వలకుంబునకు భింగంబు
 గలుగును. ఒకవేళ (సామాసాంతవిభిరనిత్యః,, అనుపరిభాషనశంబునఁ గ్రప్రత్యయం
 బనిత్యంబని యంగీకరించినచోఁ బూర్వోక్తప్రయోగంబు సాధుసంపదమకేరి యటు
 లనందగుఁ (ప్రాచీనకవికృతమైన యొకమహాగంఢములో నెచ్చటనేని నిట్టి నలుసుండ
 నేని యచ్చటనిట్టి యనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి దోషపరిహారము చెప్పినం బాగుండు
 నుగాని ప్రకృతంబున రచించినయొక్కయనుష్టుప్ శ్లోకములోనే యిట్టి యనిత్యత్వ
 పక్షావలంబనం బగతికంటె తోచెడిది. “ద్విత్రిభ్యాంపార్థ మార్థకుబహుప్రీపచా”
 (అ.౬ పా.౨ సూ ౧౯౭) అను సూత్రమునైన యనిత్యత్వప్రకర్త్యమున (శ్లో॥చతు
 ద్దశసహస్రాణి రక్షసాంఘముకర్మణాం త్రయశ్చమాషాభరతి)యార్థానోరణేహ
 తా,, ఇత్యాద్యుత్తరరామచరితాదిపూర్వ కవిప్రయోగంబులసముతము సాధువులనుట
 యిష్టములేక వ్యాఖ్యాతలచేత నన్యధా సవరింపబడినవి. ఇంతియకకాక, ఉరశ్శబ్దాంత
 మైన బహువ్రీహిలోఁ గ్రప్రత్యయంబునకు ననిత్యత్వపక్షంబంగీకరించువానినీతి యే
 కవిప్రయోగమందును గానరాకున్నయది. శ్లో॥ పూర్వోఽస్కావృషస్కంఠస్సాల
 ప్రాంశుర్యకృభుజః॥ అను కాళిదాసప్రయోగంబును (పూర్వోఽరస్కేన, మహోరస్కే
 న,, అనిన హయవల్క్య సూత్రస్థ భాష్యకారప్రయోగంబును, ఉరశ్శబ్దాంత బహు
 వ్రీహివిషయములోఁ గ్రప్రత్యయంబున కనిర్వృత్తపక్షం బంగీకరించి యీపూర్వోక్త
 ప్రయోగంబును సాధువుగాఁ జేయుటకు బ్రబలప్రతిబంధకంబులుగా మన్నవి గావున
 నియ్యదియిట్టి యనన్యసాధారణవ్యాకరణగంఢమునకు రచనాకర్తయనిపించుకొనునూరి
 గారియెడ నాశ్చర్యజనకంబనక తీరదు.

గ్రంథకర్తృత్వవిచారణ.

(మూలము).—కం॥ మను మదుపజ్జంబరుదుం దనరినవ్యాకృతినిసూత్రతతివోక
కొంతం దెనిగించి యిదిఘటించితి | ననయముబాలావబోధమగు భంగిఁదగక॥

వ్యా—మదుపజ్జమ్=గుహ-ఉపజ్ఞా-మదుపజ్జమ్, అని సంస్కృతసమాసము. ఉపజ్ఞా యవఁగా నే తొకరియొపదేశము లేకుండనే తనచేత మొట్టమొదట దెలియుం బడినయంతేబని సంస్కృతవాక్యరణమునఁ గర్పారథమందుఁ గప్రత్యయము. వాల్మీకి మహామున్యాదులచే నుపదేశములేకయే తనంతతాను స్ఫురించేయఁబడినట్టి వ్లో॥ మని షాదప్రతిష్ఠాంతర్వా మగమత్వాత్వతీస్సమా ఇత్యాది వ్లోకమువంటిదని భావము. ఇటు విశేష్యమైన వ్యాకృతికల్పము స్త్రీలింగమైనను ఉపజ్ఞోపక్రమంతదాద్యావిఖ్యాసా యామ్, అను సాంస్కృతికమూర్త్యంబున నపుంసకమగును. తత్సమపరి. (86) సూత్ర మిచట ననావశ్యకము. తనరినవ్యాకృతిని=ఒప్పిన (గీర్వాణభాషలో మున్నుతాను రచి యించిన) వ్యాకరణంబున నని యర్థము. మొట్టమొదటఁ దాను గీర్వాణభాషలో రచి యించిన యాంధ్రవాక్యరణములోని సూత్రములను బాలరకు సుబోధార్థమై తెనిగించి వెల్లడించెదనిని పద్యతాత్పర్యము. మఱియుఁ దాను బహులక్ష్యంబులు పరిశ్రమతో సంగ్రహించి గీర్వాణభాషలో నీతెలుంగువ్యాకరణంబును మొట్టమొదట రచియించిరి నన్నతాత్పర్యముగల మాటలుకూడ గ్రంథావయంబును గ్రంథాంతముందును నచ్చుపడి యున్నవి గాని యయ్యవి యీపద్యార్థముతోడనే గతార్థములని యూహించి పరిత్యజించితిరి. ఇటులు పద్యార్థములననేకాక యీ బాలవాక్యరణరచకకుఁ బూర్వమున నాంధ్రభాషవిషయముపై గీర్వాణభాషలో నొక సూత్రగ్రంథము | తాను వ్రాసినచో ప్పు గ్రంథావ్యంతరములయగును, ద్వైర్బద్ధసంబద్ధభేదము, అనువ్యాయంబున దృఢప టుచుకొనుటకుఁ బోషిపువ్యంబునం జెప్పుమంతుట కానిపిండుచున్నయది. పద్యంబు లోని మదుపజ్జశబ్దంబున బాలవాక్యరణమునకు మూలభావమునకు సాంస్కృతికసూత్రకోశంబు నేనే మొదట రచియించితినిగాని నేతొకరు రచియింపలేదు, నివనీషార్థమును వెల్లడించుట తోచుచున్నది, ఈగ్రంథకర్తకు నేలయంతయునుమానమో వింతగా నున్నది. కాళిదాసాదికావ్యకర్తలు గాని, పాణిన్యాదికాస్త్రకర్తలు గాని వారిగ్రంథ

కర్తృత్వమున నైసర్గికజీవితము విలువను లుపజ్ఞాశబ్దము నుపయోగించుటకర్తృత్వసామాన్యముగా నిట్టిపదమును దమంతియై వాడుకొన్నరీతి కానరావచ్చును. ఇంతయొక యీచిన్నయనుమారి గారు పైతము నీతిచంద్రికయొక్క గంభీరత్వవిషయమై యిట్టిదుపజ్ఞాశబ్దము నుపయోగించుకొని వివక్షించుకొనుటలోనింత శ్రద్ధవహించినట్లుకనబడును. ఇంతశ్రద్ధతో వక్కాణించుకొనుటయే గాని యాకోశం చేకోశస్థానమునును గోచరింపకయున్నది. శబ్దలక్షణసంగ్రహమును పేరను పప్రతియైన యొకపాత్రంబుమాత్రము తెనుంగున వ్రాయబడిన నూత్రంబులతో సుదాహరణాదివిరహంబుగా ముద్రితంబై కనబడు ఈమూలపద్యంబునొద్దను బ్రసంగవశంబునఁ జెప్పఁగా వచనరంజన యొకయంశంబుగలను, శిష్ట కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారును, పరవస్తు చిన్నయనుమారిగారును సమకాలికులుగాన నొకప్పుడిద్దఱును దటస్థించి వ్యాకరణశాస్త్రప్రస్తావనఁ జేయుగా నూరిగారి పాండిత్యంబున కోడి శాస్త్రులుగా రెంతయునోర్యలేక నూరిగారి ప్రసిద్ధిని భంగపఱుపవలెననియెంచి తత్కృతమైన బాలవ్యాకరణంబు నెట్టెట్టులో సంగ్రహించి, స్వప్రణీతమైన సంస్కృతగంధమున కయ్యది తెలుంగేకాని వేటొకవిశేషంబు లేదని యనిపించుటకై యిటీవల సోదాహరణవివరణంబుగా హరికారికాగ్రంథంబును రచియించిరి యన్న కింవంతియొకటి వాటిల్లుచుండు ఇది యంతవఱకు నమ్మఁదగినదో శాంఛే మాలోచితము.

(1) వేదశాస్త్రాధ్యయనము నిజీకరంబైన బ్రాహ్మణమణింబునంబుట్టినది మొదలు గురుకులశిక్షనొంది యనేకసభాస్థుల కలాకపరీక్షలించి యుత్తీర్ణి రాజాస్థానంబులందు యావర్జీవమును బండితుడుగా నెన్నికగాంచిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారి వంటి పెద్దభారతయోధు తెలుంగుపండితుడైన నూరిగారికోడెనన్న వాక్యంబును విన్నతోడనే, "హే! బాధితంవృత్తశామయైస్తేనబాధోనదృశ్యతే తేషాంనామనకమాజ్ఞానం హం హాస్యాత్కథంపుతః॥ అపిపాసుపతాస్త్రేవిధిశ్చేన్నమమారయః నిష్కలేషునిషన్నాగోనతోక్షతీత్యత్రాప్రమాణం॥ అనునట్టి వేదాంతపంచదశీశ్రుతిపీఠాంతభాగమువలె శ్లోకద్యయంబును నీనందర్శమున మాకు జ్ఞప్తికివచ్చి హాసంబువోడముచున్నది

బ్రాహ్మణేతరుండు తానుజదివినజరువు బ్రాహ్మణుని చదువులోసహస్రతమాంశంబున్నను వంతయట్టెంతగానోచి బ్రాహ్మణుని డెంతోచదివినంగాని యాశాం

పలేనికీర్తిని సులభంబుగా సంపాదించును. కూపాదకంబు తానుప్సనగాక యిండుకరుచిగానున్నచో గంగోదకంబును మీతీయున్నదనినయతిశయోక్తిని సంపాదించును కాస్తులిగారిని సూరిగారు మీతీనారన్నవాడుకూడ నట్టిదేయని మాతాత్పర్యము. ॥ఆ.గీ. శిష్టకులకలశజలనిధి శతకరఃకృష్ణమూర్తిసంఖ్యావాక్ వడ్డస్య నీస్వతంత్రస్త్రనోతి వారికారికావరీంవృత్తిమ్” అనితనగ్రంథాదిని వడ్డశానములయందునుస్వశ్రుతుండని నిర్భయంబుగాఁ బ్రకటించుకొనిన కృష్ణమూర్తికాస్తులిగారివంటి పెద్దపండితుని తనకే కాస్త్రానుండుఁ బ్రశ్రమగలవో యాసంగతిని గ్రంథాదియందుఁ దెలియఁజేయజుకిన చిన్న సూరిగారు మీతీనన్నమాట యెట్లుపాసంగును. ఇంచుమించుగాగ్రంథకర్తలు గురుకులశిక్షగా కాస్త్రాభ్యాసం బొనర్చినచో నట్టితమరొకగ్రంథంబును రచింపవలసి వచ్చిన సమయంబున రచనకుందగినంత సంభారము తమయొద్దఁ బూర్తిగానున్నది యని బుధులకు సూచించుటకై యెంతోయుత్సాహముతో స్వకీయమైన కాస్త్రపాటవంబును బ్రోచనాపూర్వకంబుగాఁ బ్రకటించుకొనుట తఱుమ సంప్రదాయంబుగా నిటీవల నున్నయది. శ్లో. ॥అహంచనాట్యశ్రుతి పారదృశ్యా సుధామునస్తస్యకవేళ్ళవాహః” అని ప్రతాపరుద్రీయమందు సూత్రధారుఁడు తనపాండిత్యంబును శ్లో. ॥యేన సైర్వరమభాణిపాణినిమతం ప్రాణాదికాణాదవాన్దంభే.” అని సాహిత్యరత్నాకరంబున ధర్మసూరియును శ్లో. ॥పాతంజలీమహాభాష్యేకృతధూరిపరిశ్రమః” అని శబ్దేయ శేఖరప్రారంభంబున నాగేశపండితులును, శ్లో. ॥శ్రీమత్ జ్ఞానేంద్రభిక్షో రధికతనకలబ్రహ్మవిద్యాప్రపంచః” ఇత్యాదికముగా రసగంగాధరమందు జగన్నాథపండితరాజును శ్లో. ॥వాణింకాణ భుజీమణిగణదవానాసీచ్ఛ చైవాసికీమ్” అని మల్లివాళసూరియును, నిట్టలనేకులు బుధులు ప్రకృతకృత్యంబునకుఁ గావలసినసంభారము తమయొద్దమెండుగా నిండియిండునని సూచించుటప్రొచనామూలంబునఁ బ్రసిద్ధమైయున్నది.

కాఁబట్టి నూరిగారు గురుశిక్షతో సంస్కృతవ్యాకరణమే చదివియుండెనేని యట్టివలసినకాస్త్రపరిశ్రమ సంభారము తనకుఁ బ్రబలంబుగా నున్నది యనికాస్త్రసంప్రదాయాంశంబులతో నిండియుండిన యిట్టిబాలవ్యాకరణంబు రచియించుసమయంబున నుత్సాహంబుతోఁ గృష్ణమూర్తికాస్తులిగారువోలెఁ జెప్పకొనియుందురుగానియిట్లులెఱిగినను మానంబుతోనుండురని యెవ్వరును ననుకొనరు. ఈతెలుంగువ్యాకరణంబు కేవలమును సంస్కృతవ్యాకరణమును జదివినంతమాత్రమున రచియించుటకు నలవియై నది

గాక శాస్త్రాదులయందు నిష్కృష్టమైన యనుభవపరిపాకంబునం జేయబడిన గ్రంథం
న్నసంగతి నిర్వివాదాంశంబు. ఇంతకొప్పగ్రంథమును రచియింపసాధనంచైన శాస్త్ర
జ్ఞాన మేగురినివలనఁ దనకులభ్యమైనదో యాగురుని ననుస్మరించుమారంబునగ్రంథాది
యందు ఋజువుచేసికొనుభారం బీమూరిగారికి నవశ్యక త్రవ్యంబై యున్నది. నిజంబు
గా నీపాత్రంబు రచియింపఁగలిగినంత శాస్త్రజ్ఞానమే యుపదేశమైనచో బ్రాహ్మణేత
రుడైన తనకింత ప్రతిభనుగలిగించిన గురు శేఖరుని నీతనిమనస్సాక్షి బహువిశ్వాసంబు
తో చేసోళ్లను గ్రంథాదియందుఁ బొగడంగాఁ బొదుచుంగాని యటులుగాకసన్నపనగా
విశ్వాసహీనతతో గురునిం దలంపనక యూరకుండవని నానన్యకము. ఇట్టి గ్రంథము
చేయుట శృతపాండిత్యంబుగలిగి బుద్ధికుళలతతో „నీతిచంద్రిక” లోనైన వచన రచ
నాదికము సల్పుటవంటిదిగాదు. నూ „కృచ్ఛగహనయోః కమః” (అ 7 పా 2
నూ 22) అను సూత్రంబునకు „కష్టం శాస్త్రం; దురవగాహమిత్యర్థః” అని వైయా
కరుణు లుదాహరించుటండేసి శాస్త్రంబు సామాన్యంబుగాఁ జొరఁబడకకముగానిది
యని చెప్పుదురు. అనఁగా నెంతోచిరకాలము సత్త్వగుణంబుతో గురుకులవాసముచేసి
చదివినంగానియబ్బునదిగాదని భావము. బ్రాహ్మణునికి యెంతోకష్టమైయుండగాఁ
వేదాంగమైనవ్యాకరణంబు బ్రాహ్మణేతరునికి లభించుట యింక నెంతదుఃఖుకలమో
చెప్పవలసినది యేమున్నది? „ఛందోవత్సూత్రాశ్రిభవంతి” అను వృద్ధిరాదైవ సూత్ర
స్థభాష్యంబునం జేసియు, వైశేషికాది సూత్రములువోరఁ గాక వేదాంగమైనందున
వ్యాకృతి సూత్రములే వేదమువంటివియని శ్రేయటాదులు వివరించుటండేసియు నిప్పటి
కాలంబుకంటెను నట్టి పూర్వకాలంబున ఛాందసత్వంబు మెండుకావున „బ్రాహ్మణులు
ల్లో! ఛభావం నచాస్యాహమనుప్రదాతు | మలం ద్విజోమంత్రీ మివాద్విజాయ” అను
సుందరకాండీయ వచనప్రకారంబునశిఖాయజ్ఞోపవీతంబులులేని చాతనివారికివ్యాకరణ
సూత్రంబు లుపదేశించుట కాలభర్యప్రాయంచైనందున దుఃఖుకలంబు పవిత్రకాలమం
దేకాక జాతాశాచాదులయందు మామకగురుచరణారవిందంబులు వ్యాకిరిశాస్త్రపా
తంబు చెప్పకయుండుట స్వానుభవంబయి యున్నది. ఇట్టిస్థితిలో నెంతకడుపుకట్క
టేతికిఁ జొరంబడినవాడైనను వ్యాకరణశాస్త్రమునఁ బరపాతనాదులు జరిగింపఁగలిగి
నంత విద్యాంశుడైన బ్రాహ్మణుండు „ఛందోవ త్సూత్రాశ్రి భవంతి” యను భాష్య
కారణభవంబును భస్మముపాలుసేసి యొడలు గగ్గరుపాటించక చాతనివారికి నియమమూ

ర్వకంబుగా నిష్పటివవవాగరక కాలంబునసయితము హిందూదేశంబున వ్యాకరణవిద్యా
స్వీకారంబు నేయింపఁగా సాహసింపఁడనియే యెల్లరతాత్పర్యమైయుండునని వేదలం
చెదను. ఒకవేళ నట్టి బహువాతస్యలంబుగలిగినగురువు పూర్వవశంబున లభింప వ్యాకరణ
శాస్త్రపాటవంబువచ్చినచో నట్టిగురుని నమస్కారపూర్వకంబుగాఁ దనశాస్త్రపరిశ్రమంబు
ఋజువుగాఁగ గ్రంథాదియం దేల వెల్లడించుకొనకయుండును? బ్రాహ్మణులుమాత్ర
మందఱును గురువందనపూర్వకంబుగా నభ్యవచిద్వాపరిశ్రమమును ఋజువుగాఁగఁ జేసి
కొనుమండిరా? యని యవధిగూడదు. బ్రాహ్మణేన నిష్కారణోనగర్భః పండగో
ఛదోధ్యయో జ్ఞేయ శ్చేతి" యనెడిమాగవప్రామాణ్యంబున బ్రాహ్మణుఁడవిపించు
కొన్నవానికివేదంబును వ్యాకరణాదిపదంగంబులును జనువుకొనుట సహజముగానివిత
రానందున ఋజువుభారంబుపరంబులేదు గురునమస్కారరూపందైనమంగళం బొక
ప్పుడు విశ్రుతమగు మానసికందైయుండవచ్చును. బ్రాహ్మణేశ్వరునికింగూడ గురువందనము
మానసికమైయుండవచ్చు నందులేని, తనకులంబున కెన్నఁడును లేనియద్భుతజ్ఞానవైభవం
బునుగల్గించినగురునియెడ భక్తివిశ్వాసంబులు మిక్కిలి పెనంగులాడితెమ్మునుబ్రకటిం
చుకొనకమానవనిశాతాత్పర్యము. కాఁబట్టిసహజపాండిత్యమునే "అపకసంకలితోరనే"
యనిన యప్రప్రయోగంబుగూడ సప్తపఱుచుచున్నది. కాఁబట్టి యీయనశ్రుతపాండి
త్యము గలబుద్ధికాలియనందగునుగాని గురుకులవాసముచేసి శాస్త్రవభ్యసించినవాడని
చెప్పటకుఁ దగిన కూఠారంబులేన్నివిధిబలను గానరాకున్నవి. ఇట్టి సహజపాండిత్య
కాలి గురుకులవాసశీఘ్రుండైన శాస్త్రులవారిని నోడించెనన్నమాట దేహంబునబండబలం
బుగలపురుషుఁడు గురుకులంబున సామవిద్యనేర్చి ప్రగల్భుఁడైనయొకమల్లకికోమటిని
మర్దించెనన్నవనసంబువోలే హాసాస్పదమైనపుక్కిటిపురాణంబుగాని వేటొకటిగాదు.

2. శాస్త్రులవారు చిన్నయనూరినిజూచి యోర్వలేకపోయిరి యన్నమాట
యెంత సందర్భముగానుండునో విమర్శింతము. లోకములో నెల్లరకును దమొప్ప
దృష్టికి నాగిన వస్తువునుజూచి నప్పుడె యోర్వలేమి పుట్టునుగాని కక్కువ వస్తువును
గాంచిన ద్వేషంబు గలుగనేరదు. శాస్త్రులవారికి బహువిద్యలయందు లోకోత్తరప్రజ్ఞ
గలదన్నయీయన యశంబునకు నెదురాడువారు కనంబడరు. ఈయనచాటుధారగాను
భిణుభావలయందును జెప్పిన చనుశ్శౌర పద్యంబులు వచ్చిన పెక్కురువిద్వాంసులు
పస్తావనా వశంబునఁ జదివి యానందింతురు. ఈయన యుపాసించిన గంగాని దేవత

మద్రాసువాసులు లోకాతీత ప్రతిభ గలిగినది యన్నంత యనన్యసామాన్యప్రజ్ఞయన్ని నట్లు ప్రసిద్ధిగలదు. బ్రాహ్మణేతరుండైనను, చనిపోయిన చిన్నమారికింగూడ బుద్ధికారి యై నందున సంస్కృతాద్ర సాహిత్యదృష్టిద్యయంబును మిక్కిలి వికాలంచే యందము. అయినను నింతలో కోతరప్రజ్ఞగల యాయనదృష్టికి నచ్చియయ్యవి యమాయపడునం తటివిగానుండవేరవు. వివాదశ్చ వివాహశ్చ సమయోరేవ కోభతే" యను న్న్యాయంబున సమానస్కంధులకే యో ర్వలేమిని ద్వేషంబు గలుగును. సింహంబు తన ఘనతకుండగిన యేనుగునుజూనియే ద్వేషించునుగదా! శ్లో. "సంత్యజ్యేపి బృహస్పతి ప్రభృతయస్సంభావితాః పంచమస్తాన్ ప్రత్యేకవిశేషవిక్రమరుచీ రాహుర్న వేరాయతే" యనిన భర్తృహరి సుభాషితంబు ననుసరించి కామ్యులవారికి నమూయన హేతుకంబుగాదు. చాతని జాతి తెలుగు పండితుఁడుచేసిన యొకతెలుగు వాక్యరణం బున సంస్కృతపండితుండైన బ్రాహ్మణుఁడు తనయశస్సుపోయినదని యెంచుకొనఁడు. సంస్కృతపండితునిదృష్టి తెలుగునందు నంత ఘనంబుగాఁ బోవనేరదు కాననే సం స్కృతభండితులు తెలుగుకవుల సంఖ్యలోఁ దక్కువ యగుటకుఁ గారణంబు. మఱియు నీయుగంబున నొరులకు బ్రహ్మద్వేష మున్నంతగా బ్రాహ్మణుని కితరద్వేష ముండ వేరదు. మీఁదు మిక్కిలి బ్రాహ్మణులు సయితము తమ నిష్పక్షపాతద్వీజ భావముం బొగడించుకొనుటకై "బోధారోమత్సరగృహ్తా" యను న్న్యాయంబున స్వకాలినే వంచిం పంజూచి తమ శివాచార భర్తృంబుల వెల్లడింపఁ జూచుకొందురు. ఈనడుమ నీబాల వ్యాకరణంబు స్వాత్మక్తి కీర్తికింపదనటులు తనపూతగంధప్రభావంబునఁ బాదజుండైన మాశిష్యుని మానసమృదు మహామిమరుచికిం జొనిపి పూతిగంధిం జేయునమయంబునఁ బరులపంచలపాలై యాయానోటం బడఁజాలక కన్నీరు మున్నీరుగాఁగఁ బలించు మాపలుకుం బడంతి పశుపాట్లు పాటించలేక జాలింగీర్చించిన డెండంబున శిష్టరక్షణకుల భూషణుండైన యేలూరి లక్ష్మీవరసియామూర్తి బి. యే గారట్టిమాచతురాస్యనశ్యజే వతమల్లంబు రంజిల్ల మన్నించి యూరడించి మరల బ్రహ్మముఖంబున నర్పించుమఁ బ్రా చీనకాలంబుననుండియుఁ బ్రసిద్ధింజెందిన యామేబ్రాహ్మీవాచ ధేయభాగధేయమృదు విభవాదనీతుక పలుతెఱంగుల సార్థకత పెందించిరి గావున స్వస్థుండైన (సగ్ధుఁడు లేక తన్నుంబొందిన) యామహృద్యరేణుని శ్రీమత్నారాయణుం డాదరింపఁగా నిట్లు కృతజ్ఞ భావంబుతోఁ బ్రసక్తాడు ప్రసంజనఁ వశంబున బ్రస్తావించుముగాక!!

కా.వీ. (వీలూరియనియనర్థము) లక్ష్మీవరసింహమూర్తి చితికాయ కొక కరాచార్యుజం
 ఘాటంజేసిన భాతి భీతికతనక గాలాడనున్నట్టి దు
 స్కలంబందుఁ గరావలంబనములక సాధూపకారం బతం
 ద్రాదుండై యొనరించు; స్వస్థునతనిక నారాయణుం దోముతక

కావున నంతటి బహువిద్యా పటిష్ఠుండైన కృష్ణమూర్తి కాస్తులవారు చిన్న నూరిపాండి
 త్యముంజూచి యీగుంజేందిరి యన్న పలుకు పరిహాసాస్పదం బయ్యెడిది.

8 ఇతను నూరిగారురచియించిన బాలవ్యాకరణంబు నెట్టెట్టులో సంగ్రహిం
 చి కాస్తులవారు సంస్కృతము చేసికొనిరి యన్నయంశ మెంతనిజంబోచర్చింతుము.

ఒక భాషలో నచనరూపముగానున్న గ్రంథమును వేతొక భాషలో శ్లోకరూ
 పమున ఛందోబద్ధంబుగాఁ జేయునపుడు, భారాశంద్రేయంబులు మిక్కిలి కష్టంబు అట్టి
 స్థితిలోఁ గృష్ణమూర్తి కాస్తులవారు రచియించిన హరికారికల్పశైలిలోఁ బ్రవాహరూ
 పంబున నున్నయనియచుట మతిమంతులకుఁ దోఁపకమానదు.

అయ్యవి లక్షణబద్ధంబైనను నితరాపేక్షంజేసి యిటుకాట మనుభవింపక స్వ
 యంభవుగా నుప్పల్లినవీతితోఁ గనంబడునని నిస్సంశయంబుగాఁ జెప్పందగు శ్లో. ప
 టుత్వం సర్వవాదిశ్చైవ కథాయోగేన బుధ్యతే అన్తర్థత్వమచాపల్యం ప్రత్యక్షేణైవగ
 వ్యతే" యనిన నచనప్రకారంబున మాటాడించి కడుపుటచేతను ముఖసర్వస్సు గనుం
 గొనుటచేతను వనుమ్యుని స్వరూపస్వభావాదులు మతిమంతులకు సునాయాసముగాఁ
 బొడకట్టినట్లు ఏవిధానరస్యతీ పదపరార్థంబులం బరిశీలింపఁగా నట్టి యనుభవకాలులకు
 మంజేతి కంకణంబువోలెఁ గనంబడి స్వయంభవనభాషాంతరీకరణగంధంబులు గుప్పున
 చెల్లిడికాకమానవు. శాస్త్రీకృతహరికారికా సంస్కృతగ్రంథంబును నూరి కృతాంధ్ర
 గ్రంథంబును నొక్కకాలంబున రెండుచేతులందును నుంచుకొని పరిశీలించితిమేని భా
 షావేషభేదంబుగాక నూత్రక్రమంబునందును నూత్రస్పృశ్యులయందును నడుమనడుమను
 వివరణ పాఠ్యాదులయందును నాకారంబు గుడియొడనుచేతులు వోలెనుండి పౌర్వాపర్య
 వివరణం బెన్నుటకు సామాన్యంబుగాఁ గష్టంబైతోయెను. రెండుగ్రంథములలోనివి యు
 దాహణంబు లొక్కటియే యయియున్నవి. సంధిపరిశ్చేదములోని (18) నూత్రము
 క్రిందిను "చందోయి" యని కాస్తులవారి గ్రంథములో నుదాహరణముండంగా దాని

బహుళగా బాలవ్యాకరణంబులో “కందోయి” యని యుదాహరింపబడియె. అచ్చటచ్చట “నంతయు రామమయ” మనుదానికి బహుళగా “నంతయుఁ గృష్ణమయము” అనినట్లు బాలవ్యాకరణంబున వేఱుగా వ్రాయబడిన యుదాహరణంబులు పదిసంఖ్యకంపై నెక్కువగా నుండవు. ఈ గ్రంథములు చూడగా శాస్త్రీ నూరుల్పితలో నెవ్వరో యొకరు శ్లో. “యస్యాశ్చోర శ్చిమరనికరః కర్ణి పూకోమ మూ రః” అనిన ప్రపన్నరాఘనవాటకములోని శ్లోకంబునఁ జెప్పబడిన కవులలో నాదికపీఠుని పదవిని నధిష్ఠింపకతీరదు. శిష్ట కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీగారే నూరిగ్రంథును హరించినట్లు కనబడినచో నిపుడు శిష్టశబ్దంబునకు కాసింపఁబడువాఁడని యర్థము చెప్పవలయును. బ్రాహ్మణద్రవంబును నూరిగారపహరించినరీతితోఁచినచో నిపుడు, పరవస్తు—పరద్రవ్యమైన; చిత్—జ్ఞానముయొక్క, నయ—తీసికొనిపోవుటయందు, నూరి—పండితుఁడని, అనఁగాఁ బరద్రవ్యమైన జ్ఞానరూపవ్యాకరణగ్రంథమును హరించినవాఁడుగాన బేరు యానత్తును సార్థకంబుచేసికొనెనని జ్ఞాపింపవలయును.

4. శ్లో. ఆర్యా “శ్రీమత్కృదంబవర్ణః స్థిరలసదైశ్వర్య యుక్తిరంజయతు ఇన గాలగోత్ర ధర్మస్ఫురిత వీరీకాశహస్తి నగరీకః॥ శ్రీమద్వరదామరకుల! ధామావరనూ క్తితస్సోపాం సుమతిర్వృత్తిం నన్ననమాత్రాణాం కృష్ణమూర్తిరహుర్వే॥ అని యిన గాలగోత్రస్థుఁడైన దామర చినరామన్నయ నెడి కన్యకులకుఁడు కాశహస్తి సంస్థానాధిపతి రచియింపుమనఁగా హరికారికాగ్రంథమును నతనికిఁ గృతియిచ్చి చేసినట్లు గ్రంథాదియందున్నది. నూరికృతమైన యీ బాలవ్యాకరణంబును దొంగిలి (1840—1885) నూరిగారు జీవించియుండఁగానే కాస్తూరివారు (1790—1870) నూత్రాదులను సంస్కృతముచేసి యాయుదాహరణంబులతోనే చినరామరాజునకు గృతియిచ్చెనని చెప్పవలయును. అంత పండితేంద్రుఁడు నూరివ్యాకరణంబును దొంగిలించి సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చెననుట కుచేరుఁడు దారిద్ర్యబాధను గుచేలునియింటికిఁ గన్నముచేసి వెంటనే యాదొంగ సొమ్మును నొకగొప్పరాజకీయాధికారికిఁ నమ్మటంబడిది. ఇంతియగాక నూరిగారే కం. మునుముపజ్జంబగుమందననినవ్యాకృతిని..... ఇత్యాది వాక్యంబులతో దాను మొదట సంస్కృతములోఁ జేసిన వ్యాకరణగ్రంథములు దెలిపించితినిని తెలుపుచున్నారు. కాన నూరి కృతమైన సంస్కృతగ్రంథంబునకు మరల కాస్తూరివారు వేఱుమాటలతో సంస్కృతముచేసి గాని లేకదొంగిలించిన నూరికృతగ్రంథము మొదటను దాను రచియించినట్లు నూచిరిమనట్టి పంచమశ్లోకంబులను బూర్తిచేసిగాని నూరిజీవితకాలములో సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చి యని చెప్పవలసియందును! ఈ

యంతం బెంతనిజంబని నమ్మఁదగియున్నదో విమర్శింపఁగా బుద్ధిమంతులకే విశేషదమ.
 వాగనుకాపనుండు సంస్కృతంబులో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు వాంధ్ర
 బృహింతామణి యనియుఁగృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు గీర్వాణభాషలోఁజేసిన యాంధ్ర
 వ్యాకరణంబునకు హరికారికలనియుఁ బేరువొందుముగాని నూరిగారు పద్యాదులలోఁ
 దాను సంస్కృతభాషలో రచియించినాఁడ నన్నయాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నామక
 రణం జేమియుంచులో బాలవ్యాకరణసప్తపద్యంబులోఁ జెప్పికొనియుండిమనవీనులకు విం
 దుచేసినవారుకాఁరెరి. ఒకవేళ నయ్యది నామరూపంబులులేని వ్యాకరణంబై యుండవ
 చ్చును. హరిశ్చంద్రంబునకుఁ గృష్ణమూర్తి యధముగాన గృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు దాను
 రచియించిన కారికలనియు మహాభాష్యంబునకున్న హరికారికలతో సమావములనియు
 నూదించుటకై హరికారికలని శ్లేషార్థ నామంబుంపఁబడినది. మఱియు “అదియే హరిభ
 ట్టకృతమై యధర్వణాదులచేఁ జేర్కొనఁబడిన కారికావళియైన పక్షమునఁ జిన్నయ
 నూరి తనవ్యాకరణములో నూత్రములన్నిటిని హరిభట్టకృతగ్రంథమునుండి బొంగిరించి
 తనపేరటఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన
 లక్ష్యములు కొన్నియధర్వణాచార్యుల కీవలియాధునికగ్రంథములోనివి యగుటచేత
 వ్యాఖ్యానముమాత్రమేకాకమూలగ్రంథముసహితముకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారే రచియించి
 రేమాయని పలువురు సంకేహపదుచున్నారు. అట్టిగ్రంథమును రచియింపఁగల సామ
 ర్థ్యమావిద్యత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహములేదు.” అని రాయబహదూర్ వీరేశలింగక
 విగారు శిష్ట కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారే యీవ్యాకరణము రచియించినట్లు తమ రచి
 యించిన కవిచరిత్రమున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారిజీవితమును వ్రాయునట్టిప్రకరణంబు
 లోఁబెల్పుచున్నాను. ఈకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు సకలకాస్త్రాగ్రధ్యయనంబొనర్చిసంస్కృ
 తభాషలో యక్షోల్లాసమును కావ్యంబును, వల్లపీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయమును
 భాగములను, రామాయణకథను జెప్పునట్టుకంకణబాంధులును. హరికారికలను, నీలశైల
 నాథీయమును; ఆంధ్రభాషలో సర్వకామదాపరియమును వేంటాచలమాహృయమును,
 పితృరక్షామాహృత్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచియించిరిని
 యీయనజీవితలేఖన ప్రకరణంబునఁ కవిచరిత్రలోనే వ్రాయఁబడి యున్నది. సంస్కృ
 తాంధ్రభాషలయందు నింతయఖండసరస్వతీకరుణాకటాక్షలభైశ్వర్యంబుతోఁ దుల
 మాఁగుచున్న శాస్త్రిలవారు, పట్టుమని యొకగ్రంథంబునైనను సాంతముగా వ్రాయ

లేనినూరిద్రవ్యము నపహరింపవలసివంత నూపవను నసంపన్నులకు గాన నూరిగారే యీ మన వ్యాకరణమును దెలిగించి ప్రకటించికొంటు నిత్యము.

5. గ్రంథముగోచికిని యింకను స్థానీపురానామములను విమర్శింపకము గాక

సంధిపరి-గోచి (13) సూత్రమునంద “చందోయి” యని శాస్త్రులవారి వ్యాకరణములలోను, “కందోయి” యని సూరివ్యాకరణములలోను నుదాహరింపబడిన భేదంబని యీహాలోఁ జెప్పితిని. ఇప్పటి ప్రాపంచిక జ్ఞానంబునఁ దక్కువ యనుభవంబుగల శాస్త్రులవారు “చందోయి” యని యుదాహరింపఁగా, నట్టి యుదాహరణంబు చదివి పాఠశాలలోని బాలురు నవ్వునుకని యెంచి చెన్నపురిశాస్త్రుపాఠశాలలో నాంధ్రోపాధ్యాయుండై లౌకికజ్ఞానంబునఁ బూర్ణుండైన సూరిగా రాయుదాహరణంబును జూచి తీసివేసి “కందోయి” యనిబహిరంగముగాఁ జనునఁదగిన యుదాహరణముగాదిద్దివట్టులు సృష్టపడుచున్నది

6 శ్లో శబ్దావ్యవ్రాస్యతోనార్థ బిందుగో పోద్రుతస్య! వివేకాటూపస్యదాత్య ద్రుతస్సంశ్లేష భాక్యన||-సంధి-పరి; ఈమాత్రంబున “ఇఁక, అట” అనురెండుశబ్దములం దుఁదప్పఁ దక్కినశబ్దంబుల మొదటి వ్రాస్యముమీద వర్ధబిందు వుండవని శాస్త్రుగారు

ఇఁక, అట, మఁదు-అను శబ్దంబుల, దప్పఁ దక్కినశబ్దము మొదటి వ్రాస్యము మీదవరసున్న లేవని సూరిగారు. శాస్త్రుగారి సంస్కృతశ్లోకమూర్తిములోఁ మఁదుశబ్దముదాహరింపఁ బడలేదు.

సూరికృతవ్యాకరణంబును సంగ్రహించియీయన హరికారికలనుజేసిపక్షమున మూడుదాహరణంబులతో నొకదానినివిడచి వరు శ్లో. వివేకాటూపమదూకా నాత్యా స్యదోస్సంశ్లేష భాద్యుక్తిః” అనియే రచించుకొందురు

అమర్చిన పదార్థములో నత్తెర్రేలు పెట్టుట సులభముగాన హరికారికలనుజను వుకొనిన తర్వాతైన జ్ఞానాభివృద్ధిచేతను మఁదు శబ్దముజేర్పబడదని బంగారువారికిన తర్వాతఁ దంకపుఁబాడి యుపయోగించుట పశ్యతోహరునికి సుకరము గదా!!

7 శ్లో॥ ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసన్మగ్నాశుభేనకః | సపూర్వపదకః కర్మధార
యోహ్యత్రదృశ్యతే | సమాసపరిహరకారికః; ఈకారిక బాలవ్యాకరణసమాసపరిచ్ఛేదము
లోని (5) సూత్రమునకు సంస్కృతము: బాల-సమాస- (5) సూ- కర్మధారయంబుత్రిక
స్త్రీసమముగంత ధాతుజని శేషణ పూర్వపదంబయి యుండును. అని సూత్రము కారిక
లోనున్న “సర్వనామాయే” అను శబ్దంబునకుఁ దెలుసుసూత్రములోని త్రికశబ్దంబాం
ద్రీకరంబు. “సర్వనామ-అయే” అని “సర్వనామాయే” అనుపదంబునకు
భేదము. ఆ, ఈ, ఏ, అను మూడువర్ణంబులకుఁ గ్రమంబుగా సంస్కృతసంధిచేసినచో
“ఆ+ఈ-ఏ; (గుణము) ఏ+ఏ-అయే; (ఇటన మాదేశము) సర్వనామములైన
ఆకారమును, ఈకారమును, ఏకారమును, బూర్వపదము గాఁగలదై కర్మధారయమందు
ననియర్థము.

ఇట ఆ, ఈ, ఏ, అను సర్వనామములకుటను “సర్వనామాయే” అని గ్రంథ
కర్తశాస్త్రీగారు బహుబ్రహ్మసముతోఁ గిష్టార్థముగా సూత్రమును రచించినసీతి
బుధులకు స్పష్టముగాఁదోచుచుండు.

ఇట్టితల్లోనూరిగారు — ఆ, ఈ, ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రికంబునాఁ
బడు” అని (4) సూత్రముగా రచించి పైని నేనువ్రాసిన (5) సూత్రమును జేసెను.

శాస్త్రీలుగారుగూడ నిట్లు, ఆ, ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞ యుంచినాంస్కృతిక
సూత్రమును రచించినేని పైనింజూపిన క్లిష్టకల్పనయవసరములేదుగాదా! నూరిచేసినబాల
వ్యాకరణమునే శాస్త్రీగారుచూచి సంస్కృతముచేసినయెడల సౌకర్యముగానున్న త్రిక
సంజ్ఞ నుమాని “సర్వనామాయే” అని క్లిష్టపదంబు నుపయోగించుకొనునా! ఎప్పటికిని
నుపయోగింపరని పామరులకుసంకుత మిహ్యదితెలిసికవియంబు కానిసూరియంచిన
త్రికసంజ్ఞకుఁగూడ శాస్త్రీలనారి శ్లోకరచనామాగ్ధమే కనుసన్నచేసినదని యెల్లరకుఁ
దోషకమానడు. శ్లో! బహుశంభేద్యసర్వనామాయేరసంయోగినోహలః | ఉక్తత్రయా
త్కృతహస్త్యావోచ్ఛ్వాప్రాప్త్యా చ్యుతద్వయోః || — సమాస-పరిహరకారిక: (బాల-సూ
ర-౧౫) ఈకారికయు త్తార్థమున కర్థము-కృతప్రాప్త్యంబుపూర్వోక్తత్రయంబు
మీది, అనగా, ఆ, ఈ, ఏ, లమీదిచోటునోత్పంబునకత్వప్రాప్త్యంబులువిభావనకు

అనియికారికలోఁబ్రయోగింపఁబడినత్రయశబ్దంబే, ఆ, ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞనుం
పఱపినదని నూరికినుపఁజేసించెనని నాయభిప్రాయము ల్లో॥ ఆదీదేశ్యవ్యాసానస్త్రీ
కాఖ్యాకర్మధారయః త్రికధాతుస్త్రీసదృశ్యు గంతభేదక పూర్వకః॥ అని, ఆ, ఈ, ఏ, ల
కుఁ ద్రికసంజ్ఞనిడియేకమాత్రస్లోకమువదించుకొంటాస్తులవారికినసాగ్యమైనపనిగాదు.
ఈసంసర్గమున మాకు „అథోర్వివిధో యోనిరన్యచ్ఛా గుయోనిశ్చ” (అథికర ౧౦ ౩౮
ధ్యాయః 2 నూత్రం 7) అను వాచనమాత్రప్రకారంబున స్వయంభువైన మొదటికివీ
శ్వరునిద్రోవ నీడ నాధారముచేసుకొని రెండవవాఁడు కవిమృత్యుండంతకంటెఁ గొం
ము పెఱుఁగుచెట్టినరీతిని జెప్పవచ్చుననిన వామనమాత్రాభిప్రాయము స్థాపింపవచ్చు
చున్నది; కానఁ బైమాత్రప్రకారంబున తాస్తులవారి వ్రాతకైలి యయోనిసంభవమై
శుభమైనదనియు చిన్నయనూరివ్రాతపుట్టుక యన్యచ్ఛా గు యోనిసంభవమైసంకీర్ణ
మైనదనియుఁ దత్తవేత్తలకుఁ దెల్లమగును.

(8) ల్లో॥ శృంగారధూమణుమతేద్రుతాదపిపఠోద్యుః॥ హరికా. 8 అన్
సంధి. (బాల. మా. 21 కొన్నియొడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియోకి
ల్లో ప్ర్యతేకంబాండుబ్రువురు నముఖస్సాద్ధూర్వపేరితం హరి. క్రియా. 2 (బా
ల. మా. 8. లకారంబునకు దుఃఖ, పురు, నమజ్ఞాను.) ల్లో॥ క్లేబోర్వస్థలోపస్సన్యాద్యా
తిర్వగ్జడవాచినోః తయోర్బహుశ్యేక్యే కత్వప్రస మేనప్టిహూర్వహః॥ దీనికిపరియోన
బాల క్రియా. మా. 24-25), పూర్వోక్తంబైన తాస్త్రీకృతమాత్రీల్లోకంబులలో ద్రు
తంబుమీఁద ద్రుతంబుండుట శృంగారధూమణుని మతంబునయు, లకారంబునకు దుఃఖ
దులగుననిన యిత్యాదులు ధూర్వహునిచేఁ చెప్పంబడియోననియు, నాయామతకర్తలుద్దా
టంపఁబడిరి. సంస్కృతవ్యాకరణతాస్త్రమందు బహుపరిశ్రమగరిగిన తాస్తులవాదులలో
పశ్చాత్కల్యప్య” (అద్రప్రభృతిఘశాకటాయప్య” ఇత్యాది మాత్రములయందు నాయా
మునిమతంబులు వెల్లడించిన పాణినీమహాషికైమాచి గుంధవ్యాకరణంబునందుఁ
బైంజూపిన మతకర్తలవామంబు బుద్ధాటించిరి. నూరిగారిగంధమే యాయనకు గతి
యయ్యనేని తద్రచితమాత్రములలోని నామంబు బుద్ధాటించుట యెట్లుకళ్యంబునకుఁ
తాస్త్రీకృతహరికారికలను జూచితనవ్యాకరణంబున రచించివారియనకోఁబడిన నూరి
గారేల యీమతకర్తలవామంబుల స్వీకరింపలేదని కేకిఁజేరెనని, య నామంబు లనవస
రంబులన్నతలంపునను, శ్రుతసాంకిత్యమైనందున సంస్కృత వ్యాకరణము ముగిసి

యశభవంబులేనందునను నట్లునేయరైరి. ఇంతియకాక యాదికవియైన వాల్మీకిమహామునికి “మూనిషాదే” తిష్ఠోఽంబువోలె దవంతటనే తనకీవ్యాకరణంబు స్ఫురించినదన్న సంగతిని నూచించునట్టి గ్రంథాంతపద్యంబులోని “మదుపజ్ఞ” శబ్దముయొక్కవాస్తవార్థంబునకు లోపంబగలిగినచో స్వకీర్తికింగూడ లోపంబుగలుగునన్న కారణాంతరంబునంగూడననేమట పూర్వవ్యాకరణకర్తలున్నటు తన్నామంబు బాదావారింపకయుండిరినియుఁ దోచుచున్నది. కావున నూరికృతగ్రంథమునకుఁ బూర్వమందే యనేకప్రాచీన గ్రంథకర్తలమతంబాలు శ్రద్ధతోఁజదివి కాస్త్రిలవారుస్వగ్రంథంబును నొనరించునటులు మూత్రగత తన్నామంబులేచాటుచున్నవి. శ్లో! “పరుషావాస్వరూపేణ ప్రథమాతో పరిస్థితాః | కాకాసంబోధనేచాపి హ్యవ్యయేకర్యధారయే | అచేతన్యకేకద్వై | ఇతి శృంగారభూషణః”. ఇత్యాది కారికాంతరములయందును శృంగారభూషణాది వ్యాకరణకర్తల మతము స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది.

(9) శ్లో! లోటస్యా లక్ష్మ్యతిరేకే స్యాల్లకారాంత్రవ్యుత్పత్తాః | (2) శ్లో! అనుబంధోల్పటిః లక్ష్మత్రజిత్యదుతోభవేత్ || 7 || (హరి. కా. ఇత్యాదికారికలయందు లక్ష్, కలక్, నుక్, పడుక్, ఇత్యాదులు హల్వాత్రమైన జకారమే యనుబంధముగాఁ (ఇద్వర్ణము) గలవి హరికారికలయందు గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్టి జకారాదులయందు “అను క్రమస్య తోగ్రాహ్యమ్” అను న్యాయంబునందేసి “హలత్వమ్” అను పాణినీయమూత్రమున నిత్సంజ్ఞ విధింపఁబడుచున్నయది. కనుక నిత్సంజ్ఞ సులభంబు. బ్యాలవ్యాకరణమందు లజే, కలజే, నుజే, పడుజే, అని యిటు లికారాంతములుగా గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు మైనిఁజూపినలక్షాదులికారాంతత్వరహితంబుగా శాస్త్రీగారుగ్రంథమందును, నికారాంతత్వముతో నూరిగారిగ్రంథమందును గానంబడుచుండు. ఇట్టియంశమును శాస్త్రీగారిగ్రంథకర్తృత్వంబునే ధ్రువపఱుచుచున్నది. క్రియాపరిచ్ఛేదములో సయితము నుక్, మిక్, అని యిట్లు జకారానుబంధముతోడనే యుచ్చరించుచో. దత్తను. పరి. నూ. (22) ముఖోద్దనున్న “జేతు బిందుపూర్వంబగు” ననుమాత్రంబున బిందువుగలిగి చూడఁడు చూడఁమియి” ఇత్యాదివిధంబుగా దుష్టరూపంబులగునని ఖిల్లి యావృకకంబులు “జే” శబ్దాంతములైజీతులయ్యేనేని యట్టిదోషంబు రానేరదని యూహించి నూరిగారిట్లు చేయుట స్పష్టమగుచున్నది. ఇయ్యది నూరిగారి పాణినీయవ్యాకరణమందలి శ్రుతపాఠ

దేశ్యగంధమును బాటచుండు. నక్ (రామునిచేతను) నిక్ (రామునిని) నక్ (రామునకు) (కుక్ కలఁచుట ఇత్యాదులయందు సంస్కృతవ్యాకరణ సంప్రదానముసారముగా హల్వాత్రమే యనుబంధముగా నొనరించుకొనినందున “హలంత్యమ్” అను నూత్రంబున నిత్యంజ్ఞ రాఁగా లోపంబుగలిగె. ఇట నుజే, మిజే, యని యుచ్చరింపబడెనేని “జే” అను సముదాయంబునకు నేనుస్థానంబున నిత్యంజ్ఞ గలుగునో తెలియకున్నది, “ఉపదేశజనునాసిక ఇత్” అను నూత్రంబున నొకచేళనికారంబున కిత్యంజ్ఞవచ్చుననుకొన్నను నుపదేశాంత్యముగాని జకారంబున కేవిధమున నిత్యంజ్ఞ సంభవించును “జీస్తు పరంబగు నపు డుత్త్యంబున కత్త్యంత్యుఁ, ననునూత్రంబుననే జేశబ్దమునకు నిత్యంజ్ఞ యున్నట్లు తెలియబడునందు లేని యిది యిత్యంజ్ఞావవాదకంబుగాని విధి నూత్రంబుకానేరదు. ప్రధానమైనవిధి ననుసరించియేకదా! యనువాదనూత్రము సార్థకంబగును. కాననే పాశీనీయంబున “అద్ధిర్ణి టుడనః” ఇత్యాది నూత్రంబులు మాతాసంఘాతంబునకు నిత్యంజ్ఞను విధింపఁగాఁచియింపఁబడినవి. ఒకనికి “రాముఁడని” నామకరణముంచినపిదప “రాముని రావింపుమా” యనిన నర్థమగును గాని నామకరణముచేయఁయొడ నట్లు తెలియును. నామకరణంబుసాంధ్యని మనుజుండునునా? కనుక నిత్యంజ్ఞ విధింపు నూత్రము నూరిగారికి నావశ్యము. ఇట్టిభావంబుననే “ననువోః కురిత్యాదావనువాదే కథముదిత్వమితిచ్ఛేన్నః; వ్యాకరణాంతరే ఏషాముదిత్వంజ్ఞకత్వే నాదోషాత్” అనియనుత్పాత్ర శేఖరంబున శంకించుకొనివ్యాకరణాంతరం విత్సంజ్ఞను విధించినట్లు సమాధానము వ్రాయఁబడినది. అయ్యదిసంస్కృతవ్యాకరణంబునం గాని మఱియొచ్చటం గాని గగనవసుమంతై కానిరాదు. అందుననే నూరిగారిట్టి వ్యాకరణంబు రచియించియవఁగా సంశయమ్యుగుచున్నది. కాస్తులవారి పక్షంబునఁ బ్రైసింజూపిన మాత్రంబు జేతులయ్యెనేనిచిందుపూర్వంబులై “మాడఁను, మానంబి” ఇట్లుగుప్త రూపంబులేల కాకుండు? నని శంకింపవలదు. “అత్రజేత్యదుతోభవేత్” వారి. క్రి. మా. 7 (అత్రభాత్వధికారే జేరిపరే శుతాద్యపేదిత్కర్థః). ఈభాత్వధికారమందుజీస్తుపరమనూ నుత్త్యమున కత్త్యమునవచ్చునని “అత్ర” శబ్దప్రయోగంబునంతేని భాత్వధికారములేనివోటనే జేతుచిందుపూర్వంబులని స్పష్టమగుచుండుఁ గాన చిందువురాదని తెలియునది. ఇట్లుండ నశాస్త్రీయమార్గము చిన్ననూరిగారల త్రొక్కనో వింతగానున్నది.

10 శ్లో॥ తిర్ధర్యానిమరేదాః | శ్యాపసంస్థానానీవిధా | లోట్యుల్లజ్ శ్యుతి
రేకేష్టాల్లకార అద్రమ్మతాః॥ [హరికా-క్రి 1] ఇల్లుతద్ధర్మాదులయందు లేనట్టియు
అకిరాదులయందు లోట్టరియుఁ బాణినీయప్రసిద్ధంబులై లేట్ లోట్ లకారంబులను
కాస్త్రొగారు స్వీకరింపఁగా నిచ్చుటి తెలుఁగసూత్రములందుఁ గ్రమంబుగా దీర్ఘ లకా
రంబులకై యంతమూర పర్యంతానాధావన మేలయని యూహించి లాట్టరియు, లూట్టరి
యుఁ బ్రాచీనకాస్త్రకర్తలచేత వాచిరింపఁబడిని మార్గంబు సూరిగారు ద్రోక్తిరి. ఓరికి
సంస్కృతవ్యాకరణంబునందు నింతటిగ్రంథము చేయగలిగినంత యనుభవ ముండేనని
చిరపరిచిరమైన పూర్వకాస్త్రమౌగమును విడువవని వానచ్యుకము.

11 శ్లో॥ ఆర్యా॥ నిదు నదు కదు చిటుసుటుగత దహయోః ప్రాణేపరేసు
బౌద్వస్తః | గపడదవా పరుషాణాం | పగతః ప్రహూతతస్తు బహుశంక్కుః॥ హరి
కా. సంధి. ౫ శ్లో. అర్థము—“కుటు, చిటు, కదు, నదు, నిదు, కబ్బముల అ, ద.
ల కచ్చుపగంబునపుడు ద్విరుక్తటకారంబు” (బా. వ్యా. సంధి. ౧౧ నూ.) ఇత్యు
ది వైనింజూపిన శ్లోకపూర్వార్థమున కర్థము ఉదా. కుటు + ఉసురు = కుట్టుసురుఁ
చిటు + ఎలుక = చిట్టెలుక; ఇత్యాదిక్రమంబుగా, కుటుచయైన యుసురుగాడ్పు, చిటు
తయైన యెలుక; ఇత్యాదిక్రమంగాఁ గర్మధారయ సమాసముదాహరణము. అర్థము—
“ప్రహవమితి పగవములకు గ ప డ ద వ లు బహుశముగానరు” (బా. వ్యా. సంధి
౧౨ నూ.) ఈసూత్రము వైశ్లోకముయొక్క యుత్తిర్థార్థమున కార్థీకరణంబు
ఉదా—

వాడు...కొట్టె { వాడు కొట్టె } ఇత్యాదులు—
వాడు కొట్టె వ్యస్తపదస్థలంబు బుదాహరణంబు.

ఇల్లు వైనింజూపిన సూత్రశ్లోకములోని పూర్వార్థమున కుదాహరణంబు కర్మ
ధారయ సమాస స్థలంబనియుఁ ఉత్తర్థార్థమున కుదాహరణంబు శబ్దస్తపదస్థలంబనియు,
గరతలావలకంకై తెల్లమరుసున్నదికదా! ఈశ్లోకపూర్వార్థసూత్రము తిర్యాకః శి
ష్టంబోవునట్టి కర్మధారయప్రసరం సూత్రముల సమమను, (బా. వ్యా. నూ. 27.
28 29 30) 28 29 30 గడి దైవన, కటు, చిటు, కడు—ఇత్యాదిశబ్దంబులను “గ
పడదవా” అనశబ్దంబును లఘువర్ణధూయిష్ఠంబులగుటచేసి యనుష్టుప్ శ్లోకములో

నీమక్కుట రుఘుకాటంబును విరసంబునని తెనిసికొని ఛందోవిరోధంబున సమాప్తప్రకరణ భంగ దోషమునకు సహితము తలమొగ్గి కాస్త్రులవారి లిటునార్యావృత్తములో వ్యస్త సమస్తస్థలంబులవిషయంబులుగాగల రెండుమూత్రములకు కేజన్తిమిరంబులంబొలకేర్ప వలసినవారైరి. సంధిప్రకరణ మంతయు యథాపూర్వముగా నవప్టువ శ్లోకమయమై యున్నను నియ్యది యొకటియే ఛందోవిరోధంబున నార్యావృత్తముగారవింపబడియె. వ్యస్తస్థలంబు లక్ష్యంబుగాగల గ న ప డ డ వ విభాయకమూత్రమును, సమస్తస్థలము లక్ష్యముగాగల టవ్యము విభాయకమూత్రమును రెండు ప్రకరణవైజింబునై యవ్యోన్మవిరుద్ధంబు లైనను గ్రంథకర్తకు ఛందోనియమంబున విధితక, గ న ప డ డ వ లును, నిడు, నడు, కడు, చిటు, కుటువర్ణమ్యులును లఘువులుగాన, సమరపత గరిగించి రెండుమూత్రములు వొక్కయూర్యావృత్తములోఁ జొనుపఁగాఁ గక్కజిత్తి కెందలసిపెచ్చెనని భావము! ఈశ్లోకక్రమంబుననే ప్రకరణవిరోధదోషమునకు బుర్రై సూరిగారుకూడ, 12—13 సంఖ్యతోఁ దమ మూత్రములను బమ్మచున్నాడు ఛందోబాధితక వచనక య్యతో మూత్రములు వ్రాయవచ్చి సూరిగారికిఁగూడ నేల య్యాపరఃభంగదోషము నకుఁ బాల్పడవలసివచ్చెనో కారణము గానరాదు. హా! కారణము గానరాదననేల? కారణము బోధపడుచునే యున్నది. ఛందోనియమంబునంజేసి గూడతొలంబున మర్యాదంబిప్పికంటకమార్గంబునంబున కాస్త్రులవారి సహవాసము చేసినవో, దాను లోక కంటకుండనగుదునన్న యాసంగతి, యశోధేకేపక్షగ్రాహియై యనుయాయుకుండైన సూరిగారికిఁఁబెరియకయే కుట్టినచ్చిపట్టుకో సమయమున్నది. ఓరిప్పక్షపాతంబి శోత్రముహారాశా ర్యచార్యపదంబులను వాదవర్ణంబునఁగూడఁ బోడిమిగల మతిస్థానంబుల భేదము గాన రాకున్నను, వాడిమిగల ప్రాసస్థానంబున భేదము బయల్పడక మానదునుండి కాఁబట్టియీగ్రంథముల యొక్కటి పౌర్వాపర్యంబు చదువరులే భావించుచుగాక!

12 శ్లో॥ ఏతేదదాదయః కర్మకర్మణః స్య పుకర్మకారా ! పరస్మాక్కుర్తరే; పదు ఋకబంధస్తకర్మణి హరి. ౪

అకారాదులు సకర్మకంబుననుం కర్మకర్మంబులందును, లాఁకిక గర్తయందు నను. (బా. వ్యా. ౪. ప. మా 48)

పైమూర్తిశ్లోకములోని “పరస్మాత్” అను పదమునకు సకర్మకభాకులకన్న వితరమైన భాకులకంటె, అనగా సకర్మకభాకులకంటె గర్తృభవంబు లదాదులగు

ననియర్థము. „ఇటసకర్మకాత్“ అనుపదంబువోలే „అకర్మకాత్“ అనుపద ముండే నేని బాగుండుగాని ఛందోనిరోధంబునజేసి స్లోకములో నిముడుట వలనుపడకసందర్భ వశంబున నట్టియర్థ మిచ్చునట్టి, పరశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. యనిపృష్టమగుచున్నది. చిన్నసూరికృతమా తెలుంగుసూత్ర మిచ్చట మిక్కిలి వింతగానన్నది. సూత్రస్లోకము లోని „పరస్మాత్,, అనువొటను „లాఁతికి,, నని,లాతి కబ్బము బ్రతిబింబముగా నుండెడి. తెలుంగుసూత్రము నచనరూప మైనందున నిటనకర్మకపదంబు నుపయోగింపు కొనుట సులభంబు. ఇచ్చట గీర్వానసూత్రాంధ్ర సూత్రాంబులలో నెయ్యది మొదట జనియించినదో కుశాగ్రీమమకులకు వెల్లడికాక మానదు చిన్నసూరిగారే కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారికంటె ముందునఁ దనవ్యాకరణమును రచియించుకొని యుండెనేని „అదా దులు సకర్మకంబునకుం గర్తృకర్మంబులందును, నకర్మకంబునకుం గర్తయందు నగునని యకర్మకకబ్దంబుతో „అకర్మణీవ భావేచాకర్మకేభ్యః“ అను పాణిని సూత్రమువోలే ధారాళముగా సూత్రమును నిర్మించుకొనుంగాని యటుగాక తానిపుడకర్మకకబ్దమును స్వసూత్రములో నుపయోగించినయెడ, శాస్త్రిగారు భవిష్యత్కాలమందుఁ దన గ్రంథమును దొంగిలించి యీసూత్రమును సంస్కృతము నేయునపుడు ఛందోనియనుమనఁ జేసి యయ్యో! శిష్టులైన శాస్త్రిలగారు తనస్లోకములో నకర్మకపదం బిముడనందున జిక్కువడుదురని ముందే తెలిసికొని కనికరంబున నాయనచేతికి వరఁటిపం దొలిచి యందించినరీతిని సూరిగారు స్వకీయసూత్రములోఁ బరశబ్దపర్యాయమైన లాతికబ్దంబు నుపయోగించునా?

శాస్త్రిలవారయందలి భక్తిచేత నట్లే యొనరించెనేని సూరిగారికి గీర్వానవ్యాకరణపలుత్యమేకాక భవిష్యత్కాలమును నూచించునట్టి యోగపలుత్యము సయితము యోగించినదని నిశ్చయముగా నొప్పికొనందగను. ఇట్టి సూరిగారి యోగపలుత్యమే శాస్త్రిగారికి జరిగినట్టి దుర్యోగ కటుత్వంబుకుం గారణం బయ్యెంగదా! ఓహోవజ్ఞ శిఖామణులారా! పైనింజూపిన హరికారికాగ్రంథమందలి సూత్రముయొక్క పౌర్వాప పర్యవీచుర్వనంబునంగూడ నాయన గ్రంథమే ముం దుదయించినరీతి యిటులుసప్తప డుచుండఁగాఁ దత్కరణ్యము శాస్త్రిలగారిమీఁదనే యొరఁగఁగాన సూరిగారి పై నట్టి తత్కరణ్యం బొంగక యింక నేమి యొరగనై యున్నదో మీరే యాలోచి పందగు.

(1) శ్లో॥ పులిగాన్మహేతోడు క్షాన్యత్॥ హరి. తత్స మ పః పులింగ
మహ మహద్వాచకమునకు దుష్టరు బా వ్యా తత్స 32 నూ;

(2) మహార్థాదేదురేకేవ్ హరి తిద్ధి ప మహార్థంబున కే కత్వమునం
దేదునన్లకంబు బా వ్యా తిద్ధి 25 నూ

(3) నల్లాదిభ్యోఽనేనోనః పేర్వాదిభ్య ఇమి ర్భవేత్ హరి త ప
నన్లకంబు గుణవచనంబులను నల్లాదులకు పేర్వల వినివ్వకంబు
బా వ్యా తిద్ధి ౬-౫ నూ

శ్లో॥ ప్రసింజుపిన నూత్రశ్లోక ములయొద్దను సంస్కృతవ్యాకరణం ప్రదాము మేషం
గిన కాస్త్రులవారు 'కౌష్ఠప్రాతిపదికా' (ఆ ర పా ౧ నూ ౧) "హోః" (౪౩
వా ౧ నూ ౯౧) "సమర్థానాం ప్రసమాద్యా" (ఆ ర పా ౧ నూ ౨౨) ఇత్యాది
పాణినీయ నూత్రములలోని పంచమ్యంతములువోలె దామును బంచమ్యంతము లుప
యోగింపఁగా మారిగారు తమ తెలుఁగనూత్రములలో వచ్చీవిధక్త్యంతములు ప్రయో
గించిరి అందున "మహద్వాచకమునకు దుష్టరు" ఇత్యాది స్థలఁబలంబు వచ్చీవిధక్తి
వలన స్థాన్యాదేశభావముతోఁచి "మహద్వాచకేద్విస్థానమున దుష్టరు, ఇత్యాదివిధంబుం
గా నపార్థము సంభవించి దోష ముప్పతిల్లును కావుననే కాస్త్రుగారి సంస్కృతనూత్రము
లలోఁ బాణినీయవ్యాకరణ మర్యాదతోఁ బంచమ్యంతముల పుయోగింపఁబడినది
అట్టి పంచమ్యంతములయొద్ద "ల్యక్లోపేకర్కవ్యాధికరకే", అను వార్తికంబున
"పులింగాన్మహేతోడు క్షాన్యత్", అను నూత్రమునకు యేపులింగమహద్వాచకమతి
క్రమ్యదుక్తే స్యాత్., అనఁగాఁ బులింగమను మహద్వాచకమును దాటి దుష్టరునని
యర్థమై దోషము తేగవావును ఇత్యాదిస్థలంబులయొద్ద యేపులింగమను మహద్వాచకము
కంటె దుష్టరు" నని పంచమివిధక్తితో నూత్రము రచింపవలసినది కంటెవిధక్తి
సందర్భంబునంటేని యర్థవశంబునఁ బరశ్చిదు లోఁమను ఒకవే వచ్చీవిధక్తి సామీ
ప్రముగాని యానఁకర్కముగాని యర్థము చెప్పినందును "తహద్వాచకమునకు దుష్టరు"
ఇత్యాదులయొక్క మహద్వాచక సమీపమున దుష్టరునని కానిలేక మహద్వాచకము
తర్వాత దుష్టరునని కాని యర్థము సందర్భవశంబున నగునందుకేని యయ్యది యసమం

జనంబు "నహి బ్రాహ్మకంబు ఇత్యేదో బ్రాహ్మకసమీపతీ" అన్యదీక్ష కంబుః
 ప్రతీయతే, నహి చిత్రుశ్చిద్వాత్ చిత్రగవీణాం సమీపతీ వృక్షాదిః ప్రతీయతే..
 కంబమనా బ్రాహ్మకస్యకంబుః చిత్రాగావోయన్యేతివ్యస్త ప్రయోగోపి తత్యా
 నిష్టః" అనిన హలంత్య మూర్త్యస్థపాథ మనోరవవలకను, బ్రాహ్మకస్యకంబుల ఇత్యా
 దావసత్వపి ప్రకరణాదౌ స్వస్వామిభావాది ప్రతీతివకనంతరసమీపాది శబ్దప్రయోగ
 మంతరాసామిప్యాద్య ప్రతీతే తస్యవన్యర్థ త్యాభావాత్ అనిన యచ్చటికేబర్తన్న
 మువలనను వష్టినిధి క్తికి సామిప్యము మొదలైన యర్థము లకాస్త్రీయములుగాన సంద
 ర్భింపనేరవని యిట్లులు వ్యాకరణాస్త్రంబున ఘోషంప బహుమండెను కావుననే
 "నాకుఁదమ్ముడు" ఇత్యేదులయందు నాసమీపమునఁ దమ్ము ను, ఇత్యాదివిధంబుగా
 నర్థము కానేరదని యెఱుంగునది ప్రకృతంబున నిదానించి మాఁడగా, తెలుగు
 మూత్రములోని వష్టినిధి క్తికి ప్రయోగంబున నూరిగారికి సంస్కృతవ్యాకరణాస్త్రం
 బున శ్రుతపాండిత్యమై యుండవచ్చునేమోకాని యీవ్యాకరణము రచింపఁజాలినంత
 దిశ్రుతపాండిత్య చాకచక్యం బుండనేరదని కరతలానులకంబుగాఁ గానబడుచున్నది
 మేమిట్టిస్థలంబులందు నూరిగారివ్యాకృతిజన్మంబునకు మాతృస్థానీయమైన శాస్త్రులవారి
 వారికారికావః యిప్పటికిఁగింపఁగలదునఁ గన్మత్తదృష్టకః" అనువ్యాయఁబస
 సడలుగా వివరింపవలసినిచ్చెను వాస్తవంబుగా నూరిగారే యీవ్యాకరణంబును స్వకీ
 యప్రతిభతో రచించినారనిన నన్యంబున "ప్రమాదోధీనుతానపి" అనువ్యాయం
 బుతో సమాధానము నేసికొని వామానసంబిట్టి దోషంబుల నుద్ఘాటించి పురోభాగిప
 ం బొందఁగా మాన్సు సాహసింపవయ్యె ఈగ్రంథపరిసమాప్తి సమయంబున శాస్త్రు
 సార్వభౌమప్రణీతమైన మాతృగ్రంథము కాకతాళీయంబుగా దొరకి యుంబలి
 సారస్యంబును గ్రంథకర్తృపరిశ్రమంబును నామనంబునకుం దట్టఁగా బ్రహ్మనంద
 మగ్నతండెంది "శ్లో యేనావశేచిదిహనః ప్రధయంత్యవజ్ఞాం జానంతి లేకేవపితా
 ప్రతివైషయత్నః ఉత్పత్స్యతేస్తివశోపి సమానధర్మా కాలోవ్యాయం నిరవధిర్విపు
 లావప్యద్యో" అని నుడివిన భువధూతికవివాక్యం బిచట సందర్భింపఁగా శ్లో॥ గతాను
 గతితోలోలోనలోకః పారమార్థికః అటన్నలోకోక్తింజేసి యథార్థింబును యథాయథులు
 నేయుదుగుడు లోకంబును సంకగోలాంకుల వ్యాయంబున ననుసరించి యింకన్నప్రమా

దంపత్యులు మూలార్థం న్యాయంబున హేయంబును బహిష్కరించుటయు నుపాదేయంబును బహిష్కరించుటయుఁ గలిగినందున ధన్యతంగాంచితిని

(14) శ్లో సర్వ తనదుకః క్షాంత్యైకతేకతవాధవేత్ ఉత్తరస్యశానో
ధాతోః కంబుధాః కేచిదాచిరే హరి ప్ర ప అత్తము-క్షాంత్యైకము ద్రుతప్రకృతి
కముగాదు వ్యతిరేకక్షాంత్యైకము వికల్పంబున ద్రుతప్రకృతికమును అనుప్రయుక్తం
లైన శానధాతువునకుఁ గొంతఱుతంబునఁ గళబ్దము సర్వాదేశమగన.

కం అనఘండియేటిపతమే మనుపమదుఃఖితులనుగట నాధారములే కనుసం
భావోచ్ఛేదం బనప్రేరేదమధమలోకముల తెరువుచనక॥ భార. ఆది ౨౪ కం॥ కాఱ
దవిఁబఱచుమ్మగముల నూఱిపకందిగిది డస్సియున్నతనిశ్రవం బఱఁగనెడఁబరితాపము
దీఱఁగఁజైపిచెనన్న దీపనంబుల॥ భా. ఆది ౪౪ ఇత్యాదిప్రయోగంబులు మాచి
వ్యతిరేకక్షాంత్యైకము వికల్పంబున ద్రుతప్రకృతికమనియు, కలి యర్థంబుండునా
బరఁగును కమపాలుదేటపడు మామ్మలనక సారిదిక్షికారముగూడుక పరినేఁబఱయ
ద్యోవర్ణసంఖ్య సరిత్రక అప్ప ౨౪ ౫౪ ప గీ చేతఁజేరైన చెరదువహలు
చేసెదంతిచేతచేకటాకటి చేదుశానియొగ్గుజేర్చుకయనన్ని వఱులొన్ని దీర్ఘనక్ర
లిపులు॥ అప్ప ౨౪ ౧౨౦ ప ఇత్యాదిప్రయోగంబులుకాంచి యనుప్రయుక్తము
గు శానధాతువునకుఁ గళబ్దాదేశమనియు శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము. ఈమతంబు
బహులాక్షణికలకు సమ్యక్తముగాదు అందుననే చిన్నమూరియు నిట్టియభిప్రాయము
నిచ్చునట్టి తెలుగుమాత్రమును దన బాలవ్యాకరణంబున నెత్తికొని వ్రాయలేదు ఈ
హరికారికా మాత్రప్రకారంబునఁ జిన్నమూరికృత నీతిచంద్రికయందుఁ బ్రయోగం
బునుకానరామికి నిదియే పే శువని తెలియునది మూరికృతవ్యాకరణమునే పంకసాది
కాస్త్రులవారు తమగ్రంథమును రచించిరని యాసాత్తమైనరేని యామాత్రమున్ము
నెట్టులు లిఖింపఁజాలుదురు? ఈక్రొత్తకారిక యొక్కటియే తనది కాస్త్రులవారు
మూరికృతగ్రంథమునకుఁ జేర్చి వాదియని యనిపించుకొనరి యని యెవ్వరైనఁ బరచిస్త
బంధు లందురేని మాకాస్త్రులవా రీయేకశ్లోకింబట్టియైనను స్వచ్ఛబంధులమగుమింపఁ
బడినందులకు నెంతయు సంతసింపవచ్చురము.

ఓంకారము పాఠింబులారా ఈ సారాంశములు పదునాలుగు లోకముల
 లెబుంగక్షీర నీరవ్యూహ పథేవంబును బోలె గ్రంథవ్యయస్వరూపభేదంబు నచ్చటచ్చట
 గలంబటిచి యింక విస్తరణింపి విరమింపదున్నాడను, గ్రంథంబుల పార్యాపర్య
 సంబంధము తెలుపఁగా నియ్యవియ్యే పరిశీలనాపటిష్ఠ బద్ధులకుఁ బాలనం నేనెంచెదను.
 శ్లో॥ స్థానేస్వశిష్య నివప్తే త్విని యుజ్యమానాః విద్యాగురుంహి సువాత్తర మాతినోతి.
 అగాఢమక్తి ముంహాఃవిప్రకీర్ణే రత్నాకరో భవతివారిభిరంబురాశిః-అనడి భవ
 తు రతిఃవివచన ప్రకారంబునఁ దనరు శిష్యవిద్యా ప్రభావములమునఁ గీర్తి ముక్తా
 ధల్యుల నార్జింపి రత్నాకరుల మందమన్న గొప్ప యభిలాషతోఁ గొందఱుపెద్దలు
 శిష్యులనుగాని శిష్యులనుఁవిగాని చేర్చఁగా నట్టితఁపునకు వ్యతిరేకంబున మనువున్న
 గురువుల నావరూప గౌరవము సైతము కలఁగింపఁగా నందనిపండ్లకు నట్టులు పాచి
 పంఠలు కాలవ్యత్యాసాది దోషంబున నగస్త్యమహాముల మగుదుమనియుత్సహింతురు.
 అందుననే పరమార్థంబుగా విద్యాదానంబు నేయునపుడు మన కాస్త్రములయందు
 శత్రుత్వదిగుముల నింతో పరిశీలించి శిష్యరూప విద్యాపుత్రార్జన మొనరింపవలయు
 నని యుద్ఘోషింపబడియె. స్వాశోచివమను సంధన పంచమాశ్వాసంబున బ్రహ్మ
 మిత్ర పహామని గంధర్వని శిష్యునిగాఁ జేర్చుకొనక యుండుటకుఁ గారణమేమో
 యెద్దివఁతులకు స్ఫురింపకపోదు ప్రకృతంబున సమకాలికుఁడై చెన్నపురీవాసియైన
 చిన్న మారిగారు నియమపూర్వకంబుగా విద్యను స్వీకరింపఁ గృష్ణమూర్తికాస్తురివారి
 తో మేళవింపక పోయినను కాస్తురివారు కాళహస్తిలోనుగాఁగల ప్రసిద్ధాస్థానముల
 యందు నాస్థానపండితులు గానఁ గాలక్రమంబున నుభయులకు సమావేశమైనదన్న
 కించవఁతి నిశ్చయమనందగు కాని యత్తఱిని మారిగారు బ్రాహ్మణపండిత శిరోమణి
 యెడఁద్యమముతో నుండెననుటకంటె సరనుండైనందున నుచితమైన మేషముతోనుండె
 ననుట సంగతంబు వీరి సాంగత్యసమయంబున మారిగారు కాస్త్రీప్రణీతమైనహరికారి
 కలసంప్రదానాంశంబులు కొన్నిధ్రువముగా వినియుండెనని నానిశ్చితాభిప్రాయంబు.
 అట్లేకానియెడ నీగ్రంథస్థకారికా మాత్రములు తెనిగింతుట సైతము కులభంబుగాదు.
 కాబట్టి క్రికాస్త్రీ ప్రణీతమైన హరికారికావరీ గ్రంథమును స్వహస్తపరహస్త సాహ
 య్యంబున మారిగారు తెనిగించెననుట విశ్వసనీయముకాని స్వప్రణీత మనంబడి
 యనామధేయంబై యదృష్టవరంబైన సంస్కృతభాషామేషములొని తవయాంధ్రావరీ

కృతి నూత్రిమల నాంధ్రీకరించెనట యెంతమాత్రమును విస్మయభూతముగాదు ఈ బాలవ్యాకరణ పుస్తకము నిజముగాకాస్త్రీమూలల జీవితచరిత్రలోనే ప్రకటితమయ్యెనేని చెన్నపురి రాజకీయకలాకాలమున నాంధ్రీపాఠశాలయందొలవజేసిరాకకన్యానము మెండుగాఁగల నూరిగారు గ్రంథముద్రణాదులవలన లాభము నెఱింగినవిప్రులుండుగాన కాస్త్రీలవారిలోకములో వంశపువొడగరయై వ్యర్థమున నున్నాలో లేలో యన్న కాలములో నచ్చొత్తించి ప్రకటించియంపెచ్చునని నాయభిప్రాయము అట్లయ్యెదని, ప్రకటనకై బయలుదేరినను, గ్రంథాంతమందలి యీపగ్యా గ్రంథమును బరస్పరవిరోధము పాపముననినచో నటులన్యోన్యవ్యాఖ్యాతము లేనియగ్ర మే నూరిగారి యంతర్యామి జేపు తొత్పర్చమైనట్లు పద్యమునకు వివరించి యీ గ్రంథకర్తకు సత్యసంఘటిగాను సరసకీర్తి బంపినిగాను జేయుదముగాఁ పద్యము పరీక్షించున నెదుటఁ గవంబకుటకై తిరిగివ్రాయంబకు కం॥ మను మదుపజ్జంబకు చుం దవిన వ్యాకృతి నూత్ర తతిమిక కొంతం దెలిగించి యిది ఘటించితి నన యమా బాలావబోధము భంగిఁ దగ్గఁ॥ ఆర్థము-మన ముందుగాఁ మదుపజ్జంబకు ౯—ఇట స్త్రీగ్రంథమైన యుపజ్జాశ్లేషముగాదు ప్రకర సందర్భమునందేసి తురింగమైన యుపజ్జాశ్లేషము, ధీరోపనీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞః అనమగోశీమున, జ్ఞః అనగాఁ బండితుఁడు నూరితుని యర్థము ఉపజ్ఞాననగాజిన్న నూరియని యర్థము ఈశ్లేషము, ఉపగ్రహము (చిన్నగ్రహము) ఉపనది, (చిన్ననది) ఉపాఖ్యానము (చిన్నకథ) ఇత్యాదిశ్లేషములవంటిది దగ్గరఁజేరి తెలిసికొనునాడనియు నుపజ్జ శ్లేషమున కర్థము ఉపజ్ఞాననది యుపజ్ఞానశిష్టరూపకము దగ్గరఁజేరి తెలిసికొని చిన్ననూరి యనియర్థము ఇటులుపజ్జ శ్లేషమునకుఁ జిన్న నూరియు, సమీపమునందే తెలిసికొనునాడని నర్థవ్యయము గాన నెదుపజ్జంబకు ౯ —నేననెడి కాస్త్రీసమీపవిద్యాగ్రాహి నై చిన్ననూరిని గలవరుచునని యర్థము పెద్దపండితుడైన కృష్ణమూర్తికాస్త్రీల వారియొద్దను మెల్లమెల్లఁజేరి వారికారికల సంప్రదా నుంకేములను బోత్త మునను సగ్రహించుటచేతను, స్వనామముచేతను, సుభయవిధంబులను దెన్నును చిన్ననూరి యను కొనట యుక్తంబుగా నున్నది, రెవరిని—ఒప్పిఁటి, వ్యాకృతి నూత్రతతి—ఇట “వ్యాకృతి”—అనఁగా వ్యాకర్తృకృష్ణమూర్తి గారర్థము—కాస్త్రీకృష్ణమూర్తి గారని ఫలితార్థము ఇది వ్యా—వ్యాకర్త లేక వ్యాకరణియని యర్థము శబ్దకాస్త్ర లేక కాస్త్రీయని ఫలితార్థము. “కృ-తి”—అనుచోటను, కృష్ణమూర్తి శబ్దములోని మూర్ధంతాక్షరములు, అన్, మచ్ఛ, ఇత్యాది ప్రత్యాహరములయందుం బోలె సంయుక్తములని యెఱుంగుకొని కాస్త్రీ కృష్ణమూర్తియని యర్థము ఇటులు పదిమున

కొక్కొక యక్షరమున స్వీకరించుట లోకస్వప్రచారములోనే కాక కావ్యములయందు గూడఁ బ్రసిద్ధముగా నున్నది శ్లో కథాప్రసంగేన జనైరుదాహృతా పదస్పృతా ఁండలనూపకృమ తవాభిధానాద్యధలే సతానన స్వదుస్పహస్మిత్రపదాది వోరగః — కిరాతానానియము- ౧ సగః — ఈశ్లోకంబున, “తవాభిధానాత్” అనుచోటను, త—తాత్పర్యము, వ—వాసుకి యని యర్థము . నామైకదేశేనావగ్రహ-మ్” అను వ్యాయంబున గ్రహింపఁబడినది యని వ్యాఖ్యానము- ఇటులు పదంబు లొని యొక్కొక యక్షరమును స్వీకరించి యావత్పదార్థమును చేకొనినట్లే ప్రకృతంబున “వ్యా—కృ—తి” శబ్దమునకు వ్యాకర్తయౌ కృష్టమూర్తి గారనిన యర్థము ముఖంబగు కృష్టమూర్తి శాస్త్రుగారని ఛతార్థము- వ్యా—కృ—తి నీ—నా యకః, ప్రణేలేతి యవత్, యేషంతాని నూత్రాణి, వ్యాకృతిని మూత్రాణి ఇట వ్యా—కృ—తి—నీశబ్దము బహువ్రీహీసమాసంబున నత్రంసభింగమూత్రశబ్దమునకు విశేషణమైనందున , ప్రాసాన్తనత్వంవశే ప్రాతిపదికస్య (ఆ ౧ పా ౨ నూ ౪౭) అను మూత్రమునవ్యాకృతి నీశబ్దముప్రాసాన్తంతంబయ్యె, “జేరామ్నద్యామ్నీర్భః (ఆ ౭ పా ౩ నూ ౧౦౬) ఇత్యాగులందు నీశబ్దమునకు ధారాళముగాఁ బ్రయోగము గలదు “వ్యా—కృ—తి—నీః అనుపదము—సేనా—నీః, అగ్ర—ణీ గ్రావ—ణీః—ఇత్యాదులనంటిది వ్యా—కృ—తి—ని మూత్రాణాంతరిః—వ్యా—కృ—తి—ని మూత్రతీతిః—అన గాఁ గృష్టమూర్తి శాస్త్రుగారు ప్రణేతగాఁగల మూత్రముల సముదాయమని యర్థము—అథని—విశిష్టాచ—సా ఆకృతిశ్చ వ్యాకృతి —(పాద యోగతాద్యర్థే ప్రథమయా’ అనువాక్తికంబున సమాసంబు అధిక జాతిరిత్యర్థః యత్తహితాత్పిన్నేష్వ భిన్నం చిన్నేష్వభిన్నం సామాన్యధూతం సశబ్దః శేత్యాహ “ఆకృతినామసా —అను భావ్య ప్రయోగ ప్రమాణంబునను, నిఘంటువారి ప్రమాణంబునను ఆకృతిశబ్దంబునకు జాతియనిన యర్థముగలదు వ్యాకృతిం ప్రకృష్టజాతిం నయతీతి—విద్యతేష్వ విధిలేష్వ విధిమాన్తే ప్రవర్తయతీతి వ్యాకృతినీః—కీర్తి. ప్రత్యయః, బ్రాహ్మణ్యజాతి శ్రేష్ఠఇతియవత్ బ్రాహ్మణాతి శ్రేష్ఠు డనిన యర్థము—ఇట వ్యాకృతినీశబ్దమునకు సేనానీత్యాది శబ్దములకుంబోరఁ డెఱుంగన ప్రాప్యంబై “వ్యాకృతిని మూత్రతీతి యన్ధి సాగ్య సమాసంబున ప్రకృష్టజాతి (బ్రాహ్మణ జాతి) (శేషుని మూత్రసముదాయమని యర్థము పంచదర్శనశేఖరున, కృష్ణమూర్తి కావ్యిజ

గారు చేసిన హరికారికారుపమాత్ర సమదాయమనిన యుద్ధము తోచును. మఱియు విశిష్ట (ఆక మైనఆత్మతీతాతి)గల కారలలో ఆపంగా బ్రాహ్మణులలో శ్రేష్ఠుడైన బహువ్రీహీసమాసపక్షము కూడ సాధువైచార్యసమాసంబుననే నానికబ్బియుకొలి సాస్వాతమునా. మంచుగాఁ జిన్నమూరినైన నేను కాస్తులవారివగ్గము కీరి తెలిసికొనునాఁడను గాఁగా నొప్పిన కృష్ణమూర్తికాస్త్ర ప్రణీతమాత్ర సమదాయమును బాగురకు సుబోధమగు రీతిని నిందుకంత తెనిగించి ప్రకటించినవి భావము ఇట్టి విశేషార్థమిచ్చుటకొకటి “వ్యా—కృ—తి—ని మాత్రతతి” అని రచియించుటయందు సత్యప్రేరకుడైన యంతర్యామి భగవానునిచే మూగారి జిహ్వా బలాత్కరింపఁ బడినదని మనస్సాక్షి బోధించుచున్నది ఒకవేళ సరకులైన చిన్నమూరిగారు బుద్ధివ్యాకముగా నే యిట్టివిశేషార్థము స్ఫురింపగా నట్లులు రచియించియున్నారు అటులే కానియెడఁ దెనురిం వ్యాకరణమాత్ర తతియొక కొంతకా అని భారాశక్తితో నిటులేల రచింపఁబడలేదు! కా బట్టి సత్యవాదులైన చిన్నమూరి గారంతయు మెచ్చుకొనం దగుదురు మూరిగారు హరికారికల నాంధ్రీకరించిన యానీతి విశేషంబగుగానబ్రాహ్మణకరణంబునకు హరికారి కాంధ్రోక్తియనిన విరుదం బీయంబగు ఇటు లాంధ్రవ్యాకరణమాత్రతతిని సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో రచియించినకాస్త్రమూలవిద్యత్వంబు శివకేశవుల తత్త్వంబువోలి జగంబుల జేగీయనూనం బుంగాన

కాస్త్రమూరి నామంబుతో ద్యంవ్యాటున నెన్ని మూరిగారి నామంబు కొనియాడఁ బడుంగాన

ఆర్యా శ్రీకల్లూర్యనన్దయ వేం కట రామాఖేనకాస్త్రాచారదితా కేశి యాగుప్తార్థప్రకాశికా హరికారికాంధ్రోక్తిః ||ఆ||

(గ్రంథాంతమందుఁ గృతీనాయకుని నిమిశ స్మరించెద)

“శ్లో॥ నదృశంచేష్టతేస్వస్యాః ప్రకృతేజ్ఞానవాసినః కృతిని
యాంతి భూతానివిగ్రహాః కింకరిష్యతి॥” — అనునట్టి గీతావాక్యమున
బ్రహ్మవివేకమునందుండనై ‘ఆత్మవైపునగామాసి’ అనిన శ్రుతివచనమున
విశ్రుతమైన మామక్షీనవాక్యమున ప్రాప్తమతేజస్సారాశా బ్రహ్మ
స్మితమైన సమయమునందు దుర్భరమౌ ప్రాప్తమగుభ్రష్టశోకమున మన్న
రగు కన్నీటితో వ్రాసినద్యులు లనవచ్చునులై యెసంగఁగా శ్లో॥ ఏ
కోరనఃకరుణవనిమిత్త భేదా ద్విన్నఃస్పృహకృష్ణగివాశ్రయ తేవైవరా ఆవ
ర్తబుద్ధునతరంగమయ్యుకారా సంభోయధాసలిలమే వ హి త త్స
మస్తమే” “శ్లో విపదస్సాకునశ్శశ్వ ద్వాచుచుకీర్త్యతేహరిః ” ఇత్యా
ద్యుత్తరరామచరితాదులయందలి భవభూతికవీంద్రాది వాచోయక్తుల
ప్రకారమున రాగివిరాగిసాధారణమౌ కరుణరసము గరిష్ఠంబగుటయే
కాక (1)వైరాగ్య, (2)బోధో, (3)పరమశ్రీలను వర్ణిల్లంజేయునట్టి పుట్టి
నిల్లగుచు బురుషార్థంబునకుచు బరమాస్పదంబగుటజేసి యహంబై
సందునఁ దద్రసకల్లోలమయంబులగు కతిపయపద్యంబులను మాత్రమే
యీగ్రంథాంతమందుఁ బొందుపఱచి కృతీనాయకుడైన యీశని
సత్కీర్తి శరీరంబు కల్పాంతస్థాయిగాఁగ నాశాసించుచు భక్తిపురస్కరిం
రంబగు నేతత్కృత సకలోపచారంబులవలని ఋణంబున పరిశుద్ధు
డనయ్యెదంగాక

కృతీః తీపద్యములు.

— ౦ ౦ ౦ —

మ శుభకృద్వర్షగ మింతని కశుగమై చోద్యులు గానుండేనీ
కభయబీయదే? జ్యేష్ఠపుత్రమణికన్ జ్యైష్ఠంబయో శుక్లప
క్షభవంబాసత్పతీయ భానుదనమ కల్పారమై కానిపి
పభవద్బాసు ఘోచువు గురికె సుగ్రీవాభ్య జ్యేష్ఠాశ్మజా ౧

మ. పసుపుబూసిన మోముఁదమ్మివిరిపై బల్చెమ్మటందోగి కొగ్గి
బసిబాట్టోడికగట్ట నశుపుచిమ్మల్ స్వీయ వాత్సల్యధీ
రసమైపొంగఁగ నాయనమ్మ యక్షులు మాన్పడ్డ నీకైచనీ
రసవృద్ధాంగన నూతిడింపఁగదె సుబ్రహ్మణ్య జ్యేష్ఠాశ్మజా ౨

మ. బహుపుత్రిండు తురుష్కజాతుఁడును బేబర్నామ ఢిల్లీశ్వరుం
డు హుమాయునను జ్యేష్ఠపుత్రిండుఁజీపంబాచి దానిందపో
మహిత్తుడై తనకావహించుకొని ముగ్ధమృదెన్ సెబాసంచు హీ
వహుఁడై నీపిత మేనితోమొగగు సుబ్రహ్మణ్య .. జా 3

మ. అనయంబానిఁజేర్చి భక్తిమెయిఁగృష్టా కృష్ణ కృష్ణా యటం
చునుమందుల్ గొనువేళలందు శ్రీమతో శోకించునవ్వేళం
దునువిష్ణుఁనర్చియిందితీవు కరినాత్ముడైన యాతండుపూ ౪
పనునిన్నుం గరుణింపఁడమొగద సుబ్ర. జా

మ అనుమానింపక వెన్నదొంగ నవనీతాంగు న్నిను దొంగిలిం
చెనె? లోకస్థితికర్త తానట, ప్రజాక్షేమా బిటుల్ సల్పునీ
యననేమందును? జారచోరులకు రాజ్యంబబ్బినన్ సౌఖ్యజీ
వనముల్ గేస్తుకెట్లు నివ్వతిలు? సుబ్ర. జా ౫

మ ఏవఁడానిర్దయ దేవుఁడయ్య పదునాల్గేఁడుల్ వయస్సైన నై
దవఘారంబున విద్యనేర్చు నినుసంతర్ధానముంజేసిమా
కవమానంబు నొసంగెనట్టి ఖలుఁడాహా బిడ్డలంగన్న గ
భవవిశేషం బెఱుఁగఁడా వంధ్యుఁడొకొ సుబ్ర.. జా ౬

మ లలితాస్యంబు విశాలమాశిరము వాల్గిందోయి మేల్మెల్లెము
గ్గలచాలుఁ మఱపించుపల్వగున శ్రీకంఠస్వరంబుఁ గరాం
గుళి దీర్ఘిత్విముఁ జంపకం బెనయు ముక్కుంగల్గునిన్నెన్నువా
రలు జైవాత్రుకజన్మవనొనిరి సుబ్ర.. జా ౭

మ. చెడుమాటల్ వలుకంగనేరవు ముఖశ్రీఁజూడ నవ్వొల్కునె
ప్పుడు నాచార్యులయొద్ద భక్తిభయసంపూర్తిం బ్రపత్తిల్లెదీ
పుడమిం బువ్వులబంతివోలెఁ గడు సాపుంజూపి చేదాఁటినీ
బడిసైదోడులఁ గుండఁజేసెదవు సుబ్ర.. జా ౮

మ. తనువేనిల్వని రోగపీడఁ జతురబ్దంబుం గళాంకూరితేం
దునిభుండై నిడమర్తివంశజమణీ దుర్గాప్రసాదాగ్రణీ
పునరుజ్జీవితుఁడైన నీపితకు నూర్వోకుండ హా నీశరీ
రనిపాతంబు పిరంగిదెబ్బగడ సుబ్ర.. జా ౯

మ తినునీవేళను బాలుచెచ్చ జనయిత్రింజూచి 'నేనొల్ల, నా
యనకున్ నీరసి కుంచితమ్మ? యిట దోహస్థాలిఁ జూపింపు"మ
చును రోగంబునఁ బథ్యమొనను బయస్సుంగోం శంకిల్లినీ
ప్రణుత శ్రీ.. భ కీయబ్రమగు సుబ్రహ్మణ్య.. జా ౧౦

మ. జననీమంగళశౌరిదేవియుఁ గనిపభ్రాతయున్ సోదరీ
జనయుగ్మంబును గల్గుభంగకర సంసారాధిదుశ్శీవరిం
చిన వెన్కూ సతయేండ్లకున్ స్వగృహలక్ష్మీదేవితోఁగూడి య
బృనినుంగంచఁగ దాయ యయ్యెవిధి సుబ్ర.. జా ౧౧

మ బలురారాపుల బోరుకొల్పుయమునా భాగీరథుల్వోలెనూ
ర్మి లతాలోల భుజార్భటింగలఁగినీమేనత్తిలిట్టల్ వ్యధా
జలధిం జేరఁగ నింతనిద్ర తగునే ? చాలించితే తేలుపన్
వలె వీరిందలచెడ్డతాడులను సుబ్ర) . . జా ౧౨

మ కుడుముం జేతికినీయఁ బండుగని నాకుం దోచుగానుండి యీ
యిడుమల్ గూడు నరణ్యరోదన భవంబిహృగతిన్ నల్పుఁచుం
డెడివిల్లియులక్ష్మీదేవి పడుబల్ నీతమ్మకోకంబుఁగో
ల్పడఁజేయంగల పెన్నిధి చనితె? సుబ్ర జా ౧౩

మ దినముం బార్థివలింగమూర్తి నశుభాద్రిచ్ఛేదివజ్రంబు నీ
జనకుం డెంతోభజింప నీవుగని మృత్యు లింగమున్ జేసికొం
చును బాండ్లంబునఁ దొక్కునల్కుల , నమస్సోమాయ యన్నట్టి
మేల్పనసంజెప్పి సకల్య సల్పితివి సుబ్ర జా! ౧౪

మ. సౌలపౌపూజల నీవరించిన , నమస్సోమాయ యన్నేదవా
క్యలలామంబున కుప్పులూర్య భిజనవ్యాసమి భీమన్నశా
స్త్రీలుగార్కజెవియ్యియొక్కెడ నమస్సోమాయ 'యన్నామమీ
లయున్నీ కని ముద్దు నేకొనరె? సుబ్ర) . జా ౧౫

మును నీమూఁగవయోటి ప్రాయమున నిన్ భూరిజ్వరంబేచ లీ
లను లాలించుచు లంఘనాహములు నల్పంజూచి నారించవం

క్షను జేజేహమ్మః స్వఖట్వనిమవో నైవేద్యసత్కాయా
 వసతో నాకలికేషజ్జితివి సుబ్రహ్మ . . జా ౧౬

మ. ప్రితివర్షంబుఁ గలఁచరీక్షఁ గృతార్థత్వంబుచేకూలు, ను
 గణతియందూలెడు నన్న నమ్మికిను మార్కండేయహానిప్రితి
 ప్రిత మాహేశ్వరలింగ బున్ సఖులతోనేవించుటల్ సీకు సు
 వ్రతమైయొప్పెఁ బ్రదోషకాలముల సుబ్ర. . . సుజా ౧౭

మ. అవనిన్ శ్రీఘ్రపరవ్రదాయి యచ విభ్యాతి బిసాళించు చం
 ద్రవతంసుడు కృపామృతంబెనఁగ మార్కండేయబాలుం జిరా
 యువుతోఁగాచిసలీల భక్తు దయనీయుఁనిన్ను నీతండ్రి క
 ర్మవశంబారసి మన్వడామెనొకొ సుబ్రహ్మ . . జా ౧౮

మ. ఇలవైయాకరుణుల్ ఘనానుభవులోయీ సూత్రమందర్థ మా
 త్రలఘుత్వంబు సుతోత్సవంబువలె శాస్త్రజ్ఞాని కానంద బా
 హుళక ప్రాశంకమండ్రు నీపిత సమోహుండై తదీయోక్తిలో
 పలిపుత్రోపమ మెచ్చుచు న్వగచుసుబ్ర. . . జా ౧౯

మ. పీఠిసాదావెలనాడి భూసురులలో శ్రీవేదశాస్త్రార్థ సం
 గతి పూతంబగు వీరభద్రపుర విభ్యాతాగ్రహారాజుఁనో
 న్నతకల్లార్యభిధానవంశమును నంటందోపమా బాలక
 ల్పతరూ వేంకటవీర సద్భిరుద సుబ్రహ్మణ్య జ్యేష్ఠాత్మజా ౨౦

మ. రవియెందాక దివిఁ గ్రహవళిఁయున్ రాజ్యంబు చెల్లించునో
 యవదాతాంశుఁడు తారకాదయితుండై యానందముం బొందునో
 ధ్రువుఁడున్ సప్తఋషీంద్రమండలిఁగూర్చి దూఁగాడునో కీర్తిగా
 రవమూర్తింగనుమంతదా కభవి సుబ్ర. . . జా ౨౧

సోమశబ్దంబునకు నీశ్వరుండును వర్ణమైనందున స్వమాతృనామం
బౌకామసోమదేవీ శబ్దంబునకుఁ గామేశ్వర సతియనియు స్త్రీమార్గంబెంచి
భక్తుడౌ కృతికర్త నిధనానురూప్యంబౌ స్వదేహరు జాపారావారంబు
ను నపారం బౌకరుణాకటాక్షంబునఁ గంటిని తెప్పవోలెం గాచి తరింపి
చిన మాతృజగన్నాథుల నిద్దఱును దగ్గామంబున నే యిటస్మరించుచుండు

కం ఏభాఖ్య యాట సీకును నాకూమిరి తల్లి కర్ధనారీశ్వర శ

క్తీ కామేశ్వరసతి నాధీ కొలుచుం గామసోమధేవు మిమ్ముకా

కం శ్రీకామసోమదేవీ స్వీకృతివామార్ధదేహవేంకటశాస్త్రి

శ్రీకరసోమం స్మృత్తి నేకాగ్రమనంగునోడ నే ధ్యానింతుకా

ఇది శ్రీవజ్రసనీ కామసోమదేవీ కరుణాకటాక్షం బ్రాయుగారోగ్య

భాగధేయ వాగనుశాస నాదికవీంద్ర) వ్యాకృతసంస్కారాండ్ర

సరస్వతి విభేయ కల్లూ ర్యనామక కాండిన్యసగోత్ర) వేంకట

రామశాస్త్రి నామధేయ ప్రణేతంబైన శిష్టకృష్ణమూర్తి

శాస్త్రి పండితవర్యో పజ్ఞ హరికారి కాండ్ర

భూత బాలవ్యాకణ ప్రాధికారకావి

కాఖ్యవ్యాఖ్యానంబు

క్రీరస్తు

ఈక్రిందిసూత్రకారికలు శిష్ట కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీలవారిచే రచి
 యింపబడినవి ఆంధ్రవ్యాకరణమును గుఱించిన యీకారికలు సం
 స్కృతభాషలో వ్రాయబడఁగాఁ జిన్నసూరిచేఁ దెలిఁగింపబడి బాల
 వ్యాకరణమును పేరునవాడఁబడుచున్నవి కాని స్వయముగా సూరిచేఁ
 దెలుంగువ్యాకరణము రచింపబడలేదు ఈయంశమునకుఁ దగిన హేతు
 వులు గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానాంతమున కం మునుదుఃశ్శంబగు
 చుం దనరిన యను సూరిగారి కందఃద్యమునొద్దఁ జర్చాపూర్వక
 ముగా వ్రాయఁబడినవి బాలవ్యాకరణసూత్రముందలి సంఖ్య యీసం
 స్కృతసూత్రకారికయొద్ద వ్రాసి మాఁబడును ఈసూత్రసంఖ్యకు
 సమానమైన బాలవ్యాకరణమందలి తెలుంగుసూత్రపుసంఖ్యన జూచు
 కొని యాసూత్రార్థమును గ్రహింపఁగా నిచ్చటి హరికాసూత్రార్థము
 సులభము బోధపడును. కావున నీకారికలకుఁ దెలుంగర్థము వేఱ వ్రా
 య నవసరములేదు తెలుంగుసూత్రముయొక్క సంఖ్య యీకారికా
 సూత్రముమొదటను నింగిలీషుసంఖ్యాంకమునఁ జూపబడును సూత్ర
 ములయందలి లేఖనస్థలిత్యములు నాచే దిద్దఁబడి లోకోపకారార్థము
 ప్రకటింపబడుచున్నయవి ఈసంస్కృతసూత్రంబులు ఛందోబద్ధంబుల
 గుటంజేసి కంఠపారమునకు వీలైనందున విద్యార్థి యావృత్తి నేసి తెలు
 గువ్యాకరణమును జిహ్వగ్రమం దుంచుకొనవచ్చును. బాలవ్యాకరణ
 ములొని యుదాహరణము లీగ్రంథములోనివేయని యెఱుంగునది

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి వృత్తి

హరికారికావళి

(గుప్తాప్రకాశికానుబంధము)

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము

శ్లో॥ శ్రీసతీస్తనశైలాగ్రవాసి ప్రత్యగ్వారిదం
కంచనద్విజరాజాంకం కమలాశ్రితమాశ్రయే ౧

శ్లో॥ శ్రీమత్కదంబవర్యః స్థిరలనచైశ్వర్యయుక్ష్మిరంజయతు
ఇన గాలగోత్రధర్మస్ఫురితశ్శ్రీకాళహస్తి నగరీశ ౨

శ్లో॥ శ్రీమద్వరదామరకుః ధామావరరామ సూక్తితస్సహం
సుమతిర్వృత్తిం చాన్నవ సూత్రాణాం కృష్ణమూర్తిరిహకుర్వే ౩

శ్లో॥ అతులామత్కృతిస్సేయ మభ్రాంతవినుతాకృతిః
దిగంతవ్యాపినిజ్యోత్వాన్న ధిసోతురసికావళిం ౪

శ్లో॥ మాతస్సర్యమలినవృత్తి సుతాస్సర్యమదీయకృతిరియంజ్యోత్వాన్న
కోకానివ సవివేకా లోకానిహరంజయతుచకోరాన్వా ౫

శ్లో॥ జయతి సకలవిద్యాజన్మభూమిర్జగత్యాం
జనితసరసచేతస్సంప్రతోషాద్యభాషా
తదనుసరణలీలాదత్తవీక్షామనీషా
తరళయతిచక్షీర్ణంతావదేచ్ఛాగ్రభాషా ౬

శ్లో॥ శ్రీరామాయణ భారతాది వచనోదారార్థ వల్మీకభూ
పారాశర్యముఖాః ప్రణమ్య కవితాధారానిదానీంతనాః॥

- ధీరా సుతరమిత్రమాత్రపదవీమానానతీవాచ రా
 దారాధ్యప్రకృతార్థ సార్థఘటరాచారాయనమ్యగ్యతే ౭
- శ్లో॥ యేకేచనప్రకృతిమత్సరిణో మదీయ
 గ్రంథం సదర్థమపిచంప్రతి దూషయంతి
 బుద్ధాప్రిస్వాగ్విదమితిస్థితిమాత్యజంత
 ప్రసీహభూతకవితు్యత యాప్రణమ్యాః ౮
- శ్లో॥ శ్రి యాహనూమత్యైస్సుత్రిశత్రుఘ్నభరతార్కజైః
 విభీషణాంగదక్షశైస్సహితం రామమాశ్రయే ౯
- శ్లో శిష్టకులకలశజలనిధి శీతకరః కృష్ణమూర్తి సంఖ్యావాన్
 పద్మశంసీన్వతంబ్ర స్తనోతి హరికారి కావలీంవృత్తిం ౧౦
- శ్లో (7) తా వ్యదంత్యభేదేన చజౌతు వికృతౌద్విధా
 (8) ఇవీదే దేద్వయ యతౌతాలవ్యౌతౌనచాన్యత ౧౧
- శ్లో (9) ఆదాదుదూ దోదోదాద్దౌ దంత్యావేవా (10) త్రకేచన
 వదంతి తత్త్వోబహుఘ సమేదుతోపధాచజో - ౧౨
- శ్లో॥ సతదస్మస్మతాయాథం తదభావేపిసంగతే
 కేద్రాజ్ఞోపి సర్వత్ర సతచ్ఛేష్టమసంగతేః ౧౩
- శ్లో॥ (2) ప్రథమాక్షైట్టియైక్క వ్యతిరిక్త విభక్తయః
 అశీరాద్యర్థయేమతా పుత్రమైకవచాంసచ ౧౪
- శ్లో అతీతద్ధర్మాద్యర్థ ప్రథమైకవచాన్వపి
 శత్రాసంసర్వకుమ్ చేదా ద్యర్థాస్తాన్వపి (తాను) నేన్వపి (నేను) ౧౫
- శ్లో దేశ్యేవాద్యాస్తధైవాన్వైగ్రతప్రకృతయః స్మృతాః
 (13)కళాస్తదతిరిక్తాస్తుకళావిద్యుదవీతాః

- (14) హ్రస్వాత్పర ఖండబిందు పూర్ణబిందుర్విభాషయా
 (15) దీర్ఘాదు పరిపూర్ణానుస్వార స్పృహ్యోనచక్వచిత్ ౧౬
 (6) సమేతరేషుశబ్దేషు వైకృతేషు ప్రద్యుశ్యతే
 అనుస్వారస్తు పదుషాత్ సరళాదపిపూర్వభాక్ ౧౮
 (7) పుపూవావోయకారాద్యానసంత్యే వాత్రక్కుత్రచిత్
 శబ్దై అవోఘ్నవోఘవ్యా నాద్యాఃసంఘో వోపుపూముఖా ౧౯
 (8) ద్విధాంతస్థాభవం త్యత్రలఘుఽవో లఘుఽవోమతా
 (19)తత్సమా(20)తద్భవా(21)దేశ్యా(22)గ్రామ్యాచేయంచతుర్విధా
 (23) గ్రామ్యాపి గ్రామ్యాతాంత్యాతి యద్యార్యవ్యవహరభాక్

ఇతిసంజ్ఞా పరిచ్ఛేద

—సంధిపరిచ్ఛేదము—

- (1) అచ్యుతస్సంధి (2) రాద్యాన్యవిభక్తేశ్వత్పహోస్తువా ౨౧
 (3) పాశ్చాత్పరస్య పాశ్చాన్య సంస్యభావే యదాగమ (4)
 అతస్సంధిస్తు బహుళం (5) కిమావీరో విభాషయా ౨౨
 (7) మధ్యక్రియేతస్సంధిస్స్యాత్ (8) క్త్వాశ్చేతోనైవసర్వదా
 (9)నుప్రతిపక్యతి కానాంతు సంధినేకాకాదికాన్విసా ౨3
 (౧0) భవేచ్చపాశ్చాయ శస్సంధి పాశ్చాన్యామేడితేపరే
 (11) అనంద్యవగ్గతే సంధిరపదాది స్వరేష్యచ ।
 (12)విమనడుకడుచిటుకులుగత డటయో ప్రాణేవరేతుబాద్వాస్త

(13) గనకదవాః పరుషాశాం పరతః ప్రథమాంతతస్తుబహుళంస్యూ॥

[14] షైవ్యతేభ్యస్సాస్కృతిక పరుషాణాం నతేమతాః

[15] ద్వంద్వే షడోషస్థానాం పరుషాశాం భవంత్యమీ॥ ౧౬

[6] ద్రుతప్రకృతికాద్యాంతి పరుషాస్సరళాత్మతాం

వాదేశఃరళాధస్స ద్దుత స్సాస్లేషబిందుభాక్॥ ౨౭

(18) వాస్యాతాం లోపసంశ్లేషా ద్దుతస్యనరళేపిరే

[19] వర్గయుక్తనర లేషు స్వాత్పూర్ణబింద సుతఃకృచ్చిత్॥ ౧౮

[20] లోపాభహుళములేస్వాద్దుతాచోపిద్రుతస్యవా

[21] శృంగారభూషణ మతేద్రుతాదపి పరోద్రుతః॥ ౧౯

[22] శబ్దాద్యహ్రస్వో నార్థబిందులోపోద్రుతస్యచ

(23) విసేకాటా వస్మదాత్మద్రుత స్సాస్లేషభాక్చన॥ ౨౦

[24] ద్రుతలోపస్సమానేష (25) స్త్రీసమానాముతాంతునక్॥

పుంప్రవృత్తపరుషే తద్వత్సరళేచోషిపిత్తే॥ ౨౧

సోఽయంకృచ్చిత్ ఫిరేకస్యాన్వస్వాన్వలుగదాదిషు

[26] నేషు (సమానేషు) ద్రుతస్యనస్వం (28) టుగచ్యుతః కర్మ

ధారయే॥ ౨౨

(29) తత్రక్షేర్వాపి శబ్దా నామచ్యయం స్వాద్విభాషయా

[30] ఆత్మేదుగపేవాదే (31) దుచ్చాతస్తత్రతత్సమే॥ ౨౩

() పుంసాస్యాతాచమిదాంత (27) నుగ్లబ్ధిశలబ్ధాయు

(33) తద్ధర్మభేదకస్వాభోః భవేదచినుగాగమః॥ ౨౪

(34) మగ్గోమరచిషసీషు (35) ఉవయస్త్రీసమస్యచ

పుంప్రవృత్తి గణార్థస్యానంతస్యాపిత నేపరే॥

విప్రతాపాద్యాద్యాచ్చరేణ్ణాలుష్యతే బహుళంతునే[సనూప]

[37] పరుషేలుప్తశేషస్య భవేదపి నుగాగమః ౨౬

(38) ఆద్య శేషస్యక్రాత్తస్య నుద్వేషరహలః క్వచిత్

(39) కేమంచిత్కేషు చిన్నుక్చ లోపోద్విత్వంచద్యశ్యతే ౨౭

(40) భవత్యామృషితపరే కథాదౌఽథమాదహః

సర్వేషా మపివగ్ణానా మదంతంటద్వయంయతం ౨౮

[41] విభక్తిలోపో బహుళం పరే త్యామృషితే భవేత్

[42] యథాప్రియోగంగాప్రహ్యస్యసత్తుముర్వాధయోబుధైః

[43] సమాస ఇచ్చేతతోడవలనా నాంసతాంమతం

[44] అలిగింద్విద్యేందుషుస్యా చెందోర్నైవేతికేచన ౩౦

[45] అతస్తు బహుళంలోపో వృత్తావద్యవిశబ్దయోః

(46) వాలోఽపూర్ణబిందుశ్చ పద్మాదేషుపరేషుమోః ౩౧

[47] మోర్మ్యశ్యమస్యలోపోవాఽపయోర్హల్విరామయోః

[48] వాస్యాల్లోఽస్తుఽర్వతృ వ్యతిరేకస్తు మధ్యమోః ౩౨

[49] ఆమృషితేపరే మధ్య ముడుజ్జోపోవిభాషితః ।

[50] విసగఃలోపో నుకృతా [51] వోఽస్మయోతోభవేత్తువా

అన్యత్రాప్యేతదిప్తంస్యా దితికేచిద్భభాషితే

[52] ద్వేహలోంత్యస్యానుకృతౌ(53)మాహమాదేర్ద్వయంతువా

(54) ఉతోనామ్న ఇతౌపుగ్వా(55) క్యాంతేసరిధిర్నదోషభా

ఆ ధత త్వ మ ప రి చేదా

- (1) దుమూవులూచ ప్రథమా॥ (2) నుద్వితీయాతతఃపరా
 (3) చేతతోడా (4) కొఱకుకైచ। చతుర్థీర్వధ (5) పంచమీ।
 కంటపలన పట్టితి (6) పష్ఠీలోపలయొక్కకు॥ 32
- ॥(7) సప్తమీనాండు;(8)నుక్తాదే॥ (9) పట్టియొక్కకయ్యాన్నినా
 (10) చేత లోపల తోడానాం శేష ఆద్యక్షరస్యవా॥ 32
- (11) దురేకపచనేముద్వ। స్తథానశ్చాథవాచకః।
 (12) లుబకహూనాం [13] తదితరే సర్వేచోభయవాచినః।
 (14) ఓస్యాదామంత్రణేతస్య (15) యిక్సిగ్రికార్పథేదతః
 (16) మైత్ర్యాంచరిక్సికౌజ్ఞేయా వేషాందీర్హోపి దృశ్యతే 33
 స్వాతంత్ర్యేణవ్రయోగోపకుత్రచిత్కువి సమ్మతేః।
 స్త్రీతిర్యగ్దడభిన్నాస్తద్యేదకామహదాహ్వాయాః॥ 30
- (18) మిత్రాద్గ్లిబమహతాం ఫులింగసమతాతువా
 మిత్రం ప్రధానం శరణం పాత్రమిత్యాదితద్గణః॥ ౪౦
- (19) ఓద్భిందుపూర్వో(20)దుమంతసంజ్ఞోదుశ్చక్రకృతిర్మతః
 (21) పుల్లింగస్యమహద్వాచినామ్నాంత్యస్యాతఉద్భవేత్ ౪౧
 (22)పుల్లింగాస్మహతోదుశ్చస్యాత్ (23)దుమంతస్యనిగాగమః।
 ద్వితియా ద్యేకవచనే। సర్వతాప్రి విభషయా॥ ౪3
- (24) సత్రైలింగ దుమంతస్యా మదతంస్యతునిత్యతః॥
 ఆర్యా (25) యస్తుదుమంతస్యోపరి నుస్సంఘటితస్తదుత్వమిత్వం॥
 స్యాత్॥

- [26] ఉతతత్వంస్యాదేః ౪౮ । భాజాంకునుపు క్రియావిభక్తీనాం
- (27) ఈధాతుయుష్మదర్థేభ్య స్తాసామోనేత్వమిష్యతే॥ ౪౯
- (28) కువర్ణకేసగోరుచ్చ (29) తయోరం దానుగాగమః
- (30) పుష్పాగమయోరందా నుగ్భవేత్తు విభాషయా ౪౯.
- (31) బహుతాయాం ద్వితీయాదివిభక్తీనాం లడాగమః
- (32) సంబుధ్యంతదాంతోతోద్వా(33) తస్యేతత్సద్భూతా ౪౭
- (34) లోపోవా సంబుధిడుజః । కృతో తస్మిన్తనామతః ।
- (35) నైసర్గికోదంత నామ్నోవాద్యాయాం తస్యతూఃప్లుతః ౪౭
- (36) సంబోధనేస్యాదే కాన్యవచనే త్వారగాగమః ।
- (37) ఆరబ్ధ్యమయోగేవా (38) దంతద్భూద్యలోఽథాత్ ౪౯
- ౪౯స్యమహతో లస్యవిభక్తే రేఢిష్యతే
- (39) అదంతానా మమహతాంక్లీబానాంచ మువర్ణకః ౫౦
- (40) తేషాంమ్యస్యవిభక్తౌముక్త (41) స్యమోః కార్యమిష్యతే॥
- (42) మోర్మద్విత్వంపూర్ణబిందుపూర్వోబుర్వావిభాషయా॥ ౫౧
- (43) ముగాగమస్య లోఽస్సాస్యిలులయోర్నే చక్కుత్రచిత్
- తత్పూర్వస్వర దీప్తేణ సహవైభాషికోమతః॥ ౫౨
- (44) శ్లో రైగ్లావుగ్యంతనామభ్యః ప్రథమైకం తులోఽథాక్
- (45) బహుష్విదుద్వి(46) కృత్యామిదంతోపోత్రమథిల్లథా ౫౩
- (47) నోపోత్రమే దుద్రలడోఽధేష్వపినవాదిషు
- (48) గవోకారాంతశబ్దానాం । సర్వత్యాపి పువర్ణకః॥ ౫౪
- (49) ఓభక్తౌ పుగ్వభిన్నాయాం । గోనోత్వంబహుళంతువాం
- (50) ఉకారాంతాత్తు బహుళం । మహాతస్యాద్భువర్ణకః ౫౫

- (51) అహిప్రసూం వినాకద్రూమస్య వస్సస్యత్ప్రయోగతః
రంతశబ్దస్యతు స్త్రీవద్భావోత్పం చభవేత్తథా॥ ౫౬
- (53) విభాత్య భాత్యనవిత్య నేత్యదాత్మ్య మహత్సూతా
[54] ప్రాసోన్వనామాంత్యోర్ఘ్నస్య (55) భవేన్నై కాక్షరస్యః॥ ౫౭
- (56) వృద్ధాదేర్వాచుజోలోపో (57) బహుళంమోర్వధాఽషు
(58) స్త్రీలింగప్రథమైకస్య లోప (59) ఏకబహుత్వయోః గు
ప్రయోగోదేవసురయోః క్రమాదాదిత్యవాచినోః
- (60) సురోనిత్యంవాసురః స్త్రీసమస్సంస్కృతజనతు ౫౮
- (61) దూతాదాబహుళంస్త్రీత్వం (62) భువోజాయత్తదిప్యతే
- (63) నాశీతినాపదస్య స్యాద్భూతౌల్యంకేచిదూచితే॥ ౬౦
- (64) ఓత్వంవాస్యచ్చరైగ్లావో (65) రైకారస్త్రీ సదృగ్భవేత్
- (66) భిక్షాద యోభజంత్యత్ర బహుళంక్షీబ తుల్యతాం ౬౧
- కందరానాసికా దంష్ట్రాగ్రీవోల్కా పాదుకావిధా ।
- ఇత్యానయస్తు భిక్షాద్యాజ్ఞేయా స్తతత్ప్రయోగతః ౬౨

ఇతఃపరం హలంతః

- (67) హలంతం ప్రథమైకాంత తుల్యం నామాద్రకధ్యతే ।
- (68) ఏషాము గాగమోద్విత్వం । భవేదంత్యహలన్నమం॥ ౬౩
- (69) దీర్ఘాత్పరస్య తుహలోబహుళం ద్విత్వమిప్యతే
- (70) ద్వితీయైకాంత సదృశం । నామస్యాన్మతుబాచికం॥ ౬౪
- (71) త దీయాంత్యమలోపస్య (72) ల్లోపోనస్యాన్మదాదిసో॥

- (73) ఋత్విగాద్యా ఆమతేన వద్యకాస్సుర్విభాషయా॥ ౬౫
 (74) కేచిన్మహాజ్యే మరుపస్తస్యారాణేశమూచిరే
 (75) స్త్రీత్వంస్యాత్కృష్ణార్థాదే(76) ర్భూహ్నోమహాతస్తథా॥ ౬౬
 (77) పునస్తథాత్యే మన్నంతమర్త్య సంజ్ఞాసుతద్భహు॥
 (78) రాజశబ్దస్వార్థః । మహాజ్యేరాజరూపభాక్ ॥ ౬౭
 (79) ఇంద్రజిజ్ఞగతో స్తస్యలోప ఇప్తోవిభాషయా ।
 80) సాంతాంతసస్యలోపో(81) ధన్వితి మైకాంతతుల్యతా॥ ౬౮
 సాంతానాం మహతాం వాస్యాదుత్యలోపో పివాధవేత్
 (82) నిత్యంసలోపస్త్రీత్వంచ వేధసోధపురోధనః॥ ౬౯
 స్యాతాంతేవా (83) సకారస్య ద్విత్వంవామనఆదిషు॥
 84 జాయత్తద్యహ్నోదోరూపం కతిచిత్కవయో వదన్ ॥ ౭౦
 (85) స్త్రీలింగాస్వస్వని యతస్త్రీప్రత్యయ సమన్వితాః ।
 (86) స్త్రీబానాంతుమహాత్యస్యస్త్రీలింగానాం విశేషణే ॥ ౭౧
 (87) భవచ్చత్రాదయో నాత్రప్రయోగ సరణౌమతా॥

ఇతితత్సప్తకరణం॥

అథాచ్చిక్రపకరణం॥

- శ్లో॥ (1) తత్తమేతరబాషే యమచ్ఛేతికవయోవదన్ ॥ ౧
 (2) స్త్రీసమాఃప్రాయశః స్త్రీ బసమాశబ్దాస్సు ర్దాచ్చికాః॥
 (3) ఆద్యప్రకృతి తుల్యాస్సుర్బలలిదాద్యా (4) మగాదయః॥
 మహాంతఃకించక్రైరాద్యాదుః జాతోనోత్పగామినః॥

- (5) పగతాదేబహుషులోరో (6) దుమంతేషుకేషుచిత్ ।
 తద్వత్తత్ప్ర క్షూర్ణబిందుపూర్వకోడశ్చదృశ్యతే । 3
- (7) కాప్రత్యయాద్యహుషులో । కాతులఘ్నల ఘూతయోః
 లఘూరాదౌ బిందుపూర్వః కారః కవిసమ్మతః । ౪
- ఆర్యా (8) రేప్రథృతిబహువచనతః ప్రాగ్ధృ (9) జూ-తోస్తుసోరువర్ణ
 స్స్యాత్
- (10) ఆల్వాదేబహుషులోరో బింద్వాదిహ-శ్చపూర్వలోర్భవతి ౫
- (11) చెయువోస్సాస్యదలఘ్నతో బహులస్యవిభాషయా॥
- (12) డలయోష్టరయోలో పోబహుషోర్భహుళంమతః॥ ౬
 సమయోః కోటిపిష్పలోరే తత్కార్యంచదృశ్యతే ।
- (13) అయక్తానా ముదంతానాం డలరాంజహుళం భవేత్ ।
 అలఘ్నలో త్రిచబహువచనేఽరతః సితే । 2
- [14] డతోరలఘ్నలోనిత్యం బహుశ్చైవైద్విరుక్తయోః॥
- (15) సంయోగేఖండఖం(బిందుః)పూణంసర్వత్రైకపదేభవేత్॥
- (16) సలలో (లకారసహితలుకారస్య=ల్లు) లేబహుష్యేవ
 విభక్తికగతస్యచ ।
- దువర్ణఃపూర్ణబిందుస్త । దాదౌచబహుళంభవేత్॥
- (17) క్వదిన్నామశ్లిష్టబహు సమంబహు యుతంముహుః
- (18) కలనుప్రథృతేనుః కుబ్జవైన్నిత్యం బహుష్వయం॥ ౧౦
- (19) గుజ్జేనుగోనునో (20) లోపశ్చేన్వాదేనో బహూదితే
- (21) రేయ్యాద్యంత్యాక్షరస్యాపి లోపోబహుషునేష్యసా॥ ౧౧
- (22) బహుషాఽప్రపృథ్విత్వంత్యాక్షర లోపోవిభాషయా

(23) ఎత్వరామాతవృత్తస్య బహుశంస్యాదియన్యచ | ౧౨

ఇయేకేచిదిరోపంతు వదంతినహిమేమతు

ఏతత్తుముత్తియపదే దృశ్యతేకవినమ్మతేః | ౧౩

ఇతిపదసన్యవామాని ||

అగ్రసన్యవామప్రకరణం

శ్లో॥ (24) వికృతైసర్వరామాయస్మిన్ని కొన్నెన్ని పెనుగు
పల్వయే(పలు—ఆ—ఈ—ఏ) నీనామనతాతద్వత్సంఖ్యార్థకాలపి ౧౩

అన్యాదిషట్చమహతి | సంఖ్యాద్వ్యోద్వ్యాబహుత్వగాః |

అమహత్యే శవచనా న్యాయస్సర్వతస్సమాః | ౧౪

(25) సంఖ్యావాచకశబ్దస్య పూరణార్థేచగాగమః

(26) మహత్వాచమహతోవాస్యా త్వర్వరామక్రియాబహు | ౧౫

అత్రవాశబ్దవివర్థకః బహు బహువచన మిశ్యర్థః |

(27) అసంయుక్తాపదావ్యస్య గన్యవస్సన్యాద్వి భాషయా ౧౬

ఇతిసన్యవామప్రకరణం ||

అథ - పరిభక్తిప్రకరణం

(28) విభక్తైశ్చవిమిత్రేయేః పురాదేశాగమాశ్చకాః |

ఇతితి వ్యవహృతావర్ణాశ్చపరిభక్తికాః |

(21) ఏతేమాద్యేకవచనే ప్రాయోనామసుకేషుఽఽఽ 55

అవదన్నత్ర కతిచిదమినోఽవిభక్తికాః

ఇతినాస్మన్మతాహం లక్ష్మలక్ష్మవిరోధతః 67

[30] ఊర్వాదేర్వి [31] మధటి రంత్యాదేశోఽలిమూఽమః
పర్యాయేచణకేహంచీ దుభయం బహుళంభవేత్ 90

[32] హ్రస్వాదుఃరితేః పూర్ణోబిందుః పౌగ్ధహుళంభవేత్

[33] పదాద్యహ్రస్వాదుఃరితేః ప్రాక్షీత్యం సభిష్యతే 91

(34) అంతాగమస్త్రిత్త్వా (అత్త్రి) దే రేఫవకోపలోపభాక్

(35) విభక్తేః రతోగోయి ప్రశ్యతేరతిమోషిః 92

(36) ఆర్యాటిత్యోరిత్వముతో (37) త్వం! అపారప్రికిండు
మీఁదుముందునాం

(38) బహుళమదోఽవిభక్తికసప్తమ్యాశ్చాపితత్ప్రతీయాయాః 93

ఇత్యాచ్చికప్రకరణం

అశకారకప్రకరణం

శ్లో (1) ప్రథమానామసంబోధనోక్తార్థేష్వ (2) ధకర్మణి
ద్వితీయాస్యా (3) త్కర్తృచ కరణేచేతవర్ణకః 9

(4) హేత్వర్థేకరకార్థేచ బహుళం చేతవర్ణకః

గ్రహ్యవియోగ జన్యాయాః పంచమ్యాశ్చైవమిష్యతే 9

(5) టాసస్సహారే కరణే తోడస్తుల్యార్థయుజ్యః

(6) ప్రాయస్తోఽహో వచ్యముఖ్యకర్మణాస్యాచ్చ కుస్తథా 9

- (7) ఆఖ్యాతురుపయోగార్థే తోడవర్ణక ఇష్యతే
 (8) సంప్రదానేచతుర్థీస్యా (9) దపాయోభవనంభయం ౪
 ప్రమాదగ్రహణత్రాణ విరామాంతర్ధివారణం
 పరాజయోజగుప్సాచ యతస్సన్యద్వలనస్తతః ౫
 దృశ్యతేకుత్రోచిత్తప్రీ చతుర్థీస్థానసంగతా
 భవేదస్యాస్తుపంచమ్యాప్తప్రీ చావ్యత్రకుత్రచిత్
 (10) ఉండిశబ్దోనుప్రయుక్తో వలన స్యక్వచిన్మతః
 (11) ఉండోద్వితీయానస్తహ్యా ప్రాయీకేవాలస్యతు 2
 (12) కంటెన్యాథాదియోగోశ్శపంచమ్యా (13) జనిపాపినః॥
 నిర్ధా (14) హేతుగుణ క్రియయోః పట్టిరిష్యతే ౮

- (15) శేషేషి పప్తాయుక్కో (16) నిహారణేలోపలోభవేత్
 (17) ఎస్తమ్యాధారస్య (18) జహో దంతస్యచవర్ణకః ౯
 (19) భేద్యవద్భేదకస్యాపి లింగసంఖ్యా విధక్తయః
 (20) బహుళం స్త్రీసమమ్వంత భేదకే బహుత్వైకతా ౧౦
 (21) అవరస్యా విభక్తేః స్యాద్విభక్తి రపరాక్వ్యవేత్
 (22) జడాత్పతీయానస్తమ్యాద్వితీయా బహుళంభవేత్
 (23) నఉజ్జడాజో (24) బహుళం ద్వితీయా యాస్తదాదమా
 (25) కాల్యాణనోస్తుప్రథమా ప్రాయీకతేనృన్సృతే ౧౧
 (26) యశ్చసర్వనామసంఖ్యాభి ధానతభేద్యసంగతౌ
 ప్రాయుక్తం తద్వితీయాదేః ప్రథమాబహుళంభవేత్ ౧౨
 (72) క్వచిత్ప్రీతీభేదకస్య ప్రథమాస్యాద్విసౌపయా

(28) భవత్యర్థవ్యవహితభేదకస్యా పిసాభవేత్ ॥ ౧౩

(29) విశేషణస్యాసన్నస్య భవత్యర్థోభవత్యయిః

తతఃప్రాగ్భేదకానాం స్యాద్భహుశంచానుపంగవాన్ ౧౪

[30] అయేరను ప్రయోగస్యాభావేంత్యస్య సముచ్చయః
విశేషణస్యసర్వేషామపి వోఽరివాభవేత్ ॥ ౧౫

(31] విశేషణానాం సర్వేషాంధాతుజన్యవిశేషణే
వ్యసధాయకతాంప్రాప్తేను ప్రయుక్తోభవేదయః ౧౬

ప్రబంధ్యుణాం ప్రబంధేషు ప్రయోగసరణిఃఽరం
ఽచిత్రాద్యశ్యతే త్రాద్యసమ్మతిం ఽరిశీలయేత్ ౧౭

(32) భావార్థకాదినంబంధే ప్రధమాకర్తురిష్యతే
(33) యష్కదస్మద్భేదకానాం సుసంతానాంవ్రనూరుమూ ౧౮

అంతాగమప్రాయశః స్తః క్రమాదేకబహుత్వయోః
34] వ్రనూరుమ్వాగమేషు ప్రాగుత్వమత్వమిహేష్యతే ౧౯

(35) దానాదేశోదిశబ్దస్యప్రవోస్సంబోధ సేపిచ
(36) బల్యస్యయష్కదస్మద్వధేయే ష్వతోత్తరోత్తరం ౨౦

(37) కతిచిత్త్వంతరే ఛైకవాక్యేనఽన్యదాన్యపి
ప్రయోజ్యానికృమాపేక్షాంవివేతి జగుర్బుధాః ౨౧

అథ సమాస ప్రకరణము.

- (1) ఐకపద్యంసమాసస్యాత్సమర్థపదసంగతం
- (2) సాంస్కృతికమిశ్రాచ్చికాఖ్యాభిప్రీతిధోమతః ౧
- [3] ప్రియస్తత్పురుషాదినాం సంస్కృతోక్తం హిలక్షణం।
- (5) ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసదృగ్ధాతుభేదకైః
సపూర్వపదకః కర్మధారయో హ్యతద్యశ్యతే
- [6] క్వచిత్ స్త్రీసమసంబద్ధో బహువ్రీహిశ్చద్యశ్యతే 3
- (7) ప్రాయఃఆచ్చికశబ్దేన స్త్రీసమోద్వంద్యవిషయతే
- (8) సమస్యంత సర్వశబ్దాస్సంబంధేతు తదాసహ ౪
- (9) విభక్తేస్తుఃపతాయాం ధాతుజన్యవిశేషణాత్
తచ్ఛబ్దానుప్రియోగ (10) స్తస్యాట్టిర్వాసర్వతస్తథా॥ ౫
- (11) పదేపదేయమ్మదస్మదాత్మాధానాం భుగత్రవా।
- (12) నల్లాదినాంగుణానాం నిర్బహుళంకర్మధారయే ౬
- (13) ద్విరక్షహలిక్షిప్తస్య హాస్వస్యాదాచ్చికస్యతు।
- (14) బహుళం ద్వేసర్వనామాయే రసంయోగినోహలః॥ ౭
- (15) ఉక్తత్రయాత్కృతప్రాస్వాచ్ఛోటోప్రాస్వాచ్ఛతద్వదోః
- (16) పోలోభలేదుత్తరస్యచోటు శబ్దస్యటస్యవా ౮
- (17) ఉత్తరస్మింత్సమానాధికరణేతుపదేదుజః
మూఁడుశబ్దస్యలోపస్యాత్ । హలోద్విత్వంతథోపరి ౯
- (18) ద్విగోస్యాదేకవచనం ప్రియోమిశ్రస్యనైవతత్ ।
- 19) క్వచిత్సేషు కనుమ్వాదినామ్వాదిగతసూః పఞ్చ॥ ౧౦
- (20) యథాప్రయోగం విజ్ఞేయాః కవ్వద్వాద్యాస్సతామతే

- (21) యదర్థకామేడితస్యభవేతామాయాయీచవా ౧౧
 (22) బహువ్రీహశా సమాసాంతకార్యమస్యత్రదృశ్యతే
 (23) బహువ్రీహశాస్త్రియామథేమనోర్భోః జిస్తులోఽఽఽ ౧౨
 [24] ద్వంద్వభవేదృశ్యకారస్యస్యతరస్యారవణ్ణకః
 (25) సమాసస్యవిభక్తేస్సాస్య ల్లోపోఽస్యల్లటస్తథా ౧౩
 (26) పాదాన్యస్యవివక్షయాం కర్మాదీనాంతుథాతుజాః
 సమస్యంతే భేదకాన్తైః కర్తృవత్కవిసమ్మతేః ౧౪
 (కర్తృ)తుల్యం కర్తృవత్ ॥

ఇతిసమాసప్రకరణం.

తద్ధితప్రక్రియా.

- శ్లో (1) త్వార్థేతన్ (2) త్రతుస్యాద్వి శేషో వోత్సర్గబాధకః
 (3) చిన్నాది భ్యోజ్జకచ్చస్య (4) దుత్వస్యాత్వంతిశేపరే ౧
 (5) నల్లాదిభ్యోగుణేభ్యోనః (6) పేర్వాదిభ్యఃకమిర్భవేత్
 [7] ఇకవర్ణోగ్గలాదిభ్యో (8) మగటిమ్యాదయస్తథా ౨
 (9) చిటుతా దేరుకస్వాథరే (10) రిమరా దేరికస్తథా
 (11) పుంస్త్యేకా కాత్రియ, స్త్రీత్వ ఆటాదేర్మతుబద్ధకః ౩
 (12) కాకత్రియక కారస్య కుత్రచిద్గోపిదృశ్యతే
 (13) కర్తృతస్యైతేఽ [14] కిలక వఃక విక ౪
 (15) ఈ స్యాదటమటాదిభ్యః పుంస్త్యేతుమతుబద్ధకః

- (16) స్వాశేకేమాచిదేషో (17) రిద్ధాలాదేర్మతుబర్ధకః॥ ౫
 (18) ఇవర్ణకఽయా రాదేర్మతుబర్ధే
 (19) తవర్ణకః వాచ్యా మాంతు ప్రియాంత్స్మిన్నప్యతేకులవాచినః॥ ౬
 (20) కుత్రచిద్ద్యశ్యతేచైత్వం సచేతే (21) యువతిర్విటీ
 రజస్వలాగుబ్బేతమి డతముట్టుతచక్రమాత్॥ ౭
 (22) బహ్వోతేభ్యోవగాదిభ్యః ప్రియామాఽదిర్మతౌమతః
 (23) ఆపుం (24) సిఽస్త్రియక్త్వాదేరభావద్యోతకస్థితః॥ ౮
 (25) మారాధాదేఽదు రేకత్వే [26] లేలోపపేఽదువర్ణక
 (27) దఘ్నార్థేఽతికాలాది (28) అర్థభేదేషుచావరే॥

ఇతితదితప్రక్రియా.

ఆశక్రియాప్రకరణం.

- శ్లో (1) ఛాతో [2] ర్లప్సత్తమానేస్యా [3] ద్యుతేలిక్ [4]
 ల్పట్పభావి॥
 (5) తద్ధర్మాదిషు తే [6] డాశీశ్శావసంసా)ర్థకేవిహా॥ ౧
 లోట్స్యా [7] ల్లజ్ వ్యతరేకేస్యాల్లకారాఅత్రషణ్మతా.
 (8) ప్రత్యేకంలామ జు) ను ను ముఖ్యాన్యధూర్వహేరితం॥ ౨
 (8) ద్వోద్వోక్రిమాచ్చపిధమ మధ్యమోత్తమ సంజ్ఞికాః
 (10) రుమూతత)బహుత్వోక్తా వితరేత్వేకతోక్తితః॥ ౩
 (11) ప్రథమాద్యానామయుష్మ దస్థదర్థేషుతేత్రయః
 (12) దుశ్రోగ్గుహా అమహతి దిపి ఉన్నానుబధతః॥ ౪

బాలవ్యాకరణ, గుప్తార్థప్రకాశిక.

- (13) సక్షిదంతాల్లటిపరే [14] పరేమాన్నేచువర్ణకః
- (15) దీర్ఘఉన్నానుబంధస్య పరేమఖిదివీతరే ౫
- (16) క్రమాద్భిన్నేతాం విక్షలేనోడుశ్చ స్యైనునువర్ణకా
- (17) ఇగాగమస్యాద్భిన్నేతే (18) లిఙ్మజిస్యాత్తు, తివర్ణకః ౬
- (19) అచుబం లృటికల [20] జ్జత్రజిక్యమతోధవేత్
- [21] నుక్కంబృషుకౌ [22] లేటః పరేమఖిమగాగమః ౭
- లేక్షద్యశ్యతేచబూతార్థే వచ్యరానాంక్యచిత్క్వచిన్
- (23) లేద్రుశ్చైవకక్రమమౌప్రాయస్యైపగెసిస్తథా ౮
- (24) లిక్లేబోర్వస్య లోపస్యాద్వా (25) తిర్యగ్జడవాదినోః
- తయోర్బహుత్వేపేకత్వం ప్రథమేవప్తిహూర్వహః ౯
- (26) లోటోడుఖోద్రుతాంతేతు స్యాతామెమతవర్ణకా
- (27) విధావదీతితచ్ఛబ్దస్తతః పూర్వంచనుగ్భవేత్ ౧౦
- (28) పరస్యాచ్చేదేషు తయోమృతాదఖ్యస్తదాభవేత్
- (29) లోఙ్మశ్యప్రసోమృషుకౌ (30) మకోత్స్వముభయార్థకే ౧౧
- (31) ముషుజ్ఞోః పరయోర్మధ్యైవ్యతిరేకకుజువ్యతే
- అదాద్యనుప్రయోగోపితయోస్సూప్తార్థకేమతః! ౧౨
- (34) ఎదాద్యనుప్రయోగేతు భవేతాంపుజుజౌతయోః! ౧౩
- (35) భావేటస్యా (36) త్పురాధేవయోగేకజ్వర్ణకస్తునా
- (37) వ్యతిరేకవిశిష్టాయాక్రియా తద్వాచిసస్తుమిచ్ఛ ౧౩
- (38) ఏకాశ్రయాణాం ప్రాక్కాలే
- భావక్త్వార్థః (39) కక్షక్రిమాత్ ౧౪
- (40) చేదధేనోద్రుతాంత స్తద్వద్వ్యత్రేభావలక్షణే

[41] అనంతర్యేనాంతకు [42] నుజ్జుమధేభావలక్షణే! ౧౪

(43) చువర్ణకోదుితాంతస్సా చ్చత్రధేతుక్రియాన్వయే!

(44) త్రధేత్వేషురెఃస్యాతాం! (45) తయోర్లుగ్భహుశంభవేత్ ౧౬

(46) భవద్భవిష్యచ్ఛత్రధక్ష వదధేషుసక్రమం!

ఉన్నఃకలజస్తు (47) నిజ్యతి రేకత్రధతోభవేత్! ౧౭

ఏతేనత్వాభిధానేషుభవంతి! సత్వంనామ సుబంతవాచ్యం

(48) ఏతేలదాదయః కర్తృకర్ణణోః న్యుస్సకర్మకాత్!

పరస్మాత్కర్తరి (49) కడు జ్ఞనుబంధస్తుకర్మణి! ౧౮

(50) అగురూణామయాంతానా మేకాచ్ఛానాంద్వయాచామపిః

ఉపరియుచ్ఛవేదించు గ్వకాక్రిణాతు విభాషయా! ౧౯

(51) అత్వంపడ్వాదినస్యస్యాద్విత్వమం త్యహలశ్చవా!

(52) కొనోరనుప్రియోగ స్సాస్యత్కర్మగామి క్రియాఫలే! ౨౦

(53) కొనావిగ్భహుశం (54) యస్సోపిహితేకారవక్రయోః!

(55) అన్వాదేయత్వలోపశ్చే! బిందుస్సాక్సో ద్విభాషయా! ౨౧

(56) వోంఙోశ్చేదాద్యర్థనాంతస్యోన్న (57) ఉన్నేస్యలుగ్భవేత్!

[58] బిందురన్వాదినస్థానే తిదుటేషూండు ఙోశ్చలుక్ ౨౨

(అత్రచశబ్దోవార్థః) శ్లో! (95) నిత్యవైకల్పికావతీ!

బిందూపరితదోష్టడా!

అత్ర-అస్మిన్విషయే; (60) కోశబ్దోమన్యముమజ్ఞః పరయోర్బ

హుశంకొనోః ౨౩

(61) తయోర్ధ్విరస్య హాస్వస్సాస్మోద్ధిత్వ మపికథ్యతే

(62) బిందూపరిస్థ తదఙోలోపస్సాస్య ద్రావిభాషయా! ౨౪

ఇంచుక్సంస్కృతభాతూనా మంగలాదేస్తథాత్రచ!

- వరోరు రిండుక్యయవో (65) నిర్జినామ్నాం నాచాయహ ౨౫
 (66) లమూషధానాం ధాతూనామాద్యాయా స్సాస్యదికోగు
- 67 స్పృశేర్వాస్యా (68) ద్భజరుచలిఖానాం నకృశేరపి ౨౬
 (69) నిర్మితేనస్యజే (70) రిండుకృత్వస్యప్రేరణేభవేత్
- (71) రంజాదీండుకృత్వ బిందుయుతస్యా ప్రేరణేద్విలం ౨౭
 ఏతదాదేశయోగేన కంపాదేస్సాస్యదకర్మతా
- (72) పరేత్విండుకి రంజాదే రిండుకోలోప ఇష్యతే
 (73) చుగనంయుక్తనలడ రాంతస్యబహుళం భవేత్
- అచ్చస్య ప్రేరణే (74) తద్వన్నాన్వాదేస్తుపు గాగమ ౨౮
 (75) చుప్వోరేరు (76) రడంగాదిమాయ్యాదీనాంచచుప్పక
- తథాతదాతదీయాం త్యాక్షరలోపా పిదృశ్యతే 3౦
 (77) ఇండుక్చుక్చుక్షుషరతో దృశ్యంతేబహురూపకా
- లోపాదేశాగమాస్తత్ర ప్రాక్ప్రయోగోగతిర్మత 3౧
 అనుప్రయోగేపోవోస్తు పుచ్చుమాత్రమిహేష్యతే
- 78) అన్వాదేరిండుకి పరేపుగ్మానో రేషనాభవేత్
 (79) గుగడ్డాదేరత్రతుస్యా దప్పాదేస్తు విభాషయా 3౨
- [80] ఆడోరోడోశ్చకూడోచ్చ డన్యరస్సాత్పరేచుకి
- [81] చెవోర్దస్యాలఘూరస్సాచ్చ కృగాగమయోస్తథా ౩౩
 (82) షడోశ్చుగలర (83) శ్చబ్దపల్లవస్యాస్య వేంచుకి
- డకారస్యలఘూరేఫో [84] సేచుకస్యాత్పేరణేంచుకి ౩౪
 [85] ఇకారైకారయోయోగే నాహ్యోత్వస్యేత్వమిష్యతే
- [87] ప్రేరణేంచుకిచః పోనహేచ్చోర్యేవోస్తువాభవేత్ ౩౫
 [87] సంజ్ఞాముజ్జృఢ్యముచుజే [88] ముఞ్జితాంముదీతోభవేత్

- [89] ద్విరుక్త భిన్నాగమాన్యచయోర్ముతి పరేషవా 32
- [90] అర్థబిందోస్సిద్ధచస్య ముతిప బహుళంభవేత్
- [91] పూర్ణబిందో రాగమన్యచకారస్యతువాదః 32
- (92) వచ్చోచ్చుచ్చోరగోచ్చోచ్చోరశ్చుచ్చుః కాశ్చోరురుచ్చుః
- (93) స్యాదిచ్చోరీస్తుసర్వస్య [94] తెచ్చోస్తేతేరుతిత్యపి 35
- శ్లో [95] చాప్రనోపా చచ్చనోచ్చో (96) జీతవాలుక్తయోస్తువోః
- (97) ముర్యగోరనుకన్వోశ్చ కా, నా, కానా భవంతివా॥
- (98) స్యామృచ్చోబహుళంబోపా లిడ్లబోర్ముతి నేరువోః
- ముజిపోవోర్దుజ్ముతోశ్చ వోర్దుకోదపదాచవా 40
- (99) ఇతివక్త్రీపరేపో వారగోరంత్యస్యయోభవేత్
- (100) తతాగోర్వక్రసంబంధే దీర్ఘత్వమపి చేష్యతే 40
- (101) పిలుచ్చాద్యంతాక్షరస్య బహుళంముతిలుగ్భవేత్
- (102) ఉదితాదితరత్రాపి కాద్యాలేవోశ్చలుజ్ముజీ 41
- (103) భవేతామయ్యపూ వక్రతమా బహుళమాచ్చికే
- (104) భవేత్కలస్తు కలుగోరస్త్యధేరతోలటి॥ 43
- (105) త్రోథేవాస్యాత్కలాదేశో (106) స్త్యథేలజీవడోతథా
- మానాకేవర్ణకే పిస్యాలియాదేశో పరార్థకః॥ 44
- (107) వాభావేవలవోరొల్లో దుగ్ధస్తస్యాచ్చునాసహ
- (108) పదుజ్ఞానూక్వది త్వాస్థేదృశ్యేతే నుప్రయోగినా॥ 45
- (110) అనుప్రయుక్తస్థైరుచస్యాదగ్వాదేస్తత్తటశ్చదః
- (111) సోరుగ్వాదేర్గతౌ తద్వల్లోపస్యాద్యతదాతుగోః॥ 46
- (112) అపితస్మింశ్చులోఽస్యా (113) త్రేతేహుఅపితన్ముతి
- (114) అనుప్రయోగ్యగుభూతే లజస్యాత్తు లిడంతకః

- (115) అనుప్రయుక్తోఽపర్భవభేదకస్య నుజుతకః
 స్యాన్నుజోనుప్రయోగీవా [116] హ్రస్వస్తస్యాపివాభవేత్ ౪౮
- [117] కలాపవర్ణకా దన్నాల్లోఽస్తచ్చబ్దవస్యవా
 118) ధాత్వాద్యనుప్రయుక్తాస్తువ్యవృత్తే ధాతవోహియే ౪౯
- విలక్షణార్థదా ఏతేశబ్దపల్లవసంక్షిప్తాః
 [119] దేచ్చబ్దార్థస్యసంబాధేః పుటో లిక్షపిసమ్మత ౫౦
- [120] తల్లింగసంఖ్యాభిధాన చచనం వారుభేదకమ్
 (121) అత్మాశేభిహితే భ్వాదేరగతే రుద్రనోగతి ౫౧
- (22) సలయాద్విక్రియా కర్మభావవృత్తేస్తునుజ్ఞతః
 (123) గతిబుద్ధ్యదనార్థాయే కర్మకాశ్చబ్దకర్మకః ౫౨
- తేషామపీరణకర్తా ప్రేరణేకర్మభావభావ్
 (24) క్వచిత్కర్తురనుక్తస్య పష్టిచబహుళంభవేత్ ౫3
- కన్వాదియోశేప్రయోజ్యకర్తుర్నిత్యం జమిష్యతే ౫౪

ఇతిక్రియాపరిచ్ఛేద

—

అక్షకృపింత పరిచ్ఛేద

— • —

శ్లో॥ [1] యథాప్యవహృతిజ్ఞేయాః కృతామర్థామనీషిభిః
 దుశ్శీన్నప్రకృత్యయోధాతోఽన్విహితః కృదితీష్యతే॥ ౧

వక్ష్యమాణాభావకర్తృ కర్మాద్యర్థాః కృతామిహ
 మహాజనస్యవిజ్ఞేయా వ్యవహారానుసారతః

(2] లుక్కుత్కగతపవేమిషుకగచయవానాంపరే

(3) వ్యలుగ్వాదేః కస్యస్య, దికకపుషుకనో రాదేరాః, కినియుముదియు
నత్తైరుః॥ 3

(5) చేయ్యాదే స్త (4) జ్జలుగ్వాదే (6) రడఃగ్వాదే (7)రిమిః
(8) కువః

టవర్ణకస్యదాడ్వాదే ర్భవేదపితతోంత్యలుక్॥ ౪

(8) షడ్వాదిభ్య మ్మస్తథాద్యా శ్శిష్టాదీహ్నా భవంత్యపి

(9) తోభవేదాపులించ్వాదే (10) స్తిరియ్యాదేః షవర్ణకః ౫

(11) పుర్మాయ్యాదే (12) రికోంజ్వాదే (13] ర్నజస్పాదే (14)
స్తతోబడిః

ఏల్వాదే 15 రస్తుగీర్వాదే (16) ర్వుస్మన్వాదేస్తథాభవే॥ ౬

(17) కోర్వాదిభ్యఃకీస్తద్వ (18) చేర్వాదిభ్యోగడోమతః

(19) మాత్వాదేస్సన్యదకో (20) డుస్సన్యదాత్వాదేస్తత్రపశ్యయో॥ ౭

(21) అడుక్వాదేరురపువీ (వి, థ) (22) వడికల్యాదయః పరే

వర్ణకాలత్రవిజ్ఞేయాస్సుకవివ్యవహారతః॥ ౮

తూనుశ్చేకశ్చతూగో స్సన్యత్ చూహోశ్చుమరకిస్తథా

జ్జేనయుక్తాటస్సన్యత్ పెంచోర్ద్వాప్రేపురిత్యపి

లేవడిర్వ్యతిరే కస్యాత్ ప్రబంధ్నాణాం ప్రయోగతః॥

ఇతిఃపంచమ పంచ్యేద ॥

అథ ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేద

- శ్లో (1) ఋకారశ్చ నికారశ్చపదాద్యారలసంమితౌ
ఏకారఉత్తమరులుడుషువా హ్రస్వఽద్భిశ్చ ౧
- (3) ఉయ్యోఽయ్యదతాయ్యన్యాంతస్తాలు
- (5) వక్రయుగ్యోన ఊయే లోయ్యాస్థిత దీర్ఘవేక్షకశ్చహ్రస్వావా ౨
- (7) అకారేచఅకారస్యస్థోన్ను ల్వోబఁహుళంచలుక్ 3
- (8) వాక్కటాదేద్విలుకాన్య (9) ల్లుజ్ఞద్విత్వస్యపదాద్యచి ౪
- (10) నీలుగ్వాదే రాద్యహల్లుగ్వాదీనాం బహుళంతువా ౪
- (11) ప్రథమేతర దీర్ఘా వారాటాదౌ హ్రస్వతాంభవే ౫
- (12) తదోయారాద్యాద్యదీర్ఘో (13) డఁగ్వాదేడఁశ్చణశ్చవా ౫
- (14) పైతాదీనాం షాతుదీర్ఘో (15) దక్కాదేర్ధస్యవాతుడః
- (16) పదాంతాయుక్తనుహల్లోపో బహుళమిష్యతే ౬
- (17) శ్రుద్ధాంధ్రపదమధ్యేతు నలయోర్లలయోరపి
- దృశ్యతేప్రాయకోలోఽ ఉతఃప్రాయోక్తవిసమ్మతః
- (18) క్వచిత్క్వచిత్తథాన్యాచామపితత్ప్రదృశ్యతే
- (19) వాబ్బరా దేరుతోలోపో (21) జూదాదేర్ధస్యజస్తథా ౭
- 20 చుక్పరేరా భవేద్దూతోలుగ్వానాది స్తతోగురుః

(1) కినియును.దియున ఇతిసమాహారద్వంద్వమ్ మధునఇతివత్
నవుంసకలింగే ఉకారాంతశబ్దస్య పప్యేకవచనమ్ ఏఁఇకారస్య
ఊఁఉత్వంభవతి ముదియు ధాతుసాహచర్యాత్ కినియుధాతోరపి
ద్వితీయస్యైవ ఇకారస్య ఉత్వమితిజ్ఞేయమ్ [టిప్పణి]

- (23] వళిఃపాదాద్యవర్ణస్యా త్రాసస్తుతదనంతరః
 (22) ఆమ్రీతిపదాద్యస్యాక్ష రస్యహ్రస్వదీర్ఘయోః
 హ్రస్వదీర్ఘగీస్యాతాం కుత్సాయాం కవిసమ్మతౌ॥ ౧౦
 సర్వత్ర నద్రుతః క్త్వారేవ యతిరేకేతువాభవేత్
 ఉత్తరస్యకొనోద్ధాతోః కంబుధాఃకేచి దూచిరే॥ ౧౧
 ఇక్కర్ణమొనరించి యేగుము రొక్కమిచ్చి యొర్వకనుండె ఓర్వకుండె
 ఊరడకనడవిలో వేటాడె ఊరకడివిలో వేటాడె
 గబ్బిమరుడానఁబెట్టుక గొబ్బన వైబడును"తమ్ములదీసికవచ్చితి
 తమ్ములదీసికొని పక్షే॥ ఆనఁబెట్టుకొని, ఇత్యాది॥
 యవలాలఘవోలఘవః సిన్ధ్యాంతినరౌ తథాలరోరేఘః॥
 అన్యేవిశేషవిషయాశ్చార్యవ్యవహారసరణితోజ్ఞేయాః॥ ౧౨

ఇతిప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదః॥

శిష్టాన్వవాయజః నిధిజనితః శ్రీకృష్ణమూర్తికృతిచంద్రః
 స్వతనోద్విద్వచ్ఛేతః కువలయనమ్మోదకారిణీం జోత్సన్॥
 శ్రీలలితార్పితాభవతు॥
 శ్రీశ్రీశ్రీ

శ్రీకృష్ణమూర్తిరచితా వృత్తియనన్ననార్యసూత్రాణాం
 జ్యోత్సన్ సతతంవసతా దాచంద్రార్కం కపింద్రసనాసు
 శ్రీశ్రీశ్రీ

❀ జ్యోత్సన్ సరనామధేయా హరికారికావళి సమప్తా ❀

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాపర పార్థమన్య శ్రీమహాత్మవము

(ఇది కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము)

(2-2-1916 దేశమాత పత్రికనుండి)

(ఇయ్యది రాక్షసవత్సర భాద్రపదమాసమందలి (సంపుట 4
సంచిక (7) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికమోమున్ నెఱ్ఱివామిచున్న
వర్షులచినసీతారామస్వామి శాస్త్రిమణి సమాహృత గుప్తార్థప్రకాశికా
వ్యాఖ్యాదోషములకు సమాధానములు)

శ్లో వర్షులన్వయభూరాంధ్రగవ్యం చంద్రామృతధర్మణః

సీతారామస్వామిశాస్త్రి నమ్యతే నవ్యపాణినా॥

విబుధవళంపదులారా

విజయనగరేవాసులైన శాస్త్రులవారిపాణిని లిఖితమూలకంబుగా
గ్రహణంబునసీకొని యుగ్రతావ్యగ్రతా నమగ్రంబగు నముద్ధతముఖం
బున ముక్కులు గఱవఁగాఁ ద్రుఢియాడుచుఁ జిదులుత్రొక్కుచు
స్ఫటాటోపభయం కరమగుధాటి వాటిల్లుచున్నమాటల బి భీషి కల
తో విజయముచేసి మహాన్నతపదవిని బెచ్చు రేగుచున్నయశన్యాన
సీమాలక్ష్మి పూర్వోక్త ప్రికారత్నమునఁ బరిధవిల్లుట కంటిరే పైని
జెప్పినరాక్షసాశూన్యమాసమున శీఘోదయమొందిన దీనిమేన నట్టిను
మ్మాల వాసరలు తలముక్కులుగా నంటుకొన్నట్లు కానిపించెడు దీనికి
గుణములయందు శూన్యతాబుద్ధియు, దోషములయందు మాన్యతాబు
ద్ధియు సహజంబగు చుంటున్నట్టెవమచుండు ఇయ్యది బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి
వేంకటరామ శాస్త్రులవారివలన నుద్భవించినగుప్తార్థప్రకాశికా వ్యా
ఖ్యాతమ్మిది తద్వియోగిమృతం జైన దుఃఖరథంగయ్య గాణియిన్న యా

మిషసంపద నుపయోగించుకొని బలీసిధిక్కరించుచు లేనిపోని దోషం
 బులుహోపి విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః అనున్యాయమ్మును దోషా
 గుణా గుణాదోషాః అనువచనార్థమును సత్యపఱుపఁ జూచుచున్నది
 ఏమీ దీనికిసూదిబెజ్జమంత నోరును, నా కసమంతయాఃకలియు గానం
 బడుచుండు తలకుఁదగని యింతయాశ దరిద్రాణాం మనోరథాః
 అను న్యాయమ్మున నందనిప్రమాఁకులకు నట్టులసాఁచుటవంటిదియేకాని
 యెంతమాత్రమును దీని పెదవిపాటునకు నైనను నవకాశముండనేరదు
 ఇట్టి కోపాసూయావే శంఖలుగఁ నీమాలత్యులు కాలమహిమనుముం
 దు బయల్పెడలి శివాలామచు దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానంబుగల కోమలాం
 గుల కనుమూచి గంతలుగట్టి నష్టముగలిగింప వచ్చునన్న దురాలోచ
 నము నేసియే గ్రంథకర్తగారుతాముపండితులయ్యును ఆపరితోషాద్వి
 దుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్ అను కాలిదాసోక్తిని మన
 మున నిడుకొని సప్తరులనందగి తమకు గౌరవంబునపేర్కెగల కొం
 డఱు సజ్జనులకడకు స్వగ్రంథమునంపి వినయసంపదతోవేడి తెప్పించిన
 తదీయాభిప్రాయములు గ్రంథారంభమున వారి కుణగణాతిశయములు
 శాశ్వతముగా నుల్లసిల్లి ముద్రింపించిరి కావున నట్టిసత్త్వికల్పులు
 బ్రహ్మకీలు—

(1) వావిలికొలను సుబ్బారావుగారి నిబ్బరపుహక్తి ముక్తాఫలము
 దానముగాఁగాంచి యబ్బరపుశుభంబులు చుబ్బనమాతల్వెట్టును,

(2) చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తిగారి మహోదార హృదయాబ్జవిఠీ
 ర్యమాణశుభానుమోదనభారతి గనుంగొని ప్రచండమార్తాండ ప్రభా
 చ్ఛటలు ప్రకటించుచు

(3) జయంతిరామయ్యపంతులుగారి సుమనోమనోభి రామస్వభావ
 ప్రతిపాదిత ప్రశంసా బహుపరులకు జయ్యంబైన శ్రీరామరక్షకొందుచు

[4] కస్తూరి శివశంకర శాస్త్రులగారి సదాచార సంపద్ధుమఘుమాయమాన మాన సార్పిత బహుమానోక్తికేకాని లోకశివంకరత్వము వెల్లడినయ్యుచు

[5] వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారిసహృదయ హృదయంగమ సౌజన్యసముస్ఫుజ్యమాన సంస్తుతింగైకాని సూర్యద్ర సామరస్యంబు నల్పుచు

(6) రావు బహదూర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులగారి సహజసరససామనస్యపూర్వకశ్లాఘనముం గ్రహించి యపారంబగు బీరంబుల నెఱపుచు

[7] ఆకుండివ్యాసమూర్తి శాస్త్రుగారి గభీరాశయ సుభగం భావుకసంభావన సంపాదించి భవ్యాసమానసారస్య సంపదలు బయల్పఱచుచు,

ఇటులు నిర్భీకపండితాదరణపర్యాప్తిం జెంది దాడి పెడలిన యీగ్రంథరాజశిరోమణి గుప్తార్థరాజ్యమృదువైత్తుగ నెగురఁ దన్ను కొనిపోవఁగా సామాన్యద్విజశక్తికి శక్యంబగునే మహర్షులచే మన్నింపం జను మహాభాగధేయరిత్నమను భిక్షువందనమ్ములబిగిని బుష్టిపూర్తిం గాంచిన యొకయతిమూర్తి యడ్డమై యతిహాస మునెసినచో గొఱంత గలుగునే? కుంగిరులు శిరసావహించిన యారత్నగర్భామండలి నొక గులకరాగుట్ట యెదిలిననేమి కొడువగలిగెడు కాబట్టి యింతమాత్రన స్త్రీగ్రంథరాజమునకు లోపం బెంతమాత్రమును నొడవదు

అయినను, కలహంబనెడి యోధనంబేకాక యరణ్యంబునఁ బ్రాణి రసహితంబైన యోధనంబునను నుండి 'కనుదోయి' లోని కనుపదమును సహితమును బ్రథమావిభక్తి యని త్రోవఁ గానలేక ద్విగ్రాంతిం జెంది కనుదోయిం చెఱవలేని యాయాఁడుసీమాలక్ష్మినే

కాకినిజేసి దయార్ద్ర హృదయంబగుపండితమండిలి దవ్వన విడుచుట
యుక్తంబు గాదుగాన నీవఱలోమంచి చెడ్డలమర్మంబు లేర్పరించి పలువు
రను బాగుజేసి యాచితేజిన పిల్లలతల్లియని పించుకొన్నలోకకుంటుం
చిని యానీప్రకామ తల్లిక హితోపదేశమునకు దీని జేయిపట్టుకొని
మెల్లమెల్లఁగాఁ జేర్చఁ జూచెదముగాక లోకములో నొక శుభకార్య
ము తలపెట్టుకొన్న సమయమున నాదిని దేవతాస్మరణము శిష్టాచారముగా
నున్నందున నిట్టి విద్యారంభ కార్యంబు జరిగించునట్టి యద
నునంగూడఁ దీర్థ స్వార్థము లుభయమునుగలసి వచ్చుటకై దేవతావి
ద్యాశబ్దములయొద్ద వ్రాసిన ప్రతివాదుల మనంబందలి ప్రధానాక్షేపణ
మునే మొట్టమొదట నెత్తుకొని బోధనేయింపఁదలంతుముగాక

ఈసీమాలక్ష్మీవాతలయందు నెంతమాత్రమును మాన్యతలేక
కేవలమును గుణశూన్యతయే స్థిరీకరించుచున్నారము గావున 'వజ్రం
వ్రజేణభిద్యతే' న్యాయమునఁ దిరిగి మేమును శూన్యమాసమునే ను
ముహూర్త సమయముగా నెంచుకొని యుత్తరించుచున్నారము.

పూర్వపక్షము.

(4) స్త్రీలింగముల ప్రథమైకవచనమునకు లోఁబగు' తత్సమః
(57) సూత్రమునకు స్త్రీలింగములనఁగా స్త్రీవాచకము లనియర్థము
చేయుట కేవలము పొరపాటు. అట్లుకానిదో దేవతావిద్యాదిశబ్దములు
స్త్రీవాచకములు కామింజేసి దేవత విద్య అనురూపములు సిద్ధిం
పనేరవు వాఖ్యాత యిట్లపార్థముచేయకుండినచో స్త్రీవాచకములు
గాకున్ననుఁ నవిస్త్రీలింగములేగాన మూలమునుబట్టి సాధ్యములగు.

స మా ధా న ము.

చూచితిరా యీయగాధ సంస్కృతపాండిత్యము దేవతావి
ద్యాశబ్దములు స్త్రీవాచకములు గాకున్నను స్త్రీలింగములట స్త్రీలింగ

మయినది శ్రీవాచకమే కాదో తెలియకున్నది. శ్రీవాచకముగాకు
న్నను శ్రీలింగమగు ననుమాట నహోదరుడు గ కున్నను సోదరు
డగు, గామ్యము గాకున్నను అశబ్దమున, ఎడమచేయి గాకు
న్నను, పుట్టిచేయియగును, అనుటవంటిదై పరిహాసాస్పదమగుచున్నది
మఱియు, లింగమనునది శబ్దమునకు జెందుంగాని యర్థమునకు సంబం
ధింపదని ప్రతిభటు, తాత్పర్యమయినట్లులు తోచుచుండు అయ్యది
యశాశ్రీయము, అపార్థము శాస్త్రమార్గమలోచింపగా “దేవత,
విద్య అన్నవి శ్రీవాచకములు కానివో టాప్రత్యయమెట్లు సంఘ
టిల్లును స్పష్టార్థ మిక్రింద నీశబ్దముల ప్రక్రియకొంచెము సూచింపఁ
బడును “దేవత్వం” అను సూత్రమున (5-4-27) దేవశబ్దముకంటె
స్వార్థికమైనతల్ ప్రత్యయమురాగా దేవత అని ప్రాస్వంతము
తద్ధితాంతమగును విదధాతువు కంటె సంజ్ఞాయాంనమజ నిపద
నిపతి, మన విద, ఘృణ, శీజ భృశిః (3-3-39) అనుసూత్ర
మునఁ గరణార్థమందు క్యప్రత్యయమురాగా విద్య అనిహ్రస్వం
తము కృదంతమగును ఇపుడు, తలంతదేవతశబ్దమును, కృదంత విద్య
శబ్దమును నగునదంత ప్రాతిపదికములు శ్రీవాచకములు గావుననే
'అజాద్యతప్తాన్ (4-1-4) అనుసూత్రమునఅజాదిప్రాతిపదికములును,
తదంతప్రాతిపదికములును శ్రీవాచకములగువో శ్రీత్వమునకు ద్యోత
కమగు టాప్రత్యయ మగును! అనిఫలితార్థము నహజంబులైన దహ
నప్రకాశశక్తు లన్నియందుగూఢములై యుండఁగా నయ్యవిచైకటింపఁజే
యుటలో శుష్కేం ధనము సాధనమైనట్లు ప్రాతిపదికంబులకే నహజా
ర్థమైన శ్రీత్వమును, టాబాదులుస్ఫటికరించుచు ద్యోతకములనిపించు
కొనును ప్రాతిపదికార్థప్రాతిపదికంబులకు వాచ్య వాచకభావము సం
బంధము ప్రత్యయార్థ ప్రత్యయములకు ద్యోత్య ద్యోతకభావము సం
బంధము. కాబట్టి. “దేవత, విద్య” అనుశబ్దములు శ్రీత్వవాచకము

ల్ గాననే యాకారాంతములై స్త్రీలింగము నిచ్చెప్పబడు ఆకారాంత
 స్త్రీలింగో దేవతాశబ్దః అను శబ్దమంజరీ పారమునందేసి లింగము శబ్ద
 మునకే కాని యర్థమునకుఁ జెందదని ప్రతిభటుల తాత్పర్యముగాఁ
 బోలు అయ్యది శబ్దమంజరీపాఠకుఁ జ్ఞానమే ఆజ్ఞానము సంస్కృత
 వ్యాకరణగంధమును మూర్ఖునిదిగాదనిస్వశక్తినిబయల్పఱచుచున్న
 ది ఇతను దేవతాదిశబ్దములర్థములోఁ బుంస్వప్తిని దెలియుం జేయున
 పుడు స్త్రీవాచకవఁ లెట్లుగనని శంకింతురేని వినుండు స్త్రీయామ్
 [4—1—3] అనుసూత్రమును వివరించుచమయమున మహాభాష్యకా
 రులు స్తన కేశవతీ స్త్రీస్యా ల్లోమశ పురుషః స్మృత ఉభయోరంత
 రయచ్చ తదభావేనపుంసకమ్ లింగాత్ స్త్రీపుంసయో ర్జ్ఞానే
 భ్రూకుంసేటాప్రసజ్యతే అనువ్యాయమున స్తన కేశచిహ్నములంబట్టి
 స్త్రీలింగమనియు, శ్మశ్రురోమకళా చిహ్నములంబట్టి పుల్లింగమనియు
 నిర్ణయము నేసితిమేని స్త్రీనేషధారిణి వతిల్లి పురుషునింజెప్పడి భ్రూ
 కుంసశబ్దమాకారాంత స్త్రీలింగము గావలసి యతివ్యాప్తి తటస్థించున
 నియు, ఇష్టస్థలములైన ఖ్యావృషాదిశబ్దములయందు స్త్రీపుంసలింగ
 త్వగులు సంభవిం యవ్యాప్తి నచ్చుననియు శంకించికొని వ్యాకరణ
 శాస్త్రమందు శాస్త్రీయలింగము (లేక) పారిభాషికలింగము ముఖ్యము
 గాని స్తన కేశ శ్మశ్రురోమకళాదస్వరూపమగు లౌకికలింగము ముఖ్య
 ము గాదని పరిష్కరించిరి స్త్రీయామ్ అనుసూత్రమును వివరించున
 ట్టిప్రకరణమందే బాష్యకారులు సంస్థాన ప్రసవాలింగమాన్తే యా
 స్వకృతాంత [స్వసిద్ధాంతతః] సంస్థానే స్థాయితే ర్ద్రోట స్త్రీ సూ తే
 స్సప్ర స వే పు మాః అని లింగ లక్షణమును సిద్ధాంతప
 టించిరి స్త్రై ధా తు పు కం టె డ్రట్ ప్రత్యయంబు గలిగి స్త్రీశబ్దసి
 ధియగుననియు సూ జ్ ధాతుసకం టె డ్మసుఁ ప్రత్యయమును, ధా

తు స కారదీమోకారముః కుః గ్రమముగా సకార హ్రస్వము లాదేశములై, పుంశ్చ సిద్ధియగుననియు నీవ్యాకరణ శాస్త్రమున శ్రీశబ్దమునకు సత్త్వరజస్త మోగుణములయపచయమును (క్షయము) పుంశబ్దమునకు సత్త్వాదిగుణముల యపచయము (వృద్ధి) సర్థములనియుఁ బుంశ్రీశబ్దములు దావప్రధానములనియుఁ బైశ్లోకార్థమును స్పష్టపఱచి చిఁ ఈశ్లోకములోని పుం శ్రీశబ్దములచేత నుపచయములే కాక యుపక్షణముగ సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థయు గ్రహింపబడునని వ్యాఖ్యాతలు విశ్వములోని సర్వపదార్థములును సాంఖ్యమతమునందు న్యూనాధిక భావంబుననంగాంత్యము నొందిన సత్త్వరజస్తమోగుణముల యపచయమునువక్త ప్రధానముగా నెంచినచోఁ దద్వాచకశబ్దము పుల్లింగమగుననియు అట్టిగుణముల యపచయమును వక్తయుద్దేశించినచోఁ దాదృశపదమును శ్రీలింగమగుననియు నిట్లేసామ్యావస్థ ముఖ్యముగా వక్తభావించెనేని సపుంసకలింగమగుననియు భావము మనమెదుట నొకప్పుడు జూచి యావ్యక్తమువిషయమై “అయంపదార్థః అనిప్రయోగించితిమేని వృత్తము సత్త్వాదిగుణత్రయపరిహామమేకాన సపుంస మనము ప్రయోగించిన ప్రకృతవాక్యములోని పదార్థశబ్దమందలి పుల్లింగమున వృత్తస్వరూపమయిన సత్త్వాదిగుణ పముదాయమునకుం జేరిన యపచయమర్థమగును ఇయంవ్యక్తిః అనిప్రయోగించితిమేని శ్రీలింగమైన వ్యక్తిశబ్దము యొక్కప్రయోగంబున వృత్తరూపమయిన సత్త్వాది గుణత్రయమందలి యపచయమర్థమగును ఇదంవస్తు’ అనివాక్యముప్రయోగించితిమేని వృత్తాత్మకమయిన సత్త్వాదిగుణత్రయ మందలిసామ్యావస్థ సపుంసకమైనవస్తు శబ్దమునఁ జెప్పంబడును ఇట్లే విశ్వములోనిసర్వపదార్థములందును సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలువివక్షింపబడినచోఁ గ్రమముగాఁ

బూర్హ్వోక్తములైన లింగత్రయబోధక వాక్యము లుపయోగింపందగు
 మఱియు, లింగమున విశ్వమయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాప
 చయ సామ్యవస్థలు బోధింపబడుచున్నందున లింగముశ్చార్థమునకుం
 జేమంగని శబ్దమునకుం జేందదన్నట్లు భావ్యమందే తాత్పర్యము
 స్పష్టపఱుపబడినది ఇట్టి భావ్యతాత్పర్యమే శ్రీయామ్ అనుసూత్ర
 మందలి శ్రీత్వముచు వివరించునమయమున , అచేతనఖిత్వా వృక్షాది
 సాధారణం లింగంతు సత్త్వాదీనాంగుణానాం ఉపచయాపచయస్థిరూ
 పం క్రమేణపుంస్త్రీ వపుంసకాఖ్యం ఏ కాధేశద్వైవ్యత్వాద్బల్యంలింగాన్య
 త్వమితి భాష్యోక్తేరర్థనిష్ఠంకేవలాన్వయి. ఇయంవ్యక్తిరిదంవస్త్యయం
 పదార్థఇతి త్రివిధవ్యవహారస్య పదార్థమాత్రే సత్త్వాత్॥ అనిశబ్దేందు
 శేఖరమందు వివరింపబడినది. విశ్వమందలి సర్వపదార్థములయందును
 నుపచయాపచయసామ్యవస్థ లెట్లుండుననగా —నృప్తికింబూర్వమున
 సామ్యవస్థలోనున్న సత్త్వరజస్తమోగుణము లాత్మయొక్క నియామ
 కత్వములేకయే తమంతతాము న్యూనాధికభావమున నంగీకర్తము
 నొంది శబ్దస్వరూపరసగంధాత్మకంబగు జగదాకారముగాఁ బరిణమిం
 చెనని గదా సాంఖ్యమతము (ఇట్టి సాంఖ్యమతనిబంధనలు “ప్రవృత్తే
 శ్చ॥ (2-2-2) “అంగీత్వా నుపపత్తేశ్చ (2—2—8) ఇత్యాది సూత్ర)
 ములయం దుద్ఘాటించి శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యమున ఖండింపబడి
 నవి) అందున స్వయముగానే యుపచయాపచయ సామ్యవస్థలను బొం
 దునట్టిశక్తులు సత్త్వరజస్తమోగుణముల యందున్నందునఁ తత్పరిణామ
 ములైన జగత్పదార్థములయందును నయ్యవి గూఢములై “కారణగుః
 కార్యేనంకామంతి అనున్యాయమున మృద్ధర్శనము ఘటశరావాదుల
 యందున్నట్లు లిమిషియుండునని సాంఖ్యమతతాత్పర్యము ఇట్టి తాత్ప
 ర్యమే శ్లో ప్రవృత్తిరితి సామాన్యం లక్షణంతస్యకథ్యతే ఆవిర్భావ

(ఉపచయ) స్తితోభావ (అచయ) స్థితీశ్చే (సామ్యావస్థా) త్యభివ్యతే
 ప్రస్థితమతస్సర్వేథా స్తిస్యభివ్యప్రస్థితీః అని హరికారికయం
 దు వెల్లడింపబడినది ఇతను సాంఖ్యమతమున లోకములోని సర్వపదా
 ర్థములును సత్త్వరజస్తమోగుణ పరిణామగులేకాన నట్టి యుపచయావ
 చయసామ్యావస్థలను బ్రత్యాయముగా వక్ష్యమివక్షించినచో దేవతాది
 శబ్దములకుం గూడఁ బన్న పుంసకలింగము లేల రాఁగూడదని శంకింతు
 రేని యట్లనవలదు శిష్టలోకవ్యవహారపరంపరంజేసి లింగమశిష్యులలోకా
 శ్రీయత్వాల్లింగస్య” అను న్యాయమున నొకానొక శబ్దముచే నుపచ
 యావచయ సామ్యావస్థలలో నొక్కొకటియే వివక్షింపఁబడి యొక్కొ
 క్కలింగమే తత్పదార్థమునందుఁ దెలుపబడును దారశబ్దమున నుపచ
 యమాత్రమే వివక్షింపఁబడి పుల్లింగము తెలుపబడును. అవశబ్దజ్ఞాన
 శబ్దములచేతఁ గ్రమముగా నచయ సామ్యావస్థలుమాత్రమే భావింప
 బడి స్త్రీలింగ సపుంసక లింగరూపార్థములగును ఒకానొకశబ్దమున
 ధర్మద్వయమును పర్యాయముగా వివక్షింపఁబడి లింగద్వయమునునగు
 నక్షత్రీవాచకమైన యుప శబ్దము నక్షత్రీపదార్థిగతమైన సామ్యావచ
 యములను బోధించు సపుంసక స్త్రీలింగములను బ్రత్యాయముగాఁ
 దెల్పును. నక్షత్రీశబ్దము సపుంసకార్థమునే బోధించును తటశబ్దము
 పర్యాయముగా మూఁడులింగములను వదించును ఒకానొకచోఁ బార్థి
 భాషికలింగముతోఁ గూడ నైకమత్యమునొంది “లోమశః పురుషస్మృ
 తః॥ అనున్యాయమున మేహరాది చిహ్నవిశిష్ట పదార్థము గూడ
 నొక ప్రకరణంబున శబ్దము బోధించును “పశునాయకేతః॥ అనుదోటఁ
 బశుశబ్దము శాస్త్రీయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయమునే కేవ
 లమును దెలుపక పుంశ్చిహ్నమైన కేఫస్సుగూడ (అర్థవిధమగునట్లు)
 బోధించును, కావుననే పుల్లింగమై మన్యకీః శాస్త్రీయమై యుప

యోగించుచుండు ఇట్టి తాత్పర్యమే తత్సంభవేను శాస్త్రీయ విశిష్టే
 లాకికే శాస్త్రీయ మపిశబ్దతో బుద్ధ్యతే, తథానుభవాత్ అని శబ్దేందు
 శేఖరమందు నుద్ఘోషింపఁబడినది శ్లో అయమైంద్రీముఖం షశ్య
 రక్తశ్చుంబతిచంద్రీమాః ఇత్యాదిస్థలమందు స్త్రీపుంసకలింగములైన
 యైంద్రీచంద్రీమశ్యబ్దములచే శాస్త్రీయముతోఁ గూడ లాకికలింగము
 భావనసేయఁబడినందుననే చంద్రీమశ్యబ్దగతపుల్లింగేన, ఐంద్రీశబ్దగత
 స్త్రీలింగేనఁ తత్ప్రతిపాద్యేంద్రీ సంబంధిత్యేన చోఽన్యతాద ప్రస్తుత
 షరవనితా సక్తపురుషవృత్తాంతః ప్రతీయతే అను కువలయానంద
 గ్రంథప్రకారమ్యున, లోకములోని నాయుకా నాయకులు వ్యంగ్యరీతిని
 బోధింపఁబడి సమాసోక్త్యలంకారము సిద్ధించుచుండు

మఱియును లింగమగ్ధనిష్ఠమై శబ్దసంబంధి కాదుగనుకనే యైం
 ద్రీచంద్రమశ్యబ్దముల చే వ్యంగ్యసరణిని నాయుకానాయక పదార్థములు
 బోధింపఁబడి యలంకార సమన్వయంబగును. లింగము శబ్దసంబంధియే
 కేవలము నయ్యేనేని నాయుకాద్యర్థములను బోధింపనందున నలంకారి
 సమన్వయం బెట్లగును ? కావున దేవతావిద్యాదిశబ్దములచేతఁ బదార్థ
 గతః స్త్రీత్వమే బోధింపఁబడును అనఁగా లాకికలింగముతో నైకమ
 త్యమును బొందచి చోటుగాన శాస్త్రీయలింగమైన సాంఖ్యమితప్రకారస
 త్యాది గుణముల యపచయరూప స్త్రీత్వమును శ్లో॥ సంస్త్ర్యాన
 ప్రసవాలింగ మాస్థేయాన్వకృతాంతః(స్వసిద్ధాంతతః) సంస్త్ర్యానే స్త్రీయ
 తేర్ద్యోఽస్త్రి సూతేనప్రసవేపుమాణః॥ అను పూర్వోక్తభాష్యసిద్ధా
 రప్రకారమున నట్టి దేవతా విద్యాదిశబ్దము వచించును ఇట్టి విద్యా
 దిశబ్దములే యాలంకారికప్రకరణములో వచ్చినయెడ నందర్థానుసార
 ముగా లాకికలింగము సైరము భావింపఁబడి నాయుకగూడ వ్యంగ్యార్థ
 మై విద్యారాధః' ఇత్యాదిర్థములు విద్యలు స్త్రీయవోలె నాలోని

మోహించి వశమందున్నవి యన్న లోకక స్త్రీ ల్నిగార్థమునూఁక వ్యూ
గ్యంబగును కాబట్టి తత్సమపరిచ్ఛేద సూత్రమును వివరించుచో
బ్రహ్మశ్రీ వేంకటరామశాస్త్రిలుగారు స్త్రీలింగకర్మమునకు స్త్రీవాచక
మని యర్థము చెప్పట బ్ర సీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్ర
ముగాక స్త్రీపుర మాదలందరును జయజయశబ్దములతో మెచ్చుకొనం
దగియున్నది ఇకను శబ్దమునకుం జెందక లింగమర్థమునకే చెందెనేని
'అకారాంత స్త్రీలింగోవిద్యాశబ్దః' ఇత్యాదిస్థలములందు స్త్రీలింగః॥ అ
న్నది విద్యాశబ్దమున కెట్లు విశేషణమగుట యుక్తమందురేని శ్లో॥ రా
మేతద్వ్యతీతం న మ మానభంగః పినాకినః శౌర్యభంగోరావణస్య
మదభంగస్యవాలినః అన్నచోటనం బలెవాచ్యవాచకములకు నభే
దాధ్యవసాయంబున యుక్తంబయ్యెడి కనుకనే "పుల్లింగశబ్దఇత్యాది
వ్యవహారస్తు వాచ్యవాచకయోరభేదాధ్యవసాయాత్" అని చంద్రిక
శాదివ్యాఖ్యానములయందు స్త్రీయమ్ అను సూత్రముందలి శేఖర
మునొద్దఁ జాటబడుచున్నయది లింగ మర్థమునకే సంబంధించి శబ్దము
నకుఁ జెందదు గనుకనే అస్యాదిషునపుంసకగ్రహణం శబ్దగ్రహణం
ద్రష్టవ్యమ్ యుక్తంపునరిదం విచారయితుమ్ నన్వినేనానందిగ్ధే నా
ర్థగ్రహణేన భవితవ్యమ్ నహిసంభవం నామశబ్దోస్త్రీ' అని "స్వమా
ర్షపుంసకాత్" అను సూత్రముందలి మహాభాష్యమందు లింగమర్థ
నిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదని డిండిమహేషంబుతో మోహించఁబడియె
ఇట్లుండగా స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరించుట గ్రంథకర్త
తప్పియున్నది అయ్యది యొప్పు కుప్ప యనంగవలయు ఉత్తరకుమా
రప్రజ్ఞలతో "అపార్థము అపార్థము అని పలుమాటలు పలుకంగ నేకా
లము గడచిపోవదునూ అపార్థముగాదు ఇదిగో ఇప్పుడు సపార్థము
పార్థమన్య శ్రీమహాత్మ్యమునకుఁ బార్థుండు లేకుండుటయెట్లు సంఘ

టిల్లు. పెండ్లికిఁ బెండ్లికొడుకు లేకుండు నన్నవారు ప్రేమత్తు లనిపించు
కొనరా? కావున నటులాడువారి మాట ప్రామాదికము అతిసాహస
ము, దాసాహసము మఱియు ఇచ్చట నాడువారిమాట యనుటం
జేసియు అతిసాహసమనుటం జేసియు నీక్రిందిసంగతి స్మరణంబునకు
వచ్చుచుండుననియు లోకములోఁ గొందఱు శాస్త్రినామధేయులు పు
రుషులదార్థలక్షణం బిసుమంతయులేకుండి వామాచారవర్తనలై ప్రతి
పదర్శిసీరసజ్ఞత్వమున కుణమ్ములయందు దోషము లారోపించి వ్యర్థము
గా శుష్కకలహంబునకుఁ గాల్చివచ్చు నిష్కళంక న్యభావంబుగల
ప్రతికారత్నములను నయితము ప్రపదనటనంబులతోఁ గన్నుప్రామి
ముఖంబులందుఁ దలకాకృతి నిడుచుండఁగా నట్టి సజ్జ నారులయెడ లింగ
మర్థనిష్ఠమయినచోఁ బల్లింగమైన శాస్త్రీశబ్ద మెట్లు సమన్వయించునని
యు, నెవ్వరయిన శంకింతురేని సావధానముగా నాకణ్డంపుడు అట్టి
వారియెడ “శాస్త్రమస్యాస్తీతి॥ అని సద్ధితంబైన తద్ధితంబతో (ప్రత్య
యము) వ్యుత్పన్నంబైన శాస్త్రీశబ్దము సమన్వయింపఁగూడద. - ప్రక
రణ సందర్భమున నట్టియెడ స్త్రీలింగశాస్త్రీశబ్దము సమన్వయించినచో
సర్వశాస్త్రమకంబునకును నవిరోధమై సామరస్యంబు గలుగుచుండు
శాస్త్రీశబ్దము స్త్రీలింగ మెట్లంటిరేని గ్రహితి స్కభిర, స్తభితో, త
భిత చత్త, వికస్తా, విశస్తృ, శంస్తృ శాస్తృ. . . . (7-2-34) అను
సూత్రమున శాసిత్య రూపముగాక శాస్తృశబ్దము వైదికప్రకరణం
బున నిదాగమరహితముగా నివర్తించబడియె (1) జగత్ప్రభోరప్రభవి
ష్ణువైష్ణవః (2) ‘తంతస్థివాంసం నగరోఽకంరే॥ (3) “త్రియంబకం సం
యమినందదశః॥ (4) ‘నిర్మాణమేవహితదాతవలాలసీయం మాపూత
నాత్వ మఽగాశ్చివతాతిరేధి ఇత్యాది వైదికశబ్దములు లోకమునందు
బ్రయోగింపఁబడినట్లు ఇడ గమరహితమయిన శాస్తృశబ్దము గూడ

శ్లో అంతేతిగారి మహామాహ్వయామి ఇత్సాపితుర్మాతర్యవవ
నర్వాః కథంనులక్ష్మీ మితిదింతయతం శాస్తారమిడే భవమోచ
నాయ॥ శ్లో॥, పాత్రస్థలితవృత్తీనం (పాక్ష్మ/అస్థలిత) శాస్త్రమార్గ
ప్రవర్తినాఁ (శాస్త్ర/అమార్గ) అర్థాంగీకృతిదాంత్య మహంసే
వేమహామహాః ఇత్యాద్యప్రదీక్షితాదుల కాలభైరవస్తుతిశ్లోకప్రయోగం
బులంబట్టి లోకమున వ్యవహరింపందగు అథవా ఆగమశాస్త్రమని
త్యక్తం॥ అను పరిభాషంజేసి సాగరింతర్ముకామన్య॥ అనుచోటంబలె శా
స్త్రశబ్దంబును బ్రాచీనులమతంబున లోకప్రయోగార్హమై యామా
దింపందగు ఇట్లు ద్వివిధంబున ఋకారాంతమైన శాస్త్రశబ్దము ప్రయో
గార్హముగాన “ఋస్సభ్యజీవే॥ (4-1-5) అయి సూత్రమున శ్లో॥ కు
త్రాలయోమంపనంఽంత్య త్యేతాస్సప్రచ్ఛజలాయగంతీ॥ ఇత్యా
దిస్థలంబుల గర్భితప్రభృతి శబ్దములువోలె శాస్త్రీశబ్ద మికారాంత స్త్రీ
లింగరూపము నిర్వివాదముగా నుండందగు పుల్లింగమైన శాస్త్రీ”
అను శబ్దమయొక్క ప్రథమావిభాక్త్యేకవచనమును, శాస్త్రశబ్దము
యొక్క స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనరూపమును నుభయంబును “శాస్త్రీ॥
అని యిట్లు దీర్ఘాంతముగా సమానాకారముతో నుండును “నామం
బుల తుది దీర్ఘంబున కు హ్రస్వంబగు॥ [తత్స, 54] అను సూత్రమున
హ్రస్వమురాగా నుభయరూపంబులును సమానాకారములై “శాస్త్రీ”
అనియిట్లు హ్రస్వాంతత్వముతో నుండును హ్రస్వజ్ఞానంబు గలయెడ
సీనులౌంబుననైన హ్రస్వంబు మఱంతసార్థకంబగు ఇట్లు తెలుగువ్యా
కరణ మనుగ్రహించుటంజేసి తక్కిని విభక్తివచనంబులయందు సయి
తము స్త్రీశాస్త్రీ పుం శాస్త్రీభేదము గానరాకుండు ఉష్వకవృరంబు
లోక్కపోలికనున్నను పరితౌసమయము సంభవించునపుడు తారత
మ్యము తెలియక మాననట్లు స్త్రీపుం లక్షణభేదంబు గోచరింపక

మానదు. అట్లైనచో మీపార్థమన్యశ్రీమహాత్మవంబునకు స్త్రీలింగ
 శాస్త్రశబ్దార్థము ఎనికివచ్చునా? యని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యా
 లక్షణభేదము పెద్దలు వచింతురుగాక అంతవఱకును వారి నమన
 శ్లోకాదులయందును సుభయవ్యక్తులకును సరిపడునట్టి శబ్దములె ప్పి
 యోగించి కృతార్థుల మగుదుము అయ్యో పాపము. శ్లో॥ సురలో
 కోద్యోదవాద్వే స్త్రీయాంక్షీభే త్రివిప్లవః॥ శ్లో॥ భిస్సాస్త్రీ భక్తముం
 ధోన్నమోదనో స్త్రీనదీదివిః అనిన యమరనిఘంటువునైన నెపుడేని ప్పి
 తివాదాలు నోటంబెట్టినచో స్త్రీవాచకమన్నచోట నింతసందేహము
 వీరిం బాధింపకుండును. “భిస్సాస్త్రీ” అన్నచోటునంగూడ” భిస్సా-
 అన్నము, స్త్రీ-ఆడుది, అనియే వీరి తాత్పర్యము చేసికొందురేని యి
 కను బరప్రమత్నము నిష్ఫలము ఏమీ ‘ యీవిమర్శన మహాజ్ఞా
 నము. ఈ ప్రేలపిండికి నింత సంతర్పణకోలాహలమా? చాలు చాలు!
 ప్రకృతంబునఁ బూర్వోక్తమహాభాష్యశేఖరాది గ్రంథంబుల ప్రామా
 ణ్యమున లింగమర్థనిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదు గాన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి
 వేంకటరామశాస్త్రులుగాని స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరిం
 చిన సరణి సర్వవిధములను సర్వోత్కృష్టమై సమరరంగంబున నమ్ము
 భీనంబగు వార్ధనివృషత్కంబువోలె సార్థకమై పరమతేజంబునఁ బరిధ
 విల్లుంగావుత! మఱియు నీసమాధానము ప్రతివాదుల మతమునకుఁ
 దప్పి యొప్పి యీశక్రికాధికారిగారి పేర నేమనివ్రాయుదురో యొ
 కటి రెండుపక్షంబుల కాలము నిరీక్షించి తక్కిన యంశములకుఁ దిరిగి
 సమాధానము వ్రాసేతిరుదుముగాక

[నశేషము]

ద్వి తి య పృ త్య భి యో గ ము .

— 0 —

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రిరచిత బాలవ్యాకరణ
గుప్తార్థప్రకాశికాసరపార్థమన్య శ్రీమహాత్మనము.

(చిరకాలమునుండి దాసరిపదముగాఁ బాడుచున్న క్లిప్తకమద్వం
ద్వార్థము విడనాడి తత్సమ ప [39] సూత్రమున గ్రంథకర్తవ్రాసిన
క్షర్మధారయార్థసారాంశము నెఱుంగఁజాలక బ్రహ్మశ్రీ వర్ణుల చిన్నసీతా
రామస్వామి శాస్త్రిలుగారు గ్రంథములు సుబంధములుకాక - మునుపే
రామన సం ర - భ ద్విదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో దోష
దాటననేసి ప్రబంధమగుటయే కాక గతించిన యాంధ్రపరిషత్తుపండితుల
యొద్దఁ బల్కాటీసూత్రార్థము దూషించినట్లు తెలిసినందునను, అందున
దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానులు నిజులుగా గ్రంథకర్త ద్వంద్వార్థము తెలియం
జాలకయే పౌరపడియుండవచ్చునని శాస్త్రిలవారి మనోరథమునకనుకూ
లముగా సంశయించుచున్నందునను, మామిత్రులు సూత్రమందలి
ద్వంద్వార్థక్షేపమును గర్మధారయార్థపాలభ్యమును విశదఁజుపుమని
కోరుచున్నందునను నయ్యది ప్రకటింపఁబడుచున్నయది.)

శ్లో|| వర్ణులన్వయభూతాంధ్రగవ్యం చద్గామ్యధర్మభీః

సీతారామస్వామి శాస్త్రినన్యతే సన్యపాణినా

ఈవఱలోస్త్రీలింగములవిషయమై వ్రాముఁబడిన బాల. వ్యా
తత్స. ప (57) సూత్రముకింది స్త్రీవాచకశబ్దముగూర్చి తగుశాస్త్రీ
యముక్తుతో సమాధానమిఁబడినది (ఫిబ్ర)వరి 2 తేది-16వం
దేశమాలలో కాన నపునకలింగముఁగూర్చి రద్దీపఁబడిన యీసూ
త్రముయొక్క (తత్స-39) వ్యాఖ్యసారాంశముచు లింగసంకర్షమునగ్నే

వివరించిబోధించుటయు న్యాయంబైనందున నీయపన్యాసమందే “స్త్రీవాచకంబు”నకును సమాధానం బంతర్భూతముగాఁగ నట్టికథాక్రమంబు నకును నవతారించుచున్నారము

ప్రతివాదుల పూర్వపక్షము.

“అమహన్నపుంసకముల క్షదంతములకు మువర్ణకంబగు” నను (తత్సమితి) సూత్రమునకు హస్త్యాకారమంతమందుగల అమహత్తులైన నపుంసకలింగశబ్దములకు మువర్ణకంబు వచ్చునని యీగుప్తార్థప్రకాశికలో నర్థము వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లయినచో స్త్రీలింగముగ వృక్షశబ్దమునకు మూలములో నుదాహరింపఁబడిన వృక్షమనురూప మెట్లుసిద్ధించును? మఱియు దైవతము వృషభము మొదలగు వనేకశబ్దములగతి యేమగునో తెలియకున్నది.

ప్రతివాదులము.

ప్రతివాదులు వృక్ష మిత్యాదిరూపము కుదురక దోషమువచ్చునని యుద్ఘాటించుచు ముసుంగులో మెసంగినట్లు చెప్పుదురుగాని “యదమిత” మ్మని యీసూత్రమునకు నిట్లు వివరింపవలెనని కంఠోక్తిగా ఖండించి స్వాభిప్రాయమును స్పష్టపఱుపరైరని మేమాలోచించుచుండఁగా, నట్టితఱి మ శ్రీమేనముసాటి హనుమంతరావుగారికిఁ దమసందేహమును నివారించుకొనుటకై ‘ప్రశ్న నేయ బ్ర శ్రీ వ చిన సీతారామ స్వామిశాస్త్రులవా రీక్రిందివిధంబున నిసూత్రమునకు (తత్సమితి) నర్థము వ్రాసిరని హనుమంతరావుగారు కాకతాళియముగా నేతెంచి మాకు దానినందఁజేసిరి. సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారి సూత్రార్థవివరణము “అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగుననియర్థము అమహత్వపుంసకత్వములు నన్ని యోగశిష్టములు కానక్కరలేదు” అని ఈవిధముగా వ్రాయఁబడినది అయినచో “హస్త్యా

కారాంతములగు నపునకలింగశబ్దములకు మువర్ణకమగును." అని యిట్లు సముచ్చయార్థమున రెండువాక్యములుగాఁ బై సూత్రమును వివరింపవలసినదని వీరియుఖ్యాభిప్రాయ మైనట్టులు స్పష్టపడుచుండెడిది 18—2—16 సం రం తేదిని (అనగా రాక్షససం ర మాఘ శుకర శు॥ న) హనుమంతరావుగారు వృచ్చసేసి యుత్తరమువాయ్వాగా బ్ర॥ శీ వ॥ చినసీతారానుశాస్త్రులుగా రీయమావాస్యవాఁడు ప్రత్యుత్తరమువ్రాసిరి. కృష్ణపక్షమంతయు నెక్కుఁగా లోచించి కాలయాపనతో వ్రాసిన వీరివాక్రేతద్వష్టి నాలోచింపఁగాఁ గృష్ణపక్షప్రతిభ నే వెల్లడించుచున్నదియని చదువరులే తెలిసికొందురు. పైఁగా “సన్నియోగశిష్టములు కానక్కరలేద”ని సంస్కృతపదము పెద్దబ్రహ్మంశముగా నుపయోగించినారు. ఈపదమిట్టిసందర్భమున సార్థకమో? లేక ప్రయోక్తలకు మీఁదుమిక్కిలి మఱితయనర్థకమో? యన్నయంశము తర్వాత విచారితము. కాని ప్రకృతమున నిట్టినమానము సంస్కృతవ్యాకరణాధీనముగాన దీనికిష్టాక్షిప్తస్వభావములును దీనియావశ్యకత్వానావశ్యకత్వంబులును గొంచెము పరికించి చూడముగాక. అమహత్తులకును నపునకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగునని యథమువివరించినశాస్త్రులవారి వచనశైలిచూడఁగా సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వము చెప్పవలసినదని విశదమగుచున్నది.

(1) ప్రథమపక్షమున. సముచ్చయార్థమున దుద్వంద్వసమానము సాధించుట వైయాకరణముననుగుండేటికిరమున శృంగమును మొలిపించుటగాని నేటొకటిగాదు “గౌణ్యసంభవాత్” (అ 2 పా 3 సూ 3) అనుసూత్రముచ వివరించుకొని “నవ్యం శతస్యోత్పత్తిస్సంభావయితుంశక్యాశ్రీమక్రమభిగప్రాయానుసారిషు జీవత్సు అని శంకరభాష్యమునఁ బలికినట్లే, వైయాకరణము శబ్దానియ్యంశఁగా సముచ్చయార్థ

సున ద్వంద్వము జతపడుట సామాన్యముగా సులభంబుగాదు “ఋస్వర
 నిరపేక్షన్యానేకస్య ఏకస్మిన్నన్వయస్స యచ్చయః” అని సిద్ధాంతకొముది
 యందు సముచ్చయపదార్థమును వివరించి గ్రంథకర్త సమాసములే
 దని నిషేధించె “ఋస్వరనిరపేక్షస్యేతి అనివృత్తికమందుకొని ‘తత్త్వం
 ప్రకస్యక్రియాన్వయోత్తర మఋరస్యావృత్త్యాత దన్వయాత్’ శబ్దేందు
 శేఖరమందఁ గారణంబు స్పష్టపఱుకఁబడినది. సమాసఘటకంబులైన
 పదార్థము లన్యోన్యమును సంబంధింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గిరు
 తో స్వతంత్రములై యన్వయించుంగాన నట్టి పదార్థముఁ కు సమాస
 మగుటగ నేరదని కారణంబు పైవ్యాఖ్యానమందు విశదపఱుకఁబడినది.
 ఇట్టి యథిమే “యదావరస్వరనిరపేక్షాః పదార్థాః క్రియాయా
 సముచ్చయంతేతదాసమచ్చయశ్చార్థోయధాగామశ్వం పుగుషమిత్యా
 దావాక్యే ఋస్వరానుపేక్షాగవాదయో నయనక్రియానా సంబంధ్యం
 తే అని “చార్థేద్వంద్వం” అను సూత్రమున భాష్యమనొద్దఁ గైయుట
 నిచే వివరింపఁ జేసె సమాసము నిషేధింపఁబడియె మువర్ణకములు బొం
 దుటలో నమహదర్థములు యపేక్ష నపుంసకార్థములకును, నపుంసకార్థ
 ములు యపేక్ష యమహదర్థములకును నెంతమాత్రమును లేనందున
 నేకార్థిభావరూప సామన్యము లేమిజేసి ప్రకృతసూత్రమున ద్వం
 ద్వంబు దూతభంబు ఋస్వర సాహిత్యములేక యమహత్తులును
 నపుంసకార్థములును ద్విధంబునకుఁ దీర్థంబును బ్రసాదంబునకుఁ బ్రసా
 దంబునునై వేర్వేరుగానునికి లోకానుభవంబై యుండుగా నట్టిపదార్థ
 ములకు ద్వంద్వంబైయు సంఘటిల్లెడు ఇట్టి శాస్త్రీయాంశమాలోచించియే
 “పక్షశ్శాసీన్వతంత్రః” అని నిర్భయముగాఁ బ్రకటించుకొన్న శిష్టకృష్ణ
 తిలకశాస్త్రులుగారు మున్ను శ్లో “అదంతానామ హతాంక్షీ బానాంచ
 మువర్ణకః” అనిద్వాద్వంబునరింపక స్వకరిక రచియింపుకొనెను. లోకం

బలం గూడ నెక్కడైనను నపునకలింగము కు ద్వంద్వము సంఘ
టిల్లునా? అమహత్త్వ లో స్త్రీలంగములున్నందున సమహత్త్వలకును నిర
భ్యంతముగా ద్వంద్వము గూర్చగలమని యెవ్వరైనను శాస్త్రులవారు
మత్రాంగంబుల నల్పింను, వారు ఒకక యట్టి యమహత్త్వలతో
నపునకలింగములకు నెట్లు ద్వంద్వము దొరకొల్పసాహసించుచుపోనిం
దు. అట్టి లోకాతీతప్రజ్ఞగల స్వాములున్నయెడల నపునకలింగము
లకు గూడ ద్వంద్వము దొరకొల్పు సూక్రింబులున్న యితినుముందు
ముష్ణకంబులొంటింపనిడు. అట్టివారి పాపములు లేట్లునాగి సఖిలం
బునో చూచెదముగాని. ప్రకృతస్మృతండు సముచ్చయార్థమున సామ
ర్థ్యంబులేమింజేసి ద్వంద్వసమాసము సమకూరిదని సిద్ధాంతకొముది
యందే ప్రదర్శించబడియెగాన నట్టి గ్రంథగంధంబు నాఘాగ్రంథని
దోషజ్ఞులకు నయ్యదిస్పష్టార్థమి యదాహరించి వివరించెద. ద్వంద్వ
సమాసప్రకరణము;—“తతేష్వగు గురుంచ భజన్వేతిసముచ్చయేః
భిక్షామటగాం చానయేత్యన్వాచయేద ననమాసః; అసామర్థ్యాత్”
ఈవాక్యమున “ఈశ్వరందేవ్య, గురుభజన్వ” అని ప్రత్యేకప్రత్యేక
ముగా నీశ్వరుండును, గురుండును భజనక్రియతో సంబంధించుచుండ
రెండువాక్యములు ఫలితార్థములై యీశ్వరునకును గురుదాధమున
కును సంతమాత్రమును సంబంధములేనందున నిచ్చట సముచ్చయార్థ
ముగాన ద్వంద్వమురాదని నిషేధించబడియె. అనగా నీశ్వరునకును
గురువునకును నొకరిసంబంధమొకరికి లేకుండ నొక్కొక్కరినే వేర్వే
రుగా భజించుట తోచుచుండి యాపదార్థములకు నితరేతరయోగంబు
లేనందున సామర్థ్యములేమింజేసి యిచట నితరేతరయోగద్వంద్వమునకు
బ్రసక్తిలేదని గ్రంథకర్తాత్పర్యము. కాబట్టి యిచ్చట “ఈశ్వరగు
రుభజన్వ” అని చెప్పినచో నెట్లుద్వంద్వము శాస్త్రీయమో! యట్లే

ప్రకృతమ్మనను నొకదానియపేక్ష నింకొకదానికి లేకుండ మువ్వకముం బొందఁజాలిన యమహత్తులకును నపునకమునకును నితరేతరయోగ ద్వంద్వ మశాస్త్రీయమని స్పష్టపడుచున్నది.

శ్లో “చాన్వాచయ సమ హారే తరేతరసమచ్ఛయే” అనిన యమరనిఘంటువు చెప్పినచాన్థములలో “చాన్థేద్వంద్వః” అన్నసూత్రమునఁ బతంజలిచే నితరేతర యోగసంహారములయందే సామన్యము గలదని ద్వంద్వము చెప్పఁబడినది. ఈయమరనిఘంటువును వివరించుత తిని లింగభట్టియమానందును నితరేతరయోగమునకు నీక్రిందివిధమున నుదాహరణమియఁబడినది:—“ఇతి రేతర యోగమనఁగా పరస్పరసాపేక్షములేనయవయవాక్యములకు, ఒక్కరియతో సంబంధముగలుగుట; ఎటువలెనంటే:—దేవదత్తయజ్ఞదత్తాభ్యా మిదంకార్యం అని ఇక్కడ దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కూడుకొని కార్యముచేయవలెనుగనుక, అవయవాక్యములు పరస్పరసాపేక్షములు” —అనియున్నది. పైయుదాహరణములో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కార్యనిర్వహణమున మిళితులేనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు ప్రకృతమున మువ్వకప్రాప్తియందు నమహత్తులకును, నపునకలింగములకును పరస్పరసాపేక్షత యవసరమృలేదు గదా! కావున “ఎవరికివారే యమునాతీరే” అనిన గ్రామ్యలోకోక్తి రీతిని నన్నయమహత్తులకును, నపునకములకును నితరేతరయోగం బెట్లు శాస్త్రీయమయ్యెను? ఇట్టి యితరేతరయోగద్వంద్వము నామమాత్రమున మధురముగాఁ గనఁబడి యంతస్సారము పరికింపఁగా ఘృతకోశాతకిని స్మరింపించుచుండు. ఇట్టి ద్వంద్వంబొక్కటియే నామమాత్రన మధురంబయియుండిన దననే? ఇంకను నామమాత్రనమాధుర్యలైన ప్రతిద్వంద్వము తమమూతరంగిక కటుభావమును బ్రకటించుకొనుచు వృథాద్వంద్వబద్ధమునకు డీకొని తలయెత్తి మానులను సైతము తల

పడినవారై తుట్టతుదకు నాహూని పాదములం దమతలఁడినఫలం బందిన వారు లోకములో నెందఱుండలేదు? ఉండనివాడు. అనవసరంబైనట్టి యట్టి శ్రీద్వంద్వం ద్వంద్వయుద్ధమిప్పుడు పోనివాడు. ప్రకృతంబైన నవసరం బైనయీ యమహన్నపుంసకద్వంద్వయుద్ధమెంత పౌరుషముగలదో! చూచుటకురండు నిజంబుగా నమహన్నపుంసకసూత్రమన నితరేత యోగద్వంద్వమే చెప్పకొన్నచో, “ఇతరేతరయోగేష్లక్ష్యస్యగ్రోధ శ్చేత్యక్తే గమ్యతే ఏతత్, స్లక్ష్యోపిన్యగ్రోధసహయోన్యగ్రోధో పిష్లక్ష్యసహాయఇతి” అనిన చాన్దేద్వంద్వ (2—1—29) సూత్రస్థభాష్యమువలన “స్లక్ష్యస్యగ్రోధా” ఇత్యాదిలక్ష్యములయందుఁ బ్లక్ష్యస్యగ్రోధములు క్రియాసంబంధములోఁ బరస్పరసహాయములుగా నున్నట్లుతోఁచి నిరీతిని నమహన్నపుంసకములును నవినాభావముగా నున్నట్లుతోఁచి యత్తః క్రినే మువ్న్యకమునొందును. అపుడు “(1) పాణికదము (2) కుశకాశము (3) కురుకురుక్షేత్రము (4) వాధురాపాటలిపుత్రము:—ఇత్యాది స్థలములయందే యమహన్నపుంసకములు ప్రకరణవశమునఁ బరస్పర సాపేక్షములై యేకక్రియతో సంబంధించుచుండఁ దద్వాచకములకు మువ్న్యకముగలిగి సూత్రవ్యుత్థతేకపోవుంగాన(1) పదము (2) కాశము (3) కురుక్షేత్రము (4) పాటలిపుత్రము ఇత్యాది ప్రత్యేకస్థలములయందు మువ్న్యకము సిద్ధాంతిక పోవును. (1) రామలక్ష్మణులు పనమున కేగిరి ఈద్వంద్వమున రాముండును, లక్ష్మణుండును, నొండొరులవిడనాడకయే పనమునకు నేగినట్లు తోచుచు. (2) పార్వతీశరమేశ్వరులకు నమస్కారము—ఇట సన్యోన్యమును విడనాడకయుండిన పార్వతికిని బరమేశ్వరునకును నమస్కారము చేసినట్లు గోచరించును (3) అగ్నిహోముల కీహోమద్రవ్యమునిచ్చెద—ఇక్కడ నవినాభావముగానున్న యగ్నిని సోమునిని వైశిష్ట్యమందు దేవతగాభావించి యిద్దఱకును నేకాహుతియే

యిచ్చినట్లు స్ఫురించుంగాని వేర్వేరుదేతలలుగా భావించి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నాహుతులిచ్చినట్లు గోచరించదు. ఇట్టి కాస్త్రీయతాత్పర్యమే శబ్దేందుశేఖరమంద సర్విమున నున్మోషింపఁబడినది “ద్వంద్వః పృథమాంతానామేవ, నవరినిస్థితవిభక్త్యంతానామ్. చైత్రేణమైత్రేణచ కృతిమితి వాక్యేనవయవకర్తృత్వద్వైవ ప్రతీతేః చైత్రమైత్రాభ్యాంకృతమితిసమాసే సముదాయకర్తృత్వద్వైవప్రతీతేః | తస్యవాక్యస్యసమాససమానార్థకత్వాభావేన తస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్, అతఏవ యదగ్నయేచప్రజాపతయే చేత్యాదావ్యస్తే ప్రత్యేకందేవతాత్వప్రతీతః అగ్నిః షోమాభ్యామిత్యాదా సముదాయేదేవ తాత్వప్రతీతిరితి వ్యవస్థాసిద్ధ్యి, తస్మాపితద్వాక్యత్వేతు సమాసఇవతత్రాపిసముదాయే దేవతాత్వప్రతీతిరేవస్యాత్ —అర్థము—ద్వాద్వముయొక్క యర్థమును దానివిగ్రహవాక్యముయొక్క యర్థమును సమానములు కానేరవు. “చైత్రమైత్రులచేతః గార్యం బాసరింపఁబడియె” నన్న సమాసస్థలమున చైత్రమైత్రులిద్దఱును నేకీభవించి పనిచేసినట్లు లోచించుచుండును. “చైత్రునిచేమైత్రునిచేతను గార్యమొందింపఁబడియె” నన్న వాక్యస్థలమున నట్టివిశేషము స్ఫురింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గార్యకర్తృత్వము తలంపఁబడును. అట్లే అగ్నికొఱకును బ్రజాపతికొఱకును నాహుతి నిచ్చెదనన్న వాక్యమున నగ్నియుఁ బ్రజాపతియు వేర్వేరుగా దేవతలయి ప్రత్యేకప్రత్యేకమాహుతులు గొన్నట్లు లోచించును. అగ్ని షోములకొఱకు నాహుతినిచ్చెదనన్నచో, అగ్ని షోములవై శిష్ట్యమందు దేవతాత్వము ప్రతీతి విషయమై యొక్కటియే యాహుతి యిచ్చినరీతిని గోచరించును. అని పైవాక్యములకు ఫలితార్థము. కావునఁ బ్రకృతసూత్రమున ద్వంద్వము నేసినచో నేకార్థభావరూపసామ్యవశమున నమహన్న పునకపదార్థము లన్యోన్యమును గ్రహీతవ్యములలో వికరాదనట్లు లోచించి “హస్త

“పదము” ఇత్యాదులందులనే ముష్ణకముగలుగు. అథవా, “సటునిహస్తమును బదమును నృత్యమును మహోష్ణముగాఁ బ్రవర్తిల్లె ? ఇత్యాది లక్ష్యములయందు సమహాన్న పుంసకములు, ఏకక్రియలోఁ బరస్పరసాహిత్యముననున్న చోటలందునే ముష్ణకముగలిగి “పదము” ఇత్యాదిప్రత్యేకశబ్దమునందు ముష్ణకము రాకవాపును (1) (2) “ఇతరేతరయోగే స్లక్ష్యశ్చన్యగ్రోఽశ్చేత్సృక్తే” అన్న భాష్యమునఁ జకారద్వయ సమనుకారద్వయమున్న ససాహిత్యము తోఁచును.)

(2) రెండవవత్సంబున ద్వంద్వాభిమానులు “యేనవిధిస్తదంతస్య” [1—1—72] అనుసూత్రమందలి “యేనవిధిస్తదంతస్యతిచేత్ గ్రహణోపాధినాంతదంతో పాధిప్రసంగః” అనినవార్తికమందు విశేషణార్థకమైన ముపాధిశబ్దము భావప్రధానముచేసి విశేషణత్వమర్థముచెప్పినట్లును, “సప్తమ్యధికరణేచ” (2—3—36) అన్నసూత్రమందలి “కారకాహాణాంచకారకత్వే” అనువార్తికమందుఁ గారకశబ్దము భావప్రధాననిర్దేశమని కారకత్వ మర్థము చెప్పినట్లును. “యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనం తత్రసప్తమీ” (2—3—9) అను పాణినిసూత్రమును వివరించుతఱిని “యస్యచైశ్వర్య మీశ్వర్యతా ఈశ్వరభావస్తస్మాత్కర్మప్రవచనీయ యుక్తాదితి” అని భాష్యమందు నీశ్వరశబ్దము భావప్రధానమునని యీశ్వరత్వవరముగా నర్థాంతరముచెప్పినట్లును, “తేగీ పరఃగుఃగతివాది జపలురజ్జరకమర...(వసు 1—28) “నీ” ఘనసీఘరకల్లోచనయక్తిః గవనంశుమాతంగతతి సంటుమలినమెల్ల” (వసు 1—16) ఈపద్యముల యందుఁ గ్రమముగా జపశబ్దము భావప్రధానమని జపత్వమర్థాంతరమునందు జెప్పినట్లును, మత్స్యరీయక్రకరణమునినచ ప్రత్యయంతమైన మలినశబ్దమునకు మాలిన్యమర్థముననినట్లును, క్రకృతసూత్రమందలి యమహాన్న పుంసకశబ్దములు భావప్రధాన

ములనియెంచి యమ హత్త్వనపుంసకత్వవాచకములకుండు మువర్ణకము
వచ్చుననియర్థము చెప్పదుమ గాన నిపుడుమాయితరేతరద్వంద్వ మేల
కుదురదనిశంకింతురేని విచుండు. [తత్సమ ప: 57 సూత్రములో స్త్రీలిం
గముల ప్రథమైకవచనమునకని జాతవివక్షచే బహువచనముండినరీతి
సీసూత్రమందును భావప్రధానమైనయమహన్న పుంసకశబ్దమును బ
హువచనముగా నున్నయది శబ్దార్థములకునభేదనం బంధముగాన 57
'సూత్రమున నర్థసందర్భమునకై స్త్రీలింగములనఁగా స్త్రీవాచకములని
శబ్దపరముగా నర్థముచెప్పినట్లే, యమహత్త్వనపుంసకత్వవాచకము లని
నయర్థము నెప్పుడబడియెనని యెఱుంగునది] అట్లైనచో ధనము వన

ము ఇ త్యాదిలక్ష్యములయందున మహత్త్వనపుంసకత్వ
ములు పరస్పరమును విడనాడక యున్నందునఁ బ్రకృతకర్మధారయార్థ
మున కభేదమైనద్వంద్వార్థముకుదిరినను. వాదములోఁ బ్రతిపక్షచారు
లకు నీడనివాసముగలిగించు “వృక్షము” కుదురుట యెట్లు? వావిద్యా
కృషికి ముఖ్యమై యిహమునకుఁ బనికివచ్చు “వృషభము” కుదురుట
యెట్లు? ఇంతియకాక, “దైవాధీనం జగత్సర్వం మంత్రాధీనంతు దైవ
తమ్” అనుకీర్తిని దమనజ్ఞనహేలనామసూత్రమున కధీనమయి తెనుంగుజ
గమును మునింగిపోసీక పట్టుకొని పరమునకుఁ బనికివచ్చు “దైవతము”
కుదురుటయెట్లుతటస్థపడును? కాఁబట్టిప్రతివాదులకుఁ గేవలమునుద్రవ్య
ప్రధానమయినద్వంద్వముకుదురునట్టిసూత్రమక్కఱకువచ్చుగాని వట్టిభా
వమేప్రధానమైన ద్వంద్వమాలోచించినచో ఫలంబెంతమాత్రమునులేదు

3 ఇంకను దృఢీయపక్షంబునఁ బ్రతిభటులు-“నచైకక్రియాయిత్య
రూపం సాహిత్యమస్త్రీ వాచ్యం క్రియాభేదేషి ధవఖదిరౌపశ్యఞింధీత్యా
దౌ ద్వంద్వదశనాత్ సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ। అతపవ రాజపు
రోహితౌస్వారాజ్యకామాయజేయాథామిత్యుక్తంబుగా భావోద్వంద్వ

ఆశ్రీయతే తస్మాత్సాహిత్యార్థః కింవాస్తవభేదోనుతతాత-
ద్వోద్వయః" అనియుక్తావళిశబ్దభావమును ద్వంద్వసుబంధక పదార్థములకు
వాస్తవభేదమే యుండినంజాలుగాని క్రియాన్వయములో ఒకస్వరసాపే-
క్షిత యనవసరము చెప్పినందునను (1) "శ్లో సమైక శేషద్వంద్వే
షు కేచిత్సామ్యలక్షణమ్ ప్రత్యాశ్రయమనన్ధానం క్రియాశాంతి
జానతే వృషలైక ప్రవేష్టవ్యమిత్యేతిహ్యం హేమాధా ప్రత్యేకం
సంహతానాచ ప్రవేశః ప్రతిషిధ్యతే" అని వాక్యపదీయమందు ల-
క్ష్యోనుసారమున ద్వంద్వైకశేషములయందుఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమా-
ప్తియు, సామదాయవాక్యపరిసమాప్తియు, ఒక్కచోటకే యుభయము
ను సంఘీకరింపవచ్చునన్నవచనమున "లోకములో శూద్రులులోనికిరా-
నూడ" దనినవిషేషవాక్యమును శూద్రుఁ డొక్కొక్కఁడును, అనే-
కులునులోనికి రానూడ" దని ప్రత్యేకసముదాయవాక్యపరిసమాప్తు-
లుభయమును నర్థమయినట్లు "శ్లో! వ్యవాయుక్షణార్థాద్వాదట్టు-
స్వాజాదిభిస్తథా ప్రత్యేకంవా సమస్తైర్వా ఇత్వోనప్రతిషిధ్యతే
అనియట్టుస్వాజితీహూత్రమునభవ్యమనోలే, "ను మ్వి స జన్ నీయ
శర్వసాయేఽపి" (8—3—58) అనుహూత్రమున నుచూడులతో నొ-
క్కొక్కటితోడను, అక్కేయుతోడనుకూడ నెవమున్న తతివిషయము
చ్చుచుండఁగా "నుమైవవ్యవాయే విసజన్ నీయేనైవవ్యవాయే శరైవ
వ్యవాయేఽపి కింవత్తస్యమేతత్ సహి కథయచ్యమాచంగంస్యతే
ప్రత్యేకంవాక్యపరిసమాప్తిః వృష్టేతి" అనిపైహూత్రముదలి భాష్యము
నందు సూత్రస్థద్వంద్వమునఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి యంగీకరించినఁ
దనను(2) ఒక్కతహూత్రమున ననుష్ఠేయ్యోనుసారమున(3) ప్రత్యేకవాక్యపరి-
సమాప్తి యంగీకరించినమహత్త్వముకంటె "మువర్ణకమసమనపునకముల
కంటెనువర్ణకమగు"ననియోగవిభాగార్థము (సూత్రద్వంద్వము) చెప్పి

దుమందు రేచి లక్ష్యము గుది రెడిగత్యంతరము లేమింజేసి యట్లెముత రేతర
యోగార్థము వెడల ద్రోతురుగా? ఇట్లు ద్వంద్వవాచక మతమందు లక్ష్యము
కుచురనందున శేకార్థభావరూప సామన్యత్యాగమును (1) నేకవాక్యసా
ధ్యార్థమును వాక్యద్వయముచేత సాధించుట జేసి వాక్యద్వయాపత్తిరూ
పగౌరవమును [2] స్పష్టమగు

[4] చతుష్కపటంబున నట్లుపాఠకొనినను ద్వంద్వవాచకములకు
“భక్షితేఽపిలశునే” అనున్వాయమున నికను ద్వంద్వసంఘటన దుర్లు
టంబు. లోకములో సామాన్యశేషవాచకములకు ద్వంద్వమురానేరదు.
[1] న్యవ్యఘటములు—ఘటము వ్యవ్యములలోనంతర్భూతముగాన దృ
వ్యశబ్దముసామాన్యవాచకము, ఘటశబ్దము విశేషవాచకము. కాన నిట్టి
ద్వంద్వముండనేరదు (2) వృక్షరసాలములు వృక్షము సామాన్యవా
చకము, రసాలమువిశేషవాచకము. ఇటులైవిజ్ఞాన ముక్తావళ్యాది
గ్రంథప్రకారమున వాస్తవభేదములేచందున బైద్వంద్వమురానేరదు.
అట్లే యిచ్చట్రైవిధముగా, ధనం వనం, దారు, ఇత్యాదులే నపు
నకములగుగాన నిట్టి జడములు, అచుహత్తులలో నంతర్భూతములైనం
దున నమహన్న పుంసకశబ్దములు సామాన్యవిశేషవాచకములై ద్వం
ద్వము గగనకుసుమాయమానమగు. ఒకవేళ “యదిసామాన్యవిశేష
వాచినో ద్వంద్వోనభవతీత్యుచ్యతే శూద్రాభీరం తృణోపపమితి
నసన్యతి నైషదోషః ఇవతావచ్ఛూద్రాభీరమితి ఆభీరాజాత్యంత
రాణి గోబలీవర్దమితి గావశిత్యానితపుస్కా వాహాయచ, విక్ర
యాయచ, స్త్రియవవావశిస్యంతే” అను త్యదాపినిరర్థేయమితి
సూత్ర (1—2—72) స్థభావ్యమున “గోబలీవర్ద” మన్నచో, గోత్వ
జాతిలో బలీవర్దములు [వృషభములు] తర్భూతములైనందున గోశబ్ద
ము సామాన్యవాచకము బలీవర్దశబ్దమువిశేషవాచకమైనను ఎటగోశబ్ద

ము ననాపులేగ్రహింపఁబడి శ్రీపుంసత్వభేదమునద్వంద్వమెటులునమ్మతిం
పఁబడియెనో యట్లేప్రకృతమునను నమహద్భుతమునఁబంపఁచకఁజలగు
వృషభాదిశబ్దములున్నోరింపఁబడి పున్నపుంసకభేదమునంగీకరించి ద్వంద్వ
ముచెప్పఁబడునని ప్రతిభలులందు లేనవినుండు. ప్రతివాఁడు గోబలీవర్ధా
దులువోలేద్వంద్వముకుఁగరిసదనుకొనిదూరదృష్టిలేక ప్రాకృతలోక ప్రశం
సయెడనోరెత్తి యెఱుంగని మానిపుంగునై కుసైతము శృంగభంగముగా
వింతుమనియుత్పసించుటయే కాని యందలియథమాలోచించుకొన్నచో
ననర్థమేసంభవిల్లును. ఈసమాసమున శ్రీపుంసత్వభేదము నెంచి ద్వం
ద్వముసిద్ధమైనను బలీకర్తములు వృషభములు, గోబాతిలోనివేయైన
ట్లిచటనపుంసకములుగూడ నమహత్తులలోనివేయగును. అందున నమ
హత్తులై నపుంసకములైన ధనవనాదిశబ్దములకే మువర్ణకమువచ్చుంగా
ని తమ “దేవతము” సిద్ధింపకపోవును. కానఁ దమయీయమహన్న
పుంసకద్వంద్వము గోబలీవర్ధాదులద్వంద్వము వంటిది యనుకొని యీ
పద్ధతింబడుటయు వెనుకటిపద్ధతింబడుటకంటెచునన్యాయ్యుంబగును. మేమిట
నపుంసకశబ్దమునమహన్న పుంసకములుగ్రహింతుమనుటకువీలుపడదు.
నపుంసకశబ్దమునఁ బ్రసిముద్ధలైన ధనవనాదిజకములే విషయమగుంగాని
మిక్కిలికావచితములై యప్రసిద్ధములైనమహన్న పుంసకములు ఝషితి
స్ఫూర్తివిషయంబులుగావు. కనుక నే స్థానికత్సూత్రభాష్యస్థమైన “సామా
న్యాదిదేశేవిశేషానతిదేశః [11] అనుబరిభాషను వివరించుతఱిని బరి
భాషేందు శేఖరమునసామాన్య, ప్రితికాలేనియమేన విశేషోపస్థితిః
నక సామగ్రభావోఽస్యావీజః, తేనానద్యతనభూతయాపి విశేషే
విహితయోస్తయో [లక్షలిప్తో] ర్నాతిదేశః, అని “అశంసాయాం
భూతవచ్చే” [3-3-132] ఇతిసూత్రమునందలి భూతశబ్దమున ననద్య
తనభూతపరోహనద్యతనభూత కాలవిశేషములు గ్రహింపఁబడవని

వక్కాణింబబడియె. అట్లు యిట వహహ్నపుంసమలు గ్రహించి
బడబాలపు. ఇంతయకాక యవహహ్నపుంసక మాత్రమునది యమ
వాత్సల సాహస్యముననే నవహహ్నపుంసక వహహత్వకర్మ
మున నవ్యశమయినదే గ్రహించబడినది గాని నవ్యశముగాని య
ప్రతిష్ఠకాన్వితమువాగ్న పుంసకమునైనట్లు గ్రహించబడును కనుకనే
“వహచరణం నవ్యశయోరేకేతః పాచరిత్యే నాన్వయవాచ్యతే
రామలక్ష్మణాపితౄణాం న నవ్యశ్చేషే వసియామహమ్” నవ్యశయోరే
కేనపాచరితా తయోరేనసహా యోగభక్తిస్సేదాన్య అనిపాచరితా
సహచరితయారవింశతిం ప్రతియుద్ధ విధి మేయా శేఖరమందును,
“ద్విత్రిపుకలితకన్వయోద్ధతేన—క—43) అమనాత్రమందలిశ్చేదరన్న
మందును, “అన్యగోస్సహాయేనాన్వయేనోరేకేవాసయతే న శ్వోషగర్భ్య
ఇతి” అని కర్మవ్రవచనీయయత్తేద్వితీయేతి సూత్రకావ్యమందును,
ద్వోన్వయకలితకన్వయం నవ్యశములే లోకప్రసిద్ధములని చాటబడి
నది. కాన, అమహహ్నపుంసక సూత్రకవపుంసక గ్రహణమున నమహ
త్వలత నాన్వయములేమిదే వహహ్నపుంసకము లర్థముకానేరవు.

(5) అభివా, పంచమమమున ప్రతివాదులిట్లవచ్చును. ప్ర
కృతమందు నపుంసకశ్చేదమున వహహ్నపుంసమలు గ్రహించబడక
నాన్వయవరమున కవహహ్నయైన యవహత్తలే స్వీకరింబడియె నేని
యవహత్వవమననే కార్యోద్ధయై నపుంసగ్రహణమునకు స్థాకరలే
నందున నపుంసగ్రహణవై భక్త్యాన్వయకమంత్రి కేసి యవహద్ధి
హణుబలశనవహచిజక నపుంసమలును. వృశభాదిసంస్కృతపు
లింగములును, స్థము చెప్పి యిటనపుంసకంబమునకు వహహ్నపుంసక
ములే యర్థము చేర్చునది. ఈచురమునకు “వత్తమీపిశేషదే
బహుప్రేమా ! (2—2—25) అమనాత్రమందలి యాశేఖరము దృ

ప్రాంతము:—“సప్తవ్యంకస్యైవైవ్యయద్వాదైవక్రీమాన్వయాత్
విశేషణత్వేనసిద్ధిప్రయోగకరణ్యేపి సమానజ్ఞానార్థం సప్త. మిగ్రహ
ణమ్! విశేషణగ్రహణంచ ప్రామాణ్యేనాన్వయేన విశేషణత్వేషణ
పరమ్ । అదాహ అతవకేతీ-దీని తాత్పర్యము. “శ్లో! కర్మకర్మవ్యవ
హితా మనాడుద్ధ రియక్రమ్యాం రుద్రున్విక్ర-యాసిద్ధా శా
స్త్రీనికరణంస్సృతిమ్ ” అనిన వాక్యవచీయ వచనము ననుసరించీయ,
“యస్యయద్వైతా తారకివ్యప్త! తస్యైవైవ్యయైవ క్రియన్వయ ఇతి
వ్యుత్పత్తేః! ” అనినకారక శేషము ననుసరించీయ, నగికరణకారకము
లైన సప్తవ్యంకార్థములు సంయోగాది సంబంధమునః గర్భకర్మము
లతో నన్వయించియే క్రియతో నన్వయించును. గటమునః శైత్రుండు
శయించు, — ఈవాక్యములో సప్తవ్యంకార్థమైన గటము ప్రత్రునితో
సంయోగసంబంధమున సంబంధించి ప్రత్రునిశయనక్రియకు నాధార
మృచ్ఛ్యును. ఇటు శైత్రుండు గటసంయుక్తు డగుటచేటి ప్రత్రునిశయన
క్రియకు గటమాధారమయ్యెగానఁ జైత్రునివిశేషణాంకములో, గట
మృంతహృతమయి క్రియావిశేష్యశబ్దబోధముగలిగెను. తావున నధి
కరణసప్తవ్యంకార్థములు క్రియతోనన్వయించునపుడు తప్పక కర్తా
దులతో సంబంధించిన కిన్మృతవే యన్వయించవలయు. అనఁగా సప్త
వ్యంకార్థములైన గటాదులు నర్వదా విశేషణములుకాకలేదు. ఇట్లం
డఁగా “సప్తమివిశేషణే” అనుమాత్రమునందు విశేషణగ్రహణమున
నే యిప్రాధము సిద్ధించుచుండగా సప్తమిగ్రహణము వ్యర్థమయి
వ్యగికరణబహుక్రీహియుఁగూడఁ గలదన్న యంశమునకు ఇహకమ
య్యె. సూత్రమున విశేషణగ్రహణము సప్తవ్యంకార్థవిశేషణలకన్నఁ
దక్కినవిశేషణములవరకు అని వైదాన్యార్థము. అట్లే వ్యక్తసూత్ర
ముదును సాహచర్యమున సాదృశ్యముచేకరించి యమహత్తులైన ధనన

నాదులే గ్రహించబడినచో సూత్రస్థమయిన యమహద్భ్రహణముననే యభీష్టార్థసిద్ధి యగుచుండగా నపునకగ్రహణము వ్యర్థమయి మహాన్నపునకములన యర్థమునకు భ్రష్టమౌగనని ప్రతివాదులందుకేని యట్లయినచో వారు సర్వవిధమ్ములను జిరజీవు లగుదురుగాక

మేమివాచమును సమహాన్నపునకసూత్రమున ద్వంద్వమంగీకరించినచో, (1) లత్యముకుదరని ఓక్కున నేకార్థభావరూపసామర్థ్యమునకుబాధ.

(2) ఏకవాక్యసాధ్యాత్థులలో వాక్యద్వయముచే సాధించుటంజేసి వాక్యదయాపత్తిరూపగౌరవము-అని చెప్పితిమి.

(3) ఇపుడు, సాహచర్యపరిభాషకు సనిత్యత్వ మంగీకరించి సాదృశ్యత్యాగము

(4)నపునకగ్రహణవై యన్యమునంజేసి ప్రకృతార్థభ్రష్టనంబును, సంభవించు.

ఇట్లు ప్రతివాదుల దుష్టమున నిష్కృష్టద్వంద్వమేకాక ద్వంద్వద్వయము సంభవిల్లునున్నది.

కాబట్టి, ద్వంద్వపక్షాంగీకారమున సౌలభ్యము కూనరాదు. కాన నయ్యది యపార్థమగు

ఇక గ్రంథకర్త మతమందలి కర్మధారయార్థముయొక్క విమర్శనము

“అమహాన్నపునకముల కదంతముం కు మువర్ణకంబగు. ” (తత్స. మ 39 సూ అను సూత్రమందు “సంభవతినామానాధికరణ్యే వైయధి కరణ్యస్యాన్యాయ్యత్వాత్॥ అనున్యాయమున “మహద్వాచకములు కానివై నపునకలిగమై హ్రస్వాకారిమంతమందుఁగా వానికి మువర్ణకమువచ్చును.” అనిసామాధికరణ్యస్వయమే సమీనాచీనముగానున్న

యదియని మాతాత్మర్యము లోకములో బ్రాహ్మణకవులు, క్షత్రియ సార్వభౌములు—ఇత్యాదిస్థలము లయందు “సంఖ్యానాశంఢితః కవిః” “చక్రవర్తిసార్వభౌముః” అని యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్ణ సంఘః గవిసర్వాయములును, క్షత్రియవర్ణసంఘః జక్రవర్తిపర్యాయములును గేవలమును జెప్పటచేతనేకాక, కవులు బ్రాహ్మణలేయగుటయు, జక్రవర్తుక్షత్రియులే యగుటయు, వేదశాస్త్రాదులయందుం గూడఁ బ్రసిద్ధులుగాన “బ్రాహ్మణలైనకవులు, క్షత్రియులైనసార్వభౌములు” అని సామానాధికరణ్యమున లోకప్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థమునేయుట మంచిదిగాని గతిలేనివైయర్థ్యరూపసామర్థ్యము నెంచుకొని బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజులు గూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రియేతరులైన యగ్భు లోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, “బ్రాహ్మణులును, కవులును (భోజరాజులు) క్షత్రియును, సార్వభౌములును (అగ్భులలోనగుచక్రవర్తులు)” అని ద్వంద్వార్థము వివక్షించుట హాసాస్పదమైనయథమపక్షంబు. అట్లే ప్రకృతనమును, సపుంసకములు మహాత్ములుద్విత్వాదులున్నను, అమహాత్ములుసపుంసకములు లెక్కకుమీటి యుండుట సుప్రసిద్ధము కాబట్టి సుప్రసిద్ధమాగ్గ మొచి సామానాధికరణ్యముననేకవాక్యములు చేపిచెప్పట ఘటాపథంబుగ మనంబునల్పుటవంటిదియై షంఠిశ్లాఘనీయంబగు అట్లయినచో. మా“వృషభము” ను “వైవతము” ను గురుకుట యెట్లందులేని వినుండు. లోకములో నొకదేవదత్తు ను సత్యభామారామ లు స్త్రీచిహ్నములం దాల్చి కథాకృతుమునకుపుచో నిచ్చిటిప్రకృతప్రమాణము ననుసరించి “సత్యభామ శ్రీకృష్ణులతో నరసన్దాపము ను న్నినది, శ్రీకృష్ణుని వియోగమున విహించినది” అని ప్రస్తుతకవోని స్త్రీలింగమున వ్యవరింపఁ బడుగాని పూర్వపులింగమున వాడుట కలుగకు, కనుకనే “శ్లో॥ ౩

నకేశవతీస్త్రీస్యా ల్లోమశఃపురుషఃస్మృతః ఉభయోరంతరయచ్చ
తదభావే నపునకమ్ లింగాత్ స్త్రీపునయో జ్ఞానే భూకుంసే
టాప్రసజ్యతే అని భాష్యమున స్త్రీవేషధారిపురుషవాచకమునందుఁ
దాప్రత్యయాఽత్తి యీబడినది. ఒకచైత్రుండు ప్రార్థనవశమున మ
తాంతరమందుఁ గలిసి నామూరముంబొందినచోఁ బ్రస్తుతావస్థకుం దగి
నగౌరవమే చేయఁబడును గదా! ఇట వృషభాదులకునునల్లెనంస్కృ
తజన్మములోఁ బులింగకీర్తి నొందినను నపునములైన ధనవనాదు
లతో సమానముగా నమహన్నామముఁ దెలుగునధరించి నపునక
“మువర్ణక” చిహ్నమున కుద్దేశింపఁబడుతఱిని బూర్వదశలోని పురుషో
త్తమకీర్తి యెట్లు రాగేరుచు? స్త్రీలమహత్తులలో సర్వసాధారణముగాఁ
గణింపఁబడినను, ప్రద్యేశముగా మహతీసంజ్ఞయుంచుటంచేసియు, (57)
సూత్రమునంజేసియు నపునకత్వకార్యము సంభవించు. తిర్యక్కు
లకు “నమహత్తు” అనిన తెలుంగువ్యాక్రియసంజ్ఞ చేతనే జడంబు
లకుంబోలె నపునకత్వ య సిద్ధంబయ్యె. మేము సూత్రమున ద్వంద్వ
ముచెప్పి సంస్కృతలింగమునం గొని మువర్ణక ముంతుమని ప్రతివాడు
లనంగూడదు. సంస్కృతపాండిత్యమున నాణితీరినసర్వోత్కృష్టులమ
నువారికే లింగములు దెలిసికొనుటలో భంగము గలుగుచుండఁగా
నొక్క తెనుగుననే మునిగినవారికి సంస్కృతలింగప్రభావము మిక్కి
లి యయోమయముగాఁ గనంబడునని వేఱిచెప్పనేల? బ్రహ్మభూయ
బ్రహ్మహత్యాశబ్దములకు నొకటియేప్రత్యయమైనను లింగంబున భిన్నం
బులగుచున్నవిగదా! తెలుగునఁ దిర్యగ్జడంబులు నపునకములగు
ననుకొన్నచో సుభంబు. సంస్కృతమునఁ దిర్యక్కులైన వృషభా
దులు తెలుగున నంతలో నపునకములెటులగునని వింతపడవలదు.
సంస్కృతమునఁ బులింగములైన దూతాదులకుఁ దెలుగున స్త్రీత్వ
ఁగు ధోరయ్యుచున్నయది. విశ్మయకర్మాదులవలె వారికిస్త్రీత్వము(75వూ)

సిరిఁడునున్నయది సుస్కృతమునఁ జతుర్ముఖుండమున యా
బ్రహ్మయ్యసహితము (76) విధివశమున బ్రహ్మకాయయ్యె వేయేల?
వేదజముండము శిరశ్చేకముండిన యాబ్రహ్మ మాయొద్ద కలయెత్తు
కొని తిరుగునా? యి త విరియబోసికొని తిరిగెను బ్రహ్మశ్రీలుకూడ
నీతెలుగువ్యాకరణశాస్త్రము బ్రహ్మశ్రీలగుచుండఁగాఁ దిర్యక్కుల
యిన నృచభాదు లీ తెలుగున నపుంసకములగుట యేమివింత? కాఁ
బట్టి యమహత్తులై నపుంసకములైన యదాతములకు మువర్ణకముగు
నన్న రేఖకవాక్యము నిర్బాధకంబగు ఇతను మా “చైవతము” కుమ
రుట యెటులాడురేని యయ్యది మీద్వంద్వమతముదే దుర్లభము. ని
“బృందారకాదైవతానిపుంసివా దేవతాస్త్రీయామ్” అనునమర నిసుం
టువ్రసంతేసి యదాతమహద్వాచకపులింగము గాన (39సూ) ముఖా
ధించి (21-23) సూత్రములచేత, నుత్పత్తిపట్టిలు గ్రమముగా రావ
లయు కావున “చైవతము” అని, యేనంద్రదాయము నగునో ప్రతివాడు
లచేఁ దెలుపందగు “అదాతములగు నమహత్తుపుంసకములకు మువ
ర్ణకమని యుద్ధముచెప్పినచో నిక నదంతమహత్తుపుంసకములేనమి
త్రాదులగతి యేమందురేని వినుడు ఇట్టి క్వాచిత్కమహత్తులయెడం
గూడ నదంతపుంసకత్వకావసాధారణధర్మభాహుళ్యంబున నీసూత్ర
మే యుపలక్షణముగా జెల్లుచు.

(1) “సోఽహిత్” (7-1-90) అనుసూత్రములోని గోశ
బ్దము “ఔత్తోమేశసోః అనుసూత్రమువివరించుతఱిని, క్షేయటుండు
“ఔత్తోఽదితిః శివస్య, గోతఇత్తోకారాంతోఽలక్షణార్థంవావ్యాఖ్యే
ఘనో భర్తనిదేశేహితఃరత్వస్థితమ్” అని తపరకరణమునఁ గ

క్లిష్టమోకారాంతముల కుపలక్షణమని వచియించె. “గోతః” అనుత పరికరణమున గోశబ్దములోని గకారమవిషేతమని శబ్దరత్నశబ్దేందు శేఖరివిషమీక్షభృతివ్యాఖ్యలు చాటుచుండు.

(2) అథవా, “ద్యోశ్చన్ద్రద్విర్వక్త్యేతివాణి-కేద్యోశబ్దపైవో పాదానా దన్యోకారాంతాభావణివాచ్యమ్ ఉపలక్షణతయా వా క్యాకేనాదోషాత్” అని శేఖరమున ద్యోశబ్దమోకారాంత సామాన్యమునకు పలక్షణమని చెప్పబడియె.

(3) “ఽజ్ఞాబ్జిహణం స్త్రీప్రత్యయమాతో”పలక్షణమ్ తేనస్ర ప్తృపంధూతరా యుపతితరేత్యాదేస్సిద్ధిః అనిశబ్దేందుశేఖరమున “జ్ఞాప్రాతిపదికాత్” అను సూత్రములోని జ్ఞాబ్జిహణమూక్షప్రత్యయతి ప్రత్యయముల కుపలక్షణమని తెలుపబడె.

(4) “విద్యత్వనమ” (1-4-83) అనుసూత్రమున శేఖరముడు “నచేత్తత్రననురితి కరణమాతో”పలక్షణంధనురితి తేన విద్యతిఖి గ్లేనేత్యాదావపిన్ ” అని సూత్రస్థానముశబ్దము ఖడ్గాదికరణమాత్రమున కుపలక్షణమని వక్కాణింపబడియె. ఈయంశమే వాక్యపర్యయమందు— ద్వి-కాం ౩13:—విద్యత్వనమపేత్యత్) విశేషేణ నిదశ్యతే సామాన్యమాశ్చియశ్చక్తే ర్యః కర్తృత్వతిపాదకః 314:—శ్లో కాకేభ్యో రత్యతాం నర్పితిబ లోఽపి చోదితః ఉపధూతరే వాక్యేన శ్వాదిభ్యో నరక్షతి”—ఈస్మృతముచు గాకులు ముట్టకుండ ర క్షింపుమన్నచో గాకులవలనకే కాక శుచకాదులవలననూడ బాటుండు రక్షింపునగు శాస్త్రముచు పైతము లోకదృష్టాంత

మున విశేషపరివాక్యము సందర్భవశమున సామాన్యపరిమగునని
 స్పష్టపఱుపబడియె. అట్లు యీసూత్రముచేను మాకు నుపలక్షణం
 బగు. మఱియు “గోతోచోత్” (7-1-90) అనుసూత్రములోని తక్షరక
 రణహేతువున గోశబ్దము లోని గకార మవివక్షితమని యెంచి యీసూ
 త్రమోకారాంతసామాన్యమున కుపలక్షణమనివ్యాఖ్యాతలన్నట్లుక్షక్వ
 తసూత్రమును మహన్నపుంసకములయెడ నుపలక్షణమనుటకు మాకు
 నుదాహరణ వాచోయ్యక్తివలయుచున్నయది. ఈసూత్రమున నమహన్న
 పుంసకశబ్ద మవివక్షితము. “అదంతములకంటె మువర్ణకమగు (39)సూ
 అనియే సూత్రరచనచాలును, మిత్రము వ్యవభజనము, భవము-ఇత్యాది
 మహాదమహన్నపుంసకరూపములు సిద్ధించును. సూత్రమందలి యమ
 హాచ్ఛబ్దము త్యజింజివో మహన్నపుంసకములైన మిత్రము—ఇత్యా
 దులయందు వారికి మువర్ణకమిష్టమేకాన మహత్ పుంసలింగములైన
 రామశబ్దాదులపై మువర్ణకాఽత్తి చెప్పవలయు అట్లేనపుంసగ్రహ
 ణము సూత్రమునమానినచోనమహత్పులింగములైనవ్యవభజనము-ఇత్యా
 దులయందుఁ బ్రతివాదులకు మువర్ణకమిష్టమేకనుక మహత్పులింగముల
 యందే మువర్ణకాఽత్తియనవలయును. మహత్పులింగములైన రామశ
 బ్దాదులపైని సంతమాత్రమును మువర్ణకాఽత్తి చెప్పఁగూడదు. “పుం
 లింగంబై మహద్వాచకంబైన నామంబు తుదియత్వంబున కుత్వంనగు”
 (21)సూ అనునీసూత్రమున సంతరంగమగు నుత్వంబురాఁగా నదంత
 త్వంబు లేమిఁజేసి రామశబ్దమునకు మువర్ణకమురాదు. అనైమిత్తిక
 మును బ్రోతిపదికములోని కార్యమునుగాన నుత్వమంతరంగము పంచ
 మ్యంతనిమిత్తకమును, బహిర్భూతసంఖ్యాకారకాపేక్షమును ప్రాతిపది

కము తర్వాతీకార్యమునుగాన మువర్ణకము బహిరంగము. కావుననే యీబాలవ్యాకరణాదులయందు (21) సూత్రము వ్రాసిన తర్వాతనే (22) వ సూత్రము వ్రాయఁబడినది. (21) సూత్రములోని పులింగ మహద్వాచకగ్రహణమే (39) సూత్రములోని యమహన్నపుంసక గ్రహణ మజాగళస్తనయ మాసమని బోధించుచున్నది. కాన న య్యది యవివక్షితము. అందు నీసూత్రము “గోతోణీత్” ఇత్యాదులు వోలె నుపలతణమని యెఱుంగునది ప్రతివాదు లీనందర్శమునఁ బ్ర తాపరద్రీయ నాహిత్యరత్నాకరాదులయందలి (1] యవివక్షితవాచ్య (2) వివక్షితాన్యరవాచ్యస్వనులం జూడం దగుఁకాన, ఇట్టి వివక్షలేని యమహన్నకపుంసకద్వంద్వము నెంతో నమ్మకొని ద్వంద్వయుద్ధంబు నకు డీకొని ప్రతికలయంబుంగూడ “నపార్థమపార్థ” మని బాబ్బరించెడి ప్రతివాదుల వహత్యమును, బౌరుషమును నెంతజ్ఞాఘింపఁదగియున్న వోపండితవర్యలే భావించుదురాక!! ఇంత యుపలతణవివరణము గ్రంథ కర్త ప్రకృతసూత్రీవ్యాఖ్యయం దేలనేయలేదందులేని, మాకుఁ గైయ టాచార్యప్రతిష్ఠ పెప్పించుటకై యట్లు నేయకుండిరని నేనూహించెద. “గోతోణీత్” సూత్రమును వివరించుతఱిని బతంజలియును నీసూత్రీ మోకారాంతముల కుపలతణమని స్పష్టీకరింపలేదుగాని “ఔతోమ్” సూత్రీభాష్యసరణింజేసి కైయటాచార్యుండు స్పష్టపఱిచె. కనుక గ్రంథకర్తలవివరణము కొన్ని చోట్లగంభీరశయ్యను వ్యంగ్యముగా నుం డెడిది. అయ్యది యాలోచింపక ప్రాజ్ఞాస్వాము లపార్థమనియెదరు. ప్రజ్ఞా స్వాములయినచో డీఘవామము లేనందున వివరించి తమసామర్థ్య మును వెల్లిడించుకొందురు. మీరు కైయటాచార్యులయినచూ గ్రంథ

కర్తలు మేమును జీవించియుండగానే పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని యా! మీతాత్పర్యమందురేని వారు పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ గాదుగాని “అర్యక్తో॥ బ్రహ్మకీర్తి కల్లూరి॥ కీర్తికటరామశాస్త్రినమ నా॥ వైవ పతంజలిమూర్తి॥ స్వసతాంజలిమూర్తి॥ రార్యపర్యేషు అనిన యార్య వృత్తముంజేసి యార్యవ్యులయందుఁ బడునట్టిదోసిటి గానారనిన ప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని మాతాత్పర్యము “దాశ్వాపి”తి సూత్రస్థమైన “చరిచలిపతీ”తి వార్తికంబునఁ బాక్షికంబుగఁ బతిశబ్దము సిద్ధమైనందున “పత (పెద్దలపై) పడునట్టి, అంజలి=దోసిలిగలవారని యర్థము. అనఁగా యోగ్యులకు నమస్కరింతురని భావము. మేముయోగ్యులము కామ నియా ! మీతాత్పర్యమని యనవలదు. మీరు యోగ్యులేకాదు ఆగ ర్భక్రీమంతులన్నట్లులు గేహ గామముచేతనే వ్యూలై పుట్టినారు. కాఁ బట్టి తమకునమనము తప్పకుండఁ జేయవలయును, కాని యొకవిశేష ముగలదు. స్త్రీవాచకం బవాచకంబనియు, ఉపాసకం బవలక్షణంబని యు ఒప్పులకుప్పలు తప్పలకుప్పనియుఁ దమరీపాండిత్యమునంజేసి యె క్కడనల్లరినేయుడరో యని భయభక్తులలో మొదటిశబ్దము తమపంటి వారియెడ నుపయోగింతురు. రెండవశబ్దము తక్కినవారియెడ నుప యోగించి నమనము నేయదురు.

స్త్రీవాచకము.

విరోధులింకను “స్త్రీవాచక” మన్నపద మాంధ్రవ్యవహారము నుమఱచి యహోబలపండితాదుల మతమునకు వ్యతిరేకముగా గ్రంథ కర్త ప్రయోగించినట్టలీ మాఘఘాణునాంధ్రసాహిత్యపరిచయత్రికలోఁ

దిరిగి సోలువరముగా వ్రాయుచున్నాను. ఆఫాల్గునమాసస్థపత్రికాంశ
మునకు ఫాల్గునుడే ["ఫల్గవ్య" సూ-ఉత్తాది-శిపాః ఫల్గునః పాథః
ప్రశ్నావ్యోమే ఫాల్గునః) సమాధానముచేప్పట న్యాయ్యులుగా నట్లు
సేయఁబడుచున్నయది మేరూపితలో ఫిబ్రవరి 2 దేశమాతపత్రికలో
"తత్సాధవేషు శాస్త్రీయవిప్రే తాకికేశాస్త్రీయమపి శబ్దతో బుద్ధితే
తథానుభవాత్" అనుభేదభ్రష్టయదాదించి "అనునాయజేత" ఇత్యా
దులయందు తాకికలింగమునూడ గ్రహించబడునని వదించితిమి. అ
హోబూపండితాదు నిచ్చటిప్రకరణమున కవసరమైనందున "స్థనకేతవ
తీస్త్రీస్యా ల్లోమనః పురుషస్సృత" యనుపదంబున స్త్రీవాచక,
పదముచే తాకికలింగవిశేషమునంగ్రహించిరి. అందున సంస్కృత
శబ్దములయెడ శాస్త్రీయలింగము "స్త్రీవాచక,, పదముచే సర్థముకా
నేరదని చెప్పవచ్చునా? ఈతత్సనుప్రకరణస్థస్త్రీలింగశబ్దమున (57నూ)
శాస్త్రీయలింగమే యర్థము చెప్పకలేరను గాన దానియర్థవివరణశబ్దమై
సన్నిధానవర్తియైన స్త్రీవాచకశబ్దములోని స్త్రీశబ్దమునం గూడ శాస్త్రీ
యలింగమే యర్థమగుంగాని వేతాకికప్రకరణమందలి తాకికలింగవైష్ణవ్య
మును చెలువంజాలదు. రాజుప హేంద్రపురేవారియా దేవదత్తుడు
"శాస్త్రులివారితో మాటాడునలయు" అన్న యెంతస్మృతివాక్యమే యప
యోగించినచో సన్నిధానపర్తులయిన రాజమహేంద్రపురవాసి శా
స్త్రులిగారితోనే మాటాడునన్నయర్థము శ్రోతకుదోచుచుగాని విజ
యనగరములోని శాస్త్రులవారిదోనని యనుకొనఁడు. బ్రహ్మశ్రీయ
వైశ్యసూద్రులన్నచో నిచ్చటిబ్రహ్మశబ్దమునకు బ్రాహ్మణుడే యర్థమ
గును. బ్రహ్మశ్రీలు సీ తా రా మ స్వామి శా స్త్రు లు గా ర ని న
చో శాస్త్రు లు గా రు బ్రాహ్మ ణా చా ర స ం ప ద గ ల వా
రనియునాయన బ్రహ్మయంతవారుగాన, గ్రంథములో లేనిపోతపులు

ఁటి బ్రహ్మలక్ష్మగా నడ్డగింతురనియుఁ దోచును. అడవికేగి వైత్రుండు మైత్రునితో “స్థాణుమానముచూచితివా? యనియనిచో “మోడనిన యర్థమగును. తీర్థక్షేత్రములకేగి యీవాక్యమే ప్రయోగించినచో ఁటి వట్టి మొద్దన్న యర్థము చెప్పుకొనవచ్చునా? “శ్లో గౌరీసాత్వరీతంమ మాద్యపరితం దూరీకరోతునృత్యక్రంస్థాణుకైకతా ముపగతో మూలోఽఘ్నితోపీరసః” అనిన సాహిత్యరత్నాకరస్థ రసవదాద్యలంకారప్రకరణములోని శ్లోక ముచదివినచో నుభయార్థమును దోచును. “ఁశునాయజేత” అన్నచోట లౌకికలింగము గూడ నర్థము చెప్పి నందున (వృత్తః) అన్నచోట గూడనట్టి లౌకికలింగ మర్థమగు నని దోషము చెప్పవచ్చునా? సంవర్ధానులువిడిచి యర్థముచెప్ప గూడదు గదా! వెం డి యుఁ బ్ర తి వా దు లు “శ్రీ కంఠ ము శ్రీ కంఠ మే, చా ప ఖం డ ము చా ప ఖం డ మే” యన్నట్లు స్త్రీలింగమునకు స్త్రీలింగమే యన్నయర్థము వ్రాయఁగూడదా! యని యనవలదు. స్త్రీలింగమనఁగా నర్థముంకేచేసును. అర్థముపైని బ్రత్యయకార్యము జరుగ నేరదు గాన నిచ్చట శబ్దార్థములకు నభేదనంబున బంధమున నట్టిమాట ప్రయోగింపఁబడియెనని తెలుపుటకై స్త్రీవాచక వనిన ప్రతిపదము వ్రాయఁక తీరదు. నమానప్రకరణస్థమైన “స్త్రీయాః పుంసద్భాషితేతి (రి—రి—రి) సూత్రాదులవృత్తిలోనే స్త్రీవాచక పుంవాచకశబ్దములు సిద్ధాంతకొముదిలో శబ్దరముగాఁ ప్రయోగింపఁబడినవి. అయ్యని సంస్కృతవ్యాకరణమున సుప్రసిద్ధమైన మాటలు సిద్ధాంతకొముదీగంధగంధ మేమాత్రమైనను మూర్ఖున్నవారిట్టిచోట ను దప్పుకట్టెను. మఱియు, విరోధులు, దారశబ్దములు పుంవాచకమనియు ననుటకుసాహసించురని గ్రంథకర్తపైవెద్ద గదోషము మోపి గణామానుషాల్గువాఁడైనసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో వీక్షాసిరి. దారశబ్దము

పుంవాచకమని సంస్కృతపరిచయమిసుమంతమైనను మన్నవారెల్లరు ను సునానూనముగా నొప్పకొందురు. ఈస్వల్పాంశమునకు సాహస మేయవసరములేదు. ని భార్యాజాయాశపుంభూమ్ని దారాస్యాత్కు కుటుబిసీ యనియమరమే మోషపెట్టుచున్నది. పుంవాచకమనఁ గాఁ బులింగశబ్దమున; స్త్రీవాచకమనఁగా స్త్రీలింగశబ్దమని యర్థమగు ను. దారశబ్దము పులింగశబ్దముగాదా అందుఁదప్పేమున్నది? శ్లో॥ దారాన్ పద్మభువస్త్రిలోక జననీంపంచేగిరాంచేవతామ్ అని ప్రతాపరు ద్రీయము. ఈస్త్రీవాచకపుంవాచకశబ్దములు విరోధులకు నొత్తో య యోమయముగానున్నట్లుఁహించెద తత్సరు. 60 సూ—పురశబ్దము స్త్రీతుల్యంబు. 61 సూ.—దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగన గు. 71 సూ—స్త్రీత్వంబున మతుబాదులు...75 సూ—విశ్వకర్మారు లకు స్త్రీత్వంబు, 76—సూ—బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబు—ఇ త్యాదిసూత్రములలో స్త్రీశబ్దమునకు నాదుదియర్థముగాక “స్త్రీ” అనఁగాసందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థముచెప్పికొన్నట్లు స్త్రీవాచకశబ్ద ములోని స్త్రీశబ్దమునకుఁగూడ సందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థమగు. అందు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకము పర్యాయమగు. ‘స్త్రీ శబ్ద పుం’ శబ్దములకు స్త్రీలింగపులింగము లర్థముకావునచే స్త్రీలింగశబ్దము నకు స్త్రీవాచకమయిఁ బులింగశబ్దమునకుఁ బుంవాచకమనియు సం స్కృతవ్యాకరణమున ఘంటాపథంబుగా వాడంబడినవి.

మఱియు, నీనిష్కారణద్యేషులు, స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచ కమని వివరించుట యహోబలపండితాదిసకలాంధ్ర వైయాకరణులమ తంబునకుఁబ్రబలవిరోధమని బొబ్బరించెదరు. అయ్యది దుస్సాహసము. 57 సూ. “వికృతౌచ స్త్రీలింగా స్త్రీలింగక సర్వనామధేయాస్యస్యః! (ఆధృ)-శ-చి-అజా-పరి) వ్యా-వికృతౌచయే స్త్రీవాచకాశ్శబ్దః!

తేనళ్వే“ స్త్రీలింగవిశేషణవిశేష్యాభిధాయినస్సయః (అహోబల-
యము) ఇట స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీచలేనాకశబ్దము స్వప్రాథమే ప
ర్యాయపదముగా నుపయోగింపబడినది. ప్రితివాదులు, ఈసూత్రీవ్యా
ఖ్యయందు “స్తీతథక్తవత్సల, పంటచెలికట్టి లోకైకభద్రచరిత” అని
యుదాహరించుటజేసి “స్తనకేశవతీస్త్రీస్యాత్” అనున్వాయమున ని
చ్చట స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగా వ్రాయబడినను, నీస్త్రీవాచకశబ్ద
మువలన లౌకికస్త్రీత్వమేగ్రహింతుమని విరంశవాదమునేయుపలనుపడ
దు. 60 సూ. “ఉభయవిధమమహతీనామ్” అనుసూత్రమున వ్యాఖ్య
యందు “స్త్రీలింగవిశేషణప్రాప్తత్వాత్, అస్త్రీలింగవిశేషణవిధానప
వ సూత్రస్య తాత్పర్యమ్” (అహో-తీయము) అర్థము-అప్రాణివాచక
ములై స్త్రీలింగములయిన యమహతులకు స్త్రీలింగవిశేషణము, (ఈవ
ఱలోనే) పాప్తించుచున్నందు నస్త్రీలింగముగాని విశేషణమును విధిం
చుటయందీసూత్రము చెల్లుననిన తాత్పర్యమును నహోబలపండితులు
వివరించిరి (59) సూత్రమున స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకములని వి
వరించుటజేసి, యప్రాణివాచకములైన యీస్త్రీలింగామహత్తులు, ప్రతి
వాదులమతమందు స్త్రీవాచకములు కానందున “వికృతౌచ” అనుపూ
ర్వసూత్రముననిట స్త్రీలింగవిశేషణము వారిమతమునఁ బ్రాప్తింపనేరదు
గదా! ప్రతివాదుల మతంబున అక్క, అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచక
ములగుంగాన నట్టి వానికేపూర్వసూత్రమున స్త్రీత్వమువిధింపబడఁగాఁ
బ్రకృతంబైన యమహతీవిశేషణములకు నట్టివిధిచెల్లినందున (60) సూ
త్రమువ్యాఖ్యానమున స్త్రీలింగవిశేషణ మేసూత్రమునఁ బ్రాప్తింపు
నని వ్యాఖ్యాత యారీతినివాసెనో చెప్పవలసినభారము ప్రతివాదుల
నిరంబుధుడే యొరగుచున్నయది, మాదుతంబుననో! [59] సూత్రము

లోని స్త్రీలింగశబ్దమును వివరించు స్త్రీవాచకశబ్దమున నెల్ల స్త్రీలింగపదములును గ్రహింపబడినందున మహావీశేషణములువలె నమహావీశేషణములును స్త్రీలింగములొట ప్రాప్తించుటంజేసి గ్రంథము సమన్వయించుచున్నది. ఇంతయకాక, [61 సూ.] “నియతస్త్రీత్యయస్తు సర్వాసామ్ అనుసూత్రపువ్యాఖ్యయందు “సరస్వత్యాతా, ‘మిన్నేటుశివజటావాసినీ, ఇత్యుదాహృతమ్, తత్రనకేవలం స్త్రీసమత్వమ్, కింతు స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే వేతితద్రూపమపిసాధ్యేవ “ధరాపరాగఽటలాక్రాంతంబుమిన్నేటు రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్, అనివ్రాయబడినది. అసగ, మిన్నేటుశబ్దము (గంగ) స్త్రీసమమేకాక యవ్యాహతముగా స్త్రీవాచకమునుగాన (59) సూత్రమునకే శివజటావాసినీ, అన్న దీనిని విశేషణంబు స్త్రీలింగమయ్యెననియు, “ధరాపరాగఽటలాక్రాంతంబు, అన్న మిన్నేటిశేషణము (60) సూత్రముననుస్థితస్త్రీలింగమయ్యెననియు, దుందుభిధాన్వంబుతో నమహావీయైనగంగపదము స్త్రీవాచకమని యహోబలపండితులే యుద్ఘోషించుచుండిరి. మరియు “అనుతామితి సామాన్యనిర్దేశేన స్త్రీవాచకాదమహన్నా మ్నోయంత్యయః ‘అనుతాం స్త్రీరూపమానామ్, ఇతిసూత్రేణసోప్లోపేతత్థానిక మువన్లసంబంధవిశిష్టస్య మోహరావాస్తత్వాత్తత్రో యంతద్వ్యతిరిక్తేభ్య ఏవనామభ్య ఇతినిణాయః (అహోపే 279) ఇత్యాదులందు స్త్రీవాచకశబ్దము స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగాక మహావీవాచకమేయర్థమయ్యెనేనికాంత, ఇత్యాదులందేసులోపముగలిగి గంగ, విద్య, ఇత్యాదులందు సురోపంబురాక మువన్లకావృత్తివచ్చును. ప్రతివాదులు బ్ర శౌరిభవద్రాద్రిరామశాస్త్రి) లుగారి యహోబలపండితీ యూధీకరణమునైనను గ్రహింపలేకపోయినది బాలిషష

చున్నారను. ప్రతివాడును గ్రంథకర్తయే యీసాదేహముతీర్చి నలయుననుచున్నారు. కాని గ్రంథకర్తయేకాదు బ్రహ్మమైనను వీరిచేదేహముతీర్చలేడనియెంచి గ్రంథకర్త భీల్లిదాగుండ వలసివచ్చెనని మేమెంచెదము. ప్రతివాడులమతంబున మహా-వాచకములైన “అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచకములుగాని. యమహాతీవాచకమైన, మిన్నేలు, స్త్రీవాచకముగాదుగానఁ బూర్వోక్తమైన యహోబలపండితీయమును గుప్తాప్రకాశికావ్యాఖ్యానమువోలె నపార్థంబయ్యెనని. ఒక్కయహోబలపండితీయమే యపార్థమన నేల? వారను గ్రహించియొక్కకంటితోఁ జూచియు జూడనట్లున్నందున నీప్రపంచ మారీతినిచున్నది గానిగట్టి గాఢలంచుకొని రెండుకన్నులును విప్పిచూచినచో నీప్రపంచమంతయు నపార్థమై యొకయరని మిషములోఁ దప్పక నిష్పచ్చకావలసినదే! అహోబలపండితుఁడే యిపుడున్నచో నీప్రతిభటులయెదుట నున్వేత్తుగనూష్ణప్రాణంబు (హో) లెగిరిపోయి యబలపండితుఁడు నిస్సంశయముగానగునని మేమెంచెదము. లోకములోఁబ్రచ్చన్నభవద్వేషాభి రాములెంతవారైనను నున్నారు గదా! కానిప్రకృతంబున “రోశబ్దంబుండు సంబోధనంబున స్త్రీవాచకంబునకుఁ బరంబుగనగు” (పాథ. శబ్ద-౧౫ నూ) “అస్త్రిమామిత్యథ ర్వణవచనే స్త్రీవాచకవ్యతిరిక్తానా ముదంతానామితి వ్యాఖ్యానాన్న తన్వాదిభ్యోవువన్లుకవికల్పవిరుద్ధః! (అహో-296) ఇత్యాదిస్థలంబులందు స్త్రీవాచకశబ్దంబున వెరుకంబలె నెల్ల స్త్రీలింగంబులును గ్రహింపఁబడినచో, రోశబ్దమున “అక్కరో ఇంతిరో, ఇత్యాదులువోలె ‘లతరో, ఇత్యాద్యమహాతీవాచకములుగూడ సాధువులుగావలసివచ్చునని ప్రతివాదులందులేని వినుండు. “తత్సూధవేతు శాస్త్రీయవిశిష్టేలాకే

శాస్త్రీయమవిశబ్దతో బధ్యతే 'తథానుభవాత్' అను ప్రయోగమితి సూత్రస్థపూర్వోక్త శేఖరప్రకారంబున వేమిదివజ్రలోఁ జెప్పినట్లు పారి భాషికలింగమునకు లోకిలింగమును నొక్కొక్కచో లోకానుభవంబు నుండేసి గ్రహింపవలయుంగాన, వేదశాస్త్రంబులందుబలె నీయాంధ్ర వ్యాకరణంబునందును బ్రకరణంబునామర్థ్యలోకా నుభవంబులండేసి పారిభాషికస్త్రీశబ్దమేకాక స్త్రీవాచక, స్త్రీశబ్దముంచే నొక్కొక్కచో లోకిలింగవిశేషమునయితము గ్రహింపవలయునని యహోబలపండి తాదిత్యయాకరణుల తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టపడుచుండును. అథవా "ఉభయఽతీరిహభావః" అనినుభాషేందు శేఖరస్థపారిభాషావశంబున "కర్తరికర్మశ్యతీహారే కణ్వమేఘేభ్యః కరణే, నిప్రతిషిద్ధంచానధికరణ వాచి" ఇత్యాదిందుఁగ్రియాదిలోకికార్థః పోతె (సంస్కృతవ్యాకరణంబున) నీతేలుంగవ్యాకరణమందును నొక్కొక్కచోట స్త్రీవాచక స్త్రీశబ్దములచేతలోకికర్థము గ్రహించుకొండగనని విస్తరంబుతోఁ బాలును. కాఁబట్టి ప్రతివాదులు సంస్కృతవ్యాకరణసాంప్రదాయాంశ భూయిష్టంబులైన యహోబలపండితీయాదిగ్రంథంబుల పట్టుల యర్థ మ్ములరయఁజాలక పుస్తకముచూచినంతమాత్రముననిట్టివెట్టిమొట్టి యాక్షేపణమునకుఁ దగిన పాండిత్యము కుదిరిననుదశమాతా హరీతకీ" అనన్యాయమన కమర్శనము ఖంబులలోకోపకారార్థమవతరించితమను ఘోషించుకొంచునిదోషులైన గ్రంథకర్తలమార్గముల "నపాఠ" మని యత్తగారిత్త పెత్తనంబుచేయుట, విధేయము తోఁపనిచోనెక్కిరించుటవంటిది యైతిమరసాభాసంబునకే కారణంబయ్యెడిని. ఇట్లు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమనియహోబలపండితీయమందేవివరించుటండేసియీ మా ఫ ఫల్గునాద్రసాహిత్యపరిపత్పత్రికలోని ప్రతివాదుల యుపన్యా

నమును వెనుకటి యారాక్షససం॥ర భాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్య పరి
షత్పత్రికలోని యుప న్యాసమువోలె స్వపచనవ్యాకృతమై లోకోప
యోగము కాకతన యుప పదంబున సం దంబున గావుక!

ఈపరిణామింకను బాలకుండనేని యింకొకమాటు మరల విశ
దపఱచి యీశ్రీవాచకపదము నీయాంధ్రీయున నీరంధ్రీయగాఁగఁ
జొప్పించుటయేకాక “నైవపతంజలిమూర్తిః” అనిన పై యార్యావృత్త
పాదము మొదటను బుంవాచకపదమే యున్నట్లు స్థాపించుచుగాక; వి
రోధులు రాక్షస సం రభాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక ముఖ
భాగంబుననే బలవ్యాకరణప్రశంస యెత్తుకొని యందలి శాస్త్రపరిభా
షాపదంబులఁ గొన్ని కనం బఱచి “పైనుదాహరించిన రీతి గానామాన్య
దురవగాహవిషయంబు లింద నేకములు గలవు అయ్యవి సంస్కృతసా
హిత్యమును దర్కవ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞానమును గలవారికే బోధపడును.
హైస్కూలుబాలురమాటకేమి అధికమగు పట్టుదలతో వాదించు
చున్న మనగాంధిక భాషావాదులలో నెందఱుకటిజ్ఞానముగలదో నేను
జెప్పఁజాలను. ఇట్లే టిల్వకిత్వాదులఫలములును, (సంధికి-25) సంస్కృ
తశబ్దముల పుంస్త్రీ సంపంసకలింగాదుల (తత్సమ, 21-39-57సూ)
రూపములును, హలంతసంస్కృతశబ్దముల ప్రథమైకవచన ద్వితీయైక
వచనరూపములును, (తత్స. సూ 67-70) “బ్రాహ్మపదకసంబోధనోక్తా
ర్థంబులఁ బ్రథమయగు” నను మొదలగు కారకపరిచ్ఛేదసూత్రములును
వానివృత్తులలోని క్రియాసిద్ధిం బక్కప్రోక్షకారకంబు కరణంబను మొదల
గులక్షణములును, సంస్కృతతద్వ్యాకరణజ్ఞానముగలవారికి గాని యిత
రులకు సుబోధములు కానేరవు” అని బాలవ్యాకరణమున వ్యాకరణ

శ్రాస్త్రపారిభాషికపదము లనేకము లున్నట్లు ప్రకటించి యయ్య
 ని తెలిసికొనుటకుఁ దగిన పాండిత్యముగలవా రరుదుగానుందురన్న
 తాత్పర్యము ప్రకటించిరిగాని యట్టిపదము లపార్థమిలనఁగా సాహసిం
 పలేదు. అట్టిసిఱిలో గ్రంథకర్త యహోబలపండితాదులు వాడిన స్త్రీ
 వాచకమనిన పారిభాషికపదము ప్రయోగింపఁగా నపార్థమని యనుటకు
 నెట్లుసాహసింపిరో తెలియకున్నది. వీరిచచనములు స్వవచనవ్యాఘా
 తములుగాఁ గానిపించెడు “బోధాహోమత్సరగస్తాః” అనున్యాయంబునఁ
 గరణత్రయశుద్ధిలేని నిష్కారణద్వేషులవచనము లీరితినే యుండుం
 గదా! ఈకలికలంబున బ్రాహ్మణజాతిలోనే బ్రహ్మవిద్వేష
 మెక్కుడై యెవ్వరైనశిష్టులు గ్రంథములు రచించినవో నయ్యవి భ
 ద్రాకరణమస్తంబునందును, హలాయుగహస్తంబునందును స్వశక్తివం
 చనలేకుండు మోషం బ్రయత్నింతురు“ స్వజాతిపండితుఁడు గ్రంథకర్త
 యనఁగానే తొల్లి యోగనిద్రా, జెంచెడి సముద్రశాయి దామోదరు
 నెల్లరును ద్రుశ్చిపడి లేది విషంబునను విషనానుకొని లోకోద్ధారము
 న్నీయుదుమని చాటుచుఁ దమ గ్రంథములు తెలియంజాలక గ్రంథకర్త
 ను రసాభాసమునేయఁ బ్రయత్నింతురు. అట్టి ఓరికూర్చుండలేనట్టి
 సముద్రశాయులకుఁ గొందఱుభక్తులుకూడ బయలుదేరి క్షీరాబ్ధివ్రీతం
 బులారంభించి పూజానమస్కారంబులకు లోపంబులేకుండు వారిని
 బత్రితోఁ బూజింతుటగాని యీగ్రంథకర్తయెడ నభేదబుద్ధి న్నేహం
 బుననుండి న్యాయ్యమాగ్గంబున సహాయుమైనమాకుఁగత్యాణంబు
 లు గలిగి పండితపక్షపాతియైన లక్ష్మీనరసింహమూర్తి యిచ్చదైవమై
 యుండఁగా మాకు లోపమేమివాటిలెడు? “లక్ష్మీనృసింహ! మమదేహి

పార్థమన్య శ్రీమహాత్మనము.

క రావలబమ్” అనిన వెంటనే మాకు జంఘాబలసంపదయేల సమ్మక్షా
రదు? కాఁబట్టిప్రతిభటుల ఛాటిటీకసంబు పరికింతుముగాక.!

సన్నియోగశిష్టము.

ప్రకృతంబున బ్రతివాదులు మ శ్రీ మైనపాటి హనుమంత
రావుగారికి వ్రాసిన యుత్తరములో (తత్సమ కి) సూత్రమున కర్థము
తెల్పునపుడు “అనుహత్వ సపునకత్వములు సన్నియోగశిష్ట
ములు కానక్కఱలేదు” అని వ్రాసిరి. ఆసూత్రములోని యమహ
త్వమును సపునకత్వమును సన్నియోగశిష్టములని యెవరుఁల్కిరి?
“సన్నియోగశిష్టామన్యతరాపాయే, ఉభయోరన్యపాయః” (86)
అనుపరిభాష వ్యాఖ్యలయందు “సన్నియోగశిష్టామన్య= సముచ్చ
యేన విహితానామ్ అని స్పష్టపఱుపఁబడినది మఱియు “ప్రత్యయః”
(3—1—1) అనుసూత్రమున శేఖరమందు “యత్తువికారాగమాదే
శానాదేశం శేనిరాకాంతత్వా “త్వరశ్చేత్యస్యచపథితౌ, తత్సన్ని
యోగశిష్టప్రత్యయసంజ్ఞాయా అప్రవృత్తిరితితన్న..... పూర్వసీ
యుటితతో లాదేశేప్రత్యయ సంజ్ఞాసన్నియోగేనేతో విధీయమాన
మాద్యుదాత్తత్వంసేయుట ఏవస్యాత్” అని వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు
వ్యాకరణమున నెక్కడఁ జూచినను సన్నియోగశిష్టశబ్దమునకు “సము
చ్చయముగా విధింపఁబడినట్టి” యన్నయర్థము పండిత జగద్విదితమైయు
న్నయది. ఇట్టి సీతిలో “అనుహత్వసపునకత్వములు సన్నియోగశి
ష్టములు కానక్కఱలేదు” అని వజ్రులసీతారామ స్వామిశాస్త్రిలు
గారు సెలవిచ్చిరి ఈసూత్రమందు మువర్గక మొక్కటియేవిధింపఁబడినది

గాని యమహత్త్వనపుంసకత్వములు సముచ్చయముగా విధింపఁపడ నేలేదు. పరిషత్పత్రికలోనింక ననేకములైన వీరిదురవగాహార్థవాక్యం బులున్నవి గాని యిపుడు విస్తరముతోఁజాలును. శాస్త్రాంతరముల లోని పరిభాషాపదంబులీ తెలుంగునఁ బ్రయోగింపఁగూడదనిన శాస్త్రులు గారు సన్నియోగశిష్టపదమునెట్లు ప్రయోగించిరో! ఒకవేళ, ఏ హేతువున నైనను ప్రయోగింతురుగాక! అర్థముమాత్రము శాస్త్రాంతరములోని యర్థముగా గానిపింపక వ్యర్థత్వముసంభవిల్లుచున్నది, ఏప్రబలపండితీయగ్రంథములోదీనియర్థసంప్రదాయము వివరింపఁబడినదో సెలవీయఁగోరెదము. ఇంకను బ్రాచీనలక్షణంబులుచాలకవీరల్పకాలములో నవలక్షణగ్రంథము రచింపవలెనని పరిషత్తులయందు ఘోషింప సాహించుచున్నారట. “సాహసేలక్షీః” అన్నారుగాన వీరు సాహసించురుగాక! అపుడుతక్కిన వాఱందఱును సభను నా సా దింతురుగాత! అట్టితఱిని మేమును జూచెదముగాక!.

ప్రకృతంబునసూత్రమందు వివరణలొపంబున్నచో రణలోపంబు నేయక ప్రతిభటులు తిరిగిద్వంద్వయుద్ధంబునకుఁ దారసిల్లుదురుగావుత!!

శ్లో హేప్రా [హేప్రప్తః] డపార్థపరతంత్ర పదైకదృష్టే హం సాఙ్గోవివృణవాని స పాక్షరాథ్వి విద్విత్వముత్త రకుమారససాకు మార్య మా మాహ్వోహేన సమరాంగణ పార్థమూర్తిః

స పా

(సశేషము)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

విముఖవిరచిత బాలవ్యాకరణ

గుప్తాక్షప్రకాశిక

1-11-1916—దేశమాత

—* పృ బో ధ క ర ణ ము *—

—;:—

పైనామంబుగల బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్య పరిపూర్తింజెంది వెలు
వడిననంగతి యెల్లరకును విదితమై యున్నదిగదా! ఈవాఖ్యానములో
(తత్సమ 57) సూత్రములోని స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక మని
యర్థము వ్రాయుట కేవలము వ్యాఖ్యాకారుని పొరపాటనియు అ
య్యది యపార్థ మనియు బ్ర వక్ష్యంబు చివరీతారామస్వామిశాస్త్రిల
వారిచేత (రాక్షససంగీత పుష్పమాసప్రాంతమున వెల్వడిన) భాద్రపద
మా సాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలో వ్రాయఁబడినది. వారు తప్పు
లని యెంచుకొన్న యంశములలో నిదియేమిక్కిలి పొరపాటని కాఁ
బోలు! రాటమపేంద్రవరపురస్థగ్రంథకర్తచేర నిట్టియనందర్భ మెట్టు
లు వాసితిరనిన యిత్యాదినముద్ధత వాక్యములతోఁ బ్రత్యేకముగాఁ
బనిగట్టుకొని యుత్తరములు సైతము విమర్శకపక్షమునుండి పంపఁబడిన
వఁట, తమపాండిత్యము నందు నింతదృఢవిశ్వాసము గలిగి గ్రంథకర్త
పరిశ్రమ నధిస్సంధమ్మునకు నంటుద్రొక్కి తమదృష్టికి మీఱినయంశ
మ్ముల నపార్థమపార్థమని మృదుత్వముకల్పిన మృగస్వామినాదములతో
తమ సామాన్యవిద్యాదులంబలె కసరి గద్దించుచు “వివాదశ్చవివాహశ్చ
సమయో కేవశోధతే” అనెనిలోకోక్తికి వ్యతిరేకముగా సమానస్కం
ధతను మీఱినట్టియంతటి సీరారామస్వామి శాస్త్రిలవారివంటి యుత్త
ర్ములతో బహిరంగముగా డీకొని యెదిరించుట యనంగతమును, అగ్ని

సాహసమును, లజ్జాకరమును నయ్యెడినని మామానసంబునకుఁ దోచుచున్నను వాసుద్ధాతనచేసిన యంశంబులు లోకులలోఁ గొందఱకు నిజంబుగా నెఱుఁగఁగలములేమని వ్యామోహము గలుగునేమో! యనిచతలంపుచు జేసియు. “త్వమేవాహం త్వమేవాహం త్వమేవాహం నసంశయః” అనినన్యాయంబున గ్రంథకర్తతో మాకునభేదం బయిన మమతాబుద్ధియంటుజేసియు, నెంతయో బలాత్కృతులమై ది 2- ఫి బ్రవరి 1916 నం రము తేదీగల దేశమాతప్రతికారత్నమున సిద్ధాంతకొముది, శబ్దేందుశేఖరము, మహాభాష్యము, ఇత్యాదిగ్రంథములు ప్రమాణములుగాఁ జూపుచు స్త్రీలింగపదమునకు స్త్రీవాచకమని యర్థము వివరించుట న్యాయంబే కాని యపార్థముగాదని ప్రవక్షుపఁబడినది. పిమ్మటజూలైనె” ప్రాంతమునఁ బ్రకటింపఁబడిన చూపు ఘానివాద్ర సాహిత్యపరిషత్ప్రతికా మణిలో విమర్శకులు, సంస్కృత వ్యాకరణంబున స్త్రీవాచకపదము స్త్రీలింగపదమునకు వివరణం బగుట యధార్థమే కాని యహోబలపండితు లిట్టియర్థమందు స్త్రీవాచకశబ్దమును వాడియుండలేదని దృఢమనఁములలోఁ గొన్ని యహోబలపండితీయ వాఙ్మనమందలి యంశములెత్తి చూపి యాధ్రవైయాకరణుల వ్యవహారమునంతను గ్రంథకర్త మఱచి స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపదమనిన యర్థమందుపయోగించుట యయుక్తమని తిరిగివాసిరి. మరల, మేము తమగ్రంథము దహోబలపండితులు కూడ (279, 317, 320,) పౌరటలలో స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపద పర్యాయముగా వాడుట ది 2 అగష్టు 1916 నం రము తేదీగల దేశమాతప్రతికారవతంసములో వ్రాసి ప్రదర్శించితిమి. బ్రశాంతి భద్రాద్రిరామశాస్త్రిలుగారు కూడ స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగమునకు వివరణముగా, నహోబలపండితీయులును చెప్పిగొంతతఱి వాసియున్నారు.

(2) మఱియు. మాఘ ఘోషన మాసాంధ్రసాహిత్యకరిషత్పత్రి
కారత్నములోనే విమర్శకమానులు “గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు దారశబ్ద
మును బుంవాచకమృని వ్యవహరించుటకు సావాసింతురని తోచు
చున్నది” యని వ్రాసిరి దానికి మే మీస్వల్పాంశమునకు సాహస
వర్యంతానుధావన మననరము లేదనియు, సంస్కృతపరంచైన దార
శబ్దము పులింగబహువచనముగాన సునాయాసముగానే దానిని బుం
వాచక మనవచ్చుననియు నాదేశమాతృప్రతికలోనే వ్రాసితిమి. అహో
బలపండితులును, తేనదారములు, ఇత్యాదికమేవరూపమ్, బహుత్వప్రవ
దారశబ్దస్య పుస్త్యప్తః అని 316 పొటలో బుంలింగమని చెప్పుచు
డఁగాఁ బుంవాచక మేల కాఁ గూడదో వింతగా నున్నది.

(3) “అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబు”
నను (తత్సమ 39) సూత్రములోని యమహన్నపుంసకశబ్దమునకు
ద్వంద్వార్థమునువిడనాడి గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కర్మధారయాగమును
లిఖింపఁగానయ్యది గతిలేనిదోషకారి రచన గావున నట్లు వ్రాయగూడ
దని విమర్శకు లాక్షేపించిరి.

మేము ద్వంద్వసమాసపక్షమందు ననేక క్లిష్టదోషములు గనం
బడిచి ద్వంద్వార్థమే గతిమాలిన యగ్ధమని మహాభాష్య, కైయట,
కాముదీ, శేఖర, విషమి, శబ్దరత్న, పరిభాషేందు శేఖరాది గ్రంథ
ములు ప్రమాణములు గాఁగ స్థిరపడిచి శాఖాచంద్రమణముగా లక్ష్మీన
న్వయపూర్వకమయిన కర్మధారయాగ సౌలభ్యము వివరించి చూపి
మి.

(4) వారు స్వపక్షమయిన ద్వంద్వార్థమును వదించుటలో నమ
గత్త్వసపుంసకత్త్వములు నన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదని
ప్రయోగించిరి.

అట్టి యోగశిష్ట శబ్దమునకు సాంస్కృతికవ్యాకరణజ్ఞులును సహోబలపండితాద్యార్థవై యాకరణులును నీవఱలో సుప్రసిద్ధిముగా వాడిన యర్థము సరిపడకయండి మిక్కిలి యపార్థముగాఁ దెల్ల మగు చున్నందున దాని యర్థ మేమనివిమర్శకుల నడిగితిమి.

(5) 'బృందారకాదైవతాని! పుంసివాదేవతాస్త్రియామ్' అను కోశాదులవలనఁ బుంలింగమును నైన స్వఃక్షో దాహృతదైవత శబ్దము నకే స్వమతమందు డుడ్వర్ణక మేల రాలేదో! యంతిమప్రశ్నముగా నడిగితిమి.

ఆగస్త్య 2 తేదిని నుదయించిన దేశమాత ప్రతికానంతరత్న మ్మున మే మైదంశములు ప్రకటించిన పిదప వెలువడిన యార్థసాహిత్యపరిషత్ప్రతికావతంసములు మూడిటిలోనను మాలిఖించిన యంశములకు బ్ర. వ. సీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు ప్రత్యుత్తరంబు లీయలేదు. వారి తాత్పర్యము సయక్తికముగా వెల్లడింపఁ గోరుచున్నారము

స॥ పా॥

21—2—1917. దేశమాత,

బాలవ్యాకరణగుప్తాప్రకాశిక

విజ్ఞాపన

సుధీమణురారా!

“బాలవ్యాకరణ గుప్తాప్రకాశిక”యను పేరంబరగు వ్యాఖ్యానము నాచేరచింపబడి ప్రకటితమయ్యె నన్న సంగతి యెల్లరకుచు విశదమే కదా! ఆవ్యాఖ్యానములో స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని పర్యాయపదంబు వ్రాయఁబడఁగా నయ్యది గూడదయ్య, “అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మువర్ణక మగు” నన్నసూత్రములోనియచుహన్న పుంసకశబ్దము ద్వంద్వసమాసముగా వ్రాయవలసి యుండఁగా నటులు సేయఁబడలేదనియు, సంతగ్రంథమునేసిన గ్రంథకర్తయెడ సంతమాంశ్రమును గౌరవఋణపకయాధ్యక్షమున ‘సపార్థమపార్థ’ మనిపలుమాటలు విజయనగరనివాసులు బ్ర॥ శ్రీసీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు బాబ్బరించుచు నాన్త్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికయందుఁ బ్రకటించిరి. విద్యావృద్ధవయోవృద్ధుల వదనంబులు కలవచనంబుతో మెలంగుట యుక్తంబుగాని కలహవచనమ్ములతో నలంగుట న్యాయ్యంబు గాదయ్యని, వ్యవహారములోనికి దిగినపిమ్మట నావేశమ్ము లవధిని మీఱించు ననియు నేనించుక సంకోచించుచుండ సంతట నాతిరస్కారమును సహింపక “త్వమేవాహంత్వమేవాహ” మ్మనుష్యాయంబున నాయెడ నభేదబుద్ధిని నంచరించు సమరాంగణపార్థమూర్తిగారు శాస్త్రిలుగారి యభియోగమునకుఁ బ్రత్యభియోగంబు నేసి, ది 2 ఫిబ్రవరి 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాతపత్రికలోను, ది 2 ఆగష్టు 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాత పత్రికలోను స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకశబ్దము పర్యాయపదముగా వ్రాయకలరదనియు, సూత్రాంతరములోని యమ

న్నపుంసక శబ్దమున నిరుపమాంగ ద్వంద్వ సాధనము క్షేత్రపాతువనియు
 భాష్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములుప్రమాణముగాఁగఁజూపిప్రకటించిరి.
 విదవనాటుమాసములు గతింఁగానీభిబవరి నెలలోఁబ్రకటింప బడిన నెల
 సం ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రికలో
 బ్రహ్మశ్రీలు మహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయ శాస్త్రిలు
 గారును విజ్ఞులచిన సీతారామ శాస్త్రిలుగారును వరు
 సగా ద్వంద్వమును గూర్చియు ద్వంద్వ స్త్రీవాచక శబ్ద
 ములను గూర్చియుఁ బార్థమూర్తిగారి యాశయమునకు వ్యతిరేకముగా
 వ్రాసి ప్రకటించిరి యన్నట్లున్నది. బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రిలు
 గారు నన్ను మంచివైయాకరణుని యీవఱకు వినుచున్నట్లు
 నాపుణ్యవశంబున మెచ్చుకొనుచు నన్నుఁగానిలేకయితరవైయాకర
 ణులంగాని యడిగి సందేహములు తీర్చుకొనవలయునని వ్యాసాంత
 మునఁ బార్థమూర్తిగారికి నుపదేశించినట్లును పోయఁబడియు
 న్నది. ఇట్టివ్రాతయే నామాననగోళకు శేషయంబున నతిశయిల్లడి
 యాశయమ్మును దెలుపఁగా బలాత్కరించినది. ఉభయవా
 దులును నేకీభవించి కోరకుండనే తమంతతాము ద్వంద్వవాదులగు
 సీతారామస్వామి శాస్త్రిలుగారికి నుఁప్పుకల్పమూర్తియై యేతెంచిన
 బ్రా సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు, గ్రంథమునందు ద్వంద్వసమాస
 మునుబోహరించిన నాయభిప్రాయమును దెలుపఁదోడు నీడగా నరు
 దెంచిన పార్థమూర్తిగారిని నన్ను నడిగి ద్వంద్వస్థాన విషయమైన
 సందేహములున్నచోఁదీర్చుకొమ్మునుట మిక్కిలి యసందర్భ గర్భవా
 క్యముగదా “యద్యస్తి వీర్యమస్త్యేవః కిరైవకథయిష్యతి యను ము
 రారికవీమృది వచనప్రకారంబునఁ గృత్యమే తెల్పును వేటొకటి
 యేటికి? ఇంతియకాక, పార్థమూర్తిగారు ద్వంద్వసమాస బాధకము

లుగా వాసిన ముఖ్యాంశములు కొన్నిటి నంటనైననంటక విడనాడిన
 వీరివ్యాసము పార్థమూర్తిగారికి సందేహములున్నట్లు లెట్టలారోపింప
 గలిగెడి? శాస్త్రదృష్టివిజ్ఞానః క్లేశకారియై సూత్రీలక్షణంబునకును
 నాగ్రంథసరస్వతికిని గర్భశత్రువగు నీనిష్ప్రయోజన ద్వంద్వంబింకను
 నీసూత్రంబును బట్టుకొని యుయ్యెలలూఁగుచో విచ్ఛలవిడి విహరింప
 నిచ్చెదనే? ఈవఱలోఁ బండితులపరామర్శికు డాఁగి నెంతో ప్రయో
 జన కారిగాఁగ భ్రమియింపఁజేసిన యీద్వంద్వము నిపుడు పండిత
 పిఁపంచమ్మముండి పటాపంచఁగాఁగ బాటందోలెదంగాక !! నిరర్థకం
 బైనయిట్టి యమహాన్నపుంసక ద్వంద్వమునకు శాస్త్రమార్గంబునం
 గూడ నిత్యత్వమును నెలకొలుపఁ జూచుచుండెడి ప్రస్తుతప్రకరణంబులో
 “దుర్యోధనార్జునులు శ్రీకృష్ణసహాయమును గోరివచ్చిరి” యిత్యాదిస్థా
 కప్రకరణవిరోధివాక్య భ్రంశంబులతోనిండిన యీవ్యాసమునకు మహా
 మహాపాథ్యాయవిరుదాంకితులగుశాస్త్రులుగారేకర్తలనఁగోసంశయము
 వొడముచున్నది. లేనిచుకలు దేఁ జూచుచోఁదమలోనివంకలు వెల్వ
 దుంగదా! ఏది యెట్లున్నను దవీయనామధేయ సువర్ణాంకితమై రూపధే
 యముగాంచిమిఱుమిట్లు గొల్పుచున్నయీవ్యాసంబుస్వయముగానమా
 థానంబుచెప్పి గౌరవింపఁదగినదిగాని యన్యథా సేయందగినదిగాదు.
 నేనును గాశీపుర నివాసుఁగు జాగదీశపండేజీవారికిఁ బ్రియశిష్యులును
 భాష్యాభిమతన సంగృహీత సుధీభావులును నస్కద్వంశముక్తామణు
 లునునిర్దద్వంద్వమునైనబ్రహ్మశ్రీనరసింహ దీక్షితులవారి శిష్టాచారమా
 గ్గతి విశిష్టచరణారవిందంబులయొద్ద శిక్షితుండనై యిండుక శబ్దవిద్యా
 గంధంబూరుకొన్నవాడను గాని యూరకున్నవాడనుగాను “శ్లో ని
 ర్ద్వంద్వోహిమహాబాహో సుఖంబుధాత్రముచ్యతే అను గీతావాక్య
 ప్రకారముననట్లు నిర్ద్వంద్వమైన గురులయొద్దఁ బూర్తముపట్టిననే
 నారీతిని నిర్ద్వంద్వంబుఁగఁగ నేరకున్నను, స్పష్టత ద్వంద్వముచుద్దోసి

రాజనియైన నిర్ద్యుద్బుంధ నయ్యెద. కావున సముద్ధతులయెడ సమాధానంబు చెప్పందగిన సమరాంగణపాఠ్యమూర్తి గారిని సామవచనంబులతో నించుకవడి నవరించి నేను స్వయముగానే సుశాంతిమతులగు శాస్త్రుల వారికి నభిముఖుండనై గౌరవపూర్వకముగా సమాధానసంధానము గావించి యీవ్యర్థద్వంద్వంబును దవ్వనకుఁ దలంగింతుంగాక ఆఱుమాసము లంతకాలయానము కాసీను. మారాజకీయకలాశాల యందుఁ బ్రేరేక్షాచర్య జరుగునట్టి నమయము సమీపించినందున సెలవుదివసములలోఁ బ్రత్యుత్తరంబు నిచ్చెద. స్త్రీవాచకశబ్దము గతించిన వ్యాసద్వయంబున మిన్ను మన్నంటుటయె గాక మిన్నేఱుసైత మంటి పూతంబైనది గాన దానిం గూర్చి యించుకంతయే చర్చింపఁ బడును. ప్రకృతంబగు స్త్రీవాచకశబ్దమంటిన మిన్నేఱు నల్లరును ననుకొనుచున్న మిన్నేఱుగాదంట. మున్నేరునునర్థమెరుంగని మిన్నేఱంట. ఏమి ! యీవిశ్వామిత్రార్థముల పంట. ఔరా ! అద్భుతం బుద్భూతంబయ్యెడి ధర్మంబే వర్ధిల్లుగాత !

ఇట్లు విన్నవించు కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి

ప్రథమగీర్వాణపండితుఁడు

ఆర్జునాశ్రేణి

రాజమహేంద్రవరము

18-4-1917 దేశమాత.

(బాల వ్యాకరణపుష్కరప్రకాశిక)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి కృతము

ద్వం ద్వోపితమనము

—*—

శ్లో॥ పంశితాఖంపలాఖంశ సమ్మోహమ్మరదోహదమే
ద్వంద్వోపితమనముద్వే సో హంసత్కర్మ ధారిణి

శ్లో॥ మహామహో పాథ్యాయం స
త్కర్మధారయదూషణమ్
తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి
బ్రహ్మశ్రీభూషణబ్రహ్మచారి.

ఓసుధీమణులారా!

1916 సం. రము ఆగస్టు నెల 2 తేదీగల దేశమాత పత్రిక
యందు “ద్వితీయప్రత్యభియోగి” మను శీషికానాథ (సూ. 39. తత్స
మ) “అచుహన్నపుంసకముల కదంతములకు చు న్నకంబగు” నను
బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని “యచుహన్నపుంసకములకు” అనెడి
పదంబునఁ గర్మధారయసమాసవృత్తి యందలి యాంతరంగి కార్థముచు
చుదాహరణ సమన్వయపరీతంబుగా ‘జాటించి యచ్చటి న్వోద్వవృత్తి
యందలి దుర్లలిత వృత్తిని నాయెడ సజమరలే వృత్తితో మెలుగు
చుండు సమరాంగణ పార్థమూర్తిగారు మహాభాష్యకేయట శేఖరవా
క్యపదీయవై యాకరణభూషణసాగనిగ్రంథములు ప్రత్యక్షపాఠులుగా
గ బహిరంగము సేసి దానిని బహిష్కరించెగా. ద్వోద్వపాఠులుగు
వజ్ఞులచిన సీతారామస్వామిశాస్త్రిలవారి పక్షము పాతము నొననని

భీతిని సంధ్రమించి కేవలమును నట్టి పక్షపాతమే లేకుండఁదలంచి విజయనగరనివాసులు బ్రహ్మశ్రీ పహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులుగారు 1917 సం రము ఫిబ్రవరి నెలలో వెలువడినల సం ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రికలో “ద్వంద్వయ్యద్ధోపశమన” మను పేరంబరంగు నొకవ్యాసమును ద్వంద్వసాధకంబుగా నటించుచున్న గానిని లిఖించిరి యన్న సంగతి సందశించితిరి గదా. (2) కలియంబడి కలిపించువార లలో నోడిపోవుచున్న పక్షంబున “ఆపత్కాలేనాస్తి మర్యాదా” అనున్యాయంబు స్మృతించి కనికరంబు గలిగి దయాభరగుసాధువులుతోడుపడుట నేనగికమయియున్నది. అది యొక్కటియే క బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులుగారికి బ్ర వక్ష్య చిన సీతారామస్వామిశాస్త్రులు గారికిని చేకగ్రామీ వాసిత్వమును నేకవిద్యాశాలాశాలిత్వమునులోనగు పరస్పర సాహాయ్యకారణంబులు గూడ సమగ్రముగా నిండియున్న వని వినియున్నాఁడ జగచ్చుసంఘ బెక్కుగు వీరివంటి ముచ్చివైయాకరణులు సమచితమైన సమన్వృత్తితో విచుచుండి ముతానీనుల్లేయున్నను బైనింజెప్పిన కారణంబులు వీరిని బలాత్కరింపఁగాఁ బూర్వోక్త సూత్రమునందు సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి ద్వంద్వసమానవిగ్రహంబును సాధించుటకు నెన్నెన్నియో క్రిందికి మీదికి సూత్రయుక్తులుఁగని సుబ్బారాయశాస్త్రులుగారు రాటుపడుబోటుల నొగ్గిసామంత రాటుబోటులు గాఁగ సింగారినిని నిఁజెట్ట జూచిరి. కాని యవియన్నియు శాస్త్రీయములు గానందున నెన్ని కకు రాక ” “ కూల్యాభ్య స్వాహా య ను వేద శ్రుతి కేయా ను కూల్యంపడియున్నవి. సుబ్బారాయశాస్త్రులుగారికి నిజంబుగా నిష్కృష్టమైన పాండిత్యమే కలిగియున్నది యుదము. అయివను నోటిపలుకు పలుకుచున్న మృత్తి

కాపాల్చిముసందు గట్టితనము తెచ్చిపెట్టుటాచేసి తమ సంఘానికి పలుకులు నిత్తమువచ్చిపట్టులు చిత్తజల్లులుగా జల్లెను నయ్యవి చెల్లాచెదరగుంగాని న్యాయ్యధికారతనస్యమునకు నెట్టలు ప్రశస్యంబగును? అయ్యది యటుండనిండు. (3) ప్రకృతమునకు గర్భధారయార్థమున వివరింపబడిన యీశ్వరాత్మమునకును, క్రింది యుదాహరణములకును సమన్వయముగాదని ద్వంద్వవాదులు గభీరమోషణములతో లోకులమనస్సులు వ్యాకులపెట్టచుండిరి. గాన నట్టి సూత్రార్థమెట్లు లెన్నివిమర్శములుగా సునానమున సరియగునో యీప్రథమవ్యాసఘట్టమున విన్నవించి తర్వాతి వ్యాసఘట్టములందు ద్వంద్వమతఘట్టము గావించెద. రాగద్వేషద్వంద్వభిమానము మాని సత్కర్మధారయుండనో చే నెప్పుడైనను న్యాయంబగు వాచోయుక్తులు మీమనమున నాలుగట్లు మనవిసేయునుగాని నాసత్కర్మార్థమునకు విరుద్ధముగా “ఏనంహి దృశ్యేలోకే, భిక్షుకోయం ద్వితీయాం భిక్షౌ సమాసాద్య పూర్వాం నజహతి సంచయాయైవ ప్రకర్తే” యని యజహత్స్విధావృత్తి ప్రకరణమందలి సమర్థసూత్రస్థ భాష్యకారవచనరీతిని భిక్షౌవందనములు నేయుండని స్వాములవారితన మునిబలాత్కరింపను జూడీ పర్యవసానమున ద్వంద్వవిసంవాదార్థమును గర్మధారయ సంవాదార్థమునుగోప్తజటిచి గుప్తా

ర్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానంబునం బ్రకటించువాఁడ సుధీమణులు సాధనస్వాతులై వినంగ కేడుచున్నాఁడ.

(చదువరులకు విసుపులేకుండ ఘట్టములుగా విభజించి ప్రకటించెద.).

(4) లోకములో—శ్రీరాముడు, శివుడు—ఇత్యాదిమహద్వా

చకముల యందలి డువర్ణకంబు పులింగచిహ్నంబనియు, వృషభము, దనము—ఇత్యాద్యనుహద్వాచకముల యందలి ‘మువర్ణకమ్మ’ నపున కలింగచిహ్నంబనియు నెఱుంగను నెఱింగినవిషయమేకదా ! ఇట్లుండని పుడు ద్వంద్వవాడులు మోపిన పెద్దనేరమేమనగా—‘ధనము, శబ్దము లోని మువర్ణకంబు నపునలింగ చిహ్నంబనియు, వృషభము, శబ్దము లోని మువర్ణకమ్మ పులింగచిహ్నమృనియు ననవలయునని గ్రంథకర్త ను బలాత్కరించి దేశమంతటను నల్లరినేయుచుండిరి. ఒకరూపుగల వస్తువునే రెండువిధంబులుగాఁ జెప్పడని బలవంతము పెట్టినచో నెవ్వ రొడంబడుదురు? ఒక్కరీతియేగల శృంగములు దీసికొనివచ్చి దానిని మహిషీశృంగమనియు (గేదెకొమ్మ) నందలోనే గోశృంగమనియు (అప్రకొమ్మ) ననుండు బలాత్కరించినచో బలాత్కర్తలకు శృంగభం గవ్యేకాక చివ్విలుగట్టకొని పోరినను లోపముఁబాట పాటింతురే ? అట్లే ‘ధనము, చోట నపునలింగ చిహ్నంబని బోధించబడిన మకార పుం గొమ్మను నంతలోనే వృషభముచోటఁ బులింగచిహ్నమృను మనినచో నగుబాట్లు రాకుండునే? కావుననే చిన్నపాఠశాలలోనైతము వృషభము-కాకము-ఇత్యాది తిర్యగ్వాచకశబ్దములును శబ్దలక్షణాన్వ యము (పర్సిగు) వివరించునెడల “ధనము, వనము” శబ్దములువోలె నపునకములు గాఁదలంబడుచున్నవి. ఈవిధమ్మున నమహత్తులు కపునకశబ్దములు తాకతీయగాన, నమహత్తులయిన నపునకములని కర్మధారయ నమానమని గ్రంథకర్తచేత సూత్రము వినరింపబడినది. బృక్షము, బుక్షము, దైవము (భాగ్యము—నిఘ్న దైవం దిష్టంభాగ యం భాగ్యం స్త్రీనివ తిర్విధి) సూత్రముకింద వ్రాయఁబడిన ల ప్త్యము, దైవము, గాని ప్రతివాదూన్నట్లు, దైవతము, గాదు. మహా ద్వాచక, దైవత, శబ్దమునకు మువర్ణకము, ఏసూత్రమునఁ గలుగునని శంకింతురేని వినుండు

(5) సూ ౬-౪-౧౭౪ 'దాండినాయనహస్తి నాయనేతి' సూ
 త్రిస్తభావ్యంబున 'యథానపుంసకంలింగసర్వనామ'యని నపుంసకలింగ
 ము లింగములలో సర్వనామమని చెప్పబడినందున, లింగింగాది విధ
 క్తులగు "ఋ" వర్ణకాదులు రానివో లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలిం
 గపు "మ", వర్ణకమే న్యాయంబున వచ్చును. కనుకనే "సామాన్యే
 నపుంసకమ్" అనువార్తికము న్యాయసిద్ధముగాని యపూర్వవిధి గాదని
 శేఖరాదివ్యాఖ్యలయందు వ్రాయంబడినది. దానంతేసియే (ఏకవర్ణ
 వర్తిత్వాద్వాచః (వర్తిసీత్వాత్, అనుటకు మాటగా) అనవరస్స
 నికర్షేతి సూత్రాన్నిస్తభావ్యప్రయోగంబును, "సామాన్యే నోక్రమాత్
 స్త్రీప్ర్యయభావః" అను తత్రత్యకైయట గ్రంథమును, [2] కారక
 విధక్తే ర్భావత్వాత్ ద్వితీయా" "బలవతిత్వాత్" అనుటకు బదులు
 గా) అనుశేఖరప్రయోగము (3) "శరదః కృతార్థతా (కృతార్థతా,
 అనవలసియుండగా) ఇత్యాది కవిప్రయోగంబులును స్త్రీలింగరూప
 ములకుఁ బ్రతినిధిగా నుపబడిన నపుంసక రూపములతో సాధువులగు
 చున్నవి ఇతియతాక, (4) శాంతోద్వేగస్తిమితనయనం దృష్టభక్తి
 ర్భవాన్యా" అను షేఘసందేశశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందును, (5)
 'దృఢభక్తిరితి శ్రేష్ఠే, అను రిఘువంశద్వాదశసర్గశ్లోకముయొక్క
 వ్యాఖ్యయందును: "దృఢం భక్తిః యస్యః" దృఢం భక్తిః యస్యః
 అను మల్లినాథసూరి ప్రదర్శితవిగ్రహంబులలో స్త్రీలింగభక్తి శబ్దము
 నకు సమన్వయములైన. నపుంసకప్ర్యయాంత దృష్టదృఢశబ్దములు
 సంకతములగుచున్నవై యాసమానంబులు సాధువులగు. ఇట్లే మిత్ర
 మ్---(మహద్వాచకమగుచో) ఇత్యాదిక్వాచిత్కరూపంబులందుం గూ
 డ సూత్ర మిక్కటలేకయే లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగము,
 'మ', విభక్తిన్యాయప్రబంధు.

(6) ద్వంద్వవాడులు పైఁచు-త్రీనులో ద్వంద్వము రచియించి “అదంతనపుంసకములకు మువ్వర్ణకమగు” నని విధి సూత్రము రచియించుకొన్నచో మీఁదుమిక్కిలి గొప్పవోషములు సంభవించి యవిధిపక వలసి వచ్చును అది యెట్టిదియనఁగా నాకర్ణింపుడు.

1 తీర్థంశస్త్రా) ధ్వరక్షేత్రోపాయో పాధ్యాయమంత్రిషు— అను నిఘంటువున నుపాధ్యాయాది మహద్దళముల యందును ఓర్థ శబ్దము, నపుంసకముగానఁ ప్రతిభటుల మతమందును ‘తీర్థుడ, నుటకు బదులుగాఁ దీర్థమనవలసివచ్చును.

3 మహామాత్రాః ప్రధానాని—అనునిఘంటువున మంత్రివాచకమై మహద్దళకమైన నపుంసకప్రధానశబ్దమున ‘ప్రధానుడు ప్రధానులు’ అని కావలసియుండఁగా ‘దైవతము’ అను నట్టలు ‘ప్రధానము’ అనవలసి యుండును. ప్రధానశబ్దము మంత్రివాచకమైనపుడు పుంలింగముం గూడఁ గలదందురేని వైశ్వికముగాఁ బ్రధానమన్న రూపము తప్పక యవిధి నొంద వలసివచ్చును.

2 పరంధాముడు.. ఇత్యాదిరూపంబుల యెడంగూడ నవిధి సంభవించును. ఇంతియకాదు. అవధానంబుతో నవధరింపుడు . 1 అధికమయి పితౄర్జితహాధనము — ఈవాక్యమున విశేష్యమా ధనమవోలే విశేషణములైన యధిక పితౄర్జితశబ్దముల గూడ నపుంసకములై మువ్వర్ణకముం బొందినట్లు—2 జగన్నాటక ప్రవతకంబుడైన దైవమే రక్షకుండు—అన్నవాక్యము నంగూడ దైవవిశేషణములు నపుంసకలింగములు గానజగన్నాటక ప్రవతకంబైన దైవమే రక్షకము—ఇత్యాది భ్రష్టప్రయోగంబులు తటస్థించును. 3 నా విశ్రము దయావంతుడు— అనుచోట “నావిశ్రము దయావంతును.” అని యిత్యాదు లునవ్యసృ

యోగములు ప్రవర్తిల్లు. మేముగూడ నిట్టిప్రయోగములయెడ లోక
న్యాయమే యవలంబితుమని ద్వంద్వవాదు లనంగూడదు. అట్లయి
నచో వీరివిధి యవిధియగును. మామతమునందు విధివాక్య మవసర
ములేకుండచే “నకేవలా ప్రకృతిః ప్రయోక్తవ్యా, నాపికేవలః ప్రత్య
యః, అపదంసప్రియుజిత, అను శాస్త్రీయవచనంబునఁ జేవల ప్రకృతి
ప్రయోగింపఁదగదు గాన వైవలాదిక్వా చిత్తశబ్దములయొద్ద వేటొక
విధక్తికే బ్రాప్తిలేమింజేసి లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగపు “ము”
వర్ణకమే సునాయాసముగా న్యాయప్రాప్తంబై యవిధినొందవలసిన య
వసరములేదు.

(7) ఇకను ద్వంద్వవాదులు “అమహత్తులైన నపుంసకము”
లనఁగా “ధనమ్, ననమ్” — యిత్యాది నపుంసకము లే యగుంగాన
“వృక్షః, కాకః, — ఇత్యాది పుంలింగములు గూడఁ దెలుంగున నపుం
సకము లేవిధిచేసగునగునో యనధరింపుడు. ఈసూత్రములోని య
మహత్వదంబున యాపదమహత్తుల నుద్దేశించి “అప్రాప్తేశాస్త్రమర్థ
ఁ” అను మీమాంసాన్యాయంబునఁ బ్రాప్తప్రాప్తపర్యాయలోచన
జేసినచో నపుంసకత్వ మీవిధియే విధించుచుండు. అందున వృక్షాదు
లు తెలుగున నపుంసకములయ్యె. కనుకనే “సర్వాదీనితదంతానిచో
క్తసర్వార్థ వాచకత్వ సమానాధికరణ సర్వనామపదవారీతత్రప్రాప్తా
ప్రాప్తవివేకన్యాయేన సర్వనామపదవత్త్వాశేషవవిధిః; సర్వార్థవాచక
త్వస్యలోకతః సిద్ధేః” అనునబహువ్రీహవిధి సూత్రస్థశేఖరము సంగత
మయ్యె. అట్లే ప్రాప్తించిన యమహత్సజ్జగల శబ్దముల ననువదించి
నపుంసకత్వ మిచట విధింపబడియె.

(8) ఒకవేళ సర్వాదీని సూత్రమున వ్యస్తపదములకు నుద్దేశ్య

విధేయభావమ్ము సంగతంబగు. ఇట సమాసస్థలంబుగాన నుద్దేశ్యవిధేయభావంబు పోసంగదండురేని యట్లనవలదు. “లోహితోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరంతి” అను సమాసస్థలంబున మీమాంసా బాలప్రకాశ మీమాంసాన్యాయప్రకాశాది గ్రంథములయందు నుష్ణీషముల ననువదించి లోహిత్యము విధింపఁబడుచున్నది గాన నిచటం గూడ సమాసంబున నెల్లయమహత్తుల ననువదించి నపునకత్వవిధి బోధించుచునే మువర్ణకమును విధించుట నిర్బాహంబు. కావుననే “యత్తుస్యతా వుద్దేశ్యవిధేయభావే నానన్వయాదాశీర్విషయేచ తథాఽన్వయాన్న సమాసఙ్గితన్న వృత్తావప్రిప్రాప్తత్వాదిః పర్యలోచనేన లోహితోష్ణీషే త్యాదౌ తథాన్వయదర్శనాత్ భాష్యే తథాన్వయే వృత్తీరసాఘతయా అచక్రే శ్చేతినమా సవాదేమంజూషాయాంవిస్తరః” అను షష్ఠీకారక శేఖరముచు “లోహితోష్ణీషా ఇత్యాదౌ విత్” సోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరంతీతి వాక్యేన ఉష్ణీషన్వప్రిప్రాప్తత్వాత్తదనువాదేన లోహిత్యమాత్రస్య విధానాదితిభావః” అను తత్రత్యచంద్ర కలావ్యాఖ్యానంబుచు “యముద్దిశ్య ఆగమోవిహితః” అను పరిభాషేందు శేఖరస్థయదాగమపరిభాషయందలి గ్రంథమును “లోహితోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరం తీత్యాదౌ ప్రాప్తప్రాప్తపర్యలోచనాయాముష్ణీషాఋత్విజ్యక లోహిత్యాదివిధాయక పాశ్చాత్యబోధస్య ఖలానుభవసిద్ధత్వాదిత్యన్వయత్రవిస్తరః॥ అనఁది యత్రత్యవాక్యార్థచంద్ర కయును సంగతంబు లగుచున్నయవి. అందున సమాసస్థలంబైనను నిట నమహత్తులకు నపునకత్వవిధి నిరాతంకమ్ము. ము వర్ణకము నపునకలింగ విభక్తియగుటనిర్వివాదమ్ము. కానదై వతాది క్వాచిత్కమహన్నపుననముంబు లింగనర్వనామనపునకలింగవిభక్తి మువర్ణక

ము న్యాయప్రాప్తిగాన “నుపలక్షణ” మని సూత్రము నొద్దనేల వ్రాయలేదన్న ద్వంద్వవాదల శంకకు గూడ నవకాశమును లేక నర్వమును సూత్రమాదలి యధాపిత్తిగ్రంథంబురమణీయంబు. (9) ఇంతియకాక కర్మధారము సమానము నేసి యావదమహత్తులయందు నపు నకర్వము విసిరుదు మువర్ణకము విసిరుదు మన్నండున నమహత్తులకు ము విభక్తి వచ్చునట్లే నపునకములకు మువర్ణకము వచ్చునని స్పష్టమగుచున్నది 1 ఈముఖచంద్రునికి (కర్మ-న) నాహ్లాదకత్వమమరెను” ఈవాక్యమున ముఖమునఁ జూచిత్వము విసిరుదు నాహ్లాదకత్వము విసిరుదుచున్నందున నాహ్లాదకత్వమున్నది యని యూహించుచంద్రునికి వైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము లేకని యెవ్వరు నూహించరు. (2) “ఈకన్యకారత్నమునకుఁ గాంతి పుంజములరెను” — ఈవాక్యమునఁ గన్యకయందు రత్నత్వ మతిదేశించి (అహించి) కాంతుంజమును విసింపఁగా గన్యకకుఁ గాంతిపుంజమున్నదనియు రత్నమునకు లేదనియు నెవ్వరందురు? (3) ఈశాస్త్రిచర్యవారదునకుఁ గలహాశ నత్వమెసంగెను” — ఇట్టివాక్యమున శాస్త్రిచర్యునియందు నారదత్వము విసింపఁగా శాస్త్రునివారికిఁ గలహాశనత్వ ముండినదని యూహించి నారదునికల హాశనత్వమునకు మొదటికే మోసమువచ్చుననుకొందురే? అనుకొనరు. అట్లే “యమహన్నపుంసకములకు మువర్ణకము” నన్నవాక్యమున నమహత్తులకే మువర్ణకమువచ్చు కేవలనపుంసకములకు రాదని యెట్టికుశాగ్రీముబుద్ధి కోవిదుడును గలలోనైనను దలంపడు. కాన, మిత్రము (మహత్తు) వైనతయు — ఇత్యాది మహన్నపుంసకములన్నియు సీమాత్రముచేతనే విరాహముగ నాగువులు అభవా, ద్వావ్యవాయుబృహత్పాకీత్యవర్జముతో నీమాత్రమున మహన్నపుంసకములకు మువర్ణకంబు గాకుండ స్మగ్ధవాణ్ణవశినతో నీసూత్ర

మక్కటలేకయే వైవతము-ఇత్యాదిమహాన్నపుంసకములకు మువర్ణకము
వైచింజ్ఞాపన న్యాయవశమున రాకతీరదు. ద్వంద్వమునేసి సాక్షాత్తు
విధివాక్యము నేయరాదా? యవపలడు వైచింజ్ఞేయ రీతిని, మిత్రము
సామ్యుడు—అనుటకు బహుళగా మిత్రముసామ్యము, ఇత్యాద్యవస
వ్యప్రియోగంబులు సంభవించెడి కాన సూత్రమునఁ గర్మధారియార్థ
ము శాస్త్రమార్గమున సుకరమును లక్ష్యమకూలమును నయు యు
న్నది. ద్వంద్వమన్ననో! యశాస్త్రీయముక్తేశానహమును లక్ష్యప్రతి
కూలమును నగుచుండు. కాన ద్వంద్వ మపార్థకము. పార్థమూర్తిగారి
ముసలక్షణాదధితీయును శాస్త్రీయమని స్థిరపఱుపఁగోవు చున్నాఁడను.

ఇతను మహామహాపాఠ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రీలు
గారు నిర్ణయించిన ద్వంద్వసమాసార్థసిద్ధాంతమున “చాక్రేద్వంద్వః”
గోప్రియోరుపసర్జనస్య ఆద్యంతౌటకితౌ” ఇత్యాద్యవేక సూత్రముల
భాష్యము పూర్వవక్షీకృతమగుగాన నయ్యది యశాస్త్రీయమని
కరతలామలకముగాఁ దర్వాతివ్యాసఘట్టములగుఁ గనంబఱిచెదంగాక
ఓసుధీనుమూరా. మాకాలేః యేప్రిలు ఈయదిదవతేదినిమూ
యంబడు. గతించిన (21) వ తేదీగల దేశమాతలోఁ బ్రకటించి మనవి
చేసినరీతిని మీషనములు తృప్తి నొందింపఁ బిదప సావకాశుడనై
యనంతరగ్రంథము ప్రకటించెద

ఇది 1 వ్యాసఘట్టము

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు

కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రీ

(సశేషము)

1917 సం ఏప్రిల్ నెల 18 వ తేదీ

(ఈ నెల 4 తేదీ పత్రిక శేషము)

ద్వితీయవ్యాసఘట్టము.

[ద్వంద్వవిగ్రహనిగ్రహము]

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండ

సమ్మోదామృతదోహదం

ద్వంద్వోపశమనంకుర్వే

సోఽహంసత్కర్మధారయః

అ. గీ గౌరవః కల్లూర్య స్వయవేంకటరామశాస్త్రి

హంతు గదేయమే తాతాసుబ్బారాయ

భృశాస్త్రవరహభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥

ద్వంద్వవామ లువహారాచుకొన్న ప్రకృతసూత్రీయార్థవివరణ
వాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహముపోలిక కైనను బనికివచ్చునా! రాదా. య

నునంశ మీనుబ్బింబున విమర్శింపబడును

ఓసుధీచుఁబారా!

“అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును
మువర్ణకమగు ననియర్థము” — అనిసీతారామశాస్త్రిలుగారు (తత్వతిరి)
సూత్రార్థమును వివరించిరి యది ది 2-8-1916 సం॥రము దేశమార
పత్రికలో బార్థమూర్తిగారు వ్రాసి యీవివరణవాక్యము నముచ్చ
యార్థముఁ దెల్పుచున్నదియనియు “గౌణ్యసంభవాత్ (అ॥పా॥3సూ॥3)
అనుసూత్రమును వివరించుకొని “నహ్యకాశస్యోత్పత్తిస్సాభావముతు
శక్త్యా శ్రీమక్యగభిగభిప్రాయాచుసారిషు శీవత్సు” అనిశంకరభాష్యము
ననన్నట్లే వైయాకరణులు జీవించియుండ నముచ్చయార్థమున ద్వంద్వ
మిసాధించుటమొదలభమ్మనియుఁ బల్కిరి. పార్థమూర్తిగారి యట్టియభి
ప్రాయము తోడకే చేసుచు నేకీభవించెద ఈయభిప్రాయమునకు
వ్యతిరేకముగా ద్వంద్వవిగ్రహమువలె యెల్లదార్శములును చ శబ్దార్థ
ముతో నన్వయులగు విధియూటానేసి వైయాకరణవివరణ మార్గ
మందు గీర్వాణభాషలోని చ శబ్దమునకు బ్రతినిధిగానుండి దశర్థము
దెల్పును, శబ్దమునకునగానమహత్తరదమునుదనుననపుంసకలింగశబ్దము
తుదనును నున్నందుననిదియే యితరేతరయోగార్థకద్వంద్వవివరణవాక్య

మనుటకు నెంతమాత్రమును బ్రతిబాదములేదని బ్రహ్మచారియశాస్త్రు
 లుగారు ప్రబలముగాఁ బ్రతిజ్ఞనేముచుండిరి. నేనుమాత్రము “చ” శబ్ద
 ర్థకమైన పూర్వోక్త వాక్యములోని “ను” శబ్దద్వంద్వము వట్టివి
 గ్రహపుష్టికే పనికి వచ్చుగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును
 పనికిరాదని నిశ్చయించెద ‘చ’ శబ్దార్థకమైన ‘ను’ శబ్దముయొక్కంతమా
 త్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ తెలుగుభాషలోని ‘చ’ శబ్దముల
 యర్థము దెల్పుననేక ‘చ’ శబ్దములుగలవిగ్రహములన్నియు ద్వంద్వ
 విగ్రహములే కాఁదగియుండుగదా! అట్లు ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికే ‘జ’
 శబ్దపుష్టియే గొప్పయానవాలుగాన నీలంచితో ఉత్పలించ—“నీలో
 త్వలమ్ అనినకర్మధార యగ్రహము లోని ‘చ, శబ్దములుమాచి
 తనకు సముదాయపదార్థము ప్రధానముగానున్నదని ముఖ్యముచు ని
 కను ద్వంద్వవృత్తి కర్మధారయస్పృశ్చితో విగ్రహమునకు వెనుదీయక
 డీకొనిమెడిని. కానివిగ్రహమున ‘జ’ శబ్దనానాత్వమున్నంతనేద్వంద్వ
 ముగానేరదు. [2] భాష్యకారులును “చార్థే దంద్వః” అను
 సూత్రమును నివర్తించుకొని “చార్థ” ద్వంద్వము కర్మధారయ
 ముతోఁ గలియించు ననియూచికాలనందే యాలోచించి ద్వంద్వ
 మును విమర్శించి “కర్మధారలవృత్తికి నీవెల్లప్పుడును శేషంబవే
 కాన నట్టితత్పుగునవృత్తినిజ్ఞాపింపి గనజ్ఞపడకుమని తగవ్రవీర్చి ద్వంద్వ
 మును దవ్రనకుంఁగెంటిరి. కాఁబట్టి కర్మధారయమునకుఁ గర్మధార
 వాణ శక్తియేమాత్ర మైనను నుండిన వో ద్వంద్వమును దలం గిం ప
 వలయుననియే పతంజలి భగవానులు దీనినిశేషముగాఁ జూచిరిగాని
 యంతకంటె విశేషముగాఁ జూడరైరి. అటులుండఁ బ్రకృతసూత్ర
 మున (39) యుపాసకస్మరణంబు గలిగి యంతరంగములోనిదైన కర్మ
 ధారయమును బహిరంగమా ద్వంద్వవృత్తి జంకక
 యెట్లుదారసిల్లిం జాలెడిని ద్వంద్వవాదు, మతముననేక ‘చ’ శబ్దము
 లున్నంత మాత్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ అమహాతివర
 పునకానిచ (అమహాన్నపునకా) అనుకొని మానకకర్మధారయ
 విగ్రహముదును ననేక ‘చ’ శబ్దములున్నందున నిట్టివృత్తితోనింత
 యే, మోఁఫింపవలెనో తెలియపర్చుచి. అమహావిగ్రహమునలి ‘చ’

శబ్దనానాత్వమునేకాక యథాసందర్భముగూడఁ బరిశీలించి విగ్రహభేదంబు నెన్నవలయునని స్పష్టపడుచున్నది. ఒక్కవిశేషముగలదు. వ్యాకరణశాస్త్రీయ తత్త్వవ్యాఖ్యలోచింతగా న్నంద్యవిగ్రహవాక్యము ప్రథమా విభక్త్యంతములలోనే యుండవలయుం గాని యన్యథా యుండొదగదు. (3) ప్రకృతమున ద్వంద్వవాదల విగ్రహవాక్యము “అమహత్తులకును సపుంసకలింగ శబ్దములకును” అనివస్త్యేవిభక్త్యంతములతో నమరియున్నది కాన నియ్యది యితరేతర యోగార్థముచు ‘బోధిపనేరక’ నమచ్చయార్థమునే చాటుచుండెను కారణమ్ము నాకణింపఁగోరెద. వ్యాకరణశాస్త్రమందు సాంకేతికములైన కర్మ, కరణాదిపదార్థములకుఁ గారకములని సామాన్య నామముగలదు. కారకమనఁగాఁ గ్రియతో నన్వయించునది యనియు, లేక “కారకత్వం క్రియాజనకత్వం భాష్యేక రోతిక్రియాం నిర్వర్తయతీతి పుష్పత్తిదశనాత్ అతఏవపమాన్యో క్రియాయామేవాన్వయః” అనుశాస్త్రమర్యాదగంజేసి, క్రియను నెఱవేర్చునది యనియు పుష్పత్తిత్వము. ‘లోకములో సర్వవాక్యమ్ముచు గ్రియతో నమాప్తింజెందెడుంగదా! కావునఁ గ్రియప్రధానమని యెన్నందగినది. క్రియలేని వాక్యము విక్రియనొంది వ్యర్థమ్ముగు. దానంజేసియే “క్రియలేనిమాట యేమిప్రయోజనము? ఇత్యాదికముగాలోకోక్తి గలుగుచున్నది అట్టి ప్రధానమయిన క్రియచే నాకాంక్షింపబడి దానితో నన్వయించుంగావునఁ గర్మకరణాదిక కారకంబులకుఁ గ్రియతోడి సంబంధము బలిగొమ్ముగు “రాముఁడు గురునినుతించె” — ఈవాక్యమున “నుతించె” అనఁగా నెవ్వరిని నుతించె, ననియాకాంక్షగలిగి ‘గురుని, అన్నకర్మపదార్థమును సమర్పించుటతోడనే యాకాంక్ష (సృష్టము) యస్తమించె, “రాముఁడొక్క బాణమ్మున వాలినిగూలించె” — ఈవాక్యమున, కూలించె, నన,గా నెవ్వరిని, దేనితోడ, ననియాకాంక్ష జనియించి “వాలినిబాణమున, ననిసమాధానము సంధించుటతోడనే యాకాంక్షసమాప్తింజెందె ఇట్లే, సంప్రదానాదికారకము లన్నియుఁ బ్రధానమైన క్రియనెఱవేఱునట్లు సాధనమ్ములగుచు దానితో నన్వయించుటజేసి కారకములను నన్వర్తనామమ్మునకు నహంబులయ్యె (4) ప్రకృతమ్మున నిట్టి క్రియాకారకమ్ములకుంగల సరస్వర సంబంధమే సామర్థ్యమనంబు.

“అమహాత్ములకును నపుంసకలింగ శబ్దములకును మువర్ణకమగు” నన్న యీద్వంద్వవాదల ప్రస్తుతవాక్యమందును బూర్వోక్త శాస్త్రమర్యాదం జేసి షష్ఠ్యంతములు రెండింటికిని గ్రియయగు ‘నగు’ ధాతువుతోడి సంబంధము ప్రధానముగాని ‘ను’ శబ్దార్థముతోడఁ బ్రధానసంబంధములేదు. అనఁగా ‘ను’ శబ్దార్థముప్రధానముగా నుండియమహాత్ములనునపుంసకములను మేళింప నేరదు. గానద్వంద్వసమాసమురానేరదు. కనుకనే “అతఏవైత దధికచతుర్థ్యాద్యంతేన సుఖహితాదిభిః సమాసః॥ ఉభయోరప్రిక్రియాన్యాయేన షరస్పరషసామర్థ్యాత్ అతఏవ హితేనచతుర్థీనమాసవిధానేతద్యోగే చతుర్థీజ్ఞాపకమిత్యాక రోక్తం సంగచ్ఛతే॥ అను పక్షీకారక శేఖరగ్రంథము సంగతమృగు. (అనఁగా “దేవదత్తస్య సుఖంభూయాత్” ఇత్యాదివాక్యములయందు షష్ఠ్యంత దేవదత్త శబ్దార్థమునకును బ్రథమాంతసుఖ శబ్దార్థమునకును ‘భూయాత్, అనుక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండి యన్యోన్య సామర్థ్యమేనందున దేవదత్తసుఖశబ్దములకు సమాసము రాదనుపూర్వోక్త శేఖరతాత్పర్యము.) ఇంతియకాక “కారకాణాం క్రియాసమర్థత్వాత్ కారకాణాంక్రియయా సామర్థ్యమస్తి నతేషా మన్యోన్యమ్ తద్యథా, నిశ్రయణ్యాద్వాభ్యాం కామార్థ్యాం సామర్థ్యమ్. నతేషామన్యోన్యమ్” అనుచునిచ్చినమెట్లకు నుభయపార్శ్వములయందలి కట్టలతోడనే సామేతసంబంధముండి తమలోఁదమకునట్టి సంబంధములేచెట్టులు కారకంబులకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండుగాని యట్టిసంబంధము తమలోఁ దమకులేదనెడి “యన్నేనే” త్యాది సూత్రస్థ భాష్యమును సంగతమృగు. (5) అందు నద్వంద్వవాదల వివరణ వాక్యములోని యమహాత్ములపుంసకషష్ఠ్యంతములకు ‘నగు’ క్రియతోడనే సంబంధము గలిగి షరస్పర సామర్థ్యము లేనందున నియ్యది వట్టివిగ్రహపుష్టికేనికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నంతమాత్రముచు నుపయోగింపఁజాలదు. వేదేల! ఈశ్వరంచ గురుంచభజస్వ—అనునది యితరేతరయోగార్థ బోధకము” అనియితరేతర యోగార్థకముగా నుదాహరింపఁబడిన యీ శాస్త్రులవారి వాక్యమును శాస్త్రీయముగా నేరదు, వైవాక్యమునందునీశ్వరుండును, గురుండును గర్వకారములై నందఁల దద్వాచకములు వేర్వేరుగ ద్వితీయాంత

మలైయున్నయవి కర్మకారకమును చెందిటికిని “కారకాణాం క్రియా
 సమర్థత్వాత్ అనుపూర్వోక్త భాష్యేక్తింజేసి భజనక్రియతో నన్వయం
 బు చెప్పక తీరదు. అందు సనుపరజాన మానము
 చ్చయార్థమునకు విశేష్యభూతి ములైయీశ్వరపదార్థమును
 గురుపదార్థమును భజనక్రియతో, బ్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నన్వ
 యించుట విధిమాటంజేసి చాఢ్యమునకుఁ బ్రధాన్యములేని యీవా
 క్యమును నితరేతర యోగార్థ బోధకమృతమాత్రమునుగా నేరదు
 ఇయ్యది యితరేతర యోగార్థ బోధకమృతమనచో నిత్తతీ “చాఢ్యద్వం
 ద్వః! అనుసూత్రమానఁ బ్రధాన్యమైన చాఢ్యమాతో, గర్మకారకములొ
 నీశ్వరగురుపదార్థములు విశేషణముగా నన్వయింపవలయు. అట్లయ్యె
 నేని సమర్థమయిన సాధ్యసాధన సంబంధము సహజివోయి భాష్యవ
 చనముచకు వైరుధ్యంబువాటిల్లి (6) వాఙ్మయ ద్వంద్వవాదులయాక్షేప
 ణాబంఁపి గలదు. “యదగ్నయేచ ప్రజావతయేచసాయంజుహోతి”
 యనెడి యీవాక్యములో ననేకచశబ్దములున్నందున నియ్యది సముచ్చ
 యోదాహరణముగాక యితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముని శే
 ఖరకారుని తాత్పర్యమైనట్టింగీకరింపక తప్పదనియు, “చశబ్ద శ్రవణాత్ప
 రస్పరసాపేక్షస్యైవదద్వయస్యాఖ్యాతాన్వయాన్న వాక్యభేదః” అను
 మిమాంసాన్యాయ ప్రకాశగ్రంథమున నగ్నిప్రజావతి పదార్థములనేకచ
 శబ్దార్థసమన్వయమునఁ బరిస్పరసాపేక్షత గలిగియే వాక్యభేదములే
 కుండ దిశుతముతో నన్వయించునని చెప్పబడినందున నీవాక్యము స
 ముచ్చయోదాహరణ మనుటకు సంతమాత్రమును సవకావములేద
 యు, నిట్టియితరేతర యోగోదాహరణ వాక్యమునుదాహరించెడి శేఖ
 రకారుని మతిమాదే యగ్నిజోమాది దేవతలు మోలె సాహిత్యములేక
 యే యగ్ని ప్రజావతిదేవలు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా హోమద్రవ్యోద్ది
 ష్టలయి నట్లు స్పష్టపడుచున్నందున ద్వంద్వగుటక పదార్థములకు సవి
 నాభావముగకతిరదని వాదించుపార్థమూర్తి గారికియుదాహరించుకొన్న
 శేఖర గ్రంథము మిక్కిలి స్వవాదభంజకమనియు, శాస్త్రునివారు సెల
 విచ్చుచుండెదరు.

(7) శాస్త్రీయదృష్టిని నాలోచించినచో “యదగ్నయేచ ప్రజా

షతయేచేతి శ్రుతివాక్యమ్మ ద్వంద్వ వాదంబునకు మిక్కిలి భంజక
 మను బార్థమార్తిగారి వాదంబునకు మిక్కిలిరంజకమును నయి యుల్ల
 సిల్లెడి అయ్యది యెట్టులనంగా నాకణింపుడు.... యదగ్నయేచ
 ప్రజాషతయేచేతి పూర్వోక్త శ్రుతివాక్యములో చశబ్దములనేకములుగా
 నున్నంతమాత్రమున శేఖరకారుని మతమందు నయ్యది యితరేతర
 యోగ ద్వంద్వోదాహరణవాక్యమ్మ కాకతీరదని సాహసించి చెప్పు
 టకు నంతమాత్రమును నవకాశములేదు ద్వంద్వ ప్రధమాంతానా
 మేఽ ననరినిష్ఠిత విభక్త్యంతానామ్ చైత్రేణమైత్రేణచక్యతమితివాక్యే
 ఆవయం కర్తృత్వస్యైవప్రతితేః చైత్రమైత్రాభ్యాం కృతమితిసమాసే
 సముదాయక ర్తృత్వస్యైవప్రతితేః తస్యవాక్యస్య సమాస సమానార్థక
 త్వా భావేనతస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్ అనిలిఖించి ప్రథమావిభక్త్యం
 తములతో ద్వందము నొనరించినచో సమాసవిగ్రహ వాక్యములు
 సమానార్థకములు గానేరవనియు నిత్యాదికమైన శేఖరకారతార్పర్య
 ము పార్థమార్తిగారు (2-8-16) దేశమాతప్రతికలోఁ బ్రకటించియుం
 డిరిప్రథమాంతములతో నేద్వంద్వవిగ్రహమునేయవలయుననుటకుఁ గార
 ణము తరువాత ఘట్టంబునందు వ్రాయఁబడును ఇట్లుప్రథమాంతముల
 తోడనే ద్వంద్వసమాస మొనరింపవలయునని శేఖరకారుం డుద్ఘోషిం
 చుచుండఁగా జతుర్థీవిభక్త్యంతములతోనున్న యదగ్నయేచప్రజా షత
 యేచేతి శ్రుతివాక్యమ్మతని మతమందు నితరేతరయోగ ద్వంద్వవివరణ
 వాక్యంబునక దీరదనియెట్లు వాకొనఁదరంబయ్యెను యదగ్నయేచ ప్రజా
 షతయేచ సాయంఽహోతియనునట్టి యీవాక్యమందును కారకాణా
 క్రియాసమర్థత్వాత్ అను భాష్యోక్తిజేసి క్రియాకారక సబంధ మంత
 రంగము గావునఁ జతుర్థీకారములైన యగ్నిప్రజాషతు లిద్దఱును
 ప్రత్యేక ప్రత్యేకము గాఽహోతియనుక్రియతో
 నన్వయింతురుగాని చతుర్థమును ప్రధానముగాఁ జేసికొని యట్టియర్థ
 ముతో నన్వయింపరు.

(8) మీమాంసాన్యాయప్రకాశమునందు బ్రస్తుతమైన“యదగ్న
 యేచే” తిశ్శ్రుత్యర్థ మిట్లు విమర్శింపబడియె. అవధానముతో
 నవధరింపుడు.

(1) “అగ్నిజ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిస్సాస్వహః” యను మంత్రవణముచేతనే స్తోత్రదితేన చతుర్థ్యావామంత్రోపసేవనవాపునః దేవతాయావిధిస్తత్ర దుర్బలంతు పరంపరమేతనుశాస్త్రమున విహితమ్యున యగ్నిదైవతపదార్థమును ననువదించుచు యదగ్నయే చద్రజాతయేచే తిశ్రుతివాక్య మ్మొక ప్రజాపతిదేవతనే విధించుచున్నది, యని సిద్ధాంతపక్షము ఈపక్షమున ననూదితుండగునగ్నియొక్కసముచ్చయముతోఁ బ్రజాపతియొక్కండే విధింపఁబడుచున్నందున నీవేదశ్రుతియందు వాక్యభేదము లేకయే యర్థసమన్వయంబయ్యెడి. (2) “యదగ్నయేచే” తివాక్యమే యగ్నిప్రజాపతుల నుభయులను విధించుగావున నగ్నియ నూదితుండు గాఁడని వేత్తాకపక్షమున వాటిల్లు. ఈపక్షంబున నగ్నిప్రజాపతు లిద్దఱు నీశ్రుతిచేత విధేయులే కావున “స్తో. అనేకవసంబద్ధం యద్యేకమపికారకమ్ తథాపితదనాస్పృష్టైఃస్త్రిత్యయైవవిధీయతే” యనుశాస్త్రమున “అగ్నయేజహోతి. ప్రజాపతయేజహోతి” యని వాక్యద్వయము రచింపక తీరదు. ఇట్లు మీమాంసా న్యాయ ప్రకాశమున నీశ్రుతిత్యర్థము నిణయింపఁబడినది. ఈరీతిని దేవతాద్వయ విధానపక్షమున (౧) “అగ్నయేజహోతి (౨) ప్రజాపతయేజహోతి” అని రెండువాక్యములు రచింపకతీరదు గాన జహోతిక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధము గలిగి తమలోఁ దమకు నిమగ్నతైసను నట్టిసంబంధము లేక ప్రత్యేక ప్రత్యేకాహుతులు గొనియెడి యగ్నిప్రజాపతిదేవతలకు, వాక్యములోని చకారద్వయమును జూచినంతమాత్రముననే యితరేతరయోగోదాహరణముగాఁగ శేఖరకారమతమందంగీకరింపక తీరదని ద్వంద్వవాదు లెట్లు బలాత్కరించెదరో! మక్కిలి వింతగా నున్నయది అందున “యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచే”తివాక్యమితరేతరయోగోదాహరణముగా నెన్నుచును స్మరించుటకు వైన వలనుపడదు. కనుకనే “అతశ్చకారస్స ముచ్చయం ప్రాప్త్యావ్యేక సమ్మాతేయేనప్రధానపైకస్యవిధానాన్న వాక్యభేదోభవేత్ కింతుకారకద్వయోపసంజనత్యే వైవసత్తంబూతే సముచ్చితే అగ్నిప్రజాపతి ఇతిప్రధానద్వయవిధానేచ వాక్యభేదస్సాస్వదేవ” — అని మీమాంసా న్యాయప్ర

కాశముందు యుగ్మ మేచేతి వాక్యమునలి చశబ్దములకు సముచ్చయార్థమే వివరింపఁబడినదిగాని యితరేతర యోగార్థ మెన్నఁబడలేదు. వాక్యభేదమును దేవతాద్వయవిధిపక్షమున రచింపక తీరదని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇట్టిది వీరికి నిదర్శనంబు.

(౪) ఇట్లు “యదగ్నయేచప్రకాశతయేచ” అను వాక్యములోని చ, శబ్దములకు సముచ్చయార్థమేకాని యితరేతరయోగార్థముగా నందున నితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముగా నివ్వటిల్లుటకు మీ మాంసామశమందఁ గాని శేఖరకారాదివైయాకరణమతమందుఁ గాని యెన్నందును దీనికి వాక్యశబ్దాలేకని సిద్ధాంతమగుచున్నది. “యదగ్నయే” చేతిశ్రుతివాక్యము బిరుదానికిఁగలుగు పండితుల నాశ్రయించినచు, దనకు నేవిధమైన యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే నిశ్చితమై, తనకు నేవిధమైన యితరేతరయోగార్థము లేక యనితరసాధారణ దుర్యోగార్థమే నిశ్చితమై యేకవాక్యత లేనందున రెండుచెక్కలుగా వ్రక్కలింపఁబడునట్టి శోచనీయావస్థ తటస్థించుచుండఁగా, నట్టివేదీయ శ్రుతిని నిదశఁనంబుగా నెన్నుకొని శరణుచొచ్చినచో దనకు నేమో! గతులు గలుగునని పేరాసఁపడిన ద్వంద్వవాదుల యీహూత్రీయార్థ వివరణవాక్యగతి యేమికానున్నదో సునీమణులే శోధింతురుగాక! ద్వంద్వవాదుల ప్రకృతసూత్రార్థవివరణవాక్యమునకు శాస్త్రమున రెండు ప్రక్కలై రూపుచెడిన యావేదవికారోక్తిశరణుబుగాఁ జాలదుగావున “మహాగజాః పలాయంతే మశకానాతుకాగతిః” అనిన యానిర్వేద కారిలోకోక్తియే శరణుబయ్యెడు గావున! 1౪ బట్టి “అమహత్తులకును నపుంక లింగశబ్దములకును” అనిన యీద్వంద్వవిగ్రహభ్రష్టవాక్యము విజయనగరముచుండి విజయమునేసి యొత్తోవిగ్రహించుచున్నను శాస్త్రంబున వేతే యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే దీనిచిటివ్రాతయై తప్పనందున వైయాకరణులు జీవించియుండ సముచ్చయార్థమందు ద్వంద్వంబు దుర్లభంబని ద్వంద్వవిగ్రహమును విగ్రహించిన వార్థమూర్తిగారి వాక్యము సార్థకమయ్యెడు మనుచు జ్ఞాపించెదంగాక!

ఇది 2వ, వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధిమణివిధేయుడు,

(స శేషము)

కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి

—♦ ద్వం ద్వం ష శ మ స ము. ♦—

—;:—

25-4-1917. దేశమాత.

తృతీయవ్యాసపుట్టము.

(ద్వంద్వార్థవివరణము.)

శ్లో పండితాఖండలాఖండ । సమ్మోదామృతదోహదమ్

ద్వంద్వోఽశమనంకుర్యే । సోహంసత్కర్మధారయః

ఆ గీ గౌరవధీః కల్లూర్య । స్వయంజేకటరామశాస్త్ర్య

హంతుగదేయమ్ తాతాసుబ్బాయా । ఖ్యశాస్త్ర

వరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్

(బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక.)

.ఇతరేతరయోగి ద్వంద్వమనియు, సమాహారద్వంద్వమనియు నిట్టినామముల యన్వర్థతచేతనే యీ సమాసములయందుఁ బదార్థముల కూడిక ప్రధానమయియుండునని లేటతెల్లమగుచుండఁగా బ్ర॥ తాతా సుబ్బారాయశాస్త్రీలవారీ ద్వంద్వమునకు నట్టిసముదాయార్థములేదని యు ద్వం ద్వ ము లో ని వ స్తు పు లు వా క్యా ర్థ ము లో మాత్రమే బద్ధికిఁ దోచుననియు, మిక్కిలి వింతమైన యర్థము ను సమర్థించి లోకులచిత్తములు సంశయ దోలాకీడయత్తములుగ జేయుచున్నందున దీని వాస్తవ్యాము సప్రమాణముగా మొదటఁ గొంతచర్చించి చూపఁబడు. అ. సా. సూ. ౨౯. “చార్థేద్వంద్వః అనేకంసుబంతం చార్థేపతమానంవా సమస్యతేనద్వంద్వః” అనఁగా ననేకపదములు చ శబ్దార్థమున నమరుచు వికల్పమున సమసిం చు

అన్యుది ద్వంద్వంబనఁబడెడి. ని॥ చాన్వాచయసమాహారేతరేతరన
ముచ్చయే॥ యనునమర నిఘంటున నవ్యయమైన చ శబ్దమునకు (1)
అన్వాచయము (2) సమాహారము (3) ఇతరేతరయోగము (4) నము
చ్చయము— అని నాలుగర్థములు గలుగు.

(1) ఈశ్వరుం దుపాధ్యాయుండును నేరింకఁబడవలయు.— ఈ
వాక్యమునఁ జశబ్దపర్యాయ 'ను' శబ్దార్థసంబంధ మొకరికే యుండఁ
గాఁ దమలోఁ దమరు మిత్రులుగాకుండ నీశ్వరుండు, నుపాధ్యాయుం
డును వేరువేరుగా నేవాక్రియతో నన్వయించుచున్నందున నిట్టి సము
చ్చయార్థమున ద్వంద్వమురానేరదు.

(2) భిక్షుంగూర్చి తిరుగవ; గోవునుండికికొనిరమ్ము;—ఇచట
భిక్షుటన మవశ్యమును నలుపందగినది గానఁ బ్రధానము; ఆవుగనం
బడినయెడఁ దోలుకొనిరమ్ము. లేనియెడఁ బ్రయత్నమునఁ బోవలదని
భావము గనుకనిట్టి ప్రధానాప్రధాన క్రియాస్థలంబునఁ జెప్పందగిన
యన్వాచయార్థమందును. ద్వంద్వముగలుగనేరదు. (3) చైత్రమైత్రులు
రూప్యసహస్రమిష్టావలయు ఇటఁ జైత్రమైత్రు లొంపారులు గలిసియే
(ఇతరేతరయోగమున) సహస్రము రూప్యము లీవలయునని యిద్దఱు
కును బరిస్పరసాపేక్షత తోఁచుంగాని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా రూప్య
సహస్రమిష్టావలయు ననితోడదు. ఈయదాహరణమున రూప్యసహ
స్రమ్ము చెల్లించటలోఁ జైత్రమైత్రుల ప ర స్ప ర స ం బంధ ము
స్పష్టమగు చున్నందన ద్వంద్వమురాదగు. (4) విప్రుని కొఱకు
ఛత్రోపాసహ మ్మొసంగఁబడియె ఈవాక్యమున ఛత్రమును బాదు
కలును సీసమాహార (ఈమొత్తము) మొక్కమాటుగా నీబడినట్లు స్ఫు
రించి పరిస్పరసంబంధము వెల్లిడియగుం గాని యొకమాటు ఛత్రమును
వేతొకమారు పాద కలును విడివిడిగా నీబడినట్లు గోచరింపదు ఈలక్ష్య

ముసందుంగూడ దానక్రియలో గొడుగునకును, బాదుకలకును
(నీమొత్తమ్మనకు) బరస్పరసాహచర్యము ప్రకటితమగు చున్నందునఁ
దద్వాచక పదములకు సమాహారిద్వంద్వము రావడియుండు. ఈరీతిని
నెచ్చటఁ బదార్థములకుఁ బరస్పరసాపేక్షత యనఁగాఁ గ్రియ నెఱవే
ఱుటలో సాంగత్యముండునో యచ్చటనే ద్వంద్వము వచ్చునని యి
తార్థిము. ఇట్టిసాంగత్యము ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదార్థమును
జార్థముతో నన్వయించుతఱినే యమతీయుండును. ఈతత్పర్యమే కా
మిదియందు “మిళితానామన్వయ ఇతరేతరయోగః” అనుచు మి?
తమ్ములగు పదార్థములు, ఏకక్రియతో నన్వయించుచో నితరేతరయో
గాదికమని నిర్వచించి వెల్లడింపఁబడియె. ఇందులకుఁ బ్రతిభటమ్ముగా
‘పరస్పరనిపేక్ష స్యా నే క స్య ఏ క స్మి శ్చ న్య యః , అనినిర్వచించి
యన్యోన్య సంబంధములేని పదార్థములేక క్రియతో నన్వయించునేని
సముచ్చ మనియుంగూడ నుదాహరింపఁబడినది. సముచ్చయబోధక
వాక్యములోని పదార్థములలో సామాన్యముగా నొక్కదానికే చార్థ
ము సంబంధించు. అందున ద్వంద్వవివరణవాక్యమున ననేక శబ్దప్రయో
గంబును, సముచ్చయబోధక వాక్యమున సామాన్యముగా నేక చ శబ్ద
ప్రయోగంబును నుండకఁగలదు కనుక నే చార్థేమాత్రస్థమహాభాష్యమున
నిట్లుదాహరింపఁబడియె. “ఇతరేతరయోగేష్టత్వశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తేగమ్య
తే పతత్. స్తోపిన్యగ్రోధసహాయో న్యగ్రోధో పిష్టత్వసహాయఇతి,
స్తోశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తే సమాహారే పిక్రియతే స్తోన్యగ్రోధమితి,
తత్రాయమన్యగ్రోధో ద్వంద్వైకవద్భావోనపరితవ్యోభవతి॥ సమాహారైక
త్వాదేవసిద్ధమ్” — ఇట్లు ఇతరేతరయోగసమాహార ద్వంద్వముల వివ
రణవాక్యములయందుఁ జ శబ్దమ్ము లనేకమ్ములుండి స్వార్థ [చశబ్దార్థ]
మైన పరస్పరసహాయము ప్రధానముగా నున్నట్లు స్ఫురింపజేయు

చుండెడి, ఇట్టి సహాయమే సాహిత్యమనియు సమాహారమనియు, సముదాయమనియు, బర్యాయపదబలచేత వ్యవహరింపఁ బడుచున్న యది. కనుక ద్వంద్వమునందు సముదాయము సమాసాగమై ప్రధాన ముగానుండెను. ఈసమాసంబున సముదాయము ప్రధానాగమై భాసిల్లు ననిన యీతాత్పర్యమే యీచూత్రమును విమర్శించుతఱిని ననేకస్థలం బులందు “సముదాయాత్పిన్ధం! సముదాయాత్పిన్ధమేతత్ కి మేతత్సము దాయాత్పిన్ధమితి ద్వివచన బహువచనాద్రసిద్ధిః తివోఽతస్ తస్యాయం పరిహారః.....నైకార్థ్యమ్! అని పతంజలి భగవానులచేతనును “సముదాయాదతి ద్వంద్వేన సముదాయరూపో ర్థోభిధీయతఇతి ద్వివ చనబహువచనసిద్ధిః నైకార్థమితి ఉద్భూతాపియవభేదస్సముదాయో భిధేయోనఘితిరోహితావయవభేదఞ్శ్యక్ః అని కైయటోపాధ్యాయుల చేతనును స్పష్టపఱుపఁబడినది. లోకములో నొకటికంటె నెక్కుడుపదార్థములు మేళగించినపుడేగదా! సముదాయ మేర్పడును. అందున నన్యో న్యముచు గ్రియలో వివక్షావస్థ తోచినపదార్థములం దెల్పుపదముల తో ద్వంద్వసమాసము చేయులయు. అటులు తోచనిపదార్థములం దెల్పుపదములతో ద్వంద్వసమాసము నేయఁగూడదు—“ఈశ్వరుండు పాథ్యాయుండును నేవింపఁబడవలయు, ననిన యీలక్ష్యమున నీశ్వరు నకు నుపాథ్యాయునకును నేకంబైన నేషాక్రియతో సంబంధముండి శా బ్దభోధలో సాహిత్యము తోచుచున్నను వారిద్దఱకును నేవింపఁబడుటలో నన్యోన్యసాహిత్య [మేళనము] ముతోచుచుండునందునఁ దద్వాచక పదంబులకు ద్వంద్వము రాకేరదు. ఇట్టియర్థమే శబ్దేందుశేఖ రమందు “అనామర్యాదితి, అనేక సుబుతానాం చార్థేవృత్త్యాభావేనై కార్థీభావరూపానామర్యాభావాత్ అని స్పష్టపఱుపఁబడినది దీనిభావము సముచ్చయార్థిభోధకవాక్యసుటకంబులైన పదములు చార్థమైన సాహ

త్యనుండు, అనఁగా బరస్పరమేళన రూపార్థమందు వర్తిల్లనందున నే
కార్థిభావరూపంబగు సామర్థ్యములేమింతేసి ననుచ్చయమున ద్వంద్వ
మురఁగూడదు. ఇట్లు ద్వంద్వమానందుఁ దద్భుతక పదార్థమేళనమే
యేకార్థిభావరూపసామర్థ్యమునకు నియామకమని విశదమగుచున్న
ది. ఈతత్పర్యమే చార్థసూత్రస్థమైన శబ్దకొస్తుభమందును “తత్రసము
చ్చయార్థాచయయోర్న సమాసః | అసామర్థ్యాత్ | ఏకార్థిభా
వేహిసతి పుచ్చనంతోపశ్యేత్యాదావప ఏకఃదోషాత్తైమిలితావేవ అన్వి
యాతామ్ | నత్సుప్రత్యేకమ్” అని యుద్ధోషింపఁబడు చుండు. వైయాకర
ణాదిమతమున ద్వంద్వపుటకపదార్థములకు సాహిత్యము విధి ప్రాప్త
ముగన్మనె తన్మతంబునకు వ్యతిరేకముగా నీక్రిందిరీతిని సిద్ధాంతముక్తా
వళి యందు నైయాయికమతంబునఁ “బ్రాప్తిపూర్వకోహిని షేధః |
అనున్యాయమును బురస్కరించుకొని సాహిత్యము నిషేధింపఁ బడు
చున్నయది. “ద్వంద్వేతుభవ ఖదిరౌఛిధీ త్యాదౌ ధవశ్చ ఖదిరశ్చ
విభక్త్యర్థద్విత్వప్రకారేణబుధ్య తేతత్రనలక్షణా | నచసాహిత్యే లక్ష
ణేతివాచ్యం | సాహిత్యసూన్యయోరపి ద్వంద్వదశకనాత్ | నచైక్రియా
న్వయిత్వ రూపంసాహిత్యమస్తీతివాచ్యం | క్రియాభేదేపి భవఖదిరౌపశ్చ
ఛిధీయౌదౌ తద్దశకనాత్ | సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ | అతఏవ
రాజ పురోహితౌ స్వారాజ్యకామా యజేమాతా మిత్యత్రలక్షణా
భావాత్ ద్వంద్వ అశీయతే | తస్మాత్సాహిత్యంనాథః కింతువాస్తవభే
దోయత్ర తత్రద్వంద్వః” ప్రసిద్ధులైన నైయాయిక మతమందు ద్వం
ద్వసమాప మగుటకుఁ బదార్థముల యక్కోన్యసాహిత్యముగాని యేక
క్రియతో నన్వయించుటచే నగునట్టి శాబ్దభేదలలోని సాహిత్యము,
గాని ప్రయోజకము గాదని యుద్ధోషింపఁబడుచున్నయది. నైయాయిక
మతమందు “కర్మకరులగు చైత్రమైత్రులకు రూప్యమిమ్ము—ఈవాక్య
ము చైత్రునికి రూప్యమిమ్ము—మైత్రునకు రూప్యమిమ్ము”

అని నవాక్యము వంటిదియే. యయి ప్రత్యేకముగా రూప్యమిమ్మనిన యర్థముతోచును. ఒకానొకచోఁ బ్రకరణసందర్భమునం జేసి పనివాండ్రగు చైత్రుని మైత్రినింజేర్చియే యాసముదాయము నకు రూప్యమిమ్మనియుఁగూడ సర్థము కావచ్చునుకాని యట్టియర్థవియమములేదు. వైయాకరణమతమందుఁ బైవాక్యమునఁ జైత్రుని మైత్రినింజేర్చియే యాసముదాయమునకు రూప్యమిమ్మని—అనిన యీయర్థమే ముఖ్యార్థమగు. వేటొకయచుపపత్తి వాక్యమున నున్నచో వేర్వేటి అనిన యర్థముగాఁజూపై కావచ్చును. “వసూవరులకు వరహాకట్నము చదివించె, ననఁగా నీద్వంద్వమ్మున నుభయులు మొత్తమునకే వరహాకట్నమని యర్థమైనట్లు, అగ్నివరుణులకు నాహుతియిచ్చెనన్న ద్వంద్వమ్మునం గూడ నగ్నిని వరుణునింజేర్చియే యాసముదాయమునకు నేకాహుతి యిచ్చెనన్నది ముఖ్యార్థమగుగాని వేర్వేటిగా నాహుతి యిచ్చెననుట ముఖ్యార్థముగాదు. ద్వంద్వమున సముదాయమే ప్రధానార్థము. పీతాంబరః ఇత్యాదిబహుప్రహీనమాసములయందు సమాసఘటకంబులైన పదములయర్థమ్ములు ప్రధానములుగాక యన్యపదార్థమ్ములు కృష్ణాదులు ప్రధానమగునట్లు, కుక్కుటమయూర్యో,—ఇత్యాది ద్వంద్వములయందును ద్వంద్వఘటకములైన కుక్కుట మయూరీత్యాది పదముల యర్థమ్ములు ప్రధానముగాక యన్యపదార్థమ్ములు సముదాయమే ప్రధానంబయ్యెడి. కుక్కుటము మయూరియునట విశేషణమ్ములై సముదాయము విశేష్యమ్ముగు కనుక నే, “అతిమయూరి” [కుక్కుటకులమ్]—ఇత్యాదిసమాసములయందు నుపస్థానమాటంజేసి గోస్త్రీయో, రితిసూత్రమున మయూరీశబ్దమునకు హ్రస్వము గల్గెమనీతిని, కుక్కుటమయూరౌ అను చోటగూడ ద్వంద్వసమాసార్థమైన సముదాయము ప్రధానమయి మయూరీపదార్థమున నర్థసముగాన హ్రస్వమువచ్చునని భాష్యముల శంకరాచార్యుని “ద్వంద్వోప

ప్రతిషేధోఽక్షయః” అనువచనమున నివారించబడినది. ఇట్టి భాష్య
తాత్పర్యమే గోప్రియోరితి సూత్రస్థైర్యమున శేఖరమును “యద్యపి
కుక్కుటమమూర్యావితి ద్వంద్వబహువ్రీహీవచ ఏకవిధక్షీణ్యుఃసంజాన
త్వం ద్వంద్వః బ్రభిమాంతానామేవేతి చార్థేవ్యవస్థ ఇత్యత్రోఽక్ష్యతే
ఏకవిధక్షీణ్యుఃసంజాన ఉద్భూతానయవ భేదసాహిత్యప్రతి మ
యాకించార్థస్య తత్త్వమితి సర్వకీర్త్యంద్యే సాహిత్యమేవ విశేష్యమితి
చార్థసూత్రభాష్యస్వప్తయే తథావిభాష్యే ద్వ ద్వేనేతి వచనారంభా
న్నదోషః॥ అని స్పష్టముచేబడినది. ద్వంద్వసమార్థము సముదాయస్య
ప్రధానముగాఁ బరిధివిల్లినది యీయర్థమే ఉద్భూతానయవభేదస
మూహస్య ద్వంద్వే విశేష్యతయోఽసంజానమూ అప్రాప్త్యా దంద్వే
చేర్యపిసంబహువ్రీహీవచితితత్త్వమే అతఏవగోప్రియోరితి సూత్రేకు
క్కుటమమూర్యావిత్యాదా హ్రస్వవారణాయ దంద్వేనేతివచనచూ
రబ్రమితికి॥ అని సర్వవాచసంజ్ఞావిషేధకమయిన “ద్వంద్వేచే, తి
సూత్రముందలి శేఖరమును “సంబహువ్రీహీవచితివదితి అనువాదకమితి
శేషః॥ ఇతరేతరయోగద్వంద్వేసముదాయస్య విశేష్యతాయూనాధక
మహా అత ఏవేతి సముదాయస్య విశేష్యత్వాదేవేత్యర్థః అని యత్ర
త్యచందకలా వ్యాఖ్యానమందును జాటఁబడుచుండె. మఱియు ద్వంద్వ
మున సముదాయార్థము ప్రధానముగన్మ-కే ఏకవిధక్షీణిసూత్రముననై
సంజానకరంజేసియు (1) తత్పురుషేతుల్యాకేతి సూత్రస్థ భాష్యముందలి
పరమే కారకే, పరమేణ కారకేణేత్యాది ప్రయోగంబులం జేసియు;
(2) పూరణగుణేతి సూత్రమునందు పమానాధికరణ పుష్కలతముతో
పమానవిషేధమునైన సారస్యముచంజేసియు (3) సమాసాంతవిధక్షీ
ణోఽసూద విగ్రహమునముట శాస్త్రీయమని విశేషగురుత్వము
ద్వంద్వవిగ్రహము మాత్రము ప్రథమాంతములతోదనేకాని యద్యపి

నేయంగూడదని నియమించబడుచున్నది. ఏల యందులేని వినుండు, కర్మస్థితకారక విభక్తులతోనే ద్వంద్వవిగ్రహంబు నల్పినవో గి) యాకారక సంబంధమంతరంగముకాన నవయవంబులౌ విగ్రహమందలి కారకములకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యమున నన్వయంబుండి యవయవి మైచార్థంబైన సాహిత్యమును బ్రధానముగాజేసికొని యన్వయించుట సంభవింపకపోవును. సహాయుక్తే ఇత్యాది సూత్రస్థపద్యస్వననాదలంజేసి ప్రథమకూడఁ గారకవిభక్తియే కావున ద్వంద్వవిగ్రహస్థ ప్రథమాంతార్థములకుపైకము క్రియతోడనే సంబంధముండి చార్థమైన సాహిత్యముతో విశేషణత్వసంబంధమున నన్వయము దుర్బుటబును రేచియ్యబలనవలదు. కేవలప్రాతిపదికములకుఁ బ్రయోగము లేరుజేరుము నిభక్తులలోఁ బ్రథమకే ప్రాథమ్యమునం జేరుము, ధాత్యపలంబునామంబున వినియా ప్రాతిపదికాన్ ప్రథమాంతములతో విగ్రహమునబుట సరన మ్మయ్యెను. కావుననే “అవశ్యకయాచి ద్విదత్త్యాకేచచ్చింతేన నిర్దేశకర్తవ్యః! తస్యథా కశ్చిదన్నాత్మీ శాలికలాపనతుం సవలంబూహరతి నాంతకీయకత్వాన్ సమావదాదేయతావదాదాయతుషపలాని న్యుత్పజతి” అనిన భావే, (3—3—18) సూత్రస్థభాష్యంబును, “నత్వభూతోఽహోనిరాలింస సంఖ్యా నచ నిర్దేష్టుశక్యత ఇతితయో శ్చబ్దేహోపావాహః శబ్దసంస్కారమాత్రమేవతు తనుపాదానే ప్రయోజనమిత్యర్థః!” అనిన యత్రత్యక్తై యటగ్రహంబును, “తత్రప్రాతిపదికార్థమాత్రవ్యాచిఖ్యాసాయాప్రథమయావిగ్రహః కేవలార్థతే” అనిన ప్రథమానిర్దిష్టమితి సూత్రస్థశబ్దకౌస్తుభమును, “నిర్విభక్తికస్యోచ్చారణా సంభవేన తత్సామర్థ్యాయోగాత్ ప్రాథమ్యా దన్వితార్థకత్వా ల్లిఖు త్వాచ్చ ప్రథమై వోచ్చారితేత్యస్వనక్తు శక్యత్వాదిత్యలమ్! అనిన ప్రథమానిర్దిష్ట మితి సూత్రస్థ శేఖరంబును సుగతులమృషి ఇట్టి శాస్త్ర ప్రమాణంబునంజేరిప్రాతిపదికార్థమాత్రమే ప్రధానముగాఁగల ద్వంద్వవిగ్ర

పాఠ్య ప్రథమాంతముల యర్థము విశేషణమై చాఢ్యమును సాహిత్యముతో నన్వయించుట నిర్భాగంబు. అందున ద్వంద్వోగహమ నద్వందా ప్రథమాంతముల తోడనే రచియింపలయును భాష్యతాత్పర్యము అర్థజని నియతవిధిక్రిత్య హేతుకమైనయువనస్వస్వమును నేకవిధకీర్తి సూత్రమున నుడువని యెంచుకొని శోక్తియోగితి సూత్రమున ప్రాస్వంబు భాష్యంబున శంకించుకొనంబడియె. ఇటులు సర్వవిధంబులను ద్వంద్వమున సాహిత్యము ప్రధానముగావున ద్వంద్వవాచు లుదాహరించుకొన్న “అమహన్నపునకములకు మువర్ణకమగు” నన్న ద్వంద్వస్థలమున నమహద్వాచకములును నపునకవాచకములును నుభయమును మిశ్రితమైనచోటనే మువర్ణకము గలుగుననిన యర్థము ముఖ్యంబని యొప్పికొనక తీరదు గాన పాఠివదము, కురుకుక్షేత్రము, మధురాపాటలీపుత్రము ఇత్యాదులే సాధువులు సూత్రసార్థక్యము గలిగినందున, పదము, కురుక్షేత్రము, పాటలీపుత్రము, ఇత్యాదులు మువర్ణకములేమింజేసి సమరాంగణపార్థముండ్రిగారు చెప్పినరీతిని సాధువులు గాకపోలివచ్చును. ఒకవేళ ద్వంద్వవాదులు ద్వంద్వమునకు నిట్టి సముదాయార్థముగీకరింప ముందులేని యప్పుడు “సమాననిర్దేశోయమ్ | తత్రనజ్ఞాయతే | కలహికొంతఇతి | తద్యథా, అజావిధనోదేవదత్తయజ్ఞదత్తే | ఇత్యుక్తేతత్రనజ్ఞాయతే | కస్యాభావనం కస్యవయఇతి” అనిన యాద్యంతోటకీతా, వితిసూత్రస్థభాష్యమును, “యద్యపిదేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్యచాజా అవయశ్చగనమితివాక్యేపి క్రమవ్యవస్థానాస్తి తథాపి సమానేసుతరాం నాస్తీతి ప్రతిపాదయితు సమాననిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్ అనిన యత్రత్యక్తయటగంధమును, “యత్రనసాహిత్యస్వనియమేన ప్రతీతిః పృథగుఃస్థితిశ్చ, తత్రాపిచేన్న క్రమవ్యవస్థాకిమువక్తవ్యం సాహిత్య ప్రతీతావపృథగుః స్థితిచ్ఛేద్యర్థః” అనిన యద్యోతమును విరోధించును ఇతియగాక, “అత్యుక్తే, వ్యాకరణమ్” అను వాచికమున

లక్ష్యలక్షణే, యచ ద్వంద్వస్థలంబున “లక్ష్యంచలక్షణం చైతత్సము
 దితం వ్యాకరణంభవతి। కింపునల్లక్ష్యం లక్షణంచ శబ్దోలక్ష్యఃసూత్రం
 లక్షణం ఏవమవ్యయందోషః। సముదాయే వ్యాకరణశబ్దః ప్రవృత్తో
 వ య వే నో ప ప ద్య తే సూత్రాణి చాస్య ధీయాన ఇష్యతే
 వైయాకరణఇతి” అని వ్రాయబడినఁ స్పశాహ్నికభాష్యముచునిజుంబుగా
 ఁస్పశంబయ్యెడు. వేయలలస్వదార్థప్రధానమైన బహువ్రీహివోలెనీ
 ద్వంద్వముచు నవ్యయ చశబ్దార్థమే (సముదాయము) ప్రధానముగాఁ
 గలదని యోచుకొనుచుఁ బార్థంబులకుంబోలె ద్వంద్వమునందునుజార్థ
 ప్రాధాన్యమునంజేసి లింగసంఖ్యలుండఁ గూడదని చార్థసూత్రమున
 భాష్యకారులు శంకించుకొని సమాసమున మాత్రము లింగసంఖ్య
 లుండుట స్వాభావికంబనిసమాధానముచెప్పిరి. ఇట్లు ద్వంద్వము నం
 దునింత ప్రధానశిరోమణిగాఁ బరిధివిల్లుచున్న సముదాయార్థసంజద
 శాస్త్రులవారిచేత నా మ మాత్రా వశేషము గాఁగఁ జేయబడి
 విడువబడినది. సుబ్బరాయ శాస్త్రులవారి బ్రహ్మ శ్రీ లి పి యే
 బ్రహ్మ లి పి శ్రీ య ని సమ్మివారికి నీభాష్యమతమంతయు దూష్య
 మతము గావలసినదేగాని సందియములేదు. కానిగ్రుడ్డితనముకంటె
 మెల్ల కొంతమేలన్నలులు కొంచెము మేలుమాత్రముకలిగినది. శబ్ద
 శాస్త్రమతం బింతటితో సత్తమిందోపునేమో యని స్వయముగా
 నకల లోకోపకారార్థ మధికారము చెల్లించఁగాఁ జనుదెంచిన మహా
 వహోపాధ్యాయ సుబ్బరాయ శాస్త్రులవారి పాండిత్య రాజ్య సమయ
 మున ద్వంద్వసమాసమున నుండ ధీతిల్లితొంగిన ప్రధానసాహిత్యా
 ర్థము గజో పిషిధ్యా పలాయనమపిషిధ్యా! అనుకీర్తి నవలంబించుకుండ
 “వ్యావృత్తాయత్సరిస్వేభ్యః స్రుతోఽస్కరతాస్థితా” యను కాళిదాస
 వచనము ననుసరించి దిలీపమహారాజు మహారాజ్యసమయంబునఁ
 బరధనమునుండి పరాజుబ్బుఖమైన తస్కరత్వము శబ్దమును మాత్రమే

పట్టకొని ప్రేలాడినటులు క్రియాకారిత్యమున నామరూపములేక శాబ్ద
 బోధనైనను బట్టకొని యుగాగులాడుచుండుట యెంతోపేలుగాదో శాబ్ద
 బోధలోని సాహిత్యముపైతము వీరిచేత మూలనుట్టగ నిర్ములినఁ
 బడవలసినదియేకాని దానింగూడ మటుమాయము నేయవీలులేకుండఁ
 బాసకంబులోని పుడుకవోలె గొప్పగొడ్డుగా నొక్కటి యష్టపడియె.
 అయ్యది యెద్దియనఁగా ఇతఁడేతరయోగేష్టత్వస్వగ్రోహశ్చేత్యుక్తేగమ్య
 తే ఏతత్ స్లక్ష్యోపన్యగ్రోహసహాయోన్యగ్రోధో ప్లక్ష్య సహాయఇతి”
 యనిపాదః మూర్తిగారుదావారింఛినభాష్యము లోని సహాయశబ్ద
 ప్రయోగమే యెక్కుడు చిక్కుగాఁ దగుల్కొని ద్వంద్వమునఁ బ్ర
 థానశిరోమణిగాఁదలఁ దిక్ష్ప్వగొనుచున్న సాహిత్యాధిముచు సాకల్యం
 బుగ సంహరింపఁగా జేజిక్కుచిచ్చినదికాదు శస్త్రుని రి కష్టానంత పాం
 డిత్య పరిశ్రమయంతయు ద్వంద్వసాహిత్య సంహారార్థమేభావవోయం
 బడి మూడు వంతులు వ్యాసము నింపఁబడినది. వీరికినమయస్ఫూర్తిలే
 కుండెంగాని యయ్యదియు నున్నచో నీశాబ్దబోధసా హిత్యహృదయకుం
 గూడ సంహారావస్థ సమకూరును. ఓహాత్త్యాగే అనుభాతువునకు
 శాద్యవ్యధ్యే తిసూత్రమున ప్రత్యయముగాని అధవా భావార్థకఘభో
 త్రత్యయము గానఁజేయఁగాదాయాఽదాయాదిశబ్దములువోలె హా
 యశబ్దమయ్యెడు (హాయఃత్యాగః) “హాయేన సహితః సహాయః త్యా
 గీత్యర్థః స్లక్ష్యసహాయః స్లక్ష్యత్యాగీత్యర్థః” అనివైభాష్యమునకు నర్థ
 మైష్టత్వగ్రోధము కొంతరు విడనాడినవియని భావముగాఁ గా;
 శాబ్దబోధసాహిత్యము పైతము సమసిపోయి వీరికి ద్వంద్వార్థమున
 బాధబాల్లిగా విలుగడపై పోవుంగదా కరత్రతారణార్థము పెడయర్థ
 ములం జెప్పిన్వోక్షునాధుత్వముంజూపి కొన్నచో నేమిప్రయోజనము?
 లోపిమూసినచుమూయ వచ్చుంగాని లోకమఖము మూయ నేవారి
 తరమయ్యెడు వైయాకరణ కిరీటిధురంధరుఁవిహరంబులీగరా మండ

లంబన విరామంబు నొడవనొక్కొక్క ! ఇపుడువైనిజూపిన సూత్రసార్థంబు
 నవలంబించినపుర్ణదాశిష్టానంబునఁ దులదూగఁచుండెడి ద్వంద్వగర్భ
 సంభూతసముదాయ సంపదసంపాదించగా నేరికినిజేయూడదు నరియే
 గదా నోరైననాడదనియే నేఁబ్రతిఁ వట్టెద. కాబట్టి ద్వంద్వముఖ్యార్థ
 ము సముదాయము కాకతీరదుగాన. (1) అగ్ని హోములకు నాహుతి
 యిచ్చె (2) వధూశరులకు వరహాశర్ములు చేడివించె (3) కర్మకరులొ
 చైత్రమైత్రులకు రూప్యమృతంబు—ఇత్యాదులందు వరుసగా (1) నేకా
 హుతియే యగ్నికిని సోమనకును జేరినరీతిని (2) వధువునకును వరు
 నకును వరహాయొక్కటియే చేరినరీతిని (3) చైత్రునకును మైత్రునకును
 రూప్యబాక్కటియే సంబంధించిన రీతిని (4) అమవాన్నపునకముల
 కును సోక్కటియే మువర్ణకంబు గలిగి (1) పాణిపదము (2) మధురా
 సాట లీపుత్రము—ఇత్యాదులే సాధువులయ్యెను. వ్రాథమికబోధనైన
 ద్వంద్వముఖ్యార్థంబు వీడి గాణార్థ మవలంబించినను గుణబాధంబు
 లేదు. (3) వ. వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు
 కల్లుారి వేంకటరామశాస్త్రి
 (సశేషము)

2—5—1917 దేశమాత.

(25 తేదీ ప్రతికేశము)

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

ద్వం ద్వో ష శ మ న ము.

చతుష్కవ్యాసఘట్టము (సమాసద్వయ సౌలభ్య విచారణము)
 శ్లో షండితాఖండలాఖండః సమ్మోదామృత దోహదమ్ |

ద్వంద్వోఽశమనంకుర్యే సోహం సత్కర్మధారయః | ౧
 ఆ.గీ. గౌరవనీః కల్లూర్యః స్వయవేంకటరామస్త్రిహంతుగ దేయమ్
 తాతాసుబ్బాగాయా! ఖ్యశాస్త్రీ పరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్ | ౨

ఓపనీనుమలా కా !

పూర్వోక్తంబగు తృతీయఘట్టమున గనంబడి చివరీతిన ద్వం ద్వమున ముఖ్యాంశమున సాహిత్యమే స్వీకరించినచో నమహద్వాచ కముతోఁ గూడిన నపునక శబ్దమునకే మువ్వకమువచ్చుగాని వేరే యిగా రాకపోవునని దోషము చూడబడియె. శాస్త్రీయమైన ముఖ్యార్థమును విమచుటలోనగు పెక్కు చిక్కులకుఁజిక్కికొని లక్ష్యసంస్కారము చేసికొనుట కంటఁ గర్మధారయవృత్తి నవలంబించినయెడఁ గార్య సిద్ధి సుభావకు ఒక వేళవృద్ధిరావైచ సూత్రస్థమైన యుద్వ్యోతములోని 'మాతాప్రత్యోర్మౌతేహం తివద్యోధేసాహిత్యంనతు క్రియానిష్పత్తై"య నివబ్రా సుబ్బారాయశాస్త్రిలవారి యుదాహృతగ్రంథమురీకినశబ్దబోధ లోనే సాహిత్యముగాని, యచఁగాఁ దల్లి.మృతినొందిన దినమందును దండ్ర మృతినొందినదిన మందును నని చాక్యార్థములో మాత్రము గలిసియుండియుద్వజకు మరణాబలు నేర్వేలుకాలములందు జరిగినట్లుతోఁ

చినరీతిని నీసూత్రమునం గూడ నమహత్తులకును, నపుంసకములకును ము వర్ణకము వేర్వేరుగా నేలరాఁగూడ దని శంకింతురేని యనకాశంబుతో నవధరింపుడు వృద్ధిరాదైచ్ఛ” సూత్రమునచు ను వాక్యద్వయ రూపమగు గౌరవమ్ము లేకుండ “ఆదైచ్ఛ” పదము ద్వంద్వమ్ముని యెచుకొని యందున సముదాయము ప్రధానముగాన, ఆ, ఐ, ఔవర్ణముల సముదాయమునకే వృద్ధిసంజ్ఞ కలుగుంగాని ప్రత్యేకముగా, ఆకారాదివర్ణమ్ములకు వృద్ధిసంజ్ఞ గాదని యూహించి భాష్యమ్మున నీవిధముగ నుగ్గడింపఁబడియె ‘వృద్ధిగుణసంజ్ఞ యోః ప్రత్యేకం వచనమ్’ వృద్ధిగుణసంజ్ఞ యోః ప్రత్యేకం గ్రహణం కర్తవ్యమ్’ ప్రత్యేకం వృద్ధిగుణసంజ్ఞే భవత ఇతి వక్తవ్యమ్’ కిం ప్రయోజనమ్’ సముదాయే వా భూతా మితి” యనుచు నిట్లు ఆ, ఐ, ఓ వర్ణసముదాయమునకు గుణసంజ్ఞయును, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణసముదాయమునకు వృద్ధిసంజ్ఞయును నాసూత్రములయందలి ద్వంద్వమ్మునంజేసి కలుగుననియు నట్లుకలుగఁగూడదనుచు [1] ‘గర్గాశ్శతదుష్యంతామ్’ అనుచోట సముదాయ వాక్యఃరి సమాప్తియును, (2) ‘దేవదత్త, యజ్ఞదత్త, విష్ణుమిత్రాభోజ్యతామ్, అనుచోట ప్రత్యేక వాక్యఃరి సమాప్తియును నీరీతిని రెండున్యాయంబులున్నవిగాన, నిచట లక్ష్యోనుసారమునఁ బ్రత్యేక వాక్యఃరి సమాప్తి న్యాయమ్మును (1) “మాలావీనాంచ” [= — ౨ — ౮౮] యను సూత్రమున నగు నాద్యుదాత్త విధిరూపజ్ఞాపకమ్మునును (2) నీరెండు హేతువులను బురస్కరించుకొని వేర్వేరువర్ణములకే వృద్ధిగుణసంజ్ఞలు చెప్పుడుమని యీ ప్రకరణమ్మున నిశ్చయించిరి!

(1) గర్గదండన న్యాయమేమనఁగా గర్గులందఱునుగలిసి శతధనము నీయందగుంగాని వారిలో నొక్కొక్కండే శతధనము నీడగదు. కాన మొత్తముచేరి యీడగిన శతముంశూర్చి ధండవక్తయ గర్గుల మొత్తముమీదనే సమాప్తిఁ జేందునట్లు (1) సమాన (2) సంయోగాది

సంజ్ఞలు పదసముదాయహాల సముదాయములందు విశ్రమించుగాని ప్రత్యేకముగాఁ బ్రవర్తించును నిట్టియులులగు గర్తదాహన న్యాయముదాహరణముగా శాస్త్రమునగు లక్ష్యసంస్కారాను సారమున గ్రహింపఁబడుననిరి.

(2) దేవదత్తాచ భోజన న్యాయమేమనగా—ఈయదాహరణమున దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులు ద్వంద్వముదలి ఒకదాఁకములయినందున సముదాయమే ప్రధానముగాచున్నచు, గీతవాద్యవృత్త్యాదులు గలిసి కాదగిన నాట్యక్రియలో నముదాయముదే విశ్రాంతి నొందఁదగినది కాక భోజనక్రియ దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులందు వేర్వేలుగానే సమన్వయించఁ దగియుండి వృత్తిరూపములమును బ్రత్యేకముగాఁ జేయఁదగినదియైయున్న వృద్ధిగుణసంజ్ఞాకు లాకారాది వణములయందుఁబ్రత్యేకముగా విశ్రమించుగాని వ్యసముదాయమును విశ్రమించఁదగినది కావనుచు నిట్టిసలములందు దేవదత్తాచ భోజన న్యాయము ల్యతానుసారమున ద్వంద్వైక శేషములయందు విశ్రాంతి నొందుననిరి. ఇట్లు న్యాయద్వయమునఁగా దేవదత్తాచ భోజన న్యాయమునే ప్రకృతమున ఫంగీకరించి 'దేవదత్తయజ్ఞదత్తే తిర్వంద్వమున సముదాయాఢమే ప్రధానమైయున్నను, భోజనక్రియ నాట్యక్రియలో నేకము. సముదాయము చేతనే నెఱవేర్చఁదగినది కాక దేవదత్తాదులలో నొక్కొక్కరి తృప్తిని మిశ్రము తప్పక వేర్వేలుగానే యెట్లు నెఱవేర్చఁదగియున్నదో యట్లే యీవృద్ధి సూత్రమునను 'ఆదైచ్ఛ, అచ ద్వంద్వమున సముదాయాఢమే ప్రధానమై, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణముల సముదాయమునకు రాదగిన వృద్ధిసంజ్ఞ ల్యతానుసారమున వేర్వేలుగా వర్ణములయందు నిశ్చయించఁ దగినదియని భాష్యమునఁ జెప్పఁబడియె. పైవిజూపిన ప్రత్యేకతన మాప్తి సముదాయపరిపమాప్తి న్యాయములు సమానబలులైయుండఁ దగుటచేత నీచోట నిదియే గహించఁబడును గనిన సుగ్రీవాజ్ఞతకు

గాన వృద్ధిగుణసంజ్ఞలయెడఁ బ్రత్యేకవాక్యసమాప్తియే చెప్పుట న్యాయమృనుటకును ప్రోద్బుకంబుగా నీకారణమృను గ్రంథంబుల వచియింపఁబడినది. ఆకారణంబు విచూష, ౬. ౨. ౮౭॥ సూ. “ప్రత్యేక వృద్ధిమకర్త్యానీనామ్” అను సూత్రమున సర్వప్రకరణంబునందు ‘ఇంద్రస్థః, ఇత్యాది సమాసస్థలంబుల నిద్రశబ్దమునకు నాద్యుదాత్తమును విధించుచుఁ బూర్వశబ్దము వృద్ధపదమ్ము కాఁగూడదని నిషేధింపఁబడియె. ఇట్టి నిషేధమ్మున ‘మాలాప్రస్థః, ఇత్యాదులందుఁబూర్వపదవృద్ధ శబ్దములైన మాలాశబ్దాదులకు నాద్యుదాత్తము రాకపోవుచుండఁగాఁ మాలాదీనాంచ, ౬. ౨. ౮౮॥ అను సూత్రమున నిషేధబాధనాథ మాద్యుదాత్తవిధి నేయంబడినది. అందున, ‘మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటియూకారము వృద్ధిసంజ్ఞ గలిగిగాన నాద్యుదాత్తము గలిగిసూత్రము స్థాకమృయ్యే. ‘వృద్ధిరాదైచ్, సూత్రమున నికను ద్వంద్వము ఖ్యాతమే తీసికొన్నచో (ఆ, ఐ, ఔ) వర్ణముల సముదాయమునకే ‘వృద్ధిసంజ్ఞగలిగి వేర్వేలువర్ణములకు సంజ్ఞలేనందున ‘మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటి కేవలూకారము వృద్ధియనంబడదు. దానంతేసి ‘ప్రత్యే, సూత్రమున నిషేధమేతగులక స్వయమ్ముగానే యాద్యుదాత్త స్వరమువచ్చుచుండఁగాఁ “మాలాదీనాంచ” ౬. ౨. ౮౮ అనుసూత్రమ్మున నాద్యుదాత్తవిధి వ్యర్థమృగు. కాబట్టి యీసూత్రమే వృద్ధిసంజ్ఞ వర్ణసముదాయమునకు గాదనియు, బ్రత్యేకవాక్యసమాప్తి న్యాయమ్మునవేర్వేలు వర్ణములకే సంజ్ఞయనియు జ్ఞాపకంబయ్యె. ఈకారణమ్మున వృద్ధిసూత్రమునందు ‘ఆదైచ్, అనుపదము ద్వంద్వసమాసమైనను, (ఆ, ఐ, ఔ) వర్ణములుమూఁడింటిని చెలిపి మొత్తమునకు వృద్ధి సంజ్ఞరాక, శ్లో॥ “మాతాపిత్రోర్మృతేహవి॥ ఇత్యాది ద్వంద్వసమాసములందుఁ బ్రకరణ సందర్భబలమ్మునఁ దలిద్రాదులొక్క మాటుగాఁగలిసి (ద్వంద్వసాహిత్యాత్మకము) మృతినొందుట యథముగాఁగి వారిద్దఱును

మృణానందరియని మృత్రికియతోమాత్రమే వారన్వయించినరీతిని ఆ, ఏ, ఔ వర్ణములు వేర్వేరుగా వృద్ధి సంజ్ఞగలవియనిమాత్రమే తోచివృద్ధిపదముతో నన్వయించునని వ్యాఖ్యాతలర్థముచెప్పిరి.

శ్లో! లక్ష్యస్యలోకసిద్ధత్వా చ్ఛాస్త్రేలింగస్యవశానాత్ |

అథ త్వాదైత్యభేదేన వృద్ధిసంజ్ఞాసమాన్యతే |

యని యీయంతమే వాక్యవచనమును సంగ్రహించి చెప్పబడియె.

లోకములో ‘ఎదమునకు ముఖ్యార్థమును, గౌణార్థమును గలవు గదా! ప్రకరణాదవశమృత ముఖ్యార్థము పాసంగని తఱిని గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కక్కుఁజితి పక్షమునకేగవలయు. అగ్నిహోమా, అను ద్వంద్వమున నగ్ని శబ్దమునకు నీకారము సోమశబ్దాది కిషకారమును దేవతలనిన ముఖ్యార్థమౌదే మొంటఁగల్గినను, ‘అగ్నిహోమామాణవకౌ, అనువాక్యమున నిద్దఱు బలకులును నగ్నిహోమదేవతలే యనిన యథ ముగాకుండి తత్తుల్యులన్న గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కక్కుఁజితి నొందక తప్పదు. అయినచు నీవఱలో ముఖ్యార్థ వివక్షయందు గల్గిన యీకారవత్సములును ద్వంద్వమైన సాహచర్యమును నశింపవు. ‘గంగాయాంనైర్మల్యమస్తి — ఈవాక్యమున గంగాయందు నైర్మల్యముగలదన్న యర్థమై సప్తమికి ముఖ్యధారమర్థమగు. ‘గంగాయాం ఘోషః, — ఈవాక్యమున గంగాయందు గొల్లపల్లె యున్నదన్న యర్థ మనందర్భముగాన గంగాతీరమందలి యాధారత సామీప్యసంబంధమున గంగాయందు నాహోహింః బడినందున గౌణార్థము సప్తమికి నొప్పి కొనక తప్పదు. ఇట్లే యన్వయానుపపత్తిగాని తాత్పర్యాయపత్తిగాని సంభవించినచో లక్ష్యార్థమును స్వీకరింపవలయు. కాబట్టి ‘మాలానీ నాచేత్యాది జ్ఞానక సామర్థ్య సాహాయ్యమునందేసి ప్రత్యేకవాక్య రచనమాప్తి యంగీకరించి చృష్టి. తిహత్రమునందలి ఆదైచ్ఛ, అను ద్వంద్వమున ముఖ్యసాహిత్యార్థము విడి యాకారాదివర్ణములు

వేర్వేరుగా వృద్ధిసంజగలవిమైనను, వాక్యార్థములో మాత్రము వృద్ధి పదముతో నన్వయించుటయనెడి శాబ్దబోధసాహిత్యముగలవయ్యె. ఇట్టియంశమునకే “మాతాప్రార్యజేహసి” తివద్బోధేసాహిత్యం సతుక్రియా నిష్పత్తే ఇతి భావః” యని యుద్యోత మందుఁ బ్రకరణం దర్శమున నయిన ద్వంద్వమందలి యుక్తికములోని గౌణార్థము ద్వ మ్మాతముగానీఁ బడినది. కాననిట్టియర్థమే ముఖ్యార్థమన్న శాస్త్రునివారివాదము శాస్త్రీయముగాదు. ద్వంద్వమందుఁ దగినంత కారణమున్నచో సమన్వయార్థమయి ముఖ్యార్థముచువీడి యేకక్రియాన్వయిత్యమా త్రమూపాది శాబ్దబోధసాహిత్యము సంగీకరింపవచ్చును. కనుకనే “వాక్యకల్పనే ఇతి ప్రాథమికబోధస్తు సాహిత్యా చచ్చిన్నే సాహిత్యావచ్చి న్నన్వేషః యథారాజ పురోహితౌ స్వారాజ్యకా హాయజేయాతామిత్య త్ప్రాక్షత్తరికాలికస్తు రాజాన్వగ్తామః యజేత, పురోహితశ్చ రాజ్యార్థకా మో యజేత ఇతి ప్రికరణాదివశాద్బోధః, అని యథాసంఖ్యసూత్రాన శేఖరమందలి చంద్రకలాది వ్యాఖ్యానములును “సమూహయోరితి సా హిత్య స్యోద్యోతావచ్ఛేదకత్వం విధేయతావచ్ఛేదకత్వంచ ప్రాసమిక బోధే తతో యథాసంఖ్య సూత్రాన హయేన లక్ష్యసంస్కార సిద్ధ్యర్థం ద్వితీయోపి బోధః కల్పిత ఇతి భావః” అని యాద్యంతావితి సూత్రాన శేఖరమందలి చంద్రకలాది వ్యాఖ్యానములును ద్వంద్వమునకుఁ బ్రధానమయిన సాహిత్యార్థమును ప్రకరణాది కారణ బలవశమున వీడి యిట్లుండి తస్మాత్సాహిత్యమును నందర్శము కొలఁది వివక్షించుకొని సమన్వయించుకొనవలయునని బోధించుచున్నయవి.

(1) ఇట్లుండఁగాఁ బ్రకృతంబున, వృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వ మందలి ప్రిధాన సాహిత్యార్థమును బోధించునట్టి ప్రత్యేకవాక్య పరి సమాప్తి న్యాయమునకే సూచించెను మాలాదీనాంచే, త్యాదిజ్ఞాపకాది కారణములవలె నీ సూత్రములోని యమహన్నపుంసకములకు, అను

ద్వంద్వమును ముఖ్యాంశమును వీరియ ప్రత్యేక లక్షణమునమాప్తి న్యాయమును జూపించెడి తగిన కారణములు ద్వంద్వముగాచేర్చి పరిపక్షలేక. అట్టి కారణములు చెప్పనేర వారు ద్వంద్వము చెప్పకుం డినుచో “పైల ముట్టుకునకుచు? పైవర ముట్టుకునకుచు?” అని మాత్రము సారెసారకును అర్థమును కూర్చునే క కరును. తమయంతటి మహాజ్ఞానులు లేరని తొమ్ముబాదుకొను నెరుక సరిస్కారుల నిష్కారణమైయున్నది దృఢీకరించు న్నాశేయమునకు. ప్రేవతమా, కుమరునే? ప్రవతమను, నునుట దుర్లభం. ప్రేవతమా, కుమరునుట దుర్లభం. మజ్జిము, ముఖ్యాంశమునవివిః శౌణ్ధి, కవికే బలముట గోటీరిచ్చును గోత ప్రోల యవాహరిచచ్చు ననబుండుట వంటిది యు. తమ దుర్బలవాద, ప్రతికూలముగ్రహకు బహిరితు రేమో యన ధీని బౌద్ధాభిప్రాయ సాహిత్యము కాని ద్వంద్వమునం బ్రధానమున సాహిత్యాంశమే లేదు. బాధ కరుమూము గడుగుదురు. ద్వంద్వమున నొకటియును బాధక సాహిత్యాంశమే లేదనట దండుతులని చెప్పుదు వారిద్దఱకును బెడిగి కాలేదనుటవంటిదిమై హాసాస్పదంబయ్యెడి, సాహిత్యాంశమే లేదనె యొక ద్వంద్వరామయ్యు నకు నెట్లు తగియును? మజ్జిము, శాస్త్రనిహితమున ద్వంద్వమం దలి సాహిత్యాంశమును బహిరితుటకై లక్ష్యము కుమరదనెడి మనవంటి లక్షణైకచతుష్కరముమాటయొక్కటిమే కారణముగాఁ జూచు. కన్కనే క్లో! లక్ష్యస్యలోకనిధిత్వాచ్చాస్త్రీలింగస్య దర్శనాత్ అని నృద్ధిప్రశములోని ద్వంద్వ సాహిత్యాంశమును నీరసపక్షముటకు మాటాడినచే, త్యాది భాషకందురు గారణాంతరముగా నీబడియ.

“సకీప్రవాణి తుల్యనేనానావేకముంగం సంభవతీతిసామర్థ్యాదేన ప్రత్యేక పరిమాప్తి రంగపదస్యసిద్ధా” అనిద్వంద్వస్థ ప్రాణీతిసూత్రస్థ ప్రదీపిని బ్రత్యేక పరిమాప్తికే గారణమునువివరించుచున్నది.

అట్లులక్ష్యముగాక శాస్త్రీయమైన కారణాంతరము ద్వంద్వవాదులచే జెప్పబడలేదు. కారణాంతరము లేనందున, అమహన్న పునకములకు, అనుద్వంద్వమున ముఖ్యార్థమైన సాహిత్యముతోఁ జకమానదు. అందు ననిష్ఠంబు సంభవించెడి. ఒకవేళ ప్రాచీనదికాథలింగే, త్యాది సూత్రీయద్వంద్వములయందుఁ బతంజలి భగవానులు వోలె మేమును గారణాంతరములు లేకుండనే లక్ష్యుచుసాగులమయి దేవదత్తాదిభోజనన్యాయంబునఁ ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి యుగీకరించి ముఖ్యసాహిత్యమును వీడి యీసూత్రముచు సమన్వయితు మందురేని యట్లనవలదు. లక్ష్యేకచక్షుఃకులైన మహద్బలకట్టి యధికారముతగుంగానిలక్షణైక చక్షుఃకులై మహామఘులైన మనుష్యమాత్రులకట్టి స్వాతంత్ర్యమెట్లు సంభవించెడి? అథవా, “అమహన్న పునకములకు” అనుచోటకు ద్వంద్వమనుకొన్నను ద్వంద్వవాదులకు నిష్ఠసిద్ధి గలుగనేరదు.

(1) గోబలీవర్దప్ (2) నన్వయః ప్రాచ్యధరతేషు (౪-౨-౧౦౩ నూ) ఇత్యాది స్థలంబులందు బలీవర్దములు గోజాతిలోనివే యైనట్లును, ధరతుల ప్రాచ్యులలోని వారే యయినట్లును నపునకముల మహత్తులోనివే యయి దైవతము, అనుమహన్న పునకమాము సిద్ధిపనేరదు. దైవతము, మిత్రము, ఇత్యాదు లొకటిరెండు శబ్దములుగాక నపునకములన్నియు సమవాత్తులేకాన గోబలీవర్దప్ (2) ప్రాచ్యధరతేషు ఇత్యాది సామాన్యవిశేషస్థలమందుంబలె నిచటానూడలింగభేదరూపమైన కించిద్భేదముసంజేసిన ద్వంద్వమనితోచి దైవతము కుదురక పోవును. యద్వా, యజ్ఞైవయేష నపునకగ్రహణమునకు వ్యర్థతగలుగు ననుకారణంబున నపునక శబ్దమునకు మహన్న పునకములన్ని యర్థముచేసికొన్నను ద్వంద్వవాదులకు లాభంబులేదు (1) దైవము జగద్రక్షకుఁడు (2) మిత్రము సౌమ్యుఁడు—ఇత్యాదులందు (1) జగద్రక్షకము (2) సౌమ్యము—అని విశేష్యులగుదైవము, మిత్రము

“అ విశేషణాని గుప్తాక్షరము రావలసినవచ్చును కర్మధారయ మతమందా మహన్న పునఃసములకు బ్రత్యేకవిని లేనందున లోకప్రయోగదృష్టమగు విశేషణస్థలమగుచు దుష్పరికమును మువర్ణకము బాధింపకయుండు ద్వంద్వవాదుల మతమందా నపునసకంబులకు మువర్ణకవిధి మహన్న పునఃసములయెడనే సఫలముగావున లోకదృష్టంబగు విశేషణస్థలీయ దుష్పరికమునుగూడ బాధించి “దృష్టాంతస్యాపితు పురుషారంభోనివతకోధవతి”యనుస్థానివత్సూత్రాద్యంతేటకితావిత్వాది సూత్రస్థ భాష్యకార వచనమున మువర్ణకము వినిగా రావలసియుండు. కావున ద్వంద్వముచేక విసంబు శాస్త్రదూష్యమును లక్ష్యదూష్యమును నగుచున్నది అందు నీసూత్రమున ద్వంద్వము పార్థకము.

కర్మధారయపక్షము.

“సంభవతినామానాధికరణ్యేవైయధికరణ్యస్యాన్యాయ్యత్వాత్” అనుశాస్త్రీయన్యాయంబున నమవాత్తులొ నపునకములకు మువర్ణకమగునని కర్మధారయార్థమే చెప్పందగు. అమవాత్తులొ నపునకములకనగా ధనము, వనము—ఇత్యాది సంస్కృతనపునకములే సిద్ధించుగాని వృషభము, పృక్షము—ఇత్యాదులు సిద్ధిపవనెని ద్వంద్వవాదులయాక్షేపణము పరిహాసాస్పదమగు. తమకున్నలోకానుభవముతో దైవతము, అనుశక్యమును నిరాదారఁ గన్నదెఱచి చూచి దానిసిద్ధికై శాస్త్రక్షిప్తంబును గతిపయలక్ష్యభ్రష్టంబును నగు ద్వంద్వమును సూత్రంబున గౌరవించుకొన్న ద్వంద్వవాదులు తమయూయట్టి యనుభవముతోడనే వృషభము, పృక్షము—ఇత్యాదిలక్ష్యముల యెడంగూడ ననుగ్రహించి కన్ను తెఱచి చూచుచు నమవాత్తులొ నపునకముల బారశాలలోని బాలురు సైతముచెప్పెడి శిబ్దలక్షణాన్వయ రీతిని నమవాత్తులెల్లను నపునకముల నుకొనున్యాయంబుగాని

యమహత్తులలో నేకచేశములుగు శనకనాదలు నపునకములనుకొని
 తృణీకరించి శంకించుట మిక్కిలి శాస్త్రవిరుద్ధములు లోకవిరుద్ధమును
 నయ్యెడు. ఈమాత్రమున ద్వంద్వవాదాలు స్వావభూతికి విరుద్ధముగా
 జేయుతర్కవాదములనుండి “శ్లో” స్వావభూతావవిశ్వాసే తర్కస్యాప్య
 నవస్థితే | కథంబా తాత్పర్యే స్వస్యతత్త్వ నిశ్చయమాప్నూయాత్ ||
 బుద్ధ్యా రోహితే త ర్కే శ్చేద పే త్యే తి త థా న తి స్వానుభూ
 త్య ను సా రేణ త ర్క్య తాం మా కు త ర్క్య తా మ | అను
 వేదాంతశాస్త్రచంద్రీచిత్రవీపము లోని యీ రెండు
 శ్లోకములును నీనందరభమున జ్ఞప్తికివచ్చి హాసము వాడము
 చున్నది. లోకములో (1) బ్రాహ్మణకవులు (2) క్షత్రియ సార్వభౌ
 ములు (3) వైశ్యవణి గ్రత్నములు- ఇత్యాదులగు సంభాషాన్ పు
 డితః కవిః” “చక్రీవర్తీసార్వభౌమః,, నైగమోవాణి బో, క” అని
 యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గనందుఁ గవివర్గాయములను, క్ష
 త్రియ వర్గనందుఁ జ్రకవర్తి వర్గాయములను, వైశ్యవర్గనందు వణిక్
 ర్గాయములను జెప్పటచేత కీకాక, కవులు బ్రాహ్మణులేమగుటయు!
 చక్రవర్తులు క్షత్రియులేమగుటయు వణిక్కులు వైశ్యులేమగుటయు
 శాస్త్రోపభవంబుల బ్రసిద్ధముగాన, బ్రాహ్మణులైన కవులు క్షత్రియ
 లైన సార్వభౌములు, వైశ్యులైన వణిగ్రత్నములు. అని సామానాధి
 కరణ్యమున బ్రసిద్ధికి ననుకూలముగా సర్థము నేయుట మంచిదిగాని
 బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులుగూడఁ గవలున్నందునను, - క్షత్రి
 యేతరులైన యక్బహునకు చక్రవర్తులున్నందునను, వైశ్యేతరులైన
 చారుదత్తాదిద్విజులు వర్తికులున్నందును, బ్రాహ్మణులును గవులును
 (భోజ) క్షత్రియులును సార్వభౌములును [ఆగ్భు] వైశ్యులును వణిగ్ర
 త్నంబులును చారుదత్త, అని ద్వంద్వార్థము వివక్షించుట హాసాస్పక
 మైన యధమపక్షముగదా అట్లే ప్రకృతమునను, నపునకములు మహ

త్తులు నైవతము లోనకు నొకటిరెండును ఉపహత్తులు సపుంసకములు లెక్కకు మీఱియుండుట ప్రసిద్ధము కాబట్టి తదనుకూలముగా సామాన్య కరణ్యమున సమన్వయించుకొనుట సరసమృగముందే సూరీంద్రశాస్త్రియబగు.

యావదపహత్తు యందును సపుంసకత్వవిధియగుననిన యీ యంశమును (2—8—16] దేశమంతలో సూచించి కర్మధారయ పక్షము సమరాంగణసార్థమూర్తిగ రిచే బ్రకటింపబడినది. ముఖచాద్రునికి నాహ్లాదకత్వమును, నిత్యాగమియందు ముఖమంగ జగ్రదత్వమును విధించి యాహ్లాదకత్వమును జెప్పచున్నతఱి ముఖమందే యాహ్లాదకత్వముగాక చంద్రునికి నైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము బోధ్యమైనరీతిని సమహత్తులయందు సపుంసకత్వమును విధించి మువ్వకముం జెప్పగా సపుంసకములకు మువ్వకము నైసర్గికముగా వచ్చునని బోధ్యమై దైవతము, ఇత్యాది మహన్న పుంసకములును సాధువులును నన్న యీయంశము ప్రథమన్యాయసమర్థులును స్పష్టపఱపబడియె. మఱియు, శాస్త్రులును జేరియు నృత్తిఘటకదాక్ష ప్రధానకంబైన కర్మధారయమ్ము, బహుప్రీహివోలే నన్యదాక్ష [నముదాయ] ప్రధానకంబైనద్వందముకంటె సంతరంగము కానగర్మధారయంబే నిస్సాశయముగా బండితాదరణీయమైన ల కొనందగు [1] కనుకనే 'వర్ణోవర్ణేనేతి సూత్రస్థభాష్య మీరీతిగర్మధారయమ్మునే కొనియాడుచుండెడి. "నైషయుక్తో విప్రతిషేధః అంగరంగః కర్మధారయః కాంతరంగతా స్వరూపే కర్మధారయోన్యదాక్షే బహుప్రీహి" అను నీభాష్యమున బహుప్రీహివోలే నన్యదాక్ష ప్రధానకంబుగాన ద్వంద్వమును వజ్రంపఁడగు. [2] నిషాదస్థతఱి రిత్యాదిస్థల

ములయందుఁదక్కిన సమాసములకంటెఁ గర్మధారయ్యాము శీఘ్రప
స్థితకమ్ముగాన నయ్యదియే యంతరంగమని బోధించుచున్న శ్లో పర్య
వన్యచ్ఛబ్దబోధా విదూరప్రాక్క్షణస్థితే శక్తిగ్రహేంతరంగత్వ బహి
రంగత్వచింతనమ్ అనిన యీవైయాకరణభూషణసారీయకారికను వివ
రించుకొని “సమాసఘటక ప్రత్యేకపదశక్తుసంస్థాపితార్థ మాత్ర విష
యక కర్మధార యీయశక్తి గ్రహస్యంతరంగ త్వేవప్రతిమోపస్థితార్థ
ఏవోపస్థితిలాఘవాన్నిమాదస్థపతి శబ్దస్యతాత్పర్యమవసీయతే, తే
విశేషావగతిః” అనిన దర్పణవ్యాఖ్యయును సమాసఘటకపదార్థ ప్రధా
నత్వంబున సంతరంగము గావున గర్మధారయమ్మే “నిమాదస్థపతిః” అను
చోట నిశ్చయింపఁదగిన దని చాటుచున్నది, [8] వైయాకరణమతము
దును “కర్మధారయస్థితే గిలోత్పలమిత్యావావభేద సంబుధేన నీప
దార్థ ఉత్పలపదార్థే ప్రకారస్తత్రచనలక్షణా అతవసనిమాదస్థపతి
యాజయేదిత్యత్ర నత త్పునః లక్షణాంత్రేః కింతుకర్మ ధారయో లక్ష
ణా భావాత్ నచఃపాదస్యసంకరజాతి విశేషస్య వేదాసనికారాత్
యాజనాసంభవ ఇతివాచ్యమే నిమాదస్య విద్యాప్రయుక్తే స్తతవసక్య
నాత్ | లాఘవేనముఖ్యాధిస్థాన్వయే తదచుపపత్త్యా కల్పనాయాః శా
ముఖి గౌరవతయాఽదోషత్వాదతి” అని న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళి
యును ‘లక్షణలేకుండ ముఖ్యార్థము గలదిగాన నిమాదస్థపతి శబ్దము
నొద్దఁ గర్మధారయమ్మేశాస్త్రీయమ్మనియు నిట్టికర్మధానయబుమ్మున
ఘోద్రాంతరుండైనను నిమాదును యాగోచిత విద్యాశుంఢనియే
యా హింపవలయు ంగాని ముఖ్యార్థ కంబైన కర్మ
ధారయమ్మును నిరసించి నిమాదులను గాజనిత్యీకర్తురమాత్మము చెప్పి
యాగోచితవిద్యాశుంఢైయన్యన్యస్థుడైన నిమాదులగాజని లాక్షణ
ధము చెప్పఁగూడదనియు, ఖండించి కర్మధారయమ్మునే గూర్చరించు

చున్నది (4) “నిషాదస్థః తిశబ్దేహినిషాదంచతంస్థః తిచేతి కర్మధాయరః
 నతునిషాదానాన్తస్థః తిమితి షష్ఠీ తత్పురుషః షష్ఠ్యర్థౌ ఊహపత్తేః ఏ
 తావాంస్తువిశేషః నిషాదస్యాశ్చయన విభజ్ఞానాభావేనై తస్యైవవిధే
 స్తత్కమూః యికజ్ఞానాజ్ఞేఽకత్వమ్ అని మీమాంసాన్యాయప్రకా
 శగ్రంథమును బైదిశెప్పిన న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావళి గ్రంథముతో
 నేకీభ భవించి కర్మధారయమునే శిరసావహించుచున్నది. (5) నిపాత
 ఏకాజనాక్ అను సూత్రము వివరించుచో “ఏకాజితి ‘కర్మధారయో
 వర్తిః పదార్థ ప్రధానత్వే నాంతరంగత్వాత్ అని శబ్దేందు శేఖరమును
 అంతరంగత్వాదతి యద్యపికర్మధారయ బహువ్రీహ్యోరేకాథీ భావస్స
 మానః తథాన్యజహత్స్విథాన్యత్తి రితిపక్షే అవయవవృత్తి గ్రహణ
 హ కారెనైవనముదాయ శక్త్యాబోధాత్కర్మ ధారయజన్యశాబ్దబోధ
 సామగ్ర్య పేక్షయా బహువ్రీహిజన్యశాబ్ద సామగ్ర్యా అన్యపదార్థోప
 స్థితిఘటితతయగుచున్న సామగ్ర్యోల్లాఘవ గౌరవమాదాయ కా
 ర్యయోరంతరంగ బహిరంగత్వం బోధ్యమ్” అని యత్రత్య చంద్రకలా
 వ్యాఖ్యాసంబును, అన్యపదార్థప్రధానమై బహిరంగమైన బహువ్రీహి
 కంటెన్స్ ప్రధానప్రధానము యినకర్మధారయ మంతరంగముగాన,
 ‘ఏవాచ్’ అను పదమునఁ గర్మధారయమై శాస్త్రీయ మని శాసించు
 చున్నది. (6) తత్పురుషోయమితి అంతరంగత్వాద్వర్తిః పదార్థప్రధా
 న్యాచ్చేతిభావః అనియేతత్సూత్రభాష్యకై యటమును జెప్పెడు. పూ
 ర్వోక్త శాస్త్ర ప్రమాణములచే బ్రకృతమునను ద్వంద్వము బహు
 వ్రీహివోలె నన్యపదార్థ (నముదాయ) ప్రధానమయి బహిరంగముగా
 నన్యపదార్థ ప్రధానమయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమై సర్వ
 శాస్త్రసమీచితమైనందున “అహన్న పునకములకు” అను వోటం
 గూడఁ బండితపరిగ్రహ్యంబై పరిధవిల్లుంగాతలికల గ్రాహ్యమైన యీ

యనుగ మమ్ముదలంచుకొని ద్వంద్వవాదులు , నాపూర్వకర్త వ్యా
యత్రానుగమః క్రియతే' యనుకర్తీవింశతీతిసూత్రస్థ భాష్యవచన
మ్మ నాదరించి యసూయను ద్వంద్వముతోఁ గూడ వీడును సురసిం
తురుగాక ఒకవేళి పాణినీయమందును, బాలవ్యాకరణమ్మునందును ద్వం
ద్వమ్ములుగల యేకకపూత్రములగతి యేమందురేని వినుండు అస్థలము
లందు ద్వంద్వముగాక వేతూకగతి లేవందున దేవతతాద భోజన న్యా
యమ్ముఁమోగించి ప్రత్యేకపరిసమాప్తితో ద్వంద్వము చెప్పకొనకతి
రదు గతి యున్నచో నగతిక తమవలంబించఁగూడదు. కనుకనే నిపా
తపవాచ, సూత్రమందును, నిపాదస్థపతిం యాజయేత్, అను శ్రుతి
యందును ననేకసమానమ్ములు ప్రాప్తింపఁగాఁ గర్మధారయమంతరంగ
మనివిమర్శించి వ్యాఖ్యాతలచే శిరసావహించఁబడినది. మఱియు, నీసూ
త్రమునందు గర్మధారయము చెప్పి యమవాత్తులయందు నపుంసకత్వ
వినిపింతుముగాక యుపలక్షణపక్షముంగూడ సమరాంగణ పార్థమూర్తి
గాఁగ [2—8—16] దేశమాతలో నుద్ఘాటించిరి. అట్లుపార్థమూర్తి
గాఁగ కర్మధారయవృత్తితో నుపలక్షణమని యన్నందులకు బ్ర॥ మహా
మహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బగాయశాస్త్రులుగారును చి సీతా గా
మశాస్త్రులుగారును నెక్కు డాగ్రహించి (1) తమకర్మధారయార్థము
(250 పుట) (2) పార్థమూర్తిగారి కర్మధారయ (3) తమకర్మధారయార్థ
ము (250 పుట) (4) పార్థమూర్తిగారు తమకర్మధారయ (275 పుట)
ఇట్టిలనేకస్థలములొకఁ బ్రయోగమునెఱుఁచుండిరి. ఉపలక్షణ మనట
యేమిదోపమా! కానరాకున్నది. ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలు తమగ్రంథము
లయందు వేసిన పేరుపలక్షణములువాసిరి. చిత్తగింపుఁడు. మిదచోం
త్యాదితీర్మాతమను వివరించుచో మరొరమయందు 'తేనత్రపూణీత్యా
చౌఅని వ్రాయఁగా శబ్దరన్నమందు "త్రపూణీత్యుపలక్షణం తాతా

పిండానామితి నలోఽసిద్ధస్తాని తా నీత్యైర్థేశ్వందనీతీశేలోఽ పేతదు
దారహణమ్” అని వ్రాయఁబడినది. అనఁగా “తాతాపిండానామ్”
అనుచోట ‘తానితాని’ అనఁవలసియుండఁగా “శేశ్వందపిబహుళమ్”
(౬—౧—౭౦) అను సూత్రమున శిలోఽమ్ముచు; నలోఽమ్ముచు గలి
గి ‘తాతా, హూఽమ మనదని మొఱుగునది. “నలోఽశ్వనసిధ్యతి అగ్నే
త్రీతేవానాత్రీషఞ్శా తాతాపిండానామ్” అని మిదవ్ంత్యాదితిసూ
త్రభాష్యమున నలోఽమ న కుదాహరణముగాను నీఁబడినది ఇయ్యది
బ్ర సీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారికిఁగూడ నుపలక్షణ ము తెలిసికొ
నుట యబ్రమా :

(2) దూరాధూతేచ (౮—౨—౮౪ సూ) - హూతమాహ్వ
సంతచ్చసంబోధ నమాత్రోఽలక్షణమ్ (మనోర) (3) స్థానివదాదేశ .
(౧—౧—౫౬) సిద్ధాంతిత్వద్వయే.. ఇద ముపలక్షణమ్ అవ్య
యస్య... (౩—౪) (4) స్థాస్యవయవపేతి ఉపలక్షణమేతత్॥ స్థాని
మావా పీతిబోధ్యం (౩—౪) [5] అత్రానునాసికః పూర్వ—[౮-3-౨
సూ] రుద్రకరణఇతి —రోః పూర్వసేక్యుపలక్షణం రుద్రకరణవిధేయ
స్య [౩—౩] ఇష్టి గ్రంథకర్తలచేఁ గంరోక్తములుగా నివి యుపలక్ష
ణములుగా గ్రహింపఁబడి కై యటశబ్దరత్నశబ్దేమశేఖరాది వ్యాఖ్య
లయందుఁ గోటానగోటు లున్నవి. ఇయ్యది స్వల్పాంశముగాన గ్రంథ
విస్తరభీతిని విరమించెన ఇ కొకమాటు చర్చించెన (తత్స 21) సూత్ర
ము మహాత్పులింగ నామమునకే యుత్వము వినియచున్నది గాన,
నోయంతరంగమునియు, నందున మొదటనే యుత్వమువచ్చి ‘రాము’
గత్యాదులు కాఁగా, నకారాంతము కామింజేసి (39) . సూత్రమున
మువర్ణకము రానేరనంగన “నదంతముంకు మువర్ణకమగు” (39) నని
యేసూత్రము చాలుననియు నిటనహమన్న పునశ్శక్రహణము ‘గోతో

ణిత్' (7-1-90) సూత్రాదులయందలి గ కా గాదులువోలె నవి వక్షితముగాన నియ్యది మహత్పులింగేతరముల కుపలక్షణముగాఁ జెప్పకొనవలయుననియు సంతరంగ కర్మధారయవాదులు పార్థమూర్తిగారు వ్రాయఁగా, ద్వంద్వవాదు లుపలక్షణ వివక్షిత కారణ మాపూత్రములోనే, యుండవలయుగాని యన్యత్రయుండఁగూడదని శంకించెదరు. ఇయ్యది మిక్కిలి యబ్ధితము. (1) 'ప్రత్యభివాదే శూద్రే" (౮—౨—౮౩) అనుదోట ఏకీకృతవేత్త్యన్యపుష్కలక్షణమ్, అని శేఖరమున వ్రాయంబడిన యుపలక్షణమునకు "ఆయుష్మాన్ భవసామ్యేతి వాచ్యోవిప్రభివాదనే ఇతిమహాక్షే" అని మనుస్మృతికారణమని విషమివ్రాయుచున్నది. (2) "అపృక్త ఏకాల్ ప్రత్యయః" (౧—౨—౪౧) అను సూత్రమునొద్ద శేఖరము "అపృక్త ఇతిపుస్త్య మవివక్షితమ్" అని వ్రాయుటకుఁ గారణము "హల్ జ్యాబ్ భ్యో ద్భూదితి (౩—౧—౩౮) సూత్రాంతరమున "అపృక్తం హల్ అను నపుంసకప్రయోగము కారణమని సక్కాశించుచున్నది. [3] "శతందాయూతి ఆవశ్యకాథమన్యో ద్యోగితిః ఆవశ్యకేనావశ్యయం నిషేధః సూత్రే అథమన్యోః పేవకమాప్రోక్తార్థోపక్షణాత్ అతఏవ అంశంహరితినిదేశస్సంగచ్ఛతే" ఇట గారక శేఖరముందు అకేనో, రితిసూత్రమున నాథమన్యోః దమోవశ్యకార్థమునుగూడనుపలక్షణముగా గ్రహించుటకు, అంశంహరితి సూత్రాంతర ప్రయోగము కారణమని చెప్పఁబడియె. (5) "అమతామిత్వైః సర్వహాణమోకా గాంతన్యపుష్కలక్షణమ్. సర్వత్రోదోతోరతి సూత్రే సహైవపు విభాగాత్" యని యనుతాం స్త్రీమామితి నన్నయ నర్పిత సూత్రములోని యుత్త్వమున నోత్వమునుగూడనుపలక్షణముగా గ్రహించుట సర్వత్రోదోతోరితిసూత్రమందలి యుత్వోత్వముల సాహచర్యము గారణమని [యహా] [345 పు]మున

ప్రాయఃబహినిది. (6) మఱియు, “ఈరుతా ఇద్వదేవకృతప్రాసావ్యః ఇత్స
స్యసర్వోపాక్షణత్వాత్, ఉకారాంతరూపాణి ఉకారాంతరూపవద్జ్ఞే
యాని” అని యీకారమాత్రమునకే కార్య కారియైన యీసూత్రము
సర్వప్రసంగములకు (యహో) (303) మందే మోషింపబడియె (7)
సమాసఇతి కృత్తమాత్రోపాక్షణం సమర్థః పద. ధిరికృతపదముద్దేశ్య
యో విధియతే సమాసాః సనమర్థః విగ్రహవాక్యార్థాభిధానే కక్త
స్స సాధు తితిసూత్రార్థస్య భాష్యాభాత్ ” అని సమాసేఖలు ధి
వైవేతికారిక యుద్ధి సమాసపద్యం తస్మాదీ సర్వసృష్ట్య నుప
క్షణముగా గ్రహించుటకు భాష్యకారకృతస్థూతరస్థ సమర్థమాత్ర
ర్థము కారణమని వైయాకరణభూషణసారమునఁ జెప్పబడియె.

(8) ఇట్లుపలక్షితణావివక్షిక్కుంకుఁగారణములు ప్రదేశాంతరిన్
ములే పెక్కులు గ్రంథాంతరము యందుఁగా నేక పరిచ్ఛేదము
లోని (21) సూత్రమందలి మహత్పులింగ గ్రహణమున (39) సూత్ర
ములోని యమహస్స పునకగ్రహణ మూసశ్యకము గాన సవివక్షిత
ము మహత్పులింగ భిన్నములైన యుదాతములకుఁ బ్రయోగి యుప
క్షణ మనుట గ్రంథకర్త దోషమేమో! తెలియకున్నది. అనేకసమాస
ప్రాప్తియున్నతో సంకలనముని కర్మధారయమే ప్రాచీనులచే శిరసాప
హింపబడినందున నిటనన్యదార్థ (సముభాయ) ప్రధాన్యమై బహిరం
గమైన ద్వంద్వమును దుంగింది సత్కర్మధాయము నాదరించుచు
(1) అమహత్పులింగు నపు సకత్వభిక్షిక్షుచుగాని (2) లేక యి
పలక్షణపక్షమునుగాని గ్రహించుట భాక్తియమనందగు. ఒకవేళ, దేవ
దత్తాది భోజనన్యాయమున భాష్యకాదులు ప్రత్యేకపరిసమాప్తి యనే
కమాత్రములయందుఁ జెప్పినందు సమమును గత్సరితర మున్నపుడు
కూడఁ జిరకాలాశ్రితద్వంద్వమును వివేచనక యట్టి భోజనన్యాయమే

యపయోగింతుమని ద్వంద్వవాచులగుచేని యట్లయినచో స్వేచ్ఛగా
 భోజనన్యాయ ముపయోగింతురుగాక బ్ర సుబ్బారాయశాస్త్రిని
 గారుగాని యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికానితయుగాని స్త్రీలింగశబ్ద
 మునకు స్త్రీవాచక మనఁగూడదని యభిప్రాయము తెప్పలేదు. బ్ర
 ప. చి. సీ. రామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్రము “మిన్నే...అమ
 హతి యచట యజ్ఞానవిలసిత” మని యంకను పెనుగుబాడెదరు. (ఆం.
 సా. ప 241 పు) అట్లయినచో. “ధరాపరాగఽటూక్రాత్రము మిన్నేరు
 రూపంతాభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్” అని యుభయవిధ
 మహతీనామితిసూత్రముచరమహతిమిన్నేటివిశేషణమునకు మువ్వుకము
 పక్షాంతరముననగు ననుచున్న యహోబలంశితునికేయూయజ్ఞానవిలసి
 తమ్ముచెందు. గ్రంథమన్వయించుకొని మూడినను బాగుగనుడును.
 అయినను దీనింగూర్చి వార్థమూర్తిగారే యొకను వ్రాయుగలరు నా
 భావోపసయే? ఈద్వంద్వముద్ధోపశమన మనువ్యాసము బ్ర మహా
 కుహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారే వ్రాసిరి యనఁగా
 నాకు మిక్కిలి సంశయమ్ముగానున్నది. దీనియందు ననేకహాసశాస్త్ర
 యాంశములేకాకుండ “దుర్యోధనాజ్ఞానులశీక్యస్థనహాయమును. గోరి
 వచ్చిరి” యనునట్టి బహుప్రమాదయుక్త వాక్యములు గనంబడు. ద్వం
 ద్వాదిని బూజ్యవాచకముండవలయు వ్యాకరణశాస్త్రమందు యుధిష్ఠి
 రుండును నజ్ఞానుండును నుండఁగా ద్వంద్వమున నాదిపదమనిష్ఠింప
 నహుఁ లెవ్వరని విమర్శించి “ఇంద్రపుత్రత్వాద్విష్ణోరం శత్రవాహ్నుర
 త్వాద్వాఅధ్యహితత్వమస్తు కేవలసీతతః తేననియమస్సిన్యతీతిభావఃఅను
 చుఁ బూజ్యతలో ధర్మరాజునకు దీసిపోడని యెంచి ధర్మరాజు పెద్ద
 వాఁడుగాన భ్రాతుశ్చేతివార్తికమున మొదట నుండదగినవాఁడనిభాష్య
 తాత్పర్యము వ్యాఖ్యాతలు నిశ్చయించి “యుధిష్ఠిరార్జునా” అనిరి

పూజ్యుడైన ధర్మరాజుచేతనే యితవిచారణ జరుగఁగా శాస్త్రులుగారు
ద్వంద్వములో నజాని నావలకు దోసి దుర్యోధనుని నాదిపీఠ మెక్కిం
చిరి. ఒకవేళ నజానుండు పార్థమూర్తియే కానఁ బశ్యత వైరముతో
నటులుచేసి యాచుపార్థమూర్తిచేయఁబడిని నాదరించిరి కాఁబోలుమఱియు
శాస్త్రులుగారికిఁ బూజ్యతాప్రకరణమున సనిత్యత్వ బుద్ధియున్న దేమో
అట్టిదివారికి నహజమైనయెడ దానికి నేనేమియుననఁజాలవుగాని “సర్వ
ఏవప్లుత స్సహస మనిచ్ఛతా విభాషావ క్షవ్యః అనిసయగ్నీ దతిరూ
తస్థి భాష్యమ్మరు శాస్త్రత్యాగ స్సహసంతేన శాస్త్రమత్యజతా
భియు క్తస్మరణాత్సర్వ ప్లుతోవిభాషావిధేయత్యర్థః అనిచక్రయటమ్మురు
దృష్టాంతమై మిక్కిలివిరోధించునేమో గదా! “శ్రీకృష్ణసాహాయ్య”
మనుట యుక్తమ్ము. ఏమేమో తప్పలెన్నినాడనని యాగహింసక
స్వధర్మాచులందు మధ్యమత్వము వహించినారాయణనామమ్ము ముఖ
మునవీడని నరుండనైనను శాస్త్రులుగారుమన్నింతురుగాక! ఓసుధీమ
ణులారా! పూర్వోక్తలోకవేద శాస్త్రములుగారు నన్యపదార్థప్రధాన
త్వాదులుగల బహువ్రహ్మాదివృత్తులుకు నన్యపదార్థ ప్రధానత్వముగల
కర్మధారయ వృత్తికిని బ్రాప్తియున్నచో గర్భధారయ మారకాగమని
శిరసావహించఁ బడినది. నేటికి నట్టిపూజ్యవృత్తి విరహించఁ బడెనేని
యన్యపదార్థప్రధానుని కియ్యదికాముగాని నన్యపదార్థ ప్రధానుఁకు
నేమాత్రమును గాలముగాదని యెంతయు జింతనొందెద. ఇట్టితత్వము
వృత్తికర్మధారయము శాస్త్రమున నేచంజాలినపారుపవృత్తి
పండితేంద్రుం డేద నైననుదునేమో చూడంగోరద

(4. వ వ్యాససుప్తము.)

(నశేషము.)

(కొంతకాలము నిరీక్షించి ద్వంద్వవాదము వ్యాసముల లోని ప్రమాదములు తిరిగి ప్రకటింపబడు.)

ఇట్లు సుధీమణి విధేయుడు }
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి }

17-7-1917

పేరికాశినాథశాస్త్రిలుగారి యభిప్రాయము.

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థకాశిక

(ఈ 11-7-1917 ను రమున ఏప్రిలు 4-18-25 తేదీలందును మొయి 2 తేదీ యందును వ్యాసఘట్ట రత్నాకర చతుష్టయంబుతో వెల్వడి, బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రముఖ విరచిత ద్వంద్వయుద్ధోపశేమనవ్యాసంబును దలమున్ను లొందించి యడుగంటించు బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి ప్రణీతముడైన ద్వంద్వోపశేమనవ్యాసంబును బరికించిన కూలంకషపాండితీధురంధర బ్రహ్మశ్రీ పేరికాశినాథశాస్త్రిలవారిచే నొసంగబడిన యభిప్రాయము

ద్వంద్వోపశేమనమందలి శాస్త్రీయవృత్తి

జ్ఞానున

విబుధేంద్రులారా

“అమహన్న పుంసకములకు నవంతములకు మువర్ణకంబగు” నను బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని యమహన్న పుంసకశబ్దము ద్వంద్వముగా జెప్పందగినదియో? లేక కర్మధారయముగా నంగీకరింపదగినదియో? యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇచ్చటఁ గర్మధారయమే శాస్త్రజ్ఞులచేత శిరసావహింపదగియుండును. కర్మధారయమే లక్ష్యసంస్కారపీఠి నిర్వాహమై వెలుముచుండెడి ద్వంద్వసమాసము బహువిధములు శాస్త్రహంగమునకు దూరవర్తియగుచున్నందున దూరదగినది.

జగద్రక్షకుండుదైవము సౌమ్యుడు విశ్రమ, తీర్థుడు [గురువు] ప్రభా
నుడు (మంత్ర) శూద్రాంతయుడు—ఇత్యాదిప్రయోగాలు ద్వంద్వ
సమాసమున సిద్ధిపరేరవు. కానఁబడి తానకశేచుఁగుకాదు. కర్మధార
యవృత్తి పూర్వోక్తప్రయోగములయొక సాధకంబుగానఁ బడితఁ జరి
గ్రాహ్యమయినది. అందున బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటాచార్యశాస్త్రిగారి
చేత రచియింపఁబడిన గుప్తార్థప్రకాశిక యందు నిర్వచనచేయఁబడు
కర్మధారయార్థము సర్వవిధంబుల సరిసంబగు.

ఇదమేవసర్వరమణీయం నిర్దుష్టమితి ప్రతిశ్మణోతి వేద్యనామక
కాశీనాథవిద్వత్కవిప్రదః 26-6-1927

కోవిదవద్యులారా! వ్యాకరణాది శాస్త్రమూలందలి పాండితీచండి
మంబున విద్యస్పృహంబునకును, నభయభాషాసర్వోకపసాహితీ కవితా
కౌశ్యంబులంజేసి కవీంద్రశబ్దంబునకును నహులైన గాశీనాథశాస్త్రిల
వారి యీయభిప్రాయమును జూచితిరిగదా!! ఇట్టి ప్రతిభావంతులగు
పండితరత్నంబులకు వాదతారశమ్యంబు లేయనగుంజగాని యొగులకు
బరమార్థంబెట్లు తెలియంగలదు ఒక నే శ న ట్టి తారతమ్యపరిశీలనా
పాటవము పండితులలోఁ గొందఱకున్నను జానమాదికఁ బరశ్రేయస్స
హానగుణమ్ము గగనకుసుమాయ మానంబగుచున్నయది. తత్సమచరి
చ్చే దంబున విశ్వ క ర్మాదులకు స్త్రీ త్వంబును,
గంధరాదులకు గ్లీబత్వంబును నతిదేహింబడలేదే? అట్లేకృతసూత్ర
మున గీర్వాణభాషలోఁ బులింగముగు నృపథః స్వతః ఇత్యాదుని
మిత్తమయి యావదమహత్తులకును సంపూర్ణకర్తవ్యమునతిదేశించి ముఁగ్ధ
కము విధింపఁబడుచున్నయగు “నుఖిచంద్రనకు సాక్షాదకర్తవ్య” మగు
కన్న వాక్యమన మధిమనఁ ఒ ద్రవ్యపరిచేతిగి యాహ్లాదకర్తవ్య

మును విధించుచోఁ జంద్రునకు నాహ్లాదకత్వము లోకసిద్ధంబనియు, నట్టి గుణంబు ముఖమందు నారోపించఁబడు చున్నదనియు, దోచుచున్నట్లు ప్రకృతికర్మధారయ సమాసమందుఁగూడ నపుంసకములకు మువర్ణకములోక న్యాయసిద్ధంబుగ న వేతవిధి సూత్రమక్కఱలేదనియు నట్టి మువర్ణకముసంస్కృతభాషలోఁ గలింగములగు వృక్ష వృషభాదిశబ్దములకు నీభాషనునతిదేశమూలకమగుచున్నదనియు స్పష్టమగుచుండె. ఈసూత్రమున నపుంసకములకు మువర్ణకము గమ్యమానమయి వేత సాక్షాత్తుగా విధిసూత్రము లేనందున 'అన్యశ్శూద్రః శూద్రాంతరమ్ మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః' జైనుదాహరించఁబడిన నపుంసక శూద్రాంతరాది శబ్దములకుఁ జేలుంగున మువర్ణకమురాకలోకప్రయోగానుసారమున దుష్టవర్ణంబుగలిగెడు. ప్రత్యేకముగా ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకములకు మువర్ణకము విధించఁబడుచున్నయెడ "దృష్టాంతస్యాపితు పురుషారంభోనివతఃకోభవతి యను స్థానివహ్నుతా" ద్యంతౌటకీతాచిత్యాది సూత్రస్థభాష్యంబున [1] శూద్రాంతరము [శూద్రాంతరఁడు] (2) తీర్థము (దీర్ఘఁడు) [3] సౌమ్యము (సౌమ్యఁడు,) మిత్రము (4) అధికమౌ (అధికుఁడౌ) పండితరత్నము—ఇత్యాదికముగా దువర్ణకాంతములగున నేకలోక దృష్టప్రయోగంబులు మువర్ణకంబునో భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కానఁగర్మధారయమే బహిర్భూతసముదాయ ప్రధానమయిన ద్వంద్వముకంటె సంతరంగమయినందున శాస్త్రీయము ను స క ల ల క్ష్య నిర్వాహకము ను నగుచున్నది.

[2] స్త్రీలింగపదమన్న యగమందు స్త్రీవాచకశబ్దము వర్తిల్లున న్నందులకు భవ్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములేకాకుండ. 279, 317, 320, పొరటలయందు నహోబలపండితీయంబును బ్రమాణములుగా నమరాంగణ పాఠమునై గాఁచేత ది 2 ఫిబ్రవరి 1916, ది 1 ఆగష్టు 1916

సంరపుదేశమాతపత్రికలయందుఁ జూపబడినవి. “సరస్వత్యాతుమిన్నే
 టుశివజటావాసిని ఇత్యుదాహృతం త్రితనకేవలం స్త్రీసమత్వం కింతు
 స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే వేతితద్రూపమపిసాధ్యేవ” యని 320వ
 రటలహా) స్త్రీలింగమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకము వర్తించుననుటకు
 నుదాహరింపబడఁగా ద్వంద్వవాదలు, మిన్నేఁటుకూడమహతియనియే
 యహోబలపండితుని తాత్పర్యమనియు. అమహతియనుట యజ్ఞానవిలసి
 తమనియు భాద్రోదమాసాశ్వయుజమాసాంధ్ర) సాహిత్యపరిశుత్పత్రిక
 యందు (241 పు) శాస్త్రమర్యాదలు మీటి విచ్ఛలవిడిగా ననర్థమైన
 యర్థములు వ్రాయందొడంగిరి. “ఆపత్కాలేనాస్తి మర్యాదా” అను
 లోకోక్తిగలదుగదా! మిన్నేఁటమహతియనుట యజ్ఞానవిలసితమే యయి
 నచో ధరాపరాగపటలా క్రాంతంబు మిన్నేఁట రూపతూభయేతి
 సూత్రేణ సమంజసమతిష్ఠేయమ్, అనియహోబలపండితుండే యమహ
 తియైన మిన్నేటివిశేషణము “ఉభయవిధ మమహతీనామ్, అను సూ
 త్రమున మువవర్ణకాంతముగా వికల్పమున నగునని యుద్ఘోషించుచుం
 టచేత, నట్టిపూజ్యనకే యాయజ్ఞాన విలసితంబు చెందుచుండుగదా!
 ఆహ ఏమీ. యాయజ్ఞానవిలసితప్రభావము. కోవిదవర్యులారా! స్త్రీ
 వాచకద్వంద్వార్థ నిర్వాహకుల పత్రికలయందు నాత్మస్తుతి పరనిందల
 యుక్తులుదక్క బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రణీత ద్వంద్వ
 యుద్ఘోషశంకునకు ఖండినంబుగాఁ జైగనంబడిచిన దేశమాతపత్రిక
 తేదులందు వెల్వడిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి కృతద్వం
 ద్వోపశ మనవ్యాసంబునకు సమాధానయుక్తు లెవ్వయుగానరావు!
 కావున నదుత్తరం బీఁబడుకేమో! కొంతకాలము నిరీక్షించి నమరాం
 గణపార్థమూర్తి నామముపార్థకంబగునటులు, రచింపబడిన సమరాంగ
 ణపార్థమూర్తీయమ్మను (1) ద్వంద్వోపశమనంబును (2) బుస్తకరూ
 పంబున ముద్రింపించి గుప్తార్థప్రకాశికకుండేర్చి పండితప్రపంచమునఁ

బ్రీకటింబదును. అనసరమని మాకుఁదో. చునపుడెల్లను మాకుఁ
బంబబదు పండితాభిప్రాయంబులు సత్కార్యదశానంబునకై ప్రతికల
యందుఁ బ్రీకటిం చెదను. కాశీనాథశాస్త్రిలవారు పరిపంథిపండితగజపం
చాస్యమూర్తులేకాకుండ నామంబున సైతము పంచాస్యమూర్తులుగాన
వారియభిప్రాయంబు మొదటఁబ్రచురము నేయంబడియె.

ప్రకృతప్రకరణంబు నకుందగిన శాస్త్రాలవిక్రీడితవృత్తము ॥ జీడి
యాదమహన్న పుంసకపదండ్వద్వేనదుద్ధపిణా త్వక్తంసర్మిత కర్మధా
రయసమాసార్థేనసత్సమ్మతమ్ స్త్రీలింగార్థవిశేషరూఢిసరణౌ స్త్రీవా
చకాఖ్యోపదం శాస్త్రుజ్ఞైస్సకలైః సమాహితతయా జ్ఞామాపదంప్రా
ప్నతాత్.

ఇట్లుః గుఢేంద్రవిధేయుఁడు
ప్రతివాదిభయంకరము రాఘవాచార్యులు.

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

6—2—1928

—:—

కర్మధారయ జయ శ్రీభేరిభాంకరణము.

గీతిః సత్కర్మధారయజయ

శ్రీభేరిభూరిభాం కృతీజయతాత్

అమహన్న పుంసకపదా

ద్రభిష్టాసౌద్వౌద్వవృత్తిరస్తమగాత్ ॥

వింధేంద్రులారా.!

బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి

ల వారు 1917 సం॥రము ఫిబ్రవరి నలలో వెలువడిన నెలసం॥ర భాద్రప

దాశ్వజయుమాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్తిలో ద్వంద్వయుద్ధోపశమనమును పేరంబరంగు నొక వ్యాసమ్మును ద్వంద్వ సాధకమ్ము గాన టించుచున్నదానిని లిఖించగాఁ బిమ్మట నేను దేశమాతప్రతికలో నాలుగు వ్యాసఘట్టములుగా విభజించి సమాధానము లిచ్చుచు మొదటి 2 తేది చతుర్థవ్యాస ఘట్టాంతమునఁ బ్రతిభటుని నావ్రాసినగ్రంథముపై నేమి లిఖింతురోకాంతకాలము నిరీక్షించెదనిన సకీషముగా నూరికుండితి. అట్లు మొదలు 2 తేది నువరమించిన నావ్యాసంబునకు నిప్పటికి (20—1—18) జరుగుచున్న నవమ మాసమ్మున ననగా నీజనవరి నెలలో వెలువడిన పింగళ సంర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్తిలోఁ బ్రతి ప్రసవముగా బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శాస్త్రిలవారి వ్యాసము కీషోదయమయి భూతనంబు నొందినది. ఇంత యతిదీర్ఘ కాలము తడవయినను దగిన సమాధాన హేతువులుతోఁచక, యెట్లెట్లో నీష్టాలోచనతో లేనిపోని సూత్రమ్ము పన్ని నిమగ్దగాఁగ నొనర్పింపడిన యీవట్టిదుర్బల స్థూలకాయ వ్యాసంపు గుట్టును నిట్టికాలాతి క్రమణ దోషమునందేసి బుద్ధిమంతు లూహింతురేమోయని యులికిపడి మనంబున సంకోచించుచు సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు తాదృశ దోషమ్మును గ్రమ్ముకొనుటకై “నావ్యాసమును వారివ్యాసమును సావధానముగఁజిత్తగించిన యెడల వారియాక్షేపణములు నావ్యాసమునకుఁదగులలేదనియు, దగిలినట్లు తోచినవానికి నావ్యాసమునందే సమాధానములున్నవనియు, విమర్శకులగు పండితులకు స్ఫురించును . కావున నేను వేఱుగ సమాధానము వ్రాయనక్కఱ లేదనునది మొదటి కారణము, ఇత్యాదికముగా మూడు హేత్వాభాసలు ప్రకటించిరి. గతించిన జూలై 11 తేదీని నుభయభాషాపండిత్య చండిమోద్దండులగు పేరి కాశీనాథ శాస్త్రిగారు నావాదంబునకు నామోదంబుగా నిచ్చిన యభిప్రాయంబును బ్రచురముచేసిన ప్రతివాది భయంకర రాఘవాచా

ర్యవర్జుల వాక్యశైలియే తిరిగియివాసమును వ్రాయఁగాఁ దమ్మును
 బ్రోత్సహింపఁ జేసెననియు శాస్త్రులుగారు నిష్క్రిము దాఁపనేలయని
 వక్కాణించుచున్నారు. అట్టి ప్రోత్సాహోత్పత్తి కాలంబున నిప్పటికిఁ
 జరకాలంబయినదిగదా! ఎంతో చిరకాల మాలోచించి యాలోచించి
 శాస్త్రులవారు నీరసంబైన యీవ్యాసమ్మును నారసంబుగాఁ జూపుట
 కై తమ యావచ్ఛక్తియు ధారవోసిరిగాని తుట్టతుదకు నియ్యది దన
 మేడికాయవాటమును జెప్పక చెప్పచుండెడు. హేమదుర్ధకంబను నామ
 మాత్రంబునమధురమ్ముగు మేడికాయ యేటికి మేటికాయ యయ్యెడు?
 కాన నది యుక్తంబ. ఈవాదముతో ద్వంద్వముగాఁగ నుండిన స్త్రీవా
 చక వివాదంబు తన నామమ్మునకుఁ దగునట్లు శుద్ధాంత రంగము నొం
 దినది ఇఁక ద్వంద్వవాదములో నిష్కారణముగా కేతెంచివంచింపఁ
 జూచిన బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారు బాల్యాదిగాఁ దమకట
 చెడు విద్యయంతయు నుపయోగించి ఎంకలంగనంబఱుచుచు రణరంగం
 బున మహాశూరులువోలె నెత్తినపడగ పడిపోకుండ నిలఁబెట్టుదమని
 యెంచిరిగాని యయ్యది యన్యథాయయ్యె. ద్వంద్వమవలంబించినచో
 మీఁదు మిక్కిలి దోషములు సైతము దొరకొనుచున్నవి. అందున ని
 దియే కడసారి యని మళ్లు మొగంబువెట్టుచుఁ గొంచెము “స్ఫటాటో
 పోభయంకరః” అను వచనమ్మును మాత్రము సార్థక పఱుచుచున్నా
 రు. సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారు తమపేరు ప్రతిష్ఠలకుఁ దగునట్టా మా
 త్రము స్ఫటాటోపము చేయుటయు సహజముగాని యది వింతగాదు.
 సుధీమఁబులారా! పూర్వాపరవ్యాసంబులందుఁ బ్రతిభలుల స్వవచన
 వ్యాఖ్యాతంబులును బునరక్తిదోషమ్ములును దెలియుటకై వారి వివాద
 సారాంశములతో నుండిన సమరాంగణ పార్థమూర్తీయ ద్వంద్వోప
 శమనవ్యాసంబులు ముద్రింపఁబడుచున్నవి. కానఁ బునరుక్త్యాదిదోషం
 బులతో నిండిన శాస్త్రులవారి యీవ్యాసమ్మును నిపుడు ఫారీపులా క

న్యాయుచేయుచుక మెత్తికొని వీరి సహాయుత్తిచేకగాక అవ సరమిక్కుల నెల్లమొడలను విపులంబైన వివరణము స్వృకాలము లో వెల్వడు పైవ్యాసముని ప్రకటనకాలమున నచ్చొత్తింది ప్రకటిం చెద. కాన నవధరింపుడు.

(1) ప్రతిభటులశంక:—“ఈప్రభము వ్యాసఘట్టమున నాకొక సంజేహము పొడముచున్నది. బాలవ్యాకరణమందలిను జ్ఞానర్థక విధా యక సూక్తిములోని పులింగ నపునక లింగశబ్దములు శాస్త్రీయలింగ తాత్పర్యమున వాడబడినవని వీరు తలచెదరా? లేక తాకికలింగతా త్పర్యమున వాడబడినవని తలచెదరా?” యని సుబ్బారాయశాస్త్రుల వారు బాలవ్యాకరణకర్త యభిప్రాయము వైమాత్రములలో తాకిక లింగమనియా? లేక శాస్త్రీయలింగమనియా? యని రెండు పక్షములు గా నెత్తుకొని శంకించుచున్నారు ఇట్టిశంకచేత వీరు దుఃస్వనిహితమును మునర్థకవిహితమును బాగుగాఁ బరిశీలింపిరి లేదోయని నాకు సంశయ ముపపిల్లుచున్నది. అందమైన యీశంకచందమెట్టిదో తెలి యుగా నీసూత్రముని యర్థమును నించుక చర్చించి చూపెద.

బాల. తత్సమ సూ. 22 పులింగమగు మహద్వాచకమునకు దుష్టగు. ఇట నిర్తము, దైవతము—ఇత్యాది మహన్నపునకములను దప్పించుటకై పులింగశబ్దమును; వ్యవభము (వ్యవభా) మేషము (మే ష:)—ఇత్యాద్యమహత్పులింగము ను (తిర్యగ్జాతువులను) దప్పించుట కై మహత్పదంబును గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు దుఃస్వధాయకసూత్రములోఁ బులింగశబ్దముచే శాస్త్రీయపున స్త్వంబును మహత్పదంబుచేదిర్యగ్జాతుబంధి భిన్నసురాసురాది నిష్ఠపునస్త్వంబు నుభయంబును నుభయకదంబుచే తఃశెప్పంబడినవి దుఃస్వధాయకసూత్రములోని పులింగమహద్వదంబులుభ యంబుచేతను శాస్త్రీయతాకికపునస్త్వంబు లుభయంబును గ్రహించుగా గ్రహించు నావిశ్యత న్నర్థకమగుండ. శాస్త్రీయలింగ సూత్రములోని

పులింగశబ్దమున కర్థము శాస్త్రీయలింగమా! లేక లౌకికలింగమా!
 తెలియక సందేహముగా నున్నదియట. గోవును వృషభంబును గొని
 రమ్ము—అని చైత్రుః ఓ మైత్రుః శోః జెప్పిన వాక్యములో గోశబ్దంబు
 నకు స్త్రీగవియుఁ బులింగంబున కర్థముగఁగినను, పులింగంబును బోధిం
 చువృషభశబ్దమివాక్యంబున నుటంటేసి గోశబ్దమున కిటు స్త్రీగవియే
 యర్థమగుంగాని యిదియూ? లేక యదియూ? యనిన యేశంకయుఁ
 బాడమదుగదా! అట్లే ప్రకృతసూత్రమునను లౌకికపులింగవిశేషము
 నుబోధించుమహచ్చబ్దమునటుంటేసి పులింగశబ్దమునకర్థము శాస్త్రీ
 యలింగమే యర్థమగుంగానఁ బులింగశబ్దార్థము శాస్త్రీయలింగమా?
 లేక లౌకికలింగమా? యన్న యాశంక యెన్నఁడును శేయుగూడదు.
 కాన శాస్త్రులవారి మొట్టమొదటిశంకయే మిక్కిలి యసందర్భముగా
 నున్నది. అంతఁపండితులగు మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బ
 రాయశాస్త్రులవారిప్రశ్న యసందర్భమనంగలమా? కాదు. మనకే
 యీప్రార్థనశంకనహితము బ్రహ్మగర్భా నష్టపక్షదనకొంట యుక్తము.
 “గోబలీవర్దమితి గావఉత్కాలితపుస్కా (నిష్కాసితపుస్కా) వా
 హాయచవిక్రియాయచ స్త్రియపవావశిష్యతే యనిత్యదా ఓనినర్ద్యే
 రితి సూత్రస్థబాష్యంబును “స్త్రీయపవేతి తతశ్చాత్రగోశబ్దః స్త్రీగవీ
 ణామేవవాచకః అనిన యత్రోత్యకై యట గ్రంథమును జదివిన శా
 స్త్రులవారనంగతమైన ప్రశ్న వ్రాయుదురా? ఆరీతిగ నెలవడదు. మన
 కేయర్థముకాలేదు. గగనకుసుమగూఢాయమానమైన యీశంకాగం
 ధము శాస్త్రులవారి మానసమధుఃకంబు నీపొత్తముం దిన్నిదశములవ
 అకు నాకర్షించి భ్రమింపఁజేసెనుడు”కు నెంతయు వికనొందుచు
 న్నాఁడ. ఇంకను ముచ్చకవిధా మకచూత్రార్థమును గొనఁచు
 చర్చితము.

౭. వ్యా. తత్స చ స . అమహన్నపుంసకమల కదంతము
లకు మనస్థికింబగు. — ఈసూత్రమునలి నపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీ
యలింగము తలంపబడునా? లేక, తాకిలింగము తలంపబడునా?
యనీన శాస్త్రులవారి యిష్టము సరియో కావో యాలోచింతము.
ఈసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున గొన్నివోట్ల శాస్త్రీయలింగమును
గొన్నివోట్ల శాస్త్రీయలొకికలింగము లుభయమును గ్రహింపనగుంగాన
నీశబ్దమునను నేపత్యమని శంకించుట సమంజసముగానేరదు అమహత్తు
లయందు నపుంసకత్వమతి దేశించు నీసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున
దైవతాదిపదార్థములయందు శాస్త్రీయలింగము తలంపబడు. మఱియుఁ
ప్రకరణాదివశమున నుభయమును జేకొనంబడు. అది యెట్లంటిరేని
వినుండు కువలయానంసము. విషమాలంకారము॥

శ్లో॥ నపుంసకమితిజ్ఞాత్వా తాంశ్రిప్రీషితం మనః

తత్తుతత్రైవరమతే హతాఃపాణినాఽయమే

“నపుంసకమ్యని యెఱింగి ప్రియురాలింగూర్చి మనము (మనః)
పంపబడగా, నయ్యది యక్కడనే కమించెడి.” ఇత్యాదికముగా నీశ్లో
కము నాంధీకరించుచో ‘మనము, అనుచోట “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ
విశిష్టే లొకికే శాస్త్రీయమపశబ్దతో బుధ్యతేతథానుభవామ్ అనుక్రి
యామితిసూత్రస్థ శేఖరగ్రంథవచనంబు శాస్త్రీయలొకికంబు లుభయం
బును నవశ్యము గ్రహింపఁదగియుండు ఇట్లు యథాసంభవముగ సూ
త్రస్థనపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలొకికలింగము లుభయంబును స్వీకరిం
పఁదగియుండఁగా, మువ్వకవిధాయకసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున
శాస్త్రీయలింగమునా? లేక, లొకికలింగమునా? యన్న శాస్త్రుల
వారి యన్యతరపక్షంకయెట్లు సంగతంబు? కావునఁ బైసూత్రద్వయ
— మందును ససందర్భశంకలమూలమున సగాధపాంశత్వశైలితో వాసిన
శాస్త్రులవారి గ్రంథ మయోమయంబై కొలుకఁపడ శక్యముగాక

యున్నది. ఆహా ! శంకయే పెక్కు శంకలను బుట్టించుకొనుచు బ్రబలుచున్నది.

(2) “శంకావాక్యము:—శాస్త్రీయలింగతాత్పర్యముల వాడఁ బడెననుఁడుమున దైవతశబ్దము సహజముగా నంపుంసకలింగమైయుండదాని నపుంసకత్వస్థితికై యగతికగతిభూతమయిన “సామాన్యే నపుంసకమ్” అనుప్రవాద మంగీకరింపనేల? ఈపక్షమున వ్యపభాదిశబ్దములు నపుంసకములుగఁ దలంపఁబడుచున్నవను వీరివాక్య మెట్లు సంగతంబగును?”

ఉత్తరము:—తత్సమ. 39 సూత్రమునకుఁ బ్రతిభటులు సామాన్యదృష్టితో సర్థముచేసికొనుచు “నమహన్నపుంసకములగు ఋతౌ దిశబ్దములకే మువర్ణకము గలుగుంగాని నమహన్నపుంసకమయిన దైవతశబ్దమునకును నమహన్నపుంసకములగువ్యపభాదిశబ్దములకును మువర్ణక మెట్లు సిద్ధించునని శంకించిరి. పిమ్మట నమరాగణపార్థమూర్తిగారి మతమవలంబించి నేను “సామాన్యే నపుంసకమ్” అనున్వాయంబున దైవతశబ్దమునకు నపుంసకలింగవిహ్నంబగు మువర్ణకంబును పారించితిగాని శాస్త్రీలవారన్నట్లు నాప్రథమవ్యాసఘట్టమున నపుంసకత్వమును సాధింపలేదు. అట్లే అమహన్నపుంసకములగు వ్యపభాదిశబ్దములకు (22) సూత్రమున మహన్నపుంసకవిహిత డుష్పర్ణకము రానేరదు. గాన నీన్వాయవశమున నపుంసకలింగవిభక్తియగు మువర్ణకమునకే పాత్రంబులై తెలుగున నయ్యవి నపుంసకలింగములగునని సమాధానము చెప్పితి. విశేషవిధానములేనిచో లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగమ్యుత్పత్తికి నిరాతంకముగా సిద్ధిమఁగదా! “నకేవలప్రకృతి” ఇత్యాదిన్యాయవచనంబునఁ గేవలప్రకృతియెట్లు ప్రయోగింపవగు? కావుననే “గుణేశుక్లాదయఃపుంసి” యను నమరనిఘంటుశ్లోకమును వివరిం

ద్వం ద్వోం ప శ మ స ము.

చతటిని “గణకతి యద్యపిశుక్లంయాఽమ్ ఇత్యాదావిశేష్యనిష్నుతైవే
ష్యతే; తథాపివిశేష్యానుపాదానే ప్రాప్తస్య సామాన్యే నపుంసకమిత్య
స్యాఽవాదోఽయమ్” అని విశేషవిధానాభావంబున నపుంసకలింగమయి
రిద్విభక్తివచ్చునని భట్టోజీదీక్షితపుత్రభానోజీ దీక్షితకృతరామాశ్రమ
యను సమరవ్యాఖ్యయందుదాహరింఁబడియె.

(సశేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

13—2—1918

(పూర్వపత్తి)కా వ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయ శ్రీభేరిభౌంకరణము.

గీ॥ సత్కర్మధారయజయ శ్రీభేరిభౌంకరణ్యతి జయతాత్

అమహన్నపుంసకఃదా ద్భిష్టాప్తాద్వంద్వవృత్తి రస్తమగాత్.

ఆ॥ గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య న్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య హంతుగదే
యమ్

తాతాసుబ్బారాయా! ఖ్యశాస్త్రీవరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్.

(3) మఱియుఁ బ్రథమవ్యాసఘట్టమునందు “ముఖచంద్రునకు
నాష్టోదకత్వమమరెను”నిత్యాది వాక్యములనుదాహరించి యిట ముఖ
మందఁ జంద్రత్వాదిదేశముతో నాష్టోదకత్వము విధింపఁబడురీతిని, నీ
సూత్రమునందును నుద్దిష్టముఁ గు నమహత్తులయందు నపుంసకత్వాది
దేశముతో ముఁదర్లకము విధింపఁబడుననియు, బహిర్భూతసముదాయ
ప్రధానమగు ద్వంద్వము బహువ్రీహివోలె బహిరంగముగాన స్వపదా
ర్థప్రధానమయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమే యీసూత్రమున

శాస్త్రీయమనియు, ద్వంద్వమశాస్త్రీయమొక్కటియేకాక, మీ దుమిక్కిలి లక్ష్యదోషములు సైతము సమకూరుననియుఁ జెప్పి కొన్ని లక్ష్యములుదాహరించిరి. శాస్త్రులవారు కర్మధారయముకంటె ద్వంద్వమే యిట శాస్త్రీయమని సాధించి స్వతంత్రనిర్వహణము కావించుకొనలేదు. వీరు బహుగ్రంథవిసరద్రదర్శనంబుకై యమహన్మఘంసకసూత్రమున, బ్రకృతాంశమునకు దూరవర్తియగు నుద్దేశ్యవిధేయభావ విచారణమును నప్పి చిట్టచిరకుఁ గొంచెము స్రవ్యత మార్గమునకు దయచేసి యిట్టనిరి. “మఱియు, నపుంసకములకు మువణమువచ్చుననియు సమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁగదా శాస్త్రులవారి వాదమునందలి ఫలితార్థము. అట్టిసిలో సమహత్తులకు నపుంసకత్వాతి దేశద్వారమున మువర్ణకమును విధించుటకంటె సమహత్తులకు సామత్తుగా మువర్ణకమును విధించుటయే యుచితమయియుండదా?”

ఉత్తరము:—అమహత్తులకు సామత్తుగా మువర్ణకమును విధించుదో నపుంసకములకుఁగూడ సామత్తుగా మువర్ణకవిధి తప్పదు. ద్వంద్వముచెప్పి సామత్తుగా మువర్ణకము నపుంకముల కెల్ల విధించితిమేని ధనము, వనము, ఇత్యాదులక్ష్యంబులందుంబలె దీనికి బాధక సూత్రము లేనందున “దృష్టాంత స్యాపితుపురుషారంభోని పతకోభవతి” యను స్థావత్సూత్రాద్యంతేటికితా విత్యాదసూత్రస్థభిష్య వచనంబుచే నీ సూత్ర మొక్కింది లోకక్రసిద్ధప్రయోగంబులందును బ్రవర్తిల్లెడు. ఉదా- తీర్థుడు (గురువు) యదేశించుచున్నాఁడు— అనుటకు బదులుగా, తీర్థయవదేశించుచున్నాఁడు—అనియగు. తీర్థులు పూజ్యులు—అనుటకు మాఱుగా, తీర్థములు (గురువులు) పూజ్యములు—అవలసియుండును మనుష్యవవ=మనుష్యసూత్రమ్. అన్యశ్శూద్రః= శూద్రాంతరమ్, అన్యో రాజః=రాజాంతరమ్-ఇత్యాదులు మమూరవ్యంసకాదయశ్చ”(2-1-72 అను పాణిని సూత్రమున నిష్పన్నములయి సంస్కృతభాషలో నపుం

సకములమ్యో ఈమునన్గళినిసూత్రమున ద్వంద్వవృత్తి చేర్చినచో—
 మనుష్యమాత్రుడు వివేకముగలవాఁడు—అనుచో, మనుష్యమాత్ర
 ము వివేకముగలవాఁడు—అని చెప్పవలసియుండును శూద్రాంతరుడు
 కృషిచేసినాఁడు—అని యుక్తతీరదు. రాజాంతరుడు పాలించినాఁడు—
 అనుచోట, రాజాంతరుడు పాలించినాఁడుఅని యనివశియుండును కో
 విదులారా ద్వంద్వము సూత్రమున రించుకొన్నయెడల నెంతఁడెహ
 సాన్పదమగు ప్రయోగంబునోటఁ బెట్టవలసియుండునో చూదిరిగదా!
 మఱియు, మిత్రము దయగలవాఁడు—అన్నట్లులే, మిత్రము దయా
 వంతుఁడు—అని దుద్వర్ణకముతో ననవలసియుండగా, మిత్రము
 దయావంతుము—అను భ్రష్టయోగంబు నైవము రక్షించువాఁడు—అ
 న్నట్లులే, నైవమురక్షుఁడు—అనిదుద్వర్ణకముతో నందుటవిధియై
 యుండఁగా; నైవమురక్షకను. అని భ్రష్టముగా ద్వంద్వోపశమన
 బ్రయోగించనగు ఇట్లు ద్వంద్వమున ననేకదోషములు సంభవించెడి.
 నేనెట్టిదోషమును నాపూర్వవ్యాసములలోఁ జూడఁగా శాస్త్రులవారు
 వానిని మెల్లమెల్ల గజాఱిండుచుచు “ఇతిశబ్దముల విషయమున
 నెట్లువ్రాసినను, బ్రధానశబ్దవిషయగునందును నెట్లువ్రాముట యత్య
 ద్భారముగానున్నది” యని తక్కిన శబ్దములయెడ నర్థాంగీకారమును
 సూచించుచు నొక్కప్రధానశబ్దమునెడనే మిక్కిలి వింతఁపరున్నాగు
 శాస్త్రులవారుచు ప్రధానశబ్దము నొద్ద నావ్యాసగ్రాహముం జూచి
 యచ్చెరువందెట్టులే, నేరును బ్రధానశబ్దమునొద్దనే శాస్త్రులవారు
 లిఖించిన వాక్యసరణిని సంపర్చించి కడుపంతయు నచ్చెఱువగునట్లులు
 నవ్యయ నచ్చెరువందుచున్నాఁడను వీరు మిత్రోపశమప్రధాన పాత్రా
 దులు మిత్రానులుగాన మిత్రానులలోఁ బరిగణించిన ప్రధాన
 శబ్దము మంత్రవాచకమయినపుడు సహితము (18)సూత్రము మిత్రోప
 శబ్దమునందే వికల్పముగాఁ బులిగిల్పఁగల్గినదేశము నొగడుననియు,

మిత్రము, మిత్రుడు—అగునటులే, ప్రధానము, ప్రధానుడు-అను
 రూపద్వయంబును గాక తీరదనియు, సాహసించి యుష్లోపించుచున్నారు
 ఏశబ్దము, ఏయర్థమందు గీర్వాణభాషలోఁ బులింగము కాకుండి నర్వ
 దానపుంసకమై యుండునో: యట్టిశబ్దమేకదా ప్రయోగానుసారమున
 బరిశీలించి మిత్రాదులలోబరించుకొనఁదగియుండు మిత్రశబ్దము సఖః
 వాచకమైనపుడు గీర్వాణభాషలో సదా నపుంసకముగాన నయ్యది
 యే, తెలుగున మిత్రాదులలో వైకల్పికపులింగత్వముకై పరియింపఁ
 దగియుండుంగాని సూర్యవాచకమైన మిత్రశబ్దము సంస్కృతభాషలో
 స్వతస్సిద్ధముగాఁ బులింగమైయుండ నట్టిమిత్రశబ్ద మిగణాబులోనేల
 గ్రహింపఁబడు?, అట్లే ప్రకృతంబునను, ప్రధానశబ్దము సదాగీర్వాణ
 భాషలో నపుంసకలింగమైనదియే వైకల్పికపులింగత్వమునకై తెలుగు
 వ్యాకరణంబున మిత్రాదులలో గ్రహింపఁ దగియుండుంగాని మంత్రివా
 వాచకమైన ప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పుంసపుంసకమై
 యుండఁగా నట్టిది పాక్షికపుంస్త్వంబునకై యీగణములో నెట్లుకొ
 నందగియుండెడి? అమరనిఘంటువులోనే క్షత్రియవర్గమున “శ్లో”మ
 హామాత్రాః ప్రధానాని॥ అను శ్లోకమునొద్ద గురుబాలప్రబోధికాఖ్య
 వ్యాఖ్యలో “శ్లో! మహామాత్రాః ప్రధానస్యాత్” అని పుంస్కాండ
 మందువోపాలింతుఁడు నప్పినందున మంత్రిప్రముఖులగు నధికారులర్థమ
 గునప్పడు ప్రధానశబ్దము పులింగముగూడ నున్నది యని స్పష్టపఱు
 నఁబడియున్నది. అందున గీర్వాణభాషలోనే వైకల్పిక పులింగమునైన
 మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము తెలుగువ్యాకరణమునఁ బాక్షికపులిం
 గత్వమునకై మిత్రాదులలో నెట్లుపరిగణింపఁదగియుండు ఇటుండు,
 మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలోనిదిగాన, ప్రధానము,
 ప్రధానుడు—అను పుంసనపుంసకరూపద్వయముండక తీరనిదన కాన్తుల

వారి భాషితంబు దూషితంబుకాక యెట్లుదూషితంబయ్యెడి? మంత్రి వాచకప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పూరింగమును నైయున్నందునఁ దెలుంగువ్యాకరణములోని మిత్రాదిగణాంబులో గణియింపఁ దగినదికాదని యాలోచించియే కేను బ్రథమవ్యాసఘట్టమున “ప్రధానశబ్దము మంత్రివాచకమైనపుడు పూరింగముగూడఁ గలదానురేని వైకల్పికముగాఁ బ్రధానమన్నరూపము తప్పక యవిధి నొందవలసినవచ్చును”— ఇత్యాదికముగా సిద్ధాంతార్థము ప్రకటించితిని. ఇట్లుచాటుచున్న నా వాక్యముకు బరిశీలించక శాస్త్రులవారు పెడచెవిని బెట్టి పరిహాసపరిపాటి ప్రకటన పటిష్ఠకటాక్షులు నల్పుటసరియేకదా! నిశ్చితార్థమును నిష్పత్తిజేయు నిఘంటుకారుల వాక్యములనైన నావాహనములోనికిఁ దెచ్చికటాక్షించినట్లు కానిపింపరైరి “కాఁబట్టి మంత్రి యాలోచించినాఁడను” వాక్యమునకుఁ బర్యాయముగాఁ “ప్రధానుఁ డాలోచించినాఁడని” యనందగుకేళాని “ప్రధానమూలోచించినాఁ” డని యెన్నఁడును ననందగదు. ఇటులు న్యాయమైన ఘటాపథసరణి జగజ్జగీయమానమై తేజరిల్లుచుండినను, శాస్త్రులవారు కంటకంబు, శ్రోన్మద్రొక్కుచు మంత్రియు సహితము ‘ప్రధాన’ మని వైకల్పికముగా నపునకరూపముతో నుండకతీరదని సాహసించిచెప్పట మెంతయు వింతగానున్నది. ప్రధానుఁడు నపునకరూపముతోవికల్పకముగానుంట యొకనితయేకాదు. శాస్త్రులవారు స్వప్రజ్ఞాపౌరుషప్రకషణంబున గట్టిగాఁ దలంచుకొన్నచో నతండునిత్యముగానే నపునకరూపముతో నుండితీరును. ప్రధానుని పాల్గొయ్యితికి మాతినప్పుడు తక్కిన యప్రధానుని పాల్గొనేతే చెప్పవలె? ఇచ్చట్లునఁబట్టరాని సాహసకులగు శాస్త్రులవారి యనితీతకంఠారథటిని దలంపగా “శక్త్యగ్రహీతద్వరోధాభావాత్”—ఇత్యాదికమైన అఇడో సూత్రస్థశేఖరగ్రంథము నెత్తికొని “తథాచ, త్వద్దూషణమపరాధే తథా నుష్కన్యకరహదశబరసుకుకతోతి”యనినవిషయమును నెఱిగి

స్మృతిపథమ నొందుచున్నది. ఇతను నెట్టియర్థముగల ప్రధానశబ్దముమిత్రాదిగణములోఁ బరిగణపఱచునని శంకితులైన వినుండు. శ్లో “క్షీప్రేప్రధానం ప్రముఖైః వేదానుర్తమోర్తమాః ముఖ్యవర్తనరేణ్యశ్చైవ బహోనపరార్థవత్” (౧౭) అని యనురవిసుంటుత్పతీయకాంక్షమున ముఖ్యశబ్దపర్యాయమైన ప్రధానశబ్దము విర్తనపుంసకమని చెప్పబడినది. మఱియుఁ “ఉధంతహిణోః గాజానమక్షేత్రమాణస్యాశ్వపురుషాభ్యాం నహనమాసోధవతి ప్రధానమత్రతదాగౌర్భవతి శవతిచప్రధానస్యసాపేక్షస్యానమాసః” అనిన సమ్మత్యుత్పత్తిపాఠఃపునిక భాష్యప్రయోగంబును నేతాదృశార్థకప్రధానశబ్దవిశ్వనపుంసకత్వంబునే యుద్ఘోషించుచున్నది. ఇట్టి ప్రధానశబ్దమే విర్తనపుంసకమిత్రాదిశబ్దసాహచర్యంబున “నహచరితానహచరితయో స్స హ చ రి త మైవ గ్ర హణ”మృనుపరిభాషంజేసి గణంబులోగణియింపఁ దగియుండు విద్యాంశులో వైయాకరణుడు ప్రధానము, లేక, ప్రధానుడు గుణవంతులలో విషయవంతుడు ప్రధానము లేక, ప్రధానుడు—అని యుదాహరణము కాన సంస్కృతభాషలోనే పున్నపుంసకమైన మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలో నుంకనేరదు. కాబట్టి శాస్త్రులవారిప్రధానశబ్దవిషయప్రకటితగ్రంథము ప్రధానమయినదికాదు. ఇయ్యదియవిచారితరమనీయమనంబును. ఇట్లు ద్వంద్వమాసపక్షమునఁ దీర్థ, ప్రధానమచ్యుష్మాత్ర, శూద్రాంతరాదిబహుశబ్దములు మువర్ణకముతోఁ బరిహాసాస్పదమయిన భ్రష్టప్రయోగాలు గావలసివచ్చును. కావున ద్వంద్వము దర్శనకు నీత్యుదగు శృంగితాతలకాలము మొదలొకని చిరకాలానుభవమున నీద్వంద్వమాసూత్రమును బట్టకొని వ్రేలాడుచున్నదియని విచారించుకొని శ్లో తాతస్యసూపో యమిత్త్రైవవాణః షరంజలుకే పుషపాపిబ తి” యను న్యాయమునఁ గండ్రిగాను త్రవ్వించిన కూసమ్మ ముప్పవీటియైన గా నెవ్వరోప్పగొందును? మఱియుఁ

దీక్షఁడు (గురువు) దైవము జగద్రీతుఁడు పశూదాంతిఁడు, మను
ష్యమాత్మఁడు—ఇత్యాదులు మువ్వకాంతములు కాక నర్విశా
దుజ్వలకాంతములే కావలయునన్నదియు శస్త్రునివ రికె దగినఁ)

యోగములు చూపవలెనట జగత్పసిద్ధిములై మనుష్యమాత్మఁడు డెట్టి
గిన్నెట్టిరూపములకు ప్రయోగా క్షేపణ మనవసరమనియే యెల్లర
తాత్పర్యమయియుండునని నేదొంచెదన్లో “నామే
వతేనరద వాంఛితదాతృభావం వ్యాఖ్యాత్య తోనపేహ సే
వరదానముద్రామే విశ్వప్రసిద్ధతరవిశ్రాంతాతే ర్యజ్ఞోపసీతవహనం
హీనఖిల్వపేక్ష్యమే” అను కువల యానందస్థ లోకోక్తి ప్రకారమున
జగమెఱిగిన బ్రాహ్మణునికై జన్మదంబన్వేషింపనేటికి? కర్మధారయవృ
త్తి పూర్వోక్తమహాభాష్యాది ప్రమాణముల ద్వంద్వముకంటె నంతరం
గమై శాస్త్రీయమగుటయేకాకదుజ్వలకాంతములగు నేతాదృశలక్ష్యము
లయెడ మిక్కిలి సాధకమగుచున్నయది. “ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదక
తయమరెడు” ననువాక్యమున ముఖమునకు జాత్రత్వోపశాద్వాది
మున నాహ్లాదకత విధించుచో జంద్రునికి నాహ్లాదకత సిద్ధమని స్ఫురియిం
చునటులు ప్రకృతమునన, నమహత్తులకు నపుంసకత్వాదేత ద్వార
మున మువర్ణకమును విధించినందున నపుంసకములకు మువర్ణకము
గల్గుట గమ్యమానమై వానియెక మువర్ణకము సిద్ధమృగు ఇట్లకర్మధా
రయ సనూసార్థమున దైవతము—ఇత్యాదినిత్య మువర్ణకాంత రూప
ములు సిద్ధించుటయేకాకుండ, ప్రధానుఁడు (మంత్రి), తర్థుఁడు (గురువు),
మనుష్యమాత్మఁడు గూడదాంతిఁడు—ఇత్యాదినిత్య దుజ్వలకాంత
రూపములును సురక్షితంబుయ్యె సూత్రమున ద్వంద్వసమాన మం
గీకరింపబడియెనేని నపుంసకములకుం గూడ మువర్ణకము ప్రత్యేకముగా
విధ్యుక్తమయ్యెనుగాన “దృష్టాంతస్యాపితుపురుషారంభోనివతేకోధ
వతి” యను స్థానివత్సుత్రాదులయందలి భాష్యకారపచనముఁ

బూర్వోక్త లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులు భ్రష్టప్రయోగములు కకతీర
ను. కావున గ్రంథఃస్తరముతోఁ బాలును. మృత్రివాచకప్రధానశబ్దము
గూడ మిత్ర్యాదిగణంబులోఁ గ్రహింపఁబడి వైభాషికముగా దుబ్బు
వర్ణకములతో ద్వైరూప్యమునొంద ననిన సుబ్బారాయశాస్త్రివారి వా
క్యంబు శోభిల్లనేరదని యెఱుంగునది. దైవము జగద్రక్షకుఁడు—అను
ప్రసిద్ధవాక్యము నేనుజూపఁగా, దైవశబ్దవిశేషణములుమువర్ణకాంతములే
యయి యుండవలెనన్నందులకుఁ దగిన గ్రంథోదాహరణములు శాస్త్రి
లవారిచేఁ జూపఁబడలేదు. ఇట్లు ప్రపంచవ్యాసఘట్టార్థము మండనా
హంబయ్య.

(సశేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

—:—

20—2—1918

(పూర్వపత్తి)కావ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయశ్రీభేరిభాంకరణము,

గీతిః సత్కర్మధారయజయశ్రీభేరిభూరిభాంకరణయజయశ్రీ

అమహన్నపుంసకపదాస్త్రిష్టాష్టాద్వంద్వవృత్తిరస్తమగాత్!

ఆ గీ గౌరవధీకల్లూర్య స్వయవేంకటరామశాస్త్రిపాంతుగదేయమ్

తాతాసుబ్బారాయణ ఖ్యశాస్త్రివరమభి మహామహాపాధ్య

యమ్!

(4) ఈద్వితీయఘట్టమునఁ బ్రతివాదులు ప్రయోగించిన మువర్ణక
విధాయక సూత్రమందలి వివరణవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యము
నేరదని సమర్థింపఁబడియె. “అదంతములగు సమవాత్తులకును నపుం

సకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగునని యర్థము” అని బ్రీ సీతారామ స్వామి శాస్త్రులవారఁబ్రయోగించిరి. వైయాకరణమతమందు ద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము ప్రథమాంతపదములతోడను, నానాచశబ్దములతోడ నుండువలయునని నేననేక ప్రమాణములు చూపుచుఁ బ్రకృతవాక్యము చశబ్దార్థకను శబ్దనానాత్వముతో నుండినను బ్రథమాంతములతోఁ గాక షష్ఠ్యంతములతో నుండినందున ద్వంద్వ విగ్రహము కాకేరదని వక్కాణించితి. అంతట బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులవారు, సముచ్చయార్థము వివక్షితమగునపుడు సముచ్చయ మానార్థబోధక పదములు రెండింటిలోఁ దుదిపదమునకు మార్తిమే శబ్దసమభివ్యాహార ముండుం గాన “ఈశ్వరింగురుంచభజన్వ” అనునది సముచ్చయార్థ బోధకవాక్యమనియు, నితరేతర యోగార్థము వివక్షిత మగునపుడు సముచ్చయ మానార్థబోధకపదములు రెండింటికిని చశబ్ద సమభివ్యాహారముండుం గాన “ఈశ్వరంచ గురుంచ భజన్వ” అనునది నితరేతర యోగార్థ బోధకవాక్యమనియు ప్రథమావిభక్తి నియమ మక్కఱలేదనియు దృష్టాంతముగా నృప్తార్థము వైవాక్యద్వయమును జూపుచుఁ బ్రకృతంబున సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారు వివరించిన మువర్ణక విధాయక సూత్రమందలి వాక్యము, చశబ్దార్థకనుశబ్దద్వయముతో నుండినందున నితరేతర యోగద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము కాకేరదని తొల్లిటి తమ వ్యాసమున సిద్ధాంతకరించిరి. బ్రహ్మసుబ్బారాయశాస్త్రులవారి మతము ద్వంద్వవిగ్రహము ప్రథమాంతములతోనే యుండువలెనన్న యంశములో నామతమునకు భిన్నమైనను విగ్రహములోని ప్రతిపదమును చ శబ్దాంతము కావలెనన్న విషయములో మాత్రము నిస్సంశయముగాన భేదము నొందుచున్నయది అట్టి స్థితిలోఁ బ్రకృతవ్యాసమున శాస్త్రులు గారిట్లు లిఖించుచుండిరి. “సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే” అను వార్తికమును వివరించుకొని “అధకంపుఁ పదాంథి మత్వాపపవిగ్రహః క్రియతే సిద్ధే

శబ్దే ఆర్థసంబంధే చేతి, ఆకృతి మిథ్యాహ అధద్రవ్యేదార్థేకధంవిగ్రహః కర్తవ్యః సిద్ధేశబ్దే అర్థసంబంధేచేతి” అని యిట్లు మహాభాష్యమున (సప్తశాహ్నికము) “శబ్దార్థసంబంధే” అను ద్వంద్వమున విగ్రహము ప్రథమే తర విభక్త్యంతములతోడనే వైసింజూపబడినదిగాన నమహన్నపుంసక సూత్రమందలి సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి షష్ఠ్యంత ద్వంద్వవిగ్రహము సాధువేలకాదని గొప్ప శంకశాస్త్రులవారు చేయుచుండిరి. ఇట్లు మహాభాష్యాది గ్రంథములనుండి పెక్కు — వివరణ వాక్యములనును శాస్త్రులవారు నాయందుంచిన దయతో మహాభాష్యాది గ్రంథములతో బాటిగా నాగుప్తార్థప్రకాశికా గ్రంథమునుండి కొన్ని యిట్టి వాక్యములను నెత్తిచూపిరి పూర్వోక్తములగు భాష్యాదులయందలి వివరణవాక్యములు ద్వంద్వవృత్తి శలితార్థమును స్పష్టముచునట్టి ప్రాథమిక వాక్యములుగాని నిజంబైన ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యములు కానేరవు అట్లేకాకుండనేని, చార్థేసూత్రం భాష్యాదులన్నిటికి నివిరోధము వాటిల్లు. కనుకనే “శబ్దార్థసంబంధానా, మన్నకై యటపవ్యంతోక్తి నేత్తుకొని యుద్ద్యోతమునందు “శబ్దాశ్చ అర్థాశ్చ సంబంధాశ్చేతిద్వంద్వః” అని చాంతప్రథమాంతములతోనే విగ్రహము వివరింపబడియె. ఇంతియకాక “శబ్దలక్ష్యసంబంధేచ” అనునదియే నిజంబైన ద్వంద్వ విగ్రహమందు రేచి యపుడు మూడునక్షత్రములములును మేళగింపఁగా మూలమైన వార్తికము ‘సిద్ధేశుశబ్దార్థ సంబంధేషు, అని బహువచనాంతములతో నుండకతీరద. అందున మొదట, సమాహార ద్వంద్వము చేసికొని పిమ్మట సప్తమిలోనికి మార్పుకొనవలయును. మఱియు నిదియే నిక్కంబైన ద్వంద్వవిగ్రహమన్నచో ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదము తుదను చశబ్దముండవలయునని తీర్పుతీర్చిన శాస్త్రులవారి మతమునఁ బ్రకృతములగు తమవిగ్రహములన్నిటికిని నొక్కొక్క చశబ్దప్రయోగమే యుండుచున్నందున స్వవచన భంగమును

బాటిల్లెడు. కాన వారును నియ్యవిఫలితార్థ వినరణవాకములే యన
వలయుం గాని యన్యథా యనంగ వలను పడదు.
సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారి ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యముగూడఁ బైవా
క్యమున వోలెఫలితార్థవాక్యమేల కాఁగూడ దందులేని వినుచు
“కాకవద్దేవదత్తగృహంశ్య” అనునటులు చశబ్దద్వ యార్థకనుశబ్దద్వం
ద్వమును గొప్పయూహలుగాఁ జూపుచు ద్వంద్వవిగ్రహమని యుద్ధ
రింపఁగాఁ గనచును పన్నుకొని వేంచేసిక బ్రతీ సుబృతాయశాస్త్రుల
వారు సీతారామస్వామిశాస్త్రు వారి వాక్యము ఫలితార్థకవాక్యముగాని
యథాశాస్త్రీయమైన విగ్రహవాక్యము గాదని యిపుడొప్పుకొంగ రా?
ఒప్పుకొనరు. కాఁబట్టి దుర్బలములైన యీదృష్టాంతవాక్యములు సీతా
రామస్వామి శాస్త్రులవారి వ్రీకృతవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహవాక్యమని
సమర్థింపఁ జాలవు. అందు ననర్థకవాక్యమనవలయునేకాని యియ్యది
ద్వంద్వవిగ్రహ మనుటకు శ్రీపబ్బరాయశాస్త్రులవారికిని నిపుడు వీలు
పడదు. ఎదుటివారిని నెచ్చుగ శంకించుచున్నందు యెగుబుజులను
ప్పుగు నందడిలో శ్రీశాస్త్రులవారు తమచ్చైన చశబ్దములనియమము
కూడ స్వీయదృష్టాంతవాక్యములో లేనన్న యంశము మఱచిరి
కాబోలు!

(5) మూడవవ్యాసఘట్టమందు ద్వంద్వసమావేశ సాహిత్య
ములేక, సముదాయముఖ్యార్థమని సమర్థింపఁబడియె. అందులకు
భాష్యకైయట శేఖరచంద్రకలాద్యనేకగ్రంథములలోని వాక్యజాలము
లెత్తి నేను నిదర్శనంబుగాఁ జూపఁగా నట్టిగ్రంథముల నెత్తికొని స
మాధానమువ్రాయక శాస్త్రులగారు ప్రత్యేకవాక్యఁదినమాప్తి సముదా
యవాక్యఁదినమాప్తి న్యాయములతో ద్విత్వత్వీసముదాయఁదిన
మాప్తి నొందించిరి. మఱియు నేనుజతుర్థవ్యాసఘట్టమనఁబ్రత్యేకవాక్య
ఁదినమాప్తి సముదాయవాక్యఁదినమాప్తి న్యాయములంగూర్చి శాఖా

చరిత్రములుగా నుపన్యసించుచు ద్వంద్వ సమాసవిధానసమయమున
 జార్థమగు సముదాయార్థ మంగీకరింపక తీరదనియుఁ బ్రకరణాదిబలవశ
 మున భోజనన్యాయాదుల సాహాయ్యముచేత యత్కించిత్సాహిత్యము
 నంగీకరించి సమన్వయించుకొనవలయుననియు వివరించి వీరికి ద్వంద్వ
 మున ద్వితీయబోధనైన శాబ్దార్థము తప్పదని చెప్పితిని. కాన నిపుడు పు
 నరుక్తులకును స్వవచనవ్యాఖ్యాతములకును మాత్రము సేనుసాహసింపఁ
 జాల. శాస్త్రులుగారు తమ వెనుకటివ్యాసములో “ఇతరేతర యోగా
 ద్యాకారములనుదెల్పు భాష్యగ్రంథమునుజూడ శాబ్దబోధమునందు
 మాత్రమే సాహిత్యము భాస్కరింపవలసి యున్నట్లు విశదమగుచున్నది.
 ‘ఇతరేతర యోగేష్వత్ప్రసక్త్యగ్రోధశ్చేత్స్యక్తే గమ్యతేవతత్ స్తోషిన్య
 గ్రోధనహయోన్య గ్రోధోష్ణత్వనహయక్షణ, అను భాష్యగ్రంథమున
 ‘గమ్యతే’ అని చెప్పబడియున్నందున సాహిత్యము బోధలో భాసిల్లున
 నియే యర్థముతేలుచున్నది ఇచ్చట జ్ఞానార్థకమగు ‘గమ్’ ధాతువు
 శాబ్దజ్ఞానమునే బోధించును” అని శాబ్దబోధమునందు మాత్రమేద్వంద్వ
 ప్థమున సాహిత్యముప్రకాశించి యవధారణార్థముతోఁ గ్రియానిష్పత్తిలో
 శ్చేత్తిద్యముఁ జాథేనూత్రభాష్యమునకు వ్యాఖ్యానము సల్పిరి. ఆశాస్త్రు
 ఁబడియె. తమ ప్రకృతవ్యాసములో “కొన్ని వాక్యములందు ద్వంద్వన
 ద్వంద్వ విగ్రహముబోధితములగు క్రియల నిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్య
 గింపఁగా మూలమైనను” అని క్రియానిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండ
 బహువచనాంతములతోఁగూఁపించుచున్నారు. ఇట్లు శాస్త్రులవారి పూ
 ద్వంద్వము చేసికొని పిమ్మటక్యముల గాంభీర్యము గ్రహింప నలవిగా
 మఱియు నిదియే నిక్కం.

ములోని ప్రతిపదము నొరులవిప్రమాదములనుకొని దిద్దఁగాదయచేసిన
 అవారి మతమునఁ బ్రమాద ప్రయోగముల నెట్లు నవరించుకొనిరో
 క్క చక్షు ప్రయోగములు “దుష్టోపనాథులు శ్రీకృష్ణసహాయముగా

గోరివచ్చిరి” యను శాస్త్రులవారి ప్రయుక్తవాక్యములో సహాయపడ
సానమున ‘సాహాయ్య’ మనుట శాస్త్రీయమని నేననగా, నిట్లు వాడు
సెలవిచ్చుచున్నాడు. ‘నేను వ్రాసినది తెనుగుభాష తెనుగుభాషలో
సహాయశబ్దమును నేను ప్రయోగించినట్లు ప్రయోగించుట సుప్రసిద్ధము”
అని శాస్త్రీయమగుట కష్టమనియెంచి యీక్రింది తిక్కనసోమయాజి
ప్రయోగముల నుదాహరించెదను.

ఉ వారలఁజూచి కేశవుఁడు వచ్చినకార్యము సెప్పడన్న న

కృష్ణరవనాధుఁ డిట్లనియెఁ గయ్య మునేయువగన్ సహాయముఁగోరి

భార ఉద్యో 1 ఆ

క॥ అనుటయు నాతఁడు వారికి ట్లను నేనురణంబునకు సహాయంబుల్లార్

భార. ఉద్యో 1 ఆ ఇత్యాదికములు

పైప్రయోగములు సంస్కృతవ్యాకరణ ప్రసిద్ధము గానివి తిక్కయజ్ఞ
మీఁదఁగూడ మోపుటకంటె బైపద్యములో “సహాయతంగోరి” “సహాయ
యతనొల్లార్” అని లక్షణానుసారమున నున్నవియగుటయే యుక్తము
మృగు. ఒకవేళ “గజసహాయాభ్యాచేతి వార్తికంబున సమూహాచరి
మునఁ దల్ ప్రత్యయము వచ్చునందుచేని యయ్యది విభిన్నవి
మగు భావార్థకతల్ ప్రత్యయము నెట్లుభాధింపఁజాలు! “యస్మై హిత్య
సమ్నాహః” అనునర్థమున నన్ ప్రత్యయపు వద్దావాదులుదులకు
యాపన రూపసిద్ధియగునట్లే యువతేర్భావః అను వర్థభేదమునఁ బాలము
తిఁదిక్కగ్రహణే ఇతి పరిభాషంజేసి యువాఖిల తీతిసూత్రవల్లభాని స
“హాయనాంత యువాదిభ్యోన్” అనుసూత్రమునందును యువన్ముదా
గ్రహయింపఁబడి యావన్నమ్, అనురూపము సిద్ధింపదా! కానశాసరిన
లవారిచ్చిన ప్రయోగములు స్వపక్ష సాధకములు కానేర న్నక్య
తమప్రమాదమునకు దోషుఁగా దిక్కన్న సోమయాజిగూడ నున్నాడె
నుట గ్రాహ్యంబుగాదు.

మఱియు; “దుర్యోధనార్జునులు” అనిన శాస్త్రునివారి ద్వంద్వ ప్రయోగ ముండఁగూడదనియు అర్హతరమ్ అజాద్యదంతమ్ అభ్య హితంచ—ఇత్యాద్యనేకశాస్త్రములచేత “అర్జునదుర్యోధనులు” అని యు కవలెననియు నేననంగా శాస్త్రునివారు రెండుసమాధానములు గ్గడింపఁబడి మొదటిదానియందుఁ దమకేరుచింపక రెండవ యుత్తర మిట్లు చెప్పిరి. “లక్షణహేత్వోక్తిరీయాయాః” “సముద్రాభ్యాద్యః” అను పాణిని నిర్దేశమువలన బూర్వనిపాతప్రకరణమున కనిత్యత్వము గానన నిత్యతావశ్యమున ద్వంద్వములో మొదటదుర్యోధనశబ్దము ప్రయోగించఁ బడియెనట శాస్త్రునివారి యిట్టిసమాధాన వాక్యము మిక్కిలిశోచనీ యమృగు లోకములో నెక్కడనైనను గవులు ఛందోభంగమునకు పె తించి యగతికగతిపక్షమునఁ దమరించుచుమహాప్రబంధములు యందుఁ గూర్చిత్కముగా శాస్త్రమును మీఱుటచూచు చున్నారముగాని మనమువోలెమాటాప రెండుమాటలలోనే తీరికూర్చుండి యభేచ్ఛ ముగాశాస్త్రాతిక్రమణముచేసినరీతి కానిపింపదు. అట్లయినచో శాస్త్ర ప్రయోజనమేమి కనుకనే రఘు. 19 సగ 23 క్లేష్టపుష్పశయనాల్లా తాగృహః! నేత్యదూతికృతమాగదశఃనః! అన్వభూత్పరిజనాంగ నా రతం! సోనరోథ భయవేధూత్తరమ్

ఈశ్లోకములోని రెండవపాదమున దూతీశబ్దమును శాస్త్రమున స్థిరమగుముగాఁ బ్రయోగింపవలసి యుండగా ఛందోనిర్బంధమునగ జేసి కాళిదాసుప్రాస్వాంతముగాఁ ప్రయోగించియుండ మల్లినాథమారి యిట్లు వ్యాఖ్యలిఖించెను. “అత్రజీబంతస్యాపిదూతీశబ్దశ్య ఛందోబంధో యాత్ హ్రస్వశ్చోక్త్యతః” అపిమాషంశుశుక్లాచ్చందోభంగశ్చో క్తేద్ధిరామిత్యపదేశాత్—ఇట్లు పూర్వకవులు విధిలేక ఛందోనిర్బంధ మునకులోనై యెక్కడనో శాస్త్రాతిక్రమణమునకుఁ గుక్కురించినట్లున్నదిగాని విచ్ఛలవిధి వ్యవహరించినట్లేదు. మఱియుఁ బూర్వపాని

తక్షకరణ మనిత్యమై పూజ్యులంజెప్పెడు పదములు శాస్త్రులవారు చెప్పిన చోప్పన విచ్ఛలవిడిగాఁ బ్రయోగింపఁదగియుండెనేని, మరుదాదిదేవతలకంటె నిండుఁడు పూజ్యత్వాదులుగలవాఁడు గానఁ వాలంత ములయిన మరుచ్ఛద్విదులకంటెఁ బరంబుగ నిద్రశబ్ద ముండనందున “నేంద్రస్యపదస్యేతి” (7—3—22) శాస్త్రమునకు నట్టి స్థలముందు నవకాశములేదనియు, శివశోభాషణత్వాదిభర్తములచే నిద్రునికంటె సోముఁడు పూజ్యుడైనందునఁ దద్వాచకమైన సోమశబ్దము ద్వంద్వము లో మొదటనుండి యనంతరమున నిద్రశబ్దము సంభవించినను, వృద్ధికంటె నంతరంగమైన యేకాదేశము ప్రథమమునఁ బ్రవర్తిల్లుటజేసి యాద్యచ్ఛదొరకుట సంభవింపదనియు, దానంటేసి వ్యర్థమైన నేంద్రస్యేతి నిషేధము “పూర్వోత్తర పదనిమిత్తక కార్యాత్పర్వ మంతరంగోప్యేకాదేశోనేతిఁపరిభాషకు జ్ఞాపకం గునని యుద్దోషించుచున్న యంత్రానతూన్మరి విఘ్నానిషేధ సూత్రం భాష్యకారవచనము ప్రలాపప్రాయంబు గాదే!! శాస్త్రులవారు చెప్పినచోప్పన యథేచ్ఛముగా మరుచ్ఛబ్దముకంటెఁ బరమున నిద్రశబ్దము ప్రయోగింపఁ దగుంగాన నేంద్రస్యేతి నిషేధశాస్త్రము సార్థకమగుచుండఁగా శాస్త్రవైయర్థ్యమూలక పరిభాషాజ్ఞాపకత యెట్లుసంభవించె? పరిభాషేందు శేఖరగ్రంథము చూడఁ బ్రార్థించెద. కాఁబట్టి శాస్త్రులవారి మాటలు నమన్వయించుచుండలేదు. అందునఁ బూజ్యపార్థవర్యార్తి వాచకంబైన యజ్ఞానపదమే ద్వంద్వమున మొదటఁ బ్రయోగింపఁదగి యపార్థమూర్తి వాచకమైన దుర్వోధనపదము చరమంబుగాఁ జేయందగినది. చేసినచో శాస్త్రులవారు చదివినపూర్వోక్త భాష్యాదులన్నియు సార్థకంబయ్యెడి కైయటో పాఠ్యాదులుండన్న ప్రయోగము ద్వంద్వోపశమనవ్యాసమున నల సంరభాద్రపదాశ్వయు జమాస్నానసాహిత్య పరిషత్పత్తి” (258) పొరట (20) బంకిలో శ్రీశాస్త్రులవారే యుపయోగించినారు. గొప్పవారి ప్ర

యోగము ప్రమాదమై యుండదని యెంచి యితరులు నుపయోగించు
గానే యయ్యది గొప్ప తప్పయ్యెంగదా!, అత్త చేసిన పనులకు నాటళ్లు
లేవుకాబోలు! శాస్త్రులవారు తమ కర్మధారయార్థమని పల్కొను ప్ర
యోగించినట్లే చేను నుపలక్షణ సందర్భములో బ్రగుండునను నభిప్ర
యముతో “త్రపుణీత్యుపలక్షణం, తాతాపిండానా” మనునది విద
చోంత్యాది సూత్రస్థ శబ్దరత్నమగుండగా నుపయోగించితి. అయ్య
ది శాస్త్రులవారికి వేఱువిధముగాఁ దోచినచో శాస్త్రులుగారువోలె
నేనును తుమార్పణమును బరిగ్రహించఁగా జేడుచున్నాడను ఉపన్యాస
స్థభాషను విమర్శించుట యావశ్యకము కాదని శాస్త్రులవారట్టలనవల
దు. విమర్శకుల యర్హత లోకులకుం దెలియుటకై యయ్యది మిక్కిలి
ముఖ్యము. శాస్త్రులవారన్నటు లిటుపిమ్మట తామూరకుండిలేని వారి
యపన్యాసము లన్నియు నీమధ్య మాత్రో కొడఁబాటులేని శాస్త్రుల
వారి మహామానసమందే యుండుంగాత! మామానసంబును నూరకుం
డుంగాత! వారియందలిగౌరవబుద్ధితోఁ జేరుకొనినేనువాసితిగాని మహా
ప్రచ్ఛన్నపృథ్వితో నెక్కడను నధరస్పందము లే
కుండఁగాలక్ష్యముచేయుచునుంటయే నాయభీష్టంబయ్యెను. ఇకనుబ్రతి
నాది భయంకర రాఘవాచార్య మోదావ్యూత శార్దులవిక్రీడితము
ప్రకటించి యూరకుండెద.

శ్లో॥ కేజీయాదమహన్నపుంసక పదంద్వంద్వేన దుర్దోషిణా!

త్యక్తనిర్మితకర్మధారయ సమాసాధేన సత్సమ్మతమ్

స్త్రీలింగావిశేషరూఢి సరణౌ స్త్రీవాచకఖ్యపదం

శాస్త్రక్షేస్త్యైస్సమాహిత తయాశ్లాఘాపదం ప్రాఘ్నతాత్!

• ఇట్లువిన్నవించు విబుధౌద విధేయుడు,

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

గోదావరీపత్రిక.

15—4—1919

(బాల వ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

ఆ. గీ॥ విబుధాదృతగుప్తార్థ ప్రకాశికాదుర్విమర్శన విదారణ్యా
వాణీతూన్యాఽగ్రణ్యా సమరాంగణపార్థమూర్తి రిహజగర్తి.

శ్లో॥ వజ్ర్మలస్వయభూ గాంధ గన్ధూచద్రౌ మృగర్మభీః॥

సీతారామస్వామిశాస్త్రీ సమ్రతే సవ్యపాణినా.

సుధీమణులారా:—

శ్రీబాలవ్యాకరణ తత్సమపరి (39) సూత్రములోని యమహ
న్నపుంసక మనెడిపదము దగ్ధాద్యము గాని కర్మధారయము గాదనియు,
నీపరి (57) సూత్రములోని స్త్రీలింగమును మాటకు స్త్రీవాచకమని
వ్యాఖ్యానము నేయుట గూడదనియు, బ్ర శ్రీ సజ్జ్ఞుఁ సీతారామ
స్వామిశాస్త్రిల వారిచేత నాక్షేపింపబడి రాక్షస సం భద్రపద మాన
మందలి (సంపుట 4 సందిక 7.) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలో, బ్ర
కటింపబడిమె మఱియు, బ్రహ్మశ్రీ మహామహాపాథ్యాయ తాతా
సుబ్బారాయశాస్త్రిలవారికిని గ్రంథకర్తలకును (2) వత్సరంబులు పత్రి
కాముఖంబున, బ్రశ్నోత్తరంబులు జరుగఁగా ద్వంద్వముకంటె గర్మధా
రయము భాష్యకారకై యటాదిగ్రంథకర్తల మతానుసారంబున మి
క్కిలి శాస్త్రీయమగుటయేకాక మీఁదుమిక్కిలి. లక్ష్యసంస్కారసిద్ధికిం
గూడ సరసంబుగానుంటుండేసి శ్రీసుబ్బారాయశాస్త్రియగు సింగళ
సంగర భద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోని తమ

యువన్యాసములో “మఱియు, నపుంసకములకు మువర్ణకము వచ్చునని యు, నమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁ గదా! శాస్త్రులవారి పాదమునందలి ఫలితార్థము. అట్టి స్థితిలో నమహత్తులకు నపుంసక్యతాతి దేశద్వారమున మువర్ణకమును విధించుకంటె నమహత్తులకు సామ్యము గా మువర్ణకమును విధించుటయే యుచితమైయుండదా? (303,పుట)” యనిచల్లెచల్లెగాగా నంగీకారమును దెలుపుచు నూరకుండిరి. బ్ర॥ ౪॥ సీ॥ రా శాస్త్రులుగారును భాష్యాదిగ్రంథములందేకాక తమకోరినరీతిని న హోబల పండితీ యాదిగ్రంథములందును స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక మనివివరించుట సమరాంగణ పార్థమూర్తి నొనేనుజూపఁగా నట్టిదోట ను రహస్యార్థములు తీయుటకు నెంతోయష్టకష్టములు ననుభవించిరి గా ని తుట్టతుడకు స్వవచనవ్యాఖ్యాతార్థములు సంభవించినందున మునివ్రత మే పూని యీమధ్య కాలమున ముక్కుమూసికొనవలసిన వారైరి కాఁబట్టి చాలకాలమునుండి వీరిసందడిలేక విశ్వంబు విన్నబోవుచుండెడి. ఇప్పుడు తిరిగి వీరు ముక్కునుండెఱచి విజృంభించుచు విశ్వోపకారార్థము గుప్తార్థప్రకాశికావిమర్శనముతోఁ గాశయుక్తి సం ర మార్గశీషకపాపహాసములయందలి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక నలగకరించుచున్నారగాన వీరి వాచామృతిథోరణి యెంతసరసంబుగానున్నదో ఇంచుక యాలోచించుటకు మిమ్మును బ్రార్థించుచున్నాఁడను. ప్రకృత విమర్శనయత్నము కర్ణాకర్ణిగా నీవఱలోనే విష్ణుభక్తులవలన విన్నందున విమర్శనసమాప్తియం న సమర్పితమని భూతపూర్వమాద్వంద్వోపశమమృచు నాసమరాంగణపార్థమూర్తీయమును దనుకు బంజలేదని విన్నవించుచున్నాఁడను.

సంక్షాపకచేదము కివ సూత్రము.

ఆర్యా ఆద్యాయాః సంఘాద్యర్థాః ప్రకృతేస్తుతేదశోనాస్సుః

సప్తత్రిశదిహస్తే చానుక్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్ (అం. శ. చిం)
అష్టకవి. ద్వి. ఆశ్వాసము.

అనిన యష్టకవీయపారరీతిని లఘురేఫముతో యత్నిపాసములందు
సర్వదా చెలిమిలేక గర్భశత్రువుగానున్న శకట రేఫము వర్ణసమామ్నా
యమునందు వేటుగా లెక్కించి యచ్చతెనుంగున (37) వర్ణము లను
టయేన్యాయ్యంబని యీమూఁడవసూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికలోఁ
జర్పింపఁబడినది. ఈమతము చింతానుణివ్యాఖ్యాతయగు యహోబల
పండితునకుంగూడ సమ్మతము. ఇట్లుండ, వ సీ రా శాస్త్రులు
గారు చిన్నయసూరిమతము గుప్తార్థప్రకాశికాకారులకుఁ దెలియలేద
నియు లఘుయకారవకారములువోలె వర్ణ సమామ్నాయమున నీయం
మురేఫంబును వేటుగా గణింపఁబడఁగూడ దని సూరిగారి తాత్పర్య
మనియు వివరించుచున్నారు. కాని వీరివాక్యంబు సమంజసముగాఁ
గనంబడదు. అఱిఘుయనాహో యత్నిపాసశ్లేషాదాందు సభేదబుద్ధిని మె
లంగుచున్న లఘుయ, వలకు వర్ణసమామ్నాయ మందలియ, వ, లలో
సంతర్భాసము చెచ్చనలవిదాగునగున సర్వాశేమాలయండును రాక్షస
కృత్యముతో లఘురేఫముపైఁ బగసాధించి పెచ్చురేగుచున్న యఱిఘు
రేఫమునకు రేఫమలో సంతర్భాసంబు నొడువగా నెట్లు పోరాడెడి?

స॥ పా (సశేషము.)

22—ఏప్రియల్—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణ.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

(పూర్వవత్తి)కావ్యాసాను సంధానము)

నిజముగా నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు సంతర్భావ

మొప్పి గ్రహించుట శాస్త్రసమ్మతమనినచో, నిక్రంది శబ్దములుందును గ్రహణంబు గలిగి దోషావృత్తి తటస్థించెడి.

(1) నరదవచ్చె—ఇట వరములనిచ్చునట్టి (జేవి) యనియర్థంబు గలవరదశబ్దములోని వర్ణసమామ్నాయ స్థలఘురేఫమున నలఘురేఫంబును గ్రహించఁబడును గాన వరద=ప్రవాహము; అనినశ్లేషార్థమును, బ్రకరణనశమునఁ జెప్పట శాస్త్రీయమనవలసివచ్చును. (2) కరగుణము—ఇచట హస్తమర్థమిచ్చునట్టి కరశబ్దమునఁ గఱశబ్దమును స్ఫరియించి నలుపుగుణమనిన శ్లేషార్థముగూడ సమ్మతంపవలసి యుండును. (3) గిరిదాటెను—ఇక్కడఁ బర్వతార్థకమైన గిరిశబ్దమున గీచినగుండరేఖ యర్థముగలగిటిశబ్దమును దోచి యిట్టిశ్లేషమును శాస్త్రీయమనఁదగియుండు (4) రంకుచేష్టయలవడియె—ఇట—“రంకుశంబరశాహిషాః” అనెడియమరనిఘంటువున మృగవిశేషచేష్ట యని యర్థము చెప్పినదల జార త్వార్థకమైనఱుకుశబ్దమును విషయమై దుర్బలప్రవర్తనయని నయర్థము తప్పక చెప్పకతీరకయుండెడి. కాఁబట్టి వర్ణసమామ్నాయ లోని య, వ, లనంతర్భావము గలలఘు య, వ. లకుం బలెనే వర్ణసమామ్నాయస్థరేఫమున నంతర్భావము గలశకట రేఫమునకును యతి ప్రాసశ్లేషలయందుఁ జెల్లుబడి యంగీకరింపవలసి యుండును. అందున రేఫశకట రేఫములకుఁ బ్రబలద్వేష మంగీకరించిన యాధిద్రవ్యాకరణ కర్తల మతసిద్ధాంతము భంగాకులమయ్యెను. కాన “సప్తత్రిశ దిహాన్యే” యనినయప్పకవీయపారమే సర్వవిధంబులను సరసమ్ముగా నున్నయది “నైవహిలోకే నాన్యస్మిన్వేదేర్ధవకారోర్ధటకారోఽపి” అనెడి యేటజ్ఞసూత్రస్థభాష్య ప్రామాణ్యమున వేదశాస్త్రాదులయందుఁ బ్రయోగమలేని ఎ, బ, వర్ణములకు ప్రాస్వములకుంబలె వేదశాస్త్రములకు పేలుపలనున్న యీశకట రేఫమునకును సనాద్యవర్ణములలోని యధక్కుగాఁ బరిగణనమే న్యాయంబు. ఇతియతాక, (1) కాఠీయ

కారికా) (2) గోటజము (గోరొచనా) (3) పితకి (భీరుక) (4) గోటజము (కురు) — ఇత్యాదితద్వైతము ముందు నాన్రవ్యాకరణకర్తలు లఘురే షకట రేఫముకు నన్యోన్యసంబంధ మొప్పుకొనుచుండగా, “శకట రేఫము తత్సమతద్వైతము ముందు లేదు (సంఖ్య—19 మా) అని య తిప్రసాదులు దేకార తన్మవాగుచును లఘురేఫస్థానమున శకటరేఫ మునకు సంతమాత్రమును గాల్పింప నహతలేదని ఘోషించుచు న్న సూరి తన మతమున లఘురేఫముచే శకటరేఫము గ్రహించబడు నని యమొగము జెట్టికొని చెప్పసాహించిరి గలఁడు? ఇతరుల మత ముదైనను నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు సంశర్భావము క్రించె ము చెప్పఁదగి యుండుగాని యిట్టి సూరిమతమును జెప్పట హాసాన్య దమ్మును బాలవ్యాకరణమునఁ బూర్వోక్తరమాత్ర గ్రంథముకు వ్యా ఘాతమ్మును నుభవింపజేసి. కాననతవిమతమునఁ దెలుగున (37) వల్ల ముని యనక తీరదు. మఱియు, నర్థద్వైతిగాక సంపూర్ణమైన వంశిత ద్వైతి వస్తుతత్వము పరిశీలింపఁగా “రేఫయాప్యవమానమా” అని న యమరనిఘంటురీతి నివధమం బన్నయథ మిచ్చునట్టి రేఫసామమును ననేకవిధమ్ముల సార్థకపఱిచెడి యీపరుషశకటరేఫ కళేబరంబునకు పాదువైనయావల్ల సమామ్నాయమందలిరవల్లమూర్తిచేత గ్రహణంబై న్నట్టికిని గలుగనేర దనుటయే నయుఁ కనుగాఁ దోచుచుండు. లఘు రవల్లమునుమాత్ర ముగమాత్మక యైన రేఫశబ్దముతో ద్వైతహాసాదులు కలేవా? యనిశంకింప వలదు రశబ్దమునందు విశేషించి వినివఁబడిన యిషప్రిత్యయముచేత సిద్ధించినరేఫశబ్దమునదల, రిషధాతువుచేత నిష్పన్నమైన రేఫశబ్దమునకున్నయథమతార్థము నెల్లబడి కా నేర గు వేదశాస్త్రప్రపంచమునందును గీర్తాణ్యర హిత లాకిర నదిగము యందును బ్రవేశయోగ్యతాజేసి పూజ్యులగాగది నొకరినొకమాది రందై యారవల్లమూర్తి యెల్లెడలను సర్వస్థితో నుల్లసిల్లుచుండఁగా

వేదశాస్త్రములగుండు బ్రవేశాధికారములేక వెలివేయబడి ముండి
 తలకుణమైన తలకట్టులేమి నమభవిచుచు నీమధ్యకాలమున గేనల
 ముచు నాంధ్రపరిపత్తునగు మాత్రమే కొంచెగునుద్ధృతిక లభించినంత
 మాత్రమున విజ్ఞప్తిమగ్నరగున నట్టి సర్వవ్యాపకరవణముమూర్తి
 తోవిరోధించి యాంధ్రులొని యామిడిమిడిపవేశమునకే యోతో
 యెగిరియెగిరిపడుచున్న శకటరేఖమే యథమమ్మని చెప్పనాయుగాని
 వేటోకరీతి యెట్లయి క్తవ్వుయ్యెడి. హరిశబ్దమునకు నారాయణముమూర్తి
 యుగ గోతీయు సర్థములున్నను నౌచిత్యముచు విడిచి విష్ణునియెడ
 గోతీయధ్యనున గోతియెక, గానా మణార్థమును శివరమగునే? శివాశబ్ద
 మునకు సర్వసంగభాజులముగ్ధములున్నను బౌర్వతీసందర్భమునజులు
 కార్థముచు జుబుక ప్రకరణమున బౌర్వత్యర్థముచు జ్ఞేయోస్సవే ల
 క్షీరవర్ణమనిచయ ర్థమిచ్చునట్టి యిష్టప్రత్యయాల రేఖశబ్దమే లఘుత్వ
 రమునెడ స్ఫురించెడు ఈశకటాకారవర్ణమునెడ రేఖశబ్దమునకు నీచ
 త్వార్థము పైతము నీనిక్షాణముంబట్టి యొక్కకొనకతీరదు కావున నిట్టి
 కలహాయమానప్రకృతికే గలయిక కలలోనివార్త గాక యెన్నడేని
 మైకకంఠ్యమృమరునే నారాయణ నామమ్మనస్ఫూర్తింజెంది శ్రీకృష్ణ
 నిం బోలిన యాసురుచి కక్షరముమూర్తితో సురుచిర + అక్షరముమూర్తి
 అనియు లే జాతివైర్ము నొంది ప్రాసంబులందు విశ్రమములందు
 దమలోనవేటుగలిగి దేవదానవులట్లన దెనుగులందు మించి రేఖరకార
 ముల్ మెలగుగ్గిష్ణ" అగ యప్పకవి చెప్పినచొన్నన నీయనుచిశకటా
 ధమరాక్షస కళేబరమనకొ నెట్టులైక్యమ్ము సంఘటిల్లెడు దానంజేసి
 వేరుసూరులు వచ్చి యాశకటరేఖంబును నలపాక భీమపాకంబుల
 నొతో పుటపాకశోధితంబుచేసినను వాఙ్మయముననేవిషయ మందును
 నైకమత్యమును నొందనిదిని వర్ణనమామ్నాయములోమాత్ర మెట్టు
 లైక్యంబు నొందింకగలవో తెలియ శక్యంబుగాకున్నయది. కాన విమ

ర్శకులయై నయుక్తముగాదు యెఱుఁగనది ఇటులభయము, న, ల తోడ న కేద ముద్ధిం గాంచి న ల ఘయ, న, ల తో నర్వాంశములందును లఘుశేషముపై మచ్చరించెడి శకటశేషమునకుఁ బోలికఁజెప్పట శబ్దకరంబనందగు.

స 1౮1 (సశేషము)

గోదావరీ పత్రిక.

29-4-1919

(బాలవ్యాకరణ)

సుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(నమరాంగణ పాఠ్యమూర్త్యయము.)

(పూర్వోపక్రికానుబంధము)

—:—

ఇకను శకటశేషమునకు సలఘులకారము (ళ)తోడ నిదర్శనమును జూపుచున్న యీవిమర్శకుని క్రిందివ్రాంత చర్చించెకముగాక (విమర్శకుల వ్రాంత)

(1) “అలఘు (ళ కారము) లకారమును బరిగణింపవుడచ్చాధవర్ణసమామ్నాయమున సలఘుశేషమును మాత్రము పరిగణింప నేలయని సూరిగారు తలంచి యుండు ఇట్టిచ్యుతప్రాయము సురిగారి కుండుటచేతనే వారాచ్చివర్ణ సమామ్నాయమునఁ జేర్కొనిన శకారము వర్ణాంతరమనియు సలఘులకారము కాదనియు (చూ. బాల. సంస్క. 18 సూము.) స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నది.

(2) అచ్చార్థ వర్ణసమామ్నాయములోని శకార మలఘువు కాదను నభిప్రాయము చింతామణికున్నట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియుండ

అదనఁ ద్వ్యవర్ణకర్తలగు నష్టకవ్యహోబలఁడితాదు లలఘుల కారమువలె నలఘురేశము నేల వర్ణసమామ్నాయములోఁ జేర్పరా ననియు—తలంచి కావలయుఁ నలఘురేశమును వర్ణాంతరముగాఁ జేర్చుట యుచితమని వ్రాసిరి.

(ప్రత్యుత్తరము)

పైనింజూపిన (1) ప్రథమాంశము విమర్శకులొసర్చిన చిన్నసూరి మతవర్ణనమును, (2) రెండవయాంశము విమర్శకుల యష్టకవ్యహోబలఁడితాది మతవర్ణనమును నైయున్నది. విమర్శకులు వ్రాసిన యీ పైయాంశములు రెండును రెండువేలవరహాలు విలువచేయునని ముమ్మాటికిని జెప్పినొప్పను. ఈవ్రాతవలన వీరియనన్య సాధారణపాండిత్య కీర్తి యవనీమండలమ్మన నతివ్యాప్తింజెందుంగావుత చిన్నసూరి మతోద్ధారమునలుపుచున్న వీరివ్రాత మొదటియాంశమునకు భావమేమనగాః—వర్ణసమామ్నాయములోని శకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముగాదని చిన్నసూరియే స్పష్టముగాఁ జాటుచున్నందున, ఏళులు, పాళులు, తాళులు, ఇత్యాదులందలి యలఘులకారము వర్ణాంతరశకారమున గ్రహింపఁబడదుగాన వర్ణావళిలోని లఘు (అ) లకారముననే, ఏళులు ఇత్యాదులందలి యలఘులకారము గ్రహింపఁబడినట్లులు, ప్రకృతముననువర్ణావళిలోని లఘురేశమునశకరేశము గ్రహింపఁబడనని తలంచి యలఘురేశమును (ఆ) బ్రత్యేకముగాఁ బరిగణింపకతెనుంగున (వీరి) వర్ణమునినియుని సూరిగారి మతమును విమర్శకులు వివరించుచున్నారు. లఘులకారమున నలఘులకారము (ఏళులు) గ్రహింపఁబడినట్లు సూరిమతమున లఘురేశముననే యలఘురేశము గ్రహింపఁబడనని విమర్శకులు దృష్టాంత ౪ చూపుచున్నందున విపుల యిహ్వో ఘులకార వర్ణాంతర శకారములభేదము కొంచెముచూచారించినది సరిమయ్యుడి. కాన వినింగోరెడ సూరిమతమున నేల

తల, ఇత్యాదులందలి లకారము లఘువును, ఏళులు పాళులు. త్రా
 ళులు—ఇత్యాదులందు (ఆచ్చిష. 13) సూత్రమున సాధ్యమైనది యల
 ఘుల కారమును (శ) - శతశ, పశాషళి, దశవాయి—ఇత్యాదులం
 దలి సిద్ధశకారము వర్ణాంతరశకారమునునని వ సీ రా॥ శాస్త్రులుగారు
 విభాగించి నిర్ణయించెదరు. మఱియు, నిట్టి, సిద్ధశకారము వర్ణాంతర
 ముగాని యలఘులకారముగాదుగావున (బాల. ప్రకీ.) 24 సూత్రము
 నొద్దఁ బ్రాసాది మైత్రికి లక్ష్యము చూపుతఱిని గుర్తార్థప్రకాశికాకా
 రులు తళతళ, వళావ? పదములలోని శకారము నలఘులకారముగా
 నెంచుట ప్రామాదికమనియు ఘోషపెట్టెదరు వీరి విమర్శన మాలో
 చించఁగా వెట్టితఱినది. గాన రోకలితలజుట్టు మన్న సామెతరీతిని నరన
 మ్మయ్యెడి. అచ్చకవ్యహోబలాదిపండితాదులు యరలవలు లఘువులనియు,
 నలఘువులనియు గ్రంథములయందు నుపదేశించఁగా వినుచుంటిమి గాని
 యలఘులకారము గానిదై వర్ణాంతర సంజ్ఞగల యచ్చశకారమున్నద
 నుట యెచ్చటను గనియు విషయునుండలేదు. అలఘువుగానియావర్ణాం
 తరశకారము సూరిగారికి నలభ్యయోగముగా నెచ్చటలభించినదో
 విమర్శకులు వివరించి పుణ్యముగట్టకొన్నచో బాగుడును. అట్లననే
 ల? ఇపుడు తెలిసినది. ఒక పుణ్యాహమ్మరఁ జాతనివర్ణస్తుడుగానున్న చి
 న్నసూరిగారు తెల్లఁగాఁ బాత్రముతోముకొని తననామమాదలి చిన్న
 శబ్దము యొక్కరూపాంతరమగు చివశబ్దము చిన్నెగాఁగలనామమ్మన
 నెవతరించిన చివసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారి యొద్దకునేగి “సీతారా
 మాభ్యానమః” అని సుభిక్షార్థన నేయఁగా నపుడు శాస్త్రుగారు “అవ
 యోరుభయో రిదమక్షయమస్తు” అన్నయాశీర్వచనముతో నిట్టివర్ణాం
 తరశకారము నాతనిపాత్రమ్మున ధర్మంబు నేసిరియట. అందున వారిష్ట
 అగాక తక్కిన యచ్చకవ్యహోబలాదిపండిత లోకమంతయు నలఘువు
 గాని యీవర్ణాంతరశకారములకు నపాత్రమయ్యెనట. అయ్యో! అహా

బలపండితుఁడంత వాడుంగూడ వర్ణాంతరళకారము లఘువుగాదని తెలియంజాలక తనకవి శిరోభూషణమున “బెళుకుంజాపులు, తళుకుం జెక్కులు” అని యలఘుళకారమునకు నుదాహరణముగాఁ జూపియబలపండితుఁడమృంగదా! అక్కటా! అప్పకవియుచు సైతము “శతాంధా! కూపద్రవిశంతి” యనున్యాయమునఁ బెరటిత్రోవంబడి యిట్లు(1) ఆశ్వాసమున వాక్కుచ్చుచుండెడి

తే! పెద్దభాకును దనకునభేదమగుట లళలకునభేదమట్లును గలుగుకతన! క్షీణినిమూఁడవనరళంబు యతుఁఁ బ్రాస! ములనులఘ్వలఘులకారములకునిలుచు-లక్షణము.

ఉద్యో. పర్వ! క కొడుకునుదా నునుగుట్టపు! దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములు! బుడమిచలింపఁగద్రుపదుడు! గడువేడుకతోడుమూపెఁ గౌంతేయులకుఁ—ఉదాహరణ పద్యము.

ఇట్లప్పకవి డకారములఘ్వలఘువులగులళలతో యత్రిప్రాసములందు సలుచుననిచ్చెప్ప “దళము” లోనివర్ణాంతరళకార మలఘువుగాదని యెఱుంగకడకారములకుఁ బ్రాసముగా నుదాహరించె కావున నప్పకవి యుంగూడఁ బప్పులోనే యడుగువేసెగదా! అహోబలాప్పకవ్యాది గ్రంథకర్తలు చిన్నసూరి మతోద్ధారకులగు శాస్త్రీగారవతరించువఱకు జీవించినచో పేలుగానుండును యట్లుగాక దురదృష్ట వశమున వారు సందేహవిముక్తింజేసికొనకుండనే దేహవిముక్తికిం బాలయిరి వెండియు విమర్శకుల వివరానుసారంబున నికొక విశేషోక్తిగలదు (2) అప్పకవ్య హోబల పండితాదిమతిచ్చున నచ్చార్ధవర్ణ సమామ్నాయములోని లళకారమలఘువుగాని వర్ణాంతర లళకారముగాఁట కావున నాగ్రంథకర్తలు లఘ్వలఘులకారములు వోలె వర్ణసమామ్నాయమున లఘ్వలఘు రేంశబులు రెండునునుండంగుననియెంచి యచ్చతెలుంగున ముప్పదియేడు వర్ణములని లెక్కించిరట ఇట్లు వీరు “సాహసే లక్షి” అనుసా

మెతలుంటిమిమిని లోననిముప్పుకొనఁజాలక ప్రాచీనమహోద్ధాటన
మ్ములు వోరికివచ్చినట్లెల్ల గ్రక్కవొమిరి. అప్పకవ్యహో బలవంశి
తాడులమతమున విరుద్ధము చెప్పినచోప్పున వర్ణనమామనము
లోని దివ్యభారతరథకారముగాక యలఘువేమెననో “వసులు, పాప
లు”—ఇత్యాదులందు, అచ్చి: 13 సూత్రాదులచే సాక్షివలదిన
యలఘులకారమే భాషాప్రపంచమున నివ్వటిల్లుగాన, “బెఱుకు, తఱు
కు”—ఇత్యాది శబ్దములందు నలఘువుగాని యీశకారము బ్రతుకుట
కు గతిలేక మొదటికే మోసము వచ్చుగాదే! “అఃహో మూలచ్ఛేదీత
వసాంశీత్య ప్రకషణ.” అచేషి మల్లినాథ సూరి వచనమర్చితయుల్లమున
నుల్లపిల్లెడివి. ఒకవేళ, అప్పకవ్యహోబలవంశియు సీతారామస్వామిల
వారిదర్శనముచేసినయెడల నలఘువుగాని యీవర్ణాంతర శకార
మును దయాధర్మభిక్షముగా నొసంగుదురని యేరేనియందుమో! యిట
వినుందు.

స! పా! (శేషము)

6-5-1919 గోదావరితీర్థ

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విచారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్థియను)

— :: —

పూర్విప్రతికాను బంధము.

స్వాములవారి భాజ్జలో మత్సర పరార్థనంపత్తి ప్రాజ్యముగాను
సమరసదార్థనంపత్తి పూజ్యముగాను నలయచుండెడి. ఇంతియకాక
ఇంకొకసంపత్తి మితిమీరియున్నది. అదియెద్ది? అలఘువులుగాని యీ

వర్ణాంతరళ కారాక్షరముల సంపత్తియే కాని అయ్యది యున్నను భ్రశ
మూలకమైన యీ సంపత్తిములోకముల ముహూర్తములగుండు
యొప్పనకుం గారణముగాదని చూపిదీని

నీస్వాములవారి విమర్శచవుంగుట్ల బొంతనుండి దుల్లకేరి యోము
నొందించుచుంటిమిగాన నట్టియనర్థవణానంపత్తి లోకోపకారులగు నప్ప
కవ్యాదులకుఁ జెప్పదగదు.

అథవా అప్పకవ్యహోబల పండితాదుఁ ^{చదివెట్లుగాలు}

సాధ్య ఏళులు శకారము లుభయములును నలముప్రలేయని విమర్శ
కులందురేని యట్లయినచోఁ జిన్నసూరి తానుచు న్ననమ్మతింపకయః
ఘుప్రగాని వర్ణాంతరళకార మింకొకటిగలదనుటకుఁ గారణమేమి? అను
లకారజాతికిని నలములకారజాతికిని నుభయమునకుం గాక రెండింటికి
జేడి శ్లో॥ త్రిశంకోరుపభోగాయ నద్యారపిన భూరపి యనునట్లు త్రిశం
కుగతిగల వర్ణాంతరళకారమొకటి వర్ణిల్లుచున్నదా ఏళులు! ఇత్యాదు
లందలి శకారము నేరీతిని నేముఖమున నలమూచ్చారణతోఁ బలుక
చుంటిమో బెళుకు ఇత్యాదులందలి శకారంబును నలఘూచ్చారణతో
బలుకుటకు నారీతియు నాముఖమున గాక వేటొకటియుండునేమో
విమర్శకులు సెలవిత్తురుగాక! (ఆచ్చి. ప. 13సూ.) ఇత్యాదిసూత్రం
లందు నలఘుశబ్దముచ్చరించి సాధింపబడిన (పాఠము) శకారము
ఘులకారమనియుఁ దక్కినచోట్ల (బెళుకు) నున్నసిద్ధశబ్దము
గాని వర్ణాంతరళకారమనియుఁ జిన్నసూరిభావమని విష్ణువ్యాస
యయ్యది యవిమర్శనచనం బయ్యెడి, విలుకాటు,
లందుఁ గ్రమముగా ఆచ్చి. ప. 7సూ. 3) ప. 81 సూత్రాదుల నలశ
శబ్దముచ్చరించి యలమురేఫము సాధింప బడినదిగానఁ జిన్న
సూరి మతముననలఘులకారంబునకుం బోలె నలమురేఫమునకును నెల్ల
సాధ్యశకటరేఫములేన్యాయంబైన యుదాహరణములైయుండి, నిటుగ
మొలుగు—ఇత్యాదులందలి శకటాకారరేఫములఘుప్రగాని వర్ణాంతర

మనందగియుండు ఇట్లుండఁగా సూరిగారు న్వచనఁ రుద్ధముగా నజ్ఞా. ప. 18
సూత్రేనానోద్ధ విలుగు మెఱుగు శబ్దముల లఘురేఫమునకు నువాహర

స్యో! విమర్శకులు వశ్రుత్తరమీయందగియున్నది.
మఱియు విమర్శకుల మతానుసారమున లఘుకారముచే నలఘుకా
రము గ్రహింపఁబడినను వర్ణాంతరళకారము (బెళుకు) వర్ణనమామూ
యములో స్వీకరింపఁబడినచే నామతమున లఘురేఫముచే నలఘురేఫము

బడినను వర్ణాంతర శకటరేఫము (విలుగు మెఱుగు)
వర్ణనమామూయమున దాతాచార్యమున సామెతరీతిని గ్రహించుట
తప్పక బరాల్కారమయి యుండెడి. అందున విమర్శకుల మతమున ల
ఘులకారమును లఘురేఫమును నలఘులకామును (సాళులు) నలఘురే
ఫమును (విలుకారు చెఱుచు) వర్ణాంతర శకారమును (బెళుకు, తళుకు)
వర్ణాంతరరేఫమును (విలుగు, మెఱుగు) దాతాచార్యముద్రరీతిని ద
ప్పకధరింపవలసి యుండును. ఇట్లు వైవిధ్యాపీత రీతిని సూరిమతమందుం
గూడ వర్ణాంతరళకారమునూలె “భక్షి తే పింకు నే నవోఽశాతి” అను
న్యాయమున వర్ణనమామూయమున వర్ణాంతర శకటరేఫమునైకము
(అ) గ్రహింపకతప్పదు గావున సూరిగారు 87 వర్ణముని యేలయన
లేదో? ఔవరించుభారము విమర్శకుల తలవైదొఱగినదయ్యె, ఆహా సా
మాన్యమే తా శ్చేదాత్సావవకే వ ల మ్మ ను వ చ న రీ తి ని

యయోమయవివరీత జ్ఞానప్రభావమున వర్ణనమామూ
త నలఘుభిన్నవర్ణాంతర శకారయయముచు దాద్యకరేఫమ
గావలసివచ్చెందా!!

సుధీమణులారా! ఆంధ్రభాషను నాంధ్యభాషాశేయ విమర్శకు
లవితండా వాదమతము పోషిండు. వీక్షితమున సూమకాద్ధా గ
తుల మృగింపుడు

వర్ణసమామ్నాయముదలి శకారమెల్ల వైయాకరణుల మత మందును న- ఘులకారంబని యంగీకరింపకతీరదు. అలఘువుగాని వర్ణాం తరకాలంబనట యవిద్యావిలసితవచనంబు ఏళులు, పాళులు, త్రాళు లు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకారమువోలె, అహోబలపండితుని చేత నుదాహరణములుగా నిబడిన “బెళుకుం జూపులు, రిళుకుంజె క్కులు”—ఇత్యాది శబ్దములందలి సిద్ధశకారమును నలఘులకారంబే కాని యందున విశేషంబేమియు లేదు. అథవా ఏళులు, పాళులు, త్రాళులని బహుత్వమందు రిండిల కాదేశమయిన శకార మలఘువని సంజ్ఞాప 18 సూత్రమునొద్దఁ జెప్పటాజేసి, ఆచ్చి. ప. 13సూ. ఇత్య దిసూత్రముల నలఘుశబ్దముచ్చరించి విధింపబడిన శకారమే యలఘువు గాని యన్యమ్ముగా నేరదని విశదపడుచున్నదందుచేని వినుండు. ఈసంద ర్భమున వృద్ధిరాదైచ్ సూత్రస్థమైన యాకిందిభాష్యము దృష్టాంతము గా నవసరంబుగావున నయ్యది నుదాహరించెద.

“కింపు నరిదంతద్భావితగ్రహణమ్ వృద్ధిరత్యేవయేతకారైకాకా కాదా భావ్యంతే శేషాంగిణమ్. ఆహోస్విదాదైజ్ మాత్రస్యః కించాతః! యతితద్భావితగ్రహణమ్! శాలీయో మాలీయ ఇతివృద్ధిలక్షణశోభనప్రాప్నోతి —సూత్రస్థమున వృద్ధిశబ్దము నుచ్చరించి సాధింపబడిన యాకారాదులే వృద్ధిసంజ్ఞగలవియా? లేక సిద్ధసాధ్యములైన యుభయవిధాకారాదులును వృద్ధిసంజ్ఞకములా? యని శంకించుకొని, పాణియాది శబ్దములందును శాలీయ, మాలీయాదిశబ్దములందును వృద్ధాదితి సూత్రోక్తమైన ఛప్రత్యయము శాస్త్రీయముగావున సామాన్యముగా నాదైజ్ మాత్రమునకు వృద్ధిసంజ్ఞ చెప్పందగునని వైభాష్యము తెలుపుచుండెడిది. అందున గీర్వాణవ్యాకరణమున సిద్ధసాధ్యములైన యుభయవిధాకారాదులకును సామాన్యముగా వృద్ధిసంజ్ఞవరి నివీరిని నాంధ్రవ్యాకరణముందును సిద్ధసాధ్యశకారము యుభయములకును నన్వర్థ

మైనయః మునంజ శాస్త్రీయమైయుండు. కంపకనేయస్వకవ్యహోబలపండి
తాదలు దశము, బెళుకుంజాపులు—ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకార
మలమువుగానున్నందుల కుదాహరణము నిచ్చిరి. విఱుగు, మెఱుగు—
ఇత్యాదులందలి సిద్ధశకటరేఖం బలమువని బాలవ్యాకరణమందును (సం
జ్ఞా ప. 13నూ) యుదాహరింపఁబడియె. అట్లు కానిచో, ఏళులు—ఇ
త్యాదులందలి సాధ్యశకారమువోలె (ఆచ్చి. ప. 13నూ) చెఱుచు—
ఇత్యాదులందలి సాధ్యశకటరేఖమే (కీ). ప. 81నూ) యుదాహరింపఁద
గి యుండుంగదా విఱుగు, మెఱు గి త్యాదులయందలి సిద్ధశకటరేఖం
బలమువని (సం. ప. 18నూ) యుదాహరించిన మాత్రమున, విలుకా
లు (ఆచ్చి. ప. 7. నూ) చెఱుచు, పఱుచు, (కీ). ప. 81. 82 నూ)
ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకటరేఖబెట్టు లలమువుకాకపోదో! యట్లే,
ఏళులు, పాళులు, తాళులు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకారమల
మువని (సం. ప. 13 నూ) యుదాహరించిన మాత్రమున, బెళుకు, తళు
కు, తళతళ, వళావళి—ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకారమలమువుకాకపో
దని భీయంతులకుఁ గరతలామలకముగాఁ గనంగుచుండు. సిద్ధశకటరేఖ
మువోలె (విఱుగు) సిద్ధశకారమును (బెళుకు) సాధ్యశకా మువోలె
(తాళులు) సాధ్యశకటరేఖమును (చెఱుచు), నలమువులని యనోన్య
దృష్టాంతమునఁ దెలియటకై యట్లు గ్రంథకర్త చే నుదాహరింపఁబడియె.
మఱియు, నిట వినుండు. ఆచ్చి. ప. 13. సూత్రాదులు ఏళులు, పాళు
లు. ఇత్యాదులందు నలములకారము (ళ) వినిపఁబడుచుండెంగదా!

(సశేషము)

స॥ పా॥

13—5—12 గోదావరీశక్తిక

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరంగణ సార్థిమూర్త్యము)

పూర్వశక్తికానుబంధము.

—:0:—

వర్ణసమామ్నాయములోని వర్ణాంతరళకార మలఘువు కాకున్న
చో గ్రంథకర్తకుఁ బూర్వోక్తోదాహరణములందు విధింపఁబడుటకై యల
ఘులకార (ళ) మెక్కడనుండివచ్చినది? ఈవిధింపఁబడులకారము (అ
లఘులకారము) కాశినుండి వచ్చినదా? గయనుండి వచ్చినదా? లేక
యరబ్బీభాషనుండి యరుదెంచినదా? అథవావర్ణసమామ్నాయములో
ని లఘులకారముననే (అ) యాలఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడున
ది? వర్ణకుల భాషమంద లేని యయ్యది రసాభాసభాసము. అచ్చి. ౧.
13. సూత్రమున ర, డ, లతోఁ బాటిగా లకారమునకు నలఘులకార
ము (ళ) విధింపఁబడుచుండెడి. లకారమున స్వయముగా నలఘులకార
మునకు గ్రహణము న్యాయ్యంబయ్యెనేని, యీసూత్రమున బహుళము
గాఁ బరివర్తనమేల యవసరంబు? “శ్లో! విధిరత్యంతమప్రాప్తే నియ
మపాక్షికేనతి” యనుచనమునఁ బ్రాప్తింపనితటివిధించుట యావశ్యక
ముగాని స్వయముగానే లకారముచేళకారమునకు గ్రహణమునంధవిం
చుచోఁ భాషవేదవసరంబు? అదన, వర్ణసమామ్నాయములోని ర
డ, లచే లఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడునన్నచో నట్టిమాట గెట్టిహా
సాస్పదమో! యట్లే లఘులకారమున నలఘులకారము గ్రహింపఁబడు
నన్నవచనమును రసాభాసవచన మయ్యెడి కాన, ర, డ, లకు లకార
మట్లొప్పున బో! యరీతి నే, గీర్వాణభాషయందుంబయ్యెగాక, యీ

యార్జ్యమున లకారమునకు శకారము వర్ణాంతరంబని స్పష్టమగును. ఇందులకుఁ బ్రోద్బలకంబుగా నీయహోబలపండితీయ వాక్యంబు (పుట. 133) నీకిందనుదాహరించెద.

“సచైవంశకారస్యావర్ణాంతరత్వం తత్రీమహేశ్వరస్మాత్తాను క్తత్వే పిలకయోర్లశయో త్రేకత్వమితి శాబ్దికలిఖావతంసై రుక్తత్వాల్లోశ ఇతివాత్మీకి భిరుక్తత్వా ల్లరయోరుచ్చారణవ్యలోకవేదయోర్భిన్నత్వేన ప్రతీయమానత్వాచ్చ, వశస్యావర్ణాంతరత్వంవక్తుం శక్యతే” (1) లంసూత్రమందలి లకారముగాక మాహేశ్వరస్మాత్తములును శకారము చెప్పబడకున్నను, ల, డ, లకుంబోలె, ర, శ, అకు సభేదమని మైయా కరణలిఖానులు చెప్పటం జేసియు, (2) ప్రాకృతవ్యాకరణమున వాత్మీకిమహ్ని లకారమునకు శకారము విధించుటజేసియు, (3) తాకికభాషయందును, వేదమునును ల, శ, అకు నుచ్చారణము భిన్నముగా గోచరించుట జేసియు, లకారముకంటె శకారము వర్ణాంతరముకాదని చెప్పట శక్యంబుకాదని మైయహోబల పండితీయ వాక్యమునకు భావము. ఇట్లు మైః బ్రాకృతవ్యాకరణమున వాత్మీకి మున్ది లకారమునకు శకారము విధించుటచేత లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణమని (వర్ణాంతరము) యహోబలపండితుఁడు రెండవ కారణముగా నెత్తుకొనియె. “లోశః ప్రైశాచ్యామ్”. అనుసూత్రము నెత్తుకొని యీవిధియేయప్పించియు (26శ్వా) క్షనంబలు పుచుండెడి. కాఁ జెట్టి ప్రాకృతభాషయందలలె నాఁగ్రహించును, అచ్చి. ప. 13: స్మగ్రమునఁ బ్రవర్ణస్థానున శనర్థమును విధించుటజేసి లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణముగాని గీర్వాణభాషయందలలె. వర్ణాంతరము కాక పోదని స్పష్టమగుచున్నది. దానంజేసి గీర్వాణమునఁ గళా, గళు—ఇత్యాదులు కలా, గల—ఇత్యాదికముగా నైనటులు తెలుగున, బెళుకు, కళుకు—ఇత్యాదులు బెలుకు, కలుకు—ఇత్యాదికము

గాఁ గానేరవు. ఈరీతి తెలుంగున ల, శ, లు పరస్పరమును భిన్నముల
ని స్పష్టపడుచుండఁగా, వర్ణసమామ్నాయములోని లకారమున నలఱు
లకారమున (శ) గ్రహింపఁబడున్నందున నదియే, ఆచ్చి. ప. 13—వ.
సూత్రమున నాదేశమై పాళులు, త్రాళులు—ఇత్యాదులందు సిద్ధిం
చుననియు “నాచ్చికవర్ణసమామ్నాయము” బేర్కొనఁగల కాము వర్ణాం
తరమనియు, నలఱులకారముగాదని (చూ. బాల. సం 18 సూ) స్పష్ట
ముగా సూచిగాదు చెప్పచున్నా” రను విమర్శకుల వచనంబు భిద్యా
విలాసమూలకమైన యవిమర్శన వచనముగాని కేటొకటిగాదు. ఈ డ
లఱు బలె, (ఆచ్చి. పరి. 13 సూ) లకారమునకును భిన్నమైన యల
ఱులకారము (పాళులు త్రాళులు) వర్ణసమామ్నాయములోని లఱుల
కారమున గ్రహించుట కుండేటికొమ్మును సాధించుటకు సంధ్యాపు
త్రునిఁ బరిగ్రహించుటను బోలుచుండి యొప్పుచుండెడి ఇట్లు, లఱులకా
రమున గ్రహింపఁబడు నలఱులకారము సంధ్యాపుత్రాయ మానముగా,
వున ధానిద్యమౌతఁబ, ననుసరించి వర్ణసమామ్నాయములోని లఱులే.
ఫమున గ్రహింపఁబడు నలఱులరేఫమును గగనకుసుమాయమానమై వి
కానమున విస్తరిల్లు గాత! మైనిజూపిన చర్చచేత వర్ణసమామ్నాయ
ములోని లఱులకారమున నలఱులకారమును (శ) గ్రహించుట దుర్ఘ
టమనియు, పాళులు త్రాళులు—ఇత్యాదులందు (ఆచ్చి. పరి. 13 సూ)
విధింపఁబడిన శకారము వర్ణసమామ్నాయములోని శకారమనియు, నది
యలఱువే యనియు స్పష్టపడుచుండెడి.

కాన లఱులకారమును (ల) నలఱులకారమును (శ) ఒకరించిన
రీతినే, వర్ణసమామ్నాయమున లఱురేఫమునే కాక యలఱురేఫమును
(అ) బరియింపఁదగినదియని విశద మయ్యెడి. అటులు సూరి నేయకునికి
యవిచారమూలకంబనందగు. ఇంకను, వర్ణవేదములోని శకారమలఱువే
యైనచో, “వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరముగాని

యలఘులకారము గాదని యెఱుంగునది“ యనిన యీబాలవ్యాకరణ, ములోని బృథివలన వర్ణావళియందలి శకారము వర్ణాంతర మనియుం నలఘులకారగాదనియును ని స్పష్టపడుచుండ గానీవాక్యములకుగతియే మని యెవ్వరైన నడుచుదురేని యవధానమునో నాలింపుడు. ఇటనతి దూరదర్శులయిన వ! సీ! రా శాస్త్రిలుగారు “దశరామశరాః” అనిన వాక్యమును “దశరా! మశరా” అని ఛేదముచేసినట్లే, ప్రకృతమున “వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరము, గాని, అలఘులకారముగాదు” అని ఛేదమునేసి యాంధ్రభారతియొక్కపుట్టు ముందిరిగాని వేటొకటిగాదు పైని జూపినబంతియేకవాక్యమే యగుంగాని పెక్కువాక్యములు గానీరదు. అవధింపుడు. వర్ణసమామ్నాయములోని శకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముగాదు—ఈవాక్యమున, కాని, కాదు—అను రెండుశబ్దములచేత రెండునిషేధములు చెప్పబడియె. ‘కాని’ శబ్దమలఘులకారమనకు విశేషణంబు. రెండునెఱ్ఱములును గూడి భావస్వరూపమునే బోధించెడి. గావున, వర్ణవేదములోని శకారము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము (శ) గాదు. అనఁగా, వర్ణాంతరమైన యలఘులకారమే యని యర్థమగును. విద్యాశాలలోని యీ యుపాధ్యాయుడు సుబోధకుడు గానిశాస్త్రిగాడు—అనఁగా సుబోధకుడైన శాస్త్రియే యని నిషేధద్వయము సుబోధకశాస్త్రియగుట నిస్సంశయమని బోధించును. ఈయనవిద్వాంసుడుగాని బ్రాహ్మణుడు గాడు—అనఁగా, విద్వాంసుడైన బ్రాహ్మణుడే యని నిశ్చయమును దెల్పును. గ్రంథకర్తలు, ప్రస్తుతాంశము సర్వవిధంబులను నిషేధించుకొని ముగానిది యనిబోధించుటకై నిషేధద్వయమును బ్రయోగించుట గలదు. ఉదా “శ్లో॥ స్ఫుటతాన పదైరపాకృతాః చనశ్వీకృతమర్థగౌరవమ్” —భారవి 2 సర్గ—అర్థగౌరవం నచశ్వీకృతం, స్వీకృతమే వేత్తర్థః, పై శబ్ద ప్రసక్తగౌరవా భావివరణార్థం నతో ద్వయమ్ సంభాష్య

నిశేధనివరణనే ద్వైతతిషేధా వితివామహః॥ అనుఘంటావథవ్యాఖ్యా
నఘా చూడూడు. మఱియు, “నామూలం లిఖ్యతేకించి న్నాన పేషితము
ద్యతే॥ నావిస్తీణం నవిస్తీణం మధ్యానా మసిబోధకృత్॥ క్షత్యాతిని
షేధద్వయ ప్రయోగములు పెక్కులు గానంబడుచున్నవి. ౧. తార్థము
సమామ్నాయమందలి శకార మువల్లంతరముగాని యలఘులకా
గాదు” అనప్రకృతవాక్యమందును. రెండునిషేధములున్నందున, నిఖా
వాఽభావము భావస్వరూపము గాఁబట్టి వల్లంతరమైన యలఘులకా
రమే యనిన యర్థమగును. తెలుఁగు వ్యాకరణమునకు వ్యతిరేకము
గా గీర్వాణవ్యాకరణమున మాహేశ్వరసూత్రములోని “అన్ సూ
త్రమందుల కార మొక్కటియే గ్రహింపఁబడియె; ౧॥ పా

సశేషము.

గోదావరిఃత్రిశ

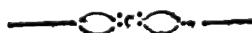
70—5—19

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విచారణః.

(సమరాంగణచార్యమూర్తీయము)

పూర్వవైకృతానుబంధము.

లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణము (వల్లంతరము)
కాదనడికారణమున శవర్ణముః మాహేశ్వర సూత్రములలో గ్రహింపఁ
బడడయ్యె సంస్కృతమున లకారముకింటి శకారము మఱియొక వర్ణ
ముగాదు. గన్కనే “అఫాలిత్ అనుహాపంబుతోలి ॥ అగాళిత్ అదా
ళిత్” అనుశకార ఘటితగళ జళ, ఛాతురూపంబులును “అహోలా”
తన్యో యేనడి పాఠిణీయసూత్రముడలి లకారగ్రహణమునశేష్యుద్ధి
(అకారము) గరిగి సిద్ధింపచున్నది. లకారముకంటె శకారము పేర్లు

వర్ణము గాదు గావుననే గీర్వాణభాషలో శకారముతో నుచ్చరించు శబ్దములు, లకారముతో నుచ్చరించినను శాస్త్రబాధలేదని నిర్ణయనము జేయరాదని. అట్లుగీర్వాణభాషలో శకారము లకారముకంటె గాని యలు (వర్ణాంతరము) కాకుండుట ప్రసిద్ధమై యుండగా, యలము లకారముకంటె మఱియొక వర్ణముకాకుండుట యాంధ్రభాషను వలనుపడదని వర్ణాంతరశబ్ద నిషేధమునిషేధించబడుచున్నది. అందున బెళుకు వళావళి—ఇత్యాదులు బెలుకు, నలావలి,—ఇత్యాది రీతిని బలుకంగూడదు. మఱియు నహోబలమునీతి నుచు ముకునందరి నైవేద్యప్రాయంబని ప్రగృహభాషణముల బ్రకటిచుకొనడి విమర్శకులు లకారముకంటె శకారము వర్ణాంతరమా లేక, యవర్ణాంతరముగాని విచారణలెల్లు ప్రకరణమున నున్న విశిష్టత వర్ణాంతరశబ్దా వక్తుశక్యతే” 133 (పుట) యనిన వాక్యమునైన నగంకొమ్మలో యలకుండుట యెంతయు వితగానున్నయది వైసంస్కృతి వాక్యమునూడ శకారము (అఃఘులకారము) వర్ణాంతరము కాకుండుట (అః రముకంటె) చెప్పశక్యముగాదని చెప్పనవసరములతోడనే, వర్ణసమామ్యాయము లోని శకారము (అఃఘులకారము) అఘులకారము కంటె వర్ణాంతరమే యనిన యవధారవార్థముతోడ నూడిన ఫలితార్థములు బోధించుచున్నది. ఇట్లు వర్ణసమామ్యాయములోని శకారము గీర్వాణభాష యందుంబలె గాక లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు అఃఘువనియు, నర్థము విశదమగుచుండగా విమర్శకులట్టి యేకవాక్యమును దమయత్యక్షరశిక్షామండిత పాండిత్యోద్ధృత శోధి కుతూహలతో ఖండిఖండములుగాగల జెండుబెండాడి “వర్ణసమామ్యాయమున జేర్చొనిన శకారము వర్ణాంతరమనియు” అఃఘులకారముగాకయునని వెట్టి మొత్తి చుక్కలు సేయుటయే కాక నూడతికాగనదిరక గాఢమై యున్న గూఢమున బుట్టివాని రట్టమున నేయు అంశమున నుండెదను. ఇది సుకాక,

తళతళ వళావళి, — ఇత్యాదులందుల విధమున యరలవాణలమున, అలఘువశ్యేతి ద్వేధావిదంతిజానతి, వల్లనాగురుత్వం లఘుత్వం వోచ్ఛారణ గౌరవేణ తల్లానువేనచస్యితి. (147పుట) యనిన యహోహుత్వం దిశీయవాక్యరీతిని నలఘూచ్ఛారణోనుచ్చరించుచు దమపితృతార్థములు పయోగించి యట్టి శకారః చిన్న సూరిమతమున నలఘుప్రకారము గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు హరిమతభేదమును దెలియలేక యలఘ్యములను లఘ్యమును నేసిరనియల హోరాహోరిగా నను యాభూతావేశంబునఁ బోరుచుండి చిట్టచివరకు సిగపట్లగోత్రమునకు నాత్రపడియెదరు వీరిదుర్విమర్శనదృష్టియందు దర్భపోటు లక్షణమే కాని పించెడుంగాని సందర్భపాటులక్షణ మేకోశంబునను గానరాకున్నది. సందర్భపాటులున్నచో శకారంబని యకుచు నలఘుప్రకారమందులే శకారంబని గురూచ్ఛారణము నేయుచు నలఘుప్రకారమట “శ్లో జిహ్వేమస్తినవేత్తుక్తి ర్లజ్జయై కేవలంయథా నబుధ్యతేమ యాబోధో బోధవ్యతీతాద్యశీ ” అనెడి వేదానందచదశీ సంకతోపనివేకమందలి వచనంబురీతిని మాటాడుచుకొంటు చాలుకలేదనుట వంటిదై కేవలమును లజ్జాభిమజ్జనంబునకు మూలంబైయుండెడిది కానఁ గాశీపురమందలి బ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడుగాని విప్రుడుగాఁడు—అనువాక్యమునకుఁ గాశీవాసి బ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడనియు విప్రుడుగాఁడనియు సర్థముచెప్పినచో బ్రాహ్మణుడని యొప్పుకొనుచు విప్రుడుగాఁడని నిషేధించుట యంతయసందర్భము గానుచునో యట్లే వర్ణనమామనాయమందలి శకారము వల్లంతరముగాని యలఘులకారముకాదు—అనువాక్యమునకు వల్లంతరమనియు శకారము వల్లంతరమనియు నలఘులకారము గాదనియు సర్థము చెప్పినచో శకార (అలఘులకారము) మనియొప్పుకొనుచు నలఘుప్రకారమట యంత యసందర్భముగానుండును. దానందేశి, ప్రకరణసందర్భమున నుపమానవాక్యమున నిషేధ

ద్వయమని యెంచుకొని, కాశీవాసి బ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడు గాని విప్రుడుగాఁడనఁగా విద్వాంసుడైన విప్రుడేయని నందర్భా ర్థము చెప్పకొన్నట్లు ప్రకృతవాక్యమందను శకారము వర్ణాంతరము గాని యలఘులకారము గాదనఁగా వర్ణాంతరమైన యలఘులకారమే యని ప్రకరణసందర్భార్థము తప్పక చెప్పకొననాయు, ఇట్లు వర్ణస మామ్నాయములోని శకారము, ప్రకరణవాచియందుంబలఁగాక లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు, సలఘుననియు స్పష్టపడుచున్నది ఈవర్ణసమామ్నాయముదలి యలఘులకారమే (శ) అచ్చి. ౧8 13 వ సూత్రమున, ఏసలు, పాశులు,—ఇత్యాదులందు విధింపబడినది. ఆ యలఘులకారము వర్ణస మామ్నాయములోనిదేకానిచో. జైయ దాహరణములయందు విధింపబడిన యలఘులకారము హిందీభాషనుం డివచ్చునా? లేక, యరబ్బీభాషనుండివచ్చు నా? కాన, బాల. ప్రకీ 24 సూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికాకారులఁ ఘులకారమునకుదాహరణము లు గానిచ్చిన తళతళ, వళావళిశబ్దములు, అహోబలపండితాదుల యు దాహరణములకు జెసుకు శబ్దాదులువోలె (148 పు) జగజ్జేగీ యమాన ములగుచున్నవి. వర్ణసమామ్నాయములో లఘులకారముతోఁ బాటి గా సలఘులకారమువోలె (శ) లఘురేఫముతోఁ బాటిగా సలఘురే ఫంబును (అ) బరితవ్యంబుగాన సప్తకవి చెప్పిన చొప్పున (37) వర్ణ ములనందగు. అయ్యో! విమర్శకులు కొంచుతయూశతో వర్ణింపనెంచు కొనిన సూరిమతము తెనుంగుబాసకు సారి (శనిగ్రహ) మతంబర్హదగి యింతలోనే యంతమొందెంగదా! వ ి రా శాస్త్రులుగారు సూరి మతమును వర్ణించుటవిని యీసూరియనమామూరియొక యలరుబోడి సూరి, హెచ్చరిల్లి తనమత మనుగూడ బాలవ్యాకరణంబున వర్ణించుట కై తన్ను సిఫారసుచేయుమని బలత్కరించుచున్నది. గ్రోథాది నిసె

త్తుకొనిన “రస్వస్వగృహ్యతేద్వివిధః” అనువాక్యంబు మొదట సర్వమం
గళము నేయంగానున్న రేఫాగ్నిబీజంబే తస్వంబు కుప్పయైన యీవిమ
ర్శన గ్రంథమును భరించుచుం గాత! ఇట్టి వీరి దుర్విమర్శనంబు ప్రకృతంబు
న “శా” ఈపాండిత్యము సీకుఁ దక్క మఱియెంచేగంటిమే?” (మను
అ) యని పెద్దన్నగారి పద్యెంటదలి యీమొదటి భాగమును జ్ఞప్తికి
దెచ్చుచున్నది. స్వామిలవారి పెండిలికి జుట్టుపైతమెరపు కావ
లసెనెడి సామెలిరీతిని సీతారామస్వాములవారి విమర్శనమునకు నక్క
రములజ్ఞానము పైత మెరపుగానక్కఱ గావలసినదెచ్చె. ఉట్టికెగురలేని
ంట్టి విమర్శకులపద్ధతిగాన కెగురదలెట. ఏమీ! యీవల్లనాతీత
పాండిత్య విమర్శనము! పర్ల = చిత్తములను నాతీత = దాటనట్టి (అన
గ పత్తిజ్ఞాన లేనట్టి పాండిత్య విమర్శన = చదువుగల విమర్శన
మ) సుధీమణులారా! తక్కిన విమర్శనాంశములన్నియు, నీరీతినే పర్ల
నాతీత పాండిత్యముగలవై యున్నవి. వివరము. మాన్యులుగాక, సామా
న్య రీతివిమర్శనమున నేమైనసాంకేయమున్నదేమో యని భ్రమింతురని
యూహించి యిందలి యంశములు సంగ్రహముగా నెత్తిపొడిచి చూపి
“శ్చ అసత్కర్తన కాతార పరివర్తన పాంసులామ్ వాచ హరికథాలా
పగంగయై పుగీమహే” యను వేదవ్యాస వచనవాచ్యార్థ ప్రకారము
న విమర్శన స్వర్ణంబున నంటినఁక పాంసుపుంజము నీపుణ్యనదీ తీర
వాసినైన నెను స్నానముల పానఃపున్యాలునఁ బరిహరించుకొనియెడం
గాక.

ఇతిప్రథమాంశమా.

స। పా (సశేషము)

గోదావరి పత్రిక

27, మే 1919.

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్వివర్జన విదారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తీయము)

పూర్వప్రకాశికానుబంధము

— : 10 : —

బాల. సంజ్ఞ 4 నూ. వ్యాఖ్య

పైనుదాహరించిన సూత్రవ్యాఖ్య విమర్శనమునందు కట్టి సిద్ధాంతము ననుసరించియే కావలయును సూరిగారు బాలవ్యాకరణలోని సంజ్ఞానిచ్చేగము నందలి నాల్గవసూత్రమున కంకము పండము ననువాని నడుమ ననుస్వారము నేనిల్పియు, బకారోదాహరణముగా 'శబ్దమునుదాహరించిరి బకారమునకు శారము, మొదలగునిర్వివాదములగు నుదాహరణములుండఁగానీ, పక్షి, శబ్దమునుదాహరించుట యనుస్వార పరసవణము లైచ్చిమలై యుండనగునను స్వాభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యని తోచుచున్నది" యని యీవిధముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు విమర్శకుల ప్రవాక్యమునకు భిన్నతాపేక్షః— "అనుస్వారస్వయయి పరసవణః" అనుపాదాని సూత్రము లుండున పక్షయిచ్చ ననుసరించి ప్రవర్తిల్లననియు నందుననే పరసవణ ప్రసక్తి లేక నిర్వివాదముగా నున్న శార్దూలశబ్దములు గాక పరసవణమైన బకారముతోఁగూడిన పక్షిశబ్దమును బరసవణమైన బకారమును వీడి పూర్ణానుస్వారముతోడనే యుండిన కంఠపండశబ్దములును బాల వ్యాకరణమున నుదాహరింపఁబడియే ననియు, సూరిగారి తాత్పర్యము వివరింపఁ బడుచున్నది. విమర్శకులు బిందుపరసవణములు లేనందున శార్దూలశబ్దము నిర్వివాదస్థలమని నిశ్చయించిరిగాని యీస్థలమే గా

ప్పవివాదమునకు నాస్పదమై ఘట్టిస్తలంబుగాఁ గానిపించెడి. శాస్త్రదృష్టి నాలోచింబఁగా శార్దశబ్దమందును ననుస్వార పరసవణము లవశ్యకర్త వ్యములగుచున్నవి.

“శ్వాహింసాయామ్” అనెడి శ్వాధాతువుకంటె “శ్వణాత్ప్రస్వశ్చ” యనిన యుగాదిప్రథమపాదస్థ సూత్రమున గన్గ ప్రత్యయమున, దానికి నుడాగమమును జేయఁగా నకారస్థానమున ననుస్వారమును బరసవణమున గలిగి శ్వజశబ్దమగును అట్టి శ్వజశబ్దమున నే సాధ్యమగుచున్న పక్షమందును శార్దశబ్దమున ననుస్వారపరసవణము లావశ్యకములై యుండు అథవా “గణశకునా” అనిన యుగాదిసూత్రమున శ్వాధాతువు కంటె గణ ప్రత్యయమును నుడాగమమునురాఁగా శార్దశబ్దమగునన్న యీరెండవపక్షమందును నుడాగమన కారమునకు ననుస్వారమును చిమ్మటఁ బరగకార సవణావశా జకారమును విధిగారాకీరివు. ఇట్లు శార్దశబ్దమున ననుస్వారమునకును బరసవణమునకును నిమిత్తమగు గకారము గణయింపదగి యుండఁగా నట్టి గకారము విమర్శకులనోటికి బట్టరాని యంగకారము గాఁగఁ జుట్టుమనియెంఁగాఁబోలు! నయ్యదివిడువంబడినది. “శ్లో చాపశ్శార్దశమురారేస్తు శ్రీవత్సోల్లాంఘనం మతమి

అను సమరనిఘంటువును జదువుకొనియెడు బాలుర నోరికి సైతము శార్దశబ్దములోని గకారము కాగముగా గనంబడక పట్టఁదగియుండగా వీరి నోరామాత్రపుఁగారమును నోర్వలేదే వీరినోరొక్కటే కారమోర్వలేదననే? వీరియొక్కకన్నను విద్వాంసుల సం“స్కారము”లోఁ గార, మిమిడియున్నంచున గిల్లిజగడంబున (గొప్పగర్వమున) జగడంబును దెచ్చుచు నట్టికారము సమాత్రమును నోర్వజాలదు. కాని వీరినోరు పరవంచనావాక్కుల కారమును (కటుత్వము) సవశబ్దంబుల కారమును నెంతేని సహించును వీరితత్త్వంబున కయ్యదిపడ్డది. తత్త్వమునకే పడకు

న్నచో వర్ణభ్రష్టమై దుష్టమైన శార్ఙ్గ శబ్దముచ్చరించి యయ్యది యను
స్వారపరసపణములు రాని నిర్వివాదస్థలమని వీరెల్లునిశ్చయించిరి.
ఆంధ్రసాహిత్య పరిష్కృతికలోబ్రమాదపడి యాంధ్రపతికలో
(20—3—19) దిద్దఁబడు తప్పులలో నీశబ్దముకానంబడదు. ఇట్టియంశ
ము వీరి నీతారామనామమునకు వన్నెచెచ్చుచున్నది. తొల్లి నీతారా
మస్వామి యీశ్వరకోదండముచు గారవమున నెన్నకయనఁగా, లక్ష్మ్య
మునేయక నప్తమునేసిరి. ఇప్పుడో! యీనీతారామస్వామి యవతార
మగు శాస్త్రులుగారు విష్ణునిధను వౌశార్ఙ్గముచు గారవమున (గ+ఆర
వము=గకారధ్వని) గణింపక భ్రష్టమునేసిరి. ప్రచ్ఛన్నులొనవతారమూ
ర్తు లిట్లు పరకపాటు గాఁబడియుందురు. గిల్లి తెచ్చుకొనిన కలహము
లందుఁ దమయోగ్యతం బ్రకటించుకొందురు ఒకవేళ, “విష్ణోరథం మహా
భాహు క సల్యాజనయత్సుత” మృనురామాయణవీతిని విష్ణ్వంశమా
నీతారామస్వామి పూర్వావస్థలో స్వధనువౌ శార్ఙ్గమునే యిపుడు భ్ర
ష్టమునేసికొన్నచోఁ జాలుమూలలేక తనపట్టుకొమ్మనే కొట్టుకొన్నవా
రగుదురని యేతైన నందులేని, తన్నామక శాస్త్రులుగారు ప్రకృతమున
నట్టివారేయని దృఢముగాఁ జెప్పందగుదురు. వినుండు. వీరు “అక్కంద
ళితేత్యత్ర అను న్వారన్యాయయి పరనవణ ఇతి సాధుత్వమూహ్య”
మృని యిట్లహోబలపతి వ్రాసినట్లు స్వవాదవిరోధియూ బిందువుతో
వ్రాసెదరు. అహోబలపండితీయములో (218 పు) బిందుప్రవదంతి
తంకవచితేచి” తను సూత్రము వివరించుతనీని “అక్కందళిత” య
ని ముద్రింపనలసియుండఁగా, ముద్రాదోషమునఁ గకారద్విత్వము వీడి,
“న” దకారముల సంయోగముతో ముద్రింపఁబడియె. కానిబిందువుతో
నుండలేదు. ఈప్రయోగము “న” తల పిల్లత్సహమొదల దనయజ
నపరి త్రాణమర్థించి యక్కందళితాపత్వాను రక్తిస్థహిపుననుగ

తిక్" అను రాఘు. పాం 2 ఆ 12 పద్యములోనిది. భారతార్థమున,
 దళితాపత్యానురక్తిక్=పోగొట్టఁ బడిన పుత్రవాత్సల్యముగల, అక్కన్
 అక్కయౌకుంఠిని (మాన్వి మాద్ర తానే నవాగమనము సేసిననియర్థ
 ము) రామాయణార్థమున, అక్కన్దళితాప...క్=అచిగిగ్చిన పుత్రవా
 త్స్యాముగల, మహిపున్=దశరథుని (అనునరింప సీకవిశ్వామిత్రుఁడు
 రామలక్ష్మణులందోహ్మని చనియెనని భావము) భారతార్థమున "అ
 క్కన్" అను ద్వితీయాంత ద్రుతమునకు దళితశబ్దదకారసరళము య
 ముకాఁగఁ గొందఱమతమున బిందువురాక నకారపుఁ బొల్లేయుండునని
 వివరించుచు నహోబలపతి రామాయణార్థమునంగూడ "కన్దళిత" యను
 సంస్కృతపదమున "అనుస్వారస్యేతి" సూత్రమున నకారమువచ్చుగా
 న రెండర్థములయందును నకారపుఁబొల్లేకాని బిందువుకాదనియె ఇట్లుం
 డనీకలహాశయలు ప్రతిపక్షనిర్వాహకమును స్వపక్షనిర్వాహకమును నగు
 బిందువుతో "అక్కందళిత" యనివ్రాసిరి. బిందువేయున్నచో భుక్తవం
 తమితిన్యాయమున నికశంకయే లేకు. ఇది జుట్టు చేతికిచ్చున్యాయము
 న కుదాహరణముగానుండె. కాని "శార్జమును" గారవమున(గ+అర
 వము=గకారధ్వని) నెన్నక భంగపఱచిన యీసీతారామస్వాములు
 శృంగభంగ మొందుటయేకాక యిటబిందువుపెట్టినపట్టు కొమ్మకొట్టుకొ
 న్నఫలమును భవిష్యరే స్వేక్షబాధకమెఱుంగనియీవిమర్శనవిదగ్ధత యి
 ట్లజ్వలించెడి. ఇట వ్యర్థమానీనున్నవిమర్శన జ్ఞానమునక సార్థకమగు
 గాత॥ సత్యమెన్నఁగాఁ బరసవణమాంధ్రమునఁ జెప్పవలదు. అనన్య
 సాధ్యఫలములేదు. మీఁదుమిక్కిలి ద్వ్యర్థికాన్యముల బాధకమగు. కం
 రశోపయేకాని దాని యభావమునఁ బ్రయోగబాధ చూడబడదయ్యె.
 అహోబలపండితుఁడును "అక్కందళిత" అనుచోట నధర్వణాదికాచికా
 ప్రమాణమున బిందునంగీకరించె. అందుననేరాఘవపాండవీయ వ్యాఖ్యా
 తయిట బిందువేసాధించె. ఇకఁబక్షిశబ్ద బాధప్రయోగమునకు గృతి

యేమనఁగా వినుఁడు. బిందువువాట్లు నడుమనున్నను హల్లులకుముం
డున్నను, వర్గాక్షరము సామాన్యముచేఁ దెలియఁబడకుండు నంత వరస
వర్గాక్షరమే వినఁబడును దీక్షికే బ్రహ్మతమున గతారమువిడిశాన్తికబ్ద
ముఁల్కిన శాస్త్రులు శే ప్రమాణ . అంగనఁ బక్షిశబ్దము బాల
వ్యాకరమున నల్లు వ్రాయఁబడియు విను ఒకటి రెండుహరిణ
ములు “నైకముద హరిణ” మితిభాషాక్షిని విధిహేతుగావు. శ్రీశ్వబ
హుతేఁ ఇతిసూత్రీ చూడఁబలఁగడితీయను చూడుడు. పక్షిశబ్దమాప్తి
నిఘంటూదలలో బిందువుతోనున్నది. శాస్త్రములందు వైచ్చి నిధియధ
మప్రసిద్ధము. దొంగశంకశబ్దము లోని క, గలుకంఠ్యములైన నేకజాతీ
యములు గావుగానఁ బ్రాసములు యక్షరీతిని గావేరక “దొంగ, శంక”
లట్లేయుండును. విమర్శకులు వరసవర్ణాభావిమునఁ గవిప్రయోగబాధ
చూపునరేని యల్పతే దీక్షిగిఖండించి యనాద్యంతమై బ్రహ్మస్వరూప
హా బిందువునే యందుంచి వరసవర్ణమును బ్రాణద్రోలద గాక! విమ
ర్శకులెల్ల స్వయంకృతలక్ష్యదోషములకు వ్యాకరణకర్తలక్షమార్పణ
వేడి దిద్దకొంచు ముచ్చటతీయదాఁక నెదిరింతురుగాక!

ఇది ద్వితీయాశము.

స॥ పా॥ సశేషము.

గోదావరి పత్రిక

3—6—19

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విచారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము)

పూర్వప్రతికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 10 సూ. వ్యాఖ్య.

ఆ ఎందునేఁటరాచె యి తరు లేమనసుతో

దారసంగసుఖము తప్పద్రోచి

తకటపాండురాజ యశమెన్నవైతతి

కూర్గదశరత్న కుమురోయ.

రాఘ. పాం' 1 ఆ. 28 ప.

ఈపద్యములో భారతార్థమున “పాండురాజ” యని తత్సమ మాసంబుద్ధ్యంత పదము. ఈమధ్యమన బాలవ్యాకరణాదులంజేసియు, బంధితపామర సామాన్యానుభూతమా నుచ్చారణ ప్రసిద్ధిజేసియు, రాజ శబ్ద జకారము దంత్యమునక తీరదు. రామాయణార్థమున “అజయశ” మనిపదచ్ఛేదమున నపమహాజాజకీర్తి యన్నయర్థముకానఁ దాలవ్యమని యవశ్యమును నమ్మనిపకతప్పదు. ఉభయవిధోచ్చారణములొ జకార ములను బద్యపారసమయమున నేకీభవించఁజేయుట దుఃఖటము. నిద శక నార్థమిక్రిందనిట్లు వ్రాయఁబడు చుండెను. “విభాషాభందవీ” తి న్వరసూత్రశేఖరమున నుదాహృత న్వరముల వేరమందగుబలె లొక శబ్దముగను మాడ నివృత్తిని ని నికా ” “శ్వేతోధావతి” యి త్యా రాకలము గను క్తభేద ముగ శ్వే త్చారణభేదమున్నగు న శ్లేషాసంపదనామస్లిదని శంకించుకొనము.

అనగానిట, “శ్వా=శునకము, ఇతః=నినుండి” యనుసర్థమునఁ బదద్వయము. “శ్వేతః=తెల్లని” యను న్నాంతరము నేకపదము.

1. అర్థమునందు శ్వన్నుత్పత్తి సూత్రమునఁ గనికా ప్రత్యయాంతమై యేకాచ్ఛంపాశ్వాబ్దము నిదంతముగాన నుదాత్తము. ఊడి దమిఠిసూత్రమున “ఇతః” అను పదమంతోదాత్తము. “శ్వా+ఇతః=శ్వేతః=కునకము నీనుండి” యనుసర్థమిచ్చునట్టి “శ్వేత” యనెడి విశిష్టశబ్దము “ఏకాదేశేనేతి” సూత్రము ప్రవర్తిల్లఁ బాఠీకసంవృద్ధాత్తము.

2 అర్థమునందు, శుక్లార్థకమాశ్వేతశబ్దము ఘృతాదిగణాస్థముగా న నంతోదాత్తమై యాద్యనుదాత్తమగుచుండె. ఇట, ఎట్టిదియేది పరుగెత్తుచుండు? నన్నప్రశ్నలు రెండింటికిని “శ్వేతోఽథావతి” అనువాక్యము లోని “శ్వేత” ఇతిశబ్దమొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము కాఁబాలెడు. ఎట్టిదియను ప్రశ్నమునకు “శ్వేతః=తెల్లనిది” యనియు, ఏదియనుప్రశ్నమునకు “శ్వేతః=శ్వా, శునకము, ఇతః, ఇక్కడనుండి” యనియుఁ బ్రత్యుత్తరములని భావము. ఇట్లుండఁగా, శుక్లార్థమందునంతోదాత్తోచ్చారణమున భిన్నమగు శ్వేతశబ్దమునకును, శునకాశ్వాభ్యర్థమున సంవృద్ధాత్తోచ్చారణమున నన్యమగు ‘శ్వేత’ ఇతి శబ్దమునకును యాగపద్యముగా నుచ్చారణము శక్యముగానందున సద్ధిద్వయమును బొందుపడదని శంకించుకొని “ఏకశ్రుతిస్త్వైవ సర్వనామ” యను దాంశినాయనేతి సూత్రస్థభాష్యమున నట్టిశ్లేషార్థశబ్దముల నేకశ్రుతితో నుచ్చరించినచో, సన్యోగభిన్నమాలా సర్వస్వరములు నట్టియేక శ్రుతిలో నిమిడి యుండుగాన స్వతోచ్చారణ భేదమునైన శ్లేషార్థ బాధలేదని నిశ్చయించి, యందుననే కథంపున రేకేయత్సేనో భయంభయమితివా “కథం? ద్విగతాలపి హేతవోచవంతి. తద్యథా:—అమాశ్చపిత్తైః పితరశ్చక్షీణితాఇతి తథావాక్యానిద్విషానిభవంతి శ్వేతోఽథావతి, అలం

బుసానాంయూతేతి" యని కస్పశాహ్నికాంతభావ్యము సంగతమగుచు
 న్నది యని వక్కాణింపబడియె. ఇట్టియేక శ్రుతిం సియే॥ ఆ కీ॥ కే
 దారభోషణరతాః కాశీతలవాహినీగంగా కంసంజహానశ్శస్ట్రః కంబు
 వంతంసబాధతేశీతమ్ ఇత్యాదః యందలి శ్లేషార్థము సమజసమగుచు
 న్నది. తెలుగు ను నం ద ను గా కు స్వ రా ది శ్లేష స్థ ల ము ల
 నే క శ్రు తి న్యా య్య గ బ ని వ్యా ఖ్యా తి ల భా వ ని , ఇట్లు
 శ్లేష త ల ను శ బ్ద ము లో వర్ణి ము ల దం తా ది ష్టా న భే
 మున నైన యుచ్చారణ భేదమెలామాత్రమును లేకున్నను, స్వరోచ్చా
 రణభేదముననే యంతచర్చించి యిట్టి శ్లేషస్థలములలో భిన్నములగు
 స్వరముల యుచ్చారణమాని దే శ్రుతితో నుభయార్థములను బా
 సంగునని భావ్యతాత్పర్యము వర్ణింప బడినది స్వరోచ్చారణ మా
 త్రభేదముననే శ్లేషసరికడదని యింతచర్చ జరిగినపుడు నంతతాత్పర్య
 త్పత్తి స్థానములు వేరైనవర్ణముల యుచ్చారణభేదమే యున్నచో నిక
 వేరే చెప్పనేల! దంతములకును రాలువులకును నెక్కుమ స్వరూపభేద
 మున్నట్లే యాస్థానములనుప్పటిల్లిన వర్ణములకును భేదముండినందున
 నేకీభావము తలస్థింపనేరదు. కావునఁ బైద్యమందిలి పాండురాజయశో
 మన్నవోట భారతార్థమున బాగుగా జయనినసూక్ష్మజడములోని దా
 త్యజకారమునకును రామాయణజడమునఁ బైద్య తెల్లని జయశ
 ము అజయశరాజకీర్తి యనిన ఆర్థమందలి తాంబూలకారమునకును
 నుచ్చారణ వికారభేదమున్నందున నిటశ్లేషము విశ్లేషమొందుగావేటా
 కగతిలేక ప్రాథవ్యాకరణమున నొక నొకచో జకారముభేదములు
 నగునని సూత్రింపబడియె. అప్పుడయినంతో యొప్పునేయఁజూచె
 బ్రహ్మిణిమృయాట కష్టమగుదా! శ్లేష ఇత్యాదలు కన్యోన్య భిన్న
 స్వరముల సంగ్రహించెడి యేక శ్రుత్యుచ్చారణమునోలే నిటకర్థదని
 త్యతాల వ్యజకారముల నొక్కమూలముగా గ్రహింప వాధనమానుచ్చా

రణాంతరము లేమిఁదేసి () నూత్రమునఁ దృప్తింజెందక పౌధవ్యాకరణ కర్త “రాజువైశ్యులఁబని కొందఱును” రని షష్ఠ్యుమాన్రము రచించుకొనియె ఇట్లనిట్లు పూర్వవైయాకరణులకు నోరాక యెంతోయిక్కిరి విక్కిరి యగుచుండగాఁ వ్యాకరణసముద్రము సర్వమును మోఁకాలి బంటిగా విహరించెడి మన వ ॥ రా. శాస్త్రులుగారు స్లేషలో సఖిండా ఖండమై త్రిప్రభృతులవలెనే దంత్యతాలవ్యచజు కు మైత్రీ యుండనో పునని తలంచిరి. (బాల. సంజ్ఞ. 7 సూ.) కాన యిర్వాఘవ పాండ వీయప్రయోగము నిర్వాఘమయ్యె నని కుండును దువాకియుఁకెరుకనట్లు సింహవాదముతో సీద్ధాంతికరించిరి ఇట్లు విమర్శకుల మతమున దంత్య తాలవ్యచజుల స్లేషార్థముఁ జెల్లుటయందు గొప్పసంతర్పణ భోజనోత్పి వసుంధురబలె నటమరలేనివైనందున నేడుమొదలీరితి నర్థముచెప్ప వచ్చు (1) పంచదార (శర్కర) నర్తకుఁడు ఐదగుభార్యలతోనున్న వాడనియు నర్థమగు. (2) పంచాదీ (పంచపాక) ఐదుమొదలనియు నర్థమగు. (3) చాటు (రహస్య) భాషణము క్రియభాషణమనియుఁ నర్థమగు (4). నజ్జరు (బుట్టరు) దర్శించి సుజరుననియు, నర్థమగు. (5) జర (కత్తిపరుఁడు) ముదిమియునర్థమగు. (6) జగతి (తిన్నె) లో కమునర్థమగు. (7) (జడదారి జటాఘాటముని) అడ్డనులుఁ గల్గిచాడనియు నర్థమగు ఇట్లు వాక్మయమెల్ల విమర్శకుల మతమున నపార్థక మగు. దంత్యతాలవ్య చజుకు యతిపానమైత్రీయో యన్నదని “అద్దంత్య స్తాలవ్య” ఇతిసూత్రస్థాహోబలపండితీయమున వివరించబడఁగా నట్టి వ్యాఖ్యాతలనెల్ల “యతిదాతేకర్తవ్యే సుదాత్తంఃరోశి ఖండికోపాధ్యా యస్తస్యైచపేటాండదాతి అన్యత్వకరోషీతి” యను వృద్ధిసూత్రస్థాభాష్యోక్తిరీతిని జపేటాహతిజయించి జన్మమొందినవ. నీ రా. శాస్త్రులు వారి పాండిత్య పాకము కేడు “చామ్యన్నం చమిర్విక” మృచునట్లు ప్రాచీనశిష్టుల పాకయలవేనిని ననుసరింపనందున రుచింపక హేయమై

పైనింజూపిన లక్ష్యములందు నతివ్యాప్తినిగలిగించుచున్నది. కావున నట్టి వణివాతీత (అక్షరములు దాటనట్టి) పాండిత్యమానకు బరాజ్ఞు ఖులమైయుపుడు శాస్త్రీయ శిష్టగోష్ఠికి నభిముఖుల మౌదుముగాక ప్ర కృతపద్యములోని “పాండురాజయశ” మననోక్కముదాహరణ నిమి త్తమే శాస్త్రముమీటి దంత్యతాల వ్యజకారముల కభేదమొప్పుట యు క్త ముగాదు గాననిట్లు సమన్వయించుకొనుట సాధువనందగు లోకములో “ఈరోగియందు మేహము రాజైయున్నది.” యనిన వాడుకకలదు. అందున, పాండుః పాండురోగః రాజా ప్రధాన మితియావక్ యస్మిన్” అని బహువ్రీహిచెప్పినచో దాని తత్సమ రూపము “పాండురాజుడ” నిడుజ్వర్ణకాంతమైయుండకతీరదు (మా. తత్సమ. 70 సూ.) ఇట్లుండ దీనితో సమానార్థ ఫలములు గలిగి శాస్త్రీ యమైన యధికరణార్థక ఘంశాంతమున నిట్టిరూపమేల యుండను. హత రాజుడు పరిశురాముఁడని బాలవ్యాకరణమందను “సమన్మని రాజుఁ డురాముఁ” డని “మ స్సాత్సదారాజ్ఞ” యను సూత్రమందలి య హోబల పండితీయ మందును రాజుడు శబ్దము లుండలేదా? ఇన్ని “రాజుడు” లురాజిల్లుచుండఁగానీ పాండురాజుడున కేతమమనమన ససూయాగ్ని రాజుచుండనేల కాన “నాసూయా కర్తివ్యా యత్రాను గమః క్రియతే” యనుపంజ్ఞివింశ తీతిసూత్రభాష్యక్షిని నీరాజుడు శబ్దము తమ యసూయాగ్నినింక రాజుచుండనీక పైపద్యమన సుభ యార్థములందును డాలవ్యజకారముతోఁ బండితమండలీ మనంబులందు రాజిల్లుంగానీ! బహువ్రీహితోఁబటిగా బహుకరింపఁబడిన యధికరణార్థక ఘంశాంతపాండు రాజశబ్ద మింకను నధికరణాబుసేసి యన్వర్థమై పండిత మాచలం బరాభవించుంగాత..

ఇదితృతీయాంశము.

స॥ పా॥ సశేషము.

10—6—1919

(బాలవ్యారకణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణః

(సమతాంగణ పార్థమార్తీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధము:

బాల సంజ్ఞ. 11 సూ. వ్యాఖ్య.

— 0 —

“ప్రాథ వ్యాకరణ సిద్ధాంతమును స్వసిద్ధాంతముగాను దావారించియుఁజేయు” శబ్దములోని నకారము ద్రుతమని భ్రమించి వ్రాయుటయెంతయు వింతగానున్నది. కన్న శబ్దములోని నకారము ప్రత్యయాగమావ్యయములో నేదియు, గాదుగదా అట్టిస్థితిలో” కన్న + దోయి’ ఇట్లుండఁ బ్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదములోని యేడవసూత్రమున ద్విత్వనకారలోపంబు గలిగి కనుదోయి అగును. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని పదునాఱవసూత్రమున కను శబ్దముయొక్క ఉకారమునకు లోపము రాగా కణ దోయి, అగుచు ఇప్పటివఱకు పరిచ్ఛేదములోని పదునేడవసూత్రమున నీద్రుతంబునకు...(బా. గు. సం. 43 పుటఁ అని యిట్లు ప్రక్రియచూపి కన్న శబ్దపునఁజేప రూపమగు ‘కణ’ అనుదానిలోని ప్రకృతిసిద్ధమగు నకారమును ద్రుతమనివ్రాయుటకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లెట్లు సాహసించిరో తెలియరాకున్నది” యని యిట్లు విమర్శకులు వ్రాసెదరు ఉత్తరము—కళగానిది ద్రుతప్రకృతికమును దాని తుదినకారము ద్రుతమును గాన నిపుడు కన్దోయి లోని ‘కణ’ శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమని నిశ్చయించుటకై తిజ్ఞభ్యశేష పఠీసుస్కర్మ ప్రవచనీయజవిభక్తిః” అను వాగనుశాసనీయ కళాసంజ్ఞాసూత్రమునఁ బ్రస్తుతమునకు నవనరమా సంశయమువివరించెద. వినుండు. తిజ్ఞభ్యనామకాస్సుర్మభ్యమపురుషాశ్చ యేరమాంతాశ్చ” యను క్రియాపరిచ్ఛేద

మూలోని యీసంజ్ఞాసూత్రమును నహోబలవతి వివరించినరీతిని నిట్లు
 దిబ్బధ్యశబ్దమునకు రంజించితివి—ఇత్యాది మధ్యమపురుషక్రియలును,
 పోయిరి. ఘటించితిమి—ఇత్యాది రేఫమాంత క్రియలును నర్థమగు. (1)
 ఇట్లు వైకళానంజ్ఞా సూత్రములోని తిబ్బధ్యశబ్దమునకు నర్థములారేఫాంత
 మాంతక్రియాదుల సాహచర్యమునను, (2) కించదర్థకాదుల సాహ
 చర్యమువలనను, (3) విభక్తులకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ బ్రయోగములే నం
 దునను, (4) అనుక్త మన్యతోగ్రాహ్యమృను న్యాయమున యుక్తమా
 ప్రత్యయగ్రహణే యస్మాదితిఃరిభాషయఃసతిహను, బైసూత్రమందు
 శేషవక్త్రీ సుస్కర్మప్రవచనముజ విభక్తీః అనుష్టమున, రాముని
 యొక్క, రాముడు—ఇత్యాదిషష్ఠ్యంత ప్రథమాంతాదిపదములే గ్ర
 హీంపఁబడి, చేసిరి, వచ్చితిమి ఇత్యాదిరేఫమాంతక్రియః పదములువోలే
 గళానంజ్ఞ నొందునుగాని, యొక్క, డు, ము—ఇత్యాదిప్రత్యేక విభ
 క్తులు కళానంజ్ఞగలవి గానేరవు. కనుకనే, బాల వ్యాకరణమున, రా
 ముడు రామునికయి, నాయొక్క ఇత్యాది విభక్త్యంతములే కళాని
 చెప్పఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 13 మా.) కానిప్రథమ భగవంస I 21 నూత్రి
 మూలో బ్రథమాదివిభక్తులే కళలని ద్రుతప్రకృతికములనుండి విభజింపఁ
 బడియె ఇట్లు శాస్త్రుచర్చచే బ్రథమాంతాది పదములే కళలుగాన
 “అన్యేద్రుతప్రకృతయో యేన్యర్హ్యను జీవితద్రుతానిత్య” మ్మనువై
 సూత్రమునందు “అన్యే” అనుపదమునఁ బ్రథమాంతాదిపదములుగోళ
 తక్కినద్వితీయాంతాది పదములే గ్రహీంపఁబడి ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞగోళవ
 యనియు, ద్రుతాంతములనియు నర్థమగు. కానిద్వితీయాదవేధక్తులు ద్రు
 తప్రకృతికములనియు, ద్రుతాంతములనియు నర్థమరాదు శాస్త్రననే
 బాలవ్యాకరణమున, సన్న, నాచేత—ఇత్యాది ద్వితీయాంతాది
 పదములే ద్రుతప్రకృతికములని చూపఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 13 నూ.)
 ఇట్లు శాస్త్రుదృష్టిని ద్వితీయాంతాదిపదములే ద్రుతప్రకృతికములను

ద్రుతాంతములును గానఁ బ్రకృతమునఁ “గణదోయి” లోని ‘క’ క
 బ్దము ప్రసక్తకృతికమును, ద్రుతాంతమ నుగాక ‘తీరక’, ‘తీర్థ’ మొ
 ట్లనఁగా క్రిందివి. “కన్న (యొక్క) + దోయి” యనివష్టికర్తృ
 కుష్టగ్రహ మిచ్చు కణగావష్టిభక్త్యతీయా తలారాత్పునఃసంస్థితానా
 మ్నా” మేను (హ. ౧. ౨౮) పూర్వ సక వష్టినిభక్తి ద్వితీయాభక్తి
 గలిగినందునఁ “గన్న (లక) + దోయి” యనిమై “లోప్యుభక్త్యాదే”
 కీతి (హ. ౧. ౨౯) సూత్రమున ద్వితీయకు లోపమువచ్చి “కన్న +
 దోయి” యనికాగ్నాబైవిం జాపినరీతిని సత్వోన్యములకు లోపమునఁ
 “గణ + దోయి” యయ్యె. ఇప్పుడు “(హే) రాజా” అనుశబ్దము సం
 బంధ్యంతమైనట్టి లే “ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయే” తిసూత్రమున నంతర్వ
 తిక్షణ్యతీయావిభక్తికే బ్రత్యయలక్షణమునప్పగా స్వాత్రయనాంత్య
 ముగల యీశబ్దము ద్వితీయాంతమయ్యె. (సకేషము.)

స॥ పా॥

గోదావరిపత్రిక

17—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విభాగి.

(కమరాంగణపార్థమూర్తియము)

పూర్వపత్రి కానుబంధము.

కావ్య. సం. 19 వా. వ్యాఖ్య.

—౦.—

అంద న నియ్యది కళయనంజనకు ఇటులిచ్చటి ‘కణకబ్ద’గా న్ని
 తి యుగళముకాదు; కానివేదన కారము గ్రహణముగానకేలగదా? గ్ర
 రముగననన తొలిప్రాస్వముమీది ద్రుతమునకు లోపము లేదనుచు

నికా: “గన్దోయి” లక్ష్యముగానీయబడినది (చూ. బాల. సంధి?2నూ) ఇట్టి
 నకారము ద్రుతమనిన గుప్తార్థప్రకాశికాకర్త తప్పేమున్నది? ఇతను,
 బ్రత్యయాగ మాప్యయాగకమై యుత్వవిశిష్టమైన నకారము ద్రుతసం
 జ్ఞికంబనిన గుప్తార్థప్రకాశికాకర్తవంబిత ప్రాథవ్యాకరణరీతి నీనకా
 రము ప్రత్యయాద్యాత్మకముగాదగుచు లేని యవధరింపుడు. యద్యపిభ
 సంజ్ఞాభాష్యే (6—4—155 నూ) నద్యత్వతే తథాప్యదాహరణమే
 తన్న పరిగణన మితిభాషాత్తస్య అపిగ్రహణమిష్టి ప్రాతిపది కాధాత్వ
 తేతి” వార్తికస్థశేఖర ప్రధీరిని ప్రాథవ్యాకరణకర్త యథోద్దేశము
 పాతుతా యథాశ్రుతగానైనను కుపకారార్థము తటచుతాద్యన్ నకార
 ము ద్రుతమగునని యుదాహరణ మాత్రముగాఁ జూపె కాని యంత
 మాత్రమునవ్యూహములయ్యది పరిగణనంబని భ్రమింపరు. అటులేకా
 కుండనేని యుత్వవిశిష్టమై నకారమేద్రుతమని వ్రాసిన ప్రాథవ్యాకర
 కర్త “ఏన్” అనుచో నిష్కములోపింపఁగా నకారపుఁబాల్లుననే గు
 తాంతమగునని స్వవచన న్యూహాతముగాఁగ నెట్టుల భిప్రాయపడియె.
 (చూ పని శబ్ద. ర) కాఁబ్రత్యయాద్యాత్మకమనునది యుదాహరణ
 మాత్రముగాని పరిగణనంబుగాదు మఱియు, ‘విభాషే త్యేవసిద్ధే ఇదమ
 పాదాన త్వేనబోధనార్థమ్॥ తతఃపిగుణేఽస్త్రీయమితి ప్రాయిక” మృను
 జనికర్తురితికారక మాత్రస్థశేఖర గ్రంథసామ్యమునఁ బ్రత్యయాద్యును
 కారము ద్రుతమగుట ప్రాయికమని ప్రాథవ్యాకరణకర్త భావము. అం
 దుననే “కం” తానన్నమాట...నెత్తే బూనిన “మ” యతియెంతేద
 నయూర్తి... (రా పా ౧ ఆ) “శా” ఎదేకందముకందలింపఁ, (మ
 ను ౨ ఆ)—ఇత్యాది ప్రయోగములందు నుత్వవిశిష్టముకాని “ఏని” న
 కారముద్రుతమై సరళాద్యర్థములఁ గలిగించెడి కానఁబైనిజూపి
 వరీరిని ‘కన్దోయి’ లోని స్వీతియూతకన్ శబ్దనకారము ద్రుతసంజ్ఞ
 కమై బిందువునొక ‘కుందోయి’ యయ్యె “మిన్వడె” ననుచోటమి

శబ్దము ప్రథమాంతము గాన దానినకారము ద్రుతము కానేరదు. షష్ఠీ తత్పురుషలోని షష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యయగునని యులుగివి విమర్శకులజ్ఞానము నెడవిచార మొందుచునే నేశంకించుకొని యతివ్యాప్తిని వారించెద “ఉ” తదంత్రమీయంతఃజ స్కంట్టపయిన్ ఘోరమచుచును గన్నులు చేరుచుకొంచుఁ జెక్కిటన్” (కళా. 4 ఆ) ఇత్యాదులందు షష్ఠీతత్పురుష ‘చనకట్టు’ శబ్దరూపాంతరమా “చనకట్టు” అనిద్వితీయాంత ‘చన్’ శబ్ద నకారము “కన్దోయి” లోని కన్దోబ్ద నకారము వోలె ద్రుతము గాన నిటఁ గ కారము సరలమేల కా లేదని ధీమంతులేర్పరచి శంకింతులేని వినుండు. (1) సడదవాస్సుః ప్రథమా మాత్రాంతి సూత్రమున (అంధ్ర. చిం. సంభ) వాడుగొట్టె ఇత్యాదులందుఁ బ్రథమాంతము కంటఁ బరమా రుషముఁ కుఁ గనడదవలు వినింఁ బడియె. మరల యెరుమాణా గనడదవాస్సుః సదాద్వంద్వోద్వయను సూత్రాంతరమున, (అంధ్ర. చిం. సంభ) కూరగాయలు—ఇత్యాదిద్వంద్వములయందు గనడదవలు వినిఁ బడియె కూరగాయలన్ ఇత్యాదిద్వితీయాంతముల యందు సైతము ద్వంద్వః ప్రథమాంతానా వేన, సరిసిష్ఠితవిధిక్త్యం తానామితి చాథేద్వంద్వసూత్రస్థాప్యన మ్మతే శేఢిరవచనమున బ్రథమాంతము శే ద్వంద్వముగాన నిటఁ బ్రత్యయతఃకణమనఁ బ్రథమాంతమా కూరశబ్దము కంటఁ బరమాకాయశబ్దము కారమునకు (1) గనడదవాస్సుః రితి మొదటిసూత్రముననే గనడదవలు వచ్చుచుండ, ద్వంద్వమున, బంధిభావము వ్యర్థమై, ప్రత్యయతఃకణప్రాప్తిపదత్వకార్యము ప్రత్యా తిశేసి విశ్వసంబంధయే కావలెగాని పరదాది కార్యము కాఁగూడదని జ్ఞానముగుచుండెడి. ఇటఁ “కూరగాయలు” అనుద్వంద్వమున గకారహంకార్యము పరపద సంబంధిగాన స్వాంశమునఁ జాతితార్థ్యము గఁచు “చనకట్టు” అనుచోటఁ బరపదకర్తా సరళకార్యము పూర్వీకజ్ఞానమున రానేరదు.

కాదోయి యనుచోటనో ప్రశ్నయః క్షణమున ద్వితీయాంతము
 ౧౧, ౧౨ యొక్క బిందుకార్యము ప్రత్యాసత్తింజేసి యాముదేశావ
 రాజమును కాన నతివ్యాప్తి నివారితమయ్యెను. అందున రానుచంద్రని
 నగుమోక్షా దామరసిద్ధి ల్ గణనందువుగా' (రా. పాం. ౨. ౭) — ఇ
 త్యాద్యు యోగములు శంకకు వార్తియే లేనందున సమంజసము లగు
 చుండె. 'మిష్కా' అనుచోట విమర్శకు, శబ్దభాషానాద ప్రత్యా
 తత్వశంక విమర్శన కళాహీనంబులును 'మిష్కా' శబ్దము ప్రథ
 మాంతముగానఁ గళయగునగా ఇంకనువీరి "కందోయి" ప్రక్రియా
 లక్షణము సంగ్రహముగ ఖండించెద. కన్నుందోయి, నుండికందోయి
 కాదు. ఇట పంయుక్తమిట్టో కారమునకు హృద్యత్వమున లోకమగు
 ననుసూత్రమున (ప్రకీ, 16 మా) బిందువునడుమ నట్లుగానడకారవత్వ
 ములేక ఉకారలోకము కాదు ఇంతియకాకషటుమునఁ గన్నుందోయి
 క వలసివచ్చు ఉకారస కారలోకము లుపచ్ఛిన్న, విమర్శమతననుగు
 గ్గ శబ్దనక రిము ద్రతమ గానందునను, బాల. సంఖ 22 మాత్రము
 నను, 'కాదోయి' యిట్లవలక్షణమున ౧౭ దియగుకాన శాస్త్రీగారి
 వచనము శాస్త్రీయమ కాదు ఇదిచర్చాంశము.

బాల. సంఖ 12 సూ. వ్యాఖ్య,

ద్వయోద్యోద్యయోస్య యోకాత్మా, యనుసూత్రమునను, 'న్న
 మూప్రాప్యశ్చాదేమి, యనుసూత్రమునను, (పాలం. ౩౪). తా. నా
 నీ, ప్రకృతుః మిఁది ద్వితీయోద్యయోద్యయో అమ్ విభక్తికి, అను, అను
 నది యాదేశమై ప్రకృతికి ప్రాప్యవాచ్యం 'అన్న' నన్ను, నిన్ను
 శబ్దము ద్వితీయాంతమయ్యె "నిరమామహా, మను-సూత్రమున
 నై (అజా ౩౪) "రామ" శబ్దములోని ఇ, వల్లమువోలె, తా, నా,
 నీ, శబ్దముల అమ్ విభక్తిస్థానిక "న్న" వర్ణకమున్న ద్వితీయాంతవిభక్తియ
 నకతీరదు. మఱియు, అస్యోరలుక్పయ్యుక్తస్య, యనుసూత్రమున (అం

హలం. ౨) పాక్షికనలోపమువచ్చి, తను, నను, నిను, శబ్దములగు. ఇట్లుండ, విమర్శకులు, వైతత్సవ్య ప్రభృతులు, నకారపువాల్లు దిగఁదీసి ఏ కృతులేయని యెఱుఁగఁ దెగుచున్నారు. అక్కటా ప్రకృతిచే “తన్నే యెఱుంగనిధీమన్మణి చిన్ను, ను నున్ను, ను నొలుగునా ఇపుడైన నట్టి ప్రాకృతజ్ఞానము పోదోయి, ప్రకృతియని బ్రమయక ప్రైశబ్దములలోని నున్న, వర్ణము ద్వితీయావిభక్తిగాన విమర్శకులు స్వకీయ ప్రకృతివోలె నయ్యది ద్రుతప్రకృతియని తెల్లీకొని తె! గీ! తన్నునిన్నను శ్చద్యము భోని (అప్ప ౧. ౪) కళాద్రమ నివారణయత్నము కవరభనపేళుక మని యెఱుంగుదురుగాక ఇది పంచమాంశము

బాలసంజ్ఞ 15 సూ. వ్యాఖ్య.

“దీర్ఘాక్షరము తర్వాతను, నిమిషమున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుక లోనేయుండవలయును గాని వ్యాకరణముచేనిడునున్న రాసేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును యి ‘తాజెప్పి’ వాడు . అని యిట్లు గుప్తార్థప్రకాశికలో న్రాయబడి యున్నది. “తేంట్లు, గోంట్లు, పేటకొడు” మొదలగు శబ్దములలోని నిమిషమున్నులు వ్యాకరణము చేతనే వచ్చినవనియు నవిశ్లేష్టముయొక్క పుట్టుకలోలేనే లేననియు నేఱచెప్పకొకటిలేదుగా .. ఇట్టివిషయమును జ్ఞప్తికిఁజెచ్చుకొనక “వ్యాకరణముచేతనిమిషమున్న రాసేరదు” అనిగుప్తార్థప్రకాశికాకారులు వ్రాయుట యెంతయు వింతగానున్నది—ఇత్యాదికముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నాడు—ప్రత్యక్షరము, అక్కఱమిఱివ యీవిమర్శకుల మార్గాదుతోక్కుఁజుకులం బరిశీలించగా నప్పకవీయాహోబలపండితీయులు వీరిపాణినిమాత్రమే యంటినట్లు లోచెడింగని వీరివాణినే మాత్రమును నంటినట్లు కనంబడదు కావణ్యము విన్నవించెద. పరికింపుడు తే! నిమిషంబు నక్కరములపై నిలిచినట్టి యర్థబిందువులన్నియు న

రసిమాడ ధరణిసిద్ధంబులైన సాధ్యంబులైన ఖండములెకాని పూర్ణముల్ గావునుమ్ము” (అప్ప. 2 ఆశ్వా)

“దీర్ఘాత్పరశ్చేత్ ఖండ ఏవనతుపూర్ణః” అనియహోబలపండితీయము “దీర్ఘాచ్ఛేత్తండ ఏవనశ్చేయః” అనుసూత్రవాఖ్య) ఇట్లు ప్రైగంభకర్తలు దీర్ఘముమీది సిద్ధసాధ్య ఖండబిందువులలో నేదయైనను ఖండముగానేయుండుగాని పూర్ణముగాదని చాటుచుండిరి. విమర్శకులమతమున నప్పకవ్యాదులుకూడ, తేఱి, గోఱు” లలోని యటసున్న నెఱసున్నయై ‘తేఱ్ఱు, గోఱ్ఱు’ అగునన్న సంగతిజ్ఞప్తియందుంచుకొనక యేకదా యిట్టి వ్రాతలు వ్రాసిరి. అట్టివారికే జ్ఞప్తిలేనపుడు గుప్తార్థప్రకాశికాకర్తకుజ్ఞప్తి లేకుంట వింతయేకాదు విమర్శనకు లిట్టలొరులని రాకరించుచుండను మెచ్చుజ్ఞానమున సర్వదాతనరు చుందురుగాక శాస్త్రులవారు వైవ్యాఖ్యాతల వాక్యములకు నర్థము తెలిసికొన్నచో, గుప్తార్థప్రకాశికా కర్తంగూర్చి యిట్టిశంకయే చేయకపోదురు. ఇదిబాలురకు సైతియు శంకింపవలసిన చోటుగాదు. “దీర్ఘాత్పరము తరువాత నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయుగాని వాక్యకరణముచేత నిండుసున్న రానేరదు’ అనునీచోట బ్రకరణసందర్భమున వ్యాకరణముచేత వైకల్పికముగ రానేరదని స్ఫురించును “ప్రాస్వముమీది ఖండబిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వైకల్పికముగనగును” అననది దీని పూర్వసూత్రముగాన నియ్యది వైకల్పిక ప్రకరణమని యెఱుంగునది “తేఱ్ఱు, గోఱ్ఱు, వేటకాండ్రు— ఇత్యాదులు పూర్ణబిందువునకు నిత్యస్థలములుగాని వైకల్పికస్థలములుగావు ఇట్టిస్థలభప్రకరణస్థలమేశంకనీయమయ్యెనేని వర్ణనాతీతపాండిత్యవంతులకుఁ బ్రయోగవ్యహోబలకండితవాక్యము లితికంటెచు మిగుల శంకింపదగి యుండును. మఱియు, బా” సంజ్ఞ. 14 సూత్రమున ప్రాస్వముమీది యరసున్న నిండుసు విధింపబడినందున దీర్ఘముమీది యరసున్నకు నిండుసున్న కున్న

న్న ప్రాప్తియేలేదు. అందుచే నపాప్తపూర్ణబిందునిషేధ మయుక్తముగాన లోకానుభవ సిద్ధాంతానువాదకమనఁదగిన 15 వ. సూత్ర మపూర్వవిధిమాత్రముల (15 7, అచ్చి. తేంట్లు) నెట్లుబ ధింపఁజాలును? కాబట్టియిది యర్థమెఱుంగని యావనాశ కాండ ప్రశ్నముగాని వేతాకటిగాదు. (పప్తాంశము)

స పా॥

(నశేషము)

గోదావరిపత్రిక

24—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము)

పూర్వప్రతికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 23 సూ. వ్యాఖ్య.

అటు తద్భవములని చెప్పటచే కఠకంఠుడు, ప్రాణగొడ్డముం అనువానికి సామాసికగ్రామ్యత పోయినది. ప్రాణగొడ్డము అనుపదమందు మతేవిధమయిన గ్రామ్యతయు లేనందున నది యగ్రామ్యమనిరి. “కఠకంఠుడు” అనుశబ్దమునందున్ననో తద్భవకల్పనచే సామాసికగ్రామ్యత వారించినను, నందనాంధ్రవర్ణమగు రకారముఁడుటచే నద్దానికి గ్రామ్యత వారింపలేదు. శబ్దరత్నాకర కోశమునందు జీవగఱ్ఱ కఠకంఠుడు” అనుశబ్దములయొద్ద ‘అనిద్య’ గ్రామ్యములపటకు గా’ అని వ్రాసియున్నాడు. “కఠకంఠుడు” మున్నగువానికితద్భవకల్పనచేగ్రామ్యత వారించినట్లు...గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లభిప్రాయపడి.

ఇట్లు విమర్శకులేదేవో చాటు ధారితము చదువుచుండిరి త్రుత్తుత్తరము
 కఠకంఠశబ్దము గ్రామ్యమా? లేక, శాస్త్రీయమా? యనువిషయమిటఁ
 జర్చింపఁ బడును. 'ద్విగుకర్మధారయా' వితీహిత్రే వివరణఃమునఁ
 (అం చిం. హలం.) గఠకంఠశబ్దోమిశ్ర బహువ్రీహి " అనియు, 'తత్త్వ
 సమాచదేశ్యా" అను సూత్రవ్యాఖ్యను (అం చిం. సజ్జ.) గ్రామ్యత
 తద్విధౌసాధు కఠకంఠముఖాహితాః ' అను సధర్వణకారికీతినిగఠకం
 రాదేశబ్దము లనిద్య గ్రామ్యములనియు సహోబః పండితీయమునఁ జె
 ప్పఁబడియె. కఠ=నలుపైన, కంఠండు=కంఠముగలవాడని యన్యపదార్థ
 ప్రధానంబగు నీబహువ్రీహిపదము నీలకంఠశబ్దపర్యాయ (శివుఁడు) మని
 యధర్వణాదుల తాత్పర్యము. నీలార్థకహా తెలుగుబాసలోని కఠశబ్ద
 మునకును, గీర్వాణభాషలోని కంఠశబ్దమునకును, నన్యపదార్థ ప్రాధా
 న్యమున సాంస్కృతిక నీలకంఠశబ్దమునకుంబలె బహువ్రీహికలుగుట
 దుర్లభముగాన నియ్యది గ్రామ్యమయ్యె. ఈయర్థమే (౨౭ ఖా డీ)
 డీని సహోబలపండితుఁడు మిశ్ర బహువ్రీహియనఁగాని యదియట్లగుట
 దుఘటమని, ప్రౌఢవ్యాకరణమున స్పష్టపఱుపఁబడియె (చూ. సమా
 ప) ఇట్లుమిశ్రబహువ్రీహిద్దుర్లుటముగాన సాంస్కృతికములైన గరశబ్దకం
 శబ్దములకే బహువ్రీహియని యూహించి గరకంఠశబ్దభవముగఠకంఠ
 డనిప్రాధవ్యాకరణకర్తచేత గ్రామ్యత నివారింపఁబడినది. (చూ. సంజ్ఞ
 9 సూ) గరశబ్దము గడ్వాదిభ్యః పరాసపమి యనువార్తి కన్ఠగడ్వాదు
 లలోఁ బరింపఁబడినవోఁ గరకంఠః అనుబహువ్రీహి గీర్వాణవ్యాకర
 ణమున సాధ్యమగునని తద్భావము. కఠకంఠశబ్దము గ్రామ్యమైనను
 నింద్యమని యధర్వణాచార్యాదులుచెప్పఁగా, సాంధ్రగీర్వాణాదులు
 తో మిశ్రబహువ్రీహియైనందున గ్రామ్యమైనదని తద్భావమును వివరిం
 చిన యహోబలపండితునే గొప్పదోషినిగా నెంచుచు గఠకంఠశబ్ద
 గరకంఠశబ్దభవముగాన నియ్యది యశాస్త్రీయమైన మిశ్రబహువ్రీహి

గాదని ప్రాచీనవైయాకరణుల వాక్యమును బ్ర॥ నీతారామస్వామి శా
స్త్రునివానికి ననామకులౌ నీతారామాచార్యులవారు త్రోసిరాజనిరి
పూర్వోక్తరీతినిగ్రమ్మతాని వారణాశ్రమగళశబ్దముగదాననునంటిదియని
యెంతోపూర్వముకు సాధ్యము గాని గడ్డప్రయత్నమున బాకగట్టబడిన
గరకంఠశబ్దమునుండి కఠంఠశబ్దమును బట్టించిన నీతారామాచార్యుల
వారి మతమందే యిప్పుడును నీశబ్దము కంఠములో రకారమున్నందున
గ్రామ్యమైనదోనికను దాతాచార్యులవారి ముద్రాజమునఁ దప్పినను
వీపునఁదప్పదన్న సామెతరీతిగ నీతారామాచార్యులవారి మతము
డును గ్రామ్యత్వమున గడనశక్యులుగానగుచును విచారింపఁదగి
యున్నది. కఠంఠశబ్దము మిశ్రబలము ప్రహితమై
నందున బ్రాచీనులమతమందు గ్రామ్యబుద్ధి
నీతారామాచార్యులవారి మతమందన్ననో విమర్శకులు చెప్పినచొప్పు
నఁ “గంఠము” లోబొద్దురకారము మెఱయుచుండుటాకేసి గ్రామ్యమృ
ద్ధి. కావున నెడమచే యిడియుమని పుట్టించుచాఁవెనన్నట్లున్నది.
ఎంతో బ్రహ్మప్రయత్నముచేసి శాస్త్రీయమైన బహువ్రీహినుండి నం
స్కరింపఁబడినను గఠకంఠశబ్దమును గ్రామ్యత్వము వెన్నంటింపఁకుట
“కృత్యేపిశామ పాకేన నంబిర్భావైవనునాతి” యనఁ ననరీతిని శా
స్త్రుప్రకారమున సోనయాడిమైనను నంబిర్భావము వెన్నంటింపఁబడినగున
దీనిదైన్యానన్ధ కనికరింపఁదగియుండెడి. సామాసిక గ్రామ్యతయు, ఆనాం
ధవర్ణ రకార హేతుక గ్రామ్యతయు ప్రాచీనుల మిత్రసమానవత్తులను
నే యుండినట్లు ప్రామాదికనచును అట్లేయమైనది సిరి వల్లభు
డనుమిత్ర సమానముకూడభ కారమున గ్రామ్యముగావలసివచ్చును కా
వున గరకంఠభవకఠ కంఠశబ్దముకూడ “శక్తి తే హి శుకేన రోగశాంతి”
రీతివ్యాసునిన రకాస్థిని గ్రామ్యమమైనది, యగర్కణమున నంద
ఱను డీకొని దీని శుద్ధినొందింతునని యెంతో విశ్వామిత్ర ప్రయత్నము

నేనిన నీతారాచూచారులవారి మేలిపూన్నియంతయు బూదింబోసిన
వేలిమి యున్నిం జెందవలసియుండు. అందున, గరకంఠభవహా కఠకం
రశబ్దము శాస్త్రీయమనవలయుంగాని గ్రామ్యంబనఁ గూడదు. శాస్త్రీయ
మైన సాంస్కృతికకంఠశబ్దమునొక కార మనాంధ్రవర్ణముగాన శబ్దము
తయు గ్రామ్యబియ్యెనుట గీర్వాణపాండిత్య మిళితహా తెలుగుభా
ష, తెలుగుభాషమై గంగలోఁ గలిసెననుట వంటిదియై హాసాస్పదమ
య్యెడి. అంచయన, అంచడము—లోనైన శబ్దములు సాంస్కృతిక
ములాయన, : దశబ్దములతో నుండినంత మాత్రమున గ్రామ్యంబుల
య్యెనే? అర్థసంకర్షాదులంచేసి తమ సాంస్కృతికత్వమునెల్లఁ దెల్లమి
నేసి కొనుచున్న యాయన పదశబ్దము లాంధ్రవర్ణయుక్తము లైనంత
మాత్రమునఁ దగ్ధనములొ తెలుగులనుటకు నోరాదునే? అట్లయైన
చో వనిలాది సాంస్కృతికములు తెలుగులన వలసియుండును ఇకను,
సాంస్కృతిక యానాదిశబ్దములతో మిళితములొ నంచయానాదిపదము
లు వైకృతములు నిఘంటువుల నెట్లు వ్రాయఁబడియెనందుచేని యాలి
పుడు లోకములో, వనములోని యేకదేశము పుష్పించెనేని వనము
పుష్పించెనియు గ్రామములోని యేకదేశహా గృహము దగ్ధమగుచు
న్నచో గ్రామము దగ్ధమగుచున్నది యనియు, గుంటికాలెనచో గుం
టిమచుఘ్నఁడనియు, గ్రుడ్డికన్నెనచో గ్రుడ్డిమచుఘ్నఁడనియు, నేకదేశ
పరిధర్మమును వైశిష్ట్యంబున వ్యవహరించుట గలదు ఇనుకనే, “ఏకదేశ
శలోఽథతి” అవయవ క్రియానముదాయే పివ్యఁడశ్యతే యథాపటో
దగ్ధశతి అవయవేహి పటాభ్యో వయవీనమవేతశతి తస్యాప్యసాదా
హః” అను ప్రత్యయస్యలు గితిసూత్రభాష్యసత్తయటము సంగతమగుచు
న్నది కావున, అంచయన, అంచడము, కఠకంఠంబు లోనగుపదము
లయవయవములే తగ్ధనములైనను, నవయవిభూయతములొ విశిష్టప
దములు పూర్వోక్తలోకిక శాస్త్రీయప్రమాణముల వైకృతములని వ్రా

యంబడియె. విమర్శకులు సీతారామాచార్యకృతకబ్బ రత్నాకరముననే
 కఠకంఠశబ్దమునొద్ద గ్రామ్యతాచిహ్నమా “గ్రా” వర్ణమేలలిఖించబడి
 నదని శంకింతురేని, యయ్యది స్వమతమునకు వ్యతిరిక్తమైనను బ్రాచీను
 లో సభర్షణాదుల మతరీతినట్లు సేయఁబడయెనని యుక్తతీరద. గీర్వా
 ణవ్యాకరణ గ్రంథములయందును సవీనలు స్వమతవ్యతిరిక్తమా ప్రాచీ
 నమతమును దమగ్రంథములయం దామోదించినట్లు విలాస గున ప్రాసి
 న వ్రాతలుగలవు. పరిభాషేందు శేఖరమునందు “నానుబంధకృతమనే
 కాల్య” మఁపరిభాష వ్యాఖ్యలో “జాణల్విషయేతు సర్వాదేశేత్వం
 విరా అనుబంధత్వస్యైవాభావేన అనుపూర్వాత్ప్రసిద్ధ” మ్మనియు, ఏకదే
 శవికృతమనన్యం” దితిపరిభాష యారంభమున “ననుకామావిత్యాదౌ
 వృద్ధౌ కృతాయాంకార్యకాలపక్షేకథంపదత్వ! ఉభయచ ఆశ్రయ ఆశ్ర
 యణే అంతాదిపద్యావాభావాత్తనియు, బ్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడి
 యె. ఇత్యాదులు పెక్కులు గలవు. అట్లే శబ్ద. ర. లోని కఠ
 కంఠశబ్దమునొద్ద “గ్రా” వర్ణము ప్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడినది.
 అనవా, అయ్యది ముద్రాప్రమాదాది హేతుకమని యెంచవలెను. ఈ
 నిఘంటువులో సట్టివి యచ్చటచ్చటగలవు మారు. దే. వి. ప్రతి. ఆ।
 అమరసైన్యములును దమయంతవర్తింపఁ నేరకునికి నాకు మారుమొగ
 ము గానోనర్పవలసెగాదె భార. ఉ. గె. ఆ. ఇది హారు శబ్దమున
 కుదాహరణముగాఁదగదు శరము సం వి. వ. అన. బాణము...ఇత్యా
 దులు ప్రమాదములొకానొక వోఁగలవు కానఁ జ్రక్మమునగావిగ్గము
 ప్రామాదికము. మఱియు “నకర్మధారయాన్మత్స్వరీణి” ఇతినిషేధ
 మనిత్యముగాన సాంస్కృతికమైన చతుర్దంభి శబ్దమునుండి “చౌదంతి”
 యనఁజైకృతశబ్దమయైననియు చతుశ్శబ్దభవహా చౌశబ్దముగాకతక్కి-
 నదంశశబ్దము సాంస్కృతికపదమే యనియు “ద్విగుకర్మధారయా” వితి
 సూత్రమందలి (హలం) యహోబుంపండితీయమున స్పష్టమునఁబడినది

అట్టి చౌగంటిశబ్దము వైకృతమున శబ్దర. మన వ్రాయఁబడినది. అట్లేసాం
స్కృతిక కంఠశబ్దమున హా రకంఠభవః ఆకంఠశబ్ద మహోబల పండి
తాదివ్యాఖ్యాతల మతిమున వైకృతంబుగానఁ బ్రోధవ్యారణకర్త మ
తిమునఁ గూడనయ్యది వైకృతమనకతీరదు. కాబట్టి గుప్తార్థప్రకాశికా
కారుల యగ్రామ్యతావాదము ఒగజ్జేయమానంబగుంగాత సుఫీమము
లారా! ఈఒగఁగాన నేరైనఁగొంచెము విద్యావర్జితమిచ్చేసి యెట్లెట్ల
నలుగురు యోగవనుకొనినఁని యొకరిచ్చేని కొండలు బహుబుద్ధులు
లుబుసుపోకయీసుఁ నిష్కారణ కలవాఁడనకుఁ కాద్భివ్యవంతింప
యత్నింతును. అట్లువృథాతలపడినందునఁ దమతలపడుఫలం బనుభవిం
పకపోదు. (1) ప్రథమాంశమున శకారము వర్ణాంతరమనియు నలఘుల
కారముగాదనియు సర్థము నేసి యసర్థంబు తెచ్చుకొనిరి. (2) ద్వితీయాం
శమున శార్దశబ్దములోని వర్ణంబులనే యెఱుంగరైరి. (3) తృతీయాం
శమున దఃత్యతాలవ్యచలకు క్లేషమైత్రియొక్కననిహేయంబైన తమ
పిండితా ధిమను ప్రకటించుకొనిరి. (4) చతుర్థాంశమున నొరులను పం
చింతమన్నతమద్ర) ప్రకృతిందక్కవేఱెద్యతప్రకృతికములెట్టివోయెఱుం
గరైరి. (5) పంచమాంశమునఁ దన్ను, నిన్ను, నేన్ను శబ్దములు ద్వితీయాం
తమలన్న విభక్తిజ్ఞాములేక కళలని కలహింపఁగడంగిరి. (6) షష్ఠాంశ
మున వైకల్పిక ప్రకిరణసందర్భము తెలియంజాలక “తేటి, గోటు” ల
యొద్దనున్నసూపి తమతెలివితేట గోటులు తెల్లము నేసికొనిరి. (7)
సప్తమాంశమున నేమి గ్రహచారమో కాని శబ్దరత్నాకరములోని
“గ్రా” చారిమఁచూచి ప్రెష్టవా చార్యునిగాఁగి మతమునఁ “గఱకఁదు
డు” గ్రామ్యతపాలెయగునని కంఠశోపమారంభించిరి. ఇట్లు వీరవిమర్శ
నాంశములొకల శైలీభావంబున సప్తసంఖ్యకుఁ దగియున్నవి. విమర్శకు
లకు గ్రంథకర్తనమించిన పాండిత్యమండవలె. ప్రకృతమున వీరుచాటు
ననుండి వ్రా గ్గులుకెట్టఁ జాలుద రుగాని గుప్తార్థప్రకాశిక యర్థము నేసి

కొనశిస్తులుగారు. ఈవిమర్శనమాధాన గ్రంథమగుట నర్థమునేసికొనలేరు. గంభీరకైలిగల యహోబంశంజితీయాదులంగూర్చి వేషచెప్పకేల? ఈనావాక్యము సత్యమానన్న సమయమురాకపోదు మఱియుఁ గొందఁలు తాతాచార్య శిఖామణి లమర్చి సిద్ధమునైన యధునాతన ప్రణీత గ్రంథముల దించుక వ్రేలువ్రేలాడవేసి సంస్కరించినట్లు ముద్రవేయుదమని కడ గుడుంగాని, చాటిరు స్వయముఖితీయ సరస్వతీ ఫాలత్య నిద్రామద్రాభి రామశ్యము మఱచుచుండి, సదాశివంకరబుధప్రార్థనాదత్త స్వాభిప్రాయపత్రమందుఁ దమకలహాశన వ్రతమును, ప్రామాణిక మాణిక్యత్వమును, తమయాధీభూతిని, దమయాశాంతతన, సందర్భశుద్ధితోక ప్రశాసించుకొనుచు నాత్మస్తుతిపరేత్యాది విరుదంబులకుఁ బిఱువీయరని తెలంచుచున్నాఁడను.

ఇది సప్తమాంశము.

ఇప్పటికి నర్వము సమాప్తము.

స॥ పా॥

వజ్రాయుధము—ఏప్రిల్ 1925—4నంచిక

దృష్టిసరిగాని వ్రాతసంతుప్తియగున?

శ్రీకగోళంబునందుఁ గవికి మూఢత్వదోషంబు సంక్రమించి పోవుచున్నదిగాన నిప్పుడు భూగోళంబునందను గవిమన్యులకు మూఢత్వదోషము పోవుటకైయొకింది యువన్యాసము వ్రాయఁబడుచున్నది నసామివచనే ౫-౪-౫ నామిసర్వాయే ఉపదేక్షాంతాన్నక సామిక్యతమ్—అర్థకృత్తమ్ అనత్యంతగతేహ ప్రకృత్యై వాభిదానాత్పుర్యేణ కన్నప్రాప్తః ఇదమేవ నిషేధసూత్ర మత్యస్వాధిక మపికనం జ్ఞాపయతి” ఈసూత్రముచేత సవత్సంతగతియందలికన్ ప్రత్యయమునకు నిషేధము చెప్పటకు వఁచువచ్చదు. సామిక్యతం ఇత్యాదులకంటె ససమాసమందు సామిపదముచేతనే యనత్యంతగతి తెలియఁబడుచున్నది. సమాసము క్తాంతముగా నందున కన్ ప్రత్యయముగానూ, కృద్గహణే గతికారక పూర్వస్యాపి గృహణమ్ అను పరిభాషచేత సామిపదముక్తాంతము అనుటకు వలనవచ్చదు సామిద్ధముయందు గారకమును గావేరదు. కనుకనే యీసూత్రముచేత స్వాధికమైనకన్ ప్రత్యయము నిషేధింపఁబడుచున్నది ఈనిషేధసూత్రమే స్వాధికమైనకన్ ప్రత్యయము కలదని జ్ఞాపకమగుచున్నది. భాష్యమనసామివచనేసామివచనైతిషేధానర్థక్యం ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ సామివచనేప్రిషేధోనర్థకః కింకారణమ్ ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ ప్రకృత్యాభిహితః సోర్థ ఇతికృత్వాకన్నభవిష్యతి అర్థము? నామిపదముచేఁగానిదానిపర్యాయపదముచేఁగాని నిషేధముకూడదు అయర్థము ప్రకృతిచేతనే సామిఅర్థము చెప్పఁబడినందన కన్ప్రత్యయముగావేరదు.

కైయటః (ప్రసీద) ససామివచన ఇతి ప్రతిషేధేన స్వాధికకన్నస్తీతిజ్ఞాప్యతే నవాసామిక్యతాదిభ్యో నత్యంతగతౌ క్తాదిత్యన్యవత్వంతగతే ద్యోతనాత్ సమాసేభ్యః క్తాంతత్వాభావాచ్చ కృద్గహణే

గతికారక పూర్వస్యాపి గ్రహణ మితి వచనాత్ సామిశబ్దస్య గతీకార కత్వా భావాత్ తస్మాత్ సార్థికప్రైవవాసాకనోనిషేధః స్వాధికం కనం జ్ఞాపయతి 'నసామివచనే, యనునిషేధముచేత స్వాధికం బగుకన్ ప్ర త్యయము గలదని జ్ఞాపితమగుచున్నది. సామిశ్యతాదిశబ్దములకంటె న సమానమందున ననత్యంతగతియందు క్కప్రత్యయమునకు ప్రాప్తిలేదు. ఆ సమానమందు సామివచనముచేతనే అన్యత్యంతగతి తెలియబడుచున్న ది. కాననసమానమందుక్కప్రత్యయమునకుప్రాప్తిలేదు సామిశబ్దముగతి కారకము లో, నేదియుఁ గానందున, క్కద్గ్రహణేగతికారకపూర్వస్యాపి గ్రహణమ్, అనుపరిభాషచేత సమానమందు ప్రాప్తిలేదు. (కాస్తము కానందున) అందునస్వార్థకమైనక్కప్రత్యయమునకే నిషేధమనియువ స్వాధిక మైన క్కప్రత్యయము గలదనియు జ్ఞాపిత మగుచున్నది. (కైయట చనార్థము) కైయటో పాధ్యాయులవారు వివరించినట్లు స్వాధికమైనక్కప్రత్యయము కలదు గనుకనే కం కాస్తన నియతాత్ముఃగత్సవనుధర స్వరూపుబ్రాహ్మణుఁబడయంగా వలయు వాడు సంతతి గావించు విచి తవీర్యకక్షేత్రములకా — భార-ఆది-ర ఆత్వా గంగి వద్యము.

ఇచ్చట స్వార్థమందుఁ గ్కప్రత్యయముగాన విచిత్రవీర్యశబ్దమున కెంతయర్థమో విచిత్రవీర్యకశబ్దంబునకును సంతే యర్థము స్వార్థమందు గ్కప్రత్యయము లేనియెడ విచిత్రవీర్యకశబ్దము యుక్తము గాకరదు. నీ విశ్వకర్మనికూఁతు విశదలావణ్యసముజ్జ్వలఁ జేకొని మూరిబోయి- హరివంశ—ఉ-రఆత్వా—అనులక్ష్యంబును జూపి, విశ్వకర్ముడు అను రూపంబుగలదని తద్ద్రంధకర్తగారు నుడివరి. అదిమూలమూత్రవిరుద్ధంబ గుటచే నంగీకరింపఁబడదు. కాని విశ్వకర్మకుకూఁతు, అని నవరించిన చో గణభంగంబు గలుగక, స్వాధికక్కప్రత్యయంబుచే విచిత్రవీర్యకశ బ్దంబు వోలె సలక్షణంబుగనే యుండునని యొఱుగునది. స పా॥

వ్యాకరణ విశేషాంశములు

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపతి కాధిపతిగారి సమ్ముఖంబునకు

1 పత్రికాదిశబ్దవైతావైతచారణ 5-1-1900

అయ్యా?

ఇంతకుఁ గొంత కాలమునకుమున్ను “పత్రికా” శబ్దము దా
మీనాశనయు యుజస్తతుదసిచిహపతదశనహః కరణే యనుపాణి
సీయ నూత్రింబునను సర్వభాతుభ్యుప్తికా॥ యనిన యుగాది సూ
త్రింబునను భాతుప్రత్యయ తకారమేళన వశ బున తానుద్విత కార
కంబనియు దానిందెలియ నేరక కొండలు పాచీచులు తనదైవ సిద్ధికి
బంగంబు గలిగించుచున్నారనియు, ఏకతకారంబుతోఁ దనకు సిద్ధించిన
పరుష భావంబు బాలక ద్విగుణీకృత పరుషశ్రద్ధాబునకై పోరాడెనట
దీనింజూచి “పడిపోవునది. యనియర్థమిచ్చునట్టి “పత్రి”ము” వంటిము
పదార్థము ప్రతిపయే, లేచితనవైతసిద్ధాంతమునకై డీకొనుచుండిగాఁ
పున్నామనర కంబువలనఁ గాపాడునన్న పుణ్యార్థమిచ్చునట్టి పుత్రి
శబ్దము మొదలైనవి గూడఁ దమతక్కువయేమియనికాఁబోలు తకారం
బుల దొంతరకై యెంతో కంఠశోషమారింభించెనటఁ ఈవృత్తాంతము
చిరం మాసోదరుండగు కల్లూరి రామమూర్తివలనను మాప్రియ
శిష్యుండగు సుంకరిరంగయ్యవలనను, ప్రస్తావనావశంబున నాకల్లించితిమి
ఇట్టిశబ్దంబులు ఏకతకారంబులనియే శాస్త్రసమ్మతి సహితం గాఁ మా
యభిప్రాయము ప్రకటింతుము గాని దైవతవాదులు (రెండుతకారములు
తలదియని వాందించుచారు) ఈవక్ష్యమాణసదృశస్థంబు లో నెట్లు
గ్రంథసమన్వయంబు గావించుకొని తమసిద్ధాంతమును స్థిరపఱచు కొం
దురో వినఁగోరెదము

మాఘకాన్యచతుర్థనర్గము షష్ఠశ్లోకము.

..శ్లో ఛాయానిజస్త్రిచటులాలసానాం మదేనకిందిచ్చటులాల
సానాం కుర్వాణముత్పింజలజాతపత్రైః విహంగమానాం జలజాతపత్రైః
ఉశ్లోకమున 3వ పాదంబులో “ఉత్పింజలజాతపత్రైః” అన్నచో, ఉత్పిం
జలజాత=మిక్కిలి మెచ్చనివిమైన, పత్రైః=దళములుగలవి, యనియర్థ
ము. 4వ పాదములో “జలజాతపత్రైః” అన్నచో, జలజ=పద్మములనెడు
ఆకపత్రైః=కొడుగు చే ననియర్థము. ఉశ్లోకములో యమకాలంకార
ము మల్లినాథమూరచే న్యాఖ్యానంబునలిఖింపబడెను మూడవ పాద
ంబులో ద్వైతవాగని మలానసారంబున, జాత + పత్రైః” అని, దళార్థ
కంబగు పత్త్రీశబ్దములో, తకారద్వయముకలదు. నాల్గవ పాదములో,
“జలజః + ఆకప + త్ర” అనుచో, ఆకపా + త్రాయతే=ఆకపత్రిం
(ఎడవలన రక్షించునది) అనివ్యుత్పన్నమైన యీశబ్దములో “త్ర”
అనునది, త్రైక్ పాలనే అనుధాతువువలన నైనదిగాన, ఆకపత్రిశబ్దంబు
న నాతహ్యుత్పాదగు “పత్ర” అనుదానిలో, ఏకతకారంబుగలదు. ఇట్లు
మూడవ పాదములో “పత్త్రీ” శబ్దము రెండుతపర్ణంబులతో నీప్రకా
రముగానుండును. చతుర్థపాదాంతమున “పత్ర” అనుశబ్ద స్వరూపము, ఈ
ప్రకారము, ఏకతకారముతో నర్జిల్లును. యమకాలంకార లక్షణము
న్నమో “శ్లో! ఆపిర్వతేర్థభేదేన సన్వరావ్యంజనావలిః॥ యదాతదా
స్యాద్యమకం బహుధాద్యంతమధ్యగమ్ ” అని యొకగ్రంథమందును,
శ్లో! యమకంపా నరుక్త్యేతు! స్వరవ్యంజనయగ్మదూ! అని యింకొక
యంకార గ్రంథమందును వ్రాయబడెను మొదటవచ్చిన యచ్చులు
ను, హల్లులును అర్థభేదముతోఁ దిరిగి వచ్చుటయే యమకంబనియు,
ఆచ్చులను, హల్లులను మొదట నుచ్చరించిన వర్ణములనే, యింకొక
మాటుచ్చరించుట యమకాలంకారమనియు, రెండు శ్లోకంబులకుం గ్రా
మంబుగా ఫలితార్థము. ఇట్టి లక్షణంబునంబట్టి ద్వై రవాదులమతంబున,

మూడవపాదంబున “పత్తి” శబ్దంబులో రెండుతకారంబులు సంభవించి నాల్గవ పాదంబున “పత్ర” అనుదానిలో రెండుతవర్ణంబులును పునరుక్తిగా సంభవింపనందున యమకాలంకారంబు తమకెట్టులుసిద్ధించె? మఱియు నిచ్చట వ్రాయవలసిన . విశేషముండెనేని, శంకించుకొని శ్లో|| “నా మూలలిఖ్యతేకించి న్నాన పేషీతముచ్యతే” అనిన స్వకృతనియమము ననుసరించి ప్రమాణము కనుగొని వ్యాఖ్యానమునేయః మల్లినాథ సూరి వర్ణించేల యురకుండె? “నాన పేషీతముచ్యతే” అన్నట్లు స్వల్ప విషయమని వ్రాయలేదందురేని, పత్రికలలో ముప్పియుద్ధంబుల పర్యంతము పురికొల్పిన యీద్యైతాభిమానము (రెండుతకారముల సంబంధమైన యభిమానము) స్వల్పమెట్టు లయ్యె. ఒకపక్షంబున నిట్టి భవిష్యత్ ముప్పి యుద్ధంబులు, పుష్టియుద్ధంబులు గావనియే యాచారిగారూంతుండేరేమో. పెద్దలలోచింతురుగ కల యనిదికృతదర్శనముననుసరింపబడినదితో విరమించుచున్నారము.

—

క వేటరామశాస్త్రి

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపత్రికాధికారి సముఖకంఠంబునకు—

(2) సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవని 23-1-1900

అయ్యా?

సుమనోల్లాసశబ్దంబు, అసాదుచరియు, సుమన ఉల్లాసమనియే యుండవలయుననియు, అస్థానపండితులగుచెట్లూర్, వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు మొదలగు వారిని, తాదృశ శబ్ద పక్షావలంబన మాఁదోషంబున నుల్లూరన పూర్వకంగాఁగదపించి జేయుచు 1899 సం దిశెంబరు 24తేదీని చెన్నపట్టణంబున నుదయించిన సూర్యాలోకము వాడుకఘంకరమున దనలేజంబుమీఁద ములుమిట్లు

గొలుపుచున్నది. అంతటి గొప్పయాస్థానపండితులకే గెలవకందక పాండిత్యసరసులచే నగానంబగు చెన్నపట్టణంబుతోఁ జిన్నపట్టణంబుగు రాజనరేంద్రపురంబెట్టిలు పోరాడఁజాలెడుగాని యయినను, మహారాజశ్రీనికమర్తిజలదుర్గాప్రసాదరాయమంత్రిపురుషోత్తరాశ్రియమాణిహూణవిద్యాపారిశాల గీర్వాణభాషాధ్యక్షకత్వంబు నహించిన బ్రహ్మనయినందున సుమనోల్లాస శబ్దంబునకుఁ బ్రాసంబునోసి సుమనస్కోల్లాసంబు సర్పగాఁ నుద్యమించుచున్న నాయాయుషన్యాసంబును నిగ్గుదేలుటకై భవశీయ విష్కళంక శశిలేఖాముఖంబున నన్నె బెట్టగాఁ గోరుచున్నాడను.

సుమనసాముల్లాస ఇతివృత్తే ఉల్లాస శబ్దపూర్వవర్తి సుమనశ్శబ్దసకారన్య రుత్వేయత్వే వాక్యీ కేలోపేసుమన ఉల్లాసవేతిస్యాన్నతు సుమనోల్లాస యితి యథోక్తవాదినాం వివాదః యత్తు సుమనోల్లాస శబ్ద సాధూకంఠార్థం చెట్లూరి వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిభిర్భావార్థకముగఁగ్రేక విధానమితి శాస్త్రుబలాత్ మనఃభావోః కప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యేకః షట్శ్చ మనఃభాతోరుఁ ఁరిక్వీప్ ప్రత్యయే మనఃఇతిప్రాప్తాలర్పణి ర్యోచ్ ఇత్యచ్ ప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యన్యఃషట్శ్చద్వా ప్రత్యయి త్యుపేధత్యనంజి గూట సూర్యనారాయణ శబ్దశాసితారః చుభధేకవిధానమితిన్త్ర ప్రవర్తతే తస్యముఖో శాస్త్రాప్రవాదత్వాత్ మనఃభాతోర్లక్ష్యోప్రవృత్తేః గర్వోభిమానోహంకారో మానిశ్చిత్తసమ్మాన్నతిః ఇత్యాదీకోశదర్శనాత్ ప్రస్తః విఘ్నః ఇత్యాది న్నలేఘ్నయ్యమభానవిధీయతే తత్రైవతస్య ప్రవృత్తేఃస్వేతి ప్రథమః యః ఖండనంచ షట్శ్చంతులేపి మనశబ్దవచన నిష్పద్యతే మనఃభాతోరుఁ ఁరిక్వీప్ ప్రత్యయేన్వీః కిత్వాదను నాసికలో పేఠుగాగమేమన్ ఇత్యేచస్యాన్ సతుర్మనఃఇతిచస్మాన్మత్స్యర్థోఽప్రత్యయేమత ఇత్యేవస్యాన్ మనశబ్దస

స్వరూపమేవ ఘటేతిద్వితీయ పక్షంపదనంచోఽన్యసిరే తదపిచింత్య
ప్రాయమేవ

తథాహి ఘటార్థకవిధానమిత్యత్ర ఘటార్థకః పహవోఘటార్థా
స్సంతి పదరుజేతిస్మస్థిరే ఇత్యాదుషు కర్తృఘటో భావేతి సూత్రేణ
భావార్థేఘటో హలశ్చేతి సూత్రేణహలం తసామాన్యత యావిహిత
స్యఘటాకరణాధికరణ యోగిత్యనికారేణ కరణాదికరణాని యోరయం
ఘటో కిమతేనర్వపి స్వీక్రీయంతే ఉతలన్యతమ ఇతిచేత్ అగ్రీవార్తికే
అధికరణార్థక క ప్రత్యయాయంత ప్రత్యవిమోక్షదాహరణ
ప్రదర్శనపరి భాష్యప్రమాణ్యాత్ హలశ్చేతి సూత్రీయఘటార్థాకర
ణాధికరణే ఏవగృహ్యతే ఉక్తంచైత ద్వార్తికస్థ శబ్దేందుశేఖరే “ప్రత్యవి
ఘ్నయోరధికరణేః ప్రతిష్ఠంతేఽస్మిన్ ధాన్యాసీతి ప్రత్యః విఘ్నంతి
స్మిన్ మనాంతీతి విఘ్నైతి భాష్యేకేతి” సచభాష్యదాహరణవ
శాత్ అధికరణార్థే ఏషకః సకరణార్థే ఇతివాద్యం॥ హలశ్చేతి సూత్రీ
యఘటార్థయోగ్యయోర్మధ్యే “సన్నియోగవిప్రసంగ సహవాప్రవృ
త్తిః సహవానివృత్తిః” ఇతి పరిభాషయాఽన్యతకన్య కరణార్థస్య నివృ
త్త్య సంభవాత్. కరణాని కరణార్థక కప్రత్యయస్యా ప్రాప్తేరేవ “విఘా
త” ఇతిభావార్థక ఘటాంతసిద్ధిః భవన్తీత్యా “యత్రఘ్నః సవిధీయతే
తత్రైవతస్య ప్రవృత్తిః” ఇతినియమేతు విఘాత ఇత్యత్రఘటా ప్రవృత్త్యా
విఘ్నైతి కాంతరూపం నసిద్ధ్యేత్ ఇతి మూలచ్ఛేద ఏవస్యాత్ అర్థభే
దానోఽపి ఘటార్థక భావాధానేన మాన్యయంపిన్యతి తథా
చ యథాధికరణార్థేప్ర్య పస్యప్రాధంతేః విఘ్నైతికః భావార్థే వి
మాతైతి ఘటా భిన్నార్థవిషయత్వాత్సర స్పరాభావేనలోకే దృశ్యే
తే తథా “ఆత్మామనసా సంయుజ్యతే మన ఇంద్రియేణ ఇంద్రియమగ్నే
నేతి న్యాయాత్ మనసోన్యంతే రింద్రియతయా పదార్థవివేదనోప కరణ
త్వేన సుఖాద్యుపలబ్ధి సాధనత్వేనచ “మన్యతేనే నేతిమన” ఇతి లింగా

భట్టి యటికాయాండ ద్వినేచ కణాథే “మన” ఇతి కప్రత్యయంతస్య
భావాథే “మానశ్చిత్త సమున్నతితి ఘంశంతస్య చప్రయోజే బ ధో
నాస్త్యేవ విఘ్నవిఘాతశబ్దవో భిన్నార్థిషయత్వాత్॥ తస్మాత్ మాన
శ్చిత్త సమున్నతితి” కోశేఘంశంత మానశబ్దదర్శనేన “మన ఇతిక ప్ర
త్యయంతస్య బాధఇతి యోహేతుః సహేత్వాభావ ఏవ. సప్రత్యుతి
తి ప్రథమపక్షఖండ నానుపపత్తిః॥

2 మన్యశేర్మనుతేర్వా ఉపరికిత్త్వాదను నాసికలో పెతుకిలర్ప
అద్యచిమి ఇత్యేవస్యాదితి ద్వితీయః పక్ష ఖండనమవ్య సంగతమేవ
సలోపవిధాయకసూత్రాభావాత్। సహిలసదితామితిలోః తస్యోపధాన
కారిషయత్వాత్॥ సచానుదాత్తోపదేశేతి తస్యఘలాదితో జ్యేష్ఠ
యత్వాత్। సచభాతోః క్విపిక్వగంతత్వాత్ ప్రాతిపదికప్రేసాపాల్
జ్ఞాదిలోపే “సలోః ప్రాతిపదికే”తి లోకేతుగితివాచ్యం తుకికర్త
వ్యేనలోపస్సుచ స్వకేతిసలో పస్యాసిద్ధత్వాత్। అన్యధాప్రతహ భ్యా
మిత్యాదావపితుగాదత్తిః॥ అతఏవకృతితు గ్రహణచరితార్థః వృహ
భ్యామిత్యాదా పదస్యవిమిత్తకత్వేపి సలోపస్య బహిరంగత్వాభావాత్
భ్యామః పదసంజ్ఞావిమిత్త క్తేపి సలోపస్య తన్నిమిత్తకత్వాభావాదిత్యా
ది పరిభాషేందు శేఖరగ్రంథశ్చాంతరంగ పరిభాషాన్త సంగచ్ఛతే త
స్మాన్మతశ్చే వస్యాదితియాప ప్రదర్శనమవ్య నిదర్శనమేవ

3 వియంత్యేవ వివివదామహేమచ్యతేర్మనుతేర్వాకప్రత్యయోన
భవిత్యేవ ఘంశంత్యి వార్తికే “స్థాస్థా యాహనివ్యసయి ధ్వం”మితి భా
ష్యేపరిగణితత్వాత్। నిరూపిగం చాత్రవార్తికే శబ్దేందుశేఖరే తథాచ
పూర్వోక్తపరిగణితథాతు వ్యభావాత్ మనధాలోర్పఞ్కే కవిధాన
మేవన సంభవతితి ప్రథమపక్షఖండనం॥ యత్తు మనధాలోః స్వపి అర్ప
అద్యచి మనఇతి రూపమితి ద్వితీయః పక్షస్త్యోవ్యవహారేవ। క్షోరతః
“అనునాసికస్య క్విఘ్నలోరితిసూత్రేణ ఉపధాదీప్తే అది “మాన” ఇతి

రూపసిద్ధేః! అతివిచిత్రశబ్దప్రకారా" నితిశామ్యతేః క్విప్తిప్రకారేణానా
 ధాతోఽతిసకారే "అక్షరా" నితిచ | నామధాతుక్రియామాచార
 క్విప్తిప్రకారేణానానా రాజాసతీతి దీక్షితోదాహరణంచ సంగచ్ఛేతే
 కించధాతోః క్విబంశుబంతత్వానంతరం అచ్చఆద్యాకృతి గణపాఠోఽప్య
 గతిగతిః అతఏవ వ్యాకరణశాస్త్రమభినివేశమానో మురాః కవిరా
 జః శ్లో కుర్యుశ్చక్రకథామమీయది మనోర్వంశేమనుష్యాంకురాః స్వా
 చ్చైత్ బ్రహ్మగణోయమాకృతి గణస్త్రేష్యతే చేద్భవాః "ఇతి ఆకృతి
 గణేష్టి నిందనద్వారాః శరశు రామకర్తృకోపమే యభూతశతానందనింద
 నం సాధయతీతి ద్విపీయపక్షఖండనం

4 ససుబ్రహ్మణ్, "సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవనీ"తి నామమధురాం
 భవదీయోపన్యాసోఽర్థికాం దృష్ట్వాచిరాన్మనోరథా రోహణం కుర్మహే
 ఇత్యుత్సాహసమ్ముఖనా నామస్తాకం పూర్వస్మాదపిఫలవిమూతో దృఢ
 తరమభూదహాకథం భవానుఽన్యాసేన "సుమనోల్లాసం" సంజీవయతీతి
 చో సావహితం శృణుత యథాసుత మాత్మనఇచ్చతీత్యర్థే, శుష్క
 మాత్మన ఇచ్చతీత్యర్థేచ కర్మవాచకసుత శుష్కశబ్దాభ్యాంకృతి సుతీ
 యతే, శుష్కియతేశ్చకర్తరిక్విప్ తథాసుమనా ఇవాచరణీత్యర్థే కర్తృ
 వాచకసుమనశబ్దాత్ "కర్తః కృజ్ సలోపశ్చే"తి "ఓజసోఽసరసోనిత్య
 మితరేషాం విధాషసే"తి చాభ్యాంకృతీపాక్షికేచ సలోపకృతేనిష్ప
 న్నాత్ సుమనాయతే కర్తరిక్విప్ కృజంతస్థలే అల్లోపయలోపానంతరం
 "సుతీ, శుష్కిరి"తి కయథాఈకారాంతో ఏవంసుమనాయతే, క్విప్తి ఆ
 తోలోపే "వేరప్యక్తలోపాద్వలిలోః పూర్వవిక్రణిషేధేనే"తి యలోపే
 విజంతక్విబంతాన్యతః విశ్వపాశబ్దనత్ . ఆకారాంతస్సునూశబ్దోభవతి
 కృజీనకారస్యలుప్తత్వాత్ సహాయలోపేకర్తవ్యే అల్లోపస్యస్థానివత్స్వ
 మితివాచ్యం! యలోపేస్థానివత్స్వభేషేధాత్ . ఏవంచసుమనాముల్లాసః
 సుమనోల్లాసఇతి వష్టితత్పురుషే రూఢం నిర్బాధం! పండితాయమానా

సాంసృతికోపజనకత్వార్థః। నను ఈదృశప్రయోగోదాహరణస్య కాము
 ద్యామప్రదర్శిత్యాదప్రమాణమేవాస్తు అస్మాకంతుక్యజంతప్రకృతిక క్వి
 బుతంసుతీ, శుష్కిత్యాదేః ప్రయుక్తత్వాత్ విశ్వసనీయమితిచేన్న ।
 నకలప్రక్రియాసామ్యేన క్యజంతోదాహరణప్రైవ క్యజంతస్యాప్యపలక్ష
 ణత్వేన నిరపేక్షత్వాత్ నిర్వప్రయోగాకరత్వేన కాముద్యాశ్శరణీ కర
 ణాగంధవాచ్చ యతో “ప్రాన్వసద్యాపోనుడితి” సూత్రభాష్యరీత్యా
 హలంతేభ్య ఆచారక్విపోఽనభిధానే పినిష్పిమాణారాజానతి, ఇదామతీ
 త్యాదయః ప్రయోగాః ప్రదర్శితానామ ధాతు ప్రక్రియాయాం
 అపోచ్యతే భవదీయక్య జుతసాధితశ్శబ్దః ప్రబంధ ప్రసిద్ధోనేతి తస్మి
 యుష్మాకంక్య జుతేపిసమానమేతత్ యదిక పేరీదృశగూఢ సాశబ్దవివ
 త్తయాముత్సాహజంజన్య తేకోనిరాకరం నిరాకుర్యాత్ యథాపురీ
 మవస్కంఢేతి క్రియాసముచ్చయేలోడగ్ధ భ్రమదాయినోలిడగ్ధక గూఢ
 ప్రయోగా నుదాహరమాఘః గమికర్మీ కృతనైకసీవృతేతి కావ్యకల్ప
 నాయాం శాబ్దబోధక్రమమను ససార శ్రీహర్షః సమక్యజ్ ప్రత్యయే
 బాధమియానభిసీవేతః కుతస్తవేతిచేత్ చరమావయవోవిసా సరూ
 పయోః క్యజోక్య చోదుభయోర్మధ్యే కాదివర్ణపరిపాటి మనుసృత్య
 ప్రథమోఽస్థిత జకారమూర్ధాభిషిక్తక్యజ్ ప్రత్యయేప్రథమాతిక్రమణం
 కృత్వాజ వర్ణాపేక్షయా అంతేవాసీయశ్చకారః తాదృశాంత్యవర్ణఘటి
 తక్యజ్ ప్రత్యయే భవతామపికోయం మహామోహః అపోచ్యతే అ
 స్మాకంక్యజ్ ప్రత్యయచ షణ్ణోన తిరస్కర్తవ్యః యఏవప్రకృతినంబంధ
 దశాయాం . చిత” ఇతిశాస్త్రవిధిరాపరాధ్యో వినియ్యమానః ప్రత్యయ
 మేవోదాత్తమహిమానంకరోతితి ఏవంత్వే అస్మాకీనః క్యజ్ ప్రత్యయః
 న్యయమేవప్రకృతేర క్షేపంపినా పరబ్రహ్మణో పూర్వంపరమపి ప్రత్య
 యస్యరేణ సతిశిష్టస్యరేణచజిదుపదేశ శ్చవ్యశాల్పర మప్యనుదాత్తీకృ
 త్యసీ యోదాత్తవిధవేష విశ్వేన్నత్యై కదాపి జహోతిత్యహోమ

మాత్సరతన్యముభయోతిత్యం మద్రస్తుత ప్రశంసయా యదాన్యం
 ప్రసిద్ధపథతి మనలంబైవసమనోల్లాస శబ్దేనాంతత్వేన సుష్యంబం
 చింద్యం సుమనసాం=విదూమాం "అల్లా=అంబ" అన్యే=వివసతి యుత్ర
 గ్రంథేనసమనోల్లాస ఇతిగ్రంథసంజ్ఞా పరత్వేన రామశబ్దసత్ అధికర
 గాథాహా శృంగేషుశి కరణాధి కరణయోతి బాధకమపిల్వటం నిరర్హ
 బహుళకాదధి కరణాధే హుశ్చేతిసుఖో విదూమాంజ రోతిత్వత్వేన
 పూర్వరూపే మనోభిరామ శబ్దసత్ సుమనశ్శబ్దాల్లాశయోః సంధిః
 అం బార్థ వాచ క శ్చ అల్లా శబ్దః ఆ జం త స్త్రీ లింగ ప్రకరణే
 అంబార్థి సదోర్హాస్య ఇతిహిత దాహరణ నిరూపణా ననరే దీక్షి
 కైరేవకాముద్యాంస్య రూప్యతేతి ద్రప్తవ్యం విద్యజ్జననిని వాసఫాసమి
 త్యర్థః విద్యజ్జననీచ సరస్వతీతి యావత్ ననుసులభతయాసరస్వతీనివాన
 ఇత్యైవ నామధేయకర్తవ్యే విద్యజ్జననీనివాన ఇత్యర్థక సమనోల్లాస
 శబ్దః కుతోగ్రంథ పరతయా నిర్దిష్టఇతిచేత్ విద్యన్మాతురస్మిన్ గ్రంథే
 స్వ మితత్వేన సర్వైః పండితైరాదర్శవ్యాయం గ్రంథఇతిశ్చననార్థం
 వాచ్యార్థ ప్రధానాత్థవ్యర్థ ప్రధానశబ్దవివోత్తమ ఇత్యాంకారిక
 సమయత్యదనాయాసేన సర్వారమణీయమిత్యా సంచితవ్యం ఏవంచ
 సమర్థితేన సమనోల్లాస గ్రంథనామనాకం శ్రీకుమారాభ్యుదయ
 వ్యాఖ్యాతామ॥ శ్రీ॥ వేంకట సుబ్బయ్యార్యోచితాక్షే పంచాంధ్రా
 ర్థం విద్యల్లో కముఃపిఠతాం యద్యస్మిన్యః విషయే కశ్చిత్ప్రతివాదీ
 పున్స్పరిషతి నోఽప్యన్యథ్యంతిఠ తామిత్యుఃసంహారామః ఇమావత్ర
 పక్షద్వయేపి సంగ్రహశ్లోకా శ్లో 'కర్తుఃకృణ్ణితిసూత్రతోద్య సమనశ్చ
 బ్రాతకృణ్ణామన్మహే తస్మాత్కర్తరికుర్మ హేవ్యఃమతోలోపోయలోపః
 క్రమాత్ లుప్త త్వాత్ క్య జిహ్వా ర్వ న స్గ మ్మేలు మేలమ
 సోననీనృత్యతే సమ్యక్సప్త విభక్తి స్తో మనవలెను గాని 'ఆ,
 శ్లో॥ యద్యాన్యో యా ప్రతికామరంబున మనధాతుప్రకం

విద్వాన్ముఖిసంజ్ఞయాఽ ఖికరణేనుచేత్యయన్య స్య తాం ఆనేమా
ర్థ్యమితి ప్రసాధితమిదుమాటం ద్విధాహేబుధాః సాంతత్వంననమేతు
సాంతసుమన శ్చబ్దేఽస్తి చేదాగ్రహః॥

రాజనర్కేద పురాంతర్యామి కోటిలింగక్షేత్రనివాసి

ది 1—1—1900
రాజనర్కేదవరం }

కల్లూరి వెంకటరామశాస్త్రి

౨౫ 'సుమనోల్లాసశబ్ద మసాధువేయనుట యసాధువే.

9—3—1900

1900 ఫిబ్రవరి 25 తేదీని ముద్రిక్తమైన సూర్యలోకములో న
స్కాంధోధి నీవానము, ఈనాటిలో సుమనశ్చ బ్దోల్లాస శబ్దంబున సంభ
స్మాగమునుగూర్చి కొన్ని ప్రతికలు పాడినపాట పాడుచున్నవి. ఇం
దువంతయేదియులేదు గాన విస్తరించి వ్రాయవలసిన యవసరములేదు
దదు ముఖియు వేంకటగిరి సంస్థానపండితులగు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిల
వారిచే సుమనోల్లాస శబ్దసాధుత్వ విషయమై యవస్యసింపబడిన ర్శ్శ
దు పక్షంబులలో, క్విప్సర్వయాంతంబగు మనధాతువుపై ఆర్పితదం
చ్యతలయము చేయగా 'మన అగునన్న రెండవ పక్షంబు నీనస్కాంధో
ధిని విఖానిచూసి అర్హాదిగణము ఆకృతిగణ మయ్యును వానియుండు
ఈధాతువును జేర్చుటకు సమాధానము వలయునుగదా! అని యనందర్ప
ము వ్రాసెనెంచుచున్నది అర్హదాక్షిణి గణంబులో నీధాతువుచే
దేద రేదన్న మాట యొకవిధాన? ఆగణంబులో ధాతువులు చేర్చబ
బును గగనంబు దొరకినట్లుగా 'అర్ప' 'ఆగ' తుండ ఇత్యాది
ను జూచితిరిగదా! ఇకవిస్తరంబే? ఇట్లొకటి న ధా తు వు లే
ముగిరి వా మి

లో దొరకిన నన్నియు నిత్తడి చెంబులేయగును. నాగవ యధ్యాయంబులో మొదటి సూత్రంబగు 'జ్యోత్స్నాతి వదికా' అనిన సూత్రంబు పంచమాధ్యాయాంతము, అధికారమనికొమునీ శబ్దాధికారమందుఁ జెప్పబడినది. 'అర్చిత భోక్త' అనుసూత్రంబో అయిదవ యధ్యాయములో రెండవపాదములోనిది. కాననీ సూత్రంబులోనికి, ప్రాతిపదిక శబ్దంబు అధికారముగాని ధాత్వధి కారంబులేదు. అందువలన నీగణంబులో నీధాతువు చేర్చబడ లేదన్నమాట యసందర్భ పరిపాశ్రయంబు. 'ఈ యచ్చిత్ర్యయమును బాధించి జ్ఞాపకముగు అన్ త్ర్యయము వచ్చును' అని యాసన్మార్గబోధియే సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులవారి వాదమునందు రెండవ యసందర్భము చూపినది, ఇదియు మిక్కిలి లోకవిరుద్ధమే. మనధాతువుకంటే కృత్త్ర్యయంబగు, స్విప్వరాగా దీనివైన నచ్చిత్ర్యయమును పానికబాధించి, తిరిగి కృత్త్ర్యయంబగు, అన్ త్ర్యయమే వచ్చునా? కాదు, చూచు. మొదలగుధాతువులవై, కృత్తురాఁగాకాపుచూపు, అయిన పిమ్మట నీశబ్దంబులకుఁ గాని యిట్టి యేశబ్దంబులకైనఁ గాని కృదంతమువై నికొక కృత్తువచ్చుట గలదా? కృదంతము మీద తద్ధితవర్గకంబులుట్టి కాపరి, చూపరి, ఇత్యాదిహంబు లేర్పడునుగాని యొక ధాతువువై 'యబ్బునోలు కాకి యెత్తుకొనిపోయె' నన్నట్టులు రెండుకృత్తులుపుట్టుట కనియు వినియునుండలేదు. అప్పుడు మొదటికృత్తు ఏయర్థమందు నచ్చును? రెండవ కృత్తు కేమి యర్థము? మొదటిది చెప్పినయర్థమే రెండవదియుఁ జెప్పునా పునరుక్తి దోషంబుసంభవించును. భిన్నార్థమును జెప్పనా. "అన్యోన్య విరుద్ధార్థంబులచే నర్థశూన్యంబగును, కావున, కృదంతమువై కృత్తేపుట్టిన యెడలం జెవులపిల్లికేగాక యాపిల్లి చెవులవై గూడ జెవులు మీరును. మఱియు విచ్చట 'అసుక' శబ్దము మనవలెను గాని 'అక' అనంగూడదు. ఇతియకావయూ ప్రికామతంబున మనధాతువుకం

ఓ, క్విష్టపుట్టి బౌణాదికంబగు అనున్ వచ్చినయెడ అనునాసికస్వక్వి యులోఁ జేతి అని దీర్ఘంబురాఁగా మానఁ, మానసీ, మానాంసి అనిన విరుద్ధరూపంబు లేర్పడి మనశ్శబ్ద మనవలసిన చోట మానశ్శబ్దమనుట విధియై 'గండస్యోపరిషిటకా స్సంవృతా' అన్నట్లు రెండవయనర్థంబు సంభవిల్లును మఱియు సుమన ఉల్లాసమనియే భాష్యకారులు ప్రయోగించిరిగాన సుమనోల్లాసమనఁ గూడదని యాక్షేపించు నీపత్రిక, 'అర్హాది గణ' మనుటకు మాఱుగా, అర్హాది గణమనిపలుసూక్తు సంధిజేసిపలుకుచున్నది అట్టితప్పును దిద్దుకొనక పించండిల పాండిత్యవ్రచండంబగు సూర్యలోక పత్రికగూడ ముచ్చించుకొన్నది. అర్హశ్శబ్దముకూడ సుమన శ్శబ్దమువలెనే సకారాంతముగాన సంధియెట్టులు గూడును? అర్హాది గణమని భాష్యకారులు సవర్ణలోపంబుగా భాష్యంబులోఁ బలికిరో? అర్హశ్శబ్దము కడచేల యీషత్పాఠము. హా! తెలిసినది. అర్హశ్శబ్దముంగాచఁగానే అరిసెలపిండివంటజ్ఞ ప్తికివచ్చి నోరూరితీపికిలోభించిభాష్యకారులీ శబ్దముగూర్చి సంధిచేసికొనిరి. సుమనోల్లాసశబ్దంబు పచ్చివెలగ కాయవలె గొంతుకంబడి కంఠము బిగియంబట్టఁగా సుమన ఉల్లాసమని బహుకప్తంబుగానుచ్చరించి దురహంకారముతో నీరెండు శబ్దంబులను గలియకుండ కట్టగా నెడఁ బిరి. భాష్యకారుల యంతటివారి కేయంత దురహంకారమున్నప్పుడు పత్రికాశిషతులకు వేతేచెప్పనేల. వారేసూత్రభాష్యంబులో ననిరని శంకింతు రో? ఈ పాణినీయ సూత్రంబుల భాష్యంబులోఁ గాదు. సుమనోల్లాసశబ్దంబు గుడిరిపోయెనుగదాయని యేమియుచోచక క్రిందికిం మీదికింబచ్చు కొన్న సూత్రంబుల భాష్యంబులోఁ బలికిరి. ఓహో! తేద్రులారా. సకలవిధంబుల నయుక్తంబయి తెలుఁగు భాషలోనే యంటింపఁగడిన యీ కుట్లబొంత వ్యాసంబును గగనంబు దొరకినట్లు భావించి ముద్రించుకొన్న సూర్యలోకమును జూచిరిగదా! ఇకవిస్తరంబేల? కొన్ని దినసంబుల క్రిందట నొకా

నొక పండితునిచే సాధింపబడి, యాచారార్థక కృష్ణ ప్రత్యయమునకు
 బగు సుమనశ్యబ్దంబుపై, కృజంతంబైన యీకారాంత సుతీ శుష్కీ-
 శబ్దంబులకుంబలె, క్విప్సచేయంగా సిద్ధంబగు నాకారాంత సుమనశ్య
 బ్దమును, ఉల్లాసశబ్దంబుతో సంధించి, పండితులవలె నాచరించువారి
 కుల్లానకరమని యొక పండితుండు, 'సుమనః + అల్లా + అసః — అని
 సంధివిభజించి అల్లా శబ్దమంతర్థకంబుగాక, పండితుల తల్లికి నివా సం-
 బైనదని యింకొక పండితుండు 1900 సం జనవరి. 23 తేదీని పొడిచిన
 శశిలేఖోదయంబు ననుభవించి యభినందితుడుగాక లేకచేతనైనచో
 నిందితుడుగాక;

మఱియు 1900 సం ఫిబ్రవరి 18 దివసంబున నచ్చునడిన సూ-
 ర్యాలోకంబు, కాళహస్తిమాహాత్యై శోధననమయంబున పత్ర, ఛత్ర,
 త్తత్ర మొదలగు శబ్దంబులకుఁ దకారద్విత్యంబు లుంచుచు 'నర్వత్రశాక
 ల్యస్య' అనుసూత్రంబు నీద్విత్య లోపంబునకుగతియని కొందఱువాటించు
 చున్నారనియు, దేశమెల్లను నిరక్షరమయినప్పుడవాదము తగుననియు,
 నిరక్షరమై మునిగి పోవుచున్న జగంబును సాక్షరంబుజేయుచున్నది
 ఆ సూత్రంబున ద్విత్య లోపంబును చెప్పుచున్న
 వాడంబును, ద్విత్యముండవలెన న్నవాడంబును హాసాస్పదంబుగాబింబ
 ప్రతిబింబభావంబునకు యోగ్యంబులేకాని, ఈవఱలో సుమనోల్లాసశబ్దం
 బునకుఁ బ్రాణంబువోయు బ్రహ్మలవతరించినట్లు, అబాగళ స్తనాయ
 మానంబైన యీతకారప్రసంగంబును శాస్త్ర శుచిదృష్టిచే లయింపఁ
 జేయు నగ్రులును నావిర్భవంక గలారాదురుగాక!

ఇట్లు విన్నవించు

ధ టా సూర్యప్రదర్శి.

—)::(—

4సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్షి

ఏకశబ్దంబు మొదలు నవాంఠిసంఖ్యాపదంబులకు సమాస

సాధుత్వసమర్థనము.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి సమర్పిత స్వాభిప్రాయము

శ్రీవేదమూర్తులయినబ్రహ్మశ్రీ జగద్యాంబ గౌరీనాథశాస్త్రిలవారి

నమ్ముఖమునకు.

గీతి। త్రిపథగయాస్తపతంజలి! కైయట నాగేశపండితోక్తిరస్యై!

వాచాశ్లేషివ్యాస! సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్ష్యాఖ్యై!

శ్లో! శ్రుతవిశ్రుత జంధ్యాం! శ్రీగౌరీనాథశాస్త్రి వర్యకృతం!

ఏకాదినవాంతాంక! ద్వంద్వాదినిషేధమండనం జీయాత్॥

పాదసపురుషాగ్రణీ!! పండితగేయచూడామణి? పాత్రోషికుంబు
గాఢమపంపిన యేకాదినవాంతాంకద్వంద్వాది నిషేధనిరూపణయంబనెడి
పుస్తకంబును సవిస్తరంబుగా సావధానమనస్కుండునైచదుపంగాంచితిని.
ఈకోశంబున సిద్ధాంతపక్షంబున నిరూపింపఁబడినసదుక్తులు పండితమండ
లికి మూర్ధాభిషిక్తయుక్తులుగా స్ఫురింపక మానవు. పూర్వపక్షులెవ్వరో
విశేషించి పేర్కొనఁబడమిఁకేసి వారినామధేయ దూషణేయంబులు నా
మాన సంబులకు గోచరంబులు గాకున్నయవి. పూర్వపక్షులు దురుద్ధర
పూర్వపక్షంబులనుకొన్న నారాయణాస్త్రాంబులు వారిమండల బారా
యణమాత్రఫలకంబులే కావున పారాయణాస్త్రాంబులని చెప్పనొప్పును
గానినారాయణాస్త్రాంబు లెంతమాత్రమును గానేరవు. అదియట్లుండఁగా
నాయభిప్రాయంబును వినఁగోరుచున్నాఁడను.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్క) మేణ గణవా మేషామివా స్తంసురామ్

ఇత్యాద్యనర్హరాఘవ శ్రీముఖగంధంబులందు “ఏకద్వి” ఇత్యాదీనాం
బులనూ॥ త్యదాదీని నర్హైర్నిత్యం॥ అనుసూత్రంబున నేకశేషంబెందుకు
రాలేదని 37పుటలో పూర్వపక్షములు శంకించుట గాంచితి.

వారి తాత్పర్యంబిట్లని తోచెడిని.

పూర్వోక్తములయిన ప్రయోగంబులలోని త్రిశబ్దాదులు త్యదా
దిభిన్నంబులు గాన నయ్యవి త్యదాద్యంతర్గతములై ద్విశబ్దాదులతోఁ
జాఢ్యంబున మిళితంబులైనపుడు, సచ, దేవదత్తశ్చతే॥ ఇత్యాదులందుఁ
ద్యదాద్యంతర్గతంబైన తచ్ఛబ్దంబుమాత్రము శేషించి యాశబ్దంబుమీఁ
ద నున్నద్వివచనంబుచేత దేవదత్తశబ్దార్థంబును సహితము దెలిపినట్లు
ప్రకృతంబునంగూడఁ జైప్రయోగములలోని “ఏక” శబ్దముగాని, ద్విశబ్ద
ముగాని శేషించి తమమీఁదను బహువచనప్రత్యయంబును బొంది లో
పింశఁతరియున్న త్రిశబ్దాదులయర్థంబును నేల నుడువఁజాలవనినప్రశ్నా
ర్థంబు కరతలామలకంబుగా స్పష్టపడుచున్నయది. మఱియు “ఏకద్వి”
శబ్దంబులు చార్థంబున మిళితంబులైనచో, నూ॥ త్యదాదీనాం మిథస్స
హోక్తయత్పరం తచ్చిచ్ఛతే॥ అనుశాస్త్రంబున ద్విశబ్దంబుమాత్రమే శే
షించి లోపింపవలసియూహిన యేకశబ్దార్థంబు నేలబోధింపనేరవనియు
రెండవప్రశ్నార్థంబుప్రకాశించున్నయది. ఈరెండుపూర్వపక్షంబులకును
నీవక్ష్యమాణంబైన త్యదాదిసూత్రస్థ శేఖరంబే సమాధానంబు. సమంజ
సంబుగాఁ దెలుపుచున్నయది॥ త్యదాద్యంతర్గతయోగి, ఏకద్వ్యవైక
కశేషో నభిధానాత్ ధ్వనితంచేదం సమాససూత్రభాష్యే, ద్వంద్వోష్ట్య
తయోనా॥ ఏకాదీవచనానాంద్వంద్వ భావస్యచార్థేఐతిసూత్రశేషే
భాష్యేధ్వనితత్వాత్ ఏవంచ ఏకద్వికరణేహేమా మాహపాతకంవకేత్య
ణవన్యన్యతేకోప॥ కామాయః పంచకారయన్॥ ఇతి నైషధపద్యే ఏక
ద్వికరణే ఇత్యసాధ్యే॥ పైనిజెప్పిన సూత్ర శేఖరంబుననాగేశపండితులు
సమాససూత్రభాష్యధ్వనివలనను, చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, ఏక

ద్విప్రభృతు లయినయంకంబులకుఁ గ్రమంబుగా నేకశేషంబునుద్వంద్వ
సమాసంబును “ప్రియుక్తానామన్వాఖ్యానాత్” అనుభాష్యతాత్పర్యము
వలన లోకప్రయోగ ప్రసిద్ధంబులుగావని స్థిరముచు మన్నారు. 1 నరూ
పసూత్రభాష్యధ్వని స్పష్టపడఁగా నీక్రిందను స్థాలీపులాకన్యాయంబుగాఁ
గొంచెము వ్రాసి కనఁబఱువఁబడుచు. ఏకద్వ్యాదితబ్దంబులకు నేకశేషం
బెందుకురాదని శంకించుకొని “సంఖ్యాయా అసంప్రత్యయూచనన్యపదార్థ
త్వాచ్చానేక శేషః సంఖ్యాయా అర్థాసం ప్రత్యయాదేక శేషోనభవి
ష్యతి, నహ్యేకావిత్యనేకార్థోగమ్యతే, అన్యపదార్థత్వాచ్చసంఖ్యాయా
ఏక శేషోనభవిష్యతి” అని భాష్యము “ఏకశ్చ, ఏకా” అనియేకశేషం
బుచేసినచో నట్టి ద్వివచనాంతమున యేకశబ్దంబు, లోకప్రయోగప్ర
సిద్ధిజేసి యసహాయులనెడియప్రకృతార్థంబిచ్చునుగాని యిద్దఱనిన సం
ఖ్యార్థమొత మాత్రంబును బోధింపఁజాలదనియు, ఇద్దఱనినయర్థంబు ని
స్సందేహంబుగా బోధించుటకు ద్విశబ్దంబే కంకణంబుగట్టుకొని జాగరూ
కంబగుచున్నదియనియుఁ బూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. అనఁగాఁ బ్ర
కృతియైన యేకశబ్దం బేకత్వసంఖ్యను దెలుపుచుండఁగా నట్టిప్రకృత్యర్థం
బునకు ననువాదకంబయిన యేకవచనంబే యేకశబ్దంబువయి వచ్చుట
న్యాయంబుగానఁ బదార్థద్వయంబునుబోధించుచుఁ బ్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబ
యిన ద్వివచన ప్రత్యయంబురాదని భాష్యతాత్పర్యము. ఇట్లే హాలగ
నినయర్థమును ధారాళముగాఁ దెలుపునట్టి చతుశ్శబ్దంబు చాకచక్యం
బుతో నివృత్తిల్లఁగా, చతుశ్శబ్దార్థమునందు “హ్యేచ, హ్యేచ” యని
యేకశేషంబు గలిగించి ప్రకృత్యర్థంబైన ద్విత్వంబునకుఁ విచిత్రంబయిన
బహువచనప్రత్యయమృంచినచోనట్టి ద్విశబ్దంబు, ఏకశేషంబెందుమిరా
దని యడిగినవారలకు, సార్థకత్వంబును గలిగింక యనర్థవిదమగునని
యు, భాష్యమం దుద్వోపింపఁ బడినది. పైనిజెప్పిన కారణంబులవలననే
దశాంతశబ్దంబులవలన నున్నయంకంబులకు నేకశేషంబుగలుగ నేరదు.

కాని యిట్టి దుర్బలంబైన పక్షముల నైకొని మొత్తం గగనముగానొ
చుకొనుచు సంచరించువారికి వేటాకరు పరిశ్రాంతలు సాహాయ్య
పడనందున నేకాకీతనంబు నుండుటెల్ల, యేకశేషత్వంబు రాకపోదని
నమ్ముచున్నాడను.

2. చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనియుంగూడ నెట్లులున్నదోకొంచెము
విన్నవించుచున్నాడను చార్థంబులలో నొకయర్థంబైన సమాహారంబు
నందు ద్వంద్వప్రకరణమున భాష్యంబులొనిట్లు శంకాసమాధానంబులు
వాక్రువ్యంబుననున్నవి. “ఏ కాదశద్వాదశేతికోయం సమాసః॥ ఏకా
దీనాందశాదిభిద్వంద్వః॥ ఏకాదీనాందశాదిభిద్వంద్వభిచేత్ విశత్యా
దిషువచనంప్రాప్నోతిఏకవింశతిఃద్వావింశతిః” అనిచెప్పెను “తప్యేకవచ
నంతదానపునఃక లింగంప్రాప్నోతి లింగమశిష్యంబోకాత్ర యత్వాల్లిం
గస్య” అనియుపసంహరింపఁబడినది పూర్వోక్తభాష్యంబున సమాహార
ప్రకరణంబులో నేకాదశద్వాదశ శబ్దంబులెట్లు సాధువులనిశంకించుకొను
టాబట్టి దశశబ్దంబుకంటె గ్రందచున్న యేకాదశవాతసంఖ్యలకునఖిల
సంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబునిషేధంబుని ధ్వనించుచున్నది న
వాంతసంఖ్యలలో నే యట్టిసమాహారద్వాద్వాంబుండెనేని “ప్రథమాత్రిక
మనేకారణభావాత్” అనున్యాయంబునకు వ్యతిరేకముగానేకద్వాదు
లనుమీఱి యేకాదశద్వాదశాది సంఖ్యాశబ్దప్రత్యయతానుధావనంబేన భా
ష్యకారులుచేసిరి? గావున నవాంతసంఖ్యలలో నొందొంటికి నఖండసం
ఖ్యార్థమందు సమాహారద్వాద్వాంబులేదన్న భాష్యతాత్పర్యంబు నిశ్చితమ
గుచున్నది. అందుకుఁ గారణంబేమనఁగా “సంఖ్యాయా అథాసప్రశస్య
యాదస్య పదార్థత్వాచ్చానేకశేషః అని యేకద్వాదిశబ్దంబులకు నేక
శేషవృత్తిని నిషేధించుటలోఁ జెప్పిన సమావసూత్రభాష్యన్తయుక్తులే
యీసమాహారద్వంద్వనిషేధంబునందును హేతువులుగుచున్నవియనినా
బుద్ధికిదోఁచెడిని. ఏకాదశశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తి చెప్పి యాశబ్దంబులపైఁ

బ్రహ్మత్యక్తవిగుఢబగుద్వవచనాదులుచిననుద్విశబ్దాదులవలననట్టిద్విత్వా
 ద్యక్తసంఖ్యలుయుఁజిత్తుఁబరించినట్లుస్ఫురింపక "ఏకౌ, ఇత్యాదులవలన, ననహా
 యులన్నయప్రక్కతార్థం బెట్టులుతోచునో; యట్లే ప్రకృతంబునందు నే
 కద్వ్యాదులకు సమాహారద్వంద్వంబు రచించినను, త్రిత్వాద్యఖంకనం
 ఖలును స్వస్థంబుగాఁ జెప్పటకుఁ బ్రసిద్ధంబులైన త్రిశబ్దాదులు జాగరూ
 కంబులగుచుండ, నేకద్వ్యాదులకు నొనరించిన సమాహారద్వంద్వంబుల
 వలనఁ ద్రిత్యాద్యఖండాధారప్రత్యయంబు కలుగనేరకతాదృశసమాహార
 ద్వంద్వమటకమునైనను, నేకద్వ్యాదిశబ్దంబులు వెన్నేలుగాఁ దమతమ
 యర్థంబులమాత్రమును బోధించుటలో వినియోగించినందున సాధిభిభాశ
 కి వికలులగాఁ జనోన్మునాహిత్య విశేషసూత్రాదులను (సంకలితార్థ
 ప్రసీతి) స్ఫురింపజేయువానివాక్యతాత్పర్యము. త్రిత్యాదిసంఖ్యాన్య
 బోధమునందు నవన్యసాధారణులైనస్వాతంత్ర్యమును నహించి రూఢంబు
 లై నిభేదంబుగాఁ ద్రిశబ్దాదులు జగజ్జీయమానయశంబుతోఁ బరిధ
 విల్లుచుండగా, నొకవాని ముందట నంతోకట్టుకట్టుకొని సమాహారాది
 ద్వంద్వంబుల నొందివచ్చినను నేకద్వ్యాది శబ్దంబులు తమతోఁ బ్రత్యేక
 ముగా నొకదానిని లేనో? పరకీయశక్తిని నన్వేష్యసాహాయ్యంబునఁ ద
 మకుఁ బెచ్చిపెట్టకొని లోకంబులో న్యవహరించుటకు జంకి సిగ్గుపడుం
 గాని, యట్టి సమాసంబులలో నున్నయయ్యవే, వెన్నేలుగా జన్మప్రభు
 తిఁ దమకు జగద్విదితంబైన నరశక్తిని విడనాడక స్వాత్మంబులు భిన్నభి
 న్నంబుగా పెల్లించుకొనుటలో నేమిప్రతిబంధము గలగు? కాఁబట్టి
 యేకాదకాదిశబ్దంబులకు దక్కఁ దక్కిననవవాగసంఖ్యలకు సమాహా
 రంబు చెప్పినను, నఖండ సంఖ్యాన్యబోధము (విరతనయనసంఖ్యాప్రసీతి)
 శబ్దతః సర్వభావంబునంతేని కలుగనేరదని భాష్యతాత్పర్యమునియమంబు
 సహితమువివరణంబున పేర్కొనుచునుగాన ఏనమాహారాదిద్వంద్వంబులలో
 నేకాదిసంఖ్యలుదకాదిసంఖ్యలతోపమసించినపుడు సంకలితసంఖ్యాన్యబో

ధంబు నిచ్చునో, అనమాహారాదిద్వంద్వంబులలోనే యేకాదినవాంఠ సంఖ్యలు సమసించినపుడు సంకలితార్థంబు నీయఁజాలవని సంకలిత సంఖ్యార్థంబుత్రత్యభాష్యప్రకరణంబునంబట్టినియమింపఁబడుచున్నది. కాని ద్వంద్వంబు నియమింపఁబడదు. సమాహారద్వంద్వంబులో ద్రవ్యంబులు విశేషణంబులును, సాహిత్యముప్రధానముననియు, ఇతరేతరద్వంద్వంబు లో సాహిత్యము విశేషణమును ద్రవ్యంబులు ప్రధానములుననియు, శాస్త్రునిర్యాదననుసరించి యేకద్వాదీశబ్దంబులకు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పినదో సాహిత్యప్రధానమునందేసి సంకలితసంఖ్యా ప్రతీతి తప్పక స్ఫురించుననియు. గాన నట్టి స్థలంబులందు నితరేతరద్వంద్వంబే రచింపవలయుననియు నట్టి సంకలిత సంఖ్యాప్రతీతికొఱకే “ఏకాదశ, ఏకవింశతి” ఇత్యాదులందు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పిన భాష్యసారస్యమ్ము ద్వనించుచున్నదియనియుఁ జెప్పటకు నవసరంబు కానిపించదు. ఏకాదశాదిశబ్దంబులతో నితరేతరద్వంద్వంబునేయఁగా నిత్యబహువచనాంతదశశబ్దాంతసమాసంబులలో బాధలేకున్నను “ఏకవింశతిః” “ద్వావింశతిః” ఇత్యాదులందు నితరేతర ద్వంద్వంబువలన సమాసంబులో ఏకవింశతీ అని ద్వివచనాఽత్తి కలుగునను కారణంబుననే సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడినదికాని సంకలనార్థప్రతీతికై కాదు. కావుననే చార్థేసుత్ర భాష్యంబున నిట్లు వ్రాయఁబడినది “ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వ ఇతిచే ద్వింశత్యాదిషు వచనప్రసంగఇతి; నైషదోషః. సర్వోహిద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతి, తదాతప్యేకవచనం తదానపుంకలింగంప్రాప్నోతి, లింగమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య” అని యుపసంహరింపఁబడినది. పైనిజూపఁబడిన చార్థేసుత్రభాష్యములో నేకవింశత్యాదులందు ద్వివచనాదులువచ్చి రూపమందు దోషంబు గలుగుననియు, కావున సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడెనేని లింగము లోకాశ్రయమయినందున నపునకలింగముగాక స్త్రీలింగమే యుండవచ్చుననియు భాష్యంబు

సః జెప్పబడినదిగాని సంకలితార్థప్రతీతి కలుగనేరదనియాపత్తి యీయఁ బడలేదు. సమాహారద్వంద్వరచనవలన ముఖ్యంబుగా సంకలితసంఖ్యా బోధమే తోచుచున్నది నట్టిదోషోద్ఘాటనంబునేయక యట్టి సమాసంబుల నితరేతరద్వంద్వంబు నొప్పుకొనుచు వచనంబునంజేసి దోషమువచ్చున ని యెట్లు రూపనిష్పత్తిదోషంబు మాత్రమే చూపబడినది? కాన, ఏ కాదశశబ్దము మొదల్కొని అష్టాదశశబ్దంబువఱకు రూపనిష్పత్తి దోషంబు లేనందున సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులలో నేదియైనను జేయవచ్చుననియు, సంకలితార్థబోధంబు “ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్” అనున్వాయంబున శబ్దశక్తి స్వభావంబుననే కలుగుననియు, భాష్యకైయ టముల తాత్పర్యంబు చాఢేనూత్రమునొద్దఁ గరతలామలకంబుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుననే ద్వ్యష్టనసూత్రశేఖరమున “ద్వావింశతి రితి, సమాహారద్వంద్వోద్వేష్టిత్వలోకాత్, ఇతరేతరయోగస్తున. తత్సూత్రభాష్యే ఏవధ్యవితానభిధానాత్” అని యేకవింశతిద్వావింశత్యాదుల యందు నితరేతరయోగంబునకు ననభిధానమని చెప్పుచు నిట్టి శబ్దంబు లకు సంకలితార్థబోధంబు శబ్దశక్తి స్వభావంబునఁ గలుగునని యభిప్రాయపడి “వస్తుతః సంఖ్యాంతరాః నిరన్తావయవాన్యేవేకవింశత్యాదీని” అనితుట్టతుదను విఖింపబడినది. కాఁబట్టి యేకద్వావిది శబ్దంబులకు సంకలితసంఖ్యార్థమందు సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులకు ననభిధానంబు గాని భిన్నార్థప్రతీతియం దట్టిసమాసంబులు ఘంటాపథంబుగా నొప్పు చుండునని తోచుచున్నది. కాన సమహంస్థలంబున సంకలితార్థకల్ప నంబు సరసంబుగాఁ గానిపించదు. మఱియు సిద్ధాంతకాములోనే ద్వ్యష్టనసూత్రమునొద్ద “ద్వాచ, దశచ” అని సంకలితసంఖ్యార్థమందు నితరేతరద్వంద్వప్రగహంబురచించి చూపబడినను, శేఖరకారులెత్తుకొని సంకలితార్థము దితరేతరయోగంబుగూడదని యాక్షేపించలేదు. సమాహారద్వంద్వస్థలంబున సంకలితార్థంబు తోచుచున్నచో “ఫలోపాస

హం ధరతి, శమీదృషదం ప్రాప్నోతి" ఇత్యాదినమాసఘటక పదార్థం బులకు సంకలనంబు గలిగి విరుద్ధార్థంబగును. ఈయర్థంబునె, నూ "దేవ్య కయోద్ధివచనై కనచనే" అను సూత్రకారప్రయోగంబును "సరూపాణాంశేష ఏకవిభక్తావీతియత్యుచ్య మానేద్విబహ్వోరవిశేషః ప్రసజ్యేత" అను సరూపసూత్రస్థభాష్యప్రయోగాదలును దృఢపఱచుచున్నవి. భిన్నార్థస్థలంబున సంఖ్యావాచక పదంబులకు ద్వంద్వంబు స్వీకృతంబు గా నుండవచ్చునందులేని "శ్లో॥ ఏకద్వికరూణేహేతుః మహాపాతకః పంచ కే త్యువసస్మయతేకోఽ కామాయః పంచకారయః॥ అను నైషధకావ్యముసందలి పద్యంబులోఁ గోపము ఏకకరణమందు హేతువనియు, కామముద్వికరణమందు హేతువనియు, అనఁగా, ఒక బ్రహ్మహత్యనే చేయుటకు గోపము కారణమనియు, సువర్ణఽస్త్రేయ గురుభిర్బ్రహ్మణములను రెండు మహాపాతకములను జేయుటకే కామము కారణమనియు, లోభ మైదుమహాపాతకములను జేయుటకుఁ గారణము గానఁ గోపకామములను దృఢతుల్యముగా లోభము చూచునన్న పద్యార్థంబు లో "కోపకామ" అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న కోపము "ఏక ద్వ" అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న యేకశబ్దముతోను, తర్వాత నున్న కామము తర్వాతనున్న ద్వితీయంబుతోను యథాసంఖ్యముగా భిన్నభిన్నపదార్థంబులతో నన్వయించినందున నిచ్చట సంకలితసంఖ్యాప్రతిబింబంబు కాఁబట్టి యేల నాగేశపండితు లీకవిప్రయోగంబును సాధు నని యభిప్రాయించెనో యుత్తరంబు చెప్పనలయునని శంకింతులేని సాధాననిర్మలంబునఁ జిత్తగింపవలయును.

సమాధానము

"ఏకద్వి" అను ద్వంద్వంబులోనున్న "ఒకటి" "రెండు" అను సంఖ్యలతో "కోపకామ" అను ద్వంద్వంబులోనున్న రెండుపదార్థములకు కోపకామములకు ప్రతిబింబము కలిగియున్నది 'అర్థతేజితే'

సూక్తిస్థాపకై యటవిరూపముల తాత్పర్యమై యున్నది. కనుక నయ్యవి యేకదేశంబుగా స్థానీయలకన్యాయుగాన నుదాహరించుచున్నాఁడు. “అద్యంతౌటకితౌ” సమాసవిధేశకోయతశ్చ సజ్జాయతే క ఆదిఃకోస్తథతి గద్యథా—“అజావిధనౌ దేవదత్త యజ్ఞదత్తౌ ఇత్యుక్తేత్ర సజ్జాయతే—కన్యాభావః, కన్యావయ ఇతి భాష్యం! యద్యపి దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్య చాజా అవయవ్యసంమితి నాకేవ్య క్రిమవ్యసనా నాస్తీతథాపి సమాసే సుగతాం నాస్తీతి ప్రతిపాదయిత్తుం సమాసఇత్యుక్తం, కైయటః! సుగతామితి, యత్ర స సాహిత్యస్య నియమేన ప్రతితి, పృథక్ సస్థితిశ్చ, తత్రాపి చేన్నక్రమవ్యవస్థా క్రిమం క్తవ్యం సాహిత్యప్రతితా వ్యవస్థాసస్థితౌ చేత్యర్థః వివరణం! “దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు అజావిధధనులు” అన్న సమాసస్థానములో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులిద్దఱలో నెవరివిమేకలో యెవరివి గొఱ్ఱెలో తెలియఁబడవని భాష్యము. దేవదత్తునకు యజ్ఞదత్తునకును మేకలును గొఱ్ఱెలును ధనమనునట్టి వాక్యమునందును యథాసంఖ్యము చెల్లిదు కాన సమాసమందు సుకర్మాక్రమాన్వయములేదని కైయటము. ఈయభిప్రాయమునే వివరణకారులు నాగేశపండితులును సమ్మతించుచున్నారు. దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులను బాచుకొనిరి యన్నచోట సాహిత్యమువలన సమాసవిశిష్టార్థముతో సమాసవిశిష్టార్థము సంబంధించునుగాని క్రమాన్వయము లోకమర్యాదననుసరించి కలుగదని గ్రంథకర్తలతాత్పర్యము. కనుకఁ గ్రమాన్వయములే దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు ధయులును జరస్థిరాస్తుభావములనుభాగించుకొనియియున్నయర్థంబుతోచును అట్లే సీతారాములను భరతశత్రుఘ్నులను పూజించిరియన్న వాక్యమునందుఁగూడ సీతారాముల మధయులను భరతశత్రుఘ్నులు ధయులు పూజించిరియన్న యర్థంబగుఁగాని సీతను భరతుడును రాముని శత్రుఘ్నుఁడుబూజించిరియనక్రమంబు చెల్లినేరదు. ఈయర్థమే “అద్యంతౌటకితౌ”. అనుసూతమునొద్ద శ్లోకమందు వా)

యఃబడినది. “యద్యప్యత్ర మితితస్య నైకత్రాన్వయ ఇతిద్వంద్వోస
 ప్రాప్నోతి తథాపినమూహయో రన్వయబోధోత్తరం యథాసంఖమితి
 సూత్రారంభ సామర్థ్యాత్వనః ప్రత్యేకమన్వయః లోకేత్యేవం రీత్యా
 ప్రయోగో సాధురేవేతిభాష్యేస్తప్తుం” కాపురః బ్రకృతమందును “కోప
 కామా ఏకద్వికరణేహేతూ” అనినచోటను “కోపకామా” అనిన ద్వం
 ద్వముయొక్క విశిష్టార్థము “ఏకద్వి” అనినద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థ
 ముతో నన్వయించును, “ఏకద్వి” అనుదాని విశిష్టార్థము ప్రకరణసందర్భ
 వశంబున మూడుమహాపాతకములు) గాన సంకలనంబుచేయఁగాఁ గో
 పకామము లుభయములు గలిసి మూడు మహాపాతకములను జేయ
 హేతువులగుననిన యర్థంబగునుగాని కోపమొకదానిని (మహాపాతక
 మును) కామంబు రెండింటిని (మహాపాతకములను) జేయ హేతువులొనని
 నకృమాన్వయంబు రానేరదని శేఖరకారతాత్పర్యము. దేవదత్తుడునూ
 టురూప్యంబులును యజ్ఞదత్తుడు రెండునూటరూప్యంబులును నీయవల
 సియున్నపుడు దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులను గలిసి “గర్భాశ్శతందం
 డ్యంతాం” అనుచోటునందువలె కేసముదాయవాక్యపరిసమాప్తిన్వాయం
 బునమూడువందలరూప్యంబుల నీయవలసియుండిరియనిన లోకవ్యవహా
 రముకలుగును. అచ్చటి ప్రకరణసందర్భవశంబున ఘనభాగంబుల న్యూన
 తాఢ్యంబులు తెలియును. అట్లే ప్రకృతంబునందును గోపకామంబులు
 మూడుమహాపాతకములు నేయటకు హేతువులనినచోఁగూడ ఉచితత్వ
 మునుబట్టి కోపము బ్రహ్మచర్యంబునకును, కామము సువర్ణస్త్రీయ గురు
 తల్పగమనంబులకును గారణములనిన యర్థంబుతోచును కాని కోపము
 ప్రత్యేకముగా మూడింటికి, కామము ప్రత్యేకముగా మూడింటికిని గా
 ణములుగాలేవు. “శ్లో॥ కామఏష క్రోధఏష రజోగుణసముద్భవః” అను
 గీతావాక్యమునఁ గామము కోపమనెడి కార్యరూపంబునఁ బరిణమించుట
 జేసి “తదనన్యత్వ” న్యాయంబునఁ గోపము రూపాంతరముం బొందినకా

మమేకానఁ గామంబు మూఁడుమహాపాతకంబులకును గారణంబైనను
 గోపంబాఁగితినిగా నేరదు. కనుకఁగోపకామముల కాశ్యాచిత్యముననుసరించి
 తాత్పర్యసమన్వయంబు చేసికొనవలయునని తోచుచున్నది. పూర్వో
 క్తకారణంబులచేత “ఏకద్వికరణేహేతూ” అనుచోటను సంకలనార్థంబు
 తప్పనందున “త్రయ్యాణాంకరణేహేతూ” అనవలసియుండునని శేఖరకార
 తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లుశాస్త్రార్థంబు నాలోచింపఁగా
 నవాంతసంఖ్యలకు సంకలనార్థంబులేని స్థలంబులందు తలకనొందక నిరం
 కుశంబుగా ద్వంద్వంబు నివ్వటిల్లుననిస్పష్టపడుచున్నది. సాహిత్యరత్నా
 కరము దోషతరంగము. శ్లో. “పాథోవాహపద స్త్రీనస్తదశదోర్గల్లశ్చై?”
 అను శ్లోకమునొద్ద “త్రిస్తదశదోర్గల్ల ఇత్యత్ర వింశతిదోరితివక్తవ్యే
 త్రిస్తదశదో రిత్యపుష్టార్థం ప్రకృతానువయక్తార్థః మపుష్టార్థంతదు
 చ్యతే ఇతిలక్షణాత్” అనియున్నది. “త్రిస్తదశదోర్గల్లః” ఈస్థలమందు
 “ఇరువది” అన్నయర్థమును, మూఁడు, ఏడు, నది, అను మూఁడు
 సంఖ్యల సంకలనంబుచేసి చూపుచు నపుష్టార్థదోషంబునకే యదాహ
 రణముగా నీఁబడినది. చ్యుతసంస్కారంబునకు నుదాహరింపఁబడలేదు.
 ఇట, మూఁడు, ఏడు, సంఖ్యలు నవాంతసంఖ్యలలోనివి గావున సంకల
 నంబులో సమానంబెట్లు గుఱుకునో సంశయింపవలసియున్నది, అట్టినిషే
 ధము కేవలమును నవాంతసంఖ్యలకే ద్వంద్వము చేయునపుడుచెల్లును
 గాని యతీతసంఖ్యా సమభివ్యాహారస్థలంబున నిషేధంబు ప్రివర్తిల్లి
 నేరదని తోచుచున్నది. ప్రకృతంబున నవాంతసంఖ్యాతీతమయిన దశ
 సంఖ్యకూడ నున్నందున నట్టినిషేధము చెల్లదని ధర్మాంతర్యాగి తా
 త్పర్యమయినట్లు ధ్వనించును. కాన సంకలనార్థస్థలంబు కానిచోట్లను న
 వాంతసంఖ్యలకు ద్వంద్వంబుండవచ్చును.

1. ఏకద్విత్రిచతుష్పంచగుణావ్యోమాదిషుక్రమాత్. వేదాంతపంచదశీ.

పం. భూ.

గొబులింకను బ్రవర్తిల్లుచున్నయవి. 17 న పుటయందు యుక్తిప్రమాణాలు బాధితులు చెప్పవచ్చునవి యున్నందున రూపానవయముతోఁ బ్రమాణపురస్కరముగాఁ గొన్నియుక్తియుక్తములైన యుక్తులునుచించి యీన్యాసమును వ్రాసిగాడను. ఈనాయుపన్యాసమున న్యామూఖానముతోఁచినేని “సంకల్పే”ను మహాంతి నదవచ్చుక్తి హేతవః” అను కాళిదాసవచన న్యామూఖునఁ బాదితులుపరామర్శించి పరమార్థప్రదశానమందు నాకుమార్గదర్శకులుగురుగాక!

ఇట్లవిన్నవించు విబుధవిధేయబంధువు.

కల్లుా వేంకటరామశాస్త్రి

23—9—12

ఆర్జునాశ్రమే

ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము.

(ఇయ్యది బాదగుపురీచాసులు సర్వదా సంకీర్తనోష్ఠీపరాయణ బ్రహ్మశ్రీజాభ్యుగౌరీరాధశాస్త్రీపారి కిశోరోకోశంబుపై నీబడిన యభిప్రాయము. ఆపొత్తము తెలుగుభాషలో నున్నందున ప్రాంతభాషలో నే యిదియు వ్రాయఁబడినది)

శుభ మస్తు.

5 ప్రమాదినంవత్సర నిర్ణయపత్రిక.

—○:○:○—

ప్రమాదినంవత్సర శబ్దంబునఁ బ్రమాదు లయిన యుద్దండ

పంశీతులకు దండంబు 1913.

—:○:—

ఈసంత్సరి నామధేయంబువిషయమయి మహానామధేయలు కొందఱు విద్యాపరిపూర్ణులను నిష్కారణంబుగా నవమానించుచుండ నయ్యది యాలకింపఁజాలక యీయుపన్యాసము నుపన్యసించుచున్నారము. ఈసంవత్సరపంచాంగములలోఁ బ్రమాదినంవత్సర మని పెక్కురు చైవజ్ఞులు లిఖించియున్న యంశంబును, నట్టులు వ్రాసినంతమాత్రమున నే కొందఱు అపూర్వవివేకులు తమపడగలపై నానుకొని యున్న జగాబు డ్లు మునిగిపోవునట్టి వట్టిదుష్కాలంబు సంభవించినది యని యులికిపడి లేచి కోపకోపంబున బుసకొట్టుచు విద్యాపరిపూర్ణులవైని సైతము పలుకఁజూపుల (అనేకబోధనంబులనుగూడ) రుపయోగించిన విషయంబును, విద్వల్లోకంబునకు విదితంబే కదా! వర్ణగింజలోని బియ్యపుగింజవంటి యీయంశంబునకు నింతయట్టహాసంబు లేమికారణముననో తెలియక యున్నవి. “శ్లో మహావివేకోమనుతే తృణం జగత్.” అనుశ్లోకార్థకారణంబుననే యని స్పష్టపడుచుండగా నేమికారణంబుననని వేతేయడుగ నేల? కేవలమును భటాటోపకర్తలు గాక యనుభవవేత్తలయినవేయాకరణులు కుశాగ్రీకు బుద్ధిని బరికీలించినచో ‘ప్రమాదిశబ్దములో నిమిడియున్నందునఁ బ్రమాదీచశబ్దంబు వరింజవంటిదియు, ప్రమాదిశబ్దంబు వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ వంటిదియునని నిశ్చయించి చెప్పుటకుఁ నె

తమాత్రమును సందియంబు గానంబడదు. కాన సానధానచిత్తంబున నాలకింపఁగావిద్వాంసులు ప్రార్థింపఁబడుచున్నారు. సిద్ధాంత కాముదియందే స్వరప్రకరణ ప్రారంభమున “చౌ” అనుసూత్రము క్రిందను వ్రాయఁబడిన “అతద్ధితఇతి వాచ్యం” అనెడి వార్తికంబు తపవాతను నిర్దిష్టంబులయిన “దాధీచః, మాధూచః” అనురూపంబుల నిచుమించుగా నర్వప్రక్రియాంశంబందును నీప్రమాదీచశబ్దంబు పోలియున్నది. సుబంతంబైన దధిశబ్దంబుగాని మధుశబ్దంబుగాని యుపపదంబైనవో “ఋత్విగ్ధభృక్” అనెడి సూత్రంబు, అంచ్ ఛాతువుపైని క్విక్ ప్రత్యయంబురాఁగా నలోపనుమాగమ సంయోగాంతలోపాదులు గలిగి “దధ్యచ్, మధ్యచ్” అను శబ్దంబులు ప్రథమావిభక్తియందు “ప్రత్యక్” అను శబ్దంబునుబోలె నుండునుగదా! పిదప సంబంధాద్యర్థంబునంగు, అలో ప్రత్యయంబురాఁగా (1) దధి + అచ్ + అ (2) మధు + అచ్ + అ. అని యుండు. ఇట్లు, అంతర్వర్తియైన క్విక్ ప్రత్యయమునుబట్టి నకారలోపంబు రాఁగా భసంజ్ఞయున్నందున, అకారలోపంబును నంత్యాచ్చులకు దీర్ఘంబును “అచః, చౌ” అను సూత్రద్వయంబునఁ గ్రమంబుగ వచ్చువో నాదివృద్ధిగలిగి “దాధీచః, మాధూచః” అను రూపంబులు నిరారంభంబుగా నుండువచ్చును.

అట్లే ప్రశ్నతంబునను, “నిగాదో నిగదే! మాదోమద ఉచ్చేగ ఉచ్చేమే.” అను నమరకోశంబున నయినమాదమదశబ్దంబులలో దేనిపై నైనను మత్వర్థియము చేసినచో “మాదీ, మదీ” అను రూపంబులు క్రమంబుగానగును. నవాజంబు గా మ దీ ఛా తు వు న కే ప్ర మా దార్థమున్నను, అన్నియందలి దహనప్రకాశశక్తులను నిర్ధనంబు ప్రజ్వలింపజేసినట్లు చోళికింబగు ప్రశబ్దంబు భాత్వర్థంబగు ప్రమాదంబును స్ఫుటికరించుటమాత్రమే గావున మాదాదిశబ్దంబులకే ప్రమాదార్థంబుకలిగి మాదీత్వాది శబ్దంబులకు ప్రమాదవంతుల ఛర్ధంబున

బాంబాయిరీడర్లోఁగూడమాదీ = అని యర్థంబులు చూపబడినవి. “మా దినమంచతి” అను నర్థంబున మాద్యజ్ ఇత్యాదిరూపంబులగు మాద్య జ్ శబ్దంబునకు ప్రమాదవంతుని బాంధునదియనిన యర్థంబు గాన బ్ర త్యాస త్రివశంబునఁ బ్రమాదవంతుని బాంధునది తిరిగి ప్రమాదమే య ర్థమై మాద్యజ్ శబ్దము మాదశబ్దంబునకు పర్యాయ శబ్దంబగును. ఇట్లు స్వాపతేయశబ్ద స్వశబ్దాదులు సంస్కృతభాషలో పునరావృత్తినర్థము చెప్పవోఁ బర్యాయశబ్దంబులగుచున్నవి. స్వః=ఫసము. స్వః=ఫసవతి స్వాపతేయము=ఫసము. ఇట “పథ్యకీర్తి” అను సూత్రమున ఫసవతి యందు సాధువైనదియన్న వ్యుత్పత్తిని బ్రత్యాస త్రివశంబునఁ దిరిగి ఫస మే యథఃమయ్యెను. ఇట్లే మాద్యజ్ శబ్దంబునకు ప్రమాదమర్థంబు గాన “మావీచిప్రాయేణాధవతి” ఇత్యాద్యర్థింబులయందు, అనఁగా నీ సంసత్సరంబు ప్రమాదమందుఁ దఱుమగా మునుపన్న యుక్తమును ప్రాయభవః” అను సూత్రంబున, అట్లే ప్రత్యయంబున భాసంజ్ఞగలిగి, అకారలోప చోదీర్ణాదివృద్ధులచే మావీచవదంబగు. విదవ, అర్థస్ఫుట త్వముకొఱకుఁ బ్రశబ్దంబుఁ జేర్చఁగాఁ బ్రమాదీచశబ్దంబు సిద్ధంబగును. ప్రశబ్దంబును దరువాత చెప్పినందన, అష్టమిత్రకంఠైన యాదివృద్ధి ప్రశ బ్దంబునకుఁ గాలేదు.

అథవా, “శ్చమిత్యప్రాభ్యోఘీనణ” అను సూత్రంబున తాచ్చీ ల్యాద్యర్థకషేనుణ్ ప్రత్యయాంతమయిన ప్రమాదశబ్దంబు నకారాంతంబై యందు ప్రమాదీనమంచతి యనెను నధఃమందు, ఋత్విక్కునా త్రంబున కిక్ ప్రత్యయంబు వచ్చి నమాగమాది క ర్యంబులుగలుగఁగా ప్రత్యజ్ శబ్దంబున లె ప్రిమాద్యశ్ శబ్దంబు సిద్ధించును. (ప్రిమాదశీలుని బాంధునది యని యర్థము.) వైనిఁజూపిన స్వాపతేయ శబ్దంబు నంబలఁ బ్రత్యాసత్తి న్యాయంబునఁ ప్రమాదశీలుని బాంధునది ప్రమాదశీల మేయథఃమగును. ప్రమాద్యక్ అస్యాస్తి” అను నర్థమందు “అర్హతి

భోక్త" అను పూత్రంబున అచ ప్రత్యయంబు చేయఁగా క్విప్రత్యయవిమిత్తక బైస నకారలోపంబును భ సంజ్ఞంబట్టి యకారలోపమును చొదీర్చుమును సిద్ధింపఁగా ప్రమాదీచ శబ్దంబు ఘటాః ఘంబుగా విజృంభించుచుండు.

కాననేప్రమాదశీలమనిన యిట్టి శాస్త్రీయార్థమును శ్లో॥ నిత్యం ప్రమాదశీలత్వాత్ ప్రమాదీచస్తుగీయతే నిత్యం ప్రమాదశీలశ్చ అనాచారరత స్తథా" ఇత్యాదివృద్ధపారాశర్యాది వచనంబులు ధ్రువపాదుచున్నవి. ఇట్లు ప్రమాదీచ శబ్దంబు తనగర్భంబులో నిమిషియున్న ప్రమాదిశబ్దంబునకుఁ శర్యాయపదంబుగానుండి, ఏకార్థమునే బోధించుట కరతలామలకంబుగాఁ గానిపించుచున్నది. ఇట్టి శబ్దప్రయోగంబు లింక నెవ్వమైనఁ గలవాయని శంకితురేనివిచుండు. ఇట్టి యుద్ధతుల్యకరణము నందు రసోద్ధతావృత్త మేరమ్యంబనియొచి, అట్టివేయదాహరణముగాఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో॥ కీదృశావ్యతిభనార్జనేనయః! స్వాంతేయః తిభావమేత్యశా
పూరుషోత్తమరిపూరుషోత్తమో ద్యగ్గిరీశ్వర నద్యగ్గిరీశ్వరః
అర్థము! కీదృశాపి=ఎట్టిదైనను, అతిభనార్జనే=ఎక్కుడు భన సంపాదనమును, యః=ఎవండు, స్వాంతేయః=తిభావం=భనఁ అర్థమును, ఏతి=పొందుచుండునో, అసౌ=ఇతఁడు, పూరుషోత్తమరిపుః=ష్ఠస్పర్థియును, రుషా=శోఽమున, ఉత్తమోద్యక్=గొప్పతామనద్యష్టిగల, గిరీశ్వరనద్యక్=శివునితో తుల్యుఁడును, గిరి=నరన్వృతీయండు, ఈశ్వరః=తియును, అగును! "స్వామీశ్వర" అనుసూత్రమున గీర్ శబ్దమునకు నస్తమి॥ ఏవిధముననైన భనమార్జించి భనఁ అయ్యెనేని యతఁడే హరిహరబ్రహ్మలతో భనగౌరవంబు నంతే! తుల్యదూగువాఁడని భావము.

ఈశ్లోకంబున స్వాంతిశ్చైవ మిందనే స్వాంతేయ శబ్దంబు పుట్టచుండ గ

ర్భభూత మైనస్వపతిశబ్దంబుయొక్క యర్థమునే స్వాపతేయపతిశబ్దంబు తిరుగుదుగాఁ జెప్పినదిగాని యందునఁ గ్రొత్త వింతలేమియు లేవుగదా అట్లే ప్రమాదిశబ్దంబును తనలో నిముచ్చుకొని ప్రమాదీచశబ్దంబు ప్రమాదశీల మనిన యాయర్థమే చెప్పినందున రెండుపదంబులును స్వపతి స్వాపతేయపతిశబ్దంబులువోలే పర్యాయపదంబులుగా నుండందగు. కనుకనే “పరీధాని ప్రమాదినా” అని ప్రమాదిశబ్దంబు గ్రంథంబులయందు వాడఁబడినది. ఈరెండింటిలో నొక్కభేదము మాత్రము గలదు. ఈచైత్రమాసము మొదలు ప్రమాదీచశబ్దంబు తనప్రకృతిజ్ఞానాదులను చెలియనిక యాతితేజిన పండితులను సహితము పొల్లుతో గఱగఱ యైనవరిగింజవలె మహాఽకృత్రిమత్వంబున గొంతుకం బడి చిక్కులు పెట్టుచున్నది. ప్రమాదిశబ్దం బన్ననో, దుచి పొల్లుతీసిచేతికందించిన బియ్యపు గింజవలె స్వార్థదానంబున ధారాశంబై యానందము గలిగించుచున్నది. మహాజనులారా. స్వచ్ఛమయిన బియ్యపుగింజ వాడఁదగినదో గఱగఱ వరిగింజ వాడఁదగినదో యాలోచింపుఁడీ! ఇప్పుడు బియ్యపుగింజవలె స్ఫుటార్థం బైనప్రమాదిశబ్దంబు పంచాంగంబు లందిచ్చినందులకుఁ గదా యింత బహు నిందకు విద్యాపూర్ణు లాస్పదమైరి. ఏమీ! కలికాలకాలుష్యము. పోనిందు. కొండలు పురుషపుంగవులను గఱగఱ పరిగింజలనే నమలనిండు, మ్రుంగనిండు, అఱిగించుకొననిండు. ఎవరి జీర్ణశక్తులెంతటివో యెవరికిఁ జెలియును? వారి వారి పూర్వపుణ్యవశంబున రాలు తిని జకరంబున భస్మీపటలంబు గావించుకొనువారు లేరా? కాని పిలువని పేరంటంబునకు వచ్చి బియ్యము వాడుకొంట మంచిదిగాదు నుండీ. వడ్ల వాడుకొనుండీ. పడ్ల వాడుకొనుండీ? యని చాటించుట యెందుకు? విద్యాపూర్ణులయందు నింకను ప్రకృతంబున కనవసర మైన లోపంబు లేవేవో మోషఁబడినవిగాని యయ్యవి శ్లో! శ్రుతిశ్చభిన్నా స్మృతయశ్చభిన్నా మహామనీనాం మతయశ్చభిన్నా॥ అను న్యాశం

బునఁ బరమాంశంబు బహువిధంగా భాసిల్లుచుండుంగాన నిష్పట్టున న
 మాధానంబున కవనరయోగ్యంబులు కావు. 'విరోధిక్యత్' సంవత్సరం
 బునకు "రోధిక్యత్" అని గ్రంథంబులయందున్నను నారీతిని వాడితి
 మా? ప్రమోదాత మొదలగుసంవత్సరములకు ప్రమోదాది శబ్దంబులు
 గ్రంథంబులయందుండఁగా నట్లు వాడుచుంటిమా? కానఁ బ్రమాది
 యనఁగూడ దని కొందఁ జూచుచు వినుదు 'రోధిక్యత్' అను శబ్దం
 బునకు ద్యోతకం బునవిశబ్దంబు లేనందునను ప్రమోదాది శబ్దంబుల
 యందు వర్ణలోపాది వికారంబు లుండినందునను ముఖ్యార్థముయొక్క
 స్ఫుటత్వము కాలేదు. కాన వాడఁగూడదు. ప్రమాదిశబ్దంబున కట్టి లో
 పంబు ప్రకృతమున కాలేదు. 'ప్ర' శబ్దంబును విడనాడి 'మాది' సంవ
 త్సర మని గాని యన్నచో నష్టమ పాలిక చెప్పం దగు. ఒకవేళ ప్ర
 మాది శబ్దంబుకంటె ప్రమాదీచ శబ్దం బాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధంబు
 గాన నదియే స్వీకార్యం బందుచేని, మంగళవార మనియు, శుక్రవార
 మనియు సర్వవర్ణప్రసిద్ధంబులు గావా? అంత మాత్రమున సంధ్యావంద
 నాదిక్రియాకలాపములో మంగళవారే శుక్రవారేయని చెప్పుచుంటిమా?
 అక్షయసంవత్సర మని వాడు క లో నున్నను శ్లో ఆ బే షు టియ
 వ త్స రో న శు భ కృ త్స త్తో బ్ద నం ధౌ త ధా॥ అని గ్రం
 థంబులలో నున్నట్లు వైదికక్రియలలో ట్తయసంవత్సరమనియే వాడు
 చుండ లేదా? కానఁ బ్రమాదీచ సంవత్సరపదములోని ప్రమాది శబ్ద
 వికారణము వరింపజలలోని బియ్యపుంజ విచారణలో హాసాన్వద
 మైనది గాన కిని గొండంతగాఁ జేసికొని వైదికవిద్య లంతరించుచున్న
 యిక్కాలములోఁ బరకపాటున నికను గొండలు సంస్కారులుం
 డఁగా సంఘోషింపక తెలిసీ తెలియని దోరణులచే వారి నవమానిం
 చుట తగదనియు, ఇంత మాత్రమున వైదికాచారంబునకు లోపంబు
 కాలేదనియు నెఱుంగునది. మ॥ రా॥ శ్రీ॥ లు నిడమర్తి జలదుర్గా

ప్రసాదరావుగారు, రావుబహదూర్ చిత్రపు వేంకటచలం పంతులు గారు, వేలూరి మెక్కటామయ్యగారు, కనపర్తి శ్రీరాములుగారు మొదలగు గొప్పగృహస్థులు పీఠస్థశ్రీ శృంగరాచార్య స్వాములవారి చేత నైదుగురు వైదికసంస్కారులను పంచాయతీగా నీపురముదు నేర్పరిపించి వైదికవిషయమైన ధర్మసందేహములు గలిగినప్పుడు వైదిక సంస్కారుల సాహాయ్యమున, చక్కదిద్దించుటకు యత్నించుచుండగా నట్టిసమయమున నీపురమందలి కొందఱు సంస్కారులు శమ పూర్వార్జితాధికారము నైదిగురిసాలు చేయుచుచున్నట్లు భావించి యట్టియేర్పాటులు సాగనీక యొక మిట్టమధ్యాహ్నమున కొవ్వూరు నకు రేవుదాటించి శ్రీస్వాములవారి సంతర్ధానము నొందిరిట.

కట్టపెత్తనంబుమీదనా వైదికాచారంబులు వధిశిల్లుట? ఈరాజ మహేంద్రవర ప్రారబ్ధ మేమోకాని మొదటి నూడియు కంబళిలో భుజించుచు “సూది బెజ్జమంత నోరును, ఆకసమాత యాకలియు” నన్నట్లు లేకచ్చతాధిపత్యము చేసి శ్లో॥ భేజే సామ్రాజ్య దీప్తితం అన్నట్లు సరస్వతీ సామ్రాజ్య దీప్తితులని భజించి యమాయకులైన గొప్పసంస్కారులం కూడ వచ్చించి ప్రాయశ్చిత్తంబు చేయింప యత్నించుచుండు. అట్టి పెత్తనంబుననే వైదికవిషయంబులో నీపురంబున కింత ప్రాయశ్చిత్తగతి వట్టినది. ఇట్టివద్దతులం బట్టియే యీపురంబున నకల వైదికధర్మంబులు సర్వమంగళం బగుచుండగాఁ బ్రమాది సంవత్సర మన్నసుశబ్ద ప్రయోగమాత్రంబుననే యట్టి యాచార భాగ్యంబునకు భగంబు కలుగునా? ఎంత మాత్రమును భగంబు గలుగనేరదు. సదాచార సంపన్నులారా! తిరుగుదర్శనము జెప్పి క్షిప్తంబైనప్రమాదీచ శబ్దంబుకంటె ప్రథమాతిక్రమణే కారణభావాత్” అను న్యాయంబున ప్రమాది శబ్దంబె ప్రథమసోపాన స్థానీయంబై పండితాదరణీయ మైన దని యిట్లు కరతలామలకంబుగా

గనఁబఱచినను సందియం బుడి యెవ్వరేని సభను గోరుచురేని యట్లు
సభకు సాగివత్తునున్న వారి కింకను చెప్పఁగలము సాగిరామన్న
పారికో యిదియే చాలు నని యీదండుబుత్తో విన్నవించు
చున్నారము.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుడు

కల్యాణవాణీమణీచుండితదశదశాస్త్రి,

కన్నెపల్లి నేంకటసీతాపతిశాస్త్రి

6 కాలీయశబ్ద నిర్వచనము

31—12—1916

—:—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంటరామశాస్త్రి కృతకాలీయశబ్ద నిర్వచనంబు

(కాలీయుడు భుజంగమూర్తి యాటాశేసి భుజంగప్రయాత వృత్తం

బుననే యాతని నిరుచ్యమాన నామమ్ము ముందు పొందుఁబడు

చుట న్యాయ్యంబని యెంచి తద్భయనివారకుండైన

శ్రీకృష్ణుని నామంబు మంగళార్థము పూర్వము

గాఁగ నట్టలొనర్పఁబడుచున్నయది).

(కాలీయశబ్దమందు దివ్యయవణదీప్తము శాస్త్రి

యమా? అశాస్త్రియమా? అని విచారింపఁబడు)

భుజంగ ప్రయాతవృత్తము—శ్లో! సక. స్థానసం దూషితం యా

మునాను ద్భుజంగప్రయాతేన సజ్జానపీఠ్యో అధీమాషితంతస్య కాలీ
యనామ! ప్రణేతుః భుజంగ ప్రయాతేమనామ!

అర్థము:—శ్రీకృష్ణమూర్తి తనమూలమున, నేనర్పము యొక్క ప్రయాణముగలుగంగ, దూషితమైన యమునానదీ జలామృతమును రసజ్ఞులను ద్రాగంగజేసెనో! యజ్ఞానమున దూషితమైనట్టి యానర్షి గ్రామణి కాళీయనామమ్ము నీభుజంగ ప్రయాతవృత్తమునఁ బొందుపఱుప నభ్యసించుముగాక!.

అనందగోష్ఠీ సుధీమణులారా

యమునానదీనుండి భగవంతునిచే బహిష్కరింపఁబడిన కాలనర్పముయొక్క సంజ్ఞాపదంబు కాళీయశబ్దముగాని దీర్ఘమధ్యమగు కాళీయశబ్దము గాదనియు, అందుననే యాప్తినిఘంటువునందు ప్రాస్వమధ్యము గావ్రాయఁబడిన దనియుఁ గొంతయు ధీమంతులు మోషించుచుండెదరు. అధునికమైన పూర్వోక్తనిఘంటువునందుఁ జైశబ్దములోని ద్వితీయవణము ప్రాస్వముగా వ్రాసినంతమాత్రమున దీర్ఘమయ్యుక్తము గూడదనుట యాలోచింపఁగా నంత తృప్తికరమైన యుక్తిగాఁ గానిపించదు. ఆ నిఘంటువునందును గొన్ని శబ్దములందు ‘గొంత వ్యుత్పత్తి పక్షమునూచింపఁబడియు, నీశబ్దము నొద్దమాత్రమవ్యుత్పత్తి పక్షమే యంగీకరింపఁబడి నిశ్శబ్దమవలంబింపఁబడినది ప్రాస్వమధ్యమగు కాళీయశబ్దమే శిష్టప్రయోగమని వాదించువారలు సైతము శ్లో “సంజ్ఞాసుధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చ తతఃపరే కార్యాద్విద్యాదచూబంధమే తచ్ఛాస్త్రమణాదిషు” అను వచనమునందేసియు “సంజ్ఞాసుధాతు రూపాణీతిఁ, అనాది శిష్టప్రయోగసాధనే ఉపాయమాత్రమ్, నత్వాధుని కక్రియమాణ సంజ్ఞాను గ్రాహకమితిభావః అనెడి ఋగిక్ సూత్రస్థమైన భాష్యపదీ పోద్వ్యోతమునందేసియు, నాశబ్దమును నించుకంతైనను వ్యుత్పత్తి పక్షంబు నకు వశపఱింపఁజేసి కాళీయశబ్దము శాస్త్రవాసనా దూరవతియని ఋజువుచేసినదో నపుడు “సమానేచార్థే శాస్త్రీద్విభోః శాస్త్రీద్విరన్య నివర్తకోభవతి తద్యథా, దేవదత్తశ్చో దేవదిణ్ణశ్చా నివర్తః

యతి యనెడి పూర్వోక్త సూత్రమందలి పతంజలి భగవద్వాక్య ప్ర
కారమునఁ గాలీయశబ్దమును గీర్వాణవాఙ్మయమునుండి వెలిసేసి శిక్షిం
పవలయునేకాని కేవలమును నవ్యుత్పత్తి పక్షమవలంబించి యొక్కని
ఘంటువుమాత్రమే శబ్దముగాఁగఁ జూచి నిరసింపఁగూడదుగదా!!
కావునఁ గాలీయశబ్దము యొక్కవ్యుత్పత్తి ప్రస్తుతంబునఁ జర్చింపఁదగి
యన్నందున నట్టి సత్క్రియకు నమ్ము ఖేచులమగుచున్నారము.

సూక్ష్మదృష్టిని నాలోచించినచోఁ గాలీయశబ్దమువకుఁ గాలీయ
శబ్దము మాతృస్థానీయముగాఁ బూజింపఁదగియున్నది. అందున సగ్రగ
ణ్యము కాళీయశబ్దమును, ననంతరగణ్యము కాళీయశబ్దమును ననందగు
అయ్యది యెట్లుంటిరేని విచుండు: — శ్రీమద్భాగవతము దశమస్కంధ
ము. పోడశాధ్యాయమునఁ బ్రథమ శ్లోకము—శ్లో॥ విలోక్యదూషితాం
కృష్ణాం కృష్ణః కృష్ణాహి నావిభాః తస్యావిశుద్ధి మన్విచ్ఛక్ సర్వంత
ము దవాసయత్ ౧ కృష్ణసర్పమున దూషితమయిన కృష్ణనుజూచి
అనఁగా, యమునానదిని జూచి శ్రీకృష్ణమూర్తి యానదిశుద్ధిని గోరు
చుండి కృష్ణసర్పమును వెడలుజేసెను అని యర్థము యమునానది నీల
వర్ణముగలదిగాన, శ్లో॥ “కృష్ణే. నీలాపతశ్యామ కాం శ్యామలమేచ
కాః అను నమరనిఘంటు ప్రకారమున యమునానదీపరముగాఁ గృ
ష్ణాశబ్దము పయోగింపఁబడినది. ఇచట యమునానదికిఁ గృష్ణాశబ్దము
వోలెఁ గాలీయశబ్దములోని కృష్ణాశబ్దపర్యాయ కాళీయశబ్దమునకు య
ము నా న ది య ర్థ మ గు న ని ప్రాచీ న గ్రంథ కర్త ల తా
త్పర్య మై నట్టి వి శ ద ప డు చు న్న చి కృష్ణ శబ్దము
స్త్రీలింగ మందాకారాంత మైనట్టిలు వర్ణవిశిష్టార్థబోధకమైన కాల
శబ్దము స్త్రీలింగమున నాకారాంతముగాక యీకారాంతమగు. ప్రమా
ణము—సూత్రము ౪-౧-౪౨ జానపదకుండగోణ్థల భాజనాగకాల
నీలకుశకాముక కబరాద్వైత్యమత్రాపవనాశ్మత్రిమాత్రాణా ఛేద్యవ

స్థానాచ్చాదనాయో వికార—అనుసూత్రమునఁ గలశబ్దమునకుఁ జ్రీ
 లింగవర్ణవిశిష్టార్థమందు జీవప్రత్యయముగలిగి 'కలీ' శబ్దమగును. కా
 లీవర్ణశ్చేత్ అనికొముదియం దుదాహరించుటంజేసి నీలవర్ణార్థమందే
 కాలీశబ్దము వర్తించుంగాని నీలవర్ణము గలది యన్న యర్థమందీ
 శబ్దమువర్తిల్లుజాలదని శంకింపఁబడ. 'వర్ణశ్చేదతి' అనిప్రతీకమందు
 కొని శబ్దేందుశేఖరమందు తద్వశేష్ట శ్చేదిత్యర్థః అన్యథాగుణశుక్లాదయః
 పుంసీత్యుక్త్యా అసంగతంస్యాదితి బోధ్యమ్ సూత్రేవర్ణశబ్దః అర్థవిద్య
 జంతః" అని నాగేశపండితులు వివరించినందున నీలవర్ణముగలది యన్న
 యర్థమందే 'కలీ' అనురూపంబగును గాని నీలవర్ణమున్న యర్థమందు
 నెపుడు శ్రీలింగమును నీకారాంతమును గానేరదు. ఇట్లు నీలవర్ణముగ
 లది యన్నయర్థమిచ్చునట్టి కాలీశబ్దము పూర్వోక్త భాగవత శ్లోకము
 లోని కృష్ణాశబ్దమువోలె శ్రీలింగమై యమునానదీ పరార్థకంబుగాని
 వ్యతిర్లుట నిర్వివాదాంశంబు. పిమ్మట, "కాలీంయాతి ప్రాప్నోతి" అ
 నఁగా యమునానదిని పొందినవాడన్న యర్థమందు సూ 3-౨-3॥
 "ఆత్మోనుపగర్గేకః" అనుసూత్రమునఁగ ప్రత్యయముగలిగి ఛాత్వాకారా
 దులకు లోపాదులురాఁగా 'కలీ' శబ్దము నిష్పన్నమగు యమునానదీ
 గతుండుని యోగరూపార్థకంబుగా నెఱుంగునది. ఇట్లుండ, సూ౬-3.
 ౬3॥ జ్యోష్సంసంజ్ఞాఛంద శోర్భహుశమ్ అనుసూత్రమున సమాసచర
 మావ యవార్థకమయిన యుత్తరపదము యొక్క అధికారిహుటంజేసి
 కాలీశబ్దమునకు సంజ్ఞార్థమందు హ్రీస్వము బాహుళికమునఁ గలిగి
 కాళిదాసాదిశబ్దములువోలె, కాళియ, శబ్దము పతాంతరమున వ్యవహ
 రింపబడుచుండు. కాళిదాశశబ్దమునకుఁ గాళీదాసశబ్దమును, కాళియ
 శబ్దమునకుఁ గాళీయశబ్దమును చూశ్యస్థానీయములైనను హ్రీస్వవ్యతి
 యములైన శబ్దములే యుచ్చారణమున సునాయాసమునం జేసి తఱు
 చు వ్యవహారంబులయ్యెడి. కాని యంతమాత్రమున నయ్యవి మాత్ర

స్థానీయములైన కాళీయకాళీదానశబ్దముల నీభాషాప్రచురమునుండి త్రోసిరాజులనఁజాలవు. అన్యథాగా వాదించుట మాతృదేవతలు లేకయే సంతానసమృద్ధి గలుగుననుట వంటిదియై పరిహాసాన్వితమౌయ్యెను. అంతర్వేదియావల నూఁకలవన్నంతమాత్రాన నట్లు లేకుండునా? మఱియు గురుజనంబులనం దగినవారివలన నధికముగాక హాస్వజ్ఞానమును సంపాదించినను ఛాతుండినందగినవాఁ డట్టివారిని ధిక్కరించినచో, నయ్యా వచనములు కలకూజితంబులగునా? కాదు పిచ్చికలకూజితంబులగును. అట్టి యుద్ధతలక్షణములు కవిలక్షణంబులగునా? కాదు, కాకవిలక్షణంబు లగును. కావున గురుజనంబువలన హాస్వజ్ఞానమునైనను సంపాదించిన నద్యథాస్థుడు వారి తిరస్కారము నెట్లు నేయఁజాలఁడో. యట్లే శాస్త్రీయముగా నదవర్ణములైన కాళీయకాళీదానశబ్దములు హాస్వజ్ఞానము సంపాదించినంతమాత్రాన మెందు దీర్ఘజ్ఞానముగలిగి యధికగురుత్వమున నితిశయిలైడి కాళీయకాళీదానశబ్దంబులను ధిక్కరించి మఱిపించఁజాలవు. కావునఁ గాళీయశబ్దమునకు మాతృస్థాన మగుటయే స్వవర్ణ దత్తనంబుననే యధికగురుత్వసత్తగిలదిగాఁ గానిపించుచున్న గాళీయ శబ్దము శాస్త్రజ్ఞులచే మిక్కుటముగా నామోదించఁ దగియున్నది.

ద్వితీయపాదము

(ప్ర)కృతవాదమునకు సాధకముగా నీక్రిందిగొంధ దృష్టాంతార్థము.

వ్రాయఁబడుచున్నది.

దృష్టాంతము.

(2) బట్టికావ్యము-ప్రథమస్వర్ణము-౧౪ శ్లోకము.

శ్లో॥ కాశల్యయాసావిసుఖేన రామః ప్రాక్క్షేకయాతోభరతస్త
తోఽభూత్ | ప్రాసోప్త శత్రుస్సముదారచేష్ట మేకాసుమితానహల
జేన — ఈశ్లోకములో ‘కేకయా, అనుచోటను ‘జనపదశబ్దాత్ క
త్రియాడశ్చ, అనుసూత్రమునఁ గేకయశబ్దముకంటె నపత్యార్థమందు

‘అక్షో, ప్రత్యయమురాఁగా, కేకయమిత్రయ, అను సూత్రాదులచే నిరూపితములు గలిగి కై కేయీ, అని కవిచే బ్రయోగింపఁదగినది. అట్లుండినను, కేకయీ, అనికవిచే బ్రయోగింపఁబడినది ఈ రూపమునకు సాధకముగా సిద్ధాంతకాముదియందే యపత్యాధికారాంతమునఁ “గేకయీత్యత్రతుజన్యజనక భావలక్షణే పుంయోగేచ్ఛ” అని పితృసంబంధరూప పుంయోగము కుమారికిఁగలదు. గానఁ బితృవాచకపద ముపయోగింపనచ్చునను సూహచే జీష్ప్రత్యయమునేసి యీకాగ్రాంత కేకయీశబ్దము సాధింపఁబడినది. ఇంతియకాక “పుంయోగాదాఖ్యాయమ్” అను సూత్రమందలి తత్వభోధినియందు “యోగస్సంబంధః సచేహదంఽతిభావపవేతినాగ్రహః కింతుజన్యజనకభావోఽపి గృహ్యతే సంకోచేమానాభావాత్ తేనకౌసల్యయాసా విసుఖేనదామః ప్రాక్కేకయీతోభరతస్తతోఽభూత్ ఇతిభట్టి ప్రయోగస్సంగచ్ఛతే కేకయస్యదుహితాకేకయీ, అని దంఽతిభావరూప పుంయోగమే కావలయునని మాకు నాగ్రహంబులేనందునఁ బ్రకృతమందుఁ బితృపుత్రీభావరూప సంబంధము తెలియఁజేయుచు జీష్ప్రత్యయము పుంయోగాది సూత్రమునఁ గలిగిన విని స్థిరపఱుపఁబడినది.

తృతీయ పక్షమున దృష్టాంతము

(3.) పూర్వోక్తభట్టి కావ్యశ్లోకమును వివరించుతఱిని జయమంగళవ్యాఖ్యానమందు మాత్రము కేకయీశబ్ద నిష్పత్తిసిద్ధాంతకాముదీగ్రంథకర్తాదుల యభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగా నిట్లు విఖంపఁబడినది. “కేకయానాచష్ట ఇతిణిచ్ సాహిత్యశాస్తాదృశాః కేకయా ఇతికథయతి తదంతావచ ఇతితి ఇకారప్రత్యయదోషాదికః ణిలోఽః కృతికారాదక్తిసంతిశ్చిచ్” అనఁగాఁ గేకయమహారాజపుత్రీకయగు కైకేయీదేవి “కేకయదేశము లిటువంటిదీగలవి. అటువంటిదీగలవి” అని చెప్పుచుండునదియన్న యర్థమందు తత్కరోతి తదాచష్టే” యనువాః

క్రిక్మునణిచ్ ప్రత్యయమురాగా నాణాదికమైన యిప్రత్యయము గలిగి కృదికారాదితివైకల్పిక జీప్ప్రత్యయమునఁగేకయీరూపము సిద్ధించునని భిన్నప్రకారమున వ్రాయుంబడియె

ద్వి తీ య ప త్త ము న దా ప్తాం తి క ము

ప్రాచీనగ్రంథకర్తలు కేవలమును దంఽతిభావరూప పుంయోగమే వలయునని యాగ్రహింబు చెందక “సంకోచేమానాభావాత్” అని పితృసంబంధరూప పుంయోగ మంగీకరించినందున జీప్ప్రత్యయము గలిగి కేకయస్యనుహితా కేకయీ అగునట్లే ప్రకృతమందును “యము నయాసహాయమశత్యేన జాతత్వాద్యమహ అని లింగభట్టియాద్యమర వ్యాఖ్యలయందు వ్రాసిన వ్యుత్పత్తిం శే శి కా లుం దు య ము నతోఁ గవగాఁబుట్టిన సోదసుండుగుటచే యమునకు భాతృభూతయమ సంబంధరూప పుంయోగముగలదు గానఁ “కాలస్యసోదరశీకాలీ” అని పుంయోగాదితినూ త్ర ము నీ కా రాం త కా లీ శ బ్ద ము నిష్పన్నంబయ్యెడి. ఇతిసంబంధమును బిత్తసంబంధమునునే ప్రాచీనులచే గ్రహింపఁబడిమొగాని భాతృసంబంధరూప పుంయోగమెచ్చటను బ్రాచీనులచే గణియింపఁబడినట్లు కానంబడదందురేని యమశభావంబుననేక నాభావలంబిఫలద్వయమువోలె. బింఢోత్పత్తిమొదల్కొని యేకకాల మ్ముననే గర్భమృపంచుకొని యుద్భవించిన సహజాతశిశువుల యనన్య సామాన్య సంబంధము విషదీసి సమసిపోజేయంగ నీలోకంబున నెవ్వండు సాహసించి యొడిగట్టుకొనఁగలండు? కాఁబట్టి గర్భంబు మొదల్కొని యమునానదికిని యమదేవతకును నన్వర్థంబులగు తమనామధేయముల వర్ణములచేతను సయిత మెంతక్రిక్కిరిసిన సంబంధము జగద్విదితమై యున్నయదియో యంతక్రిక్కిరిసిన పంబంధము కేకయ తాజపదంబుతోఁ గైకేయికినున్న సంబంధమునకుఁ దీసిపోకయమవాచక కాలపదంబుతో నాణవృత్తిని గాలీయనమాసవృత్తియందలి యము

నా న ది కి ని ను ం డు న ను ట ని ర్వి వా దా శం బు గా
 నొ ప్ప కొ న ం ద గి యు ం డు కా నఁ గా ల సో ద రి మైన
 యమునానది కాలీ, యనిపిలువందగియున్నది. మఱియు, పుండ్రుగా
 దితిసూక్తిస్థభాష్యమందు నొకపదార్థము వేటొకపదార్థముయొక్క
 ధర్మంబుతో నెట్లు వవహరింపఁబడునని శంకించుకొని యీక్రిందిచతుర్వి
 ధకారణములచేతను బదార్థాంతర ధర్మంబాహోపింఁ బడునని వత్కా
 నింపఁబడియె. చతుర్భిః ప్రకారైరతస్మిన్ సత్త్యేతర్భవతి తత్త్వాత్
 తాదర్థ్యాత్ తత్సామీప్యాత్ తత్సాహచర్యాత్ ఇతి తాత్పర్య
 త్తావత్ మంచాహసంతి గిర్దహ్యతే తాదర్థ్యాత్ జటినంయాంతం
 బ్రహ్మదత్తతత్సాహ బ్రహ్మదత్తే యానికార్యాని జటిన్యపితానిక్రియ
 తఇతి అతోజటిబ్రహ్మదత్త ఇత్యుచ్యతే తత్సామీప్యాత్ గంగా
 యాంమోషః కూపేగర్గకులమ్ తత్సాహచర్యాత్ కుంతాస్సప్రేషయ
 యష్టిఃప్రవేశయేతి— ఈభాష్యమునఁ బతంజలిభగవానులు జటి
 యందు బ్రహ్మదత్తుని ధర్మయల సంబంధముండుటంజేసి జటిబ్రహ్మదత్తుఁ
 డేయని వ్యవహరింపఁ బడుననియు కుంతములనోసాహచర్యసంబం
 ధమున్నందునఁ గూతభావులు కూతశబ్దముతో వ్యవహరింపఁ బడుచుర
 నియు నుదాహరించి ప్రకృతమందు సాహచర్య సంబంధమున కుదాహ
 రణముగాఁ బ్రకృష్టియందుఁ బ్రత్యక్షమారోపిత మైనందునఁ బ్రకృతశబ్ద
 ముపయోగింపఁబడి ప్రష్టియనురూపంబగునని ప్రదర్శించిరి అట్లేప్ర
 స్తతమందును యమునయుఁ యముండునుగవలయు నందున యమున,
 యానవాలు పట్టలేనంత యముని నీలవల్లాది ధర్మములు గలదియై
 యుండుటయేకాక పిండోత్పత్తి మొదలొకని కాలుని సాహచర్యంబు
 గలదియనగుటంజేసి యమున యందుఁ గాలునిధర్మమారోపించి కాలీ
 యనురూపము సానించుట సాన్ధ్యంబు లెఱియైన సూర్యుఁకుచుయము
 నానదికిని నున్న జన్యజనక భావసంబంధ మెంత ప్రసిద్ధమా! భ్రాత

యైది యగు నికిని యగు నాదికినియు సహజాతసంబంధమున ప్రసిద్ధ మగునగున్న యంశమును శ్లో కాళిందీ సూర్యతనయా యమునా శమనస్వసా ఇత్యావ్య మరకోశాదులేమం దుభిధ్వానంబులతో నుద్వో పించు చున్నవి. యగుండు యముగానదికి నామరూపంబులులేని య గస్త్యప్రాతయే మైన నోనిట్లు గ్రంథములు గంభీరకంఠములతో యమ దేవతాసంబంధము పెల్లడిగాఁగ గడిలుచుండునా! కాబట్టి యమునా యము కున్న సహజాత సంబంధము జన్యజచక భావసంబంధమునకు వెనుదీయక విజ్ఞువిగిసి యున్నందునఁ దండ్రియందలి కేయశ్వమారోపించి కైకెను యందుఁ కేకయీ యని ప్రయోగించునట్టలే యీమె యాదునఁ భ్రాతయందలి కాశ్యమారోపించి కాలీ యని నిస్సందేహ ముగాఁ దిలపదగియున్నది. ఇట్లుది యేప్రాచీన గ్రంథకర్తల తాత్పర్యమై నట్లు కాలియ శబ్దమే ముల్లోకములు ముట్టంగ మ్రోయుచున్నది కాలీశబ్దమునకు యమున యర్థము గాననే యీసర్పరీశేషము య మునను వొందినది. యన్న యర్థమునఁ గాలీయ శబ్దము శాస్త్రీయము గాను, సచు భవానుకూలమై నందున సరసముగాను నుండి సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణమంతః కరణప్రవృత్తయః అను న్యా యమును స్మరింపించుచున్నది.

తృతీయపక్షమున ద్వారాంతికము

పైభట్టిశ్లోకమందలి కేక యీశబ్దమును జయమంగళ వ్యాఖ్యా నము సాధించిన రీతిని కాలంయమమాచప్తే కాలునిఁ బిల్చుచున్నది. యన్న యర్థమంగణిచ్ ప్రవృత్తమును నౌకాద్యమైనయి ప్రత్యయం బును కృదికా రాదితిక్ ఋను కేసివో యునుగాఢిమించు గాలీ యన మాపనా త్తి సంభవించె.

చతుర్థపక్షము

ఒకవేళను గొందఱు కోవిదగ్రామణు లిట్లు లనంగవచ్చును

పుండ్రోగోగ్రదాంత్య హావవేతి భాష్యస్వరసః యదేయాభర్త
 పాపకృతా బాధాదీన్ లభతే ఏవంతచ్ఛబ్దమపీతిభాష్యోక్తేః దేవకీ
 త్యాదితు గౌరాదిషు బోధ్యమితికేచిత్ అనిపుండ్రోగాది సూత్రస్థ
 మైన యాశబ్దేందు శేఖర గ్రంథమందు భార్యభర్తచేసినపాపంబునం భి
 చునట్టి బాధాదులను బొందునట్లే భర్తవాచక శబ్దమును నొందునని
 భాష్యమునయుక్తి నుదాహరించుటంజేసి దాంత్యభావహాస పు
 యోగమే యీసూత్రమందు గ్రహింపవలయుఁగాని తక్కిన సంబంధ
 ములు స్వీకరించుట భాష్యస్వారస్యముగాదని చెప్పుచున్నందునను సప
 తాధి కారశేఖరంబునఁగేక యాశబ్దమునొద్ద “జన్యజనక భావేతి” దాం
 త్యలక్షణ ఏవపుండ్రోగస్తత్ర గృహ్యత ఇతిమతే గౌరాదిత్వాన్
 జీషితిబోధ్యమ్ ” అని దాంత్యలక్షణమైన పుండ్రోగమే గ్రహించి
 తక్కిన సంబంధముంగీకరింపని వారిమతమున నీకారాంతములైన కేక
 యీత్యాది ప్రయోగములు గౌరాదులయందుఁ గేకయాదిపదములు
 పరిపఁబడినచో సాధువు లగునని యన్నందునను కాలునిసోదరి యన్న
 యర్థమందు నైనకాలీ యనురూపము పర్వగ్రంథకర్తలకు సంస్కృతము
 గాదనియు జయమంగళ వ్యాఖ్యాప్రకారముననైన కాలుని సోదరుండై
 న యముని బ్రశంసించునదిగానయమున కాలీః యుగించుకొను నన్న
 వ్యుత్పత్తి వివరణమంత దృఢయుక్తిగా నుండలేదనియు నందులేని
 వినుండు.

ఆత్మానంకాల మివాచరతి (వ్యవహరతి)యనఁగాఁ దన్నుసా
 రణ ధర్మములచేయ మదేవతంబలె వ్యవహరించుకొనునది (తన్నుం
 గాలునింబోలు నినిపించుకొనునది) యన్నయర్థమందు సూ-3-౧-౧౦
 ఉపమానాదాచారేయేను సూత్రమునఁగాలశబ్దముకంటఁ గృచ్ ప్రత్య
 యమురఁగా వ్యచిచ (2-౪-33) యనుసూత్రమున నకారాంతకాల
 శబ్దమీకారాంతమయి కాలీయతియచురూపమగును. పిదపఁగర్తృభిమం

దుః దిప్రత్యయము సేయఁగా నల్లోపయ లోపములు గలిగి సహజన
వర్తతిత్తలసఖః తమిచ్చతీతిసఖః సుఖమిచ్చతీతిసుఖః! అనియీదంతప్ర
కరణమునఁ గౌమాదిలో నుదాహరించినసఖ, సుఖరూపమువోలె న్నకాళిః
అనియీకారాంత రూపమును.. (యమ) ధర్మరాజును బోలియుండు
నది యనిపలితార్థము. యమునాయములు గవలుగాన యముని నీలవ
ర్ణాది ధర్మములు యమునయందేయుండును. అందున సామ్యమునర్వ
జనీనము ఆత్మానందకాల మివాచరతి యనితానేయుప మేయమెట్టులగు
ననంగ వినుండు.

“కాంత్యాన్మరవధూయంతీత్యత్ర వాచకోపమే యలోపః అత్ర
కాంత్యేతి విశేషణ సామర్థ్యాత్ స్వాత్మానం కామవధూమివాచర
త్సార్థస్యగమ్యమానతయా స్వాత్మనడిపమేయస్య సహోపమావాచ
కేనా పాదానాత్ అనికువల యానందమందును, “సహూపమా నాదా
చారేణైకముః భూతాదుపమానాదాచారేక్యచో విధానాత్ స్మరవ
ధూంతిమివాచరంతీత్యనగమేఽపిఆత్మానమన్యాంవేతి కథనిణాయస్త
త్రాహ విశేషణేతిత్యనురూపాచరణస్య కాంతి కరణత్వ రూపవిశేషణ
సామర్థ్యాచర్యః కాంత్యాన్మరసతః స్వీయత్వావగమాః తిభావః” అని
చంద్రికయందును “కాంత్యాన్మరవధూయంతి దృష్ట్యాత్స్వరహోమ రూ
అనుబంధమునందు స్వారన్యవశమునగాంతిన్వనిష్ఠమనిచ్చురి
యించి రలిదేవిబలె నాచరించుటలోఁ గరణమ్యయి (సాధనమయి)
యితరస్త్రిపిరితి దేవిబలె ననుకొనుచున్నది. యన్నయర్థముగానీక
“ఆత్మానమే” అనుకర్మవాచకపదమును దెచ్చిపెట్టి నన్నునేరలిదేవిం
బలె ననుకొనుచున్నది. అనఁగా దానేకాంతి చేరలిదేవిబలె నున్నది.
యన్నయర్థమునని యెట్లు కాంతివిశేషణస్వారన్యమనఁ జెప్పబడి
యెవో! ‘యట్లులే ప్రకృతమునను గాళీయసర్పము యమునానదిని
బొందుముచుట యాబాలగోపాలమును జగత్ప్రసిద్ధమున గాన (యమ)

ధర్మరాజుంబలెననుకొనుదానింబందినవాడని
సర్పవాచకమైనకాళియఁ దమునకు పుత్ర
త్వార్థమును నిర్వచించు తఱిని గాళియసర్ప ప్రకరణసందర్భమునఁజేసి
యమునితో గవగాఁబట్టిన యమునయే యమునినీలవర్ణాది ధర్మసం
బంధమున ఆత్మసంకాలమివాచరతి తన్నయమానింబలె ననించుకొ
నునది. అఁగఁ బోలించుకొనునది. యన్నయస్థిగుని విధిగాఁ దో
చును. క్యచ్ ప్రత్యయంతమున యీకాలీ శబ్దము (కాలీయ శబ్దము
లోనిది) శ్లో దుఃఖస్యాత్పితృ రాక్షసయోరదిభి భేనాబంధకీశక్రభేష్య
గ్నానిస్సృతరాక్షి భౌమదివక్యద్వారేషు రోగాణాకృత్ అను కాళి
దాసకృతి వ్యవహారిముగల తాలామ్యః గ్రంథమందలి యీశ్లోకములో
నిదుఃఖశబ్దమువంటిది కానఁ గవిప్రయోగమును గూడ పోలియున్నది.
ఈదుఃఖశబ్దమును నిన్ప్రత్యయంతముననకారాంతపులింగశబ్దముగా
బరితురు. అపుడు శ్లోకములోని స్త్రీలింగమునకు దుఃఖమును పుల్లింగ
మెట్లు విశేషముగను? దుఃఖి యనియుండదగు కాన దుఃఖమివాత్మా
నమాచరతీతిః ః అనిక్యచ్ ప్రత్యయంతముగాక తీరదఁ, అఁగఁ
దన్న (మూర్తిమంతముగు) దుఃఖమును బోలించుకొనునది. యని యి
తార్థమగు. దుఃఖస్వరూపురాలని బావము. దానంజేసి ప్రస్తుతకాలీ
శబ్దదుఃఖశబ్దములు కరస్వర సామ్యము నొందఁదగు కాలీగతుఁడుగాఁ
గలీయుఁడని యోగరూఢివదంబగు పిదప ఇకోహాసోజ్యోలవశ్య
(౬-౩-౬౦) అనుసూత్రమున ప్రైకిల్వికప్రాస్వముగలిగి గ్రావణీపుత్రః
గ్రామణీపుత్రః అనురూపద్వయమువలె కాలీయః కాలియః అనురూ
పద్వయమును నిర్భయంబుగా జగంబున విహరించెడి.

పంచమంబగుపక్షంబు

“శ్లో॥ భానుః కరోమరీచిః స్త్రీపుంసయోర్ద్విధిః స్త్రీయమ్”
అనునమరాది నిఘంటువులంజేసి కరశబ్దమునకుఁ గిరణమర్థము. కరాః

అన్యోన్యము 'కరి' 'అన్యోన్యము' (గీ-౨-౧౦౫) అనుమానమున నిని
 ప్రత్యయము. శ్లో 'భూమినిదా ప్రశంసాను నిత్యయోగే తిశాయనే
 సంసర్గేఽస్తి వివక్షాయాం భవంతి మతు బాదయః' అనునామమున
 'గరి' అనుచోట బాహుళ్యార్థము. అనఁగా గిరణబాహుళ్యముగలవా
 డని యాము. అంశమాలియనియు, లేక సహస్రరశ్మియనియునని యలి
 తార్థము. అథవా, ప్రశ-సార్థముగాన, నిత్యయోగముగానియు నిత్య
 యమున కర్థము. (గమస్సును నిర్మాణము చేయునంతటి) ప్రశస్తమా
 రణములు గలవాడని కాని, లేక, తేజోరాజుగానఁ బంద్యుల కిరణ
 ములు వోలెగాక యితరతేజస్సుచే నవహరింపఁబడనట్టి కిరణములతో
 నిత్యయోగము గల వాడని కాని భవము ఇట్టి యర్థము. ట్టియే "(1)
 బ బంధసానోత్తమసాకుమార్యా కుముద్వతీ భానుపతీష సావమ్ (ర
 ఘు = 3 =) (2) విరగాజరధ ప్రేక్ష్యైశ్చైత్రీ వాంశుమా (ర
 ఘు, 15 10)" ఇత్యాది కాళిదాసాది కవిప్రయోగములను భానుమ
 దాశుకు, దాదిశబ్దములు మత్స్యదీ గూంతుములు సూర్యుడెడఁ బ్రసిద్ధము
 లగుచున్నవి. ఇని ప్రత్యయాంతమైన 'కరి' శబ్దము గజార్థమందే కానం
 బడునని యెవ్వరైన నెరుఁగలే, 'హస్తాజ్ఞతో' (గీ—౨—౧౩౩)
 అనునామమున 'హస్తీ' అనుమానమందంబలె 'గరి' శబ్దమునకు నర్థ
 విశేషమందేయని ప్రత్యయమునచ్చునన్న శాస్త్రునియనుముగాన రాకు
 న్నయది. కిరణార్థకమగు కరిశబ్దముకంటెని నిత్యత్యయంబన విధానకార
 ణంబున సంభవింపదనటకుం గూడఁ దగినంత భాష్యాది ప్రమాణములు
 చూడటచ్చు "శ్లో॥ ఏ కామరాత్మతోజాతే సప్తమ్యాచక్షతౌ స్మృతౌ
 అనుభాష్యవచనంబున నైనయని ప్రత్యయ నిషేధంబును బ్రకృతంబునఁ
 గానగాదు. కాబట్టి యదంతములు గానందున, భాను, అంశు, గభస్తి,
 ఇత్యాది కిరణార్థశబ్దములు మతుప్రకృత్యయము మాత్రమే పొంది, భాను
 మా, అంశుమా, గభస్తిమా, అనుమానంబులై సూర్యరము

లైనట్లే ప్రకృతంబునఁ గరశబ్దము హ్రస్వాకారాంతముగాన, నినిప్రత్య
యమ్ము నొంది 'కారీ' అనురూపంబై కేవలముగజార్థకమేకాకనానార్థతా
వశమ్మునసూర్యార్థకమ్మునుగావచ్చును. కఠిణః=భానుమతః(సూర్యస్య)
అపత్యంస్త్రి, 'కారీ' అనురూపంబగు. (1) ఇట, 'ఇనణ్యనపత్యే (ఁ-
ర—౧౬౪) అనుసూత్రమున నపత్యార్థము కాని యర్థముల యందలి
యథో ప్రత్యయము పరమగునపుడే 'ఇన్' అనుశబ్దము ప్రకృతిభావము
నొందు ననుటంజేసియు, (2) గాధి, విదధికేళి, గణి, పణిశ్చ, (ఁ-
ర—౧౬౫) అనుసూత్రమున నిన్నంతములైన యీశబ్దములు మాత్ర
మే యపత్యార్థమందును సైతము ప్రకృతిభావంబు నొందు ననుటంజేసి
యు, 'చక్రిణోఽపత్యం చాక్రిణః—ఇత్యాదుల యందలి. 'ఇన్' శబ్దము
వోలె నిట "సంయోగాదీశ్చ" (ఁ—ర—౧౬౬) అనుసూత్రముననౌ
ప్రకృతిభావమువకు విషయముగాకుంటంజేసియుఁ "ప్రకల్ప్యాచాప వాద
విషయంతత ఉత్సర్గోఽభినివిశతే" అనుపరిభాష పురస్సరంబుగాఁగఠిణ
శబ్దమునకు నపత్యార్థకమయిన యథో ప్రత్యయము పరమగుచుండఁ
నస్తద్ధితే, (ఁ—ర—౧౬౪) అనుసూత్రమునఁ 'గణిన్' శబ్దములోని
'ఇన్' శబ్దమురూపించి యూదివృద్ధిగలిగి టిథ్యాణఞ్ సూత్రమున జీవ్య
చాఁగా 'కారీ' అనుపూర్వోక్తరూపంబగునని యెఱుంగునది. కాన
'కారీ' శబ్దము సూర్యపుత్రి యన్నయర్థమిచ్చుచు శ్లో కా శిందీసూర్యత
యా యమునాశమనన్వసా" అనునిఘంటు ప్రకారమున యమునానది
కిఁ బర్యాయశబ్దమగు. అనంతరమున, "కారీయూతి ప్రాప్నోతీతి కారీ
యః" అని పూర్వోక్త ప్రకారముననే కప్రత్యయాంతరూపమయి య
మునాదని బఁచినవాఁడన్న యర్థమగు "లయోరభేదః" అనున్యాయ
మునఁ గాలీయః అనుశబ్దమును 'బూర్వోక్తార్థ మేయిచ్చుచుచుండెడి.
మఱియు, 'జ్యోతోస్సంజ్ఞాభం దసోర్బహుళమ్, (ఁ-౩-౬౩) అనుసూ
త్రముచే బాహుళకంబున హ్రస్వముగలిగి కాలీయశబ్దమువలన హ్రస్వ

మధ్యంబు కాళియశబ్దమగు. ఇట్లు దీర్ఘమధ్యరూపమే ప్రాప్తమధ్యరూపమునకు మాతృస్థానమగు.

ఇట్లు శాస్త్రంబున నెన్నివిధంబులఁ జూచినను దీర్ఘమధ్యత్వమున నర్థవంతమా కాళియశబ్దమే కాళియశబ్దమునకు మాతృస్థానీయమై శాస్త్రజ్ఞులచే న్లాఘింపఁదలయుండు అట్లు కేవలమును ప్రాప్తమధ్యమగు సంజ్ఞాపదమే యని వచించు పక్షముననో. తానొక్కటియే యన ర్థముం బొందక తనపక్షమునకు సైతమనర్థముఁజెచ్చి పెట్టును. సంజ్ఞాపదమునకింత బ్రహ్మప్రయత్నముతో నర్థవిచారణయెందు కనిపెదవి విఱునఁగూడదు.

ఋ ఐ క్ సూత్రభిష్యమున 'అథఽకారోపదేశః కిమర్థః' అని యక్షరసమామ్నాయమందు ఐకారమును బరింప చేసిప్రయోజనమని శంకించుకొని ఐతకుఁడను నామమ్ముకలవాఁ డుండవచ్చును. అట్టి సంజ్ఞాశబ్దమిగాదులకుఁ బరమ్మగువో యగాదులు ఫలమ్మని ప్రత్యుత్తరమిచ్చి యశాస్త్రీయముగాని సంజ్ఞ యేయుండుట న్యాయంబనుచు "న్యాయ్య భావాత్కల్పనం సంజ్ఞాదిషు" అనువార్తికము నెత్తుకొని "న్యాయ్యన్యఋతకశబ్దస్య భావాత్కల్పనం సంజ్ఞాదిషు సాధుమన్యంతే ఋతకపవాసానఽఐతకశబ్దః" అనరథా న్యాయ్యఋతకశబ్దశ్చస్త్రాన్వితోఽస్తి సకల్పయితవ్యః సాధుః సంజ్ఞాదిషు ఋతుకపవాసానఽఐతకః" అని యుపన్యసించి సాత్రంబగు ఋతిఘాతువువలననైన ఋతకశబ్దము సంజ్ఞగా నుండఁదగుంగాని యశాస్త్రీయమైన ఐతకశబ్దము సంజ్ఞగా లోకములో నుండనేరదని ఖండించి నిశ్చయించె. కానఁ గాలీయాదిసంజ్ఞాశబ్దములు గూడ శాస్త్రంబున శిష్టాదరణీయము గావలయుం గాని యున్మత్తహస్తప్రస్తరంబులవోలె యధేచ్ఛముగాఁ బ్రయోగింపఁబడఁ గూడదు'

ఒకవేళఁ గొందఱు ధీమంతులు 'ఘనిలచౌచ్చ. (గి-3-2౯) అను తద్ధితప్రకరణమందలి సూత్రమున నైన దేవియః, అనురూపమువోలె

శాలియః, అనుచు మోదింపబడి యున్నాము శాస్త్రీయమే య
 గునందురేని యాహుతి పాదములకు వానామా
 కృతం కుర్వానము శాస్త్రప్రకీర్తనములందుల న్నెలి
 వచనాద లంకేసేయ మును గావున మునిష్యుడౌ పుత్రత్వాదితి
 ఋగ్ వేద సూత్ర స్థానములను పఠించి యాహుతి పాదములకు వానామా
 ము శాస్త్రీయమగునని తద్ధితంబుగా తానాహుతి పాదములకు వానామా
 సంజ్ఞ శాస్త్రప్రసిద్ధము. ఒకవేళ బాహువిధ్యులను పఠించి విషమగు
 నన్న లోకోక్తికి నాదీపరమ్యగుచు యథార్థమృగములను బాహువిధ్యులను పఠించి
 సద్ధితంబుగాని యాహుతినామంబు తద్ధితంబుగానుండు యుక్తంబందు
 రేని యట్లనంగవలయు. ఆతనిని శాస్త్రీయమైన కృష్ణతనామంబుననే
 పిలువవలయు. అట్లయ్యెనేని యాహుతి పాదములకు వానామా
 సంతకృష్ణామంబు నొందక యాహుతి పాదములకు నేయంబుననుండు. ఎందుకంటే
 లగతులనైనను భాషించుట మంచిదిగాని దూషించుట మంచిదిగాదు.
 అట్టివారి నా గాధించవలయు. ఎట్టి విషపాతకులైనను సత్కర్మచుట
 సమంజసంబు. లోకములో నాగచతుర్థీనృకంబున నొకడతో తమపొట్ట
 కట్టిపెట్టుకొని పుట్టపట్టునకేగి నాగకుమారులకుఁ బాలియ నావాహుతి
 యంత నాపెట్టబోతవారి పాణిబలులనే తమపొట్టనుబెట్టుకొనఁగా
 నప్పుడైన నాకులంబు జనంబు కులంబుగాక పుట్టమాత్ర మచ్చుదల
 లేదనియు నాకులు నిజంబుగా నాగులేయనియు (నవిద్యతే ఆగః యే
 మాంతే) నమ్మిభోగులనుచు నింటను గద్దియ యెక్కించి చేతులుతోడించి
 నిరవరాధులు ముకిచిపెట్టుకొని నానేగ్రాహ! శర్మ. ఇత్యాది ప్రార్థ
 నాపూర్వకసంబుద్ధ్యంతములతో సాష్టాంగములు సమర్పించుచు దమ
 పాలన్నియు వారిపాలు నేమిగా నిచ్చుటకిని జూచుచుండమే అట్టిస్థితి
 లో నీతండు చిరకాలము యమునాతీర్థనేవనేసిన పవిత్రమూర్తి అందఱు
 వోలెఁగాక యధికరనజ్ఞుండు. మహాహితత్వంబుదెలిసికొనవలెనంటిమా?

ఈలనిచరిత్రమే యెఱుఁగెను. మహాబాహులు
 తే నాగర్భణిమహా మునసక మాత్రం
 బున శరీరనిత్యం బునానృష్ట కర్త
 తైన నెఱుకలేదు. యం దనవా
 దు నేఱచెప్పకేగి. వినిపింపమై నలవై
 చుట్ట వున్నట్లేనా. నిపుడొకడు నామక
 రణంబున న అద్భుతంబు మానినమని సంపాది యెన్నకర్తం
 బు నొంది కాటానాటకుండును కాటానాటకుండునె నాదే!
 ఆతనివేకువ్రాసెనుచేసినచో శాస్త్రప్రవృత్తికిని నా
 కిని న్నతికేకునెనుకొనుచు. ఆతనివేకు దేవునికేవా.
 దంబుకొను శాస్త్రమునకు నామోధునిగ్లు. "అమాత్యసిక్తాః పి
 తనర్చనః" అనువాదము. కుఁ బాత్రమగుదుము. కాబట్టి
 యాశని నామమ్ముశాస్త్రాగ్రముగాఁ గృదంతవనసి యింకనునాతని ద
 యగ్లుటకు సరియైన సూత్రమాలొందింపవలయు. ఆహా!! సరియైన
 నూ నమనుటనోడనే యిపుడు జ్ఞప్తికివచ్చిన. వేమాఱు సర్వనామప్ర
 స్తాననచే మనంబున వికియంజెంది శాస్త్రక్రియస్మయి చియేమేమోప్ర
 శంసించితిమి, స్మృతివిరోధమటుండఁగా నీతనామంబునఁ దద్ధితఘన ప్ర
 త్యయమునచ్చుటకు సరియైన సూత్రమేలే. బహ్వచో మనుష్యనా
 మ్నజ్ఞా "(గి—3—2౮)" ఘనిలకచ (గి—3—2౯) అను
 శాస్త్రమున మనుష్య నామంబునెడ నదర్శించునట్టి ఘన ప్రత్యయ
 ము సర్వనామమ్మునెడ నన్ని సిద్ధించు? అను కంపితో దేవదత్త, దేవి
 యా" అన్నట్టలు మనుష్యులలో నెమడేని కాలదత్తుడుండినచో నపు
 దు కాలియ, అనయఃమ్ముగు కాదత్తుండి నజలోనశ్రుతచదుండు.
 భవిష్యత్కాలంబున నిక్కలియునిస్వరూప స్వభావంబుల నవలంకం
 డె వండైన మనుష్యులలో నుద్భవింపయేకాక శాస్త్రజ్ఞులచే బేరం

కూడ నవనికాండగుట యా... యెనేని యట్టి భుజంగమూర్తి
చేతను సైతమా శ్రీకృష్ణమా... శిరసానహించుమంగళ
ద్రక్ష్యతంబుచే... మంజీ కాళియ శబ్దమునకుఁ గా
ళియ శబ్దమే... వ్రాత పాత్రములయందును
నచ్చుపాత్రములయందును శ్రీ... వ్రాతములయందును గొన్నిశ్లోకము
లయందు దీర్ఘవిధ్యముగాను గొన్ని... మయందు హ్రస్వమధ్యము
గాఁ గానిపించుకూడ... సాధువులుగాని యసాధులుగావు. భాగ
వతహందలి శ్లోకవి అనుచును శ్లోకములగుటాజేసి లక్షణము ననునది
చ... ము... కనిపెచ్చముచుటకు మీరులేకున్నను నిక్రియ నుదా
హరణులుబడు శ్రీకృష్ణ సహస్రనామ శ్లోకము లక్షణములజేసి దీర్ఘ
మధ్యమేయని నిశ్చయించుకొనకము గట్టుకొని తార్కాణముగానుండి
వైశామ్యప్రక్రియను నివలించుచున్నది.

శ్లో॥ కాళియగమాణిక్యరంజిత శ్రీహదంబుఁబా

ఈశ్లోకమున కాళియ స్థము హ్రస్వమధ్యమయ్యెనేని ప్రథమాక్షర
మైన కావర్ణముమీఁదలీళ అనునది లఘుత్రయముగాన నగణం
బగును. మొదటియక్షరం తర్వాతననుష్టుప్పదము నందునగణము
గాని నగణము గాని, యుండికూడదు. ప్రమాణము. వృత్తరత్నాకరము.
అనుష్టుప్సంకరణము శ్లో॥ వ్రానాద్యాన్నసాస్యాతా మద్దేర్యోచుప్తు
భిఖ్యాతిమ్ అనుష్టుభి=అనుష్టుః ఛండస్సునందు అద్యత్=మొదటియ
క్షరముకంటె, ససా=నగణసగములు సస్యాతామ్-ఉండవు అభే- నా
ల్గవయక్షరము. తర్వాతయి-అగణముండేనేని వక్త్రంఖ్యాతిం-వక్త్ర)
మనిచెప్పబడియె, లక్ష్మీన ఖ్యావక్త్రాదికానుష్టుబేదములయందుఁ
బాదముల తత్తత్ప్రదేశములయనుక గణ భేదము చెప్ప బడి
నను, నాద్యాన్నసా అనునది. అగణ పాదప్రథమాక్షరము తర్వా
తను, నగణముగాని, నగణముగానియుండకూడకనునది యన్నివృత్త
ములకు నమానలక్షణము. కాబట్టుటలు కాళియపదము ప్రథమసోపా
నస్థానీయమగుచు, కాళియపదము ద్వితీయ సోపానస్థానీయ మనియు,
శాస్త్రులును నిశ్చయించిబడియె

బ్రహ్మ చింతమర్తి లక్ష్మీనరసింహమూర్తిగారు రచించిన
యీ ప్రాచీనద్యమలో ప్రథమీక్రమణే కారణభావతో లనున్యాయం
బున ప్రథమసోపానస్థానీయమైన చీర్వమథ్య కాళీయదమః యోగిను
ట యోగియు బాహి తాదరశీయమైయున్నయది శ్రీ కస్తుశ్రీ శ్రీశ్రీ
గీతిః శ్రీల్లూర్యస్వయ వేంకటరామాభ్యేన శాస్త్రినా చిత్తాత్.
కాళీయదమ నిరవాచ్యేవంనయది బ్రవంతు శాస్త్రజ్ఞా!

—:—

డిశమాత-26—6—1918

వ్యాకరణ విశేషములు.

దివాక్ బహదూర్ బిరుదానులు

—o—

శ్రీమదాచార్యులు మహారాజాచారి శేషిస్త్రిసత్ రావుబహ
దూర్ శ్రీమదాచారి రామాచార్యులు నాగు దివాక్ బహదూర
నెడి వ్యక్తి యైన భూషితు లగుటవిని గణపహేంద్రనాథు గారి
మెంటు అప్పుకాలేడీ ప్రథమగీర్వాణావంశియు కల్లుం వేంకటరామశా
స్త్రిలుగారు రాసినదపూర్వకముగా నొనగించి యాశీర్వాదకర్త.

కవికామ వ్యాఖ్యాతలితరులగుట న్యాయబనియు బుడిత
మండలాధిపానం ఒగువిజయనగరమునని సర్థులు వివరించినమయము
న నీశ్లోకమునకు వన్నె హెచ్చిస్తునది నొచి రచనార్త చేతన
యాశీర్వాదవెళ్ళి మిక్కిలి తరుణుల సందవలయు నన్న యుత్సా
హముతో నీశ్లోకముస్వల్పవివరణ సోతముగానే విజయనగరంబునకు
నీజాక్ నొచి వ తేదియందుఁ బ్రేతంబయ్యె పుణ్యశ్లోకనికి తెది
న యీశ్లోకారము లోకమునకు మోదము సమకూర్చు నన్నెలం
పున నీక్రింది యర్థవివరణముతో శ్రుంగు మ శ్రీ బోడవాటి రామ
లి గముగారి ప్రోత్సాహముననే చెన్నపట్నముదలి యాంధ్రకర్త

కు నీజాన నెం 7 వ తేదియందే ప పరిపాది కాని యీ అక్షరే స ముద్రతీరమై యున్న చెన్నపురియందఁ దాను సముద్రం బగుట ము ద్రణముతోఁ గూడినది యగుట) యనవసరస్థుని యొచ్చెనో. యన, నీ శ్లోకము సముద్రతీరముగాని గౌతమీనదీ తీరమందలి యీచెన్నపురి యందే సముద్రంబై (ముద్రణముతోఁ గూడినదియై) శ్రీనివాసం బగు చుఁ బ్రస్తుతమం దీసుదృశ్య గాఢికారినిఁ (సుభద్ర-ముగళ-కారినిఁ సముద్రక్షత్తుమున, సుదృశ్యమనెడి గొప్పచక్రముగల) (అక్ష-అరి-స్థుని) దనయాశయమును. (ఈ శ్లోక) భావమున; పుత్రిక యైనట్టి హస్తము నని సముద్రక్షత్తుము) గ్రహియింపఁ గోరుచు డెడి. (సముద్ర ము శ్రీమహావిష్ణునిఁ దలకుమారి యైన ాత్మీరేవిహస్తము గ్రహింపఁ గోరునటు లీయాశీర్వాదశ్లోకము తనభావప్రకారమున నీయధికారిని శ్రీనిఁ జెందఁగా నాశాసించుచున్న దని భావము)

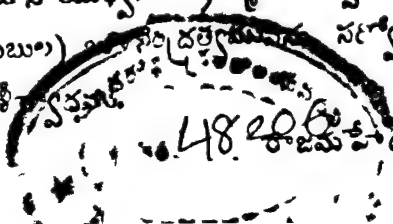
శ్లో॥ శ్రీమత్కిరాంబి రామానుజాచార్య విమలాగ్రణిః

భో! దివాన్ బహదూర్ గేయ! భూదివాన్ బహదూజ్జయ॥

ప్రకృతమున “దివాన్ బహదూర్” అనుభాషాంతరపదమునుఁ వ్యాకరణశాస్త్రబలమున గీర్వాణభాషాపదముగా సంస్కరించుచు శ్లోక రచనాకర్త దేశోద్భవతనయర్థము సమర్థించెడి. అయ్యది యెట్లనఁ గాః—దివమ్, త్రిదివమ్ అమతి ప్రాబ్ధతీతి, దివాన్, అకారాంభేదివ శబ్దము పూర్వమందుఁ గల్గి గత్యర్థక మయి “అమ” భాతువుకాట గర్తృమందుఁ గ్విప్రత్యయముఁ జేయుచో “అనునాసికన్వకీర్వ” అనుశ్రవణమున నుపధాదీరములు “మోశోధాతో” రితిసూత్రమున మకారమున కు నకారమును రాఁగా దివాన్ అను నకారాంతరూపమగు. స్వర్గ గామి యని యర్థము దివాన్ పదము దివివత్పదమునకుఁ బర్యాయశబ్ద మై స్వర్గనివాసిందేవత యన్నయర్థ మిచ్చును.

“బహదూర్” య్యదన్ విదవి గనమయమున వినగ్ధాంత ముగా నుండవలసియున్ననీ, సంహితా పారశ్చయమున దక్షిణరే ఘాంతముగా నుండెడి. కాననే వైశ్ణవీ లో శక్తి-తనగాఁ గానఁబ

దండ. ఇరభాషలో పాఠము ప్రసిద్ధముగానఁ బ్రకృతమునఁ
 దైవహితాపారము లో రేఖాకముగా నున్న శబ్దమును ముకేంద్ర,
 దుర్, అనేక ప్రాంతముల నుండి యుద్ధము వివరించు బహుమున్న
 యది, "వబయోరభదాత్" అనున్యాయముననియ్యది "వహదూర్"
 అను విమాంశాపా, ఊర్ష, వహదూః (సహదూర్) అనకర్మఫారయ
 సమానము కర్త క్విబంతమై రక్షణార్థకమై "అవ" గాతువునకు "జ్వర
 త్వరే" తిక్తాకమున ఊరురాగా ఊర్, అను పదవైకవచనరూప
 మగు భరించుచున్న రక్షకుఁ డని యర్థము. శ్లో|| వహనం వివయా
 భానా దక్షిణాద్భరణాదపి" అనికాళిదాసు రక్షణరణములు వేటుగా
 వచించినందున నిచ్చటఁ బునః క్తిదోషములేదు. దాక-దేశతః యొక్క
 బహదూర్-భరించుచున్న రక్షకుఁడు అనిపష్టిత్వమువము దేవేంద్రు
 డని యర్థము భూదివాజ్ బహదూర్-(భోదైభవంబుండ) భూదే
 వేంద్రుడనియర్థము. మఱియుఁ భూదివాజ్ పదమును బహదూర్
 అనుపదముతో సమసించి వేసినదో, బ్రాహ్మణుల భరణరక్షణకర్త
 యనినయర్థ మగు. బ్రాహ్మణోపకారి చు పరితాపము. ఇట్లబ్రాహ్మ
 ణులనుట వర్ణప్రాధమ్యమున గణింపఁబడినట్లు తోచినవ్యవస్థములకు
 నుపలక్షణముగా నర్థమగు నర్వఃస్థోపకాయని ఫలితార్థము. శ్లోక
 ములోని భోక్తృబుము సంబుద్ధ్యర్థక హేళనార్యము. రెండవపాదము
 లోని విబుధాగ్రణీశబ్దమునకుఁ బండితప్రవనియొక దేవేంద్రుడనియు
 నర్థము గేయ=క్లాఘాపాత్రయని సంభ దివాన్ బహదూర్ బిరుదంబు
 గలిగి కొనియాడందగినట్టి యోశ్రీమణిడాంబి రామాయణచార్యుల
 డిండిభూ (దేవేంద్రాంబుని యుక్తబ్రాహ్మణాదిసర్వ వర్ణోపకారి
 ర్యమును (భోగవైభవంబు) అని పేర్కొనఁబడినట్లు నర్వత్కర్తము
 తో వర్ణింపఁబడి యున్నట్లు.

ఈవ్యాకరణములో వచ్చునట్టి గ్రంథాదులవివరము.

గ్రంథకర్తలు.

తిమ్మకవి

అబ్బయ

వేంకనార్యుడు

కృష్ణరాయలు

పాపరాజు

ఆడిదము సూరికవి

...

పింగళి సూరిన్న

మట్ల అనంతభూపాలుడు

మూర్తి

శ్రీనాథుడు

కుమారధూర్జటి

మల్లన

వేంకటాచారి

పినవీరభద్రుడు

తిక్కనసోమయాజి

తిమ్మకవి

శ్రీనాథుడు

గ్రంథకర్తలు

గ్రంథసంకేతగ్రంథములు పరిచ్ఛేదములు లేక
తాత్పర్యములు ఆశ్వాసముల సంఖ్య.

ఆచ్చ. రా. అచ్చ తెనుగు రామాయణము (6)

అని అనిగుడ్డచరిత్రము (5)

అంధ్ర) అంధ్రభాషార్థము. (3)

అము అముక్తమాల్యద (6)

ఉ. రా. ఉత్తర రామాయణము (8)

కవి. ౩ ల. కవిసంశయవిచ్ఛేదము. తరంగము
లక్షణము

..కవిజ కవిజనరంజనము. (8)

కళా కళాపూర్ణోదయము (8)

కాకుత్స్థ కాకుత్స్థవిజయము (5)

కావ్యా కావ్యాలంకారసంగ్రహము (5)

కాశీ కాశీఖండము (10)

కృష్ణరా కృష్ణరాజవిజయము (4)

చంద్ర చంద్రభానుచరిత్రము (5)

చంద్రా చంద్రాంగదచరిత్రము (6)

చైతన్య చైతన్యభారతము (8)

చి నిర్వచనోత్తర రామాయణము, 10

నీల నీలాసుందరీపరిణయము. (3)

నై నైషధము (8)

గ్రంథసంకేత గ్రంథముల (పరిచ్ఛేదము లేక
తాత్పర్యములు ఆశ్వాసముల సంఖ్య)) -

నారాయణకవి	పంచ	పంచతంత్రము,
వేంకటనాథుడు		
కాకమానిమూర్తి	పాంచా	పాంచాలీపరిణయము (5)
రామకృష్ణుని	పాండు	పాండురంగమహత్యము. (5)
ముక్కులిమ్మన్న	పారి	పారిజాతాపహరణము (5)
పింగలి సూరన్న	ప్రభా	ప్రభావతీప్రదయము (5)
బ. నీతారామాచార్యులు	ప్రౌఢ	ప్రౌఢవాక్యకరము
వాలేశ్వరుడు	భల్లా	భల్లాచరిత్రము (5)
బమ్మెరపోతన	భాగ	భాగవతము (12)
రెట్టూరిరంగరాఘ	భాను	భానుమతీచరిత్రము (4)
నన్నయభట్టాదులు	భార	భారతము (18)
భాస్కరాదులు	భాస్క	భాస్కరమాయము. (6)
అనంతాచార్యులు	భోజ	భోజనాయము (7)
అల్లసాని పెద్దన్న	మను	మనుశ్శత్రము (6)
మూరన	మూర్క	మూర్కండేయపురాణము (8)
మొల్లి	మొల్లి	మొల్లిమాయము (6)
తెలగనార్యుడు	యయా	యయాచరిత్రము. (5)
రంగనాథుడు	రంగ	రంగాధరామాయము (6)
కోదండపతి	రస	రసజరి. (3)
తిమ్మకవి	రసి	రసజనమనోభిరామము (7)
పింగలిసూరన్న	రామ	రామపాండవీయము (4)
తిమ్మయ	రాజ	రాజశేఖరవిలాసము (3)
అయ్యలకాజురామభద్రుడు. రామా		రామాభ్యుదయము (8)
మల్లన	రుక్మా	రుక్మాంగదచరిత్రము (5)
తిమ్మయ	రుక్మి	రుక్మిణీహరిణయము (5)
ఎత్తాపర్వత	లక్ష్మి	లక్ష్మీనృసింహావతారము (నృసిం పురాణము) (5)

గ్రంథకర్తలు	గ్రంథవంశే	(గ్రంథములు పరిచ్ఛేదము లేక
నందిమల్లన, ఘంటసంగయ.	వరా	వరాహపురాణము (2)
రామజభూవణుడు	వసు	వసుచరిత్రము (6)
	రాక్షసము	ఆశ్వాసములసంఖ్య)
కాత్యాయనుడు	వా	వార్తకము
జక్కన	విక్ర	విక్రమార్కచరిత్రము (8)
చేమకూర కేంకటాధుడు	విజ	విజయవిలాసము (3)

(సుభద్రాచరిత్రము)

కేతన (అభినవందశ)	విజ్ఞా	విజ్ఞానేశ్వరీయము (3)
పెన్నెలగంటి సూరన	వి. పు	విష్ణుపురాణము (8)
బమ్మెరపొతన్న	వీర	వీరభద్రవిజయము (4)
శేషము వేంకటాచల	శ. గం	(శా. గం) శశాంకవిజయము (5)
గణపతిశ్రీమంతుడు	శివ	శివయోగసార (4)
కదిరీశతి	శుక	శుకశతతి (2)
మల్లారెడ్డి	నట్టు	నట్టుకవర్ణచరిత్ర
...	నట్టు	నట్టునట్టు కవర్ణచరిత్ర శివోదయ చరిత్ర
యల్లన	జో	జోకశకుమారచరిత్రము (8)
కామేశ్వరుడు	కృష్ణ	నర్మభామాసాంత్వనము (4)
తిమ్మయ	నర్మ	నర్మక్షేత్ర సారస్వతగ్రహము
చేమకూర కేంకటాధుడు	న	సారంగధర చరిత్రము (3)
అయ్యలరాజు నారాయణమాత్యుడు		హంసవిశంతి (5)

ఎఱ్ఱావగ్గడ	హా. హా.	హరివంశము పూర్వభాగము (9)
సోమనాథుడు	హా. కి.	హరివంశము ఉత్తరభాగము.
శంకరకవి	హా. కే.	హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము (3)
రామరాజుబొమ్మలుడు	హా. పి.	హరిశ్చంద్రుడు లోపాఖ్యానము

వ్యాకరణవిశేషాంశములు

భారతి, 15—7—1904

శిబిరత్నాకరాది నిఘంటువులందును కొన్నిశ్రీకలయందును ఒంచాంగములయందును పంపి పామర సాధారణముగా జ్యేష్ఠమాసమని వాడుచున్నారు. అది జ్యేష్ఠమాసంబని యుండవ యును గాని జ్యేష్ఠమాసమనఁగూడదా “ప్రమాదోక్తిమతామపి” అనుటంజేసి ధీమంతులకే ప్రమాదాదుగాన సవరించుకొనుట యుముగా దోచుచున్నది, ఇదియు నొకచిన్న సమాచారముగావున వృత్తాంతములలో బొత్తుపడిచినారము.

కల్పారివేంకటరామశాస్త్రి.

శ్రీభారతి పిబరతి మార్చివప్రిల్ 1905

జ్యేష్ఠమాస శబ్దవిమర్శ,

జ్యేష్ఠమాసమని ఐత్యముతోఁబుకలెనుగాని ఏత్యముతోఁబుకఁ గూడదని శ్రీభారతీ ప్రధను సత్రిమందఁ బ్రకటింపఁబడియె. తర్వాతను గొందఱు సజ్జనులు ఈశబ్దము శాస్త్రపూర్వకముగా కూడని పుష్పతీప్రాసి సత్రికయందఁ బ్రచురు చేయఁ గోరెదమని న్యాయైక గ్రహణ బుద్ధితో జూబులు పంపించు స్వీకింగు సాధక బాధక గ్రంథప్రయోగములు కొన్ని స్వయము నే శంకించుకొని తోచినయట్టలు సిద్ధాంతీకరించుచున్నారము.

జ్యేష్ఠమాసత్వముతోఁగూడిన శబ్దమూసి “జ్యేష్ఠి అనఁబడును” న త్రతేఱయుక్తః కారః అనునట్టివ్యాకా సూత్రమున అశోకప్రత్యయము వచ్చి ఆదివృద్ధిర్యాగా వికారయక్త రూపంబగును. విమృతను ఆన త్కారముతోఁ గూడిన ప్లామాసిగమూసము జ్యేష్ఠమనఁ బడును. సా

సాస్త్రిక పౌష్కమాసీతిలన సూత్రంబున తిరిగిరి అప్రత్యయము రాగా మా సమర్థమైనప్పుడు కూడ బైశబ్దమై కారముతో నుండవలెను. చిత్రానక్ష త్రముతోఁ గూడిన పౌర్ణమాసిగల మాసము చైత్రమనియు, విశాఖా నక్షత్రముతోఁ గూడిన పౌర్ణమాసిగల మాసము వైశాఖమనియు ఏకా రముతో నుండిన మాసంబులే వైసింజెప్పిన సూత్రంబుల మూలంబున లోకంబులో వ్యాపరింపఁజుచున్నవి.

శ్లో శ్లోమాసికర గ్రహాన శుభకృత్యేష్టాంగనాపుత్రయో జ్యేష్ఠే మాసజాతియో ఘృయది వాజ్యేష్టోఽను సంభూతయోః దంప త్యోర్వదయేన త్నేని నాజ్యేష్టత్రయం చాస్తిచేత్తి శ్లోష్టావ్యయ దోషదోహి సతతఖాప్యద్వ గృభద్వయే' అనుకాలామృత తృతీయ చిందుపు నందుఁ బైశ్చములో మాసమర్థమై నప్పుడు సహితము పూ ర్వోక్త శబ్దమును ఏకంబుతోనే పఠించునట్టి లోకవ్యవహారంబు గలద నియు (1) జ్యేష్ఠమాము (2) జ్యేష్ఠుఁడు (3) జ్యేష్ఠురాలు ఇట్టలు మూఁడుపర్యాయంబు ఆశబ్దము తిరిగిపచ్చినది. గనుక నేకశేషవృత్తి చేతను నొకశబ్దమే విభి యంట సంభవించి త్రిజ్యేష్ఠదోషమని గ్రం థములోఁబొందుపఱచుట వీలైనదనియు, మాసమర్థమైనప్పుడు ఏకా రముతో నుండనేని యట్టింబును ఏత్వముతోఁ గూడిన తక్కినవయో వాచక శబ్దంబులును మాసమాసంబులు గాక యేకశేషవృత్తి దర్శ ణంబై త్రిజ్యేష్ఠదోషమనిసంధికర్తల వాక్యంబులు అశాస్త్రీయ ప్ర లాపంబు అనవలసియందునావున మాసవాచక మైనప్పుడు సహిత ము ఏత్వముతో నుండవచ్చుని యెన్నరెన్నను వచింతురేని సావధాన ముగా వినుఁడు. పూర్వోక్త కంబులో జ్యేష్ఠానక్షత్ర జాతక వధూ వరులకు తన్మాసమందుఁ బెంచెకూడదని కూడ చెప్పఁబడి యున్నది.

అనక్షత్రమందె పుట్టిన స్త్రీపురుషులు జాతాధిమందు నక్షత్రా ణురాగా ఆదివృద్ధిచే నైత్వముచ్చి జ్యేష్ఠులనఁ బడుదురు. కాని

ఏత్వముండదు కావుననే శ్లో॥ దో. రే మ. మృ. క్ష్యేచిషవృద్ధిరాదా
ప్రాత్యేచ వాంత్య శ్రవశాశ్వయత్తు॥

అనియ జప ప్రయోరత్నము జాతకర్మ ప్రకరణమునందు రోహి
ణ్యాదినక్షత్ర జాతశిశువులను రోహిణి, రైశత, మాఖ, మృగశీర్ష, జ్యే
ష్ఠినిపిలువ వలెనని చెప్పబడినది. ఇప్పుడుకూడ నక్షత్రజాతకు లర్థమై
నస్వదు ఏత్వముతోఁగూడిన శబ్దంబులకును, ఏకారము క్తమైనమాన
వాచక శబ్దంబునకును (పూర్వపక్షులమతప్రకారంబు న) ఏకశేషమర్థు
టంబుగాన "ధక్షితేపిశునేన రోగశాంతిః" అనులోకాత్తీ ప్రకారంబుగా
త్రిజ్యేష్ఠదోషమని చెప్పట కవకాశమేలేకపోవును, ఐతీయుఁ బూర్వో
క్త శ్లోకంబులలో వైమానమందుఁ బుట్టినవారికి గూడినుఁ నామానము
లో వివాహము కూడదని వచించబడినది. ఆమానమునందుఁ బుట్టిన
దంపతులు అర్థమిచ్చునప్పుడు కాలాల్ రక్షేవచ్చునుగాన నట్టిపధూవ
రులు జ్యేష్ఠికులనఁ బడుదురు. ఇచ్చటను కూడ శశేషవృత్తి రాక త్రి
జ్యేష్ఠదోషమని వచించుట దుష్టిటంబేయగును, కాబట్టి మానమర్థమి
చ్చునప్పుడు ఏకారమె యుండునన్న వివాదభావలన లాభంబులేదు.
పైశ్లోకములో "జ్యేష్ఠమాసి" అని ఏత్వముతోనే పలుకవలెను కాలా
మృతములోని ఏత్వములేఖకుఁ ప్రమాదము కావచ్చును లేక జ్యోతి
శ్శాస్త్ర గ్రంథములలో శబ్దసాధుత్వవిషయమై యంత పట్టుదలలేదు
కావున "ధనిష్ఠరేవత్య గతే ప్రమాణే" నుపాతము వంటిదే కాలా
మృతమును. కావచ్చును ఈగ్రంథములో యితము ప్రమాదములకొ
న్ని కావవచ్చుచున్నవి. శ్లోక దుఃఖస్వార్థ రౌద్రయోరదిలిఖే సా
బంధకీశక్రభే" అనికాలామృత ప్రధమశేషుల రవ శ్లోకము మహా
ద్భావనక్షత్రములయందు రజస్వయైవస్త్రీదుఃఖయగునని చెప్పబడినది
వ్యాఖ్యానములోఁ గూడ యస్యాః కన్తయాః ప్రథమరజో దృశ్యతే
సాదుఃఖస్వార్థ" అని వ్రాయబడియున్నది. శాస్త్రంబునంజేసి దుఃఖినీ.
అనుస్త్రీలింగభూషణముండవలెను

హృదయ విశేషములు

“దుఃఖినీస్యాత్” అన్న వోధోదోభంగమగును. ఒకపక్షంబున ‘సుఖమాత్మన ఇచ్ఛతి’ సుఖములేనకు గోరుచుండును అనిన, యర్థమునందు క్యచ్ ప్రత్యయాంతంబైన సుఖశబ్దముకంటె క్విచ్ ప్రత్యయము నచ్చి సుఖి అని ఈశారాంతంబులలో శాస్త్రమున వ్రాయబడిన కీర్తిగానే దుఃఖిమాత్మన ఇచ్ఛతి అనిన యర్థంబునందు గూడ దుఃఖి అన్నవి సర్గాంతరూపము పుల్లింగస్త్రీలింగ సాధారణముగా నుండును. గనుక శ్లోకములో నట్టి పారమేయుంపలయుననికాని లేక దుఃఖశబ్దంబునకు దుఃఖాభిన్నురాలు అనఁగా దుఃఖస్వరూపురాలన్న యర్థము చెప్పుకొని యాశబ్దముకంటె చ్చి ప్రత్యయముచేసి అన్యచ్ఛా అనుమాత్రంబున ఈశ్వరుంచేసినవో గంగీస్యాత్ అన్నట్టిలే దుఃఖిస్యాత్ అన్నరూపము సాధువగుననికాని ఇట్టిదోటుల చెప్పుకనేని ప్రకృతంబునఁ గూడ శాస్త్రజ్ఞులు జ్యేష్ఠేమాంబు అనియే పారమ సవరింతురుగాక. ఇకను బూర్వవ్రాతవలంబులుమాడ్కిన యీమాంసవాచక మైన వైశబ్దమునందు విద్యమున్నచోఁబ్రక్తి నవానితో నేక శేషవృత్తి వలను పడదు. గావున త్రిజ్యేష్ఠదోష విధి నన్యరూపంబునకు గతి యొమియనియదు గుదురేని సమాధానము విచుండు. కాలామృత శ్లోకములో నర్వవిగంబులచేతను నేక శేషవృత్తి నందర్భవడదని పుష్టముగాఁ బైది జూపబడినది. ఆశ్లోకముయొక్క తాత్పర్యమేమనగా (౧) జ్యేష్ఠానత్ర జాత కవరుడ. (౨) జ్యేష్ఠాన త్రాతకురాలు కన్య. (౩) జ్యేష్ఠానత్ర యుక్తపౌర్ణమిగఁ మాసమువెల్లు మైముడింటి విశేషంబులలోఁ బరంపరాసంబంధమున వంతయ్యుంబుగా జ్యేష్ఠశబ్దము ముమ్మాగఁబరిగి వచ్చినపుటికిని త్రిజ్యేష్ఠదోషముని గ్రంథార్థ భాత్యుక్తముగాని ఏక శేషవృత్తియే యావశ్యకమన్న యభిప్రాయముగాను శ్లోకములోని తక్కినయంతములలో గూడ నిట్లేయథా సంభవముగా గ్రహించుకొనవలయును. కనుక మాంసవాచక శబ్దము విద్యయు నియమయుననుజ్వేషేశుక)

వ్యాసరణ విశేషాంశములు

శ్శుచి స్వయం అని ఐత్యయక్త పారమే యమరములోనుండవలయును ఇచ్చోటున గురుబాల ప్రబోధికలో “శ్రేష్ఠానత్తత్రయుక్తా పూర్ణిమాస్మిన్” అని వ్యుత్పత్తి చైత్రవైశాఖాది శబ్దఫలంబుదువలెనే వ్రాయబడినది, కావున నిత్యాదిఫలంబుల శాస్త్రజ్ఞులు జ్యైష్ఠశబ్దమనియే యూహించుచు గాక శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులలో గూడ నీశబ్దమైత్యముతో నుండవలయునని యూహించునది. శ్లో॥ ఏరాద్భుతాదిష్టరసేషురన ప్రసిద్ధిసిద్ధాకుతోపిఁట యక్షవదావిభాతి లోకేగతాను గతికత్వనశాదు పేతామే తానివర్తయితుమేష పరిశ్రమోః॥ అన్నసాహిత్య రత్నాకర రసతరంగోదాహృత శ్లోకంబున శృంగారమే రసమనియుఁ దక్కినవి యట్లుగాకున్నను మఱిచెట్టును యక్షుడు (భూతవిశేషము) ఆవహించి యున్నాడని యెవ్వఁడోఁలుకగా దానిని లోకులందఱును గతాను గతి గంబుగ నమ్మినట్లు శృంగారేతరములను రసముని వాచుచుండిరినియు నట్టిప్రసిద్ధిని మాన్యంగా నిత శ్రమమాకుంగలిగెననియు భోజరాజు చెప్పిన వాక్యమును శబ్దముయొక్క విశ్వవిచారయొద్దను మాకు జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. ఇట్లు శాస్త్రంబున వైమాన శబ్దమందు నేకారము విధిగాఁ గనఁబడుచుండగా నికను నెవ్వరైనను నేకారమే వచించుచుండి యామానము జ్యేష్ఠలక్ష్మీనివాసమగుటయే తమకిష్టమని యాగ్రహింతురేని యట్లేవారు చిరజీవులై యుండురుగాక!

కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి.

శేషాదిరమణకపులకు విశేషరమణీయంబౌ నుత్తరము.

బహుశ్చ శేషాదిరమణకపులు, బాలవ్యాకరణము చిన్నయ్యనూరిగా సృజితంబున సృజితంబుననే రచించబడినదిగాని హరికారికలకు వాంఛితరణము కాదనియు, నూరిగారి గ్రంథ ర్థవ్యము బ్ర॥ శిష్ట కృష్ణమూర్తికాస్త్రీగారికిఁ జెందినట్లు యక్షిమంబునయు, బ్ర॥ కల్ప వేంకటరం॥ గారు పరవస్తు చిన్నయ్యనూరికల్పంబును వ్యాకృతిని కల్పమును బాండి

య్యన క్లేషించి కనంబడినట్లును నూరిగారి పద్యములును లిప్తివేయనియు 1918 సం॥ కృష్ణపత్రికలో బ్రకటించిరి. దీనింబాసినపదములు శ్లే

నూరిగారి వ్యాఖ్య లభింపమైన గ్రంథములోని పద్యములును గారణములు గలవి. శ్లేషించుటకుఁ గారణమైన పద్యములును సమానము చెప్పక శ్లేషమునా మేయెత్తుకొని, పద్యములును లిప్తివేయనుట క్రమముగాదు రాజమహేంద్రవరము గవర్న మెంటార్చు కారేజిలోని యాధ్యభాషాధిపతిగారు బ్ర॥ అనుండి వ్యాసమూర్తికాస్త్రీలుగారియు క్రితపద్యములం బరిశీలించియే గ్రంథకర్తవ్యము కృష్ణమూర్తికాస్త్రీలవారికి నిశ్చయించిరి. గ్రంథమునాదిమైన యావ్యాసప్రభావితాభిప్రాయమును గంగోపలయును, కొంతకాలము కుముందున నీనగరంబున నార్చుకారేజిలోనే గీర్వాసావధిశిక్షకులైన బ్ర॥ కస్తూరి వేంకటా కాస్త్రీలవారి పద్యములును బరమధినియే “చిన్ననూరికి సంస్కృతవ్యాకరణపా డిశ్యమనిషయమై బాలవ్యాకరణములోని యంశములను జోగ నాకు మిక్కిలి పండేహము గానున్నది” యని వాఁయుచున్నారు. గ్రంథముదిశిక్ష యాదిశిక్షయంతరమతమతలికడ గణించవలయును. ఇంతియకాక, శిష్టకృష్ణమూర్తికాస్త్రీగారి గ్రంథకర్తవ్యమునకు వ్యతిరేకాభిప్రాయమై చక్కతకపులచే స్వపక్షగృహీతులైన ము॥ వాచికోలను నుబ్బారావుగారును సుప్తాభిప్రాయకావ్యాఖ్యానకర్తయును యక్షమూర్తియునైన యొక్కనూరియు సత్యపరి శీలనాకాంక్షులయినట్లులు వారి ముదితాభిప్రాయమున గానవచ్చుచున్నది. ఇట్లు పద్యములు గీర్వాసాంధ్రములయందు గురుకులశిక్షకు పండితేంద్రులనుననునాకర్షించి వారి పరిష్కారదృష్టికిఁ బాత్రులయై ప్రసర్తించుచు అనియెడ “పద్యములును లిప్తివేయని పెదవిబిచి విరామమునందుట యభిరామము. ఎత్తుకొనిన యాయంశము మిక్కిలి లోకోపకారకమయినదియు, చర్యయమయినదియున్న, బ్ర॥ వేంకటరామకాస్త్రీలుగారు “చిన్నయనూరియే గ్రంథకర్తయని సమర్థించు ము॥ యక్షులు వందపూర్వకముగ నందుకొని యభిప్రాయము మార్చుకొందు” రన్నట్లు మనఁజెప్పుచోట్ల వ్రాయబడి; వాని కీదపయమునఁ బట్టదలలేదనుటస్పష్టము. కానఁ బాల్గు యక్షులను సమాధానము నేర్పక ప్రకృతకపులను బ్రార్థించెద. (కృష్ణపత్రికాంధ్రంపంతుల నిండు ముద్రించె.

ఇట్లు, గంధారి శిష్యుడు,

అచంట సత్యనారాయణ, సినియర్ వి స్టాడెంట్, ఆర్చుకారేజి, రాజమండ్రి.

N. B. వైవాస ప్రకటనకుఁ బిమ్మార్థప్రకాశికాకాయలు నుమాచెందిన పథ్యరములు సంపూర్ణాశోగ్యవంతులై యుండినందులలోఁ బైఁచేర్కొనబడిన కవిద్యుష్టుగాని, మఱియేరునుగాని, వ్యతిరేకముగాఁ జాలరైరి. శ్రీరామకృష్ణ, రాజమం